COMMENTAAR OP HET
OUDE TESTAMENT

*

HET TWEEDE BOEK SAMUËL

COMMENTAAR OP HET OUDE TESTAMENT

ONDER REDACTIE VAN

Prof. Dr. W. H. GISPEN en Prof. Dr. Nic. H. RIDDERBOS

*

II SAMUËL

DOOR

Dr. C. J. GOSLINGA

KAMPEN

N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ J. H. KOK

1962

HET TWEEDE BOEK SAMUËL

VERKLAARD

DOOR

Dr. C. J. GOSLINGA
Emeritus predikant te Vreeland

KAMPEN

N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ J. H. KOK

1962

TER INFORMATIE

De lezer treft op deze eerste bladzijden inderdaad niet méér aan dan enkele gegevens en mededelingen te zijner informatie. Het ligt in de bedoeling — zoals te doen gebruikelijk is — dat de inleiding op de beide boeken Samuël wordt opgenomen in de commentaar op 1 Samuël. Dat de verschijning van dit deel, waarin 2 Samuël behandeld wordt, voorop gaat, geschiedt in overleg met de redactie van deze reeks. Het nadeel dat gelegen is in het ontbreken van een inleiding kan tot op zekere hoogte gecompenseerd worden door raadpleging van mijn Korte Verklaring met nieuwe vertaling van de boeken Samuël, 2 dln., resp. verschenen in 1948 (2e druk 1959) en 1956. De inleidingskwesties worden besproken op blz. 7—36 van het eerste deel; een aanvulling daarvan vindt men op blz. 5—13 van het tweede deel.

Het eerste deel van deze K.V. bevat tevens op blz. 35—36 een chronologisch overzicht van de voornaamste der in 1 Samuël vermelde gebeurtenissen. Een soortgelijke lijst van de datering der belangrijkste feiten uit 2 Samuël volgt hier (geciteerd als Lijst). Uitgangspunt is het beginjaar van Davids regering, dat met vrij grote zekerheid gesteld mag worden in 1010 v. Chr.

1010	David wordt koning te Hebron, Isboseth koning te Mahanaïm.
1008	Na de dood van Isboseth wordt David koning over geheel Israël.
1005	De Filistijnen na herhaalde invallen definitief bedwongen.
1003	Verovering van Jeruzalem, waar David zijn residentie vestigt.
1000	De ark naar Davidsstad overgebracht.
997	Oorlog met de Moabieten.
996	Mefiboseth begenadigd.
995	Begin van de oorlog met de Ammonieten; overwinning op de Arameeërs.
994	Dood van Uria. Verovering van Rabba en onderwerping van de Ammonieten.
993	Davids eindtriomf over Hadadᶜezer van Zoba; onderwerping van Damaskus.
992	Onderwerping van de Edomieten. Gezantschappen uit Hamath en Tyrus.
991	Bouw van Davids paleis. Geboorte van Salomo.
989	Amnon door Absalom vermoord.
989—986	Absalom in ballingschap. Droogte en hongersnood. Terechtstelling van de Sauliden.
986	Terugkeer van Absalom.

984 Absalom aan het hof toegelaten.
981—980 Opstand en dood van Absalom. David moet uitwijken, maar keert terug. Oproer en dood van Seba.
979 Volkstelling en pest. Oprichting van een altaar ter verzoening.

Literatuur

Hieronder vindt men een opgave van bij de bewerking van 2 Samuël geraadpleegde commentaren, werken van historische aard enz. Een volledige lijst van al wat m.b.t. de boeken Samuël gepubliceerd is, zou veel langer moeten zijn, maar het samenstellen daarvan kan moeilijk gevorderd worden. Vooreerst al omdat zulk een lijst beter bij 1 Samuël op zijn plaats zou zijn. Maar in de tweede plaats ook omdat men bij het naslaan van de genoemde werken of artikelen vanzelf weer andere literatuur op het spoor komt. Een zeer uitvoerige opgave bevat de commentaar van A. Schulz (zie ben.) in dl. II, blz. 298—311.

De opgegeven boeken worden in deze commentaar geciteerd met de (in sommige gevallen verkorte) naam van de auteur; waar het voor de duidelijkheid nodig is, met aanduiding van de titel tussen haken geplaatst.

Enkele commentaren op de boeken der Kronieken zijn als afzonderlijke groep opgegeven. De volgorde is alfabetisch.

Aalders, G. Ch., Oudtestamentische Kanoniek, Uitg.Mij J. H. Kok N.V., Kampen 1952.

— Het Verbond Gods, J. H. Kok N.V. 1939 (Aalders, Verbond).

Alt, A., Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel (hrsg. von M. Noth, 3 dln., München 1953—1956).

Anderson, B. W., De wereld van het Oude Testament, Bosch en Keuning, Baarn, z.j., dl. I en II.

Baarslag Dzn., D. J., Oud-Israel, dl. 8, De man van macht (David), Bosch en Keuning, Baarn, z.j.

Becker, J. H., Het begrip nefesj in het Oude Testament, Amsterdam, N.-Holl. Uitg.-mij 1942.

Beek, M. A., Geschiedenis van Israël, in: De Haan's Academische Bibliotheek; MCMLVII, Uitgeversmaatschappij W. de Haan, Zeist.

Bijbel, De Bijbel in nieuwe vertaling met aantekeningen, dl. I, J. H. Kok N.V., Kampen 1952, waarin de boeken Samuël zijn verzorgd door J. Schelhaas (aang.: Schelhaas).

Born, A. van den, Samuël uit de grondtekst vertaald en uitgelegd, in: De Boeken van het Oude Testament, dl. IV, boek I 1956, bij J. J. Romen en Zonen, Roermond en Maaseik (VdBorn).

Bright, J., A history of Israel, SCM Press LTD, London 1960.

Bruijel, F. J., Bijbel en Natuur, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j.

— Tijden en jaren, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j.

Buber, M., Das Königtum Gottes, 2e Aufl. 1936, Schocken Verlag, Berlin.

Budde, K., Die Bücher Samuel erklärt, 2e Aufl., in: Kurzer Handkommentar zum Alten Testament, Freiburg 1902.

Brouwer, C., De Ark, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j.

Caspari, W., Die Samuelbücher, in: Kommentar zum A.T., hrsg. von E. Sellin, Band VII, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1926.

Dalman, G., Arbeit und Sitte in Palästina, C. Bertelsmann, Gütersloh 1928—'42.

Deursen, A. van, Bijbels Beeldwoordenboek, J. H. Kok N.V., Kampen 1958.

Driver, S. R., Notes on the Hebrew Text and the Topography of the Books of Samuel, sec. ed. Oxford, Clavendon Press, 1913.

Edelkoort, A. H., De profeet Samuël, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j. (Ed. Sam.).

— De Christusverwachting in het Oude Testament, H. Veenman en Zonen, Wageningen 1941.

Eggink, J. Ph., Davids leven en werk, D. A. Daamen, 's-Gravenhage 1919.

Ehrlich, A. B., Randglossen zur Hebr. Bibel, III Band, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1910.

Eissfeldt, O., Einleitung in das A. T., 2. Aufl., Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen 1956.

Goslinga, C. J., De boeken Samuël, in: Korte Verklaring der Heilige Schrift met nieuwe vertaling, J. H. Kok N.V., Kampen, dl. I 2e druk 1959, dl. II 1956 (K.V.).

— Het koningschap van David over de twaalf stammen Israëls, Van Keulen, Den Haag 1962 (Koningschap).

Goldman, S., Samuel, in: Soncino Books of the Bible, London and Bournemouth, The Soncino Press, 1951.

Graaf, S. G. de, Het eerste en tweede boek van Samuël, in: De Bijbel toegelicht, J. H. Kok N.V., Kampen z.j.

Greszmann, H., Die älteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels (von Samuel bis Amos und Hosea), 2te Aufl., in: Die Schriften des A.T., Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1921.

Grollenberg-Van Deursen, Atlas van de Bijbel, Elsevier, Amsterdam-Brussel, MCMLIV (Atlas).

Groot, Joh. de, I en II Samuël, in: Tekst en Uitleg (TU), bij J. B. Wolters' Uitg.mij N.V., Groningen-Batavia 1934—1935.

Gutbrod, K., Das Buch vom Reich, in: Die Botschaft des Alten Testaments, Calwer Verlag, Stuttgart, 1958.

Hertzberg, H. W., Die Samuelbücher, in: Das Alte Testament Deutsch, hrsg. von V. Herntrich und A. Weiser, Teilband 10, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1956 (Hertzb).

Hulst, A. R., I en II Samuel, in: Commentaar op de Heilige Schrift, samengesteld onder redactie van J. A. vor der Hake, H. J. Paris, Amsterdam 1956.

— Old Testament translation problems, E. J. Brill, Leiden 1960, in: Helps for Translators, vol. I (Hulst O.T.T.P.).

Keil, C. Fr., Die Bücher Samuels; zweite Auflage, Dörffling und Franke, Leipzig 1875.

Kittel, R., Geschichte des Volkes Israel, 2. Band, 7e Auflage, W. Kohlhammer, Stuttgart 1925 (Kittel, Gesch.).

— Gestalten und Gedanken in Israël, Quelle und Meyer, Leipzig 1925.

Klostermann, A., Die Bücher Samuelis und der Könige, in: Kurzgefaszter Kommentar...., hrsg. von H. Strack und O. Zöckler, Verlag der C. H. Beck'schen Buchh., Nördlingen 1887 (Klost).

König, E. Theologie des Alten Testaments, Chr. Belsersche Verlagsbuchh., Stuttgart, 1922.

Koolhaas, A. A., Theocratie en Monarchie in Israël, H. Veenman en Zonen, Wageningen 1957.

Langman, H. J., De boeken I en II Samuël, in: De Bijbel en zijn boodschap; A. Jongbloed, Leeuwarden 1953.

Leimbach, K. A., Die Bücher Samuel, in: Die Heilige Schrift des A.T....., hrsg. von F. Feldmann und H. Herkenne, Bonn 1936, Peter Hanstein Verlagsbuchh. (Leimb).

Maanen, D. van, Koning David, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j.

Médebielle, A., Les livres des Rois traduits et commentés, in: La Sainte Bible.... sous la direction de L. Pirot .... et A. Clamer, nouvelle édition revue; Paris VI, Letourzey et Ané, 1955 (Méd).

Møller-Christensen, V. en K. E. Jordt Jørgensen, Plantenleven in de Bijbel, Bosch en Keuning, Baarn z.j. (Plantenleven).

Meyenfeldt, F. H. von, Het hart (leb, lebab) in het Oude Testament, E. J. Brill, Leiden 1950.

Molsen, U., David als religiöser und sittlicher Character, A. Deichertsche Verlagsbuchh., Leipzig 1917.

Noordtzij, A., De Filistijnen, J. H. Kok N.V., Kampen 1905 (Noordtzij, Filistijnen).

— Gods Woord en der eeuwen getuigenis, 2e druk, J. H. Kok N.V., Kampen 1931 (Noordtzij, Gods Woord).

Noth, M., Die Welt des Alten Testaments, A. Töpelmann, Berlin, 3. Auflage, 1957 (Noth, Welt).

— Geschichte Israels, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 3. Auflage, 1956.

Nowack, W., Richter, Ruth und die Bücher Samuelis, in: Handkommentar zum A.T., Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1902.

Obbink-Brouwer, Inleiding tot den Bijbel, H. J. Paris, Amsterdam, MCMXXVIII.

Oettli, S., Die Bücher der Chronik, Esra und Nehemia, in Kurzgef. Komm. von Strack und Zöckler, Nördlingen 1889.

Oosterhoff, B. J., Israëlietische Persoonsnamen, Uitg. Van Keulen, Delft 1953.

Parrot, A., De Schatten van het Louvre, 1958, in: Serie „Bijbel en Archeologie", G. F. Callenbach N.V., Nijkerk.

Rehm, M., Die Bücher Samuel, in: Das Alte Testament hrsg. von F. Nötscher, Echter Verlag, Würzburg 1954.

Schneider, O., Das zweite Buch Samuel, F. Schöningh, Paderborn 1953.

Schoneveld, J., Salomo de vorst van Israëls gouden eeuw, Bosch en Keuning N.V., Baarn z.j.

Schulz, A., Die Bücher Samuel, in: Exegetisches Handbuch zum A.T., hrsg. von Joh. Nikel, Aschendorffsche Verlagsbuchh., Münster in Westfalen, 2. Band, 1920.

Sikkel, J. C., Naar Gods hart, deel II, A. Verleur, Schoten 1922.

Simons, J., Jerusalem in the Old Testament, Brill, Leiden 1952.
— The geographical and topographical Texts of the O.T., Leiden 1959 (Simons, Texts).
Smelik, J., Paraphrase van het boek II Samuel, in: Paraphrase Heilige Schrift, T. Wever, Franeker z.j.
Smith, H. P., The Books of Samuel, in: The International Critical Commentary, *Clark*, Edinburgh 1898.
Studies on the Books of Samuel, Papers of Die O.T. Werkgemeenskap in Suid-Afrika, 1960 (Studies).
Vriezen, Th. C., Hoofdlijnen der theologie van het O.T., H. Veenman en Zonen, Wageningen, 2e druk, 1954.
Westermann, C., Tausend Jahre und ein Tag, Kreuz-Verlag, Stuttgart, 2e Aufl. 1959.

Commentaren op Kronieken:
Born, A. van den, Kronieken, in dezelfde serie als Samuël, 1960.
Noordtzij, A., De boeken der Kronieken, in: Korte Verklaring der H. Schrift, J. H. Kok N.V., Kampen, dl. I 2e druk 1957.
Rudolph, W., Die Chronikbücher, in: Handbuch zum A.T., hrsg. von O. Eissfeldt. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen 1955.
Selms, A. van, I Kronieken, in: Tekst en Uitleg; bij J. B. Wolters' Uitg.Mij N.V., Groningen 1939.

Afkortingen

Deze lijst heeft vnl. betrekking op gebruikte woordenboeken, encyclopedieën, tijdschriften en dergelijke hulpmiddelen bij de arbeid. Op volledigheid kan hij evenmin als de voorafgaande aanspraak maken, en wel omdat tal van afkortingen voor zichzelf spreken, zoals Gen., Ex. en andere namen van Bijbelboeken, terwijl andere duidelijk zijn door het verband waarin ze voorkomen. Hiertoe behoren bv. wrsch. voor waarschijnlijk, oorspr. voor oorspronkelijk, bet. voor betekent of betekenis, verder t.a.v. = ten aanzien van, i.v.m. = in verband met, m.b.t. = met betrekking tot, enz.

I	= 1 Samuël.
II	= II Samuël.
AV	= Authorised Version.
BE	= Bijbelse Encyclopaedie, J. H. Kok N.V., Kampen 1950.
BH	= Biblia Hebraica, ed.-tertia, van Rud. Kittel, Stuttgart 1937.
Bijb. Handb.	= Bijbelsch Handboek, 2 dln, J. H. Kok N.V., Kampen 1935.
Böhl	= B(ijbelsch-) K(erkelijk) W(oordenboek), dl. I Het Oude Testament, door F. M. Th. Böhl, Wolters, Groningen 1919.
BW	= Bijbels Woordenboek, J. J. Romen en Zonen, Roermond en Maaseik, 2e druk, 1954—1957.
Chr. Enc.	= Christelijke Encyclopaedie, J. H. Kok N.V., Kampen, 1e (1925—'31) of 2e druk (1956—1961).
Brock.	= Carl Brockelmann, Hebräische Syntax, Moers 1956.

Galling	=	Kurt Galling, Biblisches Reallexikon 1937 (in Handb. zum A.T. von O. Eissfeldt).
Ges-B	=	W. Gesenius-F. Buhl, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das A.T.[16], Leipzig 1915.
Ges-K	=	W. Gesenius-E. Kautzsch, Hebräische Grammatik[28], Leipzig 1909.
G.T.T.	=	Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
J.B.L.	=	Journal of Biblical Literature.
Kö.Wb	=	E. König, Hebräisches und Aramäisches Wörterbuch, Leipzig 1936.
Köh-B	=	L. Köhler-W. Baumgartner, Lexicon in Veteris Testamenti libros, Brill, Leiden 1953.
K.V.	=	Korte Verklaring der Heilige Schrift met nieuwe vertaling.
Kron	=	de tekst (of: de auteur) van 1 Kronieken.
LV	=	Leidse Vertaling.
LXX	=	Septuaginta, ed. Swete, 1925.
M.T.	=	Masoretische Tekst.
N.V.	=	Nieuwe Vertaling in opdracht van het Nederlandsch Bijbelgenootschap 1951.
NothV.O.	=	M. Noth, Verzeichnis der Ortsnamen in Das Buch Josua[2], Tübingen 1953, blz. 142—151.
O.L.Z.	=	Orientalische Literaturzeitung.
O.T.S.	=	Oudtestamentische Studiën.
PJb.	=	Palästina Jahrbuch.
P.R.E.	=	Protestantische Realencyclopädie, 3e Aufl.
P.T.R.	=	Princeton Theological Review.
R.B.	=	Revue Biblique.
R.G.G.	=	Religion in Geschichte und Gegenwart, 2e of 3e Aufl.
RV	=	Revised Version, Oxford 1906.
Sm	=	de tekst (of: de auteur) van 2 Samuël.
Stv.	=	Statenvertaling.
Th.L.Z.	=	Theologische Literaturzeitung.
Vulg of Vg	=	Vulgata.
V.T.	=	Vetus Testamentum.
Z.A.W.	=	Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
Z.D.P.V.	=	Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins.

N.B. Wanneer een verwijzing naar een bepaalde tekst plaats vindt zonder vermelding van het Bijbelboek, dan is dit 2 Samuël; ingeval alleen een vers genoemd wordt, dan is dat uit het behandelde hoofdstuk.

HOOFDSTUK 1

David verneemt de dood van Saul en Jonathan en wijdt hun een klaagzang

1—16. *De bode, zijn boodschap en zijn loon*

1—4 De tijdsbepaling waarmede vs. 1 begint, slaat duidelijk op I 31 en noemt daarvan het voornaamste feit: de dood van Saul. De bewoordingen ויהי enz. vertonen grote overeenstemming met de aanhef van Joz. 1 : 1 en Richt. 1 : 1, om welke reden, naar De Groot vermoedt, men op dit punt de caesuur tussen I en II heeft aangebracht. Dit is mogelijk, maar gegeven de wens om het ene boek Samuël in tweeën te verdelen, was het bericht van Sauls levenseinde het aangewezen punt om het eerste deel te besluiten. VdBorn en Hertzb denken er anders over en zouden cap. 1 nog bij het eerste boek willen rekenen. Overigens is het van belang op te merken, dat deze indeling niet is van de auteur zelf; het geschiedverhaal wordt eenvoudig voortgezet. Als men derhalve ervan uitgaat, dat dezelfde auteur zowel I 30 als 31 schreef, is er geen enkele reden om er bezwaar tegen te maken dat de eerste tijdsbepaling in 1a wordt gevolgd door een tweede, nl. ודוד enz., die terugziet op I 30, waar verhaald is dat David de Amalekieten verslagen heeft. Ten onrechte menen dan ook Klost en Smith dat deze twee tijdsopgaven niet van dezelfde hand kunnen zijn. De auteur die zich in I 27—31 afwisselend met David en met Saul heeft bezig gehouden, keert thans tot David terug en geeft de lezer op dubbele wijze inlichting over het tijdstip, waarop zijn verhaal inzet. 1b is een tussenzin, waarin שׁב i.o.m. 1a als plusqu. is op te vatten, vgl. Hertzb: „— David aber war ... zurückgekehrt —". Bij de uitdrukking שׁב מ׳ herinnert VdBorn aan I 17 : 57. Daar de naam עמלק het lidwoord heeft, is waarschijnlijk wel de uitgang ִי— te lezen, die in 5 mss. gevonden wordt (aldus BH, Schulz, Ehrlich, Köh-B, maar Kö.Wb kent analogieën van de M.T.). Met וישׁב begint de Nachsatz, die vs. 1 tot een afgerond geheel maakt. Terecht merkt Keil evenwel op dat vs. 1 in zijn geheel „auf den Inhalt gesehen" als „Vordersatz" bij vs. 2 is te beschouwen. Dáár immers volgt de mededeling van het belangrijke feit, dat plaats vond, *toen David twee dagen te Ziklag vertoefd had,* ויהי uit vs. 1 wordt vs. 2 weer opgenomen. והני geeft accent aan de levendigheid van het verhaal. אישׁ is meer onbestemd dan het vs. 5 gebruikte נער; wij zouden kunnen zeggen: iemand. המחנה is niet in de eerste plaats het leger, maar het kamp, de legerplaats (zie de lexica en bv. Richt. 7 : 10). Dit verdient ook hier de voorkeur (zie Van den Born,

Méd e.a.), zodat er volstrekt geen grond is voor de sterke uitspraak van Schulz „es ist in jedem Falle ein Mann, der unter Saul gekämpft hat.” Dit ligt evenmin in het volgende מעם ש׳ = *bij Saul vandaan*, wat geenszins hetzelfde wil zeggen (zoals Schulz beweert) als „uit het volk van Saul”; dit laatste is de vertaling van de LXX (ἐκ του λαου Σαουλ), die dus מֵעַם schijnt gelezen te hebben. Het is duidelijk dat de M.T. met מֵעִם niet op een nauwe relatie wijst, maar te kennen geeft: uit de omgeving van. Uit het vervolg blijkt dat de man ook inderdaad niet tot het leger behoorde en geen Israëliet was, vs. 5—8. De lezing van de LXX is alleen door Klost overgenomen. Het voorkomen van de man wordt in twee trekken getekend: ב׳ ק׳, lett. zijn klederen gescheurd, ואדמה enz., en (met) *aarde op zijn hoofd*. Beide zijn tekenen van rouw en smart, vgl. bv. vs. 11, 13 : 33; 15 : 32; hier echter kenmerken ze de man als brenger van slechte tijding, zie I 4 : 12, dat bijna woordelijk overeenstemt met wat hier staat. David heeft de vreemde blijkbaar al zien naderen; deze loopt op hem, de aanvoerder, toe, werpt zich ter aarde en buigt zich diep voor hem neer. ויפל enz. zijn bekende termen in soortgelijk verband, bv. 9 : 6; I 25 : 23; enkele Griekse codices hebben ἐπι προσωπον, zie BH, maar het is niet nodig de tekst op grond hiervan te emenderen. In het aannemen van deze houding ligt reeds een — stellig niet onopzettelijke — huldiging van David als vorstelijk persoon, zie bv. I 24 : 9. Op Davids vraag noemt de bode als plaats van herkomst מחנה י׳, de legerplaats van Israël, maar laat hij tevens in נמלטתי uitkomen dat hij had moeten vluchten, hetgeen wijst op een ongunstige afloop van de strijd met de Filistijnen. Voor de opmerking van Schulz „der Mann musz schon Eilmärsche gemacht haben” schijnt geen grond aanwezig te zijn; vlg. I 30 : 1 is de afstand van de vlakte van Jizreël naar Ziklag wel in twee à drie dagen af te leggen en David zelf was alweer twee dagen terug na zijn overwinning op de Amalekieten. De slag op Gilboa moet al spoedig na zijn vertrek (I 29 : 11) hebben plaats gevonden, zie mijn K.V., blz. 339.

David wil nu méér weten. Hij stelt een korte dringende vraag: מה enz., wat is de zaak? Wij zeggen: *wat is er gebeurd?* Hoe staat het ermee? Over אשר ter inleiding van een Objektssatz zie Ges-K § 157 c; eenvoudiger schijnt de opvatting van Keil (met beroep op Ewald) dat א׳ hier en in I 15 : 20 alleen dient „zur Einführung der direkten Rede”. De Vulg. vertaalt het (niet hier, maar) in I 15 : 20 door immo. העם is vanzelfsprekend beide malen het leger van Saul. Dit is op de vlucht geslagen en *niet alleen zijn velen ervan gevallen en omgekomen, maar ook Saul en zijn zoon Jonathan zijn dood.* Terecht wijzen de comm. op de climax, die in deze berichten gelegen is (vgl. I 4 : 17) en die door het herhaalde וגם nog geaccentueerd wordt. הרבה heeft hier de betekenis van een subst. gekregen (Kö.Wb = Menge) en fungeert als subject bij נפל. Caspari bestrijdt dit en wil ה׳ vervangen door מֵהֶם, dat hij dan — merkwaardig genoeg! — op de Filistijnen laat slaan. Dit is lijnrecht in strijd met de bedoeling van de tekst en voor emendatie is er geen grond.

5—10 Hier moet eerst iets gezegd worden over de literaircritische bedenkingen die tegen deze vss. zijn ingebracht en die ook van kracht zouden zijn t.o.v. vss. 13—16. Reeds Budde was van oordeel dat in geheel vss. 1—16 twee heterogene berichten door elkaar heen gewerkt zijn. Volgens hem zouden

vss. 6—11, 13—16 niet in het oorspronkelijke bericht thuishoren. Smith heeft deze critiek op de eenheid van het verhaal beslist afgewezen. Anderen hebben zich echter (niet zonder variaties) bij Budde aangesloten, zo bv. Gressmann, Eissfeldt (bij De Groot), vooral Schulz heeft zich uitgeput in een uitvoerig betoog om aan te tonen, dat vss. 1—4, 11—12 het oudere en betrouwbare bericht vormen, en vss. 5—10, 13—16 daarmede door latere hand zijn samengevoegd, maar zakelijk er volstrekt niet bij passen en dan ook uit een jongere, minder betrouwbare bron geput moeten zijn. VdBorn sluit zich in deze bij Schulz aan. We kunnen er niet aan denken om geheel het betoog van Schulz hier weer te geven. Niet alleen zou dit de grenzen van ons bestek te buiten gaan. Maar bovendien heeft Schulz ook tegenstrijdigheden menen te zien, waar deze in het geheel niet bestaan of slechts als „lichte verschillen in de wijze van voorstelling" (De Groot) bestempeld kunnen worden. Daartoe behoort bv. dat dezelfde die in vs. 2 אִישׁ genoemd is in vs. 5 als הנער wordt aangeduid. Zulk een futiel onderscheid kan toch geen grond bieden om aan een inlassing van latere hand te denken. Zo is er meer te noemen, waarop bij de exegese — zo nodig — zal worden ingegaan. Een zeer ernstig bezwaar tegen het gevoelen en de methode van Schulz is, dat hij zich op geen enkel tekstcritisch gegeven kan beroepen. De M.T. toont volstrekt geen verwarring en wordt door de oude vertt. bevestigd. Maar dan is het ook niet verantwoord om de overgeleverde tekst voor een belangrijk deel te disqualificeren. Over het algemeen gaan de comm. hiermede dan ook niet accoord, maar aanvaarden ze het gehele verhaal als een „einheitliche" beschrijving. Zo bv. Leimb, Rehm, Méd, Schneider, De Groot en Hertzb. Van de beide laatsten geven we hier een kort citaat. De Groot (die we daareven al citeerden) zegt: „Een latere samenvoeger van twee bronnen zou gemakkelijk de lichte tegenstrijdigheden of verschillen in de tekst... hebben kunnen wegwerken, zodat men het bestaan dier tegenstrijdigheden zelfs als een argument vóór de literaire eenheid zou kunnen laten gelden." En Hertzb komt tot de conclusie: „gewisz ist in jedem nur möglichen Bericht sowohl etwas über die Bestrafung des Boten wie über Davids Trauer gestanden, und schwerlich ist in einem Bericht nur von diesem, in dem anderen nur von jenem die Rede gewesen. Kittel stelt daher den Satz an den Anfang: „Die Erzählung ist einheitlich." Men zie verder de exegese van elk vers afzonderlijk, waarbij ook ter sprake komt de verhouding van onze pericoop tot 4 : 10 (zie bij vs. 16).

Vs. 5 is volkomen duidelijk. Blijkens הנער is de vluchteling nog een betrekkelijk jonge man; המגיד לו — ook in 18 : 11 zonder object. Het is begrijpelijk dat David de vraag stelt: hoe wéét ge dat? Er hangt voor hem ontzaglijk veel van af te weten of Saul en Jonathan dood zijn, ja dan neen. Was de mededeling slechts een loos gerucht of berustte zij op goede gronden? Schulz oordeelt zulk een vraag op dit moment te nuchter en meent dat op vs. 4 alleen de mededeling van vs. 11 kan volgen. Maar zou het zielkundig niet veel meer onverklaarbaar geweest zijn, als David niet nauwkeurig navraag gedaan had? „Ein erfahrener Fürst hält Gemütsregungen nieder, bis sich ihm die erregende Nachricht durch Prüfung bestätigt", zegt Caspari; vgl. Spr. 25 : 2b. Het antwoord dat David ontvangt is een eigenaardig verhaal, dat we alleen recht verstaan kunnen, als we ervan uitgaan dat het niet is „een andere lezing van

de dood van Saul als in I 31" (VdBorn), maar een mengsel van waarheid en leugen. Het enige waarvan we met zekerheid kunnen zeggen, dat het wáár was, is het feit van Sauls dood en de wegneming van diens koninklijke sieraden, vs. 10. Overigens is ongeveer alles in tegenspraak met het enige authentieke bericht over Sauls einde, dat wij bezitten in I 31. De auteur veronderstelt natuurlijk dat zijn lezers hiermede bekend zijn en behoeft hen dus niet te waarschuwen (zoals Schulz meent dat hij had moeten doen), dat er een bedrieger aan het woord is. Dit behoort zonder meer tot de evidentie van het gehele bericht.

Volgens Méd. e.a. is reeds het eerste woord van de boodschapper een leugen. Al is dit niet bewijsbaar, er valt wel veel voor te zeggen, dat hij op het gebergte Gilboa kwam „non par hasard, mais pour dépouiller les cadavres" (vgl. Ehrlich). Met nadruk verzekert hij (zie Ges-K § 113 o, waar m.i. ons vers beter sub 1 dan sub 2 vermeld had kunnen worden) נקרא נ׳: *geheel toevallig kwam ik,* of: bevond ik mij. De inf. abs. zou kunnen afgeleid worden van קרא II (niet van ק׳ I, zoals Klost wil: „ich ward angerufen"), maar is toch waarschijnlijk, evenals het perf., van קרה, gevormd naar analogie van de verba ל״א, zie Ges-K § 75 rr. De idee van het toevallige is hier en 20 : 1 in nif. uitgedrukt, in qal bv. Ruth 2 : 3. Hij wil met deze woorden de gedachte aan boos opzet buitensluiten. Volgens Schulz en De Groot is dit niet i.o.m. zijn allereerste mededeling in vs. 3; deze behoeft evenwel niet zo verstaan te worden dat hij een soldaat in Sauls leger was (zie boven); hier is derhalve geen tegenspraak van die aard, dat zij bij David argwaan had moeten wekken. In het gebergte Gilboa treft hij Saul in een benarde positie. נשען enz. = *steunende op zijn lans.* שען in nif. ook Ezech. 29 : 7 in eigenlijke, maar meestal in overdrachtelijke zin, bv. Jes. 10 : 20. Het woord geeft te kennen, dat Saul zich moeilijk kan staande houden. De lans is voor Saul een bijna onmisbaar attribuut, I 18 : 10; 19 : 9; 22 : 6. Een tweede הנה wijst op dreigend gevaar van de zijde der Filistijnen. Naast רכב vinden we dikwijls פרשים, bv. I 8 : 11, maar nooit בעלי הפ׳; daarom willen Wellhausen e.a. het schrappen (zie Schulz) of het volgende הפ׳ door קשת vervangen, zo VdBorn, terwijl Smith ב׳ verplaatsen wil vóór רכב. De uitdrukking geeft echter een goede zin, als we met BH הַפָּרָשִׁים vocaliseren: de „heren van de paarden" zijn immers *de ruiters,* zo ook Schulz mede op grond van de LXX (οἱ ἱππαρχοι). דבק hif. ook I 31 : 2, kan hier moeilijk betekenen „op de hielen zitten", daar Saul niet vluchtende is, maar stilstaat; ook niet „inhalen" als Richt. 18 : 22 (hoewel dit strikt genomen wel de zin is, zie Smith), maar is het beste met De Groot weer te geven door „aandringen op" (zo de N.V.). Men bedenke dat de gehele voorstelling verdicht is; in I 31 : 3 is alleen sprake van boogschutters die hem beschoten, wat een grotere afstand veronderstelt. Het και ἔπεσεν aan het slot van vs. 6 in LXX (cod. Al.) is waarschijnlijk een uitbreiding op grond van 10a en past niet in het verband. Ook bij 7a wordt Saul gedacht als nog overeind staande. ויפן duidt aan dat Saul, die alleen is (?), om zich heen ziet naar iemand, die hem kan helpen. Hij ontwaart de vreemdeling, roept hem tot zich en vraagt מי־אתה, vs. 8. VdBorn noemt dit een ongewone vraag. Het was voor Saul echter een levensbelang te weten met wie hij te doen had; het kon ook een man uit het Filistijnse leger zijn. Er ligt niets

onnatuurlijks in. De aangesprokene maakt zich bekend (te lezen is ואמר, zie BH) als een Amalekiet, dus iemand die buiten het conflict tussen Israël en de Filistijnen staat. Overigens waren de Amalekieten geen vrienden van Saul (I 15), maar ook niet van David (I 27 : 8), daarom was het niet verstandig van hem om dit te zeggen en heeft hij zelf het ook willen corrigeren, vs. 13. — Als curiositeit memoreren we het gevoelen van rabbinistische comm., die de spreker identificeren met Doëg, de Edomiet (of diens zoon) of met de zoon van Agag, resp. genoemd in I 21 : 7 en 15 : 8, 32 v.). Meer hierover bij Smith.

Volgens de boodschapper verzocht Saul hem daarop vlak bij hem te komen; עלי houdt niet in, dat Saul op de grond lag, vgl. bv. I 22 : 6, waarschijnlijk wèl dat hij niet meer recht overeind kon staan. מותת, pol. van מות is „vollends töten", Ges-K. § 72 m. Saul vraagt om de genadeslag, hij moet dus al op enige wijze gekwetst of met machteloosheid geslagen zijn. VdBorn vertaalt „maak mij af", vgl. I 14 : 13; 17 : 51. Tot zover is alles duidelijk. In de motiverende zin כי enz. is echter de betekenis van het hapax leg. שׁבץ onzeker. De LXX heeft σκοτος δεινον, maar de Vulg angustiae, dit laatste is ook de mening van Leimb en Méd, vgl. de Engelse AV en RSV. Klost neigt tot de gedachte van de LXX en vert. (evenals Smith, Hertzb) „Schwindel"; „man soll denken dasz es Saul schwarz vor den Augen geworden", vgl. onze L.V. en N.V. De opvatting van de Stv. „deze maliënkolder" is verouderd. Meestal denkt men aan kramp. Kö.Wb vert. „Verflechtung, Starrkrampf", dit op grond van verwantschap tussen het in Ex. 28 : 39 gebruikte verbum 'שׁ en het Syrische šebás = miscuit. Ook Ges-B acht deze betekenis waarschijnlijk en Köh-B vermeldt haar met ? naast „Schwächeanfall?" Schulz, Rehm, VdBorn denken aan kramp en Keil beroept zich hiervoor op „die Rabbinen". Tegen „duizeling" pleit enigszins dat Saul zich van zijn toestand en van het gevaar, dat hem bedreigt, goed bewust is. Evenwel belet een inwendige verlamming of verstarring hem om zich te verdedigen en om te vluchten, maar evenzeer om zichzelf met het zwaard te doden (inzoverre een soortgelijk geval als Richt. 9 : 54). Daarom verdient de vert. kramp de voorkeur, en dan wel een zeer ernstige, van dodelijke aard: *de doodskramp heeft mij aangegrepen*. Of deze toestand dan weer te danken is aan een verwonding, is niet uit te maken; de oorzaak wordt niet vermeld. Ten slotte is het verhaal als zodanig gefingeerd, al mag dit onze exegese niet beïnvloeden.

De hier voorgestane opvatting wordt bevestigd door de laatste woorden van Saul כי t/m בי. Het komt hierbij vooral aan op de betekenis van de conjunctie. De zin van de daarop volgende woorden is niet dubieus. De woordschikking is wel abnormaal (nl. dat כל vóór עוד staat i.p.v. het omgekeerde), maar wordt door Ges-K § 128 e (evenals door Brock. § 78 o) verdedigd, terwijl hij vert. „(denn) in Gesamtheit ist noch mein Leben in mir = mein ganzes Leben". Sommigen zijn van mening dat òf כל òf עוד niet oorspronkelijk is, zo wordt bv. עוד door Schulz op grond van de LXX geschrapt, maar ook dan is de zin dat Saul gevoelt nog niet terstond te zullen sterven, er is nog teveel levenskracht in hem, zie Becker, blz. 8 v., 55 en 101 v. Deze woorden kunnen echter niet verstaan worden als motivering van hetgeen onmiddellijk voorafgaat, zij vormen daarmede veeleer een tegenstelling. De conj. כי kan dan ook niet redengevend worden opgevat, zoals Ges-K (zie boven) doet,

eveneens bv. Keil, Leimb, maar moet òf concessief bedoeld zijn (zo VdBorn: „ofschoon ik al mijn krachten nog heb"), òf — wat nog beter past — adversatief, vgl. Gen. 17 : 15; aldus Schulz, Hertzb (de Vulg, Rehm en Méd vertalen z.m. nevenschikkend, alsof er een waw cop. staat). De gedachtengang is dan de volgende: „ik verzoek u mij te doden, want wel heeft de doodskramp mij aangegrepen, maar mijn kracht is nog lang niet ten einde. Als gij mij niet doodt, zal ik nog levend in de handen der Filistijnen vallen en dat wil ik niet." Deze laatste gedachte is wel niet uitgesproken, maar zij ligt toch ten grondslag aan Sauls verzoek om hem de doodssteek te geven. De Amalekiet kon verwachten dat dit bij David geloof zou vinden en de lezer denkt onwillekeurig aan wat Saul inderdaad tot zijn wapendrager gezegd heeft, I 31 : 4 (vgl. Simson in Richt. 15 : 18).

Een geheel andere opvatting van vs. 9 slot verraadt zich in BH („desunt verba nonn.") en blijkt tevens uit De Groots vertaling „want zo lang ik nog leef...". Dan ontbreekt dus de hoofdzin, die volgens De Groot kan geluid hebben: „zullen deze onbesnedenen mij niet aanraken" (vgl. Ehrlich). Hier gaat de deur open voor het spel der fantasie. Hulst vermeldt dit in zijn O.T.T.P., blz. 31, naar het schijnt met instemming. Het slot van vs. 9 zou dus een geval van aposiopese zijn. Maar er is niets dat ons ertoe noopt dit aan te nemen, zoals het geval zou kunnen zijn, indien aan de woorden geen goede zin te hechten viel. Bovendien zou wat De Groot erin leest anders uitgedrukt zijn. Voor zijn vert. ware een praep. ב bij kōl onmisbaar. Bij de boven voorgedragen opvatting komen de woorden geheel tot hun recht en werpen ze nog te meer licht op Sauls verzoek om gedood te worden. Ze passen uitnemend in het verband en hebben geen aanvulling nodig.

Vs. 10 vermeldt dat de toegesprokene letterlijk aan Sauls verzoek voldaan heeft. Ook de tweede verbaalvorm is met waw cons. te lezen, zie BH. Ongetwijfeld heeft de man met deze voorstelling, dat hij op Sauls verzoek handelde, zich bij voorbaat tegen een eventuele beschuldiging van moord willen dekken. Een tweede excuus ligt in כי enz. Minder juist is het ידע hier door „weten" weer te geven, zoals meestal geschiedt; beter is de vert. van De Groot: „ik zag wel in", vgl. de N.V. „ik begreep". De objectszin met כי moet inhouden, dat Saul toch ten dode was opgeschreven. De woorden אחרי נפלו worden door Klost, Smith, Caspari en Schulz verklaard als te zien op een mogelijk ter aarde zinken, wat l.g. noemt „einen körperlichen Fall" (wat betreft de vocalisatie van de inf. noemt Ges-K analoge gevallen § 61 b). Ten onrechte evenwel, want dan hadden de woorden evengoed ongezegd kunnen blijven. De mogelijkheid dat Saul op de grond zou vallen is van geheel bijkomstige betekenis. Ook kon dit geen motief opleveren om hem af te maken, alleen om hem te ondersteunen. De woorden krijgen eerst hun volle zin, als we bij 'נ denken aan de te verwachten, smadelijke nederlaag, die dan ook onherroepelijk zijn val als koning medebracht. En als hij dan nog in leven was en gevangen genomen werd — dus *na zijn val* — dan zouden de Filistijnen hem zeker ter dood brengen. Deze opvatting (van Keil, Nowack, Leimb, Hertzb, Méd, Schelhaas) sluit juist zo goed aan bij de gehele samenhang, waarin de Amalekiet wèl wil laten uitkomen dat hij de hand gehad heeft in Sauls dood, maar tevens zich van schuld wil vrijpleiten, terwijl zowel het een als het ander dient om bij David een goede indruk te maken. Voor de lezer is het intussen

duidelijk dat zijn verhaal is „un mensonge dans le but de gagner une recompense" (Dhorme, bij Méd). Met ואקח enz. deelt hij echter de waarheid mede. De נזר of *diadeem* is bij de hogepriester een gouden voorhoofdsplaat, Ex. 39 : 30; Lev. 8 : 9; bij de koning als teken van zijn waardigheid waarschijnlijk een kroon, zie bv. 2 Kon. 11 : 12; Ps. 89 : 40; 132 : 18. Daar Saul in krijgstenue was, is het stellig niet een omvangrijke en zware kroon geweest; Rehm e.a. denken ook in dit geval aan een Stirnreif. Afbeeldingen, te danken aan opgravingen in Palestina, bij Galling, kol. 31 v.v., 126 v., zie ook Van Deursen, blz. 110; verder Hasting's Dict. of the Bible artt. crown en diadem van G. T. Purves; Dalman dl. V blz. 274 v.; nog andere opgaven bij De Groot. Dit geldt eveneens voor het andere sieraad: אצעדה = *armband,* welk woord niet (met BH) te vervangen is door הצעדה, dat alleen in Jes. 3 : 20 voorkomt en aan de voet gedragen werd (= „Schrittkettchen", zie de lexica). Wel bevreemdt het gemis van het lidw., doch dit kàn aan onopzettelijke weglating te danken zijn (de LXX heeft τον χλιδωνα). Het suff. van אביאם slaat op de genoemde voorwerpen, die hij al sprekende te voorschijn haalt en aan David aanbiedt. Het impf. cons. is bijna = praesens: *en deze heb ik hierheen meegebracht voor mijn heer.*

Uit het feit dat de bode de genoemde voorwerpen in zijn bezit heeft, valt met waarschijnlijkheid af te leiden, dat hij vanuit een schuilplaats gezien heeft hoe eerst Saul zelf en daarna diens wapendrager gevallen zijn, I 31 : 4 v., en dat hij daarna, nog voordat zich vriend of vijand vertoond had, zich van Sauls sieraden (en misschien van nog meer) heeft meester gemaakt. Hij verdient dan ook ten volle de naam „Hyäne des Schlachtfeldes", die Kittel hem gegeven heeft (vgl. De Groot). Schulz verwerpt deze kwalificatie met de opmerking, dat zo iemand „solche Sachen für sich selbst zu verwenden" pleegt. In de regel is dat stellig het geval. Maar dit waren geen gewone kostbaarheden of geldstukken, maar koninklijke insigniën. Daarom heeft hij gemeend een aanzienlijke beloning te zullen ontvangen, als hij ze bracht aan Sauls rivaal, aan David die reeds lang als toekomstige troonopvolger genoemd werd, zie bv. 3 : 17 v., I 25 : 30 v. Feitelijk is hij de eerste geweest die David als zodanig heeft gehuldigd, zonder evenwel te beseffen dat hij hierin een instrument is van Israëls God, die thans een begin maakt met de vervulling van zijn aan David geschonken belofte en zorg draagt dat de koninklijke sieraden in handen komen van hem, die Hij tot koning over Israël bestemd en gezalfd heeft, I 16 : 12 v. Stellig heeft David — zo niet terstond, dan toch later — deze goddelijke leiding opgemerkt, des te meer opvallend daar het niet een Israëliet, maar een Amalekiet was die door God voor dit doel gebruikt werd. 's Mans schuld wordt daardoor natuurlijk niet opgeheven. God bedient zich ook van zijn vijanden, Jes. 10 : 5 vv.; Hand. 4 : 27 v. Uit het relaas van de boodschapper, waarin Saul als van allen verlaten voorkwam, zal David afgeleid hebben, dat ook Jonathan was gevallen. Daarom informeert hij naar hem niet meer.

11, 12 חזק hif. met ב is zeer frequent, drukt een krachtig aangrijpen of beetpakken uit, bv. ook 2 : 16; I 15 : 35. Met het qerê is te lezen בְּגָדָיו, het suff. van het verbum wijst op een plur. terug. Niet alleen David scheurt zijn klederen, maar ook al zijn mannen, dezelfden die het laatst genoemd zijn in

I 30 : 31. Het rouwbetoon wordt verder getekend in drie verba: ספד is in het algemeen rouw bedrijven, bv. 11 : 26, maar ook in het bijzonder weeklagen, het uiten van weeklachten zoals die in 1 Kon. 13 : 30; Jer. 22 : 18 voorkomen (Méd); verder בכה, wenen, vgl. 12 : 21 v., en in de 3e plaats צום = vasten, ibidem en ook I 31 : 13, waar van de rouw der Jabesieten alleen het vasten genoemd wordt, maar dit hielden zij dan ook zeven dagen vol. David en zijn mannen doen dit tot de avond. De tijdsbepaling geldt ook voor het weeklagen en wenen. „Um auszudrücken dasz in der Seele die Freude fehlt, versagt der Mensch dem Körper was diesem Freude bringt (Nahrung, Schmuck, Pflege)", aldus Rehm, zie in dit boek ook 3 : 31—37; 12 : 16 v.; 13 : 31, 36 enz. Strikt genomen staan de verba absoluut, maar de oorzaak en ook de zwaarte van de rouw wordt uitgedrukt in een viervoudig על. Er is geen reden om de oprechtheid van dit rouwbedrijf te betwijfelen, al is de modus quo ook gebonden aan bepaalde rouwgebruiken, zie Dalman, dl. V blz. 212 v., 264; Gispen in BE, Van Deursen blz. 78. David heeft Saul nooit gehaat, en zijn klaagzang bewijst wel dat hij hem niet alleen hoogachtte als krijgsman, maar ook nog steeds sympathie voor zijn persoon koesterde, zie bv. vs. 23. De rouw ging echter ook over Jonathan, die hem zeer lief was, vs. 26, alsmede over de pijnlijke en smadelijke nederlaag, die naar het scheen Sauls levenswerk had tenietgedaan. Ook David c.s. waren door die nederlaag getroffen, want zij waren met geestelijke en natuurlijke banden aan Israël verbonden. De benaming עם־יהוה duidt Israël aan naar zijn geestelijke status, als het (enige) volk dat met Jahwe in een verbond staat, omdat Jahwe het aangenomen heeft. Israëls rampspoed is dus ook een smaad voor Jahwe. De LXX schijnt יהודה gelezen te hebben, de M.T. is echter daardoor niet dubieus geworden (zie BH), maar wordt door Schulz op goede gronden verdedigd. De andere benaming בית־י' ziet op de volksgemeenschap qua talis, Juda inbegrepen, zie Keil. Zoals vanzelf spreekt, denkt men bij deze rouw bepaaldelijk aan hen die gevallen zijn בחרב. Het is niet in te zien waarom juist de beide benamingen van Israël (niet van de auteur zelf, doch) van latere hand moeten zijn (VdBorn).

13—16 Aan te nemen is dat de auteur de gebeurtenissen in historische volgorde verhaalt. Eerst moest de droefheid zich uiten en behoorde, mede uit piëteit voor de nagedachtenis der gevallenen, het rouwbetoon ten einde gebracht te zijn. Daarna volgt ויאמר enz. De boodschapper is in de nabijheid gebleven omdat hij hoopt op een beloning, zo al niet voor zijn boodschap als zodanig, dan toch voor de meegebrachte kostbaarheden. David begrijpt dit heel goed, zie 4 : 10, maar voordat hij hem zijn verdiende loon geeft, wil hij hem eerst de zwaarte van zijn misdaad laten gevoelen. Davids vraag, אי enz., luidt anders dan in vs. 3. Het gaat nu om 's mans afkomst. Schulz acht het ondenkbaar dat David in zijn diepe ontroering naar zo iets zou geïnformeerd hebben en VdBorn zegt dat hij dit uit vs. 8 al weten kon. Hierop is te antwoorden: 1° dat Davids droefheid hem niet van zijn zelfbeheersing beroofd had en hem niet van zijn plicht kon of mocht afhouden (vgl. De Groot); en 2° dat een nader onderzoek, met wie hij te doen had, allerminst bevreemden kan. David had het in vs. 8 gezegde wel aangehoord, maar zijn aandacht was toen geheel bepaald bij de hoofdinhoud van de tijding, hem gebracht. Nu hij

er nog eens op in vraagt, is dit niet misplaatst en komt hij ook nog iets méér te weten. Want nu stelt de man zich meer volledig voor als בֶּן־אִישׁ גֵּר ע'. Vrijwel algemeen worden deze woorden zo verstaan, dat hij zich de zoon noemt van een Amalekiet, die bij Israël als גֵּר inwoont. De Groot echter vertaalt: „Ik ben de zoon van iemand, die bij de Amalekieten als vreemdeling woont." Dit kan echter de bedoeling niet zijn (en zou ook anders zijn uitgedrukt, zie bv. Ex. 20 : 10; Richt. 17 : 7, 9; 19 : 1). In de eerste plaats zou hij dan zijn eigen mededeling uit vs. 8 hebben weersproken, en in de tweede plaats zou hij dan toch nog zijn eigen nationaliteit verzwegen (en de vraag dus ontwijkend beantwoord) hebben. Nu echter erkent hij wel zijn Amalekietische afkomst, maar voegt eraan toe dat zijn vader de positie heeft van een „Schutzbürger", aldus Schulz, Hertzb; ook Ehrlich, Keil, Smith, Rehm, Méd en VdBorn spreken uitdrukkelijk van een Amalekiet die zich in Israël gevestigd had. De man heeft waarschijnlijk gedacht dat dit beter klonk dan alleen „Amalekiet" (vs. 8), want een גֵּר was iemand die „verschillende rechten genoot, door de Israëlietische volksgemeenschap beschermd werd, maar ook bepaalde plichten had (Ex. 22 : 21; 23 : 9; Deut. 14 : 21—29)" (VdBorn). Te noemen is ook Ex. 12 : 48 v.; Deut. 10 : 18 v. In Davids oog pleit dit hem evenwel niet vrij, want hij had dan moeten weten, hoe hoog men in Israël opzag tegen de gezalfde van Jahwe en hoe groot de schuld was van hem, die de hand uitstrekte לְשַׁחֵת enz. אֵיךְ moet met hetgeen volgt verbonden gedacht worden in de zin van „wie (war es möglich) dasz" (Hertzb), is dus niet een aparte vraag („wie?" Schulz; vgl. De Groot: „wat?"). Lett. luidt de negatieve uitdrukking: *hoe hebt gij niet geschroomd enz.;* wij zouden het positief zeggen: hoe hebt gij het gewaagd enz. Er is geen twijfel aan, dat David het relaas van de Amalekiet als waar heeft beschouwd. Keil schijnt daarvan niet zo zeker te zijn (vgl. zijn citaat uit de Berlenb. Bibel, gegeven zonder commentaar) en Hertzb zegt dat de man zich verraadt als „offenkundiger Lügner". Maar dit is toch niet vol te houden. Terecht zegt Schulz dat voor dit gevoelen geen „Anhaltspunkt" is, en ook Leimb en Rehm spreken zich uit in deze geest. David had geen andere tijding ontvangen (ook niet via de I 31 : 9 vermelde berichtgeving, waaraan VdBorn herinnert), hij kon dus alleen afgaan op hetgeen de Amalekiet zelf mededeelde, waarbij de hem aangeboden koninklijke insignia toch wel als genoegzaam overtuigend bewijs konden gelden. Beslissend is in dit opzicht wel dat David als enige grond (niet „Hauptgrund" — Hertzb) voor het doodvonnis noemt dat hij volgens zijn eigen getuigenis de מְשִׁיחַ י' heeft omgebracht. שַׁחֵת, gewoonlijk meer algemeen „in het verderf storten" is hier synoniem met מוֹתֵת, vs. 9. Hoe diep David zelf doordrongen was van de onschendbaarheid van de gezalfde vertegenwoordiger van Jahwe, had hij wel bewezen gedurende de periode, dat Saul hem vervolgde, zie I 24 : 7 v.; 26 : 8 vv. Het vonnis was dan ook ten volle verdiend. David handelt niet naar willekeur en gaat evenmin zijn bevoegdheid te buiten. Volgens Schulz „hatte wohl jeder ohne weiteres das Recht den Mann niederzuschlagen". Afgedacht hiervan was David „in zijn kwaliteit van overheidspersoon" (De Groot) in Ziklag bevoegd tot handhaving van het recht, terwijl bovendien op hem als schoonzoon van Saul de plicht rustte om diens moordenaar met de dood te straffen. Leimb wijst in dit ver-

band op het oeroude gebod van Gen. 9 : 6. Juist omdat David in kwaliteit handelde, was het vonnis een rechtshandeling en kon de terechtstelling geen grond opleveren voor bloedwraak van de zijde der Amalekieten. De Groot merkt dit op onder verwijzing naar Lev. 20 : 9; Joz. 2 : 19; 1 Kon. 2 : 37, waar ook de uitdrukking דם על־(ראשׁ) met verschillende suffixen voorkomt. Hij wiens bloed op zijn hoofd komt, sterft niet onschuldig, maar is zelf de oorzaak van zijn dood. Dit is dan ook de strekking van Davids woorden tot de Amalekiet דמך (aldus qerê, zie BH) enz. Aan te nemen is dat deze woorden gesproken zijn nog voordat het vs. 15 gegeven bevel ten uitvoer gebracht was, al wordt de voltrekking van het vonnis terstond erbij verhaald. David sprak immers אליו. Voor een onbevooroordeeld onderzoek naar het gebeurde op Gilboa ontbrak volkomen de gelegenheid, maar ook de noodzaak, want de man had het zelf gezegd. ענה met ב = getuigen voor (Gen. 30 : 33) of tegen iemand, het laatste is meer frequent, bv. I 12 : 3. De woorden אנכי enz. zijn een zakelijke samenvatting van het in 10a gezegde en van Davids oordeel over de gepleegde doodslag. Zonder twijfel heeft David door zijn vonnis ook opzettelijk doen uitkomen, dat bij hem geen sprake kon zijn van enige gemeenschap met de man die Saul (volgens eigen getuigenis) had vermoord en beroofd. Maar terecht merkt Leimb op dat het „nicht oder nicht blosz politische Klugheit" was, die David leidde, maar allereerst zijn rechtsgevoel en zijn oprechte smart over Sauls dood. Deze blijkt wel zeer duidelijk uit zijn klaagzang, vss. 19—27.

In het kort worde nog melding gemaakt van Schulz' opvatting dat 4 : 10 een andere voorstelling van de feiten geeft dan onze pericoop en dat deze naar 4 : 10 gecorrigeerd, althans in het licht daarvan gelezen behoort te worden. Dáár zegt David dat hij die man heeft laten doden „nur deswegen . . . weil er ihm die Nachricht von Sauls Tode gebracht, wie es orientalisch-despotischer Gepflogenheit entsprach, vgl. 18 : 20. So etwas wird auch ursprünglich in K. 1 gestanden haben. Wahrscheinlich hinter V 4." Deze passage is echter in haar kern onjuist. David zegt niet dat hij dáárom die bode liet doden omdat hij Sauls dood berichtte. Dat legt Schulz er wel in, maar David heeft alleen de boodschap van de Amalekiet kort gememoreerd, wat haar hoofdinhoud betreft, om op die manier de hem overigens onbekende aan te duiden. Ook het beroep op de gewoonte van oosterse despoten geldt niet voor David en is niet met 18 : 20 (zie aldaar) te rechtvaardigen. Er is dan ook geen tegenspraak tussen cap. 1 en 4 : 10. Maar wat in cap. 1 breedvoerig verhaald wordt, wordt in 4 : 10 in een enkele zinsnede in het voorbijgaan genoemd en dus kort saamgevat. Derhalve moet 4 : 10 naar 1 : 1—16 verstaan en verklaard worden, niet omgekeerd. Ten slotte: dat David in 4 : 10 de boodschap weergeeft met de woorden „zie, Saul is dood" is mogelijk mede daaruit te verklaren, dat hij op dat moment reeds wist, dat de Amalekiet niet zelf Saul gedood had. Ook zo bleef het feit van Sauls dood de hoofdzaak.

17—27. *Klaagzang van David over Saul en Jonathan*

17, 18 Ongetwijfeld is de bedoeling van vs. 17, dat hetgeen hier staat nog op dezelfde dag als het 1—16 verhaalde heeft plaats gevonden. Onder de verse indruk van het gevoelig verlies, waardoor geheel Israël en ook hijzelf is getroffen, heeft David zijn ziel uitgestort in een ק׳. Zowel het subst. als het

verbum קין pil., waarvan het is afgeleid, komen hier voor de eerste maal in het O.T. voor, in de profetische boeken tamelijk frequent, vooral bij Ezech., die echter meestal het verbum נשא met 'ק combineert, bv. 19 : 1; 27 : 2; in ons boek treffen we קין zonder het subst. verbale alleen nog 3 : 33. Dit laatste wordt evenals hier in de regel gevolgd door -על, en bet. Leichenlied. De vert. lijkzang is nog nauwkeuriger dan klaaglied, wijl het bijna zonder uitzondering gebezigd wordt bij rouw over een dode (in Ezech. 27 : 32 over het verwoeste Tyrus). De samenvoeging van verbum en subst. verb. geeft bijzondere nadruk en is nagevolgd door LXX en Vulg. zie Méd. Het bericht houdt dus voorzoveel vs. 17 betreft in, dat David aan Saul en Jonathan een elegie gewijd heeft. Evenwel ligt in de benaming קינה niet opgesloten, dat we te doen hebben met een gedicht, dat overal het z.g. qīnāh-metrum vertoont (3 + 2 „Hebungen"); dit is zeer bepaald niet het geval, terwijl er ook geen grond is om aan te nemen dat het metrum door tekstbederf verloren is gegaan, zoals VdBorn mogelijk acht. De benaming 'ק ziet in de eerste plaats op de inhoud, niet op de vorm. Volgens Böhl (art. rhythme) kan men bij de Hebr. poëzie beter van rhythme dan van metrum spreken. Zie over de vorm van het lied verder bij vs. 19.

Vs. 18 bevat enkele ernstige moeilijkheden, waarvan de voornaamste gelegen is in het subst. קשת = boog, dat door De Groot een crux interpretum genoemd is en dat inderdaad het beste een ogenblik buiten beschouwing kan blijven. De meest natuurlijke opvatting van ויאמר is na vs. 17, dat het dient als „das ... letzte Wort der Einleitung" (Klost). Kl. verwijst hiervoor naar 22 : 2, maar precies zo staat het ook in 3 : 33 en bijna evenzo in Joz. 10 : 12. Hiervan uitgaande zouden we in de rest van vs. 18 òf reeds de aanhef van het lied òf een parenthese moeten zien. Het laatste ligt het meest voor de hand, wijl het lied zelf eerst in vs. 19 begint. Dit laatste wordt door Klost echter betwist. Hij ziet in ללמד een bijschrift van muzikaal-technische aard (evenals in Ps. 60 : 1), houdt 18b voor een tussenzin van latere hand en leest in 18a de eerste regel van het lied, gevocaliseerd als volgt בִּנִי יהודה קָשָׁה = „Vernimm, o Juda, Grausames". Met enige variatie zijn Budde, Smith („weep, o Judah!" met schrapping van 'ק) en Schulz („Höre, Juda, harte Kunde") Klost hierin gevolgd. Een en ander is echter vrij willekeurig. Tekstcritisch is 'בְּנֵי־י niet aan te vechten (LXX heeft τους υἱους, afhankelijk van het voorafgaande του διδαξαι); de verbinding van בין met קשת is moeilijk verteerbaar en de afzonderlijke aanspraak van Juda behoort niet thuis in een klaagzang over de dood van twee niet-Judeeërs. Daarentegen is de vermelding van de 'בני י in de samenhang volkomen verklaarbaar, wijl niet alleen op dat moment veel mannen uit Juda in Davids omgeving waren (zie I 22 : 1 v.), maar hij ook de eerstvolgende jaren alleen over Juda geregeerd en in Juda verblijf gehouden heeft. Het is duidelijk dat de woorden 'ב' י te verbinden zijn met ללמד en dat we hier een aanwijzing hebben voor het gebruik van het lied, in deze zin: tot lering (vgl. Ps. 60 : 1) voor de zonen van Juda, of: om de zonen van Juda in te prenten. Als object is de vs. 17 genoemde קינה te denken, zo ook bv. Rehm, VdBorn, Hertzb: „man soll (es) die Söhne Judas lehren". De woorden zijn te beschouwen als een parenthese, waartegen des te minder bezwaar gemaakt kan worden, omdat in elk geval ook 18b scheiding maakt tussen ויאמר en de eerste regel van het lied. We komen hierop nog terug.

Nu wordt 'וי in versch. comm. en vertalingen ook wel opgevat in de zin van bevelen. Zo vert. De Groot: „hij beval het klaaglied over Saul aan de Judeeërs in te prenten", vgl. Méd, ook L.V. en N.V., die evenals Keil als tweede object bij למד het raadselachtige קשת heeft beschouwd (zie ben.). Op zichzelf is de vert. „en hij beval" niet verwerpelijk, maar na het verbum zou men dan allereerst verwachten, aan wie hij dit bevel gaf en juist een aanduiding van deze aard ontbreekt. Bovendien is 'וי als directe aankondiging van het lied vrijwel onmisbaar, zodat er geen reden is deze boven reeds gegeven verklaring los te laten. Wèl is het zeer waarschijnlijk dat de tussenzin ללמד enz. de bedoeling van David zelf weergeeft en dus zijn oorsprong vindt in een door David zelf gegeven aanwijzing om de nagedachtenis van Saul en Jonathan in ere te houden.

Men zal opgemerkt hebben dat 18a zeer wel vertaalbaar is zonder dat קשת in de weergave betrokken wordt. Inderdaad krijgen we de indruk, dat er niets wezenlijks ontbreekt, als we het woord onvertaald laten. In de LXX vinden we er geen equivalent voor, behalve in cod. Al. (τοξον). Indien het toch wel deel uitmaakte van de oorspr. tekst, wat is dan de betekenis? Oude vertt. als de Stv. en de AV denken aan een bevel van David om de zonen van Juda het gebruik van de boog te leren (dit is wezenlijk ook de opvatting van Eissfeldt, VT 5, 1955, blz. 232 vv.), maar deze gedachte past op geen enkele wijze in het zinsverband. Zeer verbreid is de opvatting van Keil, dat 'ק het lied zelf aanduidt, „dem er (David) die Ueberschrift 'ק *(Bogen)* gegeben". Keil motiveert dit dan met de vermelding van de boog in vs. 22 en met de bewering dat het lied toch „überhaupt ein Kriegslied ist". Zo ook Schelhaas, die het lied in zijn kanttekeningen bij de N.V. „een strijdzang" noemt. Dit is toch wel vrij zonderling. Davids lied is duidelijk een rouwklacht, en géén strijdzang als bv. het lied van Debora, Richt. 5. De naam „boog" is dan ook voor dit lied allerminst typerend. En dat David het zo genoemd heeft, berust op fantasie. Terecht vraagt Smith m.h.o. op Keils gevoelen: „why did he not say simply *this song or this dirge,* which would have been perfectly clear?" Keils „oplossing" van de moeilijkheid stelt haar juist zo scherp mogelijk in het licht. Zij geeft ook geen opheldering over de vraag, waarom de nota accus. en het lidwoord ontbreken. Toch wordt Keils opvatting ook door Méd en Hertzb voorgestaan. De Groot ziet in 'ק een afkorting voor קינת שאול = het klaaglied van Saul, evenzo Perles (bij Smith). Anderen beschouwen de woorden van 18a (na ויאמר) als aanduiding van de melodie, waarop het lied zou moeten gezongen worden. Ook dit zijn verlegenheidsoplossingen, de ene evenmin bewijsbaar als de andere. De Groot erkent ook volmondig: „elke vertaling van vs. 18 is een gissing". Hoe onbevredigend het ook moge zijn, wij menen van een vertaling van 'ק te moeten afzien en volgen daarin het voorbeeld van de RV, de LV, Rehm en Leimb, Caspari en Guillaume, zie ook W. H. Gispen, Mondelinge Overlevering in het O.T., Meppel 1932, blz. 83 v. Hulst O.T.T.P. erkent dat de vert. van de N.V. „is only a conjecture".

Over 18b kunnen we korter zijn. Schulz wil het eerste woord vocaliseren הִנֵּה, omdat anders het subject ontbreekt; dit is evenwel uit de samenhang geredelijk (in de gedachte) aan te vullen en ook de LXX noemt geen subject. 'כ kan blijkens het fem. afform. terugwijzen naar קינה vs. 17, maar het femin. kan ook eenvoudig de kracht van ons neutrum hebben, zie Ges-K § 122 p q; dit is ook het geval in Joz. 10 : 13, waar geen subst. fem. voorafgaat. Evenals daar in vragende vorm geschiedt (הלא), zo wordt ook hier — bevestigend — verwezen naar de ספר הישר = *het boek des Oprechten,* waarin (beide malen

met de praep. על) het straks te vermelden lied geschreven staat. Over dit boek zie verder ben. Volgens De Groot en Hertzb heeft הנה de strekking om de lezers te wijzen op iets dat hun reeds bekend kan zijn: „gelijk bekend”. Dit is mogelijk maar men achtte het toch nodig dit feit in herinnering te brengen. Terecht merkt Schulz (en evenzo De Groot) op dat de tekst niet spreekt van ontlening (Keil), m.a.w. de auteur kan het lied uit een andere, zelfstandige bron geput hebben. Van meer belang is de vraag naar de zakelijke waarde van de in 18b vervatte mededeling. Het is moeilijk deze vast te stellen. Mogelijk bewijst opneming in de sēfer hajj. dat het gaat om een stuk van hoge, poëtische kwaliteit of verheven inhoud. Maar behoorde dan ook het lied van Mozes (Ex. 15) of van Debora (Richt. 5) daar geen plaats te vinden? Voor òns heeft de vermelding ongetwijfeld deze betekenis, dat wij eruit kunnen zien hoe men oudtijds in Israël er prijs op stelde bepaalde literaire producten van hoge dichterlijke waarde te verzamelen. Hiermede is dan tevens al het voornaamste gezegd, wat we van de ס׳ הי׳ weten, althans waarschijnlijk achten. De naam zelf geeft ons weinig houvast. Hetzij men vert. door oprecht (Stv., N.V.) of door rechtschapen (LV, De Groot), hetzij men spreekt van „des Braven” (Schulz, ook de LXX) of van „des Wackeren” (Hertzb), het blijft onzeker wie er bedoeld wordt, hetzij een bepaald persoon of de godvrezende Israëliet of Israël als zodanig (Böhl en Gispen zien in de naam wel een toespeling op Jeschurun, Deut. 32 : 15; 33 : 5, 26), en evenzeer de reden waarom het boek deze naam draagt. Daar het evenwel uitsluitend genoemd wordt i.v.m. een lied of een uitspraak in dichterlijke stijl, gesproken op een critiek moment van Israëls historie, heeft het vermoedelijk bestaan uit een bundel van dergelijke poëtische teksten. Deze gedachte zou nog bevestigd worden, indien zou blijken dat het boek ook vermeld wordt bij de woorden van Salomo in 1 Kon. 8 : 12—13. Dit is echter zeer onzeker, want wel heeft de LXX (die deze woorden na vs. 53 plaatst) daaraan toegevoegd οὐκ ἰδου αὕτη γεγραπται ἐν βιβλιῳ της ᾠδης; — maar 1^0 ontbreekt voor deze volzin een equivalent in de Hebr. tekst, en 2^0 is της ᾠδης niet een vert. van הישר maar van השיר, zie BH. Dit staat dus niet zo vast als bv. Hertzb meent, maar in elk geval gaat het ook hier om een in poëtische vorm overgeleverde tekst.

Samenvattend constateren we ten slotte, dat vs. 18 (na ויאמר) een parenthese bevat, bestaande uit twee zelfstandige gedeelten, waarvan het eerste spreekt over het gebruik van de vs. 17 genoemde klaagzang en het tweede een andere vindplaats vermeldt. De conclusie is gemaakt dat vs. 18 zo goed als geheel „späterer Zusatz” (Rehm) moet zijn. Men kan hiermede accoord gaan, indien de bedoeling is, dat de auteur van ons boek zelf de parenthese toevoegde aan hetgeen hij uit zijn bron geput had. Nog meer waarschijnlijk is dat het eerste gedeelte van de parenthese reeds in die bron geschreven stond en dat hij alleen het tweede gedeelte (18b) heeft ingelast. Hoewel de gehele parenthese daardoor vrij breed is geworden, is er toch uit tekstcritisch oogpunt geen grond om ויאמר na 18b te plaatsen (Schulz, Driver). Aan een nog latere hand dan die van de auteur te denken is volstrekt onnodig, daar het „boek des Oprechten” in zijn dagen reeds lang een bekende grootheid was (zie over het vermoedelijke tijdstip, waarop ons boek geschreven is mijn K.V. van 1 Samuël[2], blz. 16—19).

Betreffende vss. 19—27 volgen nu eerst de opgave van enige speciale literatuur en enkele algemene opmerkingen.

W. Verwey, De lijkzang van David op Saul en Jonathan in deszelfs dichterlijke waarde beschouwd, Groningen 1847.
P. Dhorme, L'élégie de David sur Saul et Jonathan, in RB 1908, blz. 62 vv.
J. W. Rothstein, Die Klagelieder Davids, in Alttest. Studien, R. Kittel zum 60. Geburtstag gewidmet, 1913, blz. 154 vv.
M. H. Segal, Davids three poems, in The Jewish quarterly Review, 1914, blz. 201 vv.
J. Kennedy, Davids Lament over Saul and Jonathan, in The American Journal of Semitic Languages and Literatures, 1915, blz. 118 vv.
W. E. Burnes, Two passages in Davids lament, in The Journal of Theol. Studies, 1915, blz. 394 vv.
A. Guillaume, Davids lament over Saul and Jonathan, in idem, blz. 491 vv.

Deze opgaven zijn, met uitzondering van de eerste, ontleend aan De Groot. Verder is nog te noemen:

C. J. Goslinga, Davids klaaglied over Saul en Jonathan, II Samuël 1 : 19—27, in G.T.T. 1950, blz. 53—70 (de in dit art. gegeven exegese wordt in de volgende blz. op detailpunten herzien).

Dat deze klaagzang metterdaad een produkt is van Davids geest, is aan geen redelijke twijfel onderhevig, en is ook slechts zelden bestreden (bv. door A. Jirku en E. Meyer, zie bij De Groot). Smith en Gressmann voeren tal van negatieve en positieve argumenten aan voor de authenticiteit. Tot de eerste behoort o.a. „the absence of any allusion to the strained relations, which had existed between Saul and David", hetgeen bij een „imitator" zielkundig onverklaarbaar zou mogen heten, tot de laatste dat „nicht über Sauls, wohl aber über Jonathans Tod der persönliche Schmerz durchbricht". Beide leggen sterke nadruk op het gemis aan religieuze uitspraken of betuigingen, evenzo De Groot en Hertzb. Alleen het nationaal en het menselijk gevoel schijnt hier te spreken. Toch behoeft dit in casu geen bevreemding te wekken (vgl. ook 3 : 33 v.), omdat Davids lied aan Saul en Jonathan samen gewijd is en de kwaliteiten, die zij gemeen hadden, speciaal bestonden in hun heldhaftigheid en vaardigheid als krijgslieden. Overigens mag men niet voorbijzien, dat al wordt de naam Jahwe niet genoemd, „on sent que tout jaillit d'une âme pénétrée d'une religion profonde" (Méd). Het religieuze element treedt dan ook indirect aan de dag, waar de Filistijnen „onbesnedenen" heten, die buiten Gods verbond met Israël staan (vs. 20), alsmede waar Saul „gezalfde" genoemd wordt (vs. 21), terwijl ook de zeer bijzondere verbondenheid aan Jonathan (vs. 26) wel degelijk voortsproot uit hun diepe eenheid als dienaars van Jahwe, I 20 : 12—23.

Over de edele schoonheid en de hoge dichterlijke waarde van het lied bestaat slechts één opinie. De comm. roemen om strijd het diepe, maar toch beheerste gevoel, de originele, bijna gewaagde beeldspraak, de verrassende overgangen, de rijkdom van gedachten, welke hier tot uitdrukking zijn gebracht. Een enkel citaat: „Zu der kühnen Vermenschlichung der Berge als der treulosen Verräter kommt die Beseelung der Waffen, des rastlos vorwärts stürmenden Bogens und des nimmersatten Schwertes" (Gressmann). Dit alles in tamelijk klein bestek maakt het gedicht tot een juweel, dat met de beste zangen van dit genre der literatuur kan wedijveren. Hertzb verklaart dat men het „das schönste

Heldenlied aller Zeiten" genoemd heeft, maar geeft hierbij geen verwijzing. Meer verantwoord schijnt de uitspraak van Schulz „vielleicht die schönste Elegie des A.T.", waarvan hij slechts betreurt dat zij in zozeer beschadigde gestalte is overgeleverd. Dit laatste is niet in zo ernstige mate het geval als Schulz blijkens de door hem voorgestelde emendaties geneigd is aan te nemen. Merkwaardig is dat we hier (veel meer dan in het geschiedverhaal van I) een diepe indruk ontvangen van de eigenaardige grootheid en betekenis van Saul, en bepaald verrassend is dat wij deze indruk aan niemand anders dan juist aan David te denken hebben, die daarmede „auch sich selbst ein Denkmal gesetzt hat" (Hertzb).

Bij vs. 17 werd reeds met een enkel woord gesproken over het rhythme. Het grootste deel van het lied vertoont een schema van 2 + 2 „Hebungen", z.g. „Doppelzweier", die echter meer dan eens door een regel van 3 accenten worden gevolgd, bv. 19c, 21c, 23c en 24c. Het qinah-metrum vinden we alleen in 25a b en 27. Men kan het dan ook niet sterk genoeg laken, dat Rothstein met het „reine Versschema" als norm gepoogd heeft het origineel te herstellen met het resultaat, dat hij veel heeft geschrapt (vlg. R. zelf was dit geen wezenlijk verlies) en nog vier strofen overhield, a.a. blz. 157. Terecht oordeelt Segal dat dit is „a very sad mutilation of that beautiful elegy", a.a. blz. 202. Ook Segal zelf behandelt de tekst echter met grote willekeur om drie strofen van gelijke lengte te verkrijgen met hetzelfde refrein aan het slot. Zijn werk valt dan ook onder hetzelfde afkeurend oordeel. Indien de dichter zelf zich niet aan een bepaald schema heeft willen binden, heeft niemand het recht hem op dit punt te gaan corrigeren. Méd merkt op dat het ontbreken van een vast rhythme „est un bon signe d'antiquité, car les règles (nl. voor het rhythme) ne furent bien fixées qu'au cours des âges suivants". Wat de strofen betreft daarvan zijn er — afgedacht van de drie verzen met refreinregels, vs. 19, 25a b en 27 — zes te onderscheiden, die elk een zelfstandig onderdeel vormen, een nieuwe wending aangeven. Zij vallen telkens samen met de tekstverzen 20, 21, 22, 23, 24 en 25c—26. In lengte verschillen ze slechts weinig. Vs. 19 dient als preludium en bevat het thema; strofe 1—4 vertolken de rouw over Saul en Jonathan en bezingen hun grootheid, de 5e strofe herdenkt speciaal Saul, de 6e Jonathan, vs. 25a b en vs. 27 dienen als tussen- en naspel. De meeste indelingen komen met enige variatie hiermede overeen, zie bv. Méd, Schneider.

Ter wille van een goed overzicht over het gehele lied volgt hier de vertaling samen met die van vss. 17—18:

17 Toen zong David dit klaaglied over Saul en zijn zoon Jonathan 18 en hij zeide — men late [het] de zonen van Juda leren; zie, het is geschreven in het Boek des Oprechten —:

19 *Treur, Israël!*
verslagenen liggen op uw hoogten!
Ach, de helden zijn gevallen!

20 *Gaat het niet in Gath vertellen,*
niet op de straten van Askelon verkonden,

opdat zich niet verblijden de dochters der Filistijnen,
niet jubelen de dochters der onbesnedenen.

21 *Bergen van Gilboa, geen dauw of regen zij op u!*
noch velden met offergaven!
Immers aldaar is bezoedeld het schild der helden,
het schild van Saul,
het wapentuig van de met olie gezalfde.

22 *Zonder bloed van verslagenen, zonder vet van dapperen,*
wendde Jonathans boog zich niet om,
ook het zwaard van Saul — niet ledig keerde het weder.

23 *Saul en Jonathan*
— zo beminnelijk, zo innemend! —
in leven noch sterven waren zij gescheiden.
Sneller waren zij dan arenden!
sterker dan leeuwen!

24 *Dochters van Israël, weent over Saul,*
die u kleedde in scharlaken en feesttooi,
die goudsieraad hechtte op uw gewaad.

25 *Ach, de helden zijn gevallen,*
midden in de strijd!

Jonathan ligt verslagen op uw hoogten! —
26 *Ik ben benauwd om uwentwil,*
mijn broeder Jonathan;
gij waart mij zeer dierbaar;
uw liefde was mij iets wonderlijks,
méér dan liefde van vrouwen.

27 *Ach, de helden zijn gevallen,*
de krijgswapenen vergaan!

Vs. **19** — de ouverture — stelt reeds in het eerste woord voor een eigenaardig probleem. צבי komt behalve hier alleen voor bij de vier grote profeten, vooral bij Jes. en bet. steeds Zierde, Herrlichkeit, Pracht; meer dan eens vervangt het feitelijk een adj. sierlijk; in Jes. 4 : 2 is het gebruikt in par. met כבוד, in 13 : 19 heet Babel צ׳ ממלכות (par. גאון), in 28 : 5 heet Jahwe zelf עטרת צ׳ = sierlijke kroon, maar meestal slaat צ׳ op een land of stad, ook bij Jer., Ezech. en Dan., bij l.g. profeet 8 : 9 staat het evenals in ons vers absoluut, maar ziet blijkens de context op een bepaald gebied (Kanaän, misschien Jeruzalem, vgl. 11 : 45). Over de bet. bestaat geen verschil (een ander צ׳ = gazelle, 2 : 18, komt hier niet in aanmerking). Maar nimmer wordt het ter aanduiding van personen gebezigd. Toch zou dit volgens velen hier het geval moeten zijn. Daar צ׳ wegens het lidwoord geen stat. constr. kan zijn, wordt י׳ als voc. op-

gevat en vert. bv. Keil: „Die Zierde, o Israel, ist auf deinen Höhen erschlagen", terwijl hij exegetiseert als volgt: „das parallele גבורים zeigt dasz unter הצבי die beiden Helden, Saul und Jonathan, zu verstehen sind" en „der König und sein edler Sohn waren die Zierde von Israel". Met deze verklaring wordt ingestemd door De Groot, Leimb, Rehm, Méd, Hertzb, zie ook de I.V. en N.V., zij het ook dat men enigszins verschillend vertaalt, bv. in vragende vorm. Hoewel nu de benaming van de koning en de kroonprins als de bloem of de trots, in casu het sieraad van het volk op zichzelf niet verwerpelijk zijn, zijn er tegen Keils opvatting ernstige bedenkingen in te brengen. Vooreerst laat zij het lied in 19a met een zeer mat klinkende, prozaïsche uitspraak beginnen. Het is slechts een mededeling, die niet de minste emotie verraadt. In de tweede plaats is de volgorde der woorden uit een oogpunt van zinsbouw zeer bevreemdend, het hoofdbegrip חלל sleept geheel achteraan, terwijl het, zo al niet aan het begin, dan tenminste vóór על־ב׳ had moeten staan. Voor een predicaat is dit heel ongewoon. In de derde plaats — en dit weegt heel zwaar — kan הצבי niet zonder meer de keur van Israëls vorsten aanduiden. Het zou ànders staan indien de dichter Saul en Jonathan reeds genoemd had en dan ה׳ als appositie of predicaat had laten volgen. Maar dit is niet het geval en ook dan zou men nog een nomen rectum verwachten om te zeggen, waarvàn Saul en Jonathan het sieraad of de trots waren. In geen enkele van de door Köh-B opgesomde 16 plaatsen staat צ׳ zo onbepaald als hier. Wel verbindt Keil het met חלל, maar het onbevredigende is daarbij dat ח׳ juist altijd van mensen gebruikt wordt en op personen slaat, terwijl dit met צ׳ nooit het geval is. Als men bovendien in aanmerking neemt, dat צ׳ hier voor de eerste maal voorkomt en dus verstaan moet worden naar de teksten bij Jes. enz., is moeilijk te aanvaarden dat צ׳ z.m. een duidelijke aanwijzing is van de beide vorstelijke personen. Ehrlich zegt dan ook: הצ׳ ist ohne nähere Bestimmung nicht möglich". En Schulz vraagt terecht: „Müszte man nicht wenigstens erwarten „*deine* Zierde" o Israel?" Inderdaad zijn er wel die aldus vertalen, bv. Rehm („die dein Stolz waren"), Méd („ta gloire") Hertzb idem, maar dit staat er juist niet. Men mag dus ook niet vertalen, alsof er een suffix stond. Om deze moeilijkheid te ontgaan willen sommigen in de ה niet het lidwoord zien, maar ה interrog., waardoor het mogelijk wordt צ׳ als nomen regens in stat. constr. op te vallen, aldus Barnes, De Groot; de M.T. blijft hierbij intact, behoudens een geringe wijziging in de punctuatie. Onmogelijk is deze oplossing niet, maar zij wordt gedrukt door het bezwaar dat het suff. van במותיך op Israël als aangesprokene moet slaan, en dat dit niet kan bij De Groot's vert. (evenmin bij Barnes, vlg. wie het suff. slaat op Jonathan, die als „gazelle of Israel" zou zijn aangeduid!) „ligt niet het sieraad Israëls verslagen op uw hoogten?" Wie wordt hier nu aangesproken? De voc. ontbreekt. Het is trouwens een vragen naar de bekende weg, waarbij niet ה maar הלא verondersteld wordt. Vat men „sieraad Israëls" op als voc. (Stv.), dan blijft het bezwaar, dat in ב׳ gelegen is, van kracht. Intussen moet de opvatting van ה als ה interrog. (ook m.h.o. op 3 : 33) niet volstrekt onaannemelijk geacht worden. Dit geldt wèl van wat Rothstein wil, die de ה vervangt door הוי (als in 1 Kon. 13 : 30; zo ook Gressmann, vgl. BH), om op deze wijze het rhythme te corrigeren, of Guillaume die de ה z.m. schrapt. De LXX kan geen uitkomst geven, daar zij vs. 19 begint met στηλωσον =

richt op, nl. een gedenkteken, maar een object ontbreekt. Deze vert. berust wrsch. op de lezing הַצִּבִי, imper. fem. van נצב hif., wat ook Schulz wil lezen. Het goede in deze vert. is dat zij een imper. bevat. Dat is juist wat we naast de voc. Israel! nodig hebben en wat men als aanhef verwacht. Ook vss. 20 en 24 hebben dergelijke negatieve of positieve vermaningen.

Daarom willen we hier als de meest plausibele oplossing van het probleem de conjectuur van Klost vermelden, die voorstelt i.p.v. הצבי te lezen הֵעָצְבִי, imper. fem. van עצב nif. = bedroefd zijn, leed dragen, zie 19 : 2 (M.T. 3), ook I 20 : 3, 34. Dit begrip is hier uitnemend op zijn plaats. Het stempelt onmiddellijk heel het gedicht tot wat het is: een klaagzang. Toegestemd moet worden dat Klost's suggestie het uitvallen van een oorspr. ע tussen ה en צ veronderstelt en dat de M.T. op dit punt een kleine emendatie zou moeten ondergaan. Het verschil is echter zeer gering en bij een tekst die heel vaak overgeschreven moet zijn (men neemt dit aan op grond van ללמד enz. vs. 17) is zulk een omissie van één cons. licht verklaarbaar. En als men Klost volgt (zoals Nowack, Budde en Smith gedaan hebben), verkrijgt men een veel betere aanhef en uit taalkundig oogpunt meer aannemelijke zin dan wanneer men met De Groot (zie boven) de M.T. als een vragende zin leest. De oproep „treur, Israel!" is ook voor geen tweeërlei uitleg vatbaar. Een gering bezwaar is de femin. vorm van de imper., hetwelk men zou kunnen ondervangen door de י uit dittografie (vóór ישׂראל) te verklaren. Maar dit is niet nodig. De naam 'י is in de regel wel masc., maar in 24 : 9 en I 17 : 21 is het femin., eveneens in Jes. 19 : 24. Volgens Smith is Israël gedacht als „the mother of the fallen heroes", maar waarsch. is met Klost te denken aan het land Israël als het toegesprokene, er is immers ook sprake van במות. De vocalisering van het suff. bij dit subst. zal ook femin. moeten zijn, dus ־ַיִךְ.

Hiermede zijn we toegekomen aan 19b, een korte zelfstandige zin, die aangeeft om welke reden Israël wordt geroepen tot treuren: op uw hoogten verslagenen! Bij במות is niet altijd aan offerhoogten te denken, zie de lexica en bv. 22 : 34; Deut. 32 : 13. De opmerking van Schulz, dat hier moeilijk sprake kan zijn van „Höhen Israels", omdat het toch alleen over „das Gebirge Gilboa" en vlg. I 31 : 1 slechts over „die Einzahl Berg Gilboa" gaat, miskent wel zeer sterk het poëtisch karakter van de tekst, zij snijdt ook geen hout, want ook het gebergte Gilboa behoorde tot het land Israël en telde zeker meer dan één hoogte. 'ב komt trouwens in vs. 25 terug, zodat er hoegenaamd geen grond is dit woord door een ander te vervangen (zie BH, waar על־מתיך wordt voorgesteld, maar met schrapping van חלל, zodat het subject verloren gaat). Het feit dat 'ח in vs. 25 alleen op Jonathan betrekking heeft, is geen grond om aan te nemen dat dit ook hier het geval is (Barnes); dit wordt zelfs uitgesloten door het parallel staande 'ג in 19c. Juist deze plur. geeft ons het recht om חלל als collectivum op te vatten, evenals bv. Jer. 51 : 52. Ook de oude vertt. (op grond van welke Schulz de plur. wil lezen) kunnen 'ח als coll. verstaan hebben. Terwijl men bij de enigszins onbepaalde uitspraak van 19b in het algemeen ook aan de gesneuvelde manschappen van Israël kan denken (vgl. I 31 : 1), doelt 19c met 'ג rechtstreeks op de vorstelijke personen. In hen vooral was Israëls kracht gelegen. In 'ג ligt zowel de idee van sterkte als van dapperheid, vgl. I 14 : 52, en om deze eigenschappen wil David hun lof bezingen, vss. 22—24.

Over איך zie bij vs. 14. Het drukt zowel smart als verwondering uit en wordt in onze taal nog het best door een smartkreet *Ach!* weergegeven. Hoewel איך of איכה de „characterist. Introitus der Elegie" (Klost) genoemd kan worden en bijna steeds het beginwoord vormt, behoeven we niet met Guillaume aan te nemen dat 19c oorspr. ook hier aan het begin (van vs. 19) gestaan heeft. Het is ook in Jer. 49 : 25 niet het geval. En dat we hier een klaaglied hebben, zegt de aanhef duidelijk genoeg. Zo vormt vs. 19 als geheel een treffend juiste opening van het lied. Het bevat drie korte, bewogen uitroepen, waarin de dichter duidelijk laat horen tot wie en over wie hij gaat spreken en tevens een begin maakt met het „gleichsam als Vorsänger" (Klost) uiten van zijn smart in een bange zucht, die met een geringe uitbreiding in vs. 25 en 27 terugkeert.

In vs. **20**, de eerste strofe, worden „fictieve boodschappers toegesproken" (VdBorn). Het geeft „ein vorzügliches Beispiel des Parallellismus", aldus Schulz. De namen der Filistijnse steden zijn niet „aufs Geratewohl herausgegriffen" (idem), maar Gath als de naastbijgelegene en Askelon in de verte, aan de Middellandse Zee vertegenwoordigen samen „het gehele eigenlijke Filistijnse gebied" (De Groot). Het lied is immers ontstaan te Ziklag, dat onder Gath ressorteerde, I 27 : 6. In onze vert. is beproefd de klankovereenkomst tussen תגידו en בגת enigszins weer te geven, zij heeft er stellig toe meegewerkt om 20a tot een gevleugeld woord te maken, dat ten tijde van de profeet Micha opnieuw actueel werd, Mi. 1 : 10. Als object van de dringende negatief gestelde smeekbeden is omnium consensu de vs. 19 vermelde jobstijding te denken. Men verbreide deze toch vooral niet in het land der Filistijnse overwinnaars, waar zij slechts leedvermaak kan wekken. בשׂר kan hier in Davids mond alleen in neutrale zin gebezigd zijn, vgl. I 4 : 17, een ander geval is het in I 31 : 9. חוץ ziet steeds op publiek terrein, de openbare weg, bv. Ps. 41 : 7, en versterkt dus de idee van een voor aller oor bekendmaken. De bedoeling van het dubbele verzoek blijkt uit 20 c d: פן enz. David herinnert zich wat hijzelf ervaren heeft „en son honneur (1 Sam. XVIII, 6—9)", aldus Méd. Nog sterker dan שׂמח spreekt עלז: luid jubelen, bv. ook Hab. 3 : 18. Israëls smaad zou door het gejuich der Filistijnse vrouwen slechts vermeerderd worden. De uitslag van elke strijd vindt zijn echo in „das Jubeln oder Weinen der Töchter des Volkes" (Schneider, die deze gedachte op boeiende wijze ontwikkelt en m.n. wijst op de samenhang tussen vs. 20 en vs. 24). De nationale vijand die in 20 c 'פ heet, wordt in d met הערלים getekend met een karakteristieke term, die een religieuze tegenstelling inhoudt: zij die de besnijdenis missen zijn volkomen vreemd aan het verbond van Jahwe met Israël, het gejubel van hun dochters zou dus ook een smaad zijn voor de naam van Jahwe. „Davids Wunsch ... ist eine vergebliche Erwartung" (Hertzb).

In vs. **21**, de tweede strofe keert de dichter zich met een verrassende wending naar de הרי בגלבע. Het gebruik van de st. cstr. vóór de praep. ב is „im höheren (prophetischen oder dichterischen) Stil" niet ongewoon, zie Ges-K § 130a, en biedt dus geen genoegzame grond om ב door ה te vervangen (zie BH), maar evenmin om te vertalen „Berge in Gilboa" (Schulz in navolging van de LXX); dan toch had 'ה in st. absol. moeten staan. Op heftige toon richt de auteur in korte, onvolledige zinnen tot deze bergen een verwensing. Somm. willen op grond van het καταβῇ van de LXX de tekst uitbreiden met ירד of יפל (zie

BH), hetgeen echter met Ges-K § 147c overbodig is te achten. Men moet er óók om 21b de iuss. יהי bij denken. Een oproep aan de natuur om met Israël mee rouw te bedrijven (Keil, De Groot) beluisteren we hier niet (een ander geval is het in Jer. 2 : 12 v.). Veeleer wordt door de dichter een goddelijk oordeel van onvruchtbaarheid over Gilboa ingeroepen, door het inhouden van טל en מטר, beide onmisbaar voor een goede oogst, samen ook genoemd in 1 Kon. 17 : 1, vgl. verder bv. Lev. 26 : 19, Deut. 11 : 17; Jes. 5 : 6. De reden voor deze verwensing (waarover c d opheldering geeft) kan met Klost aldus worden geformuleerd: „die Stätte des Unglücks wird wie Gen. 4 : 11 gewissermaszen verantwortlich für das nefandum, das sie auf sich hat geschehen lassen, ohne sich dagegen zu empören, Am. 8 : 8." In dezelfde geest ook Méd, Schneider, Hertzb. Alleen ware een verwijzing naar Gen. 3 : 18 (i.p.v. 4 : 11) meer ad rem geweest, wijl ook daar een vervloeking van de bodem wordt geuit. Dat עליכם bij het voorafgaande behoort, is buiten discussie, althans wat de zin betreft; rhythmisch verbindt men het wel met hetgeen volgt. Zeer velen menen ook hier een voc. te vinden, waarbij de ו dan geschrapt wordt. Er zijn ook tegen 'ת bezwaren. Smith oordeelt „the common text is intelligible", zo ook Ehrlich e.a. Voor dit defaitisme is geen grond. שׂדי is meestal st. cstr. sing., maar kan ook plur. zijn, Ps. 132 : 6; Neh. 12 : 14, en wordt in casu algemeen als plur. verstaan תרומה is zeer frequent, vooral in Ex., Lev. en Num., voor Abgabe, Steuer, contribution, soms in profane zin, maar meestal als offer voor de eredienst, hetzij rechtstreeks aan Jahwe, hetzij aan priesters of levieten, zie de lexica. De N.V. vertaalt het zeer veel door heffing, bv. Num. 15 : 19 v.; Neh. 10 : 37, 39 (M.T. 38, 40), maar ook door wijgeschenk, Deut. 12 : 6; Jes. 40 : 20. Op tal van plaatsen slaat het woord op de opbrengst van het veld, in Num. 15 : 20 en Neh. 10 : 37 op „de eerstelingen van het gerstemeel", die als heffing moeten worden opgebracht. Daarom kan de combinatie „velden van offergaven" ook niet zonder meer afgewezen worden. De term moge wat gedrongen zijn, hij beduidt toch blijkbaar „Gefilde welche Frucht tragen, von der Erstlingsopfer gebracht werden" (Keil), dus: akkers met voor offers bestemde vruchten, i.e.w. vruchtdragende akkers. Dit begrip ligt geheel in de sfeer van 21a en past zó goed in het verband, dat pogingen om het uit de tekst te verwijderen terstond de indruk van willekeur maken.

Ter illustratie van deze uitspraak mogen hier enkele suggesties vermeld worden. Sommigen zien in 'ת een plaatsnaam, met verwijzing naar Richt. 9 : 31 (Budde, Guillaume); anderen zoeken verband met de stam רמה en lezen רמיה (Klost: „ihr Truggefilde") of תרמית (Schulz: ihr Lügenacker", d.i. „Ackerfelder die keine Frucht bringen", maar de hellingen van Gilboa waren toch niet reeds onvruchtbaar gebleken?) Hierbij zijn ook Peters en Dhorme te noemen, die 'ה תרמות willen lezen („o montagues perfides", zie bij Méd). Smith en De Groot lezen, evenals reeds Wellhausen op grond van LXX ed. lag. (ὄρη θανατου) המות („gij, velden des doods"), zie BH. Ook VdBorn sluit zich hierbij aan. In het laatste geval is er althans een zeker beroep op een Grieks ms., maar ook dit gaat met tekstverandering gepaard. Leimb en Hertzb sluiten zich bij Schulz aan. Maar over het algemeen is hier geen vaste lijn en geen voldoende eerbied voor de overgeleverde tekst. Smith noemt nog andere suggesties, die evenmin als de bovengenoemde zichzelf als onmiddellijk overtuigend aanbevelen. De fout die allen gemeen hebben is dat men begint met de ו te schrappen en dan kan men inderdaad met 'שׂ' ת niets

beginnen. Ook de N.V. is in deze fout vervallen en is dan ook volkomen duister. Verweij handhaaft de waw, maar vat 'שׁ op als voc., hetgeen niet samengaan kan.

Het bezwaar dat men tegen de waw vóór 'שׁ heeft, is niet weg te nemen door de part. eenvoudig als copula op te vatten. Maar waarom zou zij niet kunnen dienen om het begrip 'שׂ' ת mee te betrekken onder de voorafgaande dubbele negatie? Indien het eerste אל niet vóór מטר herhaald was, zou het even goed via de ו ook voor dit begrip gegolden hebben. Maar dan mag de ו vóór שׂדי ook als ואל verstaan worden en komt het begrip 'שׂ' ת op één lijn te staan met טל en מטר, zo heeft ו de zin van ons „noch". Dit is klaarblijkelijk de opvatting van LXX en Vg. De eerstgenoemde vert. lett. και ἀγροι ἀπαρχων (het laatste woord is in Num. 15 : 20 gebezigd als vert. van ראשית = eersteling, feitelijk vat de LXX dus 'ת op als eerstelingsoffer); de Vulg heeft de ו als ואל vertaald: neque sint agri primitiarum. Dezelfde opvatting ook in de Stv. en AV (niet de LV, die vert. als Smith), en behalve bij Keil (zie boven) bij Rehm, Schneider en Méd. In vele van de nieuwere comm. wordt zij niet eens vermeld, al is Schulz er dichtbij geweest toen hij schreef: „Eher sollte man eine Fortsetzung des Fluches erwarten, der sich auf die Unfruchtbarkeit der Berge bezieht". Inderdaad is dit het geval: als gevolg van het uitblijven van dauw en regen mogen ook de velden met koren in de toekomst niet meer op de bergen van Gilboa gevonden worden. 'ע moet in mente na 'ת herhaald worden. Ter wille van de duidelijkheid is in onze vert. „velden met offergaven" gezet; ook in onze taal kan men echter wel spreken van een veld tarwe, een veld aardappelen of iets dergelijks.

כי enz. geeft de reden waarom het oordeel der onvruchtbaarheid over Gilboa wordt ingeroepen. שׁם wijst terug naar de 'הרי ג, 21a. Subj. van 21c is 'מגן ג, welk begrip blijkens het nomen rectum als plur. is bedoeld (zoals bv. ook Nah. 2 : 3, in de M.T. 2 : 4), al laat ook ons taaleigen toe de sing. te gebruiken (vgl. Ges-K § 124, p r). 'ג ziet ongetwijfeld evenals in 19c op Saul en Jonathan; ten onrechte wil Kennedy de sing. גבור lezen, omdat 21d alleen Saul noemt. Het predicaat נגעל is perf. nif. dat alleen hier voorkomt en wordt weergegeven door weggeworfen werden (Ges-B), wegwerfend behandelt werden (Ko-Wb), besudelt werden (Köh-B, die ook noemt: widerwärtig sein, als de bet. in Sir. 34 : 16). De LXX heeft προσωχθισθη = „wurde zum Gegenstand des Ekels gemacht" (Schulz), de Vulg echter objectus est. Ook de comm. weifelen. Smith en Guillaume, evenals Méd en Hertzb volgen de Vulg, Budde: verschmäht werden, Keil en De Groot: bezoedeld worden. Vlg. Schulz zou het laatste ontwijfelbaar juist zijn, als men mocht lezen נגאל, dat deze bet. bv. heeft in Klaagl. 4 : 14; Zef. 3 : 1, dit wil ook Kittel BH lezen. Er is echter geen grond voor tekstwijziging. Het valt in het oog, dat de vertalingen niet heel ver uiteen liggen; ook in het „weggeworpen zijn" ligt de nevengedachte van smadelijke behandeling. Indien wij uitgaan van de qal (= een afkeer hebben), moet de nif. aanduiden dat iets als een voorwerp van afkeer of walging behandeld wordt. Het is duidelijk dat uit dit oogpunt de vert. van de LXX de voorkeur verdient boven die van de Vg (mede omdat deze de gedachte wekt aan een laffe vlucht, waarbij men het schild als ballast wegwerpt), maar tevens dat dan ook tegen „bezoedeld worden" weinig bezwaar gemaakt kan

worden. Immers tot een voorwerp van afschuw wordt een schild juist doordat het — in plaats van zijn bezitter te dekken — met zijn bloed bezoedeld wordt en zo van zijn nederlaag getuigt. Hierbij is de veronderstelling dat de helden, bloedend uit hun wonden met het schild nog aan de arm ter aarde gestort zijn (vgl. VdBorn). Door Schulz wordt vs. 22 onmiddellijk aan 21c verbonden, zodat er volgens hem sprake is van bezoedeling met bloed en vet der vijanden. Dit is op geen enkele wijze te verantwoorden, niet alleen omdat 21d eenvoudig geschrapt wordt („unverständlich"), maar ook omdat מדם (22) niet van נגעל afhankelijk kan zijn. Smith zegt hiervan terecht: „we should certainly expect בדם".

Wat 21d betreft is terstond duidelijk dat מגן ש׳ aansluit bij het voorafgaande מ׳ נ׳. Hetgeen dáár van het schild van beide helden is geprediceerd, wordt hier speciaal betrokken op het schild van Saul (zonder dat we van een simpele herhaling kunnen spreken). Het is dan ook even lichtvaardig om deze woorden te schrappen op aan het metrum ontleende gronden (Kennedy), als omdat de dichter hier van Saul allééen spreekt (Schulz). Daarvoor bestaat een goede reden, die juist in de slotwoorden is uitgedrukt (trouwens ook in vss. 24 en 25 wordt van Saul en Jonathan afzonderlijk gesproken). De M.T. ligt ook ten grondslag aan de LXX en is an sich niet onvertaalbaar, maar luidt lett. „niet gezalfd met olie" (de LXX vert. onjuist door een aoristus ἐχρίσθη). Maar wat heeft dit voor zin? De meest natuurlijke opvatting van מ׳ is die van appos. bij ש׳, maar dit is uitgesloten, want Saul was wèl gezalfd, I 10 : 1, en is als zodanig nog juist door David vermeld, vss. 14 en 16. De Vulg vert. (om deze tegenstrijdigheid weg te werken) quasi non esset unctus oleo, evenzo Luth., AV, Stv. Dit is echter geen vertalen meer, want op deze manier laat men de tekst het tegenovergestelde zeggen van wat er staat. Het kan alleen maar bevreemding wekken dat P. A. H. de Boer het ervoor opneemt (in zijn *Het koningschap in Oud-Israël,* Amsterdam, 1938, blz. 33). De meesten stemmen echter in met Keils afwijzend oordeel: „Einschiebung des quasi ... läszt sich nicht rechtfertigen". Keil zelf en zeer velen met hem laten echter מ׳ op מגן slaan en vert. „nicht gesalbt mit Oel", ook wel „niet (meer) gezalfd" enz., bv. De Groot, VdBorn, Hertzb, waarvoor echter geen grond is. In dit verband rijst de vraag of men מ׳ eenvoudig door „gezalfd" kan weergeven. Het is geen part., doch adj. en wordt elders nooit van zaken, alleen van personen gebezigd. Het bet. dus gezalfde (priester of koning). Voor de bet. „eingerieben" kan Kö.Wb alleen ons vers noemen. Dus dit bewijst niets. Wel lezen Smith e.a. in navolging van Wellh. het part. pass. מָשׁוּחַ. Zo ook Kittel BH met beroep op 21 mss. Tekstcritisch is deze geringe emendatie dus niet onverdedigbaar. Maar zij brengt ons niets verder als het gaat om een plausibele vertaling.

Immers ook hierbij kunnen we vragen: wat heeft dit voor zin? Nadat eerst al gezegd is dat het schild נגעל was, is het volkomen overbodig daarop te laten volgen dat het „nicht mit Oel gereinigt und polirt war, so dasz die Flecken vom Blute Sauls an ihm haften blieben" (Keil). Dit zou echter wel een zeer prozaïsche opmerking zijn (vgl. Schulz), die doet vragen: was dat dan zo erg? Nu verwijst men ter toelichting gaarne naar Jes. 21 : 5, waar de vorsten ten strijde worden opgeroepen met de imper. משחו מגן, bv. De Groot, Méd. Deze plaats brengt evenwel geen licht, want in casu zou het immers gaan over het niet-gezalfde schild van

Saul. Maar hoe zou David over zulk een onbelangrijk verzuim een jammerklacht geuit hebben? De beide l.g. comm. e.a. hebben erop gevonden, dat het bloed en het vet der vijanden (vs. 22) als olie gediend of de olie vervangen heeft. De bewoordingen van de tekst laten deze opvatting echter geenszins toe, bovendien is vs. 22 op zichzelf volkomen duidelijk en brengt dit weer een geheel ander aspect dan vs. 21. Juist uit de inderdaad kromme sprongen, die gemaakt zijn om 'מ op מגן te betrekken, blijkt duidelijk, hoezeer men hierin misgetast heeft, en hoe onnodig en ondoeltreffend het is de M.T. los te laten.

Indien de M.T. niet een in de samenhang passende zin oplevert, is de vraag geoorloofd, of de tekst niet enigszins geleden kan hebben. Dit schijnt inderdaad het geval te zijn, maar niet t.o.v. משיח, doch van het voorafgaande בלי = niet, dat in poëzie vaak staat i.p.v. לא, ook wel parallel ermede bv. Ps. 19 : 4. Deze negatie baart echter een onoverkomelijke moeilijkheid. De idee „niet-gezalfd" past niet bij Saul en is bij het schild niets-zeggend. Een uitweg wijst de veronderstelling dat ב en כ verwisseld zijn en dat de oorspr. lezing כְּלִי geweest is. Dit is betoogd door L. H. K. Bleeker, *Twee eenvoudige conjecturen,* in Theol. Studiën, 1904, blz. 285 vv., maar ook reeds eerder door Graetz, Geschichte der Juden, I blz. 224 v., en later door Kennedy. Deze conjectuur wordt aangevolen door de volgende overwegingen: 1⁰ Zij betekent slechts een uiterst geringe afwijking van de overgeleverde consonantentekst; verandering van כ in ב is zeer licht mogelijk, men zie het art. over dit onderwerp van Joh. C. de Moor in Vox theologica van mei 1960, blz. 139. 2⁰ De benaming משיח is in een aan Saul gewijde passage vooral in Davids mond volkomen op haar plaats, zie vss. 14 en 16 en I 24 : 7; 26 : 9, 11, 19, zelfs zozeer dat het ons zou moeten bevreemden, indien zij in dit lied ontbreken zou. 3⁰ Deze benaming kan alleen op Saul, niet op Jonathan slaan, zodat 21d geenszins een matte herhaling oplevert van wat reeds in 21c gezegd is, maar integendeel de gedachte verdiept: de bezoedeling is niet slechts een smaad voor de wapenrusting, maar ook voor de door Jahwe gezalfde koning, indirect dus ook voor Jahwe zelf. 4⁰ De lezing כלי biedt een zeer frequent woord voor gereedschap, hier: wapentuig, vgl. vs. 27, I 31 : 9, formeel staat dit als aanvulling bij מגן 'ש (waarvan het een verrassende parallel vormt), maar het is zakelijk ruimer dan מגן en slaat op geheel de wapenrusting van Saul. Ten slotte zien we op deze wijze dat 21c d geheel beheerst wordt door één hoofdgedachte, die uitgedrukt is in נגעל, dat gevolgd wordt door drie subjecten. Hetgeen eerst gezegd is van het schild der beide helden, wordt daarna speciaal betrokken op de koning en eindelijk in zijn diepe betekenis geschetst omdat de koning is de vertegenwoordiger van Israëls God. — Vermeld worde nog dat ook Hertzb deze verklaring mogelijk acht en haar naast de zijne plaatst. Eveneens dat ook Rehm כלי wil lezen, maar dat hij vertaalt: „die mit Oel gesalbte Waffe", een uiterst matte en weinig zinvolle, ook vrij overbodige aanduiding, die niet in overeenstemming is met de hoogstaande poëtische context.

In vss. **22, 23** tekent de dichter de excellente grootheid van de gevallenen, m.n. hoe geducht zij waren in hun aanval op de vijand. Hier spreekt het lied zelf ondubbelzinnig uit, dat het aan Saul en Jonathan samen gewijd is, het laat hen zien in hun twee-eenheid. Geheel natuurlijk is de overgang van het verdedigingswapen מגן en het algemene כלי (vs. 21) naar de aanvalswapenen

קשׁת en חרב. Dat met מדם iets nieuws begint, valt niet in ernst te betwijfelen en kan slechts bestreden worden na ingrijpende en ongemotiveerde verandering of verschuiving van tekstgedeelten. Kennedy en Rothstein hebben zowel ter wille van het metrum als van de materiële inhoud vs. **22** tot iets geheel anders gemaakt zonder een serieuze poging te doen om de M.T. te verstaan. Over het verband dat door Schulz e.a. gelegd wordt tussen 22a en 21c is reeds gesproken. Zijn bezwaar tegen de innerlijke eenheid van vs. 22 is o.m. dat hetgeen van het zwaard geldt (22c), nl. dat het met het bloed van de vijand a.h.w. verzadigd wordt, nimmer gezegd kan worden van de boog: „höchstens die Pfeile konnten vom Blute triefen". Ook hierin laat Schulz weder geen recht wedervaren aan het poëtisch karakter van de tekst. Spreekt het niet vanzelf dat de pijlen in de boog (als tezamen één wapen) begrepen zijn? Bovendien bezigt de tekst ook niet tweemaal precies dezelfde termen, zie verder ben. Uitgangspunt der exegese moet zijn de innige eenheid van Saul en Jonathan (zie ook vs. 23), en in verband hiermede dat vs. 22 feitelijk beide tegelijk op het oog heeft, ook al noemt het hen afzonderlijk. Dit kan niet beter gezegd worden dan zoals Keil het doet: „die beiden Hauptwaffen sind poëtisch so verteilt dasz dem Jonathan der Bogen, dem Saul das Schwert gegeben ist", vgl. Schneider: „Jonathan, der Junge, ist mit dem leichten Bogen gezeigt, Saul der Alte, mit dem Schwert", vgl. I 20 : 20 vv. Naar ons oordeel moet מן in 22a beide malen „zonder" betekenen, het heeft deze bet. ook Gen. 37 : 39; Job 11 : 15; 21 : 9; evenzo Rehm, Hertzb en Grimme (aangeh. door Schulz). De dubbele bepaling *zonder bloed van verslagenen, zonder vet van dapperen* behoort formeel alleen bij 22a b, maar moet ook bij 22c in gedachten gehouden worden. Smith en Keil handhaven wel de M.T., maar vertalen מדם door „from the blood", „vom Blute", zij verbinden de praep. met het verbum לא נשׂוג. Evenwel verkrijgt men dan een zeer onjuiste gedachte, want boog en zwaard kwamen wèl terug. Bovendien wordt שׂוג in nif. = wijken nergens met מן geconstrueerd, zie bv. Ps. 35 : 4; Jes. 42 : 17; 50 : 5. Ook in deze plaatsen wordt het telkens gevolgd door אחור. Op zichzelf zou een verbinding met מן hierbij niet ondenkbaar zijn, maar dan zou er sprake moeten zijn van een terugdeinzen voor een vijandelijke aanval of iets dergelijks. Dit is in onze tekst echter niet het geval. De gehele uitdrukking נ׳ אחור kan hier dan ook verstaan worden als „sich zurückziehen" (Köh-B) en is zakelijk synoniem met het parallelle תשׁוב, beide met de negatie לא. Voorts spreekt het vanzelf dat hetgeen in poëtische stijl aan het wapen wordt toegeschreven betrekking heeft op „seinen Träger" (Schneider), zie vs. 27, zodat de zin van 22a b deze is, dat Jonathan niet terugkeerde uit de strijd zonder dat hij met zijn boog en pijl zijn tegenstanders had neergelegd en hun bloed en ingewandsvet had doen naar buiten treden. Schulz beschouwt het als een overwegend bezwaar tegen deze exegese, dat David in geen geval de vijanden van Saul en Jonathan גבורים zou genoemd hebben, dit is volgens hem „ausgeschlossen". Deze bewering is echter niet houdbaar en rechtvaardigt allerminst een verplaatsen van 22a naar vs. 21 en van 22b en c tot na vs. 23. Was het niet juist Jonathans eer, dat hij geen lafaards, maar krijgshaftige mannen versloeg? Hetzelfde zegt 22c van zijn vader. Door de waw cop. wordt חרב שׁ׳ op één lijn geplaatst met ק׳ י׳, waarna de volgende woorden de gedachte van 22a verkort weergegeven. שׁוב ר׳

ook Jes. 55 : 11; Jer. 50 : 9 voor een terugkeren „ohne Erfolg" (Köh-B), „ohne etwas erreicht zu haben" (Ges-B), hetgeen in dit verband wil zeggen: zonder bloed te hebben doen vloeien. Men kan zeggen dat ריקם (= ledig) zakelijk de inhoud van 22a samenvat. De gedachte dat het zwaard vlees verslindt en bloed drinkt, wordt hier wel niet expressis verbis gevonden, maar is toch „dem AT geläufig" (Hertzb), zie bv. Deut. 32 : 42; Jes. 34 : 5 v.; Jer. 46 : 10, en aan Keil moet toegestemd, dat zij aan deze passage ten grondslag ligt. Zo tekent de derde strofe Saul en Jonathan in hun onweerstaanbaarheid als krijgslieden.

23 Blijkens de vierde strofe waren zij ook in andere zin onweerstaanbaar, nl. door de zeer bijzondere charme, die van hen uitging. שאול וי' — de dichter voegt beide namen zo nauw mogelijk bijeen om (sterker nog dan in vs. 22) de innige saamhorigheid uit te drukken, die hij nu gaat schilderen. Nu hij van de wapens opklimt tot de personen zelf, is het volkomen natuurlijk dat de vader vooropgaat. Daardoor ontstaat een afwisseling in de volgorde der namen, waarvan Schulz zegt dat ze „vielleicht gemeint" is. Er is niets tegen om aan te nemen dat zij niet toevallig is, integendeel, maar dit wil nog niet zeggen dat zij gekunsteld zou zijn. Het is een van de minder in het oog lopende trekjes in het geheel, die de schoonheid ervan verhogen. Het part. נאהב — de enige vorm van אהב nif., die bovendien alleen hier voorkomt — heeft naar alle waarschijnlijkheid niet zuiver passieve bet., maar geeft de eigenschap aan van hem die wáárd is bemind te worden (Köh-B: „liebenswert"), evenals dat het geval is met נחמד bv. Gen. 2 : 9; 3 : 6, dus *beminnelijk*. Hiervoor pleit vooral het parallelle נעים, dat doorgaans de bet. van aangenaam, liefelijk, lief, *innemend* heeft, zie de lexica en bv. 23 : 1; Ps. 133 : 1; 135 : 3; 147 : 1; Hoogl. 1 : 16, al is de bet. geliefd wellicht niet overal verwerpelijk. Ook Keil en De Groot die het part. als pass. opvatten nemen toch voor het adj. de bet. „hold", „liefelijk" aan. Staat dit echter vast, dan ligt het voor de hand dat de bet. van נאהב van ongeveer gelijke strekking is, te meer omdat de gehele context spreekt over wat Saul en Jonathan in zichzelf waren, terwijl „bemind" (N.V.) ziet op de liefde die anderen (wie?) hun toedroegen. Méd vert. dan ook i.o.m. de Vulg (amabiles et decori) „si aimables, si beaux". Misschien is „charmant" nog de meest adequate weergave van נעים. Niet verantwoord is de opvatting van Hertzb (vgl. ook Gressmann, Caspari, Rehm) dat Saul en Jonathan „einander lieb und hold" waren. Een reciproke zin voor het part 'נ is volstrekt onbewijsbaar (zie boven) en vindt ook geen steun in Ges-K § 51d, waarheen H. verwijst. De gehele uitdrukking staat als appos. bij 'ש' וי, een verbum volgt eerst aan het eind van 23b. Het herhaalde lidwoord geeft te kennen dat Saul en Jonathan de genoemde eigenschappen bij uitstek, dus in hoge mate, bezaten en heeft hier „nahezu die Kraft" van het pron. demonstr. המה (vgl. Ges-K § 126b waar gewezen wordt op Ps. 19 : 11); Méd zegt dit zo: „l'article donne aux deux adjectifs valeur de superlatif".

Reeds nu kan met vele comm. gesproken worden van het verrassende in de samenvatting van Saul en Jonathan, zonder enige zinspeling op het diepgaand onderscheid tussen vader en zoon, vooral in hun verhouding tot David zelf. David laat dit volkomen rusten; „ihm schwebt nur ihre innige Gemeinschaft vor Augen" (Schulz). Niettemin horen wij er toch wat vreemd van op, dat

er zó waarderend over Saul gesproken kon worden. Het lijdt echter geen twijfel dat Saul krachtens zijn natuurlijke aanleg een innemende en aantrekkelijke persoonlijkheid geweest is, die dan ook aanvankelijk a.h.w. stormenderhand de harten veroverde zowel van Samuël als van het volk, zie I 10 : 1, 23 v.; 11 : 12—15; 15 : 11, 35; voor Jonathan hoeft dit geen betoog, doch zie vs. 26; I 14 : 45; 19 : 4—7; 20 : 12 vv.; 23 : 16 v. David heeft hen geen van beiden geïdealiseerd, al was de verbondenheid aan Jonathan inniger en dieper, meer geestelijk, zie bv. Schelhaas.

Van de nauwe band, de onverbrekelijke eenheid tussen Saul en Jonathan zegt 23b dat zij constant is geweest tot in de dood. Door לא נ' wordt het gescheiden zijn, het zich van elkander afzonderen (vgl. in Gen. 25 : 23; Richt. 4 : 11 de nif. van פרד) uitdrukkelijk ontkend. Dit stemt overeen met wat we lezen in I 13 : 2; 31 : 2, 6, 12. Inderdaad vinden we Jonathan steeds getrouw aan de zijde van zijn vader, en deze trouw heeft hij bezegeld met zijn sterven op Gilboa. Nimmer heeft hij met Saul gebroken, ook niet ter wille van David, terwijl hij toch ook deze niet verraden heeft. Trouwens, ook Saul heeft zijnerzijds Jonathan nimmer verstoten, al heeft hij hem in een opwelling van boosheid wel eens bedreigd, I 20 : 30 vv. en kwaad van hem gesproken, I 22 : 8. Samen hebben zij gestreden en samen zijn zij gevallen. Het „niet gescheiden" is practisch bijna gelijk aan „niet te scheiden". Zij waren onafscheidelijk. Deze uitspraak sluit niet in, dat deze eenheid ook ná het sterven bestendigd is. Van beiden geldt nog wat 23c in twee korte, flitsende uitroepen van hen zegt, dat zij waren *sneller dan arenden, sterker dan leeuwen!* Voor de eerste beeldspraak vgl. bv. Jer. 4 : 13; Hos. 8 : 1; Hab. 1 : 8; Job 9 : 26 — de snelheid verhoogt de hevigheid van de aanval op de prooi —, voor de tweede bv. 17 : 10; Gen. 49 : 9; Num. 23 : 24 v.; 24 : 9; Richt. 14 : 18. Alleen de koningen der dieren komen in aanmerking, als David voor de superieure kwaliteiten van de gevallen helden een vergelijking zoekt. Hij zal daarbij gedacht hebben aan wapenfeiten als vermeld in I 11 : 11; 13 : 3; 14 : 13, 47 v., 52; 15 : 7. Ook de eerste regel van het lied der vrouwen van Israël, I 18 : 7, veronderstelt dergelijke feiten m.b.t. Saul.

24 Tot deze vrouwen richt David zich in de aanhef van de 5e strofe met בנות י'. We hebben hier de tegenhanger van 20 c d, zie aldaar. Naar Kennedy aanneemt is de praep. אל te danken aan het onmiddellijk voorafgaande woord en moet zij door על vervangen worden. Ook m.h.o. op vs. 12 en op de lezing van 10 mss. is dit wel waarschijnlijk, zie BH; overigens heeft ook Ezech. 27 : 31 אל bij het verbum בכה. Hoewel Israël als geheel reeds werd opgeroepen om te treuren (19a), is er een speciale reden om dit te herhalen aan het adres der vrouwen en meisjes. Saul toch was voor haar המלבש, lett. de bekleder, nl. doordat hij buit meebracht uit de strijd, zoals uit het vervolg blijkt. Daar de buit ter beschikking was van de overwinnaar (zie bv. I 30 : 18—24; Gen. 14 : 20), wordt nu alleen de koning genoemd; het uitdelen van buit (in Richt. 5 : 30 tevergeefs door de hofdames van Sisera's moeder verwacht) is door de stervende Jakob speciaal aan Benjamin, Sauls stamvader, toegezegd, Gen. 49 : 27. Daar המ' als appos. staat bij שאול is de ה bepaald niet aan dittografie te danken en dus te schrappen, zoals Kennedy voorstelt, terwijl zijn suggestie om het suff. כם in כן te wijzigen onnodig moet heten. Dat Hertzb אתכם wil lezen, los van

het part., hangt samen met zijn gevoelen dat de tekst bedorven is, maar is daardoor niet genoegzaam gemotiveerd, en zij geeft ook geen betere zin. De tekstcorruptie wordt trouwens door Smith, Schulz e.a. gezocht in de thans volgende woorden. Tegen het welbekende שָׁנִי = scharlaken, dat niet alleen de helrode kleur als zodanig aanduidt (zie Böhl BKW, Bruijel in BE), maar ook wel stoffen (Gen. 38 : 28; Jes. 1 : 18) of kleding van die kleur (Jer. 4 : 30, zie de lexica) kan men geen bezwaar inbrengen; men doet dit echter wèl tegen de gehele uitdrukking שָׁנִי enz. als zodanig (zo bv. Smith: „the construction is harsh") en tegen het laatste woord van 24b. עדן is echter weliswaar zeldzaam, doch niet bepaald dubieus van betekenis; we vinden het (alleen in plur.) ook in Ps. 36 : 9 en Jer. 51 : 34; op de eerstgenoemde plaats duidt het (geestelijk) genot, weelde (N.V. lieflijkheden), op de l.g. lekkernijen of zoetigheden aan. De lexica geven als algemene bet. „Wonne" en vatten het speciaal voor onze plaats als abstractum pro concreto op als „wonnige Dinge" (Kö.Wb), „Schmucksachen, finery" (Köh-B), terwijl Ges-B het samen met עם als „lieblich" vertaalt (zo ook Keil, zie ben.; Köh-B en Ges-B achten het woord in Jer. 51 : 34 onzeker). Nu kunnen we hier wel niet van genietingen of lekkernijen spreken, maar dit is nog geen reden om de tekst te wijzigen. Enige tekstcritische grond daartoe biedt wel het feit dat in de LXX zowel hier als in 24c een vorm van het woord κοσμος staat. Omdat עדי daar door κοσμον vertaald is, willen Hertzb e.a. ook in 24b dit woord lezen, nl. aldus עֶדְיֵכֶן, zie BH, of עֲדָיִים (Hertzb), maar Smith leest (met Klost e.a.) סְדִינִים (= „fine linen") en Schulz צְבָעִים (= „buntes Zeug"(vgl. Richt. 5 : 30). Het is duidelijk dat op deze wijze de grens naar de willekeur overschreden wordt. Alleen de conjectuur van Kittel (BH) is enigszins verantwoord, omdat zij vrijwel klopt op de LXX en omdat de bet. van עדי =sieraad) op zichzelf hier zeer goed bruikbaar is. Toch is het enerzijds denkbaar dat de LXX het vrij zeldzame ע' van de M.T. voor een nevenvorm van עדי heeft aangezien, en anderzijds is het niet bepaald aannemelijk dat de dichter vlak vóór het ע' ז' uit 24c ook reeds van ע' in het algemeen gesproken heeft, wijl het begrip ע' ז' daarin dan ook al zou opgesloten liggen. Er is dan ook geen enkel doorslaggevend argument om het ע' van de M.T. los te laten. Wel doet zich dan nog de vraag voor naar de juiste vertaling. Men gaat hierbij twee kanten uit. Keil vert. „mit Wonne" en verklaart dit aldus „mit Lieblichkeiten s.v.a. auf liebliche Weise", hij vat dus עם־ע' op als een adverbiale uitdrukking; evenzo De Groot („weelderig", vgl. de Stv. en N.V., Leimb („lieblich", evenzo Ges-B, zie boven), Méd („magnifiquement"). Men kan echter ook ע' als een tweede object (naast שני) van המ' beschouwen en de praep. עם in verzwakte bet. nemen als ongeveer synoniem met de ו cop. Zo komt עם in poëzie meermalen voor, in Hoogl. 5 : 1 driemaal achtereen, eveneens hoewel minder duidelijk in Hoogl. 1 : 11; 4 : 14. Zo vert. Kö.Wb עם־עדנים „samt (= und) wonnigen Dingen überhpt", de L.V. „en sieraden", VdBorn en Hertzb ongeveer evenzo. Deze opvatting verdient de voorkeur boven die van Keil en De Groot, omdat de praep. עם een coördinerende bet. heeft en naast שני iets concreets genoemd moet zijn. Daar evenwel in 24c nog over sieraad gesproken zal worden, zullen we bij ע' in 24b hebben te denken aan allerlei fraaie luxueuze onderdelen van de vrouwelijke garderobe, sluiers, hoofddoeken, gordels e.d. (zie Jes. 3 : 20, 23), die alleen bij feestelijke gelegenheden ge-

dragen werden en die we onder de naam *feesttooi* kunnen samenvatten. Dit begrip past ook beter bij „bekleden" dan sieraad of sieraden. Dáárvan zegt 24c המעלה enz. Ook hier een part. hif. met het art. als app. bij שׁאול, feitelijk als een tweede relatieve bijzin. Het verbum zegt dat het Saul was die — natuurlijk niet zelf rechtstreeks, maar indirect — iets aanbracht en tevens aanhechtte zodat het buiten aan of op de kleding zat, לבושׁכן is sing., het suff. thans meer accuraat in plur. femin. Het object van המעלה is עדי־זהב, dat boven reeds ter sprake kwam. Het staat in sing. (evenzo Jer. 4 : 30 par. met שׁני), maar dit sluit niet uit dat een veelheid van voorwerpen bedoeld is. Te denken is aan gouden smeedwerk, kettingen, gespen, banden, vgl. Ex. 33 : 4—6; Ezech. 16 : 11, wellicht ook aan goudbrokaat, Ps. 45 : 14, al zal dit wel hoge uitzondering geweest zijn. Dit alles is niet als dichterlijke overdrijving te beschouwen. De voorspoedige oorlogen die Saul aanvankelijk met goede uitslag gevoerd heeft, hebben stellig ertoe meegewerkt, dat het levenspeil in Israël omhoog ging en er een grotere weelde werd aangetroffen, zie Ed. Sam. blz. 154.

In **25**a b onderbreekt de dichter zichzelf door de herhaling van de smartelijke zucht uit 19c, die daardoor (alsmede door de herhaling in vs. 27) tot een refrein gemaakt wordt. Dit geschiedt niet naar willekeur, maar staat in verband met het feit, dat het klaaglied in de laatste strofe zijn hoogte-, of liever: zijn dieptepunt zal bereiken. Bij hetgeen hij nu gaat zeggen gevoelt de dichter zich nog sterker dan tevoren door smart aangegrepen. Hiermede zal ook samenhangen de geringe uitbreiding van het thema met de woorden בתוך המ׳. Klost brengt wijzigingen aan om een grotere overeenstemming met vs. 27 te bereiken. Volgens hem formuleert de dichter hier de weeklacht die de vrouwen moeten aanheffen. Dit is door niets aangeduid en ook de tekstverandering berust niet op reële gronden. De LXX heeft de M.T. gelezen en vert.: ἐν μεσῳ του πολεμου. Overigens moet men een dichter de vrijheid laten om enige variatie in het refrein van zijn lied aan te brengen. In de woorden ב׳ המ׳ stelt hij zich het strijdtoneel voor de geest en brengt hij een zeker relief aan voor hetgeen volgt.

Ook de aanhef van de zesde strofe, dus 25c, toont dat de dichter a.h.w. in zijn geest naar het begin terugkeert. Wat dáár in 19b in het algemeen gezegd is wordt thans speciaal van Jonathan gepredicеerd (vgl. vs. 21 waar hetgeen van het „schild der helden" geldt, daarna speciaal m.b.t. het „schild van Saul" gezegd wordt). In de laatste strofe treedt dan ook inderdaad iets aan het licht van het onderscheid in de verhouding van David tot Saul en tot Jonathan, zie de comm. bv. Schulz: „die Trauerklage um Saul ... hatte er den Frauen überlassen wollen (24): über seinen dahingeschiedenen Herzensfreund klagt er selber", vgl. Rothstein. Merkwaardig is dat zowel Schulz als Gressmann en Smith 25c geheel weglaten, terwijl Klost en Kennedy het sterk willen wijzigen. Het merkwaardige is hierin gelegen dat de woorden volkomen duidelijk zijn en in het verband passen. Daar de zin begint met יהונתן ligt het voor de hand dat חלל niet als in 19c als coll. kan worden opgevat, maar alleen op Jonathan als subject kan slaan, terwijl de plaatsbepaling על־ ב׳ precies gelijk is aan die in 19c (hoogstens met dit verschil dat er thans geen reden is om het suff. als fem. te vocaliseren). Het suff. moet op Israël betrekking hebben. De LXX schijnt de naam י׳ als voc. opgevat te hebben, zodat het suff. dan op Jonathan

slaat nl. ἐπι τα ὑψη σου τραυματιαι, maar dit geeft geen houdbare zin, overigens onderstelt deze vert. niet een andere tekst dan de M.T. Dit laatste is wel het geval bij de ed. Lag., die vert. εἰς θανατον ἐτραυματισθης μοι, hetgeen zou veronderstellen למות חללת לי, zie Schulz en BH, maar dit geeft geen genoegzame grond om af te wijken van de M.T., die zo onmiskenbaar toont te willen overeenstemmen met 19b en deze gedachte weder te willen opnemen als voorbereiding op vs. 26. Het is dus geen zinloze herhaling, neen, David geeft blijk dat hij het maar niet verwerken, niet zich realiseren kan, dat zijn boezemvriend, zijn ander ik, daar verslagen nederligt. Vandaar dat we in de geboden vertaling op deze uitspraak een gedachtestreep laten volgen. Het is of David dit smartelijke feit nog eens in zich laat omgaan. Het valt dan ook niet in te zien, hoe Smith m.b.t. 25c kan spreken van „hopelessly corrupt", o.m. omdat het niet valt uit te maken wie de toegesprokene is. Evenmin kunnen de prozaïsche opmerkingen van Schulz (bv. dat Jonathan „nicht auf *Höhen,* sondern höchstens auf *einer* Höhe gefallen" kan zijn) ons ertoe brengen de betrouwbaarheid en duidelijkheid van de M.T. in twijfel te trekken. Integendeel, schrapping van 25c (als „Beischrift") is geheel ongerechtvaardigd en ook aan tekstcorrectie bestaat generlei behoefte; van de door Méd vermelde suggesties (van Klost, Budde en Dhorme) in deze richting verklaart hij terecht: „ces remaniements sont loin de s'imposer". Dit geldt ook van Hertzbergs conj. ᶜal-bāmôt bᵉtôk ḥᵃlālîm, die blijkbaar ten doel heeft het suff. van 'ב weg te werken en bovendien een vreemd element in de tekst indraagt. David denkt hier uitsluitend aan Jonathan, niet aan andere gevallenen. Evenals Méd houden ook Keil, De Groot, Rehm en Leimb vast aan de M.T.

26 Vs. 26 getuigt in elk woord van een diepe bewogenheid, waarmede de dichter uiting geeft aan zijn overweldigende smart. In de geest spreekt hij Jonathan aan als אחי, waarmede niets te veel gezegd is. Een vriend kan zelfs aanhankelijker zijn dan een broeder, Spr. 18 : 24, vgl. 17 : 17; 27 : 9 v. צר־לי ziet heel vaak op uitwendige nood, zie bv. 22 : 7; I 13 : 6; 28 : 15; 30 : 6, waarmede trouwens ook innerlijke benauwdheid en vrees dikwijls gepaard gaat, bv. Gen. 32 : 7; de uitdrukking kan echter ook zeer bepaald betrekking hebben op wat in het binnenste omgaat, bv. 13 : 2. Zo is het hier: bitter verdriet, te groot om het te uiten, beklemt David de borst. De oorzaak is uitgedrukt door עליך = van uwentwege, zie Brock. § 35a; deze praep. na צר alleen hier (Köh-B). נעם (= liefelijk, bekoorlijk zijn, vgl. vs. 23) wordt in de regel niet van personen gebruikt, maar bv. van הארץ (Gen. 49 : 15) of van אהבה (Hoogl. 7 : 6, M.T. 7), slaat hier evenwel duidelijk op de persoon van Jonathan. Terwijl in I herhaaldelijk gesproken is over Jonathans liefde voor David (zie 18 : 1—4; 20 : 17, 41 v.), is dit de enige plaats waar David met zoveel woorden zegt dat hij Jonathan lief had, zelfs zeer lief (מאד).

Met מאד is ook blijkens de ᵓatnāch 26c ten einde, de zin is af. Daarom is het uitermate vreemd dat Klost, Smith e.a. het eerste woord van 26d 'נ bij c willen trekken als een tweede versterking na 'מ; Klost vertaalt het door „unaussprechlich", Smith beide woorden samen door „exeedingly wonderful". Zo ook Nowack. De zucht om een bepaald metrum te verkrijgen spreekt hier een woord mee. Maar terecht merkt Schulz op, dat 'נ bij deze verbinding „erst recht entbehrlich, beinahe unerträglich" wordt. Bovendien berooft men dan

26d e van het verbum. De vorm נפלאתה is zonder twijfel onregelmatig, maar Ges-K § 75 oo noemt verscheidene van dergelijke mengvormen. Gelet op het subj. אהבתך, een subst. fem., moeten we aannemen dat de regelmatige vorm נִפְלְאָה (zie BH) naar analogie van het verwante פלה met het afform. תָה is uitgebreid; mogelijk is ook uit te gaan van een oorspr. נִפְלֵאת zoals in Deut. 30 : 11, aldus Köh-B, die ook נפלתה van פלה mogelijk acht, dat bet. „besonders behandelt, ausgezeichnet werden", zie Ex. 33 : 11; daar dit echter de enige plaats met een vorm van nif. is, hebben we ook m.h.o. op de א naar alle waarschijnlijkheid aan het perf. nif. van het frequente פלא te denken, dat hier dan de bet. wonderlijk zijn (anders in 13 : 2; Deut. 30 : 11) hebben moet, vgl. Ps. 118 : 23; 139 : 14. De vert. van 26d e levert verder geen enkele moeilijkheid op. Blijkens de praep. מִן maakt David een vergelijking tussen de liefde van Jonathan voor hem en de liefde van vrouwen, en verklaart hij dat de eerste hem als iets wonderbaars, iets buitengewoons voorkwam, méér dan de laatste. De vert. van de LXX klopt woordelijk op de M.T. Daarom is het te betreuren dat sommige comm. zonder enig formeel bewijs dat de tekst corrupt is, er naar eigen inzicht iets anders van hebben willen maken. Zo leidt Klost uit de bewoordingen van de tekst af, dat David dan ook vrouwenliefde „etwas Unbegreifliches" genoemd zou hebben, en daar dit niet bedoeld kan zijn, voegt hij 'נ bij 26c (zie boven) en vert. „süszer als Frauenliebe". Maar waar staat dat? Schulz volgt een soortgelijke redenering: „eine natürliche Herzensneigung wird der Dichter nicht wunderbar nennen". Naar het schijnt slaat deze opmerking zowel op de liefde van Jonathan tot David als op die van vrouwen. Daarom wil hij נפלתה lezen, zie boven, en vertaalt: „mehr war mir deine Liebe als Frauenliebe". Het resultaat is dus een zodanige verarming en vervlakking van de tekst, dat van de diepe inhoud zo goed als niets overblijft. De exegese moet toch minstens trachten aan de tekst recht te doen wedervaren. Dit gebeurt niet wanneer men hier een bewijs vindt voor de achterstelling van de vrouw bij de man in het O.T. (als „niedriges Geschöpf") en de minderwaardigheid der huwelijksliefde t.o.v. de vriendschap, zoals Schulz en Gressmann doen. Noch het een noch het ander is hier aan de orde. Als wij naar de tekst luisteren, dan zegt David duidelijk, dat Jonathans liefde voor hem iets wonderbaars was, iets van hoger orde, niet uit natuurlijke oorzaken te verklaren, en dat zij dáárin de liefde van vrouwen (die hij ook in ruime mate ondervonden had) overtrof. De liefde van bv. Michal tot David was voor hem schoon en verrassend, maar zij ging niet boven de natuurlijke orde uit. Man en vrouw zijn voor elkander geschapen en op elkander aangelegd. Zij maken, als het goed is, elkander gelukkig, zij zijn beide gevende, maar ook ontvangende partij. Maar met de liefde van Jonathan tot David stond het geheel anders. Deze liefde was niet alleen oprecht, standvastig en onbaatzuchtig, maar zij bracht voor Jonathan ook een zelfverloochening mede, die wellicht nergens in de historie haar wederga gevonden heeft. Is het in de grond niet iets raadselachtigs, dat Jonathan, die al heel spoedig in David de toekomstige opvolger van Saul heeft gezien (zie 20 : 14; 23 : 17), niet (evenals zijn vader) David met afgunstig oog heeft aangezien en gehaat, maar hem integendeel op allerlei wijze heeft geholpen, bijgestaan en beschermd, zie I 19 : 4—7; 20 : 27 vv.? Reeds in het afstaan van heel zijn wapenrusting aan David (I 18 : 4) had hij symbolisch zijn plaats als toekomstig troon-

opvolger aan David afgestaan. Dit alles zonder een zweem van afgunst, evenmin uit gebrek aan zelfrespect of uit sentimentele grootmoedigheid. De enige verklaring voor deze houding is deze dat hij in David de door Jahwe verkorene heeft gezien (I 20 : 13—15) en dat hij dit goddelijk bestel heeft geëerbiedigd, meer nog: met instemming aanvaard, omdat hij David zo innig en belangeloos, zo vurig en hartelijk liefhad. Zulk een liefde mocht inderdaad wel iets wonderlijks heten, zij was in haar zeldzame offerbereidheid een voorbeeld van de volmaakte liefde en zelfverloochening van Christus zelf, zoals zij Fil. 2 : 6—8 getekend is. — Deze exegese is niet alleen geheel i.o.m. de bewoordingen van de tekst, maar ook met de feitelijke verhouding tussen David en Jonathan, zoals wij die kennen en die ten diepste religieus bepaald was. Het zou ons moeten bevreemden, als die toch niet enigszins in dit aan Jonathan gewijde gedeelte van het lied was uitgekomen. Dit is niet het geval bij de matte vert. van Schulz (zie boven) en VdBorn („uw liefde telde ik meer enz."; ook niet bij Méd die (wel de M.T. handhaaft, maar) in navolging van de Vulg („amabilis") de bet. van 'נ verzwakt tot „très cher". Daarentegen vert. De Groot terecht „wonderlijker", evenzo Hertzb.

Het lied besluit, zoals het begonnen is, met een weeklacht. Het is daarin een echte treurzang van het begin tot het einde. Het refrein wordt ditmaal in vs. **27** aangevuld met ויאבדו enz. De bedoeling reikt verder dan de letterlijke zin. Met de krijgswapenen die vergaan, vernietigd zijn heeft de dichter het oog op Saul en Jonathan zelf, zoals uit het parallellisme voortvloeit (Smith). David klaagt niet over het verlies van het wapentuig, maar over de dood van de גבורים, die als Israëls voornaamste strijdmiddelen de kracht van hun volk hadden uitgemaakt. 27b zegt dus zakelijk niet iets anders dan 27a, hetgeen evenwel niet het recht geeft om nu ook (in strijd met het poëtisch karakter van de tekst) כלי מ' te vertalen door „die Streitbaren" (Hertzb), „les guerriers" (Méd) of „zulke wapendragers" (VdBorn). De uitdrukking כלי מ' ook in I 8 : 12, zonder 'מ komt de bet. „wapen" voor in נשׂא כ', bv. 18 : 15; I 14 : 1, 6; 16 : 21.

Ten besluite zij nog geciteerd een uitspraak van Schulz: „Davids Totenklage hat einen Ehrenplatz in der Weltliteratur verdient", en de volgende m.b.t. het gehele caput van Hertzb over het feit dat Sauls val en Jonathans dood voor David de weg vrijmaakten naar de troon: „Es ist eine besondere Feinheit dieses Kapitels, dasz das hier überhaupt nicht zur Sprache kommt, sondern nur die — an den Folgen für David selbst gleichsam uninteressierte — Trauer".

HOOFDSTUK 2

David koning over Juda, Isboseth tegenkoning. Slag bij Gibeon

1—11. *David koning te Hebron, Isboseth te Mahanaïm*

1—4*a* Deze verzen sluiten onmiddellijk aan bij hetgeen in cap. 1 is verhaald. Geheel ongemotiveerd neemt Klost (vgl. ook De Groot) aan, dat met de

woorden אחרי־כן een vrij lange tijdruimte wordt voorbij gegaan. Stellig heeft David terstond beseft, dat Sauls dood een gewichtige verandering in zijn leven zou teweegbrengen. Hij wil echter alleen handelen in overeenstemming met een uitdrukkelijke goddelijke aanwijzing. Het vragen of raadplegen van Jahwe geschiedde met gebruikmaking van de efod (met de urim en thummim) die bij de priester Abjathar berustte, zie I 23 : 1—6, alwaar blijkt dat door middel hiervan zeer concrete godsspraken verkregen konden worden, die niet slechts een bevestiging of ontkenning inhielden, maar bepaalde aanwijzingen gaven, zie bv. vss. 2—4. In zijn vragen bezigt David telkens עלה, optrekken, omdat hij verwacht uit het laag gelegen Ziklag naar het bergland van Juda te zullen terugkeren. חברון dat hem wordt aangewezen, lag meer dan 900 m boven de zeespiegel. De naam der stad betekende wrsch. (indien de afleiding van חבר, zie Kö.Wb, juist is) bondsstad, vgl. NothV.O. „Bündnis(-Ort”). Zij onderscheidde zich door haar centrale en sterke ligging en was door goede wegen verbonden „noordwaarts met Jeruzalem, zuidwaarts met Beërseba, westwaarts (door meer dan één weg) met de kustvlakte” De Groot; zie ook Van Deursen in BE; tegenwoordig is de naam El Chalil. Bovendien genoot Hebron meer dan enige andere stad in Juda aanzien door haar hoge ouderdom, het was de voorheen קרית ארבע geheten stad van Abraham, Gen. 13 : 18; 23 : 2, en Kaleb, Joz. 14 : 13—15. David is hier dus wel op historische bodem. Het spreekt vanzelf dat David z.s.m. uit het verwoeste Ziklag (zie I 30 : 1) is vertrokken, elk uitstel zou onverantwoordelijk geweest zijn, zie hierover nog bij vs. 7. ויעל enz. — David ging voorgoed heen, nam derhalve ook שתי נשיו mede (met Michal wordt in dit verband niet gerekend, zie I 25 : 44) en deed eveneens zijn mannen, vgl. 1 : 11, met hun gezinnen overgaan en zich vestigen בערי ח׳. Schulz en De Groot verklaren deze term aldus dat Hebron een complex van kleine steden vormde en dat daarom de plur. ערי gebruikt is (vgl. Leimb's vert. Stadtbezirk). Dhorme zegt dat dit ook thans nog het geval is en hij brengt de oude naam Kirjath Arba hiermede in verband door nl. deze te verklaren als „stad-van-vier” (ook VdBorn neemt dit als vaststaand aan: stad der vier delen). Dit is echter niet juist, want ארבע was een persoonsnaam, Joz. 14 : 15. Meer valt te zeggen voor Méd's gevoelen, dat de naam Hebron (= „conféderation”, zie boven) is te danken aan het feit, dat de stad een federatie vormde van „divers quartiers”.

Het lijdt geen twijfel of David en zijn aanhang zijn in Hebron als vrienden ontvangen. Niet alleen vermeldt de tekst geen zweem van het tegendeel, maar ook is bekend dat David met de oudsten van Hebron op voet van vriendschap stond, I 30 : 31. En wat alles afdoet, nauwelijks is David daar gevestigd, of de mannen van Juda — waarbij te denken valt aan geslachtshoofden en aanvoerders — komen te Hebron om David tot koning te zalven over בית יהודה (welke naam hier voor het eerst voorkomt) d.i. de stam en het stamgebied van Juda. Deze spontane daad is ten diepste te verklaren uit de algemene overtuiging, dat David door Jahwe zelf tot koning over Israël bestemd was, zie 3 : 9 v., 17 v.; 5 : 1—3; zij hebben dit dus niet gedaan uit een zeker sectarisme om zich met David a.h.w. tegen de andere stammen af te zetten; zij konden echter op dit moment alleen namens hun eigen stam spreken. Maar zij deden dit enerzijds eigener beweging, anderzijds zich voegend naar de duidelijke

leiding van God zelf. Dit moet opgemerkt tegenover Noth, die zonder aanwijsbare gronden poneert „dasz David selbst das Seinige dazu getan hat, die Südstämme zu diesem Schritt zu veranlassen", blz. 168. Even onjuist is zijn stelling: „diese Königswahl scheint ohne jede sakrale Grundlage wie etwa die Designation durch einen Propheten erfolgt zu sein. Es war ein rein politischer Vorgang" (ibidem). Dit is wel in krasse tegenspraak met I 16 : 13. Ook David is door een profeet (Samuël!) aangewezen en gezalfd (volgens VdBorn schijnt onze auteur hiervan niets te weten!). Overigens is ook bij Saul na zijn geheime zalving een openbare verkiezing gevolgd, I 10 : 17—27; 11 : 14 v. Deze zalving van David geschiedde provisorisch, omdat heel Israël niet kon bijeenkomen. Waarsch. heeft Abjathar deze handeling verricht (Leimb, Méd). Maar in elk geval was de grondslag van Davids koningschap de goddelijke beschikking, aan welke koning en volk zich beide gewillig onderwierpen. Er is dan ook geen sprake van een opzegbaar verdrag met wederzijdse binding, zoals door sommigen wordt aangenomen (zie G. Fohrer, Der Vertrag zwischen König und Volk in Israel, ZAW, Band 71, 1959, Heft 1—4, blz. 1—22 met beroep op Alt). Zie verder bij 5 : 1—3, eveneens mijn bij 3 : 9 aangehaald art. in G.T.T. 1957, en mijn *Koningschap,* inzonderheid par. 3 en 5a.

4*b*—7 Het bericht over de daad van de Jabesieten, verhaald in I 31 : 11—13, moet David al zeer spoedig bereikt hebben. De M.T. heeft hier een onvolledige zin: de mannen van Jabes, die Saul begraven hebben ... ; het beste is met Schulz en Kittel BH op grond van de LXX (λεγοντες ὅτι) aan te nemen, dat אשׁר enigszins van zijn plaats geraakt is en oorspronkelijk op לאמר volgde; het is hier dan geen pron. relat., maar conjunctie (evenzo I 15 : 20, zie Ges-K § 157 c), derhalve: *dat de mannen van Jabes Saul begraven hadden.* Meer ingrijpende voorstellen tot emendatie zijn te vinden bij Smith. David acht zich geroepen aan de burgers van Jabes een boodschap te doen brengen, waarin hij zowel zijn verstand als zijn hart laat spreken. Als schoonzoon van Saul geeft hij uiting aan zijn waardering: *gezegenden van Jahwe moogt gij zijn;* החסד הזה: deze daad van liefde, aanhankelijkheid, piëteit, vgl. Ruth 2 : 20; 3 : 10; ח׳ is goedheid die bewezen wordt op grond van een verbondsverhouding, bv. Ex. 20 : 6, I 20 : 15, althans een zekere „Verbundenheit"; men kan ook spreken van loyaliteit. Over de bijzondere band tussen Saul en de Jabesieten zie I 11 en vgl. Richt. 21 : 9 vv. De LXX heeft το ἔλεος του θεου evenals 9 : 3 en I 20 : 14, maar dit kan wel paraphrase zijn, geeft in elk geval geen grond om de tekst te wijzigen. David wenst hun toe, dat Jahwe hun daad aan hen vergelde door het bewijzen van zijn *liefde en trouw* jegens hen, daarmede doelende op zijn genadige verbondstrouw, zie Ex. 34 : 6; Ps. 25 : 10. Tevens verklaart hij dat ook hijzelf aan hen הטובה הזאת wil bewijzen, lett.: deze goedheid of: dit goede. Waarop ziet deze uitdrukking? Blijkbaar op de vriendelijkheid, die bestond in het zenden van dit gezantschap met zijn heilwens (aldus bv. Keil). Volgens Smith zou, als dit bedoeld was, het perf. gebezigd zijn; daarom wil hij הזאת vervangen door תחת en dit verbinden met אשׁר in de zin van „daarvoor dat" (aldus ook Leimb en Kittel BH met verwijzing naar de Vulg: eo quod; de LXX heeft de M.T. gelezen). Schulz handhaaft de M.T., maar vert. „eine solche Wohltat", terwijl hij verkláárt „in ähnlicher Weise wie Saul". Maar van Sauls goedheid voor de Jabesieten is in het verband geen sprake.

Het eenvoudigst blijft het bij 'וה te denken aan het gezantschap, maar dan (met Klost) אעשה op te vatten als cohort., aldus *laat ook ik u bij dezen vriendelijkheid bewijzen.* אשר is redengevend. Vervolgens spoort David hen aan om sterk te zijn (de handen zijn de zetel van de kracht, vgl. 4 : 1) en zich dappere mannen te betonen; voor היה ל vgl. 13 : 28. Immers nu Saul dood is, kunnen zich vele moeilijkheden voordoen, bepaaldelijk van de zijde der Filistijnen. Daartegenover staat dat hij zelf door Juda tot koning gezalfd is. וגם = ook moet gij weten, dat enz.; de nadruk op de slotmededeling bevat stellig „een zeer duidelijke wenk om hem óók als koning te erkennen" (De Groot). Maar méér dan een wenk is dit toch niet. Het is geen oproep om zich achter Juda te stellen of met hemzelf een bondgenootschap te sluiten. David wacht op Gods tijd, al is hij ook niet passief. Er is in het verhaal generlei aanduiding dat David bij zijn contact met de mannen van Jabes reeds op de hoogte was van Isboseths verheffing tot koning. Zijn boodschap laat zich het best verstaan, als David daarbij nog leeft in de verwachting, dat ook de andere stammen hem weldra zullen erkennen. Dat deze verwachting ijdel was, zal hem spoedig genoeg duidelijk geworden zijn. Alle gebeurtenissen uit vs. 1—9 hebben zich in hóógstens enkele weken afgespeeld. Juist vs. 7 bewijst dat Davids zalving tot koning een onmiddellijke reactie is geweest op zijn intocht te Hebron en zeer spoedig na Sauls dood is gevolgd. Er is dan ook generlei grond om aan te nemen dat die intocht misschien eerst ná Isboseths verheffing is gekomen (Caspari). Dan zou David wel heel lang te Ziklag getalmd hebben.

8, 9 Er ligt in de waw cop. in dit geval iets adversatiefs: de weg naar de troon is voor David niet vrij van hindernissen. Hij krijgt een tegenspeler in Abner, bekend uit I 14 : 50; 20 : 25; 26 : 5 als Sauls volle neef en legeroverste. Hij wil het koningschap behouden voor de dynastie van Saul, zie 3 : 8, en brengt diens enig overgebleven zoon over de Jordaan. לקח wordt veelal opgevat en vertaald als plusqu., zodat hetgeen Abner deed reeds voorafgegaan is aan het vss. 5—7 verhaalde. Hoewel dit niet geheel onmogelijk is (immers na de slag bij Gilboa, waarin Saul en drie zijner zonen gevallen waren, I : 31 : 1—6, moest er terstond een beslissing genomen worden) ligt het meer voor de hand dat Abner en David beide onafhankelijk van elkander en ongeveer gelijktijdig handelend zijn opgetreden, met dit onderscheid dat de laatste handelde in opdracht van God zelf, maar Abner op eigen gezag. Wellicht heeft hij echter enige tijd nodig gehad om de resten van Sauls leger te verzamelen. Als men let op 3 : 8 is het meest waarschijnlijk, dat Abner al wist van Davids koningschap, toen hij Isboseth proclameerde tot opvolger van Saul. De naam van deze zoon ontbreekt in I 14 : 49, maar ongetwijfeld is de in 1 Kron. 8 : 33; 9 : 39 telkens als vierde zoon vermelde אשבעל dezelfde persoon als de hier genoemde איש-בשת = man der schande. De neiging om in eigennamen baäl door bošet te vervangen, blijkt ook uit de verandering van Meribbaäl in Mefiboseth (zie bij 4 : 4) en van Jerubbaäl in Jerubbeseth (zie bij 11 : 21); de bedoeling is daarbij niet (althans niet altijd) geweest om de betrokken persoon te disqualificeren, maar wèl om de afgod Baäl als een schandgod aan te duiden (vgl. Jer. 3 : 24; Hos. 9 : 10), wiens naam men niet eens op de lippen moest nemen. In dit geval blijft dan echter de vraag onbeantwoord, waarom men ook in Kron. de naam niet veranderd heeft. Nu de traditie beide

namen bevat (ook LXX), is er geen reden Isboseth in Esbaäl te corrigeren, zoals zeer velen doen (niet bv. Méd, Simons).

Men zal moeten aannemen, dat Kron. de oorspronkelijke naam heeft willen bewaren en (in verband hiermee) dat het naamdeel baäl volstrekt niet altijd op de Kanaänietische afgod Baäl behoeft te slaan. Ook Jahwe kon baäl = meester, gebieder, genoemd worden, vgl. de naam Beälja, 1 Kron. 12 : 5; een trouw Jahwedienaar als David noemt een zoon Beëljada, 1 Kron. 14 : 7 (= Eljada, 5 : 16). Maar wist men dit dan in Israël niet? Zie breder hierover J. Ridderbos, Israël en de Baäls, 2e druk, 1928, blz. 86 v.; ook Oosterhoff, blz. 24 v.

Om geheel veilig te zijn voor de Filistijnen brengt Abner Isboseth over de Jordaan (עבר) naar Mahanaïm, dat blijkens Gen. 32 : 2, 10, 22 en Joz. 13 : 26, 30 gelegen was aan de Jabbok tegenover Pniël (of Pnuël) op de grens tussen het gebied van Gad en Oost-Manasse, en dat later ook David als tijdelijke residentie heeft gediend, zie 17 : 21. Men zoekt het tegenwoordig (ook met het oog op de betekenis van de naam = dubbel-kamp) in de dubbele heuvel Tulul et-Dahab aan de noordelijke oever van de Jabbok, zo bv. Dalman, Böhl, zie De Groot, ook Van Deursen in BE. Hier heeft Abner dan de zoon van Saul tot koning gemaakt. Van enige volksinvloed op deze koningskeuze vernemen we niets; we hebben te doen met een daad van Abner als de man die feitelijk de macht bezat. Isboseths koningschap steunde op het leger en het volk moest er wel mee instemmen, hoewel zeker niet van harte, zie 3 : 17. Hierdoor heeft Abner dus een schisma in het leven geroepen en een burgeroorlog geriskeerd in de verwachting dat de meeste stammen uit vrees voor de Filistijnen Isboseth wel als wettige opvolger van Saul zouden erkennen. Aanvankelijk is dit dan ook geschied. Vs. 9 (waar i.p.v. אל telkens על moet gelezen, zie de LXX) noemt vooreerst הגלעד, het gebied waar Isboseth zich bevond en dat noordelijk van de Jabbok aan Oost-Manasse, en zuidelijk daarvan aan Gad toebehoorde (zie Joz. 13 : 25, 31). Gilead vertegenwoordigt in deze opsomming geheel het Overjordaanse. Wat het land ten W. van de Jordaan betreft, zijn de benamingen Jizreël, Efraïm en Benjamin volkomen duidelijk, bij Jizreël moeten wij dan niet uitsluitend aan de stad zelf (aan de voet van het Gilboa-gebergte, Joz. 19 : 18), maar ook aan de naar haar genoemde vlakte denken, Joz. 17 : 16, die aan Issaschar was toegewezen, Joz. 19 : 17 vv. Maar wie zijn bedoeld met האשורי? Naar de vorm is het de aanduiding òf van de bewoners van Assur, hetzij de stad of het land, Gen. 2 : 14; 10 : 11, òf van de Ismaëlietische clan der אשורם, Gen. 25 : 3. Maar noch van Assyriërs noch van een Arabische volksstam kan hier sprake zijn, waar het gaat om een deel of landstreek van Israël. Om deze reden is ook niet aannemelijk dat op grond van Pesj. en Vulg is te lezen הגשורי, want de Gesurieten, Joz. 12 : 5; 13 : 2, hadden zelf een koning, zie 3 : 3, vgl. Keil, Smith, Schulz. De tekst is blijkbaar niet geheel in orde, maar juist daarom verdient het aanbeveling om met de Targum (האשרי) te denken aan de Aserieten (aldus met de meeste comm. ook Noth, Welt, blz. 66 n en Simons, Texts § 30). Wel voert Keil hiertegen aan dat de naam Aser nooit dient als aanduiding van het gehele gebied der drie noordelijke stammen (Aser, Zebulon en Naftali), maar dit behoeft men ook niet per se in de naam Aser te lezen. De auteur bedoelt niet een complete lijst van de stammen te geven, maar besluit samenvattend met ישראל כלה, hetgeen zake-

lijk gelijk is aan כל־ישׂראל (ook in Jes. 9 : 8; Ezech. 29 : 2 en elders wordt כל met suffix gesteld achter het woord, waar het bij hoort). Het spreekt vanzelf, dat hier in *geheel Israël* de stam Juda niet begrepen is, zie vs. 10. Klost wijst erop, dat bij de lezing van de Targum de opsomming zich ten W. van de Jordaan beweegt in de richting Noord-Zuid. Overigens is het de vraag in hoeverre Isboseths koningschap hier effectief geweest is. Schulz merkt op: „hier konnte er wohl nur mit Zustimmung der Philister regieren". Dit is niet onjuist, maar die „Zustimmung" schijnt dan toch vrijwel negatief geweest te zijn, want de auteur zinspeelt er in het geheel niet op. Dat Isboseth steeds te Mahanaïm gebleven is, laat zich geredelijk zo verklaren, dat zijn vaderstad Gibea in Benjamin te dicht bij Davids gebied lag en dat er ook weinig enthousiasme voor zijn koningschap ten W. van de Jordaan werd aangetroffen. Volgens Simons, Texts § 741 v., was zijn gezag vrijwel „theoretisch". Zo ook Bright, blz. 175.

10, 11 Door Klost, Gressmann en Smith wordt vs. 10 grotendeels (tot מלך) en geheel vs. 11 beschouwd als invoeging van een latere hand naar het schema, dat ook in de boeken der Koningen wordt aangetroffen vgl. Leimb en VdBorn. Tekstcritische gronden worden voor dit gevoelen niet aangevoerd. Men meent evenwel dat deze mededelingen de gang van het verhaal onderbreken en dat de opgaven in 10a niet betrouwbaar kunnen zijn. Het kan echter niemand bevreemden dat de auteur op dit punt enkele gegevens biedt betreffende de regeringsduur der beide koningen en de genoemde bezwaren zijn stellig niet voldoende om de schrapping van een tekst, die klaarblijkelijk ook aan de LXX ten grondslag heeft gelegen, te rechtvaardigen. De moeilijkheden die deze tekst biedt, moeten ook niet overdreven worden. Van de getallen in vs. 10 zegt Leimb: „Die erste Zahl scheint zu hoch, die zweite zu niedrig". Maar waarom kan Isboseth niet (ongeveer) 40 jaar oud geweest zijn, toen Saul stierf? Wij weten niet hoe oud Saul was, toen hij koning werd, evenmin hoe lang hij geregeerd heeft, wèl dat hij reeds terstond zijn oudste zoon Jonathan als aanvoerder naast zich had, zie I 13 : 2. (In mijn K.V. van 1 Samuël[2] is bepleit, dat Saul tegen de 40 jaar oud was, toen hij koning werd en 22 jaar heeft geregeerd, zie aldaar blz. 33 v. en 158 v.). Deze was op dit tijdstip dus zeker wel 20 jaar en Isboseth behoeft (ook *indien* hij de jongste van de vier was) niet veel meer dan 3 jaar jonger dan Jonathan geweest te zijn. Uit zijn onzelfstandigheid t.o. Abner valt t.a.v. zijn leeftijd (Klost: 24 of 14 jaar!) geen conclusie te trekken. We hebben de mededeling van de auteur op dit punt eenvoudig te aanvaarden. Zo staat het ook met hetgeen hij erop laat volgen, dat Isboseth *twee jaar geregeerd* heeft. Ook hier komt hij niet met zichzelf in tegenspraak. Weliswaar zouden wij met het oog op vs. 11 een hoger aantal regeringsjaren voor Isboseth verwachten, want indien hij reeds na twee jaar vermoord is (4 : 5 v.) en alle stammen van Israël David toen al spoedig tot koning gezalfd hebben (5 : 1—3), heeft deze ook veel langer dan drie en dertig jaar „over geheel Israël en Juda" (5 : 5) geregeerd. Deze conclusie is inderdaad juist. Toch is hier geen onverzoenlijke tegenstrijdigheid. Voor het bewustzijn van de auteur zelf was deze er zeker niet. Ten aanzien van vss. 10 en 11 is dit ook volkomen duidelijk, want het feit dat Isboseth slechts twee jaar geregeerd heeft, wordt niet weersproken door het andere feit, dat de tijd

gedurende welke David te Hebron koning over het huis van Juda geweest is, zeven jaar en zes maanden beliep. De moeilijkheid ontstaat eerst door vergelijking met 5 : 5, waar Davids totale regeringsduur verdeeld wordt in 7½ jaar te Hebron over Juda en 33 jaar te Jeruzalem over Israël en Juda. Dit màg m.i. zo verstaan worden: hoewel David reeds tijdens de laatste jaren te Hebron koning van geheel Israël was, rekent men zijn koningschap over het gehele volk der 12 stammen feitelijk pas vanaf zijn vestiging te Jeruzalem, die blijkens 5 : 6, 9, 17—25 (zie de exegese) niet terstond op zijn zalving te Hebron gevolgd kan zijn. In dezen ga ik accoord met Schulz: „wenn auch die Anerkennung Davids durch Israël bald nach dieser Tat (de moord op Isboseth — G.) begann (sie wird nicht auf einmal erfolgt sein), so hat man wohl seine eigentliche Herrschaft über Israël erst von dem Augenblick an gerechnet, wo er Jerusalem eingenommen und dorthin übersiedelte". Deze oplossing van de moeilijkheid, die volgens Keil ook reeds door Clericus (1708) en Schmidt (1687) is voorgestaan, is veel aannemelijker dan die van Keil zelf, De Groot en Méd, dat Isboseth eerst circa 5 jaar nodig heeft gehad om het West-Jordaanland op de Filistijnen te veroveren en dat het getal van 2 regeringsjaren slaat op de tijd daarná. Van zulk een heroveringsoorlog lezen we niets en volgens 3 : 1 ging het met Isboseths macht gestadig achteruit. Zie hierover breder mijn artikel: „Wanneer is David koning geworden over geheel Israël?" in G.T.T., jaarg. 56, afl. 1, blz. 11—16; vgl. ook de K.V. bij 2 : 10 v. en mijn *Koningschap* t.a.p.

Vs. 10b voegt aan het verhaalde niets nieuws toe, maar wil duidelijk de situatie tekenen door mede te delen, dat alleen het huis van Juda, dus feitelijk het gebied ten Z. van Efraïm en Benjamin, zich achter David schaarde. Davids rijk was dus extensief verreweg het kleinste, maar door de hulp van God en de vrijwillige keus van zijn eigen stamgenoten (vss. 1—4) stond hij feitelijk sterker dan Isboseth.

12—32. *Slag bij Gibeon; Abner doodt Asaël*

Lit.: O. Eissfeldt, Ein gescheiterter Versuch der Wiedervereinigung Israels, La Nouvelle Clio, 3, 1951.

12, 13 Na de statistische opgaven in vss. 10 v. vervolgt de auteur zijn verhaal. Het uittrekken van Abner, Isboseths legeroverste, naar het land ten W. van de Jordaan, is stellig weldra op Isboseths verheffing tot koning, vs. 9, gevolgd en moet gezien worden als een poging om diens gezag ook in dit gebied effectief te maken, verder om aan eventuele aanspraken van David weerstand te bieden en bij welslagen ook diens macht over Juda te vernietigen. Uit de benaming עבדי איש־בשת is reeds af te leiden, dat Abners leger hoofdzakelijk bestond uit manschappen, die speciaal aan Sauls huis verbonden waren; duidelijk blijkt dit uit vss. 15 en 31, waar eenvoudig van Benjamin, de stam van Saul, gesproken wordt. Men ziet dat op dit tijdstip Isboseth „immer noch mehr Stammes- als Volkskönig war, wenn seine Anhänger auch bisweilen (Nord-)-„Israeliten" heissen (2 : 17, 28)" (Gressmann). Trouwens ook Davids leger wordt vs. 13 als עבדי דוד aangeduid, vgl. vs. 3. We hebben ook blijkens de verliescijfers (vss. 30 v.) niet met grote legermachten te doen. Abners tocht kan als

nevendoel gehad hebben manschappen te werven. De identificatie van Gibeon met het tegenwoordige dorpje Ed-Dzjib (of el-Jib) 9 km ten N.-W. van Jeruzalem werd door De Groot nog in twijfel getrokken (zie zijn Jozua, blz. 101 v., in serie TU), zij heeft wel steeds meer bijval gevonden (zie ben.), maar wordt door Simons, Texts § 744, onzeker geacht en door K. Elliger, die evenals Alt de ident. van Beëroth met el-Jib waarsch. acht — zie 4 : 2 — krachtig bestreden, zie ZDPV 73, 1957, blz. 125 vv. Zie ook NothV.O. (De mening van VdBorn in zijn art. „Haggib^cah et Gib^con" OTS X, 1954, blz. 201, dat Gibeon = Gibea Sauls, kan slechts een gewaagde hypothese genoemd worden, zie hierover Simons t.a.p.). J. B. Pritchard heeft in een art. in The biblical Archeologist XIX 1956, blz. 66 vv. The water system of Gibeon, speciaal aandacht gewijd aan de waterverzorging van deze stad en aangetoond dat deze door een 51 m lange tunnel met een vijver buiten de stad verbonden was, zie vs. 13. Volgens Pritchard wordt de identiteit ook door inscripties bevestigd; men zie ook 20 : 8; Jer. 41 : 12 en het art. Gibeon van Van Deursen in BE, Galling, art. Wasserversorgung.

Bij deze vijver grijpt dus de ontmoeting (wrsch. de eerste) plaats tussen de mannen van Isboseth en die van David. Geheel de samenhang verzet zich tegen de gedachte van Klost, dat het hier gaat om een toevallig en aanvankelijk vreedzaam samentreffen. Immers Gibeon behoorde tot Benjamin (Joz. 18 : 25) en in de gegeven situatie konden krijgslieden van David daar alleen zijn met vijandige bedoelingen. יואב (= Jahwe is vader) hoewel reeds I 26 : 6 genoemd, treedt hier voor de eerste maal zelf op en wel als veldheer van David. Deze kan de wettigheid van Isboseths koningschap niet erkennen en heeft (vermoedelijk door spionnen van Abners operatie verwittigd) door Joab noordwaarts naar Benjamin te zenden de handschoen opgenomen, die Abner in het strijdperk had geworpen. פגש is ontmoeten, zowel in neutrale of zelfs gunstige zin, Gen. 32 : 18 (N.V. vs. 17); Ex. 4 : 27, als met vijandige bedoelingen, Ex. 4 : 24. יחדו is feitelijk overbodig en wordt door Smith, Schulz e.a. geschrapt, maar het zal blijkens ἐπι το αὐτο van de LXX toch oorspronkelijk zijn en dienen tot uitbeelding van het begrip פגש en tot precisering van de plaatsbepaling: *juist bij de vijver van Gibeon.* Ze kwamen daar wrsch. ongeveer tegelijk aan. וישבו duidt aan dat beide troepen halt hielden, en wel aan tegenover elkander liggende oevers van de vijver, als wilde geen van beide de eerste zijn om tot de aanval op het broedervolk over te gaan.

14—16 Abner komt nu met een voorslag (klaarblijkelijk is de afstand niet te groot om zich verstaanbaar te maken). Zij houdt in dat een aantal jonge mannen van weerszijden naar voren zullen treden en voor aller oog een kampspel uitvoeren. De strekking van dit voorstel is door de kortheid der bewoordingen niet aanstonds volkomen duidelijk. יקומו נא is iussivus en staat tegenover וישבו uit vs. 13; het duidt aan het in beweging komen om een bepaalde handeling te verrichten, bv. 14 : 31; Richt. 19 : 5; zakelijk is het juist weergegeven door de N.V.: *aantreden.* De Groot acht het mogelijk dat met הנערים niet eenvoudig enige jonge mannen, maar „een bepaald soort soldaten" worden aangeduid, „welke weten we niet". Met het oog op 18 : 15 zou men kunnen denken aan wapendragers van de veldheer. Er schijnt echter volgens vs. 15 een zekere selectie te hebben plaats gevonden, zodat we toch eerder moeten denken

aan vrijwilligers, waarvan de besten uitgeschift werden. Wat is nu echter in dit verband de zin van שׂחק pi? De vertaling schertsen, Spr. 26 : 19, is evenals dansen, 6 : 5, 21, hier niet bruikbaar. Weliswaar denkt Böhl aan een „labyrinth-dans" (zie bij De Groot), maar vs. 16 spreekt zó duidelijk van een gewapende ontmoeting, dat deze opvatting uitgesloten is te achten, evenals die van Caspari: een symbolische dans van gewapenden. We moeten echter uitgaan van de betekenis spelen, Ps. 104 : 26 en denken aan een kampspel, zie Ges-B bij שׂחק. De vraag blijft dan echter nog of alleen maar een spel bedoeld is, een zuivere krachtmeting, dan wel of Abner een worsteling tussen de beide legers wil voorkómen, door de uitslag van het kampspel te laten gelden als een beide partijen bindende beslissing. Dit laatste is de opvatting van Keil. Klost denkt eenvoudig aan een worstelwedstrijd; ook De Groot spreekt van een „spiegelgevecht"; Smith, Schulz en Méd schijnen te denken aan een onbloedig tournooi als inleiding op het eigenlijke gevecht. Het vervolg echter verbiedt hier aan het voorgestelde kampspel zulk een onschuldige betekenis te hechten. „Man braucht aber das Spiel nicht als harmlosen Scherz oder unblutigen Waffengang aufzufassen" (Gressmann). Zeker is dat de kampvechters elkander met dodelijke wapenen zijn te lijf gegaan. Nu is het op zichzelf mogelijk dat Abner en Joab het erover eens geweest zijn, dat na de voorkamp der jonge mannen *in elk geval* de eigenlijke slag nog gestreden moest worden. Deze mogelijkheid moet opengelaten, omdat de tekst van de overeenkomst in vs. 14 zo uitermate kort is. Joab zegt alleen יקמו, wat gelijk staat met ons „aangenomen". Toch zullen de beide veldheren elkaar wel goed begrepen hebben. Maar Abners voorstel heeft de méést zin, als het impliceert, dat de verliezende partij bij het kampspel ook zou moeten erkennen deze veldslag te hebben verloren. Deze door Keil maar ook door Eissfeldt krachtig voorgestane opvatting wordt hierdoor aanbevolen, dat Abner ook later een poging doet om bloedvergieten op grote schaal te voorkomen, zie vs. 26, vgl. ook vss. 21 v., en dat deze toeleg ook toen bij Joab instemming vond, vs. 27. Verder is ook het gedrag van de kampvechters zelf op deze wijze beter te verklaren. Juist omdat de totaaluitslag afhankelijk was van hun optreden, hebben zij met bittere ernst getracht hun tegenstanders te vernietigen. Als men vraagt, hoe Abner dan van *spelen* spreken kon, moet het antwoord luiden, dat dit woord ironisch bedoeld kan zijn terwijl toch ook het sportieve element niet ontbrak, omdat men overeenkwam de strijd over de gehele linie door de twee twaalftallen te laten beslissen en zich aan die beslissing te zullen houden. Ook al staat dit niet expressis verbis in de tekst, de opvatting dat het in Abners woorden en in Joabs „ja" lag opgesloten, is ten volle gerechtvaardigd.

Van beide kanten worden nu twaalf man aangewezen, vermoedelijk uit een groter aantal, dat zich heeft aangeboden. De tekst zegt alleen, heel sober: ויעברו במספר. Het verbum duidt aan dat zij in volgorde liepen langs degene, die hen aanwees; Caspari meent dat dit Joab zelf geweest zal zijn (hetgeen wel aannemelijk klinkt), en verwijst naar Lev. 27 : 32, waar עבר op gelijke wijze gebruikt wordt. Strikt genomen lezen we dus niets van een zekere keuring; 'במ wil alleen aanduiden: getalsgewijze; we kunnen dus zeggen: *ten getale van* (twaalf enz.; Méd „en nombre égal"). Bij het passeren moeten zij tegelijk zijn aangewezen. Stellig gebeurde zo iets wel meer. 't Was zeker geen wille-

keurig twaalftal. Over de naam Benjamin i.p.v. Israël werd reeds bij vs. 12 gesproken. De Benjaminieten stonden bekend als felle, strijdlustige vechtjassen, Gen. 49 : 27; Ri. 3 : 15, 20 : 15 v., 21, 25, maar Joab beschikte ook over uiterst bekwame zwaardvoerders. Toch zal niemand verwacht hebben wat nu gebeurt: als door één gedachte gedreven, gaan de tweemaal twaalf man op het aangewezen gevechtsterrein op elkander los, elk grijpt zijn tegenstander met de ene hand bij het hoofd en stoot met de andere hem het zwaard in de zijde. Bij ראש is mogelijk te denken aan een bosje kruinhaar; Gressmann en Leimb spreken van „Schopf" = kuif. חזק hif. staat zo dikwijls met praep. ב in de betekenis van grijpen, dat het niet nodig is op grond van het τῃ χειρι van LXX aan te nemen, dat de Hebr. tekst oorspronkelijk ook יָדוֹ bevatte (Smith, Schulz, zie BH), het kan evengoed door LXX ter verduidelijking zijn toegevoegd. רעהו kan in dit geval onmogelijk een vriend of volksgenoot aanduiden (zoals gewoonlijk) maar is de tegenspeler, de partner, vgl. Spr. 18 : 17. Na dit woord schijnt een verbum te ontbreken; vandaar dat vele vertalingen iets invoegen (Vulg.: defixit gladium, RV thrust, Stv. en N.V.: stiet). Maar dan negeert men het feit, dat חרבו geen nota accus. bij zich heeft. Dit geldt ook Schulz, die dit woord nog afhankelijk laat zijn van ויחזיקו („zeugmatische" verbinding), hij hecht dan bovendien aan dit verbum de zeer ongewone betekenis „stiessen", ook Méd, Klost, Smith en Gressmann achten de tekst corrupt. Volkomen onnodig. We hebben te doen met een „Umstandssatz" (Keil), die onmiddellijk behoort bij hetgeen eraan voorafgaat, en lett. luidt: en zijn zwaard (was tegelijk) in de zijde van zijn tegenpartij. De beide suffixa slaan natuurlijk terug op איש. Het gevolg van deze heftige aanval was dat allen *tezamen vielen.* Niemand schijnt zelfs aan een andere strijdwijze of een afweermanoeuvre gedacht te hebben. Dit hangt zonder twijfel samen met de spelregels van dit bloedig duel, die ons onbekend zijn. Wat was speciaal de bedoeling en uitwerking van de greep naar het hoofd? Hoe ging zij in haar werk? Volgens De Groot „is op Kreta een oud zegel gevonden, waarop twee gladiatoren staan, die precies de beweging maken, die in vs. 16 is verondersteld". — Ten slotte deelt de auteur mede, dat n.a.v. deze gebeurtenis de kampplaats een bepaalde naam gekregen heeft. Voor het gebruiken van de 3e pers. masc. in de zin van ons „men" zie Ges-K, § 144*d*. חלקה, akker, afgegrensd stuk grond, bevestigt dat de legers niet meer ter weerszijden van de vijver liggen (vs. 13). Schulz meent dat צֻרִים rotsen moet betekenen, acht dit hier (terecht) onbruikbaar en leest met Smith צָרִים, de naam is dan „Feld der Feinde". Maar behalve dat deze naam niet tekenachtig genoeg is, ziet Schulz voorbij dat we hier de plur. hebben van צר, dat volgens de lex. een scherpe steen, Ex. 4 : 25, of stenen mes, Joz. 5 : 2 aanduidt en in Ps. 89 : 44 de scherpe snede van een zwaard, zie Ges-B. Deze betekenis past hier uitstekend. Keil vertaalt dan ook „Acker der Schneiden", De Groot: „Veld der Messen". Men zou nog beter van dolken kunnen spreken. Er is geen enkele grond om met Gressmann aan te nemen, dat deze naam op een gebeurtenis uit nog vroeger tijd teruggaat en dus ten onrechte door de auteur met het door hem verhaalde is in verband gebracht. — De conj. הצדים (zie BH, ook bij Simons, Méd en Hertzb, = veld der flanken, der zijden) is onnodig en geeft geen plausibele zin.

17—23 Het resultaat van het opgevoerde „kampspel" is zodanig, dat er geen

sprake kan zijn van een zich neerleggen bij een gevallen beslissing, zoals oorspronkelijk bedoeld was. Een algemene vechtpartij is niet meer af te wenden en de auteur vermeldt dan ook niet eens, dat de legers op elkander aanvielen, maar alleen dat 'המ, de strijd, *zeer hevig* was op die dag. קשה is hard, heftig, wreed, vgl. 3 : 39. Men streed van beide zijden met grote verbittering om de gevallenen te wreken en een beslissing te forceren. Deze valt uit ten nadele van Abner, die het eerste subject is van וינגף, zeer gebruikelijk voor het verslagen worden van een leger, I 4 : 10. Over 'אנשי י zie bij vs 12. De beschrijving van de slag zelf is hiermede afgedaan. Een detail uit de vervolging wordt echter omstandig verhaald met het oog op 3 : 22 vv. Aan deze wordt deelgenomen door alle drie de zonen van Davids zuster Zeruja, zie 17 : 25; 1 Kron 2 : 16, op deze plaats wordt de naam van de jongste zoon עשה־אל (= God heeft gemaakt) geschreven, evenals 23 : 24 waar hij voorkomt als een van Davids helden. Hier wordt hij geroemd om zijn snelvoetigheid; de צבי, gazelle, is een buitengewoon vlug dier, Spr. 6 : 5, dat zich ophoudt in het open veld, vandaar בשדה, maar blijkens 1 Kron. 12 : 8 ook op de bergen; soortgelijke beeldspraak in 1 : 23*d*. In een gevecht van man tegen man is echter méér nodig dan snelheid. Dit ondervindt Asaël, nu hij het speciaal op Abner gemunt heeft. Vs. 19 zegt uitdrukkelijk, dat hij לא נטה, niet zijwaarts afsloeg ללכת, in zijn gaan, of: al lopende; voordat het na נטה vereiste מִן volgt, wordt de hoofdgedachte nog versterkt door de woorden: (noch) *naar rechts noch naar links*. Voor het gebruik van על in deze uitdr. zie Köh-B bij ימין, bv. Gen. 24 : 49, ook straks vs. 21. Als Abner bemerkt dat het om hem te doen is, wendt hij zich geheel om (פנה hier evenals 1 : 7 met אחריו), wellicht om tegenstand te bieden. Als hij echter Asaël meent te herkennen en op zijn vraag zekerheid dienaangaande heeft verkregen, geeft hij hem de vriendschappelijke raad een van de ondergeschikte manschappen te grijpen, en diens gehele uitrusting buit te maken. חלצה is derivatum van חלץ, uittrekken, en ziet dus niet alleen op de wapenrusting, maar op alles wat de winnende partij zich wenst toe te eigenen, evenals exuviae; behalve hier alleen nog Richt. 14 : 19. „It was the natural law of war that the arms of the slain belonged to the slayer" (Smith). Caspari vestigt de aandacht op het tot viermaal toe in vss. 21—22 herhaalde לך, telkens als dat. commodi (hoewel men bij נטה en סור beter van dat. ethicus kan spreken, zie Ges-K § 119 *s*). In Abners mond verraadt dit zijn besliste intentie om Asaël te sparen. Als deze weigert לסור, d.i. de eerst gekozen weg verlaten om een andere richting in te slaan (zie bv. I 6 : 12), מאחריו achter hem (Abner) vandaan — herhaalt laatstgenoemde zijn waarschuwing met grote nadruk. Hij dreigt hem anders neer te zullen slaan; in de met למה beginnende vraag ligt (behalve de vaste overtuiging van zijn superioriteit) opnieuw een dringend beroep op Asaëls eigen belang: wat hebt ge eraan als ik u ter aarde vel (zie Ges-K § 150 *e* over vraagzinnen met למה) ? Een laatste argument — meer voor Abner zelf dan voor Joabs broeder — is eveneens in vragende vorm: hoe zou ik (in dat geval) mijn gelaat (kunnen) opheffen tot uw broeder Joab? M. a. w. ik zou mijn ogen voor hem moeten neerslaan, niet zozeer uit schaamte, maar om zijn verwijtende blik te ontgaan. Blijkbaar waren Abner en Joab „einander gut bekannt" (Gutbrod, vgl. Eissfeldt). Hij wil een verbroedering met de vijand-van-nú niet voor goed onmogelijk maken, Schulz zegt: „Auch schwebt ihm wohl das Gespenst der Blutrache vor"

Maar Abner noemt dit niet. En was er in het doden van een vijand in een eerlijke strijd een geldige grond gelegen voor de familie om de bloedwraak uit te oefenen? Dan zou dit voor alle deelnemers aan het gevecht gegolden hebben. Joab heeft Abners daad wel zo opgevat, 3 : 27, maar dit was dan ook een door en door onrechtmatig gruwelstuk, zie bij 3 : 27 v. Volgens de LXX heeft Abner aan zijn in de M.T. weergegeven woorden nog iets toegevoegd. Deze toevoeging bevat echter alleen een herhaald aandringen, zakelijk geen nieuw element. Asaël weigert opnieuw, wordt misschien door Abners „Siegessicherheit" (Caspari) geprikkeld tot volhouden. Deze brengt hem nu een dodelijke stoot toe, en wel באחרי החנית: *met het achtereind van de lans*. Schulz verklaart dit aldus: „mit dem stumpfen Ende der Lanze". Maar daarmede is moeilijk overeen te brengen, dat (de punt van) *de lans er* bij Asaël *aan de achterzijde uitkwam*. חמש is niet af te leiden van חמש = vijf (Stv.: de vijfde rib), maar betekent blijkens verwante woorden in het Syrisch en Ethiopisch: buik, onderlijf, vgl. 3 : 27, 20 : 10. Hoewel dit week is, vereist zulk een stoot toch een puntig wapen. Waarschijnlijk heeft De Groot wel gelijk, als hij zegt dat ook het ondereind van de lans spits was (zie afbeeldingen bij Galling, die wijst op het gebruik van een puntig toelopende „Lanzen-Schuh", kol. 353 vv.) „opdat men de lans met de punt naar boven in de grond kon steken," vgl. I 26 : 7. Evenwel blijft de vraag dan nog open, waarom Abner de stoot niet op de gewone wijze met de punt van de lans toebracht. Indien Abner was blijven staan en zich had omgewend (Schulz), zou hij dit ook zeker gedaan hebben. Maar de tekst laat dit niet toe. Daarom denken Méd e.a. dat hij al voortrennend „sans se retourner" de lans achterwaarts gestoten heeft. Een bezwaar hiertegen is dat Abner dan in den blinde zou gestoten hebben. Daarom stel ik mij voor, dat Abner, even omziende, Asaël zó dicht bij zich zag, dat hem de tijd ontbrak om de lans om te keren en hij dus gebruik moest maken van de spits aan het benedeneinde, waar Asaël in volle vaart op in liep. Hij valt en sterft תחתו, *op de plaats zelf*. Klost houdt het slot van vs. 23 voor een niet-oorspronkelijke uitbreiding van de tekst, evenzo Budde en Smith. Zij veronderstellen, dat een lezer dit overnam uit 20 : 12, waar een analoog geval wordt beschreven. Maar evengoed als dáár is het ook hier volkomen verklaarbaar, dat velen — verslagen over wat zij daar aanschouwden en over het pijnlijk verlies van een figuur als Asaël — een ogenblik de vervolging staakten. כל־הבא staat voorop als casus pendens, het stelt een casus, vgl. Ges-K § 116 w: „wenn irgend jemand dorthin kam"; wijl hierin een plur. ligt opgesloten, volgt het praedicaat in plur.: ויעמדו, *bleven stilstaan*. Uit de aard der zaak geldt dit niet van àlle vervolgers, hoogst waarschijnlijk dan ook niet van Joab en Abisaï, want dit zou stellig hier zijn medegedeeld. Bij een wanordelijke vlucht houden ook de vervolgers niet steeds onderling contact. Zie ook bij vs. 24.

24, 25 De ו waarmede vs. 24 begint heeft adversatieve kracht: Joab en Abisaï kennen geen rust, laten zich niet ophouden, maar zetten de vervolging voort. Dat zij dit doen „der Blutrache wegen" (Schulz) blijkt niet uit de tekst en het toegeven van Joab in vs. 27 is veel beter verklaarbaar als hij op dat moment nog niet wist, dàt en door wie Asaël verslagen was (Caspari, vgl. Schneider, blz. 28). Zoals bij Joab en Abisaï hun mannen inbegrepen zijn, zo ook bij Abner. Op de eerstgenoemde slaat המה. Wat de constructie en de

samenhang aangaat het volgende: met וישמש begint een nieuwe zin, waarin de beide perfecta באה en באו aangeven hetgeen er juist geschiedde op het moment dat (vs. 25) *de Benjaminieten zich verzamelden enz.;* het impf. consec. wordt door de voorafgaande perfecta beheerst, en vss. 24—25 vormen één volzin, waarvan de strekking is: „als de zon ondergaat, worden allen tot stilstaan gedwongen" (De Groot). Van Joab c.s. zegt vs. 24 dat zij kwamen עד enz., hetgeen waarsch. betekent: tot aan de voet van de heuvel Amma, daarentegen zegt vs. 25 van de Benjaminieten dat zij één aaneengesloten groep achter Abner vormden — lett.: zij werden tot; אגדה alleen hier van mensen gebezigd, is in Ex. 12 : 22 een bundel (hysop) — en dat zij halt hielden על ראש־גבעה אחת. Deze vage aanduiding is na de uitvoerige plaatsbepaling in vs. 24 slot (zie ben.) wel enigszins bevreemdend en doet de vraag rijzen, of niet dezelfde heuvel bedoeld wordt die in vs. 24 Amma heet ('א bet. „el", vandaar Hertzb's vert. „Ellenhügel") en in verband hiermee of het niet juister is het lidwoord te lezen, dus הגבעה (aldus Kittel BH, die tevens voorstelt het volgende אחת als dittografie te schrappen). Deze op zichzelf aantrekkelijke conjectuur is evenwel af te wijzen, daar LXX en Vulg op dit punt precies de M.T. weergeven (βουνου ἑνος, tumuli unius). Dan hebben wij dus met twee verschillende hoogten te doen, doch zo dicht bij elkaar gelegen, dat de aanvoerders met elkander spreken konden, vss. 26 v. De Groot noemt een veronderstelling van Dalman over de identificatie van die twee heuvels (zie PJb VII blz. 11 en VIII blz. 14). Dit brengt ons tot אשר enz. in vs. 24, waar de ligging van אמה wordt omschreven als *oostelijk van Giach aan de weg naar de woestijn van Gibeon.* Vlg. Dalman is Giach een bron ten N.-O. van Jeruzalem, thans = el-Fauwar, in de nabijheid waarvan de oude weg van Gibea naar Jericho liep. Méd bevestigt dit met beroep op Andrés Fernandez, Problemas de topografia Palestinense, Barcelona 1936. Volgens hem bestaat die weg nog. Méd en De Groot nemen aan dat Abner in oostelijke richting vluchtte (wat bijna vanzelf spreekt en door het vervolg bevestigd wordt), en dat i.p.v. גבעון de plaatsnaam גבעה, Gibea (Sauls) gelezen moet worden, omdat de vluchtenden in de avond toch stellig niet meer dichtbij Gibeon waren (Smith). Dit is juist en ook Simons (Texts § 745 v.) denkt aan de Richt. 20 : 42, 45 genoemde woestijn van Gibea, „bordering on the Araba". LXX en Vg hebben naar het schijnt niet גיח, maar גַּי = dal gelezen hetgeen ons voor de localisatie van אמה niet verder brengt, maar aan 't slot van vs. 24 hebben ze beide Gibeon. Ik zie geen reden om de identificaties van Dalman en Fernandez in twijfel te trekken, vooral omdat wij Amma toch wel in de richting van het Jordaandal, vs. 29, moeten zoeken, maar Schulz en VdBorn achten de pogingen om dit punt te vinden tot nu toe vruchteloos. Wij behoeven dit niet al te tragisch op te vatten. Duidelijk is dat er even een pauze intreedt. De Benjaminieten willen elkaar niet kwijtraken, ook niet zich overgeven, maar tezamen hetzij vallen, hetzij zich ordelijk terugtrekken. Hun positie op een heuveltop geeft hun een voordeel t. o. de vervolgers. Hiervan maakt Abner gebruik.

26, 27 Hij roept tot Joab met het oogmerk, de bloedige vervolging te doen ophouden. Kort en scherp klinkt eerst de vraag: *moet het zwaard* (חרב zonder lidwoord, a.h.w. verpersoonlijkt) *eindeloos voortvreten?* Voorop staat לנצח, dat een tijdruimte aanduidt, waarvan het eind niet te zien is, Ps. 49 : 10; Jer. 3 : 5; feitelijk is het hier: tot de laatste gevallen is. De vraag erkent

implicite de nederlaag, maar noemt dit moorden zinloos. Wellicht mogen wij aannemen, dat Joab halt houdt op het horen van Abners stem, zodat deze nu breder kan voortgaan met zijn tweede vraag: *weet gij niet enz.?* באחרנה ziet op een later komend tijdstip: *daarna,* Deut. 13 : 9 (M.T. 10), 17 : 7, ten laatste, I 29 : 2, hier dus op de situatie nadat allen afgemaakt zijn. Dan *is het (enkel) bitterheid.* מרה, fem. van מר is hier subst. De zin is dat de overwinnaars van zulk een bloedvergieten geen aangename herinnering, maar alleen een bittere nasmaak (Klost) zullen behouden. Laten zij toch enige zelfbeheersing aan de dag leggen. Abner kan zo spreken, omdat beide partijen toch in de grond der zaak tot één volk behoren. Dat hij hierop doelt, ligt duidelijk in het אחיהם aan het slot van vs. 26. ועד־מתי enz., echt Hebr. manier van spreken (vgl. Num. 14 : 27) voor: *hoe lang talmt gij dan om te bevelen?* Het bevel om terug te keren en op te houden met het vervolgen en neervellen, moet van Joab uitgaan. In diens antwoord treft allereerst האלהים, terwijl anders steeds יהוה in de eedsformule gebruikt wordt, bv. I 14 : 39, en LXX en Vulg deze Godsnaam schijnen gelezen te hebben. Schulz houdt deze lezing dan ook voor oorspronkelijk. Maar hoe kwam men er dan toe om in plaats van deze naam 'הא te zetten? Ook bij *deze* Godsnaam kan toch gezworen worden, vgl. I 3 : 17, 14 : 44. Na deze formule dient כי om de inhoud van de eed aan te kondigen. לולא דברת levert op zichzel*f* geen moeilijkheid op: *indien gij niet gesproken hadt.* De vraag is echter: op welk spreken van Abner heeft Joab het oog? Onwillekeurig denkt de lezer aan het laatste woord van Abner (vs. 26). Maar daarbij past de nazin niet. כי אז dient ter inleiding van een zeer stellige verzekering: ja dan! (aldus Ges-K § 159 ee). Het verbum עלה nif. bet. zich terugtrekken, bv. 23 : 9; Num. 16 : 24, 27; de zin is duidelijk: *dan zou stellig het volk zich reeds deze morgen teruggetrokken hebben.* Over de hierop volgende woorden zie beneden. Joab zegt wat des morgens gebeurd zou zijn, als Abner niet gesproken had. Dit *moet* dus slaan op wat Abner reeds in de morgen gezegd had, en wat wij vinden in vs. 14: zijn voorslag om de jonge mannen te laten kampen. Om deze verklaring (van Keil) te vermijden worden vooral twee wegen ingeslagen. Vooreerst doordat men מהבקר betrekt op de morgen van de volgende dag; aldus Klost, Schulz, Caspari, Méd, Leimb, Rehm, De Groot; l.g. vertaalt: „dan zouden pas tegen de morgen alle manschappen de vervolging hunner broederen gestaakt hebben" De vert. van de andere genoemden (ook de LV) stemmen hiermede zakelijk overeen. Deze opvatting wordt echter uitgesloten door de praep. מן, die in een tijdsbepaling als deze „sedert" moet betekenen, zoals bv. Ges-K met tal van analoge gevallen aantoont. Er valt niet aan te twijfelen, dat Joab spreekt van de morgen van dezelfde (bijna verstreken) dag en over iets, dat dan reeds gebeurd zou zijn; ook is duidelijk dat hij niet spreekt over een nog verder voortzetten van de strijd, en dat wil hij blijkens vs. 28 ook niet. Dit wordt trouwens geredelijk toegestemd door wie een andere weg inslaan, nl. door van de voorzin iets geheel anders te maken bv. „Hättest du nur ein Wort geredet, dann usw." (Gressmann); ook Hertzb acht deze vert. mogelijk, vgl. de N.V.: „hadt gij maar eerder gesproken." Maar — hoe aantrekkelijk dit ook klinkt — deze vertaling is alleen te verkrijgen door לולא te veranderen in לו (voorgesteld door Kittel BH). Maar deze conjuncties hebben een tegenovergestelde betekenis (zie Ges-K § 159, l, m, x—z) en mogen dus in geen geval verwisseld worden.

De tekst van de M.T. is onaanvechtbaar, ook de LXX heeft εἰ μη. Tot verandering zouden we alleen mogen overgaan, indien de M.T. geen goede zin opleverde. Zo staat het echter niet. Joab verwijt Abner, dat hij met zijn voorslag (vs. 14) een bloedige beslissing heeft uitgelokt en het sein tot de broederkrijg heeft gegeven. Had hij dat niet gedaan, dan zou dit bloedbad voorkomen zijn. In de nazin vs. 27 staat dit met andere woorden, waarbij inderdaad een moeilijkheid schuilt in het slot איש מאחרי אחיו, lett.: elk van achter zijn broeder, een aanvullende en toelichtende bepaling bij het voorafgaande נעלה, zie boven. Op zichzelf beschouwd doen deze woorden denken aan een reeds begonnen zijnde vervolging, maar i. v. m. נעלה is toch ook de opvatting toelaatbaar: zou het volk zich teruggetrokken hebben (of pass.: weggevoerd zijn, Stv., Keil), zodat de een de ander niet achterna kon jagen, dus: zodat een vervolging voorkomen werd. Joabs zinsbouw is, evenals die van Abner, enigszins gedrongen. Maar bij Keils opvatting komt de overgeleverde tekst toch geheel tot zijn recht en daarom is deze ook te verkiezen boven die van de N.V. De vraag of Joab zich inderdaad met zijn leger zou teruggetrokken hebben, als Abner dat voorstel niet gedaan had, is moeilijk te beantwoorden. Stellig kon hij naar waarheid zeggen, dat de gedachte om de wapenen te laten beslissen, van Abner was uitgegaan.

28, 29 Bij de geboden verklaring sluit zich geheel aan, dat Joab nu het sein geeft om de vervolging te staken. Zijn over het veld verspreide manschappen moeten geweten hebben, dat dit de bedoeling was, misschien was het een signaal om zich bij hun veldheer te verzamelen. תקע בשׁ׳ is blazen op de horen of bazuin, maar de manier waarop dit gebeurt kan een bepaalde betekenis hebben, zie 18 : 16; I 13 : 3; Joz. 6 : 5, 20. Het slot van vs. 28 zal de bedoeling hebben, dat ook de plaatselijke gevechten onmiddellijk gestaakt werden. Geen van beide partijen gunt zich echter rust. Abner en zijn mannen kunnen nu ongestoord naar het Oost-Jordaanland terugkeren. De gehele nacht trekken zij door de ערבה, het dal van de Jordaan; waarschijnlijk bleven zij daarbij op de westelijke oever en trokken noordwaarts, totdat zij bij het aanbreken van de dag een doorwaadbare plaats hadden bereikt, waar zij de rivier overstaken. Dit is dan niet bij Jericho geschied, maar vermoedelijk op een punt tegenover, althans niet ver van Mahanaïm. Na hun overtocht liepen zij nog כל־הבתרון. De gewone opvatting is dat we hier te doen hebben met een plaatsnaam, en wel met de naam van een kloof of ravijn, zich uitstrekkend van de oostelijke Jordaanoever naar Mahanaïm, dat nabij de Jabbok lag, zie bij vs. 9, maar toch ook niet op grote afstand van de Jordaan, vgl. Gen. 32 : 2 en 10. De alleen hier voorkomende naam בתרון wordt afgeleid van בתר, in tweeën snijden, Gen. 15 : 10; vandaar dat men denkt aan een diepe insnijding in de bodem; Kö.Wb: „koupiertes Terrain". Hetzij we nu aan een streek of aan een ravijn te denken hebben, de opvatting van ב׳ als geografische aanduiding ligt zozeer voor de hand, dat deze zonder sterke tegenargumenten niet kan worden prijsgegeven. Wel heeft W. R. Arnold er een tijdsaanduiding in gezien, en heeft hij instemming gevonden bij Ges-B („die halbtägige Zeit") en De Groot („de hele voormiddag", zo ongeveer ook de N.V.), maar l.g. erkent zelf dat deze vertaling onzeker is. Schulz wijst er nog op dat הלך c. acc. steeds de zin heeft van (een bepaald gebied) doortrekken. Ges-B noemt ook uitsluitend voorbeelden, die op de ruimte slaan, bv. Deut. 1 : 19, 2 : 7; Job 29 : 3. Trouwens een tijdsaanduiding is

reeds vooropgegaan in כל הלילה. Tegenover het gevoelen van Arnold, Amer Journal of semitic language and literature, 28, 274 vv., staat dat van Dalman en Proksch, die denken aan een bepaald ravijn, zie PJb., IV, blz. 70 v. en V, blz. 77, evenzo de meeste comm., Simons, Texts § 747 en Eissfeldt, aang. art.

30—32 Met ויואב, *wat Joab betreft,* keert de auteur terug naar het verhaalde in vs. 28. Hij begint met de mededeling, dat Joab *was teruggekeerd* מאחרי enz., *van de vervolging van Abner,* die hem een eind uit de koers gebracht had. Denkelijk begaven hij en zijn mannen, die hij door het gegeven signaal, vs. 28, tot zich verzameld had, zich naar de hoofdweg, die zij in zuidelijke richting moesten volgen om weer in Juda te komen. Voordat zij op mars gaan, vindt de telling plaats van de overige manschappen. פקד in nif. is gemist worden, I 20 : 18, 25 : 7. Bij de 19 man, die op het appèl ontbreken, zullen de 12 van vs. 16 niet inbegrepen zijn, maar ook dan is het een klein getal. ועשׂהאל wordt door LXX ten onrechte bij vs. 31 getrokken als eerste subject bij הכו. De auteur noemt hem afzonderlijk naast de 19 „onbekende soldaten" als de meest beroemde, van wie hij nog meer te zeggen heeft, vs. 32. Eigenaardig is in vs. 31 naast מבנימן de aanduiding ובאנשׁי א'. Is dit eenvoudig een appositie? Volgens Schulz wel en hij schrapt de ו vóór ב'. Toch bevredigt dit niet, ook omdat hier een andere praep. gebezigd wordt. Het schijnt dat de laatste benaming ruimer is dan de eerste en dat er behalve Benjaminieten toch ook mannen uit andere stammen geweest zijn, vgl. ישׂראל in vss. 17 en 28. Dat בנימן zou slaan op mannen uit deze stam, die zich tijdens het gevecht en de vlucht bij Abner aansloten (Klost, Caspari), is een bewering zonder grond en ook an sich al zeer onwaarschijnlijk, trouwens reeds in vs. 15 heet Abners leger ב'. Blijkbaar hebben de manschappen van David onder het najagen en bij hun terugkeer de gelegenheid gehad om de mannen die zij neervelden te tellen, en komen zij bij het uitbrengen van hun rapport tot een totaal van 360 man. Na הכו is מתו niet alleen overbodig, maar het staat ook geheel zonder verband. Schulz e.a. schrappen het als glosse, maar LXX heeft παρ' αὐτου, heeft dus na אישׁ nog een woord gelezen. Keil neemt aan dat אשׁר is uitgevallen, evenzo Vulg qui et mortui sunt. Stellig is de bedoeling geweest om uitdrukkelijk te constateren, dat die mannen dood waren. Keil schrijft het enorme verschil in het aantal der gesneuvelden toe aan de omstandigheid, dat tegenover Davids ervaren krijgslieden het leger van Abner slechts de resten bevatte van de op Gilboa in de pan gehakte Israëlietische legermacht. Andere comm. stemmen hiermede in. Toch had ook Abner blijkens vs. 15 v. niet alleen tweederangs soldaten. Maar stellig was hij t.o. Joab in het nadeel en toen zijn mannen eenmaal op de vlucht geslagen waren, hadden zij geen verweer meer tegen de dodelijke slagen van hun vervolgers. Joab had ongetwijfeld geen orders om veroveringen te maken of bepaalde plaatsen te bezetten. Het leek er ook niet op, dat Abner spoedig terug zou komen. Vandaar dat hij nu de terugtocht aanvaardt. Daarvoor is trouwens een zeer dringende reden van persoonlijke aard. Asaëls dood lichaam wordt opgenomen en bijgezet in het graf van zijn vader te Bethlehem. Vreemd is dat deze, de man van Zeruja, nooit met name genoemd wordt; waarschijnlijk is hij jong gestorven. Stellig heeft de bijzetting in het familiegraf diezelfde nacht nog plaats gevonden. Om in Hebron te komen moest men — uit het gebied van Benjamin komende — het ± 10 km ten Z. van deze stad gelegen Bethlehem passeren.

Smith neemt aan dat de tocht naar Bethlehem eerst ondernomen is op de dag ná de veldslag bij Gibeon. Er is niets in de tekst, dat daarop wijst. Joabs geharde houwdegens hebben evenmin nachtrust genomen als de mannen van Abner. הלילה in vs. 32 is dezelfde nacht als die in vs. 29. Van Bethlehem naar Hebron is het nog wel 20 km, maar als het morgenlicht verrijst, is het eind van de reis bereikt. ויאר staat zonder subject: het werd licht, vgl. I 29 : 10.

HOOFDSTUK 3

Voorspoed van David. Abner kiest zijn partij, maar valt door sluipmoord

1—5. *David wint aan kracht; uitbreiding van zijn gezin*

Dit caput begint met een opmerking van algemene strekking over het verloop van het conflict tussen David en Isboseth. Subject in vs. 1*a* is המלחמה, de strijd, misschien hier beter: *de oorlog;* er is immers geen sprake van een acute botsing, maar van een chronische toestand van vijandschap *tussen het huis van Saul en het huis van David,* hier genoemd als de twee dynastieën, die elkander de heerschappij over Israël betwistten; de uitdr. keren in vs. 6 terug. Deze oorlog *was van lange duur;* ארכה, fem. van het adj. ארך (ook in Jer. 29 : 28) schijnt in dit verband te willen zeggen, dat hij een slepend karakter droeg. Beide koningen handhaafden hun aanspraken, hetzij dan op een deel of op het geheel van Israël, maar zij sloten geen vrede. Het is de vraag of er nog bepaalde gevechten geleverd zijn. De afloop van de slag bij Gibeon lokte Abner niet bepaald uit tot een nieuwe tocht naar het West-Jordaanland, en David heeft van zijn kant liever op vreedzame wijze zijn invloed willen uitbreiden. De toestand wijzigde zich ook steeds meer te zijnen gunste: *David werd voortdurend sterker* (over het gebruik van הלך om het verloop van een proces uit te drukken, zie Ges-K § 113 *u*), *maar het huis van Saul voortdurend zwakker.* דל, zwak, onaanzienlijk, wordt niet alleen van personen gebruikt, 13 : 4, maar ook van een geslacht, Richt. 6 : 15, of volk, Zef. 3 : 12. De vraag waaraan dit was toe te schrijven, wordt door de tekst niet beantwoord. Men zou kunnen denken aan plaatselijke vijandelijkheden, waarbij Davids partij het won van zijn tegenstander. Maar waarschijnlijker is dat vs. 1 b bedoelt vooruit te wijzen naar hetgeen in vss. 2—5, maar vooral ook in vss. 6—21, wordt verhaald en dat als illustratie en bevestiging van het bericht over Davids voorspoed kan dienen.

Het in kracht toenemen van Davids huis blijkt allereerst uit de vermeerdering van zijn gezin. Alleen te Hebron werden hem reeds zes zonen geboren. וילדו is volgens het qerê te lezen als impf. nif. (zie BH), maar gelet op de terugkeer van dezelfde vorm in vs. 5, is beter het ketîb te behouden en te vocaliseren וַיֻּלְּדוּ, hetzij puᶜal of pass. qal (Ges-K § 52 e). In geen geval is te vocaliseren als perf. zoals Caspari wil, die meent dat er een „Einleitungssatz" is uitgelaten, die sprak over Davids vrouwen. Dezelfde onderstelt, dat David reeds vóór Hebron zonen heeft gehad, maar *Amnon* wordt uitdrukkelijk בכורו, *zijn eerstgeborene,* genoemd, zie bij 13 : 22. Dat de gegevens voor Davids zonen door

de auteur aan een familiekroniek van de koning ontleend zijn, ligt geheel voor de hand, maar dat vss. 2—5 hier niet op hun plaats staan en de samenhang verbreken (zo o.a. Budde, Schulz, Caspari) is een bewering zonder grond; terecht wijst Keil erop, dat we herhaaldelijk dergelijke familieberichten aantreffen, wanneer het optreden van een nieuwe koning wordt verhaald, vgl. 5 : 13 vv., I 14 : 49 vv.; 1 Kon. 3 : 1, 14 : 21. Merkwaardig is dat deze zes zonen elk uit een andere moeder geboren zijn, waardoor des te beter verklaard wordt dat hun geboortedata alle binnen de 7½ jaar van Davids verblijf te Hebron vallen, vgl. 2 : 11. In 1 Kron. 3 : 1—4 vinden we bijna gelijkluidend dezelfde lijst.

De auteur heeft het klaarblijkelijk niet als zijn taak beschouwd critiek te oefenen op het feit, dat David in polygamie leefde. Hij heeft slechts de lezer willen bekendmaken met de snelle uitbreiding van Davids gezin. Dat diens gedrag in strijd was met het goddelijk voorschrift in Deut. 17 : 17 was hem zeker niet onbekend. Maar als historieschrijver gaf hij er de voorkeur aan, in de feiten zelf, die van cap. 13 af verhaald worden, de critiek aan het woord te laten komen.

Het in de tekst vermelde gevoelen van Caspari is te vinden in een artikel, getiteld Die kleineren Personenlisten in Samuelis, in Z.A.W. 1915, blz. 158. In dit zeer uitvoerige artikel onderwerpt C. de namenlijsten in de boeken Samuel (behalve II 23 : 8—39) aan een uiterst minutieus onderzoek. Hij laat zich daarbij echter leiden door praemissen van zeer twijfelachtige waarde (zo bv. dat de lijst oorspr. een verhalende volzin moet gevormd hebben, waarin de ordinalia van vss. 2—5 niet thuis behoorden) en bouwt zijn conclusies op allerlei onbewezen stellingen met het resultaat, dat zijn tekstreconstructie aanmerkelijk afwijkt van de M.T. De wijze waarop C. argumenteert getuigt m.i. van te weinig eerbied voor de overlevering om vertrouwen te wekken. Zowel t.a.v. vs. 2 als in tal van andere gevallen mag ervan gezegd worden: quod demonstrandum est.

De naam van Davids eerstgeboren zoon, אמנון of אמינון, 13 : 20, wordt afgeleid van de stam אמן; de betekenis is dan betrouwbaar (Schulz, Leimb, Kö.Wb), zijn daden zijn hiermede niet in overeenstemming geweest, zie 13 : 1—21. De met ל omschreven genitivus bij de vrouwennamen is volgens Ges-K § 129 g in feite afhankelijk van een verzwegen בֵּן. Er kunnen dus meer kinderen van deze vrouwen geweest zijn.

De naam כלאב stelt ons voor een puzzle, omdat de tweede zoon in 1 Kron. 3 : 1 דָּנִיֵּאל heet en in overeenstemming hiermee ook in LXX en Vg Daniël gespeld wordt, in cod. Al. van LXX echter Δαλουια. Klost e.a. houden de drie laatste cons. van כלאב voor een vergissing i. v. m. de onmiddellijk volgende naam לאביגל. Deze opeenvolging wekt verdenking, maar als we dittografie aannemen, ontbreekt de naam geheel. Keil neemt aan dat deze zoon twee namen had; dit is wel een noodsprong, omdat wij juist van deze zoon nooit meer lezen en hij waarschijnlijk jong gestorven is, zie bij 13 : 28. Noordtzij op 1 Kron. wijst er trouwens op, dat de Pesj. èn hier èn in 1 Kron. 3 : 1 כלב heeft. Hij kiest daarom voor Kileab met de opmerking: „waar de fout schuilt, laat zich nu niet meer zeggen" (blz. 47). Er is dan echter ook geen grond om Samuël naar Kron te corrigeren. Na de zoons van de vrouwen, die David reeds in Ziklag had, 2 : 2, volgen nu vier van vrouwen, die hij pas tijdens zijn verblijf te Hebron heeft genomen. De derde zoon is אבשלום, door Schulz, Kö.Wb en Oosterhoff vertaald als „(mijn) vader is vrede", wellicht juister = „vader van vrede"

met de zin: vol van, of: rijk aan vrede. Ook hij heeft dan zijn naam geen eer aangedaan. Zijn moeder Maächa was een koningsdochter uit Gesur, met welk rijkje David dus reeds in deze eerste periode van zijn koningschap vriendschappelijk contact heeft gehad; Gesur lag nl. niet in de naaste omgeving maar aan de voet van de Hermon, zie Atlas krt 16 en Joz. 12 : 5; zie hierover ook B. Mazar, Geshur and Maacah, JBL, LXXX, part. I, March 1961, blz. 16—28. Hier vond Absalom later een schuilplaats, 13 : 37 v., vgl. 15 : 8. Nu volgen nog אדניה, wiens naam betekent Jahwe is heerser, שפטיה = Jahwe heeft gericht, en יתרעם, wrsch. = overvloed is (mijn) bloedverwant. Van deze drie heeft alleen Adonia later meer bekendheid verkregen, zie 1 Kon. 1 : 5 vv. Van hun moeders is geen afkomst of andere bijzonderheid vermeld. Alleen wordt aan de naam עגלה als appositie toegevoegd, dat zij was אשת דוד. Dit is vreemd, want ook de andere genoemden waren vrouwen van David, zij worden 1 Kron. 3 : 9 uitdrukkelijk van de bijvrouwen onderscheiden. Er is echter geen reden om iets te schrappen of te emenderen, zoals bv. Smith wil. De meeste comm. beschouwen de uitdr. als een bewijs, dat ook de laatstgenoemde van de rij een vrouw van David is geweest, in rang aan de andere gelijk. Mogelijk is ook dat zij op deze wijze wordt onderscheiden van een (ons niet bekende) bijvrouw, die dezelfde naam droeg. Zonder grond meent Caspari dat er i.p.v. David oorspr. stond de naam van Egla's eerste echtgenoot, a.a. blz. 160.

6—11. *Twist tussen Abner en Isboseth*

Deze pericoop beschrijft hoe het in de vs 1 aangeduide periode ten slotte kwam tot een conflict tussen Abner en Isboseth. Over de bedoeling van **6***b*, dat de houding van Abner t. o. v. Sauls huis in deze tijd tekent, bestaan in hoofdzaak twee opvattingen. Keil, Caspari en Leimb lezen in היה מתחזק, dat Abner voortdurend krachtige steun bleef verlenen aan בית ש׳. Dit kàn juist zijn, maar men zou dan eerder de praep. עם verwachten zoals bv. Dan. 10 : 21; 1 Kron. 11 : 10; 2 Kron. 16 : 9. Köh-B stelt עם met ב gelijk, maar dit klinkt niet bepaald aannemelijk. Hij vertaalt „sich entschieden halten zu", maar noemt geen enkel analoog geval in het O.T. (wel Sirach 3 : 12). De hitp. van חזק met ב treffen we echter ook aan in I 30 : 6 en 2 Kron. 12 : 13, en juist hier is de door Köh gegeven vertaling niet bruikbaar. I 30 : 6 zegt van David dat hij zich sterkte (d.w.z. zijn sterkte zocht en vond) in Jahwe (deze betekenis kan het verbum in 6 b niet hebben); en 2 Kron. 12 : 13 zegt van Rehabeam dat hij „zich krachtig betoonde te Jeruzalem" (N.V.). In deze betekenis staat de hitp. tal van malen, soms met על, 2 Kron. 1 : 1, soms absoluut, 2 Kron. 13 : 21, 27 : 6, 32 : 5. Steeds is dan de strekking, dat iemand zich sterk toont en dat er kracht van hem uitgaat. Deze betekenis past ook in 6 b uitnemend, zij vindt steun bij Ges-B en Kö.Wb (trouwens ook bij Köh-B zelf op andere plaatsen) en wordt voorgestaan door Klost, Budde, Schulz, Gressmann, VdBorn, Hertzb e.a. De zin is dan dat Abner in het huis van Saul steeds meer (part.) zich gedroeg als een חָזָק, een krachtig man, die zich liet gelden, invloed kreeg (N.V.) en als meester optrad (LV). Door een bepaald voorval wordt dit geïllustreerd.

In **7***b* ontbreekt het subject bij ויאמר, doch de LXX heeft het bewaard en we mogen aannemen, dat deze hier op de oorspr. tekst teruggaat. Zij heeft:

Isboseth, de zoon van Saul, evenzo sommige mss, zie BH. Merkwaardig is dat LXX strikt genomen niet Isboseth, maar Memfiboseth heeft. Dit zal moeten berusten op een verwisseling (tevens variatie) van Mefiboseth en het gelijk-eindigende Isboseth (eigenlijk staat er Μεμφιβοσθε, maar de LXX verwisselt deze naam wel meer met ᾽Ιεβοσθε, bv. 4 : 1). De Vulg heeft z.m. Isboseth. Ook 7a schijnt een klein hiaat te hebben. De M.T. bevat alleen de mededeling, dat Saul een פילגש, bijzit of bijvrouw, gehad had, wier naam was רצפה (= gloeiende kool, Jes. 6 : 6) en die een dochter was van איה (= gier, Lev. 11 : 14, zie Bruijel in BE; tenzij we hier met een Edomietische naam te doen hebben, Gen. 36 : 24, vgl. 1 Kron. 1 : 40). Meer vermeldt de auteur van deze Rizpa in 21 : 8 vv.; in I 14 : 50 wordt alleen Sauls vrouw genoemd, zie echter bij 12 : 8. Nu laat de LXX (althans de ed. Lagardiana, zie Kittel BH) op deze mededeling nog volgen: ἔλαβεν αὐτὴν ᾽Αβεννηρ, hetgeen de weergave kan zijn van ויקחה אבנר. Dat deze woorden deel uitmaakten van de oorspr. tekst, is wel zeer waarschijnlijk, omdat ze door Isboseths vraag verondersteld worden. Toegestemd moet dat een aanvulling met de genoemde woorden tekstcritisch zwak staat; en inderdaad kàn de Gr. vertaling ze ter verklaring hebben ingelast. Zakelijk zijn ze in elk geval volkomen juist. Abner nam haar voor zich, d.i. had echtelijke omgang met haar. Isboseth roept hem daarover ter verantwoording: *waarom zijt gij gekomen* (in pregnante zin) *tot de bijvrouw van mijn vader?* Daar Isboseth het hoofd was van de koninklijke familie, had Abner zeker niet zonder zijn toestemming zich een vrouw mogen toeëigenen, die tot het „huis van Saul" behoorde, zie 1 Kon. 2 : 17—22; uit deze pericoop is tevens duidelijk, dat een aanzoek om een vrouw van de overleden koning het vermoeden deed rijzen van een dingen naar het koningschap zelf (vgl. Beek, blz. 65). Stellig ligt zulk een vermoeden ook bij Isboseth ten grondslag aan zijn tot Abner gerichte vraag; behalve dat hij zich gekwetst en gepasseerd gevoelt, wenst hij ook klaarheid omtrent Abners bedoelingen. Deze begrijpt dit natuurlijk heel goed, maar laat het in zijn antwoord voorkomen, alsof de koning hem wilde *berispen om een misstap met een vrouw,* zie vs. 8 slot. Hier is zeker met de LXX אשה te lezen, de M.T. heeft het lidwoord, maar als dit juist was, had er in dit geval ook הזאת moeten volgen. De gehele uitdr. is bagatelliserend bedoeld: een vrouwenzaakje (עון wordt door het volgende אשה gequalificeerd, vgl. Ges-K § 128 p). Daar moest de koning hem toch niet om lastig vallen. פקד, ook in Ex. 20 : 5 (2e gebod, waar de betekenis echter niet geheel gelijk is) geconstrueerd met על van de persoon en עון in accus., zou hier wellicht het best door hekelen of gispen zijn weer te geven; dan zou het Nederlands dezelfde constructie toelaten: en thans hekelt gij in mij enz. Deze zin staat duidelijk in tegenstelling met het voorafgaande, vgl. Ges-K, § 111 e: und doch rügtest du.

Aan het begin van vs. 8 lezen we de bekende uitdr. ויחר evenals Gen. 4 : 5 nog versterkt door מאד, lett.: het werd hem zeer gloeiend. Dat Abner in hevige toorn ontsteekt over de woorden van Isboseth bewijst nog niet dat hij werkelijk op de troon aanspraak wilde maken, maar wel dat Abner zich inderdaad meester voelt in Sauls huis, vs. 6, en door niemand over zijn doen en laten wenst berispt te worden, allerminst door de zwakke koning, die alles aan hem te danken heeft. Hij wil niet behandeld worden als een ראש כלב, welke uitdr. in verge-

lijking met „hond", I 17 : 43, of „dode hond", 9 : 8; 16 : 9; I 24 : 15 stellig „eine Steigerung des Schimpfwortes" betekent (Schulz). ר' כ', *hondskop,* vinden we alleen hier, wij spreken van „hondsvot"; wel hebben wij de scheldnaam „schaapskop", maar dit ziet vooral op domheid, terwijl de bedoeling is: een verachtelijk, nietswaardig man. De uitdr. krijgt nog een accent en een bepaalde kleur door de woorden אשר ליהודה, waarvan de LXX geen vertaling biedt en die daarom op voorgang van Budde door de meeste commentaren geschrapt wordt. Sommigen betogen dat de woorden moeilijk te verklaren zijn en heel goed gemist kunnen worden. Maar dan staan we terstond voor de vraag: waarom zou een lezer of redactor ze aan de vraag van Abner toegevoegd hebben? M.i. zijn ze zonder twijfel oorspronkelijk (zie het art. van G. Margoliouth in The Expositor, 1915, blz. 155 vv.: Abner's answer to Ishboseth; overigens is diens vert. "that cynocephalus that belongs to Judah" en zijn verklaring dat dit slaat op Joab, moeilijk te verantwoorden) en biedt de verklaring geen buitengewone moeilijkheden. Men kan er de zin aan geven: „die het met Juda houdt" (aldus Keil, Budde, De Groot, N.V.) en er dus een aantijging van verraad in zien (maar dàt was uit Isboseths woorden niet af te leiden), òf men kan er deze kant mee uitgaan: Israël was met Juda in oorlog en het grofste schimpwoord was dientengevolge Judeeër of het adj. Judees (vgl. bij ons in de bezettingsjaren: Duitser, mof). De woorden (die eig. de omschrijving zijn van een adjectief) hebben dus de zin van een versterking: hondsvot is Abner nog niet erg genoeg, Judeese hondsvot is nog meer kwetsend. Hertzb wijst ter vergelijking op „Dorfsköter". Het impf. אעשה moet naast היום presentische betekenis hebben: in deze tijd (nu uw zaak er zo slecht voor staat) ben ik voortdurend bezig (zie Ges-K § 107 f) trouw te bewijzen enz. Het tweede היום aan het slot verscherpt het contrast tussen wat Abner doet voor Isboseth en wat deze thans hem aandoet. חסד is hier evenals 16 : 17, I 15 : 6, 20 : 8 loyaliteit in het nakomen van verbondsverplichtingen, zie Kö.Wb. Abner somt in den brede op: het huis van Saul in eigenlijke zin, dan: zijn broeders, samenvatting van de bloedverwanten buiten het koninklijk gezin; ten slotte: zijn vrienden, d.w.z. allen die Saul aanhingen. Men moet Abners woorden niet op een goudschaaltje wegen, zoals VdBorn doet, die מרעהו als sing. opvat en vraagt: wie zou met zijn vriend bedoeld zijn? Algemeen wordt trouwens 'מ evenals רעהו in I 30 : 26 als collectivum opgevat. Wat betreft לא המציתיך (waarin מצא behandeld is als een verbum ל"ה, zie Ges-K § 75 qq), De Groot leest hierin een zinspeling op een ons verder niet bekende redding van Isboseth uit Davids hand. De uitspraak is echter puur negatief. Abner wil zeggen: ik had u in Davids hand kunnen overleveren, maar ik heb dit *niet gedaan.* מצא in hif. — ook Zach. 11 : 6 in ongunstige betekenis (anders Lev. 9 : 12, 18). Waarschijnlijk slaan Abners woorden op het in 2 : 8 vermelde feit, dat hij Isboseth niet aan zijn lot overgelaten, doch mee over de Jordaan genomen heeft. Inderdaad had Abner daarin zijn trouw en toewijding aan de dynastie van Saul duidelijk getoond.

9 Maar nu zwenkt hij opeens radicaal om. Met de destijds gebruikelijke en in Samuël veelvuldige formule (zie I 3 : 17, 14 : 44, 20 : 13, 25 : 22; II 19 : 14) zweert hij dat hij zal ten uitvoer brengen hetgeen Jahwe onder ede aan David heeft toegezegd. Met כי, voorzeker, herhaald in de hoofdzin aan het slot van vs 9, leidt Abner zijn belofte in, evenzo staat כי na de eedsformule in

I 14 : 44. Tevergeefs heeft men gezocht naar een bepaalde belofte-eed van Jahwe aan David, waarop Abner het oog zou hebben. Abner geeft hier in gechargeerde vorm uiting aan de destijds zo goed als algemeen in Israël levende verwachting, dat David de troon van Saul beklimmen en over geheel Israël regeren zou, en dat hij door Jahwe zelf hiertoe bestemd was. Hetzelfde was reeds gezegd in I 20 : 13 vv., 23 : 17 (Jonathan), 24 : 21 v. (Saul), 25 : 28, 30 (Abigaïl), het lag ook ten grondslag aan de woorden van de Amalekiet in 1 : 10 (slot), terwijl het zakelijk opnieuw vernomen wordt in vs. 18 en 5 : 2, zie aldaar. Het bijzondere is hier bij Abner, dat hij spreekt van נשבע, hetgeen volstrekt niet door de „Schriftsteller" aan Abner in de mond gelegd wordt (zoals Schulz wil), maar voor diens eigen rekening komt. Abner spreekt in geïrriteerde stemming en bezigt een sterke uitdrukking, die zakelijk niet iets anders of iets meer bedoelt dan het אמר in vs. 18, waar hij rustig onderhandelt met de oudsten. Zie hierover breder mijn art. *Het geheim der verwachting van Davids koningschap*, G.T.T. jan. 1957, blz. 6 vv.

10, 11 De inhoud van hetgeen Jahwe heeft gesproken en wat door Abner als zijn toekomstige taak wordt beschouwd geeft deze weer met להעביר enz. Deze infin. is (evenals de volgende) afhankelijk van het voorafgaande אעשה, doch slechts los eraan verbonden, zie Ges-K § 114 o. עבר in hif. gevolgd door מן duidt aan het weghalen of *wegnemen* (vgl. 1 Kon. 15 : 12; Esther 8 : 2; Zach. 13 : 2) *van* het koninkrijk, liever nog: *het koningschap* (vgl. I 28 : 17) *uit het huis van Saul.* Dit in zekere zin negatieve optreden zal dan gevolgd worden door een positieve daad, nl. להקים enz.: het oprichten van Davids troon over Israël en over Juda. Dat Sauls huis door Jahwe verworpen en verstoten was, was wel algemeen bekend (zie I 13 : 13 v., 15 : 23 vv.), want dit was in het openbaar gebeurd; dat David echter in zijn plaats verkoren en gezalfd was (zie I 16 : 1—13), is (voorzover wij weten) nooit rechtstreeks aan het volk medegedeeld (ook niet door Samuël, zoals Keil aanneemt, blz. 194), maar wel door Jahwe duidelijk gedemonstreerd in de wijze, waarop Hij David naar de voorgrond heeft geschoven (zie I 17—26). De bestemming van David viel a.h.w. uit de door God gearrangeerde feiten af te lezen. De uitdrukking *van Dan tot Berséba,* ook reeds Richt. 20 : 1 en I 3 : 20 gebezigd, staat hier voor de eerste maal als deel van de oratio recta, maar behoeft daarom niet aan Abner ontzegd te worden (tegen Budde; zie over Dan bij 24 : 6). Nog veel minder is er grond om geheel vs. 10 voor redactionele uitbreiding te verklaren, Schulz, VdBorn); hier immers vinden we juist wat de inhoud is van het vs. 9 aangekondigde voornemen. In vs. 11 is het verzwegen subject Isboseth; het is onnodig de naam op grond van de LXX toe te voegen. לא יכל enz.: de zwakke koning, ontzet over deze onverwachte reactie van Abner, is *niet in staat* להשיב דבר = een woord terug te geven, d.i. *iets te antwoorden,* Jes. 41 : 28. Vrees snoert hem de keel dicht. Caspari houdt אתו voor dittografie van אתו(מיר). Inderdaad is na dit woord (= uit vrees voor hem, vgl. bv. Deut. 2 : 25) אתו naar onze begrippen overbodig. Zie echter Ges-K § 115 d, die analoge gevallen noemt. — Objectief beschouwd is het niet billijk, Abners (aangekondigde)

daad zonder meer als hoogverraad (Schulz e.a.) te bestempelen. Abner is tot de overtuiging gekomen, dat hij fout gehandeld heeft — immers in strijd met de wil van Jahwe, Israëls eigenlijke Heer en Koning, Ex. 19 : 5 v. — toen hij bleef vasthouden aan het huis van Saul, 2 : 8; daarom valt het niet in hem te laken, dat hij deze daad feitelijk ongedaan wil maken (zo ook Keil, Schneider). Wel moest dit Isboseth als verraad voorkomen, maar dan had deze op zijn beurt tegenmaatregelen moeten nemen. Hij is echter te slap om in te grijpen en Abner laat hem als persoon verder ongemoeid.

12—16. *David eist Michal terug*

12 De eerste woorden van vs. 12 zijn duidelijk: Abner zendt מלאכים aan David. Men verwacht nu een plaatsnaam òf לאמר, inderdaad volgt dit laatste, maar voorafgegaan door תחתו; het suffix moet op het subject van de zin (i.c. Abner) slaan, evenals 2 : 23 (subject Asaël), maar dan kan ת׳ niet „op zijn plaats" betekenen. Dit heeft geen zin, zie Hulst O.T.T.P., die pleit voor „a prepositional sense". Weliswaar vertaalt Keil „an seiner Statt", maar hij laat dan het suffix op דוד slaan (evenzo N.V.: ter plaatse waar hij was). Dit is echter een noodoplossing en kan evenmin bevredigen als de (overigens vernuftig gevonden) vertaling van De Groot: zonder dat gene (nl. Isboseth) ervan wist. De op zichzelf juiste gedachte dat Abner in het geheim boden zond, komt geheel tot haar recht als wij de opvatting van de Vulg volgen, die vertaalt „misit ... pro se", dus: *voor zich.* תחת heeft immers ook de bet. „in de plaats van, ter vervanging van", bv. Gen. 4 : 25; 2 Kron. 21 : 1; Ex. 21 : 26, zie Köh-B. Deze boden kwamen en spraken namens hem. Zo Hulst „in his place, under his order", Méd „de sa part", vgl. de AV „on his behalf". Bij תחתו sluit zich dan heel natuurlijk לאמר aan ter inleiding van de boodschap van Abner.

Deze opvatting beveelt zichzelf aan door haar eenvoud en is m.i. beslist te verkiezen boven die van Schulz, Caspari, Rehm, VdBorn en de L.V., die ת׳ eenvoudig schrappen, evenals de drie volgende woorden (tot aan het tweede לאמר), zoals geadviseerd wordt door Kittel BH, die i.p.v. ת׳ wil lezen חברנה, naar Hebron (aldus de RV, ook Leimb), welke lezing alleen berust op de LXX ed. Lag., terwijl cod. Al. en Vat. een andere plaatsnaam hebben; l.g. schijnt blijkens zijn οὗ ἦν wel degelijk ת׳ van de M.T. gelezen te hebben. Bij handhaving van dit woord volgens onze opvatting is er ook des te minder grond om te spreken van ernstige tekstcorruptie en om hier een nieuwe zin te gaan construeren door omzetting en invoeging van woorden, zoals Klost en (hoewel veel minder willekeurig) ook Hertzb doen. Alleen het tweede לאמר zal aan dittografie te danken zijn.

Zonder twijfel ligt ook in למי ארץ een moeilijkheid, nl. het ontbreken van het lidwoord, maar dit is geen overwegend bezwaar. Wel ontbreekt een vertaling in LXX, maar Vulg heeft: „Cujus est terra?" Op de vraag, wat Abner bedoelt met zijn: *aan wie behoort het land?* antwoordt Keil dat hij daarmede David op 't oog heeft, maar Leimb e.a. zeggen: neen, hij doelt op zichzelf als de feitelijke gebieder over schier geheel het land. Voor beide opvattingen valt iets te zeggen. Als inleiding op een voorstel tot verbondssluiting heeft de vraag

echter de meeste zin bij de tweede opvatting. David hàd het land op dat tijdstip nog niet, maar Abner had het in zijn hand, geheel Israël aan zijn zijde te brengen, was derhalve voor David een niet te versmaden bondgenoot. Hif. van סבב, omwenden, met אל, naar iemand toewenden, ook 1 Kron. 10 : 14. Voor zichzelf schijnt Abner in eerster instantie niets bedongen te hebben. Maar uiteraard zou zijn positie er niet minder op worden, als heel het rijk in één hand was. En hij wilde liever onder David tegen de Filistijnen vechten dan tegen hem het steeds bouwvalliger wordende huis van Saul verdedigen. Het ging er trouwens allereerst om of David zou willen samenwerken.

13 David gaat erop in: טוב; ook wij zeggen: *goed,* vgl. I 20 : 7. Kort en duidelijk is zijn toezegging; het impf. אכרת is futurisch op te vatten. David heeft echter één prealabele conditie, אך maakt een voorbehoud: slechts, evenwel, I 12 : 20. Het behoort niet bij אחד, maar bij de gehele zin, nader: bij het part. שׁאל: *slechts eis ik van uw kant één ding.* De eis wordt ingeleid met לאמר, ons leesteken : (of: namelijk). Abner zal Davids aangezicht niet mogen zien, mag hem niet onder de ogen komen, כִּי אִם enz.; deze conj. bet. met volgend perf.: tenzij vooraf, derhalve juist wat wij hier verwachten zouden (zie Ges-K § 163 c: auszer wenn zuvor, Gen. 32 : 27). Evenwel volgt er ditmaal geen perf., maar לפני הביאך = vóór uw brengen. Blijkbaar is hier een zekere contaminatie aanwezig, de met een conjunctie begonnen bijzin is overgegaan in een adverbiale tijdsbepaling. Met het oog op de LXX ἀγαγῃς wil Kittel BH lezen הביאת לְפָנַי, maar dit is onnodig. Aan het slot volgt een nadere tijdsbepaling in בבאך enz. Hif. van בוא is: binnen in huis brengen. Object is *Michal, Sauls dochter,* en zoals Abner het goed weet: Davids wettige vrouw, vs. 14. Het *bij uw komst* accentueert het bindend karakter der gestelde conditie. Smith e.a. concluderen uit Davids woorden, dat de wetsbepaling uit Deut. 24 : 1—4 hem onbekend was. Het gaat dáár echter over een heel ander geval, zoals Schulz uitvoerig aantoont: David had Michal niet verstoten, zij was hem tegen zijn zin ontnomen, I 25 : 44.

14 David zendt nu een gezantschap naar Isboseth om Michal op te eisen: תְּנָה = lever uit; נתן in dezelfde betekenis 21 : 6. Dit kon David niet van Abner vragen en deze had Michal niet op eigen gezag kunnen weghalen. Terecht heeft Budde t.o. sommigen, die hier een tegenstrijdigheid in de voorstelling zien, opgemerkt, dat het gezantschap van David naar Isboseth *moest* gaan, *juist omdat* de onderhandelingen met Abner geheim waren (zo ook Méd). Abner is natuurlijk wel accoord gegaan met Davids eis, maar deze moet rechtstreeks aan de koning gesteld worden. Isboseth toch is het hoofd van Sauls huis, maar David weet nu dat hij dáár in Abner een voorspraak heeft. Hij motiveert zijn eis niet alleen doordat hij Michal *mijn vrouw* noemt, maar ook door in herinnering te brengen, dàt en voor welke prijs hij haar tot bruid verworven heeft (zie I 18 : 25, 27, waar blijkt dat David zelfs het dubbele aantal der *voorhuiden van Filistijnen* aan Saul gebracht had). Onbegrijpelijk is hoe Noth kan schrijven, dat David eerst nu een huwelijk met Michal „beabsichtigte" en dat een latere overlevering dit huwelijk al tijdens Sauls leven gesteld zou hebben (blz. 170, vgl. noot 1). Dit is niet alleen in strijd met alle gegevens, maar ook zou Davids eis dan een ergerlijke onrechtvaardigheid betekend hebben, die zeker niet kon strekken om bij Israël goodwill te kweken,

en ook zou zij stellig niet zijn ingewilligd. Ook Hertzb wijst Noths gevoelen beslist af. Pi. van ארש is zich verloven met, ondertrouwen, Deut. 20 : 7; Hos. 2 : 18 v. (M.T. 21 v.). David beoogt hiermede niet alleen herstel van de (ook t.a.v. Michal) gepleegde rechtsschending, maar tevens toont hij door deze verzoenende daad, dat hij er prijs op stelt Sauls schoonzoon te heten, hetgeen in het oog van heel Israël zijn prestige moest versterken en zijn aanspraken op de troon nog des te meer rechtvaardigen.

15, 16 De laconieke mededeling dat Isboseth de eis van David letterlijk ten uitvoer brengt, is wel een sprekend bewijs, dat hij zich feitelijk al de overwonnene weet. Ook al moest hij de rechtmatigheid van de gestelde eis erkennen, dan had hij toch — juist omdat hij met David in oorlog was — van zijn tegenstander een contraprestatie kunnen bedingen. Ten slotte had niet hijzelf, maar zijn vader Davids wettige vrouw aan een ander gegeven. Het is meer dan waarschijnlijk dat hij zich bij zijn beslissing (behalve door vrees, ook) door Abners advies heeft laten leiden. Dwaas, want hij kon weten, dat Abner voornemens was in Davids belang te werken, vss. 9—10. Dat de M.T. אִישׁ heeft, zonder suffix, zal op een onwillekeurige weglating van de ה berusten, de LXX heeft του ἀνδρος αὐτης. Voor לוּשׁ is het qerê לַיִשׁ te lezen, vgl. I 25 : 44. De Groots veronderstelling dat deze naam (zoon van) niemand kan betekenen, is al te ver gezocht en stuit af op het ontbreken van een א na de ל. Paltiël (= redding is God), waarvan I 25 : 44 de verkorte vorm Palti heeft (zie Oosterhoff, blz. 32, 57) ondergaat nu hetzelfde lot als eertijds David. Dat Abner de leiding gehad heeft bij het wegvoeren van Michal, is duidelijk uit vs. 16. De tekst laat echter onbeslist waar de tocht begon en tot hoe ver Abner Michal gebracht heeft. Wat de eerste vraag betreft, is te denken aan Paltiëls woonplaats Gallim, dat met vrij grote zekerheid is teruggevonden in Chirbet Kaᶜkul ten N. van Jeruzalem aan de weg naar Tell el-ful (= Gibea), zie Art. in PJb XXII, 1926, blz. 22. Het lag in het stamgebied van Benjamin. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat Paltiël verhuisd was (Budde) en in het Overjordaanse (Schulz) woonde. Dan zou dit wel vermeld zijn. Naar de omgeving van Jeruzalem wijst ook de plaats בחרים. Blijkens 16 : 5 vgl. met 16 : 1; 17 : 18, 22 moet dit gelegen hebben nabij de weg tussen de Olijfberg en de Jordaan op een van de oostelijke hellingen, zie de brede bespreking in dezelfde jaargang van PJb blz. 30 vv., ook in jaarg. XXI het kaartje van Jeruzalem en omgeving t.o. blz. 64. Genoemde weg wordt identiek geacht met de latere „Römerstrasze" van Jeruzalem naar Jericho, in de nabijheid waarvan rās eṭ-ṭamim ligt, dat Alt voor Bahurim houdt, zo ook Simons, Texts § 750; zie Atlas krt. 15 en 19. Gallim wordt ook in Jes. 10 : 30 genoemd. Bahurim lag ten Z.-O. ervan. Tot aan dit punt heeft Paltiël dan Michal vergezeld, vgl. אתה, evenwel zo dat hij ging הלוך ובכה אחריה, d.i. *voortdurend wenende* (vgl. Ges-K § 113 u over de inf. abs.) *achter haar*, dus achter de kleine karavaan, die Michal begeleidde. Ten slotte heeft Abner er genoeg van en stuurt hij de huilende man met een kort bevel naar huis: שׁוּב: *mars, keer terug!* „Abner ärgert sich . . . dasz es Männer gibt, die um Frauen weinen!" Schneider. Het was echter ook in Paltiëls eigen belang niet verder te gaan en op Judees grondgebied te komen. Verschillende comm. wijzen erop, dat naar Michals gevoelen niet gevraagd werd, „sie ist einfach Ware" (Schulz), „blosz Sache"

(Schneider). Inderdaad, maar gelet op Michals liefde voor David, I 18 : 20; 19 : 11—17, mogen we veilig aannemen, dat zij geen bezwaar maakte om tot hem terug te keren.

Thans rest nog de vraag waarheen Abner Michal gebracht, of hoe ver hij haar begeleid heeft. Zeer zeker was het doel van háár reis Hebron, maar de auteur acht haar aankomst aldaar geen opzettelijke vermelding waard. Keil en vele anderen achten vanzelfsprekend, dat Abner haar zelf gebracht heeft en bij die ontmoeting met David een verbond heeft gesloten. Schulz verwijst hiervoor naar Davids conditie in vs. 13, maar het essentiële daarvan bestond in de terugkeer van Michal, onder wiens geleide dan ook. Bij de — op zichzelf zeker niet verwerpelijke — voorstelling van Schulz worden bovendien de מלאכים, die David volgens vs. 14 naar Isboseth gezonden had, geheel gepasseerd. Klost is dan ook terecht van oordeel dat deze mannen volgens hun opdracht Michal naar Hebron begeleid hebben. Zij zullen met Abner vanuit Mahanaïm zuidwaarts getrokken zijn en ten Z. van Bahurim („de laatste Benjaminietische plaats op de weg van Gallim naar Hebron", De Groot, blz. 74) op Abner gewacht hebben, die inmiddels Michal had gehaald en haar nu op de grens van Juda's gebied in hun handen stelde. Bij deze voorstelling komen alle gegevens van vss. 14—16 tot hun recht. Zie ook bij vs. 20 en 24.

17—21. *Abner wint Israël voor David*

Tal van exegeten — van Keil tot Méd — veronderstellen dat het vss. 17—19a verhaalde reeds was voorafgegaan aan dat van vss. 14—16 en vertalen dienovereenkomstig היה in **17*a*** als plusquamp. Bij de meesten hangt dit hiermede samen, dat zij in Abner de man zien, die Michal bij David bracht. De Groot bv. zegt: „Abner zal echter tot David komen met meer dan slechts een vrouw enz." Dit onwaarschijnlijke, in elk geval onbewijsbare gevoelen (zie boven) kan echter ons uitgangspunt bij de exegese van vs. 17 niet zijn. Integendeel, uit vs. 13 vloeit voort, dat Abner pas met zijn ondergrondse actie kon beginnen, als David zijn wettige vrouw, Sauls dochter, teruggekregen had. Het verbum היה is dan ook stellig als een gewoon perf. historicum op te vatten, het zet het verhaal voort. Dat het perf. gescheiden staat van de waw cop., ook elders, zie Ges-K § 106 d en e. Schulz is een van de weinigen, die deze opvatting voorstaat, hij begint vs. 17: danach etc. Subject is דבר־אבנר, zodat de aanhef geheel gelijk is aan die in 24 : 11 en vele andere plaatsen, die zeggen dat „het woord van Jahwe kwam" tot een bepaald profeet. Zo kunnen we hier echter niet vertalen, te minder daar de praep. niet is אל, maar עם. Men vertaalt daarom wel: er waren onderhandelingen gaande, aldus bv. De Groot. Dan zou men echter de plur. דברים mogen verwachten, vgl. 1 Kon. 1 : 7. Toch is er zakelijk geen groot verschil. Immers ook al zou men met Köh-B willen vertalen „Abner hatte zu tun mit", (Schulz: „machte sich zu schaffen mit"), dan blijkt toch uit לאמר, dat hij besprekingen voerde, *een onderhoud had met de oudsten van Israël* (deze naam in de beperkte zin van 2 : 10 genomen). Waarschijnlijk heeft Abner de gelegenheid, die zijn officiële zending te Gallim hem bood (zie bij vs. 16), benut om (na aflevering van Michal) vertegenwoordigers van de Westjordaanse stammen te bezoeken, teneinde deze te bewegen om, evenals

hij zelf, voor David partij te kiezen. — In het voorbijgaan zij vermeld dat o.a. Caspari en VdBorn zonder enige tekstcritische grond vss. 17—19 voor een invoeging van latere hand verklaren. Ik kan dit alleen maar als een verminking van het verhaal beschouwen.

In **17b**, **18** vinden we een samenvatting van Abners argumenten. Lett. zegt hij: zowel gisteren als eergisteren (גם ... גם, ook Gen. 24 : 25), dus *reeds geruime tijd waart gij* מבקשים = strevende, of liever: *was het uw streven David tot koning over u te hebben.* Ongetwijfeld heeft Abner met deze woorden inderdaad hun begeerte vertolkt en dat hij bij hen instemming vond, blijkt genoegzaam uit vss. 19 vv. Dit wordt bevestigd door het overzicht van de velen, die uit tal van stammen reeds vóór Davids vestiging te Hebron voor hem partij kozen, zie 1 Kron. 12 : 1—22, m.n. het door Amasai tot David gesproken Godswoord, vs. 18. ועתה עשׂו — *handelt dan nu.* Abner spoort hen aan tot daden over te gaan. Dit zal betekenen, dat zij (door zijn bemiddeling) aan David zullen te kennen geven, dat zij hem tot koning wensen. Over Isboseth wordt niet gesproken, stilzwijgend heeft men aangenomen, dat hij zich wel de facto zou schikken. Een onbloedige reconstructie van het bewind is bedoeld. Vervolgens wijst Abner op de providentiële leiding van Jahwe t.a.v. de persoon van David. Hij beroept zich op een uitspraak van Jahwe, hetzij rechtstreeks tot David of m.b.t. hem gesproken. אל־דוד kan beide betekenen, in l.g. betekenis staat het in 1 : 24 („over Saul"); zo zal het ook hier bedoeld zijn, want in de oratio recta is David niet de aangesprokene (zo ook Hertzb, L.V. en N.V.). Omnium consensu is de 1e pers. imp. hif. אושׁיע — krachtens het getuigenis van 35 mss. en de oude vertt. — te lezen i.p.v. de 3e p. perf. hif. van de M.T.; dus: *door de dienst* (= ביד ook 1 Kon. 12 : 15) *van mijn knecht David zal Ik mijn volk Israël verlossen uit de hand der Filistijnen en uit de hand van al hun vijanden.* Men moet met Abners spreektrant rekening houden, vss. 8—10 en niet op grond daarvan hier een godsspraak van Jahwe willen lezen. De kern van het z.g. citaat wordt gevormd door Jahwe's woord tot Samuël in I 9 : 16 והושׁיע את־עמי מיד פ׳ (wellicht is hieraan het הושׁיע in de M.T. van vs. 18 te danken): en hij zal mijn volk verlossen uit de hand der Filistijnen. Dit zegt Jahwe van de man, die hij tot Samuël zal zenden, nl. Saul. Maar nu Saul hierin is tekortgeschoten, past Abner het toe op de man, die naar zijn overtuiging bestemd is om Sauls taak ten uitvoer te brengen, en aan het slot breidt hij het hem bekende Godswoord nog vrijmoedig uit tot al de vijanden van Israël. Abner die zelf door de macht der feiten is gedrongen om zich aan David te verbinden, geeft uiting aan hetgeen algemeen werd gedacht en gehoopt, en houdt de oudsten voor, dat zij door zijn voorbeeld te volgen de goddelijke leiding t.a.v. David zullen erkennen. Meermalen wordt de duidelijk waarneembare bedoeling van Jahwe op dezelfde of soortgelijke wijze, nl. met een vorm van אמר, weergegeven bv. 16 : 10, 11; I 24 : 5. Zie verder het gezegde bij vss. 9—10 en het daar genoemde artikel.

In vs. **19** acht Budde m.h.o. op het herhaalde גם het waarschijnlijk, dat de naam אבנר beide malen „eingeschoben" is; inderdaad kan de onnodige herhaling van het subject hier enige bedenking wekken, maar voor emendatie is hier toch geen grond, de LXX heeft de naam ook tweemaal. Natuurlijk is de strekking van גם niet, dat het gezegde óók Abner betreft; het is duidelijk dat

de partikel in beide gevallen bij de gehele zinsnede behoort (meer speciaal bij het verbum), tevens dat èn 19a èn 19b een aanvullende mededeling brengt: bovendien . . . ; ook . . . Dat Abners woorden ingang vonden, blijkt uit 19b—20 duidelijk. De afzonderlijke vermelding van een onderhoud met de oudsten van Benjamin (mogelijk pas ná de besprekingen met andere stammen, als sluitstuk), is volkomen gemotiveerd, daar bij Sauls stamgenoten de meeste tegenstand verwacht kon worden, maar hun instemming ook van des te hoger waarde was. Abner was echter zelf verwant aan Sauls huis en had grote invloed. „Ihm als einem Senior des Stammes kann man nicht gut widersprechen" (Schneider, blz. 26). Het resultaat van de gevoerde onderhandelingen gaat Abner nu persoonlijk ter kennis van David brengen, דבר באזני ziet steeds op het vertrouwelijk karakter van een gesprek of mededeling, vgl. I 18 : 23, hier in 19a en b. De inhoud wordt aangegeven als כל־אשר־טוב etc.: *al hetgeen Israël en geheel het huis van Benjamin goedgevonden hadden.* Deze uitdrukking sluit niet uit, dat er hunnerzijds ook bepaalde condities gesteld zijn, maar waarschijnlijk is de strekking toch alleen deze dat zij met Abners streven hebben ingestemd en hem toegestaan David te verzekeren van hun bereidheid, hem als koning van (geheel) Israël te erkennen. כל־בית bewijst dat ook de vertegenwoordigers van Benjamin onverdeeld accoord gegaan zijn met deze afspraak; dat zij echter nog niet àl hun stamgenoten achter zich hadden, is duidelijk uit 1 Kron. 12 : 29 (M.T. vs. 30).

Het is vrij zeker dat dit bezoek van Abner te Hebron hetzelfde is als dat, waarvan in vs. **20** gesproken wordt. De aanhef van vs. 20 schijnt een volgend bezoek aan te duiden. Abner zou dan de eerste maal alléén geweest zijn (vs. 19) en de tweede maal *vergezeld van twintig man* om de voorlopig door hem gedane toezeggingen te bekrachtigen en tot meer definitieve beslissingen te komen. Tegen deze voorstelling pleit echter, dat Joab dan hoogst waarschijnlijk van dat eerste bezoek iets zou gemerkt en terstond zijn slag geslagen hebben. Met de meesten is daarom aan te nemen, dat we toch aan niet meer dan één bezoek van Abner moeten denken, al mag veilig verondersteld, dat dit niet onvoorbereid heeft plaats gevonden, zodat David kon zorg dragen, dat Joab afwezig was (zie bij vs. 22). Vs. 20 en 21 geven dan bijzonderheden over de vs. 19 genoemde ontmoeting. In de twintig mannen moeten we vooraanstaande vertrouwensmannen zien van Israël (Benjamin inbegrepen), bevoegd om met David een overeenkomst te treffen. Dat dit inderdaad geschied is, wordt niet met zoveel woorden gezegd, maar mag toch ook m.h.o. op 5 : 1 als vrij zeker worden aangenomen (zo ook Schulz, De Groot e.a.). Deze overeenkomst kon echter nog slechts een voorlopig karakter dragen; er moesten nog velen op de hoogte gebracht en bewerkt worden, eer dat de dag daar was, dat David en het volk als geheel openlijk een verbond konden sluiten, zoals door Abner, vs. **21**, bedoeld en volgens 5 : 3 verwezenlijkt is. Toch is er aanleiding genoeg voor David om voor zijn gasten (te lezen is met BH, zie LXX, וְלָאֲנָשִׁים niet וְלַ׳) *een feestmaal* aan te richten. Deze maaltijd was dan ook volstrekt niet ter ere van Michals terugkeer, zoals bv. Leimb en VdBorn aannemen. De tekst spreekt daarvan niet eens. משתה duidt blijkens de afleiding van שׁתה aan, dat er vooral veel gedronken werd, vgl. Gen. 26 : 30; Esther 5 : 5 v.; verschillende comm. nemen waarsch. terecht aan, dat er verband bestaat tussen het wijn-

genot en de woordenrijkdom van Abner („der Wein löst dem Abner die Zunge", Leimb), wanneer hij in een betuiging, die klinkt als een toost, zijn voornemens en verwachtingen aan David openbaart. Men lette op de drie cohortativi, waarmee hij begint en die met Caspari als voluntativi zijn op te vatten. Zakelijk drukt Abner hier stellig uit, wat men overeengekomen is. „Abner geht entschlossen gerade auf das Ziel zu" (Schneider). אקומה — *ik wil opbreken,* gesproken aan het einde van de maaltijd. Abner schaart zich bij deze gelegenheid openlijk aan Davids zijde, noemt hem reeds אדני המלך en gaat er nu op uit om de verbondssluiting tussen de koning en *geheel Israël* voor te bereiden, hetgeen natuurlijk niet in het geheim geschieden kon. Er zullen niet slechts enkele vertrouwensmannen, maar vertegenwoordigers uit alle stammen (vgl. 5 : 1) bijeen moeten komen *opdat zij dan een verbond* met David *sluiten.* Vermoedelijk zijn tot nu toe de stammen in het Overjordaanse gebied waar Isboseth gevestigd was, nog niet in de actie betrokken (zie bij vs. 17), maar ook aan hun instemming valt niet te twijfelen. ומלכת, perf. cons. noemt het (bedoeld) gevolg van ויכרתו, *en gij koning wordt over alles wat uw hart begeert.* Het maakt weinig uit of men כל opvat als „allen" of „alles", daar toch geheel Israël — volk en land — bedoeld is; de ruimste opvatting is echter in de samenhang het meest verkieslijk (zo ook Hertzb, Schulz). De vertaling „juist zoals uw hart begeert" (VdBorn, ook Méd, Leimb en Rehm), wordt echter door de praep. ב (niet כ) vrijwel uitgesloten. ב moet toch wel afhankelijk zijn van מלך. Ook J. H. Becker (Het begrip nefesj enz. blz. 38) vertaalt: „naar alles wat uw ziel begeert", maar dit onderstelt ככל. B. beroept zich op de vert. van Buber-Rosenzweig, die echter (inconsequent) in 1 Kon. 11 : 37 vertaalt: *over* alwat enz.; zijn verwijzing naar Deut. 12 : 15 gaat niet op, want daar staat een ander verbum enz. Beslissend is wel de gelijkluidende uitspraak 1 Kon. 11 : 37; tot Jerobeam kon immers niet gezegd worden dat het reeds zijn begeerte was om te regeren. En hier bij David gaat het immers om de (quantitatieve) vermeerdering van zijn macht en zijn gebied. — Na de maaltijd laat David Abner gaan, hij is zozeer de hoofdpersoon, dat aan zijn twintig reisgenoten (geen escorte, Smith) zelfs geen woord meer gewijd wordt. בשלום is evenals 'לשׁ: in welstand, *ongedeerd,* vgl. I 20 : 13; Gen. 44 : 17; niet „mit freiem Geleit" (Schulz); David had evenmin reden om bezorgd te zijn over Abners veiligheid als om hem nog te wantrouwen. Terecht wijst Keil erop, dat de uitdrukking 'ב niet staat bij „David entliess ihn", maar bij „er ging"; zo ook in vss. 22 v. „בשלום dient zur Vorbereitung auf das Folgende". Dit wordt bewezen door de wijze waarop de uitdrukking in de volgende verzen terugkeert; zij ziet dus niet op de „verhouding van vrede" (Schelhaas), die nu tussen David en Abner bestond. Zie over het tijdstip van Abners vertrek de verklaring van vs. 39 aan het slot.

22—30. *Abner door Joab omgebracht*

In vs. **22** zal (met Budde e.a., zie Kittel BH) niet בא, doch de plur. באם gelezen moeten worden (מ door haplografie uitgevallen). Het part. tezamen met het voorafgaande הנה duidt aan, dat zij (nl. *de manschappen van David met Joab*) *juist in aantocht* waren, toen Abner vertrokken was. Zij kwamen terug

מהגדוד: *van een strooptocht;* 'ג is meestal bende, vgl. 4 : 2; I 30 : 8, maar ook „das Geschäft einer Streifschar" (Keil), vgl. 2 Kon. 5 : 2; Hos. 6 : 9. Voor het eigenaardig gebruik van het lidwoord, zie Ges-K § 126 q r. Oorlog voeren en buit behalen is Joabs handwerk; hij komt wrsch. uit het zuiden, terwijl Abner in noordelijke richting de stad verlaat. Wáár Joab geplunderd heeft, blijft als zijnde bijkomstig onvermeld, wel blijkt dat de tocht שָׁלָל רב, *rijke buit* heeft opgeleverd, vgl. I 30 : 16. Dit trekje is niet zonder betekenis. Door zulke strooptochten maakte Joab zich onmisbaar. Blijkens het herhaalde בשלום (straks voor de 3e maal, vs. **23**) is er de auteur alles aan gelegen te accentueren, dat Abner vrij en in goede conditie was vertrokken (aan het slot van vs. 22 moeten de verbaalvormen als plusquamperf. worden opgevat), als een man die men vertrouwt en wiens vertrouwen niemand schenden wil (Klost). Vs. 23a ziet op het moment, dat Joab en zijn mannen in de stad zijn aangekomen; באו is plusquamp.; צבא is hier legerafdeling, troep, vgl. Num. 2 : 4, 6; Ps. 68 : 12. Terstond verneemt Joab het grote nieuws. ויגדו, *meldde men,* behoeft niet op spionagedienst van Joab te zien: Abners vertrek behoefde geen geheim te zijn. Joab reageert op deze mededeling, vs. **24**, door onmiddellijk bij de koning binnen te lopen. ויבא אל־המלך (wat niemand anders gewaagd zou hebben) en hem zijn onvoorzichtigheid te verwijten. Uit zijn woorden is wel duidelijk dat hij niet vooruit geweten heeft van Abners komst. Joabs gehele optreden pleit ook zeer sterk voor de opvatting, dat Abner nog niet eerder bij David geweest was, zie bij vss. 19—20. In plaats van הלוך, vs. 24 slot, willen Budde, Kittel BH e.a. met de LXX weer בשלום lezen; terecht zegt Schulz evenwel van de M.T., dat deze „wegen der Abweichung ursprünglicher aussieht" en dat LXX ook aan het begin van vs. **25** van de M.T. afwijkt. De LXX laat nl. vs. 25 beginnen als een vraag, hetgeen veronderstelt dat zij הלא i.p.v. הלוך gelezen heeft. En dit is niet het enige verschil. Joab vraagt de koning: *waarom hebt gij hem dan laten vertrekken,* וילך הלוך: *zodat hij zijns weegs kon gaan?* De inf. absol. heeft hier feitelijk de functie van een subst. verbale, vgl. ons „zijn gang gaan", dat echter in de regel figuurlijk gebruikt wordt. Joab beschuldigt Abner, dat hij bij David gekomen is לפתתך: *om u te misleiden,* vgl. Ps. 78 : 36, nl. met mooie woorden u iets voor te spiegelen en zo te vangen; niet: „om u uit te horen" (De Groot); dit laatste ligt wel opgesloten in wat Joab verder zegt: לדעת enz. d.i. om uw gaan en komen, of — zoals wij zeggen — *uw doen en laten waar te nemen* (het ketib מבואך verdient de voorkeur boven het qerê) en te weten te komen al wat gij bezig zijt te doen, korter: wat gij onderneemt (VdBorn); met part. עשׂה ziet op het praesentische, maar ook op wat David van plan is te doen. Volgens Joab had David dit moeten bedenken, alvorens zich met Abner in te laten. ידעת heeft feitelijk twee objecten, nl. 1⁰ Abner enz., 2⁰ de bijzin כי enz., in het Nederl. wordt dit: *gij begrijpt wel dat Abner* enz., vgl. Ex. 32 : 22 en Ges-K § 117 h. Joab geeft zich de schone schijn, dat hij meer oog heeft voor het rijksbelang dan David, die zich door Abner, zijn tegenstander, heeft laten inpalmen. Inderdaad hebben we hier te doen met een scheve voorstelling, „eine Finte Joabs", zoals Schulz zegt, waarmee hij zich bij voorbaat wil verontschuldigen. In zijn onbeschaamdheid laat hij de koning niet eens aan het woord komen, hij heeft ander werk te doen.

Volgens vs. **26** zendt Joab terstond nadat hij de koning verlaten heeft (zodat

het wel de schijn moest hebben dat hij in overleg met David handelde) boden achter Abner aan. מלאכים wordt door Caspari, evenals in vs. 12, geschrapt; hiervoor is geen tekstcritische grond, terwijl zo het subject ontnomen wordt aan וישבו: en zij deden (hem) terugkeren. Als het punt waar zij Abner inhaalden (over diens reisgezellen zwijgt de verhaler) wordt genoemd בור, d.i. een waterput of regenbak, zie 23 : 15, 20; Jer. 2 : 13, הסירה, d.i. de doren, doornstruik, Nah. 1 : 10, hier een eigennaam. Vermoedelijk was dit een geschikte plek om de tocht te onderbreken, volgens Josephus 20 stadiën (= 3 km en 700 m) ten N. van Hebron, zie Simons, Texts § 751 (volgens Proksch PJb V blz. 63 is Sira = rāmet el-chalīl, Gressmann = En Sarah, Rehm en Méd = Sīrat el-bella). Er is geen enkele reden om de mededeling van de auteur, dat David niet wist, wat Joab deed, in twijfel te trekken, zoals Gressmann doet, zie beneden bij vs. 28. Het doel van Joab, evenals zijn motief, vermeldt vs. **27**. Abner laat zich in de val lokken, hetgeen alleen enigszins te begrijpen is, als de boden Davids naam gebruikt hebben (Schneider e.a.). Ook dan nog blijft het een ernstige fout van hem, dat hij zich door Joab liet meetronen. Nadat gezegd is, dat Abner naar Hebron terugkeerde, volgt ויטהו 'י: *voerde Joab hem terzijde,* vgl. 6 : 10; i.p.v. אל־תוך willen Budde, Smith, Méd e.a. op grond van de LXX lezen אל־ירך; deze emendatie berust echter op te zwakke grond en is geen verbetering, want de vertaling wordt dan: náást, of terzijde van de poort (Schulz, Leimb), terwijl klaarblijkelijk toch de bedoeling is „ins Innere des Tores" (Hertzb e.a.), vgl. voor deze betekenis van 'ת 4 : 6, dus *binnen in de poort,* שער duidt vaak een omvangrijk poortgebouw aan, vgl. 18 : 24, 33; Ruth 4 : 1, 10 v. בשלי komt elders niet voor, maar 'ש is duidelijk een deriv. van שלה, rust hebben, met de bet. rust, stilte, dus de gehele uitdrukking: *om ongestoord* (niet heimelijk, want ieder kon zien dat zij apart gingen) *met hem te spreken.* Terecht zegt Budde: „'ב gibt natürlich den Vorwand an". Bij de nu volgende woorden vgl. 2 : 23. Een verschil is dat dáár (evenals 20 : 10) het wapen genoemd is, hier niet; wellicht is hieraan ook te danken dat אל vóór החמש ontbreekt; het feit dat dit in de beide genoemde plaatsen en 4 : 6 wèl staat, evenals het getuigenis van 13 mss, pleit echter voor de gedachte dat een oorspronkelijk אל in de M.T. is uitgevallen (aldus Kittel BH; Ges-K § 117 ll ziet hier evenwel een geval van een dubbele accus.). De LXX heeft εἰς. שם slaat terug op אל־תוך etc. Joab heeft terstond toegestoten en stellig met opzet in hetzelfde lichaamsdeel als waar Abner Asaël getroffen had. Dat we hier met een wraakoefening van Joab te doen hebben, zegt het slot van vs. 27 uitdrukkelijk, בדם etc. *om der wille van het* (vergoten) *bloed van zijn broeder Asaël;* volgens Ges-K § 119 p das sogen. בְּ pretii, evenzo I 3 : 13. Zakelijk gelijk vert. VdBorn: ter vergelding voor. De slotwoorden van vs. 27 behoren niet bij וימת (Méd), dat min of meer als parenthese is te beschouwen (*zodat hij stierf*), maar bij geheel de zin, waarin Joab het subject is, op wie ook het suffix van אחיו terugslaat. Daar de tekst als beweegreden voor Joabs daad uitsluitend spreekt van de bedoeling om de dood van Asaël te wreken (zo ook vs. 30), kan niet worden ingestemd met Keils uitspraak: „Das Hauptmotiv war niedrige Eifersucht usw." Keil verwijst voor zijn gevoelen naar de moord op Amasa, 20 : 10. Maar de gevallen staan niet gelijk, daar in 20 : 10 geen ander motief valt aan te wijzen. Leimb laat zich in dezelfde geest uit als Keil. De vrees dat Abner in de toe-

komst Joabs invloed bij David zou kunnen schaden, kan alleen als nevenmotief in aanmerking komen (Méd), temeer omdat de daad vs. 30, zie aldaar, uitdrukkelijk aan de beide broeders van Asaël wordt toegeschreven. Volgens hen was het als een geval van bloedwraak te beschouwen. Ten onrechte evenwel, want Asaël was in de strijd gevallen en Abner handelde uit noodweer, 2 : 23, zie bij vss. 30, 39. Volgens D. S. Attema, *Arabië en de Bijbel* (Van Keulen, Den Haag 1961, blz. 55 v.) heeft Joab inderdaad gehandeld naar de oude wetten van de bloedwraak en stelde Joab zich door zijn daad weder bloot aan de wraak van David, zie ben.

Vs. **28** vv. beschrijven Davids eerste reactie op het vernemen van het gebeurde. מ' כן accentueert dat David alles — ook het terugroepen van Abner, vs. 26 — eerst hoorde, toen het een feit was; stellig wel heel spoedig, zie de opmerking aan het slot bij vs. 39. Met plechtige nadruk verklaart hij (ongetwijfeld ten aanhoren van de aanwezige dienaren): נקי אנכי, *onschuldig ben ik* nl. מדמי etc. *aan het vergoten bloed van Abner*, vgl. voor deze zin van דמים Gen. 4 : 10. In deze onschuldsbetuiging betrekt David ook zijn koningschap, 'מ is „munus regium, nicht der Bereich" (Caspari); de reden daarvoor is dat hij noch als persoon, noch ook als koning enig deel heeft aan de begane misdaad, en dat dus op zijn koningschap-in-wording (over geheel Israël) deze smet niet rust of rusten mag. מעם 'י: lett. van de zijde van Jahwe, dus: *in het oog van Jahwe*, op wiens oordeel het vóór alles aankomt. David is zó overtuigd van zijn onschuld dat hij dit oordeel van Jahwe niet schroomt, vgl. Num. 32 : 22 (alleen מִן). Zijn uitspraak zal dan ook niet als een wens moeten worden opgevat (moge ik enz.), waardoor zij zou verzwakt worden. David versterkt haar nog door het עד־עולם (ook in 1 Kon. 2 : 33 naast מעם 'י), bij welk woord hij het oog heeft op de toekomst van zichzelf, zijn nageslacht en zijn troon, aan welke deze misdaad niet gewroken zal worden. Zijn onschuld is niet dubieus, zij staat vast *voor immer*. Davids woorden getuigen van zijn goed geweten, maar tevens van zijn „Staatsklugheit" (Budde). David is zich onmiddellijk bewust geweest, hoe gevaarlijk het zou zijn voor zijn kroon, maar ook voor het herstel van de vrede, indien men hem kon verdenken van medeplichtigheid aan de op Abner begane moord, en hij heeft deze daarom terstond in krachtige bewoordingen afgewezen, terwijl ook hetgeen hij verder doet en zegt, vss. 31—39, hiermede geheel in overeenstemming is. Inderdaad zou het de grootste dwaasheid van David geweest zijn, als hij zich door sluipmoord van Abner ontdaan had op een moment, waarop hij diens krachtige medewerking juist nodig had om het koningschap over Israël te verkrijgen, zie vs. 21. Blijkens vs. 37 heeft men noch in noch buiten Juda zijn goede trouw op dit punt in twijfel getrokken, zoals dit in sommige commentaren geschiedt (bv. Gressmann, blz. 129). Geheel anders oordelen hierover Hertzb, Schneider, Caspari. Molsen betoogt dat het van grote kortzichtigheid getuigd zou hebben, als David hierin de hand gehad had (blz. 34 v.). In diezelfde geest Langman, ook Noth, blz. 171, Van Maanen.

Iets anders is dat David zich indirect verantwoordelijk gevoelt voor de in de poort van zijn residentie gepleegde misdaad en dat hij zijn verplichting beseft om de moordenaar te straffen. Abner was zijn gast geweest en „Gastbande gelten als Blutbande" (Schneider; vgl. ook Schulz en Merz, Die Blutrache bei den Israeliten, door Schulz geciteerd). Joab heeft het gastrecht schandelijk

geschonden. Daarom spreekt David een zware vervloeking over hem uit, vs. **29**. Subject van יחלו, impf. qal van חול, is דמים uit vs. 28; de bet. is „met kracht neerkomen, zich uitstorten", in Jer. 23 : 19; 30 : 23 van een stormwind, eveneens met על ראש. Als een stroom moge het vergoten bloed zich uitstorten over het hoofd van Joab zelf, maar ook over (te lezen is met BH e.a. op grond van 10 mss. וְעַל) zijn gehele familie, waarbij niet alleen aan Joabs nageslacht is te denken, maar bv. ook aan Abisai, vs. 30. בית יואב is meer beperkt: Joabs gezin en nakomelingschap. De verwensing wordt in negatieve vorm uitgewerkt: אל־יכרת, niet worde uitgedelgd, dus: *nimmer moge ontbreken* iemand die enz. David noemt kwalen of rampen, die een mens stempelen als een van God geslagene. זב is hier het lijden aan vloeiing als een ziekteverschijnsel, dat zich zowel bij de man als bij de vrouw kan voordoen, zie Lev. 15 : 2—15 en 25—30, ook Num. 5 : 2, waar geboden wordt allen die aan vloeiing lijden uit de legerplaats te zenden, terwijl hetzelfde gebod ook geldt voor de melaatse, daar צרוע, part. qal genoemd, hier מצרע part. puᶜal van צרע, ook bv. Ex. 4 : 6. Beide kwalen maakten iemand tot een onreine in cultische zin, die ook zijn omgeving onrein maakte; vooral de melaatsheid verontreinigt in sterke mate (zie Gispen o.a. op Lev. 15 : 14). פלך, in Neh. 3 : 9—18 kring, district, van een stam, die „rond zijn" betekent, staat verder alleen nog in Spr. 31 : 19 in de bet. „spinrokken". Velen vertalen daarom „die het spinrokken grijpt" (Gressmann, Schulz, Caspari, Rehm, Méd), en zien hierin de aanduiding van een verwijfd type, voor mannenwerk en krijg ongeschikt. Anderen achten dit hier misplaatst, en denken op het voetspoor van de LXX κρατων σκυταλης aan een gebrekkig man, die zich aan een stok moet vasthouden om niet te vallen. Deze voorstelling past inderdaad beter in de samenhang; bovendien zegt Keil terecht dat het verbum חזק hif. (= aangrijpen, vasthouden, zie bv. 2 : 16; 13 : 11; 15 : 5) niet geschikt is om het hanteren van het spinrokken aan te duiden. Hij vertaalt *die op een stok steunt,* ongeveer evenzo De Groot, VdBorn, Hertzb, L.V. en N.V. De lexica van Ges-B en Köh-B geven wel de voorkeur aan Spindel, maar vermelden toch ook Stock, Krücke (König niet). Hoewel volstrekte zekerheid ontbreekt, is m.i. toch voor Keils opvatting het meeste te zeggen. De beide laatste termen der vloekformule leveren geen moeilijkheid op: (iemand) *die komt te vallen door het zwaard of die gebrek heeft aan brood.* De feitelijke strekking van Davids woorden is dat hij de vergelding van Joabs misdaad legt in handen van Jahwe, wiens naam hij in vs. 28 heeft genoemd. Het bevredigt niet, dat hij de moordenaar ongestraft laat; ook David zelf heeft dit als een manco gevoeld, vs. 39, doch eerst op zijn sterfbed heeft hij getracht door zijn opdracht aan Salomo dit gebrek in zijn rechtshandhaving te herstellen, zie 1 Kon. 2 : 5 v. en de K.V. van Van Gelderen bij dit gedeelte.

Vs. **30** laat zich het best verstaan van een voortzetting van Davids woorden. Hij motiveert hiermede de door hem geuite vervloeking: *immers Joab en zijn broeder Abisaï enz.;* evenzo Schulz: „Haben doch Joab usw.", hoewel hij niet beslist afwijzend staat t.o. het gevoelen van Budde e.a., dat vs. 30 „späterer Einschub" is. Het argument „the verse interrupts the narrative" (Smith) is echter niet overtuigend. Niemand kan de auteur het recht ontzeggen zijn vroeger gegeven mededelingen aan te vullen. Dit doet hij dan ook volgens de opvatting van Stv., N.V. en LV; ook volgens Hertzb, Méd bevat vs. 30 een

toelichting van de auteur op Davids woorden in vs. 29. Het is echter veel eenvoudiger met Schulz en Schneider aan te nemen, dat David zelf nog aan het woord is en bij het noemen van Abisaï uitspreekt wat hem ter ore is gekomen. Ook op grond van vs. 39 staat toch wel vast, dat Abisaï ertoe medegewerkt heeft om te zorgen, dat Abner terugkwam en in Joabs handen viel. Zo is het te verstaan dat David vs. 29 ook Joabs familie in zijn vervloeking betrok. De beide broeders hebben gehandeld als de naaste familieleden van de gevallen Asaël, maar het is er ver vandaan, dat David hun daad als een normaal geval van bloedwraak beschouwd heeft, zie bij vs. 28. Van hén zegt hij הרגו לאבנר: *zij hebben Abner omgebracht* ('ה meestal met acc., hier en in Job 5 : 2 met ל, vgl. ons „de dood aandoen"), van Asaël gebruikt hij het meer algemene המית en vermeldt tevens, dat dit geschiedde במלחמה; dit was geen sluipmoord. Over Davids houding zie nog art. van F. C. Fensham in Studies, blz. 25 v.

31—39. *Begrafenis van Abner; Davids rouw en klaaglied*

Hoe David staat t.o. de aan Abner bedreven misdaad, toont hij ook duidelijk door de maatregelen die hij treft voor een eervolle begrafenis, alsmede door zijn droefheid. Hij beveelt allereerst Joab zelf, maar bovendien zijn dienaren en krijgslieden (het suffix van אתו moet op דוד slaan, zodat met כל־העם niet uitsluitend manschappen van Joab bedoeld worden): קרעו etc.; het scheuren van het (boven)kleed als teken van rouw ook 1 : 2, 11, zie aldaar; elders wordt genoemd het zich omgorden met een שׂק, harig kleed, 21 : 10, gedragen om de heupen, Gen. 37 : 34, op het blote lijf, 2 Kon. 6 : 30, zie Van Deursen, blz. 78 v. Deze en dergelijke gebruiken hadden volgens Gispen tot grondslag: verdeemoediging voor God" (BE s.v. rouwgebruiken). Men ontzegde zich tijdelijk het gewone comfort en de verzorging van het uiterlijk en van het lichaam (vs. 35 en 1 : 12 noemt ook vasten, vgl. 12 : 10 v.). Volgens Schulz scheurde men oorspronkelijk heel het kleed af en kwam de שׂק daarvoor in de plaats, later werd het kleed slechts een handbreed ingescheurd en was de שׂק eigenlijk overbodig. ספד staat 1 : 12 absoluut voor weeklagen, in 11 : 26 met על, in I 25 : 1 met ל, uitsluitend hier met לפני, dat verschillend vertaald wordt nl. òf voor (Abner) uit (LV, N.V., Keil, Caspari, Rehm, Méd) òf over (Abner, zo bv. Schulz, Leimb, De Groot, VdBorn). Voor beide opvattingen valt iets te zeggen. De samenhang pleit ervoor dat de zin van 'ל beheerst wordt door het voorafgaande ספדו, dus: weeklaagt over Abner; dan heeft Davids gehele bevel ook dieper zin dan wanneer men slechts denkt aan de volgorde van de rouwstoet. Over de baar is nog niet gesproken. „Wenn von David hervorgeschoben wird, dasz er der Bahre *folgte*, so wird das von den anderen als selbstverständlich vorausgesetzt" (Schulz). מטה gewoonlijk = bed, rustbank, bv. 4 : 7, hier baar. Stellig kon David de overledene geen hoger eer bewijzen dan door zelf achter de lijkbaar te gaan. Volgens Caspari behoren de slotwoorden van vs. 31 nog tot het door David gezegde. Dan zou hij echter gewoon אנכי gezegd hebben. Wel trekt het part. הלך de aandacht, het maakt deze volzin tot een Umstandssatz. Als zodanig kan hij dan echter niet behoren bij hetgeen voorafgaat, maar alleen bij hetgeen volgt in vs. 32a, dus: *koning David ging achter de baar, toen men Abner in Hebron begroef.*

Bij deze gelegenheid gaat de koning zelf voor in het overluid weeklagen, ויבך getuigt voor de oprechtheid van zijn smart, vgl. 1 : 12. Volgens Schulz is ook hier (met enkele mss) על te lezen i.p.v. אל: *bij het graf,* zie echter Brock § 108 b: „אל wird auch von der Ruhe am erreichten Ziel gebraucht". כל־העם zal behalve de vs. 31 genoemden ook burgers van Hebron aanduiden. Bij de groeve schijnt men een ogenblik gepauzeerd te hebben. ויקנן — zie bij 1 : 17, thans zonder object en met praep. אל, die tekstcritisch vaststaat: *Toen hief de koning een klaaglied over Abner aan.* Ongetwijfeld is de bedoeling dat David niet pas later, doch op dit moment zelf („aus dem Stegreif", Schulz) in deze versregels geuit heeft wat er in hem omging. הכמת enz. — de vragende vorm drukt ontsteltenis en verwondering uit over de zo moeilijk te aanvaarden werkelijkheid, terwijl het impf. ימות terecht door velen als een zekere potentialis wordt opgevat; Ges-K § 107 t noemt verscheidene gevallen, waarin het impf. met een hulpwerkw. (kunnen of moeten) te omschrijven is, m.n. in vragen bv. Gen. 43 : 7. De vertaling luidt dan bv. in de N.V.: *Moest Abner sterven, zoals een dwaas sterft?* Men zou נבל ook als „goddeloze" kunnen vertalen (Keil e.a.), maar de vraag heeft méér zin en past beter in het verband, als we de gewone bet. „dwaas" vasthouden. David zinspeelt min of meer op Abners goedgelovigheid, die hem de bedachtzaamheid uit het oog deed verliezen, zodat hij gelijk werd aan נבל, een mens zonder verstand, Ps. 14 : 1; zie bij vs. 34. Men kan de vraag beschouwen als gericht tot de omstanders. In vs. 34 spreekt David in de geest de gevallene toe; te lezen is plur. ידיך: *uw handen waren niet geboeid,* m.a.w.: ge hadt u toch kunnen verweren; parallel hiermee heet het dan: *noch uw voeten in koperen ketenen geslagen;* נגשׁ in hif. is aanbrengen, in hof. pass.: in aanraking gebracht worden met 'נח, welk woord ook Richt. 16 : 21; 2 Kon. 25 : 7 e.e. in duali voorkomt, hoewel daar niet van voeten sprake is. Voor de figuurlijke opvatting van ketenen (Leimb) is geen grond aanwezig. Evenmin is er reden om met VdBorn לא telkens te vertalen als „nimmer", er is alleen sprake van Abners laatste ogenblikken. Vs. 34a en b verklaren de in vs 33b uitgesproken verwondering; Abner had immers — wat zijn voeten betreft — ongehinderd kunnen ontkomen. De oplossing ligt in vs. 34c, door Klost aldus verklaard: „vor offenen Feinden hätte er mit Hand und Fusz sich schützen können; aber für בני עולה schützt weder das eine noch das andere". כנפול — geen part. (Klost, Smith), maar inf. constr.: zoals *men valt door* (lett.: voor) *booswichten zijt gij gevallen.* De opvatting van Caspari e.a., die (met schrapping van לפני) hier gesproken zien van „Verbrechersturz" wordt terecht door Schulz bestreden; het gaat er niet om hoe booswichten zelf vallen. De benaming 'ב' ע kunnen de zonen van Zeruja zich aantrekken, maar dit deert hen niet. Zij gunnen de koning de vrijheid daartoe, nu hun opzet gelukt is. Het volk echter weent nog meer, d.i. nog langer en luider, over Abner. Zie verder het art. van J. W. Rothstein, Die Klagelieder Davids, in Alttest. Studien 1913, blz. 154 vv., waar m.i. te veel nadruk gelegd wordt op het rhythme.

Over verschillende soorten van graven zie o.m. Bijb. Handb. blz. 259 (Gispen). Na de plechtige bijzetting wil men David bewegen iets te eten. Ook nu weer כל־העם: het is de algemene wens; er is geen grond om aan een publiek rouwmaal te denken (zoals Keil mogelijk acht); het aanbieden van spijs diende

enigszins als troost en overgang naar het normale leven; Klost verwijst hiervoor naar Jer. 16 : 7. ברה in hif. alleen hier en 13 : 5 met לחם. De aandrang zal in de eerste plaats van Davids dienaren uitgegaan zijn, vgl. 12 : 17. בעוד היום wordt vertaald òf „nog diezelfde dag" (N.V., ook Schulz, De Groot) òf terwijl het nog dag was (Keil, Méd, Smith en vele anderen); het laatste is waarsch. de bedoeling, gelet op Jer. 15 : 9; Spr. 31 : 15. David weigert met eedzwering. כי אם is sterker dan alleen אם, vs. 9: *voorzeker* (vgl. I 14 : 44; 25 : 34) *zal ik vóór zonsondergang* (vgl. 1 : 12; dan eindigde de dag) *geen brood of wat ook proeven.* טעם ook I 14 : 24, 29, 43 telkens van het genieten van een kleine hoeveelheid. כל־מ' ook Gen. 39 : 43 met een negatie: helemaal niets. David neemt een strenge vasten in acht.

Vss. **36**, **37**: dit alles maakt een gunstige indruk. Het object van הכירו is de vs. 35 vermelde weigering van David (niet zijn droefheid, Keil), die de instemming had van alle lieden; ditzelfde gold ook van כל אשר enz., waarbij te denken is aan al de van vs. 28 af vermelde woorden en handelingen van David. כ voor כל zal op dittografie berusten of een verschrijving zijn voor וּ; de oude vertt. hebben het blijkbaar niet gelezen. In onderscheiding van נכר hif. (= opmerken, vernemen) heeft ידע hier duidelijk de zin van begrijpen: men kwam tot het inzicht en de overtuiging. ביום ה' is geschreven m.h.o. op de totaalindruk van al wat men op die dag zag en hoorde, vs. 36: *dat het niet van de koning was uitgegaan enz.* Merkwaardig is וכל־ישׂראל, dat alleen op de niet-Judeese stammen kan slaan (zoals vss. 17, 19). Het spreekt vanzelf dat men dáár niet reeds op die dag, doch eerst later — na het bekend worden van Abners dood — kon laten blijken, overtuigd te zijn van Davids onschuld. Maar dit behoefde voor de auteur geen reden te zijn om deze mededeling betreffende „Israël" hier achter te houden. Terecht achtte hij dit feit voor Davids reputatie en prestige van groot gewicht. En het is dan ook volstrekt niet vrij van willekeur, wanneer men vs. 37 voor een redactionele toevoeging verklaart, omdat het „een latere situatie veronderstelt" (VdBorn). Het ware op zichzelf niet verwonderlijk, indien men argwaan tegen David gekoesterd had. Abners moordenaar was immers zijn krijgsoverste. „His relationship to Joab laid him open to suspicion" (Smith). Des te meer pleit het voor David, dat men hem algemeen het vertrouwen schonk en hem niet tot zulk een laaghartigheid in staat achtte.

Vs. **38** bevat een woord van David, gewijd aan de nagedachtenis van Abner en blijkbaar strekkende om zijn zo duidelijk getoonde smart en zijn eerbied voor de gevallene te motiveren. אל־ע' wijst aan, dat David spreekt in de enge kring van zijn vertrouwde dienaren, niet in het publiek, wellicht n.a.v. hun verwondering over zijn ontroering en bewogenheid. Op deze wijze is zijn (oratorische) wedervraag heel wel te verklaren (tegen Schulz). Zij kenden Abner niet van nabij, maar David had hem goed gekend, zie I 20 : 25; 26 : 14 vv. Vandaar dat hij kan zeggen: *weet gij niet dat heden een vorst, ja, een grote in Israël gevallen is?* גדול is een zeldzame eretitel voor mensen (VdBorn). De naam Israël is hier in ruime zin te nemen: „im Munde des *Sprechers* schlieszt das Wort Juda nicht aus" (Caspari). De dood van Abner betekent vooral op dit moment een zwaar verlies voor heel het volk. שׂר is meestal verbonden aan צבא of i.d. bv. I 17 : 55, hier is het z.v.a. hoofd, voor-

ganger. Het pleit voor Davids zuiver en evenwichtig oordeel, dat hij de man die zijn koningschap had tegengewerkt, toch de hem toekomende eer geeft. „Evenals bij Saul laat hij ook hier rusten wat niet lofwaardig was" (Schelhaas). Maar had David dan de moord op deze man niet behoren te straffen? Ongetwijfeld, en implicite heeft hij dit ook erkend: vs. 39a is een verontschuldiging en als zodanig wel „begrijpelijk, maar niet loffelijk" (idem). Qui s'excuse, s'accuse. Intussen mag dit niemand het oog doen sluiten voor de zeer precaire situatie waarin David zich op dat tijdstip bevond. היום bij רך bewijst dat hij dáárop het oog heeft, en niet op een karaktereigenschap. רך ontvangt zijn zin vaak uit het verband: in Gen. 29 : 17 fletse (ogen), in 1 Kron. 22 : 5; 29 : 1 is het tenger met de bijbetekenis van onervaren (knaap), in Spr. 15 : 1; 25 : 15 zacht (antwoord, tong). Hier moet het omnium consensu als „zwak" worden opgevat, ook om de tegenstelling met het volgende קשה, dat hard of hardvochtig betekent (zie I 20 : 10; 25 : 3), ook halsstarrig of stug (Richt. 2 : 19; Ez. 2 : 4), en dat in 2 : 17 gebezigd is van zware, heftige strijd. Het wordt hier verbonden met מן, als David een vergelijking maakt tussen het tweespan der zonen van Zeruja en zichzelf en daarbij niet zozeer doelt op hun hardvochtige aard, maar op de onbuigzame moedwil waarmede zij door dik en dun hun zin doorzetten en hem feitelijk de baas zijn; zij durven meer áán; vandaar de vertaling „brutaal" (De Groot, VdBorn), „durch Gewalttätigkeit stärker (Löhr bij Caspari), *meer roekeloos dan ik.* David kan niet tegen hen op, maar hij kan deze vechtjassen ook niet missen, althans momenteel niet (feitelijk is dit zijn leven lang zo gebleven). Geheel vs. 39 toont duidelijk hoezeer David het betreurt, dat hij het bij wóórden laten moet. Met zijn vervloeking en afkeuring, zie vs. 29, heeft hij zich echter wel zo sterk mogelijk van hun misdaad gedistantieerd. De feitelijke strekking van רך wordt mede bepaald door ומשוח מלך, lett.: en gezalfd tot koning. Keil betrekt ook dit (evenals רך) bij היום en vertaalt „eben erst gesalbt", d.w.z. omdat ik nog maar pas koning ben, kan ik niet zo streng optreden. Daarentegen vatten velen de uitdrukking op als een concessieve Umstandssatz: ofschoon tot koning gezalfd (Löhr, De Groot, Leimb, Rehm, Méd, N.V.). Schulz meent dat hieraan weinig zin is te hechten, en wijl de LXX een geheel afwijkende vertaling geeft, die van Abner spreekt (in strijd met ואנכי), neemt hij zijn toevlucht tot tekstemendatie en leest (met Wellhausen en Hertzb) רַךְ וְשַׁח מִמֶּלֶךְ: (ik ben) te zwak en onbeduidend voor een koning. Schulz vindt het zelf een vreemde uitspraak. Inderdaad, maar hier is dan ook lichtvaardig afgeweken van de M.T., die toch niet onvertaalbaar is en een veel betere zin geeft. Tegen Keils opvatting pleit, dat David niet pas nu tot koning (van Juda) gezalfd was, doch reeds ongeveer twee jaar tevoren, zie 2 : 4. Maar voor de opvatting van Löhr (bij Schulz, zie boven) voert Ges-K § 141 e verscheidene parallellen aan, waarin ו cop. door während doch, obschon is weer te geven, bv. Richt. 16 : 15; Ps. 28 : 3. Deze opvatting staat dus genoegzaam vast, en in de samenhang, waarin het over Davids positie gaat geeft zij een goede zin; we krijgen dan: *ik echter, hoewel tot koning gezalfd* (of korter: hoewel gezalfd koning) *sta thans nog zwak, terwijl deze mannen enz.;* מ' מ' ziet op de wettigheid van Davids koningschap, even wettig als dat van Saul, maar nog in opkomst. Het gaat dus niet over gebrek aan durf, maar „il n'est pas assez puissant, tout roi qu'il est"

(Méd). Hij staat nog te zwak en legt daarom, nog duidelijker dan in vs. 29, de rechtmatige vergelding van het gepleegde misdrijf in Jahwe's hand.

In versch. comm. wordt Davids houding gecritiseerd, en niet zonder grond, maar ook in de vermelding van zulk een uitlating toont de Bijbelse geschiedschrijving haar geloofwaardigheid. David wordt niet te mooi voorgesteld. Het mag ook wel een wonder heten, dat de dood van Abner geen schadelijke gevolgen heeft gehad voor Davids verheffing tot koning over Israël. Ook hierin was Jahwe met hem. „Der verheissene Gottesplan geht weiter" (Hertzb). En wat Abner betreft, God heeft aan hem gerechtigheid geoefend, want op hem rustte vooral de verantwoordelijkheid van de burgeroorlog tussen Juda en Israël (zie bij 2 : 8 vv.; vgl. Langman, a.w. blz. 165).

Naar het schijnt heeft al hetgeen in vss. 20—39 verhaald is op een en dezelfde dag plaats gevonden. Stellig is dit het geval met vs. 21 slot tot vs. 39; Abners vertrek, Joabs terugkeer, de moord en de begrafenis vormen een ononderbroken serie van feiten; van belang is hier het חיום הזה in vs. 38 en de oosterse gewoonte om terstond tot begraven over te gaan. Men zou echter geneigd zijn de maaltijd van vs. 20 in de avond te stellen. Is dit juist, dan moet Abners vertrek in de voormiddag van de volgende dag gesteld worden. Dat Joab omstreeks die tijd van een strooptocht terugkwam (vs. 22) behoeft hier niet tegen te pleiten, want deze tocht kan wel enkele dagen in beslag genomen hebben. Misschien was hij ook eerder terug dan verwacht werd.

HOOFDSTUK 4

Dood van Isboseth; zijn moordenaars terechtgesteld

1—7. *Isboseth vermoord*

Dat Isboseth in vss. **1, 2** louter als בן־שׁ wordt aangeduid (aanvulling met de eigennaam, alleen op grond van de LXX, is overbodig te achten), wordt door Schulz, De Groot e.a. als een teken van minachting beschouwd. Waarschijnlijk is dit niet de bedoeling, gezien de vermelding van de eigennaam in vss. 5 en 12. Eerder is te denken, dat Isboseth in deze samenhang te zien is als de vertegenwoordiger van Sauls dynastie, waarmede Jahwe nu gaat afrekenen: na Isboseth komt er geen Saulide meer op de troon (een meer definitieve afrekening is later gevolgd, zie 21 : 1—14). בחברון — *dat Abner te Hebron de dood gevonden had,* was tevens het bewijs, dat hij aan zijn t.o. Isboseth uitgesproken voornemen (3 : 9 v.) uitvoering had gegeven. Tot zelfstandig handelen onbekwaam, had Isboseth toch nog enigszins op Abner gesteund, nu worden zijn handen slap; רפה qal, met ידים, is de frequente term voor het verliezen van de moed, bv. 2 Kron. 15 : 7 (vgl. daarentegen 2 : 7). Isboseth wordt besluiteloos (De Groot), beter nog: radeloos. Ongeveer hetzelfde zegt נבהלו van כל־י׳ (in beperkte zin, als 3 : 37): heel het volk, allen die ervan horen, zijn van schrik verslagen, vgl. I 28 : 21. Of men werkelijk bang geweest is voor de wraak van David (Keil), is de vraag, maar in elk

geval voelde men zich weerloos, nu de man, van wie stuur en leiding uitging, was weggevallen. Deze situatie is kort van duur geweest. Terstond gaat de auteur over tot het bericht van Isboseths einde. Vóór בן is een onmisbaar לְ in te voegen. 'שׂרי־ג, zie bij 3 : 22; VdBorn vertaalt: bendeleiders, wat te veel doet denken aan vrijbuiters, bedoeld zijn ondergeschikte troepenaanvoerders; misschien stonden zij aan het hoofd van een afdeling Beërothieten in Isboseths leger. De mannen zijn blijkbaar broeders. „Ihre Namen sind schwer zu deuten", zegt Schulz. Toch behoeft men niet aan buiten-Israëlietische herkomst te denken; בענה ook 1 Kon. 4 : 12, רכב ook 2 Kon. 10 : 15; Jer. 35 : 6. De naam van de vader רמון betekent granaatappel of -boom (I 14 : 2 e.e.) en komt ook voor als plaatsnaam, o.a. Joz. 19 : 7, 13; als godennaam, 2 Kon. 5 : 18. Van belang is vooral in de vrij brede voorstelling van Isboseths moordenaars, dat zij behoorden tot zijn eigen stam, waarvan stellig velen door Saul tot oversten in het leger waren bevorderd, zie I 22 : 7. „Um so grausiger erscheint darum ihre Tat" zegt Schulz en Schneider herinnert om hen te tekenen aan de gieren uit Matth. 24 : 28.

Beëroth (= putten) is bekend als een van de bij Gibeon behorende steden, welker bevolking op grond van voorafgegane verbondssluiting door Jozua gespaard is, Joz. 9 : 15, 17, 26 v. Het wordt veelal geïdentificeerd met het tegenw. El-bire in de nabijheid van Ed-dzjib, maar volgens Elliger is juist l.g. plaats wrsch. = Beëroth, zie zijn art. *Beeroth und Gibeon,* aang. bij 2 : 12 v. Ook Simons acht de ident. onzeker, wijl El-bire eerst sedert de M.E. bekend is, Texts § 744. Wrsch. lag het (evenals Bethel) juist op de grens van Benjamin en Efraïm (vlg. Hertzb zelfs iets over die grens), zodat er reden was om opzettelijk te vermelden dat *ook Beëroth bij Benjamin gerekend* werd, vgl. Klost en over de ligging Van Deursen in Bijb. Enc. In elk geval woonden er Benjaminieten, want van de oorspr. bewoners (in Joz. 9 : 7 חוי, Hevieten, genoemd) zegt vs. 3 immers ויברחו enz. Evenals vs. 2 slot blijkens כי dient om het 'מבני ב te verklaren, wordt het zelf toegelicht door de historische aantekening in vs. 3. Dit is echter niet een geldige reden om beide voor Einschub van later hand te verklaren (Klost, Caspari, VdBorn); ook de auteur zelf kan zulk een gegeven opnemen om de lezer des te beter op het vervolg voor te bereiden. Het verbum is als plusqu. op te vatten: *De Beërothieten waren namelijk naar Gittajim uitgeweken en daar bijwoners geworden* (wat zij gebleven zijn) *tot op de huidige dag.* De ligging van Gittajim is niet met zekerheid bekend. Uit de vermelding van deze plaats in Neh. 11 : 33 leiden velen af, dat het in de nabijheid van het gebied van Benjamin lag, maar dit is niet waarschijnlijk want daar zouden de Hevieten evenmin veilig geweest zijn (zie ben.). Er is meer voor te zeggen het in de omgeving van Lydda te zoeken, aldus Hertzb, ook Noordtzij, K.V. van Ezra en Nehemia, blz. 244, 257. גר is meestal niet een vreemdeling zonder meer (15 : 19; 22 : 45 v.), maar iemand die (zie bij 1 : 13) hoewel van niet-Israël. afkomst toch zekere rechten en plichten heeft in de maatschappij, Ex. 20 : 10; Deut. passim; men vertaalt wel: Schutzbürger, Klient. Wat het uitwijken der Beërothieten betreft zij vermeld de veronderstelling van De Groot, dat deze vlucht haar oorzaak vond in de ongeoorloofde actie, die van Saul is uitgegaan om de aan hen verwante Gibeonieten uit te roeien, zie 21 : 2, 5. Dit is niet alleen de meest natuurlijke verklaring voor hun vlucht, maar ook

voor het feit, dat zij niet terugkwamen. In geen geval is echter aan te nemen, dat de moord op Isboseth een wraakneming was voor Sauls optreden (VdBorn), want de moordenaars behoorden juist niet tot de oorspr. bewoners, vs. 2 noemt hen uitdrukkelijk בני בנימן.

Met vs. **4** is het een wonderlijk geval. Volgens zeer veel comm. staat het hier in geen geval op zijn oorspronkelijke plaats, het verbreekt de samenhang en is onmiskenbaar een latere Zusatz. Maar merkwaardig is dat dezelfde comm. toch zeer plausibele redenen aanvoeren, waarom het vers hier zou zijn ingevoegd. Te verwijzen is naar uitspraken van Schulz (die oordeelt dat het vs. eigenlijk behoort na 9 : 3). Méér bevredigend is echter wat Schneider zegt: „Eine Ermordung Isboseths verspricht nur dann Erfolg, wenn nach ihm kein Erbe Sauls mehr Anspruch auf den Thron erheben kann. Darum ist hier von Jonathans Sohn die Rede, den Gott... mit einem unheilbaren Körpergebrechen *gesegnet* hat". Dit „gesegnet" is niet ironisch bedoeld. Juist hieraan toch heeft Jonathans zoon te danken, dat hij „in aller Stille, ohne Neider" heeft kunnen voortleven. Maar waarop het in dit verband aankomt is, dat het blijkens het door Schneider opgemerkte (zakelijk ook reeds bij Keil) volkomen aannemelijk is te achten, dat vs. 4 inderdaad op zijn eigen plaats staat. Dat het hier niet thuishoort is een bewering zonder enige tekstcritische grond. Het verhaal moet eigenlijk nog beginnen, maar eerst wordt de lezer over een bepaalde situatie nader ingelicht. Dit is dan echter evenmin een overbodige uitweiding als bv. in vs. 2 v. of I 28 : 3. Het doel is in het licht te stellen, dat met Isboseths dood de dynastie van Saul weliswaar niet uitgestorven zou zijn, maar dat de enige, die in de mannelijke linie als opvolger in aanmerking had kunnen komen, feitelijk door zijn jeugd en lichaamsgebrek uitgesloten was. De zonen van Rimmon zijn ongetwijfeld bekend geweest met zijn bestaan, evenals met zijn machteloosheid om als bloedwreker op te treden (Caspari). Over eventueel andere Sauliden spreekt ons boek later, zie bij 9 : 1; 21 : 1—14. In het bericht over deze zoon van Jonathan staat voorop, dat hij was נכה ר', *aan beide voeten verlamd;* het adj. נכה in eigenlijke zin, alleen nog in 9 : 3 (Jes. 66 : 2 overdr.), lett.: geslagen. De bedoeling is dat hij aan beide zijden mank ging (niet, dat hij in het geheel niet lopen kon). Nu volgt de oorzaak: *hij was vijf jaar oud, toen vanuit Jizreël de tijding binnenkwam aangaande* (inzake dit gebruik van de stat. constr. zie Ges-K § 128 h, en bv. Gen. 18 : 20; Jes. 23 : 5) *Saul en Jonathan.* שמעה in I 4 : 19 met אל: bericht; kennelijk is bedoeld de tijding van hun dood op Gilboa, I 31 : 6. Jizreël lag ten W. van het slagveld, zie I 29 : 1, 11. Waar deze tijding aankwam, vernemen we helaas niet. אמנת, fem. van אמן, dat 2 Kon. 10 : 1, 5; Esther 2 : 7 een voogd of pleegvader aanduidt, zal hier als verzorgster moeten worden opgevat, daar het een kind van vijf jaar betreft (daarom niet: voedster, De Groot, N.V. e.a., ook Ruth 4 : 16 is verzorgster beter). Dit voorval was nu dus ongeveer twee jaar geleden, 2 : 10. Het verdient de voorkeur de verba als plusqu. te vertalen; de auteur verplaatst de lezer immers naar een vroeger tijdstip, dus: *zijn verzorgster had hem toen opgenomen en was gevlucht, maar enz.* חפזו ziet op een angstig en gejaagd zich haasten, 2 Kon. 7 : 15; *tengevolge van* haar haast om te vluchten, korter: *haar haastige vlucht,* was het knaapje gevallen, nl. uit haar armen. Volgens Caspari trok zij hem bij de hand mee, maar dit is toch niet waarschijnlijk;

dan zou zijn val niet zo ernstige gevolgen gehad hebben. Nu was hij daardoor kreupel geworden, wellicht ook doordat de vlucht geen gelegenheid liet voor zorgvuldige verpleging; nif. van פסח alleen hier, qal en pi. in 1 Kon. 18 : 21 en 26: hinken. Het werd een blijvend gebrek, zie 9 : 13; 19 : 26.

Ten slotte vernemen we de naam van de knaap: מפיבשת; over het laatste bestanddeel van deze naam zie bij 2 : 8 (ook de aant.). De naam luidt in 1 Kron. 8 : 34 מריב בעל, eveneens in 9 : 40, maar dan daarnaast ook מרי בעל; in beide gevallen luidt dus ook het eerste lid van de naam anders dan in Sm. Böhl beschouwt de vorm met één ב als de oorspronkelijke, met de bet. „mijn heer (man) is Baäl", terwijl de vorm met dubbele ב een verminking zou betekenen. Veel aannemelijker is dat deze laatste de oorspronkelijke is en de andere een ietwat afgesleten vorm (men kan ook aan haplografie denken). De betekenis van merîb-baäl behoeft dan ook niet te zijn „bestrijder van Baäl" (aldus Böhl, BKW., ook Noordtzij op 1 Kron. 8 : 34), maar kan heel goed zijn „strijder is baäl", waarbij baäl dan sloeg op Jahwe als heer (aldus Oosterhoff, blz. 25). Later ging men niet alleen dit naamdeel door boseth vervangen, maar in verband daarmee ook het eerste lid omvormen tot מִפִּי (afgesleten tot מְפִי) = uit de mond van. Dhorme (bij Schulz) wijst ter vergelijking op de Babylonische naam ša-pi-bel (= uit de mond van Bel), De Groot op ša-pi-mardoek; hij houdt Mefi-baäl voor de oorspr. naam. Maar deze vinden we noch in Sm, noch in Kron. De in Kron. bewaarde naam heeft stellig de oudste rechten. Overigens is er voor ons geen reden om de naam Mefiboseth stelselmatig buiten gebruik te stellen. Ook een zoon van Saul en Rizpa droeg deze naam, 21 : 8, en de LXX heeft regelmatig Μεμφιβοσθε. Over Mefiboseth zie verder bij cap. 9.

5—7 Na de vss. 3—4 gemaakte opmerkingen neemt de auteur de draad van zijn verhaal weder op. De volgorde der namen is hier anders dan vs. 2. „Misschien is Rechab wel de jongste, maar toch de hoofdpersoon geweest bij de moord" (Schelhaas). חם היום, als I 11 : 11, *het heetst van de dag;* over כ als reiner Zeitpartikel zie Ges-K § 118 u. Het slot van vs. 5 is een Umstandssatz: *terwijl deze zijn middagrust nam,* of: in zijn m. lag. Het tijdstip is met zorg gekozen. Vs. 6 stelt ons voor een puzzle, omdat de LXX sterk afwijkt van de M.T. en een „veel vlottere tekst" (De Groot) heeft. Rehm zegt ervan: „G gibt einen guten Sinn; nur läszt sich nicht erklären, wie aus dem G-Vorlage der Wortlaut in M entstehen konnte". Inderdaad, we zullen moeten kiezen. Nu is het zeer overdreven als Schulz van de M.T. zegt, dat daarmede „nichts anzufangen" is. De bezwaren zijn: *a.* וְהֵנָּה, = en hierheen, past hier niet; dit is juist, maar zonder enige consonantenwijziging kan met 19 mss וְהִנֵּה gelezen worden (zie Kittel BH, de LXX heeft και ἰδου); *b.* nadat eerst gezegd is: „en zie, zij kwamen tot midden in het huis, als wilden zij tarwe halen, en zij staken hem in het onderlijf", is het niet nodig opnieuw de namen te noemen in de slotzin: „en Rechab en zijn broeder Baëna ontkwamen"; ook dit is op zichzelf juist, maar levert in geen geval genoegzame grond om in vs. 6a iets geheel anders te lezen. Tot recht verstand diene, dat zij die dit bezwaar inbrengen in vs. 6a met de LXX en Vg vertalen: „de poortwachtster des huizes nu was bij het reinigen van tarwe ingesluimerd en sliep" (aldus de LV, zakelijk ook Schulz, Leimb, Smith, die ook Ewald, Driver, Wellhausen en Budde noemt en de LXX ontwijfelbaar juist acht). De consequentie van dit gevoelen

is dat men dan in vs. 6b niets wil lezen van ontkomen, maar vertaalt: Rechab en zijn broeder Baëna „slipped in" (Smith), „stahlen sich durch" (Schulz) of „bleven onopgemerkt" (L.V.). Maar zoals Smith zelf toegeeft, is dit nergens de betekenis van נמלט (in I 20 : 29 is het zoiets als stil weggaan, dus toch ook iets anders dan binnenglippen). Dit brengt ons tot het derde bezwaar tegen de M.T. *c*. Vs. 6 spreekt reeds van de moord en de ontvluchting, welke in vs. 7 met meer details verhaald worden; veroorzaakt dus onnodige herhaling. Met meer recht zou men dit tegen vs. 7a kunnen inbrengen. De aanschouwelijke, bijna romantische, voorstelling, die de LXX in vs. 6 biedt, is echter de oorzaak, dat de M.T. in veler oog geen genade kan vinden. De Groot vormt een uitzondering, als hij van de Griekse tekst zegt: „wij kunnen hem niet voor oorspronkelijk houden; de moeilijkere tekst zal ook hier de oudere en betere zijn". Dit neemt niet weg dat ook volgens De Groot de auteur zeker niet vrij te pleiten is van het euvel der breedsprakigheid: hij heeft eerst in vss. 5b en 6 de hoofdzaak al verhaald en laat hierop dan in vs. 7 nog aanvullende bijzonderheden volgen. Maar terecht wees reeds Keil erop, dat dit behoort tot de eigenaardigheden van de Hebr. verhaaltrant, aan welke men geen moderne maatstaf mag aanleggen. Keil houdt dan ook vast aan de oorspronkelijkheid van de M.T. in vs. 6 en ziet in de LXX een parafrase daarvan. Dit is dan echter wel een zeer vrije paraphrase, liever nog een verzinsel te noemen. En tegen de inhoud ervan is wel degelijk dit in te brengen, dat het de bewaking van het leven des konings wel wat al te gebrekkig voorstelt: niet eens een schildwacht, maar een enkele vrouw, die dan bovendien tegelijk nog arbeid moet verrichten. De M.T. geeft een alleszins aannemelijke verklaring van het feit dat men Rechab en Baëna hun gang liet gaan. Zij hadden blijkbaar een grote zak bij zich (zie vs. 7) en kwamen ongetwijfeld wel vaker koren voor hun manschappen halen. Zodoende wekten zij geen argwaan. Ook hierom is de M.T. te verkiezen boven de LXX.

Vs. 7a brengt zakelijk niets nieuws, vult alleen vs. 5 aan met vermelding van מטה, bed, en חדר מ׳, slaapkamer. De verhaler onthoudt zich van een oordeel, maar laat duidelijk uitkomen, dat hier een toppunt van laaghartigheid bereikt is, vgl. vs. 11: „een ongehoorde daad, want naar Oosterse opvatting gold de slaap als heilig" (De Groot). De stoot in het onderlijf is evenals 2 : 23; 3 : 27 terstond dodelijk. סור hif. ook 16 : 9; I 17 : 46 voor het afhouwen of afscheiden van het hoofd van de romp. Het doel hiervan blijkt in vs. 8: als bewijs van wat zij gedaan hebben „nehmen sie kurzerhand den Kopf selbst" (Schneider). Met deze lugubere vracht bij zich „schlagen sie den umgekehrten Weg ein, den einst Abner gegangen, 2 : 29" (Schulz). Inderdaad is het waarschijnlijk, dat zij om vervolging te ontgaan zo spoedig mogelijk de Jordaan overgestoken en langs de westelijke oever zuidwaarts getrokken zijn. Dat zij haast hadden is te begrijpen: *zij liepen de gehele nacht* (volgende op de vs. 5 genoemde dag) *voort langs de weg door* הערבה, hier evenals Deut. 2 : 8; Joz. 3 : 16 *het Jordaandal* (anders in I 23 : 24).

8—12. *De moordenaars door David gestraft*

8 Nu komt aan de dag met welk doel de zonen van Rimmon hun misdaad

bedreven hebben: het enig motief was de hoop op een beloning van Davids kant. Aan hem gaan zij het hoofd van Isboseth brengen. Zeker niet toevallig is dat hij in vs. 8a דוד heet, maar na de vermelding van Hebron המלך; de gedachtengang der twee booswichten is hierin a.h.w. weerspiegeld. „Eén van hen, waarschijnlijk Rekab, zie vs. 9, spreekt vleiend van mijn heer en koning" (VdBorn; nauwkeuriger is: de koning). Gevraagd kan worden, op wie אשר terugslaat. Schulz e.a. zeggen: op Isboseth, en zij beschuldigen de spreker van overdrijving, omdat Isboseth zelf David niet naar het leven gestaan had. Het ligt echter meer voor de hand, dat het relativum betrekking heeft op Saul, zij het ook indirect, want het behoort grammatisch bij איבך; deze benaming past stellig beter op Saul, al heeft Isboseth door middel van zijn legerbenden ook tegen David gestreden. De zonen van Rimmon willen David opzettelijk herinneren aan de moeilijke tijd, toen Saul hem voortdurend vervolgde, I 23 : 14 e.e. Zo heeft David het ook begrepen, vs. 9. Tegenover het streven van Saul, staat het doen van Jahwe. Van Hem heet het ויתן נקמות, vgl. 22 : 48, in Richt. 11 : 36 met עשׂה. De pluralis, die in poëzie en in de mond van Jefta's dochter geheel op haar plaats is, klinkt hier gezwollen en weerzinwekkend. Zij poseren als toegewijde Jahwe-dienaars, die gaarne aan David een dienst willen bewijzen. Toch spreken zij de waarheid. „Es trifft der Sache nach zu, was die Mörder zu David sagen, so blasphemisch es in *ihrem* Munde klingt" (Hertzb). Inderdaad *heeft Jahwe* aan David *op deze dag wraak* (De Groot: genoegdoening) *verschaft voor wat Saul en zijn nageslacht* aan hem hadden misdaan. Maar hun duivels bedoelen laat zich daardoor allerminst verontschuldigen.

De aanhef van vs. 9 heeft iets plechtigs. „Die Wiederholung der Namen der beiden Mörder kennzeichnet die Wichtigkeit der folgenden Worte Davids" (Schulz). Hij doorziet hen en is diep onder de indruk van hun wreedheid en valsheid, maar weet ook onmiddellijk wat hem staat te zeggen en te doen. Ook hij gebruikt Jahwe's naam: חי י', vgl. 2 : 27, vooral echter 1 Kon. 1 : 29, aan het eind van Davids leven gesproken: *zo waar Jahwe leeft, die mij uit alle nood heeft gered.* Becker vertaalt את־נפשׁי door „mijn leven", maar erkent: „toch begint de betekenis hier te neigen tot die van het pron. pers.", a.w. blz. 25; „mij" is m.i. het natuurlijkst. כי „introduces the substance of the oath" (Smith), kan dus onvertaald blijven. Om aan zijn besluit (vs. 11) relief te geven en het te rechtvaardigen, herinnert hij aan zijn vonnis over de man *die* hem *het bericht bracht: zie, Saul is dood.* Zie over deze woorden boven bij 1 : 16. המגיד staat als casus pendens met de betekenis: wat betreft hem, die enz.; voorbeelden van zulk een absoluut staand nomen, gevolgd door impf. cons. bij Ges-K § 111 h, o.a. I 14 : 19; 17 : 24. והוא etc. is een Umstandssatz, die wij tussen haakjes zouden zetten. De Groots vertaling geeft de strekking juist weer: en hij dacht nog wel een brenger van goede tijding te zijn. בשׂר pi. is niet overal (zie bv. 18 : 20, 26), maar hier stellig in bonam partem op te vatten. Smith en Schulz willen lezen בעיני, in mijn ogen, maar het getuigenis van de LXX is voor deze emendatie een te zwakke grond. De M.T. geeft niet alleen een volkomen in de samenhang passende zin (dat ook Rechab en Baëna „Freudenboten" willen zijn, zoals Schulz aanvoert, bewijst alleen dat hier een punt van overeenkomst is tussen hen en de Amalekiet), maar ook is de LXX in strijd met de feiten uit 1 : 11 v.: het bericht van Sauls dood was door

David juist niet als een goede tijding opgenomen; ook zielkundig is onaannemelijk dat David zelf met het oog hierop van een goede boodschapper zou gewaagd hebben. ואחזה etc.: *heb ik te Ziklag gegrepen en ter dood gebracht;* de cohortativus heeft hier niet zijn eigenlijke zin, maar is om zijn grotere welluidendheid i.p.v. het impf. gekomen, zie Ges-K § 108 g. De reden waarom David dit deed (of eigenlijk *liet* doen, zie 15 v.), noemt hij niet, hij wil slechts laten uitkomen, dat ook iemand die meent goede tijding te brengen, nog wel strafwaardig kan zijn. Het slot van vs. 10 wordt op tweeërlei wijze opgevat. De LXX, Klost, Schulz, VdBorn, Hertzb vertalen (zakelijk ongeveer gelijk): aan wie ik bodeloon had moeten geven. Sedert Wellhausen אשר als overtollig geschrapt heeft, is hij daarin door velen gevolgd, die vertalen: om hem het bodeloon te geven, zo Smith, Leimb, Rehm, ook de L.V. Een derde opvatting is die van de Stv., Gressmann: hoewel hij meende dat enz. De M.T. biedt hiervoor echter generlei grond. Tegen Wellhausen brengt o.a. Schulz in, dat op dit moment van David geen ironische uitspraak is te verwachten. Dit bezwaar kan zonder meer niet afdoende geacht worden. Sterker staat Schulz als hij erop wijst dat אשר ook door de LXX (ῷ) gelezen is en tekstcritisch vaststaat. Met לו samen betekent het „aan wie", dat dan zou moeten slaan op de boodschapper. בשׂרה, elders steeds boodschap, moet hier wel bodeloon zijn, zie bij 18 : 20—27. Maar hoe moet tussen לתתי en אשר verband gelegd worden? Ges-K noemt gevallen waarin de inf. met ל afhankelijk is van een begrip van verplicht zijn, zoals heel duidelijk het geval is in 18 : 11, waar staat עלי לתת לך = aan mij (stond het) u te geven. Hier staat echter heel wat anders, zodat Ges-K toch schrapping van א' aanbeveelt (zie § 114 l noot). Keil handhaaft א', doch vat het op als inleidend partikel in de zin van „namelijk". Hetgeen voorafgaat is echter duidelijk genoeg, behoeft geen verklaring. Het vasthouden aan de M.T. brengt echter niet noodzakelijk mede, dat men met de opvatting van de LXX instemt. De idee van „behoren te" (geven) is op geen enkele wijze uitgedrukt, en het is ook niet waarschijnlijk, dat David hier zou zeggen, dat hij in zijn verplichtingen jegens die bode tekortgeschoten was. Als we nu א' een ogenblik buiten beschouwing laten, zien we dat de laatste drie woorden van vs. 10 (lett.: voor mijn geven aan hem bodeloon) een volkomen duidelijke zin geven. Het rel. א' legt nu verband tussen לו en het voorafgaande suffix הו— op een wijze als onze taal het niet toelaat. Wij kunnen hier niet (zoals het Grieks en het Latijn) een relativum, alleen een pron. pers. gebruiken: *om hem zo bodeloon te geven.* Zakelijk ook geheel juist is de N.V.: en zo hem zijn bodeloon gegeven. Eigenlijk is dit slechts schijnbaar ironie, de man kreeg werkelijk zijn verdiende loon.

Vs. **11** brengt de inhoud van Davids eed. אף כי enz. — *hoeveel te meer* (zal ik zo handelen) *nu goddeloze mannen* enz. De parenthese is erbij te denken, omdat David hetgeen hij voornemens is in een zelfstandige zin (ועתה) laat volgen. את־ vóór het onbepaalde איש is ongewoon, maar volgens Ges-K niet geheel zonder parallel, bv. Num. 21 : 9. רשע en צדיק „entstammen der Rechtssphäre und meinen den der unrecht, und den der jenem gegenüber recht hat" (Hertzberg). David beseft dat hij heeft op te treden als handhaver van het recht. Hier is geen enkele verzachtende omstandigheid (bv. noodweer), integendeel het is alles even misdadig; nog verfoeilijker dan in het vs. 10 genoemde

geval: *een onschuldig man in zijn huis op zijn bed ter dood gebracht.* Er ligt een climax in deze uitdrukkingen. Er blijkt uit dat David hen nog aan een nader verhoor onderworpen heeft. De conclusie ligt voor de hand: ועתה etc. — *zou ik dan niet* enz. De LXX schijnt הלא niet gelezen te hebben. דם is dikwijls gewelddadig vergoten bloed, vgl. Gen. 9 : 5 v. (alwaar ook מיד, bij דרש), omdat het bloed door de hand vergoten is: *zijn bloed van uw hand opeisen,* d.i. aan u wreken door uw bloed te vergieten, *en u van de aarde wegvagen?* בער pi. is een sterke uitdrukking, zie Deut. 13 : 5 (M.T. 6), 1 Kon. 14 : 10, vooral Deut. 19 : 13 en 21 : 9; waar sprake is van onschuldig vergoten bloed. Wrsch. staat de daar gebezigde uitdrukking David voor de geest. Op zijn bevel worden nu de moordenaars ter dood gebracht en worden hun ook de handen (de werktuigen van de moord) en de voeten (die hen naar David gedragen hadden, Leimb) afgehouwen. Deze verscherpte strafoefening wordt nog gevolgd door een smadelijke en afschrikwekkende bejegening: de geschonden lichamen worden in het openbaar *opgehangen bij de vijver in Hebron.* ויתלו heeft geen object, maar het heeft meer zin om aan de verminkte, doch nog kenbare lijken van de mannen zelf (Keil, VdBorn, N.V. e.a.) dan aan de handen en voeten zonder meer te denken (zoals Caspari, Leimb, Schulz en De Groot doen). De vijver lag blijkbaar in de stad, anders dan in Gibeon, 2 : 13. Het slachtoffer van Rechab en Baëna ontvangt, voorzover het zijn hoofd betreft, nog een eervolle begrafenis. Uit piëteit t.o. het huis van Saul laat David het neerleggen in het nog verse graf van Abner, dus toch nog in een familiegraf. Volgens Hertzb behoort dit graf tot een van de thans nog bekende punten in Hebron, vgl. Van Deursen in Bijb. Enc.

HOOFDSTUK 5

David wordt koning over geheel Israël en maakt Jeruzalem tot zijn residentie; hij verslaat de Filistijnen

1—5. *Geheel Israël zalft David tot koning*

ויבאו — ongetwijfeld zeer spoedig na de dood van Isboseth; de tijding hiervan wordt beantwoord met een daad. Was Sauls zoon blijven leven, dan zou dit wellicht nog remmend gewerkt hebben. Maar door hem weg te nemen baant God voor David de weg naar de troon. כל־ש׳ — alle stammen, nl. vertegenwoordigd door hun oudsten, stam- en geslachtshoofden, vs. 3; volgens 3 : 17 vv. waren zij in principe reeds door Abner voor deze stap gewonnen. Bevreemdend is dat VdBorn een tegenstelling ziet tussen het „alle stammen" van vs. 1 en het „alle oudsten" van vs. 3; hoogstens kan men zeggen dat het eerste door het laatste gepreciseerd wordt. Er waren trouwens ook zeer veel gewone manschappen, zie 1 Kron. 12 : 23—40. Het is mogelijk dat ze niet alle tegelijk kwamen (Leimb), maar dan toch niet met lange tussenpozen, het was een algemene beweging. Bij ישראל zou men in vs. 1a nog kunnen denken aan de niet-Judese stammen (Keil), bij vss. 2 en 3 is deze beperkte opvatting uitgesloten. Het

komen *bij David te Hebron* geldt uiteraard allereerst hen, die van elders — uit het noorden en oosten — komen moesten, maar deze hebben zich te Hebron met de mannen van Juda verenigd. Daarom en om het herhaalde כל verdient de ruime opvatting van „Israël" reeds in **1***a* de voorkeur. Wel is bij ויאמרו te denken aan woordvoerders uit àndere stammen, want de Judeeërs hadden reeds terstond na Sauls dood deze keus gedaan, 2 : 4. Maar in geen geval is aan te nemen, dat deze volksbeweging en m.n. de verbondssluiting, vs. 3, in de Judeese hoofdstad buiten Juda om gegaan zou zijn. Het komen der niet-Judeese stammen naar Hebron betekende immers ook een herstel der volkseenheid, zie bij vs. 3. Het tegendeel blijkt dan ook overduidelijk uit 1 Kron. 12 : 23 v., waar de Judeeërs uitdrukkelijk als deelnemers aan de plechtigheid genoemd worden, alsmede uit vs. 39 van datzelfde caput, waar zij een eervolle vermelding als gastheren ontvangen, zie de Aant. na vs. 5. Onjuist is het vss. 1—2 en vs. 3 als twee zelfstandige berichten over dezelfde gebeurtenis te beschouwen, waarbij dan òf in het eerste (Schulz) òf in het laatste (Budde) een uitweiding uit later tijd is te zien. Dit verschil van gevoelen wijst reeds op een zekere willekeur. Wij hebben hier twee gedeelten van het éne (trouwens zeer summier gehouden) bericht over Davids kroning en wat daarmede annex was; het ene gedeelte zou zonder het andere onvolledig zijn. Zie verder bij vs. 3.

Voorop gaan de tot David gesproken woorden, **1***b*, **2**, waarbij merkwaardig is dat de aanbieding zelf van het koningschap schuil gaat achter de daarvoor aangevoerde argumenten, drie in getal. „Die drei Beweggründe .... steigern sich eindrucksvoll" (Schneider): 1° De tamelijk frequente uitdrukking עצם ובשׂר (met verschil in suffix ook 19 : 12, 13) gaat terug op Gen. 2 : 23 (vgl. ook Gen. 29 : 14) en ziet op een meer of minder innige graad van bloedverwantschap, hier op de eenheid van David met zijn stam Juda (I 17 : 12) en door deze met al de stammen, gesproten uit de aartsvader Jakob-Israël, zie Gen. 35 : 23 vv.; dit woord is een sterk getuigenis dat het besef van saamhorigheid trots de broederkrijg (2 : 8—3 : 1) nog niet was teloor gegaan. In הננו stellen zij hun komen tot David voor als iets dat eigenlijk vanzelf spreekt, vgl. Jer. 3 : 22. Van hoger waarde dan de gemeenschappelijke afkomst is 2° dat er *reeds tevoren, toen Saul (nog) koning was* een hechte persoonlijke band was ontstaan tussen David en Israël. De uitdrukking אתמול שׁ׳, vgl. 3 : 17, wordt veel in Sm gebruikt, ook in I 4 : 7; 10 : 11. Gedoeld wordt op de periode, waarin David als legeraanvoerder in Sauls dienst stond. De aan het slot van הייתה overtollige ה moet blijkens het qerê verbonden worden met het volgende מוציא, terwijl מבי met een א (door haplografie uitgevallen?) moet aangevuld: *waart gij het die Israël deedt uittrekken en terugkeren,* vgl. I 18 : 5, 13, 16 en 30. Men had David leren kennen als een man, die voorspoed had in de oorlog en bijzonder deelde in de gunst van Jahwe, I 18 : 14. Daarom begeerde men hem reeds lang tot koning, zie 3 : 17. Het voornaamste wat voor deze keuze pleitte was echter 3°, dat Jahwe zelf hem klaarblijkelijk tot koning over Israël bestemd had. Evenmin als אמר in 3 : 18 (zie aldaar) noopt hier ויאמר ons om aan een bepaalde tot hiertoe door de auteur verzwegen uitspraak van Jahwe te denken. Evenals Abner in 3 : 9 v., 18 vertolken de sprekers op hun wijze de bedoeling van Jahwe, zoals die in Davids leven duidelijk aan de dag getreden is. Het is niet onmogelijk dat zij een reeds in zwang zijnde spreekwijze bezigen,

waarin aan de „godsspraak" een bijna poëtische vorm gegeven was. Origineel is daarin (voorzover wij weten) het gebruik van רעה, weiden, om de taak van een koning aan te duiden; dit geldt dan speciaal voor Israël, dat Jahwe zelf tot koning heeft, door wie mensen als herders over zijn volk worden aangesteld, zo bv. 7 : 7 en dikwijls bij de profeten, bv. Jer. 3 : 15, met name van David in Ps. 78 : 71 v. en van de Messias in Mi. 5 : 3; Ez. 34 : 23. Het tweede lid der „godsspraak" drukt dezelfde gedachte uit met gebruikmaking van de term נגיד, die ook reeds door Abigaïl t.o. David is gebezigd (I 25 : 30), en die via Samuël teruggaat op een woord van Jahwe zelf betr. Saul (I 13 : 14; 9 : 16). Zowel in I als in II is נ׳ bepaald de aanduiding van de door Jahwe over zijn volk aangestelde theocratische koning (zie Koolhaas, blz. 63 vv.), de *vorst*, die in dienst van Jahwe over Israël het bewind uitoefent. Ed. Sam. acht „voorganger" de beste weergave van deze karakteristieke titel, blz. 141; het geheel luidt dus: *gij zult mijn volk Israël weiden, en gij zult tot een vorst over Israël zijn.*

Vs. **3** vermeldt niet hetzelfde als vss. 1—2, maar bericht het feit der verbondssluiting, die reeds in Abners bedoeling gelegen had, zie 3 : 21. Op de vraag of ויבאו samenvalt met hetzelfde feit uit vs. 1, moet geantwoord, dat we hier waarschijnlijk een later moment hebben. Volkomen terecht oordeelt Hertzb: „man soll sich die Sache in zwei Akten vorstellen, deren erster .... mehr den Sinn einer Vorverhandlung hat". In deze (geheime?) samenspreking is dan besloten om op een bepaalde datum de zalving en de aanvaarding van het koningschap door David te doen plaats vinden. Aannemelijk is dat we in de vs. 1 genoemde onderhandelaars een betr. klein aantal gevolmachtigden hebben te zien, en in de vs. 3 optredende „oudsten" niet een hogere (Hertzb), maar een meer volledige, breder samengestelde instantie, waaronder velen die niet eerder aanwezig konden zijn. In de samenhang van het gehele bericht laat 3a zich het best als plusqu. verstaan, dus: *toen al de oudsten van Israël bij de koning te Hebron gekomen waren.* Node mist men op dit moment een woord van David zelf. Evenwel vermeldt 3b toch wel een antwoord van hem in de uiterst belangrijke daad der verbondssluiting. Er staat immers niet dat de oudsten met hem een verbond sloten, maar ויכרת להם (vgl. Hertzb). De constructie met ל is dezelfde als die in I 11 : 1, maar zakelijk is niet iets anders bedoeld dan 3 : 21, waar את gebruikt is. Zonder twijfel gaat het om een verbond met wederzijdse rechten en verplichtingen, maar geen enkel gegeven wettigt de opvatting van G. Fohrer, dat thans in een verdrag het recht van het volk geregeld werd om aan de koning de gehoorzaamheid eventueel op te zeggen (zie bij 2 : 4a). Het noemen van *koning David* als eerste agens impliceert, dat hij eigenlijk reeds van hogerhand (nl. door Jahwe, zie vs. 2 slot) is aangesteld en dat de oudsten niet anders doen dan deze goddelijke beschikking erkennen. De feitelijke situatie was ook inderdaad dat David reeds als koning fungeerde en door een deel van het volk als zodanig erkend was, 2 : 4. De oudsten handelden dus wel vrijwillig, maar voldeden daarbij tevens aan de verplichting om die koning aan te stellen, die Jahwe verkozen had, zoals Leimb met verwijzing naar Deut. 17 : 15 terecht opmerkt (in de paralleltekst 1 Kron. 11 : 3 komt dit duidelijk uit in de slotwoorden: „naar het woord van Jahwe door de dienst van Samuël"). Inzoverre ging het hier evenals bij Saul, zie bij 2 : 4. Hetgeen dáár t.o. Noth werd opgemerkt, geldt ook hier. Over de wijze van

verbondssluiting vernemen wij alleen, dat zij geschiedde לפני י׳; stellig hebben volk en koning zich dus bij het plaatselijk heiligdom (wellicht op dezelfde plek, waar Abraham reeds een altaar had opgericht, Gen. 13 : 18) ten overstaan van de wettige hogepriester, met de gebruikelijke slachtingen (vgl. Jer. 34 : 18) en met eedzwering aan elkander verbonden en daarmee dit verbond onder Jahwe's hoge bescherming geplaatst (vgl. I 20 : 16 v.). Uit deze verbintenis vloeide nu ook terstond voort, dat David tot koning gezalfd werd. In vs. 3c zijn de oudsten weer subject; וימשחו etc. sluit niet uit dat de ceremonie zelf door een priester geschiedde. Zonder deze daad zou aan de verbondssluiting iets ontbroken hebben, zij stond ermede „in het nauwste verband" (G. Ch. Aalders, Het verbond Gods, Kampen 1939, blz. 14). Bij deze (derde) zalving werd David koning over geheel het volk der twaalf stammen. Hoewel aan het slot van vs. 3 כל vóór י׳ ontbreekt (de LXX heeft het schijnbaar wèl gelezen), is dit toch duidelijk de bedoeling en in 1 Kron. 12 : 23 wordt het ook expressis verbis gezegd met deze woorden, dat men tot David kwam „om volgens de belofte des HEREN het koningschap van Saul op hem te doen overgaan" (N.V.), terwijl vs. 38 daar spreekt van „geheel Israël". Het feit dat ook Juda deelgenomen heeft aan de verbondssluiting noopt ons om ook aan het slot van vs. 3 Israël in de ruimste zin te nemen. Dit sluit in dat de twaalf stammen van nu aan weder één geheel vormen. De breuk, veroorzaakt door het schismatiek optreden van Abner en Isboseth, 2 : 8 v., is geheeld. Deze verbroedering bepaalt mede de grote waarde en betekenis van de plechtigheid te Hebron, die volgens 1 Kron. 12 : 39 v. besloten is met een groot feest, waaraan alle stammen deelnamen.

Met deze exegese wordt positie gekozen tegen de voorstelling, dat de twaalf stammen na Sauls dood niet meer één rijk gevormd hebben, maar dat Israël en Juda twee zelfstandige rijken bleven, die alleen de persoon des konings met elkander gemeen hadden, zodat men onder David (en Salomo) alleen van een personele unie spreken kan. Deze gedachte wordt voorgestaan door De Groot (ook bv. door Hulst in zijn *Het heilige volk*, blz. 117, VdBorn en Hertzb) op grond van de Studiën van A. Alt (Die Staatenbildung der Israeliten in Palestina, 1930, zie Kl. Schriften, dl. II, blz. 1—65) en M. Noth, Das System der zwölf Stämme Israels(Stuttgart 1930), maar doet aan de gegevens in de boeken Samuël geen recht wedervaren (zie bv. Méd) en komt met die van Kronieken (welk boek toch ook deel uitmaakt van de Oudtestamentische Canon) beslist in tegenspraak. Het is een raadsel hoe Noth bv. op blz. 172, kan zeggen m.h.o. op Davids zalving: „Das Nebeneinander .... blieb .... bestehen und an der Aufteilung der israelitischen Stämme auf zwei verschiedene Staaten änderte sich nichts" (vgl. hiermede de diametraal tegenovergestelde zienswijze van Kittel, Gestalten blz. 141: „nun ist das nationale Königtum, der Nationalstaat, zur Wahrheit geworden, enz.). Immers ook al is een zekere rivaliteit wellicht nooit geheel uitgebannen, zij heeft zich toch in het Davidisch-Salomonisch tijdvak alleen vlak na Absaloms opstand enigszins laten gelden (zie 19 : 40 vv.; 20 : 1 v.). In plaats van aan te nemen, dat Israël en Juda twee afzonderlijke rijken met elk haar eigen „rechtliche Grundlage" geworden waren, die niet meer tot één „Staatgebilde" konden verenigd worden (Noth, t.a.p.), is de voorstelling duidelijk deze, dat de situatie die door de burgertwist was ontstaan, en die slechts twee jaar heeft geduurd (2 : 10), over en weer als tijdelijk is beschouwd, zie bv. 2 : 22, 26 v.; 3 : 9 v., 18. Voor David, die de belofte had van het koningschap, stond het stellig aldus. Voorts wordt de term Israël tal van malen in ons boek gebezigd m.b.t. het gehele volk als volk van Jahwe,

bv. 6 : 1, 20 v.; 7 : 11; 8 : 15; 10 : 17; 11 : 1; 15 : 2; 20 : 23; 24 : 1a. Meer kan hier over deze kwestie niet gezegd worden. Men zie echter mijn *Koningschap* over wat m.i. een mistekening der historie is. Zie ook ben. bij vs. 5.

In vs. **4** is wrsch. met de meeste comm. (zie tekstcrit. materiaal bij Kittel BH) aan te nemen, dat vóór ארבעים een waw door haplografie is uitgevallen. Vss. 4—5 worden door Budde verplaatst naar cap. 8 (na vs. 14). Smith bestrijdt dit met recht, maar beschouwt de vss. wel als redactionele toevoeging (zo ook VdBorn). Zijn argument daarvoor is dat dit gegeven in de parallel-tekst 1 Kron. 11 na vs. 3 ontbreekt. Maar is dit een geldige reden voor emendatie? De auteur van Kron vermeldt vrijwel dezelfde gegevens in 3 : 4, gecombineerd met 29 : 26 v., vermelding in cap. 11 was dus overbodig. Laatstgenoemde plaats is ook daarom merkwaardig, wijl zij Juda volstrekt niet noemt, maar o.m. zegt: „de tijd die hij over Israël regeerde was veertig jaar"; Davids Judeese periode is hierbij dus ingesloten. Deze uitspraak pleit sterk tegen het boven bij vs. 3 bestreden gevoelen van Noth e.a., dat evenmin steun vindt in het slot van vs. 5: *geheel Israël en Juda*. VdBorn leest hier dat de auteur twee rijken afzonderlijk wil noemen, en hij vertaalt „over geheel Israel en over Juda". Maar de M.T. bevat slechts één על, het tweede „over" moet dus vervallen. Voorts is duidelijk dat de auteur indien hij twee rijken had willen noemen het כל־ vóór 'יש had weggelaten. Mijn conclusie is dat hij met deze slotwoorden bedoelt: het gehele volk Israël, Juda inbegrepen. De uitdrukking pleit dus eer tegen dan vóór de gedachte, die VdBorn hier wil vinden. Hierover breder *Koningschap* § 5b.

Over het tijdstip waarop David koning werd over geheel Israël zie bij 2 : 10 v., ook het daar vermelde artikel. Uitgaande van de datering van zijn regering in de jaren 1010—970 v. Chr., zie de Lijst, is dit tijdstip te stellen in 1008 of 1007, dus nog enkele jaren vóór zijn vestiging te Jeruzalem. Ook geleerden die de Bijbelse chronologische gegevens voor uittocht en intocht weinig betrouwbaar achten dateren het begin van Davids koningschap toch omstreeks het jaar 1000 v. Chr. (bijv. Noth, blz. 24 vv., 206, wat overigens m.h.o. op Salomo's regeringsdata een te laag jaartal schijnt. Zie verder bij 7 : 1.

Het is hier de plaats om in het kort aandacht te schenken aan het feit van de parallelle teksten, welke uitdrukking doelt op het voorkomen van grotere of kleinere pericopen in 1 Kronieken (aang. als Kron), die niet alleen gewijd zijn aan gebeurtenissen, welke ook in Sm verhaald worden, maar in vele gevallen ook bijna woordelijk met deze gedeelten uit Sm overeenstemmen. Het eerste verhalende gedeelte is (afgedacht van I 31, vgl. 1 Kron. 10) 5 : 1—3, waarvan 1 Kron. 11 : 1—3 een parallel biedt. Reeds bij deze korte pericoop (in de exegese reeds herhaaldelijk genoemd) springt in het oog dat er naast grote overeenkomst ook op meer dan één punt enig verschil in weergave bestaat. Het is z.m. duidelijk dat dit verschijnsel van zeer groot gewicht is voor het recht verstand van de betrokken teksten. Indien immers dezelfde stof in Kron zoal niet op geheel zelfstandige wijze, toch met bepaalde nuanceringen in de groepering en voorstelling der feiten verhaald wordt, is de exegese van Sm verplicht rekening te houden met hetgeen in deze parallelle teksten medegedeeld is en met de wijze, waarop dit is gebeurd. Dit zal niet alleen aan de juistheid van de exegese ten goede komen, maar bovendien in vele gevallen ook gewenste opheldering kunnen verstrekken. Met deze uitspraak is positie gekozen tegenover het gevoelen van talrijke werken (comm., geschiedboeken, artikelen), die aan Kronieken uit een oog-

punt van betrouwbare geschiedschrijving weinig of geen waarde hechten. Staat het immers vast dat dit boek evenzeer als de boeken Samuël en Koningen deel uitmaakt van de Oudtestamentische Canon, dan mag het ook niet gediscrimineerd worden, maar maakt het (afgedacht van relatief onaanzienlijke feilen, die voor rekening van de overlevering komen en in geen enkel canoniek boek ontbreken) aanspraak op ons vertrouwen, ook in zijn historische berichtgeving. De onderscheiden boeken zijn dan immers onderdelen van één groot geheel, waarvan de leden elkander wel kunnen aanvullen, doch waarbinnen wezenlijke tegenspraak is uitgesloten. Dit betekent i.c. dat de exegese van Sm niet mag worden uitgewerkt in zulk een zin, dat zij onverenigbaar zou zijn met duidelijke gegevens uit Kron en dat hetgeen het laatste in onderscheiding van Sm bevat (tenzij het alleen gaat om een verschil van redactionele aard) als bron van meer licht over hetzelfde onderwerp is te aanvaarden.

Zonder dat we te veel in exegese van details uit Kron afdalen, zullen we derhalve in het vervolg telkens ook de parallelle plaats uit dat boek raadplegen en vergelijken. Practisch wordt dit trouwens ook gedaan door vele comm., die de mededelingen van Kron in het algemeen voor tendentieus, in elk geval voor niet-betrouwbaar houden. Niemand mene dat als vrucht van het boven geschetste uitgangspunt de eigenlijke kwesties ontweken worden en de weg van de minste weerstand gekozen is. Er zullen kwesties genoeg overblijven en er zullen bepaalde gevallen zijn, waarin voor het verschil tussen Sm en Kron geen bevredigende verklaring valt te geven, zo bv. bij de getalsopgaven in 24 : 9, 24, verg. met 1 Kron. 21 : 5, 25. Men zal dan — zo lang nieuwe gegevens of gezichtspunten ontbreken — beide berichten onverzoend naast elkander moeten laten staan en in een „non liquet" eindigen. In geen geval kan het een juiste methode geacht worden om a priori één van de beide boeken als kennisbron te disqualificeren. Daarentegen geeft het boven gestelde uitgangspunt — dat nl. Samuël en Kronieken als delen van de Canon principieel gelijk staan — een zekere waarborg, dat men de bestaande moeilijkheden in het rechte licht zal bezien, en in vele gevallen ook reeds de sleutel zal vinden, die nodig is om een uitweg te openen, althans deze in de goede richting zoeken.

Hierover zou nog meer zijn te zeggen, maar aangezien brede excursen in deze uitgave contrabande zijn, wordt daarvoor verwezen naar een art. van mijn hand over de onderlinge verhouding van de parallelteksten van Sm en Kron in G.T.T. 1961, blz. 108—116, alwaar ook literatuuropgave. Hier noemen wij alleen G. Ch. Aalders, O.T.-ische Kanoniek, blz. 390 vv. en art. Kronieken in de Chr. Enc.[2], eveneens voor een overzicht van de literatuur H. van der Bussche, Het probleem van Kronieken, Gent 1950.

Ten slotte: de vraag waarom Kron. gedeelten uit een bepaald (par.) verhaal heeft weggelaten (bv. 6 : 20b—23), behoort niet hier, doch in de comm. op Kron aan de orde te komen.

Het boven geschrevene betreft de volgende parallelle gedeelten:

2 Samuël	*1 Kronieken*
5 : 1—3, 6—10	11 : 1—9
5 : 11—25	14 : 1—17
6 : 1—11	13 : 1—14
6 : 12—20a	15 : 25—16 : 3, 43
7 : 1—29	17 : 1—27
8 : 1—18	18 : 1—17
10 : 1—11 : 1	19 : 1—20 : 1
12 : 26—31	20 : 2—3
21 : 18—22	20 : 4—8
23 : 8—39a	11 : 10—41a
24 : 1—25	21 : 1—22 : 1

Verder zijn te vergelijken 2 Samuël 3 : 2—5 samen met 5 : 4—5, welke door 1 Kronieken 3 : 1—4 tot één verbonden zijn.

6—16. *Jeruzalem wordt hoofdstad van het rijk*

Het opschrift noemt de hoofdzaak uit deze pericoop; zij schakelt echter verschillende korte berichten aaneen, die alle spreken van Davids bijzondere voorspoed: zijn inneming van Jeruzalem, zijn vestiging in Davidsstad, zijn bouwwerkzaamheid aldaar, zijn betrekkingen met Hiram en de uitbreiding van het koninklijk gezin. Reeds deze opsomming toont aan, dat we te doen hebben met gebeurtenissen die zich over verscheidene jaren uitstrekken, en die een totaalindruk willen geven van Davids snel toenemend aanzien als koning van geheel Israël, vss. 10, 12. De auteur trekt hier enkele grote lijnen, maar zal eerst vs. 17 weer duidelijk aansluiten bij het vss. 1—3 verhaalde. Vrij algemeen nemen de comm. dan ook aan, dat de invallen der Filistijnen, vss. 17—25, aan de verovering van Jeruzalem zijn voorafgegaan, m.a.w. dat de chronologische orde op dit punt voor een meer zakelijke orde heeft moeten wijken, zie ook bij 2 : 10 v. Parallel is 1 Kron. 11 : 4—9.

Vs. **6** bevat geen enkele tijdsaanduiding. Het onderstelt dat David heeft omgezien naar een stad, die an sich en door haar ligging beter dan Hebron geschikt zou zijn als hoofdstad van het gehele rijk. Dat zijn keus op Jeruzalem viel, is om tal van redenen (zie ben. blz. 96) begrijpelijk, maar een groot bezwaar was dat de stad (of althans de burcht) bewoond werd door een niet-Israëlietische bevolking en onneembaar sterk was. Het is dan ook nauwelijks aan te nemen dat David hierin anders dan volgens goddelijke aanwijzing is tewerk gegaan (Schneider; vgl. 2 : 1 v.). Onjuist is in elk geval het gevoelen van Hertzb, die spreekt van een „nebenher und privat vollzogene Unternehmung". David wordt המלך genoemd, en wel beroept H. zich voor zijn mening op het ואנשיו (waarbij zeker te denken is aan de aan David zo nauw verbonden helden, die met hem naar Hebron gekomen waren, 2 : 3), maar David is sinds lang geen bendehoofd meer. Hij handelt als hoofd van de staat en heeft ongetwijfeld een legermacht van brede samenstelling onder zijn bevel gehad, zoals blijkt uit het „geheel Israël" van Kron, vgl. de aanhef van 6 : 1. Noordtzij ziet hierin juist „dat David ook in de structuur van zijn leger zich dadelijk deed kennen als koning van geheel Israël", hetgeen niet uitsluit dat de groep van „Davids mannen" de kern van dit leger heeft gevormd. אל zal in vijandige zin verstaan moeten worden: tegen. היבסי, coll., is de naam van een der volken, die reeds vóór de intocht van de Israëlieten in Kanaän woonden, bv. Gen. 15 : 22, nader: in het bergland, Num. 13 : 29, speciaal in Jeruzalem (en omgeving, vgl. יושב הארץ), dat naar hen een enkele maal Jebus genoemd wordt, Richt. 19 : 10 v., 1 Kron. 11 : 4; noch de Judeeërs, noch de Benjaminieten waren erin geslaagd hen te verdrijven, zie Joz. 15 : 63; Richt. 1 : 21. Over de afkomst der Jebusieten verkeert men alsnog in het onzekere, zie Gispen in BE, ook VdBorn t.p. De genoemde plaatsen laten zich duidelijk uit ten gunste van de opvatting, dat wel de heuvel met de burcht in handen der Jebusieten was, maar dat in de naaste omgeving daarbuiten toch ook Israëlieten woonden, zie bij vs. 9. Een betrekkelijk vreedzaam nabuurleven — door Leimb „wenig wahrscheinlich" geacht — kan zich hier evengoed voorgedaan hebben als op tal van

andere plaatsen, zie Richt. 1 : 27—36, 1 Kon. 9 : 20 v. (uit deze l.g. plaats blijkt dat Salomo de Jebusieten tot herendienst verplichtte; ook David heeft ze dus niet uitgeroeid, zie 24 : 18).

Als subject van het onbepaalde ויאמר zijn inwoners van Jebus te denken; dit blijkt niet alleen uit Kron, die hen met name noemt, maar ook uit הנה: *gij komt hier niet binnen;* dit is dus niet een door derden tot David gerichte waarschuwing (Caspari); wrsch. heeft men deze woorden vanaf de vestingmuur David toegeroepen (vgl. de situatie in I 14 : 12 v.). Dan volgt כיאם, sterk adversatief na de negatieve zin: maar, of: *veeleer zullen de blinden en de lammen u keren.* Het perf. הסירך mag niet met Wellhausen en Budde in impf. veranderd worden; juist het perf. drukt de meest stellige zekerheid uit, zo bv. Caspari; Hertzb i.o.m. Ges-K § 106 m. סור in hif. betekent ook Spr. 4 : 24, 27 op een afstand houden. Sommigen willen plur. lezen וך—, maar terecht wijst Keil erop, dat menigmaal het verbum in 3e pers. sing. vooropgaat en door een volgend subject in plur. nader bepaald wordt, zie Ges-K § 145 o. De auteur parafraseert deze sterke uitspraak met een לאמר etc.: dat is te zeggen, of: *waarmede men wilde zeggen,* enz. De Jebusieten meenden zo boud te kunnen spreken, omdat hun stad (d.w.z. dat gedeelte hetwelk met de burcht Sion, vs. 7, gelegen was op de zuid-oostelijke heuvel van Jeruzalem) metterdaad uitmuntte door een buitengewoon sterke ligging: aan drie zijden, de westelijke, zuidelijke en oostelijke, verhief zij zich met een steile helling uit diepe dalen, en alleen aan de noordzijde zou zij met goed gevolg kunnen worden aangevallen door een vijand, die de hogere, noord-oostelijke heuvel beheerste; aan die noordkant waren dan zonder twijfel ook versterkingen aangebracht. David kwam echter uit het zuiden, en van die zijde scheen de verovering zózeer een onmogelijkheid, dat de Jebusieten zonder overdrijving mochten zeggen, dat zij de verdediging wel aan de blinden en de lammen konden overlaten. Temeer omdat zij ook ingeval van een belegering konden beschikken over het water van de fontein Gihon (de tegenw. Maria-bron), die zich bevond aan de oostelijke voet van de heuvel en die het gehele jaar door water gaf, zie hierover bij vs. 8.

Vs. **7** brengt alleen de sobere, overigens hoogst belangrijke, mededeling: *maar David nam de burcht Sion — dat is Davidsstad — in bezit.* Al schijnt de tekst hierbij onderscheid te maken tussen Jeruzalem (of Jebus, Kron) en Sion, toch laat de samenhang geen andere verklaring toe dan deze, dat David aan de vs. 6 genoemde Jebusieten de citadel ontnam, die zij onneembaar achtten. Hij kwam dus toch binnen en daarmede was de val der stad, die inderdaad wel meer omvat zal hebben dan de burcht (zie bij vs. 8 v.) een feit geworden. Voor het eerst treffen wij hier de benaming ציון aan als aanduiding van de מצודה, de bergvesting, die op de Z.-O. heuvel van Jeruzalem gebouwd was en daarmede één geheel vormde. De afleiding van de naam is onzeker; Ges-B brengt hem in verband met de stam ציה, waarvan ook צִיָּה (= droogte, steppe) gevormd is, bv. Ps. 63 : 2; Zef. 2 : 13; anderen denken aan een stam צין, die beschermen zou betekenen; Köh-B vermeldt nog meer gissingen, maar schijnt toch zelf te kiezen voor ציה, waarvoor in elk geval het bestaan van het bekende subst. ציה pleit. De naam zou dan betekenen „dorre, hete plek" en wrsch. van de heuveltop op de burcht zijn overgegaan. Hij heeft echter

als topografische aanduiding weldra moeten plaats maken voor de naam עִיר ד', want hier vestigde David zijn residentie. Voor de verschuivingen in de betekenis van de naam Sion in het O.T. zie bv. Noordtzij, Chr. Enc., 1e druk. Hoewel aan de verovering waarschijnlijk een beleg zal zijn voorafgegaan, is het zeer de vraag of (zoals De Groot aanneemt) daarvan in Jes. 29 : 1, 3 gesproken wordt.

Vs. 8 bevat niet „een andere traditie" (VdBorn), het spreekt immers niet over het vs. 7 vermelde feit als zodanig, maar heeft een daarbij door David gesproken woord voor ons bewaard. Het lijdt geen twijfel, dat ביום ההוא slaat op de dag der verovering van de burcht Sion. Hetgeen David gezegd heeft is weergegeven in een tweetal uitspraken, die met elkander geen verband houden en onmogelijk als één (samengestelde) volzin (Keil, ook de LXX) kunnen worden beschouwd. Beide zijn wel wat onduidelijk, maar niet zo „dat er geen zin aan is te hechten" (Noordtzij). כל־מכה etc. wordt wel (bv. door Gressmann, Schulz, De Groot) vertaald: ieder die een Jebusiet slaat (of: geslagen heeft), maar de bewoordingen laten stellig een andere vertaling toe, waarbij יבסי als collectivum wordt opgevat, nl.: *alwie de Jebusieten verslaat.* Op deze protasis zou eigenlijk een apodosis moeten volgen, waarin een beloning werd toegezegd voor het in de aanhef gevraagde wapenfeit. Als zodanig komt niet in aanmerking het ויגע בצנור, waarover straks nader. Op zichzelf is mogelijk, dat de apodosis door tekstbederf is uitgevallen. Maar het is ook volstrekt niet ondenkbaar, dat David met een onvolledige oproep zijn manschappen heeft willen aanvuren tot een koene daad; zo kunnen ook wij bij een wedstrijd zeggen: wie het eerst bij de eindstreep is . . . ! Anderzijds is het wel aannemelijk, dat hij een premie in uitzicht gesteld heeft (zie over de andere mogelijkheid hetgeen ben. blz. 95 is opgemerkt). *Dat* hij dit feitelijk ook hééft gedaan, blijkt uit 1 Kron. 11 : 6, dat luidt als volgt. „Alwie de Jebusieten het eerst slaat, zal aanvoerder en overste worden. En Joab, de zoon van Zeruja, klom het eerst naar boven, daarom werd hij aanvoerder" (N.V.). De formulering van Davids woorden is hier duidelijker en vollediger. De bedoeling van het eerste lid is blijkbaar: alwie bij het verslaan van de Jebusieten vooraan gaat. Maar dit zal dan ook de strekking zijn van de parallel in vs. 8 (dus niet „ieder die enz.", zie boven, maar: „hij — wie het ook zij — die de J. verslaat"). David heeft derhalve de hoogste militaire rang als prijs verbonden aan de overwinning op de Jebusieten. Hoewel hij zelf als koning opperbevelhebber bleef, had hij een man nodig, die in zijn naam het gehele leger aanvoerde. Het was Joab die deze post verwierf. De redenering van Gressmann gaat dan ook niet op, als hij zegt: „Diese Ueberlieferung kan nicht geschichtlich sein, weil Joab damals längst Heerführer war" (zo ook Ehrlich). Davids positie bracht mede het aanstellen van functionarissen, die hij als koning van Juda nog niet zo nodig had, zie bovendien 21 : 17. En indien een ander de leiding had gehad bij het verslaan van de Jebusieten, zou die legeroverste geworden zijn. Over Joabs daad zelf spreken we nog.

Het is evident dat de tekst van Kron geen opheldering biedt over de woorden ויגע ב'. Reeds werd opgemerkt dat deze niet een hoofdzin kunnen uitmaken op de wijze als de N.V. ze heeft weergegeven: „(wie de Jebusieten wil verslaan) moet door de watergang binnendringen", zie de toelichting van Hulst, O.T.T.P.,

blz. 31. De verbaalvorm heeft nergens deze betekenis. Zij is op zichzelf volkomen duidelijk, nl. impf. qal van נגע, dat met de praep. ב meestal aanraken betekent (bv. Gen. 3 : 3), maar ook veel voorkomt in de betekenis „reiken tot" of „bereiken", waarbij het dan in de regel wordt gevolgd door עד, על of אל, bv. in Jona 3 : 6, in één geval echter door ב, nl. in Job 5 : 19b, waar blijkbaar de zin is: geen kwaad zal u treffen. Deze betekenis is hier het meest bruikbaar, omdat — zoals we zien zullen — het subst. צנור een plaatsaanduiding bevat. Het gaat om het bereiken van een bepaald punt. ויגע ב' is feitelijk alleen verstaanbaar als voortzetting van de met כל־ begonnen bijzin. Wanneer wij dit zo zeggen, is daarmede reeds vooruitgegrepen op de betekenis van sinnōr. Behalve in vs. 8 vinden wij dit woord nog in Ps. 42 : 8 in de zin van waterstraal of waterval. Hier past deze vertaling niet, maar in het latere Hebreeuws betekent het waterleiding of kanaal. De Groot die dit opmerkt geeft op blz. 82 v. een overzicht van de verschillende opvattingen en kiest zelf voor „schacht", maar noemt deze vertaling toch onzeker. In de laatste tijd is het echter vrijwel tot communis opinio geworden, dat we zeer zeker aan een schacht, watergeleiding, of watertunnel hebben te denken. Men kan zeggen dat het resultaat der opgravingen op dit punt aan het recht verstand van de tekst is ten goede gekomen. Nadat Warren reeds in 1867 de schacht ontdekt had, die de onderaardse verbinding vormde tussen het plateau van de heuvel Sion en de bron Gihon onderaan de oostelijke helling, is door latere onderzoekingen van de Parker Missie en vooral van Père Vincent gebleken, dat zich binnen in de heuvel een uitgebreid tunnelsysteem bevond. Een deel daarvan moet reeds dateren uit de vóór-Israëlietische periode. Van de oostelijke helling liep een tunnel in westelijke richting (enigszins omlaag hellend) naar een platform in het binnenste van de heuvel, vanwaar men langs een schuin omhoog voerende, uitgehouwen trap de top van de heuvel kon bereiken op een punt, dat buiten of binnen de vestingmuur gelegen was (dit is nog niet met zekerheid uitgemaakt). Vanuit de tunnel kon men langs een verticale schacht een emmer neerlaten in een door de bron gevuld bassin en zich zo van drinkwater voorzien.

Al deze gegevens zijn ontleend aan het — ook uiterlijk — magistrale werk van J. Simons, Jerusalem in the Old Testament, waarin al de door vs. 8a opgeworpen kwesties — ook de exegetische — grondig onder de ogen gezien worden, zie blz. 163—173. Ook Simons neemt aan dat hetgeen David zegt over de lammen en de blinden los staat van het voorafgaande en dat Davids eerste uitspraak onvolledig is overgeleverd („the copula — weʾeth primo — .... rather attests a preceding lacuna in the text", blz. 169, noot 4). Wat sinnōr betreft (dat door Gressmann met Röhre = männliches Glied, door de L.V. met keel vertaald wordt en in plaats waarvan Schulz pinnah = Burgzinne wil lezen) acht Simons op louter philologische gronden de betekenis „watertunnel" wel niet afdoende bewezen, maar toch meer waarschijnlijk dan de andere suggesties, die met of zonder tekstemendatie gegeven zijn. Zelfs kiest Simons beslist voor deze betekenis, omdat zij het best past bij de plaatselijke situatie èn bij het verbum נגע. Men mag dan volgens hem bij dit verbum niet denken aan een opklimmen (door de schacht) of aan een bereiken van de vesting zelf (na zulk een — op zichzelf niet onmogelijke — klimpartij), maar aan het bereiken (inclusief veroveren) van de ingang van de tunnel op de oostelijke helling vlak boven de bron. De Jebusieten kunnen onmogelijk nagelaten hebben dáár een sterke wacht te plaatsen „in order to prevent the enemy from cutting their life-line" (blz. 172). David vroeg dus van

> zijn mannen, dat zij de helling zouden beklimmen, de Jebusieten neerhouwen, dan de ingang van de tunnel bezetten en voorts de watervoorziening der belegerden afsnijden. Het resultaat moest dan wel de overgave van de vesting zijn. Wat Joab gedaan heeft, is dus niet het beklimmen van de tunneltrap binnen in de heuvel, maar het beklimmen (עלה, 1 Kron. 11 : 6) van de helling tot bij de wachtpost, een zeer gevaarlijke onderneming, die inderdaad wel buitengewoon gehonoreerd mocht worden.

Deze verklaring van Simons doet niet alleen aan de tekst volkomen recht wedervaren, maar geeft ook althans enig inzicht in de wijze waarop de onbedwingbaar geachte vesting toch David in handen gevallen moet zijn. Zij wordt ook niet gedrukt door het bezwaar van Schulz, dat in het zinnetje *alwie de Jebusieten verslaat en de watertunnel bereikt* de logische orde wordt omgekeerd, „denn das Absperren des Wassers wäre doch erst die Vorbedingung zur Besiegung der Jebusiter" (blz. 57). Bij de voorstelling van Simons verliest deze bedenking haar kracht, want men moest dan éérst de bezetting der Jebusieten verslaan, alvorens men de watertunnel kon binnendringen en in bezit nemen. Simons vestigt er de aandacht op, dat het bestaan van de onderaardse watervoorziening natuurlijk voor de omwonende Israëlieten geen geheim geweest is, daar zij eeuwenlang mede de kracht van de vesting had uitgemaakt. Thans bleek zij inderdaad ook nog haar zwakke stee te wezen. Het komt ons minder juist voor — wat VdBorn en Hertzb doen — om de tekst van vs. 8 met een groter of kleiner deel van 1 Kron. 11 : 6 aan te vullen. Tekstcritische gronden hiervoor zijn niet aanwezig, zodat uit dit oogpunt het meest waarschijnlijk geacht moet worden dat Davids woorden zijn weergegeven en bedoeld als een aposiopese, zie Ges-K § 167 a. Dan zou Kron dus Davids woorden op zelfstandige wijze (trouwens zakelijk niet onjuist) hebben weergegeven en met een hoofdzin aangevuld. Met volkomen zekerheid kunnen we in dezen niet spreken.

Over de rest van vs. 8 kunnen we korter zijn. Dit gedeelte slaat terug op de honende woorden der Jebusieten uit vs. 6. David reageert hierop door zijn afkeer van die lammen en blinden te uiten, waarbij hij niet deze ongelukkigen als zodanig, maar de verdedigers van de vesting (de *zogenaamde* lammen en blinden) op het oog heeft. Heel duidelijk zegt de tekst dit niet. Er is een incongruentie tussen de herhaalde nota acc. את vóór פ en ע en het ontbreken van een actieve verbaalvorm, die deze accusativi regeert. Terecht zegt Schulz: „diese Akkusativi hängen in der Luft". Noch het ketîb שָׂנְאוּ (= zij haten), noch het qerê שְׂנֻאֵי (= de gehaten, nl. van נפשׁ ד׳) geeft een bruikbare zin. Deze verkrijgen we wel door met Schulz en Kittel BH te lezen: שׂנאה, 3e pers. fem. sing. perf., waarbij נפשׁ het subject is, dus: *maar die blinden en lammen haat David met heel zijn ziel* (Becker vert.: dodelijke haat, blz. 42) Deze emendatie staat tekstcritisch niet sterk, maar zal de zin van de oorspr. tekst toch ongetwijfeld zeer nabij komen. Dat David zich zo uitlaat als hij doet wijst op een zekere wrevel, omdat men „de blinden en lammen" a.h.w. tegenover hem gesteld heeft om hem te honen. In geheel de samenhang moeten de woorden betekenen, dat David zijn mannen vrijheid gaf om met de Jebusieten korte metten te maken. Zij behoefden hen, die bij David gehaat waren, niet te ontzien. De uitspraak wordt vermeld omdat zij de historische aanleiding geweest is tot het ontstaan van de spreekwijze: *Een blinde en een lamme mogen niet*

in huis komen. De LXX heeft אל־הבית weergegeven door εἰς οἶκον Κυρίου; ook Budde, Smith, Caspari en De Groot willen aan de tempel denken, o.m. op grond van de bepalingen in Lev. 21 : 16 vv., wat terecht door Leimb wordt afgewezen. We hebben hier geen wetsvoorschrift, maar een in Jeruzalem gebruikelijke manier om te zeggen, wie men niet in huis hebben wilde. De tekst biedt geen enkele grond om verband te leggen tussen Davids woord en het heiligdom; daarentegen is er een duidelijke samenhang tussen de spreuk van vs. 8 slot en de woorden van de Jebusieten, vs. 6, waarop David reageerde, vs. 8, vgl. in beide vss. het לא יבוא. Zij hadden gezegd „de blinden en lammen zullen zorgen dat gij niet binnen komt", maar David komt wel binnen en werpt hen buiten. „Die sprichwörtlich gewordene Redensart wurde demnach gebraucht um jene zu verspotten, die im übergroszen Gefühl ihrer Sicherheit anderen einen Miszerfolg voraussagen, den sie in ihrer Unfähigkeit selbst erleiden" (Schneider).

Met וישב enz. vermeldt vs. 9 allereerst het uiterst gewichtvolle feit, dat David zich vestigt in de veroverde burcht en deze naar zichzelf noemt עיר דוד. Dit was blijkbaar het doel van de gehele expeditie. David verplaatst zijn residentie uit Hebron naar Jeruzalem en maakt dit tot de hoofdstad van het gehele rijk. Alle comm. en geschiedwerken als van Kittel, Noth, Beek, Bright, zijn het erover eens, dat deze daad (gevolgd door de overplaatsing van de ark, cap. 6) een meesterlijke, geniale greep van David geweest is, getuigend van Davids vooruitziende blik en van zijn gave om de eis van zijn tijd te verstaan. Hoewel de tekst niet uitdrukkelijk spreekt over Davids motieven komen voor de bepaling van zijn keus zeker de volgende overwegingen in aanmerking: 1° Sedert hij ook door de noordelijke en oostelijke stammen als koning was erkend, kon Hebron in het hartje van het Judeese stamgebied niet meer als hoofdstad bevredigen. 2° Andere meer centraal gelegen steden als bv. Mizpa, Bethel, Sichem waren wel eerbiedwaardig, maar onderscheidden zich niet door hun sterke ligging en zouden licht het misnoegen der mannen van Juda hebben opgewekt. 3° Dit was niet het geval met Jeruzalem, dat tot nu toe als een Kanaänietisch „Fremdkörper" midden in Israël (Richt. 19 : 10 vv.) was blijven liggen en feitelijk tot geen enkele stam behoorde; zodoende kon de keus van deze stad geen rivaliteit gaande maken, en voorzover het tot Benjamin gerekend kon worden, vgl. Joz. 18 : 28; Richt. 1 : 21, kon dit bij de stamgenoten van Davids voorganger slechts in goede aarde vallen. 4° Jeruzalem was voorts „centraal genoeg gelegen om èn Efraïm èn Juda aangenaam te kunnen zijn" (Noordtzij, Gods Woord, blz. 381), vlak bij het kruispunt van de grote heirwegen van Hebron naar het noorden en van Joppe naar het Oost-Jordaanland, op heuvels gebouwd en tevens door bergen omgeven (Ps. 125 : 2), en daardoor van een merkwaardige sterkte (vgl. bij vs. 6). Ten slotte bezat Jeruzalem ook een zekere aantrekkingskracht om zijn hoge ouderdom en zijn religieuze betekenis als de stad van Melchizedek, Gen. 14 : 18 vv. (Schneider spreekt van „das Geheimnis Jerusalems"; De Groot noemt in dit verband ook Gen. 22; het is echter de vraag waar we „het land Moria" uit Gen. 22 : 2 hebben te zoeken). Als negatief argument kan aan het gezegde nog toegevoegd worden dat door de verovering van Jeruzalem een einde kwam aan het voortbestaan van een sterk heidens bolwerk midden in het heilige land, dat een

smaad was voor Jahwe en voor de volledigheid van Davids heerschappij een onduldbaar obstakel betekende. Zie ook blz. 91, reg. 17 vv. van boven.

Over de betekenis van de naam Jeruzalem bestaat nog steeds geen communis opinio; wel is het alleszins waarschijnlijk dat het tweede lid samenhangt met de stam שׁלם, zodat de stad daardoor als een plaats of woning van vrede gestempeld wordt, vgl. Hebr. 7 : 2. In de Amarnabrieven heet zij Ursulimumma. De slotlettergreep לם is niet op te vatten als met dualis-uitgang, zij bevat geen jod, en volgens Simons moet men dan ook ophouden aan het qerê een argument te ontlenen om Jeruzalem een „dubbelstad" te noemen, a.w. blz. 24, noot 1. Dit neemt niet weg dat er voor dit laatste toch wel alle aanleiding is, omdat het gehele stadsgebied van het N. naar het Z. wordt doorsneden door het dal, dat de Arabieren El Wad noemen, zie Van Deursen in BE blz. 248 v.; eveneens van dezelfde auteur: Jeruzalem is welgebouwd, z.j., uitg. Bosch en Keuning, Baarn.

Simons betoogt op blz. 248 v. uitvoerig dat reeds vóór Davids tijd de westelijke en de oostelijke heuvelrug één stad vormden, waarvan de versterkte vesting op de zuid-oostelijke heuvel Sion (= Davidsstad) gelegen was. Een groot deel der bevolking woonde dus buiten de muur, maar dat kwam vaak voor. Toen David derhalve de vesting Sion veroverd had, betekende dit de verovering van geheel Jeruzalem. Hierbij moet men bedenken dat de zuid-westelijke heuvel grotendeels bewoond was door Israëlieten. S. verwijst hiervoor naar Richt. 1 : 8 (vgl. ook vs. 21) en voegt eraan toe dat in het tegenovergestelde geval Davids verovering van de zuid-oostelijke heuvel „would have been a extremely hazardous enterprise of doubtful use", blz. 245, noot 2.

Dat David geheel Jeruzalem in handen kreeg, is evident uit vss. 5, 13, 14. Het ene wapenfeit der verovering van Sion is beslissend geweest. Men houde in het oog dat de naam Davidsstad, dus niet geheel Jeruzalem omvat, alleen het gedeelte op de Z.-O.-heuvel, zie Schetskaartje 3 bij De Groot, ook Parrot, De tempel van Jeruzalem, blz. 11. Uit de naamgeving valt niets af te leiden omtrent een apart koningschap van David over de stadstaat Jeruzalem, zie mijn *Koningschap* § 5b. Wel kan men zeggen, dat dit stadsgedeelte kroondomein werd; vs. 9b zegt dat David het versterkte. Dit zal toch wel de zin zijn van בנה, dat niet alleen op nieuwbouw behoeft te slaan. Dat een object ontbreekt, geeft nog geen grond om de tekst corrupt te achten (Schulz); ook wij gebruiken ons „bouwen" wel absoluut en hier denkt de lezer toch terstond aan het voorafgaande עיר ד׳, trouwens Kron heeft als object העיר (zonder nota acc.). *David legde rondom versterkingen aan.* סביב, ook in Kron, zegt dat hij langs de gehele omtrek gebouwd heeft. De top van de heuvel had een omvang van tussen de 2 en 2½ hectare. De muur of wal behoefde dus niet zo heel lang te zijn en kon aan drie zijden (zie bij vs. 6) aansluiten bij de steile helling. De nadere bepaling van de door David in acht genomen bouworde is niet volkomen duidelijk: *van de Millo af binnenwaarts.* De betekenis „binnenwaarts" voor ביתה staat vast op grond van Ex. 28 : 26; 39 : 19; 1 Kon. 7 : 25 (aldus de N.V.). Mogelijk is ook „in de richting van het huis", maar wat zegt dit hier? Over Davids huis wordt eerst vs. 11 gesproken. Dit is dus niet waarschijnlijk. De Groot denkt aan de tempel, maar die is eerst door Salomo en niet op de Sion gebouwd. Het meest voor de hand ligt de betekenis

„binnenwaarts" te houden. Zij onderstelt dat de מלוא, die het uitgangspunt van Davids bouwarbeid vormde, aan de buitenkant of het uiteinde van de heuveltop lag. Onwillekeurig gaan de gedachten dan naar de noordzijde en de meesten zoeken dáár inderdaad het bouwwerk, dat als de Millo wordt aangeduid. Aan die zijde toch zette de heuvel zich noordwaarts voort en was een sterke afsluiting het meest noodzakelijk. Hoeveel onzekerheid er t.a.v. de Millo immers bestaan moge, vast staat volgens Simons in elk geval dat hij deel uitmaakte van de verdedigingswerken van de ᶜIr Dawîd in Salomo's tijd. Hoewel מ׳ wel schijnt afgeleid te moeten worden van de stam מלא, vol zijn, vullen, en men dan ook wel vertaalt: opvulling, ophoging, terras, brengt dit ons nog niet veel verder en dus laat men het meestal onvertaald. Behalve Richt. 9 : 6, 20 hebben alle plaatsen over de Millo betrekking op een der vestingwerken van Davidsstad. Op grond van 1 Kon. 11 : 27, waaruit valt af te leiden dat Salomo de Millo bouwde om „de scheur in de muur van de stad van zijn vader David" dicht te maken, zullen we voor het naast aan een hecht bolwerk of bastion moeten denken, waarvan dan (ook volgens 1 Kon. 9 : 15, 24) Salomo de bouwer is geweest. Dit is niet in tegenspraak met ons vers, waarin naar veler oordeel (Schulz, Simons e.a.) de auteur de naam Millo als bekende plaatsaanduiding proleptisch gebruikt heeft, zonder te willen zeggen, dat de Millo er in Davids tijd al was. Het spreekt vanzelf dat Davids bouwwerkzaamheden zich over verscheidene jaren hebben uitgestrekt.

Vs. **10***a* tekent in korte trekken Davids toenemen in grootheid. Als iemands aanzien, macht, bezit en rijkdom vermeerderen, wordt dit uitgedrukt door הלוך met een vorm van גדל, zie bv. Gen. 26 : 13. Bij David heeft dit gaandeweg groter worden allereerst betrekking op zijn macht, maar het sluit ook de erkenning daarvan in, van de zijde der mensen, vgl. 1 Kron. 14 : 17. Vs. 10b noemt de oorzaak van zijn opgang en voorspoed, tevens zijn grootste voorrecht: *en Jahwe, de God der heerscharen, was met hem.* Meestal vinden we de kortere naam. אלהי צ׳ is appositie bij יהוה en de gehele naam duidt Jahwe speciaal aan als Degene die troont op de ark, tussen of boven de cherubfiguren, zie bij 6 : 2. Daarom zal bij צבאות wel allereerst gedacht moeten worden aan de heerscharen der Engelen. De naam wordt niet genoemd vóór I 1 : 3. De God der heerscharen verleende aan David zijn zegen en bijstand in al zijn ondernemen, vgl. 8 : 6 en 14.

Als bewijs van Davids toenemend aanzien vermeldt de auteur in **11***a*: *En Hiram, de koning van Tyrus, zond gezanten naar David.* Inzoverre er in het vervolg van bouwarbeid sprake is, is er ook duidelijk verband met vs. 9. Misschien is er eerst een verzoek van David uitgegaan, omdat hij voor het bouwen van een koninklijk huis op hulp van het buitenland was aangewezen en in dit opzicht „kwamen allereerst de bouwkundige Pheniciërs in aanmerking, die daarbij over voldoende timmerhout (van den Libanon) beschikten" (De Groot). Dit was zelfs nog zo in Salomo's tijd, 1 Kon. 5 : 6. Bij het vriendschappelijk bezoek der gezanten zal een zakelijk accoord gesloten zijn, volgens hetwelk Hiram op zich nam materiaal en werklieden te zenden. עצי א׳ zijn planken en balken van *cederhout*, welriekend en duurzaam. Vervolgens komen er חרשי עץ enz.: lett. bewerkers van hout en bewerkers van bouwstenen. אבן קיר is een gladde, in een wand passende steen, men kan dan ook naast *timmerlieden* beter spreken van *steenhouwers* dan van metselaars (Noordtzij): er werd niet ge-

metseld, maar zonder meer op elkaar gestapeld. Deze mannen *bouwden een huis voor David.* De woorden leveren op zichzelf generlei moeilijkheid op, maar wel plaatst vs. 10 ons voor een chronologisch probleem. Hiram staat nl. bekend als vriend zowel van David als van Salomo. Er is verschil in spelling van de naam (hier חירם, 2 Kron. 2 : 2 חורם, 1 Kon. 5 : 24, 32 חירום; Schulz e.a. houden de laatste vorm voor de beste, omdat ons uit de tijd van Tiglath-Pileser een koning Hirummu bekend is en Flavius Josephus hem Εἴρωμος noemt), doch de persoon moet blijkens 1 Kon. 5 : 15; 2 Kron. 2 : 2 dezelfde zijn. Na 1100 v. Chr. schijnt Tyrus het oude Sidon als hoofdstad van Phenicië overvleugeld te hebben. Nu vallen Hirams regeringsjaren, 980—936 v. Chr., grotendeels gelijktijdig met die van Salomo, 970—930 v. Chr. Zie Gispen in BE; de gegevens zijn ontleend aan Fl. Josephus; ook uit 1 Kon. 9 : 10 volgt, dat Hiram 24 jaar na de troonsbestijging van Salomo nog aan de regering was. Maar als Hiram eerst in 980 aan de regering gekomen is, zou daaruit volgen dat David eerst in zijn laatste periode ertoe gekomen is voor zich een paleis te laten bouwen. Reeds op zichzelf is niet bepaald aannemelijk, dat David (die in 1003 v. Chr. zich te Jeruzalem vestigde) eerst in 980 plannen maakte voor paleisbouw, maar het grote bezwaar is vooral dat hij na de voltooiing van zijn paleis, 7 : 2 (over de duur van de bouw zelf ontvangen we geen enkele mededeling) een belofte van Jahwe ontving die veronderstelt dat zijn troonopvolger Salomo nog niet geboren was, 7 : 12, die dus vóór 991 moet zijn uitgesproken, zie bij 7 : 1. Dat deze opvatting van 7 : 12 de juiste is, blijkt uit Davids eigen weergave der ontvangen belofte in 1 Kron. 22 : 9. Schulz ziet hier geen moeilijkheid, want hij heeft over 7 : 12 een andere opvatting en acht het zelfs waarschijnlijk, dat David eerst in zijn laatste jaren contact met zijn machtige nabuur heeft gezocht. Dit is niet i.o.m. de volgende gegevens. Davids grote oorlogen vallen vóór 991 (zie bij 7 : 1) en reeds toen werd hij gehuldigd door To^ci van Hamath, 8 : 9. Ook voor de koning van Tyrus zelf was het van belang in goede verstandhouding te leven met het achterland, in casu met de zo voorspoedige koning van Israël, „weil der phönizische Handel nach dem Osten vielfach durch israelitisches Gebiet ging", aldus Leimb. Laatstgenoemde zoekt, evenals Keil, de oplossing dan ook in deze richting, dat de opgave van Josephus voor de regeringsduur van Hiram (evenals voor andere Phen. koningen) niet betrouwbaar zou zijn en dat Hiram al veel eerder aan de regering gekomen en ook veel ouder geworden is dan Josephus vermeldt. Méd is van mening dat we ons moeten houden aan de opgaven van Josephus. Wellicht komen er mettertijd nog nadere gegevens inzake Hirams levens- en regeringsjaren aan het licht, die ons positief veroorloven het contact tussen deze koning en David op een vroeger tijdstip dan 980 v. Chr. te stellen. Een andere mogelijkheid is dat Hirams vader Abiba^{c}al ook „de bijnaam (of titel?) Chiram had" (aldus De Groot), en dat David dus eerst met deze en in zijn laatste jaren nog met diens zoon in vriendschappelijke verhouding geleefd heeft. Dit zou dan reeds omstreeks 992 v. Chr. begonnen kunnen zijn (ongeveer gelijktijdig met de hulde, die David van To^{c}i, de koning van Hamath ontving, 8 : 9 v.) na zijn overwinning op Hadad^{c}ezer, 993 v. Chr. Deze oplossing van de chron. moeilijkheid werd door Keil afgewezen m.h.o. op 1 Kon. 5 : 1 (M.T. 5 : 15) en 2 Kron. 2 : 3 (M.T. 2 : 2).

Een omtrent 992 ontstane vriendschap wordt ook (zo al niet geëist, dan toch) aanbevolen door de samenhang met vs. **12.** Deze samenhang wordt wel ontkend, o.a. door Budde en Schulz, die menen dat vs. 12 hier niet behoort, maar verreweg de meeste comm. zien juist in וידע een aanwijzing dat er iets is voorafgegaan, waaruit David gewaar werd en *bemerkte dat Jahwe hem als koning over Israël bevestigd en zijn koningschap tot aanzien gebracht had.* Dit kon David juist afleiden uit de eer en de hulpvaardigheid die Hiram hem bewees. Het valt echter moeilijk aan te nemen dat David pas tot deze ontdekking kwam, nadat hij reeds bijna 25 jaar in Jeruzalem geregeerd had, dus omstreeks 980 v. Chr. De auteur heeft ongetwijfeld een tijdstip op het oog, dat tenminste 10 à 12 jaar vroeger ligt. Het spreekt vanzelf dat met ישׂראל heel het volk der 12 stammen bedoeld is. Van betekenis is de toevoeging בעבור etc. Het suffix van עמו slaat niet op David, maar op Jahwe, die het subject is van beide verba הכין en נשׂא (onnodig dit met BH en Schulz als passivum te vocaliseren): wat Jahwe voor David gedaan had geschiedde ten slotte niet om diens persoon, maar *ter wille van zijn volk Israël.* Davids verheffing „moest dienstbaar zijn aan het heil van Israël, dat het volk des HEREN was" (Schelhaas) en aan hetwelk God zijn beloften had gegeven.

Ten slotte bevat deze pericoop nog een mededeling over de uitbreiding van Davids gezin gedurende zijn wonen te Jeruzalem (ook m.h.o. hierop zal het betrekkelijk spoedig noodzakelijk geweest zijn een nieuw huis te laten bouwen, de bestaande burcht was daarvoor zeker niet geschikt). Als De Groot dit een tweede blijk van zijn voorspoed noemt, is dit niet bepaald onjuist, maar er is ook een minder gunstig aspect aan deze gezinsvermeerdering. Zeker is een groot kindertal een zegen van Jahwe (Ps. 127 : 3), maar de wijze waarop David dit verkreeg was niet i.o.m. de inzetting van het huwelijk, en speciaal niet met het voorschrift uit Deut. 17 : 17, vgl. bij 3 : 2—5. David had reeds meer dan één vrouw, maar thans — אחרי etc. — *nadat hij uit Hebron gekomen was,* nam hij er *nog meer;* עוד (= noch dazu, bovendien) slaat duidelijk terug op de reeds vroeger vermelde vrouwen, 3 : 2—5. Dat de *bijvrouwen* vóór de *vrouwen* genoemd zijn, kan met Keil zo verklaard worden, dat David daarvan „mehrere und früher als die Frauen" genomen had, maar is in elk geval bijkomstig, Kron noemt alleen נשׁים; het is immers vooral om de zonen te doen, van de vrouwen wordt niet één hier bij name genoemd. Het מן vóór de naam Jeruzalem zal met Keil, Caspari, Hertzb verklaard moeten worden als *vanuit Jeruzalem,* dus niet zo dat al deze vrouwen uit deze stad afkomstig waren; vervanging van מן door ב, zoals Kron heeft en Schulz voorstelt, is dan ook ongegrond. Ook het tweede עוד herinnert aan de lijst in 3 : 2 vv. Behalve zonen werden aan David ook dochters geboren; sommigen achten het mogelijk dat onder de volgende namen ook enkele van dochters zijn, maar m.h.o. op de lijst van 1 Kron. 3 : 5—9, waar alleen Tamar als „hun zuster" vermeld staat, is dit niet waarschijnlijk.

Vss. **14—16** bevatten de namen der in Jeruzalem geboren zonen. Vergelijking met de lijsten in 1 Kron. 14 : 4—7 en 1 Kron. 3 : 5—9 toont aan, dat uitsluitend zonen van wettige vrouwen zijn opgesomd, want l.g. plaats voegt eraan toe: „uitgenomen de zonen der bijvrouwen". De aantallen in 1 Kron. 3 en 14 stemmen met elkaar overeen, maar zij tellen dertien zonen, onze tekst

niet meer dan elf. De eerste vier horen bijeen als zonen van בת־שוע, 1 Kron. 3 : 5, die eerst lang ná Davids overkomst naar Jeruzalem door hem tot vrouw genomen is, zie 11 : 27. Voorop staat שמוע, in 1 Kron. 3 שמעא geheten, van de stam שמע, dus: (Jahwe of God) heeft verhoord (of pass.: verhoord door enz.). Bij zulk een afkorting van een theofore naam werd soms de middelste cons. verdubbeld of een uitgang aangehecht. Ook de meeste volgende namen zijn dergelijke „Kurznamen". De langere naam is Semaja of Elisama. שובב, poᶜlal van שוב: hij is hersteld. נתן, afkorting van Jonathan of Elnathan: hij heeft gegeven. שלמה hangt duidelijk samen met שלום, vrede, en wordt door David in 1 Kron. 22 : 9 in verband gebracht met een goddelijke belofte van vrede onder deze zoon en opvolger. De langere vorm is Absalom. יבחר is impf. of iuss. van בחר, moge hij verkiezen. Een langere nevenvorm is niet bekend. אלישוע, (mijn) God is heil, herinnert aan de bekende naam יהושע, het tweede lid is duidelijk een subst., daarom niet: heeft verlost (Oosterhoff). 1 Kron. 3 : 6 heeft de naam Elisama, maar wijl er nog een zoon van die naam volgt, verdient onze tekst de voorkeur. נפג wordt door Kö.Wb vertaalt met Spross, יפיע zal samenhangen met יפע, stralen, verschijnen. Nu volgt אלישמע, (mijn) God heeft gehoord. Verwant in betekenis is de naam אלידע, God weet, in de zin van: God bekommert zich, ziet om naar. Een nevenvorm treffen we in 1 Kron. 14 : 6 met de naam בעל aan het begin. Hoewel dit 'ב volstrekt niet op de afgod Baäl behoeft te zien (zoals Hertzb meent), zal toch de afkeer van deze naam verandering in אל veroorzaakt hebben. Ten slotte אליפלט, (mijn) God is redding, waarbij de volgorde van de samenstellende delen juist andersom is als bij פלתיאל. Zie over al deze namen Oosterhoff, ook Kö.Wb.

Nu is het merkwaardig dat de laatste naam in de lijsten van 1 Kron. twee maal voorkomt, nl. ook na de naam Elisua (of -sama), in 1 Kron. 14 : 5 met een gering verschil als אלפלט. Dit wekt enige verdenking. Bovendien volgt in beide lijsten op de eerste Elifelet nog een נגה (= straal, glans), die in Sm ontbreekt. Noordtzij wil deze twee als op verschrijving berustend schrappen, een onnodig radicale maatregel. Keil denkt dat deze twee zonen jong gestorven zijn. Maar zouden zij dan wel vermeld zijn? Dat er tweemaal een Elifelet voorkwam in een gezin met zoveel moeders, kan niet onmogelijk geacht worden. Overigens hebben we hier alleen met de tekst van Samuël te maken. Deze telt met de zes uit 3 : 2—5 in totaal zeventien zonen. VdBorn merkt nog op dat van de in Jeruzalem geborenen niet één een naam draagt, die met Jahwe is samengesteld. Behalve Salomo is er ook niet één, van wie wij later nog iets vernemen.

17—25. *De aanval der Filistijnen op Davids koningschap beslissend afgeslagen*

Vrijwel alle uitleggers zijn het erover eens, dat althans de eerste der beide in dit gedeelte verhaalde aanvallen van de zijde der Filistijnen moet hebben plaats gevonden vóór de verovering van Jeruzalem, vs. 6 v. De tekst spreekt op dit punt duidelijk door de verwijzing naar het feit, *dat men David tot koning over Israël gezalfd had,* zie vs. 3, maar ook andere gegevens wijzen in dezelfde richting, zie beneden. Terecht kan Noth dan ook zeggen: „Geschichtlich ist die

Auseinandersetzung mit den Philistern zweifellos vor der Eroberung Jerusalems gekommen" (blz. 173, noot 1). In verband daarmede staat (zo merkt N. op dezelfde pagina op), dat de Filistijnen als terrein voor hun operaties kiezen het dal der Refaïeten, waardoor Juda van de z.g. noordel. stammen gescheiden werd, teneinde op die wijze „David an dem Antritt seines Königtums über Israel zu hindern". Als de reden waarom de auteur deze pericoop hier inlast, onderstelt VdBorn, dat hij wil verklaren hoe David de ark kon weghalen (zie cap. 6) uit een gebied dat onder controle van de Filistijnen stond. Inderdaad is dit wel aannemelijk, maar ook afgedacht hiervan werd het tijd om de lezer te doen weten, hoe de na I 31 niet meer genoemde erfvijand op Davids verheffing heeft gereageerd. Tot nu toe hadden de Filistijnen een passieve houding kunnen aannemen (zie boven bij 2 : 10—11, ook het daar genoemde art. van mijn hand in G.T.T.), maar de omstandigheid dat de Israëlietische stammen de handen ineengeslagen hadden — en dat onder leiding van een man als David — leverde zó ernstig gevaar op voor de handhaving van hun prestige in West-Jordaanland, dat zij zich gedrongen gevoelden terstond in te grijpen. Daarom is het ook meer dan waarschijnlijk dat na de mislukking van hun eerste aanslag, 17—21, de tweede poging „sehr bald nach der ersten Niederlage (ist) unternommen" (Noth, blz. 174), 22—25. De beide berichten zijn werkelijk niet „um des Stoffes willen" (Hertzb) aan elkaar gekoppeld. Er is ook een nauw temporeel en locaal verband. Ook bij het tweede conflict woont David nog niet in de burcht Sion, en het vindt plaats in ongeveer dezelfde omgeving, is echter gevolgd door een opdringen van David tot dicht bij Gezer, vs. 25. Het was m.h.o. op cap. 6 nodig dit hier te vermelden, maar de overige berichten over de oorlog met de Filistijnen zijn juist niet hier vermeld, maar bewaard tot 21 : 15—22 en 23 : 9—17; het in deze plaatsen verhaalde valt immers wrsch. in dezelfde periode van Davids leven, zoals o.m. is af te leiden uit 1 Kron. 20 : 4—8. De einduitslag ervan is vermeld in 8 : 1, zie aldaar; zie verder bij vs. 22 en over 23 : 14 bij vs. 17 slot.

כל־פ' zegt duidelijk dat de Filistijnen, zodra het bericht van Davids zalving in de door hen bewoonde kustvlakte is verspreid, al hun mankracht verzameld hebben en het bergland ingetrokken zijn, vgl. het gebruik van עלה. Hun doel is לבקש את־ד', een uitdrukking die ook in de parallelplaats 1 Kron. 14 : 8 gebezigd wordt I 24 : 3, vgl. 23 : 14 en 27 : 4. Bij Saul was het ook werkelijk een „zoeken" van David, die zich steeds voor hem verborg en door hem als een oproerling beschouwd werd. Thans houdt David zich niet schuil, maar ook de Filistijnen is het om de persoon van David te doen, zodat wij met de N.V. mogen vertalen *om zich van David meester te maken.* De Groot meent dat zij hem nog als hun vazal beschouwden (evenzo Noth en Bright, vgl. Caspari met zijn door niets gemotiveerde vertaling „um David zur Verantwortung zu ziehen"). Wrsch. kan men beter met Hertzb zeggen: „in ihren Augen ist David immer noch der kleine Mann aus der Wüste Juda. Sie haben sich schwer geirrt". De uitdrukking zou stellig niet gekozen zijn, indien David op dat tijdstip heer en meester van de machtige burcht Sion geweest was. Ditzelfde geldt evenzeer van het slot van vs. 17: *toen David ervan hoorde, daalde hij af* אל־המצודה. Uit het gebruik van ירד is duidelijk dat David zich van een hoger (wrsch. Hebron, vs. 3) naar een lager gebied begeeft. Dat Kron heeft ויצא לפ', is hiermee niet

in strijd. David is vermoedelijk nog voordat hij weet, op welk punt de Filistijnen Juda zullen binnenvallen, van Hebron uit naar het W. of N.-W. (ongeveer in de richting van Gath) getrokken en heeft zo het heuvelachtig gebied bereikt, dat tussen het hooggebergte en de kustvlakte der Filistijnen in ligt. Sm drukt zich anders uit, maar stelt ons voor de vraag: wat is המצודה? Met uitzondering van zeer enkelen die aan de burcht van Jeruzalem denken (zoals Noordtzij, in strijd met zijn eigen verklaring van 1 Kron. 11 : 4—6) of dit althans mogelijk achten (De Groot), denken de meeste uitleggers aan de spelonk van Adullam, zie 23 : 13; I 22 : 1. Op deze beide plaatsen (evenals 1 Kron. 11 : 15) wordt echter telkens gesproken van מערת ע׳, elders komt Adullam als stadsnaam voor bv. Joz. 12 : 15; 15 : 35, maar nooit met מצודה. Leimb e.a. beroepen zich wel op 23 : 14 (vgl. 1 Kron. 11 : 16), waar gezegd wordt dat David was במצודה, maar deze mededeling pleit m.i. juist tegen Adullam, omdat in het voorafgaande vers gezegd is dat hij in de grot (of spelonk) van Adullam verbleef; het vs. 14 gezegde moet een ruimere, meer onbepaalde betekenis hebben, nl. dat David vertoefde in het gebied der (door de natuur gevormde) schuilplaatsen en bergvestingen. Kö.Wb geeft als eerste bet. van מ׳ „unzugänglicher Ort" en noemt dan naast onze plaats I 22 : 4, 5 en 24 : 23. Ook daar staat מ׳ zonder volgende plaatsnamen en ligt het veel meer voor de hand een ietwat algemene zin aan מ׳ te hechten dan aan een bepaalde plek te denken. Zo zeggen ook wij wel van nomaden, dat zij „in de woestijn" wonen, zonder een bepaalde woestijn te bedoelen en als wij spreken van Israëls tocht of omzwerving door de woestijn wordt daarmede een gebied bedoeld dat meer dan één woestijn omvat. Evenals in de genoemde plaatsen wil dan ook naar alle waarschijnlijkheid vs. 17 zonder nadere bepaling mededelen dat David zich begaf *naar het gebied der rotsburchten*. Men vindt deze betekenis van מ׳ ook in 23 : 14 en de par. plaats 1 Kron. 11 : 16, maar eveneens in 1 Kron. 12 : 8 en 16, alwaar in de context Adullam niet genoemd wordt, terwijl toch ook het in vs. 1 vermelde Ziklag niet bedoeld kan zijn. Dat Adullam (en de grot van Adullam) tot het met מצודה aangeduide gebied behoorde, wordt hier niet betwist; dit blijkt zelfs heel duidelijk uit 23 : 13—14, maar het maakte daarvan slechts een onderdeel uit. Foto's uit het betrokken gebied zijn te vinden in Atlas, blz. 62 en elders.

Voor de plaatsen uit I zie men mijn K.V.; in 22 : 5 is wrsch. i.p.v. במצודה volgens BH te lezen במצפה; wil men de M.T. handhaven, dan kan מ׳ in geen geval de vesting Adullam aanduiden, want David vertoefde destijds niet in Juda, maar in Mizpa, zie I 22 : 3.

Tijdens zijn verblijf in de hem zo goed bekende streek verneemt David dan al spoedig hetgeen vs. 18 bericht; in de ו vóór פלשתים ligt iets adversatiefs: *de Filistijnen echter waren binnengevallen en hadden zich verspreid enz.* Opzettelijk zijn zij het land van Juda in het N.-W. binnengerukt (volgens Noordtzij langs Beth-Semes, I 6 : 12) om in het dal ten Z. van Jeruzalem des te beter slag te kunnen leveren en David alle kans op machtsuitbreiding in noordelijke richting te benemen. בעמק enz. behoort evenzeer bij באו als bij וינטשו, dat in nif. een plunderend rondtrekken (Kö.Wb „umherstreifen") aanduidt, vgl. vs. 22 en Richt. 15 : 9. Wrsch. zijn de Filistijnen bij deze gelegenheid ook in het naburige Bethlehem doorgedrongen en heeft zich in deze periode de koene onderneming van 23 : 13—17 afgespeeld. Op zichzelf genomen zou het niet

ondenkbaar zijn, dat dit feit reeds heeft plaats gevonden tijdens Davids eerste verblijf in Adullam, I 22 : 1, dus nog onder het bewind van Saul, zoals sommigen aannemen. Toch laat het zich op grond van de boven aangevoerde argumenten, alsmede om de samenhang met de andere wapenfeiten het best plaatsen in de tijd, dat David zelf als koning aan de Filistijnen het hoofd moest bieden. Zie verder bij 23 : 13 v.

De benaming ע' רפאים herinnert aan de reeds uit Abrahams tijd bekende volksstam der Refaïeten, Gen. 14 : 5; 15 : 20, bekend om de hoge, forse gestalte van zijn mannen, Deut. 2 : 11, 21; 3 : 11; zie hierover nog bij 21 : 15 vv., vooral vs. 22. De tegenwoordige naam van de vallei is El Baqᶜa (= het dal).

19—21 Om te weten of hij een afwachtende houding moet aannemen dan wel in het offensief gaan, vraagt David Jahwe om een beslissende uitspraak. Evenals 2 : 1 vv. zal deze gegeven zijn via de priester Abjathar, die de efod droeg, I 23 : 6. Het slag leveren in de vlakte was voor bergbewoners altijd een gewaagde onderneming. Na het antwoord van Jahwe — אתן, versterkt door de inf. absol. — is David echter zeker van een goede uitslag. Het herhaalde gebruik van עלה bewijst dat David, die zich ver ten Z.-W. van Jeruzalem bevindt, eerst weer het gebergte intrekken moet. 'הפל — een van de zeldzame gevallen, dat 'פ het lidwoord heeft. Het bericht over de veldslag zelf is uiterst sober, alleen ויכם, maar uit Davids woorden ontvangt men de indruk, dat de Filistijnen volkomen overrompeld en op een overhaaste vlucht geheel vernietigd zijn. Indien Proksch en Dalman terecht de berg Perazim identificeren met de hoogte, waarop het tegenw. Eliaklooster ligt (ten Z. van Jeruzalem, aan de weg naar Bethlehem), dan kan David gebruik gemaakt hebben van de bergpas nabij dit punt; zie O. Proksch, Der Schauplatz der Geschichte Davids, PJb 1909, blz. 70; G. Dalman, Orte und Wege, blz. 31 v.; Van Deursen, BE, blz. 61, 240—241; De Groot, blz. 87. David zal zich dan vanaf de hoogte, waarop thans het Eliaklooster ligt, met zijn mannen zó onverwachts en met zo groot elan van boven op de vijanden gestort hebben (Noordtzij vergelijkt de aanval van Barak vanaf de Tabor, Richt 4 : 14 vv.), dat deze in verwarring gebracht en op de vlucht geslagen zijn. David geeft alle eer aan Jahwe, wanneer hij zegt: *Jahwe is voor mijn oog door mijn vijanden heengebroken, zoals een waterstroom doorbreekt.* Het gebruikte beeld is wrsch. niet dat van een dijkbreuk (Schulz, Schneider), dat in Palestina niet goed past en dan alleen op deze plaats zou voorkomen (VdBorn), maar van een door regen gezwollen bergstroom, die met vaart omlaagschietend alle weerstanden (aarden wallen, heggen, muren) doorbreekt en meesleurt (aldus Hertzb, in gelijke geest Keil en Noordtzij). Davids aanval heeft de slagorde der Filistijnen geheel uiteengeslagen. Voor לפני heeft Kron. בידי, wat de indruk maakt van een paraphrase. Volgens vs. 20 zag David in de geest Jahwe voor zich uit gaan, vgl. vs. 24, en volgde hij Hem op de voet. פרץ subst. is scheur, bres, figuurlijk in 6 : 8 (zie aldaar), lett. bv. in 1 Kon. 11 : 27, hier iets meer algemeen: doorbraak, als subst. verbale precies de zin van het verbum weergevend. Het meervoud in de naam ziet op het geweld en de intensiteit. Dat de plaats deze naam 'ב' פ reeds tevoren droeg (De Groot e.a.), is door niets te bewijzen. Evenmin dat Jahwe zelf met deze naam wordt aangeduid. De naam betekent „Heer (of Meester) van de doorbraak" en kwam toe aan de bergtop of bergrug, die op dit punt het dal der Refaïeten beheerst,

en die door Jes. 28 : 21 nog wordt vermeld om te herinneren aan de machtige overwinning, hier door David behaald. De gedachte dat de Filistijnen door David verrast zijn, vindt indirect steun in de mededeling, dat zij hun afgodsbeelden daar achterlieten, vs. 21. Kron heeft אל', hun goden, i.p.v. ע', maar zakelijk maakt dit geen verschil, bij de heidenen is de godheid zeer nauw met het beeld verbonden, zie I 31 : 9; 1 Kron. 10 : 9. De Filistijnen hadden deze beelden meegenomen, omdat zij van hun goden de overwinning verwachtten, (vgl. wat Israël gedaan had en wat de Filistijnen daarvan zeiden, I 4 : 4 en 7 v.), maar stellig leverde het transport grote moeilijkheden op en feitelijke hulp hadden zij ook niet gebracht. Vandaar dat men ze in de steek liet. Subject van וישׂאם is דוד, maar natuurlijk waren het אנשׁיו, zijn mannen, die op Davids bevel de beelden meenamen. Dat ze deze „als trofee hebben opgesteld", zoals VdBorn zegt, is pure fantasie. Kron zegt uitdrukkelijk, dat ze op Davids bevel verbrand zijn, welk bericht Sm alleen maar aanvult zonder ermee in strijd te zijn, zodat alle grond ontbreekt om hoc loco Samuël tegen Kronieken uit te spelen (zoals ook Smith e.a. doen). Terecht wijzen Keil, Leimb e.a. op het goddelijk voorschrift t.a.v. afgodsbeelden in Deut. 7 : 5, 25, alsmede op de betekenis van Davids overwinning als tegenhanger van die der Filistijnen in I 4 : 10 v. „Dadurch rächte David vollständig die Schmach der Wegnahme der Bundeslade durch die Philister unter Eli" (Keil).

22—25 Over het nauwe verband met 17—21 werd reeds het nodige gezegd (voornamelijk t.o. Schulz en Hertzb). Wat de auteur hier samenvoegt, behoort dan ook inderdaad bijeen. Wel spreekt het vanzelf dat de Filistijnen enige tijd nodig gehad hebben om een nieuwe legermacht te formeren, waarmee zij dan *opnieuw optrekken* (לעלות) om zich in het dal der Refaïeten te legeren. Wáár David zich bevindt, vernemen we niet, maar naar alle waarschijnlijkheid ergens in het front van het vijandelijk leger ten O. van het dal. Zo laat zich het best verklaren, dat Jahwe's streng verbod לא תעלה blijkens hetgeen volgt moet betekenen: *trek hun niet tegemoet* (LXX heeft inderdaad εἰς συναντησιν αὐτων, maar dit zal een verklarende toevoeging zijn). Het positieve bevel luidt הסב אל־א'; het verbum betekent, evenals bv. Ex. 13 : 18, een zwenking of omweg maken, dus: *maak een omweg, zodat gij achter hen komt.* In de paralleltekst 1 Kron. 14 : 13 is de bepaling „tot achter hen" wrsch. van haar plaats geraakt, waardoor wij krijgen „trek niet achter hen aan", wat vrij duister is. Met Oettli is aan de tekst van Sm de voorkeur te geven. Hiervoor pleit ook dat het „van hen weg" van Kron veronderstelt, dat beide legers eerst tegenover elkander stonden (Noordtzij). De Groot vertaalt: omsingel hen. Maar hiervoor wordt steeds qal gebruikt, ook wijst het verband meer op een omtrekkende beweging, die natuurlijk op enige afstand van het vijandelijk leger moest plaats vinden. Wáár David bij deze beweging langs getrokken is, valt niet nauwkeurig te zeggen. Waarschijnlijk viel hij ook nu vanuit het zuiden aan, want de vervolging strekte zich uit in N.-W. richting, vs. 25. De plaatsbepaling ממול ב' is voor ons niet meer duidelijk. בוא met praep. ל is hier evenals Jer. 50 : 26 overvallen, vgl. Jes. 47 : 6, overkomen (van onheil). מול is tegenover, bv. I 14 : 5, met מן ervóór duidt het de richting aan waaruit iets komt. ב', zonder lidwoord, schijnt een plaatsnaam te zijn, maar is blijkens vs. 24 een bepaalde boomgroep. In navolging van Dalman (Arbeit und Sitte I blz. 541 v.)

houdt men thans de בכא voor een mastixterebinth, die een melkachtig sap afscheidde (Köh-B, Hertzb) en beter een struik dan een boom kon heten; het is dus stellig niet een moerbezieboom (Stv.), ook niet een pijnboom (L.V.), men vertaalt wel balsemstruik (N.V.) of laat de naam voorzichtigheidshalve onvertaald: baka-struik (Schulz, De Groot, Hertzb). De Groot meent dat de naam samenhangt met בכה, tranen laten droppelen, wenen (zo ook Köh-B). Gods bevel aan David luidt derhalve: *overval hen dan van de kant van de baka-struiken.* De naam duidt in elk geval een welbekend punt aan, waar David met zijn mannen ongemerkt konden naderen, temeer omdat zij uit die richting niet verwacht werden.

Merkwaardig is aan het begin van vs. 24 de iuss. ויהי i.p.v. het perf. cons. והיה, maar met de betekenis van l.g. vorm. Ges-K § 112 z noemt naast dit nog enkele analoge gevallen, eveneens vóór een inf. met praep., hier בשמעך: *zodra gij dan hoort.* Volgens Ki. BH is met Kron. 'כ i.p.v. 'ב te lezen maar dit is moeilijk uit te maken. De nota acc. את schijnt hier op onregelmatige wijze te zijn gebruikt, maar wrsch. is met Ges-K § 117 d het lidwoord vóór צעדה te lezen (Kron, zo ook Schulz), hierdoor wordt dan ook קול bepaald, dus: *het gedruis van schreden* (eig.: schrijden, 'צ subst. verb. van צעד, zie bv. 6 : 13), *in de toppen van de baka-struiken;* te denken is aan een duidelijk waarneembaar ruisen, onderscheiden van het gewone door de wind veroorzaakte ruisen. Immers dit is het door Jahwe zelf gegeven sein voor de aanval: אז etc. *dan is Jahwe vóór u uitgetogen.* De voorstelling heeft niets te maken met „Baumorakeln" (Hertzb), maar ziet op „das Anrücken der himmlischen Heerscharen" (Schulz, vgl. König, blz. 22, 161 v.). Deze gaan David vóór en hij moet hen volgen. חרץ, alleen hier en misschien Ps. 62 : 4, ziet wrsch. op een ijverig in actie komen (het adj. חרוץ passim in Spr. voor vlijtig). David moet snel handelen: *haast u dan;* Kron zakelijk gelijk: „trek dan uit ten strijde". להכות enz. — gewoonlijk duidt 'מ de legerplaats aan, zie 1 : 2 en vgl. Richt. 7 : 9, 10, de bedoeling is: *om een slachting aan te richten in het kamp der Filistijnen.* Terecht wijst Schneider n.a.v. dit uitvoerig bevel erop „dasz es sich nicht blos um Losorakeln handeln kann. Es ist unmöglich diese ausführliche Anweisung in lauter Antworten durch Ja und Nein aufzulösen".

Vs. 25 is volkomen duidelijk: David geeft gehoor aan Jahwe's bevel en verslaat de Filistijnen מגבע enz. Evenwel heeft Kron hier een andere naam nl. מגבעון en ook de LXX heeft Γαβαων. Op zichzelf behoeft dit nog niet te doen besluiten tot het bestaan van een kleine tekstcorruptie. Maar practisch alle comm. van Keil tot Hertzb willen ook in Sm de naam Gibeon lezen en overwegingen van geografische aard nopen er inderdaad toe om in casu Sm naar Kron te corrigeren (de N.V. heeft Gibea, maar de ה finale ontbreekt). Het beginpunt van de vervolging moet gezocht worden in het Refaïetendal ten Z. of Z.-W. van Jeruzalem, en blijkens het slot van vs. 25 strekte zij zich uit *tot in de nabijheid van Gezer.* Kron met zijn גזרה spreekt nog iets sterker dan עד־באך van Sm, dat ook „in de richting van" zijn kan, bv. Gen. 10 : 19, 30. Maar dan is het duidelijk dat de Filistijnen in westelijke richting gevlucht zijn (zoals trouwens te verwachten was). Zij kunnen daarbij wel aanvankelijk de richting van Gibeon (ten N.-W. van Jeruzalem) genomen hebben en vandaar de grote weg via Beth-Horon (I 13, 18) naar de kuststreek, maar het

is moeilijk denkbaar dat zij eerst nog koers gezet hebben naar Geba (ten N. of N.-O. van Jeruzalem). Voor Gibeon pleit ook het reeds bij vs. 20 geciteerde Jes. 28 : 21. Over Gezer, thans Tell Dzjezer, zie Van Deursen in BE, Atlas krt. 14, 15. Het was eigenlijk altijd een Kanaänietische stad gebleven, Joz. 16 : 3, 10; Richt. 1 : 29. Of het destijds in de macht der Filistijnen was (zoals De Groot als mogelijkheid oppert), is minstens twijfelachtig, ook 1 Kon. 9 : 16 noemt alleen de Kanaänieten als bewoners. Maar wellicht waren deze goed bevriend met de naburige Filistijnse stad Ekron en ging de vervolging tengevolge daarvan niet verder dan tot bij Gezer. Hoe dit zij, David heeft blijkbaar grondig met de Filistijnen afgerekend en daardoor de handen vrij gekregen voor een grootscheepse actie tegen Jeruzalem. Zie verder bij 8 : 1 en 21 : 18.

HOOFDSTUK 6

David brengt de ark van Jahwe over naar Jeruzalem

1—11. *De eerste poging om de ark over te brengen mislukt*

Vs. **1** sluit niet onmiddellijk aan bij het slot van cap. 5. Er is wel verband met dit hfdst. als geheel genomen, want de auteur gaat beschrijven hoe David het door hem veroverde Jeruzalem, de hoofdstad van het rijk, speciaal Davidsstad, vss. 12, 16, wil maken tot woonplaats van Jahwe door daarheen de ark des verbonds over te brengen, zie hierover breder na vs. 23. Aan het begin van deze onderneming is blijkens 1 Kron. 13 : 1—5 een breed overleg met het volk voorafgegaan, waarover hier gezwegen wordt; ook overigens is Kron veel uitvoeriger in zijn verslag van deze plechtigheid; wel is vss. 6—14 dáár bijna woordelijk gelijk aan vss. 2—11 hier, maar Sm is in vss. 12 — 19 meer beknopt dan 1 Kron. 15 : 25—16 : 3, en mist geheel en al wat 1 Kron. 15 : 1—24 en 16 : 4—42 bevatten over de regeling van de processie en het optreden daarbij van de priesters en de Levieten. Daarentegen vermeldt vss. 20—23 een incident, dat in Kron ontbreekt. Een en ander bewijst dat de auteurs bij hun keuze uit de voorhanden zijnde gegevens zich door verschillend oogmerk lieten leiden. De parallelle stukken van Kron bieden meermalen een belangrijke steun voor het recht verstand van cap. 6, zie de aant. bij 5 : 5.

In de aanhef van vs. 1 schuilt een moeilijkheid. ויסף is niet van יסף, maar blijkens Ges-K § 68 h een „kontrahierte Form" van אסף qal, verzamelen (zo ook Kö.Wb sub voce). Samen met עוד levert het op zichzelf wel een goede zin: en (David) verzamelde opnieuw enz., maar er is tevoren nog niet over het verzamelen van een grote krijgsmacht gesproken, zoals vs. 1 schijnt te bedoelen. In 5 : 6 en 21 is wel sprake van „David en zijn mannen", maar dit is een betr. kleine groep, zie overigens de exegese. Keil verklaart עוד door te herinneren aan de volksvergadering te Hebron uit 5 : 1—3, die echter niet door David was samengeroepen. Hertzb zegt, dat עוד „wohl miszverständlich zugefügt" is, maar dit bevredigt niet. Het eenvoudigst is de verklaring van Schulz en Leimb: evenals David bij vroegere gelegenheden zijn leger had ver-

zameld (m.n. tegen de Filistijnen en tegen de Jebusieten), zo deed hij het opnieuw, alleen maar: thans met een vreedzaam doel en ook op groter schaal. Als object van אסף noemt de tekst 'כל־ב etc., waarbij de vraag is of 'ב is op te vatten als subst. dan wel als part. pass. van בחר. De Groot vertaalt „jonge krijgslieden" (de N.V. „jongemannen"), maar het is niet in te zien, waarom de ouderen van deze tocht moesten uitgesloten worden. Met Keil en verreweg de meeste comm. is dan ook de voorkeur te geven aan de vertaling *uitgelezenen*, vgl. 10 : 9. In Kron wordt eenvoudig gesproken van 'כל־יש, maar dat er een selectie moet zijn toegepast, spreekt vanzelf en blijkt ook uit het aantal *dertig duizend*. Het totaal aantal weerbare mannen was veel groter; misschien dat de LXX om die reden het getal verhoogd heeft tot zeventigduizend (Keil). Als militair escorte van de ark was dertigduizend echter al rijkelijk veel. Maar het ging om een huldebetoon aan Israëls God, waarbij zoveel mogelijk heel het volk vertegenwoordigd moest zijn. Onder de uitgelezenen zullen zeker ook geslachtshoofden geweest zijn. Maar dan in kwaliteit van bevelhebbers. Het militair karakter der expeditie blijkt vooral ook uit 1 Kron. 13 : 1. „Uiteraard was Davids regering in de eerste tijd sterk militair getint" (Noordtzij). En op deze wijze wenste David „aan te knopen bij de oudste traditie van de ark, nl. die van het oorlogsembleem, als teken van de tegenwoordigheid van de Here der heerscharen, die voor zijn volk uitgaat" (Brouwer, blz. 160).

Onvermeld blijft op welke plaats David de genoemde krijgsmacht heeft samengetrokken (wellicht op dezelfde plek als de volksvergadering van 1 Kron. 13 : 1—5). Vermoedelijk was dit in de nabijheid van Kirjath-Jearim, het eerste doel van de tocht. ויקם enz. — *toen brak David op en trok met al het volk dat bij hem was.* Het volgende 'מב enz. kan onmogelijk betekenen „uit de burgers van Juda" (zoals LXX en Vg het hebben opgevat), want vooreerst bestond het leger volstrekt niet alleen uit mannen van Juda, en bovendien moet hier blijkens het volgende משם en heel de samenhang een plaatsnaam bedoeld zijn. Welke? dat is niet twijfelachtig, inzoverre dat het moet gaan om de stad, waar de ark reeds lang geleden was ondergebracht, nl. Kirjath-Jearim op de grens van Juda en Benjamin (ongeveer 12 km westelijk van Jeruzalem), zie I 7 : 1. Dit blijkt duidelijk uit 1 Kron. 13 : 5 v., terwijl van belang is dat daar naast de naam K.-J. ook de naam Baäla genoemd wordt, en dat er als nadere plaatsbepaling nog volgt אשׁר ליהודה. Hiermee in overeenstemming is dat we in Joz. 15 : 9 Baäla = Kirjath-Jearim en 15 : 60 Kirjath-Baäl = K.-J. aantreffen als een stad uit het gebied van Juda. Waarschijnlijk is Baäla de oude Kanaänietische naam, „für den bei den Israeliten Kirjath-Jearim „Stadt der Wälder" aufkam, ohne den alten Namen ganz zu verdrängen" (Keil, blz. 258). Het is zeer de vraag of hiernaast nog een derde naam Baälê — vs. 2 — in gebruik was; Schulz e.a. willen dan ook m.h.o. op Kron 'בעלת יה lezen; eenvoudiger is de gissing van Wellhausen (zie Smith), dat wij de sing. בעל moeten lezen (vgl. Joz. 15 : 60) en dat de י aan dittografie te danken is. Door de toevoeging יהודה werd de stad onderscheiden van gelijknamige steden in Dan en Simeon (resp. Joz. 19 : 44; 1 Kron. 4 : 33). De tegenw. naam is volgens De Groot El-qerje of Qarjet el-ᶜineb. Een crux is in ons vers de praep. מן vóór 'ב. David moest eerst naar *Baäl-Juda* (zo ook L.V.) gaan, voordat hij uit die plaats kon optrekken להעלות enz.: *om vandaar de ark Gods opwaarts te brengen.* Deze woor-

den veronderstellen een gaan *in de richting van de stad,* waar de ark stond. De praep. מן is met deze gedachte niet te verenigen en zal dus inderdaad op een „uralter Schreibfehler" berusten. De uitdr. is van Keil; hij acht echter ook mogelijk, dat wij met een gedrongen constructie te doen hebben. De duidelijkheid heeft daaronder dan wel zeer geleden. De vergissing kan ontstaan zijn doordat de afschrijver miššām reeds in het hoofd had. Ook LXX, Vg en Targ. hebben reeds מן gelezen. Kron heeft echter duidelijk בַּעֲלָתָה.

Het hoog belang van Davids ondernemen komt tot uitdrukking in de bijzin na ארון ה'. Het gaat om de standplaats van het meest heilige voorwerp, dat Israël bezat, en dat oorspronkelijk in de tabernakel, Ex. 40 : 20 v., later in het heiligdom te Silo gestaan had, I 3 : 3, maar na door de Filistijnen eerst buitgemaakt en later teruggebracht te zijn, I 4 : 11; 6 : 1—16, voorlopig een plaats gevonden had in het huis van Abinadab te Kirjath-Jearim, I 7 : 1, en naar hetwelk men niet meer had omgezien, 1 Kron. 13 : 3. Zij was feitelijk vergeten. Of . . . was men wat bang voor de ark geworden i.v.m. de ramp, die de bewoners van Beth-Semes getroffen had als gevolg van hun gebrek aan eerbied voor de ark, I 6 : 19 v.? Dit wordt in sterke bewoordingen geponeerd door Baarslag, blz. 46; het is echter volstrekt niet gemotiveerd. Davids plan vond juist algemeen bijval, 1 Kron. 13 : 1—5. De geringe belangstelling voor de ark, die eens het volk was voorgegaan in de Jordaan, Joz. 3 : 11, 17, wijst op een geestelijke inzinking van Israël. Het was „vervreemd van dit geestelijk bezit. Ze hadden gezien, dat het zonder de ark ook ging" (Brouwer, blz. 158). Het denkbeeld om de ark naar Jeruzalem te brengen, is dan ook van David zelf uitgegaan. Hij heeft gevoeld dat de verwaarlozing van de ark was een zonde van nalatigheid en oneerbiedigheid t.o. Jahwe zelf. Immers de ark was bij uitstek het teken van zijn tegenwoordigheid in en zijn verbond met Israël, vandaar ook de benaming א' הברית, Joz. 3 : 11; vgl. 1 Kon. 8 : 9. In vs. 2 vinden wij een andere uitdrukking. Met אשר moet verbonden worden עליו, waarvan het suffix terugslaat op de ארון ה'. Als men אשר als subject neemt van de relatieve zin (zoals Leimb doet), sleept עליו overtollig achteraan (L. vertaalt: „auf den Cherubim über sie"), bovendien fungeert שם יהוה kennelijk als subject. Het daaraan voorafgaande שם is in veler oog enigszins verdacht, de herhaling schijnt weinig zin te hebben, en ontbreekt in LXX en Vg; Hertzb denkt dat zij te danken is aan een uitbreiding van de oorspronkelijke tekst. Dit is niet onmogelijk, als men let op de (overigens minder duidelijke) paralleltekst in Kron, die alleen heeft de woorden א' נ' שם. Oettli, Noordtzij en Van Selms willen deze tekst juist naar Sm corrigeren, maar houden daarbij het dubbele שם voor een vergissing. Wij zullen het (met BH, Schulz, Leimb, De Groot, Rehm, VdBorn) slechts eenmaal hebben te lezen, dus: *over welke de naam is uitgeroepen van Jahwe der heerscharen.* De hier gebezigde uitdr. נקרא שם על geeft op tal van plaatsen te kennen, wie over een bepaald gebied, persoon, stad of volk de heerschappij en het eigendomsrecht bezit, vgl. 12 : 28; Deut. 28 : 10; Jes. 4 : 1; 63 : 19. Met betrekking tot de ark gebezigd (met inbegrip van het daarop liggende verzoendeksel) wil zij dan ook niet zeggen dat bij die ark Gods naam aangeroepen werd (zo bv. de Stv., zie daartegen Keil), maar dat zij in bijzondere zin het eigendom is van Jahwe en dus het teken van zijn tegenwoordigheid. De ark kan zelfs zijn troonzetel heten, het-

geen door Brouwer bestreden wordt, blz. 67 vv. (zie echter Gispen in BE, art. ark). Hij is immers 'ישׁב ה, lett.: de cherubs be-zittende, dus: gezeten of *tronend op de cherubs,* waarbij te denken is aan de cherubfiguren, die met het verzoendeksel één geheel vormden; elders heet het dat Jahwe's plaats is 'בין הכ, Ex. 25 : 22, terwijl in 1 Kron. 28 : 2 de ark uitdrukkelijk zijn voetbank wordt genoemd. De ark van Jahwe צבאות (zie beneden) is dus het sprekend symbool van Gods wonen onder zijn volk met zijn majesteit, genade en verbondstrouw. Daarom was het ook zuiver aangevoeld van David, dat hij meende die ark een ereplaats te moeten geven in zijn residentie. In het volk van Jahwe behoorden de ark en de troon van de theocratische koning bijeen. Veilig mogen we aannemen, dat het reeds terstond daarbij in Davids bedoeling gelegen heeft een tempel voor Jahwe te bouwen, waarin de ark dan haar definitieve standplaats krijgen zou, zie aant. na vs. 23 en art. ark in BE en Chr. Enc.[2]

Over het tijdstip van het overbrengen der ark spreekt de tekst niet rechtstreeks. Het zal ongetwijfeld een der eerste daden van David geweest zijn, nadat hij zich in Davidsstad had gevestigd en de nodige voorbereidende maatregelen had getroffen. Als wij de verovering van Jeruzalem stellen in 1003 v. Chr., zullen we zeker niet lager mogen afdalen dan het jaar 1000 v. Chr., d.i. dus ongeveer 80 jaar nadat de ark in K.-J. geplaatst was, zie mijn K.V. van 1 Samuël[2], blz. 35. Zie verder bij 7 : 1, ook 2 : 10 v.

De naam יהוה צבאות, voor de eerste maal in I 1 : 3 gebruikt, schijnt een samentrekking te zijn van יהוה אלהי צבאות, want יהוה kan geen stat. constr. zijn (toch spreekt Buber van „eine als solche empfundene Genetivkonstruktion", blz. 66). Het is echter moeilijk hier met zekerheid te spreken en evenzeer om de eigenlijke betekenis vast te stellen, mede omdat de naam wellicht in betekenis op den duur enigszins gewijzigd of ruimer geworden is. In hun boek „Macht en Wil" (Callenbach N.V., Nijkerk, z.j.) geven De Groot en Hulst een duidelijke uiteenzetting van de moeilijkheden, die in deze Godsnaam besloten liggen, bv. hoe de woordverbinding Jahwe Sebaoth moet worden opgevat. Zij achten het zo goed als zeker (met een beroep op Ex. 6 : 2b, 7 : 4 en vooral 1 Sam. 17 : 41), dat oorspronkelijk gedoeld wordt op de legerscharen van Israël; later kreeg S. echter een meer uitgebreide, universalistische zin en duidde het ook andere machten en krachten aan, terwijl als gevolg daarvan ook de naam anders werd opgevat: Jahwe de Machtige. Dan is S. een bijnaam of bijstelling geworden. De schrijvers drukken zich dienaangaande zeer voorzichtig uit, blz. 153—159, en noemen ook literatuur. Men zie ook Brouwer, blz. 93 vv., König, blz. 160 vv.; 1 Kon. 22 : 19; Ps. 103 : 21; Jes. 24 : 21 pleiten ook volgens K. voor een later gebruik van de naam m.b.t. de heerlegers der Engelen (goede en kwade).

Vs. **3** deelt over de wijze waarop de ark vervoerd werd, allereerst mede, dat zij haar *op een nieuwe wagen* zetten. Schulz wijst erop dat de hier gebezigde hif. van רכב herhaaldelijk aanduidt, dat iemand op een rijdier gezet wordt, bv. Ex. 4 : 20; 1 Kon. 1 : 33, 38, 44; het verbum ziet dan op het moment van het opladen, zoals het ook door de LXX is opgevat (ἐπιβιβάζειν). Bij deze opvatting is het dan ook niet nodig het volgende 'ויש als plusquamp. op te vatten (wat Keil terecht afwijst), want het opladen kan heel goed op het erf van Abinadab hebben plaats gevonden. Het volgende moment is dan uitgedrukt door נשׂא in de zin van brengen, wegdragen, vgl. Ex. 10 : 13; 1 Kon. 10 : 11;

Ps. 24 : 5; dus: *en zij brachten haar weg uit het huis van Abinadab.* De beschrijving is iets nauwkeuriger dan die van Kron. Elk element is van betekenis m.h.o. op het vervolg in vss. 6 v. Misschien geldt dit ook van die speciale trek, dat Abinadabs woning *op de heuvel lag,* nl. die waarop de stad gebouwd was. Bij het overbrengen van de ark liep de weg dus eerst naar omlaag, hetgeen risico's meebracht. Overigens dient de gehele vermelding ook om aan te sluiten bij I 7 : 1; het is nog hetzelfde huis, al is het heel waarschijnlijk dat Abinadab zelf reeds lang dood was. Immers toen de ark in zijn woning kwam, had hij reeds een volwassen zoon Eleazar, die tot bedienaar van het heiligdom gewijd kon worden. Daarom is het ook zo goed als zeker, dat de hier genoemde בני אב' zonen van Eleazar en dus kleinzonen van Abinadab geweest zijn; in geen geval kan Uzza „dezelfde zijn als Eleazar", zoals VdBorn wil; afgedacht van het verschil in naam wordt zo een tijdperk van ± 80 jaar over het hoofd gezien. עזא zal een afkorting zijn van עזיה = sterkte is Jahwe. אחיו wordt door Oosterhoff verklaard als „broertje", maar is meer waarsch. een nevenvorm van אחיה (= broeder is Jahwe; vgl. I 14 : 3), aldus Schulz. נהג is drijven of geleiden (vee, mensen, hier cum. acc., in Kron met ב, vgl. Jes. 11 : 6; 60 : 11). Stellig waren Uzza en Ahio bedienaars van de ark en derhalve de aangewezen personen voor het geleide in enger zin. Uit vs. 4 blijkt dat Ahio *voor de ark uit* liep, dus bij de runderen, vs. 6, terwijl uit de gehele samenhang volgt dat Uzza náást de wagen vlak bij de ark moet gelopen hebben. Terecht acht Schulz dan ook onnodig en ongegrond om met Kittel BH, Hertzb e.a. vóór עם te lezen ועזא הולך. Even ongegrond is de bewering van Schneider, dat Uzza op de wagen gezeten heeft „nach der Gewohnheit des Wagenführers". Het voorval in vs. 6 vermeld laat zich daarmede moeilijk overeenbrengen. Zonder twijfel is het Davids bedoeling geweest met het transport op een nieuwe, nog niet door mensen gebruikte, wagen God zelf te eren, vgl. I 6 : 7; maar evenals de ark zelf waren ook blijkbaar de bepalingen voor het vervoer ervan in het vergeetboek geraakt, zie bij vs. 12. Op dit punt heeft de koning zich niet genoeg op de hoogte gesteld en door eigenmachtig optreden Jahwe's misnoegen opgewekt. Men kan Jahwe alleen eren op de manier, die Hij zelf heeft voorgeschreven.

In de M.T. vormt het laatste woord van vs. 3 חדשה met het begin van vs. 4 t/m בגבעה een duidelijk geval van dittografie. Het lijdt geen twijfel of de blik van de afschrijver moet na het tweede עגלה naar het eerste afgedwaald zijn, waarna hij een reeds geschreven regel weer geheel liet volgen. De woorden vormen een zinloze herhaling, die de samenhang verbreekt. Terecht wijst Keil erop dat dit blijkt: *a.* uit het ontbreken van het lidwoord vóór חדשה, en *b.* uit het feit dat de nu volgende woorden עם, enz. alleen zin hebben, als ze verbonden worden met het העגלה, dat aan de herhaling voorafgaat, dus: *de wagen met de ark Gods.* Aldus verbindt ook de LXX, waarin de geïncrimineerde woorden geheel ontbreken. Vele commentaren en vertalingen laten ze weg, andere behouden ze, wellicht uit eerbied voor de Vg, maar veranderen de constructie, bv. Méd. In ons land heeft de Friese vertaling dit gedaan, zie Bibel.

De tocht draagt aanvankelijk een feestelijk karakter. כל־בית י' geeft uitdrukking aan het nationale aspect: de ark is het heiligste volksbezit. Het verbum שחק in pi. kan hier alleen dansen of huppelen betekenen, vgl. I 18 : 7; het laatste verdient de voorkeur, omdat erin ligt dat zij tegelijk zich voort-

bewogen in een bepaalde richting; het part. wijst op het voortduren van de handeling: zij *huppelden voor Jahwe heen,* d.w.z. voor de ark uit, vgl. bij vs. 3. De verering van Jahwe uit zich in een rhythmische beweging der voeten, begeleid door muziek en zang. Wat dit laatste betreft, in de M.T. wordt hiervan niet gesproken, maar het is dan ook zeer de vraag of de tekst goed is overgeleverd. בכל עצי ברושים kan vertaald worden: met allerlei hout van cypressen, maar wat betekent dit? De N.V. maakt ervan: „allerlei (instrumenten van) cypressenhout", maar dit zou stellig anders en duidelijker uitgedrukt zijn; de vermelding van cypressenhout als materiaal (gesteld dat daaruit muziekinstrumenten vervaardigd werden, wat onbekend is — Smith) ware in dit verband volkomen bijkomstig. Het is evenwel opmerkelijk, dat Kron met ongeveer dezelfde consonanten een goede, duidelijke zin geeft: בכל־עז ובשירים (= uit alle macht en begeleid door zang). Er zijn wel enige verschillen, maar bij vergelijking wordt men getroffen door de grote overeenkomst, die doet vermoeden, dat in ons vs. de tekst oorspr. gelijk was aan die van Kron, maar ietwat in het ongerede geraakt is. De LXX klopt niet op de M.T., spreekt in geen geval van cypressen maar geeft een dubbele vertaling, waarvan de tweede overeenkomt met Kron: ἐν ἰσχυι και ἐν ᾠδαις. Indirect pleit zij dus voor de lezing van Kron, die vrij algemeen geaccepteerd wordt als „offenbar die richtige Lesart, aus der unser Text verschrieben ist"; aldus Keil, die ook opmerkt dat bij de vermelding van citers en harpen de liederen moeilijk ontbreken konden. Hoe dit zij, nu de tekst van Sm geen bruikbare zin oplevert is emendatie ervan naar de tekst van Kron geoorloofd. Zij maakt ook het ontstaan van de M.T. verklaarbaar: na plaatsverwisseling van ר en שׁ en vervanging van ו door י lag de overgang van ז in צ voor de hand. De woorden בכל עז enz. zijn dan op te vatten als bepalingen bij het part. מש׳ *uit alle macht en onder gezang,* lett.: liederen. Zij werden bij dit intensieve huppelen en zingen *begeleid door* het spel van tal van muziekinstrumenten. De losse aaneenrijging met ב verzet zich niet tegen de gedachte dat het dragen en bespelen dezer instrumenten door afzonderlijke groepen geschiedde, vgl. 1 Kron. 15 : 16 vv., dat overigens niet slaat op de eerste tocht. Ook in I 10 : 5 worden genoemd כנורים, wrsch. niet citers, maar *lieren,* vgl. I 16 : 16, 23, נבלים, wrsch. *harpen,* in elk geval evenals כ׳ snaarinstrumenten, תפים, handtrommels of tamboerijnen, vgl. I 18 : 6. Het volgende מ׳, alleen hier, zal een deriv. zijn van נוע, pi. schudden, nif. geschud worden, en is wrsch. een instrument dat bij heen en weer schudden een ratelend of rinkelend geluid gaf (Köh-B: sistrum, ratel, Kö.Wb Klirrinstrumente), dus zoiets als rinkelbellen (N.V., niet: bekkens, De Groot). De naam schijnt enigszins het geluid na te bootsen, evenals het volgende צ׳, van צלל, klinken, I 3 : 11; gewoonlijk weergegeven als *cymbalen,* ook Ps. 150 : 5, kleinere of grotere metalen bekkens, die twee aan twee tegen elkander geslagen, daarbij ook wel op en neer bewogen werden. Volgens Kron ontbraken ook de trompetten niet. Er zal wel enige afwisseling in het gebruiken van al deze instrumenten in acht genomen zijn. De muziek diende om uiting te geven aan de feestvreugde en om deze te verhogen. Hierin lag op zichzelf niets verkeerds of heidens, zoals Van Maanen denkt, a.w. blz. 87. — Over muziekinstrumenten in het O.T. zie men Gispen in BE, voorts Galling, eveneens Wegner, Musikinstrumente des A.O., 1950. Volgens Galling was ook de נבל

een soort lier, maar zijn stelling dat de harp onbekend was, is niet afdoende geargumenteerd.

6 Vs. 6 vermeldt in sobere bewoordingen het incident, dat onverwachts een einde maakt aan de tocht. Men is gekomen tot aan of *bij de dorsvloer* נכון. Stellig is hiermede een eigennaam bedoeld. Keil wil het woord opvatten als deriv. van נכה, vgl. Job 12 : 5, en vertaalt „Tenne des Schlages", maar de plek kreeg een heel andere naam, zie vs. 8; Klost leidt het af van כון en vertaalt „eine bestimmte Tenne", maar 'נ wordt niet in die zin gebruikt, het betekent vast, betrouwbaar, stellig, zie I 23 : 23; 26 : 4, en past dus niet bij גרן. De bedoeling van de auteur is juist om een destijds bekend punt aan te duiden. Kron heeft כידן, blijkbaar ook een nomen proprium, volgens de veronderstelling van De Groot de naam van de in veel later tijd (toen Kron geschreven werd) levende eigenaar van de dorsvloer. Wáár deze dorsvloer lag, is moeilijk te zeggen. De Groot acht waarschijnlijk, dat het vlak bij Jeruzalem was, eigenlijk al op de westelijke heuvel der stad binnen de muur. Maar dit gevoelen staat in verband met zijn zeer disputabele verklaring van vs. 13, zie aldaar. In het algemeen is het aannemelijk, dat Jahwe reeds vrij spoedig zijn misnoegen heeft doen blijken. Bovendien is Baäl-Juda de enige tot nu toe genoemde plaats en ligt het voor de hand Nachon voor een inwoner dezer stad te houden, wiens dorsvloer op de helling buiten de stad lag (vgl. de dorsvloer van Boaz, Ruth 3 : 2 v., 15). Na וישלח moet את־ידו uitgevallen zijn, ook hier is de M.T. omnium consensu naar Kron te corrigeren; dus: *strekte Uzza zijn hand uit naar de ark Gods en greep haar.* In אחז met ב ligt steeds de gedachte: grijpen en met kracht vasthouden, vgl. 4 : 10; 20 : 9. Uzza greep dus de ark. Hoe hij ertoe kwam dit te doen, volgt in כי enz. Het verbum שמט qal heeft elders steeds transitieve betekenis, nl. kwijtschelden (het geleende, Deut. 15 : 2), laten vallen (2 Kon. 9 : 33), losmaken (Jer. 17 : 4), ook: laten braak liggen (Ex. 23 : 11). In de regel wordt het hier echter intr. opgevat, omdat het geen object heeft. הבקר moet subject zijn. Men vertaalt daarom veelal struikelen (bv. Schulz, De Groot), uitglijden (L.V., N.V., Keil, Rehm), maar ook: ins Wanken bringen (Leimb), gleiten lassen (Gressmann), waarbij dan de ark als object gedacht wordt. Omdat deze pas genoemd is, kan hiertegen geen overwegend bezwaar bestaan. De lexica houden zich dan ook aan de trans. opvatting (m.n. König en Köh-B; Ges-B enigszins weifelend). Zo ook LXX: ἐξέκλινεν αὐτὴν, Vulg: declinaverunt eam. Op grond van dit laatste te vocaliseren שְׁמָטוֹ (zoals Budde e.a. willen, bv. Méd, zie BH) is nodig noch gewenst, daar ook de paralleltekst in Kron luidt שָׁמְטוּ: en het logisch object wel vaker niet wordt uitgedrukt. Bovendien is het toch ook mógelijk, dat 'שׁ een intr. betekenis heeft. We hebben daarvoor wel geen aanwijsbare analogieën, maar daar staat tegenover dat de auteur waarschijnlijk bedoelt te zeggen, dat de runderen (niet: de ark) iets overkwam. Alles saamgenomen verdient daarom — al is de beslissing moeilijk — de intrans. opvatting nog wel de voorkeur, dus: *daar de runderen uitgleden.* Dit houdt nog niet in, dat zij werkelijk vielen, Ahio kan hen tegengehouden hebben. Maar stellig kreeg de wagen een schok en evenzo de ark. Uzza wil haar voor afglijden behoeden, zijn reflexbeweging is verklaarbaar, maar zij kost hem het leven.

7 Vs. 7 legt duidelijk verband tussen Uzza's daad en zijn plotselinge dood. De

bewoordingen laten geen plaats voor een andere opvatting dan deze dat *Jahwe's toorn ontbrandde tegen Uzza* en dat Hij hem met de dood sloeg, „òmdat hij zijn hand naar de ark had uitgestrekt", zoals Kron zegt (N.V.). Kron omschrijft daarmee het feit zelf, maar onze tekst karakteriseert wat Uzza deed als שַׁל; Hulst spreekt daarom van „the remarkable character of the text of 2 Sm" (O.T.T.P. blz. 32). Hoewel dit elders niet gevonden wordt, is de betekenis toch niet geheel onzeker. Keil en Kö.Wb leiden het af van שָׁלָה = zonder zorg zijn (bv. Ps. 122 : 6; Jer. 12 : 1) en vertalen resp. Vergehen, Sorglosigkeit. Schulz acht deze afleiding heel goed mogelijk en wijst op de weergave in de oude vertt. προπετεια (LXX, cod. Al.) en temeritas (Vulg). Van Selms ziet verband met het Babyl. sullu = oneerbiedigheid (De Babylonische termini voor zonde, 1933, blz. 43). Deze betekenis past hier uitstekend, omdat klaarblijkelijk Uzza's vergrijp voortkwam uit een te gering besef van de heiligheid van de ark, anders gezegd: een te grote gemeenzaamheid, waardoor hij de afstand (die hij had moeten bewaren) uit het oog verloor. (Van Maanen, a.w. blz. 88). Het lidwoord heeft hier demonstratieve kracht, zodat we kunnen vertalen: *wegens* (de door hem aan de dag gelegde =) *deze onbedachtzaamheid* (De Groot vgl. Stv., N.V.; Méd vert. meer algemeen: sa faute). Er is volstrekt geen grond om עַל־הַשַּׁל zonder meer te schrappen (Rehm) of door de paralleltekst (zie boven) te vervangen (L.V., Leimb, VdBorn, Hertzb.). Zij laat juist uitkomen, dat wat God hier doet geen daad is van willekeur, maar geheel in overeenstemming is met zijn bedreiging, Num. 4 : 15. De ark mocht niet aangeraakt, alleen aan de handbomen gedragen worden, Ex. 25 : 14 v. Het eerste שָׁם accentueert reeds het onmiddellijke van Jahwe's ingrijpen: op de plaats zelf, geen stap verder; dit wordt nog bevestigd door het slot van vs. 7. Het slaan van Jahwe was dodelijk: *daar, bij de ark Gods, stierf hij*. Kron zegt zakelijk hetzelfde met לִפְנֵי א'.

Het heeft geen zin om voor Uzza's sterven een andere (physische) oorzaak te zoeken dan het directe ingrijpen van God als reactie op de schending van zijn majesteit. Juist t.o. degenen wier ambt en taak het is om in zijn heiligdom dienst te doen en met zijn heilige cultusvoorwerpen om te gaan, waakt God met dubbele gestrengheid voor zijn eer, vgl. Lev. 10 : 3, zie ook I 2 : 27—34. Bij Hem is geen is geen „unmotivirter Zorn", zie König, blz. 184, 190.

8 וַיִּחַר לְ moet hier evenals vs. 7, Gen. 4 : 5 v. en overal elders een ontsteken in toorn aanduiden; terecht maken Keil en Noordtzij bezwaar deze betekenis door die van „bedroefd, ontsteld, worden" te vervangen. Voor tekstemendatie in וַיֵּצֶר, zoals Köh-B wil, is in het geheel geen grond. Kittel BH neigt hier eveneens toe, doch verwijst zelf naar Jona 4 : 9. Dat David toornig wordt, moge niet goed te keuren zijn, het is zielkundig volkomen verklaarbaar, omdat zijn bedoeling was Jahwe te huldigen, en God zelf zich hierbij zo fel tegen hem keert. Want dat dit laatste het geval is, staat onmiddellijk voor hem vast en hierover is hij hevig misnoegd; aldus ook LXX, Smith, Rehm (in tegenstelling met Gressmann, Schulz, De Groot, Leimb, Schneider; L.V. heeft: ontroerd, N.V.: diep getroffen, Méd: affligé). VdBorn echter: verontwaardigd, Hertzb: es stieg David heisz auf. Het gaat om Davids eerste reactie, vgl. I 15 : 11. Keil verzwakt zijn eigen opvatting (David ergrimte) door de toevoeging, dat Davids toorn niet tegen God gericht was, hetgeen in tegenspraak

is met על אשר enz. Wat Jahwe deed wordt ook nu (vgl. 5 : 20) genoemd פרץ, thans met het subst. verbale samen: een scheur scheuren, een zware slag slaan, dus: *omdat Jahwe een verpletterende slag aan Uzza had toegebracht.* Daardoor had Jahwe tevens een breuk geslagen in de feestelijke stemming van de dag en voortzetting van de tocht onmogelijk gemaakt. Hoogst waarschijnlijk heeft David met de hier door de auteur gebezigde woorden uiting gegeven aan zijn verbittering en heeft men die uit zijn mond opgevangen. Aldus laat zich het best verklaren hetgeen nu als een parenthetische mededeling volgt: *daarom noemt men die plek tot op de huidige dag Perez-Uzza.* Op zichzelf zou David zeer wel als subject van ויקרא bedoeld kunnen zijn, aldus LXX, maar de slotwoorden van vs. 9 pleiten tegen deze opvatting. Indirect is de benaming dan toch van David zelf afkomstig.

9, 10 Davids ontstemming slaat om in vrees. Hoewel hij wellicht de reden van Jahwe's geweldig ingrijpen niet terstond doorziet, beseft hij toch dat Jahwe's misnoegen is opgewekt en dat hij als leider van de tocht zich ervoor heeft te wachten zijn machtige God en Koning nog meer reden tot toorn te geven. Zijn vrees is niet de kinderlijke eerbied (bv. I 12 : 24; Joz. 24 : 14, Gen. 22 : 12), maar bangheid en angst, voortkomend uit gevoel van eigen nietigheid en uit schuldbesef, vgl. Gen. 3 : 10; Deut. 5 : 5. David wàs een godvrezend man, maar *op die dag werd David bevreesd voor Jahwe.* Dit bevreesd-zijn draagt een incidenteel karakter. Men mag deze gezindheid niet devalueren door haar zo te verklaren „dat hij besef kreeg van de gevaarlijkheid van de ark", zoals VdBorn doet, die overeenkomst ziet met I 5 : 10. Eenvoudige vergelijking der beide verzen toont wel dat deze opmerking er volkomen naast is. Trouwens ook Schulz spreekt van „Grauen vor der Lade", en Noordtzij laat zich in dezelfde geest uit: David acht het gewenst „de ark niet te dicht bij zich te hebben". Maar de tekst zegt dit niet en vereist ook deze verklaring niet. Wel is duidelijk dat David in de gegeven situatie de uitvoering van zijn plan niet durft te voltooien. Op dit moment zou hij daarmee God getergd hebben. Maar als hij ontmoedigd zich afvraagt: *hoe zal de ark van Jahwe bij mij komen?* — dan ligt daarin naast de erkentenis „nú kan het niet", toch ook de blijvende begeerte om de ark bij zich te hebben. Terecht heeft Brouwer gewezen op het onderscheid in dit opzicht tussen David en de burgers van Beth-Semes. Deze laatsten waren (evenals de Filistijnen, I 6 : 1 vv.) maar op één ding bedacht, nl. de ark zo spoedig mogelijk weer kwijt te raken, I 6 : 20 v. Maar wat David aangaat, „de slaande hand Gods kan hem niet afbrengen van zijn heimwee naar de tegenwoordigheid Gods" (a.w. blz. 163 v.). Dit zal blijken bij de behandeling van vs. 12. Thans zwicht David voor het goddelijk „veto". *Derhalve wilde David de ark van Jahwe niet bij zich laten komen.* סור in hif. is gewoonlijk verwijderen, maar heeft hier een meer neutrale betekenis: overplaatsen, vgl. I 5 : 8 v. Als nadere — thans voor het eerst genoemde — plaats van bestemming volgt nog על־עיר etc., waarin על wel op een verschrijving van oorspr. אל zal berusten, zie het getuigenis van 30 mss., LXX en Kron in BH. Dus niet *in Davidsstad* bracht David de ark, *maar David liet haar onderbrengen in de woning van Obed-Edom, de Gathiet.* Blijkens נטה hif. is de bijgedachte, dat men een zijpad insloeg om deze woning te bereiken. Over de Gathiet Obed-Edom zijn veel pennen in beweging geraakt.

Zijn naam wordt (wrsch. niet ten onrechte) verstaan als dienaar van Edom, waarbij men dan in Edom de naam ziet van een Egyptische godheid (de vrouw of paredra van god Resjef), een tegenhanger derhalve van de Hebr. naam עבדיה = dienaar van Jahwe (aldus Schulz, vgl. De Groot, VdBorn). Maar uit deze naam valt al zeer weinig omtrent zijn persoon af te leiden, zelfs niet zijn niet-Israëlietische afkomst. Deze laatste blijkt wèl uit de toevoeging הגתי, die hem aanduidt als afkomstig uit de bekende stad der Filistijnen. Keil denkt aan de Levietenstad Gath-Rimmon, Joz. 19 : 45; 21 : 24, maar dit hangt samen met zijn gevoelen, dat Obed-Edom een Leviet geweest moet zijn (zie beneden), en dit wordt terecht door Noordtzij verworpen op deze grond dat de benaming גתי steeds heenwijst naar het Filistijnse Gath (N. noemt enkele plaatsen, w.o. 15 : 18). Obed-Edom was dus een Filistijn van geboorte. Hieraan knoopt Schulz de veronderstelling vast, dat het berekening was van David, de ark bij een niet-Israëliet te plaatsen, die er allicht niet zo bang voor zou zijn als de Israëlieten. Nog andere motieven worden aan David toegeschreven. Ook Noordtzij zegt: „Dit kiezen van Obed-Edoms huis is merkwaardig." Maar zou er voor David wel veel te kiezen geweest zijn? Ja, misschien kon hij rechts of links gaan, maar in elk geval heeft hij dan toch het naastbij gelegen huis, dat genoeg ruimte bood, gekozen. De enige „berekening", die wij David in deze situatie mogen toeschrijven, is deze: de ark ten spoedigste te kunnen deponeren, totdat nader over haar bestemming zou zijn beschikt. Beslissend was dat de tocht terstond gestaakt moest worden. Dat Obed-Edom van Filistijnse afkomst was, behoefde geen bezwaar te zijn. Noordtzij vermoedt dat David „hem kende als een die — hoewel van vreemden bloede — zich bij Israël had gevoegd". Zulk een geval was niet denkbeeldig, vgl. Ittai, 15 : 18 vv., zie ook Ex. 12 : 48; Num. 9 : 14. Hierover valt echter niets met zekerheid te zeggen, mede omdat het de vraag is of de hier en in 1 Kron. 13 : 13 הגתי genoemde Obed-Edom identiek is met de gelijknamige poortwachter uit 1 Kron. 15 : 18, 21, 24 en met een van de twee van dezelfde naam in 1 Kron. 16 : 38, vgl. 26 : 4, 5. Deze kwestie (en in verband daarmee de vraag of onze Obed-Edom met Keil voor een Leviet te houden is) behoort niet hier maar in een comm. op Kronieken thuis; vooral worde hier verwezen naar de uitvoerige bespreking door Noordtzij bij de laatstgenoemde plaatsen uit 1 Kron. 1.

11 Vs. 11 vormt het besluit van deze pericoop, evenals dit het geval is met 1 Kron. 13 : 14. Het doet aan als een vriendelijke zonnestraal na een zware donderbui. De tekst van Kron is iets breder; aan het begin laat hij uitkomen dat de ark op Obed-Edoms erf een eigen verblijfplaats had, wat zich met vs. 11 zeer wel laat verenigen. De hoofdzaak is dat de ark gedurende drie maanden onder het dak van de Gathiet bleef staan en dat deze in die tijd voor zichzelf en zijn huisgezin, ja voor alwat hij bezat (vs. 12, Kron) de zegen van Jahwe ondervond. Men mag deze uitspraak niet vervlakken en ontzielen door haar „zunächst negativ zu verstehen" (Schulz). De zegen van Jahwe is een positief bewijs van zijn gunst; in dit geval trokken de blijken daarvan zelfs de algemene aandacht, vs. 12. Indien er alleen maar geen nieuwe ramp gebeurd was, zou David nog niet zo zeker van zijn zaak geweest zijn. Het ligt voor de hand dat de zegen voornamelijk bestaan heeft, althans aan de dag getreden is, in de gezondheid en welstand van heel het gezin, de voorspoed in het bedrijf,

bij het vee en op het veld. Lev. 26 : 3—13 en Deut. 28 : 1—14 noemen nog meer bv. oorlogsbuit (maar dit past hier niet) en gezinsvermeerdering, maar terecht wijst Caspari erop dat daarvoor meer dan drie maanden nodig zijn. Toch zou men kunnen denken aan voorspoedige bevalling. Hiermee is echter het voornaamste nog niet genoemd, nl. wat voorop staat: *Jahwe zegende Obed-Edom,* Hij schonk hem zijn nabijheid, zijn genade en vrede. Juist deze woorden pleiten sterk voor de gedachte, dat Obed-Edom in oprechtheid de God van Israël diende, en dat hij dan ook de aanwezigheid van de ark in zijn huis niet beschouwde als een gevaar, een riskante onderneming, maar als een hoge eer. Uit niets blijkt (wat sommige comm., bv. De Groot, veronderstellen), dat de ark tegen zijn wil bij hem is ondergebracht. Jahwe toont van zijn zijde dat de aanwezigheid van zijn troonzetel — mits deze met eerbied behandeld wordt — heilbrengend is. „Maar dit is dan ook het antwoord, dat God aan David geeft" (Brouwer, blz. 164).

12—19. *Feestelijke intocht van de ark in Davidsstad*

12 Het onpersoonlijke ויגד laat ruimte voor de vraag of het initiatief tot deze mededeling van anderen was uitgegaan, dan wel of David opzettelijk een onderzoek had ingesteld. Stellig is het laatste aan te nemen. David heeft zijn plan niet opgegeven, maar de nodige inlichtingen ingewonnen om te weten, wat hem te doen stond. De formulering van het bericht is vooral opmerkelijk door de slotwoorden בעבור etc.: *ter wille van de ark Gods.* Wellicht gaan deze woorden terug op een uitlating van Obed-Edom zelf t.o. een bode van David, maar vertolkt hij daarmee ook de algemene indruk, dat er verband was tussen de ondervonden zegen en de aanwezigheid van de ark in zijn woning. Het bericht ontbreekt in de paralleltekst, hoewel deze overigens veel uitgebreider is. Uit 1 Kron. 15 : 2 en 13 is af te leiden, dat David zich in de verlopen maanden ook nauwkeurig heeft laten inlichten over de wettelijke voorschriften betreffende de behandeling en het vervoer van de ark, en dat hij daarbij tot de ontdekking is gekomen, dat de ark behoorde gedragen te worden aan de draagstangen en dat dit moest geschieden door de daartoe aangewezen Levieten, zie Ex. 25 : 12—15; Num. 4 : 4, 15; vgl. Deut. 10 : 8 v. (in Joz. 3 : 6, 6 : 6 waren het de priesters, maar dit was een uitzondering, en in elk geval waren ook deze uit het geslacht van Kehath). Het was dus al in strijd met Gods wil geweest dat men de ark op een wagen had willen overbrengen, vs. 3, en dit was dan ook de diepere oorzaak — zo begreep David nu — waarom de tocht in eerster instantie Gods toorn had opgewekt en Hem aanleiding had gegeven haar te doen mislukken. De auteur van Sm vermeldt dit niet, maar heeft het wel geweten, vs. 13. Hij is hier zo uitermate beknopt, dat hij zelfs de indruk wekt, dat David nu alléén naar Kirjath-Jearim gaat, Israël wordt pas vs. 15 genoemd. Maar zoveel is wel duidelijk, dat Davids vrees is weggenomen. Hij is overtuigd dat de verplaatsing van de ark als zodanig niet tegen Gods wil indruist, als slechts de met haar heiligheid verband houdende bepalingen worden nageleefd, zie Brouwer, blz. 164. Eigenlijk wordt in vs. 12*b* reeds de gehele tocht samengevat: *uit de woning van Obed-Edom naar Davidsstad.* בשׂמחה wijst op het feestelijk karakter van de tocht en kan beschouwd worden

als samenvatting van alwat vs 5 is genoemd met betrekking tot de eerste tocht. 'שׂ is niet slechts vreugde, maar ook vreugde-betoon door muziek en zang, vgl. Gen. 31 : 27; Deut. 28 : 47; Ps. 16 : 11; de gehele uitdrukking heeft de kracht van: *op feestelijke wijze.* Er schijnt geen bepaalde reden te bestaan, waarom de ark hier telkens האלהים 'א heet en in vss. 10 en 13 יהוה staat; ook 1 Kron. 15 : 2 bevat beide benamingen.

Van vs. **13** af volgen enkele bijzonderheden. Bij de eerste daarvan doet zich terstond een verschil van opvatting voor. De Groot vertaalt nl.: telkens als de dragers van de ark des Heren zes schreden voortgetreden waren, enz. Als enig argument hiervoor zegt hij „de tekst wijst in de richting van: bij elke zes schreden", blz. 91. Dit is evenwel niet genoeg om een opvatting, die op zichzelf beschouwd zeer onwaarschijnlijk is, aannemelijk te maken. Het mag toch wel haast ondenkbaar heten, dat men na elke zes schreden halt hield om te offeren, dus bv. over een afstand van 600 m reeds honderd maal had moeten stilstaan. Men zou dan op één dag niet tot zijn doel gekomen zijn. Volgens De Groot was dit wel mogelijk, „als de weg die men moest afleggen, zeer kort was", maar zelf noemt hij dit een veronderstelling (m.i. door niets gerechtvaardigd, zie boven bij vs. 6). De vraag is of de tekst de opvatting van De Groot niet slechts toelaat, maar ook beslist eist, en dit kan moeilijk volgehouden worden. Keil, die haar uitvoerig bespreekt en enkele bezwaren ertegen weerlegt, eindigt toch met de opmerking, dat de tekst „genau genommen" slechts zegt, „dass es geschah als die Träger 6 Schritte gegangen waren". De mededeling ontbreekt in Kron. Met De Groot stemmen in: Hulst, Comm. op de Bijbel, blz. 282, Brouwer, blz. 165; ook Noordtzij, maar hij voegt er aan toe: „De hier gebruikte verbaalvorm zegt dit echter niet uitdrukkelijk". Evenwel volgen de meeste nieuwe comm. en vert. de voor de hand liggende opvatting, dat vs. 13 uitsluitend spreekt van een offer, dat na het afleggen van de eerste zes schreden is gebracht; aldus Keil, Smith, Schulz, Leimb, VdBorn, Rehm, Méd, Hertzb, Schneider; de N.V. vertaalt: *nadat de dragers van de ark des HEREN zes schreden voortgegaan waren.* Op dit moment, vrijwel aan het begin van de tocht, was het brengen van een offer volkomen op zijn plaats. Te denken is aan een vrede-offer, dat eensdeels uitdrukking geeft aan de goede verhouding tot Jahwe, anderdeels ook de gehele onderneming onder zijn hoede stelt en Hem als de eigenlijke Leider en het Hoofd ervan erkent. Bij de eerste opzet was dit offeren achterwege gebleven. David is nu voorzichtiger geworden. Hij zelf is stellig het subject in vs. 13b: *offerde hij een stier en een gemest kalf,* vgl. Jes. 1 : 11. Dat hij daarbij van de dienst der priesters gebruik gemaakt heeft, is weliswaar niet bepaald uitgesloten, maar er zijn geen stringente gegevens, die ons ertoe nopen, dit aan te nemen. Meer dan eens lezen wij (ook in Kron), dat de koning offerde, zonder dat dit geacht werd in strijd te zijn met de wet van God, terwijl het toch evenmin kan dienen als bewijs dat de koning in Israël ook het priesterambt bekleedde.

Om brede uitweidingen te vermijden meen ik voor de zich hier voordoende vragen te mogen verwijzen naar het werk van Koolhaas, Theocratie en Monarchie, vooral naar blz. 106—123 over „De koning en de cultus". K. toont in een zakelijke bespreking de zwakheid aan van de bewering, dat David priester was of althans zich priesterrechten aanmatigde. Men beroept zich daarvoor juist op vss. 13, 14 en 18, zie bv.

Schulz, Hertzb en Noordtzij, die bij 1 Kron. 15 : 25—16 : 3 aantekent: „blijkbaar was dus de oud-Oosterse gedachte: de koning is opperpriester, hem niet geheel vreemd", en zegt dat David zich een recht aanmatigt (het zegenen — G.), dat „uitsluitend aan Aäron en zijn zonen toekomt" (zeer ver gaat hierin het art. van C. R. North over The religious aspects of Hebrew kingship, ZAW 1933, blz. 8—38, inz. blz. 19). David heeft zich vooral bij zijn tweede tocht terdege gewacht voor het inbreukmaken op de bevoegdheden der priesters. Maar met Koolhaas is hier te wijzen op de prominente plaats van de theocratische koning als vertegenwoordiger van Jahwe, waaruit zijn bevoegdheid om bij bepaalde gelegenheden te offeren en te zegenen voortvloeide. Dit betreft dan vnl. David en Salomo. Vooral David heeft (als eerste theocratische koning, dus in een overgangstijdperk) het zijne ertoe gedaan om de grens tussen de koninklijke en de priesterlijke bevoegdheden af te bakenen door aan de priesters hun eigen plaats en organisatie te geven, zie 1 Kron. 24.

Het is van belang hiermede rekening te houden bij de mededelingen in vs. **14.** We hebben hier twee Umstandssätze beide beginnende met ודוד gevolgd door een part; 'מ duidt aan dat David zich voortdurend in rhythmische dans voortbewoog (zakelijk verschilt dit niet van 'מש in vs. 5, zie aldaar) en het part. pass. 'ח zegt hoe hij daarbij gekleed was. Wat het eerste betreft, dit behoeft in genen dele als een priesterlijke handeling beschouwd te worden; „we lezen nergens dat de priesters voor de ark dansten" (Koolhaas, blz. 115), en blijkens Ex. 15 : 20 namen ook vrouwen wel aan religieuze dansen deel. En wat het tweede aangaat moeten we voorzichtig zijn met de vrij algemeen gevolgde opvatting dat de אפוד בד deel uitmaakte van de priesterlijke kleding, in de zin van: ambtsgewaad. Bij de kledingstukken voor Aärons zonen wordt hij niet genoemd, zie Ex. 38 : 40 vv. De term komt voor het eerst voor in I 2 : 18 m.b.t. de jonge Samuël, maar deze was geen priesterzoon, alleen tempeldienaar. Sterker spreekt I 22 : 18, vgl. met vs. 11, m.b.t. de familieleden van Achimelech. De tekst maakt echter onderscheid tussen de priesters en de mannen die de efôd bād droegen. Het is dan ook niet zeker dat al de gedode mannen, 85 in getal, de rang van priester bekleedden. Koolhaas meent daarom dat deze efod gedragen werd door „mensen die een bepaalde relatie tot dit heiligdom hadden" (nl. te Nob, blz. 115). De term komt overigens alleen hier en in de par. tekst voor en ziet blijkens de samenhang ongetwijfeld wel op een kleed, dat min of meer kenmerkend was voor wie dienst deed in of bij het heiligdom, zoals Samuël. Maar in ruimer zin genomen kon dit ook gelden van David, die met het volk Israël tezamen (het volk dat in Ex. 19 : 6 „een koninkrijk van priesters" heet) dienst deed bij de ark. David kan daarom de efod gedragen hebben als teken van zijn toewijding aan Jahwe, vgl. Keil „als Haupt des priesterlichen Volkes Israël"; Buber zegt dat hij „mit einem Gewand der geweihten Tempeldiener bekleidet, nur als Gefolgsmann seines Herrn fungieren will", a.w. blz. 125, ook noot 37; in deze geest spreekt ook Koolhaas a.w. blz. 112, 115. Schneider zegt het zo: „Er möchte Priester sein, soweit ihm dies ohne Abstammung von Aäron möglich ist". Dat de efod het enige kleed was van David (zoals Schneider wil), wordt weersproken door 1 Kron. 15 : 27, dat ook de מעיל, de mantel, noemt. Dit aanvullende bericht kan men niet neutraliseren door te zeggen, dat David de mantel afgeworpen heeft (Schneider, Noordtzij). We moeten ons wellicht voorstellen, dat David bij het dansen de

slippen hoog ophief, zodat deze hem niet hinderden, maar dat men bijgevolg de efod goed zien kon, zie bij vs. 20. Over de vorm van de efod die als een pull-over armen en benen onbedekt liet, zie Gispen in BE en Chr. Enc.[2] art. efod en m.n. daarin de beschouwingen van Thiersch, volgens wie de efod van achteren niet gesloten was, indien hij in de taille met een gordel werd vastgebonden, vgl. חגור hier en I 2 : 18 (in I 22 : 18 staat נשׂא).

Ook vs. **15** draagt blijkens het part. 'מ het karakter van een Umstandssatz, waarmee de auteur de beschrijving van de eigenlijke tocht besluit. 'מ is uitwerking van het ויעל in vs. 12, het brengt niet een nieuw moment. Beter dan de N.V. (die hier zelfs een nieuwe alinea begint) is dan ook de vertaling van Hertzb: „in dieser Weise brachten usw." (zo ook de L.V., De Groot, Noordtzij, Méd, Rehm, VdBorn). Wel zijn er aanvullende elementen; naast David wordt nu genoemd 'כל־בית י, vgl. vs. 5, en voorts geschiedde het opvoeren van de ark בתרועה enz.: 'ת is evenals I 4 : 5 v. gejubel, juichkreten, en 'שׁ is evenals 2 : 28 de ramshoren of bazuin, die thans een krachtig en vrolijk geluid laat horen, dus: *onder gejubel en bazuingeschal.* Vs. 16 zet het verhaal voort bij het moment, dat *de ark van Jahwe* ('א staat als subject van de zin voorop; niet de koning, maar de ark bekleedt de hoogste plaats in de processie) *Davidsstad binnenkwam* of bereikte. In plaats van והיה zal naar Kron het impf. cons. te lezen zijn; wat Keil aanvoert ter verdediging van het perf. dat er nl. „kein Fortschritt der Handlung stattfindet", kan niet worden toegestemd, zie Ges-K § 112 u u. Geheel zonder grond beschouwt Smith vs. 16 als een latere invoeging om voor te bereiden op vss. 20 vv., ook VdBorn zegt dat het de samenhang verbreekt. Men moet echter de auteur zelf laten bepalen wat hij vertellen wil en in welke volgorde hij dit doet. Niet een latere redactor, maar hij zelf bereidt in vs. **16** voor op hetgeen hij in vss. 20—23 wil laten volgen. Michal had zo niet kunnen spreken als vs. 20 vermeldt, indien zij niets van de stoet gezien had. Vs. 16 bevat een treffend contrast tussen het grote moment van de intocht van de ark in Davidsstad en de gevoelens van Michal, die voor dit grote geen oog heeft, maar zich ergert aan Davids optreden. Een andere tegenstelling is die tussen de benamingen בת־שׁאול en המלך דוד; in het oog van de auteur is David hier echt koning, niet alzo in het oog van Michal, maar daarin verraadt zij dan ook haar afkomst van Saul. Dit vers is meesterlijk in zijn plastische uitbeelding van dit evenement. Waarschijnlijk is er maar zeer weinig tijd verlopen tussen het verschijnen van de ark in de ingang der stad en het binnengedragen worden in de tent, vs. 17. Maar juist hiervan geeft vs. 16 een momentopname. Men moet בא dan ook niet als plusqu. vertalen (Keil), zelfs is het m.i. de vraag of het perf. bedoeld is, de voorstelling is het meest levendig, als we in בא het part. qal zien en zo uitdrukking geven aan de gelijktijdigheid: *juist toen ... binnenkwam, keek Michal, Sauls dochter door het venster.* Wij moeten ons Michal, die sedert 3 : 14 v. niet meer genoemd is, denken in de door David bewoonde paleisburcht. שׁקף nif. is vaak uitzien van boven *naar beneden,* vgl. Richt. 5 : 28 (waarmee ons vers veel overeenkomst heeft), Ps. 85 : 12. פזז pi. alleen hier (Kron heeft een ander verbum), maar de betekenis is duidelijk i.v.m. die van qal: vlug, lenig zijn (Gen. 49 : 24), springen, huppelen. Naast het reeds vs. 14 gebruikte 'מכ duidt het een versterking aan: David ging er geheel in op. Het לפני י״י is dan ook niet uitsluitend plaatsaanduidend,

het houdt in dat David voor zijn bewustzijn danste onder het oog van Jahwe en dat hij zich aldus in een zekere geestvervoering wijdde aan zijn God (dit ter aanvulling van het bij vs. 14 gezegde). Juist hiervoor heeft Michal geen oog. Hetgeen David bezielt en vervult, is haar vreemd en laat haar koud. Zij ziet alleen het een koning onwaardige springen en dansen, en dan opeens daalt hij in haar achting. בזה heeft meestal de accus., hier de praep. ל: zij koesterde verachting voor hem, niet slechts oppervlakkig, maar בלבה, diep in haar hart.

Bij de aanhef van vs. **17** is niet te denken aan het binnenbrengen van de ark in Davidsstad, vs. 16, maar aan *de tent die David voor haar gespannen had.* Bij ויבאו mag op grond van hetgeen volgt אל־האהל gedacht worden. Naar alle waarschijnlijkheid stond deze tent op de open ruimte tussen de koningsburcht, die het zuidelijk gedeelte van Sions top besloeg, en de (enige) noordelijke ingang van Davidsstad, welke men van het westen uit bereikt had, vgl. het over de topografie gezegde bij 5 : 6—9. Het als vermoeden of bewering geuite gevoelen van Noth, VdBorn e.a. dat de ark geplaatst is in een oud Jebusietisch heiligdom, is van alle grond ontbloot. Van het opvoeren van de ark op de heuvel Sion en het inbrengen door de poort van Davidsstad spreken wrsch. Ps. 47, 68 en Ps. 24. Thans volgt een hoogst belangrijke gebeurtenis: de ark krijgt een voorlopige standplaats in de onmiddellijke nabijheid van het paleis. Men brengt haar binnen en zet haar neder op de door David voor haar bestemde plaats. יצג hif. ook in 15 : 24 van de ark. Het nieuwe in de situatie is niet alleen dat de ark nu in Jeruzalem staat, maar ook dat de scheiding tussen de ark en de tabernakel, die reeds lang een feit was, nu een definitief karakter ontvangt. De tabernakel stond immers evenals het koperen altaar op de hoogte te Gibeon, 2 Kron. 1 : 3—5. Omdat Jahwe Israëls koning was, moest zijn huis, zijn tempel, echter ook in de koningsstad worden opgericht. Over de vorm en inrichting van de tent op Sion vernemen we geen woord. Keil, Schulz, Leimb en Méd achten het vanzelfsprekend, dat zij het model vertoonde van het heiligdom uit de woestijn, maar dit is toch vrij dubieus, aangezien de tent stellig bedoeld is als voorlopige verblijfplaats van de ark, in afwachting van een nog te bouwen vaste woning, zie blz. 125 v. Voor de dagelijkse eredienst met offeranden enz. bleef de tabernakel te Gibeon fungeren, 1 Kron. 16 : 39 vv., terwijl er volgens 1 Kron. 16 : 37 v. bij de ark alleen dienst gedaan werd door zangers en portiers. Hoogstens kunnen wij dus aannemen, dat de tent een voorvertrek had, dat door een gordijn van de arkzaal gescheiden was, vgl. 7 : 3, 18. Ook De Groot denkt aan een gewone tent.

18 Nadat de ark op haar plaats (vgl. מקומו) gezet is, worden er *brandoffers* en vredeoffers gebracht, zo ook bv. Ex. 24 : 5; Joz. 8 : 31; de eerste soort offers werd geheel verbrand, aan de laatste was een offermaaltijd verbonden. Dit offeren zal geschied zijn op het plein vóór de tent, wat door het לפני י״י niet wordt uitgesloten. Een speciaal hiervoor opgericht altaar kan later weer zijn weggenomen. De leiding berustte bij David (ook volgens Kron), maar stellig heeft hij hierbij van de dienst van priesters gebruik gemaakt. De strekking dezer offeranden was volgens Keil, dat zij werden gebracht ter inwijding van het „neu errichtete Gotteshaus". Dit wordt echter door niets aangeduid. Veeleer is te denken dat men God ermee wilde danken voor het welslagen van de tocht, en zo tevens de feestelijke offermaaltijd wilde voorbereiden. Dit offer

is in elk geval te onderscheiden van dat, hetwelk 1 Kron. 15 : 26 wordt genoemd. Dit laatste moet ergens onderweg hebben plaats gevonden, misschien tijdens een rustpauze in het Kaasmakersdal (= El Wad), toen dus het grootste deel van de tocht volbracht was. Ten onrechte vereenzelvigt Noordtzij dit offer met dat van David aan het begin van de tocht, vs. 13. De aanhef van vs. 18 doet vermoeden, dat er een groot aantal offerdieren is geslacht. Nadat dit werk is beëindigd, laat David het volk gaan. Vooraf echter zegent hij het volk בשׁם י״י צ׳. Wat is de zin van deze laatste uitdrukking? Is het „in opdracht van Jahwe Sebaot?" Dit zou mogelijk zijn, ook al wordt zulk een opdracht niet uitdrukkelijk vermeld. Evenwel wijst het voluit noemen van deze bepaalde Godsnaam in een andere richting, nl. dat David deze naam ook uitgesproken heeft en dus (niet in, maar) *met de naam Jahwe Sebaot* het volk gezegend heeft. Zakelijk betekende dit dat hij hun de zegen toewenste en medegaf van Jahwe Sebaot, die op de ark troonde, vs. 2. Ook hier kunnen we zeggen, dat David handelt als representant van Jahwe (zie boven bij vs. 13) en dus „usant de son privilège royal" (Méd), evenals later zijn zoon Salomo, 1 Kon. 8 : 14, 55. Zegenen is trouwens niet uitsluitend het werk van priesters, zie Koolhaas, blz. 116 v., waar hij wijst op het zegenen van Jakob, Mozes, Jozua e.a.; hier vertaalt hij echter gelukwensen. De toevoeging „met de naam enz." toont m.i. dat toch wel aan zegenen te denken is. Men zie hierover ook het art. van H. A. Brongers, Besem JHWH, Ned. Theol. T. 1957, afl. 6, die echter aan het uitspreken van de zegenspreuk te zeer een magische betekenis hecht.

19 Bij deze zegenwens voegt David ook een stoffelijk geschenk, waarvan met nadruk wordt gezegd, dat *het gehele volk, de ganse menigte der Israëlieten, zowel mannen als vrouwen, elk* tot hun deel ontvingen vooreerst een חלת ל׳; daar Kron spreekt van een ככר, moet ח׳ een synoniem hiervan zijn en dus ook een ronde broodkoek of *broodbol* aanduiden; vervolgens een אשׁפר, waarvan de betekenis onzeker is; de vertalingen lopen dan ook zeer uiteen: Dattelkuchen (Köh-B, VdBorn, Rehm, Hertzb), een kruik wijn (Keil, Noordtzij), een stuk vlees (Targ., Pesj., Vg, Klost, Leimb, Méd, de N.V.); in verband met de talrijke slachtingen heeft het wel iets voor om aan *een portie vlees* te denken en is er in geen geval reden om dit (met Hertzb) uitgesloten te achten. In de derde plaats ontving elk *een druivenkoek,* bestaande uit samengeperste en gedroogde druiven of rozijnen, vgl. Hoogl. 2 : 5; Hos. 3 : 1. Deze gaven moest men ontvangen als komende van Jahwe, die nu op Sion woonde, Ps. 132 : 15. Hiermede is het feest ten einde en keert elk naar zijn woning terug.

20—23. *David en Michal*

Kron bevat van deze pericoop geen parallel.

ברך zal hier, zo vlak na het gebruik van dit verbum in vs. 18, dezelfde betekenis hebben en dus méér inhouden dan begroeten. Wrsch. heeft David de massale uitdeling aan anderen overgelaten en is hij nog in feestelijke en dankbare stemming naar huis gegaan *om* ook *aan zijn gezin de zegen* van Jahwe *toe te wensen.* Daar treedt Michal — ook nu met het veelzeggend בת־שׁ׳ — hem tegemoet. ותצא behoeft niet in te houden, dat zij naar buiten kwam, zij is uit haar vertrek (vs. 16) gekomen om David bij zijn terugkeer terstond aan

te spreken. Haar sarcastische woorden zijn uiting van een gezindheid, die wel in flagrante tegenstelling tot die van David staat. *Wat een eer heeft de koning van Israël vandaag ingelegd.* נִכְבַּד van God: zich verheerlijken, Ex. 14 : 4, 17 v.; van mensen: zich onderscheiden, eer verwerven. Hoe weinig koninklijk David zich naar haar oordeel gedragen heeft, blijkt uit het vervolg. אשׁר slaat als pron. relat. terug op מֶלֶךְ י׳, immers Michal spreekt over de koning in de 3e pers., maar er ligt tevens een redengevend element in: die immers, of: daar hij, vgl. I 20 : 42; 26 : 16; het herhaalde היום verraadt haar opwinding en accentueert de zin: *daar hij zich vandaag ontbloot heeft voor de ogen van de slavinnen zijner knechten.* Opmerkelijk is dat Michal niet het dansen noemt, dat juist haar weerzin en verachting had opgewekt, vs. 16. Zij kon David geen verwijt maken van datgene, waarin zijn toewijding aan Jahwe was uitgekomen. Daarom richt zij de pijl van haar hoon op iets anders: David, de koning Israëls, heeft zichzelf vergeten en onteerd door zich te ontbloten, en dat nog wel zo dat vrouwen uit het volk, slavinnen van zijn knechten, hem konden zien. Michal legt het er dik op. Davids gedrag was niet onbetamelijk geweest. De efod was een eenvoudig en luchtig, maar geen oneerbaar kleed, zie bij vs. 14. Stellig waren er ook in de stoet zelf geen vrouwen, maar onder de begeleidende volksmenigte zullen er wel geweest zijn. Doch zij hadden aan Davids gedrag geen aanstoot kunnen nemen. De enige die daar kwaad van spreekt en er slijk op werpt is Michal, vooral ook doordat zij David vergelijkt met een van de רקים, ijdele, lichtzinnige mannen, vgl. Richt. 9 : 4; een ריק is een losbol, een man-van-niets. Strikt genomen betreft de vergelijking het zich ontbloten. Na de inf. constr. הגלות is een inf. absol. נגלות zeer bevreemdend. Schulz e.a. willen het woord schrappen. Ges-K onderstelt dat הג׳ „irrtümlich" herhaald en daarna op deze manier enigszins gecorrigeerd is, § 75 y; wat er nu staat, is in geen geval grammatisch juist. Toch is het zeer aannemelijk, dat Michal een versterkte vorm gebruikt heeft; de normale vorm נִגְלֹה kan wel oorspr. in de tekst gestaan hebben, maar door verschrijving tot נגלות zijn geworden. Met De Groot e.a. zouden we de inf. abs. ook hier door een adverbium willen weergeven, dus: *zoals een van het gepeupel zich schaamteloos ontbloot.* Met deze woorden heeft Michal tot haar eigen schade de zegen, die David medebracht, feitelijk afgewezen, zie Brouwer, blz. 168. Volgens Michal had David als koning steeds de afstand moeten bewaren tussen zich en het gewone volk en onder geen beding zich daaraan gelijk moeten maken. David denkt daar anders over. Hij proeft in haar scherpe uitval de geest van haar vader Saul en laat haar daarom terstond gevoelen, dat zij zelf haar aanzien uitsluitend ontleent aan het feit, dat zij de vrouw is van hem, die door Jahwe's beschikking boven Saul *verkoren was* (W. H. Gispen, De Christus in het Oude Testament, serie Exegetica, Van Keulen, Delft, blz. 49). Davids eerste woord *voor het aangezicht van Jahwe,* dat aan het slot van vs. 21 weer wordt opgenomen, gaat direkt op de hoofdzaak in. Wat Michal voorbijziet, is dat heel zijn optreden heeft plaats gevonden in dienst van Jahwe, onder zijn oog, tot zijn eer en in toewijding aan Hem. David heeft àlles, heel zijn positie aan Jahwe te danken, die hem heeft aangesteld tot נגיד (met ל, zie BH) *over het volk van Jahwe, over Israël,* vgl. 5 : 2. Moest hij dan zijn volk niet allermeest voorgaan in het brengen van ootmoedige hulde en dank aan zijn God? לצות etc.: om mij aan

te stellen enz., duidelijke zinspeling op I 13 : 14; 25 : 30. Schulz vertaalt: „indem er mich bestellte", wat ook mogelijk is, maar toch niet zo voor de hand ligt als de gewone finale opvatting van ל cum inf. Veel ernstiger bezwaar is in te brengen tegen de wijze, waarop Schulz meent Davids woord te moeten aanvullen: „Vor Jahwe will ich tanzen, Gepriesen sei Jahwe, der usw." Hij beroept zich wel op de LXX, maar deze maakt sterk de indruk, een bijdrage te hebben willen geven ter completering van de zin. Er is inderdaad een — trouwens geringe — incongruentie in de tekst, inzoverre het לפני י״י aan het slot van vs. 21 niet vooropgaat, maar wordt voorafgegaan door een verbaalvorm met ו cop., zodat wij hier een zelfstandige zin hebben, die formeel niet de voortzetting is van het eerste לפני י״י. Doch dit is met Keil geredelijk te verklaren uit het feit, „dass der Relativsatz wegen seiner Länge die Stellung eines Vordersatzes gewonnen hat, genau genommen also eine Anakoluthie stattfindet". Dat David enigszins tegen de zinsbouw zondigt, is i.v.m. zijn heftige reactie op Michals woorden volkomen begrijpelijk, en de auteur heeft dan ook gemeend hem niet te moeten corrigeren. Wij kunnen in de vertaling de ו als bekrachtiging opvatten, aldus: *ja, voor Jahwe heb ik gehuppeld.* De waw kan niet consec. zijn en ook de samenhang vereist, dat David spreekt over wat hij gedaan hééft (ook dit tegen Schulz, die 'ושׂ vertaalt als futurum). Hertzb die grotendeels met Schulz' opvatting instemt, vestigt de aandacht op het rhythmisch karakter van Davids antwoord vanaf het slot van vs. 21. Van proza gaat hij hier over in poëzie. Dit wijst op zijn geëleveerde stemming. Hoofdzaak is echter dat hij zich niet schaamt; integendeel: zijn eer stelt in dat waarover Michal hem berispt en bespot.

22 Vs. 22 brengt de climax. Hier eist de samenhang omnium consensu de opvatting van het verbum als perf. met waw consec. David zegt wat hij zàl doen, althans waartoe hij bereid is. קלל in nif. is sich gering wissen, sich erniedrigen (Köh-B), het laatste schijnt hier het best bruikbaar. זאת moet terugslaan op het dansen, dat hij aan het slot van vs. 21 heeft genoemd; het vergelijkende מן maakt het verband adversatief: *maar ik wil mij* nog geringer maken dan zo, beter: mij *nog dieper vernederen dan op deze wijze, en ik zal onaanzienlijk zijn in eigen ogen;* שׁפל is gering, bv. Job 5 : 11, maar t.a.v. בעיני kan men vragen of op grond van de LXX met Kittel BH, Schulz e.a. het suffix 2e p. fem. sing. moet gelezen worden. Deze lezing heeft veel aantrekkelijks, maar toch heeft zij te veel weg van een „unerlaubte Erleichterung" (Hertzb), terwijl de lezing van de M.T. volstrekt niet zo verwerpelijk is als Schulz beweert. David hééft zich al vernederd, hij wil nog wel lager bukken, zodat hij a.h.w. tot niets geworden is, óók in eigen schatting, indien de eer van Jahwe dit vordert of nodig maakt. Voor zijn God wil hij van alle eer en hoogheid afstand doen; aldus Keil, die verwijst naar Ps. 131 : 1, Rehm, Hertzb, De Groot, ook Gispen t.a.p. Daar staat tegenover wat David juist in die weg verwacht. Hij zegt: *doch met de slavinnen, van welke gij gesproken hebt, met deze zal ik eer verwerven.* Hier reageert David op hetgeen Michal smalend gezegd heeft over „de slavinnen zijner knechten", vs. 20. Zij heeft daarmee haar diepe verachting voor die vrouwen willen uitdrukken: de allerminsten van Davids onderdanen. Maar David neemt het op voor die vrouwen, die met hem God geprezen en zijn intocht in Jeruzalem met blijdschap begroet hebben. Met

deze vrouwen stelt David zich bewust op één lijn, hij weet zich aan haar verbonden door de hechtste band, de eerbiedvolle liefde tot Jahwe en zijn dienst, daarin stelt hij zijn eer. Hij zegt niet dat hij van die vrouwen eer verwacht; er staat niet מעם, doch עם: tezamen met, en daarna nog eens עמם, dat aan de gehele uitspraak grote nadruk verleent. Het is niet waarschijnlijk, dat David dit zo bedoelt als bv. De Groot vertaalt: „bij haar wil ik eer inleggen"; aldus ongeveer ook Gressmann, Schulz, Leimb, Rehm, VdBorn en Hertzb. Feitelijk zou dit dan betekenen: van de zijde dier vrouwen; maar behalve het ontbreken van de praep. מן pleit hiertegen ook dat Davids antwoord dan ontsierd zou zijn door de bedoeling om Michal jaloers te maken. Dan zou David Michal gevolgd zijn in het bezigen van een onzuiver element in het debat. Het wàs David inderdaad ook niet om hulde van die vrouwen te doen. Van wie hij dan wèl eer voor haar en zichzelf verwachtte, zegt hij niet uitdrukkelijk, maar het is evident dat zijn verwachting in deze is van Jahwe zelf, die gezegd heeft: „wie Mij eren, zal Ik eren", I 2 : 30. Terecht verwijzen Keil en Schelhaas ook naar Jezus' uitspraak: al wie zichzelf vernedert, zal verhoogd worden, Matth. 23 : 12.

23 Vs. 23 bevat de laatste mededeling, die de auteur aan Michal heeft gewijd. De zin ervan is volkomen duidelijk. Met nadruk staat ולמיכל voorop: *Wat Michal, Sauls dochter, betreft: een kind heeft zij niet gehad tot de dag van haar dood.* Men is het erover eens dat dit bericht in nauw verband staat met de vss. 20 vv. beschreven scène, maar over de aard van dit verband gaan de gedachten uiteen. Smith en Leimb bv. verklaren vs. 23 zo, dat David van nu af geen gemeenschap meer met Michal gehad heeft en dat hij haar daarin heeft willen straffen, in deze geest ook De Groot, Rehm. Maar Hertzb verwerpt dit beslist en ziet in Michals kinderloosheid een straf van Godswege, waarin Jahwe voor David partij kiest, evenzo Keil, VdBorn, Schelhaas, Méd, Gispen, Schneider. Ongetwijfeld bedoelt de auteur met zijn opmerking, dat Michal hierin met een goddelijk oordeel geslagen werd. Immers kinderloos blijven werd voor een vrouw in Israël als een bezoeking van Godswege, een smaad, beschouwd, zie bv. I 1 : 5 v.; Gen. 30 : 1, 23; Luk. 1 : 25. Strikt genomen stond het zo dat Michal niet David maar God zelf verworpen had (Hertzb met verwijzing naar I 8 : 7). Vandaar deze bezoeking. Maar dit sluit de gedachte niet uit, dat David zich van haar gedistantieerd heeft, zoals VdBorn het uitdrukt. Men kan niet zeggen, dat dit in vs. 23 wordt medegedeeld, maar stellig kan de verwijdering tussen de echtgenoten de oorzaak geweest zijn dat de (reeds bestaande) kinderloosheid van Michal bestendigd is. Dit is dan tevens een onderdeel van Gods gericht over Sauls huis, zie bij 21 : 1—14. Ook Michals huwelijk met Paltiël is blijkbaar kinderloos gebleven.

Het in vs. 20—23 beschreven voorval accentueert nog eens sterk de gedachte, die aan geheel cap. 6 ten grondslag ligt, dat nl. David zich bewust is dienaar van Jahwe te zijn en Hem de hoogste eer en de voornaamste plaats te moeten geven. Men pleegt wel te zeggen dat Davids oogmerk met het overbrengen van de ark was: het politieke middelpunt van het volk tevens tot het religieuze te maken (Gressmann), anders gezegd: tot het kultische centrum van alle Israëlietische stammen (De Groot). Al is dit op zichzelf niet onjuist, men blijft hierbij toch te zeer in het puur-menselijke vlak. Davids doel is primair niet geweest de bevestiging van zijn eigen macht en het aanzien van zijn residentie. Maar David

verstaat dat de eigenlijke regeerder en machthebber over Israël niemand anders is dan Jahwe zelf, en dat hij „is aangesteld als Gods gevolmachtigde om op Jahwes troon te zitten en de heerschappij van Jahwe uit te oefenen" (Koolhaas, blz. 93 v.). Hij was „koning onder Jahwe de Koning" (idem blz. 118). Vgl. Schneider, die David in onderscheiding van Saul noemt „ein idealer Garant der echten Theokratie", blz. 34. Daarom was het centrum van het koninkrijk, de koningsstad, ook de aangewezen plek voor Jahwe's troonzetel, de ark. In de plaatsing van de ark op Sion werd Jahwe zelf geëerd als Israëls Koning, en dit was David nog niet genoeg, want zijn hartewens was en bleef ook toen een passende woning voor zijn God, zie Ps. 132, vooral vss. 1—5. Van groot belang is dat David hierin aansloot bij Israëls oude historie, want de ark was het centrale heiligdom uit de tijd van Mozes, toen de 12 stammen nog rondom de tabernakel gelegerd waren. Het ging dus ook om de eenheid van het volk. Maar primair is het inbrengen van de ark in Jeruzalem een religieuze handeling geweest. De vraag waarom David niet tegelijk de tabernakel uit Gibeon naar Jeruzalem verplaatst heeft, behoeft in een comm. op Samuël niet behandeld te worden, laat zich trouwens volgens Keil „nur mit Vermutungen" beantwoorden (blz. 257). In elk geval ontbreken de aanwijzingen, dat dit David als een verzuim is aangerekend en heeft Jahwe zelf duidelijk geopenbaard, dat Hij op Sion wonen wilde, Ps. 132 : 13 vv., 68 : 17 vv. En hierop rust dan ook de betekenis van Jeruzalem als de *heilige* stad van het volk Israël. Ook als David wegvalt, blijft Jeruzalem de stad Gods, zie bv. 2 Kon. 21 : 7. „Und in der Tat beruht die weltgeschichtliche Stellung Jerusalems seither gerade auf diesem Akt, ... der „Berg Zion" wurde ein Begriff in der religiösen Sprache Israels" (Noth, blz. 176). Vgl. Noordtzij, Gods Woord, blz. 382; Obbink-Brouwer, Inleiding, blz. 38.

HOOFDSTUK 7

Gods belofte inzake het altijddurend koningschap van Davids nageslacht; zijn dankgebed

1—3. *Davids plan en Nathans instemming*

1 Vs. 1 bevat een dubbele tijdsbepaling. De eerste, die men ook in Kron vindt (men vergelijke bij dit hfdst. 1 Kron. 17), vermeldt dat *de koning in zijn huis was gaan wonen.* De mededeling heeft de meeste zin, als men het verbum opvat als plusqu., wijl zij dan slaan moet op een nog vrij recente gebeurtenis en wil zeggen: niet lang nadat David zijn nieuwe woning betrokken had. Dit is juist de aanleiding voor zijn woorden in vs. 2, die met 1a in nauw verband staan. Uit de benaming בית ארזים, huis van cederhout, volgt dat we moeten denken aan het paleis, dat hij van de door Hiram geleverde cederen had laten bouwen, 5 : 11; men zie de opmerkingen, die inzake de chronologie bij dit vs. gemaakt zijn, waarbij de conclusie was, dat Davids contact met de koning van Phenicië reeds plm. 992 v. Chr. moet begonnen zijn. Tot hetzelfde jaartal brengt ons de tijdsbepaling van 1b, die in Kron ontbreekt en wellicht door de auteur zelf aan het bericht uit zijn bron is toegevoegd. Vs. 1b onderscheidt zich doordat het met het subject begint, duidelijk als een tussenzin, zie Ges-K

§ 142 a (aldus bv. De Groot, VdBorn): *Jahwe nu had hem rust verschaft van al zijn vijanden in het rond* — een bijna letterlijke toespeling op Deut. 12 : 10, welke uitspraak aan David bekend geweest kan zijn en wellicht van invloed geweest is op Davids plannen inzake tempelbouw (vgl. Noordtzij, bl. 144). Blijkbaar wil de auteur de lezer doen verstaan, dat er sedert het begin van Davids regering en ook sedert de intocht van de ark op Sion, heelwat gebeurd en veel tijd verlopen is. Straks zal hij in cap. 8 een overzicht geven van de oorlogen, die David zo al heeft moeten voeren, maar hij bereidt daarop nu reeds voor om uit te laten komen, dat hij welbewust de chronologische orde doet wijken voor een zakelijke aansluiting bij cap. 6. Na de inbezitneming van Jeruzalem (cap. 5) en de vestiging van Jahwe's ark op Sion (cap. 6) stelt cap. 7 de idee van tempelbouw aan de orde. Maar hiertoe kon het niet eerder komen in Davids leven dan nadat zijn vijanden teruggedrongen of onderworpen waren en zijn koninkrijk bevestigd was. Hertzb schijnt alleen aan de Filistijnen te denken, maar deze opvatting doet aan de uitdrukkingen van 1b geen recht wedervaren, zoals Keil breedvoerig (t.o. Hengstenberg) betoogt, mede onder aanvoering van de woorden uit vs. 9, die in het begin van Davids regering nog niet gezegd konden worden. Toen had David nog geen rust. Daarom moeten we afdalen tot na de oorlog met Edom, kort vóór de geboorte van Salomo, zie bij vs. 12. Weliswaar had David zich op hoogst ernstige wijze tegen God en mensen bezondigd (zie cap. 11; door Noordtzij e.a. aangevoerd als bezwaar tegen de door ons voorgestane datering), maar zijn zonden waren hem vergeven en hij leefde weer in verzoende betrekking met God, zoals valt af te leiden uit 12 : 13, 15 vv. en uit de op deze tijd betrekking hebbende Ps. 51 en 32. Het is volstrekt niet ondenkbaar dat David juist nu onderscheiden is met de belofte, die getuigt van Gods onveranderlijk voornemen t.a.v. zijn dynastie.

Voor de duidelijkheid is het gewenst hier enkele chronologische data te noemen, waarop ook bij cap. 8 vv. kan worden teruggegrepen. In de Lijst is de volledige regeringstijd van David gesteld in de jaren 1010—970 v. Chr. Van Gelderen noemt in zijn uitvoerige studie over de „Geschiedenis van Voor-Azië met Egypte en van Israël" in Bijb. Handb. I op blz. 133 de jaren 1012—972, maar voegt eraan toe „misschien is het beter deze jaartallen te noteren als 1010 en 970". Inderdaad noemt hij op blz. 130 als het sterfjaar van Saul 1010 v. Chr. en het komt mij juist voor dit jaartal aan te houden (o.a. met het oog op de datering van het begin van de tempelbouw in 967 v. Chr., het 4e jaar van Salomo, zie 1 Kon. 6 : 1). Een later jaartal kunnen we in geen geval aannemen, misschien is het zelfs beter met J. Schoneveld het begin van Davids regering in 1011 v. Chr. te stellen (Chr. Enc.[2], art. Chronologie; vgl. Beeks datering ± 1011—1072, blz. 56), maar met volstrekte zekerheid kan hier toch niemand spreken. Uitgaande van het jaar 1010 valt Davids vestiging in Jeruzalem, zoals wij bij cap. 5 zagen in 1003 en de overbrenging van de ark omstreeks het jaar 1000 v. Chr. Tussen dit jaar en 995 moet de oorlog met Moab gevoerd zijn, zie 8 : 2, maar die kunnen wij niet nader dateren. Nu geeft Van Gelderen op blz. 134 het volgende schema voor de datering der grote buitenlandse oorlogen, waarover cap. 8 en 10—12 spreken:

995	Ammon, 1e jaar (met Aram) . . .	10 : 6—14
994	Ammon, 2e jaar (met Aram) . . .	10 : 15—19
993	Ammon, 3e jaar (zonder Aram) . .	11 : 1—25, 12 : 26—31
992	Aram (Zoba en Damaskus)	8 : 3—12
991	Edom	8 : 13—14

Van Gelderen motiveert dit schema door de juiste opmerking: „Midden in deze imperiale oorlogen valt de droeve geschiedenis van Davids trouweloze handelwijze jegens Uria, de Hethiet. Davids overspel en zijn daarop volgend huwelijk met Bathséba grepen plaats in het derde Ammonietische oorlogsjaar (993)", blz. 135. Inderdaad is het temporeel verband tussen deze „droeve geschiedenis" en de oorlog met Ammon, waarin Uria de dood vond, beslissend voor de datering van de oorlogen in kwestie en ook voor die van de „Nathansprofetie" die de hoofdinhoud vormt van cap. 7. Daarbij komt dat de vs. 12 aangekondigde geboorte van Davids opvolger niet later gesteld kan worden dan 990, omdat hij in 970 (Van G.: 972) aan de regering kwam en toen al een zoon had van één jaar (vgl. 1 Kon. 11 : 12 en 14 : 21). Tegen Van G.'s schema is dan ook weinig in te brengen. Alleen is het m.i. waarschijnlijk dat de beide in 10 : 6—14 en 15—19 gememoreerde oorlogen (liever: veldslagen) in hetzelfde jaar vallen (zie de exegese bij vss. 14 en 15 vv.). Dat is dan het jaar 995. Het volgende jaar trekt David volgens 11 : 1 niet mee uit tegen Ammon, maar naar alle waarschijnlijkheid is het toch nog hetzelfde jaar 994, waarin Joab hem verzoekt zelf de verovering van Rabba te voltooien, 12 : 26 vv. Het is niet aannemelijk dat de belegering van Rabba twee jaar gevorderd heeft. Het is evenwel duidelijk dat de geboorte van de eerste zoon van David en Bathséba, 11 : 27, en de 12 : 1—23 verhaalde gebeurtenissen pas daarna in het voorjaar van 993 geplaatst moeten worden en de geboorte van de tweede zoon (12 : 24 v.) waarsch. twee jaar later (na de voltooiing van Davids paleis). De auteur heeft de chronologische orde laten wijken voor de zakelijke, die 11 : 2—12 : 25 tot één geheel maakt. In hetzelfde jaar 993 valt dan de laatste oorlog met Aram (Zoba en Damaskus) en in 992 die tegen Edom. Daarna begint voor David een periode van vrede, althans naar buiten. Hij staat op het toppunt van zijn macht. Jahwe heeft hem rust gegeven. Op dit tijdstip, het jaar 991, ongeveer in het midden van zijn regeringstijd valt de „Nathansprofetie" en kort daarna de geboorte van de tot zijn opvolger bestemde zoon (Van Gelderen: uiterlijk 990).

2 Vs. 2 brengt de hoofdzin waarin terstond de naam נתן de aandacht trekt Volgens Schulz e.a. is dit een „Kurzform" van namen als אלנתן of יונתן met de bet. „God (Jahwe) heeft gegeven", „Godsgeschenk". Het is merkwaardig dat de naam van Nathans vader of van zijn geslacht hier (en ook elders) ontbreekt. Het is zeker niet waarschijnlijk dat hij dezelfde is als de slavenzoon uit 1 Kron. 2 : 36; daarentegen pleit alles ervoor om hem te identificeren met de Nathan, die 1 Kon. 4 : 5 voorkomt als vader van twee hoge beambten van Salomo, en met nog meer zekerheid is dit te zeggen van de geschiedschrijver uit 1 Kron. 29 : 29, die ook Nathan heette. Ten onrechte, althans zonder voldoende grond ziet Méd in de benaming הנביא een aanwijzing dat zijn ambt onderscheiden wordt van dat van Gad, die ראה heet, immers ook deze wordt נביא genoemd, 24 : 11, ook reeds I 22 : 5. Men heeft beide mannen wel als hofprofeet willen kenschetsen, maar in de lijsten van hoge functionarissen komt dit ambt niet voor, zie 8 : 15—18; 20 : 23—26. De profeet stond juist niet in dienst van de koning of van het rijk, maar in de onmiddellijke dienst van Jahwe, in wiens naam hij de koning soms een boodschap had te brengen (zo reeds Samuël aan Saul, I 13 : 13; 15 : 1, ook Nathan, 12 : 1 vv. en Gad, zie boven). Ditmaal gaat het gesprek van de koning uit. Op levendige wijze (ראה נא = *zie eens aan*) wijst David op de pijnlijke tegenstelling tussen zijn eigen woning en die van de ark Gods. Blijkbaar wil hij Nathan, de man Gods,

eens informeel polsen. Misschien gaat zijn woord gepaard met een gebaar. אנכי staat met nadruk voorop, evenals in het tweede lid ארון; hij drukt zich uit alsof de ark een persoon is: zoals hij zelf wonende is, zo ook de ark. Maar groot is het verschil: hij *in een huis van cederhout* (volgens De Groot ontmoeten we deze term ook in de ras šamra-teksten), daarentegen *verblijft de ark Gods tussen het tentdoek.* In Ex. 26 : 1—7 is יריעה het woord voor tentkleed en vormen de tentkleden tezamen het tentdoek, de אהל, 6 : 17. בתוך wil zeggen dat de ark er geheel door omgeven is en niet tussen vaste wanden, maar tussen (Kron: תחת) gordijnen staat: „die leicht zerstörbare, an jeder Stunde abbrechbare Unterkunft des Nomaden" (Hertzb). Dit is geen verhouding. De eer van Jahwe duldt niet dat deze tegenstelling bestendigd wordt. Nathan is het hiermede geheel eens. Hij stemt in met Davids onuitgesproken gedachte, dat er een vaste woning voor de ark moet komen. Ook hij zegt dit niet met zoveel woorden, maar uit vss. 4 vv. is de bedoeling duidelijk. Het voorop geplaatste כל rechtvaardigt Hertzb's vertaling: „Was du auch im Sinne hast". לך enz. zouden we vrij kunnen vertalen: ga gerust uw gang. Nathan geeft zijn persoonlijke opinie. David heeft hem ook niet gevraagd Jahwe te raadplegen. Maar hij is zeker van zijn zaak om deze reden: *Jahwe is met u,* d.w.z.: uit al uw voorspoed blijkt dat Jahwe met u is, zodat Hij stellig ook zijn zegen geven zal over de uitvoering van uw tot zijn eer ontworpen plan. Nathan „parle d'abord ex se, non ex sermone Domini (S. Jérôme)", aldus Méd.

4—7. *De goddelijke afwijzing*

4 Gods gedachten zijn anders dan de puur-menselijke gedachten (vgl. Jes. 55 : 8) van David en Nathan. Toch is het niet zo dat l.g. zich ernstig misgaan heeft, zoals Noordtzij meent. Nathan wordt niet bestraft. Wel ligt er een zekere tegenstelling in ויהי. Schulz vertaalt het volgende בל׳ ההוא „eines Nachtes". Hiertegen verzet zich het pron. dem.; bovendien mocht David niet denken, dat Nathan de mening van Jahwe had vertolkt. Dit wil Jahwe voorkomen. De zin is dus stellig: *in de (daarop volgende) nacht,* vgl. 19 : 10; Richt. 6 : 25; 7 : 9. Vlg. VdBorn staat 4b los van 4a en is dit laatste oorspr. de inleidende formule geweest van de mededeling, dat Nathan een openbaringsdroom ontving. Tekstcritisch berust deze bewering alleen op een kleine tussenruimte in de M.T. tussen beide versdelen. In de LXX loopt de zin gewoon door, evenzo de M.T. in de plaatsen uit Richteren. Wat er in die nacht gebeurde, was juist *dat het woord van Jahwe als volgt tot Nathan kwam.* VdBorn verwijst naar I 3 : 4, maar ook daar is geen sprake van een droom, blijkens I 3 : 10 kreeg Samuël, die klaar wakker was, een verschijning en zo ongeveer zal het ook bij Nathan geweest zijn, want vs. 17 spreekt behalve van woorden ook van een חזיון, welk woord steeds een gezicht of visioen aanduidt, vgl. Job 4 : 13; 7 : 14; 20 : 8; 33 : 15; Joël 3 : 1 (N.V. 2 : 28). De openbaring die Nathan ontving droeg ten dele een zichtbaar karakter, zodat er geen mogelijkheid bestond om te betwijfelen, dat hij door Jahwe toegesproken werd (Noordtzij denkt alleen aan inspraak, zie echter Keil e.a.). Het is beslist in strijd met het verhaal, als men aanneemt, dat bezwaren tegen het plan uit Nathans eigen geest zijn voortgekomen; zo bv. Schulz, Koolhaas, blz. 81; Obbink, blz. 55.

5 Slechts zelden noemt Jahwe een mens „mijn" dienaar, het is dus een eretitel (aldus VdBorn, vgl. Méd, voorbeelden zijn Mozes, Num. 12 : 7 v.; Job 1 : 8; 2 : 3; 42 : 7). Het eerste wat de profeet aan de koning moet gaan zeggen — na het inleidende כה enz. — is geformuleerd als een oratorische vraag: *zoudt gij* (mogelijk ook: wilt gij) *voor Mij een huis bouwen, opdat Ik* daarin *zou kunnen wonen?* In 1 Kron. 17 : 4 is een rechtstreekse ontkenning gebezigd: לא אתה, zakelijk volkomen juist, maar de meer vriendelijke, vragende vorm is stellig de oorspronkelijke (vgl. bv. Smith); overigens staat in beide gevallen het pron. met nadruk voorop, waardoor het הוא van vs. 13 reeds enigermate wordt voorbereid. Toch is de hoofdgedachte hier, ook blijkens vss. 6—7, de afwijzing van het denkbeeld, dat God eigenlijk een vast, duurzaam gebouw ter woning zou moeten hebben. Schulz merkt op dat Jahwe spreekt van een woning voor zichzelf, terwijl David sprak van de ark. Inderdaad, maar het was David toch te doen om een woning voor Jahwe zelf, zie 1 Kon. 8 : 17 v.; 1 Kron. 22 : 7; Ps. 132 : 5. Wat echter voor David en Nathan vanzelfsprekend is, is dat nog niet voor Hem, die in de hemel woont en voor wie dus elk aards verblijf (hetzij een tempel of een tent) te nietig is (vgl. Salomo's woord 1 Kon. 8 : 27; Jes. 66 : 1 v.; ook Hand. 7 : 48). God rekent met andere maatstaven. En dit kan David niet onbekend zijn. God beroept zich op de historie: *Ik heb immers* (כי zou ook met Schulz als „voorwaar" kunnen worden opgevat, maar het dient om de vraag van vs. 5 te motiveren) *nooit in een huis gewoond sedert de dag, dat Ik Israël heb doen optrekken uit Egypte tot op deze dag,* vgl. dezelfde terminologie in I 8 : 8. De uitspraak als zodanig wekt bevreemding bij Schulz, Hertzb e.a., omdat de ark toch geruime tijd (niet in een tent, maar) in een huis gestaan heeft; dit geldt vooral van het „huis" of de „tempel" van Jahwe te Silo, zie I 1 : 7, 24; 3 : 3. Op verschillende wijze tracht men dan deze schijnbare tegenstrijdigheid te verklaren, waarbij men echter voorbijziet, dat Jahwe zelf de ark niet noemt, terwijl bovendien ook het Godshuis te Silo als een „tent" kon worden aangeduid, zie I 2 : 22 (wrsch. was deze אהל in een groter gebouw opgenomen, zie mijn K.V.). Terecht oordeelt men dat hier in vss. 5—7 met בית een hecht, maar ook sierlijk en kostbaar gebouw wordt bedoeld, waarom vs. 7 aan het slot spreekt van een בית א'. Zulk een huis was nog nooit voor Jahwe gebouwd en Hij had zelf daarvoor ook nog nimmer een plek aangewezen, zie bij 24 : 18. In zijn oog droeg ook het langdurig verblijf te Silo maar een voorlopig karakter; het mocht nog geen ישב heten; ook deze periode is inbegrepen in de woorden: *maar Ik was aan het rondtrekken in een tent, in een tabernakel.* We moeten hierbij dus niet uitsluitend aan de woestijnreis denken, God was en bleef nog lang daarna (men lette op het part. hitp.) „der wandernde Gott" (Rehm). ובמשכן is explicatief op te vatten, dus strikt genomen: (een tent) die mijn woning was (Keil), maar מ' is heel vaak z.m. de tabernakel, Ex. 25 : 9; 26 : 1, 6 (vgl. מעון in I 2 : 29, 32). In Kron is de uitspraak nog min of meer uitgewerkt. Ook de tabernakel werd in de woestijn telkens afgebroken om elders te worden opgericht. Zo was er een voortdurend veranderen van woonplaats.

7 Aan het eerste argument — Ik heb steeds in een tent (een noodwoning) verkeerd — voegt vs. 7 in nauwe samenhang hiermede een tweede toe, weder

in vragende vorm. Vs. 7a moet zien op de tijd ná de intocht, want het spreekt van een rondtrekken בכל enz. onder (niet met) de Israëlieten. Dit begin van vs. 7 kan dan ook beter niet met vs. 6 verbonden worden (zoals ik in mijn K.V. aannam, ook Noordtzij en VdBorn), maar behoort bij het vervolg van vs. 7 (aldus Keil, Schulz, De Groot, Méd, Hertzb) en slaat — evenals dit — op het tijdperk van Jozua en de Richteren. Het eerste בכל is het best temporeel op te vatten: *tijdens al mijn rondtrekken onder al de Israëlieten.* Vanwege de samenhang met vs. 6 zal hier zeker gedacht moeten worden aan de telkens herhaalde verplaatsing van het heiligdom (ark en tabernakel), maar mogen we toch ook denken aan het feit, dat Jahwe zich nu eens meer in de ene, dan weer in de andere stam bijzonder openbaarde en aldus ook zelf (méér nog dan de ark) door Israël scheen rond te trekken. Zo trekt Jahwe bv. eerst op met de stam Juda, Richt. 1 : 2, 19, verschijnt Hij Richt. 2 : 1 te Bochim, geeft Hij zijn godsspraken bij de ark in Bethel, Richt. 20 : 26 v. en geeft hij in een later tijdvak aan Gideon bevel Hem een altaar te bouwen, waardoor de stam Manasse op de voorgrond kwam, Richt. 6 : 26. Het is dan ook volstrekt niet misplaatst, als in het vervolg sprake is van שׁבטי יש׳. Schulz en de meeste nieuwere comm. willen in plaats daarvan שׁפטי lezen en aldus Sm naar Kron corrigeren. Het argument is dan dat God geen stammen, maar richters aanstelde om zijn volk te weiden (deze term wordt eerst van David gebruikt, zie 5 : 2, maar de richters hadden wezenlijk geen andere taak, zie vs. 11). Tekstcritisch staat deze conjectuur — want méér is het niet — zeer zwak. De LXX en andere oude vertt. hebben de M.T. gelezen en deze geeft volstrekt niet een verwerpelijke zin. In de persoon van de richter kreeg ook de stam, waartoe hij behoorde, tijdelijk een zekere hegemonie; meestal wordt dan ook bij de richters de stam vermeld, zie Richt. 3 : 15; 4 : 6; 6 : 15; 10 : 1; 11 : 1; 13 : 2. De Efraïmieten waren in dezen zeer op hun eer gesteld, wellicht omdat Jozua uit hun stam was voortgekomen, zie Richt 8 : 1; 12 : 1. En Sauls verkiezing tot koning gaf aan heel Benjamin een verhoogd aanzien, I 9 : 15 v., 20 v. Terecht wijst Keil (die evenals Caspari de M.T. handhaaft) op Ps. 78 : 67 v., waar gezegd wordt dat Jahwe dè stam van Efraïm verwerpt om Juda te verkiezen. De gedachte dat Jahwe zich van een stam bedient om aan Israël leiding te geven, staat dus niet op zichzelf, zie ook 1 Kron. 28 : 4. Daarom is het onnodig aan שׁבט de geheel ongebruikelijke betekenis „stamhoofd" te geven (N.V.). Van geen enkele richter valt aan te tonen, dat hij het hoofd was van zijn stam. Ten slotte: indien er oorspr. gesproken was van „richters" zou dit stellig niet door „stammen" vervangen zijn (Keil); daarentegen maakt Kron sterk de indruk een verduidelijking van onze tekst te willen geven. In de vocalisatie van הדבר stemt Kron met onze tekst overeen, er is geen reden om het met LXX als inf. abs. te vocaliseren; de zin is: ook maar een woord, ook maar iets. De vraag wordt hierdoor nog meer dringend. De vertaling kan luiden: *heb Ik ooit* (tijdens enz., zie boven) tot één *van de stammen van Israël, aan welke Ik opdroeg mijn volk Israël te weiden, een woord gesproken van deze inhoud* enz. צוה pi., bevelen, gebieden, behoeft niet op een mondeling bevel terug te slaan. Het gebruik van de plur. בניתם zal samenhangen met de voorafgaande plur. van שׁבט. God heeft dus nimmer om een huis van cederhout, d.w.z. om een voornaam

en duurzaam huis gevraagd. Israël is in dit opzicht niet in gebreke geweest.

De strekking van het tot nu toe gegeven antwoord, hoe mild ook van toon, is beslist afwijzend t.o.v. Davids wens. Voor de motivering en rechtvaardiging van zijn begeerte kan hij zich niet op de historie beroepen. Nathan moet dit aan David zeggen en inzoverre ook zichzelf corrigeren. Een profeet is alleen waarlijk profeet als hij het woord van zijn Zender overbrengt en dat woord kan ook over zijn eigen ideeën en opvattingen een veroordeling bevatten. We moeten ons hier evenwel hoeden voor een dubbel misverstand. Vooreerst gaat het niet aan de afwijzing voor rekening van Nathan te laten komen en de profeet voor te stellen als representant van een conservatieve, anti-tempelbouw gezinde groep. Dit zou in flagrante tegenspraak zijn met Nathans eigen woorden in vs. 3. Niet Nathan maar God zelf openbaart dat David voor Hem geen vaste woning bouwen mag. Het andere misverstand is de gedachte dat we in vss. 5—7 met een principiële veroordeling van alle tempelbouw te doen hebben. Men kan tot deze opvatting alleen komen, als men deze vss. losmaakt van vss. 8—16, waarmede ze één geheel vormen. Op deze wijze berooft men zich van de rechte blik op de uiterst gewichtige, centrale openbaring, welke Nathan aan David moest bekendmaken, alsmede op de daardoor opgeroepen reactie van David in zijn dankgebed, vss. 18—29. Heel ver gaat hierin Gressmann, die een scherpe tegenstelling constateert tussen vss. 1—7 en vss. 8—29 voornamelijk op deze grond dat de eerste pericoop een zuiver prozaïsch, de tweede een half poëtisch karakter draagt. Het is echter al zeer willekeurig om een profetische uitspraak, zich kenmerkend door een verheven stijl, los te maken van haar historische aanleiding. Merkwaardig is dat Gressmann niettemin in cap. 7 „ein einheitlicher Aufbau des Ganzen" opmerkt (blz. 138). Maar waarom dan tegenstellingen aan de tekst op te dringen, die er wezenlijk vreemd aan zijn? Men zie de uitvoerige bestrijding van Gressmanns opvattingen bij J. O. Boyd, *The Davidic Covenant*, P.T.R. 1927, blz. 417—443; eveneens C. J. Labuschagne, *Some remarks on the prayer of David*, Studies, blz. 32 v. Onbevangen lezing van de tekst kan bij vss. 5—7 niet tot de conclusie leiden, dat Jahwe ook voor de toekomst geen tempel wil. Dit blijkt ook nog uit twee andere goddelijke uitspraken, die op dezelfde zaak betrekking hebben nl. 1° 1 Kon. 8 : 16—18, waar Salomo meedeelt (op grond van hetgeen hem door David — of Nathan? — gezegd was, dat God Davids voornemen *als zodanig* had goedgekeurd en dit hem ook, wrsch. door Nathan, had doen weten (zie Van Gelderens K.V. van 1 Kon.); en 2° 1 Kron. 22 : 8; 28 : 3, waar blijkt dat de afwijzing van Davids begeerte niet tegen de idee van tempelbouw qua talis ging, vgl. De Groot, blz. 94. Dan zou het hem trouwens ook verboden geweest zijn deze bouw voor de bereiden.

Toegekomen aan de exegese van vss. 8—16 moeten we eerst een ogenblik stilstaan bij de vraag naar de eenheid en de strekking van deze pericoop als geheel genomen, waarmede dan samenhangt de vraag naar het verband tussen deze verzen en vss. 1—7. Vele exegeten die niet zo ver gaan als Gressmann (zie boven) willen dit verband wel erkennen, maar zien dan in elk geval in vs. 13 een latere inlassing, omdat dit uit een heel andere gedachtenwereld (of volksgroep) afkomstig is dan vss. 4—7 en daarmede niet is te verenigen. Dit geldt dan speciaal van 13a, waar de bouw van een tempel (die eerst radicaal zou zijn afgewezen)

door Jahwe wordt aangekondigd. Vs. 13b is „fast die wörtliche Wiederholung" (Schulz) van vs. 12 slot — en zo is dit gehele vers een steen des aanstoots. Smith zegt bv. „as Davids *seed* in the preceding verse means his whole dynasty, and as the dynasty is also the subject of what follows this verse distinctly breaks the connexion". Ook Wellh., Budde, Löhr, Klost en Nowack zagen in vs. 13 een interpolatie. L. Rost, die een uitvoerige studie wijdde aan *„Die Ueberlieferung von der Thronnachfolge Davids"* (Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart, 1926) kon zelfs schrijven dat de „Beibehaltung" van vs. 13 alleen nog maar verdedigd werd door H. Tiktin, *Kritische Untersuchungen zu den Büchern Samuelis,* 1922, blz. 48. Blijkbaar heeft hij daarbij *Die messianischen Weissagungen des A.T.* (Chr. Belser A.G., Verlagsbuchhandlung, Stuttgart 1923, blz. 132 vv.) van E. König (3e druk verscheen in 1925; hier aangeh. als König) over het hoofd gezien. Maar dit daargelaten, ook voor Rost is het hoofdbezwaar tegen vs. 13 het reeds genoemde, dat het afbreuk doet aan het einheitlich karakter van de profetie, die — zonder vs. 13 — geheel van de tempelbouw zwijgt. Daarnaast noemt Rost nog wel andere argumenten, maar sommige daarvan hebben zeer weinig te betekenen; zo bv. dat in onderscheiding van het ממלכה van vs. 12 in vs. 13 כסא מ׳ is gebezigd; eveneens dat vs. 13 spreekt van שמי, terwijl vs. 2 sprak van de ארון האלהים en vs. 5 van Jahwe zelf (לי). Van meer betekenis is dat vs. 13 niet strookt met vss. 4 vv., waar de bouw van een vaste woning voor Jahwe „kategorisch für alle Zeiten verboten ist als dem Wesen und Willen Jahwes widersprechend" (blz. 56). Deze laatste (onjuiste) bewering is boven bij vs. 7 reeds onder de ogen gezien. Over een andere bedenking van Rost tegen vs. 13 spreken we nog. Ook Schulz, al laat hij zich weifelend uit, houdt vs. 13 voor een „Beischrift", eveneens VdBorn, Gutbrod, Hertzb, en E. S. Mulder, *The prophecy of Nathan in II Samuel 7,* zie Studies, blz. 40 v.

Toch is dit gevoelen met beslistheid af te wijzen. Het is geheel en al van tekstcritische grond ontbloot. De genoemde comm. bewaren over dit aspect het stilzwijgen, maar verraden daardoor de zwakheid van de zaak zelf. Hier schuilt een ernstige fout in de methode. Edelkoort wijst daarop als hij tegen Valeton (die blijkens zijn Psalmen, dl. II, blz. 254 met het genoemde gevoelen instemt) opmerkt: „dan schrapt men een vers, omdat het zich niet voegen laat in onze exegese, in plaats dat men zich in zijn exegese naar de gegeven tekst voegt" (De Christusverwachting, blz. 161). Men leest nl. in onze pericoop als het thema van Nathans godsspraak: niet gij, David, zult voor Mij een huis bouwen, maar Ik zal voor u een huis bouwen. Men spreekt dan ook wel wel een spel met het woord בית (zo bv. VdBorn blz. 155; Schulz wil van zulk een woordspel niet weten, zie echter Keil bij vs. 11). Daarbij gaat men dan tevens uit van de simpele opvatting, dat een pericoop slechts één leidende gedachte mag bevatten. In dit geval is de conclusie: schrapping van vs. 13 als toevoeging uit later tijd. Maar op deze wijze gaat de exegeet uitmaken, wat de auteur had moeten zeggen. Voorts wat betreft het thema van vss. 8—16 is van belang wat Edelkoort op de boven geciteerde uitspraak laat volgen, nl. dat deze pericoop meer gecompliceerd is dan men vaak aanneemt: „De tegenstelling erin is tweeledig: *a.* niet David zal een tempel bouwen, maar diens nazaat zal dat doen; *b.* niet David behoeft bezorgd te zijn voor het huis van God, maar God zal zorg dragen voor het huis (de dynastie) van David. En op echt Oosterse wijze kruisen beide tegenstellingen elkander". In dezelfde geest onderscheidt ook Boyd (in het bij vs. 7 genoemde art. blz. 429) tussen „the major truth of the oracle (the duration of his kingdom)" en „the minor truth (the erection of the temple)". En dat dit laatste (door Edelkoort als eerste genoemd) geen vreemd element is in het geheel, blijkt terstond als men erop let

hoe innig beide gedachten met elkander samenhangen: immers alleen doordat God aan David een zoon en opvolger geeft (vs. 12) zal door deze Davidszoon (Salomo) voor God een tempel gebouwd kunnen worden. De bouw van dit Godshuis is in zekere zin afhankelijk van het voortbestaan van Davids huis. Als wij letten op het messiaans karakter van geheel deze profetie, is de samenhang nog inniger, want Hij die bij uitnemendheid Davids Zoon zal zijn, is ook zelf het Hoofd van de Gemeente, die het huis Gods is, zie bij vs. 13.

De wijze waarop door Gressmann e.a. het ontleedmes der critiek bij de onderhavige pericoop wordt gehanteerd heeft volstrekt geen algemene instemming gevonden. Niet alleen oudere comm. als Keil handhaven de ongeschondenheid en eenheid van de tekst, maar dit geldt ook van verscheidene uit later tijd. Boven werd reeds E. König genoemd (van hem zie men ook zijn Geschichte der alttestamentlichen Religion², Gütersloh, C. Bertelsmann, 1915, blz. 306) maar ook Mowinckel (bij Labuschagne, blz. 28, 32), Koolhaas, blz. 80 v., Noordtzij, De Groot, Leimb, Rehm en Méd moeten hier genoemd worden. Laatstgenoemde die meestal slechts korte aantekeningen geeft, bespreekt punt voor punt de bezwaren tegen vs. 13 en geeft daarvan een afdoende, zakelijke weerlegging. En Labuschagne treft in de roos met zijn uitspraak: „In the words of verse 13 ... we find the connecting link between the building of the temple and the election of the dynasty of David", Studies, blz. 32.

Het zou onnodig veel ruimte kosten om hier op alle argumenten pro en contra in te gaan. Met het betoog van Edelkoort kunnen we in hoofdzaak instemmen en voorts verwijzen we naar de exegese inzonderheid van vs. 13. Alleen maken we thans nog twee opmerkingen. Vooreerst deze: indien vs. 13 geen deel uitmaakte van de door Jahwe via Nathan aan David gedane toezegging, hoe had David dan zo kort daarna zich daarop kunnen beroepen, niet alleen in een persoonlijk onderhoud, 1 Kron. 22 : 18, maar ook in het openbaar, 1 Kron. 28 : 6 v., evenals ook Salomo in 1 Kon. 8 : 19? Schulz moet dan ook toestemmen dat vs. 13 „sehr alt" moet zijn; zelfs zegt hij: „wenn er nicht ursprünglich ist, so wird er bald nach Salomo's Tempelbau eingefügt sein". In de tweede plaats: dat in Davids dankgebed, vss. 18—29, op de toezegging in vs. 13 niet (althans niet duidelijk) wordt gereageerd — een bezwaar van Rost e.a. — is op zichzelf juist, maar dit laat zich (met Edelkoort e.a.) zeer bevredigend aldus verklaren, dat David te zeer vervuld geweest is van de rijkdom en grootheid der belofte, dat God voor hem een huis zou bouwen en voor eeuwig zijn troon bevestigen (vss. 11, 16) om nog opzettelijk op de bouw van een aardse tempel terug te komen. Dit laatste was voor hem niet de hoofdzaak (hetgeen indirect pleit voor het messiaans karakter der ontvangen belofte). Bovendien werd het afwijzende „neen" reeds terstond verzacht door de belofte, dat Davids zoon dit werk zou mogen volbrengen, vgl. Méd. Hieraan kan toegevoegd worden dat een latere hand, die eigenmachtig vs. 13 zou hebben ingelast, ook niet zou verzuimd hebben het gebed van David op overeenkomstige wijze „aan te vullen". Dit is echter niet geschied. Maar we hebben dan ook in cap. 7 niet met maakwerk van verschillende redactors te doen, maar met een oorspronkelijk geheel. Alwie beproeft dit uiteen te rafelen, roept slechts vragen op, die niet te beantwoorden zijn. Wij moeten het gehele cap. nemen gelijk het zich geeft. Daar mag het als deel der Godsopenbaring aanspraak op maken.

8—17. *De goddelijke belofte van eeuwig koningschap in Davids dynastie en van tempelbouw door Davids zoon*

Opzettelijk laten we in dit opschrift uitkomen, dat de onderhavige pericoop een dubbel thema heeft, waarvan het eerste lid het allesbeheersende is, terwijl het tweede zich a.h.w. uit het eerstgenoemde ontwikkelt. Zie hierover de aantekening na vs. 7.

8—11*a* Deze vss. dragen t.o.v. de kern der godsspraak een inleidend karakter. Het concluderende ועתה duidt aan dat het negatieve gedeelte van de boodschap ten einde is, en thans Davids volle aandacht wordt gevraagd voor een verrassende toezegging van positieve inhoud. De aankondigingsformule uit vs. 5 wordt voluit herhaald met plechtige gebruikmaking van de naam Jahwe Seba'oth, vgl. bij 6 : 2; 5 : 10. Hetgeen Hij te zeggen heeft, ziet allereerst op het verleden. *Ik heb u uit de weide, achter de schapen vandaan gehaald* — de bedoeling van deze woorden is niet om David te vernederen, maar om hem diep te doordringen van het besef deelgenoot te zijn van Gods bijzondere gunst, waaraan hij ook na de woorden van vss. 5—7 niet mag twijfelen. Hij wàs niets, maar Jahwe heeft hem sua sponte gemaakt tot wat hij nu is: *vorst over mijn volk, over Israël,* vgl. bij 5 : 2, en zie I 16 : 11. Vs. 9a voegt hieraan samenvattend toe: *en Ik ben met u geweest overal waar gij gegaan zijt,* vgl. 5 : 10, waarmede Jahwe bevestigt wat Nathan gesproken heeft, vs. 3. Te denken is vooral aan Davids veldtochten, want 9b gewaagt van de vernietiging van àl Davids vijanden, waarbij dus de cap. 8 verhaalde feiten verondersteld worden, vgl. vs. 1. Vanaf 9c is het de vraag of de verbaalvormen als gewone perfecta of als perf. met waw cons. te beschouwen zijn, m.a.w. of ze op het verleden of op de toekomst zien. Hier wordt verschillend gekozen, vgl. bv. onze Stv. en de N.V., en voor beide opvattingen zijn argumenten aan te voeren. Twee dingen staan echter m.i. vast: *a.* dat in 10c duidelijk de overgang gemaakt wordt van perf. (שָׁכַן) naar imperf. (ירגזו), waardoor het onwaarschijnlijk wordt, dat de voorafgaande perf. reeds futurische betekenis zouden hebben; en *b.* dat 10 a b spreekt van daden Gods, die reeds hàdden plaats gegrepen, toen God aan Nathan zijn openbaring gaf, nl. het bereiden van een woonplaats voor Israël, het planten van zijn volk op zijn eigen plaats. Deze overwegingen zijn beslissend, ook voor Hertzb, die bovendien erop wijst dat er aan ועשׂתי niet een gewoon impf. maar een impf. met waw cons. voorafgaat (overigens gebruikt H. in 9c en 10 voorzichtigheidshalve het praesens). Hij beroept zich daarbij op Rost, die in zijn bovengenoemd werk (zie de aantekening na vs. 7) beslist kiest voor de opvatting der verba als perf. histor. (blz. 59 v.); evenzo Buber a.w. blz. 125 en Keil. Daarentegen vertalen Schulz, De Groot, König, VdBorn en Méd de perf. vanaf 9c als futura, vgl. L.V. en N.V. Noordtzij doet hetzelfde op grond van de accenten bij mippanèka en weᶜasîtî. Maar deze masoretische indicaties kunnen toch niet beslissend zijn. De zakelijke argumenten moeten de doorslag geven en deze pleiten in 10 a b duidelijk voor de historische opvatting (over שָׁכַן zie ben.).

Hieruit volgt dan echter dat ook het daaraan voorafgaande slot van vs. 9, ועשׂיתי enz., op het verleden moet slaan. Het was inderdaad op dat moment reeds een voldongen feit wat Jahwe aan David laat zeggen: *ook heb Ik u*

een grote naam gemaakt als de naam van de grootsten, die op de aarde zijn. Er is alle aanleiding om גדול als superl. te vertalen, want na zijn grote overwinningen was David ongetwijfeld de machtigste man in het gebied tussen de Eufraat en Egypte, zie cap. 8; zo ook de L.V., Schulz, Hertzb e.a. vgl. de uitspraak van Kittel „als Feldherr wie als Staatsmann eines der wirklichen Genies der Weltgeschichte" (Gestalten, blz. 120). Te vergelijken zijn Deut. 33 : 19; Richt. 5 : 29, zie Ges-K § 133 h; König en De Groot kiezen de positief: de groten. De woorden betr. Davids grote naam herinneren aan Gods belofte aan Abram, Gen. 12 : 2, maar zullen krachtens het verband meer zien op macht en roem dan op zijn betekenis voor Gods koninkrijk.

Vs. 10 a b moet volgens de accenten van de M.T. op de toekomst slaan, en zowel LXX als Vulg. gaan hier dan ook over in het futurum. Schulz meent dat Israël nog niet een volkomen rustig bestaan had en dat Jahwe dat nu wil geven. Maar het woonde toch al enkele eeuwen in Kanaän en de tijden van verdrukking behoorden blijkens het slot van vs. 10 en vs. 11a tot het verleden. Daarom is hier nog een historisch tempus vereist: *en mijn volk Israël heb Ik een plaats bereid en het geplant, zodat het op zijn eigen plaats woont.* Het perf. שׁכן maakt op geheel natuurlijke wijze de overgang naar de tegenwoordige tijd: als resultaat van Gods planten is Israël gaan wonen en wóónt het dus nu. תחתו — vgl. 2 : 23; Lev. 13 : 23. Ook kan het nu gerust zijn; het verbum רגז bet. bijna steeds beven van angst of schrik, Ex. 15 : 14; het impf. is hier niet zuiver indicatief, maar duidt een modaliteit aan: *en het niet meer behoeft te sidderen.* Dit laatste wordt aangevuld en feitelijk gemotiveerd door de woorden: *geen boosdoeners zullen het meer onderdrukken.* Met בני־ע' wordt een gehele categorie aangeduid, vandaar dat ע' geen lidwoord behoeft, vgl. 3 : 34, de sing. in Ps. 89 : 23. Zij die zijn volk kwaad aandoen zijn in het oog van Jahwe misdadigers. ענה pi., in ons boek alleen nog in 13 : 14, = geweld aandoen (Kron heeft een synoniem).

De slotwoorden van vs. 10 — כ' בר' — moeten zonder twijfel met het voorafgaande verbonden worden, waarbij בר' terugwijst naar een tijdstip in het verleden, dus *zoals voorheen* nl. het geval was, vgl. Gen. 13 : 4; Joz. 8 : 33. Hierover zou allicht geen verschil van mening bestaan, indien in 11a niet een tweede tijdsbepaling volgde, die meestal wordt opgevat als nadere precisering van בר'. Keil is van een ander gevoelen en laat בר' = „im Anfange" slaan op de tijd der verdrukking in Egypte. Dit zou dan echter wel duidelijk genoemd zijn. Bovendien is terecht (door Schulz) opgemerkt dat het ietwat vage „voorheen" toch eigenlijk een verklaring behoeft, evenals in Deut. 4 : 32 na een tijdsaanduiding een toelichting met למן volgt. Onjuist is evenwel dat Schulz de ו vóór deze praep. schrapt (zie BH). König verzet zich hiertegen beslist (a.w. blz. 133) en daar ook Kron de ו voor למן heeft, is deze zeker te handhaven, maar dan niet eenvoudig als copula (Keil, Méd), maar in de zin van *namelijk* op te vatten (De Groot, Hertzb); daarop volgt dan *sedert de tijd dat Ik richters over mijn volk Israël aanstelde;* op dit tijdvak slaat dus de uitdr. בראשׁנה aan het slot van vs. 10.

Niet onvermeld blijve de opvatting van Hertzb, die de slotwoorden van vs. 10 losmaakt van het voorafgaande en ze wel verbindt met het begin van vs. 11, maar ook het verbum והניחתי erbij betrekt, aldus „(Und) wie zu An-

fang, nämlich seit Ich über mein Volk Israel Richter entbot, so verschaffe Ich dir Ruhe usw" (zakelijk hieraan gelijk is ook de vert. van VdBorn). Terstond springt in het oog hoe deze vertaling in strijd komt met de tekst door feitelijk vóór כאשר een ו in te lassen en daarentegen de ו vóór הניחתי te negeren. Tegen de boven voorgestane opvatting brengt Hertzb in, dat men „die Not in den Tagen der Richter" niet kon aanduiden als de tijd van de „Berufung der Richter", want deze mannen hebben juist telkenmale aan de verdrukking een eind gemaakt. In dit laatste ligt op zichzelf wel enige waarheid, maar toch levert deze opmerking geen afdoend tegen-argument. Immers in weerwil van het bevrijdend werk der richters was de aangeduide periode toch zeer onrustig; de noodzaak om telkens een richter aan te stellen hing samen met de (trouwens door Israëls eigen schuld) herhaaldelijk terugkerende vreemde overheersing. Het zou dan ook al uitermate vreemd zijn, als Jahwe dat tijdvak als een tijd van rust en vrede zou voorstellen, zoals dat in H.'s vertaling ligt opgesloten. Het gehele redebeleid onderstelt veeleer de ongenoegzaamheid van de instelling van het richterschap. In plaats daarvan heeft Jahwe nu iets beters doen komen. Er ligt duidelijk iets adversatiefs in hetgeen nu volgt: *maar u* heb Ik gegeven en *geef Ik* bij dezen *rust van al uw vijanden,* vgl. König t.a.p. „Waw hinter verneintem Satze = sondern (Gen. 17 : 5b)". Het perf. heeft (evenals שָׁכַן in vs. 10) feitelijk presentische betekenis (zie Ges-K § 106 g i); het tekent de bestaande toestand als vrucht van wat Jahwe blijkens vs. 9 gedaan heeft; op deze uitspraak berust 1b. We hebben hier dus niet met een toezegging voor later tijd te doen. Ook Schulz (die futurisch vertaalt) stemt toe dat de masor. accenten in dit geval niet op een perf. met waw cons. wijzen. Tegen de opvatting van deze zinsnede als een belofte pleit ook deze overweging: de eigenlijke belofte komt nog; vss. 8—11a willen juist op de belofte voorbereiden door te herinneren aan de tot nu toe ondervonden zegeningen; straks zal de openbaring in vs. 11b—16 haar hoogtepunt bereiken, vgl. Schneider, blz. 53. In verband hiermede richt de toespraak zich nu weder speciaal tot David. Volgens Schulz e.a. vereist de samenhang dat i.p.v. het suffix ךָ telkens het suff. van de 3e pers. gelezen wordt met betrekking op Israël. Tekstcritisch is dit echter allerminst verantwoord, en ook voor de duidelijkheid is het volstrekt niet nodig. Wel spraken vss. 10—11a over Israël, maar volk en koning zijn ten nauwste verbonden, en de rust en vrede van het volk is in die van de koning begrepen. In 1 Kron. 17 : 10 ontbreekt (evenals daar in vs. 1) het rust verschaffen; in plaats daarvan staat er: maar al uw vijanden heb Ik vernederd. Hier zou voor Hertzb's opvatting (zie boven) dus in het geheel geen plaats zijn.

11*b*—16 Bij vs. 11*b* valt een incisie in het geheel. De nieuwe aanhef brengt de overgang mede van de 1e in de 3e persoon, hetgeen bij sommigen (Smith, VdBorn e.a.) verdenking heeft gewekt. Uit tekstcritisch oogpunt is hiervoor geen grond, maar ook zakelijk niet. Jahwe legt Nathan de woorden in de mond en heeft hem ook reeds vs. 5 en vs. 9 over zich in de 3e persoon laten spreken. Dat dit hier opnieuw gebeurt, toont de bedoeling van de goddelijke lastgever om duidelijk te laten weten, dat nu de hoofdinhoud der godsspraak zal worden vertolkt, een woord over de toekomst, plechtig ingeleid door והגיד etc.: *Voorts kondigt Jahwe u aan.* De waw heeft in casu niet slechts copulatieve betekenis,

maar heeft de kracht van „und namentlich" (zie Ges-K § 154a noot b, waar andere voorbeelden worden genoemd). König spreekt van waw augmentativum, en vertaalt: „und insbesondere (vgl. Méd: de plus) hat Jahwe dir verkündigt". Zijn opvatting van het verbum als perf. histor. is echter niet aan te bevelen. König zegt dat Nathan hier overgaat „in das Referat über die göttliche Kundgebung". Dit klopt echter niet op het feit, dat pas in vs. 17 Nathans (woordelijke) mededeling van de ontvangen openbaring wordt vermeld. Bovendien zou men dan (met Schulz) kunnen vragen: wannéér heeft Jahwe dit aan David bekendgemaakt? Schulz gaat echter veel te ver, wanneer hij redeneert als volgt: het verbum kan hier noch op het verleden noch op de toekomst slaan (LXX), derhalve moet de tekst corrupt zijn. Hij staat met deze conclusie niet alleen (ook Budde, Smith, Nowack en Gressmann stelden voor de M.T. te emenderen), maar hierdoor wordt haar lichtvaardigheid niet opgeheven. Men kan immers de verbaalvorm ook presentisch vertalen, zoals de Vulg doet (predicitque). Daarvan zegt Schulz weliswaar „dann müszte im Hebräischen wohl ein Partizip stehen", maar deze tegenwerping is niet afdoende, zie Ges-K § 106 g i, waar verscheidene analoge gevallen worden genoemd, bv. 17 : 11; 19 : 29. Vrij algemeen vertaalt men dan ook als praesens, bv. L.V., Stv., N.V., Keil, De Groot, Rehm, Méd, VdBorn, Hertzb). Wat Schulz (in navolging van Klost e.a.) voorstelt — הגדילך = „dich aber wird Jahwe grosz machen" — is niet meer dan een conjectuur en zou slechts een matte herhaling zijn van 9c. Meer aanbevelenswaardig is Schulz' mening dat de naam יהוה aan het slot van vs. 11 „überflüssig" is en dat hier oorspr. והיה stond, dit laatste zou dan het begin van vs. 12 moeten zijn. Hiervoor pleit in elk geval de LXX (die overigens een onjuiste vertaling geeft van vs. 11 slot), waar de Godsnaam ontbreekt, en in plaats daarvan staat και ἔσται. Ook de parallelteksт in Kron heeft והיה, op grond waarvan Kittel BH vs. 11 wil corrigeren. Hoe aantrekkelijk dit moge zijn, er staat tegenover dat in Kron. het voorafgaande vers (1 Kron. 17 : 10) יהוה aan het slot heeft, zoals de M.T. in ons vers, waar de Vulg het blijkbaar wel gelezen heeft. Het is dan ook veiliger de M.T. te handhaven. (Dit sluit niet uit dat aan het begin van vs. 12 een והיה kan uitgevallen zijn, maar dit blijft onzeker.) De Godsnaam moge niet beslist nodig zijn, hij verhoogt de nadruk in de gewichtvolle toezegging *dat Hij, Jahwe, voor u een huis zal stichten* (Kron heeft יבנה). Hertzb die de M.T. volgt merkt hierbij op: „der kleine Satz sieht nach festgeprägter Formulierung aus, die überliefert war"; de zin staat volgens H. „gleichsam in Anführungsstriche". We hebben hier te doen met de kern der aan David gegeven belofte, die in vss. 12—16 nader zal worden uitgewerkt, „so dasz die Verse bis 16 wie ein Kommentar zu einer vorangehenden Textstelle wirken" (Hertzb). De zin dezer belofte kan geen andere zijn dan dat Jahwe David zal maken tot de eersteling en het hoofd van een nieuw koningshuis. Deze exegese wordt verworpen door Brouwer, die in zijn boek „De Ark" betoogt dat met het huis voor David het volk Israël bedoeld moet zijn. B.'s argumenten zijn echter allerminst overtuigend en miskennen ook het messiaans karakter van vss. 11—16. Hij stemt trouwens toe dat de gedachte aan de dynastie van David het meest voor de hand ligt, a.w. blz. 171 vv.

David ontvangt dus de plechtige verzekering dat hij een nageslacht van koningen hebben zal. Wat God aan Saul had ontzegd (vs. 15), is in zijn raads-

plan aan David beschoren. Dit betekent voor David een groot voorrecht en de vervulling van een zijner diepste verlangens. Dit was hem tevoren nog niet geopenbaard. Maar het maakt hem nu ook duidelijk, waarom zijn plan niet kon doorgaan. Gods plan met hem heeft de voorrang. „Eerst moet er een voor altijd geldende band zijn gelegd tussen Israëls koninkrijk en Davids huis" (Noordtzij, blz. 146). Dat het woord בית in vs. 11 in een andere zin gebruikt wordt dan in vs. 5 en straks in vs. 13, is de reden dat sommige comm. van een woordspel spreken. Ongeoorloofd is dit niet, als men maar in het oog houdt, dat we hier niet zonder meer een spel van het menselijk vernuft ontmoeten, „sondern die tiefe allgemeine Warheit, dasz Gott zuerst das Haus des Menschen bauen musz, bevor der Mensch das Haus Gottes bauen kann, in besonderer Anwendung auf das Gottesreich in Israel" (Keil; zie ook Labuschagne t.a.p.).

12 De toekomst van Davids dynastie is dus gegarandeerd. Dit is „der Hauptgedanke dieser prophetischen Verkündigung" (König). David heeft reeds een talrijk gezin, maar God maakt hem nu bekend, wat er gebeuren zal, wanneer Davids levensdagen tot hun volle maat gekomen (מלא, vgl. I 18 : 26) en dus verstreken zijn en hij zich bij zijn vaderen heeft te ruste gelegd, nl. in het dodenrijk (hetgeen nog niet een plaats in hetzelfde graf insluit, zie 1 Kon. 2 : 10; 2 Kron. 26 : 23; 28 : 27). Kron heeft een ietwat andere uitdrukking, die zakelijk hetzelfde zegt. In de hoofdzin spreekt Jahwe weer in de 1e pers.: *dan zal Ik uw nazaat, die uit uw ingewand zal voortkomen, na u verheffen, en Ik zal zijn koningschap bevestigen.* Zeer concreet belooft Jahwe, dat David bij zijn dood door zijn eigen zoon als koning zal worden opgevolgd. Het verbum קום hif., doen optreden, oprichten, verkrijgt samen met אחריך de betekenis: als uw opvolger aanstellen, zoals dan ook door sommigen met enige variatie vertaald wordt (Schulz, De Groot, Hertzb; Kautzsch: zu deiner Nachfolge bestimmen; Edelkoort nog meer omschrijvend: ten troon verheffen). Object is זרעך, dat door de volgende relatieve zin op zulk een wijze nader bepaald wordt, dat te denken is aan een eigen, lijfelijke zoon van David, die op het tijdstip van deze godsspraak nog niet geboren was. Dit laatste is af te leiden uit het impf. יצא, dat hier alleen futurische betekenis kan hebben. In 1 Kron. 17 : 11 staat meer algemeen „een van uw zonen", vgl. Ps. 132 : 11, overigens niet in strijd met ons vers. Kron heeft de uitspraak vereenvoudigd, in zijn tijd was er ook geen mogelijkheid meer voor misverstand. Maar toen David de belofte kreeg, betekende zij ook dit: niet een van hen, die al geboren zijn. Later heeft hij verstaan dat zij sloeg op Salomo, zie 12 : 24 v.; 1 Kron. 22 : 9, ook 1 Kon. 8 : 19. Dit is ook de rabbijnse opvatting, zie Goldman. מעים is lett. ingewand, 20 : 10, vandaar ook: binnenste; Köh-B: „Sitz der Entstehung des Menschen, Leib"; meestal van een man, 16 : 11; Gen. 15 : 4, maar toch ook van een vrouw, Gen. 25 : 23; Ruth 1 : 11. Deze uitdr. stelt buiten discussie, dat er sprake is niet van een nakomeling in het algemeen, maar van een eigen zoon van David, en wel van die zoon, die David zou opvolgen. Het begin van vs. 12 spreekt immers ook van Davids levenseinde, zodat de gehele uitspraak in deze voor geen tweeërlei uitleg vatbaar is; in de samenhang waarin זרע hier voorkomt kan het slechts een bepaalde persoon aanduiden (zie ook bij vs. 13). Schulz wijst om dit te betogen ook op het suffix van ממלכתו. Het is niet wel in te zien, hoe Hertzb kan zeggen, dat „ganz allgemein von dem

Nachfolger gesprochen wird". Wel laat hij dan vs. 13 buiten beschouwing, maar het gaat ook t.a.v. vs. 12 niet op. Een ander geval is het met Leimb, die beslist wat hij noemt „die messianische Deutung" van vss. 12 vv. wil handhaven en dáárom aan 'ז een collectieve betekenis toekent; het begrip „Samen" slaat volgens hem èn op Salomo èn op diens opvolgers, speciaal op de Messias. Maar stellig is ook het messiaans karakter dezer profetie (waarover bij vs. 13 gesproken wordt) niet onverenigbaar met de opvatting, dat bij 'ז gedacht moet worden aan Davids onmiddellijke opvolger, wiens naam hier natuurlijk nog niet genoemd wordt. Deze „individuele" opvatting wordt voorgestaan door Schulz, De Groot, VdBorn, Rehm, Méd, Edelkoort (ook met beroep op Gen. 3 : 15) en König, die in Gen. 3 : 15 de collectieve opvatting verdedigt (zie daarover G. Ch. Aalders, De goddelijke openbaring in de eerste drie hfdst. van Genesis, Kampen 1932, blz. 522 v.). Deze betekenis komt inderdaad het meest voor, maar de individuele in elk geval ook I 1 : 11; Gen. 4 : 25; 21 : 13. Gutbrod verstaat „Same" in collect. zin, maar noemt geen argumenten.

De slotwoorden van vs. 12 behoeven op zichzelf niet méér te betekenen dan dat God Davids zoon en opvolger in zijn koningschap zal handhaven, zo lang hij leeft. Het koninklijk ambt zal hem niet ontnomen worden. Toch bevredigt dit niet geheel. De uitspraak heeft meer zin, als wij haar verstaan van de duurzaamheid van zijn koningschap, aldus dat ook zijn nakomelingen op zijn troon zullen zitten. Schulz herinnert aan I 13 : 13, waar het oordeel over Saul toch wel moet betekenen, dat het koningschap niet aan zijn geslacht verbonden zal blijven. We komen hierop terug bij 13b.

De bewoordingen waarin de toezegging van vs. **13** is vervat, leveren op zichzelf geen moeilijkheden op. Het subject הוא slaat terug op זרע en bevestigt de individuele opvatting van dit woord; immers niet van een groep, maar van een persoon, wordt nu aangekondigd: *die zal voor mijn naam een huis bouwen en Ik zal zijn koninklijke troon,* d.i. zijn koningsheerschappij, *voor immer vastzetten.* Op te merken is dat Jahwe ook hier niet de ark noemt (vgl. vs. 7), maar zijn naam; „voor mijn naam", d.i. „voor Mij, tot mijn eer", vgl. Ex. 20 : 24; Deut. 12 : 5. שֵׁם duidt vaak Gods wezen aan, Job 1 : 21. De belofte ziet op de bouw van een aardse tempel, die naam waardig; en het zal voor David bemoedigend geweest zijn te vernemen, dat zijn zoon zou doen, wat hij nog niet doen mocht. Te meer omdat deze belofte door een andere van zo veel wijder en heerlijker strekking a.h.w. was omringd (vss. 11b en 16). Het allesbeheersende in de hem verleende openbaring is de stichting van zijn voor een verre toekomst bestemde dynastie, in vergelijking waarmee de bouw van een zichtbaar Godshuis te Jeruzalem van secundaire betekenis was; men kan zelfs zeggen dat hiervan slechts in het voorbijgaan sprake is (13a), want onmiddellijk daarna gaat de godsspraak weder over de Davidszoon zelf en over zijn koningschap (13b).

Voor het rechte verstand van 13a moeten we eerst vragen naar de zin van 13b. Zoals ook door Schulz wordt toegegeven is deze zinsnede méér dan een repetitie van vs. 12 slot. Dat de hif. door de po^{c}lel wordt afgewisseld, maakt geen wezenlijk verschil, zie de lexica. Van meer betekenis is de toevoeging עד־עולם. Zoals bekend is de draagwijdte van deze tijdsbepaling niet steeds even ruim (zie ben.) Met een beroep op I 1 : 22; 27 : 12 en Ex. 21 : 6 omschrijft

König a.w. blz. 135 de bet. ervan als „der ganze Bereich einer Lebenszeit". König erkent wel dat de uitdr. wijder strekking kan hebben, maar omdat in vs. 13 slechts van één bepaald persoon sprake is, kan volgens hem hier alleen aan de levensduur van deze persoon (i.c. Davids opvolger Salomo) gedacht worden. Deze conclusie uit een op zichzelf juiste premisse is af te wijzen op grond van de volgende overwegingen: 1⁰ Indien König gelijk zou hebben, zou 13b inderdaad slechts een herhaling van vs. 12 slot zijn; de uitdr. ᶜad ᶜôlām zou er niets nieuws aan toevoegen en feitelijk overbodig zijn; evenwel is de blijkbare bedoeling om het in vs. 12 naar de toekomst geopende uitzicht te verruimen, en aldus een zekere climax te bewerken. 2⁰ Er wordt niet gezegd dat Davids opvolger zelf ᶜad ᶜôlām zal bevestigd worden, maar dit wordt gepredicieerd van „de troon van zijn koningschap" (Kron heeft alleen כסאו, wat zakelijk geen verschil maakt). Dit houdt in, dat al valt de koning weg, de troon blijft staan, dat dus het koningschap bestendig is (zie Schelhaas, die ook verwijst naar Ps. 89 : 30 en 37). 3⁰ Van grote betekenis is ook de samenhang met het voorafgaande 11b en het straks volgende vs. 16. Reeds is het voortbestaan van Davids koningschap in zijn nakomelingschap door 11b gegarandeerd; maar wat voor zin heeft het dan om alleen van zijn naaste opvolger (nog wel tweemaal achtereen, in vss. 12 en 13) te betuigen dat deze tot aan zijn dood koning zal blijven? Dat sprak toch vanzelf. In de belofte van een vorstenhuis lag de duurzaamheid, dus ook het meervoudig aantal van Davidische koningen, reeds opgesloten. En dat dit inderdaad de bedoeling is, blijkt ten overvloede uit vs. 16, waar de vastheid van Davids huis, zijn koningschap en zijn troon nog tot tweemaal toe met ᶜad ᶜôlām wordt toegezegd.

Het is van groot belang erop te letten dat in dit vers niet meer (als in vss. 12—15) over Davids opvolger(s) gesproken wordt, maar dat de profetische rede hem weder direct aanspreekt over zijn huis, zijn koningschap en zijn troon. Het is uitgesloten dat het hier zou gaan over een toekomst, die zich tot Davids eigen levensduur beperkt. Reeds bij eerste lezing ziet men dat het ᶜad ᶜôlām in dit vers een zeer wijde strekking moet hebben. De uitdr. ziet immers zonder meer al op een tijdsruimte, waarvan het einde niet te zien is. Volgens Jenni in een art. over „Das Wort ᶜôlām in A.T." (ZAW, Band 64, 1952) duidt het aan: „den äuszersten denkbaren terminus ad quem" (blz. 233); overal heeft het „die Grundbedeutung fernste Zeit", terwijl „neben der rein zeitlichen Bedeutung vielfach eine qualitative Bedeutung deutlich unterscheidbar" is (blz. 246 v.). De lexica stemmen hiermede overeen. Volgens Köh-B slaat ᶜôlām op „alle kommende Zeit (deutsch gewöhnlich ewig, Ewigkeit) aber nicht im philosophischen Sinn gemeint". Tal van malen slaat het echter op een toekomst die over de grenzen van de tijd heen reikt en moet het stellig door eeuwig(heid) vertaald worden, m.n. in profetische en poëtische teksten als Jes. 9 : 6; 40 : 8; Ps. 103 : 17. Ook Kö.Wb vert. „unabsehbare Zukunft, Ewigkeit", met verwijzing naar Gen. 3 : 22; 21 : 33. Wel voegt hij eraan toe „oft auch nur die Dauer des betreffenden Geschichtsstadiums meinend" en noemt dan ons vs. 16. Maar juist hier geldt het „quod demonstrandum est". Immers in vs. 16 is geen enkel „Geschichtsstadium" aangeduid (zoals dat het geval is in plaatsen als I 27 : 12); de tekst bevat geen enkel element dat tot een beperkte, binnen de grenzen der historie besloten opvatting van ᶜôlām noodzaakt. Dit

mag met des te meer recht geconstateerd worden omdat de reeds vs. 13 gebruikte termijn in 16b opnieuw herhaald wordt; hij ontvangt in vs. 16 dus wel een extra zwaar accent (vgl. Méd: „rien ne restreint ici la portée de ᶜad ᶜôlām .... répété deux fois"). Na de verzekering in vss. 14 v. dat ook incidentele afwijking van Davids nakomeling(en) de belofte van 13b niet van haar kracht beroven zal, verkrijgt de belofte van vs. 16 (waarin de gehele toezegging haar hoogtepunt bereikt) een absoluut karakter: nimmer zal er een tijd aanbreken, waarop Davids huis en zijn koningstroon vernietigd zijn, of positief: de dynastie van David zal bestendig voortbestaan, omdat zij (in onderscheiding van alle andere dynastieën) „in dem Messias gipfelt der ewig lebt und dessen Reich kein Ende nehmen wird" (Keil). Alleen bij deze, messiaanse, opvatting heeft de belofte van vs. 16 haar volle, diepe zin, zoals deze reeds terstond door David is verstaan, zie de slotopmerking bij vs. 29, eveneens 23 : 1—7 en de uitspraak van de Apostel Petrus in Hand. 2 : 30 v., waarop m.n. door Leimb gewezen wordt. Zie verder ben. bij vs. 16.

Voor de exegese van 13b, die ons bezig hield betekent dit resultaat dat reeds daar het voortbestaan van Davids koningschap tot in een verre toekomst wordt aangekondigd. Vs. 13 mag immers gelezen worden in het licht van vs. 16. Op zijn beurt werpt het ook weer licht op vs. 12 slot, waar hetzelfde al wordt toegezegd, zij het soberder, minder pregnant. Er is dus een duidelijke climax. Maar hiermede is nog niet genoeg gezegd. Wat van vs. 16 geldt, geldt ook van de gehele pericoop van 11b af: dat zij nl. messiaans verklaard moet worden. Deze verzen vormen één geheel, waarvan het eerste lid (11b) wel voornamelijk in het laatste (vs. 16) zijn verklaring vindt, maar ook de tussenliggende uitspraken (vss. 12—15) tot de verklaring bijdragen en met het begin en het besluit samenhangen. Wanneer wij deze profetie als messiaans kenschetsen, wil dit echter niet zeggen, dat zij uitsluitend van de grote Toekomstfiguur van de eindtijd spreekt. Bij de exegese van vss. 12 en 13 is al duidelijk geconstateerd, dat deze over Davids eigen zoon en opvolger spreken. Maar achter deze zoon moeten wij toch ook de figuur zien van de grote Davidszoon, van wie hij een type mocht zijn. Er moet dan ook onderscheid gemaakt worden tussen de naaste, letterlijke zin en de verder gaande strekking. Zonder twijfel gebruikt de messiaanse profetie voorstellingen, die wortelen in de Zeitgeschichte, zij bevat zelfs trekken die als zodanig niet op de Messias van toepassing kùnnen zijn (zie bij vs. 14), omdat de type altijd een onvolmaakt mens is. Maar ook al spreekt de profetie in de taal van haar tijd en zijn haar uitspraken in eigenlijke zin te verstaan, deze hebben niettemin een zekere meerwaarde, d.w.z. „er is hier meer bedoeld dan ogenschijnlijk gezegd wordt" (aldus De Groot die in hetzelfde verband de Bijbel „het boek van het perspectief" noemt). Vs. 13 geeft daarvan een duidelijk voorbeeld. Stellig kondigt het de tempelbouw te Jeruzalem door Davids opvolger aan (zie boven), maar deze toezegging geldt in de hoogste zin van Jezus Christus die zijn Gemeente bouwt als een tempel van levende stenen, waarin God met zijn Geest wil wonen, 1 Cor. 3 : 16; 6 : 19; Ef. 2 : 21 v.; 1 Petr. 2 : 5, vgl. hierover bv. Keil, Schneider. Op Hem is ook meer dan op Salomo de uitspraak van 13b van toepassing.

Het messiaans karakter van vss. 11b—16 kan nog iets nader gepreciseerd worden, als we letten op de gebruikelijke onderscheiding tussen direct en indirect messiaans. J. Ridderbos spreekt in zijn *De Messiaanse heilsbelofte en de nieuwere ontdekkingen* (Kampen 1918) van dergelijke beloften in engere zin en andere in ruimer zin; evenzo Aalders in Chr. Enc. 1e druk s.v. Messiaanse profetie (dl. IV) over enger, ruimer en ruimste zin. De grenzen zullen niet steeds duidelijk te trekken zijn, maar m.i. behoort onze pericoop dan bij de groep, waarop het indirect of in ruimer zin past. Edelkoort zegt dienaangaande: „Het is jammer dat ook König .... het niet verder vermocht te brengen dan deze tekst indirect-messiaans te noemen". Inderdaad zegt König in zijn slotbeschouwing (blz. 139) dat deze passus „nur in weiterem Sinne" messiaanse inhoud heeft, „und auch dies blosz indirekt oder als Typus, indem ... nicht von der Vollendungsepoche des Gottesreiches gesprochen wird". Dit laatste doet te kort aan de kracht der speciaal in vs. 16 vervatte belofte en hangt samen met Königs beperkte opvatting van ᶜad ᶜôlām (zie boven). Maar ook Edelkoort zal moeilijk kunnen volhouden, dat we te doen hebben met zulk een direct-messiaanse uitspraak als bv. in Gen. 3 : 15; 49 : 10; Num. 24 : 17; Jes. 9 : 5 v.; Mi. 5 : 1. Het messiaans karakter is onmiskenbaar, maar dan zo dat de bewoordingen eerst hun volle en diepe betekenis krijgen, als men ze op de Messias en zijn rijk betrekt. Vs. 16 spreekt immers niet rechtstreeks van zijn persoon of zijn werk, maar bevat de toezegging aan David van „een koningshuis uit zijn lendenen, dat een eeuwige bestemming heeft, en daarom zijn roeping slechts vervullen kan door Eén, die groter is dan David en dan Salomo" (Ridderbos, a.w. blz. 22). König staat dichtbij deze beschouwing, wanneer hij elders zegt dat de „Nathansweissagung" de familie van David aanwijst als de engste „Ursprungskreis des Heilvermittlers" (Gesch. der alttest. Religion, blz. 306). — Dat onze pericoop messiaans verstaan moet worden, staat ook vast op grond van de talrijke latere profetische teksten, die hiervan uitgaan, bv. Jes. 9 : 6; Jer. 23 : 5 v.; 30 : 8 v.; in het N.T. vooral Luk. 1 : 32 en de naam „Zoon Davids".

In vss. **14, 15** volgt nu een uitwerking van de in 13b vervatte belofte. Met nadruk stelt het vooraan staande אני enz. de verhouding vast tussen Jahwe en de aan David beloofde opvolger-tempelbouwer: die van vader en zoon. Deze verhouding berust uitsluitend op „Erwählung und Beschützung vonseiten Gottes" (aldus König). Davids zoon zal voor Jahwe „als Sohn gelten" (idem). Deze „adoptieformule" houdt geen „vergoddelijking van de koning" in (Koolhaas, blz. 88), maar hij zal ook zijnerzijds als een rechtgeaard zoon Jahwe eer en trouw bewijzen. Uiteraard spreekt zij ook niet van het geestelijk zoonschap in Nieuwtestamentische zin (Rom. 8 : 14 v.; Gal. 4 : 5 vv.), maar toch wel van Jahwe's bijzondere gunst, derhalve niet uitsluitend van een ambtelijk zoonschap, zoals dat aan elke theocratische koning als Jahwe's representant toekwam, blijkens Ps. 2 : 7 ook aan David zelf. Dat een meer intieme verhouding bedoeld is, wordt bevestigd door hetgeen geschied is bij Salomo's geboorte, zie 12 : 24 v.: Jahwe toonde zijn liefde voor dit kind in de naamgeving, die Nathan moest bekendmaken, vgl. ook Neh. 13 : 26. Daarom mag men 14a ook niet alleen (of allereerst) op Christus laten slaan (zoals Schneider doet), maar wel kan men zeggen dat deze uitspraak eerst haar volle betekenis toont aan wie in Davids zoon de type ziet van Hem, die èn in metaphysische èn in theocratische zin „Zoon van God" kan heten (Joh. 3 : 16; Matth. 3 : 17; 17 : 5). De boven ontvouwde indirect-messiaanse opvatting wordt dan ook als juist gewaar-

borgd door Ps. 89 : 27 vv. en Hebr. 1 : 5 (naast het citaat uit Ps. 2 : 7).

Met deze opvatting — volgens welke vs. 14a dus betrekking heeft op Davids opvolger — stemt 14b geheel overeen, zelfs laat dit gedeelte van vs. 14 geen andere opvatting toe, want het spreekt over dezelfde persoon en stelt de mogelijkheid dat deze in overtreding zal vallen. Het pron. rel. אשׁר legt nauw verband tussen beide uitspraken, evenals ook de volgende suff. 3e p. masc. sing. De hif. van עוה kan met een obj. verbonden worden (zoals Jer. 3 : 21), doch staat meestal absoluut in de zin van „Verdrehtheit ausüben" (König, die zes bewijsplaatsen noemt w.o. 19 : 20 en 24 : 17, evenzo Méd, zie ook de lexica); de inf. met suff. heeft feitelijk de zin van een voorwaarde (Ges-K § 112 m m, Brock. § 123 g), waarbij de Nachsatz wordt ingeleid door het perf. met waw cons. והכחתי, dus: *die Ik, zo hij zich misgaat* (König: „bei dessen Sichergehen"), *zal tuchtigen*. De gewone betekenis van יכח in hif., berispen, tuchtigen, Lev. 19 : 17, wordt uitgesloten door hetgeen volgt, zo bv. ook Ps. 19 : 17, wordt uitgesloten door hetgeen volgt, zo bv. ook Ps. 6 : 2. שׁבט is niet z.m. staf, maar strafmiddel, dus: roede, waarmede slagen worden uitgedeeld, zie bv. Spr. 13 : 24. Zowel 'שׁ als נגע worden nader bepaald door overeenkomstige uitdrukkingen. Het parallellisme brengt mede dat 'א niet mannen maar mensen moet betekenen; er is dus sprake van een roede „wie ihn die Menschen gebrauchen" (Köh-B) en van slagen van mensenkinderen. Wat betreft de strekking van deze termen is Keil van oordeel, dat bedoeld zijn „Strafen wie sie alle Menschen treffen, die sich vergehen, ... da die Genade kein Freibrief zum Sündigen sein soll". Zakelijk stemmen hiermede versch. exegeten in, bv. Klost en Schulz; zij vatten de term mensen(kinderen) op als: gewone mensen; de straf zal niet minder streng zijn dan voor andere, lager geplaatste, mensen. Deze opvatting (die bv. gevonden wordt in Ps. 82 : 7) is evenwel hier niet mogelijk, omdat de context niet in deze, maar juist in tegenovergestelde richting wijst, zodat te denken is aan milde kastijding als van een vader t.o.v. zijn zoon, dus i.o.m. de 14a gestelde verhouding, vgl. Ps. 103 : 13; Mal. 3 : 17. In het gebruik van de roede zal God zich schikken naar hetgeen mensen onder elkander, speciaal ouders tegenover hun kinderen plegen te doen, Spr. 13 : 24; 23 : 13 v., „zur Erziehung und nicht zur Verwerfung" (König). Zo zegt ook Smith: „the rod of men is such as men use for each other, not such as the divine anger would naturally choose"; in dezelfde geest Gutbrod, Leimb, Rehm, Hertzb, Méd en VdBorn (die o.m. verwijst naar Deut. 8 : 5). De bepalingen 'א en 'ב' א staan beide als genit. met de betekenis van een adj., om welke reden dan ook de lexica vertalen door „menschlich, milde", zo bv. Ges-B s.v. אדם met het noemen van deze plaats en van Hos. 11 : 4 (zie de exegese bij Van Gelderen-Gispen, Het boek Hosea, Kampen, J. H. Kok, 1954, blz. 384), zodat we kunnen weergeven: *met een mensenroede en met menselijke slagen* (in deze zin staat ook ons menselijk tegenover onmenselijk). Deze verklaring van 14b verdient ook daarom de voorkeur, dat blijkens vs. 15 de nadruk valt op de onveranderlijke vastheid van Gods gunstbetoon jegens de komende Davidszoon; de kindschapsverhouding zal ook door diens laakbaar gedrag niet worden tenietgedaan.

Uit de paralleltekst in 1 Kron. 17 valt op deze passage geen licht, wijl zij er geheel ontbreekt. Over de redenen, die de Kroniekschrijver

ertoe geleid hebben om haar weg te laten, worden door Edelkoort opmerkingen gemaakt die m.i. niet geheel verantwoord zijn. Bij gebrek aan positieve gegevens hierover kunnen we alleen zeggen, dat deze auteur het voor zijn lezerskring niet nodig geacht heeft ook dit gedeelte van Nathans profetie over te nemen. Dit zal stellig samenhangen met het feit, dat hij op een veel later tijdstip schreef dan de auteur van Samuël, toen dus de vastheid van de goddelijke belofte (ook in weerwil van misdragingen bij Salomo e.a.) reeds overvloedig gebleken was. Het is zeker niet toevallig dat de schrijver van Kron door weg te laten datgene wat niet op de Messias kon slaan, het messiaans karakter van Nathans woord „duidelijker heeft doen uitkomen", aldus Edelkoort (vgl. Koolhaas, blz. 82), die er de nadruk op legt dat Kron deze profetie niet messiaans „gemaakt" heeft. VdBorn ziet hier alleen een interpretatie van Kron. Hertzb laat zich aarzelend uit, maar nadat hij geconstateerd heeft dat in Kron „die Linie vorsichtig aber immerhin deutlich ins Messianische weitergezogen" wordt, laat hij erop volgen: „diese Deutung ist nicht willkürlich, aber legitim". Hij erkent hiermede dat de messiaanse strekking aan de tekst van Sm inherent is. Hulst daarentegen zegt alleen maar „geen wonder dat dit vers messiaans is geïnterpreteerd", waarbij dus in het midden gelaten wordt of dit terecht is geschied. Een veel meer positief geluid geeft Méd in een slotbeschouwing over de gehele Nathansprofetie, waarvan hij o.m. zegt, dat zij „est d'une grande importance dans le développement des idées messianiques et elle a eu un retentissement immense dans l'A. et le N.T." Vgl. ook over dit laatste J. O. Boyd, *Echoes of the covenant with David,* in P.T.R., XXV, 1927, blz. 587 vv.

Over de poëtische uitwerking van Nathans profetie in Ps. 89 zie bij vs. 16, waar ook ter sprake komt de vraag of de profetie in het geheel geen betrekking heeft op de opvolgers van Salomo.

In verhouding tot vs. 15 is vs. 14b min of meer een concessieve uitspraak, aldus samen te vatten: „weliswaar zal Ik hem dan niet ongestraft laten", waarop nu de krachtige betuiging volgt: *maar mijn goedgunstigheid zal niet van hem wijken.* De waw heeft duidelijk adversatieve betekenis. חסד heeft ook hier de bijgedachte van verbondenheid: God zal de — trouwens door Hem zelf gelegde — band handhaven en dienovereenkomstig zijn gunst doen voortduren (zie Köh-B die overigens de betekenis Verbundenheit, Solidarität eenzijdig op de voorgrond stelt). Met Schulz, Hertzb en Edelkoort is tekstemendatie naar 1 Kron. 17 : 13 af te wijzen, dit t.o. Rehm e.a., die i.p.v. יסור de 1e pers. impf. hif. willen lezen, waarvoor zij zich wel op LXX en Vg kunnen beroepen (zie BH), maar dit is z.m. niet afdoende. Hetzelfde geldt t.o.v. 15b, dat men aan het slot wil „corrigeren" naar Kron, waar de naam Saul ontbreekt. Volgens VdBorn is deze naam in vs. 15 „later ten overvloede ingelast" maar deze bewering staat al zeer zwak; zulk een inlassing was volstrekt overbodig en het is veel aannemelijker, dat de naam door Kron opzettelijk is weggelaten, zoals deze vaker doet met wat op Saul betrekking heeft. De M.T. is stellig oorspronkelijk en heeft een goede zin: *zoals Ik haar heb doen wijken van Saul, die Ik voor u heb weggedaan.* Men lette op het herhaalde 'הס: toen God zijn gunst verwijderde van Saul, moest deze zelf verwijderd worden om voor David plaats te maken. Aanvankelijk was ook Saul het voorwerp van Gods chèsed geweest, maar dit was geen waarborg tegen zijn (later gevolgde) verwerping, I 13 : 13 v.; 15 : 10 v.; 16 : 1. Zal iets dergelijks niet opnieuw kunnen ge-

beuren? Neen, Jahwe garandeert de duurzaamheid van zijn gunst jegens Davids zoon. Hoewel het woord „verbond" hier niet wordt genoemd, ligt de gedachte zakelijk wel in deze belofte besloten, zodat David later ook van een verbond kon spreken, 23 : 5.

De strekking van de vs. 15 gegeven belofte is niet, dat God de opvolger van David niet bij zijn leven zal afzetten, want dit heeft Hij ook met Saul niet gedaan, maar dat hij het koningschap ook aan zijn nageslacht verzekert, of nauwkeuriger uitgedrukt: dat het koningschap niet aan zijn nageslacht zal onthouden worden; immers dit is (blijkens de zo juist genoemde plaatsen uit I) aan Saul reeds bij zijn leven als straf aangezegd. Het is van belang dit op te merken tegenover het gevoelen van König, die ook de geringste toespeling op het na Salomo komende geslacht van David in de vss. 12—15 uitgesloten acht. Zijn op zichzelf juiste opvatting van זרע in vs. 12 (zie boven) ziet hij ook in 15b bevestigd, wijl daar de zoon van David „mit einem Individuum verglichen wird" (nl. met Saul). Ook dit is ad litteram genomen niet onjuist, maar uit de zoëven gemaakte opmerking blijkt wel dat bij het noemen van Saul ook zijn nageslacht in het oog gevat is. Het Oude Testament is het tegendeel van individualistisch en ziet de mens nooit los van zijn geslacht. Daarom moet men met Schulz instemmen, als hij concludeert „.... so ist auch hier wieder der Gedanke an spätere Nachkommen (nl. van David) nicht ausgeschlossen". Ook Keil en Méd spreken in dezelfde geest. König is er dan ook geheel naast, als hij m.b.t. deze opvatting zegt: „so würde V 16 mindestens eine überflüssige Wiederholung bilden, wenn nicht eine Tautologie sein". Immers niemand zal beweren, dat het (na Salomo komende) nageslacht van David reeds in vss. 12—15 expressis verbis genoemd is. Wel is reeds in het בית van 11b het gehele nageslacht besloten, maar dit was slechts de ouverture, eerst in vs. 16 worden de volle accoorden aangeslagen, m.a.w. eerst hier wordt openbaar welk een rijkdom in 11b was aangekondigd.

Over de messiaanse betekenis van vs. **16** werd reeds i.v.m. vs. 13 uitvoerig gesproken, zodat we daarnaar kunnen verwijzen. Maar op enkele details moeten we nog nader ingaan. Dit betreft allereerst nog de uitdrukking ʿad ʿôlām, waarvan de strekking door König bij vs. 13, maar ook hier onnodig begrensd wordt. We spreken eerst over 16a, waar de uitdr. dient tot versterking van het begrip נאמן. Van dit „blosz relative Begriff" zegt König dat het in I 2 : 35a „von der Einzelpersönlichkeit Samuels gesagt ist" (dit ten onrechte, zie mijn K.V. t.p.), dat zij „also bezeichnet einen lebenslänglichen, nicht abzusetzenden Priester", en dat in I 2 : 35b aan de priester Samuël *„genau so wie an unserer Stelle David"* een bajith neʾemân beloofd wordt. Maar het door ons gecursiveerde citaat is beslist onjuist. God heeft in I 2 : 35 niet hetzelfde beloofd als aan David. Want daar ontbreekt juist de bepaling ʿad ʿôlām (eveneens in 1 Kon. 11 : 38 in de trouwens conditionele belofte aan Jerobeam). Welnu, als König met zijn begrensde opvatting van deze terminus ad quem gelijk heeft, dan is deze feitelijk overbodig, dan voegt hij aan נאמן niets wezenlijks toe. Wel beweert König dat ʿôlām = „die damalige Aeon der Gottesreichsgeschichte" maar dit is een petitio principii (zoals boven is aangetoond) en wordt ook door de „steigerende" herhaling in 16b weersproken. Iedere tijdgrens is hier willekeurig, omdat zij a priori de toepassing op Christus buiten-

sluit. Ook deze overweging pleit dus voor de ruime, onbegrensde opvatting van ᶜôlām. De waw heeft i.v.m. het slot van vs. 15 weder min of meer adversatieve kracht, derhalve: *Uw huis echter en uw koningschap zullen bestendig zijn tot in eeuwigheid voor uw aangezicht.* Wat de laatste uitdr. betreft, de M.T. heeft het suff. -ka, dus: voor uw aangezicht, maar sommige mss. hebben het suff. van de 1e pers. en ook mss. van LXX hebben dit gelezen, zie BH. Vandaar dat Schulz en vele anderen vertalen: voor mij, of: voor mijn aangezicht. Rehm voert hiervoor aan dat de kaf van כסא onmiddellijk erop volgt en hij neemt bij de M.T. dittografie aan. Maar evengoed kan er bij de bedoelde mss. haplografie hebben plaats gevonden, terwijl ook het ἐμου van de LXX verklaard kan worden uit de zucht om een plooi glad te strijken. Bij deze onzekerheid is de M.T. te handhaven. De gedachte is dan deze dat David, in zijn nageslacht voortlevend, getuige zal zijn van het altijddurend bestaan van zijn huis en koningschap (vgl. Keil); misschien ligt er ook in dat het vooruitzicht hiervan hem reeds nu als een goddelijk gunstbewijs op zijn levensweg meegegeven wordt (deze voorstelling is niet zonder analogie, wij ontmoeten haar ook in de voorzegging tot Eli, I 2 : 32 v. en t.a.v. Jakob, Jes. 29 : 22 v.). In Kron is de toezegging enigszins gewijzigd, naar het schijnt in meer directmessiaanse zin: Ik zal hem voor immer in mijn huis en in mijn koninkrijk aanstellen enz. In Sm is sprake van Davids huis en van zijn koningschap. Deze twee behoren onafscheidelijk bijeen. Het blijvend koningschap van David onderstelt een blijvend zaad van David, daarom blijft volgens 16b de troon van Israël ook Davids troon: *uw troon zal voor eeuwig vast staan,* vgl. vss. 12, 13; נָכוֹן, part. nif. van כון = vastgesteld en daardoor onwankelbaar, de uitdr. keert terug in vs. 26 en 1 Kon. 2 : 45. Ook hier gaat het weer om ᶜad ᶜôlām.

Om te bewijzen dat de belofte van vs. 16 in haar draagwijdte zich beperkt tot de Oudtestamentische aeon wijst König op de ondergang van het Davidisch koningschap bij het begin der Babylonische ballingschap, na welke het niet meer hersteld is (blz. 133). Toch is daarmede het Davidisch koningschap niet voorgoed geliquideerd. Lettende op de uitspraak van Gabriël in Luk. 1 : 32 „de Here God zal Hem de troon van zijn vader David geven", kunnen we beter zeggen, dat Davids troon sedert het begin van de ballingschap ledig gestaan had en dat die nu weder bezet zou worden en wel voor eeuwig (Luk. 1 : 33), vgl. over de moeilijkheid die gelegen is in de ondergang van Davids dynastie, Aalders, Verbond, blz. 134 vv. Juist daartoe had God het nageslacht van David in stand gehouden. Het bevond zich weliswaar in een vernederde staat, was niet méér dan een tronk (Jes. 11 : 1) of een vervallen hut (Amos 9 : 11), maar het bleef toch de drager van de aloude belofte (zie Vriezen, Hoofdlijnen, blz. 232), die door de zonden der Davididen en de daarop gevolgde kastijdingen niet van haar kracht kon worden beroofd, zie vss. 14 en 15.

In verband hiermede moeten we ook na het bij 15b opgemerkte nog kort ingaan op de vraag of we bij de exegese van 12—15 behalve aan Davids naaste opvolger ook mogen denken aan Davids latere nakomelingen. Door König wordt dit beslist ontkend, doch ten onrechte. De op zichzelf juiste gedachte dat in deze vss. sprake is niet van een veelheid van personen, doch van een enkel persoon, wordt door hem op de spits gedreven en belet hem ook om het messiaans karakter van geheel vss. 11b—16 voluit te erkennen. Königs fout

is dat hij voorbijziet, hoe reeds 11b van Davids huis, dus van heel zijn koninklijk nageslacht spreekt. König ontkent dit natuurlijk niet, maar hij brengt het ook niet in rekening bij zijn verklaring van vss 12—15, welke op die manier vrijwel zonder verband tussen vs. 11b en vs. 16 in komen te staan. Na 11b is de meest natuurlijke opvatting van de volgende vss., dat wij — ook bij handhaving van de „einzelpersönliche" betekenis van זרע — toch de latere koningen uit Davids huis a.h.w. op de achtergrond in het oog houden. Zij zijn immers de schakels, die het reëel verband vormen tussen Salomo en Davids grote Nazaat Jezus. Het is onjuist om deze keten van geslachten van Davids zonen te negeren (zie bij vs. 19). En al is alleen Salomo de tempelbouwer (13a), hetgeen in vss. 14—15 gezegd wordt, kan toch per consequentiam ook op zijn opvolgers worden toegepast. Dit laatste wordt door König met enige restrictie wel toegegeven (blz. 139), maar dit is m.i. een afbuiging van de eerst zo strak door hem vastgehouden lijn.

De juistheid van deze opvatting wordt bevestigd door plaatsen als 1 Kon. 11 : 39; 2 Kron. 21 : 7; Ps. 132 : 17 v., waarin Davids nageslacht steeds als één blijvend geheel voorkomt, evenzo door Hosea 3 : 5, waar de continuïteit zelfs zo sterk tot uitdrukking komt, dat de Koning van de eindtijd ook de naam David ontvangt (vgl. Jer. 30 : 9; Ezech. 34 : 23 v.). Inzonderheid moet gewezen worden op Ps. 89, waar in vss. 20—38 een brede, zelfstandige uitwerking wordt gegeven van de in vss. 8—16 van ons hfdst. aan David gedane toezeggingen. Het gaat ons nu speciaal om de vss. 31—33, waar bepaaldelijk van Davids nakomelingen, dus in plurali, gesproken wordt en de gedachte van 14b op hen wordt toegepast. Deze toepassing (iets anders dan exegese) draagt een volkomen legitiem karakter, omdat zij door dezelfde Geest is ingegeven als ons hfdst.; zij betekent dan ook voor ons dat wij bij hetgeen vss. 12—15 van Davids eigen opvolger zeggen, niet elke gedachte aan de opvolgers van deze Davidszoon mogen buitensluiten, en aldus zelfs het uitzicht op de laatste en grootste Spruit uit dit geslacht, de Messias zelf, enigszins verduisteren. Ten onrechte stelt Edelkoort, dat de dichter van Ps. 89 geen oog had voor het messiaans karakter van Nathans profetie (blz. 163 v.); zie hierover mijn K.V. blz. 102 v., eveneens J. Ridderbos, De Psalmen, dl. II op Ps. 89, en Aalders, Verbond, blz. 137 v.

Overigens biedt deze psalm wel een zeer krachtig getuigenis ten gunste van de indirect-messiaanse strekking der belofte van vss. 11b—16 en van de opvatting dat aan David metterdaad een koningshuis van nimmer-eindigende duur wordt toegezegd. De uitspraken van vss. 34—38 betuigen zo sterk mogelijk de onvergankelijkheid van Davids dynastie, voor welke geen horizon is bepaald (zie Van Gelderen in zijn K.V. van 1 Kon. 11 : 39).

Over vs. **17** is al bij vs. 4 gesproken. Stellig heeft Nathan reeds de volgende dag de inhoudrijke goddelijke boodschap zo getrouw mogelijk aan David overgebracht. Uit zijn mond zal ze ook terstond opgetekend zijn.

18—29. *Davids dankgebed*

18—21 Spontaan begeert David God te danken voor de buitengewone onderscheiding, hem bewezen. Hij begeeft zich daartoe naar de door hem voor de

ark opgerichte tent, zie vs. 2; 6 : 17. Wel ontbreekt een plaatsbepaling bij ויבוא, maar het volgende לפני י״י stelt dit toch buiten twijfel. Dáár, bij de ark waarop Jahwe troont, kan David Hem ontmoeten. וישב: *en hij zette zich neder* enz. Deze uitdr. heeft volgens Smith „caused the commentators some perplexity", omdat de lichaamshouding bij het naderen tot God elders in het O.T. steeds beschreven wordt als een staan (bv. Gen. 18 : 22; Ex. 3 : 5) of zich nederbuigen (bv. 12 : 20; I 1 : 3, 28; Joz. 5 : 14). We vinden nooit sprake van een zittende houding en voor ons besef zou deze ook minder eerbied verraden. VdBorn wijst op Richt. 20 : 26, maar dit vs. spreekt niet over de gebedshouding in het heiligdom en is dus geen zuivere parallel. Keil vertaalt „verweilte", maar dit „sieht aus wie ein Notbehelf" (Schulz); bovendien ware dit een vrij overbodige mededeling. Volgens Goldman is het „surprising that David sat in Gods presence".

We zullen dan ook wel moeten aannemen, dat David zich nederzette, maar dit wil daarom nog niet zeggen dat hij op een stoel of bank gemakkelijk ging zitten. Schneider vermoedt dat hij „kauernd auf dem Boden" zat, „nach Art der Orientalen", waarmede bedoeld zal zijn: op de gekruiste benen. Onjuist is wat Schn. erop laat volgen: „die Haltung unseres Knieens findet sich zu seiner Zeit nicht", want daarvan lezen we wel bij Salomo, 1 Kon. 8 : 54; Ps. 72 : 9; 95 : 6 enz., maar deze houding kan niet door ישב worden uitgedrukt. Ook Gutbrod, Hertzb en Schulz spreken van „niederkauern"; l.g. en Leimb willen vertalen „liesz sich nieder"; Noordtzij en De Groot spreken wel over het ongewone van de zittende houding — wij zouden ook beter van neerhurken kunnen spreken — maar l.g. merkt toch op dat zij „wijst op een vertrouwelijk en zeer persoonlijk verkeer" tussen David en zijn God. Te bedenken is daarbij dat David ditmaal geen aanleiding heeft om schuld te belijden en boete te doen. zoals 12 : 16 v., vgl. Joz. 7 : 6.

Om de aanhef van Davids gebed wel te verstaan dient men te bedenken wat bij vs. 1 gezegd is over het tijdstip waarop de goddelijke belofte door Nathan aan David is overgebracht. Dit is niet geschied vóór, maar ná de in cap. 11 en 12 : 1—23 vermelde gebeurtenissen, dus na zijn diepe val tijdens de belegering van Rabba. De dubbele betuiging van onwaardigheid in 18a (מי enz. gevolgd door ומי enz., vgl. I 18 : 18) wint aanmerkelijk in gehalte en betekenis als we haar bezien tegen deze achtergrond. Dergelijke betuigingen vernemen we ook van Gideon, Richt. 6 : 15, Saul, I 19 : 21. Het is echter niet slechts een oosterse vorm: David beseft en erkent zijn nietigheid (zie vss. 8 v.) en die van zijn huis, in verhouding tot al hetgeen Jahwe hem reeds geschonken heeft. Bij ביתי moet dus gedacht worden aan het huis, waaruit David was gesproten, met inbegrip van zijn eigen gezin. Vs. 18b spreekt over het verleden: *dat Gij mij tot hiertoe gebracht hebt,* mij tot zulk een hoogte hebt doen klimmen. Niet hij heeft zichzelf zo opgewerkt, maar God heeft hem tot zover geleid. Dit zegt David niet al mediterend, maar hij richt zich tot God. De aanspraak met de dubbele naam, ook in vss. 19, 20, 25, 27, 29, wijst op de bewogenheid van de bidder. VdBorn merkt op dat de naam אדני י״י door de auteur alleen hier gebruikt wordt; we hebben hier echter niet met de auteur (zie het betoog van Labuschagne, blz. 34 v.), maar met Davids eigen woorden te doen en deze ook als een uit het dankbare hart onmiddellijk opgeweld, echt gebed te beschouwen.

Vs. 19 vat de tot nu toe aan David betoonde gunstbewijzen samen in het ene woord וזאת: *Maar dit was nog te gering in uw ogen.* Hoewel קטן hier niet door מן gevolgd wordt (zoals in Gen. 32 : 10 in een verwante samenhang), ligt er toch iets vergelijkends in. Hetgeen hij hier zegt leidt David af uit de hem zo juist geopenbaarde beloften aangaande de toekomst. Vs. 19b bevat de consequentie van 19a, dus: *zodat Gij aangaande het huis van uw knecht zelfs gesproken hebt van wat ver in de toekomst ligt.* Bij בית ע' is blijkbaar aan het nageslacht te denken, beter nog: aan de Davidische dynastie. De praep. אל heeft hier evenals elders (bv. 1 : 24; 3 : 18; Gen. 20 : 2) de zin: over, aangaande. גם behoort bij de gehele zin van 19b, maar vnl. bij de adverbiale uitdr. למ', die een climax aanduidt in vergelijking met hetgeen Jahwe tot nu toe had gedaan. Lett. betekent למ' = met betrekking tot (wat) in de verte (is); dezelfde uitdr. ziet in 2 Kon. 19 : 25 op het grijs verleden, hier op een verre toekomst. Zij slaat in Davids mond op hetgeen hem in vss. 11b—16, vooral vs. 16, met het herhaalde ᶜad ᶜôlām is toegezegd betr. het duurzame koningschap in zijn nageslacht.

Toegekomen aan 19c staan we weder voor een puzzle die niet gemakkelijk is op te lossen. De woorden וזאת תורת האדם kunnen vertaald worden en dit (is?) de wet van de mens (of: mensen, maar ook bij de vert. als sing. is deze als collectivum bedoeld). Naar analogie van de in Lev. veel gebruikte formule kan men ook vertalen zoals de N.V. doet „en dit is de wet voor de mens" (vgl. Lev. 14 : 2: „dit is de wet voor de melaatse" e.d.). Hetzij men echter de woorden dus opvat als een nominaalzin, hetzij men er een bepaling bij het voorafgaande in ziet, in elk geval vraagt men zich af „wat betekenen deze woorden hier?" „Der MT gibt kaum Sinn", zegt Hertzb in een noot en velen stemmen daarmee in. Maar anderen hebben getracht de tekst zoals hij daar staat te doorzien, en dit moet ook hier beproefd worden, want de LXX stemt nauwkeurig met de M.T. overeen, nl. οὗτος δε ὁ νομος του ἀνθρωπου (aan het begin zou men τουτο verwachten, maar de masc. vorm is veroorzaakt door νομος). Voor een overzicht van de talrijke verklaringen zij verwezen naar dat van Smith, liever nog naar het meer volledige van König, waaraan hier enkele gegevens ontleend worden. König verdeelt de verklaringen in twee groepen. Van de eerste groep, waarbij de tekst onveranderd wordt aanvaard, noemen we *a.* de belofte van Jahwe aan David houdt ook een goddelijke beschikking in, die door de mensen erkend en gerespecteerd moet worden (zo ongeveer Schelhaas: „de belofte des Heren is tevens wet voor de mens"); terecht zegt König hiervan dat die beschikking Gods toch niet „*das* Gesetz für die Menschen" genoemd kan worden; *b.* „das ist das unter den Menschen geltende Gesetz," nl. de wet die geldt voor de omgang van mensen met elkander; nu God zich in zijn verhouding tot zijn knecht David aan deze wet gehouden heeft, is dit „ein besonderer Beweis seiner Herablassung und Gnade". Dit is de verklaring van Hengstenberg en Keil, die lett. zegt dat hier sprake is van de wet „du sollst deinen Nächsten lieben wie dich selbst". König brengt hiertegen in: „dieser Gedankengang könnte nicht so kurz ausgedrückt sein"; inderdaad is ook moeilijk in te zien hoe deze gedachte in verband zou staan met de goddelijke openbaring aan David; *c.* „und dies nach menschlicher Weise" d.h. wie ein Mensch zum anderen redet, hast Du mich, der doch so unendlich tief unter dir steht, deiner Offenbarung gewürdigt", dit is het gevoelen van Thenius,

dat onder dezelfde critiek valt als dat van Keil. Toch zijn vele exegeten van oordeel dat Davids woorden de strekking hebben om — hoe dan ook — de Herablassung van Jahwe te roemen. Zo bv. Schulz, die 19c vert. als een vraag „Soll das Menschensitte sein?" en evenzo De Groot: „Dit is meer dan een mens toekomt", Hertzb: „und hast das einem Menschen schauen lassen".

Met de beide laatsten zijn we echter reeds toegekomen aan de categorie van hen die de M.T. hebben losgelaten. Van alle verklaringen die uitgaan van een tekstwijziging moet met Van Selms gezegd worden: „Door conjecturen kan men een vlotte tekst krijgen . . . , maar men laat onze tekstvorm onverklaard" (a.w. blz. 146). Een der meest gevolgde conjecturen is die van Wellhausen (zie BH) ותראני דורות = „und mich auf Menschengeschlechter (dorôth) fernhin hast sehen lassen", volgens König „nicht recht sinnreich". Tekstcritisch is deze „lezing" trouwens op generlei wijze verantwoord, het enige goede erin is dat zij aansluiting wil zoeken bij de parallelplaats, 1 Kron. 17 : 17, die een ietwat andere tekst heeft nl. וראיתני כתור האדם המעלה, in de N.V. aldus weergegeven: „en hebt in mij een rij mensen gezien in opgaande lijn." Iets meer lett. zou zijn: „en mij gezien als een rij (כתור) enz. vgl. de Afrikaanse vert. „U het my vorentoe as 'n reeks van mense gesien" (Noordtzij vert. naar een gewijzigde tekst; de L.V. heeft in Sm en Kron beide „en vergunt mij een blik in volgende geslachten"). De par.-plaats ziet blijkens de verklarende aantekeningen bij de N.V., „op David en zijn huis, tot het koningschap verheven, tenslotte culminerend in de Christus". Er is volstrekt geen grond om deze tekst voor corrupt te houden. Men neemt wel aan dat Kron hier de tekst van Samuël heeft willen verduidelijken, maar het is ook mogelijk dat hem een andere tekst ter beschikking stond. Volgens Kron heeft God David aangezien als in zich (in zijn lendenen) een reeks van mensen bevattend, dus als de stamvader van een koningsgeslacht. Gelet op deze in Kron uitgesproken gedachte ligt het voor de hand, dat ook in ons vs. 19c een uitspraak te lezen is betreffende de toekomst van Davids huis. We moeten er immers mee rekenen, dat in 19 a b juist daarop gezinspeeld is. De laatste woorden waren „wat ver in de toekomst ligt" (zie boven). Het uitgangspunt voor de verklaring van 19c moet dan ook zijn, dat het pron. זאת terugslaat op die voorafgegane woorden. Dit is de meest natuurlijke opvatting. Het gaat niet om de manier waarop God met David verkeert (zoals Keil, Schulz, Leimb e.a. willen), het gaat om datgene wat God m.h.o. op een verre toekomst heeft geopenbaard. De kern daarvan is de belofte van het onvergankelijke en dus messiaanse koningschap van Davids geslacht. David acht het zó verrassend, dat de grote messiaanse toekomst zal komen langs de natuurlijke weg der geslachtenvorming (en dat nog wel uit *zijn* zaad), dat hij er slechts stamelend van kan spreken. De weg die naar de grote toekomst leidt is de voortplanting, die God voor de instandhouding van het menselijk geslacht heeft ingesteld en die David daarom „de wet der mensen" of „de wet voor de mensen" noemen kan. Aangezien „wet" te veel doet denken aan een leefregel van zedelijke aard, zou men het best kunnen vertalen: *en dit volgens de* (door U gegeven) *beschikking voor het mensdom.* Deze weergave van de tekst is min of meer vrij (zij veronderstelt feitelijk een כ vóór תורת), maar dit geldt voor elke vertaling, die niet onbegrijpelijk wil zijn. Trouwens ook in het algemeen moet bij een vertaling vaak voor de duidelijkheid iets

worden ingelast. De hoofdvraag is of de exegese goed is. Deze beveelt zich aan door de volgende overwegingen: *a.* זאת ontvangt zo de meest voor de hand liggende betekenis (zie boven); ook volgens König slaat het pron. op het onmiddellijk voorafgaande. *b.* Zij sluit aan bij de context, waarin gesproken is van de geheel enige duurzaamheid en heerlijkheid van Davids nageslacht, vs. 16, 19 a b, en bevat als zodanig dezelfde grondidee als de par.-tekst, de gedachte aan een zich steeds voortplantend geslacht, dat in de Messias zijn hoogtepunt zal bereiken. *c.* De zakelijke betekenis van Davids woorden is deze: onder het aanhoren van en het nadenken over Nathans voorzegging is zijn oog open gegaan voor deze waarheid dat de Messiasverwachting, die feitelijk reeds dagtekende van het Paradijs, Gen. 3 : 15 en via Abraham, Izaäk en Jakob verbonden was aan de stam Juda (Gen. 49 : 10), in zijn nageslacht vlees en bloed zal aannemen. Zowel het toekomstig heil als de weg, waarlangs de bewerker daarvan tot zijn volk zal komen, worden op deze wijze hem opeens concreet voor ogen gesteld; dit is voor hem een openbaring, een ontdekking, en aan zijn verrassing hierover geeft hij aan het slot van vs. 19 uitdrukking.

Wat Königs eigen opvatting betreft het volgende. Bij veel van zijn opmerkingen kunnen we ons aansluiten, maar aan tôrah geeft hij dezelfde betekenis als aan het in Kron gebruikte tôr, nl. rij of reeks, en hij vertaalt: „und dies bedeutet die Reihe der Menschen". Maar dit is allerminst een duidelijke uitspraak en de vertaling van tôrah als rij kan door König niet aannemelijk gemaakt worden. Méd die zich bij zijn opvatting van תורה aansluit geeft een duidelijke vert. „pour la durée même de l'humanité". Maar dit zou stellig anders uitgedrukt zijn.

Over het ontbreken (in dit gebed) van een zinspeling op Davids begeerte om zelf een huis voor Jahwe te bouwen, alsmede op de afwijzing van deze wens, vss. 1—7, is boven reeds gesproken. Het pleit eerder vóór dan tegen de oorspronkelijkheid van het gebed. Toch is het niet geheel uitgesloten, dat de gedachte aan zijn oorspronkelijk plan wel in Davids geest was, toen hij voortging: *En wat zal David verder nog tot U spreken? Gij kent immers uw knecht, Here Jahwe.* Vs. 20 zou dan betekenen: na zulk een overrijke belofte blijft mij niets meer te wensen over en wil ik van de door mij gekoesterde wens niet meer spreken. Dat David het zo bedoeld heeft, is echter niet te bewijzen. De strekking kan ook zonder meer zijn, zoals Keil het weergeeft: „Statt in vielen Worten seinen Dank noch weiter zu bezeugen, beruft sich David auf die Allwissenheit Gottes, vor dem sein dankbares Herz offen liegt", vgl. Ps. 17 : 3; 38 : 10. Van een ander gevoelen is Labuschagne, blz. 31 v.

Dergelijke uitspraken moet men natuurlijk niet ad litteram nemen, vgl. ook bv. Ps. 39 : 10. Enerzijds kan David geen woorden vinden, anderzijds kan hij ook niet zwijgen. In vs. 21 voegt hij er dan ook aan toe, dat God in de gegeven openbaring gesproken en gehandeld heeft in overeenstemming met zijn woord en zijn heilsplan. De uitdr. כל enz. = al dit grote (Méd herinnert hier aan Luk. 1 : 49) wijst terug naar de inhoud van het door Jahwe aangaande Davids huis gesprokene, zie 19b, zodat het een tegenstelling vormt met תקטן in 19a. Het is object van עשית, dat nader bepaald wordt door 1° בעבור דברך en 2° כלבך, zodat de zin luidt: *terwille van uw woord en naar* (het voornemen van) *uw hart hebt Gij al dit grote gedaan.* De beginwoorden worden door

Smith, Schulz e.a. naar Kron gewijzigd in „ter wille van uw knecht". Tekstcritisch berust deze emendatie op zeer zwakke basis, want LXX heeft wel in cod. Vat. δουλου, maar in cod. Al. λογου. In 1 Kron. 17 : 19 hebben we een nuancering van de gedachte, die allerminst beslissend is voor de tekst van ons vers, zie Hertzb. Het eigenlijke bezwaar van Schulz is: „Man weisz nicht auf welches *frühere* Wort Jahwes David zuspielen könnte". Ook dit is als argument voor emendatie niet afdoende. Maar het houdt ook geen steek, want er zijn allerlei ons bekende uitspraken ter motivering van Davids woord te noemen. Zo noemt Keil, ook in navolging van Hengstenberg, I 16 : 12 (Davids zalving op Gods bevel aan Samuël), Gen. 49 : 10 (de Silo-profetie), Num. 24 : 17 (Bileams profetie van de ster uit Jakob), waaraan nog kunnen toegevoegd de indirecte — ten dele ook tot David gerichte — getuigenissen dat hij door Jahwe voor het koningschap bestemd was, I 20 : 13 vv.; 23 : 17; 25 : 30 v.; II 3 : 9 v., 18; 5 : 2. Deze beloften bevatten nog niet hetzelfde als de profetie van Nathan, doch l.g. bouwde erop voort; het nieuwe erin was dat de voorheen nog meer algemeen gehouden beloften aan Jakob en Juda thans a.h.w. gelocaliseerd en speciaal aan David en diens nageslacht verbonden worden. Door zijn thans ontvangen openbaring aan David heeft Jahwe zijn vroeger gedane uitspraken (en handelingen, want het דבר slaat niet alleen op losse gezegden, maar op heel Gods leiding met Davids voorgangers in de heilige linie) bevestigd. בעבור wil zeggen dat Jahwe de laatste profetie gaf om de waarachtigheid van de voorafgaande te doen blijken, te tonen dat Hij zijn woord en verbond niet vergat, zie Ps. 105 : 8 vv. Merkwaardig is in dit verband de uitspraak in 1 Kron. 28 : 4, waaruit blijkt dat David zeer wel op de hoogte was van de vroeger gegeven openbaring, vgl. Keil, Leimb. Vlg. Hertzb slaat Davids woord ook terug op vss. 3 en 9, die op verschillende wijze getuigen wie Jahwe steeds voor David geweest is. בלבך = naar uw hart wordt door Keil verklaard als „nach deiner Liebe und Gnade". Maar zou dit niet wat duidelijker uitgedrukt zijn? Von Meyenfeldt oordeelt dat לב hier en in Kron „de maatstaf voor daden" betekent (Het hart enz., blz. 193). Dit gaat echter alleen op voor daden van mensen naar Jahwe's hart. Veeleer is לב hier wat Von M. zelf noemt „plannensmidse", bv. Ps. 33 : 11, vgl. Noordtzij's uitdr. „de geboorteplaats der daden". Door 'כ is eenvoudig uitgedrukt dat Jahwe handelt of gehandeld heeft uit eigen beweging, naar vrije verkiezing, uit souverein welbehagen. David constateert dit met dankbare verwondering, want hij beseft dat hij deze onderscheiding niet waardig is.

Nu zou men kunnen zeggen, dat Jahwe „al dit grote" toch nog niet gedaan had, wijl het nog in de toekomst lag. Maar vooreerst is op te merken, dat ook Jahwe's voornemen zelf reeds een doen kan genoemd worden. En in de tweede plaats dat David speciaal doelt op de bekendmaking van dit voornemen, waarmee reeds een begin van de verwezenlijking is gegeven. Dit ligt in de slotwoorden van vs. 21 'להודיע את־ע = door het aan uw knecht bekend te maken; de inf. constr. met ל is verklarend aan het voorafgaande toegevoegd (vgl. 3 : 10 en zie Ges-K § 114 o), zodat men in de vertaling ל door een : zou kunnen weergeven. Het goddelijk plan (David een huis te bouwen) en de bekendmaking ervan vallen voor David samen als een grote (wel)daad. Het bij הודיע te denken object moet hetzelfde zijn als bij עשׂית, nl. 'כל־הג, niet maar

in het algemeen „eine Offenbarung" (Schulz). Dit wordt bevestigd door de par.-tekst, die het object bij de inf. heeft herhaald (in plur.), vgl. Hertzb.

22—24 Volgens Rost zijn deze vss. te danken aan een „Ueberarbeitung" van de aanwezige „Grundlage" van Davids gebed, in „deuteronomistische" stijl. Zij hebben immers niet op David zelf betrekking, maar op Israël en vertonen verwantschap met plaatsen als Deut. 4 : 33 vv. (a.w. blz. 49 v.). Ook Schulz en VdBorn vinden in deze vss. opzettelijk aangebrachte wijzigingen in „deuteron." geest, die hun weer aanleiding geven tot emendaties. Voor dit laatste is er alleen in vs. 23 een duidelijk aanwijsbare reden, maar dan niet omdat de inhoud herinnert aan uitspraken uit het boek Deuteronomium, maar op gronden van tekstcritische aard (zie ben.). Terecht zegt Hertzb aan het adres van Rost, dat vss. 22—24 wel een uitweiding vormen over de verhouding tussen Jahwe en Israël, maar daarom „brauchen sie noch kein Einsatz zu sein. Ausweitungen persönlicher Gebete im Blick auf Volk und Gemeinde gibt es in manchen Psalmen (22; 130 u.d.); auch in der Nathanweissagung ist ausdrücklich vom Volk die Rede". Hieraan zij toegevoegd dat het voortbestaan van een koningshuis alleen zin heeft, als er ook een volk is om over te regeren. Koning en volk zijn ten nauwste verbonden. Derhalve is de vermelding van Israël als Jahwe's volk in Davids dankgebed volkomen op haar plaats. Labuschagne en Mulder zien geen grond om deze vss. voor secundair te houden; Studies, blz. 33, 42. Ze zijn een rechtstreekse lofprijzing van Jahwe voor zijn aan David verleende onderscheiding, mede gemotiveerd door wat Hij aan Israël gedaan heeft. עַל־כֵּן legt verband met het voorafgaande; het geeft de reden aan waarom David Jahwe prijst, en moet in gedachte aangevuld worden met „zeg ik". De vertaling kan dus luiden: *Daarom: Gij zijt groot.*

Bij deze opvatting is het ook niet hinderlijk (zoals het geval is bij de N.V. e.a. vertalingen) dat er in weerwil van een reeds voorafgegaan „daarom" nog een redengevende zin volgt. God is zo groot dat niemand (zo ruim mogelijk te nemen, maar m.n. onder de goden der volken, vgl. vs. 23) bij Hem is te vergelijken. Maar dit is nog niet sterk genoeg uitgedrukt. Er volgt nog: *ja, er is geen God buiten U.* Dit belijdt David als zijn overtuiging, niet slechts op grond van zijn eigen ervaring, maar ook als de conclusie uit alles wat God voorheen gedaan en geopenbaard heeft: *geheel zoals wij met onze oren gehoord hebben* (vgl. Gideon in Richt. 6 : 13a). Met bijna dezelfde woorden was dit dan ook reeds eerder uitgesproken, zie bv. I 2 : 2; Ex. 15 : 11, Deut. 3 : 24; 4 : 35, maar het komt ook in de psalmen herhaaldelijk tot uiting, Ps. 71 : 19; 86 : 8, vgl. ook Mi. 7 : 18.

Vs. 23 sluit hierbij aan met de gedachte: bij een onvergelijkelijk God hoort een onvergelijkelijk volk. Er is inderdaad treffende overeenstemming met Deut. 4 : 33 vv., maar ook met Deut. 33 : 26 vv., vgl. Deut. 4 : 7 v., ook Ex. 9 : 14. Blijkbaar is Davids gedachtenwereld en gebedsleven a.h.w. gedrenkt met de geest van het boek Deuteronomium, zoals ook was voorgeschreven, Deut. 17 : 19 v. Over de tekst van vs. 23 zijn veel harde noten gekraakt, en hij is naar alle waarschijnlijkheid ook niet ongeschonden gebleven, maar er is geen reden om er een vertaling van te leveren, in welke men de Hebr. tekst nauwelijks herkennen kan. Het is echter evenzeer onjuist om de M.T. ook dáár te willen handhaven, waar hij onhoudbaar is, zoals Keil beproeft te doen. Zo zal

in elk geval לכם aan een verschrijving van להם te danken zijn, want tegenover God gebruikt David nooit de plur. van de 2e pers., en bovendien is het duidelijk dat hier sprake is van daden ten behoeve van de Israëlieten (Keil: für euch), zodat hier te volgen is de lezing van 4 mss (zie BH, vgl. Targ en Vg, de LXX heeft geen pron.; zie ook Hulst, O.T.T.P.) welke de 3e pers. plur. bevat, dus: voor hen (N.V.). Hierover bestaat grote eenstemmigheid, evenals over de vervanging van הגדולה door גדולת (hier kan de M.T. ontstaan zijn, doordat de uitdr. uit vs. 21 een afschrijver parten speelde; daar slaat הג' echter op heel iets anders (volgens Hertzb is de hê bedoeld als „Randkorrektur" van de kaf van lakem). Zo alleen is er aansluiting bij het volgende ונראות, dat door VdBorn zonder enige grond als glosse beschouwd wordt, en dat als part. nif. van ירא op het schrikwekkende van Jahwe's daden nadruk legt, dus: *grote en vreselijke dingen* (aldus ook Kron, vgl. Deut. 10 : 21), zie verderop over de strekking van deze uitdr. De voornaamste moeilijkheid komt straks aan de orde. De aanhef is duidelijk: *En wie is gelijk aan uw volk, aan Israël?* Wat vs. 22 in positieve vorm van Jahwe gezegd is, staat hier van Israël in een oratorische vraag. De bedoeling is duidelijk deze: welk volk is gelijk enz., vgl. Deut. 33 : 29. Het is dan ook volstrekt onnodig om מי met גוי אחד te verbinden, zoals Keil wil: welches Volk irgend (Keil verwijst hiervoor naar Richt. 21 : 8, waar evenwel אחד (zonder subst.) terstond op מי volgt, zodat er geen zuivere analogie is). Toch staat ook Schulz deze zeer ongewone verbinding voor (en met hem Leimb, Rehm e.a., waarbij dan אחר = ander, gelezen wordt i.p.v. אחד, dus: welk ander volk (zo ook Noordtzij in Kron). Inderdaad heeft de LXX ἔθνος ἄλλο. Toch is deze tekstcritische factor niet sterk genoeg om emendatie te rechtvaardigen. De LXX kan het ἄλλο wel verklarend toegevoegd hebben, maar אחד wordt gesteund door de paralleltekst 1 Kron. 17 : 21, en zo dáár als hier is de meest voor de hand liggende opvatting dat גוי א' als appositie staat bij het vooraf-gaande ישׂראל (een overeenkomstig geval is in Deut. 33 : 29 de app. עם na כמוך). De M.T. wordt dan ook door De Groot, VdBorn, Hertzb en Méd vastgehouden, van wie overigens de laatste twee zo vrij vertalen dat גוי niet op Israël kan slaan (nl. „ja, gibt es ein einziges Volk auf Erden", en „est il sur la terre une seule nation"). Als we echter vertalen (Israël) *het enige volk op aarde* (de N.V., VdBorn), dan is duidelijk dat alleen Israël (en niet een volk in het algemeen) bedoeld is. Het telwoord אחד accentueert de hoofdgedachte: de unieke plaats van Israël in de volkenwereld.

Deze door de tekst geboden opvatting is ook van beslissende bet. voor recht verstand van de volgende relatieve zin. Over אשׁר zie ben. De plur. הלכו zal op een schrijffout berusten en de oorspr. lezing zal הלך geweest zijn (zie LXX en Vg), want het subject אלהים kan niet als plur. worden opgevat. Misschien is de ו wel een Verstümmelung van het lidw. ה, vgl. de par. tekst האלהים. In Kron. is in elk geval God, de God van Israël, het subject. Maar het gaat ook in Sm duidelijk over dat wat de enig-ware God voor Israël gedaan heeft. Schulz vert. „die Gottheit", maar zijn opvatting van 23a is onjuist („und wo gibt es ein anderes Volk" enz., maar dit staat er niet; ongeveer evenzo ook Hertzb: ein Gott). De plur. הלכו wordt alleen door Keil gehandhaafd, maar hij vertáált singularisch.

Van het gebruik van הלך „als Einleitung zu einem anderen Verb" noemt

Ges-B s.v. verscheidene voorbeelden, w.o. I 10 : 2; te vergelijken is het gebruik van בוא in Deut. 4 : 34; zie ook Brock. § 50 f. הלך ziet hier speciaal op wat God ondernomen heeft en hoe Hij er a.h.w. op uit gegaan is om de eigenlijke bevrijding voor te bereiden. Voor dit laatste begrip worden meestal andere verba gebruikt, maar פדה, de gewone term voor loskopen, Ex. 13 : 15, vinden we ook in Deut. 24 : 18 voor de bevrijding uit de Egyptische slavernij. Immers duidelijk wordt hier gewezen op „de grondleggende daad van de bevrijding uit Egypte, Ex. 20 : 2" (Schelhaas), zie het vervolg van vs. 23. Omnium consensu is het object der bevrijding — het volk — aangeduid door het pron. relat. Door deze daad van God werd Israël Hem tot een volk, zie vs. 24.

Syntactisch op één lijn met לפדות staan de beide volgende inf. met ל, die echter meer verwijderde doeleinden van הלך aanduiden. Wij vert. daarom: *hetwelk God zich tot een volk is gaan vrijkopen, teneinde zich een naam te maken* enz. De bevrijding van Israël diende Jahwe allereerst לשום lett.: om voor zich een naam op te richten, dus om zijn naam groot te maken in het oog van Egyptenaren en andere volken, vgl. Ex. 14 : 17 v.; 15 : 14 vv. Het is moeilijk aan te nemen, dat de dativus לו zou slaan op het volk, zoals de mening is van Schulz, De Groot, Hertzb en VdBorn. Grammatisch zou het suffix op עם betrekking kunnen hebben, maar hier staat tegenover: *a.* bij het voorafgaande לו slaat het suffix zonder enige twijfel op het subject van de zin, d.i. op God, dus moet dit (zonder dwingende tegen-argumenten) ook hier het geval zijn; *b.* in de onmiddellijk volgende doelzin staat het suff. plur. m.b.t. het volk; had David beide malen het volk op het oog gehad, dan zou hij ook de eerste maal להם gebruikt hebben; *c.* de gewone voorstelling in het O.T. is deze dat God alles doet om zijns naams wille, speciaal wel het bevrijden van zijn volk, zie bv. Ex. 6 : 1—6; 9 : 15; Jes. 63 : 12; Jer. 32 : 20 v.; Neh. 9 : 10; het gaat God niet om het volk als zodanig, maar om zijn heilige naam, Ezech. 36 : 22 v.; *d.* ten slotte: in Kron is לו vervangen door לך, waardoor de gedachte aan een naam voor Israël is uitgesloten. De meeste comm. kiezen dan ook voor de andere opvatting: *voor zich*. De LXX schijnt het suff. van de 2e pers. (zie Kron) gelezen te hebben. De rest van vs. 23 is verre van duidelijk. Men kan zelfs bij het nu volgende לארצך (= voor uw land) wel van een crux spreken, omdat het woord zonder samenhang staat. Na de zinsnede „en om voor hen enz." heeft het al zeer weinig zin hieraan nog toe te voegen „voor uw land"; bij het bevrijdingswerk van Jahwe was het Hem toch om zijn vòlk te doen; over het land Kanaän wordt in de context geheel niet gesproken, en ingeval David dit had willen doen, zou hij veeleer terstond na להם ervan gesproken hebben (bv. aldus: voor hen en voor hun land). Er is dus hier met 'לא niets aan te vangen. En het vervolg van de tekst stelt ons voor de vragen: waarvan is מפני enz. afhankelijk? en waarbij behoren de laatste woorden van vs. 23? Het ontbreken van alle samenhang in dit slotgedeelte kan moeilijk anders verklaard worden dan door tekstcorruptie, m.n. door het uitvallen van een verbum. Wanneer we nu de LXX raadplegen, zien we dat deze niet לארצך gelezen kan hebben. Zij heeft του ἐκβαλειν σε, welke woorden wel zullen teruggaan op לגרשך. Rehm denkt aan een oorspr. להרצך (in zijn Tekstcrit. Unters. zu den Parallelstellen usw., Münster i. W., 1937, blz. 71), dus aan inf. hif. van רוץ of רצץ. Maar merkwaardig is dat de M.T. in 1 Kron. 17 : 21 heeft

לגרש = om te verdrijven. Dit verbum in pi. is de gewone, in Pentateuch Joz. en Richt. frequente term voor het verdrijven, incl. uitroeien van de Kananese stammen door Israël. Daar we nu al herhaaldelijk geconstateerd hebben, dat de par. tekst duidelijker is dan die van Sm en dienen kan om deze beter te verstaan, schijnt het in dit geval bepaald niet ongeoorloofd om Sm naar Kron te corrigeren en aan te nemen, dat ook vs. 23 oorspr. dit verbum bevatte, te meer omdat ook de LXX een verbum heeft, dat op גרש kan teruggaan. Volgens Hertzb is uit de oorspr. lezing לגרשך door een vergissing bij het afschrijven לארצך ontstaan. Zo heel aannemelijk ziet dit er niet uit, al zijn er drie van de vijf cons. gelijk. Misschien luidde de oorspr. tekst לגרש מארצך en zijn er dus enkele cons. overgeslagen. Dit blijft echter gissen. Maar al moeten wij de vraag naar het proces der tekstcorruptie onbeantwoord laten, het is toch alleszins waarschijnlijk dat de LXX op de oorspr. tekst berust. Het suffix ך (dat in Kron ontbreekt) is dan op te vatten als nominaalsuffix, want God zelf is als subject van het verdrijven gedacht.

Deze tekstcritisch verantwoorde en zo goed als algemeen aanvaarde oplossing van de zeer ernstige moeilijkheid in vs. 23 wordt ook krachtig aanbevolen doordat de boven gestelde vragen nu een bevredigend antwoord kunnen ontvangen. Immers *a.* de praep. מפני past uitstekend na het verbum גרש, en *b.* de beide substantiva aan het slot kunnen beschouwd worden als object bij dit verbum. Van belang is daarbij dat we hier weer een inf. met ל hebben, maar zonder voorafgaande waw. De vorm staat dan ook niet op één lijn met לשום en לעשות, maar is aan deze laatste inf. ondergeschikt en dient (met hetgeen erop volgt) om het voorafgaande te verduidelijken (juist als להודיע in vs. 21, zie aldaar), derhalve *door voor uw volk, dat Gij U uit Egypte vrijgekocht hadt* (plusqu. omdat dit al in 23 a b genoemd was), *volken en hun goden te verdrijven.*

Hierbij nog enkele opmerkingen. Volgens Keil die de gehele M.T. handhaaft, staan de subst. aan het slot van vs. 23 als appositie bij מצרים en moet de praep. מן erbij gedacht worden. Maar dit is onhoudbaar. Israël is wel uit Egypte bevrijd, maar niet uit (andere) volken, laat staan uit hun goden. Deze „verklaring" veroordeelt zichzelf. Wel is juist dat Keil het suffix van א' distributief wil opvatten „die Götter jedes dieser Heidenvölker". Het is dan ook niet genoeg gemotiveerd om dit suff. te negeren en z.m. „goden" te vertalen (Schulz e.a.). In de vernietiging der גוים bleek ook de ijdelheid van hun goden, die in hun ondergang moesten delen. Het verkregen resultaat brengt mede dat met (de „grote en vreselijke dingen" vnl. gedoeld wordt op hetgeen na de exodus is geschied, m.n. op hetgeen God gedaan heeft bij de inbezitneming van Kanaän, vgl. vs. 10.

Vs. 24 sluit dit gedeelte van Davids gebed af, het vat in het verbum כון alles samen wat God aan en voor Israël gedaan heeft: een zelfstandig volksbestaan in zijn eigen land heeft Hij het gegeven (vgl. vs. 10). God heeft Israël niet maar „een" volk gemaakt, maar tot „zijn" volk: *Zo hebt Gij U uw volk Israël gegrondvest, U tot een volk voor eeuwig.* Jahwe heeft alles gedaan om Israël tot zijn eigendom te maken en wijl Hij een eeuwig God is, draagt deze verhouding een blijvend karakter. „Der Bestimmung Israels zum Gottesvolk „auf ewig" entspricht die Verheissung für das Davidshaus „auf ewig" (Hertzb).

Israël is dus het volk van Jahwe, vgl. Ex. 19 : 5; Deut. 26 : 17—19; 29 : 12 v., maar ook het omgekeerde is waar: *en Gij, Jahwe, zijt hun tot een God geworden.* Beide behoren elkander toe. Hierin ligt de geheel enige positie en het privilege van Israël. „Nicht oft genug kann er es vor Gott „dein Volk" nennen. Sein eigenes Königtum geht ganz unter im Besitzrecht und Herrscherrecht des Herrn" (Schneider). God heeft Israël aan zich verbonden, maar zich ook als de God van Israël „bezeugt und bewährt" (Keil).

25—29 De inhoud van deze vss. is een dringend smeekgebed van David, dat Jahwe nu zijn woord zal willen gestand doen en zijn belofte in vervulling laten gaan. Met volkomen miskenning van Davids godvruchtige gezindheid en van wat tot een kinderlijk gebed behoort, beluistert Schulz hier telkens „die Befürchtung, Jahwe könne seine Verheissung nicht halten". Ook VdBorn oefent critiek op deze „bijna irriterende bede", omdat zij niet klopt op de nederigheidsbetuiging van vss. 18—20. Zielkundig is deze critiek er geheel naast. Het is immers volkomen natuurlijk dat de bidder niet alleen dankzegt voor de verkregen toezeggingen, maar ook de verwezenlijking daarvan a.h.w. in Gods hand legt. Davids woorden ademen geen bezorgdheid, ook geen aanmatiging, maar veeleer een stellige verwachting. Leimb zegt dan ook: „eine Furcht dasz Gott sein Versprechen nicht halten möchte, kann in Davids Worten nicht gefunden werden", vgl. Schneider. Hetgeen God beloofd had, lag nog in de toekomst, en alleen God zelf was in staat om alles daarheen te leiden dat zijn woorden gestalte zouden aannemen. Maar God wil dat dan ook doen *als een verhoring* van het gebed, dat zich op zijn beloften verlaat. Van dergelijke gebeden bevatten de psalmen talrijke voorbeelden.

Het ועתה van vs. 25 toont dat David het einde van zijn gebed nadert, en kan aldus geparafraseerd worden: nu Gij dit alles beloofd hebt, rest mij niet anders dan van U het volgende te vragen. De herhaling ervan in de aanhef van vss. 28 en 29 moge uit litterair oogpunt niet bevredigend zijn, zij bewijst des te meer dat we met een echt, levenswarm en oorspronkelijk gebed te doen hebben, niet met het product van een redactor. הדבר enz. — David is vol van dit woord, vandaar dat het in zijn bede voorop gaat. De hif. הקם m.b.t. het door Jahwe gesprokene ook in I 1 : 23; 3 : 12; als Hij het opricht, brengt Hij het ten uitvoer, tot vervulling, maakt het tot een feit; wijl het in dit geval gaat over een reeks van feiten, die de eeuwen omvat, vraagt David of God zijn woord voor immer wil laten gelden en doen zoals Hij gesproken heeft. Vs. 26a zou als een wens kunnen opgevat worden (Keil, Smith, Méd), maar met 26b is dit niet het geval (יהיה is geen iussivus), zodat het beter is te verstaan als aanduiding van het gevolg: *dan zal uw naam groot zijn in eeuwigheid,* aldus Schulz, De Groot, Hertzb e.a. Een naam is groot als hij bekend is, genoemd en geroemd wordt, vgl. Ps. 76 : 2, zie bij vs. 9 waar God een grote naam belooft. לאמר wordt algemeen verstaan als „indem man sagt" (Schulz), „wenn es heisst" (Hertzb) of i.d. (de N.V. minder juist: zodat men zegt), de naam is groot en wordt *grootgemaakt doordat men zegt: Jahwe Sebaot is God over Israël,* d.w.z. uit Israëls langdurig voortbestaan blijkt dat het de God der heirscharen tot zijn God en Koning heeft. Wijl volk en koning één zijn, zie vss. 22—24) laat David volgen: *en dan zal het huis van uw knecht David bestendig voor uw aangezicht zijn.* Hier is een duidelijke weerklank op vs. 16; David aan-

vaardt de belofte en komt tot de verheffende conclusie: wijl Jahwe eeuwig blijft bestaan, geldt dit ook van zijn eigen huis. Ten onrechte betrekt VdBorn ook deze slotwoorden van vs. 26 in hetgeen „men" zeggen zal. Uit het suff. 2e pers. volgt dat dit door David tot God gezegd wordt.

Vs. 27 is redengevend. Davids verwachting rust op de hem geschonken openbaring. Met de beide namen, die hij vs. 26 ten nauwste verbonden had, spreekt hij God aan om Hem te herinneren aan de overrijke belofte, vervat in vss. 11b—16, waarvan hij de kern met zijn eigen woorden en in de 1e persoon weergeeft. גלה אזן, lett. het oor openen, in de zin van: een vertrouwelijke mededeling (van God: openbaring) geven, ook 3 : 19; I 9 : 15; vgl. Ruth 4 : 4. Blijkbaar kan de uitdr. ook dan gebezigd worden, wanneer een profeet een godsspraak overbrengt. Nathan was het orgaan van Jahwe, zodat David kan zeggen: *Gij hebt voor het oor van uw knecht geopenbaard: Ik zal uw huis bouwen.* „Wie um sich nochmals zu versicheren, dasz er recht verstanden hat, wiederholt er den Kernsatz der Verheiszung" (Schneider). De door David aangehaalde woorden, beschouwd in verband met vs. 16, bevatten in kiem de belofte van de Messias-Koning uit Davids nageslacht. Daar God hem zo iets geweldigs heeft geopenbaard, heeft hij vrijmoedigheid gevonden dit gebed tot God te richten. לב is hier de zetel van de moed, vgl. 17 : 10, ook I 17 : 32; Deut. 1 : 28, dáár van het ontzinken van de moed, hier (en nergens elders) staat echter מצא, dus: moed vinden, moed grijpen (zie Von Meyenfeldt, a.w. blz. 141). Indien David het niet zelf gehoord had, had hij niet zo grote woorden durven spreken. Zijn gebed is een „Echo auf die grosze Verheiszung" (Hertzb).

Over de aanhef van vs. 28 zie bij vs. 25. Als resumerend noemt David de feiten, die de grondslag vormen van het eerbiedig verzoek in vs. 29. Het zijn er drie: 1⁰ *Gij, ja, Gij zijt God;* het emfatische הוא bij het pron. pers. van de 2e pers. (juist evenzo in Hizkia's gebed, 2 Kon. 19 : 15) geeft aan dit laatste een exclusieve bijbetekenis: Gij alleen (zie Ges-B, vgl. Num. 18 : 23). 2⁰ *Uw woorden zijn waarheid,* ten volle betrouwbaar; het laatste vloeit uit het eerst gezegde voort. 3⁰ *Gij hebt ten aanzien van uw knecht dit goede (woord) gesproken,* nl. de vs. 27 aangehaalde belofte, waarvan dus ook geldt dat zij waarachtig is. Er zit logica in deze aaneenschakeling van gedachten, niet echter de logica van het koele verstand, maar die van het kinderlijk geloof, dat ten volle ernst maakt met Gods gegeven woord. De conclusie uit de genoemde feiten heeft dan ook de vorm van een ootmoedig gebed: *laat het U dan behagen om het huis van uw knecht te zegenen.* Over de imp. hif. הואל met volgende imp., waar wij de infin. gebruiken zie Ges-K § 120 d. VdBorn, Méd e.a. vertalen ה׳ door beginnen; de veel meer frequente bet., die door de meesten wordt aangenomen, verdient echter ook hier de voorkeur: Jahwe wàs immers reeds begonnen. De manier van zeggen laat uitkomen dat gevraagd wordt om een verbeurde weldaad. De inhoud van de zegen is: *opdat het voor eeuwig voor uw aangezicht zij;* de vervulling van de belofte involveert een ononderbroken huwelijkszegen in Davids nageslacht tot op de geboorte van de grote Nazaat, die Davids troon beklimmen en eeuwig regeren zal, vs. 16. Hetgeen in vs. 26 als verwachting is uitgesproken, wordt hier nog weer afgesmeekt, terwijl ten slotte opnieuw de pleitgrond wordt aangevoerd, nl. *want Gij hebt gesproken,*

d.i. uw woord gegeven, en eveneens het onwrikbaar vertrouwen vertolkt in de woorden: *en door uw zegen zal het huis van uw knecht voor eeuwig gezegend zijn.*

In dit slot van zijn gebed doet David een beroep op Gods trouw en waarachtigheid. Zijn eer gedoogt niet dat zijn woorden zonder effect zouden blijven. Een dergelijk beroep, waarmee een bepaalde begeerte dringend bij God wordt aanbevolen is in het O.T. niet ongewoon, vooral in de voorbeden van Mozes, Ex. 32 : 11 vv.; 33 : 16 v.; Num. 14 : 13 vv., maar ook bv. Ps. 44 : 23—27; 74 : 18—24; 138 : 2; 143 : 1. Het is dan ook niet zo dat David uit eigenbelang zijn zaak „fast zu einer Ehrensache für Jahwe" (Schulz) mááakt, zij *is* het inderdaad. Omdat de eer van zijn naam voor God het hoogste is, mag Gods kind daar ook met eerbied op wijzen. Schneider spreekt hierbij van „die List des schmeichelnden Kindes". De zekerheid dat God niet liegen of zichzelf verloochenen kan, is de grond voor Davids verwachting dat zijn huis door Gods gunst voor immer delen zal in de glorie van de Messias.

Terugziende op het gebed van David als geheel moeten we nog opmerken, dat het een krachtig getuigenis oplevert voor de (zij het indirect-)messiaanse strekking van de aan David gegeven belofte. Indien men in zijn exegese van vss. 11b—16 dit aspect ontkent of althans niet tot zijn recht laat komen en in de genoemde passus slechts een toezegging vindt van een dynastie, die lange tijd aan het bewind zal blijven (nl. tot aan de Babylonische ballingschap — aldus König), dan is daarmede niet wel te rijmen, hoe David dáárop kon reageren met zulk een hooggestemde, jubelende lofprijzing van Jahwe. Terecht vestigt Méd er de aandacht op dat — terwijl David begonnen is met l^e-mē-rāhôq (vs. 19), hij in de laatste vss. tot vier maal toe ᶜad ᶜôlām of l^e ᶜôlam gebruikt (vss. 25, 26 en 29). Hier is dus niet alleen een weerklank op vs. 11b—16, maar zelfs (evenals daar, zie de exegese) een zekere climax. En evenals bij vs. 16 kan ook bij vs. 29 gezegd worden, dat de herhaling van ᶜôlām de gedachte aan een beperkte opvatting van dit begrip uitsluit. Derhalve, ook gezien vanuit een recht verstand van vss. 18—29 met hun sterke uitdrukkingen en diepe bewogenheid moet in vss. 11b—16 een belofte gezien worden van geheel enige waarde en boventijdelijke, messiaanse betekenis.

Maar — om met De Groot te spreken — „niet slechts het koninklijk gebed, maar dit gehele hoofdstuk is een hooggestemde lofzang op de God van verleden, heden en toekomst". Evenzo noemt Hertzb cap. 7 „Höhepunkt dieses Teiles und überhaupt des Buches", terwijl Schneider wijst op de verhoring van Davids gebed in de persoon van Jezus, de zoon Davids (Luk. 1 : 32; 20 : 41 vv.; Openb. 22 : 16) als het bewijs dat hij de grote belofte goed begrepen heeft.

HOOFDSTUK 8

David onderwerpt al zijn vijanden. Zijn voornaamste dienaren

1. *De Filistijnen.* Het bij onze auteur telkens terugkerende ויהי אחרי־כן kan hier moeilijk, evenals op andere plaatsen (I 24 : 6; II 2 : 1; 10 : 1;

13 : 1), een temporeel verband met het onmiddellijk voorafgaande aangeven. Cap. 8 bevat namelijk een opsomming van Davids oorlogen tegen niet-Israëlietische vijanden (vss. 1—14) en volgens 7 : 1 moeten deze reeds tot het verleden behoord hebben, toen David met Nathan sprak en door diens bemiddeling een godsspraak ontving, 7 : 1—17, zie aldaar, ook bij vs. 9. Noordtzij acht het mogelijk dat de auteurs van Samuël en Kronieken dit *hierna* „zonder meer uit de bronnen overgenomen hebben, zonder dat zij daaraan dat historische gewicht toekenden, dat wij gewoon zijn aan dit woord te hechten". Maar al kan de uitdrukking zeer wel aan een bron ontleend zijn, wij kunnen de betekenis ervan ongerept handhaven, als wij maar in het oog houden, dat de auteur wil aanknopen bij een vroeger tijdstip dan dat van cap. 7. Als men in aanmerking neemt dat hij blijkbaar in cap. 5—7 zonder onderbreking heeft willen tekenen wat men wel de „Aufstieg Davids" genoemd heeft, is het duidelijk dat hij met de aanhef van 8 : 1 heeft willen terugwijzen naar het begin van Davids regering over geheel Israël, 5 : 1—3, misschien beter nog naar „die zuletzt beschriebenen Kriegsereignisse", dus 5 : 25, aldus Schulz. Daarover straks meer.

Wat het karakter van cap. 8 betreft merken we op, dat het de auteur niet te doen is geweest om een uitvoerige beschrijving van al Davids krijgsbedrijven, maar slechts om een summier overzicht daarvan, waarbij het hem vooral begonnen was om het resultaat, nl. dat David naar alle zijden de overwinning behaalde en daardoor Israël maakte tot een voor die tijd grote mogendheid, hetgeen uitdrukkelijk tot tweemaal toe aan Jahwe's hulp wordt toegeschreven, vss. 6 en 14. De betekenis van c. 8 als onmisbaar onderdeel van de boeken Samuël wordt wel zeer miskend door Gressmann, die het in zijn comm. met enkele regels afdoet als alleen een paar lijsten bevattende. Cap. 8 : 1—14 is te vergelijken met hetgeen in I 14 : 47—52 van Sauls militair optreden is gezegd, hetgeen samenhangt met het systeem voor de opbouw van het gehele boek en het doel, dat de schrijver zich voorstelde. Daarom heeft hij stellig heel veel stof, die hij in zijn bron (vermoedelijk een tempel- of paleiskroniek) aantrof, laten rusten. Wat hij in den brede beschrijven wil, omdat het samenhangt met Davids verhouding tot God, volgt later in cap. 10—12: de oorlog met de Ammonieten (hier alleen in het voorbijgaan genoemd in vs. 12, vgl. Keil), tijdens welke David zo jammerlijk ten val kwam (vgl. wat Saul betreft in I 15 de oorlog met Amalek, die in 14 : 48 slechts en passant vermeld was).

Chronologisch gaat de inhoud van cap. 8 aan die van cap. 7 vooraf. Maar door de plaatsing onmiddellijk ná cap. 7 bereikt de auteur, dat cap. 8 reeds de indruk geeft van een aanvankelijke verwezenlijking der aan David geschonken beloften (Hertzb) inzoverre de lezer een rijk ziet ontstaan, zoals het vanouds beloofd was (zie Gen. 15 : 18; Deut. 11 : 24; Joz. 1 : 4), welks koning zich als Jahwe's dienaar beschouwt (vs. 11) en in diens naam het recht naar buiten en naar binnen (vs. 15) handhaaft. 1 Kronieken 18 biedt een bijna woordelijke parallel, die hier en daar een gewenste aanvulling bevat, zie o.a. bij vs. 1.

Binnen cap. 8 zijn de feiten waarschijnlijk wel chronologisch gerangschikt. De eerste vijanden, die David in de weg traden, waren immers de reeds vs. 1 genoemde Filistijnen. *David heeft* hen *verslagen en vernederd.* De Groot, Leimb,

VdBorn, de N.V. e.a. vertalen כנע hif. door onderwerpen, maar er zijn geen aanwijzingen, dat de Filistijnen van nu af Davids onderdanen werden. Uit Kron blijkt dat dit laatste alleen het geval was met Gath en zijn onderhorige plaatsen. De rest — het grootste deel — bleef dus zelfstandig. Dit is ook het gevoelen van Noordtzij, blz. 154; Noth, blz. 178, spreekt van „die einzige von David nicht früher oder später unterworfene Macht im Land". Köh-B noemt bij de hif. alleen demütigen. Stellig is de betekenis van de nif. in I 7 : 13 vernederd worden (N.V.). Wat betreft de verhouding van vs. 1 tot 5 : 17—25 is aan te nemen, dat de dáár vermelde overwinningen van David thans door ויך kort gememoreerd worden. Zoals bij cap. 5 betoogd is vielen deze feiten nog in de tijd vóór de verovering van Jeruzalem, 5 : 6—8. Hoogst waarschijnlijk moeten ook de in 21 : 15—22, 23 : 9—10, 13—17 vermelde wapenfeiten in deze periode (of ten dele kort na de vestiging van David in Jeruzalem) gedateerd worden (zie aldaar, men vergelijke bv. 21 : 20 met 1 Kron. 18 : 1). Ook deze zijn dan begrepen onder hetgeen vs. 1 vermeldt. De betekenis van dit vers is dat het de definitieve aard van Davids afrekening met de Filistijnen accentueert.

Dit laatste is waarschijnlijk ook de strekking van 1b, waar we lezen dat David מתג האמה aan de Filistijnen ontnam. Wat wordt hiermee bedoeld? Er is verschil van mening reeds over de lett. vertaling van het tweede woord. De lexica laten ons hier in de steek. Volgens Ges-B is אמה welbekend in de betekenis „Elle, als Masz", bv. Gen. 6 : 15, terwijl hij voor een ander (alleen in Jes. 6 : 4 gebezigd) 'א de betekenis „Zapfen oder Angeln der Türpfosten" opgeeft, maar daarnaast ook: „nach and. Grundlage, vgl. ass. ammatu, feste Grundlage, Feste". Hiervan onderscheidt hij het 'א uit vs. 1 als zweifelhaftes Wort, dat wel vertaald wordt als „Arm, Mutterstadt, Festung". Köh-B zegt bij ons woord alleen „ungedeutet", en vermeldt bij het gewone, bekende 'א de bet.: Unterarm, Zapfen, Elle. Kö.Wb neemt alles onder één hoofd op en noemt voor 'א in vers 1 als mogelijke vertaling Mutterstadt, maar voegt hieraan toe: „oder ist dort ass. metiq ammati „die Strasze des Küstenstriches" gemeint?" Hij verwijst daarbij naar zijn Geschichte des Reiches Gottes, Berlin 1908, blz. 206. Het laatstgenoemde gevoelen is verdedigd door A. H. Sayce in The Exp. Times, 1906, blz. 215. Sayce geeft dit eenvoudig als *de* oplossing van de puzzle en spreekt van „a Hebraized Assyrian phrase of Davids annals", maar dit is juist disputabel. Zie verder ben. Uit deze gegevens is al duidelijk dat niemand met zekerheid kan zeggen wat אמה betekent. Toch is het niet nodig om met Budde, VdBorn en Rehm geheel van een vertaling af te zien. Daarbij ontvangen wij weliswaar weinig steun van de oude vertt., de LXX heeft την ἀφωρισμενην, dat een ander Hebr. woord veronderstelt (volgens Smith המגרש of i.d.), de Vulg frenum tributi, maar dit frenum bewijst dat מתג (= teugel; M.T.) gelezen is en dit goed bekende woord moet dan ook het uitgangspunt van ons betoog zijn. *David nam de teugel van* hāʾammāh *uit de hand der Filistijnen.* Blijkbaar hebben we hier een beeldsprakige uitdrukking. Wie de teugels in handen heeft, bestuurt een paard; bepaalt ook de richting van het beleid in stad of land. Wat ligt nu méér voor de hand dan dat de gehele uitdrukking מ'ה' een staande term geweest is voor de opperheerschappij, zo als ook wij spreken van de teugels van het bewind? *Dat* is het immers wat David feitelijk

aan de Filistijnen heeft ontrukt, niet slechts in hun eigen gebied, maar in geheel Kanaän, waar zij als heer en meester optraden. „Bisher waren in Palestina die Philister die Reiter, jetzt wird es Israel, d.h. David", aldus Hertzb, die ook t.a.v. 1b opmerkt: „In Bezug auf das Wortverständnis ist hier nicht alles deutlich. Der Sinn aber ist klar". Zo iets·treffen we méér aan in het O.T. Het tekstverband bepaalt dikwijls de zin. Zo is het in Jes. 6 : 4, waar ᵓammāh dorpelpost moet betekenen, maar zo is het ook in 1b. Eén van tweeën: òf 'א is een hapax, waarvan men verder niets met zekerheid kan zeggen, òf het is wel identiek met het door el vertaalde woord (bv. Gen. 6 : 15), maar met een betekenis, waarvoor we elders geen analogie hebben. De betekenis moet dus uit de samenhang worden afgeleid. En dan is zeker onbewijsbaar, dat ᵓammāh = bewind, maar wèl is aannemelijk dat de gehele uitdrukking mèteg hāᵓammāh *zakelijk* goed weergegeven wordt door: *de teugel van het bewind,* waarmee dan gedoeld is op de overheersende positie, de hegemonie van de Filistijnen in Palestina ten W. van de Jordaan. Dit is de vertaling van de L.V. Hertzb vertaalt „Leitzaum", en voegt er verklarend aan toe: „Zaum der Elle", ein uns nicht mehr deutliches Bild. Spielt hier der Ursinn von ᵓammâ = Unterarm eine Rolle, um den der Zügel geschlungen wurde?" (blz. 131, noot 2). Dit klinkt niet onaannemelijk, al moet opgemerkt worden dat voor de betekenis (onder)arm geen bepaalde bewijsplaatsen zijn aangevoerd. Daar evenwel de betekenis „el" vaststaat, is die van „benedenarm" wel waarschijnlijk. Noordtzij nam (in zijn *De Filistijnen* 1905, blz. 145 v.) ter verklaring zijn uitgangspunt in de betekenis moederstad, aldus: „geduid wordt op de heerschappij die de Filistijnen op hun omgeving uitoefenden, gelijk een moederstad over haar onderhorige plaatsen. We kunnen het dus enigszins vrij vertalen door teugel van het bewind". Ook dit laat zich goed denken, al moet weer gevraagd worden of de betekenis „moederstad" zo vast staat als Noordtzij aannam (over zijn later gevoelen in zijn K.V. van Kron zie beneden). Bewijsplaatsen uit het O.T. worden niet genoemd. Daartegenover staat dat אמה heel goed een femin. nevenvorm van אם (= moeder) kan zijn, zoals Keil beweert, waarbij hij dan echter het begrip moederstad vervangt door hoofdstad, wat niet hetzelfde is. Afgezien hiervan is het zeker niet onmogelijk dat de uitdrukking in kwestie oorspr. betekend heeft „de moedertoom" en dat zij de „technische term" (Noordtzij ib.) geworden is voor de oppervoogdij of i.d. De boven voorgestane opvatting en vertaling schijnt dan ook op genoegzaam sterke gronden te berusten, zij past uitstekend in het verband en wordt niet gedrukt door soortgelijke bezwaren als die welke tegen andere „oplossingen" zijn in te brengen.

Voor een volledig overzicht hiervan zou een geheel artikel vereist zijn. Voordat we de meest voorkomende opvattingen de revue laten passeren, stellen we vast: *a.* dat 'מ 'ה niet is op te vatten als een plaatsnaam (St.v., Eng. A.V. e.a.); *b.* dat niet a priori is aan te nemen, dat ons 1b hetzelfde bedoelt te zeggen als 1 Kron. 18 : 1b; wel moet met dit laatste („hij nam Gath en zijn onderhorige plaatsen uit de hand der Filistijnen") rekening gehouden worden als een betrouwbaar en waardevol gegeven. Te vermelden zijn dan: 1⁰ De opvatting van ᵓammāh als hoofdstad of metropolis, waarbij soms aan een bepaalde stad gedacht is, aldus Wellhausen, Driver, Keil, Méd. Keil meent dat de uitdr. slaat op het door Kron genoemde Gath, maar zoals ook door Schulz e.a. is opgemerkt, volkomen ten onrechte; de Filistijnen hadden vijf koninklijke steden en

I 29 : 1 vv. bewijst niets voor een suprematie van Gath (K.'s parafrase van de tekst „David entrisz ihnen die Herrschaft und machte sie sich untertänig" komt veel dichter bij de bedoeling). 2⁰ De Groot vertaalt: de opperheerschappij over de vesting, en verstaat dan onder de laatste Jeruzalem. (Dit gevoelen wordt krachtig bestreden door A. Alt in ZAW 1936, blz. 149 vv., het gaat om de „Oberhoheit über grosze Teile Palästinas"). Maar David heeft Jebus en de burcht Sion niet op de Filistijnen veroverd; De Groot voert voor zijn mening geen enkel steekhoudend argument aan, en de mededeling van 5 : 6—8 spreekt alleen van Jebusieten. 3⁰ Sayce heeft bepleit (zie boven blz. 162) dat de term uit 1b gelijk staat met metiq ammati, d.i. de straatweg van de kuststreek, en hij is hierin door Schulz en Noordtzij gevolgd. Inderdaad is de overeenkomst frappant, maar we hebben hier geen Babyl.-Assyr. tekst, maar de Hebr. tekst van het O.T., waarin noch mèteg noch ᵓammāh in de genoemde betekenis voorkomen; een zakelijk bezwaar is bovendien dat David volgens Kron alleen Gath en omgeving, dus niet de gehele kuststreek, aan de Filistijnen ontnomen heeft. 4⁰ Smith en Leimbach neigen ertoe de duistere uitdr. naar Kron te emenderen, maar dit is onnodig en niet verantwoord. Andere voorstellen tot emendatie vertonen grote willekeur. Caspari produceert bv. „er erhielt die auszuwechselnde (?) Mannschaft seitens der Philister (ausgeliefert)". Nog andere gevoelens bij Smith en De Groot. 5⁰ Afzonderlijk worde genoemd de N.V. met „het bestuur van de hoofdstad"; in de Aant. wordt deze uitdr. betrokken op Gath (Schelhaas); i.v.m. het reeds opgemerkte zijn vertaling en verklaring geen van beide bevredigend of verantwoord te achten. 6⁰. Ten slotte vermelden we de verklaring van O. Eissfeldt: „Zaum der Elle" dient om „die ungewönliche Grösze des Zaums, der Israel ins Maul gelegt war" aan te duiden (Z.D.P.V., Band 66, 1943, blz. 118). Dit is wel heel ver gezocht. Hulst O.T.T.P. blz. 33 doet geen besliste uitspraak.

2. *De Moabieten.* De tekst zwijgt over de oorzaak van Davids conflict met Moab, eveneens over het toneel en het tijdstip van de strijd. Wat het laatste betreft, is aan te nemen dat deze voorafging aan de worsteling met de Ammonieten (en de Arameeërs), omdat Moab in cap. 10—12 niet genoemd wordt, dus destijds niet tot de strijdende partijen behoorde. Verder kunnen we nog zeggen, dat deze eerste „buitenlandse" oorlog van David valt na die met de Filistijnen en na Davids vestiging te Jeruzalem. Het bericht staat dus chronologisch op de juiste plaats. Wellicht mogen we uit de kortheid ervan afleiden, dat de strijd betrekkelijk een locaal karakter heeft gedragen en met één veldslag is beslist. Evenmin als Saul (I 14 : 47) heeft David het gebied van Moab, dat zich uitstrekte over een grote hoogvlakte ten O. van de Dode Zee, veroverd. Doordat Moab grensde aan het gebied van de stam Ruben (de grensscheiding was de beek Arnon, die in de Dode Zee uitmondde, zie Num. 21 : 13, 26; Deut. 3 : 16; Joz. 13 : 16), kon zich daar licht een casus belli voordoen. Het is heel goed mogelijk, dat de Rubenieten uit een laakbare laksheid (zie Richt. 5 : 15 v.) een deel van hun gebied aan de Moabieten hadden overgelaten en dat deze steeds verder opdrongen. Wij mogen wel voor zeker houden, dat David niet zelf een conflict heeft uitgelokt met een nabuurvolk, welks koning hem indertijd een grote vriendelijkheid had bewezen, zie I 22 : 3 v. In elk geval heeft David nu een beslissende overwinning op hen behaald en hun tegenstand in bloed gesmoord. מואב staat voor *de Moabieten,* vandaar de suff. plur. bij de verba. Deze suff. moeten slaan op dezelfde

personen, die de nederlaag geleden hebben, dus niet op de non-combattanten. מדד pi. staat Ps. 60 : 8 van land uitmeten. Hier gaat het over de mannen, die waarsch. in lange rijen naast elkaar op de grond gelegd werden (of op bevel zich neerlegden; שׁכב hi. is neerleggen of doen liggen, 1 Kon. 3 : 20; 17 : 19) om daarna gemeten te worden met een snoer. De inf. abs. heeft adverbiale betekenis: *hij mat hen af met een snoer, terwijl hij* enz. (zie Ges-K 113 h). Voor het lidwoord bij חבל zie Ges-K 126 m. De betekenis is snoer, meetsnoer (Amos 7 : 17), maar volgens Köh-B ook snoerlengte. Deze bet. moeten we eraan hechten bij het vervolg: *hij mat twee snoerlengten om ter dood te brengen.* Strikt genomen werden niet de mensen, maar de rijen gemeten, daarom staat het verbum zonder suffix. Het gebruikte snoer had natuurlijk een bepaalde maat, maar „von welcher Länge ist gleichgültig" (Schulz), want het doel was klaarblijkelijk om twee derde van de manschappen te doden. Dit wordt niet verhaald als een bewijs van wreedheid, integendeel David maakt een matig gebruik van zijn recht op het leven van àllen. „Krijgsgevangenen joeg men in die tijd dikwijls zonder uitzondering over de kling" (De Groot). Immers de tekst gaat verder: *en een volle snoerlengte om in het leven te laten.* Ook het מלא החבל (= de volheid van een snoerlengte; ook wij spreken van een volle of een goede maat) wijst op een „Milderung", zodat Hertzb kan zeggen: „Zumindest ist also in der Gnade groszzügiger verfahren worden als beim Gericht". LXX en Vg hebben ervan gemaakt, dat David de helft der mannen spaarde. Kron heeft deze trek uit het bericht weggelaten, maar of zijn motief hiervoor was, dat hij het „nog te ruw" vond (VdBorn e.a.), daarvan weten wij niets. De rest van vs. 2 is in beide teksten gelijk. Het resultaat was dat *de Moabieten David tot knechten* werden, *die schatting opbrachten.* Waarschijnlijk heeft deze evenals ten tijde van koning Mesa van Moab (2 Kon. 3 : 4) bestaan in schapen en wol (aldus Smith). Een blik op Richt. 3 : 14 v. toont dat de rollen omgekeerd zijn. Toch is Moab niet bij Israël ingelijfd. „Moab wurde von David zu einem tributzahlenden Vasallenstaat gemacht; das Königtum in Moab blieb bestehen, muszte nur die Oberherrschaft Davids anerkennen" (Noth, blz. 178). Volgens Noth's art. in ZDPV 68 (1951), blz. 48 heeft David ook het land tot aan de Arnon geannexeerd, zie 24 : 5. Maar dit gebied behoorde tot de stam Ruben, Joz. 13 : 16. Er was dus (misschien wel herovering, maar) in geen geval annexatie. Van de Moabieten heeft David geen last meer gehad. De moedige daad van Benaja, 23 : 20, heeft ongetwijfeld in deze oorlog plaats gevonden.

3. *De Arameeërs van Zoba.* In overeenstemming met het summier en kroniekmatig karakter van geheel cap. 8 vermeldt de auteur hier alleen de laatste en definitieve overwinning van David op koning Hadadᶜezer. Hij gaat welbewust de oorlog tegen de Ammonieten, waarin deze werden bijgestaan door Hadadᶜezer voorbij, omdat hij daarvan in 10 : 6—19 in den brede wil spreken, waarbij hij tevens laat zien zoals Keil terecht opmerkt, dat „sämtliche mit den Aramäern geführte Kriege Davids, sowie sein Krieg mit Edom (v. 13 ff.) sich aus dem ammonitischen Kriege entspannen". David is niet z.m. op verovering uitgegaan, maar tot de strijd uitgedaagd, 10 : 1—5. En op die wijze is hij het instrument geworden, waardoor God zijn aan Israël gegeven

belofte heeft vervuld, dat zijn grondgebied zich zou uitstrekken „tot aan de Rivier" (Ex. 23 : 31), waarmee alleen de Eufraat kan bedoeld zijn (zie Joz. 1 : 4 en verg. 1 Kon 4 : 21, 24, in de M.T. 5 : 1 en 4). Het is van belang dit op te merken m.h.o. op het slot van vs. 3, zie beneden.

Evenals vs. 2 wordt de strijd zelf kortweg afgedaan met ויך. De naam van Davids tegenstander wordt in Kron (en LXX) minder juist met een ר gespeld (een voorbeeld van de veelvuldige verwisseling van ד en ר, Noordtzij), maar de juiste vorm moet hadad^{c}ezer zijn, want hadad is „de naam van de West-Semietische dondergod" (Böhl, B.K.W., dl. I, volgens anderen zonnegod), die ook voorkomt in de eigennaam Benhadad, 1 Kon. 15 : 13 en de plaatsnaam (?) Hadad-Rimmon, Zach. 12 : 11. In André Parrot's *De schatten van het Louvre en de Bijbel,* blz. 66, vindt men een afbeelding van deze godheid met bliksems in elke hand. De naam *Hadad^{c}ezer* betekent waarsch. Hadad is hulp (vgl. de Israël. naam Eli^{c}ezer). Hij heet verder בן־רחב. Hoewel Rechob als plaatsnaam voorkomt, 10 : 6, 8, is er geen reden om met Van Gelderen, Bijb. Handb. I blz. 134, VdBorn en Noth ook hier aan deze plaatsnaam te denken (en בן op te vatten als „afkomstig uit"). De meest natuurlijke opvatting is *zoon van Rechob;* in een inscriptie van Salmanassar komt de eigennaam Ruchabi voor en trouwens ook in het Hebr. de namen רחביה, 1 Kron. 23 : 17, en רחוב (Neh. 10 : 12; Noth veronderstelt hier zonder enige grond „falsche Vokalisation", ZDPV 68 (1951), blz. 27, noot 2). Leimbachs uitspraak „Rechob war also ebenso Orts-, wie Personenname" vertolkt vrijwel het algemeen gevoelen. De meesten vertalen: zoon van R., Kron heeft de woorden weggelaten.

Over de ligging van *Zoba* (tegen welk rijk ook Saul gestreden had, I 14 : 47) bestaat in hoofdzaak tweeërlei gevoelen. Reeds Keil, Van Gelderen en Noordtzij zochten het in het zuidelijk deel van het brede dal tussen Libanon en Anti-Libanon, dat door de Grieken Coele-Syrië (= het holle Syrië) genoemd werd, maar ook Böhl, Sanda, Schulz, Leimb denken er zo over, de laatste drie met uitdrukkelijke afwijzing van de gelijkstelling van Zoba met Subiti de naam van de (latere) Assyrische provincie ten O. van de Anti-Libanon. Maar deze gelijkstelling is juist krachtig verdedigd door Noth in Pal. Jahrb. 33 (1937) blz. 40 vv. en in het boven aangeh. art. blz. 26 v. Volgens hem strekte deze provincie zich uit ten N. van Damaskus in N.-Oostelijke richting tot aan Palmyra (= Tadmor). Hij beroept zich op het feit, dat deze provincie ook Subut-Hamatu genoemd wordt en dat deze zelfde combinatie (zij het in omgekeerde volgorde) aangetroffen wordt in Hamath-Zoba, 2 Kron. 8 : 3, waarbij in hetzelfde verband (vs. 4) ook Tadmor voorkomt. Noth neemt nu aan dat Subiti (N. schrijft Ṣubite) hetzelfde gebied aanduidt als het O.T.-ische Zoba (met een gelijknamige hoofdstad, maar deze is niet aanwijsbaar). Hij betwijfelt echter niet dat Davids tegenstander bovendien heerste over het dal ten W. van de Anti-Libanon, want dáár lagen de steden van Hadad^{c}ezer, die David koper leverden, vs. 8. Dit laatste is een belangrijk punt van overeenstemming tussen de beide gevoelens over de ligging van Zoba. VdBorn en Hertzb hebben zich bij Noth aangesloten. Zoba lag dus ten N.-W. of ten N. van Damaskus. Dat het een Aramees rijk was, blijkt uit de naam ארם צ' in 10 : 6 en Ps. 60 : 1. Door Hadad^{c}ezers gebied liep een grote handelsweg, die Palestina met Mesopotamië verbond. In Davids tijd was hij de meest op de voorgrond tre-

dende van de Arameese koningen, want op een bepaald tijdstip had zijn macht zich uitgestrekt tot aan de Eufraat, en David versloeg hem *toen hij op weg was om zijn macht aan de rivier* (de Eufraat) *te herstellen*. (Zie voor het terrein van Davids oorlogen in Atlas het kleine kaartje no. 16, maar ook krt. 4, 8 en 29 (Epiphaneia = Hamath), ook bv. afb. 18—21, 35 v.).

Wat de laatste woorden betreft, wordt de vertaling „zijn macht (heerschappij, gezag) herstellen" door De Groot en VdBorn onzeker geacht, maar zij geven geen andere vertaling. Voor de hif. השׁיב ligt de betekenis „doen terugkeren, terugbrengen, herstellen" toch wel zeer voor de hand en יד wordt tal van malen gebezigd in de zin van „macht". Als Noth vertaalt „um sein Hand wieder auf den Flusz (Eufrat) zu legen" (ZDPV 68, blz. 26, noot 2), dan is dit zakelijk niet iets anders. Er is volstrekt geen grond om onze tekst te interpreteren naar die van Kron met het verbum להציב (om te [be]vestigen), des te minder omdat op grond van 10 : 15 v. vaststaat, dat de macht van Hadadᶜezer zich ook tevoren reeds tot de Eufraat uitstrekte en hij mogelijk zelfs „verfügte über die Aramäerstämme zu beiden Seiten des mittleren Eufrat" (Noth, t.a.p.). Ook Köh-B vertaalt „seine Macht wieder aufrichten", terwijl Ges-B naar de paralleltekst wil corrigeren, maar dit is willekeurig. Vooral in het licht van de gegevens uit cap. 10 moet „herstellen" gehandhaafd worden. Daardoor zijn dan tevens uitgesloten *a*. de vertaling „een gedenkteken oprichten" (Van Selms e.a.) en *b*. de opvatting van Smith en Noordtzij, dat als subject van השׁיב David zelf te denken is, op wie dan ook de suffixa zouden terugslaan. Bij Kron zou dit grammaticaal nog te verdedigen zijn, voor Sm is het om meer dan één reden onaanvaardbaar. Zie verder ben.

Bij deze verklaring is er reeds van uitgegaan, dat er sprake is van de Eufraat. Nu is er op dit punt een klein verschil met de parallelle plaats. De conson.tekst luidt volgens Kron בנהר־פרת = aan de rivier de Eufraat, terwijl in Sm het ketîb בנהר heeft, waarop dan het qerê de vocaaltekens van פרת laat volgen. Hoewel de consonanten ontbreken, wil de M.T. ook in Sm „de Eufraat" gelezen hebben. De beide teksten stemmen hier dus zakelijk geheel overeen, en men kan de gedachte aan de Eufraat alleen buitensluiten door Kron als een onjuiste, althans niet-gezaghebbende exegese van Sm te beschouwen, een o.i. bedenkelijk en onhoudbaar standpunt. Ook al wil men het qerê disqualificeren, dan is הנהר z.m. reeds genoegzaam ter aanduiding van de Eufraat. Wel wordt de naam פרת in tal van gevallen er niet bij genoemd (volgens Köh-B 28 maal), maar ook dan is klaarblijkelijk de Eufraat bedoeld (in Dan. 10 : 4 noemt de tekst om misverstand te voorkomen de Tigris). Dit volgt bv. uit vergelijking van Ex. 23 : 31 met Deut. 11 : 24 en Joz. 1 : 4. De eerstgenoemde plaats heeft alleen הנ׳, de beide andere hebben óók de naam פרת. Nu beweert Schulz (in navolging van A. Jeremias), dat op deze plaatsen „als falsche Erklärung Eufratstrom hinzugefügt" is. Maar voor deze beschuldiging van tekstverminking is niet de minste grond. Evenmin voor het gevoelen dat vs. 8 de Leontes op het oog heeft (Schulz), of de Jarmoek (De Groot, op deze zeer twijfelachtige grond, dat ook 10 : 16 de Jarmoek, oostelijke zijrivier van de Jordaan, bedoeld moet zijn; zo ook VdBorn). Overigens gaan zo goed als alle comm. (ook Noth, zie boven) ervan uit, dat „de Rivier" overal in het O.T., ook in 2 Sam. 10 : 16 de Eufraat bedoelt (Noordtzij). Dit geldt dan ook voor 3b, al moet erkend

dat het qerê door het ontbreken van consonanten minder sterk staat, zie echter BH. Aanvaarding van het laatste doet geen afbreuk aan het verkregen resultaat, dat hier van de Eufraat sprake is. Ongetwijfeld terecht merkt Keil op dat we over de slotwoorden van vs. 3 uit cap. 10 „Aufklärung" ontvangen. Noth laat zich t.a.p. in dezelfde geest uit. Voorzover zij daarmede bedoelen dat 3a spreekt over dezelfde nederlaag van Hadad^{c}ezer als 10 : 15—18, kan dit echter niet worden toegestemd. Immers deze slag droeg nog niet een beslissend, finaal karakter, zoals die van 3a (i.v.m. vss. 4 en 7 v.). Eerst ná het gevecht van 10 : 18 was er reden voor Hadad^{c}ezer voor een tocht naar de Eufraat „om zijn prestige te herstellen" (aldus Van Gelderen, Bijb. Handb., I blz. 135). De in 3a genoemde nederlaag is vernietigend geweest. „Van deze schok heeft Hadadezer zich blijkbaar niet hersteld. Misschien vond hij de dood op het slagveld" (ibidem). De feiten van vs. 3 moeten dus in tijdsorde gesteld worden ná die van 10 : 15—18 (Noth geeft dit feitelijk toe (a.a. blz. 30, noot 2). Zo lang de Ammonieten niet radicaal bedwongen waren — zie 12 : 26—31 — kon David er trouwens niet aan denken een veldtocht zo ver noordwaarts te ondernemen. Dat hij dit deed was, „omdat hij verplicht was de koningen, die zich aan hem onderworpen hadden en te voren vasallen van Hadad^{c}ezer geweest waren (10 : 19), te hulp te snellen, toen l.g. hen bedreigde, en tevens omdat hij in het belang van de veiligheid van Israël de vorming van een krachtig Aramees koninkrijk ten N. en ten N.O. van zijn eigen rijk wilde voorkomen" (De Groot). Stellig is David na de slag niet verder noordwaarts getrokken. Dit was niet nodig. Na de val van Hadad^{c}ezer konden de van hem afhankelijke rijkjes in Noord-Syrië zich niet aan een zekere opneming in Davids rijk onttrekken, zie Alt, Kleine Schriften, II blz. 72.

Daar de tekst zwijgt over de plaats, waar David zijn laatste overwinning op Hadad^{c}ezer behaalde, zouden wij dit punt kunnen laten rusten, indien niet de paralleltekst een aanwijzing gaf. Vooraf nog de opmerking dat niet te denken valt aan Helam (Keil, met verwijzing naar 10 : 16 v.), omdat in cap. 10 geen sprake is van een tocht van Hadad^{c}ezer naar de Eufraat, zoals 3b uitdrukkelijk vermeldt. In 1 Kron. 18 : 3a volgt echter op de naam צובה nog חמתה, dat blijkens de ה locale „in de richting van Hamath" moet betekenen. Van Selms trekt deze woorden in zijn vertaling (blijkens zijn interpunctie) bij Zoba, maar gaat ze in zijn Uitleg voorbij. Noordtzij vertaalt „bij Hamath", maar vat dit op als een aanduiding van het gevechtsterrein. Hij denkt daarbij niet aan het „grote" Hamath aan de Orontes (later Epiphania, thans Hama geheten), maar aan het „kleine" Hamath in de nabijheid van de Hermon (dat volgens N. ook in 2 Kron. 8 : 3 voorkomt als Hamath-Zoba), „omdat anders aan Aram-Soba een geweldige uitbreiding moet gegeven worden". Maar is dit argument wel ad rem? Er wordt immers niet gezegd, dat Hadad^{c}ezer in zijn naaste omgeving verslagen is, maar בלכתו (= in zijn gaan); hij was dus reeds onderweg (zie ben. bij vs. 5) en het is weinig aannemelijk, dat hij naar het gebied bij Beth-Sean getrokken is, waar volgens Alt, Kl. Schr. I blz. 111, 247 vv. een Hamath gelegen moet hebben. De vraag mag ook gesteld worden of dit dan in 2 Kron. 8 : 3 bedoeld is. Noth is van een andere mening, zie boven, en in verband met zijn vermelding van de naam Subut Hamatu is er zelfs grond voor het vermoeden dat deze naam in de woorden צובה חמתה van 1 Kron. 18 : 3 verscholen ligt; maar zowel vocalisatie als transscriptie vormt daartegen een ernstig bezwaar.

Aan de zin „in de richting van Hamath" wordt echter ten volle recht

gedaan door Van Gelderen, die aanneemt dat (evenals straks in vs. 9) het „grote" Hamath uit Amos 6 : 2 bedoeld is, en die schrijft: „Ik stel mij het verloop aldus voor. Hadadezer, die gesteund werd door de Arameeërs van Damaskus (2 Sam. 8 : 5), wilde uit de buurt van Damaskus over Tadmor (later Palmyra geheten) naar de Eufraat. Maar David... kwam uit het Zuiden, viel Hadadezer in de rechterflank aan en gaf hem een stoot „in de richting naar Hamath" (Bijb. Handb. I blz. 135). Van G. verbindt dus 'ח met het verbum ויך. Zijn opvatting sluit in, dat de koning van Zoba de Eufraat nooit bereikt heeft. Wanneer Ps. 60 : 2 zegt dat David gestreden heeft met ארם נהרים = Mesopotamië, kan dit zo verstaan worden dat er Arameeërs uit dit gebied deel uitmaakten van Hadadᶜezers troepen, zie 10 : 16. In elk geval pleit dit gegeven niet tegen Van Gelderens opvatting. Ook Rehm zegt: „David war ihm also in den Rücken gefallen". Zie verder over dit punt bij vs. 5.

Over de krijgsgevangenen verschillen de opgaven in de paralleltekst, welke laatste gesteund wordt door de LXX. 4a luidt volgens de M.T.: *en David ontnam hem duizend en zevenhonderd ruiters en twintig duizend man voetvolk.* De LXX heeft als eerste opgave duizend wagens (ἅρματα), maar of dit berust op een andere tekst van Sm, dan wel op Kron, is moeilijk uit te maken. Het laatste is wel waarschijnlijk, want zij heeft dan ook (evenals Kron) zeven duizend ruiters, en voor het voetvolk twintig duizend. Er is veel voor te zeggen, dat in ons vers רכב uitgevallen is (aldus Keil), omdat het vreemd zou zijn dat de auteur in 4b over de paarden zou spreken zonder de wagens vermeld te hebben. Wij krijgen dan: *duizend wagens en zeven honderd ruiters* enz. Dan blijft nog het verschil tussen de 700 van Sm en de 7000 van Kron. Schulz zegt dat naast 1000 wagens 700 ruiters te laag is en verwijst naar de getallen 3000 wagens en 6000 ruiters uit I 13 : 5, maar dit gaat niet op, want er kunnen zeer velen gesneuveld zijn. Overigens is het moeilijk te gaan harmoniseren, want wie zal zeggen, in welke tekst vergissingen ingeslopen zijn? Als men let op de hoge getallen in vs. 5 en 10 : 18, is het aannemelijk dat ook de zeven honderd in 4a naar Kron veranderd moeten worden (Keil), maar het is veiliger dit pad niet op te gaan. Bepaald vreemd is dat de auteur zwijgt over het aantal der geslagenen, terwijl hij dit in vss. 5 en 14 wel vermeldt. Zouden we mogen aannemen, dat deze krijgsgevangenen niet gedood zijn? Het gebruik van לכד schijnt in deze richting te wijzen. De vraag, in sommige comm. gesteld, wat David dan met deze mannen gedaan heeft, zal echter onbeantwoord moeten blijven. Volgens Schulz zijn onder de ruiters „Wagenkämpfer" te verstaan; indien echter het getal 7000 in Kron juist is (naast niet meer dan 1000 wagens), kan een deel ervan ook heel wel als cavalerie dienst gedaan hebben. Andere volken hebben dit wapen eerder gehad dan Israël, dat pas tijdens Salomo een ruiterstoet kreeg, 1 Kon. 4 : 26, vgl. 9 : 19, 22 en 10 : 26 (volgens Deut. 17 : 16 was dit geen vooruitgang). Dat ook David in de strijd geen paarden gebruiken kon, blijkt uit 4b: *en David liet alle wagenpaarden de pezen doorsnijden, maar honderd span liet hij ervan over.* Hierin volgde hij dus het voorbeeld van Jozua, zie Joz. 11 : 6, 9, vgl. Gen. 49 : 6, waar het zelfde verbum עקר pi. gebezigd wordt van runderen. De bedoeling was de paarden door deze behandeling van de achterpoten te verlammen en ze althans voor het gebruik bij strijdwagens uit te schakelen. Wijl Israël tot nu toe een hoofdzakelijk in bergachtig gebied wonend volk was geweest, kon het met

paarden niet veel beginnen, bij de veldarbeid werden runderen gebruikt en als rijdier de muilezel, 13 : 29; 18 : 10; I 25 : 20; Richt. 5 : 10. Toch wijst het feit dat men de paarden liet leven (anders dan tevoren, 10 : 18) erop, dat men ze wel voor vreedzame doeleinden kon benutten; Schneider noemt bv. voor het draaien van het scheprad. De behandeling wordt trouwens niet toegepast op honderd span, d.i. twee honderd paarden. Deze opvatting van רכב, dat in de regel de strijdwagens zelf c.q. de wagentros aanduidt (zie bv. 1 : 6; I 8 : 11; Gen. 50 : 9), wordt hier door de context (עקר) gevorderd; het gaat over honderd „stel" of „span" wagenpaarden; indien honderd paarden bedoeld waren (Keil), zou eenvoudig פרש gebruikt zijn. VdBorn veronderstelt dat deze „voor de erewacht (15 : 1) bestemd geweest zijn"; eerder is te denken aan de koninklijke staatsiekoets, I 8 : 11.

4. **5, 6** *De Arameeërs van Damaskus.* Ook dit bericht is uitermate kort gehouden. Het sobere *en Aram van Damaskus kwam Hadadᶜezer, de koning van Zoba, te hulp* is op zichzelf wel duidelijk, maar laat de vragen naar het waar? en wanneer? open. Ook de over-oude stad Damaskus, reeds in Abrams tijd vermeld en thans nog bekend als Esj-Sjām, was het middelpunt van een klein Aramees rijk, dat behoorde tot de bondgenoten van Hadadᶜezer, waarschijnlijk geen vazalstaat, want in cap. 10 wordt het niet met name genoemd. In elk geval waren de beide volken verwant en eensgezind in hun afkeer van Israëlietische opperheerschappij in het gebied ten O. van de Jordaan en verder noordwaarts. Toch is Hadadᶜezer zijn tocht, naar het schijnt, zonder de Damaskeners begonnen. Zoals de tekst er ligt, ontvangt men de indruk dat Damaskus eerst in actie gekomen is, toen het gewaar werd dat er voor Hadadᶜezer gevaar dreigde van Davids kant, maar dat zij te laat kwamen om hun bondgenoot voor een nederlaag te behoeden. בוא betekent: ergens binnenkomen, aankomen, en de tekst kan dus zo opgevat worden: toen A.-D. aankwam (nl. in de nabijheid van het slagveld) om H. te helpen, enz. Inzover is er dan ook wel enig bezwaar tegen de voorstelling van Van Gelderen, dat Hadadᶜezer zijn tocht begon met steun van de Arameeërs van Damaskus, hetgeen zou impliceren dat beide legers ook tegelijk verslagen zijn. Deze voorstelling wordt door de tekst wel niet bepaald uitgesloten, maar de inkleding van het bericht doet toch denken aan een afzonderlijk gevecht. Maar waar is dit dan geleverd? Schulz zegt hiervan: „nicht in der Gegend des Eufrat..., denn so weit von der Heimat entfernt, hätte David kaum für den nötigen Nachschub sorgen können; er wäre vielmehr abgeschnitten worden". Inderdaad, maar niemand denkt ook dat Hadadᶜezer al bij de Eufraat was. Ook Van Gelderen niet, die alleen vermoedt dat hij over Tadmor wilde trekken, zie boven. Indien dit het geval was, mogen we het ons misschien als volgt voorstellen: Davids legermacht is na de onderwerping van Rabbat-Ammon (994) wel naar Jeruzalem getrokken (12 : 31), maar niet ontbonden. We kunnen ons haast niet anders voorstellen, dan dat er in Oost-Jordaanland bezettende troepen zijn gestationeerd gebleven; bij het vernemen van Hadadᶜezers tocht in het volgend voorjaar trekt David hem in snelle marsen achterna, waarbij hij Damaskus op grote afstand passeert (ten O. van de stad). Door dit optreden van David verrast, brengen de Arameeërs van Damaskus een leger in het veld om Hadadᶜezers troepen te ver-

sterken. Maar voordat het zover komt, is deze reeds op een punt ten N.-O. van de stad verslagen (zie Atlas, Krt. 4) en heeft David tijd gehad om tegen de Damaskeners front te maken. Dezen lijden een verpletterende nederlaag. Het verlies van 22.000 man betekent voor dit Arameese rijkje het einde van zijn onafhankelijkheid. Zakelijk maakt het niet veel verschil of we נציב opvatten als landvoogd, stadhouder, of als bezetting; immers wat kon een beambte van David beginnen zonder een militaire formatie van genoegzame sterkte? Daar de praep. bij ארם niet על is, doch ב, heeft *David legde bezettingen* de voorkeur. Onjuist is dat nesîb niet landvoogd kàn betekenen (Keil), want dit is stellig het geval in 1 Kon. 4 : 19. Daardoor werd de onderwerping geëffectueerd. Immers de Arameeërs komen in dezelfde positie t.o. David als de Moabieten. ארם is formeel wel aanduiding van het land, en daarom als femin. geconstrueerd (Smith; vgl. ותהי, vs. 5), maar zakelijk ziet het op het volk dat werd *tot knechten die schatting opbrachten*. Het slot van vs. 6 brengt tot uitdrukking dat Davids buitengewone voorspoed en de schitterende resultaten van zijn oorlogvoering alleen te danken waren aan de hulp van Jahwe. Hij *gaf aan David de overwinning.* ישׁע hif. is hier niet verlossen, bevrijden als bv. Richt. 2 : 18; 3 : 31, maar helpen, of nog meer concreet: doen overwinnen, vgl. Deut. 20 : 4. בכל enz. is volgens Hertzb „so oft er (auch) auszog"; juister is de locale opvatting: *overal waar hij heentrok* (vgl. Méd), of iets minder lett.: op al zijn veldtochten. Wanneer men van deze uitspraak niet anders weet te zeggen dan „abschlieszende Bemerkung" (Schulz) of „redactionele formule als van I 18, 12" (VdBorn), getuigt dit niet bepaald van feeling voor het gewijd karakter der Oudtestamentische geschiedschrijving. Wat David, de herdersknaap van weleer, in een reeks met gunstige uitslag bekroonde gevechten bereikt heeft, was fenomenaal. Daarom laat de auteur uitkomen, dat de eer hiervan alleen aan Israëls God toekwam. Dit is geen vroomklinkende fraseologie. Terecht zegt Hertzb: „Damit ist nach Norden zu ein groszer Komplex unter die Botmässigkeit Davids gekommen. Daher wird an dieser Stelle .... ausdrücklich an die „Hilfe" des Herrn erinnert", vgl. Schneider, Gutbrod.

7, 8 *De buit van Hadadᶜezer.* Wat de auteur over het conflict met Aram-Damaskus te zeggen had, heeft hij in vss. 4—5 afgedaan. Blijkbaar volgde deze overwinning zeer spoedig op de in vs. 3 vermelde op Hadadᶜezer. Na deze onderbreking komt een mededeling aangaande de op laatstgenoemde koning behaalde buit. Een woord van onzekere betekenis daarin is שׁלט, maar de lexica zijn het er over eens, dat de meest waarsch. en het best passende betekenis toch is „schilden". Volgens Ges-B spreken de oude vertt. van kokers of schilden, Köh-B (kleiner) Rundschild. Behalve in de paralleltekst komt het nog op 5 plaatsen voor, en de vertaling schilden is overal bruikbaar. Voor deze opvatting pleit ook de toevoeging van LXX aan het slot van vs. 7: „en deze heeft Sisak, de koning van Egypte, weggenomen, toen hij optrok tegen Jeruzalem in de dagen van Rehabeam (Vat. foutief Ἰεροβοαμ), de zoon van Salomo". Dit moet berusten op 1 Kon. 14 : 26. Daar is echter מגן gebruikt van de schilden van Salomo. De LXX (die dáár volgens cod. Vat. Hadadᶜezer noemt) verwart deze dus met de op Hadadᶜezer veroverde voorwerpen, maar houdt deze toch voor schilden. (Hier in vs. 7 vert. zij χλιδωνες = armbanden, Vulg arma). Het is mogelijk dat de buitgemaakte schilden niet van massief goud, doch

met goud beslagen waren. Na היו is wrsch. met Kron. על te lezen, dus: *die de knechten van Hadad^cezer gedragen hadden;* te denken is aan de lijfwacht van de koning, of aan zijn hoofdofficieren. David liet de schilden *naar Jeruzalem* brengen, vgl. I 17 : 54. Over de bestemming zie vss. 11 v. Dit geldt ook voor de voorraad koper, welke David aantrof in Hadad^cezers gebied, waarheen hij zich dus na zijn overwinning begeven heeft. Merkwaardig is dat we niets vernemen over een regeling van de politieke status van Zoba, zoals dit t.a.v. Damaskus het geval was. Een reden daarvoor wordt niet vermeld. Maar vermoedelijk geeft de geografie hier een aanwijzing. Damaskus lag niet ver ten N. van het gebied der Oostjordaanse Israëlietische stammen en mocht niet de kans krijgen hier opnieuw moeilijkheden te veroorzaken. De bezetting van deze stad en omgeving was de afgrendeling van het (in engere zin) onder Davids gezag staande territorium. Verder noordwaarts kon David genoegen nemen met „Oberheit über die als Vasallen belassenen aramäischen Könige" (aldus Alt, „Das Groszreich Davids", Kl. Schr. II blz. 72, waar hij tevens betoogt dat Davids „Herrschaftssystem" zich met allerlei differentiatie uitstrekte tot aan de Eufraat). Tot de benoorden Damaskus liggende gebieden behoorde ook Zoba. Uit dit land voert David *zeer veel koper* weg (somm. vertalingen spreken van „brons", maar dit begrip onderstelt alweer een zekere bearbeiding, nl. vermenging met tin, terwijl we vlak bij de mijnen eerder aan kopererts hebben te denken). Hij vond deze voorraad m.n. in בטח en ברתי, *steden van Hadad^cezer.* Kron heeft als eerste stad טבחת, dat er uitziet als een correctie van Sm en dat men gaarne in verband brengt met een in de Amarna-brieven genoemd Tubichi, dat volgens Sanda (bij Schulz) „entweder in Coelesyrien am oberen Orontes oder am nahen Abhange des Gebirges zu suchen ist". Noordtzij zegt nog nader: „het huidige Et-Tajjibe, iets ten Z. van Baälbek". Nog iets zuidelijker lag een plaats Bereitan, die identiek zou kunnen zijn met Berotaj. Kron noemt deze stad niet, maar wel Kûn, dat volgens Furrer (bij Noordtzij) overeenkomt met Kuna en nog meer zuidwaarts lag. In Atlas, krt. 16, staat deze plaats meer noordelijk aangegeven. Deze „identificaties" zijn dan ook niet volkomen verantwoord. Maar afgedacht van de overeenkomst in de vorm der namen, worden zij aanbevolen door het feit dat in de streek van Damaskus kopermijnen lagen (zie bv. Böhl in BKW I art. Koper; Noth ZDPV 1951, blz. 23). Ook de Assyrische koning Adadnirari III heeft daar koper vandaan gehaald, toen hij ± 800 v. Chr. Damaskus veroverde (Zie De Groot, Noordtzij, Van Gelderen in Bijb. Handb. blz. 156; ook Noth in a.a. blz. 19—50).

Vermeldenswaardig is dat de par.tekst nog de volgende mededeling bevat: „daarvan heeft Salomo de koperen zee gemaakt, de zuilen en het koperen gerei" — en dat in ons vs. 8 de LXX bijna woordelijk hetzelfde heeft. De mening van Smith dat „it has probably come from Chronicles into the Greek of Samuel" (evenzo Rehm in zijn boven blz. 156 genoemde studie, blz. 51) is meer acceptabel dan zijn opmerking „an addition to be judged like that to vs. 7", want deze berustte op een vergissing (zie aldaar), maar er is geen reden om 1 Kron. 18 : 8b in twijfel te trekken.

9, 10 *Het gezantschap uit Hamath.* 9a bevestigt onze opvatting aangaande het definitief karakter van Hadad^cezers nederlaag, vs. 3. De tijding daarvan komt ter ore aan תעי enz. In Kron heet hij תעו, welke naam algemeen

juister wordt geacht. De LXX (cod. B) heeft Θουου, wat aan Kron ontleend kan zijn. Als argument voor deze voorkeur noemt Noordtzij „het feit, dat we onder de Mitanni namen aantreffen als Taoe, Tagoe, Takoe". Deze redenering behoeft nog niet afgewezen te worden, ook al betwijfelt men of To^{c}û van Hamath als een Mitanni-vorst is te beschouwen. De Mitanni-staat was tussen 1700 en 1500 een der machtigste staten in Voor-Azië, doch is later onder de aanvallen der Hethieten sterk verzwakt en ± 1300 door Assyrië geannexeerd, zie A. A. Kampman, Ex Oriënte Lux, Gesch. der Hethieten, jaarg. 1935—1939, speciaal 1936 blz. 230 v., 1938 blz. 384 v., ook Van Gelderen Bijb. Handb. I 102 vv. Bij koning To^{c}û zijn we echter weer 3 eeuwen verder, en daarom is zijn rijk eerder te zien als een restant van het grote Hethietische rijk, dat kort na 1200 vernietigd is, zie Gispen, art. Hethieten in BE en Chr. Enc^{2}, ook K. Bitzel, art. Hethiter in RGG^{3}. Dit is ook het gevoelen van A. Alt, Kl. Schr. II blz. 73, vgl. Noth blz. 180, noot 3. Stellig is dit veel waarschijnlijker dan het gevoelen van Schulz, dat Hamath „ebenfalls ein aramäisches Reich" was, want van de Arameese heerser Hadad^{c}ezer zegt vs. 10, dat deze een איש מ׳, een tegenstander *van* (of voor) *To^{c}û geweest was.* De constructie (zonder ל vóór תעי) is eigenaardig, maar niet zonder analogie (Smith wijst op Jes. 41 : 12) en zij mag geen reden zijn om de naam תעי te schrappen (VdBorn), waardoor de zin zijn motiverende betekenis verliezen zou. De plur. מ׳ zegt dat Hadad^{c}ezer hem veel last bezorgd had; Van Gelderen vert. daarom: „een permanente vijand", zie zijn K.V. van 2 Kon. 14 : 25, 28. De vert. van היה als plusqu. is gemotiveerd door de overweging, dat dit nu tot het verleden behoorde (zo ook VdBorn). Dat in vs. 9 het „grote" Hamath aan de Orontes, 200 km ten N. van Damaskus, bedoeld wordt, is buiten discussie.

Er bestaat een nauw temporeel verband tussen vs. 9 en vs. 10. Zeker niet lang na het ontvangen van de goede tijding van Hadad^{c}ezers ondergang zendt To^{c}û een gezantschap naar David teneinde *hem te begroeten,* zelfde term in I 10 : 4; 17 : 22; 25 : 5; de oorspr. betekenis „naar zijn welstand vragen" staat hier op de achtergrond; het gaat om een hoffelijke betuiging van vriendschap, maar ook לברכו: *om hem geluk te wensen,* misschien nog juister: te complimenteren, te huldigen, *omdat hij Hadad^{c}ezer bestreden en verslagen had.* De strekking van ברך varieert enigszins met de omstandigheden, vgl. bv. 6 : 20, I 13 : 10; 25 : 14. De daad van To^{c}û betekent niet, dat hij onderwerping aanbiedt; wel ligt er een erkenning van Davids meerderheid in, vandaar dat Van Gelderen kan zeggen: „Davids relatie tot Hamath is meer die van protector tot cliënt dan die van suzerein tot vasal" (zie zijn K.V. van 2 Kon. 14 : 28). Hiermede in overeenstemming is dat To^{c}û een kostbaar geschenk laat aanbieden, bestaande uit כלים, *voorwerpen,* waarsch. vaatwerk, vazen, misschien ook wapenen *van zilver, van goud en van koper.* כסף staat dikwijls voorop, maar in Kron komt eerst זהב, de volgorde doet dus niet ter zake.

Het gezantschap staat onder leiding van een der hoogst geplaatsten, To^{c}û's zoon met de merkwaardige naam יורם, naar het schijnt een zuiver Israëlietische naam, zie bv. 2 Kon. 8 : 16, maar in Kron heet hij הדורם, aan welke vorm de LXX 'Ιεδδουραν ontleend zal hebben. Het is begrijpelijk dat men lange tijd laatstgenoemde naam voor de oorspronkelijke heeft gehouden, omdat hij de heidense godennaam hadad vertoont (Schulz en Hertzb vermoeden een ver-

schrijving van חדדרם = Hadad is verheven, als eigenlijke naam, vgl. Hadadᶜezer), terwijl men ondenkbaar achtte dat een heidense prins een naam zou dragen, die beduidt „Jahwe is verheven". Toch zal de auteur de naam niet opzettelijk gewijzigd hebben. Maar nu is het merkwaardig dat men blijkens Assyrische teksten te Hamath een god kende met de naam Jahu, die trouwens daar alleen in theofore eigennamen voorkomt. De Groot zegt dat deze naam niet met Jahwe gelijkgesteld mag worden. Maar volgens Van Gelderen, aan wie wij deze gegevens ontlenen, is het volstrekt niet uitgesloten, dat de naam Jahwe vanuit Israël in Hamath bekend geworden en naast inheemse godheden vereerd is (zie zijn K.V. op 2 Kon. 17 : 24 v.). Joram en Hadoram zijn dan twee versies van dezelfde naam. Noordtzij denkt dat „beide namen wel hebraïseringen zullen zijn van de echte". Wellicht ontvangen we later meer licht over genoemde godheid.

11, 12 *Buit voor Jahwe.* Volgens VdBorn komen deze vss. uit een andere context en veronderstellen ze dat nog meer gezantschappen met geschenken zijn voorafgegaan. Het גם laat zich echter beter (met Schulz) verklaren uit de bedoeling van de auteur om in 11b die andere „geschenken" zelf te gaan vermelden. Deze term geldt in eigenlijke zin alleen voor de vrijwillig aangeboden kostbaarheden uit Hamath, die met אתם zijn aangeduid, de andere waren door David buitgemaakt, zie Kron. הקדיש is evenals Richt. 17 : 3 voor heilig gebruik bestemmen, wijden aan Jahwe. David erkent de facto, dat hij zijn overwinningen, ook de hulde van Toᶜû, aan Jahwe te danken heeft en bestemt de ontvangen huldeblijken voor het heiligdom. Misschien stond hem reeds een plan tot tempelbouw voor de geest, vgl. 1 Kron. 26 : 26 v. ליהוה — de gewijde voorwerpen en geldvoorraden werden in speciale zin eigendom van Jahwe. Het הקדיש in 11b behoeft niet als plusqu. te worden opgevat (N.V. e.a.), het slaat op verschillende successieve wijdingen, ook van later tijd. עם— *samen met het zilver en het goud, dat hij gewijd heeft van al de volken, die hij heeft onderworpen;* pi. van כבשׁ alleen hier (ontbreekt in Kron), maar de betekenis staat vast, zie bv. Gen. 1 : 28 (qal) en Num. 32 : 22 (nif.).

In de opsomming van deze volken (telkens met מן als voortzetting van מכל etc.) heeft ארם verdenking gewekt, omdat behalve 9 mss. ook LXX en Syr. vertaling als eerste naam אדם hebben (zie BH), en last not least ook Kron met Edom begint. Voor Smith, Schulz, VdBorn e.a. is dit een reden om ons vs. naar Kron te „corrigeren", dus אדם te lezen. Toch is dit m.i. niet verantwoord, want 1⁰ de lezing der 9 mss. kan op verwisseling van ד en ר berusten; 2⁰ de oude vertt. kunnen hun „Edom" aan Kron. ontleend hebben; en 3⁰ in Kron. ontbreekt Aram en dat zou bij de genoemde emendatie dan ook in vs. 12 het geval zijn. Terecht zegt Keil daarvan: „eher könte *Edom* fehlen . . ., weil die Besiegung Edoms erst in den folgenden Versen erwähnt ist". Evenzo Hertzb en Méd i.o.m. de Vulg. De vermelding van Hadadᶜezer aan het slot zou het ontbreken van Aram niet kunnen dekken (Smith), want Aram omvat veel meer dan Zoba, zie vss. 5—6 en 10 : 19. Het is in het algemeen volstrekt niet nodig de verschillen tussen Sm en Kron weg te werken, er is immers ook nu geen tegenspraak. De volgorde in de reeks volkennamen wijkt af van die in vss. 1—8, hetgeen kan wijzen op overname uit een andere bron. Bovendien treft de vermelding der בני עמון (bijna overal in deze vorm), waarover cap.

10—12 uitvoerig zullen spreken, en van עמלק, een der aartsvijanden van Israël, Ex. 17 : 8—16; Deut. 25 : 17—19. Over een conflict van David met dit volk uit de Sinaïetische woestijn, dat Saul had moeten uitroeien, I 15 : 1—3, vinden wij nergens nadere berichten, tenzij we moeten denken aan Davids tocht uit I 30 : 7—20. In elk geval heeft David wel grondig met hen afgerekend, want later wordt van de Amalekieten geen vijandig optreden meer vermeld, alleen de vernietiging van de rest van Amalek in 1 Kron 4 : 43.

Een kleine oneffenheid is dat als laatste in de reeks niet een volksnaam staat, maar שׁלל enz. We zullen de praep. מן hier dan ook het best kunnen voorbijgaan, anders zou men er stricto sensu in kunnen lezen, dat alleen het zilver en het goud uit de buit van Hadadᶜezer geheiligd werden, wat niet de bedoeling kan zijn. Het gaat over de gehele buit, die vss. 7—8 wel kort vermeld was, maar zonder nadere bestemming (in de paralleltekst is deze mededeling niet opgenomen). De auteur wil laten uitkomen, dat David ook dat alles niet voor zichzelf hield, maar het toevoegde aan de tempelschat; ook de gouden schilden niet uitgezonderd. Het spreken van oorlogsbuit schijnt het opbrengen van een jaarlijkse schatting door Zoba uit te sluiten. Het inzamelen, transporteren en deponeren van alle buitgemaakte goederen zal wel veel tijd in beslag genomen hebben. Het oorlogsbedrijf ging intussen voort.

5. **13, 14** *De Edomieten.* De eerste woorden van vs. 13 leveren op zichzelf geen moeilijkheid op. Ze zeggen eenvoudig: *en David maakte (zich) naam* (N.V.: verwierf zich roem). Het pron. reflex. ontbreekt in het Hebr., maar is in het Nederlands bijna onmisbaar. Nu laten sommigen dit zinnetje op het voorafgaande slaan, zo bv. Hertzb en VdBorn: „Zo maakte David zich beroemd". De meesten verbinden 13a echter met hetgeen volgt, bv. De Groot, die het (in navolging van Schulz) in die zin opvat dat David bij zijn terugkeer een gedenkteken liet oprichten. Deze betekenis is evenwel voor שׁם niet te bewijzen en zou alleen aanvaardbaar zijn, als de tekst een duidelijke aanwijzing in die richting gaf, hetgeen niet het geval is. Schulz wijst op Gen. 11 : 4 als analoog geval, maar ook daar komen we met de betekenis „naam" of „roem" volkomen uit. Een ernstig bezwaar is ook dat het allerminst was in Davids geest om voor zich een gedenkteken op te richten, zelfs Saul bouwde na een overwinning op de Filistijnen nog een altaar I 14 : 35. Veel van wat Schulz verder aanvoert, kunnen we voorbijgaan. Maar zijn bezwaar tegen de gewone zin van שׁם: „man sieht nicht ein warum er sich erst jetzt Ruhm erworben haben soll, auf der Rückkehr" is niet ongegrond. Om het te weerleggen, moeten we eerst ingaan op 13b, waar de M.T. niet ongeschonden is gebleven. De woorden „bij zijn terugkeer van zijn verslaan der Arameeërs in het Zoutdal enz." leveren geen houdbare zin op, want de Arameeërs zijn in geen geval in het Zoutdal (zie hierover ben.) verslagen. Dit kan alleen van de Edomieten gezegd worden, zie 1 Kron. 18 : 12; Ps. 60 : 2; laatstgenoemde plaats hangt nauw samen met ons vs., want zij spreekt ook eerst van de nederlaag der Arameeërs, en daarna van een terugkeren (echter niet van David, doch van Joab). Dit laatste element ontbreekt in Kron, waar bovendien Abisaï subject is van הכה. Uitgaande van het feit dat volgens beide vss. de Edomieten in het Zoutdal verslagen zijn is volgens De Groot de oplossing van de moeilijkheid in 13b ge-

vonden, als men i.p.v. ארם leest אדם, dus: „bij zijn terugkeer nadat hij de Edomieten verslagen had" (zo ook Rehm; de N.V. heeft „door het verslaan", maar dat staat er in geen geval). Het grote bezwaar hiertegen is dat er reeds over terugkeer uit de strijd gesproken wordt, voordat het conflict zelf genoemd is. בשׁבו enz. moet slaan op een vooraf vermelde veldtocht. Daarom is een andere oplossing verkieslijker, nl. dat men de M.T. handhaaft, maar na ארם laat volgen הכה (of volgens Keil ויך) את־אדם. Tekstcritische grond hiervoor is de tekst van de LXX: ἐπάταξεν τὴν Ἰδουμαίαν. Het uitvallen van de genoemde woorden uit de oorspr. Hebr. tekst is volkomen verklaarbaar door de grote overeenkomst tussen ארם en אדם, echt een geval dus van vergissing door een homoioteleuton. In dit geval vullen dan M.T. en LXX elkaar aan, want de laatste heeft overgeslagen wat op Aram, de eerste wat op Edom betrekking had. Deze oplossing schijnt inderdaad verantwoord, zij wordt voorgestaan door Keil, Schulz, Leimb, VdBorn, Hertzb en Méd, waarbij dan in de regel (ook op grond van LXX) vóór בשׁבו een waw copul. gelezen wordt. Keil doet dit niet, maar verbindt aldus: „als er vom Schlagen Arams zurückkehrte, und schlug Edom" (beslist verwerpelijk is dit zeker niet, zie mijn K.V.). Met de waw luidt de vert. *en bij zijn terugkeer van het verslaan der Arameeërs, versloeg hij de Edomieten in het Zoutdal achttienduizend man.* Bij deze woordschikking is dan tevens verkregen, dat 18a niet afhankelijk is van 18b; waarmede het boven geciteerde bezwaar van Schulz is ontweken. 18a is dan een zelfstandig zinnetje, waarin we alleen het גדול bij שׁם node missen (vgl. 7 : 9, waarop ons vers schijnt terug te slaan, maar ook 7 : 23 heeft alleen שׁם), Hertzb vertaalt daarom: „So gewann David einen (groszen) Namen".

Hertzb maakt ook de juiste opmerking: „Die anderthalb Verse über Edom wirken wie ein Nachtrag, gehören aber hierher". Inderdaad maakt de expeditie naar Edom geen deel uit van de krijgstocht tegen de vss. 3—8 genoemde volken ten N.-O. van Kanaän. Het gebied van Edom lag ten Z. van de Dode Zee, in en aan weerszijden van de Araba; het speciaal aan de Edomieten behorende gebergte Seïr lag ten Z. van Juda, Gen. 36 : 8; Deut. 2 : 5. Er was echter wel degelijk verband tussen beide veldtochten. Vs. 13 geeft zelfs de indruk dat David, terugkerende uit het noorden, tegelijk doortrok naar de vijand in het zuiden. Ongetwijfeld zal hij tijd nodig gehad hebben om zijn leger opnieuw voor de strijd toe te rusten en zal hij eerst in het volgend voorjaar (d.i. 992 v. Chr. zie bij 7 : 1) uitgerukt zijn. Maar dit was dan ook urgent. Er moet ook een zakelijk verband aangenomen worden, anders zou David werkelijk niet terstond zich weer in de strijd begeven hebben. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Keil gelijk als hij aanneemt, dat de Edomieten van de afwezigheid van David en zijn troepen, die tot voorbij Damaskus in het veld stonden, gebruik gemaakt hebben voor een inval in het Z. van Kanaän. Keil beroept zich hiervoor niet alleen op Ps. 60 : 2 (dat ook de nauwe samenhang van beide veldtochten toont, trouwens de gehele psalm wijst op een zeer gevaarvolle situatie, zie J. Ridderbos, De Psalmen), maar ook op 1 Kon. 11 : 15 v., waar in korte trekken een geduchte en bloedige wraakneming van David aan Edom wordt beschreven, die kennelijk is voorafgegaan door een ernstige aanslag van Edom op Israëls veiligheid (vgl. Leimb). Ook Van Gelderen plaatst de daar vermelde feiten in dezelfde oorlog als die in onze vss. 13—14 (zie zijn K.V. van 1 Kon.).

Daarover kan ook wel geen twijfel bestaan, want beide teksten wijzen op een grondig breken van Edoms tegenstand. Het kreeg een verpletterende nederlaag te incasseren *in het Zoutdal,* dat vanwege de overeenkomst met מלח door vele comm. met Wadi el-Milk ten O. van Berséba (in Juda) wordt geïdentificeerd (dit op het voetspoor van F. Buhl, Geographie des alten Palästina, 1896, blz. 88), maar door anderen veel zuidelijker wordt gezocht in Wadi-melihi, 30 km ten W. van Petra (aldus Sanda bij Van Gelderen die bij 2 Kon. 14 : 7 deze opvatting ook uitvoerig tegen Dalman verdedigt). Het is inderdaad het meest aannemelijk dat de Edomieten in hun eigen land en niet op Judees grondgebied verslagen werden (zie Atlas, krt. 3, 9, 26). Volgens Kron geschiedde dit door Abisaï; Ps. 60 : 2 spreekt van Joab en ons vs. 13 schrijft de overwinning toe aan David (zo ook 1 Kon. 11 : 15), maar deze voorstellingen zijn niet onverenigbaar, daar immers Abisaï onmiddellijk stond onder zijn broeder Joab (zie 10 : 9 vv.), die weer de krijgsoverste was van David (vs. 16), maar aan de koning schonk Jahwe de overwinning, vs. 14. Dat het aantal der gevallenen op 18.000 man wordt gesteld (in Ps. 60 : 2 op 12.000), kan zo verklaard worden, dat ook meegerekend zijn allen die na de slag nog in Edom gedood zijn (1 Kon. 11 : 16).

Het radicaal karakter van de nederlaag der Edomieten blijkt uit hun volledige onderwerping. Zij krijgen dezelfde positie als de Moabieten (vs. 2) en de Arameeërs van Damaskus (vs. 6), alleen is er geen sprake van schatting opbrengen. Dat David echter door geheel Edom bezettingen legde, was op zichzelf al een zware last. Over נציב zie bij vs. 6. 14b voegt aan 14a zakelijk niets nieuws toe, maar is toch niet een letterlijke herhaling. Schulz veronderstelt dat het in twee etappes van de rand in de tekst gekomen is. Dit is niet onmogelijk, maar de woorden staan (ook door het getuigenis van de LXX, cod. Al.) tekstcritisch vast genoeg om ze te handhaven. Ze accentueren, evenals 14c, het totaal karakter der onderwerping. Het als refrein klinkende slot van vs. 14, gelijkluidend met dat van vs. 6, heeft hier nog rijker inhoud dan daar. David heeft „ein Bollwerk unterworfener Völker um sein eigentliches Land herumgelegt" (Hertzb). Maar alleen Gods hulp heeft hem daartoe in staat gesteld.

15—18 *David en zijn staf.* 15a herinnert 5 : 5 slot met dit kenmerkend onderscheid, dat hier sprake is van כל־י' als één geheel. Juda wordt niet eens meer apart genoemd, dus Israël = het volk der 12 stammen, zie bij 5 : 1—3 en 5. Davids machtsgebied strekte zich ver buiten de grenzen van Palestina uit, maar in de eerste plaats was toch Israël zijn volk; Moab, Ammon e.a. stonden buiten dit volk, dat het eigendom van Jahwe was, Ex. 19 : 5 v. Er ligt in 15a ook dat geheel Israël „Davids regeermacht erkende" (Noordtzij). En 15b voegt eraan toe dat hij als koning *voortdurend recht en gerechtigheid oefende* en handhaafde. Het partic. עשׂה drukt met היה het blijvend bezig zijn uit. משׁפט ziet op de rechtspraak, een der belangrijkste delen van het koninklijk werk, het geven van rechtsbeslissingen in de naam van Jahwe, zoals ook reeds Mozes en de richters deden. Duidelijk zien wij dat bv. Ex. 18 : 13; Richt. 4 : 5. Zie Hertzb, Die kleinen Richter in Th.L.Z., 1954, blz. 285 vv., Gispen in BE s.v. Rechtspraak. צדקה is de gerechtigheid, die Davids gehele regeerbeleid kenmerkte. Zijn taak, maar ook zijn streven was: het goddelijk recht door al

zijn handelingen te realiseren. Hertzb's vertaling „David war darauf bedacht usw." is minder juist, zij zou een ander verbum dan עשׂה vereisen. David verschafte metterdaad recht *aan* (beter dan „onder", zoals De Groot en de N.V. hebben, er staat niet בּ, maar ל) *zijn gehele volk*, dus aan hoog en laag beide. Een voorbeeld hoe David voor elk toegankelijk was levert cap. 14, vgl. ook 15 : 2. Het getuigenis dat hier van David gegeven wordt toont hem als de ware theocratische koning, die vasthoudt aan de wet van Jahwe, Deut. 17 : 18 vv., en daarin zelf weer type is van de Messias-Koning, 23 : 3 v.; Ps. 72 : 2; Jer. 23 : 5; 33 : 15. Zie over de strekking van vs. 15 Gutbrod, blz. 124 v.

In vss. 16—18a ontbreekt elke verbaalvorm; we treffen hier alleen korte nominaalzinnen. יואב, reeds genoemd in 2 : 12 vv. als krijgsoverste van David in diens Judeese periode, wordt genoemd als bevelhebber over de gehele Israëlietische strijdmacht; dit moet de bedoeling zijn, al staat er alleen *Joab was over het leger*, vgl. 20 : 23. Als zoon van צרויה, Davids (oudere) halfzuster, was hij een oomzegger van David, zie bij 17 : 25. Eerste raadsheer van de koning voor de „bürgerliche Verwaltung" (Schulz) is יהושׁפט (= Jahwe verschaft recht); de bet. van אחילוד is onzeker; Kö.Wb: „ein Bruder ist geboren", maar Schulz verwerpt dit onder verwijzing naar Caspari's verklaring: „mein (göttlicher) Bruder soll zeugen", terwijl Oosterhoff aantekent (blz. 69): „waarschijnlijk een verschrijving van Abihud", maar dezelfde naam staat ook 20 : 24 en 1 Kon. 4 : 3. Jehosafat diende dus ook onder Salomo en wel in gelijke functie. מזכיר, eig. part. hif. van זכר, dus: „die in herinnering brengt, doet gedenken" heeft hier zeker breder zin, hij is de man die de regeringszaken voorlegt aan de koning en hem daarbij van advies dient. Zo Van Gelderen, K.V. van 1 Kon. 4 : 3, waar hij als taak ook noemt het opstellen van gedenkschriften. De beste vertaling zal wel zijn *kanselier* (zo de meesten; VdBorn: vertrouwensman, maar dat is geen officiële titel, en meer geschikt als weergave van רעה, 15 : 37; 16 : 16; 1 Kon. 4 : 5). De kanselier is „de rechterhand des konings" (Noordtzij), die hem ook naar buiten kan vertegenwoordigen, 2 Kon. 18 : 18. Volgens Rehm zijn de ambten van mazkîr en sofēr, vs. 17, „wahrscheinlich ägyptischen Einrichtungen nachgebildet"; zo ook Leimb, die zich hiervoor in den brede beroept op J. Begrich, Z.D.M.G. XI (1933). Volgens B. is mazkîr weergave van het Egyptische whm = Sprecher, Melder; deze was de tussenpersoon tussen koning en volk, „auch Vermittler des königlichen Willens an das Land". Daarentegen is de sofēr meer de man van de pen, zoals zijn naam te kennen geeft. „Dieser führt die königliche Korrespondenz, fertigt Erlasse, Urkunden und Gesetze aus, kurz, er ist der Geheimsekretär des Königs in privaten und staatlichen Angelegenheiten. Er vollzieht ferner die Bekanntmachung der Gesetze und Erlasse". Tot zover Begrich, die later in een art. „Sofēr und Mazkîr" (ZAW, 1940/41, blz. 1—29) o.m. betoogt dat David welbewust het ambt van vizier niet heeft overgenomen. Of bij sofēr en mazkîr de overeenkomst in werkzaamheden inderdaad te danken is aan „Nachbildung" naar Egyptisch model, laten wij hier in het midden. Het ambt van *staatssecretaris* kan zich heel goed uit dat van kanselier ontwikkeld hebben; in 20 : 24 staat hij terstond na de laatstgenoemde functionaris, waaruit mag afgeleid dat hij zijn opdrachten van hem ontving. Hoewel van grote betekenis voor de administratie van het rijksbestuur was hij toch een figuur van de tweede rang. De

naam van deze hoge beambte was tijdens Davids regering שְׂרָיָה (= Jahwe heeft gestreden). Weliswaar noemt Kron. hem שַׁוְשָׁא, maar omnium consensu is dezelfde persoon bedoeld. De namen zijn te ongelijk om de ene uit verschrijving van de andere te verklaren. Seraja is een ook uit 2 Kon. 25 : 18 bekende echt-Israëlietische naam, maar Sawsa is een vreemde naam. Volgens VdBorn is het (evenals Sisa) een variatie van een Egyptische naam, vgl. de naam van Sisa's zoon Elihoref, 1 Kon. 4 : 3, waarop Beek wijst, a.w. blz. 62. Seraja draagt in 1 Kon. 4 : 3 de naam שִׁישָׁא en in 20 : 25 kan שְׁיָא of שְׁוָא een verkorte vorm ervan zijn. We zullen moeten aannemen dat deze schrijver onder twee namen bekend stond. Ook de codices van de LXX verschillen telkens onderling in de weergave, voor ons vers heeft de Al. Σαραιας, maar de Vat. 'Ασα in Kron resp. Σουσα en 'Ιησους.

Aan Seraja was reeds voorafgegaan de vermelding van de beide priesters Zadok en Abjathar. Er waren natuurlijk veel meer priesters, maar deze twee stonden aan het hoofd van de priesterschap. Dat zij hier genoemd worden, betekent niet dat zij in gelijke zin als bv. Joab en Josafat dienaren van David waren. De priesters stonden rechtstreeks in dienst van Jahwe. Maar de hoofdrepresentant van Jahwe was de koning en daarom mogen in de rij van hoogwaardigheidsbekleders der theocratie deze hoogste geestelijke ambtsdragers niet ontbreken. צדוק, wiens naam wrsch. een verkorte vorm is van יהצדק en volgens Kö.Wb betekent „Gerechtigkeitsvoll ist Jahwe", was als de zoon van אחיטוב (= broeder is goedheid) een afstammeling van Aäron in de linie van Eleazar, 1 Kron. 6 : 4—8; 24 : 3. Het is allerminst verantwoord om het *zoon van Achitub* op grond van I 22 : 9 te beschouwen als een (van haar plaats geraakte) appositie bij de opgaven betreffende Abjathar, zoals Schulz (in navolging van Wellhausen) wil. Er zullen nog wel meer mannen van die naam geweest zijn, bovendien zou *Zadok*, hier voor de eerste maal genoemd, dan geheel zonder patronimicum staan. Uit 1 Kron. 16 : 39 weten wij dat hem de leiding van de offerdienst in de tabernakel op de hoogte te Gibeon werd (en wrsch. ook reeds tevoren wàs) toegewezen, maar in 15 : 24—29, 35 treffen wij hem te Jeruzalem (ook 1 Kon. 1 : 32). Dat hij telkens in de eerste plaats genoemd wordt, vindt wellicht zijn verklaring in het feit, dat hij door Salomo (na Abjathars verbanning) als enige hogepriester aan het hoofd der Jeruzalemse priesterschap werd aangesteld, 1 Kon. 2 : 35. Eigenlijk kon er ook maar één hogepriester zijn, maar de historie sprak hier een woordje mee. Immers gedurende Davids omzwervingen was Abjathar hem a.h.w. door God zelf toegezonden en deze droeg de efod, I 22 : 20 vv.; 23 : 6.

Nu is het uitermate vreemd, dat de M.T. èn in vs. 17 èn in de parelleltekst naast Zadok אחימלך בן־אביתר noemt (Kron heeft eigenlijk אבימלך, maar de bêt zal op een schrijffout berusten). Het ligt voor de hand dat men vrij algemeen aanneemt, dat de beide namen door onoplettendheid bij het afschrijven van plaats verwisseld zijn, maar bij een zo bekend persoon als Abjathar is zulk een vergissing toch wel moeilijk denkbaar, en ook dan blijft het vreemd dat Kron de fout niet hersteld heeft. Dit zou zijn oorzaak hierin kunnen vinden, dat de schrijver van Kron inderdaad ook een Achimelech-ben-Abjathar kende, want hij noemt deze in 1 Kron. 24 : 6, in vss. 3 en 31 ook, maar zonder appositie. Dus Abjathar had (behalve Jonathan, 15 : 27) ook een zoon die Achi-

melech heette, en Keil meent dat deze hier bedoeld is. Maar al heeft deze jongeman zijn vader in later tijd soms wel vervangen of bijgestaan, dat hij hier naast Zadok als hoofdpriester vermeld zou staan, is toch beslist uitgesloten. Als wij in aanmerking nemen, dat de in 1 Kron. 24 genoemde zoon van Abjathar in Sm en Koningen onbekend is, en dat Abjathar èn in de plaatsen van cap. 15 èn in 20 : 25 steeds als de collega van Zadok vermeld staat, en tevens dat hij tot aan Salomo's verheffing in functie gebleven is, 1 Kon. 1 : 7, 25; 2 : 27, 35, en last not least dat zijn vader werkelijk Achimelech heette, I 22 : 20, dan is er genoegzaam grond om een onopzettelijke verwisseling der namen van vader en zoon aan te nemen, zodat in de oorspr. tekst אביתר vooropging en 'אח volgde. De fout moet dan al vroeg gemaakt zijn, want de LXX stemt met de M.T. overeen. Ook Abjathar stamde van Aäron af, maar in de lijn van diens jongste zoon Ithamar, zie 1 Kron. 24 : 3; hij was uit het nageslacht van Eli, waarover zo zware bedreigingen waren uitgesproken, zie I 2 : 27—36, vgl. I 14 : 3 en 1 Kon. 2 : 27.

18*a* noemt בניהו (= Jahwe heeft gebouwd, nl. het huisgezin, vgl. 7 : 27), zoon van יהוידע (= Jahwe heeft geweten, gekend), die in 23 : 20 vv. als een der meest onverschrokken helden van David wordt geprezen. In 20 : 23 volgt hij onmiddellijk op Joab, die hij onder Salomo als legeroverste is opgevolgd, 1 Kon. 2 : 35. Wij moeten dan ook aannemen dat hij niet (zoals bv. Abisaï) aan Joab ondergeschikt was, maar onmiddellijk in dienst van de koning stond, en wel als bevelhebber van diens lijfwacht. Dat deze aangeduid wordt met de benaming הכרתי והפלתי, staat vast door de wijze waarop steeds over deze (alleen tijdens David vermelde) afdeling gesproken wordt (de waw vóór 'הכ vindt wel steun in και van de LXX, maar zal toch naar de paralleltekst door ᶜal vervangen moeten worden om een draaglijke zin te verkrijgen, vgl. 16a van Joab). Deze lijfwacht was feitelijk een vreemdelingenlegioen. Want de Kerethieten maakten deel uit van de Filistijnen en waren wrsch. in het zuiden van Filistea in de omgeving van Ziklag gevestigd, zie I 30 : 14, 16, ook Ex. 25 : 16 en Zef. 2 : 5, waar telkens de plur. הכרתים staat in parallellie met פלשתים. Ook de sing. kan echter als collectivum dienen ter aanduiding van een volk of stam, bv. Gen. 15 : 20 v. Stellig heeft David, die zo lang in het land der Filistijnen vertoefd heeft, zie I 27 : 7, zich uit de mannen van dit volk een aan zijn persoon verknochte bende krijgshaftige mannen gevormd, wier speciale taak het was voor de beveiliging van hem en zijn huisgezin zorg te dragen, zie 15 : 18; 1 Kon. 1 : 38, 44. Daarop wijst ook de naam הפלתי, die alleen in combinatie met הכרתי voorkomt en blijkbaar een verkorte vorm is van de naam פלשתים, maar „bij wijze van rijm aan kereti geassimileerd" (aldus Böhl in B.K.W., die bovendien opmerkt: „beide begrippen zijn eigenlijk synoniem"). Dit is ook wel het algemeen gevoelen. Hertzb zegt het op zijn manier aldus: „Plethi" wird nichts anders als Philister meinen, das auf „Krethi" zurechtgemacht ist". We hebben dus met een staande uitdrukking te doen, die wellicht door de volksmond was geschapen, *de Krethi en de Plethi*. Voor deze opvatting pleit indirect nog dat ook Ittai en zijn 600 Gathieten in Davids dienst wilden overgaan, 15 : 19 v. (ten onrechte worden deze Gathieten door Beek, blz. 61, met de Kr. en Pl. vereenzelvigd). Dat er in Davids lijfwacht ook vreemdelingen van niet-Filistijnse herkomst waren, is niet onmogelijk, maar

we zullen deze afdeling toch wel moeten onderscheiden van „Davids mannen", 2 : 3; 5 : 6, van welke dan weer „Davids helden" de kern gevormd hebben, zie bij 23 : 8—39, speciaal vs. 23; onder dezen bevonden zich inderdaad enkele vreemden, echter niet één, waarvan de Filistijnse afkomst vermeld wordt. Ten slotte nog de opmerking van Rehm: „aus Gründen der Sicherheit wird David sich Ausländer gewählt haben"; evenzo Smith. Schneider herinnert aan „die Schweitzergarde des Heiligen Vaters". Een van het bovenstaande afwijkend gevoelen vindt men bij L. M. Muntingh, *The Cherethites and the Pelethites*, Studies, blz. 43—53, die streng onderscheidt tussen Krethi en Kariërs en tussen Plethi en Filistijnen.

18*b* onderscheidt zich in deze pericoop door de verbaalvorm היו. Dit kan niet toevallig zijn, maar doet vermoeden dat het gaat over een instelling, die reeds tot het verleden behoorde, toen deze woorden geschreven werden. Schulz acht dit zó waarschijnlijk dat hij het — terecht — in de vertaling laat uitkomen: „Davids Söhne sind Priester gewesen". Evenzo Hertzb, Gutbrod. Daarmede is tevens voor de vertaling „priesters" gekozen. En dit is ook de enige betekenis van כהן. Zo is het vs. 17, en indien een ander ambt bedoeld was, zou dit aangeduid zijn. Duidelijk spreekt ook in 20 : 26, na de vermelding van de priesters Zadok en Abjathar, de mededeling dat ook (גם) Ira כהן was. Van Gelderen zegt hiervan: „Hieruit volgt nu wel niet dat Ira kohen was in precies dezelfde zin als Zadok en Abjathar. Maar . . . hij was toch ook een soort priester. De speciale bijvoeging „van David" maakt het aannemelijk, dat Ira huispriester was, en zo zal het ook wel bij Davids zonen bedoeld zijn" (zie K.V. van 1 Kon. 4 : 5). Deze opvatting wordt door meerderen gedeeld; Leimb. spreekt van „Hofkaplänen, geistlichen Räten". Wel oordelen anderen dat de koning en zijn zonen volledige priesterrechten bezaten en ook wel uitoefenden (zo bv. Hertzb, VdBorn), maar dit is niet te bewijzen. Van priesterlijk optreden lezen wij althans bij Davids zonen nergens. Hun priesterschap is niet veel meer geweest dan „Priestertitel ohne Funktionen" (Schneider) en zelfs dit was slechts tijdelijk van aard. Van groot gewicht is dat in de lijst van 20 : 23—26 de koningszonen in het geheel niet genoemd worden. Dit ontbreken pleit indirect voor de opvatting dat 18b niet méér wil zeggen dan: *De zonen van David zijn priesters geweest*. Inzoverre nu dit priesterschap iets meer geweest is dan een titel zoals Méd mogelijk acht („il se peut que les fils de David lui aient prêté assistance dans les occasions solennelles etc.") (mogelijk met daaraan verbonden inkomsten?), was dit zeker niet in overeenstemming met de goddelijke instelling, die het priesterambt alleen aan Aäron en zijn zonen toekende (zie Lev. 8 en 9; Num. 16 en 17), maar het is begrijpelijk dat de zuivere kennis op dit punt in Samuëls tijd, na het gericht over Eli's huis, enigszins was teloor gegaan. Samuël was zelf geen Aäroniet en trouwens méér richter dan priester. Juist in Davids tijd en door zijn bemoeienis zijn de priesterrechten meer tot erkenning gekomen en de zuivere verhoudingen tussen de ambten hersteld. Maar de vraag of er grond is om כהן op te vatten als de naam van een niet-geestelijk ambt als raadsheer, moet ontkennend beantwoord worden. Volgens Koolhaas — in zijn bespreking van Bubers opvatting van kohēn als dienaar — kan noch vanuit de etymologie, noch vanuit het gebruik een vaste conclusie worden getrokken voor een andere betekenis dan priester (a.w. blz. 39 v.). Dit

wordt indirect hierdoor bevestigd, dat dit niet-legale priesterschap weldra verdwijnt. Bij Zabud (1 Kon. 4 : 5) is kohēn niet eens meer een ambtstitel, maar „nog slechts een persoonlijke titel" (Van Gelderen K.V. van genoemde plaats). Wat ten slotte de paralleltekst betreft, deze heeft kohanîm weggelaten (misschien omdat het in zijn tijd misverstand zou gewekt hebben, maar dat weten wij niet zeker), maar wel medegedeeld dat de oudste zonen des konings deze onmiddellijk ter zijde stonden, wat heel iets anders is, een aanvullend bericht (zie Noordtzij, Van Selms).

Over de relatie van 20 : 23 vv. tot 8 : 15 v. zie bij 20 : 23.

HOOFDSTUK 9

Gunstbetoon van David aan de zoon van Jonathan

1—4. *Onderhoud met Ziba*

Het abrupte begin van cap. 9 heeft geleid tot de veronderstelling, dat er oorspr. iets aan vs. 1 is voorafgegaan en in verband daarmede tot de gedachte, dat het gehele caput van zijn plaats geraakt is. Inderdaad is het denkbaar, dat een aanhef in de trant van 8 : 1 is verloren gegaan, maar wij bezitten daarvoor geen enkele directe aanwijzing. De LXX heeft eenvoudig και εἶπεν en in Kron is deze geschiedenis, evenals andere berichten over het huis van Saul, geheel voorbijgegaan. Eerder is aan te nemen dat de auteur uit een door hem geraadpleegde hofkroniek ons tegenwoordig cap. 9 ongewijzigd overnam, maar dat hij het daaraan onmiddellijk voorafgaande bericht voor opneming in zijn boek minder geschikt achtte. Wij behoeven naar de inhoud dáárvan ook niet te gaan gissen, des te minder omdat vs. 1 volstrekt niet verminkt of onduidelijk is. De vraag waarom de auteur het verhaal betreffende Jonathans zoon dan liet volgen op cap. 8, waarmee het stellig niet direct samenhangt, laat zich geredelijk aldus beantwoorden dat de feiten van cap. 9 vallen binnen het in cap. 5—8 beschreven tijdvak van Davids koningschap te Jeruzalem. Het vrijwel geheel op zichzelf staande verhaal liet zich in het kader van cap. 5—8 nergens geschikt inlassen en werd daarom ná cap. 8 geplaatst en vóór cap. 10, waarin de auteur een aanvang maakt met de (een aaneengesloten geheel vormende) historie van Davids echtbreuk en de heilloze gevolgen daarvan zowel voor zijn volk als voor zijn huis, cap. 10—20.

Merkwaardig is dat Hertzb boven cap. 9—20 als afzonderlijk hoofddeel de titel plaatst „Um Davids Thronfolge" (evenzo VdBorn: „De strijd om Davids opvolging"; vgl. Noth in zijn Ueberlieferungsgeschichtl. Studien I, M. Niemeyer Verlag, Halle (Saale) 1943). Hertzb motiveert deze indeling zowel als het opschrift door te verwijzen naar de studie van L. Rost over „Die Ueberlieferung von der Thronnachfolge Davids", (zie blz. 133) waarin volgens H. „überzeugend nachgewiesen" is, dat deze opvolgingskwestie het thema vormt van het stuk litteratuur, dat bestaat uit cap. 9—20 en 1 Kon. 1—2, die oorspronkelijk één geheel zouden hebben uitgemaakt(?). Nu is de vraag of cap. 9 méér bij het voorafgaande dan bij het volgende gedeelte behoort, voor de exegese niet van overwegend

belang, en we kunnen op het betoog van Rost dan ook niet breedvoerig ingaan. Maar er moet toch wel iets van gezegd worden, omdat H.'s bewering dienaangaande zeer aanvechtbaar is. Zelf brengt hij verschillende bezwaren in tegen het gevoelen van Rost, dat het veronderstelde geschrift over „die Thronnachfolge Davids" begonnen is met 6 : 16, 20 vv.: „Denn eigentlich gehört auch Michals Kommen an Davids Hof da hinein, ja auch die Geschichte von Ischbaals Ende (Kap. 3 und 4)". Inderdaad, maar dan is het duidelijk dat het uitgangspunt foutief is. Het is dan ook niet verantwoord bij cap. 9 een nieuw onderdeel te laten beginnen. Hetgeen hierin verhaald wordt van Davids gunstbetoon aan Jonathans zoon staat toch met de vraag wie eenmaal Davids opvolger zijn zou, slechts in zeer verwijderd verband. In Sm komt die vraag feitelijk nog in het geheel niet aan de orde. Over de theorie van Rost inzake de „Thronnachfolge" als beheersende idee in de aangeduide capita zij nog het volgende opgewerkt: 1° Het is onbewijsbaar dat het boek Samuël oorspronkelijk ook 1 Kon. 1 en 2 bevatte; positieve gegevens daarvoor bezitten wij niet en gezien het feit dat cap. 21—24 „vrij sterk het karakter van addenda vertonen, is het (ook) minder waarschijnlijk te achten" (aldus Aalders, blz. 189). 2° De vrij willekeurige wijze waarop Rost t.a.v. de tekst tewerk gaat en bepaalde tekstgedeelten uitschift, is niet geschikt om vertrouwen voor zijn theorie te wekken (zo verklaart hij bv. 12 : 7b—10 voor Zusatz, omdat het niet strookt met 12 : 11—12, hoewel hij moet toegeven dat het in vs. 10 aangekondigde oordeel wel degelijk aan drie van Davids zonen is voltrokken, blz. 94). 3° Het is overduidelijk niet alleen dat bv. cap. 10, 20 e.a. in geen verband staan met de „Thronnachfolge", maar ook dat het in geheel cap. 10—20 gaat om de (tijdens de oorlog met de Ammonieten begonnen) debâcle van David en de schokkende gebeurtenissen, die als een oordeel Gods daaruit voortvloeiden. Dit thema laat zich door geen ander van zijn plaats dringen. Het is dan ook bevreemdend dat Rost zoveel instemming heeft gevonden, dat zijn gevoelen kan beschouwd worden als „ein feststehendes Ergebnis" (Gutbrod, blz. 69, noot 13).

Wat de plaats van cap. 9 betreft is Smith van mening, dat het oorspr. aansloot bij 6 : 23 (omdat daar ook sprake is van Sauls huis) en dat 7 : 1a dan de oorspr. aanhef is geweest van vs. 1, maar deze suggestie moet beslist afgewezen worden. Eensdeels bestaat er een zeer nauwe samenhang tussen cap. 6 en 7 (zie bij 7 : 1), anderdeels is niet in te zien, met welk redelijk oogmerk men cap. 9 uit zijn oorspronkelijk verband zou hebben losgemaakt en op een willekeurige plaats ingevoegd.

Met niet minder nadruk moet dit laatste gezegd worden (zoals trouwens Smith ook zelf doet) tegenover het vrij algemeen verbreide gevoelen, dat cap. 9 oorspr. de voortzetting was van het verhaalde in 21 : 1—14. Nadat Klost dit als zijn mening had gegeven, lieten Budde en Gressmann in hun comm. 21 : 1—14 ook feitelijk aan 9 : 1 voorafgaan en (al vond dit voorbeeld weinig navolging) verklaarden ook Schulz, De Groot, VdBorn, Rehm, Hertzb, Gutbrod en Schneider hiermede in te stemmen. Maar behalve het reeds genoemde bezwaar moet hiervan gezegd worden, dat men op die manier al heel weinig eerbied voor de tekst aan de dag legt en slechts nieuwe moeilijkheden opwerpt, die dan weer door emendatie moeten geëcarteerd worden. Tekstcritische gronden voor het omzetten van beide pericopen zijn immers niet aangevoerd, zijn ook inderdaad niet aanwijsbaar. Als zodanig kan toch moeilijk gelden wat Schulz als „äuszerer Anlasz" noemt, dat zowel cap. 21 als cap. 9 door een

lijst van namen voorafgegaan worden. Men gaat uit van de stelling, dat Davids vraag *Is er nog iemand overgebleven enz.?* alleen zinvol is, nadat er „in het huis van Saul met harde hand opgeruimd" was (De Groot; de billijkheid eist op te merken dat De Groot ook een andere verklaring mogelijk acht, nl. dat Davids vraag uitsluitend betrekking had op „volwaardige nakomelingen" in de mannelijke linie, blz. 133). Schulz zegt het zo: „wenn sich hier David nach einem etwaigen Nachkommen Sauls erkundigt, wenn er also offenbar keinen kennt, dann kann er nicht später ohne weiteres sieben Nachkommen Sauls zur Verfügung gehabt haben". Aanstonds zij opgemerkt dat hiervoor wel een verklaring is te geven. De nakomelingen van Saul zullen zich om begrijpelijke redenen wel zoveel mogelijk schuil gehouden hebben, liefst zo ver mogelijk verwijderd dan Davids residentie. Van Mefiboseth staat vast dat hij — stellig in het gevolg van Abner en Isboseth, 2 : 8 v. — als kleine knaap gevlucht is, 4 : 4, en later als jonge man zich diep in het Overjordaanse bevond, zie bij vs. 4. Ook Rizpa en de haren zullen aan die vlucht deelgenomen hebben, 3 : 7 treffen wij haar in Mahanaïm. Het gezin van Merab is te zoeken in het vrij noordelijk gelegen Abel Mehola, 21 : 8. David moest dus al een bepaald onderzoek instellen om hen op het spoor te komen. Toen echter Ziba alleen de kreupele zoon van Jonathan wist te noemen, zie bij vs. 3, heeft David daarmee genoegen genomen en de zoon van zijn boezemvriend tot universeel erfgenaam van Saul verklaard, vs. 7. Toen later bleek dat David geen wraakplannen had, zal de verblijfplaats van Sauls nakomelingen niet meer streng geheim gehouden zijn; trouwens 21 : 8 sluit een nader onderzoek geenszins uit. Daar komt nog bij dat David volgens 21 : 7 Mefiboseth wilde sparen, door welke opmerking de gedachte, dat hij deze kleinzoon van Saul pas later leerde kennen, beslist uitgesloten wordt. Stellig is dit aan de genoemde exegeten niet ontgaan, maar eenparig verklaren zij dit vers dan ook voor een inlassing uit later tijd, toen cap. 21 reeds van zijn „oorspronkelijke" plaats geraakt was en met cap. 9 in harmonie gebracht moest worden. Op deze manier laat zich àlles bewijzen. Maar overtuigend is dit niet. Feitelijk komt in dit resultaat van de gevolgde redenering een ernstige methodische fout aan het licht, nl. dat men de mededelingen betr. Sauls nageslacht (speciaal Mefiboseth) niet aanvaardt, zoals de auteur zelf deze historisch-getrouw en met groot overleg gegeven en gerangschikt heeft en zoals ze met elkander wezenlijk evereenstemmen (een voorbeeld daarvan is dat de auteur reeds in 4 : 4 voorbereidt op wat hij in cap. 9 gaat vertellen, zie bij 9 : 3). Op de vraag hoe het is te verklaren, dat 21 : 1—14 van zijn z.g. oorspronkelijke plaats vóór cap. 9 is verschoven en uit zijn samenhang is losgemaakt weten de comm. niet veel te antwoorden. Schulz zegt: „Ein Abschreiber überging es, vielleicht aus Versehen, und fügte es nachträglich an, als er mit K. 20 fertig war". Hertzb meent dat de man die 21 : 1 vv. en 9 : 1 vv. van elkander scheidde, wilde tonen „dasz David es nicht arglistig sondern wohlwollend meint; er will wirklich Barmherzigkeit beweisen". Het een is al even ver gezocht als het ander, en wat Hertzb betreft moeten we zeggen, dat cap. 9 juist waar het nu staat een indruk geeft van Davids goede trouw en oprechtheid, maar dat dit caput — gelezen als vervolg van 21 : 1—14 — de indruk moet wekken dat David iets goed te maken had. Zelfs krijgen zijn woorden in vss. 1 en 3 dan het karakter van veinzerij. De verplaatsing van

21 : 1—14 tot vóór 9 : 1 is dan ook allerminst onschuldig. Zij neemt de onbevangen blik weg, waarmee cap. 9 gelezen wil worden. De auteur wil klaarblijkelijk iets moois van David vertellen, een daad van trouw aan Jonathan, van edelmoedigheid jegens het huis van Saul. Daarom gaat het niet aan zijn woorden bij voorbaat in een vals licht te stellen. Vooral wanneer men dan ook over Davids optreden in 21 : 1—14 een ongunstig oordeel velt, zoals bv. Schulz doet, die bij vs. 1 zegt: „Nach der grausamen Tötung der Sauliden durch die Gibeoniten hat David Gewissensbisse". Zie verder bij cap. 21.

Over het tijdstip van het in cap. 9 verhaalde kunnen we met vrij grote zekerheid zeggen, dat dit te stellen is ongeveer in 996 v. Chr. We zagen reeds dat we blijven moeten binnen de eerste helft van Davids regering, dus tussen 1010 en 990 v. Chr. (zie boven bij 7 : 1). Mefiboseth was bij Sauls dood (dus in 1010 v. Chr., zie bij 2 : 10) volgens 4 : 4 een knaap van 5 jaar, moet dus in 1015 geboren zijn. Daar hij bij zijn bezoek aan David volgens vs. 12 al een zoontje had, zal hij toen niet jonger geweest zijn dan 19 à 20 jaar. Zo komen wij op het jaartal 996 v. Chr.; het kan ook wat later geweest zijn, maar toch allicht niet later dan 995 want in 995 begonnen de grote oorlogen van David met de Ammonieten en de Arameeërs (zie boven bij 7 : 1), die geheel op zijn persoon beslag legden. Voor onze tijdsbepaling pleit ook de overweging dat David betrekkelijk spoedig de gelegenheid moet gezocht hebben om zijn trouw aan het verbond met Jonathan te tonen, zie I 20 : 15 v.

Aan de daarbij afgelegde eed denkt David bij de vs. 1 gestelde vraag. Keil vertaalt הכי terecht met „ist es so dasz", maar gaat te ver als hij de vraag omschrijft „gewisz ist noch jemand da", want bij ה (in onderscheiding van הלא) is het antwoord nog onzeker, Ges-K § 150 d. David vraagt in het algemeen naar iemand, die nog *overgebleven is, behorende tot* (ל) *het huis van Saul.* De vraag heeft ook afgedacht van de historie uit cap. 21 wel degelijk zin; er was inderdaad opruiming gehouden in het huis van Saul, evenwel niet door David (zoals De Groot denkt) maar door de Filistijnen. Op Gilboa waren immers de oudste drie zonen van Saul gesneuveld, I 31 : 2, en bovendien was Isboseth vermoord, cap. 4. In dit verband is van belang dat volgens 1 Kron. 8 : 29—40 geen kleinzonen van Saul (behalve Jonathans zoon) in de mannelijke linie bekend zijn. Naar het schijnt waren dus alle zonen kinderloos gestorven en dit had ook met Mefiboseth van wiens geboorte David wrsch. wel wist, het geval kunnen zijn. Als doel van zijn informatieve vraag noemt David in 1b ואעשׂה enz., *dan wil ik* enz., de vorm zal iuss. zijn, zie Ges-K § 165 a α. Over חסד zie bij 2 : 4; hier betekent het goedgunstigheid, vriendelijkheid. 'ב enz., ter wille van de aan Jonathan gezworen eed, I 20 : 14 v. (die aan Saul I 24 : 22 v. droeg een meer negatief karakter: niet uitroeien). De N.V. vertaalt 'ח door trouw, ook in vs. 7, maar in vs. 3 door goedgunstigheid. Dit is niet consequent, men moet onderscheiden tussen het zeer zeker aanwezige motief van trouw aan Jonathan en de zaak zelf: gunstbetoon aan Jonathans zoon. Op Davids niet geadresseerde vraag antwoordt de auteur door gewag te maken van ציבא (betekenis onbekend), dienaar van 'בית שׁ, dat als een nog bestaande grootheid is gedacht. קרא met ל is roepen, maar ook sterker: ontbieden, Gen. 20 : 8. Vermoedelijk woonde Ziba te Gibea, I 10 : 26; 11 : 4. David herhaalt zijn vraag in ietwat sterker bewoordingen. Er ligt verwondering en teleurstelling in

אפס = „das Nichtvorhandensein" (Kö.Wb); zijn dienaren hadden immers niemand weten te noemen. *Is er niemand meer enz.?* Zo bv. ook Jes. 5 : 8, zie Ges-K § 152 s, ook Köh-B. חסד is nu nader bepaald door 'א, niet om een superl. uit te drukken (Rehm: „die denkbar gröszte Huld"; zo ongeveer ook Schulz), maar om te kennen te geven, dat hij zich van Godswege hiertoe verplicht acht, een 'ח zoals God die eist (Gutbrod „um Gottes Willen"), in het bijzonder ter nakoming van zijn belofte aan Jonathan. In I 20 : 14 vraagt Jonathan hem de חסד יהוה te betonen (ongetwijfeld denkt David hieraan, maar hij noemt dit niet tegenover Ziba). In deze geest verstaat Keil de uitdrukking, ook Smith e.a. Misschien noemt David ook de naam van God om te tonen, dat het hem ernst is, en zo Ziba's vertrouwen te winnen. Deze antwoordt op sobere wijze, noemt alleen Jonathans zoon en laat zich over anderen niet uit. De uitdrukking 'נכה ר is ook 4 : 4 gebezigd. De vermelding van dit lichaamsgebrek behoeft niet (met De Groot) aan liefdeloosheid te worden toegeschreven. Eerder is aan te nemen dat Ziba dit terstond al zegt om Davids medelijden op te wekken (Schulz). Of Ziba aan Davids goede bedoelingen twijfelde, daarvan kunnen wij niets zeggen. Hij heeft hem in elk geval naar waarheid ingelicht, ook over het adres van Mefiboseth. Het trekt de aandacht dat hij diens naam niet noemt, hoewel David er ongetwijfeld naar gevraagd heeft. De auteur kon dit echter voorbijgaan, omdat hij reeds over Mefiboseth gesproken had, 4 : 4. Budde meent dat dit vers hier had moeten staan, maar Smith acht dit terecht onwaarschijnlijk, gezien de karakteristieke kortheid van Ziba's bescheid. Schulz neigt wel tot Budde's gedachte, maar stelt de vraag hoe dit vers dan naar cap. 4 geraakt is. Zie aldaar de exegese. De naam מכיר is van onzekere betekenis, 'א = een verwant is God. In 17 : 27 blijkt hij een vermogend vriend van David te zijn. Hertzb e.a. zijn van mening dat Davids optreden t.o. Jonathans zoon deze man van een partijganger van Sauls huis tot een aanhanger van hem gemaakt heeft. Dit is heel goed mogelijk, maar Machir kan ook als vriend van Jonathan reeds tevoren David welgezind geweest zijn. Mefiboseth is mogelijk al vóór de dood van Isboseth in zijn woning opgenomen. Zijn woonplaats hier met לו, in 17 : 27 met לא gespeld lag blijkens l.g. plaats in het gebied ten O. van de Jordaan in de nabijheid van Mahanaïm (zie bij 2 : 8) en wordt vrij algemeen voor dezelfde stad gehouden als Lidbīr, Joz. 13 : 26 en Lodebar, Amos 6 : 13, zie Atlas krt. 15.

5—8. *David ontvangt Mefiboseth*

Terstond laat David Mefiboseth uit Lodebar halen en binnen het paleis brengen. Deze wordt nu als een de lezer reeds bekend persoon bij zijn naam genoemd onder bijvoeging van de namen van zijn vader en grootvader, zie bij 4 : 4. Waarschijnlijk heeft hij wel tegen deze ontmoeting opgezien, vgl. 19 : 28. Zijn gedrag is bescheiden, hij brengt David de hulde, die hem als koning toekomt, vgl. 1 : 2, 14 : 33; I 25 : 23, en noemt zich evenals Ziba עבדך. David stelt hem gerust met zijn אל-תירא, gemotiveerd door de plechtige belofte (inf. abs.), dat hij hem חסד zal bewijzen ter wille van zijn vader Jonathan. David noemt twee concrete beschikkingen. De waw vóór 'הש heeft de kracht van ons *namelijk*. שׁוב hif. is teruggeven, bv. Ex. 22 : 26 (M.T. vs. 25).

Object is כל־שׂ', *al het grondbezit van uw vader Saul.* De Groot e.a. vertalen „landerijen", zakelijk niet iets anders, maar שׂדה is sing. en te denken is aan het één geheel uitmakende familiegoed, Keil: „Feld", Schulz: „Grundstück". Dat David hierbij Saul als eigenaar noemt, is niet alleen omdat hij het hoofd was van zijn familie, maar ook omdat het land nooit in Jonathans bezit was overgegaan, daar deze tegelijk met zijn vader gesneuveld was. En dat hij daarbij spreekt van „uw vader" kan niet bevreemden, daar het begrip „vader" in het O.T. zo dikwijls een zeer ruime strekking heeft (bv. Gen. 28 : 13; 2 Kon. 20 : 5), zodat het wat al te precieus is om hier met De Groot e.a. grootvader te vertalen. De term „teruggeven" sluit nog niet in dat Sauls landerijen „als kroongoed in het bezit van David waren overgegaan" (VdBorn e.a.). Wel had David als opvolger van de door God afgezette koning, tevens van de onwettige koning Isboseth, de bevoegdheid om erover te beschikken, stellig nu hij dit deed ten bate van de enige zoon van Sauls eerstgeborene. Mefiboseth was de wettige erfgenaam; zie verder hierover bij vss. 9 v.

Als tweede gunstbewijs noemt David (thans in impf. met vooropgesteld pron. pers.): *en gij zult geregeld aan mijn tafel eten.* Dat dit een groot voorrecht en eerbewijs was, valt niet te betwijfelen (vgl. I 2 : 8), vooral ook omdat de bewoordingen erop wijzen, dat het van blijvende aard zal zijn (Schulz' weergave „für immer" is m.i. te sterk uitgedrukt, Rehm e.a.: „ständig"; Smith: „continually"). In 2 Kon. 25 : 29 staat hetzelfde van Jojachin aan het Babylonische hof. לחם kan in de vertaling verwaarloosd worden. Terecht merkt Hertzb op: „eine unmittelbare Teilnahme an der persönlichen Tafel des Königs .... braucht damit nicht gemeint zu sein". Maar Mefiboseth werd dan toch in rang gelijk gesteld met Davids zonen, zie vs. 11 en vgl. art. Tisch bij Galling. Hij zal hierdoor dan ook inderdaad wel verrast geweest zijn; dit toont hij door opnieuw neer te buigen en zijn verwondering te uiten dat David *omgezien heeft naar een dode hond* als hij. Een dode hond is een ongevaarlijk, maar ook verachtelijk schepsel, waaraan men gewoonlijk geen aandacht wijdt, vgl. I 24 : 15. Hertzb zegt dat dit is een „selbst für den Orient übertriebene Höflichkeit", maar Rehm wijst erop dat deze spreekwijze ook voorkomt in de z.g. brieven van Lachis uit de tijd dat Jeruzalem door Nebukadnezar belegerd werd, 2 Kon. 25 : 1. Verscheidene comm. beijveren zich om te betogen, dat David de kleinzoon van Saul in zijn onmiddellijke omgeving hebben wilde om hem in de gaten te houden en te voorkomen, dat anderen hem als kroonpretendent gebruikten; in verband daarmee ook: dat Mefiboseth op deze eer volstrekt niet gesteld was (Löhr spreekt van „ein goldnes Gefängnis", bij Leimb). Maar voor al deze beweringen biedt de tekst niet de allerminste grond, ook niet (wat Mefiboseth betreft) in 16 : 1—4. Het is niet billijk Davids goede trouw op dit punt in twijfel te trekken, juist omdat de auteur van Davids zonden en gebreken volstrekt geen geheim maakt, zie bv. cap. 11, 13 : 21, ook I 27.

Het kan bevreemden dat David niet informeert naar het gezin van Michals zuster Merab. Maar dit kan hierin zijn oorzaak vinden, dat haar zonen als behorende tot het geslacht van haar man Adriël, 21 : 8, toch niet als erfgenamen van Sauls bezit in aanmerking kwamen. De inlichtingen die David later nog over deze nakomelingen van Saul ontvangen heeft, behoefden dus op zijn beslissing inzake de erfenis geen invloed te hebben.

9—11. *Opdracht aan Ziba*

Vermoedelijk is Mefiboseth tegenwoordig geweest bij het nu volgende onderhoud, zodat hij getuige was van Davids instructies aan Ziba, die hier Sauls נער heet, hetgeen wellicht nog meer dan 'ע een nauwe relatie aanduidt: vertrouwde dienaar. David laat hem roepen (hij had Mefiboseth waarschijnlijk begeleid) en deelt hem mee: כל־אשׁר enz. Volgens Schulz gaat de koning hier nog iets verder dan vs. 7, waar alleen sprake was van het land, maar zakelijk zal dit geen verschil maken. Bij het land behoorde toch ook het huis en de inventaris, en vs. 10 spreekt weer alleen over de bodem. Het perf, zal hier presentische betekenis hebben, ik geef bij dezen, vgl. 19 : 30. Met de אדון van Ziba kan alleen Saul bedoeld zijn en Mefiboseth geldt als diens zoon in de plaats van Jonathan. Reeds deze mededeling wijst erop, dat David Ziba tot beheerder van het goed wil maken (Schulz). Duidelijk staat dit in vs. 10: *gij moet voor hem het land bearbeiden.* Bij הבאת is als object koren, of in het algemeen de opbrengst te denken, vgl. Hagg. 1 : 6, er waren stellig ook wijn- en olijfgaarden; *de oogst binnenhalen* (N.V., vgl. Schulz, Leimb) is m.i. juister dan „de opbrengst afdragen" (VdBorn, De Groot: opleveren), het eerste ligt meer voor de hand. Subject van היה moet לחם zijn (niet het verzwegen object van הבאת, wat Schulz wil: „sie soll ... zum Lebensunterhalt dienen"), dus: *opdat er spijs zij voor het huis van uw heer en men daarvan ete.* Deze vertaling berust op een geringe emendatie, die tekstcritisch steunt op de vertaling van Lucianus: εἰς τον οἰκον του Κυριου σου. Aanleiding om af te wijken van de M.T. is de bijna tegenstrijdige gedachtengang. Na וַאֲכָלוֹ (en hij die ete) klinkt het beslist vreemd, dat dáárop volgt: en (maar) Mefiboseth de zoon van uw heer, zal geregeld aan mijn tafel eten. Tweemaal wordt dan van Mefiboseth gezegd, dat hij te eten hebben moet. Nu is hieraan wel de uitlegging (van Keil) te geven, dat er ook onderhoud voor Mefiboseths gezin moest zijn, maar in de M.T. wordt dat gezin juist niet genoemd, en het personeel evenmin. Terecht zegt Schulz dan ook: „Es sieht so aus, als ob das Subjekt zu אכלו ein anderes ist als das in יאכל." En dàt is metterdaad het geval bij de lezing van de editio Lag. van LXX, waarin sprake is van 'בית־א, het huis, d.i. de familie, incluis de horigen, van uw heer (Saul), terwijl verder zonder consonantenverschil gelezen is וְאָכְלוּ. Een verschrijving waardoor בן voor בית in de plaats kwam, is in deze samenhang licht verklaarbaar. En als we deze lezing volgen, verkrijgen we een ordelijke gedachtengang: eerst wordt heel het gezin aangeduid (waartoe Mefiboseth eigenlijk ook behoort) en daarna wordt voor zijn persoon een uitzondering gemaakt; vandaar dat zijn naam dan met nadruk genoemd wordt: maar Mefiboseth zelf enz. Ook Smith, Méd en Kittel BH bevelen deze lezing aan. Wijl David van Ziba's zonen en knechten gesproken heeft, volgt nog de mededeling van hun aantal, hetwelk ook enig denkbeeld geeft van de omvang van het grondbezit. Dit kan David uit zijn informaties of zijn gesprek met Ziba bekend geworden zijn. Het is niet waarschijnlijk dat deze tot nu toe in Davids dienst de goederen beheerd en bearbeid had (Keil, De Groot). Want David kende Ziba niet, vs. 2, en noemde Saul *uw heer.* Op de vraag voor wie Ziba dan het goed beheerd en wie de inkomsten genoten had, geeft de tekst ons geen bescheid. Keil veronderstelt: òf het was aan David

vervallen òf door verre verwanten van Saul in bezit genomen. In het laatste geval hebben dezen het dan nu moeten afstaan. Maar het allermeest voor de hand ligt de gedachte, dat Ziba en de zijnen in de voorbijgegane jaren het vruchtgebruik van het erfgoed van Saul gehad hadden en dat David zich er niet mee bemoeid had. De terugkeer van Mefiboseth uit zijn verbanningsoord betekende dan voor Ziba een schadepost en is wellicht de oorzaak geweest van zijn onsympathiek en unfair optreden t.o. Mefiboseth bij de opstand van Absalom, 16 : 1—4; 19 : 26 vv. Het was trouwens een vooruitgang in positie voor hem, dat hij in optima forma tot Verwalter was aangesteld. In beleefde bewoordingen belooft hij Davids instructies op te volgen. De slotwoorden van vs. 11 kunnen niet van Ziba zijn; onze Stv. heeft ze wel zo opgevat, maar de vertaling is gewrongen en past ook niet bij de voorafgaande onderdanige betuiging; de A.V. heeft ze als woorden van David vertaald — met invoeging van „said the king", maar dit zou een nodeloze herhaling geweest zijn. Algemeen is men dan ook van oordeel dat שֻׁלְחָנִי (mijn tafel) een wellicht uit nawerking van deze in vs. 10 gebruikte uitdrukking is ontstaan in de plaats van een oorspr. 'שׁ דוד. Deze lezing moet ten grondslag gelegen hebben aan de LXX: ἐπι της τραπεζης Δαυειδ. We hebben dan te doen met een opmerking van de auteur waarin deze de conclusie trekt: *derhalve at Mefiboseth enz.;* het part. zegt dat dit van toen af geregeld gebeurde.

12, 13. *Slotopmerkingen*

Volledigheidshalve deelt de auteur nog het een en ander mede over Mefiboseths gezin en zijn leefwijze. Het valt niet in te zien, waarom deze vss. „redactioneel" moeten zijn, zoals VdBorn (die zeer kwistig is met deze aanduiding) verklaart. מִיכָה is een afgekorte naam met de betekenis: wie is als God (Dan. 10 : 21) of Jahwe (2 Kon. 22 : 12). Hij was nog קָטָן, dus misschien niet ouder dan 1 of 2 jaar. Zijn nakomelingen worden vermeld 1 Kron. 8 : 35—40; bij de laatsten staan we aan het begin van de ballingschap (Noordtzij). Over de vrouw van Mefiboseth vernemen we niets. מוֹשַׁב, dat meestal zit- of woonplaats betekent, moet hier de bewoners aanduiden, want er volgt nog 'בֵּית צ (in Lev. 25 : 29 met voorafgaand בית = woonhuis), dus: *alle inwonenden van Ziba's huis,* zowel zonen als knechten, vs. 10, eventueel ook vrouwelijke gezinsleden (Köh-B: alle Hausgenossen), *behoorden als dienstbaren aan Mefiboseth toe;* de constr. met ל duidt aan dat ze niet onmiddellijk in zijn dienst stonden, maar wel zijn eigendom waren. Zelf hield hij immers verblijf te Jeruzalem. De participia in vs. 13 beschrijven de situatie, die nu intrad en in stand bleef. Evenals vs. 10 ligt in de ו vóór 'מפ enigszins een tegenstelling: *maar Mefiboseth woonde te Jeruzalem.* Dit wordt gemotiveerd door twee zinnetjes (Klost); de naaste reden is dat hij gebruik maakte van het hem verleende voorrecht om aan de tafel des konings te eten; maar ook de slotzin is van כִּי afhankelijk; ook zijn lichaamsgebrek bond hem aan de residentie, het verhinderde hem telkens naar zijn landgoed te reizen. Gelezen als zelfstandige hoofdzin (N.V., Méd) zou het een overbodige herhaling zijn. פִּסֵּחַ, vgl. 4 : 4.

HOOFDSTUK 10

David geraakt in oorlog met de Ammonieten en de Arameeërs en verslaat hen

1—5. *De casus belli: David door Hanun beledigd*

Een bijna woordelijk gelijke parallel van 10 : 1—11 : 1; 12 : 26—31 vinden we in 1 Kron. 19—20 : 3. Over de aanhef van vs. 1 zie bij 8 : 1. De tijdsbepaling levert geen moeilijkheid op, want de verheffing van Mefiboseth tot tafelgenoot van David zal inderdaad slechts korte tijd voorafgegaan zijn aan het hier vermelde feit dat *de koning der Ammonieten stierf,* zie bij 9 : 1. We zijn dus in het jaar 995 v. Chr. Blijkens vs. 2 heette deze koning Nahas (Kron noemt zijn naam er terstond bij) en we hebben dus naar alle waarschijnlijkheid te doen met dezelfde persoon als de I 11 : 1 genoemde. Als wij het begin van Sauls regering stellen in 1032 (zie de Lijst) en aannemen, dat Nahas toen nog niet lang aan de regering was, heeft hij bijna 40 jaar geregeerd. De naam van zijn zoon schijnt verband te houden met het verbum חנן, genadig zijn, hij is wellicht gehebraïseerd; Schulz noemt een Hanunu uit Gaza, maar de Hanun uit Neh. 3 : 13 zal toch wel een Israëliet zijn. חסד is hier niet goedgunstigheid als in 9 : 1, of gunst (VdBorn), want het betreft nu niet een onderdaan, maar vriendschap, Verbundenheit (Köh-B); inderdaad bestond er voor David een zekere verplichting hiertoe, want Nahas had deze van zijn kant ook betoond. Van dit laatste vinden we overigens geen melding gemaakt. Doch al zou deze חסד van Nahas alleen maar bestaan hebben in een negatieve houding t.o.v. Isboseths koningschap (zie Schulz) en eveneens t.o.v. de Moabieten (8 : 2), dan is dit voor David reeds van grote waarde geweest. De oorlog met l.g. volk kan wel aanleiding opgeleverd hebben voor het vermoeden, dat David op expansie uit was (vs. 3). אל bij pi. van נחם is wellicht een verschrijving voor על, zie Kron., ook Jer. 16 : 7, aldus Schulz, maar het περι (LXX) kan ook op אל teruggaan. שׁלח, evenals vs. 5 v., passim, zonder object; erbij te denken is מלאכים, maar hier volgt nog ביד enz., zodat 'שׁ feitelijk fungeert als hulpwerkw.: *liet hem zijn deelneming betuigen.* נחם pi. hier minder intiem bedoeld dan bv. 12 : 24, Gen. 37 : 25, troosten. Terecht wordt door de comm. aangenomen, dat het doel van het bezoek ook was om Hanun geluk te wensen met zijn verheffing tot koning, vgl. 1 Kon. 5 : 1 (M.T. 15). Dit was een oosterse gewoonte (een voorbeeld bij De Groot, Noordtzij), zodat er geen reden bestond om te twijfelen aan Davids goede trouw. Maar ook de argwaan en dwaasheid der Ammonietische hovelingen staan onder Gods bestel. ויבאו enz., Kron is vollediger: ze waren al in de residentie aangekomen. Volgens VdBorn moeten de שׂרים legeraanvoerders zijn (o.a. op grond van I 29 : 3), maar voor deze speciale betekenis is geen grond, er is sprake van voorname personen, vorsten die de koning als raadsheren dienen, vgl. 1 Kon. 12 : 6 v. Zij willen bij Hanun wantrouwen opwekken t.a.v. Davids bedoelingen. Evenals in 7 : 5 duidt ה interrog. aan, dat een ontkennend antwoord verwacht wordt: *is het naar uw oordeel (inderdaad) om uw vader te eren, dat David enz.* Het part. 'מכ, elders

een min of meer technische term voor troosters in de zin van rouwklagers, bv. Nah. 3 : 7, is hier *boden van rouwbeklag*. Zelf geven zij het antwoord in een oratorische vraag met הלוא, waarin zij de (naar hun oordeel) eigenlijke motieven van David met nadruk vooropzetten. De praep. 'בע cum inf. ook 18 : 18 ter aanduiding van het doel. חקר, doorvorsen, in ogenschouw nemen, in Richt. 18 : 2 een land, hier de stad, nl. de hoofdstad Rabba; daarop slaan de suff. der volgende verba; רגל is een synoniem (= verkennen), maar הפך duidt een grondig verwoesten aan, oorspr. een onderstboven keren, omwenden, 2 Kon. 21 : 13; Hos. 7 : 13, van Sodom Gen. 19 : 21. In Kron heeft de M.T. dezelfde verba met הארץ als object. Rabba (= grote stad), ook rabbat benê ᶜammōn genoemd, 12 : 26; Deut. 3 : 11, lag oostelijk van Gilead aan de bovenloop van de Jabbok, in de nabijheid van het tegenwoordige Ammān, de hoofdstad van Jordanië. Meer hierover bij 12 : 26 vv., zie Atlas, krt. 2, 15.

De sobere verhaaltrant laat in het midden of Davids dienaren hun boodschap wel hebben kunnen overbrengen. Hanun, blijkbaar zeer ontvankelijk voor het zaad der verdachtmaking, laat hen grijpen en een uiterst krenkende behandeling ondergaan. Vooreerst liet hij *hun baard half wegscheren;* d.i. hij liet de rechter- (of linker)helft wegnemen (volgens De Groot een in de Codex Hammurabi § 127 voorkomende straf) om hen tot een voorwerp van spot te maken; voor het afknippen van de onderste helft van de gehele baard zou een ander verbum (bv. כרת) gebruikt zijn. Kron heeft deze bijzonderheid weggelaten en alleen יגלח geschreven, dit zou dan slaan op de gehele baard. De LXX („hij schoor hun baarden af") neemt misschien niet toevallig een tussenpositie in tussen Sm en Kron. In elk geval geldt het een ergerlijke belediging. Alle comm. wijzen erop dat in het Oosten de baard het sieraad en de trots van de man uitmaakt (Gen. 41 : 14 pleit daar niet tegen, zoals De Groot althans voor Egypte aanneemt); wie eens anders baard schendt, pleegt eerroof en (volgens Schneider) „kränkt ihn so doch an seinem Leben, das ja kein blosz animalisches ist". Bij Keil en Schulz vindt men enige voorbeelden van een dergelijke behandeling, ontleend aan schrijvers uit vroeger en later tijd, die schreven over Egypte, Sparta, Arabië, Perzië. De tweede persoonlijke belediging die Hanun de gezanten van David aandoet, is dat hij *hun de klederen halverwege liet afknippen*. בחצי, lett. op de helft, wordt nader bepaald door 'עד־שׁ, *tot aan het zitvlak,* niet: tot aan de lendenen (Schulz, De Groot); שׁת duidt de nates aan, de achterdelen, zoals blijkt uit Jes. 20 : 4, waar ook deze ontbloot worden (VdBorn: „daar tot en met het zitvlak") Dat dit de bedoeling is volgt uit de omschrijving van Kron, die volgens Van Selms „bil door het kieschere lies heeft vervangen" (Noordtzij heeft: dijen, de N.V. minder juist: heup). Deze behandeling was „vielleicht noch schlimmer als wenn man sie ganz nackt hätte laufen lassen" (Schulz). In deze smadelijke conditie, a.h.w. gebrandmerkt, worden de mannen teruggestuurd; שׁלח pi. steeds meer intensief dan qal. Zij brengen David door een ijlbode van alles op de hoogte. In hen was hun koning zelf beledigd. Deze *zond hun boden* (zie bij vs. 2) *tegemoet*. Wat dezen te zeggen hebben volgt pas ná de tussenzin כי enz., welke dus moet dienen om te motiveren, waarom David hun boden tegemoet zond. כלם nif. heeft als eerste en meest gewone bet. beschimpt, te schande gemaakt worden en deze past hier uitnemend. Wel kan het ook betekenen zich schamen, bv.

19 : 3, maar eensdeels hadden zij geen kwaad gedaan, waarover zij zich schamen moesten, anderdeels konden zij zich wel beschaamd gevoelen om zich te vertonen, maar dat zegt de tekst juist niet. De reden voor David om te handelen als hij deed, was het objectieve feit, dat *die mannen zeer smadelijk bejegend waren* (Stv. en N.V. minder juist: beschaamd; L.V. echter geschandvlekt). Aldus de meeste comm. David wil hun zijn medeleven tonen en hun een terugkeer te Jeruzalem met zulk een potsierlijk voorkomen besparen. Daarom geeft hij hun verlof te Jericho — de eerste stad ten W. van de Jordaan, waar zij aankwamen — te blijven wachten, totdat hun baard weer aangegroeid zou zijn. Over impf. = fut. exactum zie Ges-K § 107 l. Dit toch was het voornaamste bezwaar: „umhüllende Mäntel sind wohl bald besorgt, doch der lächerliche halbe Bart bleibt" (Schneider). צמח pi. ook van Simsons haar, Richt. 16 : 22. Zonder grond poneert Keil als de reden voor Davids bevel: „um die ihnen zugefügte Schmach nicht selbst ansehen zu müssen".

6—8. *Troepen in opmars*

De behandeling van Davids gezanten was geen kwajongensstreek (zoals Hertzb geneigd is aan te nemen), maar een uitdaging in optima forma. De Ammonieten begrijpen dit heel goed. ראה is evenals vs. 19 (ook I 12 : 17) einsehen, erkennen (Kö.Wb), telkens gevolgd door een objectszin met כִּי. באש in nif. alleen hier en I 13 : 4 met ב, in 16 : 21 met את, steeds in figuurlijke zin, ons „zich in een kwade reuk brengen". is eigenlijk als equivalent te zwak; de uitdrukking ziet op een definitieve breuk, die sterke reacties oproept; beter: *dat zij zich bij David dodelijk gehaat gemaakt hadden.* 6a geeft de reden aan voor de handelingen, in 6b genoemd. שׂכר sluit in, dat de Ammonieten zelfstandig handelen, niet als deelnemers in een reeds bestaand bondgenootschap. את is praep. (Ehrlich), algemeen vertaalt men: huren bij of van; het object komt later. Van de genoemde volken en staatjes is Zoba al genoemd in 8 : 3, 5. Over de ligging ervan zie de exegese. We zagen daar reeds dat Zoba in Davids tijd de machtigste Arameese staat was, welks koning Hadadᶜezer (vs. 16 v.) een zeker „Oberkönigtum" uitoefende over alle westelijke Arameese rijkjes (zie Noth, a.a. blz. 26 v., bov. blz. 166). Eén daarvan was Beth-Rechob, dat wrsch. met Böhl, blz. 252, te onderscheiden is van de gelijknamige vallei uit Richt. 18 : 28 (het gebied van Dan, vgl. Num. 13 : 21), evenals van de in Joz. 19 : 28 en 30 genoemde steden. Volgens Böhl, De Groot (PJb XXIX, blz. 24 v.), Hertzb lag B.-R. ten O. van Dzjeras of Gerasa ten O. van de Jordaan, waar thans Richab gevonden wordt, zie Atlas, krt. 2 en 34. Noth sluit zich hierbij aan en noemt Beth-Rechob de noordelijke buurstaat van Ammon, waarvoor pleit dat dit het eerst genoemd wordt. Het volgens Noth vóór-Arameese koninkrijkje Maächa lag (evenals het met David bevriende hier niet genoemde Gesur, zie 3 : 3; 15 : 8) aan de zuidelijke voet van de Hermon, dus in de nabijheid van Zoba. Ten slotte komt de eigenaardige aanduiding איש טוב. Op zichzelf is deze uitdrukking evenmin bevreemdend als איש ישׂראל, bv. Joz. 6 : 9; Richt. 7 : 23, waarin איש (coll.) de Volkszugehörigkeit uitdrukt, maar zij demonstreert in dit verband wel heel duidelijk, dat we met een primitieve grootheid te doen hebben, geen koninkrijk, maar een stamgemeenschap (Noth). Tob moet een

landstreek zijn in het Overjordaanse. De ligging is onzeker, men weifelt tussen het gebied ten Z. van Gesur, dus dichtbij de Jordaanoever (aldus bv. Hertzb, Atlas, krt. 16) en een veel meer oostelijk gelegen streek dichtbij het gebergte Basan aan de rand van het cultuurgebied (Noth), dan zou het ten N.-O. van Beth-Rechob gelegen hebben. Hiervoor is ook m.h.o. op de geschiedenis van Jefta veel te zeggen, zie Richt. 11 : 3, 5. Beth-Rechob en Tob ontbreken in Kron, waar echter als eerste Aram-Naharajim = Mesopotamië genoemd wordt. Dit is stellig niet met Beth-Rechob te identificeren; wellicht heeft Kron het terstond al willen noemen, omdat troepen uit dit gebied toch in tweede instantie aan de strijd deelgenomen hebben (vs. 16, zie bij vs. 14). De huurprijs is door Kron opgegeven als 1000 talenten zilver, d.i. als men één talent op *f* 4500.— rekent (Van Deursen Bijb. Enc., Van Selms) 4½ millioen gulden.

Hiervoor huurden zij dan van de Arameeërs van Beth-Rechob en Zoba samen 20.000 man voetvolk, bovendien 1000 van de koning van Maächa en 12.000 mannen-van-Tob (hier is de praep. את weggelaten). Wat de getallen betreft is er geen ernstig verschil met Kron, dat alleen een totaal van 32000 noemt, benevens „het krijgsvolk" van Maächa zonder getal, waarvoor Sm 1000 man opgeeft. Sommigen achten dit getal te klein, maar Maächa was een klein rijkje, dus bestaat er geen grond om een veelvoud van 1000 te lezen. Meer serieuze afwijkingen zijn dat Sm alleen van רגלי spreekt en Kron van רכב en tevoren reeds van רכב en פרשים. De opgave 32000 רכב (1 Kron. 19 : 7) kan niet bedoelen, dat er zoveel strijdwagens waren, maar wel dat het aantal van hen, die de wagens bemanden, 32000 bedroeg. Dat we met de gegeven onderscheidingen voorzichtig moeten zijn, volgt overigens uit vergelijking met vs. 18, dat geen voetvolk, doch wel 40.000 ruiters noemt, terwijl het parallelle vers 18 40.000 man voetvolk als gesneuvelden opgeeft. Ongetwijfeld hebben Ammons hulptroepen dus behalve de strijdwagens met hun bezetting ook afdelingen voetknechten en ruiterij (zie bij 8 : 4) gehad. Wellicht deden de eerstgenoemden ook wel dienst als wagenstrijders en konden zij dus op verschillende wijze worden aangeduid (A. Parrot, De schatten enz. vertoont op blz. 54 de afbeelding van een Syrische wagenmenner (= god Hadad?). Budde zegt bij vs. 7: „es ist schwer bestimmte Aussagen zu tun, da uns das Heerwesen Israels nur mangelhaft bekannt ist", maar dit geldt ook t.a.v. Israëls nabuurvolken, en dit vindt zijn oorzaak mede in de onnauwkeurigheid der opgaven.

Sm en Kron stemmen hierin overeen, dat het initiatief tot een conflict met de wapenen van Ammon is uitgegaan. Heeft David wellicht eerst nog gewacht op een amende honorable? Heeft hij eerst voldoening willen eisen? Hoe dit zij, op het vernemen van de gemaakte toebereidselen tot de strijd, zendt hij zijn opperbevelhebber *Joab met het gehele leger* naar Rabba. De vraag naar de verhouding van הגברים tot het voorafgaande הצבא wordt verschillend beantwoord. Wanneer men onder de 'ג de keurbende wil verstaan (Noordtzij: de garde, VdBorn: een soort lijfwacht) en het als appositie bij 'כל־ה opvatten, komen wij „in strijd met de volgende verzen, die uitdrukkelijk zeggen, dat Joab over voldoende troepen beschikte om twee legers te vormen". Aldus Noordtzij die daarom een waw inlast en wil lezen: en de helden (ook in Kron), zo ook Grätz bij Smith. Deze voorslag is wel zeer aantrekkelijk, maar de LXX

heeft geen waw gelezen en stemt precies overeen met de M.T. Bovendien worden de 'ג nergens op deze wijze nååst het leger gesteld. Keil, Schulz e.a. vatten 'הג op als een appositie, die heel het leger typeert: „die kriegsgeübten, tapferen Truppen" (Keil); dan heeft 'ג dus niet de speciale zin van 23 : 8. Zo kàn het bedoeld zijn, maar waarom is de nota acc. dan niet herhaald? Het asyndetische blijft onbevredigend. Daarom is hier wrsch. Sm te corrigeren naar Kron, waar צבא (zonder art.) als stat. constr. te vocaliseren is, dus: *het gehele leger der helden.* 'ג duidt dan aan dat het alle geoefende krijgslieden waren (het begrip 'כל־י in vs. 17 is breder); deze meer algemene betekenis van 'ג ook in Jes. 21 : 17; Jer. 48 : 41. Zakelijk is dit hetzelfde als wat Keil en Schulz willen, maar 'הג is geen appositie, doch nomen rectum. Als Joab voor Rabba aankomt, rukken de Ammonieten uit en stellen zich in slagorde bij de ingang van de stadspoort; 'ערך מ ook I 17 : 2, 8: de strijd voorbereiden door zich in slagorde te scharen (zonder 'מ vss. 9 en 17). Zij willen in de rug gedekt zijn en wagen zich niet in het open veld. Dáár bevinden zich (een verbaalvorm ontbreekt in 8b) de huurtroepen, dáár alleen kunnen de strijdwagens gebruikt worden en moet de beslissing vallen. De volgorde is anders dan in vs. 6: Zoba en Rechob zijn samengevat als Arameeërs, ook Tob en Maächa zijn onder één noemer gebracht (אִישׁ). לבדם, afzonderlijk op zichzelf. Deze opstelling der troepen wijst op een bepaalde tactiek; immers volgens 1 Kron. 19 : 7 waren de troepen der bondgenoten voortgerukt tot Medeba, dus naar een punt „vier Stunden südwestlich von Rabbath-Ammon gelegen" (Leimb), in het gebied van Ruben, Joz. 18 : 16. Ten onrechte willen Noordtzij e.a. hier Mē Rabba lezen, want duidelijk is dat de huurtroepen juist niet vlak bij de stad stonden. Wel is aan te nemen dat zij — zodra Joab vanuit Jericho in de nabijheid van Rabba kwam — een omtrekkende beweging gemaakt hebben om hem in de rug aan te vallen. Zie vs. 9.

9—14. *De veldslag bij Rabba*

Joab ziet terstond dat een val voor hem opgezet is, היתה — het fem. sing. bij een subst. in plur. of du. is niet zeldzaam, voorbeelden bij Ges-K § 145 k. 'פני המ = het gelaat of de voorzijde van de strijd (de uitdr. is zeldzaam, alleen hier — VdBorn); wij zeggen ook: het front; feitelijk gaat het hier over twee fronten. VdBorn vert. zakelijk juist: *dat hem zowel van voren als van achteren een aanval dreigde.* Al bestaat het gehele leger uit strijdbare mannen (vs. 7), toch munt een deel ervan nog weer boven de anderen uit; dat zijn de 'בחורי י, de uitgelezenen van Israël. Het qerê dat gesteund wordt door 50 mss. en LXX, verdient de voorkeur, daar 'ב in statu constructo staat (wel wordt de st. c. soms gevolgd door בְּ, maar dan vooral in poëtische teksten als 1 : 21, zie Ges-K § 130 a). Het verbum staat absoluut, dus: *deed hij een keuze uit al de uitgelezen manschappen van Israël.* Bij ערך is als object מלחמה te denken (zie bij vs. 8), maar de bedoeling is duidelijk: met deze ervaren krijgslieden stelt Job zichzelf tegenover de talrijke legermacht der Arameeërs. Joabs tactiek is: het nadeel van zijn positie tussen twee vuren om te zetten in een voordeel, nl. dat hij en *zijn broeder Abisaï* (vgl. BH scriptio def.) met elkander contact kunnen houden. Onder diens bevel stelt hij *de rest van het krijgsvolk*

met het front gericht naar de Ammonieten. Ook hier moet Joab het subject zijn, evenals in heel vs. 10 en vs. 11; hij is trouwens de bevelhebber (tegen Hertzb e.a., die Abisaï tot subject maken). Dat dit een waagstuk was — hoewel geen waaghalzerij — klinkt door in zijn woorden. Hij heeft echter geen keus. Hij moet van de nood wel een deugd maken en aanvaardt kloek en vastberaden wat hij momenteel als zijn taak ziet, terwijl hij de uitkomst aan Jahwe overlaat. De afspraak met Abisaï is z.m. duidelijk. Wat de vijand allerminst verwacht, wil Joab juist beproeven: naar beide zijden tegelijk aanvallen. Hij en zijn broeder hebben dan beiden het voordeel van het offensief en in geval van nood komt de een de ander te hulp. Opzettelijk zwijgt Joab van het risico, dat zij lopen in het geval dat zij beide teruggeslagen worden. Dat zou slechts ontmoedigend kunnen werken (Schulz, De Groot). Joabs woord is kort en krachtig en dient ter bemoediging. חזק qal is sterk, dapper zijn; hitp. sich stark machen oder erweisen (Kö.Wb), bv. 2 Kron. 13 : 7; 16 : 9, anders in I 30 : 6 (dus niet: elkander versterken, Ehrlich); het gaat om de inspanning van alle krachten, waartoe Joab met insluiting van zichzelf opwekt, ter wille van het behoud van de vrijheid en zelfstandigheid van Israël. *Voor ons volk en voor de steden van onze God,* die bij een nederlaag de buit van de afgodendienaars zouden worden. Verscheidene comm. maken bezwaar tegen ערי, ook BH met ? Klost en Smith willen lezen ארן, de ark, Ehrlich עבדי, de knechten, Schulz wil het woord geheel schrappen als dittografie. Maar de LXX heeft het stellig gelezen (περι των πολεων) en de par. tekst is gelijkluidend, het is dus geheel ongegrond om hier te gaan emenderen. Wat Joab zegt is volstrekt niet onredelijk: het land van Israël is het eigendom van Jahwe, en de steden maakten de kracht van het land uit (aldus o.a. Keil, Leimb, Méd, Rehm). De slot-uitspraak van Joab ויהוה enz. geeft geen recht om te concluderen tot een „durchaus gediegene, handfeste Frömmigkeit" (Schneider), nog veel minder tot het constateren van „einem gewissen Synergismus" bij de verhaler, „insofern als er der eigenen Tüchtigkeit den Vorrang vor der göttlichen Hilfe einräumt" (Rost, a.w. blz. 82, zie blz. 133). Joab is een echte realist, nuchter genoeg om te beseffen dat hij de uitslag van de strijd niet in zijn hand heeft, terwijl hij zich daarover uitlaat in de taal van zijn volk; evenzo ook Eli I 3 : 16. Overigens kennen we Joab goed genoeg uit zijn daden, 3 : 26 v.; 20 : 8. Maar de eer die hem toekomt als onverschrokken krijgsman en beleidvol aanvoerder wordt hem hier voluit gegeven.

ויגש enz. — zo spoedig mogelijk gaat Joab over tot de aanval; hij nadert, rukt op in de richting van de vijand. Wellicht door de onstuimigheid van dit offensief verrast, slaat deze op de vlucht. Geen woord over het eigenlijke slaags raken, zelfs niet over de vervolging. Abisaï behoeft nu niet te hulp te komen. Naar het schijnt, heeft hij zelfs geen aanval behoeven te doen. Ook de Ammonieten maken, ontmoedigd door het schouwspel van de vluchtende Arameeërs, rechtsomkeert en stellen zich in veiligheid binnen de muren van hun stad. De overwinning schijnt gemakkelijk behaald te zijn. Daarom bevreemdt het dat nu niets anders volgt dan: *toen keerde Joab terug van de Ammonieten en kwam te Jeruzalem.* Natuurlijk kan dit niet het einde van de veldtocht geweest zijn. De voortzetting komt in vss. 15—19. Deze pericoop is hier onmisbaar. Volkomen onlogisch zien VdBorn e.a. er een Zusatz in, doublet

van 8 : 3—5. Daarentegen Rost en Hertzb: „eine zweite Phase desselben Krieges". Maar waarom sloeg Joab nu niet het beleg voor de stad en waarom moest hij nu eerst naar Jeruzalem terug? Er schijnt iets weggelaten te zijn, maar zeker is dit niet: het par. bericht in Kron is nog soberder. Keil, Méd e.a. menen dat het jaargetijde niet gunstig was om de strijd voort te zetten. Schulz zegt hiervan terecht: „dafür haben wir allerdings keinen Anhaltspunkt". De auteur spreekt hierover pas in 11 : 1. Gressmann, De Groot en Hertzb zijn van mening dat Joab zich niet sterk genoeg gevoelde om een definitief resultaat te behalen. Deze veronderstelling is inderdaad zeer plausibel. Joab heeft wel begrepen dat de Arameeërs het er niet bij zouden laten en dat hij bij een belegering van Rabba deze vijand opnieuw in de rug zou hebben. Hij kon zich niet voor de tweede maal blootstellen aan dit gevaar, zie het bij 11 : 11 vermelde art. van Yadin, blz. 350. Bovendien is het alleszins begrijpelijk, dat hij in een persoonlijk onderhoud David heeft willen overtuigen, hoe noodzakelijk het was het leger een grote uitbreiding te doen ondergaan. Het ging immers niet om het betrekkelijk onbeduidende Ammon, maar om heel het complex van Arameese stammen en rijken met een Streber als Hadadᶜezer aan het hoofd.

Hiermede hangt samen dat de in vss. 15—19 beschreven veldslag waarschijnlijk heel kort na de eerste heeft plaats gevonden, dus nog in de loop van hetzelfde jaar. Keil e.a. nemen aan dat het een jaar later was, ook Van Gelderen, zie bij 7 : 1, 8 : 3. Dit kàn zeer zeker juist zijn, inzoverre er stellig veel tijd nodig geweest is eer de Arameeërs van over de Rivier, ver uit het noorden (vs. 16) op het gevechtsterrein aangekomen waren. Indien deze echter reeds in eerster instantie door (of op verzoek van) Ammon te hulp geroepen zijn (1 Kron. 19 : 6), dan is het mogelijk dat zij al spoedig na de eerste slag arriveerden en terstond ingezet werden. Daar wij niet precies weten wanneer de strijd begon en evenmin wáár Helam (vs. 16) te zoeken is, is het moeilijk bepaalde conclusies te trekken. Maar de verhaler wekt de indruk dat beide phasen van het conflict dichtbij elkander liggen, temeer omdat hij daarna in 11 : 1 over het volgende jaar spreekt (vgl. Rothstein, blz. 355).

Van belang is in dit verband dat vs. 14 slot alleen van Joab spreekt, hetgeen suggereert dat Abisaï met het leger in Ammon gelegerd bleef. Dat Joab zich afwendde van de Ammonieten 14b kan ook zeer wel inhouden, dat hij een oplossing van het conflict met de Arameeërs meer urgent achtte.

15—19. *David verslaat de Arameeërs bij Helam*

Over ראה zie bij vs. 6. נגף nif., geslagen worden, de nederlaag lijden, I 4 : 2; Lev. 26 : 17. Hoewel vs. 13 alleen spreekt van vluchten, blijkt nu dat er toch een slachting was aangericht, die nieuwe concentratie van de troepen en versterking noodzakelijk maakte. יחד heeft de functie om het verbum ויאספו te versterken, dus: *sloten zij zich nauw aaneen;* wellicht waren zij in het eerst te zeer in los verband opgetrokken. Ze trekken hun krachten samen en krijgen straks ook één opperbevelhebber. Dat Hadadᶜezer zonder enige nadere aanduiding, dus als een reeds bekend persoon genoemd wordt, is een sterk argument voor de literaire eenheid van het boek; we hebben in cap. 10 met dezelfde auteur te doen als in cap. 8. שׁלח fungeert evenals vs. 2 feitelijk als hulpwerkw.:

Hadadᶜezer liet uitkomen of uitrukken de Arameeërs, die waren 'מ' ח. Hier is het gebied van hun herkomst aangegeven. Aangenomen dat met de Rivier de Eufraat moet bedoeld zijn (zie bij 8 : 3), is dus te denken aan het gebied ten N. van (de middenloop van) deze rivier, dus aan Mesopotamië = ᵓaram naharajim, 1 Kron 19 : 6, zie blz. 168 v. Er is echter ook een andere opvatting mogelijk, nl. deze dat de term „overzijde van de Rivier" gebezigd is vanuit een standpunt ten N. of ten O. van de Eufraat. Volgens Noordtzij was deze benaming in de Perzische tijd gebruikelijk om de Syro-Palestijnse landen aan te duiden (zie bv. Ezra 4 : 10 v.), maar kon deze ook vroeger reeds gebezigd worden, waarvoor hij zich beroept op 1 Kon. 4 : 24 (M.T. 5 : 4). Ook Van Gelderen (in zijn K.V. van 1 Kon.) denkt bij deze term aan wat hij noemt West-Eufratië. Al blijft bij deze opvatting de Rivier = de Eufraat, voor de andere pleit, dat 1 Kron. 19 : 6 wijst naar Mesopotamië. Dat Hadadᶜezers macht zich uitgestrekt heeft *tot aan* (de rechteroever van) de Eufraat, staat echter op grond van 8 : 3 ontwijfelbaar vast. En de troepen die hij ontbood zullen dus wel degelijk gekomen zijn uit de streek, die onmiddellijk aan Mesopotamië grenst. Zij zijn te denken als het subject van ויבאו (grammatisch is dit ארם, dat evenals vs. 15 als collectivum gedacht is). Maar waar ligt nu חילם? Kron heeft de naam hier en in het volgende vs. weggelaten misschien omdat de plaats hem onbekend was; dit geeft echter geen grond om 'ח en het voorafgaande woord te schrappen (Ehrlich); Noordtzij en Rothstein vatten het op als subst. c. suff. en vertalen: hun leger kwam. Dit is echter zeer gewrongen en brengt emendaties mee. Dat 'ח een nomen propr. is, staat vast, zie vs. 17. Interessant is wat Sayce over de ligging van Helam zegt in het bij 8 : 1 aangeh. art. Hij wijst erop dat Aleppo in de Assyrische inscripties voorkomt als Khalma(n) en zegt dan „in Khalma we have plainly the Helam of 2 Sam. 10 : 16" blz. 215 (zo ook Hoffmann bij Smith). Zijn uitgangspunt is echter dat hier sprake is van dezelfde tocht als in 8 : 3, maar tussen beide expedities bestaan veel te grote verschillen in richting en ook in doelstelling. Het is kortweg onaannemelijk, dat de Arameeërs zich na hun eerste nederlaag zó ver noordwaarts zouden hebben teruggetrokken. Wel ligt het voor de hand dat zij in noordelijke richting gevlucht zijn, en dat de hergroepering zo spoedig mogelijk in het Overjordaanse heeft plaats gevonden. Dáár wordt dan ook vrij algemeen de ligging van Helam gezocht, al kan niemand de plaats met zekerheid aanwijzen; Smend (bij Schulz) denkt aan het Alama uit 1 Makk. 5 : 26, in Hauran gelegen; Van Deursen noemt in BE als mogelijkheid de ruïne Elamun aan de Jabbok. Voor de laatste veronderstelling is nog het meeste te zeggen, omdat wij daar in de nabijheid van Beth-Rechob zijn, zie bij vs. 6. Hoe dit zij, blijkbaar is Helam het punt geweest waar de Arameese troepen zich geconcentreerd hebben, en waarheen dan ook David oprukt. Opmerkelijk is dat de Ammonieten zelfs niet genoemd worden, zij leveren geen contingent, zij zijn geen partij. Het gaat om een krachtmeting tussen Aram en Israël, beter nog: tussen Hadadᶜezer en David, die door de loop der gebeurtenissen (beschreven in vss. 1—14) als rivalen tegenover elkander zijn komen te staan en nu elkander de heerschappij over het gebied ten O. van de Jordaan betwisten. Het conflict met Ammon is slechts aanleiding tot het ontbranden van deze strijd geweest. David kon zich hieraan niet onttrekken, omdat hij de Israëlietische stammen

ten O. van de Jordaan niet mocht prijsgeven. Hadadᶜezer van zijn kant zag na de geleden nederlaag zijn macht bedreigd en achtte zich verplicht om revanche te nemen. Bij de Arameese stammen en staatjes ten N. van de Jabbok was trots hun versplintering een bewustzijn van „Zusammengehörigkeit" gebleven en werd de hegemonische positie van Hadadᶜezer algemeen erkend (aldus Alt, Kl. Schr. II blz. 71 v., vgl. Van Gelderen, Bijb. Handb. blz. 134). Daarop wijst ook vs. 19a. Overigens is duidelijk, dat de koning van Zoba niet zelf aan de strijd heeft deelgenomen. Hij blijft op de achtergrond, wrsch. in zijn residentie, althans in het land van Zoba, en dirigeert zijn legeroverste Sobak naar het gevechtsterrein. In Kron heet deze Sofak; „wenn das ב weich ausgesprochen wird, klingt es fast wie פ" (Schulz). Wij ontvangen de indruk dat deze eerst alleen fungeert als aanvoerder der troepen uit het verre noorden (op deze moet toch het suff. van לפניהם betrekking hebben: aan hun spits), maar na aankomst te Helam als bevelhebber van heel de legermacht der Arameese vorsten, want in vs. 18 heet hij שׂר צבאו, het suffix moet op ארם slaan. Zijn verhouding tot Hadadᶜezer is dus als die van Sisera tot Jabin in Richt. 4 (VdBorn).

Evenals vs. 7 schijnt ook vs. 17 te willen zeggen, dat niet David het initiatief nam ditmaal tot hervatting van de strijd. Hij heeft echter natuurlijk al spoedig begrepen dat dit in de bedoeling lag (zie bij vs. 14) en terstond zijn maatregelen genomen om *geheel Israël,* dus de heirban, onder de wapenen te brengen. Met deze troepenmacht trekt hij zelf de Jordaan over en bereikt hij Helam. Deze mededelingen stellen buiten twijfel dat het slagveld ten O. van de Jordaan lag, en dat het dus niet aangaat met Noordtzij te zeggen: „wij weten niet waar de tweede slag tegen de verenigde Ammonieten (? waar staat dit? — G.) en Arameeërs heeft plaats gehad". Veel ernstiger is dat Noordtzij daarbij de tekst niet intact laat, maar 'ח zonder tekstcritische grond wil vervangen door אליהם. Hij beroept zich daarvoor weliswaar op de parallelteksт, maar er is geen enkele geldige reden om hier Sm naar Kron te „corrigeren". De tekst van Sm is volkomen logisch; op dit punt is een plaatsaanduiding (na ויבא) vanzelfsprekend en bijna onmisbaar. En de M.T. heeft die dan ook, nog wel met ה locale, dus in optima forma. Met welk recht kan dan hier tot emendatie worden overgegaan? Het ᵓalêhem van Kron is hier misplaatst, want op wie slaat dan het suffix terug? בוא wordt trouwens slechts zelden door אל gevolgd en dan meestal vóór een plaatsnaam (bv. Gen. 14 : 7, afgedacht van de praegnante zin: komen tot een vrouw). Zonder twijfel gelden de beide laatste opmerkingen ook tegen de tekst van Kron, maar deze wekt dan ook met het dubbele ᵓalêhem en wajjaᶜarōk terecht verdenking. Als er gecorrigeerd moet worden, is het dáár, niet in Samuël. Hier is bovendien de voorstelling duidelijk deze dat de Arameeërs de strijd aanbinden, tot de aanval overgaan (eigenlijk ook in Kron, zie het gelijkluidende slot van vs. 17 en de par. plaats: וילחמו עמו). Ten slotte zij nog opgemerkt dat de LXX ook hier Αἰλαμ gelezen heeft, en dat het uit algemeen oogpunt bezien vreemd zou zijn, als er (na het bericht over de slag bij Rabba, vss. 9—14) bij dit tweede bericht een plaatsbepaling geheel zou ontbreken. Dit gevoelen wordt dan ook slechts zeer sporadisch voorgestaan (behalve door Noordtzij door Rothstein en Ehrlich, bij Schulz bestreden).

Nadat David aangekomen is, stellen de Arameeërs zich tegenover hem in

slagorde; ערך enz. is evenals vs. 10 een handeling die aan het eigenlijke gevecht voorafgaat. Volgens Kron heeft ook David de gelegenheid gehad om de slagorde op te stellen. Daar de vijanden subject zijn van 'ויל en dit gevolgd wordt door עמו, is duidelijk dat de aanval van hen uitging. Practisch betekent לחם nif. vaak aanvallen, bv. 12 : 26, 29, vgl. Joz. 10 : 29, 31, 34. David drijft de Arameeërs op de vlucht. Een geweldige slachting wordt aangericht. „רכב kann hier nicht „Wagen" bedeuten, da es mit töten verbunden ist", aldus Schulz, die dan onder 'ר de paarden met de wagenstrijders samen verstaat en הרג door vernichten vertaalt. Maar dit verbum kan zijn gewone betekenis behouden, als men onder rèkeb met Méd e.a. evenals 8 : 4 een span paarden verstaat, dus *zeven honderd span paarden.* Kron heeft zeven duizend, maar het kleinste getal verdient beslist de voorkeur. Juist bij opgave van getallen konden schrijffouten, naar het schijnt, gemakkelijk insluipen (Schelhaas). Over de *veertig duizend ruiters* zie bij vs. 6; in verband met het daar opgemerkte is het niet vanzelfsprekend te achten, dat naar de par. tekst („voetvolk") gecorrigeerd moet worden (Schulz, Hertzb); wrsch. zijn àlle gesneuvelden onder deze benaming (die dan ook niet nauwkeurig is) samengevat. De mededeling betreffende Sobak zal moeten betekenen dat hij zwaar gewond werd en nog op het slagveld stierf. Dat David subject is van הכה wil niet zeggen, dat hij persoonlijk in het slaggewoel was, zie 21 : 17. Wel is duidelijk dat hij in deze uiterst belangrijke strijd zelf de strategische leiding gehad heeft. Over צבאו zie boven bij vs. 16. Volgens Schulz is er wellicht een zinsnede uitgevallen, waarin Hadadᶜezer genoemd werd, maar het suffix behoeft niet op hem te slaan. Voor ויראו zie bij vs. 6. enz. — gedoeld wordt op de koningen van de vs. 6 (naast Zoba) genoemde rijkjes, uitgezonderd wrsch. de mannen van Tob, maar ook op hen die eerst na het eerste treffen waren te hulp gekomen, vs. 15 v. Het blijkt hier heel duidelijk dat deze vorsten tot Hadadᶜezer in de verhouding van vazallen stonden. Heel opmerkelijk is dat niet van deze koning zelf gezegd wordt, dat hij vrede sloot met Israël. Keil meent wel dit toch te mogen afleiden uit het slot van vs. 19, omdat daar van ארם in het algemeen sprake is, maar deze aanduiding is reeds volkomen gerechtvaardigd, wanneer zij van de vazallenkoningen verstaan wordt. Juist in vs. 19 ligt een van de sterkste argumenten tegen de gelijkstelling van onze pericoop met de in 8 : 3—8 beschreven worsteling, die eindigde met Hadadᶜezers volkomen vernietiging. Als wij aannemen dat hij alleen géén vrede sloot en zich niet onderwierp, vindt dit juist bevestiging in het bericht van 8 : 3b, m.a.w. hij heeft het nodig geacht de voormalige vazallen, die zo haastig vrede gesloten hadden, weer onder zijn heerschappij te brengen. Maar dat is in elk geval pas in 993 v. Chr., dus twee jaar later gebeurd. Het mag ons niet ontgaan dat de auteur in vs. 19 tot tweemaal toe van ישראל spreekt, niet van David. Dit is een duidelijk getuigenis voor de eenheid van het volk, waarover David koning was en voor welks vrijheid en zelfstandigheid hij had op te komen. De koningen onderwierpen zich aan het rijk Israël en dat bleef ook zo na Davids dood. Daarom is het ook niet juist te zeggen dat zij „David für seine Person hörig und tributpflichtig" (Gutbrod, blz. 119) werden. Wel is juist dat deze onderwerping geen inlijving betekent, vgl. 8 : 1, 14.

De koningen werden niet afgezet, zij werden vazallen van David. De schrik

voor hem zat er diep in. Dat blijkt klaar uit het slot van vs. 19. Voor het eerst sedert vs. 14 worden de Ammonieten weer genoemd. Alles wijst erop dat zij aan de strijd van vss. 17 v. niet hebben deelgenomen. Het is wel waarschijnlijk dat David een legerafdeling in de nabijheid van Rabba gelaten heeft om hen in bedwang te houden. Na zijn overwinning op Hadad^{c}ezer kreeg hij de handen vrij.

Wellicht slaan mede op deze feiten de uitspraken in 22 : 44 vv. (vgl. Ps. 18 : 44 vv.). Te denken is ook aan Ps. 68 : 13, en i.v.m. de localisering van het gevechtsterrein (vs. 16) is merkwaardig dat Ps. 68 : 16 en 23 telkens spreekt van het gebergte Basan in het Overjordaanse gebied.

HOOFDSTUK 11

David pleegt overspel met Bathséba en laadt bloedschuld op zich

Er is geen grond voor de verbazing, waarvan VdBorn in een inleidende opmerking uiting geeft, omdat de historie van cap. 11 en 12, het verhaal van Davids „misstap" in ons boek is opgenomen. We hebben in de Oudtestamentische geschiedbeschrijving niet te doen met heiligenlegenden of met paleiskronieken, die alleen het goede en roemvolle van de stichter der dynastie willen vastleggen. Evenmin is er aanleiding om onderscheid te maken tussen een „auteur", die „misschien David niet zo gunstig gezind was" en een „redactie" die te prijzen is om haar „verrassende objectiviteit". De eer der objectiviteit mag stellig de auteur niet onthouden worden, maar komt ten principale toe aan de goddelijke Auteur, die gewild heeft dat ook deze donkere bladzijde uit het leven van de verkoren koning geschreven en voor het nageslacht bewaard zou blijven. Ten slotte is er ook geen reden om de auteur van Kron te beschuldigen, dat hij „er anders over dacht", omdat hij het verhaal wegliet. Men zou op die manier ook van de Evangelist Johannes wel kunnen beweren, dat hij er anders over dacht, omdat hij bv. de instelling van het Heilig Avondmaal niet vermeldt. Voor een goed verstaan van het geschiedverhaal is het volstrekt noodzakelijk de betrouwbaarheid ervan buiten twijfel te stellen. In casu betekent dit dat de feiten uit Davids leven ons onopgesmukt en zonder vooroordeel worden medegedeeld, dat hij niet beter of slechter wàs dan hij de lezer wordt voorgesteld. Dit laatste zou trouwens bijna niet mogelijk zijn wat het verhaalde in cap. 11 aangaat, want David is hier „de laaghartige, verraderlijke moordenaar; van de ene zonde wordt hij gedreven in de andere en ... we doen hier een blik in de demonische diepten van een karakter, dat los van God tot het allervreselijkste in staat blijkt" (De Groot). Toch behoeft men in David niet een gespleten persoonlijkheid te zien. Zijn daad is zielkundig niet onverklaarbaar en is dan ook stellig mede ter waarschuwing geboekstaafd. Keil wijst op de oosterse zede van „ein zahlreich besetztes Harem", die voor David werd tot „eine Klippe zum schwersten Falle, ... obgleich der groszen Sünde auch eine tiefe und aufrichtige Busze folgte".

1—4. *Davids zonde met Bathséba*

Vs. 1 heeft een ietwat afwijkende parallel in 1 Kron. 20 : 1a. Beide beginnen met een dubbele tijdsbepaling. 'ת is terugkeer, I 7 : 17, maar met לְ de in stat. constr. vóór חשנה staande term (alleen in Kron voorafgegaan door לעת) voor het aanbreken van het volgende jaar; Keil omschrijft „mit Anbruch des Frühlings, mit dem im Monate Abib (Nisan) das neue Jahr begann", vgl. 1 Kon. 20 : 22, 26. De uitdr. is dus wel te onderscheiden van die in I I : 20 en Ex. 34 : 22, waar תקופה gebruikt is en althans in Ex., aan een tijdstip in het najaar is te denken. Dat hier bedoeld moet zijn het vroege voorjaar, na afloop van de voorjaarsregen in maart-april (de z.g. late regen, Zach. 10 : 1), blijkt uit de volgende woorden לעת enz. Hier doet zich een merkwaardig verschil voor tussen het ketîb מלאכים en het qerê, waarin de א ontbreekt, welke lezing voorkomt in 25 mss., zie BH. Volgens het eerste is er sprake van boden, volgens het laatste van koningen. Kron heeft z.m. מלכים, koningen. Het is echter volkomen duidelijk dat dit laatste ook de bedoeling is van Sm, en dat de א „durch ein Versehen in den Text gekommen" is (Keil). Zo oordelen verreweg de meeste comm., maar Smith leest hier een aanduiding van „the season of the year when the messengers of David first went forth"; ook Ges-K § 23 g kiest voor het ketîb. Maar daardoor maakt men de uitdrukking vrijwel zinloos, want er is in 10 : 2 over dat tijdstip niet gesproken, zelfs is daar noch het verbum jasaʾ noch de term melaʾkîm gebruikt. Hoe zou de auteur daarheen dan kunnen verwijzen? Daarentegen laat de uitdr. zich geheel ongedwongen opvatten als *ten tijde dat de koningen plegen uit te trekken,* nl. ten strijde. Wel brengt Smith hiertegen in dat dit laatste in de tekst ontbreekt, maar de uitdrukking doelt eo ipso op een militaire actie en het verband spreekt daarvan niet alleen in 10 : 15—19, maar ook in vs. 1 zelf, dat de heropening van de strijd vermeldt. LXX en Vg hebben beide het qerê gevolgd. Van belang is ten slotte dat ook in 1 Kon. 20 : 22, 26 het voorjaar de tijd is dat de koningen de krijg hervatten. De tijdsaanduiding als geheel wijst terug naar 10 : 19, waarbij vs. 1 onmiddellijk aansluit, dit tegen Keil die beweert (vreemd genoeg!) dat het aansluit bij 10 : 14. Het „volgende jaar" is het jaar 994 v. Chr., zie bij 7 : 1. Over de jaargetijden zie Bruijel (Tijden), blz. 53 vv.

Evenals 10 : 7 zendt David Joab uit om de nauwelijks aangevangen wraakoefening aan Ammon te voltooien. Onjuist is bij עבדיו met Hertzb en VdBorn aan Davids garde of de lijfwacht te denken. Zonder lijfwacht zou de koning geheel onbeschermd gebleven zijn. Het is zelfs zeer waarschijnlijk dat er niet eens sprake is van Davids dienaren, maar van die van Joab; het suffix van 'ע zal evenals dat van עמו op laatstgenoemde moeten slaan. Het gaat dus over de andere militaire bevelhebbers, die onder Joab stonden (Keil), vrij vertaald: „Joab samt seinem Stabe", aldus Schulz die t.a.v. het volgende 'כל־י terecht opmerkt: „der Ausdruck ist nicht zu pressen, denn nach 12, 28 hat David noch einen Teil des Heeres zurückbehalten". In Kron staat een andere uitdr. en is Joab de handelende persoon, ook bij de volgende verba. Als object van השחית, verwoesten, vinden we daar את־ארץ etc., wat zeer zeker beter past bij het verbum, al wordt dit ook wel van personen gebezigd, bv. Spr. 11 : 9, in het verderf storten. Toch geeft dit nog geen recht om in onze tekst (die gesteund

wordt door de LXX) ארץ vóór 'ב in te lassen (Schulz). De strekking is immers toch dezelfde, ook Sm spreekt niet van een veldslag, maar wil zeggen dat ze verderf over de Ammonieten brachten door hun land te verwoesten en dus de toekomstige oogst te vernietigen. Plundering en uithongering zijn het doel, ook daarvan dat zij het beleg voor Rabba sloegen. צור[I] met על is de gewone term voor belegeren, bv. Deut. 20 : 12, zie Köh-B. Over het beleg meer bij 12 : 26 vv. Het slot van vs. 1 leidt over naar het vervolg. Terecht wijzen de comm. op de tegenstelling tussen Davids thuisblijven en het tijdstip dat de koningen plachten uit te trekken. Stellig ligt hierin reeds „ein leiser Tadel" (Schneider e.a.). Ook 10 : 7 was David niet mee uitgetrokken en hij zal er nu wel een geldige reden voor gehad hebben, maar de uitkomst toont dat David niet op zijn hoede geweest is voor de verzoeking die in een rustig, weelderig leven besloten ligt.

De tekst van vs. 2 is woord voor woord duidelijk. De oorlog is al sedert enige tijd hervat (vs. 7), als David op zekere dag gedurende de hete middaguren zijn gemak genomen heeft (misschien in een koel bovenvertrek, aldus Hertzb met verwijzing naar Richt. 3 : 20) en op het dak rondwandelt; Smith e.a. herinneren bij ויתהלך aan Gen. 3 : 8. Het is wel *tegen de avond,* maar nog niet donker. ערב duidt vaak de late namiddag aan bv. Gen. 19 : 1 (vgl. over de dag-indeling enz. F. J. Bruijel, Tijden, blz. 188). Van het dak van zijn paleis ziet hij een vrouw die bezig is zich te baden. Het ligt voor de hand te denken aan een vijver of bassin in de binnenplaats van een wat lager gelegen woning; dit laatste volgt uit het gebruik van het verbum ירד in vss. 8 vv. Zoals bekend lag Davids paleis op de top van de heuvel Sion, 5 : 9. Hoewel de tekst alleen feiten geeft, zonder critische opmerkingen, is het duidelijk dat de vrouw niet vrij uitgaat. Niet dat zij zich opzettelijk vertoond heeft om gezien te worden mag men haar ten laste leggen, maar wèl dat zij niet alles gedaan heeft om dit te vermijden; vooral Schneider werkt deze gedachte breed uit en zegt o.m. met verwijzing naar Jezus' woord in Matth. 5 : 28: „Bethsabee läszt sich sehen wie sie nicht soll, und David sieht wie er nicht soll". Stellig had David zich terstond moeten afwenden, maar hier doet zich de invloed van de begeerlijkheid gelden, die door het zien is opgewekt, want *die vrouw was zeer schoon van uiterlijk.* David is op dit moment „rücksichtsloser, orientalischer Despot" (Schulz). Hij wil haar hebben, de begeerte drijft tot de zondige daad (De Groot, met aanhaling van Jac. 1 : 15). Blijkbaar heeft David de vrouw niet herkend, hoewel hij haar toch wel ontmoet zal hebben (Hertzb). Immers als hij een onderzoek instelt — waarschijnlijk wel door onmiddellijk een vertrouwde kamerdienaar te raadplegen — zegt men הלוא enz., m.a.w. dat is geen onbekende voor u. In elk geval had David haar nooit anders dan in eerbare kleding gezien. Haar naam is hier en in 1 Kon. 1 : 11, 15, 28 steeds בת־שׁבע, wat wrsch. betekent „dochter van de Volkomene" d.i. van God (Oosterhoff: dochter der volheid), aldus Schulz die wijst op de analoog gevormde naam אלישׁבע = mijn God is volkomen. De naam luidt in 1 Kron. 3 : 5 בת־שׁוּע, maar de vocalisatie zal daar wrsch. שֶׁוַע moeten zijn, zodat we feitelijk dezelfde naam hebben met overgang van beth in de verwante waw (vgl. 10 : 16 Sobak-Sofak). Bathséba's vader heet אליעם = (mijn) God is verwant; in 1 Kron. 3 : 5 zijn de beide bestanddelen voor de naam

omgezet, maar de betekenis is dezelfde. Er is geen reden om te betwijfelen, dat hij identiek is met de Eliam, die in 23 : 34 onder Davids helden genoemd wordt als de zoon van de Giloniet Achitofel, die volgens 15 : 12, 31 met Absalom tegen David samenspande. Dit zou zijn oorzaak kunnen vinden in hetgeen David zijn kleindochter Bathséba heeft aangedaan, maar dienaangaande hebben we geen directe aanwijzing. Ten slotte noemt vs. 3 de echtgenoot אוריה, wiens naam zeer Hebreeuws klinkt en kan betekenen (mijn) licht is Jahwe. Of de naam van oorsprong werkelijk Hebreeuws is, wordt echter betwijfeld en soms beslist ontkend, bv. door O. Schroeder, volgens wie -ja het Hethietische „Kosesuffix" was (ZAW 1915, blz. 247 v.). Meer literatuur hierover wordt bij Schulz en De Groot genoemd. VdBorn zegt kort en goed: „Zijn naam is choerritisch; er woonden in Jeruzalem meer mensen met een choerritische naam (24, 16)". In de geciteerde plaats is echter sprake van Arauna, de Jebusiet, terwijl Uria's gentilicium is החתי. Volgens De Groot is de naam af te leiden uit het Mitannisch, maar Mitanni was geen Hethietisch rijk, zie bij 8 : 9 v. Misschien was Uria niet meer van zuiver Hethietisch bloed. Van meer belang is dat ook hij behoorde tot Davids helden, 23 : 39, waaronder verscheidene niet-Israëlieten waren.

In plaats van halt te houden gaat David roekeloos verder op het gevaarlijke pad. Hij zendt מ׳; dat hij meer dan één nodig acht zal niet geweest zijn om geweld te gebruiken, maar wel om aan zijn wens meer kracht bij te zetten (naar Rembrandts bekend schilderstuk hebben zij een brief overgebracht). Bathséba is niet in de val gelokt of meegesleept, wel staat er ויקחה = en liet haar halen, maar dan volgt ותבוא; zij ging dus vrijwillig, heeft geen tegenstand durven, althans niet willen bieden. Door de afwezigheid van Uria hebben beiden zich laten verblinden en met de goddelijke alwetendheid geen rekening gehouden. Zo gaat het dan. שׁכב met עם van de bijslaap ook bv. Gen. 19 : 32 vv. In de meest letterlijke zin heeft David hierdoor zowel het 7e als het 10e gebod van de Wet des HEREN overtreden, en alzo tegen God zelf, maar ook tegen zijn trouwe dienaar en tegen heel zijn volk gezondigd. Dat we in והיא enz. met een nominale Umstandssatz te doen hebben, laat zich moeilijk bestrijden. We hebben hier toch een duidelijk geval van een aan het verbum fin. aangeschakelde zin met waw copul. en een partic., waarvan Ges-K § 141 e verscheidene voorbeelden geeft. קדשׁ hitp. moet evenals bv. Ex. 19 : 22, vgl. vs. 14, zien op lichamelijke reiniging, want er volgt een woord, dat in het algemeen onreinheid betekent (Lev. 5 : 3) en bepaaldelijk ook de onreinheid ener vrouw door bloedvloeiing kan aanduiden (Lev. 15 : 25 v., 30), zodat het in dit verband ook op de maandelijkse onreinheid kan doelen, al is de speciale term נדה niet gebruikt. De strekking van de tussenzin is derhalve aan te geven hoe het met Bathséba in dit opzicht gesteld was toen zij met David gemeenschap had: *terwijl zij zich (juist) van haar onreinheid gezuiverd had.* Tegen deze opvatting brengt Schulz in: „Dann aber ist es keine gleichzeitige Handlung mehr", zoals in zulk een Umstandssatz vereist is. Hij ziet dan evenwel voorbij dat het participium niet op de handeling zelf, maar op de als gevolg daarvan voortdurende toestand wil wijzen. Wij moeten ons wel behelpen met het plusqu. Ook Schulz gebruikt dit in zijn vertaling: „Nachdem sie sich dann... befreit hatte, ging sie u.s.w." maar tegen deze — ook door Keil,

Leimb en Rehm voorgestane — vertaling en opvatting is reeds o.a. door Smith opgemerkt, dat zij een andere tekst, nl. een impf. cons. veronderstelt. Maar dit staat er juist niet. Bovendien brengt zij verplaatsing van de ʾatnach naar עמה mede. Schulz erkent dit als een bezwaar, maar acht het toch noodzakelijk, omdat anders de slotzin geen subject heeft. Alsof dit niet duidelijk genoeg bleek uit het fem. praefix van 'ות. Schulz wil blijkbaar de Vulg verdedigen, die heeft: statimque sanctificata est etc. (zie daarentegen Méd). De LXX stemt met de M.T. overeen. Wat de zaak zelf betreft zou men ook de vraag kunnen stellen: wat voor zin heeft het mede te delen, dat de vrouw zich na de bijslaap gereinigd heeft, zelfs nog voordat zij naar huis terugkeerde? Schulz en Keil zeggen dat zij daarmede de verontreiniging van de echtbreuk (Lev. 18 : 20) of van de bijslaap (Lev. 15 : 18) wilde verwijderen. Maar die cultische onreinheid duurde in elk geval tot de volgende avond en gold dan ook voor de man. De tekst laat dan ook feitelijk geen andere uitleg toe dan de boven gegevene, en deze werpt niet alleen licht op het vs. 2 vermelde feit dat Bathséba zich tegen de avond baadde, maar — en dat is hier de hoofdzaak — stelt ook buiten twijfel, dat Bathséba niet reeds zwanger was van haar man, toen David haar liet halen (Hulst, VdBorn).

5—13. *David en Uria*

Spoedig blijkt dat de coitus gevolgen heeft gehad. Reeds nu begint God het verborgen kwaad openbaar te maken, wat David vruchteloos zal zoeken te verhinderen door een „attempt at concealment" (Smith). Typerend is dat Bathséba's naam noch hier noch verder in dit caput genoemd wordt, zij is alleen maar האשה, de vrouw die zwanger wordt. Terstond laat zij dit aan David mededelen, over ותשלח zie bij 10 : 2. De bedreven zonde was door God uitdrukkelijk met de dood bedreigd voor overspeler en overspeelster beide, Lev. 20 : 10; Deut. 22 : 22, vgl. Joh. 8 : 5. Er moet dus raad geschaft worden. Blijkbaar vermijdt Bathséba een tweede ontmoeting met David. Deze heeft zich de zaak al ingedacht en laat terstond Uria ontbieden teneinde hem straks te laten doorgaan voor de vader van het kind van Bathséba. Of 6a oorspr. ook een לאמר bevatte (vóór שלח), zoals Schulz op grond van LXX en Vulg. mogelijk acht, is dubieus. De auteur gebruikt in dit verband geen woord te veel, verzwijgt zelfs wat David t.o. Joab als het motief voor zijn bevel heeft voorgewend. In zijn gesprek met Uria doet hij het voorkomen of hij zich nauwkeurig wil laten inlichten. שאל met 'לש ook bv. 8 : 10, maar nu gaat het niet alleen over personen, maar ook over de oorlog, hetgeen Smith doet zeggen: „'שלום המ seems a little odd, but it shows how שלום had taken a very wide meaning," vgl. Obbink, blz. 205. Aan het slot van het gesprek geeft David Uria verlof om naar huis te gaan. Over רד zie bij vs. 2; ongetwijfeld kan het gebruikt zijn, omdat het onderhoud op het dak plaats vond, maar ook vss. 9 v. en 13 tonen dat Uria's woning lager gelegen was. רחץ enz. is lett. op te vatten, *was uw voeten,* maar dit sluit in dat Uria het zich gemakkelijk maken kan en tot de volgende morgen buiten dienst is. Het wassen van de voeten was vaste regel, zodra men van de stoffige, hete weg binnenshuis kwam. Hetgeen door David niet gezegd wordt, is in dit geval het voornaamste. David wil Uria een vrolijke avond (en

een goede nacht) bezorgen en laat hem daartoe een deel van de koninklijke maaltijd nadragen, waarbij zeker ook de wijn (vgl. vs. 13) niet ontbroken heeft. De stijl is in 8b bijzonder karakteristiek door de overeenkomst in bouw en uitdrukking van de beide zinnetjes, waarin we zowel staf- als eindrijm en zelfs klankrijm aantreffen. De auteur heeft dit vooral bereikt, doordat hij in de slotzin משׂאת als subject gebruikte, hoewel er natuurlijk een dienaar was, die het droeg. Dat 'מ wel in het algemeen geschenk betekent is duidelijk uit Amos 5 : 11; Jer. 40 : 5, maar evenzeer blijkt uit Gen. 43 : 34 dat het speciaal kan zien op hetgeen tot spijze opgediend wordt, het tafelgerecht, volgens Köh-B: Essportion. Dit geeft in het verband meer zin dan de door dit Wb aanbevolen vertaling Spende. „Uria soll das Ganze wohl als ein Beweis königlicher Huld ansehn" (Schulz); vgl. Schneider: „Dabei fällt ihm (sc. David) zunächst die angenehme Rolle zu, leutselig und gastfrei zu sein"; en dan: „Prachtvoll hebt sich Urias dagegen ab in seiner zuchtvollen Männlichkeit, wie aus Erz gehauen, unangreifbar usw", in deze geest ook andere comm., mede m.b.t. de door Uria gesproken woorden, vs. 11. Wat zijn daden betreft, deze waren fnuikend voor de toeleg van David, want Uria legt zich te slapen פתח enz. Dit wordt wel opgevat als „vóór de poort", dus buiten „auf dem harten Erdboden" (Schulz), maar vrij algemeen vertaalt men *aan (bij) de ingang van het huis des konings*. Dit volgt uit de nadere aanduiding dat hij *bij al de knechten van zijn heer* de nacht doorbracht. Te denken is aan een poortgebouw, waar de paleiswacht verblijf hield. Uria is soldaat met de soldaten.

Een tweetal veronderstellingen t.a.v. Uria's motief om niet naar zijn huis en naar zijn vrouw te gaan, terwijl de gelegenheid zich voordeed, mogen in 't kort onder de ogen gezien worden. De eerste is deze dat er iets uitgelekt en aan Uria overgebracht is van wat er tussen David en Bathséba was gepasseerd. Budde oppert dit in vragende vorm, Hertzb e.a. achten het heel goed mogelijk, Keil zegt het als een feit: „Uria schöpfte Verdacht", evenzo Brouwer, De Ark, blz. 170. Toch is dit puur een hypothese. De tekst zwijgt er geheel over en men zou het dan ook alleen mogen aannemen, indien er geen andere verklaring voor Uria's gedrag te geven viel. Maar nu moeten wij ons houden aan zijn eigen rondborstige verklaring, vs. 10, welker kracht ontzenuwd wordt, als men Uria zo laat spreken uit berekening en uit wraaklust t.o. David. Uria was een man uit één stuk en als hij ook maar iets geweten had, zou hij niet gezwegen hebben t.o. David, dan zou hij, zoals Schulz opmerkt, stellig naar huis gegaan zijn om zijn vrouw tot verantwoording te roepen. Met dit „hineinlesen" komt men op een dwaalspoor. Dit is ook het geval met de gedachte dat de oorlog als een heilige zaak gold en dat Uria zich wilde houden aan de daarvoor geldende regel, dat de omgang met vrouwen verboden was. Volgens Hertzb handhaaft Uria tegenover de koning „die religiöse Bindung durch heiligen Krieg". Maar daarvan is niets in zijn woorden te vinden, zie beneden. Nog eens: Uria's eigen motivering is volkomen genoegzaam en afdoende. En wat de genoemde zaak zelf betreft, beroept men zich geheel ten onrechte op I 21 : 5 v. (zie mijn K.V. over deze plaats), zo bv. Smith, De Groot, VdBorn. De laatste voegt er evenwel aan toe, dat het verbod nu niet voor Uria geldt, daar deze „zich niet als in actieve krijgsdienst behoeft te beschouwen". In Deut. 20 : 1—20 wordt dit z.g. verbod niet genoemd.

10 Uria's handelwijze blijft voor de koning niet verborgen. Vermoedelijk heeft de man, die hem op de voet (אחריו) gevolgd was met het gerecht, opge-

merkt dat hij niet naar zijn huis ging en dit doorgegeven. Het zal hem en anderen wel verwonderd hebben. Ook David, maar bij hem is er ook de ongerustheid. Hij kan de vraag naar het waarom? niet binnenhouden, als Uria de volgende morgen zich meldt om de orders van de koning te halen. David speelt ook nu de goedhartige vorst, die vindt dat zijn trouwe dienaar het er wel eens van nemen mag. Dat deed hij zelf immers ook. „Uria ist jedoch aus härterem Holz geschnitzt als der weichliche König" (Schulz bij vs. 9). In zijn antwoord noemt hij enkele feiten, die David heeft voorbijgezien. Hij begint daarbij — en dit bewijst zijn eerbied voor en trouw aan Jahwe — met het noemen van הארון en spreekt eerst daarna van Israël en Juda, die volgens hem alle verblijf houden בסכות. ס׳ is een stal met loofdak, Gen. 33 : 17, ook loofhut, Lev. 23 : 34 of z.m. hut, Amos 9 : 11. Het duidt in elk geval een primitief verblijf, een noodwoning aan; in de regel vert. men hier *in tenten*. Hierover zie ben. Wat de vermelding van de ark betreft, Schulz acht deze geheel misplaatst en brengt tal van bezwaren in tegen de gedachte dat de ark „Kriegsheiligtum" was, dat men steeds meevoerde in de strijd. Deze (vrij zwaar onderstreepte) bezwaren zijn echter niet in staat het klaar getuigenis van de tekst (gesteund door LXX en Vg) omver te stoten. Inderdaad is het vreemd (in vergelijking met I 4 : 3 v.), dat het mede-uittrekken van de ark slechts indirect tot onze kennis gebracht wordt, maar dit is voor rekening van de auteur. Juist I 4 en ook II 15 : 24 v. pleiten voor het gevoelen dat (al ging de ark niet altijd mee) „the practice was not uncommon" (Smith).

Betr. סכות zij nog vermeld het betoog van Y. Yadin („Some aspects of the strategy of Ahab and David" in Biblica Vol. 36, 1955, blz. 332—351), dat sukkōt hier als plaatsnaam bedoeld is, Gen. 33 : 17; Richt. 8 : 5, en dat deze Overjordaanse stad een strategisch belangrijk punt was aan de weg naar Damaskus. Dit laatste moge op zichzelf juist zijn (over 1 Kon. 20 : 12, 16 zie Van Gelderens K.V. van Koningen), in vs. 11 kan niet van Sukkot sprake zijn. Het leger lag voor Rabba en bovendien dient ס׳ om een schamel, ongenoegzaam verblijf aan te duiden, zoals blijkt uit Uria's zeggen dat Joab en de onderbevelhebbers (vgl. vs. 1) *op de naakte grond gelegerd waren.* Natuurlijk hadden Joab c.s. ook tenten, maar hun ligplaats was evengoed als die van het gewone volk op de harde bodem, zodat het hun ontbrak aan alle gerief en comfort. Met ואני enz. begint Uria een tekening van hetgeen hij afwijst, het best op te vatten als oratorische vraag: *en zou ik enz.?* Tegenover סכות stelt hij ביתי, tegenover על־פניה׳ (plastischer dan alleen בשׂדה) stelt hij לאכל enz.: *om te eten en te drinken en bij mijn vrouw te liggen?* חיך = *zo waar gij leeft* is in betekenis gelijk aan het volgende חי נ׳, maar dit levert geen grond voor emendatie van de tekst (tegen Ges-K § 149 e.a., die חי יהוה willen lezen; de LXX met πως (= איך) veronderstelt blijkbaar de M.T.). Dat Uria een dubbele krachtterm gebruikt, is zielkundig wel verklaarbaar, en in het O.T. wordt de persoon dikwijls onderscheiden van zijn ziel, vgl. 14 : 19; 15 : 21; eigenlijk is het zoiets als een bastaard-eed, waarbij men de naam van God vermijden wil. אם enz. — een zo sterk mogelijke ontkenning: *dat doe ik nooit.* David geeft de hoop niet op om Uria toch zo ver te krijgen en stelt zijn vertrek een dag uit. מחר ook elders, bv. Ex. 8 : 25, = morgen. Dit is beslissend voor de opvatting van het laatste woord van vs. 12, dat volgens het gewone taal-

gebruik zou moeten betekenen: en de volgende dag. Maar nadat eerst gezegd is: *dus bleef Uria die dag te Jeruzalem,* kan daarop niet volgen dat hij nog een dag bleef. Wat in vs. 13 staat heeft in elk geval plaats gevonden op de tweede avond van Uria's aanwezigheid. „Only two nights are spoken of" (Smith). Men lost dus de moeilijkheid niet op door 'ומ bij vs. 13 te trekken (Keil, Wellh. e.a.). Feitelijk is het woord overbodig en Schulz schrijft het dan ook toe aan een „übereifriger Abschreiber". Maar zou het niet bij uitzondering kunnen betekenen *de volgende morgen?* Zo vertaalt de N.V. het ook Gen. 19 : 34, vgl. Jona 4 : 7. De waw cop. kan dan opgevat als ons *en ook,* evenals in 1 : 23; I 6 : 11 (aldus Ges-K § 154a noot b). De bedoeling van het vs. 13 verhaalde is doorzichtig: David wil bij Uria door een drinkgelag de zinnelijke lust prikkelen en zijn standvastigheid ondermijnen. Hij nodigt hem bij zich uit en aan deze nodiging kan Uria zich niet onttrekken. ויאכל enz. opdat hij enz., wij zeggen: *om in zijn tegenwoordigheid te eten en te drinken.* David zal ook zelf aangezeten hebben, want hij is het subject van het volgende verbum: *hij maakte hem dronken,* een echt minderwaardig bedrijf. En ook nu verliest David het spel; „the sturdy soldier was not to be overcome" (Smith). 's Avonds laat zoekt Uria zijn slaapplaats weer op bij de knechten van zijn heer. Hij blijft solidair met de manschappen in het veld en wil het niet beter hebben dan zij, vs. 11. *Naar zijn huis ging hij niet.*

Zo is Davids listige opzet zonder resultaat gebleven. Vooral op een punt als dit zien we iets van de meesterlijke verhaaltrant van de auteur, die zich strikt beperkt tot de feitelijke gang van zaken, en in verband daarmee slechts zelden uitdrukkelijk spreekt van Gods bedoelingen en van zijn ingrijpen („nur an drei Stellen 11 : 27; 12 : 24; 17 : 14" — Rost, Throngeschichte, blz. 128 v.), maar die dit toch als tussen de regels door onmiskenbaar duidelijk laat lezen. Zo zien en tasten we hier dat Davids toeleg *moest* mislukken, „denn die Sünde Davids sollte nach Gottes Rath und Vorsehung zu seiner Demütigung offenbar werden" (Keil). Spr. 28 : 13a vindt hier een treffende illustratie, dit zal later ook gelden van 13b (zie 12 : 13), maar zo ver is David nu nog niet. Hij moet eerst nog dieper zinken; de radicale boosheid van zijn natuur moet onder Gods toelating nog sterker aan de dag treden. Het vreselijke daarbij is dat de zonde hem niet alleen blind maakt voor Gods alwetendheid, maar dat ze hem ook tot bijna duivelse boosheid verhardt. David deinst nu voor geen misdaad terug.

14—17. *De dood van Uria*

Langs geheime kanalen heeft David weldra vernomen, waar Uria die nacht wèl, en waar hij *niet* geweest is. Zo alleen is de stap te verklaren, die hij nu gaat doen. Trouwens, afdoende verklaren kunnen we haar niet. De vraag dringt zich op: is dit dezelfde David, die we kennen uit zijn psalmen en bv. uit cap. 6, uit I 17—18? Maar hetzelfde geldt t.a.v. Petrus in zijn verloochening van Jezus. Het is een diepe val geweest, die ten slotte wortelt in de zondeval van Adam en Eva in Gen. 3. Schneider zegt: „Seitdem er nicht mehr den Herrn befragt, scheint der Teufel ihm ungefragt seinen Rat zu geben". Het blijft echter ontstellend en ontdekkend, dat David die raad opvolgt. Hij schrijft een brief aan Joab, waarin hij zijn medewerking inroept, of liever hem een cate-

gorische opdracht geeft betreffende Uria. VdBorn houdt onze brief voor een korte samenvatting van wat David schreef. Doch meer dan dit behoefde de brief niet te bevatten. Dat adres en slot ontbreken, is in casu geen bezwaar. הבו, de plur. is opvallend en de LXX heeft de sing. εἰσαγαγε, maar als de M.T oorspr. ook sing. had, hoe kon men die dan in plur. wijzigen? Joab moest weer handelen door middel van zijn naaste ondergeschikten. De betekenis is meestal geeft, bv. 16 : 20, maar ditmaal: stelt, zet, „apparently used like תנו" (Smith). מול־פ׳ (= Vorderseite, Köh-B) komt voor in Ex. 26 : 9 enz.; op grond van de LXX wil Schulz פני schrappen, maar het is juist onmisbaar voor de aanduiding, dat Uria *voorâán* moet staan, aan het gevechtsfront. אל־מול zonder meer is: naar, in de richting van, bv. I 17 : 30. הח׳ המ׳ is de plaats, *waar de strijd het hevigst is* (iets anders dan: in het heetst van de strijd, zoals de N.V. heeft, maar dit is een tijdsaanduiding). ושבתם enz. — *trekt u dan achter hem terug, zodat hij enz.* men moet dus op een gegeven moment het sein tot de terugtocht geven op zo'n manier dat Uria geen steun en geen dekking over heeft. Er wordt op gerekend, dat hij moedig stand zal houden. Dat is juist het geraffineerde in Davids plan: niet alleen laat hij zijn slachtoffer onwetend de brief die zijn doodvonnis bevat (in zo'n geval spreekt men nog wel van een „Uriabrief") overbrengen, maar ook zijn dapperheid en trouw moeten dienen om het moordplan te doen slagen. De bewering van Gressmann, dat dit laatste gedeelte van de brief als een „plumper Zusatz" is te beschouwen, is terecht door Schulz en Hertzb afgewezen. Zij steunt op geen enkel aanwijsbaar gegeven. Dat David Joab, een man zonder scrupules en zelfs niet afkerig van sluipmoord, 3 : 27, in de uitvoering van zijn plan betrekt, verkleint zijn schuld allerminst; zijn schrijven is zozeer in bevelende toon gesteld (vgl. vs. 6), dat Joab niet kon weigeren zonder ongehoorzaam te worden, maar dat was het leven van Uria hem niet waard (in 18 : 14 v. durfde hij dit wel te riskeren), zodoende maakt hij zich wel mede schuldig. שמר met אל ook Ps. 59 : 10, volgens Köh-B wartend beobachten; daar het object nu een stad is, staat het vrijwel op één lijn met belegeren; LXX ἐν τῳ φυλασσειν, Vulg. cum obsideret. Belegeren sluit nauwlettende bewaking in, zie vs. 1; Keil: blokiren. De veronderstelling van somm. comm., dat het beleg nu pas begon, wordt weersproken door 16b: Joab wist een bepaald punt, waar *geoefende strijders* (N.V.) stonden, nl. binnen de muren. Dit was derhalve reeds gebleken, hetzij bij uitval of bij bestorming. Daar plaatst hij Uria, stellig in het voorste gelid. Hiermede is niet in strijd, dat volgens vs. 17 *de mannen van de stad uitrukten en met Joab slaags raakten,* want Joab had het opperbevel, ook al stond hij achter de frontlinie. Misschien is het wel juist, „dasz er die Ammoniter zu einem Ausfall reizte" (Schulz). In elk geval wordt het doel bereikt: ויפל enz. „Dasz auch einige Andere aus den „Knechten Davids" mit Uria den Tod finden, vermehrt noch Davids Schuldkonto" (Hertzb).

18—25. *Joabs rapport aan David*

Joab begrijpt dat David bericht verwacht, maar tevens dat hetgeen de hoofdzaak is daarin slechts een secundaire plaats mag innemen. Hij zendt een boodschapper (er blijkt niets van een schriftelijk verslag, zoals VdBorn meent) en

laat door deze aan de koning mededelen אֵת־כָּל enz. Daar ook Uria al bericht gebracht heeft, gaat het nu alleen over de laatste gevechtshandelingen: *heel het verloop van het gevecht.* Het is van groot belang op te merken dat dit verslag niet in de tekst is opgenomen, en dat vss. 19 vv. een instructie bevatten, die Joab daarop heeft laten volgen (zie beneden). Hij begint immers met 'כְּכ enz.: *wanneer gij het gehele verloop van het gevecht ten einde toe aan de koning gemeld hebt,* en stelt dan het geval dat deze op dit verhaal reageert door toornige vragen en verwijten vss. 20—21 om ten slotte de bode voor te zeggen, hoe hij dáárop antwoorden moet, 21 slot. Nu is het onderhoud van David met Joabs koerier volgens vss. 22—25 anders verlopen, want deze heeft reeds terstond aan het eind van zijn verslag melding gemaakt van Uria's dood, vs. 24 (vermoedelijk om een uitbarsting van Davids toorn te voorkomen, Schelhaas) en daarop heeft David dan heel kalm geantwoord, vs. 25. Maar toch liggen hier verscheidene moeilijkheden. Een daarvan is dat de LXX een veel breder tekst heeft. Na vs. 22 laat zij volgen: „en David werd toornig op Joab en zeide tot de bode", en dan volgt opnieuw (afgedacht van kleine afwijkingen) wat vss. 20b—21 door Joab reeds aan David in de mond gelegd is. Deze „reactie van David" bevat de LXX dus tweemaal. Vss. 23—25 zijn weer gelijk aan de M.T. Dit verschil vraagt om een verklaring. Een andere moeilijkheid is deze dat het verhaal van de bode in vs. 24 niet schijnt overeen te komen met vs. 17, want dit spreekt van een gevecht van man tegen man bij een uitval, maar vss. 23 slot en 24 spreken van een gevecht vlak vóór de poort, waarbij Uria en anderen van de muur af worden doodgeschoten, althans door pijlen getroffen. Ten slotte wekt het ook bedenking, dat de bode die niet weten mag, waar het eigenlijk om gaat, door Joab zo geïnstrueerd wordt dat hij wel begrijpen kan, dat de dood van Uria David welkom is. Deze moeilijkheden, gevoegd bij de tekstverschillen, wegen naar het oordeel van somm. comm. zó zwaar, dat men ertoe is overgegaan de volgorde van de verzen of zinsneden aanmerkelijk te wijzigen. Dhorme meent dat de M.T. tengevolge van het afdwalen van „l'oeil du scribe" (homoioteleuton) enkele passages heeft uitgelaten, die de LXX ons heeft bewaard (bij Schulz, blz. 121). Budde meent dat de woorden van 21a niet reeds door Joab, maar alleen door David gebezigd kunnen zijn als zijn eerste reactie op het bericht in vs. 23—24 (zonder het slot van 24). Na zijn boze woorden, zou dan de bode gekomen zijn met de mededeling van Uria's dood (precies zoals Joab hem had opgedragen) en daarna volgde dan Davids tweede reactie in vs. 25. Zo ongeveer ook Hertzb. Daarentegen gaat Schulz zo ver dat hij geheel vss. 19—22 en eveneens het slot van 23 en het begin van 24 schrapt. Hij krijgt op deze wijze „eine einheitliche Erzählung ohne Widersprüche", waartegen echter zeer sterk pleit wat VdBorn vraagt: „hoe kon zo'n grote wanorde in zo'n eenvoudige tekst ontstaan?" Deze auteur gaat echter even radicaal tewerk, als hij geheel vss. 19—21 voor een latere toevoeging verklaart.

Om niet te breed te worden bepalen we ons tot de volgende opmerkingen: 1° Het is volstrekt niet onaannemelijk dat Joab zijn koerier de door hem verwachte reactie van David met de woorden van vss. 20 v. heeft voorgehouden en daarbij de dood van Abimelech genoemd. Het feit wordt vermeld in Richt. 9 : 52 vv. De bovenste molensteen heet rèkeb = ruiter; de term pèlach =

schijf kon ook de onderste steen aanduiden, die veel zwaarder en niet zo goed hanteerbaar was (Job 41 : 15). Jerubbèseth is verbastering van Jerubbaäl, dat eigenlijk een eervolle bijnaam van Gideon was, zie Richt. 6 : 32; 7 : 1, vgl. Isboseth, 2 : 8. Zie breder mijn K.V. van Richteren², I blz. 170. Smith merkt hierover op: „The example of his death may have been proverbial among Hebrew soldiers, and have given a rule concerning the attack on walled towns." Joab kende zijn koning goed genoeg om te weten, dat hij een roekeloos waagstuk sterk zou afkeuren. De opdracht die hij gaf droeg een zeer delicaat karakter en vereiste daarom een in details uitgewerkte omschrijving. Het is dan ook pure willekeur om vss. 19—21 voor onecht te verklaren. 2⁰ Zonder twijfel heeft Joab zijn boodschapper wel met zorg uitgekozen, een man die wist te spreken en te zwijgen. Ook al kon hij uit Joabs instructie afleiden, dat de dood van Uria voor David een goede tijding was, hij had daarmee als berichtgever niet te maken en kon zijn vermoedens voor zich houden. Dit heeft hij dan ook gedaan. 3⁰ De mogelijkheid kan niet ontkend, dat de LXX berust op de oorspr. tekst en dat dus de M.T. een verkorte tekst bevat. Maar heel waarschijnlijk is dit toch niet. Waarom zou men de tekst — nog na het ontstaan van de LXX — zo ernstig verminkt hebben? Veel meer aannemelijk is dat de Griekse vertaler van oordeel was, dat er overeenstemming behoorde te zijn tussen wat Joab van David verwachtte en wat deze werkelijk gezegd heeft, en dat hij dus vs. 22 uitgebreid heeft met de hem bekende gegevens uit vss. 20 en 21. Maar dan vertegenwoordigt de M.T. de oorspronkelijke tekst. (Dit sluit niet uit dat de LXX incidenteel op een betere tekst kan teruggaan, nl. vs. 22 waar de M.T. heeft: „en de bode ging en kwam binnen en verhaalde", maar de LXX: „en de bode van Joab ging naar de koning in Jeruzalem en kwam binnen (ויבא) en verhaalde". Dit is vollediger en het oog kan licht van יואב naar ויבא gedwaald zijn, Schulz). 4⁰ Het grootste bezwaar tegen onze tekst is het gebrek aan congruentie tussen de voorstelling, die de boodschapper geeft en die van de auteur zelf in vs. 17. Men houde echter in het oog dat dit laatste slechts uiterst sober en onvolledig is in zijn weergave. Vs. 23 v. is veel breder en vormt blijkbaar het slot van zijn relaas, want eerst heeft hij al verteld *wat Joab hem had opgedragen,* vs. 22, vgl. vs. 18. Hij moet daarin melding gemaakt hebben van de Ammonieten, want op hen slaat האנשים in 23a: *die mannen waren sterker dan wij,* nl. in aantal en uitrusting; hoewel er על staat i.p.v. מן (1 : 23), heeft ג' toch volgens de lexica de zin van überlegen sein. Wat nu volgt klopt precies op vs. 17, ויצאו enz.; *zij rukten tegen ons uit, het veld in.* Nu zegt Schulz: indien de Ammonieten het sterkst waren, dan moeten de Israëlieten gevlucht en sommigen van hen in het open veld gevallen zijn, dus niet bij de poort. De bode vertelt echter nog iets anders: door het standhouden van de Israëlieten zijn de kansen gekeerd. Dit ligt in zijn ונהיה enz., door Hertzb weergegeven: dann aber machten wir uns an sie. Mogelijk heeft juist Uria de reeds wijkende Israëlieten ertoe gebracht om tegenstand te bieden en de vijand terug te drijven *tot de ingang van de poort.* Toen kregen echter *de boogschutters* hun kans. *Zij schoten van de muur af enz.* (opvallend is dat het ketîb van dit verbum een א bevat, de vorm is echter dezelfde als vs. 20 en het qerê is juist, zie Ges-K § 75 rr, ook wat het part. hif. המוראים betreft, zie § 69 r). Deze voorstelling is met die van vs. 17 niet

onverenigbaar, doch vult haar aan. Daarbij is de mogelijkheid niet uitgesloten dat Uria ten slotte door een zwaardslag is afgemaakt, maar uit het gebruik van חרב in vs. 25 en 12 : 9 behoeft dit niet beslist te volgen. Er is geen grond om aan te nemen dat de bode een onware voorstelling gegeven heeft, hij is er zelf blijkens de 1e pers. plur. bij geweest. Met deze voorstelling stemt de Vulg overeen, die de M.T. bevestigt: nos autem facto impetu persecuti eos sumus. Nog zij opgemerkt dat de LXX (ed. Lag.) na του βασιλεως nog ὡσει ἄνδρες δεκα και ὀκτω heeft. Smith bepleit de oorspronkelijkheid van deze woorden, maar zonder Hebr. tekstgetuige is deze toch wel zeer twijfelachtig; misschien berust het getal op een oude overlevering.

Vs. 25 bevat de (volgens de Hebr. tekst) enige reactie van David. Met stoïcijnse kalmte neemt hij de mededeling van het geleden verlies op. Hij toont zich nu ook een meester in het veinzen, want innerlijk is hij voldaan over het resultaat. Daar Joab hem zo goed in de kaart gespeeld heeft, kan hij hem moeilijk laken om zijn onvoorzichtigheid. Tegenover de bode doet hij of een bemoedigend woord hier op zijn plaats is. Hij zegt hem zijn mondeling antwoord voor. Als subj. van de iussivus ירע is הדבר הזה te denken, maar dan is de nota accus. overbodig (in 5 mss. ontbreekt zij inderdaad, zie BH), evenwel komen dergelijke constructies meer voor en volgens Ges-K § 117 l komt de gehele uitdr. in casu neer op: noli aegreferre; wij zouden aldus kunnen omschrijven: laat deze zaak niet toe u te verdrieten. Dit wordt dan gemotiveerd door het cynische (zie Langman) *want het zwaard verslindt nu hier en dan daar:* כזה וכזה ook in Richt. 18 : 4; 1 Kon. 14 : 5 („zo en zo"), maar in ons vs. is een tegenstelling bedoeld als in her- en derwaarts, naar links en naar rechts; m.a.w. dat zijn de wisselende krijgskansen, wrsch. een gebruikelijk gezegde, dat nu de misdaad van het lichtvaardig opofferen van trouwe krijgslieden moet bedekken. תאכל bij החרב ook in 2 : 26. Positief beveelt David de strijd (het suff. -ka duidt de hele strijd aan als aan Joab opgedragen) krachtig voort te zetten: *doe een krachtige aanval op de stad.* הרס van personen: vernietigen, Ex. 15 : 7, maar nu het een stad geldt: neerhalen, met de grond gelijk maken, vgl. Richt. 6 : 25. Het laatste woord van vs. 25, de imp. pi. van ח' met een suffix, dat op Joab slaan moet, is weer rechtstreeks tot de boodschapper gericht: *spreek hem dus moed in;* hij moet met zijn woorden Joab innerlijk sterk maken. Smith houdt dit voor een latere toevoeging, maar het uiterlijk getuigenis daarvoor is uitermate zwak, ontbreekt zelfs in BH. Hiermede is voor David de zaak afgelopen. Hij laat de oorlogvoering aan Joab over en blijft rustig te Jeruzalem.

26, 27. *David huwt Bathséba*

Al heeft David oorspronkelijk niet het voornemen gehad Bathséba tot zijn vrouw te maken, na Uria's dood schijnt hem dit de aangewezen weg. En ook zij heeft geen bezwaar; zij zal wel begrepen hebben dat de dood van Uria niet toevallig was. Toch kan zij hem wel oprecht betreurd hebben. Maar zij heeft geen keus. Zij heet hier nog Uria's vrouw en hij haar ba^{c}al, haar heer in de zin van eigenaar, bezitter; VdBorn verwijst naar Ex. 21 : 3, maar ook Ex. 20 : 17, het tiende gebod spreekt in deze geest. Hoe lang de rouw duurde, is

niet zeker te zeggen. Men neemt veelal aan: zeven dagen, op grond van Gen. 50 : 10; I 31 : 13, maar dit zijn geen van beide analoge gevallen, en juist bij de dood van Abigaïls man Nabal lezen we niets van rouwbedrijf, zie I 25 : 39 v.; na de dood van Aäron rouwde Israël dertig dagen, Num. 20 : 29, na die van Mozes eveneens, Deut. 34 : 8. Langer dan strikt nodig was heeft de rouwtijd niet geduurd. Nadat deze voorbijgegaan is, laat David Bathséba opnemen in zijn huis. Niet het gewone laqach, I 25 : 43, maar ᵓasaf, zij werd een der vele vrouwen, die hij reeds had, 3 : 2—5; 5 : 13; in ותהי enz. ligt dat zij geen bijvrouw was, ze stond met de andere vrouwen op één lijn. Zij baart aan David, לו, een zoon. Hij had hem verwekt en hij is nu haar wettige echtgenoot. Of er mensen geweest zijn, die dit kind nog voor een zoon van Uria gehouden hebben, weten we niet. Voor het oog der mensen is de schijn gered, en Joab moet wel zwijgen „wie das Grab" (Schneider), alleen al uit eigenbelang. *Maar wat David gedaan had was kwaad in de ogen van Jahwe.* „Het slot klinkt in al zijn eenvoud lapidair" (VdBorn). En dat David het een tijdlang niet gemakkelijk gehad heeft, blijkt wel uit wat hij zelf later zegt in Ps. 32 : 3 v.

HOOFDSTUK 12

David, van Godswege bestraft, komt tot inkeer. Geboorte van Salomo. Verovering van Rabba

1—4. *De gelijkenis van Nathan*

וישלח enz. geeft de onmiddellijke voortzetting van 11 : 26 v.; het tijdstip is kort na de daar vermelde geboorte, ongeveer een jaar na het feit van 11 : 4. Over de betekenis van deze periode voor Davids geestelijk leven en Gods bedoeling met het uitstellen van de bestraffing, maakt Keil goede opmerkingen, maar de auteur zwijgt erover. Zie J. Ridderbos, De Psalmen op Ps. 32 (dl. I) en Ps. 51 (dl. II). Nathan is bekend uit 7 : 2, het הנביא van enkele mss., LXX en Pesj. door Smith verdedigd, zal niet oorspronkelijk zijn. Hetzelfde is te zeggen van de (overigens zeer aantrekkelijke en zakelijk-juiste) toevoeging aan het begin van Nathans woorden: ἀναγγειλον δη μοι την κρισιν ταυτην, welke volgens BH in enkele mss. van LXX en Vulg gevonden wordt. Ook Jezus begint zijn gelijkenissen slechts uiterst zelden met zulk een inleiding (bv. Matth. 21 : 28), en wat Nathan gaat zeggen is in eerste instantie ook een gelijkenis, die veel overeenkomst heeft met die uit Luk. 18 : 9—14; in beide treft vooral het zwart-wit schema. De tegenstellingen zijn scherp getekend, maar zo dat David toch niet onmiddellijk de opzet heeft kunnen doorzien. De *twee mannen in één stad* zijn te denken als naburen, vs. 4. ראש is part. qal van רוש = arm, behoeftig zijn, I 18 : 23, over de א zie Ges-K § 72 p. In 2a is te vocaliseren לֶעָשִׁיר, het lidwoord wordt geëist door de tegenstelling met 3a לָרָשׁ, zie Ges-K §126 d; *kleinvee en rundvee*, vgl. Gen. 12 : 16; Job 1 : 3. Tegenover הרבה מ' wordt het bezit van de arme zo nietig mogelijk voorgesteld. אין־כל = *in het geheel niets* (vgl. Pred. 1 : 9). Het enige ooilammetje

is nauwelijks vermeldenswaard. 'כ is femin. van כבשׂ, bv. Lev. 14 : 10. „Mit Absicht nennt Natan ein weibliches Tier, da er das Weib des Uria damit kennzeichnen will" (Schulz, vgl. Méd). Toch was de arme aan dit dier zeer gehecht, want hij *had het gekocht,* blijkbaar toen het nog heel klein was, en het door trouwe verzorging *in het leven gehouden,* deze bet. van חיה pi. ook Jes. 7 : 21, *zodat het bij hem opgroeide,* als de „Liebling der ganzen Familie" (Hertzb). Het deelde zelfs in de gemeenschap van zijn tafel en bed. Het kreeg een brokje van zijn brood. פת = Bissen, hap brood, vgl. Gen. 18 : 5; Ruth 2 : 14. Volgens Ehrlich mogen we מכסו niet vertalen „uit zijn beker" (m.h.o. op het milieu kunnen we beter van „kroes" spreken), omdat dit zou zijn uitgedrukt met de praep. ב, zie Gen. 44 : 5; Amos 6 : 6; bovendien omvat כוס steeds de beker met zijn inhoud. מן is zuiver partitief en de zin is „von seinem Trunke trank es". Zakelijk is dit zeker juist, maar of het „uit zijn kroes" daarom uitgesloten is te achten? Het slot van vs. 3 laat weer duidelijk voelen, dat het een wijfjesdier was. חיק wordt niet alleen van een vrouw, Ruth 4 : 16, maar ook van een man gebruikt, Gen. 16 : 5; Köh-B: Schoss, Bausch des Gewandes", Jes. 40 : 11. Bij een man past boezem beter, dus: *het sliep aan zijn boezem.* „Slapen in de schoot doet anders de vrouw (1 Kon. 1 : 2; Mi. 7 : 5) of het kind (1 Kon. 3 : 20)", aldus VdBorn met verwijzing o.a. naar Deut. 13 : 6 (M.T. 7). הלך, subst. verbale, overigens alleen I 14 : 26 van een (honig)vloed, moet hier een bezoeker aanduiden, ook wij zeggen: er kwam bezoek, לאישׁ is te vocaliseren met לָ; blijkens het vervolg was het een reiziger, aan wie de rijke veebezitter (al was het een onbekende) gastvrijheid behoorde te bewijzen. לעשׂות — staat zonder object, doch dit laat zich licht uit het voorafgaande erbij denken, ook al volgt op לקח geen accus.; dus staat 'ע hier in de zin van bereiden, vgl. I 25 : 18. חמל niet met על (zoals in 21 : 7) maar met ל cum inf., zodat de zin moet zijn: *het ging hem aan zijn hart om enz.*; Keil: „es dauerte ihm"; De Groot: hij kon er niet toe komen". De gewone betekenis „medelijden hebben", „sparen" vormt de achtergrond, inzoverre hij medelijden had met zichzelf, zie bij vs. 6. Het resultaat van zijn overleg is dat hij zijn eigen vee spaart en het ooilam van de arme neemt. Voor ראשׁ zie bij vs. 1. Bij ויעשׂה is hetzelfde object te denken als wat hij ויקח staat. Door deze daad toont de rijke niet alleen zijn gierigheid, maar ook zijn hardvochtigheid, en begaat hij een schreeuwend onrecht, de vermelding waarvan een heftige reactie bij David teweegbrengt. Dit was Nathans doel. Daarom heeft het ook geen zin om te beweren, dat diens gelijkenis niet in alle opzichten paste op wat David gedaan had (Gressmann). Zij was het middel om hem „die weitaus gröszere Schwere seiner Schuld" (Rehm) bewust te maken. Daarvoor bleek zij uitnemend geschikt.

5, 6. *Davids uitspraak*

ויחר met אף ook I 20 : 30; of Nathan nog meer heeft willen zeggen, kan in het midden blijven. David ontsteekt in hevige toorn over het ergerlijk misdrijf, hem aangebracht, en velt onmiddellijk vonnis. Zijn emotie blijkt 1⁰ uit zijn onnodig eedzweren (over כי in eedsformules, ook I 14 : 44; 20 : 3, zie Ges-K § 149); 2⁰ uit het feit dat hij terstond de uiterste strafmaat eist: de dood.

Hier spreekt niet de bezadigde rechter, maar de man wiens geweten niet rustig is, vgl. Sauls uitspraak, eveneens in toorn gedaan, I 20 : 31. Wel was een strenge straf verdiend, want dit was roof onder zeer verzwarende omstandigheden. Voor deze uitspraak kon David zich evenwel op geen enkel voorschrift der Mozaïsche wetgeving beroepen. Dit was wèl het geval met hetgeen hij erop laat volgen en dat berust op de bepaling van Ex. 22 : 1 (M.T. 21 : 37). De dualisuitgang „hat die Bedeutung des deutschen -fach, -fältig", Ges-K § 97 h. Ook een zwaardere boete zou in dit geval niet onbillijk geweest zijn. Dit is echter geen grond om het ἑπταπλασιονα van de LXX voor oorspronkelijk te houden (VdBorn), want de Vulg en alle andere oude vertt. steunen de M.T. Driemaal wijst David op de begane daad, min of meer met een climax: eerst זאת, dan הדבר הזה (= *zulk een daad*), ten slotte: omdat hij niet gespaard heeft, of wellicht nog juister: *geen mededogen gekend heeft* (De Groot, vgl. N.V.), zie bij vs. 4. In geen geval is het verantwoord om לו i.p.v. לא te lezen (BH met frt, Hertzb), waardoor חמל dezelfde zin zou krijgen als in vs. 4. Dit is immers niet nodig en de Hebr. tekst „klingt viel kräftiger" (Schulz). Door deze laatste uitdr. wordt heel de handelwijze gequalificeerd: een misdrijf in flagrante strijd met de geest der wet, zie bv. Ex. 23 : 6—12. עקב א׳, in vs. 10 ע׳ כי, steeds met perf. bet. eigenlijk „zum Lohne dafür dasz", Ges-K § 158 hh. Het geheel dient tot motivering van de strengheid van het vonnis. Terecht verwerpt Hertzb het gevoelen van Gressmann en Schulz, dat vs. 6 als zijnde veel te mat na de krachtige uitroep vs. 5 — te danken is aan een latere hand (van een „gesetzeskundig" afschrijver). Het is juist volkomen begrijpelijk, dat de koning maatregelen neemt om te zorgen, dat „auch der Arme zu seinem „Recht" kommt". De wet schreef dit uitdrukkelijk voor.

7—10. *David wordt ontmaskerd; eerste oordeelsprofetie*

Nu David zijn eigen vonnis geveld heeft (vgl. Achab, 1 Kon. 20 : 40), kan Nathan hem ook het masker afdoen en hem tevens zijn eigen beeld laten zien. David, die al maandenlang een rol gespeeld heeft en gemeend, dat zijn misdaden althans voor de mensen geheim gebleven waren, moet ontdekken, dat God ook het meest verborgene kan openbaren. אתה האיש zegt Nathan en dit woord behoeft geen enkele aanvulling, zoals de LXX eraan heeft toegevoegd (ὁ ποιησας τουτο). Het is geen „Donnerwort" (Schneider), maar wel een voltreffer, want hierop is David allerminst voorbereid. Hertzb vergelijkt Nathan in dit verband bij een „Beichtvater", en zeker treedt hij op als pastor, als zielszorger. Maar toch in de eerste plaats als man Gods, als profeet, die een boodschap overbrengt. Hij ondervraagt David niet, hij wéét en hij beschuldigt. Daarom deelt hij na zijn eerste woord ook onmiddellijk mee, namens wie hij spreekt: כה־אמר enz. Om aan het komende j'accuse relief te verlenen, wordt eerst opgesomd hoeveel goeds God aan David bewezen heeft. David is immers de rijke man uit Nathans gelijkenis. Maar wat hij is, heeft Jahwe van hem gemaakt, en wat hij bezit heeft Jahwe hem gegeven. Met nadruk staat אנכי voorop. David was in zichzelf niets, maar hij is door God verhoogd; eerst tot koning gezalfd, waarbij te denken is aan de zalving door Samuël, I 16 : 13, en daarna herhaaldelijk *gered uit de greep van Saul*, zie 22 : 1; I 19 : 9—24;

23 : 26 vv. enz., en dus a.h.w. naar de troon geleid. Dan volgt een herhaald ואתנה; eerste object hierbij is בית א׳, dat slaan moet op de personen en de bezittingen van Sauls gezin en nakomelingschap. Dat Saul *uw heer* genoemd wordt, is niet „auffällig" in de zin van „verdacht" (Schulz), maar tekent op zinvolle wijze hoe hoog David geklommen is: van Sauls wapendrager is hij (zijn schoonzoon, maar bovendien) zijn opvolger geworden, die als zodanig de beschikking kreeg over leven en dood van de voormalige koninklijke familie en over haar grondbezit (zie cap. 9 en 21 : 1—14). Als tweede object noemt Nathan את־נשי א׳. Deze uitdr. baart wel enige moeilijkheid, omdat er tevoren nooit sprake is geweest van Sauls vrouwen, alleen lezen wij van Ahinoam, I 14 : 50, en van de stellig veel jongere Rizpa (zie 3 : 6 v.; 21 : 8, 10 vv.), die zijn bijvrouw genoemd wordt. Toch bewijst dit laatste geval, dat er méér kunnen geweest zijn. Het gaat dan ook niet aan om deze *vrouwen van uw heer* uit de tekst te elimineren (Schulz), mede omdat zij toch al begrepen waren in de eerste uitdr. בית א׳. De afzonderlijke vermelding der vrouwen is niet slechts een toespeling op de „Sitte des Morgenlandes", dat de harem van een koning aan zijn opvolger ten deel viel (Keil), maar is hier vooral onmisbaar omdat David eraan herinnerd moet worden, dat hij meer dan één vrouw gekregen had, terwijl Uria er slechts één bezat. Keil meent dat David naar alle waarschijnlijkheid feitelijk geen vrouwen van Saul tot de zijne gemaakt heeft en dat de vermelding dus alleen volledigheidshalve geschiedt. Dit is mogelijk, maar בחיקך, *aan uw boezem,* vgl. vs. 3, pleit toch tegen deze opvatting. In de derde plaats heeft Jahwe aan David gegeven את־בית enz., natuurlijk niet als persoonlijk bezit, maar om erover te regeren. Naast ישראל in vs. 7 staat hier de bredere benaming *Israël en Juda,* die toch maar één בית, één volk vormen, zie 5 : 5, al zijn ze tijdelijk verdeeld geweest, vgl. mijn *Koningschap* § 5. Bevreemdend is dat Hertzb benōt i.p.v. bēth wil lezen, dat terwijl hij zich hiervoor alleen op de Pesj. beroepen kan, zie BH. Het getuigenis is dus al zeer zwak. Een bezwaar is ook dat dan in het geheel niet gewaagd zou zijn van Davids feitelijke verheffing tot koning over Israël en Juda. Voorbeelden van אם mit Nominalsatz geeft Ges-K § 159 v., hier gevolgd door cohort. in de nazin; daarom moet de vert. niet het plusqu. gebruiken (Keil, N.V.); dus: *indien dit te weinig geweest is, zou Ik u wel dit en dat* (wij zouden zeggen: van alles) *erbij willen geven.* David was dus in geen enkel opzicht misdeeld, doch royaal behandeld; er was niet zoiets als een noodtoestand, die ter verontschuldiging van zijn handelwijze kon dienen. Met des te meer klem komt tot hem de beschuldigende vraag מדוע enz. Davids daad was primair tegen Jahwe zelf gericht (Ps. 51 : 6), een verachten van zijn woord en daarin van Jahwe zelf, vs. 10. Er is geen enkele afdoende grond om דבר te schrappen (zoals Smith en Hertzb willen om gelijkheid te brengen tussen vs. 9 en vs. 10). Wie Jahwe veracht, rekent ook niet met zijn woord d.i. zijn gebod met de daaraan verbonden bedreiging, vervat in de Decaloog (vgl. I 2 : 29 v.). Dit negeren van Jahwe's woord kwam aan het licht in Davids positief handelen, לעשות — *door te doen enz.,* vgl. 11 : 27. Waarschijnlijk is met 8 mss. (zie BH) te lezen בעיני = *in mijn ogen;* de waw kan veroorzaakt zijn door het voorafgaan van דבר י׳, het qerê is dus oorspronkelijk (Schulz), ook vs. 10 staat weer de 1e pers. Dat Nathan nu in de eerste plaats het doodslaan van Uria noemt, bewijst alleen

dat hij niet de bedoeling heeft zich strikt te houden aan zijn gelijkenis, vss. 1—4. Die had haar effect reeds gehad. Volkomen willekeurig is het dan ook, als Smith e.a. dit gedeelte van vs. 9 en ook vs. 10a willen schrappen. Men kan niet zeggen dat de volgorde der feiten onjuist is, want eerst na Uria's dood heeft David diens vrouw voor zich genomen, 11 : 27. In deze weergave van de feiten ligt duidelijk dat de moord op Uria in Gods ogen de gróótste misdaad is (dit i.o.m. de volgorde in de 2e tafel van de Decaloog). Daarmede ging David van kwaad tot erger. Dit feit wordt in 9b nog eens in zijn sinister karakter in het licht gesteld: הרג, vermoorden, is veel scherper dan הכה, en de vermelding van de Ammonieten — „die Feinde des Volkes Gottes — erhöht den Frevel" (Keil). Dit zinnetje is dan ook volstrekt niet „overbodig" (VdBorn); het heeft ook de functie om bij voorbaat een eventueel zich dekken van David met *het zwaard der Ammonieten* af te snijden. Over 'ח werd reeds bij 11 : 24 een opmerking gemaakt; het vertegenwoordigt het geheel der aanvalswapenen, zoals bv. ook Ps. 44 : 4 vgl. met 7. Hetzelfde is het geval in vs. 10, dat met ועתה de strafaankondiging inleidt, waarbij terstond in het oog valt de correlatie tussen de straf en de misdaad, zo ook in vss. 11 v., zie hierover Rehm, die vier punten van overeenkomstige vergelding noteert, terwijl Hertzb een analogie aanwezig acht in Job 31 : 9—12 („das gleiche Verhältnis von Schuld und Strafe"). De zwaarte van de straf ligt in het לא תסור en עד־עולם. De eenmalige doodslag zal aan David niet slechts één leven kosten, maar *het zwaard zal nimmermeer wijken van uw huis*. Meer dan één uit Davids gezin zal op gewelddadige wijze sterven. Nu vat Schelhaas het 'עד־ע op in dezelfde zin als 7 : 16 en laat het zwaard eerst tot rust komen in de dood van Christus, Davids zoon. Ook Hertzb laat zich in deze geest uit, inzoverre hij denkt aan „spätere Ereignisse im Hause Davids (Athalja!)". Maar deze verklaring is door niets gemotiveerd. De meest natuurlijke opvatting is dat ביתך „bezeichnet das Haus Davids .... nur in seinem Bestande unter David bis zu der mit seinem Tode gefolgten Auflösung" (Keil; de meeste comm.). Nathan spreekt niet van een straf voor het nageslacht (zoals bv. 2 Kon. 20 : 16 vv. geschiedt), maar voor David zelf, en de zin van 'עד־ע is dienovereenkomstig te bepalen; het wil feitelijk zeggen: zo lang gij leeft, hoogstens: zo lang uw gezin nog voortbestaat. Ook dan is de vervulling van deze profetie al vreselijk genoeg geweest, en omvat zij de dood van Amnon (13 : 29), Absalom (18 : 14 v.) en Adonia, wiens greep naar de macht nog tijdens Davids leven plaats vond (1 Kon. 1 : 9 vv.; 2 : 25).

De motivering van dit vonnis, beginnende met עקב, zie vs. 6, is een samenvatting van het vs. 9 genoemde, waarbij ditmaal Davids misdrijf toegespitst wordt in het wederrechtelijk nemen van Uria's vrouw. Het is duidelijk dat dit geen tegenspraak met vs. 9 inhoudt, want uit de van God verboden begeerte van David naar de vrouw van zijn naaste was ook zijn aanslag op diens leven voortgevloeid. Het is ten slotte één complex van ongerechtigheid. Dat in deze oordeelsdreiging niet gesproken wordt van de doodstraf voor David zelf, kan alleen bevreemden, wanneer men voorbijziet, dat dit oordeel reeds lag opgesloten in Nathans „gij zijt die man", waarmede hij ook het door David over de gefingeerde figuur van de rijke man uitgesproken vonnis op hemzelf toepaste. Deze exegese wordt bevestigd door vs. 13, en Hertzb wijst er met nadruk

op, dat dit oordeel eerst ná Davids schuldbelijdenis is teruggenomen. David had dus wel degelijk de straf des doods verdiend, maar welbeschouwd is het veel pijnlijker voor hem geweest, al het onheil te moeten aanschouwen waarmede hij in Nathans strafprofetie bedreigd wordt. Het is dan ook op geen enkele wijze verantwoord, als men geheel de toespraak van Nathan behalve 7a, dus 7b—12 op grond van allerlei aanvechtbare, tekstcritisch in de lucht hangende, overwegingen voor „späteren Einschub" verklaart, zoals Rost, VdBorn en Hertzb doen (ten dele ook Schulz). Men oordeelt dan dat deze vss. Nathan in de mond gelegd zijn, nadat de gebeurtenissen uit cap. 13—18; 1 Kon. 1 v. hadden plaats gevonden. Feitelijk is dit de leer van het vaticinium ex eventu, die aan de levende God de bevoegdheid ontzegt om aan zijn knechten het toekomstige te openbaren (Amos 3 : 7). Wij gaan dit apriorisme hier niet bestrijden, maar bepalen ons ertoe te constateren, dat zowel het requisitoir als de oordeelsaankondiging van Nathan in zijn kwaliteit van Jahwe's afgezant volkomen op haar plaats is in en past bij de door David begane misdaden. Dit blijkt ook zo overtuigend daarin, dat Nathans strafprofetie in twee delen is te onderscheiden, hetgeen hiermede samenhangt dat — al konden wij boven spreken van één groot complex — in Davids daden twee hoofdzonden op de voorgrond staan: de moord, waardoor hij nu het zwaard over zijn huis brengt, en het schandelijk overspel, dat op overeenkomstige wijze aan hem zal gewroken worden. Daarvan spreekt de tweede „Drohrede".

11, 12. *Tweede strafaankondiging*

Het Godswoord dat Nathan overbrengt is één geheel, maar hier is een nieuwe aanhef — כה enz. —, terwijl de toon grimmiger wordt en de bedreigingen als striemende zweepslagen elkaar opvolgen, „geformuleerd in de stijl van de tweekamp" (VdBorn), vgl. Nah. 2 : 13 (M.T. 14). הנני met part. vaak als fut. instans, Gen. 6 : 13, 17, in strafaankondigingen. Nieuw is dat uit Davids eigen gezin gevaar dreigt. Maar het is Jahwe die dit bestuurt: *Zie, Ik doe onheil over u voortkomen* (lett. en nog meer plastisch: oprijzen) *uit uw eigen huis*. De door Ehrlich voorgeslagen tekstwijziging רֵעֶה (= einen Rivalen, ook De Groot) betreft weliswaar alleen de vocalisatie, maar is volkomen willekeurig. De M.T. staat vast en de lezing רָעָה baart geen enkele moeilijkheid. De waw vóór לקחתי is explicatief. נשיך — in de plur. ligt de zwaarte van het vonnis: wat David eenmaal gedaan heeft zal hem meer dan dubbel vergolden worden, vgl. vs. 10. Algemeen wordt met vele mss. (zie BH) de sing. לרעך gelezen. De vert. mededinger (De Groot) is zonder analogie. ר׳ is eenvoudig *uw naaste*. Deze is subj. van het perf. cons. ושכב, vgl. 11 : 4. Wie hij zijn zal weet David thans nog niet, evenmin als Saul het wist bij Samuëls onheilsprofetie, I 15 : 28, maar het klinkt niet minder dreigend, juist door het voorafgegane מביתך. Een tweede verscherping van dit strafelement ligt in לעיני השמש הזאת, weder een zeer plastische uitdr., ongetwijfeld met een begeleidend handgebaar uitgesproken, d.i. „in vollster Oeffentlichkeit" (Kö.Wb). ש׳ is meestal masc. maar hier en bv. Jes. 38 : 8 femin.; bij הזאת vgl. הי׳ הזה in Joz. 4 : 22.

Dat vs. 11 slot niet spreekt van een toevallige bijkomstigheid, zien we in

vs. 12. Scherp is de tegenstelling tussen wat David deed en wat Jahwe gaat doen ואני enz. Als obj. van עשית is te denken de heimelijke daad van het zo pas genoemde שכב, 11 : 4. Tegenover de lichtschuwe handelwijze van David — בסתר bv. ook Deut. 13 : 6 (M.T. vs. 7) — stelt Jahwe zijn besluit om de door hem aangekondigde, voor David zo pijnlijk-onterende feiten (vs. 11), thans saamgevat in הדבר הזה, te doen plaats vinden נגד, d.i. angesichts (Köh-B) *ten aanschouwen van geheel Israël en bij heldere zonneschijn.* Dat dit letterlijk bedoeld is, wordt wel bewezen door de bewoordingen, waarin de vervulling is medegedeeld, 16 : 20—23, vooral vs. 22 slot. De verfoeilijke raad van Achitofel en het schandelijk gedrag van Absalom worden allerminst verontschuldigd, doordat ze in Gods voornemen een plaats hadden gekregen. Hij bestuurt en beheerst ook de zondige overleggingen en handelingen. Maar het gaat er nu om, dat Hij zijn goddelijke haat tegen het kwade tonen wil, ook in het leven van zijn kinderen. Zij moeten weten dat het verlaten van Jahwe altijd bittere gevolgen medebrengt (Jer. 2 : 19) en „dasz Jahwes Rechtswille auch bei dem Gefeiertsten nicht Halt macht" (Hertzb). Anderzijds moet opgemerkt dat deze gehele bestraffing en strenge behandeling dienen moeten om David tot inkeer te brengen, zo ook het openbaar maken van Davids geheime boosheden. „God laat hem niet aan zijn lot over... God breekt de wond open en al het vuil komt naar buiten. En dat komen van God, dat is genade" (Langman). In deze geest ook bv. Schneider, Van Maanen, blz. 129.

13, 14. *Schuldbelijdenis en vergiffenis*

Ditmaal heeft David Nathan stellig laten uitspreken, zijn toorn (vs. 5) heeft plaats gemaakt voor een deemoedig aanvaarden van de tegen hem ingebrachte beschuldigingen, en hij erkent: *ik heb gezondigd tegen Jahwe.* חטא met ל, Gen. 20 : 6; I 19 : 4 e.a. plaatsen: zich bezondigen aan of tegen. Deze belijdenis is kort, maar zij zegt wat zij bevatten moet, en wordt door geen enkele nodeloze toevoeging verzwakt, zie bij Keil het citaat uit de Berlenbacher Bibel met verwijzing naar het korte woord van de tollenaar, Luk. 18 : 13. Aan de oprechtheid van Davids belijdenis, en dus van zijn berouw valt niet te twijfelen, maar zij is zielkundig het best te verklaren, wanneer er bij hem wel reeds tevoren een innerlijke onvrede was, maar valse schaamte hem weerhield zich voor Gods oor uit te spreken. Daardoor kon hij nu des te gereder ertoe komen om te bekennen, en is dit voor hemzelf dan ook een bevrijding geweest. Terecht wijst Schneider op het diepgaand verschil tussen Davids schulderkentenis en die van Saul, I 15 : 24 vv. Deze kreeg dan ook geen kwijtschelding. Maar tot David mag Nathan zeggen העביר enz. *Jahwe heeft uw zonde vergeven.* Het heeft weinig zin wanneer Ehrlich tegen deze vertaling van עבר hif. protesteert (hij vert. „die Bestrafung aufschieben", maar ח׳ is niet straf, doch zonde) of wanneer Smith haar „misleading" noemt, want ook in 24 : 10 (met de par. plaats) heeft het duidelijk deze betekenis en in Job 7 : 21 staat het in parallellisme met נשא. Uit de betekenis „vorbeigehen (passieren) lassen" kon zich gemakkelijk die van „übersehen" (Köh-B) ontwikkelen. Smith vert. „caused thy sin to pass away", maar zakelijk is dit toch niet anders dan kwijtschelden. Als daarop volgt: *gij zult niet sterven,* is dit niet een blijk van ge-

brekkig onderscheiden tussen „Sünde und Sündenstrafe" (Schulz) maar de logische consequentie: bij het wegvallen van de schuld, vervalt ook de straf, die door de schuld geëist werd. Het schijnt dat Nathan door goddelijke openbaring op Davids reactie voorbereid was, zodat hij dit vrijmoedig kon toezeggen. In geen geval is uit zijn woord een argument ten gunste van de R.-K. oorbiecht (Schneider) af te leiden. Alleen Jahwe, tegen wie gezondigd is, kan de schuld opheffen, vgl. Ps. 32 : 1, 5. Deze psalm moet een later stadium vertolken dan Ps. 51, waarin David nog worstelt om weer tot de volle gemeenschap met God te komen (De Graaf, a.w. blz. 169), maar die zeker „de lyrische echo" (VdBorn) van Davids „peccavi" mag heten.

De zin van Nathans eerste woord גם kan niet het gewone „ook" zijn. Schulz brengt het i.v.m. het גם uit vs. 14, maar daarvoor is de afstand te groot, bovendien dient het dan feitelijk om aan de troostrijke verklaring, יהוה enz., min of meer afbreuk te doen. De nadruk waarmede het vooropgezet wordt, vereist veeleer de vertaling „reeds", wellicht nog beter: *voorwaar,* wat ook in Job 2 : 10 goed uitkomt, wanneer het met het volgende verbonden wordt, zoals de Stv. gedaan heeft, maar ook door Köh-B wordt aanbevolen. Voorop staat dat de zondeschuld voluit weg, weggedaan is. Daaraan kan ook het einschränkende אפס, waarmee vs. 14 begint niets veranderen. Over de zin van dit partikel bestaat grote overeenstemming. In Deut. 15 : 4; Richt. 4 : 9 en Amos 9 : 8 betekent het samen met כי: maar, evenwel. Hier kan dit niet, want כי moet causale bet. hebben. De hoofdzin volgt straks met גם enz. Men lette erop dat כי door een maqqēf aan het volgende verbum verbonden is (in de genoemde plaatsen is dit niet het geval). We hebben dus niet te doen met de combinatie א' כי, maar moeten ze afzonderlijk vertalen. אפס zonder meer bet. dan: alleen, slechts, het Duitse nur, bv. Num. 22 : 35; 23 : 13; hier komt het heel dicht bij ons niettemin. Vs. 14 begint dus met niettemin, omdat gij enz. of eenvoudiger *daar gij echter* enz. Aldus met geringe variatie Keil („nur weil du"), Schulz („weil du jedoch"), VdBorn, Méd, Leimb, Rehm, Hertzb, zie ook de lexica. Voor de duidelijkheid laten we terstond de hoofdzin in vertaling volgen .... *zal wèl* (גם kan ook hier niet „ook" betekenen, maar legt sterke nadruk) *de zoon die u geboren is moeten sterven.* Dit staat dan tegenover het לא ת' van vs. 13: gij niet, wel uw zoon. Méd tekent hierbij aan: „l'arrêt est irrévocable".

Slechts kort vermelden we de opvatting van De Groot (gevolgd door de N.V.), die א' כי vertaalt als ofschoon, en het grootste deel van vs. 14 (tot חזה) beschouwt als bijzin bij de woorden waarmede vs. 13 besluit. Dáár is deze concessieve bijzin echter geheel overbodig en kan zij slechts dienen om de krachtige verzekering „gij zult niet sterven" in haar betekenis te verzwakken. Daarentegen is bij de slotzin van vs. 14 (nl. גם enz.) een redengevende voorzin onmisbaar. Eensdeels omdat hij anders formeel los van het voorafgaande staat, maar vooral ook omdat bij het nieuwe element in de aangekondigde straf („uw zoon zal sterven") een motivering niet achterwege kon blijven. Ten slotte is de vertaling van א' כי door ofschoon niet zeker; bij de concessieve conj. wordt deze door Ges-K § 160 niet genoemd. Maar ook indien men deze vert. zou willen handhaven, zou 14a toch niet met vs. 13 maar met 14b als Nachsatz verbonden moeten worden. Zie verder ben.

Tot nu toe bleef 14a als zodanig buiten beschouwing. Het gaat hier vooral

om de bet. van het verbum נאץ pi. (de vocalisatie van de inf. absol. is volgens Ges-K § 52 o „des Gleichklangs wegen" gelijk aan die van het perf.). De gewone bet. is in qal smaden, verachten, bv. Deut. 32 : 19, in pi. eveneens, maar ook verachtelijk behandelen, bv. I 2 : 17, zie de lexica. Het grote bezwaar tegen deze opvatting is in loco, dat het object איבי י' hierbij allerminst past. Volgens BH en de meeste comm. staat het dan ook vast, dat א' niet in de tekst thuis hoort en dat deze oorspr. dus יהוה zelf als object noemde. „Das ist aber einem Schreiber ungeheuerlich vorgekommen, und er hat deshalb aus religiöser Scheu איבי hinzugefügt", aldus vertolkt Schulz het gevoelen, dat volgens Hertzb „seit Abr. Geiger ... das behauptete, fast unbestritten durch die Kommentare (geht)". Schulz voegt er nog aan toe dat het de betrokken „Schreiber" niet deerde, of hij op die manier de tekst van alle zin beroofde. En VdBorn verklaart dat „om dezelfde reden" als hier de tekst ook in I 2 : 17; 20 : 15 en 25 : 22 „gemitigeerd" is. De vraag is echter gewettigd met welk recht men dergelijke tekstvervalsingen mag ten laste leggen aan hen, wier taak het was de in hun ogen toch *heilige* tekst van het O.T. over te leveren. Wel meent R. Yaron dat ᶜojebê door de soferîm moet zijn toegevoegd en noemt hij de uitdr. een euphemisme, zie zijn art. *The Coptos Decree and 2 Sam. XII, 14* (V.T. IX, 1959, blz. 89). Volgens hem is er een Egyptische uitdr. „who is hostile to the enemies of his god", waarin de godheid zelf bedoeld is, niet haar vijanden. Hetgeen echter geldt van een Egyptisch document, bewijst nog niets voor het O.T. En terecht vraagt Hertzb (die de M.T. handhaaft): „Warum hat aber die „religiöse Scheu" sich nicht bei den anderen zwölf Stellen des AT gemeldet, an denen das Piel von nāᵓaṣ Gott oder göttliche Dinge als Objekt bei sich hat?" De bedoelde plaatsen worden opgesomd door VdBorn; het blijkt daar dat God zelf 8 maal (vs. 14 inbegrepen) het object is van נ', in de andere gevallen gaat het om zijn naam, zijn woord of zijn offer. Geeft van al deze plaatsen dan alleen I 2 : 17 aanstoot, waar volgens VdBorn de tekst eveneens „gemitigeerd" is (I 20 : 15 en 25 : 22 komen niet in aanmerking omdat daar wel sprake is van איבי דוד, maar niet van נאץ i.v.m. Jahwe). En is dit aanstotelijke element er dan alleen bij het verbum נ' en niet bv. bij בזה, dat nog in vs. 9 met Jahwe's woord en in vs. 10 met Jahwe zelf als object is gebezigd? De O.T.-ische schrijvers zijn trouwens wel gewoon de dingen bij hun naam te noemen, ook waar het de meest ergerlijke zonden tegen Jahwe betreft. Dit alles overwegende moet men met Hertzb wel concluderen, dat het niet verantwoord is „das Wort „die Feinde" auszumerzen". Ook Keil en Méd houden vast aan de M.T. Deze wordt trouwens door alle oude tekstgetuigen gesteund, zie ben.

Indien איבי echter deel van de tekst uitmaakt, staan we opnieuw voor de vraag naar de bet. van נאץ pi. Met (ver)smaden of geringschatten valt hier geen goede zin te verkrijgen. De LXX heeft vertaald παροξυνων παροξυνας (= hebt verbitterd, wat hier echter geen zin oplevert) τους ἐχθρους Κυριου, maar de Vulg.: blasphemare fecisti inimicos Domini. In overeenstemming daarmede noemt Kö.Wb als indirekt kaus. bet. „zum Lästern veranlassen" (in weerwil hiervan houdt ook Kö. א' voor „euphemistischer Einschub"), hij noemt daarvan echter geen voorbeelden in het O.T. Ges-B en Köh-B kennen deze bet. niet; eerstgenoemde zegt alleen dat zij onbewijsbaar is. Hiertegen moet opge-

merkt dat tal van malen een bepaald verbum (of subst.) slechts een enkele maal in een bepaalde — van de regel afwijkende — betekenis voorkomt. Maar bovendien is het merkwaardig dat deze lexica voor het part. pass. מנאץ (volgens somm. van hitpol., maar volgens Ges-B wrsch. van pu.) de bet. „gelästert" of „verlästert" opgeven. Hiervan uitgaande mag het allerminst ondenkbaar geacht worden dat de pi. ook de bet. „lästern" heeft (Kö.Wb vermeldt deze dan ook). Indien echter deze bet. niet uitgesloten behoeft geacht te worden, dan mogen we nog een stap verder gaan en hetzelfde verklaren van de bet. die Kö.Wb als eerste opgeeft „zum Lästern veranlassen". We kunnen ons in deze (met Hertzb) zelfs op Ges-K § 52 g beroepen, waar hij in het algemeen m.b.t. de pi. zegt, dat deze ook kan uitdrukken „dasz man andere zu derselben (Handlung) treibt oder veranlasst", versch. voorbeelden worden hierbij vermeld, bv. למד pi. Maar dan is het ook niet ongeoorloofd om de pi. van נ׳ op te vatten als een tot smaden of lasteren brengen. De beschuldiging houdt dan in, dat David dit gedaan heeft met *de vijanden van Jahwe.* En wel כדבר הזה = *door deze zaak,* d.i. door geheel uw handelen en optreden, „durch diese Geschichte" (Hertzb).

Welbeschouwd gaat het thans niet meer om Davids misdaad qua talis, maar om de indirecte gevolgen daarvan, wat Hertzb noemt: „die Wirkungen im Raume der Welt". David heeft door zijn gedragingen (geen wettige reden! maar wel) zeer sterk aanleiding gegeven aan haters van Jahwe (hetzij in of buiten Israël) om smadelijk van Hem en zijn dienst te spreken. Het was niet moeilijk om door combinatie van enkele bekende feiten (als Uria's koerierschap en zijn dood; Davids verbintenis met Bathséba en de geboorte van hun kind) tot de slotsom te komen, dat David, de grote paladijn van Israëls God, een zware schuld op zich geladen had en dat de dienst van Jahwe dus dergelijke ongerechtigheden straffeloos gedoogde. Door de dood van het kind wil Jahwe nu „das Maul stopfen all denen die aus solchem Fall Material gegen ihn selbst schmieden zu können meinen" (Hertzb). „Dit is ... kastijding wegens de zonde als prediking van Gods gerechtigheid en heiligheid" (Schelhaas). Er is echter ook een keerzijde aan deze goddelijke beschikking. Zij bespaart David voor zijn verder leven de feitelijke herinnering aan zijn diepe val, terwijl ook „den Lästerern der sichtbare Anlasz zu fortgesetzter Lästerung entnommen wird" (Keil). Nog valt te wijzen op de fijne tact van Nathan, dat hij de meest pijnlijke aanzegging voor het laatst bewaard heeft, nadat hij David reeds de verzekering van Gods vergevende genade had kunnen schenken.

15—19. *Het kind sterft*

Nathan heeft zijn opdracht vervuld en vertrekt, maar het gesproken woord doet zijn werking. נגף is een stoten of slaan, dat de dood tengevolge heeft, vgl. 1 : 15, althans een zware plaag of oordeel brengt, I 25 : 38; 26 : 10, hier een ernstige ziekte. אנש nif. alleen hier, wrsch. ziek, zwak worden; Köh-B: abnehmen. Het kind werd ziek en kwijnde weg. Ook thans heet de moeder (evenals 11 : 26) met verzwijging van haar naam *de vrouw van Uria.* בקש is ditmaal niet een vragen om raad of om een uitspraak, zoals bv. 21 : 1, maar eenvoudig aanroepen, aanbidden om hulp en uitkomst, vgl. Ex. 33 : 7.

David bidt בעד ה׳ = voor het knaapje, om levensbehoud. Dit is niet in tegenspraak met vs. 14, alsof David nog niet weet wat Nathan gezegd heeft (VdBorn). maar omdat David Jahwe kent als een genadig God, die gaarne het gebed verhoort. Het zou wel zeer onnatuurlijk geweest zijn, als hij de zaak z.m. als afgedaan beschouwd had, vgl. het gebed van Abraham, Gen. 18 : 16 vv., Hizkia, 2 Kon. 20 : 1—6, de Ninevieten, Jona 3 : 10, ook Davids gebed, 24 : 17 en zijn eigen woorden straks in vs. 22. Ongetwijfeld heeft bovendien in zijn bidden niet ontbroken de erkenning van eigen schuld en van Gods rechtvaardigheid. Dat hij als boeteling voor God komt, spreekt uit al zijn gedragingen. ויצם צום — lett.: en hij vastte een vasten; de toevoeging van het subst. verbale (zie Ges-K § 117 q, alleen aan deze plaats) ziet op de ernst die hij ermede maakte: *hij vastte nauwgezet,* elke dag weer; wrsch. heeft dit telkens geduurd tot aan de avond, vgl. 1 : 12; 3 : 35; Richt. 20 : 26. Zeker is dit echter niet; nu David er zo nauw bij betrokken is, kan hij wel enkele dagen achtereen geheel (aldus bv. Hertzb) gevast hebben, vs. 17. De zin ervan is niet alleen verootmoediging voor God, I 7 : 6, maar ook de onderdrukking der normale behoeften, om zich ook lichamelijk ten volle te wijden aan de gebedsactie, zie Grosheide BE. Het is duidelijk dat ook de perfecta aan het slot van vs. 16 als tempus frequentativum zijn te beschouwen, zie Ges-K § 112 e, f; dit alles — ובא enz. — gebeurde herhaaldelijk: *en telkens als hij binnengekomen was.* Gedoeld wordt blijkbaar op het moment, dat David des avonds zijn slaapvertrek binnen ging, want *hij bracht de nacht door, liggende op de grond.* Ook dit zich ontzeggen van comfort maakt deel uit van Davids boetedoening en verootmoediging, hij vernedert zich in het stof der aarde; ook wassen en zalven blijft daarom achterwege (vgl. 14 : 2) en zijn kleding is rouwgewaad, zoals uit vs. 20 is af te leiden. Smith, Hertzb e.a. lezen ולבש בשק op grond van ἐν σακκῳ, zie BH, maar dit zal een toevoeging zijn, gevormd naar analogie van 1 Kon. 21 : 27 e.d. Mogelijk is dat David geen „zak", maar gescheurde klederen droeg, zie 1 : 11; 13 : 31. Verder is in vss. 21 nog sprake van Davids (overluid) wenen. Sommigen verstaan בא aldus, dat David zijn huis binnenkwam en in verband daarmee dat hij dus telkens naar elders en wel naar בית יהוה (vs. 20) ging om te bidden, aldus bv. Smith, hoewel hij erkent dat vs. 20 ertegen pleit. Schulz daarentegen laat dit gevoelen juist op vs. 20 steunen. Maar het is toch moeilijk aan te nemen, dat David met zulk een onverzorgd uiterlijk dagelijks naar het heiligdom ging. Het zwijgen hierover in vss. 16 v. wijst beslist in tegenovergestelde richting. En in de lijn van het ons medegedeelde ligt veeleer, dat David in deze dagen niet uitging, maar zich afzonderde in gebed. Naar verdere bijzonderheden kunnen we slechts gissen. Zeldzaam is de term זקני enz., als we letten op Gen. 24 : 2, is te denken aan de oudste en meest vertrouwde onder de vs. 18 genoemde dienaren (niet familieleden, zoals Leimb en Caspari veronderstellen). Zij die reeds lang dagelijks met de koning omgaan zijn vrijmoedig genoeg om er bij hem op aan te dringen, dat hij van de vloer zal opstaan. Zij komen daartoe vlak bij hem staan, עליו geeft de indruk dat zij zich over hem heenbogen. Hun pogen is vruchteloos, en ook als zij (des morgens) de tafel gedekt hebben, weigert hij te eten. אתם — met hen, in hun bijzijn. Köh-B omschrijft ברא c. את als „Essgemeinschaft halten mit", maar waarop berust dit? Het verbum komt alleen in 2 Sam. voor (zie 3 : 35; 13 : 5, 6, 10;

Aalders, blz. 186, noemt het bij de characteristica van ons boek). Het zal wel de bedoeling zijn, dat hij opzettelijke de gemeenschappelijke maaltijden vermeed, ook om zich niet door gesprekken te laten afleiden. Het zinnetje is een uitwerking van ויצם, vs. 16.

Deze toestand duurt tot de zevende dag sedert het kind ziek werd. ילד staat meestal van zeer jonge mnl. kinderen, Ex. 2 : 7; Ruth 4 : 16. Vs. 18 is voor het grootste deel zonder meer duidelijk. דברנו enz. slaat op vs. 17 en bewijst dat de dienaren in casu dezelfden zijn als de oudsten, die thans niet tot de koning durven zeggen: *het kind is dood*. Enig verschil van mening bestaat echter over ועשׂה רעה. Men vertaalt wel ongeveer gelijk, bv. „hij zou een ongeluk (kunnen) begaan" (De Groot, VdBorn), „er würde ja ein Unheil anrichten" (Hertzb), maar Schulz e.a. vatten dit zo op, dat David de brenger van zulk een slechte tijding wel zou kunnen aanvallen en doden. Zij beroepen zich daarvoor op 4 : 10 en 18 : 20 vv. Maar dit beroep is geheel misplaatst. Over 4 : 10 zie aldaar en bij 1 : 16. In 18 : 32 wordt de bode, die Absaloms dood meldt, in het geheel niet gestraft. Wel blijkt in 18 : 33, dat die tijding een zware schok voor David betekende. En deze parallel wijst ons hier de goede weg. De hovelingen van David hadden het al bedenkelijk, haast abnormaal gevonden, dat David geen acht sloeg op hun woorden, toen het kind nog leefde. En nu zijn zij bang dat hij bij de doodstijding wel waanzinnig van smart zou kunnen worden („il en serait trop affligé", Méd) en zichzelf kwaad doen, „something desperate" zegt Smith. Dit behoeft nog geen zelfmoord te betekenen. De uitdr. is tamelijk vaag (onze Stv. met het onpersoonlijke „het mocht kwaad doen" is zakelijk niet onjuist), maar in elk geval is er geen grond om te vermoeden, dat David een ànder kwaad zou doen. Het komt echter heel anders uit dan de mannen denken. Hun fluisterend gevoerd gesprek — het part. drukt uit, dat het enige tijd aanhoudt — ontgaat David niet, evenmin als hun blikken en gebaren. לחשׁ, alleen nog in Ps. 41 : 8, is op fluistertoon, maar toch hoorbaar spreken. ויבן als I 3 : 8 — hij *begreep*. Zo wordt de moeilijkheid van het mededelen aanmerkelijk verlicht. Het verhaal is klaarblijkelijk aan een ooggetuige te danken.

20—23. *Davids houding*

ויקם enz. veronderstelt dat het gesprek in de morgen gevoerd is, terwijl David nog lag op de plek, waar hij had overnacht, vs. 16 v. Wat David nu doet, is alleen te verklaren uit een kinderlijk zich onderwerpen aan wat God over hem beschikt heeft. Wassen, juister nog: een bad nemen, 11 : 2, zich met olie zalven en van kleding verwisselen dienen alle als voorbereiding van Davids bezoek aan בית־יהוה, welke uitdr. moet slaan op de tent met de ark van Jahwe, 6 : 17, die juist ter wille van die ark *het huis van Jahwe* kan heten (vgl. 6 : 2; 7 : 18). Dit is dus geen anachronisme, zoals VdBorn meent. Hier wóónt Jahwe (al had David Hem ook in zijn bidvertrek wel kunnen vinden) en daarom wil David zich hier nederbuigen en aanbidden. Dan gaat hij weer zijn huis binnen en verlangt te eten. שׁאל staat absoluut, maar wàt hij wenst is identiek met wat nu gebeurt: *en op zijn verzoek zetten zij hem brood voor en hij at*. Nu vragen zijn dienaren om een verklaring van zijn

houding. De regel was dat men om een dode rouwde, vastte en weende, maar het vreemde is dat David dit tevoren heeft gedaan („comme deuil anticipé", Méd) en na het intreden van de dood heeft begeerd te eten. In de vraag: *Wat heeft dit te betekenen?* ligt opgesloten: zijt ge dan niet bedroefd? In plaats van בעבור is wrsch. בעוד te lezen (zie BH); Smith, Schulz e.a. geven hieraan de voorkeur, wegens de overeenstemming met Davids antwoord (de LXX heeft daar ἐν τῷ ἔτι ζῆν, hier in vs. 21 evenwel ἕνεκα). Beslissend is m.i. dat indien de bedoeling ware „ter wille van het levende kind enz." (dus met de praep. בעבור), bij het adject. חי het lidwoord zou moeten herhaald zijn (vgl. het herhaalde החי in 1 Kon. 3 : 22 vv.). Nu dit niet het geval is, moet חי evenals vs. 22 verbaalvorm zijn, maar dan veronderstelt dit de lezing בעוד, dus: *toen het kind nog leefde.* David verklaart nu zijn houding. כי אמרתי — *want ik dacht.* מי יודע — vgl. Joël 2 : 14; Jona 3 : 9; op beide plaatsen volgt een imperf., zo ook hier volgens het ketîb, wijziging in perf. cons. (qerê) is dan ook overbodig (Keil, Ehrlich). VdBorn merkt op dat dit de enige plaats is, waar חנן „een echt psalmwoord in Samuël voorkomt"; het kan een echt Davidswoord genoemd worden, Ps. 51 : 3. וחי enz. drukt het gevolg uit: als Jahwe David genadig is, blijft het kind in leven (vgl. de N.V.: „zodat enz."). Men mag uit deze overweging niet afleiden, dat naar Davids overtuiging de „Buszübungen" als zodanig Jahwe's besluit kunnen veranderen (Schulz). Het voornaamste wat hij gedaan had was bidden (vs. 16, zie aldaar). Vasten en wenen vormden slechts de zichtbare kant van zijn smeekgebed. Dit alles had eerst wèl zin, maar na de dood van het kind niet meer. Het overlijden van het kind is Gods antwoord op Davids verzoek. Zijn begeerte is afgewezen en deze goddelijke beschikking is onherroepelijk. Doorgaan met vasten enz. zou niet alleen doelloos zijn — zoals hij in twee oratorische vragen poneert —, maar zou ook ontevredenheid over Gods bestel verraden. David beseft dat hij nu niet mag aanhouden als een kind dat zijn zin wil hebben. Hij aanvaardt Gods beschikking. Hij néémt zijn verlies, vgl. Rehm. Dit bewijst dat het hem in zijn bidden niet alleréérst te doen was om behoud van het kind, maar om herstel van de goede verhouding tussen hemzelf en zijn God. Hij heeft geworsteld, totdat de vertrouwelijke omgang met de Here hersteld was (De Graaf bij vss. 13 v.). Daarom doet men David ook schromelijk onrecht, als men zijn uitspraken in vs. 23 „zeer profaan en laconiek" noemt (VdBorn; geheel andere beoordeling bij Hertzb). Davids woorden zijn nuchter en realistisch, maar het is het gezonde realisme van het geloof. Alleen-voor-de-vorm vasten wil hij niet. Op de vraag *kan ik hem nog doen terugkeren?* luidt Davids antwoord niet z.m. negatief, אני enz. duidt een hereniging aan. Het is verleidelijk om in deze woorden iets te lezen van een „schöne Hoffnung auf ein Wiedersehen im Jenseits" (Schneider; zo ook Schulz, De Groot e.a.); ze komen echter reeds ten volle tot hun recht als wij erbij denken שְׁאֹלָה, zoals in Jakobs woord, Gen. 37 : 35 (Rehm). We mogen er dan ook niet te veel uit afleiden. Wel spreekt hier onmiskenbaar het geloof aan een voortbestaan na de dood. David constateert dat hij alleen door de dood heen zal komen, waar zijn zoon reeds is; והוא is duidelijk adversatief, vgl. ואני, vs. 12. Maar David aanvaardt dit zonder morren, hij heeft zijn evenwicht, zijn zielsrust hervonden. De gedachte dat de dood van het kind zoiets was als een „Sühne" voor Davids zonde (Hertzb), vindt in de

tekst generlei steun. Dat David nu weer in verzoende betrekking met God leeft, is alleen aan Gods genade te danken.

24, 25. *Geboorte van Salomo*

Waarschijnlijk is dit bericht hier opgenomen „um des sachlichen Zusammenhanges mit dem Vorhergehenden willen" (Keil), zie bij 7 : 1. Op zichzelf is het niet af te wijzen, dat David al spoedig na de dood van hun kind Bathséba deelgenoot gemaakt heeft van de troost, die hijzelf ontvangen had. Hier staat voor de eerste maal na 11 : 3 haar naam, met אִשְׁתּוֹ: David erkent haar ook als zijn wettige echtgenote. De tekst legt een nauw verband tussen וינחם en hetgeen erop volgt, dat hij bij haar kwam en gemeenschap met haar had in de bijslaap. In deze weg ontvangen zij dan (wrsch. toch niet reeds in hetzelfde jaar, zie bij 7 : 1) uit Gods hand opnieuw een zoon, ter vergoeding van het geleden verlies. De LXX schijnt vóór ותלד nog ותהר gelezen te hebben. Men kon dit inderdaad licht over het hoofd zien, maar onmisbaar is het niet, het συνελαβεν kan de vertaler naar analogie van 11 : 5 uit de pen gevloeid zijn. Een meer belangrijk verschil van lezing is dat enkele mss., Targ. en Pesj. ותקרא i.p.v. ויקרא hebben (zie BH). Het femin. wordt wel verdedigd op deze grond, dat meestal de moeder een naam aan haar kind gaf (Schulz), maar dit was stellig niet altijd het geval. De genoemde lezing staat zwak en bovendien heeft David zelf later medegedeeld, hoe God hem tot deze naamgeving opdracht verleend heeft, 1 Kron. 22 : 9. We houden ons dus aan de masc. vorm. De geciteerde plaats geeft ook de motivering, die berust op de nauwe samenhang tussen de naam שְׁלֹמֹה en het begrip שָׁלוֹם. Vs. 24 spreekt daarover evenmin als in 7 : 12 op deze naam gezinspeeld werd (Kron moet dit dus uit een andere bron geput hebben). De samenhang is echter doorzichtig genoeg en suggereert de gedachte, dat dit kind ook dáárom שְׁלֹמֹה (volgens Oosterhoff verkort uit אבשׁלום = Vader is vrede) moest heten, omdat het nu tussen Jahwe en David weer volle vrede was. Dit laatste wordt a.h.w. door de geboorte van deze zoon bezegeld, maar bovendien tot uitdrukking gebracht door een buitengewoon gunstbewijs van Jahwe. Op zichzelf is het al iets unieks, dat wij lezen י' אהבו. Elders wordt dit van Jahwe alleen t.o.v. een volk of groep gezegd, bv. Deut. 7 : 8; Ps. 146 : 8. Maar Jahwe geeft ook blijk van deze liefde door Nathan te zenden (subj. van ישׁלח moet יהוה zijn, zie bv. Ehrlich, Schulz; dus niet David, zoals Leimb. wil) met een zeer speciale opdracht; שׁ' ביד — Ex. 4 : 13; 1 Kon. 2 : 25, door de dienst of door bemiddeling van iemand iets laten doen. Het subj. van ויקרא is grammatisch נתן, maar als orgaan van Jahwe noemde hij hem ידידיה = geliefde van Jahwe, vgl. Deut. 33 : 12. Evenmin als dáár is in ons vs. 25 de bedoeling om een nomen proprium te geven en de naam Salomo daardoor te vervangen. Deze naamgeving geschiedt immers בעבור י' = *om der wille van Jahwe*, d.i. om de liefde van Jahwe voor dit kind uit te drukken; dat hij dit deed vanwege Jahwe ligt er tegelijk in opgesloten. Voor wijziging van ב' in בדבר is het tekstgetuigenis (zie het tekstcritisch apparaat in BH), gevolgd door Smith en Leimb, niet voldoende. De Vulg omschrijft zakelijk juist: eo quod diligeret eum Dominus. Toch zijn in dit gunstbewijs ook David en zijn vrouw mee begrepen. 't Is ook

niet toevallig dat er assonantie bestaat met de naam דוד. Caspari drukt dit treffend aldus uit: „Mit bewusstem Anklang an den Namen des Vaters sagt er die hergestellte Einigkeit zwischen König und Gott aus" (blz. 536); vgl. over de verhouding van Salomo tot Jahwe nog Neh. 13 : 26.

26—31. *Verovering van Rabba; onderwerping van de Ammonieten*

Met וילחם enz. wil de auteur klaarblijkelijk het verhaal van de Ammonietische oorlog, speciaal van het beleg van Rabba voortzetten; er is duidelijk aansluiting bij de bewoordingen van 11 : 25 (niet bij 11 : 1, zoals De Groot e.a. zeggen; 11 : 25 ziet op een later stadium); overeenkomstig het dáár gegeven bevel heeft Joab opnieuw een aanval op de stad gedaan; voor de bet. „aanvallen" van נלחם zie bij 10 : 17. Alles pleit ervoor dat dit betrekkelijk spoedig, in elk geval in de loop van hetzelfde jaar (994 v. Chr., zie bij 7 : 1) heeft plaats gevonden en dat de feiten van vss. 26—31 dus voorafgegaan zijn aan de geboorte van Bathséba's zoon, 11 : 27. Wat Hertzb aldus zegt: „Die Batseba-Episode ist ... zunächst im Zusammenhang zu Ende erzählt worden", is wel het algemeen gevoelen. Kron gaat deze episode stilzwijgend voorbij en vermeldt de val van Rabba in andere termen dan vs 26, terwijl een parallel van vss 27—29 geheel ontbreekt. In verband daarmede schrijft Kron de verovering van Rabba alleen aan Joab toe, al veronderstelt hij ook Davids aanwezigheid. Trouwens ook vs. 26 noemt Joab als de veroveraar. מלוכה is vaak koningsambt of koningschap, zie 16 : 8, I 10 : 16, dus עיר המ' is de koninklijke stad. Over de eigenlijke strekking van 26b, zie ben. Zij moet bezien worden i.v.m. het vervolg, waaruit blijkt dat de inneming der stad in twee étappes is geschied. Joab laat immers door boden aan David (die nog in Jeruzalem vertoeft, 11 : 25) berichten: *Ik heb ... de waterstad reeds ingenomen* en hij verbindt hieraan de voorslag dat David zelf het beleg zal slaan על־העיר en deze innemen. גם behoort blijkbaar bij לכדתי. Hoofdzaak is dat Joab onderscheidt tussen עיר־המים en העיר, en dat de laatstgenoemde in vs. 29 met רבה gelijkgesteld wordt. Dit onderscheid berust op de plaatselijke situatie, want Rabba bestond uit de bovenstad, gelegen op een steile hoogte rondom de koningsburcht, en de benedenstad die (naar men aanneemt) niet alleen aan de Jabbok lag, maar ook aan een zijstroom ervan, de sel ᶜamman (zie Hertzb, eveneens Galling, die mogelijk acht dat een „Tunnel zur Wasserversorgung zum wadi amman herunterführte", kol. 433 v.), vandaar de naam „waterstad". Toen Joab deze ook zeer versterkte stad (zie 10 : 8, 14; 11 : 17, 23 v.) had ingenomen en hij de wateraanvoer naar de bovenstad kon afsnijden, was de val van l.g. nog slechts een kwestie van tijd (vgl. Méd die herinnert aan overeenkomstige verovering van Rabba door Antiochus III in 218 v. Chr.). Vandaar dat hij thans een boodschap aan David zendt waarin dezelfde zakelijke stijl valt op te merken als in zijn woord tot Abisaï, 10 : 11 v. (Rost, blz. 78: „zuerst eine Feststellung und daran anschliessend eine Aufforderung"). Het rapport is nu vrij wat gunstiger dan in 11 : 18 vv. In Joabs voorstel (ועתה enz.) is te onderscheiden tussen de zaak zelf (28a) en de motivering (28b). יתר העם — het ligt voor de hand dat een deel van het leger ter beschikking van de koning en in zijn nabijheid was achtergebleven; er is niet te denken aan de heirban, zoals VdBorn's vertaling veronderstelt, immers Joab

achtte zich wel in staat om de verovering ten einde te brengen (28b); we behoeven dus ook de oprechtheid van zijn motief niet in twijfel te trekken (Hertzb), maar „wenn der König anrückte, dann muszte er auch Mannschaft mitbringen" (Schulz, vgl. Budde). חנה met על ook I 11 : 1; het zou allicht nog enige tijd duren, eer de aanwezige voorraden binnen de belegerde vesting verbruikt waren, maar de uitkomst stond voor Joab vast: ולכדה. Het eert hem dat hij de eer aan zijn koning wil laten, en die niet naar zichzelf toe wil halen, vgl. de nadruk op אני nog na אלכד. Hoewel dit zinnetje met het volgende gecoördineerd staat, is het in de gedachtengang daaraan ondergeschikt, dus: *opdat niet — ingeval ikzelf de stad verover — mijn naam enz.;* hetgeen Joab blijkens פן voorkomen wil volgt aan het slot van 28b; zie over de zinsbouw Ges-K § 150 m, noot 5. Over de uitdr. נקרא שם, gevolgd door על, zie bij 6 : 2. Of zij betekent, dat de stad (op welke het suffix ה betrekking heeft) bij eventuele verovering door Joab naar hem „Joabsstad" genoemd zou zijn (Schulz, VdBorn) is de vraag. Zij is immers na verovering door David ook niet naar deze genoemd, zoals wel het geval was met עיר דוד, 5 : 9. Een andere verklaring is die van K. Galling (Die Ausrufung des Namens als Rechtsakt in Israel, Th.L.Z., jaarg. 81, afl. 2), dat de uitroeping van iemands naam over een stad diende om hem als haar eigenaar te proclameren en ev. andere gegadigden te waarschuwen dat zij zijn rechten hadden te eerbiedigen. Ook hier is de vraag of dit dan realiter met Davids naam gebeurd is. De eenvoudigste verklaring is m.i. dat de uitdrukking hier een meer algemene zin heeft, derhalve niet de eigenaar aanduidt, maar de man die voortaan als de bedwinger van het sterke Rabba bekend zou staan, vgl. reeds Luther „in freier Uebersetzung: „und ich den Namen davon habe" (Keil).

Terugkomende op 26b is nu de kwestie, hoe deze zinsnede te rijmen is met het feit dat Joab de slot-acte der verovering, die van de bovenstad, die ook Rabba (vs. 29) kan heten, aan David zelf heeft overgelaten. Men gaat er nl. vrij algemeen van uit, dat עיר המל' identiek is met de bovenstad, omdat dáár ongetwijfeld het koninklijke paleis gelegen heeft. De inneming van dit stadsdeel kan evenwel niet reeds in 26b bericht zijn, derhalve luidt de conclusie dat i.p.v. המלוכה evenals vs. 27 המים te lezen is. Aldus reeds Wellhausen, maar ook Smith, Gressmann, Caspari, De Groot, Rehm, VdBorn, Méd., dikwijls zonder enige argumentatie. Hertzb is een van de weinigen die zich tegen deze tekstbehandeling verzetten, wijl de M.T. door alle oude vertalingen gesteund wordt en men de vraag niet mag ontwijken, hoe een oorspronkelijk מים door מלוכה kan verdrongen zijn. Op deze vraag blijft men het antwoord schuldig. Maar dan is het ook juister om de tekst intact te laten. Bepaald onverklaarbaar is deze niet, als we עיר המל' maar niet speciaal op de bovenstad laten slaan, maar het beschouwen als een algemene, omschrijvende aanduiding van het in 26a met de volle naam genoemde Rabba, dus: de hoofdstad, de residentie (Schelhaas). Vs. 26 bevat dan de inleidende mededeling dat Joab deze ingenomen heeft, en vss. 27—29 tonen dat deze prestatie in twee phasen verliep. In de vert. moet vs. 27 dan ook niet met „toen" of „daarna" beginnen (N.V.), maar eenvoudig: *en Joab zond enz.* Dat Joab ook aan het tweede gedeelte een werkzaam aandeel gehad heeft, ook al was David als opperbevelhebber aanwezig, spreekt toch wel vanzelf en wordt achterna bevestigd door Kron,

die zelfs de gehele verovering alleen aan Joab toeschrijft. Een tegenstelling is er dus tussen vs. 26 en 27—29 niet te ontdekken. Vs. 29 vermeldt slechts dat David Joabs advies met goed succes heeft opgevolgd. Heel goed mogelijk is dat reeds van de aanvang af de bedoeling was, dat David in het laatste stadium zelf de leiding zou hebben. כל־העם is niet כל־ישׂראל uit 10 : 17, maar de door Joab bedoelde gehele rest van het krijgsvolk, het militair potentieel. David trekt naar Rabba en bij een stormaanval wordt nu ook de bovenstad genomen. ויל׳ evenals vs. 26, vgl. vs. 27.

Vss. 30—31 hebben een parallel in 1 Kron. 20 : 2—3. ויקח enz. vermeldt als voornaamste stuk uit de rijke buit de kroon van de koning der Ammonieten. Evenals bij 26b wijkt ook hier een reeks van comm. van de M.T. af door te vocaliseren מִלְכֹּם; dan zou hier dus geen sprake zijn van *hun koning*, maar van de Ammonietische volksgod Milkom (die overigens in ons boek niet genoemd wordt, doch eerst 1 Kon. 11 : 5). Kittel BH verwijst daarvoor naar LXX; niet geheel juist, want cod. Al. heeft του βασιλεως αὐτων (dus = M.T.) en cod. Vat. eveneens maar daaraan voorafgaande de naam Μελχολ. Schulz noemt dit „eine Doppelübersetzung", maar de LXX heeft toch in elk geval מַלְכָּם gelezen. Tekstcritisch beschouwd staat de andere lezing, die bijna een conjectuur is, dus zeer zwak, te meer omdat ook Kron מַלְכָּם heeft; dat het suffix op de Ammonieten doelt, is in Kron volkomen duidelijk en ook voor Sm aan te nemen (tegen Driver). Als bezwaar tegen de masoretische vocalisatie wordt eensdeels aangevoerd het enorme gewicht van de kroon, anderdeels de overweging, dat „the king would certainly not have sit in state while David approached and took the crown" (Smith). Dit is ongetwijfeld juist, maar 30a behoeft niet noodwendig zo letterlijk opgevat te worden. „Natürlich kann der Ausdruck auch uneigentlich gebraucht sein" (Hertzb), vgl. Klaagl. 5 : 16 (zeker is dit beeldspraak en spreekt vs. 30 werkelijk van een kroon, maar het ontnemen van deze kroon droeg een symbolisch karakter, zie ben.). Bovendien kan men zich denken, dat de kroon „am Thronsessel über seinem Haupt angebracht oder über ihm gehalten wurde" (zie bij Leimbach); overigens verdient de figuurlijke opvatting m.i. de voorkeur. Bij deze komt ook de eigenlijke strekking van vs. 30 duidelijk aan de dag, nl. dat David aan de koning van Ammon met het teken van zijn ambt en waardigheid ook zijn koningschap zelf ontneemt en zich toeëigent. Tegen de lezing מִלְכֹּם is voorts in te brengen: 1⁰ dat het weinig zinvol zou geweest zijn voor David om een sieraad van een heidense afgod voor zich te nemen; en 2⁰ dat zulk een handelwijze David onwaardig was: hij zou het kostbare voorwerp eerder bij de schat van het heiligdom gevoegd en aan Jahwe gewijd hebben, zie 8 : 11. Vs. 30 mag ook niet aldus verstaan worden, dat David de kroon van Hanun op zijn eigen hoofd gezet heeft (Ehrlich, ook Keil die daartoe afdingt op het gewicht). Dat zegt de tekst niet en inderdaad verzet zich hiertegen het feit dat zij een gewicht had van een talent goud, d.i. wrsch. 49 à 50 kg (zie Galling). Keil e.a. denken dat dit op taxatie berust, maar uit Kron (וימצאה) is af te leiden, dat David haar heeft laten wegen (vgl. Klost). De aan 30a gekoppelde Umstandssatz vermeldt voorts dat zij een kostbare steen had; volgens Kron (בה) was deze aan de kroon bevestigd. Ook dit geeft een indruk van de hoge waarde van de kroon (zie over „kroon" de litt. bij 1 : 10, al wordt daar niet ע׳ maar

נזר gebruikt). Op zichzelf is er niets tegen אבן als collectivum op te vatten (Vulg, Ehrlich, Caspari, De Groot), maar voor één enkele grote steen of diadeem pleit dat אבן toch wel het subject moet zijn van ותהי. Dus deze edelsteen (niet de kroon) *kwam nu op het hoofd van David.* Op welke wijze dit geschiedde (wellicht door bevestiging aan een gouden band) is bijkomstig. „Denn das ist die Hauptsache: David wird König der Ammonieten, deren Staatsgebiet einverleibt wird" (Hertzb). Dit laatste is niet juist; al werd David koning over Ammon, dit werd daarmede niet een deel van Israël en is bv. ook niet in de volkstelling opgenomen, 24 : 2, 5 vv. In dit geval lag de eenheid dus alleen in de persoon des konings (Noth, blz. 181). De tekst zwijgt over het lot van koning Hanun, wrsch. is hij gedood en is zijn broeder Sobi door David tot zijn vazal aangesteld; in 17 : 27 is deze in gezelschap van „twee andere mensen, die ongetwijfeld Davids onderdanen zijn" (VdBorn). De slotmededeling over de zeer omvangrijke buit, die David uit Rabba meevoerde vereist geen nadere toelichting.

Van vs. 31 volge hier voor de duidelijkheid allereerst een vertaling: *De in haar* (= de stad) *aanwezige bevolking liet hij eruit halen, hij zette die aan het werk met zagen, ijzeren houwelen en ijzeren bijlen, en hij liet hen arbeiden met de tichelvorm. Evenzo handelde hij met alle steden der Ammonieten. Hierop keerde David met al het krijgsvolk terug naar Jeruzalem.* Met deze vertaling is gekozen voor een bepaalde opvatting van de tekst, maar op zulk een wijze dat aan de betekenis der woorden geen geweld aangedaan is en de M.T. slechts op één punt een kleine emendatie heeft ondergaan. Het gaat hierbij om de eerste volzin. Parallel is 1 Kron. 20 : 3, waarvan het eerste gedeelte hier volgt naar de N.V.: Haar bevolking liet hij naar buiten brengen en in stukken delen met zagen, ijzeren klingen en bijlen. Bij vergelijking springt het verschil terstond in het oog en het is m.i. dan ook zeer de vraag of de geciteerde vertaling moet gehandhaafd worden. In de geschiedenis van vertaling en exegese van onze tekst is duidelijk de invloed van de paralleltekst op te merken. Het komt mij uit een oogpunt van methode het beste voor deze tekst voorlopig geheel buiten beschouwing te laten.

Alvorens echter op de tekst van vs. 31 in te gaan wijzen we erop dat men de vertalingen en commentaren over dit vs. hoofdzakelijk in twee groepen kan onderscheiden, waarvan de ene hier de mededeling leest van een bij uitstek wreedaardige terechtstelling, de andere daarentegen van bestemming tot zware dwangarbeid. De eerste is die van LXX en Vulg, ook van de Bijbelvertalingen uit de tijd der Reformatie, bv. de A.V., de Stv. (maar ook de N.V.), tevens van vele oudere comm., van welke Keil als vertegenwoordiger kan gelden. Men kan haar de oudere opvatting noemen, mits men niet voorbijzie dat zij ook nu nog voorstanders vindt en m.n. door Schulz nog krachtig verdedigd is. De nieuwe, „humane", opvatting is die van Budde, Klost, Smith, Gressmann, Nowack, Driver, Caspari, Rehm, Leimbach, De Groot, VdBorn, Hertzb en Méd. Men vindt haar ook in de L.V., de Fryske Bibel, R.S.V., de vert. van de Apol. Ver. „Petrus Canisius", die van Menge, Buber e.a.; de vert. van The Jewish Publication Society vormt een uitzondering. Ten slotte in twee artt., het eerste van A. Condamin „David cruel par la faute d'un copiste", Revue Biblique Int. 1898, blz. 253 vv., het tweede van mijn hand in GTT, jaarg. 1959

afl. 5. Men kan zeggen dat deze opvatting vrijwel algemeen aanvaard is (ook door König, blz. 276, Bright, blz. 182, Hulst, O.T.T.P. en in de comm. op Kronieken, zie ben.).

De eerste vraag waarvoor vs. 31 ons stelt is, aan welke personen we bij העם hebben te denken. Volgens Keil slaat deze term „nur auf die gefangen genommene Kriegsmannschaft"; ook Schulz is van mening, dat niet gedoeld kan worden op „sämtliche Bewohner" nl. van Rabba, maar dat David „nur einen Teil aussonderte". Wat de „Kriegsmannschaft" betreft, ligt het evenwel voor de hand dat deze bij de bestorming en inneming van Rabba de dood heeft gevonden. Wel zwijgt vs. 29 over het lot der Ammonietische krijgslieden, maar het „vae victis" was in de oudheid regel en stellig zal de „Milderung" die volgens 8 : 2 t.a.v. de Moabieten was in acht genomen, niet op de Ammonieten zijn toegepast. Bovendien kan men na de berichten over de buit (vs. 30) eigenlijk niets meer over de combattanten verwachten. Van betekenis is ook אשר בה, waardoor העם nader bepaald wordt als die groep van personen, die na de capitulatie nog in de stad werden aangetroffen (een heel ander geval is het met העם in de slotzin van ons vers). Het gaat dus over de rest der bevolking, de non-combattanten, waaronder behalve oude mensen, vrouwen en kinderen, ook wel niet-gevechtswaardige jongere mannen geweest kunnen zijn. De uitdrukking העם אשר בה is dus ook niet gunstig voor de opvatting, dat David het volk heeft laten ombrengen, want dan zou er na de executie niemand in de stad overgebleven zijn. Dit argument weegt des te zwaarder, omdat blijkens het vervolg David op dezelfde wijze handelde met alle steden der Ammonieten. Keil en Schulz poneren daarom dat „selbstverständlich" slechts van een deel der overwonnenen sprake is, voor welke bewering Keil aanvoert dat כל vóór העם ontbreekt, maar dit ontbreken is niet beslissend. De tekst biedt geen enkele grond om het gezegde tot een deel van de bevolking te beperken.

Dit gezegde bestaat allereerst in het perf. hif. הוציא, dat in deze samenhang niet méér inhoudt dan dat David de mensen buiten de stad heeft laten brengen. De vert. „wegvoeren" (De Groot, VdBorn) doet teveel aan deportatie denken. Het verbum zegt niets over de afstand, noch over de plaats waarheen of het doel waartoe David hen uit de stad haalde; het leidt slechts over naar het hoofdbegrip van de zin וישׂם en hetgeen daarop volgt. Voor de vraag naar de juiste vertaling van het verbum שׂים is het gewenst vooraf de strekking vast te stellen van het drietal erbij behorende bepalingen, alle door de praep. ב aan וישׂם verbonden.

Het eerste subst. מגרה is vrij zeldzaam; het komt behalve in het parallelvers alleen nog voor 1 Kon. 7 : 9, maar op grond van l.g. plaats, die spreekt van het zagen van stenen voor de tempel, staat de betekenis genoegzaam vast. De lexica geven als zodanig Säge, Steinsäge, stone saw. Zij steunen hierbij ook op de oude vertt.

Thans volgt חריצי הברזל. Terecht vestigen De Groot e.a. de aandacht op de vermelding van ijzer (ook bij het in de derde plaats genoemde instrument, zie ben.) als materiaal, waaruit bepaalde gereedschappen vervaardigd waren, hetgeen een belangrijke vooruitgang betekent, vergeleken bij de toestand tijdens Sauls regering, zie I 13 : 19—22. חריץ wordt alleen hier en in het parallelvers aangetroffen. Het is te onderscheiden van het in I 17 : 18 gebezigde ח' = Abschnitt, want een woord met deze betekenis is hier niet bruikbaar (Kö.Wb heeft slechts

één nomen 'ח, maar moet toch wel twee betekenissen onderscheiden). Men leidt het unaniem af van חרץ, waarvan men als de meest oorspr. zin eingraben, einschneiden, cut off in aanneemt, mede op grond van Arab., Assyr. en Syrische stammen (aldus Ges-B, Köh-B, volgens Kö.Wb is het scharf, spits sein; het verbum komt alleen Ex. 11 : 7 voor). Het Subst. 'ח wordt dan weergegeven door Steinpicken, Pickel, Haue, pick-axe, maar de vraagtekens ontbreken hierbij niet. Toch zal dit wel ongeveer de betekenis zijn. Met het oog op het voorafgaande „zaag" en het volgende „bijlen" (zie ben.) denkt men meestal niet aan een landbouwwerktuig, maar aan een voorwerp ter bearbeiding van ruw materiaal; vandaar in de Duitse vertt. meestal Picken en in de Nederl. houwelen, zo bv. in L.V. en bij De Groot en VdBorn. De N.V. heeft pinnen, dat echter niet bepaald duidelijk is, want een pin laat zich slechts denken als onderdeel van een groter instrument. Eigenaardig en stellig niet consequent is dat de N.V. in Kron hetzelfde woord vertaalt door klingen (zie de aant. aan het slot). Dit is moeilijk aanvaardbaar. Een geheel andere kant gaat onze Stv. uit, die vert. dorswagens, evenzo Keil en Schulz met Dreschschlitten, Dreschwagen. Zij kunnen zich daarbij beroepen op de LXX, die heeft ἐν τριβολοις, terwijl de Vulg het meer algemene carpenta (= wagens) heeft. Deze vert. veronderstelt echter het subst. חרוץ (vgl. Amos 1 : 3). Het verschil tussen ו en י is niet groot, maar ook de parallelteksт heeft חריץ. Bovendien hangt èn bij Keil èn bij Schulz deze vert. samen met tekstemendaties, die allerminst gerechtvaardigd zijn (zie ben.). Hoewel niemand met volstrekte zekerheid kan spreken, zijn we tamelijk safe als we ons aansluiten bij de opvatting, dat hier sprake is van ijzeren houwelen.

מגזרות is alweer uiterst zeldzaam en staat zelfs niet in 1 Kron. 20 : 3 (al zal het daar wel gelezen moeten worden i.p.v. מגרות). Toch staat de bet. vrijwel vast daar het een derivatum moet zijn van גזר, afsnijden, afhouwen, zie 2 Kon. 6 : 14. Keil acht dit niet beslissend en vert. Schneidewerkzeuge, Schulz: Messern, maar de verwantschap met גרזן, bijl, Deut. 19 : 5; Jes. 10 : 15 spreekt te duidelijk, en alle lexica hebben dan ook Axt, axe.

Er is derhalve in 31a sprake van *zagen* (de sing. mag wel als coll. opgevat worden), *ijzeren houwelen en ijzeren bijlen*. Afbeeldingen van dergelijke werktuigen of onderdelen ervan vindt men bij Van Deursen, blz. 22 v. en bij Galling, artt. over Axt, Hacke, Holz und Holzbearbeitung.

Alsnu terugkerend tot het verbum וישׂם met de praep. ב ontmoeten we geen enkele moeilijkheid bij het vaststellen van de zin. Dezelfde term ontmoeten we in I 8 : 11, waar Samuël het volk waarschuwt, dat een toekomstige koning hun zonen zal zetten of aanstellen bij zijn wagen en paarden. Deze betekenis is hier uitnemend bruikbaar, alleen wordt het aanstellen (wijl er sprake is van gereedschappen) ietwat genuanceerd in de zin van tewerkstellen. Dit wordt ook vereist door de praep. ב, die door Stv. en N.V. (en andere vertt., die van dezelfde opvatting uitgaan) geheel onjuist met „onder" wordt weergegeven. De uitdrukking „ne signifie pas mettre sous, mais bien employer à" (Méd, evenzo Condamin, E. A. Mader, Theol. Revue 1934, bij Leimb). Daar overigens noch in het verbum noch in de vermelde werktuigen op zichzelf iets ligt, dat aan moord of mishandeling doet denken, is het duidelijk dat volgens vs. 31a David de overlevende Ammonieten tot dwangarbeid veroordeeld en aan de bediening van zagen enz. tewerkgesteld heeft.

Het behoeft dan ook nauwelijks bestrijding (zie overigens mijn art. in

GTT), als Keil en Schulz om deze conclusie te ontgaan de toevlucht nemen tot tekstwijziging. Keil vervangt וישׂם door וישׂר uit Kron („er zersägte sie"), terwijl Schulz wil lezen וידשׁם, dit met verwijzing naar Amos 1 : 3, waar van dorsen gesproken wordt. Van deze poging had hen reeds de LXX moeten weerhouden, die (zoals Schulz toegeeft) door de woorden ἔθηκεν ἐν πριονι (= legde hen in de zaag) letterlijk met de M.T. overeenstemt. Wel brengt Schulz tegen de M.T. in, dat de verbaalvorm geen object heeft, maar dit bezwaar is niet van gewicht, daar het object immers onmiddellijk uit את־העם is af te leiden. Het gaat over dezelfde personen als bij הוציא.

De zinsnede והעביר enz. ontbreekt (om ons onbekende redenen) in Kron. Volgens de M.T. liet David de Ammonieten brengen of overgaan במלכן, aldus het raadselachtige ketîb, in plaats waarvan men vrijwel algemeen met Kittel BH het qerê במלבן leest. Het subst. מלבן zal hier evenals Nah. 3 : 14 tichelvorm moeten betekenen; op de enige andere plaats, Jer. 43 : 9 is het volgens de lexica Ziegelterrasse of Ziegelpflaster, maar hier is dat uitgesloten. Nu schijnen LXX en Vg gedacht te hebben aan een ticheloven (ook de Stv.), maar volgens Schulz „läszt sich die Bedeutung Ziegelofen .... nicht recht nachweisen". In weerwil daarvan vertaalt hij „und verbrannte sie in Ziegelöfen", evenzo Keil „er liesz durch Ziegelöfen gehen". Deze strafoefening is echter moeilijk voorstelbaar en ook in het O.T. onbekend. In Dan. 3 : 6 (waarop Schulz zich beroept) en in Lev. 18 : 21 gaat het over heel iets anders. Waarom dan niet vastgehouden aan de uit Nah. 3 : 14 bekende betekenis tichelvorm, d.i. „the wooden form in which the clay is pressed into shape" (Smith)? Bij deze vertaling is terstond duidelijk dat van een bepaalde tak van arbeid gesproken wordt. Weliswaar ligt dan enige moeilijkheid in het verbum העביר, maar juist daarom verdient het aanbeveling om met G. Hoffmann (ZAW 1882, blz. 66 vv.) en de meeste nieuwe comm. aan te nemen, dat de oorspr. lezing was העביד, dus: hij liet hen arbeiden (zelfde vorm in Ex. 1 : 13 van de Israëlieten in Egypte). Verwisseling van ד en ר kon zeer licht voorkomen (Condamin noemt daarvan talrijke voorbeelden); bovendien verwacht men na הוציא niet opnieuw een verbum, dat van transporteren spreekt. Beslist noodzakelijk is deze tekstwijziging wel niet, maar als men aan de M.T. vasthoudt, komt men niet uit met de vert. tichelvorm, maar moet men gaan omschrijven, zoals de N.V. doet: ook liet hij hen overbrengen naar de tichelwerken. Zakelijk zal dit niet onjuist zijn, maar als vertáling klopt het niet geheel.

Zo mag geconstateerd worden, dat alles wat David met de inwoners van Rabba deed, wijst in eenzelfde richting, nl. dat hij hen verschillende soorten van slavenarbeid liet verrichten. Hetzelfde heeft hij gedaan met de inwoners van de andere steden der Ammonieten (Richt. 11 : 33 noemt een getal van twintig steden). Het impf. יעשׂה drukt uit dat dit „doen" van David zich over een zeker tijdsverloop uitstrekte of zich in verschillende etappes voltrok, zie Ges-K § 107 b en e. Het spreekt vanzelf, dat David niet in het onderworpen land behoefde te blijven „bis zu ihrer Verteilung auf die Arbeitsplätze" (aldus Caspari). Na de nodige opdrachten gegeven te hebben ter uitvoering van de voorgenomen maatregelen, heeft hij met zijn leger de terugtocht naar Jeruzalem aanvaard.

Wat 1 Kron. 20 : 3 betreft, meen ik te mogen verwijzen naar de comm.;

daarom alleen de volgende opmerkingen: 1⁰ De verbaalvorm וישר komt elders niet voor (in Hos. 12 : 5 is zij van שור, strijden, welke betekenis hier niet past) en zowel de afleiding als de betekenis zijn dubieus. De lexica neigen met beroep op verwant schijnende stammen in andere Semietische talen tot de vert. zagen; hiervoor spreekt niet alleen het getuigenis der oude vertt., maar vnl. ook de onmiddellijk volgende bepaling במגרה = met de (steen)zaag, zie boven. Op zichzelf is er dus niet zoveel in te brengen tegen de vert.: hij zaagde ze met de zaag (aan stukken). 2⁰ Evenwel deze betekenis past geenszins bij de daarna genoemde instrumenten, houwelen en bijlen (de M.T. heeft hier opnieuw zagen nl. de plur. מגרות, maar daar dit een zinloze herhaling zou zijn, ziet men er algemeen een schrijffout in en leest מגזרות als in de Samuëltekst). Met houwelen en bijlen kan men niet zagen. Nu wil men daarom voor וישר wel een meer algemene bet. aannemen: hij liet aan stukken snijden (Van Selms) of: in stukken delen (N.V.), maar hiervoor bestaat geen grond, het is puur gissen. 3⁰ Daarom is het alleszins rationeel onze winst te doen met de paralleltekst van Samuël, die een duidelijke zin met einheitliche strekking oplevert. Tegenover het duistere וישר staat het welbekende וישם, dat slechts één consonant ervan verschilt. Het is m.i. volkomen verantwoord aan te nemen, dat het ook in Kron de oorspr. lezing was.

HOOFDSTUK 13

Amnon onteert Tamar, doch wordt gedood door Absalom, die vlucht naar Gesur

1—5. *De raad van Jonadab*

Over ויהי א' zie bij 8 : 1. De term behoeft volstrekt niet „redactioneel" (VdBorn) te zijn; hij duidt aan dat hetgeen volgt kort na de in cap. 13 beschreven gebeurtenissen — dus ook na de geboorte van Salomo, 12 : 24 v. — heeft plaats gevonden. Eerst omstreeks 991/990 v. Chr. kunnen de oudste zonen van David, wiens komst te Hebron we in 1010 v. Chr. stellen, tegen de 20 jaren oud geweest zijn en twee van hen zijn in cap. 13 de voornaamste handelende personen. Het is zeker niet toevallig dat het eerst Davids derde zoon genoemd wordt, zie 3 : 3, die tot in cap. 18 een der dominerende figuren zal zijn. לאבשלום enz. tot תמר is te beschouwen als een Nominalsatz, die de situatie beschrijft, welke verondersteld wordt door het (door ויהי aangekondigde) verbum ויאהבה, dat de Haupthandlung aangeeft, zie Ges-K § 141 e. Het suffix slaat op תמר (= palm). Het verband tussen bij- en hoofdzin kan zwakcausaal genoemd worden: *daar Absalom een schone zuster had enz.* De bedoeling is dat zij zijn volle zuster was, dochter van David en Maächa. יפה is ook zonder het meestal toegevoegde מראה, vgl. 11 : 2; Gen. 12 : 11 schoon van uiterlijk. De in LXX gegeven uitbreiding is dan ook overbodig (Schulz). Over de bet. der namen א' en אמנון zie bij 3 : 2 v.

De zin van ויצר met ל kan hier niet als gewoonlijk zijn dat Amnon in nood of benauwdheid geraakte (bv. I 30 : 6; Richt. 11 : 7), maar krachtens de samenhang is te denken aan leed doen, kwellen. Er is geen bepaald subject;

men kan denken aan zijn (hopeloze) liefde of begeerte. Schulz: „das quälte den Amnon derart"; meestal vertaalt men met Amnon als subject, bv. De Groot: „Amnon trok het zich zo aan enz.", vgl. Méd, ook L.V. en N.V. „A. leed er zó onder". Deze vertt. wijzen al vooruit naar 'לחת, hitp. van חלה (= ziek zijn, I 19 : 14). De hitp. overigens alleen in vss. 5 v., waar de bet. moet zijn: zich ziek houden; hier in vs. 2 kan dit niet, maar moet de bedoeling zijn, dat hij werkelijk ziek werd (Ges-B „vor Gram") of wat meer aannemelijk is: zich ziek voelde (aldus Kö.Wb en Köh-B). Indien hij weinig at en veel wakker lag, was dit ook niet louter inbeelding. Hertzb vertaalt: „A. wurde fast krank vor Qual", Schulz: „dasz er sich krank fühlte". Men kan zeggen: *tot ziek wordens toe;* zie vs. 4. De woorden בעבור enz. *vanwege,* of: om der wille, *van zijn zuster Tamar* — hoewel op zichzelf duidelijk — worden nog nader verklaard in 2b. Dat בתולה „ein züchtiges Mädchen" zou betekenen (Ehrlich, vgl. De Groot: „een braaf meisje") wordt door Schulz terecht ontkend, de bedoeling van het redengevende zinnetje moet zijn, dat Tamar met andere prinsessen in een vrouwenverblijf woonde, waar Amnon geen toegang had. Natuurlijk waren deze meisjes niet „von jedem Verkehr ausgeschlossen" (Schulz e.a.), maar er bestond geen kans op een vertrouwelijke ontmoeting. Althans in Amnons ogen niet. Dit zegt het vervolg van 2b, dat nog afhankelijk is van כי en dus met het voorafgaande één geheel vormt (Keil), dus: *en het Amnon onmogelijk toescheen, haar iets aan te doen.* פלא nif. wordt door de lexica weergegeven als „zu schwer sein", waarbij Kö.Wb onderscheid maakt tussen „zu vollbringen" (bv. Gen. 18 : 14; Deut. 30 : 11) en „zu beurteilen" (bv. Deut. 17 : 8); tot de eerste categorie behoort ook ons vs. מאומה, op zichzelf een neutrale term, is hier met Vg in malam partem te nemen, „ein Euphemismus" (Schulz). Tamar is derhalve (stellig ook vanwege haar kuisheid) voor Amnon onbereikbaar en zo wordt hij verteerd door onbevredigd, onstilbaar verlangen.

Vs. **2b** is m.i. een krachtig argument tegen de zienswijze van vele comm., die ook m.h.o. op het slot van vs. 13 beweren, dat een huwelijk met een halfbroeder of -zuster in Israël destijds niet ongewoon was, althans niet ongeoorloofd geacht werd. Zo bv. Schulz, De Groot, VdBorn, Hertzb. Het enige geval dat men hiervoor weet aan te voeren, is echter het huwelijk tussen Abraham en Sara, zie Gen. 20 : 10 vv. Maar dit bewijst niets voor de toestand in Israël, stellig 1000 jaar later, des te minder omdat in de Mozaïsche wetgeving dergelijke huwelijken („auszerhalb Israels wohlbekannt", zegt Hertzb, die daarbij Egypte met name noemt) uitdrukkelijk verboden worden, zie Lev. 18 : 9; 20 : 17; Deut. 27 : 22. Het gaat niet aan zich van deze gegevens te ontdoen door te zeggen: „deze wetten waren in Davids tijd òf onbekend òf men hield er zich niet aan" (De Groot). Feitelijke gronden worden voor het laatste niet aangevoerd. Ook het beroep van Smith op Ezech. 22 : 11 is allerminst overtuigend, wijl op deze plaats gemeenschap van een man met zijn halfzuster ten strengste veroordeeld wordt. En nu is het juist zo merkwaardig dat volgens 2b Amnon geen mogelijkheid zag om met Tamar in contact te komen. Indien een huwelijk met een halfzuster inderdaad niet voor iets volstrekt ontoelaatbaars had gegolden, en indien er dus enig uitzicht bestaan had om Davids toestemming hiervoor te verkrijgen, zou Amnon dit ongetwijfeld beproefd hebben. Maar volgens 2b was dit uitgesloten en ook Jonadab heeft dit niet als een uitweg gezien. Zie verder bij vs. 13.

Bij vs. **3** zegt Hertzb: „den Stein ins rollen bringt Jonadab". Deze vriend

van Amnon is tevens zijn volle neef. Zijn naam bet. Jahwe is vrijgevig; de naam van zijn vader, verkorte nevenvorm van שִׁמְעָיָה, bet. (Jahwe) heeft gehoord, in 1 Kron. 2 : 13 met א, is in I 16 : 9 ingekort tot שַׁמָּה, de derde zoon van Isaï. חכם מאד ziet blijkens het vervolg niet op de wijsheid zoals die bv. in heel het boek der Spreuken en in Jac. 3 : 17 v. geprezen wordt, het tekent Jonadab als *een zeer listig man.* Reeds zijn vraag getuigt hiervan. De aanspraak בן־המלך suggereert de idee: als iets u hindert, kunt ge het uit de weg ruimen; „du hast doch die Macht" (Schneider; ook Schulz, die verwijst naar Izebels woorden, 1 Kon. 21 : 5—7; vgl. ook de taal van de verzoeker in Matth. 4 : 3). ככה is een nadrukkelijk „zo", bv. Ex. 12 : 11; 1 Kon. 1 : 48; feitelijk dient het ter versterking van דל, dat hier niet gering (I 2 : 8), maar slap en kwijnend zal moeten betekenen, zie 3 : 1, vgl. vs. 2. Dit ligt meer voor de hand dan „gedrückt" (Köh-B, L.V., N.V.). In verband met hetgeen volgt moeten we aan een ziekelijk voorkomen denken (Keil, Schulz, Hertzb, zo bv. Gen. 41 : 19) en vertalen: *waarom ziet ge er zo slecht uit?* בבקר enz. — Jonadab komt Amnon *elke morgen* opzoeken en is al herhaaldelijk door diens bleekheid en magerheid getroffen. הלוא enz. wijst op zeer intieme omgang. In Amnons antwoord is merkwaardig de volgorde object-subject-verbum (zie Ges-K § 142 fd met noot): תמר vervult zijn gedachten, haar naam ligt hem voorin de mond. Terecht wijzen de comm. erop, dat hij haar niet zijn zuster noemt (wat de auteur wel doet, vs. 2) „um Tamar aus der eigenen Blutnähe wegzurücken" (Schneider), maar straks t.o. zijn vader doet hij dit wèl, vs. 6, „want dan komt de familieband te pas" (VdBorn).

Voor de slimme, maar ook gewetenloze Jonadab bestaat hier geen probleem, hij is een figuur als Achitofel, zie 16 : 20 v. Zijn advies (waarin de gedachte aan een wettig huwelijk volkomen gemist wordt, zie bij vs. 2) is tot in details uitgewerkt, התחל, imper. apoc., zie Ges-K § 75 cc, die vertaalt: „halte dich krank", zie bij vs. 2. Daar Amnon er slecht uitzag zou het niet moeilijk vallen anderen te laten geloven, dat hij echt ziek was. ובא enz. — *komt uw vader u bezoeken;* dit kon met grote waarschijnlijkheid verwacht worden; evenals de toestemming voor het verzoek, dat Amnon dan moest doen. Een patiënt wordt niet licht iets geweigerd. אחותי, zie bij vs. 4. Wat Tamar te doen zal hebben, wordt eerst in het algemeen genoemd הברה לחם, iets te eten geven, vgl. 3 : 35, maar dan nader uitgewerkt: de bedoeling is dat Tamar het begeerde voedsel voor zijn ogen bereiden zal. ב׳ komt uitsluitend in vss. 5, 7 en 10 voor en moet ongetwijfeld als deriv. van ברה (zie bij 12 : 17) enige spijs betekenen, maar of het nog een speciale zin heeft, is niet uit te maken; LXX heeft gewoon βρωμα. Köh-B heeft Trostspeise (für Kranke), evenzo De Groot: ziekenkost, maar Kö.Wb en vele comm. hebben z.m. spijs, voedsel (N.V.). Wellicht is de L.V. met *gebak* er het naast bij, zie vs. 8. למען met אשר is *opdat,* bv. Gen. 18 : 19. Het toezien bij het bereiden, wrsch. ook het opsnuiven van de geur, wekt de eetlust van zieken op, „chaque étappe de la préparation aiguise leur envie" (Méd). Amnon moet dus gebrek aan eetlust veinzen.

6—14. *Tamar bij Amnon*

Jonadabs raad wordt stipt en zonder scrupules opgevolgd. Amnon legt zich

quasi als patiënt te bed en op het vernemen daarvan komt David hem bezoeken. Vermoedelijk heeft hij Amnon aangeraden om toch wat te eten en is deze daarop met zijn wens voor de dag gekomen. Mogelijk genoot juist Tamar een zekere reputatie vanwege haar bekwaamheid in bakken en koken; David krijgt in elk geval geen argwaan. Opnieuw ontmoeten we in deze samenhang een zeldzaam woord, nu voor een bepaald gebak. לבב pi. schijnt deriv. te zijn van het subst. לבבה, beide alleen hier in vss. 6—8 gebruikt. Volgens Hertzb is het niet eens zeker of het verbum bakken of koken aanduidt. Toch is het eerste m.h.o. op vs. 8 vrij zeker. Dan moet het subst. 'ל dus gebak, hetzij koeken of flensjes aanduiden, vgl. vs. 9, dat spreekt van een koekepan. Wijl het woord nauw verwant schijnt te zijn aan לבב = hart, vertalen Keil e.a. Herzkuchen, hartekoekjes. Somm. denken dat de naam slaat op „gebak in de vorm van een hart" (VdBorn), maar anderen vermoeden een aanduiding van de fijne kwaliteit (Hertzb). Het ene sluit het andere niet uit, maar in elk geval gaat het om een bij uitstek smakelijk gebak. שְׁתֵּי „ist nicht wörtlich zu nehmen" (Schulz), dus *een paar hartkoeken*. David geeft terstond aan Amnons verzoek gehoor en zendt Tamar een boodschap. הביתה moet zien op Davids eigen woning, wij zeggen dan *naar huis*, en veronderstelt dat Tamar bij haar moeder in een vleugel van het paleis woonde, terwijl blijkens בית enz. Amnon een afzonderlijke woning had, zie ook vss. 17 v. Over בריה zie vs. 5; in de vertaling kan het lidwoord verwaarloosd worden.

8 Tamar gaat zonder bedenking daarheen. Als een zieke hulp behoeft, mag een meisje minder gereserveerd optreden, Amnon is trouwens אחיה, vgl. אחיך in vs. 7; Tamar komt als zuster. Haar handelingen worden van stuk tot stuk beschreven als geschiedende onder Amnons ogen לעיניו, wel ligt hij te bed, maar waarsch. in een alkoof, vanwaar hij haar bewegingen in het aangrenzende vertrek kan volgen, zie bij vs. 10, vgl. 12 : 16 v., 19, ook 1 Kon. 1 : 14 v. בצק bet. Ex. 12 : 34 en elders steeds deeg. לוּשׁ is evenals I 28 : 24 kneden. Over het verbum לבב is bij vs. 6 gesproken; daar het hier echter nog wordt gevolgd door בשׁל, dat gewoonlijk koken, maar hier toch wel bakken moet betekenen, zal het eerste verbum in het algemeen zien op het toebereiden, in de juiste vorm brengen (Schulz). Het object אֶת־ל' behoort bij beide verba. Zonder tekstcritische grond wil Hertzb vs. 9 laten beginnen met de woorden ותקרא את־המשׁרת (= „und sie rief den Diener"), die uit de MT zouden zijn uitgevallen (Ki. BH wil de M.T. door deze woorden vervangen). Noch LXX noch Vg hebben ze echter gelezen en niets wijst op een hiaat. Wel treffen wij ook nu een hapax, nl. מַשְׂרֵת, maar het verband wijst er duidelijk op, dat een pan bedoeld is (zie de lexica; Kö.Wb wil מחבת = bakplaat lezen, wat zakelijk weinig verschil uitmaakt), nl. die waarin zij de koeken gebakken had, dus: *daarop nam zij de pan en diende* (of: diste) *ze voor hem op.* יצק, eig. gieten, slaat op het scheppen of schuiven van de hete koeken uit de pan op een gereedstaande schotel. לפניו zegt niet alleen dat Amnon het kon zien, maar er ligt ook in, dat zij ze hem aanbood. Amnon had dit gevraagd en dit zal haar ook overgebracht zijn. Schulz denkt van niet, maar onze exegese wordt bevestigd door het volgende וימאן לאכול: de weigering veronderstelt het aanbod. Vermoedelijk heeft Amnon voorgewend, dat hij opeens geen trek meer had (aldus Smelik, Paraphrase); de eigenlijke reden is dat hij met Tamar alleen wil zijn,

vandaar nu zijn bevel הוציאו enz., lett. dezelfde woorden als Jozef spreekt Gen. 45 : 1. Het is een raadsel hoe VdBorn (in navolging van Smith) kan zeggen dat vs. 9 het gebeurde „zeer gecompliceerd" maakt, zodat we „moeite hebben ons de gang van zaken voor te stellen". Het spreekt toch wel vanzelf dat er een of meer kamerdienaars in de naaste omgeving waren. Juist zulk een trekje als vs. 9 vermeldt is een innerlijk bewijs voor de waarachtigheid van het verhaal, dat wel moet berusten op mededelingen van een ooggetuige (zie De Groot, blz. 107). Het vermoeden is niet ongegrond, dat Tamar zelf er de bron van geweest is, zie vs. 25.

Nadat zijn bevel is opgevolgd, vraagt Amnon zijn zuster haar baksel bij hem te brengen. חדר is evenals 4 : 7; Richt. 15 : 1 het slaapvertrek, „das innere Zimmer, von wo aus er die Zubereitung beobachtet hatte" (Leimb). ואברה enz. als vs. 6 slot. Tamar geeft hieraan volkomen argeloos gehoor, het אחיה bij אמנון is ook nu geheel geschreven e mente Tamar. De beschrijving volgt haar van moment tot moment. Het (verzwegen) object bij ותבא is weder את־הח׳, evenzo bij ותגשׁ: als zij tot bij het bed genaderd is en de koeken hem toereikt om ervan te eten, is zijn spel ten einde, „il découvre sa passion" (Méd). חזק hif. is altijd aangrijpen en stevig vasthouden, bv. 15 : 5; Ex. 4 : 4. Terwijl Amnon haar grijpt, openbaart hij zijn bedoeling in de woorden: *kom bij mij liggen, mijn zuster.* Onjuist is dat בוא „im sexuellen Sinne gemeint" zou zijn, zoals Hertzb zegt; „eingehen" kan alleen van de man gezegd worden, Gen. 16 : 2. Het sexuele ligt in de tweede imper. שׁכבי, vgl. Gen. 39 : 7, 12. Het meisje weigert terstond met alle beslistheid en klemmende argumenten. אל — sterk afwerend: *neen toch,* vgl. vs. 25; Ruth 1 : 13; Richt. 19 : 23. ענה^{II} in pi. t.o.v. een vrouw: onteren, geweld aandoen, bv. Gen. 34 : 2. Reeds dat Tamar Amnon אחי noemt, duidt aan, dat hun verhouding als Geschwister verbiedt wat hij wil; daarop wijst כן: *want zoiets doet men niet in Israël.* Het imp. יעשׂה met לא wil hier zeggen, dat hetgeen Amnon beoogt „nicht pflegt (und daher nicht darf...) getan zu werden, Ges-K § 107 g (eveneens Gen. 34 : 7) terwijl het volgende בי׳ de tegenstelling accentueert tussen Israël, het heilige volk van Jahwe, en de heidense volken met hun ontuchtige zeden. Met deze woorden legt Tamar allereerst het sterkste motief voor haar weigering, nl. het religieus-ethische, voor Amnons consciëntie (zie Keil, Rehm, De Groot, Hulst, Méd). Zij doet daarmede een beroep op hetgeen voor hem krachtens zijn opvoeding als normatief moest gelden en versterkt dit nog, als zij eraan toevoegt: *bega toch zulk een schanddaad niet.* Alles wijst erop dat het meisje bekend was met het feit van Gen. 34 : 2 en dat de woorden uit Gen. 34 : 7 haar voor de geest gestaan hebben; l.g. plaats is de eerste in het O.T. waar נבלה „von der Unzuchtssünde gebraucht" is (Keil); dit is voorts ook het geval in Deut. 32 : 21; Richt. 20 : 6, 10; Jer. 29 : 23, steeds met de bijvoeging בישׂראל (deze ontbreekt in Ri. 19 : 23 v., terwijl ze wel voorkomt in Joz. 7 : 15, maar daar gaat het over de zonde van tempelroof). Daar op al de genoemde plaatsen in de context de nadruk valt op het uitermate ergerlijk en schandelijk karakter van de daad is „dwaasheid" als vertaling te zwak, zie Gispen, art. *De stam nbl* in G.T.T. 1955, blz. 161 vv. De nābāl is iemand die zich zeer ernstig vergrijpt aan beide tafelen der wet, zie bv. Ps. 14 : 1, daarom is nebālā godlessness, impiety (Driver, Notes). „Das Wort ist nicht als Dumm-

heit, sondern im Sinne der schuldhaften Vergehung zu deuten" (Hertzb).

Toch is de gedachte aan dwaasheid niet uitgesloten. Daarom wijst Tamar in de tweede plaats op de jammerlijke gevolgen die voor beide partijen zouden te duchten zijn. Het vooropgestelde ואני zal het best weer te geven zijn met *Wat mij betreft*, bv. ook Jes. 59 : 21; Smith: as for me. Iets van vertwijfeling ligt er in haar vraag אנה enz.: *waarheen zou ik mijn schande moeten dragen?* (vgl. de vraag van Ruben, Gen. 37 : 30) m.a.w. „allenthalben wurde mich Schmach und Verachtung treffen" (Keil). Een normaal, eerbaar huwelijk zou voor haar uitgesloten zijn. Wie zou haar nog begeren? ואתה enz. — Amnon denke ook aan zijn eigen positie, hij is de kroonprins, maar op die manier zou hij zijn כאחד enz.; over נבל zie bij vs. 12. Misschien is בישׂראל hieraan te danken, dat de uitdr. נבלה בי' haar nog voor de geest staat, zie vs. 12. Amnon zou *gelijk staan met de dwazen*, waarover *in Israël* alleen verachtelijk gesproken wordt. Zo tracht Tamar op zijn eergevoel te werken. Nog op andere wijze tracht zij hem te weerhouden door de woorden ועתה enz.: *maar spreek toch met de koning enz.* מנע — ontzeggen, onthouden, bv. Gen. 30 : 2. Er bestaat verschil van mening over de vraag of deze woorden een serieus voorstel van Tamar bevatten. Bepaald uitgesloten is o.i. de gedachte dat zij genegenheid voor Amnon koesterde (Budde, ook Schneider; vgl. daartegen Schulz). Daarvan blijkt niets. Maar ook de opvatting, dat zij desnoods zich wel zou schikken, indien David met Amnons verzoek zou instemmen, is zeer aanvechtbaar. Schulz e.a. zijn van mening dat zij met de wettelijke verbodsbepalingen dienaangaande (zie boven bij vs. 2) onbekend was, hetgeen toch wel zeer moeilijk is aan te nemen; bovendien moest haar zuiver schaamtegevoel haar waarschuwen voor het ongepaste van zulk een verbintenis. En dan: kon zij in ernst verwachten, dat David zijn goedkeuring daaraan zou hechten? Schelhaas en Méd menen dat Tamar „dispensatie" van de wetsvoorschriften mogelijk achtte, maar daarvoor waren deze voorschriften te categorisch. Beide auteurs laten ook de mogelijkheid open dat Tamar zo gesproken heeft om tijd te winnen en althans op dit moment uit Amnons greep te ontkomen. Zo oordeelde reeds Josephus en dit is ook de mening van Keil, Leimb, Langman e.a.; Tamar heeft het dan niet in volle ernst bedoeld. Maar is dit een bezwaar? Men mag niet voorbij zien, dat zij in nood was. Een drenkeling grijpt zich zelfs aan een strohalm vast. Derhalve is het ook volkomen onjuist opgemerkt, dat „it is impossible to suppose that this is a subterfuge" (Smith). Zielkundig is zulk een uitvlucht juist zeer goed verklaarbaar, en deze opvatting is dan ook nog het minst aan bedenking onderhevig. Evenwel — noch het een noch het ander van wat Tamar aanvoert oefent enige invloed ten goede. Amnon weigert haar gehoor te geven. 14b bevat drie verba, die een samengestelde zin vormen. ויחזק מ' is niet op te vatten als überwältigen (Köh-B, Keil, Schulz, De Groot, VdBorn, Hertzb), waardoor een ongewenst pleonasme ontstaat, maar — evenals in 10 : 11 — eenvoudig als uitdr. van een comparativus, zoals מן uitwijst, dus ligt hier een causaal verband: *en wijl hij sterker was dan zij* enz., aldus LXX, Vg, Stv. Hiermede stemt dan het volgende ויענה (zie bij 12a) in de zin van overweldigen overeen, terwijl ten slotte וישׁכב enz. het naakte feit van de bijslaap noemt, zie bij vs. 11. Schulz meent deze woorden te kunnen schrappen, maar ze worden gedekt door het getuigenis van LXX en Vg. Versch. comm.

wijden aandacht aan de vocalisatie van אתה als nota acc. (zie BH) en zijn van oordeel dat de Mas. daarmede het ongeoorloofde van de daad wilden uitdrukken („ze qualificeren het als een beslapen van Tamar", aldus VdBorn, die ook wijst op Gen. 34 : 2 en andere plaatsen, vgl. ook Hertzb). Inderdaad is dit te merkwaardig om op toeval te berusten. Wel wordt een enkele maal de praep. את gebruikt, Gen. 26 : 10, en in vele gevallen עם, bv. 11 : 4, vgl. Ges-K § 117 u. Driver, Notes, meent dat overal אתה als praep. moet gevocaliseerd worden en dat de Mas. het ten onrechte tot acc. gemaakt hebben. Dit zal echter moeilijk uit te maken zijn. Drie mss. hebben עמה, zie BH.

15—19. *Tamar weggejaagd*

Vs. **15** toont in de beschrijving van de totale ommekeer van Amnons gevoelens voor Tamar, dat er bij hem geen ware liefde was geweest (al meende hij dit), maar alleen de zucht naar bevrediging van zijn zinnelijke lust. Nu slaat zijn neiging tot haar om in שׂנאה גדולה מאד. Er zal waarheid liggen in Schneiders opmerking: „der Abscheu ... gilt in Wahrheit .... der eigenen Niederträchtigkeit", maar deze afkeer betrof toch óók Tamar zelf, anders had hij haar niet zo doortrapt gemeen kunnen vernederen als hij nu gaat doen. Dat zijn haat groter is dan zijn liefde geweest was, blijkt juist daaruit dat hij haar ruw van zich stoot. קומי לכי is zoveel als *vooruit, pak je weg!* De M.T. levert aan het begin van vs. 16 geen goede zin op, maar ingrijpende tekstemendaties zijn daardoor nog niet gerechtvaardigd. Het schijnt vrijwel voor geen tegenspraak vatbaar, dat אל־אודת tot de oorspr. tekst behoort (Hertzb) en niet door אל־אחי (BH) of iets anders moet vervangen worden; hier geldt de regel: lectio difficilior placet. Wel is (gelijk herhaaldelijk in ons boek) de ע met א verwisseld, en is על־א' te lezen, een bekende uitdr., die in Joz 14 : 6; Richt. 6 : 7 aangaande, vanwege betekent. De LXX heeft het vertaald door περι. Verbonden met het volgende הרעה zou dit wel een zeer goede zin geven (aldus de N.V.), maar de moeilijkheid is dat in dat geval מאחרת het begin van Tamars woorden zou zijn en dit kan niet, wijl er aan de praep. מן altijd iets moet voorafgaan, zie Ges-K § 133 a—e. Deze overweging maakt aannemelijk dat er na הזאת iets uitgevallen is en dan ligt het meest voor de hand te denken aan de woorden גדולה זאת; immers de blik kan bij het overschrijven zeer licht van het eerste (ה)זאת op het tweede zijn afgedwaald, zodat die twee woorden werden overgeslagen. De zin loopt dan als volgt: *Toen zeide zij tot hem met het oog op dit grote kwaad: Dit zou* (groter =) *erger zijn dan het andere dat gij mij aangedaan hebt, mij weg te sturen.* Het gramm. subject is het ingelaste זאת (dat door het לשׁ' zakelijk wordt geëxpliceerd), terwijl מן logisch afhankelijk is van גדולה. Wellicht is met BH en vele comm. te lezen מהאחרת, maar „in raschem Flusz der Rede" kan even goed vóór אשׁר de stat. constr. gebruikt zijn, vgl. Ges-K § 130 a en c; met „het andere" is natuurlijk de vs. 14 vermelde daad bedoeld. Dat de hier voorgeslagen lezing de oorspronkelijke is, valt niet stringent te bewijzen, maar zij is aan minder bedenking onderhevig dan de meeste andere conjecturen; niemand laat de tekst ongewijzigd, ook Keil niet. Voorts is men het vrijwel algemeen eens over de zakelijke inhoud van wat Tamar gezegd heeft; alleen Caspari, die מא' schrapt, neemt het com-

paratieve element weg; tevens meent hij Amnons haat te moeten verklaren uit dadelijk verzet van Tamars zijde (zo ook Ehrlich), maar de tekst biedt hiervoor geen grond. Ook nu is Amnon onvermurwbaar, vgl. vs. 14. Het perverse van zijn handelwijze is (wat Tamar zeer wel doorzien heeft, vs. 16), dat hij nu naar buiten de indruk wil wekken, dat zij hèm heeft willen verleiden. Vandaar het bevel aan zijn kamerdienaar. Daar de nota acc. niet herhaald wordt, is משרתו als verbaalvorm op te vatten. שׁ pi. is volgens Köh-B: (als persönlicher Diener) bedienen, Gen. 39 : 4; 40 : 4. Vg: qui administrabat eum. De plur. שלחו behoeft niet in sing. gewijzigd te worden (zie BH); de andere bedienden, vs. 9, waren stellig in de nabijheid en konden eventueel helpen. **את־זאת klinkt grenzenloos verachtelijk: *die daar* (VdBorn: dat schepsel).** החוצה — *naar buiten,* de straat op, bv. Ex. 12 : 46. Zo mogelijk nog dieper krenkend is het volgende ונעל enz. Men kan zich bijna niet voorstellen, dat een zoon van de ridderlijke David zo spreekt en doet. **'נ ook Richt. 3 : 23 v. voor verschliessen, verziegeln (Kö.Wb; Köh-B: mit Riemen zerbinden, maar juist m.h.o. op Richt. 3 is grendelen beter).** Alsof Tamar erover zou gedacht hebben om terug te keren!

Of vs. 18 a van zijn plaats geraakt is en oorspr. als randschrift bij de vermelding van 'כ' הפ in vs. 19 geschreven stond, zoals Smith, Schulz, VdBorn e.a. vanzelfsprekend achten, is zeer de vraag. Als we onderscheid maken tussen 18 a α en 18 a β (vanaf כי tot מעילים), dan is alleen het laatste een verklarende toevoeging, terwijl de auteur in het eerste gedeelte beschrijft, hoe de prinses gekleed was, toen zij deze bejegening onderging, eensdeels om te kennen te geven „dasz sie ... als Prinzessin dem Diener kenntlich war" (Leimb), anderdeels om de lezer voor te bereiden op hetgeen hij vs. 19 gaat vertellen, zodat deze dan reeds op de hoogte is t.a.v. Tamars kleding. Evenwel is toe te stemmen wat Schulz zegt, dat 18b te ver af staat van vs. 17, waarbij het toch onmiddellijk wil aansluiten, zoals blijkt uit het suffix van משרתו: „wäre a ursprünglich, so muszte מ' אמנון stehen". Dan moet echter de conclusie zijn dat 18b en 18a van plaats zijn verwisseld. Dit zou heel goed verklaard kunnen worden door het homoioteleuton van vs. 17 en het tegenwoordige 18b. Was dit versdeel eenmaal bij vergissing overgeslagen en werd het later in margine bijgeschreven, dan kon het gemakkelijk één regel te ver weer in de tekst komen. Dat het zo gegaan is, is een hypothese maar zij is aannemelijk, omdat zij een eenvoudige oplossing geeft van de moeilijkheid, dat 18a „interrupts the narrative here" (Smith). Duidelijkheidshalve laten we vs. 18, zoals het dan oorspr. geluid zou hebben in vertaling volgen: *Zijn bediende dan bracht haar naar buiten en grendelde de deur achter haar. Zij nu droeg een pronkgewaad (want zo waren de dochters van de koning, zolang zij maagden waren, gekleed, met mantels).* De vert. pronkgewaad (N.V.) drukt niet precies uit wat in 'כ' הפ ligt opgesloten; maar hiervoor is moeilijk een Nederlands woord te vinden. Het speciale zit in de verbinding van 'כ, dat het linnen onderkleed of in het algemeen iemands kleed aanduidt, bv. 15 : 32, met הפסים, waarmede het elders alleen in Gen. 37 : 3, 23, 32 voorkomt. Vroeger dacht men hierbij aan een veelkleurig gewaad (Stv., R. V.; ook VdBorn, en Köh-B geeft nog: bunter Leibrock?), maar deze vert. is zeer onzeker. Uitgaande van de bet. van פס = de platte palm van hand of voet, houdt men het thans vrij algemeen

voor een kleed dat zowel de gehele arm als ook het been tot de enkels bedekt, „also langes und deshalb *vornehmes* Gewand" (Kö.Wb), vandaar de vertaling „Aermelkleid", „long, sleeved tunic" (Smith), „robe longue" (Méd), dit i.o. met LXX en Vg. Deze betekenis voldoet hier uitstekend, wijl het gaat over de onderscheidende klederdracht der jonge, maagdelijke prinsessen. 18b is een toelichtende parenthese (daarom nog geen Beischrift!), waarin uitkomt dat deze mode ten tijde dat de auteur schreef, niet meer bestond. מעילים aan het slot staat schijnbaar zonder enig verband. De bet. van מ' is opperkleed, mantel, zie I 28 : 14. De LXX heeft het als acc. bij לבש opgevat (zo wil ook Keil het verstaan), maar dit verbum is hier juist niet trans.; bij „zo waren gekleed" of „zo kleedden zich" past geen object meer. Wellh. heeft de moeilijkheid willen oplossen door te lezen מעולם en is daarin gevolgd door Smith, Schulz, Leimb, De Groot (zie BH). Maar terecht noemt Hertzb deze emendatie „durchaus unpassend, da eine Mode für Königstöchter in Israel nicht allzu alt sein könnte". Daarmede is echter de crux, die hier ligt, niet uit de weg geruimd. Een bevredigende, grammaticaal verantwoorde, exegese is nog door niemand gegeven. Maar wel leggen zij die het woord niet (zoals Méd) onvertaald willen laten, verband tussen מ' en het voorafgaande כן; vandaar de vert.: „in solche Gewänder" (Rehm), „solcher Art waren die Obergewänder" (Hertzb), „in zulke lange gewaden" (N.V.). Zakelijk is er ook inderdaad verband; מ' zal bedoeld zijn als toelichting bij כן, maar dan moet vóór מ' toch iets uitgevallen zijn, wrsch. ב, vgl. לבש met ב, Esther 6 : 8.

De bijzondere aandacht, die de auteur voor Tamars kleding aan de dag legt, is ten volle gemotiveerd; het was dubbel smadelijk voor haar, dat zij in het gewaad dat als haar speciale sieraad gold, en waaraan zij kenbaar was, beledigd en de straat op gejaagd werd. Het moest haar „als der reine Hohn erscheinen" (Hertzb), en Tamar trekt uit het gebeurde met smartelijk begrip voor de realiteit de consequentie: haar jeugd, haar eer, haar toekomst, haar ongerepte staat — alles is weg, en dáárover moet zij rouw bedrijven. אפר wordt door Kö.Wb alleen als Asche weergegeven (zo steeds in de N.V.), maar duidt menigmaal het stof van de grond aan (zie Ges-B, Köh-B), hier in elk geval. Stof of aarde op het hoofd is teken van rouw, vgl. 1 : 2. Voor de verbinding לקח על verwijst Schulz naar Richt. 19 : 28, het verbum sluit zowel het opnemen als het op 't hoofd leggen of spreiden in. De LXX heeft ἔλαβεν και ἐπεθηκεν, maar de Vg alleen aspergens. Op rouw ziet ook het scheuren van haar gewaad, vgl. vs. 31, maar in het herhalen van de benaming כ' הפ' ligt nog iets meer, zij rijt het vaneen „comme n'ayant plus droit de le porter" (Méd). In het perf. קרעה ligt dat zij haar kleed direct al *gescheurd had*, nog voordat zij stof opnam. Ook hier עליה, dat de gedachte aan een onderkleed uitsluit: iedereen kon het zien. ותשם enz. — door dit gebaar geeft Tamar te kennen, welk een last van smart en schande op haar drukt en haar tot vertwijfeling brengt; in deze geest vele comm. met verwijzing naar Jer. 2 : 37. Kittel BH wil de plur. ידיה lezen en er is wel het een en ander dat hiervoor pleit, m.n. het getuigenis van LXX en Vg, ook de afbeeldingen van klagende vrouwen in Egyptische e.a. voorstellingen (zie De Groot), maar noodzakelijk is deze wijziging toch niet. Wel is wrsch. na הלוך ook van זעק de inf. abs. te lezen, omdat hierin toch het hoofdbegrip van de zin is aangeduid, vgl. I 6 : 12,

aldus Ges-K § 113 t, ook Schulz e.a. (zie BH). De LXX heeft blijkbaar geen perf. gelezen, evenzo de Vg; dus: *en zij ging al jammerend heen* (niet: heen en weer — VdBorn, zie vs. 20).

20—22. *Reacties bij Absalom en David*

Het schijnt dat Tamar beseft heeft nu niet meer in het verblijf der ongehuwde prinsessen te kunnen terugkeren; men zou verwachten dat zij met haar smart naar haar moeder vluchtte. De tekst vermeldt echter alleen haar ontmoeting met haar volle broeder Absalom, die een aparte woning heeft. Zodra hij haar ziet, begrijpt hij wat er gebeurd is. Dat Tamar naar Amnon gezonden was, kan hij geweten hebben, vs. 7. In אמינון vermoeden Hertzb e.a. „eine ironisierende Diminutivform" van אמנון; Schulz ziet er alleen een schrijffout in (vgl. BH), maar het is wel merkwaardig dat de vorm alleen hier, en wel uit Absaloms mond, vernomen wordt, zie Méd. Diens vraag is eufemistisch gesteld, Keil herinnert aan Gen. 39 : 10; עם staat trouwens vaak bij שכב, 11 : 4. VdBorn vert. niet onjuist: *„is je broer Amnon je te na gekomen?"* Absaloms raad החרישי, zwijg erover, houd u stil, vgl. Gen. 34 : 5, komt feitelijk te laat, de zaak is al ruchtbaar, maar de bedoeling is: maak er geen werk van, dat Amnon gestraft wordt. Er volgt immers als motief: אחיך הוא. Was het een vreemde geweest, dan had Absalom stellig gewild, dat zij zich bij de koning zou beklagen. Die man zou dan des doods schuldig geweest zijn, zie Lev. 20 : 17. Nu het een familielid is, wil Absalom de zaak liever toedekken. Dit wil dus niet zeggen dat „was wir Blutschande nennen, für ihn noch nicht Schande war" (Schulz). Daar spreekt Absalom niet over. Het is ook eigenlijk niet zo dat hij het vergrijp niet ernstig opneemt (zie vss. 22, 28, 32), maar hij bagatelliseert het t.o. Tamar, die hij verder aanraadt על־תשיתי enz.: *trek u deze zaak niet te zeer aan* (De Groot), dezelfde constructie Jer. 31 : 21; zo ook Von Meyenfeldt, die spreekt van „intense, existentiële aandacht", blz. 32. Iets anders is de gedachte in vs. 33. Absalom heeft Tamar geen wezenlijke troost te bieden, dan had hij haar op Jahwe moeten wijzen. Nu gebruikt hij enkele holle phrasen om daarachter zijn opkomende wraakgedachten te verbergen. Over Tamars lot vernemen we alleen nog ותשב enz.; de meest natuurlijke verkl. is dat zij reeds in Absaloms huis was en daar nu *bleef wonen.* Geheel zonder grond neemt Smelik aan, dat zij daar de geboorte van haar kind verwacht heeft. Ware Tamar zwanger geworden, dan zou dit zeer zeker vermeld zijn, maar van een dergelijk gevolg van Amnons daad „erfahren wir nichts" (Hertzb). Bepaald ertegen pleit ook ושממה, dat door ו explic. aan het verbum verbonden de situatie van Tamar tekent, zie Ges-K § 118 p, 154 a (noot 1b). Schulz wil de ו schrappen en voor ons besef is hij ook vrijwel overbodig; Ges-K vert. „und zwar". 'שׁ part. is van personen verstört, verlassen (Kö.Wb), het zegt meer dan eenzaam (N.V.). Tamars leven is als van een verlatene of verstotene, „eine deren Lebensglück zerstört war" (Keil), „eine Witwe die niemals Ehefrau war" (Hertzb), dezelfde uitdr. Jes. 54 : 1.

Vs. 21 vermeldt hoe David de zaak opnam. Zijn naam staat met nadruk aan het begin. De ו is hier vrijwel = גם, dus: *ook koning David hoorde enz.* ויחר *enz.*, vgl. 6 : 8. Het vers eindigt enigszins abrupt, verzwijgt zelfs tegen wie

Davids toorn zich richtte, al is het duidelijk dat Amnon bedoeld wordt. De LXX vult dit tekort aldus aan: και οὐκ ἐλυπησεν το πνευμα 'Αμνων, του υἱου αὐτου, ὁτι ἠγαπα αὐτον, ὁτι πρωτοτοκοσ αὐτου ἠν. Wat hun zakelijke inhoud aangaat, zijn deze woorden zeker niet misplaatst en door vele comm. worden ze dan ook als weergave van de oorspr. tekst beschouwd. Toch is dit niet zo vaststaand als men voorgeeft. Ervoor pleit uit een oogpunt van tekstcritiek, dat de Hebr. tekst dan na מאד had moeten voortgaan met ולא (zie BH) en dat ook vs. 22 begint met ולא, zodat een afschrijver de zinsnede in kwestie licht heeft kunnen overslaan. Ertegen is echter o.m. de uitdr. „hij bedroefde het gemoed van Amnon niet", die toch wel zeer zwak klinkt, „wo man entschieden eine empfindliche Strafe erwartet", aldus Schulz. Wie diens nuchtere afweging van het pro en contra leest, zal moeten eindigen in een non liquet. We kùnnen hier te doen hebben met „die Betrachtung eines Schreibers", en „neues wird durch den Zusatz nicht ermittelt", zo ook Keil. In elk geval nam David een passieve houding aan, en dit is een hoogst ernstig en bedroevend feit. De herinnering aan zijn eigen misstap, ook op sexueel terrein, moge hier van invloed geweest zijn, zij mocht hem toch niet terughouden van de handhaving der gerechtigheid, ook tegenover zijn eigen vlees en bloed. David bezondigt zich op deze wijze èn als koning èn als vader. „Davids Liebe zu seinen Kindern ... hat etwas Unmännliches an sich" (Hertzb; vgl. Méd: „une bonté de coeur, qui dégénère en faiblesse). En Tamar was toch óók zijn kind! Had hij zijn schild niet over haar moeten opheffen? Maar deze slappe, negatieve houding sleept heilloze gevolgen na zich. „Was David nicht tut, wird Absalom tun" (Hertzb). Diens reactie zou men volgens vs. 22 ook negatief kunnen noemen, want לא־דבר enz. De praep. ל vóór 'מ is naar ons begrip overbodig, maar kan bij de gehele uitdr. behoren: noch in kwade noch in goede richting; wij zeggen: *goed noch kwaad.* Hij negeert Amnon, maar dit is slechts **in schijn onverschilligheid.** „Absaloms schönes Antlitz ist vollkommen Maske" (Schneider). כי שנא enz. — ook Absalom is het niet om het recht te doen, maar om wraak (Langman). Zo bereidt de auteur voor op het vervolg.

23—29*a*. *Absalom laat Amnon ombrengen*

Over de uitdr. ימים 'ש zie Ges-K § 131d („ein Zeitraum und sein Inhalt"), **dezelfde combinatie 14 : 28** en Gen. 41 : 1; Jer. 28 : 3, 11, maar zonder ל, dat de afloop van de termijn aanduidt: *na verloop van twee jaar* (tijd). גזז, evenals I 25 : 2 de term voor het scheren der schapen. Dat Absalom „scheerders" had duidt ook vs. 24 aan, dat het schaapscheren bij hem plaats vond met al wat waartoe behoorde, i.c. het scheerdersfeest, waartoe Absalom al de 'בני־המ uitnodigt, met dien verstande dat Amnon hieronder niet begrepen is, zie vs. 22 en 26. קרא met ל ook 1 Kon. 1 : 19, met acc. I 9 : 24. Over de ligging van 'בעל־ח bestaat wel vrij grote overeenstemming, maar kan toch niet met zekerheid gesproken worden. Meestal zoekt men het in Tell (of El) ᶜAsur, een hoge heuvel ten N.O. van Bethel, aldus bv. Simons, De Groot, VdBorn, Méd. Deze identificatie hangt samen met die van de plaats אפרים. Uit het vooraf-gaande עם leidt men af, dat niet de stam Efraïm bedoeld is. Maar een stad van die naam is onbekend, tenzij men 'א mag gelijkstellen met עפרון in 2 Kron.

13 : 19, dat volgens het qerê עֶפְרַיִן gespeld wordt en daar in verband met Bethel wordt genoemd. Deze plaats zou dan weer identiek zijn met het I 13 : 17; Joz. 18 : 23 genoemde Ofra = het huidige Et-tajjibe. Een bezwaar tegen de gelijkstelling van l.g. plaats met Efraïm, is dat hierbij het onderscheid tussen de beginletters 'ע en 'א over het hoofd gezien is. Juist om deze reden zou men willen vragen, of toch niet het stamgebied van Efraïm kan bedoeld zijn. Zo niet, dan brengt de toevoeging 'עם־א ons niets verder. De Groot is van mening, dat men toch „Ba^cal-chāsōr aan el-^casoer gelijkstellen" moet, omdat dit een plek is met veel weideland (en tevens m.h.o. op vs. 34, waar De Groot de plaatsnaam Bachoerīm vindt). Een ernstige bedenking tegen dit gevoelen is echter gelegen in de afstand van Jeruzalem, volgens Schulz ongeveer een dagreis ten N. van Jeruzalem, volgens Hertzb tenminste 20 km ten N.-O. ervan. Vss. 30 en 36 laten zich het best verstaan, als de plaats van het delict veel dichter bij was. Daarom vestigt Hertzb de aandacht op het (ook door De Groot vermelde) gevoelen van Alt, die Ba^cal Hazor zoekt in Chirbet hazzur in de nabijheid van Nebi-samwil, ongeveer 7 km (luchtlinie) van de hoofdstad, en die Efraïm wil gelijkstellen met het Efron uit Joz. 15 : 9, zie PJb, jaarg. 24 (1928), blz. 12 vv. Dit is weer door Dalman bestreden (zie Jerusalem und sein Gelände, blz. 225), zodat we nog leven in afwachting van meer beslissende gegevens. Dit laatste verklaart Alt zelf in PJb, jaarg. 25 (1929), blz. 11 v.

In het algemeen zij nog opgemerkt dat landgoederen van Davids zonen eerder in Juda dan in Benjamin zijn te zoeken; de onderstelling dat Absaloms weidegrond tot het familiegoed van Saul behoord had (VdBorn, Hertzb) lijkt daarom en ook m.h.o. op 9 : 7—10 beslist onaannemelijk. Anderzijds was 'ח (= omheining) een zeer frequente naam, het O.T. noemt zes plaatsen die zo heten; twee daarvan lagen in Juda, Joz. 15 : 23, 25, waarvan het laatste door De Groot (TU van Jozua) in de nabijheid van Hebron vermoed wordt. Juist tot Hebron stond Absalom in speciale relatie, 15 : 7 vv.

Keil kan wel gelijk hebben als hij zegt dat vs. 23b enigszins vooruitloopt op hetgeen nu volgt, maar deze uitnodiging kan een officieus karakter gedragen hebben. Zeer officieel is Absaloms bezoek אל־המלך. David heet niet vader en Absalom noemt zich עבדך. Ook de inkleding van het verzoek is in beleefde hofstijl: ילך־נא is iuss. in de 3e persoon, vgl. I 16 : 16. Of met de term עבדיו alleen de prinsen zijn bedoeld (Schulz), is de vraag. De uitdr. laat de mogelijkheid open, dat David één of meer hovelingen meeneemt. In geen geval is 'ע door בניו te vervangen, zoals De Groot en Méd willen. Wel laat zich denken, dat de koninklijke toestemming ook voor de prinsen nodig was, vs. 27. 'עם־ע — Absalom gaat zelf en vraagt dat zij hem vergezellen. David slaat de uitnodiging af en motiveert dit met אל־נא enz. (zie Ges-K § 152 g en 165 a); daarin trekt כלנו de aandacht; het zou een vrij groot aantal zijn; vermoedelijk niet alleen de nog in Hebron geboren broeders van *Absalom,* 33 : 2 vv. Vandaar het bezwaar: *opdat wij u niet tot last zijn,* nl. door de hoge kosten als gastheer. Absalom heeft dit antwoord wrsch. verwacht en zeker gehoopt, maar de oosterse beleefdheid brengt mee, dat hij aanhoudt; פרץ ziet zelfs op sterk aandringen, I 28 : 23; met ב eig.: in jemand dringen. ולא enz. — David persisteert bij zijn afslaan van de uitnodiging maar schijnt nu alleen voor zichzelf

gesproken te hebben: *hij wilde niet gaan, maar zond hem met een zegenwens heen.* Keil e.a. verwijzen n.a.v. 'ויב naar I 25 : 14, maar in ons vs. is de hoofdzaak dat David een eind maakt aan het gesprek en dit op oosterse wijze doet in de vorm van een zegenwens, door Hertzb vergeleken met „heute das arabische ma᾿ salame = gehe hin mit Frieden!" In deze geest ook Smith, Schulz. Nu neemt Absalom zijn kans waar. ולא staat hier als sterk verkorte Bedingungssatz = wenn also wirklich nicht (eveneens 2 Kon. 5 : 17, zie Ges-K § 159 dd, vollediger met אם bv. I 2 : 16). De strekking van het verzoek is nu dat Amnon zal meegaan om als oudste zoon en kroonprins de koning te vervangen (opzettelijk wordt hij אחי genoemd), maar op listige wijze laat Absalom door אתנו zijn verwachting doorschemeren, dat de andere prinsen in elk geval verlof krijgen om mee te gaan. Amnon zal misschien niet willen, tenzij het verzoek van de koning uitgaat, vgl. Schulz. Er zit van Absaloms kant veel diplomatie in dit gesprek, hij speculeert erop dat zijn vader hem niet tweemaal achtereen iets afslaan zal. En nadat David eerst nog verbaasd en misschien argwanend gevraagd heeft למה enz., krijgt hij bij herhaald aandringen (vgl. vs. 25) zijn zin. וישלח — subj. is המלך uit vs. 26; Absalom heeft dus bereikt dat dit uitstapje van de prinsen formeel van de koning zelf uitgaat. Men behoeft dit niet in David af te keuren, het was immers mogelijk dat Absalom via zijn bemiddeling de omgang met Amnon weer wilde hervatten. Hoe kon hij bevroeden, dat Absalom broedermoord in de zin had?

Evenals bij vs. 21 hebben ook bij vs. 27 LXX en Vulg een iets bredere tekst nl. aan het slot de woorden: και ἐποιησεν 'Αβεσσαλωμ ποτον κατα τον ποτον του βασιλεως, waarmee de Vg overeenstemt. Deze zinsnede zou in het Hebr. moeten eindigen op כמשתה המלך. Neemt men in aanmerking dat ook nu vs. 27 in de M.T. eindigt met המלך, dan zou het uitvallen ervan in de Hebr. tekst op natuurlijke wijze te verklaren zijn. Voor de oorspronkelijkheid van het plus in LXX en Vg pleit bovendien de overweging, dat er tussen vs. 27 en vs. 28 iets schijnt te ontbreken. In vs. 27 is Absalom nog bij David, in vs. 28 zijn we al op het feest in Baᶜal Hazor; een mededeling over het aanrichten van het feestmaal ware niet overbodig. In dit geval is het dan ook wel waarschijnlijk, dat LXX de oorspr. tekst vertegenwoordigt (aldus Smith, Hertzb e.a.). Schulz en Méd stemmen de mogelijkheid hiervan wel toe, maar achten het waarschijnlijker, dat we met een toevoeging van redactor of vertaler te doen hebben, en wel op grond van de grote overeenkomst tussen deze zin en hetgeen I 25 : 36 zegt van Nabals feestmaal. Doch waarom zou de auteur zelf niet dezelfde woorden kunnen bezigen om een gelijksoortig feit te beschrijven?

Tegenover zijn bedienden komt Absalom nu met zijn plan voor de dag. Hij blijkt een man te zijn, die over lijken gaat. ראו־נא — let goed op, faites attention (Méd) טוב לב enz., vgl. I 25 : 36; het hart is „subject van vrolijkheid" (Von Meyenfeldt), die veroorzaakt wordt ביין. Dit moment moeten zij afwachten, omdat een beschonkene ook alle waakzaamheid en voorzichtigheid verloren heeft en feitelijk weerloos is. Met dezelfde laaghartigheid, die hij t.o. Tamar aan de dag gelegd heeft, zal Amnon zelf bejegend worden. Absalom zal zelf het bevel geven; ואמרתי behoort nog bij de voorzin, die met כ begon: *en ik tot u zeg:* הכו enz.; daar zij meer in getal zijn, is er voor hen geen gevaar

bij. Toch zijn zij blijkens zijn אל־תיראו minder koelbloedig dan hun meester. Hij spreekt hun moed in door de volle verantwoordelijkheid voor de daad op zich te nemen, men lette op הלא, dat een sterke bevestiging inhoudt (vgl. Joz. 1 : 9, zonder כי) en op אנכי: ik ben uw meester en gij hebt slechts uit te voeren wat ik zeg. „Befehl ist Befehl". Ten slotte: *weest sterk en gedraagt u als dappere mannen,* vgl. 2 : 7. Van de bedienden wordt in 29a alleen gezegd, dat zij a.h.w. machinaal gedaan hebben *zoals Absalom bevolen had.* De beschrijving is uiterst sober, op het onvolledige af. Des te duidelijker valt het licht op de hoofdzaak: de moord waardoor Absalom niet alleen zich vergrijpt aan de zoon van zijn vader, maar ook het in 't Oosten zo heilige gastrecht schendt (Méd e.a.). Als motief wordt alleen zijn wraakzucht aangeduid, vs. 22, 32, maar de begeerte om zich de weg naar de troon te banen (Schulz e.a.) heeft waarschijnlijk mede invloed doen gelden. Davids tweede zoon Kilʾab, 3 : 3, is wellicht jong gestorven. Wij weten niets van hem en na Amnons dood heeft Absalom zich blijkbaar als de toekomstige troonopvolger kunnen beschouwen, zie 15 : 1—6.

Bij alle onderscheid is er toch een zekere overeenkomst op te merken tussen hetgeen David zelf misdreven heeft en hetgeen zijn zonen misdaan hebben: Amnons handelwijze met Tamar lag evenals Davids zonde met Bathséba op sexueel gebied, en Absaloms misdaad is de tegenhanger van wat David Uria heeft aangedaan. Van de beide zonen lezen wij echter niets dat wijst op berouw. In de dood van Amnon zal David stellig de aanvankelijke vervulling gezien hebben van de door Nathan uitgesproken bedreiging, 12 : 10. De auteur spreekt over een en ander niet expressis verbis, maar laat de samenhang tussen de regels door duidelijk uitkomen.

29*b*—36. *Rouw in het koninklijk paleis*

29b behoort bij de nu volgende pericoop, die spreekt over de jongere koningszonen en de ontvangst van de jobstijding in het paleis. ויקמו enz. — zij stonden op van de feestdis. רכב zal hier evenals Gen. 24 : 61 speciaal slaan op het bestijgen van het rijdier (N.V. en de meeste vertt.). In hun dodelijke schrik en ontzetting hebben zij zelfs niet gedacht aan verzet; zij wisten bovendien niet of zij zelf mee bedreigd werden. פרד = muildier wordt hier voor het eerst genoemd, ook 18 : 9; tevoren reden ook voorname personen op ezel, I 25 : 20, of ezelin, Richt. 5 : 10 (over het verbod van muildieren in Israël zie Van Gelderen's K.V. op 1 Kon. 1 : 33, ook Gispen op Lev. 19 : 19). ויהי enz. — Umstandssatz, gevolgd door de hoofdzin: *terwijl zij* (nog) *onderweg waren,* enz. שמעה, elders plene geschreven, duidt aan wat gehoord werd, daarom in de regel „tijding", hier beter: *gerucht,* vgl. Dan. 11 : 44. לאמר — dergestalt (Hertzb), en ces termes (Méd); het komt op de letterlijke bewoordingen aan, welker inhoud aanmerkelijk verschilt van de werkelijkheid, en dit zowel in positieve (כל־בני המ' als in negatieve (ולא enz.) zin. Ter verklaring niet alleen van dit sterk overdreven gerucht maar ook van de snelheid, waarmee het *David bereikte* veronderstelt Smelik dat een knecht gezien heeft, hoe Absaloms trawanten zich op Amnon wierpen, en toen (in de gedachte dat de aanslag op àlle prinsen gemunt was) spoorslags naar Jeruzalem gereden is.

Zo ongeveer moet het wel gegaan zijn. Hij heeft in elk geval een vrij grote voorsprong gehad, zoals blijkt uit vs. 31 vv. ויקם heeft meermalen de bijbetekenis dat iemand overgaat tot een bepaalde handeling, die daarna genoemd wordt, hier ויקרע enz., in 14 : 31 ויבא enz. David scheurt niet alleen zijn klederen, vgl. vs. 19, maar ook werpt hij zich ter aarde (of op de vloer, vgl. 12 : 16 v.). Met עבדיו worden dezelfde vertrouwde dienaren aangeduid als in 12 : 18. Terecht handhaaft Schulz de M.T. tegenover LXX en Vg, die aan het slot een verbum finitum hebben (διερρηξαν τα ἱματια αὐτων — sciderunt vestimenta scia). Zoals de tekst luidt tekent hij door de beide participia — 'נ staande in onbewegelijke houding, als verplet (vgl. Ex. 15 : 8; Num. 16 : 27) en 'ק' ב = mit zerrissenen Kleidern (Ges-K § 116 k) — de toestand op het moment, waarop Jonadab het woord neemt, *al zijn dienaren stonden* enz., *toen Jonadab* enz.

Vs. 32 laat zich het best verstaan, als we aannemen dat Jonadab (zie bij vs. 3) na eerst de boodschapper nog eens nauwkeurig ondervraagd te hebben, het vertrek binnentreedt om de gemoederen gerust te stellen. Zijn aangeboren schranderheid doet hem de juiste toedracht van de zaak vermoeden en met een zekere Ueberlegenheit spreken. Ook hij gebruikt de 3e pers., zie vs. 24. אמר bet. evenals menigmaal elders: denken, zie bv. I 18 : 17 (VdBorn en Méd: zeggen, maar niet David zelf had het gezegd, vs. 30). את tot המיתו (= men heeft gedood) vat het gerucht samen, dat door Jonadab met כי ... מת wordt tegengesproken. De volgende zin met כי heeft geen uitgedrukt subject, maar dit „ergänzt sich leicht aus dem Context" (Keil), nl. het plan om Amnon te doden. Dáárvan zegt Jonadab dan: על־פי א' enz. = „auf den Mund Absaloms war es hingelegt" (Keil). Hier is פה al te letterlijk door mond vertaald; wij spreken dan van het gezicht of gelaat (N.V., VdBorn, Schulz e.a.) en denken dan vooral aan de ogen, maar toch ook aan de trekken om de mond. Blijkbaar wil Jonadab zeggen dat er op Absaloms gelaat, sedert de dag dat Amnon zijn zuster Tamar onteerd had, iets te lezen geweest was van een voornemen om zich op zijn halfbroeder te wreken. Hij had er geen woord over gesproken, vs. 22, maar *het stond op Absaloms gelaat geschreven*. שׂומה is met Ges-K § 73 f op te vatten als part. pass. en drukt uit, dat er iets in de gelaatstrekken was vastgezet. Op deze wijze verstaan past de gehele zin niet alleen heel goed in het verband, maar wordt ook aan geen enkel woord een betekenis opgedrongen, die het niet heeft. Dit laatste is wel het geval als men 'שׂ vertaalt door Unheil (Schulz) of harde trek (De Groot), vgl. Leimb. Grond voor tekstuitbreiding (L.V., Kittel BH) is er zeker niet, gezien het feit dat LXX en Vg letterlijk met de M.T. overeenstemmen. Vermelding verdient nog de opvatting, dat als subject van היתה niet het plan om Amnon te doden, maar deze doodslag zelf gedacht is; op zichzelf is dit heel wel mogelijk en men kan dan על־פי de gewone zin „op bevel van" (bv. Gen. 41 : 40) laten behouden, zo bv. Hertzb die in een noot voorstelt: „denn auf Absaloms Geheisz musz das geschehen sein, fest bestimmt seit usw."; op deze wijze wordt er evenwel teveel in de tekst hineingelesen, en ook is het eerste gedeelte niet ad rem als motivering van het voorafgaande. Tegen Méd („chose réglée par la bouche etc.", vgl. de A.V. „by the appointment of etc.") geldt dat het bedoelde bevel niet reeds twee jaar tevoren gegeven was, maar pas op de dag zelf. ועתה — Jonadabs conclusie

komt zakelijk neer op hetgeen hij al gezegd heeft, maar „die Wiederholung ist begreiflich" (Schulz); het moet tot David die in verslagenheid nederligt, doordringen: *Amnon alleen is dood.* שׂים אל־לבו is hier niet „zu Herzen nehmen" (Keil, Schulz), maar in zijn hart, d.i. in zijn geest, toelaten; דבר is object; de uitdr. verschilt ook in betekenis van die in vs. 20. דבר wijst weer terug naar het gerucht in vs. 30. Deze gedachte mag niet bij David post vatten. Jonadab houdt het hoofd koel en is daardoor zijn koning tot steun, maar hij schijnt zelf in het geheel niet getroffen te zijn door de ontzettende misdaad, die hem van zijn vriend beroofde.

Vs. 34 bevat enkele oneffenheden, die niet geheel bevredigend zijn uit de weg te ruimen of te verklaren. 34a kan niet een voortzetting zijn van Jonadabs woorden, want hij kon niet weten dat Absalom de vlucht genomen had. Het imp. cons. moet een mededeling van de auteur bevatten. Maar het vreemde is dat de tekst dan opeens weer spreekt over hetgeen in het koninklijk paleis voorvalt en later nog tweemaal Absaloms vlucht vermeldt, vs. 37 en 38. In vs. 34 is de mededeling dan ook vrijwel overbodig en zelfs ietwat storend. Wel maakt het perf. in vs. 37 de indruk te herinneren aan een reeds vermeld feit (zo Keil; ook Schulz, die echter geheel vss. 34b—37 voor een Zusatz houdt!). Wrsch. is het korte bericht van zijn oorspronkelijke plaats geraakt; deze was volgens Hertzb ergens in vs. 29. Mogelijk, maar onbewijsbaar; zowel LXX als Vg hebben het op dezelfde plaats als de M.T.

וישׂא enz. van iemand die opzettelijk zijn omgeving opneemt ook Gen. 13 : 10; 22 : 13. Subject is הנער הצפה — *de knecht die op de uitkijk stond,* vgl. 18 : 24 vv.; I 14 : 16, vermoedelijk op het dak van het poortgebouw. Wat hij ziet is עם־רב = veel volk, *een menigte mensen;* de plaats vanwaar zij komen is aangeduid als מדרך א׳ en מצד ההר. Dit laatste als: *langs de zijde van het gebergte,* levert geen moeilijkheid op, alleen is het jammer dat de naam van de berg niet genoemd wordt. De voorafgaande woorden zijn echter bevreemdend; „de weg achter hem" zegt de lezer niets, omdat hij niet weet, in welke richting de wachter eerst gekeken had. Bovendien kan men met Schulz opmerken: „der Weg, nach dem der Wächter ausschaut, kann doch nicht hinter ihm liegen". Nu heeft de LXX op dit punt een bredere tekst, die naar veler mening een gewenste opheldering brengt, omdat hij een plaatsnaam noemt en tevens beter aansluit bij vs. 35. Dáár toch stelt de Hebr. tekst ons voor de vraag: hoe kan Jonadab weten wat hij tot de koning zegt? Maar als de LXX op de oorspr. tekst berust, is hier geen probleem. De tekst van de LXX geeft eerst de M.T. weer als volgt: ἐν τῳ ὁδῳ ὀπισθεν αὐτου ἐκ πλευρας του ὀρους, maar gaat dan verder: ἐν τῃ καταβασει και παρεγενετο ὁ σκοπος και ἀπηγγειλεν τῳ βασιλει και εἰπεν 'Ανδρας ἑωρακα ἐκ της ὁδου της 'Ωρωνην ἐκ μερους του ὀρους. Twee dingen zijn bij lezing van deze tekst aanstonds duidelijk: 1⁰ dat de eerste woorden overeenstemmen met de M.T. (alleen de praep. ἐν veronderstelt het Hebr. ב), zodat ook de LXX het raadselachtige אחריו gelezen moet hebben; en 2⁰ dat de rest van het citaat een welkome aanvulling bevat van het verhaal. Wat het sub 1⁰ opgemerkte betreft menen Smith e.a. (in navolging van Wellhausen) dat אחריו een verminking is van een oorspr. חרנים (het uitvallen van de מ is uit haplografie te verklaren), een plaatsnaam die ook ten grondslag moet liggen aan het verderop genoemde 'Ωρωνην. Hiervoor pleit

(zo is de gedachtengang), dat na דרך een plaatsnaam verwacht mag worden, alsook de overweging dat er overeenstemming moet zijn tussen zijn rapport aan de koning en de voorafgaande beschrijving van wat hij zag. In het algemeen wordt voorts het overnemen van de Zusatz der LXX aanbevolen *a.* door het feit dat deze in elk geval een plaatsnaam bevat, die moeilijk aan „subjektiven Vermutungen" (Keil) kan te danken zijn, en *b.* uit tekstcritisch oogpunt door het homoioteleuton, dat het uitvallen van een Hebr. zin kan verklaren, want ons vs. 34 eindigt op ההר, maar ook het in Griekse vertaling bewaard gebleven vervolg moet eindigen op ההר (= ὄρους), zodat het oog van het eerste naar het tweede kon afdwalen (volgens Smith zou het eindwoord telkens הלכים geweest zijn, maar dit klopt noch op LXX, noch op M.T.). Waarsch. luidde de oorspr. tekst derhalve בדרך חרנים מצד ההר en vervolgens במורד ויבא הצפה ויגד למלך ויאמר ראיתי אנשים מדרך חרנים מצד ההר. Vgl. BH en de L.V., die vert.: „en zag een menigte volks op de weg van Horonaim op de berghelling. Hij kwam de koning melden: Ik heb mannen gezien die de weg van Horonaim afkomen, aan de zijde van de berg".

Zoals vanzelf spreekt is geen stringent bewijs voor de juistheid van de boven gegeven „oplossing" te leveren. Het gaat er evenwel om een goede, passende zin te verkrijgen, zoveel mogelijk met behoud van de overgeleverde tekst (die in casu vrij duister is) en met gebruikmaking van de oude vertalingen. Zij verdient daarom de voorkeur boven de suggestie van De Groot, die i.p.v. אחריו wil lezen bachoerîm; een vermelding van deze plaats, vgl. 16 : 5, zou wel overeenkomen met De Groot's gevoelen over de ligging van Baᶜal Hazor (zie bij vs. 23), maar als conjectuur hangt deze „lezing" volkomen in de lucht, terwijl de onze althans indirect steunt op de LXX. Juist tegen de lezing חרנים brengt Schulz nu in, dat in het O.T. een stad van die naam alleen in Moab bekend is (Jes. 15 : 5; Jer. 48 : 3 vv.). Zelf moet hij echter toestemmen, dat in Joz. 10 : 10 en 11 de bekende plaats בית־חורן in de LXX (cod. B) als Ὡρωνειν wordt weergegeven en dat dit sterk herinnert aan Ὡρωνην uit vs. 34. Wat Schulz zelf i.o.m. de Vg voorstelt als vert. van דרך א׳, nl. per iter devium = auf einem ungewöhnlichen Wege (zo ook Méd) is niet te aanvaarden, omdat het de lezer niets zegt en ook geen juiste vert. is van wat Schulz wil lezen דרך אחר = een andere weg, vgl. 1 Kon. 13 : 10. Keil zit er ook mee verlegen en oppert het vermoeden, dat „hinten" als aanduiding van de „Westgegend" te nemen is. Tegen de Zusatz van de LXX brengt hij in, dat deze niet past bij vs. 35; doch dit is geheel ten onrechte, want de uitkijk sprak in het algemeen van „mannen"; „nur angesichts dieses Rapportes konnte Jonadab vs. 35 sprechen" (Klost). De Zusatz is dus vrijwel onmisbaar ter verklaring van Jonadabs reactie. — Een zeer ernstig bezwaar tegen de lezing דרך חרנים als aanduiding van de weg naar het dubbele Beth-Horon (hoog en laag) is wat Hertzb opmerkt: „Die so bezeichnete Strasze ist von dem Südosthügel des Jerusalemer Stadtbezirks nicht einzusehen". Hierop kan alleen geantwoord, dat we het door de LXX genoemde ח׳ ook niet per se met Beth-Horon behoeven te identificeren. Het kan een niet nader bekende plaats zijn aan de weg naar Baᶜal Hazor, waarvan de ligging ons immers niet met zekerheid bekend is vgl. Gutbrod t.p.

Over Jonadabs woorden in vs. 35 is reeds gesproken. Ze bevatten zijn uitleg van de boodschap van de uitkijk. Bij de prinsen en hun geleide hadden zich wrsch. enige belangstellenden, „Mitleidige und Neugierige" (Schulz) aangesloten, vgl. עם־רב. Jonadab laat er zich op voorstaan, dat hij het wel goed

ingezien heeft: *zoals uw knecht gesproken heeft* (vss. 32 v.), *zo is het gegaan.* 'ככלתו ל, ook I 18 : 1; terstond worden zijn woorden bevestigd door het binnenkomen van de בני המלך. Hoewel het blijkt dat zij althans — in strijd met het eerste bericht — gespaard zijn, is er toch alle reden tot rouwklagen. Zij die zonder Amnon terugkomen vinden eigenlijk nu eerst de gelegenheid daartoe. Zij zijn het subject van וישׂאו en dan breken ook alle aanwezigen in een luid en hevig jammeren uit: „David, zonen en dienaren betreuren de dood van den één, de misdaad van den ander" (De Groot).

37—39. *Absaloms vlucht*

De vooropstelling van de naam 'וא doet zien, dat de auteur nu tot Absalom terugkeert; het perf. is als plusquamp. op te vatten (Schulz, VdBorn; ook Keil, die echter zonder grond 37a als parenthese beschouwt), zie ook bij 34a: *Absalom dan was gevlucht en gegaan naar enz.* Over תלמי en zijn rijkje גשור zie bij 3 : 3; alleen hier treffen we ook de naam aan van zijn vader עמיחור (aldus het qerê, zie BH); de bet. van deze Israëlietische naam (in Num. passim) is volgens Kö.Wb „mein Beschirmer (dh. Gott) ist Kraftfülle". Op de naam Gesur laat LXX nog de appos. γην Μαχαδ volgen, klaarblijkelijk om aan te duiden dat Talmaj (als vader van Maächa, 3 : 3) de grootvader van Absalom was. In 37b zal המלך (al dan niet met דוד) uitgevallen zijn, zie BH. Een subject kan bij 'ויח moeilijk ontbreken, tenzij men aanneemt dat 37b en a bij vergissing van plaats verwisseld zijn (zoals bv. Leimbach doet, maar niettemin met toevoeging van „der König" volgens de LXX). אבל in hitp. is niet alleen rouwgebruiken in acht nemen, maar ook werkelijk rouwen, treuren, vgl. I 15 : 35. 'כל־ה = *alle dagen* (N.V.), voortdurend; niet: al de tijd (De Groot), wat aan een bepaalde periode doet denken (de drie jaren van Absaloms afwezigheid zijn nog niet genoemd — dit tegen Schulz e.a.; Klost en VdBorn verplaatsen zelfs 37b tot na vs. 38, een volstrekt onnodig ingrijpen in de tekst).

Het is duidelijk dat 38a in verkorte vorm een herhaling brengt van 37a. Men zou dus kunnen aannemen, dat iemand abusievelijk tweemaal hetzelfde schreef (waarbij zijn blik van וילך naar מלך zou afgedwaald zijn, zodat het bericht korter uitviel). Smith e.a. willen 38a dan ook schrappen. Maar dan komt 38b in de lucht te hangen. Men kan daarom beter de herhaling voor oorspronkelijk houden, maar haar (met Hertzb) beschouwen „als Einleitung zu Kap. 14, was sich auch wegen der Zeitangabe empfiehlt". De auteur besloot dan het voorafgaand verhaal met vs. 37 en begon in vs. 38 een nieuw hfdst. door 37a weder op te nemen (zo Gutbrod); 38b is dan ook als voorzin met 39a te verbinden, aldus: *toen hij daar drie jaar geweest was, enz.* (zie ook L.V. en De Groot). Vs. 39 tekent dan de situatie, zoals die zich tegen het einde van deze periode bij David ontwikkeld had.

In 39a kan de tekst niet geheel juist zijn. ותכל vereist een fem. subject, maar in plaats daarvan vinden we alleen 'דוד המ, een verbinding die nergens wordt aangetroffen: המלך gaat steeds voorop. Ofschoon verbaalvorm en subject dus niet bij elkander passen, vertalen LXX, Vg e.a. alsof de verbaalvorm masc. was, dus ויכל (ook de N.V.). De moeilijkheid is hiermede intussen niet weggenomen. Daarom is wel zeer aantrekkelijk de suggestie van Wellhausen (zie

bij Schulz), die in 4 Griekse mss. (o.a. de vert. van Lucianus) deze woorden als subject aantrof: το πνευμα του βασιλευς. Hiermede zou in het Hebr. overeenkomen רוח המ'. Het is niet bepaald ondenkbaar, dat רוח tot דוד „verstümmelt" is, en we hebben dan een fem. subst. bij het verbum. Vrij algemeen wordt dit gevocaliseerd en opgevat als qal, omdat dit een betere zin geeft dan het trans. piᶜel, tevens omdat LXX en Vg als qal vertaald hebben. Overigens met enig verschil. LXX heeft και ἐκοπασεν ὁ βασιλευς Δαυειδ του ἐξελθειν προς κτλ., maar Vg: cessavitque rex David persequi Absalom (evenzo Méd, ook Luther die echter niet zegt „zu verfolgen", maar „auszuziehen"). Tegen deze opvatting bestaan zeer overwegende bezwaren. Vooreerst dat men geen rekening houdt met de femin. verbaalvorm (zie boven) en in de tweede plaats dat de tekst geheel niet spreekt van een vervolgen van, ev. uittrekken tegen Absalom, dus dat David daarmede ook niet kon ophouden. Keil die dit tegen Luthers vert. inbrengt, wil zelf ותכל afleiden van כלא = zurückhalten, en vert.: „und es (dies) hielt den König David züruck nach Absalom auszuziehen". Het onbepaalde subject is dan „Absaloms Flucht nach Gesur". Maar dit is wel zeer gezocht. Bovendien ontbreekt bij דוד de nota acc. en is de idee van (ten strijde) uittrekken (vgl. 11 : 1) hier toch moeilijk te gebruiken. Keils opvatting past ook niet in het verband. Als we 39a even laten rusten, zien we dat in 39b een volkomen duidelijke (causale) zin volgt: *want hij had zich erover getroost, dat Amnon dood was.* נחם in nif. ook bv. Gen. 24 : 67 = zich troosten, troost vinden. Deze mededeling (alsook **14 : 1, zie ben.) doet** vermoeden, dat 39a over Davids houding of gezindheid t.o.v. Absalom spreekt. Uitgaande van רוח המ' als subject en van de vocalisatie וַתִּכֶל (of כַּל—) komen we tot de vert.: *en de geest des konings versmachtte,* of: verkwijnde. Voor deze lezing en vert. zie Kö.Wb bij כלה („und der Geist des Königs sehnte sich"). De bet. hinschwinden, schmachten, staat vast, zie de lexica en bv. Ps. 31 : 11; 73 : 26; 84 : 3; 143 : 7. Op zichzelf zou de vert. „ophouden" ook mogelijk zijn, maar dan is לצאת enz. onbegrijpelijk. Terecht wijzen Smith en Schulz emendatie-voorstellen van Budde e.a. af. Smith vertaalt nu: „the spirit of the king longed to go out to Absalom" (zakelijk komt dit zeer nabij de LXX, zo ook onze Stv.) maar כלה zonder meer kan niet „verlangen" betekenen, ook niet in de genoemde psalmteksten. Daarom verdient het de voorkeur om ל niet als doelaanduiding op te vatten, maar het te nemen in de zin van „dadurch dasz", zie Ges-K § 114 o. Dan is לצאת enz. te zien als „die weitere Ausführung von ותכל", aldus Schulz. Minder juist is dat hij יצא hier opvat als „dahinschwinden" (met verwijzing naar Gen. 42 : 28), want dit ligt reeds in het eerste verbum. יצא duidt aan dat de geest des konings a.h.w. van hem uitging naar Absalom. Zijn geest, zijn gemoed, versmachtte en bezweek door uit te gaan en vurig te verlangen naar Absalom. Dat deze de dood verdiend heeft en dat het recht om handhaving roept — zie de uitspraken in Gen. 9 : 6; Num. 35 : 30—33 — schijnt evenmin als na Amnons misdaad, vs. 21, voor Davids houding beslissend en normatief geweest te zijn. Over het verlies van de dode zoon heeft hij zich heen gezet, naar de levende trekt zijn hart. Eerst als het te laat is, zal hij zich bewust worden, hoezeer hij is tekortgeschoten.

HOOFDSTUK 14

Absalom door toedoen van Joab teruggeroepen en weder in genade aangenomen

Dit caput neemt een eigen plaats in en onderscheidt zich door zijn zeer aparte inhoud. Heel sterk ontvangt men vooral bij vss. 1—20 de indruk, dat we te doen hebben met de weergave der feiten door een oor- en ooggetuige. Alleen iemand die aanwezig was bij het gesprek tussen David en zijn bezoekster heeft dit zo haarfijn kunnen vertellen (tenzij het uit haar mond opgetekend is). Hertzb constateert met grote verbazing „dasz der Erzähler hier ein Kapitel bringt, das, unbeschadet des Ernstes der zu berichtenden Sache, in aufgelockerter Form vorgeht, die behaglich beim Gegenstand verweilt, ja die Lichter des Humors spielen läszt". Hertzb is echter te zeer vervuld van de idee, dat alles in direct verband moet staan met „die Thronfolge Davids" (zie bij cap. 9). Dit is echter niet het thema van de auteur. Hij wil ons David tekenen zowel in zijn zwakheden als in zijn deugden. Hier valt een gunstig licht op de verhouding van de koning tot zijn volk, zijn bereidheid om in vertrouwelijk gesprek te luisteren naar de klacht van onderdanen, die bij hem recht en bescherming zoeken (bij vs. 17 spreekt Schulz zelfs van „Engelengeduld"). Vooral echter gaat het erom te doen zien hoeveel moeite het gekost heeft David te bewegen tot een verzoening met Absalom. David heeft natuurlijk wel begrepen dat het in strijd met het recht Gods was en door de publieke opinie in Israël, om zo te zeggen: het volksgeweten, zou veroordeeld worden, als Absalom ongestraft bleef. Doordat deze uitgeweken was, had hij hem echter niet kùnnen straffen en zich bepaald tot een negatieve houding. Toch kon dit zo niet blijven. David moest òf Absalom openlijk en voor goed verloochenen, door hem de terugkeer te verbieden, òf hij moest hem terugroepen. Tot dit laatste was hij wel genegen, maar tevens deinsde hij ervoor terug. In zijn hart „streden twee gevoelens met elkander: zijn verlangen naar zijn zoon en zijn toorn om diens misdaad" (De Graaf, blz. 176). Joab heeft het als zijn plicht gezien zijn koning over het dode punt heen te helpen. En dit is hem ook gelukt, maar nog niet terstond met volledig succes, zie vs. 24. David komt hier wel echt in zijn halfslachtigheid en zwakheid voor ons te staan. Van enige invloed van de profeten Gad of Nathan in deze tijd vernemen we niets.

1—3 *Joab ontbiedt een vrouw uit Teko*ᶜ*a.* וידע enz. — wat in 13 : 39 is medegedeeld over de verandering in Davids gevoelens, wordt door Joab opgemerkt. Bij לב enz. ontbreekt een verbum, moet dus een vorm van היה gedacht worden, maar de uitdr. is uiterst zeldzaam. Alleen in Dan. 11 : 28 hebben we dezelfde term, ook gevolgd door על, maar blijkbaar in vijandige zin („zijn hart zal zijn tegen het heilig verbond"). Keil is van mening dat dit ook hier het geval is en vert. „wider Absalom". Hij staat daarin echter vrijwel alleen. Het is al te zeer in strijd met de gehele context. Het had ook geen zin om mede te delen, dat David ongunstig over Absalom dacht, want dat was duidelijk genoeg, maar dat hij in zijn binnenste alweer sterk naar Absalom verlangde, kon alleen een insider als Joab gewaarworden. Terecht betoogt

Von Meyenfeldt, dat het geval van Dan. 11 : 28 niet beslissend behoeft te zijn voor deze tekst uit Sm, en dat על niet per se in malam partem behoeft te worden opgevat (a.w. blz. 33). Ges-B vert. dan ook: „war dem Absalom zugetan" s.v. על. En Köh-B merkt op dat „Verwechslung mit אל oft nahe liegt". Versch. comm. willen dan ook אל lezen, maar hiertegen pleit het getuigenis van LXX (ἐπι) en Vg (versum ad). De tekst zegt voldoende duidelijk, dat *het hart des konings naar Absalom neigde.* Geheel vs. 1 is als voorzin bij vs. 2 te beschouwen. וישלח — vgl. bij 10 : 2. תקוע is bekend uit Amos 1 : 1 als woonplaats van deze profeet, thans = Chirbet Tequ, welks ligging wordt opgegeven als 8 km of twee uur ten Z. van Bethlehem (in Joz. 15 : 59a komt het volgens de LXX voor als Θεκω, vlak naast 'Εφραθα). Vandaar liet Joab een hem bekende vrouw halen. Het mocht niet een vrouw uit Jeruzalem zijn, want David mocht haar omstandigheden niet kennen (De Groot). חכמה, vgl. 13 : 3, maar thans niet in minder gunstige zin: wijs, schrander, slim.

De instructies die Joab haar geeft zijn samen te vatten in 1° התאבלי, vgl. bij 13 : 37, hier uitsluitend van het uiterlijke rouwen; de vrouw moet zich vermommen als een rouwende (verwant is 1 Kon. 14 : 2, hitp. van שנה); dit wordt nader ontwikkeld in לבשי enz.; onder de rouwkleding zal in dit geval nu zij een reis moest afleggen, niet een שק (VdBorn) te verstaan zijn, maar wat in Gen. 38 : 14 בגדי־אלמנותה = weduwkleed genoemd wordt (Schulz). Hierbij behoort dan als negatief kenmerk 'אל־ת, *zalf u niet met olie;* vgl. 12 : 20; 19 : 24. Ook het perf. cons. והיית is imperatief van strekking; wees, d.i. *gedraag u als een vrouw* enz.; זה bij getallen of tijdruimten: *nu reeds vele dagen,* zie Ges-K § 136 d; 'מת, bet. als in 13 : 37. 2°. Het tweede deel van de opdracht volgt in vs. 3: *en ga naar de koning enz.* וישם enz. — dezelfde uitdr. o.m. in Num. 23 : 5, maar het spreekt vanzelf dat Joab de vrouw niet alles letterlijk voorgezegd heeft. „Joab hat ihr nur die Gedanken eingegeben" (Schulz); de manier waarop zij deze inkleden zou, kon hij aan haar overlaten, „comptant sur son don de persuasion pour gagner le roi" (Méd).

Over Joabs beweegreden(en) voor zijn ingrijpen vernemen we niets. Veilig kunnen we zeggen: „Joab kümmert sich nicht als Mensch um Davids Vaterschmerz und Absaloms Heimweh" (Schneider). Maar Joab is voor alles realist, nl. in de puur-aardse betekenis, dat het voortbestaan van het rijk en de dynastie van David hem zeer ter harte gaat. Waarschijnlijk heeft hij een verzoening van David en Absalom in het belang van het rijk Israël dringend nodig geacht, daar hij in Absalom de toekomstige opvolger van David zag, en wellicht ook „politieke moeilijkheden en intriges" vreesde als de eerzuchtige jonge man lang buitenslands zou blijven (aldus De Groot). Over de vraag of Absalom, de broedermoordenaar, wel op Israëls troon zou passen en in Jahwe's ogen de aangewezene was, heeft Joab zich niet veel zorgen gemaakt (zie De Graaf, blz. 176, Sikkel, *Naar Gods hart,* dl. II blz. 98 v.). Ongetwijfeld heeft Joab al zelf bij David aangedrongen op terugroeping van Absalom, doch tevergeefs (zie vss. 19—22). Hij begrijpt nu dat David op een andere wijze benaderd moet worden. „Ihn musz man am Gemüte fassen und dies trifft am Besten eine kluge Frau" (Schneider). De methode die zij moet volgen vertoont inzoverre enige overeenkomst met die van Nathan, 12 : 1 vv., dat zij via een gefingeerd geval aan David een erkentenis en zelfs een eed ontlokt, waardoor hij zichzelf bij voorbaat gebonden heeft, in casu om de verstoten zoon weder in genade aan te nemen.

4—7. *Het gefingeerde geval*

ותאמר aan het begin van vs. 4 kan niet oorspronkelijk zijn. Hoewel het door Keil bijna krampachtig wordt verdedigd (als hysteronproteron), is toch aan te nemen dat het op enige wijze een oorspr. ותבא verdrongen heeft; dit laatste vindt men in vele (40) mss. en wordt gesteund door alle oude vertt. De mededeling dat de vrouw naar de koning gegaan is, is ook inderdaad onmisbaar, gelet op de brede beschrijving van haar entree: ותפל enz. — vgl. 9 : 6, I 25 : 23, waar eveneens onderscheid gemaakt wordt tussen het zich met het aangezicht ter aarde werpen en het huldigend neerbuigen daarna, waarbij men begon te spreken (in vs. 33 is de volgorde anders, maar wordt niet gesproken). De LXX heeft blijkens αὐτῷ nog לו „gelesen oder ergänzt" (Schulz). Nodig is het niet. De versterkte imp. הושעה, eveneens 2 Kon. 6 : 26 in de mond van een vrouw tot de koning, komt overeen met onze noodkreet *help!* Misschien was dit een gebruikelijk begin; in Ps. 118 : 25 met נא heeft het breder betekenis. אבל — hier maar ook Gen. 42 : 21 en 2 Kon. 4 : 14 een interjectie met klagende inhoud: ach, *helaas,* zo ook VdBorn, Méd (hélas!); zij stelt zichzelf immers voor als weduwe en verklaart daarmede tevens hoe het komt, dat zij — een vrouw — in eigen persoon bij de koning gekomen is. Haar natuurlijke beschermer is gestorven.

In vs. 6 komt zij tot de zaak. נצה nif. is twisten, Lev. 24 : 10, maar in verband daarmee ook vechten, Deut. 25 : 11, blijkbaar ook hier, dus: *zij beiden werden handgemeen in het veld.* מציל is hier blijkens het volgende ביניהם in een zeer speciale betekenis gebruikt, wrsch. af te leiden uit de bet. onttrekken in 20 : 6; Gen. 31 : 9, *er was niemand die* de een van de ander losrukte (Méd: personne pour les séparer) en op die manier *tussenbeide kwam.* ויכו is met Keil en Schulz te handhaven en niet in ויך (Smith, Gressmann, zie BH) te wijzigen. Er is in de M.T. een zekere contaminatie, want als subject van ויכו is reeds de moordenaar te denken, terwijl האחד enz. laat uitkomen dat beide broeders geslagen hebben. De vert. τον ἀδελφον (LXX, ed. Lag.) schijnt een poging om deze oneffenheid glad te strijken. Wrsch. is echter als oorspr. lezing וַיַּכּוּ aan te nemen, dus lett.: toen zij de een de ander sloegen, heeft hij hem gedood. Wij zeggen dit anders nl. *toen zij elkander sloegen, heeft de een de ander gedood,* vgl. Hertzb's „freie Uebersetzung: sie schlugen aufeinander los, bis usw." Zodra er evenwel een doodslag heeft plaats gevonden gaat de instelling van de bloedwraak functioneren, zie bij 3 : 27 en verder o.a. BKW dl. I (Böhl) en IV (Obbink), BE (Gispen), Chr. Enc.[2] (Prins), RGG[3] (Mühlmann) en de daar vermelde litt. De plicht tot vergelding rustte op de naaste verwanten. Bij כל־המ׳ is waarsch. te denken aan de familie, het geslacht, van de overleden vader, zie vs. 9 (Schulz), ook omdat in het vervolg gedoeld wordt op het erfgoed. קום met על heeft steeds vijandige bet. bv. 18 : 31; Ps. 3 : 2; in casu is er geen kwestie van opstand, maar wel van een dreigend zich keren tegen de moeder, die de nog levende zoon beschermt en verborgen houdt. Dit is af te leiden uit de woorden, die zij de familieleden in de mond legt: תני enz.: lever hem uit enz.; בנפש enz. herinnert aan Deut. 19 : 21, waar ב pretii dezelfde zin heeft als תחת in Ex. 21 : 24, nl. als vergoeding *voor het leven van zijn broeder,* zie Köh-B, LXX: ἀντι. Door het gebruik van de

cohort. 'וג met hetgeen volgt laat de vrouw de toeleg der familieleden uitkomen om op die wijze *tevens de erfgenaam te verdelgen.* Aan te nemen is dat de verwanten dit niet zelf gezegd hebben, maar dat de Tekoïetische hun optreden zo interpreteert (Budde, Schulz); achter hun ijveren voor de bloedwraak vermoedt zij hun hebzucht: als de enig-overgebleven zoon uit de weg geruimd was, zou immers de erfenis voor hen zijn. Num. 27 : 11 zou dan van toepassing zijn. Uiteraard geeft de vrouw zoveel mogelijk een ongunstige voorstelling van hetgeen men haar wil aandoen. Zij gebruikt daartoe een beeld, dat elders niet voorkomt. כבה, uitdoven van lampen, 2 Kron. 29 : 7, hier van de גחלת der vrouw, waarbij eerder is te denken aan de tastbare Glühkole (Kö.Wb), dan aan Kohlenglut (Köh-B, alleen nog Jes. 47 : 14); zij voegt er immers aan toe נשׁארה = *die (mij) nog rest.* Zij vergelijkt dus haar zoon bij een gloeiende kool (niet: vonk, VdBorn), waarmede men een nieuw vuur zou kunnen ontsteken; zonder beeldspraak: hij alleen zou het geslacht kunnen voortplanten. Maar het doel (tenminste het feitelijk gevolg) van de eis der verwanten is לבלתי enz. *om voor mijn man geen naam of nageslacht op de aardbodem* te stellen, d.i. *in stand te houden,* het tegenovergestelde in Ruth 4 : 10. Het nageslacht wordt elders vergeleken bij een lamp, 1 Kon. 11 : 36; Ps. 132 : 17. Het te gronde gaan van een naam en geslacht in Israël is een ramp, die voorkomen moet worden, zie Num. 27 : 4 vv. Het probleem dat de vrouw aan David voorlegt is dan ook „ein besonders schwieriger Fall der Blutrache", „der auch im wirklichen Leben immer zwiefältig beurteilt worden ist" (Gressmann). De strekking van het verzoek der Tekoïetische is dat de koning de strenge eis van de bloedwraak buiten werking zal stellen, op deze grond dat in dit geval summum ius feitelijk summa iniuria zou zijn (Smith, De Groot). Blijkbaar is 7b (vanaf ובכו) niet meer als aanhaling op te vatten.

8—11. *David verbindt zich hulp te bieden*

De koning geeft een geruststellend antwoord, door VdBorn zonder grond „een nietszeggende formule" genoemd. De uitspraak had weliswaar nog niet de bindende kracht van een eed, maar was toch gunstig 1° door het 'לכי ל, en 2° door de toezegging ואני (dat hier bijna de kracht heeft van *ik zelf*) 'אצוה ע, lett. „ich werde deinetwegen Befehl geben" (Leimb), d.i. *ik zal in uw zaak de nodige beschikkingen treffen.* Dit kan alleen beduiden, dat David als opperrechter de bloedwreker zou verbieden op te treden. Terecht wijst Keil erop dat deze beslissing van David geen rechtskrenking inhield, omdat er geen sprake was van „ein beabsichtigter Mord", maar van een doodslag „in der Hitze des Streites". Er waren dus verzachtende omstandigheden, die echter in Absaloms geval niet aanwezig waren. Daarom wil de vrouw een meer pertinent bescheid uitlokken. Zij doet dit door te wijzen op de consequenties van Davids te nemen maatregelen. Als zij zegt עלי enz. = *op mij en op mijn familie zal de schuld neerkomen,* veronderstelt zij dat de beslissing van de koning bij haar tegenpartij — wellicht ook in geheel haar woonplaats — niet de gewenste instemming zal vinden; als zijnde in strijd met de overgeleverde rechtsbegrippen en usanties, volgens welke de moordenaar niet ongestraft mag blijven. Als zij zich dan op de koning beroept, zal men zich daaraan niet storen, maar

haar incluis haar בית אב aansprakelijk stellen en bedreigen. Of er nu inderdaad gevaar voor het leven van haarzelf of van een harer eigen familieleden zou bestaan, valt te betwijfelen. Schulz beweert dit met beroep op de zeden der huidige Bedoeïenen en Hertzb wijst op het geval van Simsons vrouw (Richt. 15 : 6), maar ook dit viel buiten de Israëlietische volksgemeenschap. Intussen zou toch de blaam, het odium van rechtskrenking op de Tekoïetische en de haren komen te liggen en zou men hen stellig niet met rust laten, zie bij vs. 10. Daarentegen zal niemand de koning overlast aandoen of in gebreke stellen. Dit is de zin van והמלך enz.: *maar de koning en zijn troon blijven vrij van schuld.* Bij כסא kan men denken aan de familie of het nageslacht van de koning (het staat par. met בית אבי), aldus bv. Schulz, VdBorn, maar ook aan zijn koninkrijk, vgl. 3 : 28; het woord is algemeen genoeg om dit alles saam te vatten, anders in 1 Kon. 2 : 33. De vrouw wil zeggen, dat de koning c.s. naar het oordeel der mensen geen schuld zullen hebben en dientengevolge ook niet in staat van beschuldiging gesteld zullen worden. Misschien ligt er als nevengedachte ook in: de koning is krachtens zijn hoge positie onaantastbaar, unverletzlich.

Naast deze exegese van de woorden der vrouw — voorgestaan door Schulz, Caspari, De Groot, Rehm, Schneider, Hertzb, Gutbrod — staat die van Keil, Smith, VdBorn, Méd, Leimbach, volgens welke de vrouw de schuld voor eventuele rechtskrenking op zich wil nemen om de koning te vrijwaren, zo vert. l.g. „auf mich komme die Schuld" en „der König usw. seien schuldlos". VdBorn vergelijkt I 25 : 23, maar daar liggen de verhoudingen heel anders. De vert. als subjunct. is op zichzelf mogelijk, omdat een verbum ontbreekt. De vrouw zou dan verklaren dat zij de verantwoordelijkheid wilde aanvaarden voor wat er in Davids beslissing verkeerd zou zijn. Deze gedachte is toch niet bepaald aannemelijk. Bovendien had met zulk een nederige en edelmoedige betuiging het gesprek beëindigd kunnen worden. Maar dat is haar bedoeling niet. Zij is niet bevredigd door David en oppert een bedenking daartegen. Wij moeten dus haar woorden in indicativo vertalen. Zo doen ook L.V. en N.V.; niet de Stv. Dat David ze zo begrepen heeft blijkt uit vs. 10.

De vrouw heeft een tere plek aangeroerd, zij acht het mogelijk dat men haar niettegenstaande de koninklijke bescherming nog verder lastig valt. Daarom geeft de koning vs. 10 een krachtige verzekering. Met nadruk staat המדבר enz. voorop, alsof hij zeggen wil: wie dàt durft te doen. Het part. heeft feitelijk de kracht van een „Bedingungssatz" (Schulz; zie Ges-K § 159 i, bv. I 2 : 13). Bij 'מ is te denken: over deze zaak; het ontleent zijn inhoud aan de samenhang; we kunnen vertalen: *als iemand u aanspreekt:* והבאתו is wrsch. met BH te lezen met תו— voor תיהו. Met אלי stelt David zichzelf partij in deze zaak; wie de klagende moeder aanspreekt, krijgt met hem te doen: *breng hem dan bij mij.* ולא enz. — als de vrouw hem die tot haar kwam met vorderingen of bedreigingen, voor de koning daagde, zou deze zorgen dat dit niet opnieuw gebeurde. נגע ook Ruth 2 : 9 in ongunstige zin gebruikt, iemand te na komen, lastig vallen.

De lezer verstaat dat (hoe sterk David hier ook spreekt) zijn bezoekster ook nu nog niet bevredigd kan zijn; het is haar immers in de grond niet te doen om bescherming voor haar persoon, maar voor de doodslager, m.a.w. zij vecht voor Absalom; voor zijn leven moet de koning (zonder het zelf te weten)

garantie geven. Dáárop is haar derde aanval a.h.w. toegespitst. De strekking van 11a is het verzoek om een met eedzwering bekrachtigde toezegging. זכר־נא enz. kan in dit verband moeilijk een opwekking inhouden om aan Jahwe te denken, zoals bv. Neh. 4 : 14 (M.T. vs. 8) het geval is en Keil, Stv., N.V. ook hier vertalen. Meermalen bet. 'ז vermelden, noemen, bv. Ps. 119 : 105, Jer. 23 : 36 (in verband daarmee staat ook de bet. van זֵכֶר = Erwähnung, Nennung, Ps. 111 : 3; 112 : 6). Beslissend is wel dat David in antwoord op het tot hem gerichte verzoek (iussivus met נא) de naam Jahwe aanroept. L.V., Schulz, Rehm, VdBorn, De Groot, Smith, Méd stemmen alle hierin overeen. Algemeen wordt de volgende verbaalvorm als הרבות, inf. constr. hif. gelezen, daar de M.T. een niet-bestaande vorm bevat. De praep. מן voert feitelijk een finale zin met negatieve strekking in. Het doel van de eedzwering moge zijn (te verhinderen dat, derhalve:) *opdat de bloedwreker* (term uit Num. 35 : 19) *geen groot verderf aanrichte*. De verbinding הרבה met ל ook I : 12. De spreekster doelt daarmede allereerst op het uit de weg ruimen, verdelgen, van haar zoon, שׁמד hif. ook vs. 7. ולא enz. staat syntactisch los van het voorafgaande, maar zal toch wel verstaan moeten worden in verband met de voorafgaande finale zin (hoewel men dan eerder אַל zou verwachten); het subject is plur. als vs. 7. Dat David nu formeel een eed aflegt met aanroeping van יהוה als getuige bewijst wel dat hij in alle ernst overtuigd is, dat er wettige grond is om de eis van de bloedwreker te weerstaan. Hij belooft zelfs אם enz. *geen haar* (eig. uit het haar, vgl. Ges-K § 119 w noot over מן partit.) *van uw zoon zal ter aarde vallen,* evenzo I 14 : 45. Nu is David absoluut gebonden. Dit resultaat is alleen bereikt, doordat er bij alle overeenkomst ook nog belangrijke verschilpunten met het geval van Absalom waren, zodat David geen verdenking kon koesteren, zie Méd hierover. Davids oordeel is objectief en juridisch verantwoord. Het openbaart echter een neiging „to eliminate blood-revenge as far as possible" (Fensham, Studies, blz. 26).

12—17. *De toepassing van het verhaal*

Het pleit zeker voor Davids geduld, wanneer hij na het verzoek der Tekoïetische volledig te hebben ingewilligd, haar opnieuw verlof geeft te spreken. Zij gaat nu recht op haar doel af en stelt de koning een vraag, die een beschuldiging inhoudt; ולמה, wij zeggen: *waarom dan* nl. als gij zo oordeelt. Terecht schrijft Keil aan חשׁב met על een vijandige zin toe, maar niet juist is dat hij 'עם א „absichtlich unbestimmt" noemt, wijl עם ohne Artikel = „Volk Gottes", want עם kan in st. constr. geen lidwoord hebben en slaat wel degelijk op Israël, dat zij opzettelijk zo betitelt, dus: bedenkt gij zoiets, beter: *koestert gij zulk een voornemen tegen het volk van God?* כזאת slaat niet op hetgeen vs. 7 is voorafgegaan (Schulz), maar op hetgeen zij aan het slot van vs. 13 van לבלתי af laat volgen. Zakelijk is dit wel hetzelfde, want zij verwijt David dat hij Gods volk hetzelfde wil aandoen als haar familieleden tegen háár in de zin hebben, zo ook Smith, De Groot, Hertzb. Vooraf motiveert zij haar afkeurende vraag in 13b, dat alleen als parenthese goed is te verstaan (Smith, Schulz). 'מ is gevocaliseerd als part. hitp. (met assimilatie van de ת), maar zou toch als piᶜel te lezen zijn (zo BH, Köh-B), indien we het niet beter konden

opvatten als inf. piᶜel met de praep. מן als praefix in de bet. wegens, niet nachdem (Schulz; vgl. Ges-K § 119 z). Als part. zou het na המלך moeten staan bij het object. Maar opgevat als inf. staat het op de juiste plaats: en wegens het spreken des konings van dit woord, nl. de eed in vs. 11, of: *omdat de koning deze uitspraak gedaan heeft, is hij als een schuldige.* אשׁם alleen nog Gen. 42 : 21; Ezra 10 : 19, volgens Köh-B schuldbeladen. Het strenge woord wordt door כ enigszins verzacht. Schulz gaat te ver als hij zegt „כאשׁם bildet keinen Satz", en dan tot een tweevoudige tekstwijziging overgaat. De zin is wat gedrongen, maar de bedoeling is duidelijk (ook volgens S.): door de uitspraak, die een bepaalde broedermoordenaar vrijstelt van vervolging, maakt de koning zich ipso facto schuldig, daar hij een andere broedermoordenaar niet vrijstelt; dit is meten met twee maten en in casu zelfs eedbreuk. Wel eiste David niet formeel Absaloms dood, maar dat hij hem des doods schuldig keurde, bleek uit het feit dat hij hem in ballingschap liet leven. Dit staat in 13c, dat door de meesten met 13b verbonden wordt, maar beter als toelichting van כזאת (bie boven) met 13a te verbinden is, nl. *doordat de koning hem niet terug laat keren, die hij verstoten heeft.* Voor לבלתי c. inf. in deze bet. zie Ex. 8 : 29 (M.T. 25), Deut. 8 : 11. נדח, part. nif. van 'נ, verstoten, verjaagd, verdreven zijn, ook Deut. 30 : 4; Neh. 1 : 9, en tengevolge daarvan umherirren, Mi. 4 : 6. Op te merken is dat de vrouw de naam Absalom niet noemt. Daar deze zoon van David echter zijn broeder gedood had, kon David aan haar bedoeling niet twijfelen. Indirect ligt in haar woorden ook dat het volk van Absalom hield en naar zijn terugkeer uitzag. Of dit juist was, weten wij niet, maar het moest op David wel die indruk maken. Op zichzelf is de zin van 14a niet onduidelijk. כי noemt als motief waarom de koning anders zou moeten handelen het feit dat *wij (allen) moeten sterven.* Zij noemt daarmede het lot van alle mensen en drukt zich zoals Keil zegt „mit Bedacht allgemein" uit, maar moet er toch een speciale bedoeling mee hebben. De vraag is: welke? Het vervolg spreekt van de onherroepelijkheid van het sterven. וכמים enz. vergelijkt de mensen bij *water, dat op de aarde uitgestort* is en *niet meer bijeengegaard kan worden.* נגר in Klaagl. 3 : 49 van het oog dat in tranen wegvliet. Schulz heeft gelijk met zijn „allein כמים וגו' bildet noch keinen Satz; wir müszten etwa אנחנו am Schlusz erwarten", maar hij laat dit te zwaar wegen, daar het subject zich uit נמות laat aanvullen (BH voegt 'אנ in, maar dit is evenzeer overbodig als wat Schulz voorstelt, nl. schrapping van de ו vóór כמים, die steun vindt in de LXX). Met het wijzen op de broosheid van het menselijk leven wil de vrouw volgens Keil zeggen: „das könntest du leicht an Absalom erleben, wenn du ihn in der Verbannung bleiben lieszest". Dit is juist, maar de uitspraak kan even goed van David zelf gelden en beduiden: als de dood een van beiden treft, is het te laat om de straf op te heffen en zich te verzoenen. Het is echter ook niet uitgesloten, dat zij doelt op Amnon in deze zin: „den Toten bekommt man (selbst durch Härte gegen den Lebenden!) nicht wieder ins Leben zurück (Hertzb; evenzo reeds Smith; Méd. „les morts ne se rélèvent pas", De Groot en VdBorn, die spreekt van „de doelloosheid van de bloedwraak").

De zin van 14b is niet eenvoudig vast te stellen. Men kan echter niet zonder meer zeggen dat de eerste woorden „unverständlich" zijn, zoals Schulz doet, die dan op grond van de LXX concludeert tot schrapping van לא en vert. „Gott

nimmt das Leben fort". Maar deze tekstbehandeling steunt op te zwakke basis; wel is het vreemd dat de LXX geen equivalent heeft voor לא, en ook niet voor לבלתי, maar de Vg heeft beide malen een negatie. De tekst geeft de indruk dat gewezen wordt op Gods handelwijze als voorbeeld voor de mens, i.c. voor David (Méd: „imiter la miséricorde divine"). Deze wil Absalom doden, *maar God neemt het leven niet weg.* Ernstig bezwaar moet (met Schulz en Smith) gemaakt worden tegen Ewalds voorstel om נפש te houden voor st. constr. bij een volgend חושֵׁב (aldus BH), en dan te vertalen „. . . het leven van hem die ernstige plannen beraamt om een verstoteling niet van zich verwijderd te houden" (De Groot). Dit is wel een zeer omslachtige „geschraubte" en ook weinig overtuigende manier van spreken. Maar wat Smith en Schulz willen, nl. alleen op grond van LXX ed. Lag. (και ἐλογισατο ὁ βασιλευς) ויחשב המלך lezen en לבלתי schrappen („und da denkt der König noch daran von sich zu verbannen einen Verbannten"), is tekstcritisch evenmin verantwoord en sluit niet goed aan bij de voorafgaande woorden. Dit is wèl het geval bij de opvatting van Keil, die de M.T. onaangetast laat en aldus weergeeft: „sondern denkt Gedanken dasz er nicht von sich stosze einen Verstoszenen". לבלתי cum impf. ook Ex. 20 : 20 in de bet. „dass nicht, damit nicht" (Köh-B). Minder juist is alleen, dat Keil het activum gebruikt (ook de Stv.); de nif. duidt het passivum aan en subject is niet יהוה, maar נדח, vgl. vs. 13; de zin is dus: *maar Hij* koestert gedachten, of: *beraamt plannen* (N.V.: zoekt wegen), *dat een verstotene* (nl. van de mensen) *niet van Hem verstoten wordt.* De bedoeling is dat juist haar eigen komst bij de koning een middel is door God beraamd, om aan de verstoting van Absalom een einde te maken. Als de koning haar gehoor geeft, zal hij dus handelen in overeenstemming met het genadig voornemen van God, die Absaloms leven tot nu toe heeft gespaard. Deze exegese (ook die van Hertzb en Méd) past geheel in de samenhang, terwijl ook vs. 15 weer goed bij het aldus opgevatte vs. 14 aansluit.

In vs. 15 komt zij immers weer op het aanvankelijk vermelde doel van haar komst terug. Het is een ernstige misvatting van Budde dat vss. 15—17 terstond op vs. 7 (volgens VdBorn op vs. 11) behoorden te volgen, iets waarvoor trouwens gegevens van tekstcritische waarde ontbreken. Schulz, Hertzb en Méd wijzen deze gedachte beslist af. Terecht wijzen zij — evenals Keil — erop dat de vrouw een rol speelt, en dat zij daarbij haar eigenlijke bedoeling wel aan de koning moet laten merken, maar dat zij die toch ook enigszins omsluieren moet om zich te dekken, ingeval de koning toornig mocht worden. Hiervoor was heel veel tact nodig. Het is dan ook niet juist, wanneer vele comm. uitweiden over de „Geschwätzigkeit" der Tekoïetische. Al gebruikt zij enige omhaal, zij valt niet nodeloos in herhaling. Zie hierover Schulz, Schneider, maar vooral Hertzb, die o.m. zegt: „Durch den Aufbau ihrer Rede will sie das, was ihr natürlich die Hauptsache ist, den Fall Absalom, als Nebensache erscheinen lassen . . . . ähnlich würde sich der Mensch des Orients auch heute verhalten". Tengevolge van deze toeleg hebben haar woorden iets dubbelzinnigs. Door op Davids gemoed te werken ten behoeve van zichzelf en haar zoon, zal zij hem tegelijk doen denken áán, en tot toegefelijkheid stemmen jegens zijn eigen zoon. Terecht zegt De Graaf hiervan: „Door zo op het gevoel van de koning te werken, was ze bezig de roeping tot handhaving van het recht te verzwak-

ken". De auteur treedt echter niet in een beoordeling van hetgeen hij beschrijft. Wel laat hij zien waarop het uitloopt, cap. 15.

Met ועתה keert de vrouw tot haar uitgangspunt terug. אשׁר ontbreekt in 2 mss., maar moet stellig gehandhaafd worden, al is het feitelijk overtollig (Schulz, Smith: zo spreekt een vrouw uit het volk). Men kan אשׁר tot הזה het best als een Subjektssatz beschouwen; aldus Keil: „Und nun, dasz ich gekommen bin .... war (geschah), weil usw."; zakelijk ook N.V., De Groot „de reden waarom ik enz. .... is deze". הדבר הזה slaat op haar woorden — en het daarin vervatte geval — in vss. 6—7 יראני is door LXX en Vg foutief als een vorm van ראה opgevat; het is van ירא pi en wordt wel vertaald als tempus hist., maar is bedoeld als praes.: *omdat het volk mij (voortdurend) bevreesd maakt.* העם zal wel in de eerste plaats slaan op „degenen die haar zoon willen doden" (De Groot), maar ook anderen die haar op dit gevaar wijzen kunnen mede bedoeld zijn. ותאמר enz. beschrijft het gevolg: *zodat uw dienares zeide* (of dacht, maar zij zal dit voornemen ook wel uitgesproken hebben). אל־ה' — wij zeggen: *met de koning* (zo o.a. VdBorn, Hertzb). אולי, vgl. Gen. 16 : 2, drukt een vrij stellige verwachting uit. אמה schijnt in weerwil van Königs opmerking (Wb) nog meer dan het tot nu toe telkens gebezigde שׁפחה een nederige positie aan te duiden (vgl. Ges-B en I 25 : 41): *het verzoek van zijn slavin.* Na het slot van vs. 15 kan כי enz. niet z.m. redengevend zijn, maar moet het een climax in de uitgesproken verwachting uitdrukken; immers ישׁמע (dat absoluut gebruikt is) brengt niet iets nieuws; de zin is: *ja, stellig zal de koning gehoor geven* (aldus Keil, VdBorn, Méd). ל c. inf. duidt hier niet zozeer het doel als wel het middel aan, weer te geven door namelijk, of eenvoudig: en (zijn slavin redden, N.V.). האישׁ moet slaan op de persoon, die namens de familie als bloedwreker optrad, zie vs. 10, maar kan hier moeilijk een nadere bepaling ontberen, temeer omdat het volgende להשׁמיד onmogelijk de voortzetting kan zijn van להציל. Keil wil daarom אשׁר inlassen, maar het verdient de voorkeur om met Kittel BH en verscheidene comm. op grond van de LXX (του ζητουντος) aan te nemen dat na האישׁ het eveneens op שׁ eindigende המבקשׁ uitgevallen is. Van dit part. is dan het volgende לה' (vgl. ונשׁמידה vs. 7) afhankelijk. אתי enz. — geeft te kennen dat de dood van haar zoon ook voor háár uitdelging zou betekenen, of wellicht dat zij deze ramp niet overleven zou (Schulz, Schneider), mogelijk een zinspeling op de gevolgen die Absaloms dood voor David zelf kon hebben (Hertzb). De nadere bepaling מ' א' *uit Gods erfdeel* slaat niet op het land Kanaän (Schulz, VdBorn, Hertzb, De Groot, Gutbrod), maar op het volk Israël, zoals blijkt uit Deut. 32 : 9 (Keil, vgl. 4 : 20); Ps. 28 : 9; 74 : 2, eveneens uit I 26 : 19 (t.a.v. deze plaats wordt door De Groot in zijn TU van I Samuël de gelijkstelling נחלת י"י = volk Israël beslist voorgestaan). In vs. 16 is dit des te duidelijker, omdat er geen sprake is van verbannen, maar van doden. ותאמר neemt het ות' uit vs. 15 weder op, geeft dus voortzetting van wat de vrouw (voor zij op reis ging) gezegd of gedacht had. De part. נא anders alleen bij cohort. (vs. 15) of iuss. staat hier bij het impf. om de nadruk te verhogen; „höflich Redende häufen diese Partikel in jeder Weise" (Ges-K § 105 b, noot 2). De strekking is dus niet „moge", maar *zal zeker* (N.V.: zal wel) *tot geruststelling dienen.* מנחה, elders meestal rustplaats, Num. 10 : 33; Ps. 95 : 11, kan ook rust betekenen, Richt 20 : 43;

1 Kon. 22 : 9, de context pleit hier voor Beruhigung; zie de lexica. Door zo te spreken geeft de vrouw te kennen, dat zij feitelijk reeds gerustgesteld is. „Sie hat den König auch so gefunden, wie sie sich ihn vorgestellt hat als einen Engel Gottes" (Schulz). De gunstige eindbeslissing moet echter nog komen, en om deze uit te lokken spreekt zij de vleiende woorden כי enz. Met מלאך ה׳ is niet een willekeurige Engel Gods bedoeld (men lette op het lidwoord bij א׳; de uitdr. is in de mond van Achis I 29 : 9 meer onbepaald), maar die bepaalde openbarings-Engel die met Jahwe op één lijn staat, vgl. Ex. 3 : 2 en 4, 23 : 20—23, en meer dan eens in hetzelfde verband מ׳ יהוה of מ׳ האלהים genoemd wordt, zie Richt. 6 : 11 en 20; 13 : 3 en 9. Vergelijking van de koning met deze Engel houdt in, dat zijn oordeel juist en zijn uitspraak beslissend is. Deze is immers in staat לשמע enz.: *om te horen* en dan tegelijk te onderscheiden *wat goed en wat kwaad is* („to discern between them, is of course implied", Smith). Juist op het onderscheidend horen komt het aan (vgl. in Gen. 2 : 9, 17 het onderscheidend kennen). Zowel hier als vs. 20 en 19 : 27 (M.T. 28) is dan ook (met Keil, Smith, Hertzb, L.V., De Groot) te vertalen *de Engel Gods* (onbep. lidw. bij Schulz, Leimb, VdBorn, Méd, Gutbrod, Stv. en N.V.). De slotwoorden van vs. 17 bedoelen David de kracht en wijsheid van Jahwe toe te wensen bij de (nog te nemen) moeilijke beslissing (vgl. Hertzb). De zegenwens „vereinigt Bitte, Trost, Dank" (Schneider).

18—20. *Joabs afgezante ontmaskerd*

David heeft de toespeling van de vrouw op zijn houding t.o. Absalom (vs. 13 v.) zeer wel begrepen, maar tevens (terwijl hij het oor leent aan haar woordenstroom) doorzien, dat zij niet uit zichzelf met zulk een gewichtige zaak voor hem verschenen is. ויען — hier niet bepaald „antwoordde", liever *nam het woord* (De Groot, VdBorn; Hertzb: hob an). David gaat nu zelf vragen. אל־נא ת׳ — vgl. I 3 : 17, een nadrukkelijk verbod om iets (דבר) te verbergen. יד־יואב — lett. de hand, dus: de besturende, regelende macht; wij zeggen het iets anders: *heeft Joab de hand in dit alles?* חי־נ׳ ook 15 : 21 en herhaaldelijk in I. נ׳ staat hier duidelijk voor de persoon, ook blijkens het parallelle חי יהוה in 15 : 21. Evenals bij andere eedsformules duidt אם aan wat niet gebeuren zal, in casu: wat niet mogelijk is, zie Ges-K § 149 a b, eveneens § 47 b noot, waar אִשׁ verklaard wordt als „phonetische orthographie" voor יֵשׁ. Zij ontkent hiermede dat het mogelijk is (wij zeggen ook: het bestaat niet) *om naar rechts of naar links* (te gaan en derhalve) *te ontwijken, wat mijn heer de koning ook moge zeggen,* m.a.w. men heeft geen gelegenheid om zich met een ontwijkend antwoord eraf te maken, „er onder uit te komen" (Smelik). השׂמיל is deriv. van שׂמאל, van het uitvallen van א quiescens geeft Ges-K § 23 f tal van voorbeelden. כי niet redengevend, maar sterk bevestigend: waarlijk, *inderdaad,* zo alle comm. Alle verantwoordelijkheid legt de vrouw op Joab, die ze op drie manieren aanduidt. עבדך — *uw eigen dienaar.* Na de naam volgt nog tweemaal הוא. צוה pi. zonder uitdr. van hetgeen geboden werd ook elders bv. Gen. 49 : 33; meestal met dubbele acc., hier alleen met de persoon; overeenkomend met ons opdracht geven, instrueren. שׂם בפי — vgl. boven vs. 3, ook over הדברים. Zij wil echter bij de koning geen verkeerde indruk

aangaande Joab doen postvatten en vervolgt: לבעבור enz. 'ב c. inf. staat meestal zonder ל, bv. 10 : 3, maar met ל ook 17 : 14 ter aanduiding van het oogmerk van het subject, i.c. *Joab*. Van hem toch zegt de hoofdzin: hij *heeft dit gedaan;* הדבר הזה is hetzelfde als wat de spreekster in vs. 19 aan Joab heeft toegeschreven met צוני en שׂם = hij is het die haar naar de koning gezonden heeft. Op de vraag waaròm hij deze zaak zo aangepakt en zich van haar bediend heeft geeft 20 a α het antwoord: *teneinde* het voorkomen van de zaak om te wenden (סבב pi. alleen hier) of liever: *aan het geval een ander aanzien te geven.* הדבר moet hier slaan op de gewichtige zaak zelf, die de achtergrond van haar optreden uitmaakt, i.e.w. het geval-Absalom, dat toch ook de koning bezig houdt, zie vs. 1. De LXX heeft om het eerste en het tweede דבר te onderscheiden verschillende woorden gebezigd, nl. ῥημα en δολον (zo althans cod. Vat.). Zo goed als alle vertt. stemmen overeen in de opvatting van 20a; Schulz geeft evenwel van zijn vert. „um der Sache ein anderes Gesicht zu geben" de onjuiste exegese „um nicht gleich mit der Türe ins Haus zu fallen" (aldus ook de vert. van De Groot). Dit is echter heel wat anders. Het gaat om de inkleding van het „geval", die door Joab uitgedacht is en die hij door een vreemde aan de koning heeft laten voorleggen, opdat deze een andere, tot zekere hoogte meer objectieve, kijk op de hangende zaak zou krijgen. Met Schneider is aan te nemen (ook op grond van vss. 21 v.), dat David voor Joabs argumenten niet toegankelijk was gebleken en dat deze daarom aan de zaak „ein anderes Gesicht . . . , ein frauliches" gegeven heeft. „Dies brachte den Erfolg". In 20b roemt de vrouw dan opnieuw het doorzicht van de koning, voor wie deze list niet verborgen kon blijven. Alsof zij overstelpt is door zijn חכמה — vgl. over 'מ' הא bij vs. 19 — die hem in staat stelt *te weten alles wat er op de aarde geschiedt*. Deze overdreven vleitaal is niet alleen aan de oosterse spreektrant toe te schrijven, maar zij verbergt ook een groot element van slimheid. De vrouw weet „dasz sie bereits gewonnen hat, aber als wahrhaft „kluge Frau" läszt sie den Mann als den Sieger erscheinen" (Hertzb; vgl. Schneider: „besiegte und doch Siegerin"). Een betere pleitbezorgster had Joab zich niet kunnen kiezen. Een diep-geestelijk gehalte kan men echter aan haar woorden niet toekennen. Al wordt de naam van God genoemd, toch blijft alles te veel in het menselijk vlak. En David geeft wel toe, maar de vraag of zijn beslissing voor Jahwe te verantwoorden is, schijnt hij niet gesteld te hebben.

21—24. *Absaloms terugkeer in Jeruzalem*

ויאמר enz. — uit het feit dat de auteur nu onmiddellijk een woord van David tot Joab laat volgen, mag geenszins worden afgeleid, dat deze bij het gevoerde gesprek tegenwoordig was (Smith, VdBorn). Dat is stellig niet het geval geweest; vss. 18—20 pleiten beslist voor het tegendeel, bovendien vereiste het welslagen van zijn plan, dat hij zelf op de achtergrond bleef. Nu David de opzet had doorzien, had het geen zin het gesprek met de Tekoïetische vrouw voort te zetten. Hij heeft zich wellicht nog kort beraden en dan Joab ontboden om hem zijn beslissing mede te delen. Er is volstrekt geen noodzaak om עשׂיתי te vervangen door de 2e pers. עשׂית (zoals Schulz in navolging van Ehrlich wil), nog minder om 1e pers. impf. te lezen (zie BH). De vorm

עשׂית wordt althans in sommige mss. gevonden. Schulz beroept zich daarop maar moet toestemmen, dat de M.T. met de 1e pers. een zeer goede zin oplevert, als men de uitspraak „ik heb gedaan", maar opvat als *ik heb besloten* (dit) *te doen,* zie Ges-K § 106 m over het gebruik van het perf. in Zusicherungen, waar ook ons vers vermeld wordt. Het object הדבר הזה doelt dan op de aan David voorgelegde zaak, vs. 20a, het terugroepen van Absalom dat niet meer breed omschreven behoeft te worden, daar David met Joabs denkbeelden hierover welbekend was, men kan vertalen: deze zaak te doen, maar ook: te doen *naar uw verzoek* (in deze geest vert. LXX en Vg). Bij de opvatting van Schulz ziet הד׳ הזה op de gehele mise-en-scène van vss. 1—17, die door Joab was gearrangeerd. Deze ontvangt nu de opdracht Absalom terug te halen. נער — de jongen, is uiting van Davids vaderlijk gevoel t.o.v. Absalom, zie vs. 1; misschien wil hij door deze benaming ook laten uitkomen dat zijn jeugd als verzachtende omstandigheid kan gelden. ויפל enz. — uit alles wat Joab doet en zegt blijkt hoe verrast en voldaan hij is. Naast de gewone uitdrukkingen voor eerbetoon staat hier nog ויברך, dat wrsch. aanduidt het uitspreken van een zegenwens als bv. in vs. 17, I 15 : 13; Ruth 2 : 4, 20 voorkomt. היום enz. — Joab doet het voorkomen alsof hij Davids beslissing opvat als „ein besonderer Gnadenerweis" van David t.o. hemzelf; in de grond der zaak weet hij heel goed, dat David maar al te zeer naar Absalom verlangt (vs. 1) en dat hij dus eigenlijk de koning een dienst bewezen heeft. Over עשׂה את־הדבר zie bij vs. 21, het gaat over dezelfde zaak, hetzelfde verzoek. Uit דבר ע׳ blijkt wel met zekerheid, dat Joab er al eens (wellicht meer dan eens) met David over gesproken had. Over עבדו zie tekstcrit. apparaat BH. Stellig verdient het ketîb met suff. 3e pers. de voorkeur boven het qerê met suff. 2e pers., Joab spreekt immers aan het slot ook over de koning in de 3e pers.; אשׁר legt hier onmiskenbaar een causaal verband, = daar, *aangezien:* dàt de koning hem genegen is, mag hij afleiden uit de inwilliging van zijn verzoek.

ויקם wil niet zeggen, dat Joab uit een zittende houding opstond (zoals Hertzb mogelijk acht), maar dat Joab opstond (zie wajjippōl) en zich voor de reis gereedmaakte. Die reis zelf wordt zo kort mogelijk in vs. 23 afgedaan. Duidelijk is dat Absalom graag terugkomen wilde. In vs. 24 vinden we Joab (al ontbreekt diens naam) blijkbaar alweer bij de koning om verslag uit te brengen van zijn tocht en voor Absalom audiëntie te vragen. Maar dan zegt David kortaf: יסב enz., geen naam, zelfs geen נער komt over zijn lippen, alleen het stroeve (in 3e pers. iuss. gegeven) bevel om zich *naar zijn eigen huis* te begeven. Uit het gebruik van het verbum סבב (= zich wenden) valt af te leiden, dat Absalom feitelijk al op weg was naar het paleis, daar hij mocht verwachten, dat David hem ontvangen wilde. Deze schijnt echter van gedachte veranderd te zijn en komt inzoverre op zijn aan Joab gegeven toezegging terug, dat hij Absalom de toegang tot het hof ontzegt פני לא י׳. Deze uitdr. is letterlijk op te vatten, evenals 3 : 13, maar houdt tevens in dat Absalom nog niet in genade aangenomen was. Misschien is het teveel gezegd, dat de koning hem „huisarrest" oplegde (Schulz, De Groot, VdBorn), maar stellig werd Absalom door dit verbod zeer beperkt in zijn bewegingsvrijheid. Dit moet voor hem een bittere teleurstelling geweest zijn, en van Davids kant was het een „unkluge Maszregel, die bittere Früchte trug" (Keil). David was

blijkbaar nog niet ten volle los van zijn bezwaren (zie bij vs. 1), maar hij heeft door deze halfslachtigheid zijn zoon van zich vervreemd, meer nog dan de ballingschap kon doen. Aan Absaloms kant is echter ook niets gebleken van berouw over zijn daad. Noodgedwongen onderwerpt hij zich aan wat David heeft verordend.

25—27. *Absaloms uiterlijke verschijning; zijn kinderen*

Met het oog op de belangrijke plaats, die Absalom in de e.v. capita zal innemen, last de auteur enkele mededelingen van persoonlijke aard over deze koningszoon in. Dat deze vss. ontleend zijn aan „een andere overlevering" (VdBorn), is mogelijk, maar als argument voor dit gevoelen kan in geen geval gelden, dat Absalom daarin „gunstiger" beoordeeld zou worden (idem), want over zijn karakter of zijn daden wordt hier noch elders in ons boek een oordeel geveld. Het gaat allereerst over zijn lichamelijke schoonheid. לא enz. zegt dat er *geen enkel man in geheel Israël zo schoon* was als hij; lett.: geen schoon man als A. De LXX schijnt יפה niet gelezen te hebben, het is echter voor de zin van het geheel onmisbaar; het wordt ook gebruikt van Davids ogen, overigens van mannen meestal טוב, zie I 9 : 2 (Saul), 16 : 12 (David), 1 Kon. 1 : 6 (Adonia). Het begrip wordt op tweeërlei wijze uitgewerkt; eerst door להלל מאד = zeer te roemen (het αἰνετος van de LXX behoeft niet op een andere lezing, nl. part. pu. te berusten, zoals Smith meent); vervolgens door de woorden מכף tot מום, welke uitspraak herinnert aan die over de bruid in Hoogl. 4 : 7 (VdBorn). כף ר' van de voetzool ook bv. Gen. 8 : 9; Joz. 3 : 13. מום (of מאום, Job 31 : 7; Dan. 1 : 4), elders wel smet, vlek, duidt hier een lichaamsgebrek aan, evenals Lev. 21 : 16—24, waar een gehele reeks van lichaamsgebreken voorkomt, zoals een priester ze niet hebben mag. Uit dit oogpunt bezien had Absalom een priester kunnen zijn. De vermelding van zijn uitzonderlijke schoonheid is niet zonder zin: „elle explique en bonne partie la séduction, qu'il exercera sur le peuple" (Méd). Speciaal wordt (wrsch. m.h.o. op 19 : 9) zijn haardos genoemd als „ein Zeichen blühender Manneskracht" (Keil). גלח pi. is scheren, bv. Richt. 16 : 19, 22, maar men moet niet aan volkomen kaal scheren denken (VdBorn: knippen). Na de aanhef van vs. 26 (*wanneer hij zijn hoofd liet scheren*) volgt een tussenzin met והיה, waarin gezegd wordt waaròm dit nodig was. De tijdsbepaling wil wrsch. zeggen *na verloop van telkens een jaar;* voor מקץ zie Gen. 4 : 3, in de regel duidt ימים לי' niet een onbepaald tijdvak aan (Hertzb: von Zeit zu Zeit), maar = van jaar tot jaar, zo bv. I 1 : 3; Ex. 13 : 10, zie de lexica. אשר יגלח is een korte subjectszin bij היה, dus: het gebeurde ... dat hij het liet scheren. Als object is weder ראשו te denken, maar in het redengevende zinnetje כי tot עליו is het subject eigenlijk niet het hoofd, maar het *hoofdhaar;* dit was het welks last hem *te zwaar* viel, *zodat hij het moest laten afscheren.* Na וגלחו (voor ons besef haast overbodig) volgt nu de hoofdzin met ושקל enz.: *dan liet hij het haar van zijn hoofd wegen.* Het gewicht wordt asyndetisch toegevoegd, volgens Ges-K § 118 h in accus., terwijl ש' nog nader bepaald wordt door באבן ה'; onder א' is het (stenen) gewicht te verstaan, zie Deut. 25 : 13. ב is op te vatten als: met gebruikmaking van, wij zeggen *naar het koninklijk*

gewicht. Men heeft wel gemeend, dat hiermede een „Sondernorm" werd aangeduid, waarnaast dan een andere „gewone sikkel" (De Groot) gangbaar was; tegenwoordig neemt men meestal aan dat de (elders niet gebezigde) term eenvoudig wil zeggen: het officieel gegarandeerde gewicht (VdBorn, Méd, Hertzb, Galling, art. Gewicht volgens wie één sikkel 16.32 gram woog), (ibid.) men komt tot een totaalgewicht van 3.264.00 gram of ruim 3 kg. Algemeen houdt men zulk een gewicht voor een haardos (al was die dan ook van een vol jaar) voor uitgesloten, maar de opgave is ondubbelzinnig en wordt bevestigd door LXX en Vulg (zie BH waar Gr. en Lat. mss. met 100 sikkels vermeld staan, maar dit lijkt veel op een eigenmachtige halvering van het getal). We moeten deze opgave dus laten voor wat ze is en niet willekeurig gaan veranderen. In elk geval had Absalom een zeer weelderige haargroei. Merkwaardig is in vs. 27 dat over zijn vrouw geheel gezwegen wordt en dat van zijn *drie zonen* de namen ontbreken. In verband met de 18 : 18 van Absalom aangehaalde uitspraak neemt men vrijwel algemeen aan, dat ze alle drie zeer jong gestorven zijn. Zijdelings vindt dit gevoelen steun in het feit, dat de naam van Absaloms dochter wèl genoemd wordt, nl. תמר; evenals Absaloms zuster onderscheidde zij zich als volwassen vrouw (אשה) door haar schoonheid, zie 13 : 1. Volgens een andere, op zwak getuigenis berustende overlevering (zie BH) heette zij מעכה, Gr. Μααχα, evenals Absaloms moeder, 3 : 3. Wellicht is deze lezing te danken aan het feit, dat inderdaad in 1 Kon. 15 : 2 en 2 Kron. 11 : 20 v. een Maächa als dochter van Absalom vermeld wordt, maar (daar Absalom slechts één dochter had) zal dit zo te verstaan zijn, dat deze Maächa een dochter van Tamar en dus kleindochter van Absalom geweest is (aldus Schulz, Rehm, Méd, ook Van Gelderen, K.V. op 1 Kon. 15, Noordtzij, K.V. op 2 Kron. 11; in 2 Kron. 13 : 2 heet Abia's moeder niet Tamar, maar Michajahu). Nog zij vermeld dat de LXX aan vs. 27 een uitbreiding heeft gegeven van deze inhoud: και γινεται γυνη τῳ 'Ροβοαμ υἱῳ Σαλωμων και τικτει αὐτῳ τον 'Αβιαθαρ. Dat deze zinsnede oorspr. in de Hebr. tekst stond, is o.a. betoogd door Trude Weiss Rosmarin in JBL, 1933, blz. 261, doch de daartoe aangevoerde veronderstellingen zijn te onwaarschijnlijk om vertrouwen te wekken. Een goede karaktertekening van Absalom geeft Noordtzij, Chr. Enc.[1]

28—33. *Absalom forceert zijn toelating aan het hof*

Schulz spreekt van een „gewaltsam herbeigeführte Versöhnung", maar men kan hier nauwelijks van verzoening spreken, hoogstens voor de vorm en voor het oog der mensen. Méér begeerde Absalom ook niet, zie cap. 15. Het schijnt dat David nog steeds hinkt op twee gedachten. Hij had Absalom een termijn kunnen stellen voor zijn toelating aan het hof, maar hij toont geen toenadering. Joabs houding is eveneens negatief, wellicht zo te verklaren dat het hem als dienaar des konings niet paste om contact te houden met een prins, die in ongenade gevallen was. Absalom moet een afwachtende houding aannemen en toont dit te kunnen, evenals na Amnons vergrijp, zie 13 : 23; ook nu שנתים ימים. Maar na verloop van deze tijd houdt hij het niet langer vol, „l'impatience le gagne" (Méd). In וישלח ligt méér dan „een boodschap zenden" als bv. vs. 2; uit het vervolg blijkt dat het wil zeggen: *hij ontbood Joab*. אתו,

object van לִשְׁלֹחַ, slaat op Joab: *om deze naar de koning te zenden.* Doch Joab weigert te komen. Dit gebeurt tot tweemaal toe. Joab „craignant de se compromettre, fait la sourde oreille" (Méd). Dat Absalom zelf niet naar Joab ging, kàn zijn omdat hij huisarrest had (VdBorn), maar ook omdat hij dit beneden zijn waardigheid als kroonprins achtte.

Nu neemt Absalom de toevlucht tot wat door Budde een „Alkibiadesstreich" genoemd is. Om zijn doel te bereiken staat hij voor niets en is hij, „der völlig rücksichtslose, dem Joab noch überlegen" (Schneider), zie vs. 33. Kort maar duidelijk geeft hij zijn bedienden de nodige instructies, evenals 13 : 28 beginnend met ראו. הלקה elders met השדה (bv. Gen. 33 : 19), maar ook zonder meer = grondbezit, akker. אל־ידי wil lett. zeggen „naast mij", יד in de bet. zijde ook I 4 : 18; 19 : 3, bedoeld is *naast de mijne.* ולו enz. — blijkbaar was de gerst al flink boven de grond; „the standing grain when fully ripe burns readily" (Smith). לכו וה' — de tweede verbaalvorm zou alleen een 1e pers. sing. perf. kunnen aanduiden, wat geen zin zou geven, maar „schon die Masora hat .... gemäsz dem Kontext und allen alten Versionen richtig in den Imper. והציתוה emendirt", aldus Ges-K § 71. יצת hif. is in brand steken, ook Jes. 27 : 4, het suff. fem. moet op חלקה slaan. Absaloms knechten, die hem door dik en dun gehoorzaam zijn, zie 13 : 29, brengen zijn bevel letterlijk ten uitvoer. Opnieuw heeft de LXX (daarin gevolgd door de Vulg) een uitbreiding van de tekst, waarin — kort saamgevat — de knechten van Joab, met gescheurde klederen, aan hun heer komen vertellen, wat Absaloms knechten hebben gedaan. Evenals in 13 : 27 bestaat ook hier de mogelijkheid het uitvallen van deze volzin te verklaren als gevolg van een homoioteleuton, aldus Klost, Smith, Méd en evenzo Schulz, die echter ten slotte zegt: „es kann sich aber auch um spätere Ausmalung handeln". Daar heeft het inderdaad heel veel van en als wij (met Budde) het bericht weglaten, wordt er zakelijk niets gemist. Vooral die „gescheurde klederen" wekken verdenking.

Terloops vernemen we dat ook de voornaamste legeroverste zijn levensonderhoud (althans voor een deel) verkreeg uit de opbrengst van zijn akker, en naar het schijnt was dit ook met Absalom het geval, vgl. ook 13 : 23. Dit kan ons bij een over het geheel agrarisch volk als Israël niet verwonderen. Misschien gaat het trouwens over een betr. kleine akker, bij de woning in Jeruzalem gelegen. Het eigenlijke familiegoed van Joab (Davids neef) lag wrsch. in de omgeving van Bethlehem. Overigens heeft Joab stellig wel zijn aandeel in de oorlogsbuit gehad. ויקם behoeft niet te veronderstellen dat Joab lag te rusten, feitelijk wil het (evenals elders wel) zeggen dat hij in actie kwam en zich op weg begaf, dus zijn passieve houding liet varen. ויבא enz. — hij treedt Absaloms woning blijkbaar onaangediend binnen en roept hem ter verantwoording, vgl. 3 : 24 Joabs optreden t.o. David. Maar Absalom reageert anders dan zijn vader. Hij verontschuldigt zijn daad niet, gaat op Joabs vraag niet in, maar laat wel gevoelen dat Joab dan maar gehoor had moeten geven, toen Absalom hem liet roepen. לאמר tot המלך — hier geeft Absalom zijn verzoek aan Joab met zijn eigen woorden weer; zijn bode heeft wrsch. alleen gezegd „mijn heer verzoekt u bij hem te komen", of zo iets. In het tweede לאמר geeft hij te kennen, wat Joab dan namens hem tot David had moeten zeggen. למה enz. De vraag is een verwijt, dat alleen maar gekrenktheid ver-

raadt. De kort afgebeten zin טוב tot שׁם betekent dat terugroeping uit de ballingschap te Gesur doelloos was en zeker geen verbetering van zijn lot inhield, als hij toch niet normaal zich bewegen en aan het hof komen mocht. שׁם — ginds, in den vreemde had hij nog meer vrijheid. ועתה enz. — dit is geen verzoek, maar een vast besluit, dat een opdracht voor Joab involveert; wij zeggen ook: „en nu zàl ik" met de strekking *en nu wil ik* nl. *het aangezicht des konings zien.* Daarbij deinst Absalom voor geen consequentie terug; zijn veronderstelling ואם enz. is geen erkenning van schuld, maar stelt alleen de mogelijkheid, dat er naar het oordeel des konings een misdaad, en derhalve schuld (vgl. Gen. 44 : 16) in of bij hem aanwezig is. והמתני — *laat hij mij dan ter dood brengen;* ongeveer hetzelfde sprak David eens tot Jonathan, I 20 : 8 (VdBorn), maar in wel geheel andere verhoudingen. Absalom zal wel bevroed hebben, dat dit niet gebeuren zou, maar hij wil een beslissing uitlokken en hij „stellt alles auf ein Entweder-Oder" (Hertzb). Feitelijk gedraagt hij zich t.o. Joab als de Gebieder en het wonderlijke is dat de oude vuurvreter ook nog gehoorzaamt.

In een zeer snel tempo komt nu mede door zijn toedoen de verhouding tussen David en Absalom in orde. Vs. 33 is vol handeling, eigenlijk te vol, er wordt geen gesproken woord vermeld, geen motief tot uitdrukking gebracht. In zes verba, twee voor elk der drie genoemde personen vat de auteur de ontknoping samen. In ויבא en ויגד is het subject Joab, die a.h.w. de koning schijnt overrompeld te hebben. Want in יקרא is David de handelende persoon. Heeft hij geen bezwaren geopperd? Zat hij eigenlijk al op een bode van Absalom te wachten en heeft hij diens verzoek aan een innerlijke omkeer ten goede toegeschreven? Al dergelijke vragen blijven onbeantwoord. David laat Absalom roepen. Deze komt en volbrengt eerbiedig het ceremoniëel van de gewone begroeting (waarbij in de M.T. na לו het in de LXX bewaarde ותפל schijnt te zijn uitgevallen, vgl. vs. 22; 9 : 6; I 25 : 23) zonder een woord van boete of berouw, waarna David hem een kus geeft als teken van volledig herstel in zijn gunst en dus ook van zijn koninklijke vergeving, vgl. Gen. 45 : 15. Zo is de vrede hersteld. Maar geheel bevredigend is het verloop der dingen niet. Heel de houding van David in dit caput kenmerkt zich door wankelmoedigheid. Hij ontwijkt stelselmatig de rechtsvraag, en als hij door anderen tot een beslissing gedreven wordt, laat hij zich meer leiden door zijn gevoel dan door Gods heilige eisen. Maar door aldus de weg van de minste weerstand te kiezen heeft hij juist de verdere vervulling van de 12 : 10 vv. uitgesproken bedreigingen bevorderd. „Waar de ene misdaad ongestraft blijft, maakt de andere zich ruim baan" (Langman). En voor de brede uitweiding van Gutbrod over het feit dat „der selbst Begnadigte Gnade walten liesz", bevat cap. 14 geen enkele grond.

HOOFDSTUK 15

Absalom ontketent een opstand tegen David; deze trekt zich terug uit Jeruzalem

Met het oog op de tijdsaanduidingen in vss. 1 en 7 beginnen we met enkele opmerkingen van chronologische aard. Het is duidelijk dat vs. 1a ziet op een tijdstip kort na Absaloms terugkeer aan het hof. Het in vs. 7 genoemde tijdstip valt vier jaar later (zie bij vs. 7). Het door Amnon tegen Tamar gepleegde misdrijf (13 : 1—22) zullen we niet lang na Salomo's geboorte (12 : 24 v.) moeten dateren. Als wij hiervoor het jaar 991 v. Chr. aannemen (zie Lijst), valt Amnons dood twee jaar later (13 : 23), dus in 989. Absaloms driejarig verblijf in Gesur (13 : 38) wordt gevolgd door de twee jaar vóór zijn toelating aan het hof (14 : 28), die samen met de vier jaren uit vs. 7 ons brengen tot (989 — 9 =) 980 v. Chr. In deze berekening zijn enige onzekerheden, omdat de opgaven wrsch. niet steeds volle jaren bedoelen, maar veel verschil maakt dit niet. Tot een lager jaartal afdalen, is niet raadzaam. In 980 werd David 60 jaar en stellig is hij bij Absaloms opstand niet ouder geweest (zie bij 24 : 1). Laatstgenoemde kan als Davids derde zoon reeds in 1008 of 1009 te Hebron geboren zijn en is dan bij Amnons dood 20 jaar of iets jonger geweest en bij zijn opstand tegen de 30 jaar, juist ongeveer de leeftijd waarop men zich kan voorstellen, dat hij gemeend heeft wel als troonpretendent te kunnen optreden.

1—6. *Absalom zoekt de volksgunst*

ויהי enz. — vgl. bij 13 : 1. Absalom gaat zich al spoedig gedragen als de toekomstige troonopvolger. ויעש heeft, gelet op de uiteenlopende objecten, de algemene zin: zich voorzien van, zich aanschaffen. Dit geldt dan niet alleen voor de *wagen en paarden,* maar ook voor de *vijftig mannen,* die hij in dienst nam om te lopen לפניו, nl. terwijl hij in de wagen gezeten door de straten reed. De vertoning van deze vorstelijke praal was iets nieuws, dat welbeschouwd niet goed paste bij een Israëlietisch vorst (zie Deut. 17 : 16 v.), wellicht was afgezien van zijn heidense grootvader (Hertzb); het gaf echter op zichzelf nog geen grond voor enige verdenking. Het was een geschikt middel om zich populair te maken bij de menigte, die graag pracht en praal ziet. Vandaar dat Absaloms optreden (reeds door Samuël met vooruitziende blik getekend, I 8 : 11 v.) later navolging vindt bij zijn jongere broeder Adonia, 1 Kon. 1 : 5. Een nog meer rechtstreeks werkende methode om de gunst van het publiek te winnen vermelden de volgende vss.; והשכים en ועמד slaan omnium consensu niet op een einmalig feit, maar beschrijven een door Absalom aangenomen gewoonte; de waw cop. met perf. duidt aan, dat het nu over iets anders gaat dan vs. 1: *ook stond hij geregeld vroeg op en ging terzijde van de weg naar de poort staan.* על־יד en אל־יד (14 : 30) schijnen elkander af te kunnen wisselen. השער is I 4 : 18; Deut. 21 : 19 de poort van de stad, waar recht gesproken werd door de oudsten, vgl. Amos 5 : 10, 15, maar het is de vraag of deze hier bedoeld is (De Groot: de noordelijke poort van Jeruzalem, maar waarom juist deze?). Keil, Schulz en Hertzb denken aan de poort van Davids paleis

of van een regeringsgebouw; het meest waarschijnlijk is de poort (het poortgebouw) van de עיר דוד, die alleen aan de noordzijde toegankelijk was, zie 5 : 9; 6 : 16. Zie hiervoor Galling, art. Tor. Het vroeg opstaan was nodig om de mensen te ontmoeten nog voordat zij binnen waren. Blijkbaar werd er in de voormiddag rechtszitting gehouden. Over de zinsbouw na ויהי zie Ges-K § 111 g: כל־האיש is „Aequivalent eines vollständigen Satzes". Wij kunnen deze Satz niet zonder conj. weergeven, nl.: *wanneer iemand — wie dan ook — die een rechtszaak had enz.* Schulz wil met beroep op de LXX het lidwoord vóór איש schrappen, maar Ges-K § 127 b noot zegt: כל־האיש = jedermann. לבוא is afhankelijk van ריב: een zaak om ermee naar de koning te gaan; wij moeten een verbum fin. gebruiken ... *tot de koning wilde komen om een rechtsbeslissing.* משפט is hier het best te nemen als een concrete juridische uitspraak, vgl. Deut. 16 : 18; 25 : 1. Nu volgt de hoofdzin ויקרא enz. In כל is reeds gezegd, dat hij dit met iedereen deed: *dan riep hij hem aan.* אי מזה ook 1 : 3, 13 = waarvandaan, hier nader bepaald door עיר, dus *uit welke stad?* Het gesprek is niet volledig weergegeven, want uit het vervolg blijkt dat de aangesprokene ook verteld heeft (דבריך vs. 3), waarvoor hij zich tot de koning wilde wenden. Het slot van vs. 2 is te beschouwen als voorzin bij vs. 3, op deze wijze: ויאמר = *wanneer hij zeide .... dan zeide Absalom enz.* De woorden מאחד enz., lett. *uit een van de stammen van Israël* zijn natuurlijk door niemand letterlijk zo gesproken, want daarvan zou Absalom niets wijzer geworden zijn. Het is de auteur die aldus de verschillende antwoorden samenvat (vgl. Caspari). omdat het er niet zozeer op aan komt welke stam (of stad) genoemd werd. Mede daarom is het gevoelen van VdBorn en Hertzb af te wijzen, dat „Israël" hier staat in tegenstelling met Juda, en dus alleen op de „Nordstämme" doelt. Hiervoor is geen enkele positieve aanwijzing. Integendeel is het juist Absaloms bedoeling zich bij àllen bemind te maken (vs. 6); hij maakte geen onderscheid. Er kwamen ongetwijfeld ook wel klagers uit Juda (vgl. 14 : 4), die hij niet minder vriendelijk behandelde, zie verder bij vss. 7—9.

Absaloms gedragslijn is deze, dat hij de mensen gelijk geeft *(uw betoog is goed en juist)*, maar de rechtspraak in discrediet brengt. נכח ook in Spr. 8 : 9 van woorden (אמרי־פי, vs. 8, vgl. Spr. 24 : 26), waarvan de juistheid volkomen doorzichtig is. דבריך duidt niet de zaak zelf aan (dan zou sing. vereist zijn), maar de voorstelling, die de man ervan geeft (Caspari, De Groot). Terecht wijzen de comm. erop, dat Absalom niet van de koning zelf kwaad spreekt. Indirect treft het verwijt hem echter wel; מאת המלך — vanwege of *van de zijde van de koning is er niemand, die u gehoor geeft,* m.a.w. de koning heeft geen adviseurs, die ernstig aandacht wijden aan wat gij zegt. Waarschijnlijk werden de mensen, die meenden door de locale rechter verongelijkt te zijn, niet steeds door de koning zelf te woord gestaan, maar door een der raadsheren of ambtenaren, waarbij zij de indruk kregen, dat hun zaak niet serieus werd behandeld en dat zij feitelijk werden afgescheept. Er zal (evenals ten tijde van Mozes, Ex. 18 : 22, 26) onderscheid gemaakt zijn tussen moeilijke, ingewikkelde zaken (als bv. die in 14 : 4 vv.) en andere van minder belang. In elk geval is te verstaan, dat velen ontevreden waren over een bepaalde uitspraak. Bij hen zaaide Absalom wrevel t.o.v. het bestaande regime, terwijl hij de wens uitte מי ישמני = wie zal mij aanstellen?: *stelde men mij*

maar aan, zie over מי in Wunschsätze Ges-K § 151 a. שפט — hij spreekt niet van het konings-, alleen van het rechtersambt, maar vertrouwt dat de mensen „diesen Gedanken weiter ausspinnen werden" (Schulz). Of i.p.v. עלי ook hier אלי is te lezen (BH) is twijfelachtig (zie boven bij vs. 2) het staat met nadruk voorop: *als dan tot mij zou komen* enz. משפט hier bijna synoniem met ריב, maar meer algemeen: een proces. De Nachsatz is 'והצ — *dan zou ik hem recht verschaffen.* Méd zegt hiervan: „Cést déja tout l'art des procédés electoraux modernes". Absalom poseert als de volksvriend bij uitnemendheid. Vs. 5 vermeldt dienaangaande nog een geste van nederbuigende vriendelijkheid. והיה, vgl. 14 : 26, kan onvertaald blijven. בקרב enz. — ook dit vond plaats buiten de poort met de personen, die kwamen om recht te zoeken. De voorname prins met zijn vorstelijke gestalte (zie 14 : 25 v.) en kledij had zeker aanspraak op eerbiedige hulde, maar hij wijst deze af. ושלח enz. — *dan strekte hij de hand uit, greep hem* om zo de buiging te verhinderen, maar hief hem bovendien tot zich op *en kuste hem.* Dit was „ein Verhalten, das die sozialen Unterschiede zu unterdrücken schien" (Hertzb). Inderdaad meende Absalom er niets van en had hij alleen zichzelf op het oog; alles kwam voorts „aus reiner, kalter Machtgier" (Schneider). Maar de gewone man doorzag dit niet en gewaagde ervan in zijn woonplaats. ויעש enz. — toen Absalom eenmaal met dit nederigheidsbetoon begonnen was, moest hij wel כדבר הזה = volgens deze handelwijze, dus *evenzo* handelen *met alle Israëlieten* enz.; למשפט — als in vs. 2. Het resultaat is uitgedrukt in 6b. ויגנב את־לב — deze uitdr. komt verder alleen voor in Gen. 31 : 20, doch heeft daar vlg. de gewone opvatting de bet. misleiden (zo bv. de N.V.). Volgens Smith, Schulz, De Groot e.a. moet dat ook hier het geval zijn. Schulz zegt: „er täuschte sie über seine wahre Gesinnung". Dit is stellig i.o.m. de feiten, maar naar alle waarschijnlijkheid toch niet de bedoeling van deze zinsnede. Lettende op de gehele samenhang is veeleer aan te nemen, dat de auteur wil zeggen, dat Absalom de harten van de Israëlieten voor zich wist te winnen, hetgeen dan weer verklaart hoe hij bij zijn poging tot rebellie zo grote bijval kreeg. Dat hij niets meende van zijn vriendelijkheid, is voor het verhaal van secundaire betekenis. Von Meyenfeldt, die breedvoerig deze plaats bespreekt, verwerpt de bet. „misleiden" beslist (ook voor Gen. 31 : 20). Toch zegt hij dat wat Absalom deed met bedrog gepaard ging en dáárom גנב (= roven) genoemd wordt. M.i. is dit niet juist en is het gebruik van גנב zo te verklaren, dat Absalom de harten der Israëlieten niet op deze manier voor zich had mógen winnen. Hij ontstal ze aan de wettige koning David. Het was dan ook volstrekt niet onschuldig wat hij deed. Terecht verwerpt Von M. de matte vertaling van Caspari: „Absalom beeinfluszte so die Stimmung der Israeliten", maar ook zijn eigen vertaling lijdt aan bloedarmoede: „Alzo was Absalom erop uit het vertrouwen van de mannen van Israël te roven". Het Hebr. is veel krachtiger, te meer nog omdat hier de piᶜel gebruikt wordt (in Gen. 31 qal), hij was er niet slechts op uit, maar inderdaad *stal hij het hart van de mannen van Israël,* aldus Keil, Leimb, VdBorn, Hertzb; Méd vert. séduisait, maar zegt in zijn annotaties: „il les faisait siens". Daar een en ander op de openbare weg plaats vond (en niet „im geheimen", zoals Gressmann meent), is het alleen maar bevreemdend, dat David zijn zoon hierin ongemoeid heeft laten begaan.

7—9. *Absalom vraagt verlof voor een tocht naar Hebron*

Over מקץ zie 14 : 26. In ארבעים schuilt een moeilijkheid, maar toch niet van heel ernstige aard, omdat het getal in elk geval onjuist moet zijn (de door Ehrlich voorgestelde „oplossing" om veertig dagen te lezen kan nauwelijks serieus genomen worden, daar deze termijn veel te kort is om een algemene opstand voor te bereiden), terwijl althans enkele oude tekstgetuigen (ed. Lag. van de LXX, Pesj. e.a. zie Schulz en BH) pleiten voor ארבע שנים als oorspr. lezing. Ter verklaring van de schrijffout wijst Hertzb op de mogelijkheid van „verkehrtes Hören", waardoor „die Endungen verwechselt" werden, althans inzoverre de uitgang ־ִים bij het telwoord terechtkwam. Schulz wijst op het feit, dat de term „veertig jaar" meer frequent is dan *vier jaar*. De terminus a quo moet zijn het tijdstip der verzoening van David en Absalom (14 : 33), want de tijdsbepaling in vs. 7 is ondergeschikt aan die in vs. 1 (zie boven), men kan dus niet gaan rekenen vanaf Absaloms terugkeer in Jeruzalem (14 : 23 v.), ook al omdat hij in de daarop volgende twee jaren (14 : 28) geen gelegenheid kreeg voor het vs. 1—6 beschreven publiek optreden. Zonder twijfel heeft Absalom in deze vier jaren nog wel andere activiteiten ontwikkeld dan de genoemde, doch de tekst bewaart daarover het stilzwijgen, al valt uit vss. 10 v. wel iets af te leiden. Absaloms verzoek aan zijn vader klinkt nog onschuldiger dan dat van 13 : 24 v. Voor enige achterdocht was des te minder aanleiding, daar Absaloms begenadiging alweer zo lang geleden was. Absalom weet „seine Stunde abzuwarten" (Schneider). אלכה נא — hij verzoekt dringend te mogen gaan met het doel: ואשלם *opdat ik mij kwijt van mijn gelofte*. שלם pi. met נדר als object is het betalen of vervullen van een gelofte, hetgeen veelal gepaard ging met of bestond in het brengen van offeranden, Jes. 19 : 21; Nah. 1 : 15 (M.T. 2 : 1); Ps. 116 : 17 v., waarop dan vaak nog een offermaal volgde, vs. 8, vgl. Lev. 7 : 16. Waarheen Absalom gaan wil, staat niet reeds bij אלכה, maar eerst in de relatieve zin, die besluit met בחברון. Versch. comm. hebben op grond van deze eigenaardige plaatsing nauw verband gelegd tussen de naam Hebron en de onmiddellijk voorafgaande naam Jahwe. Zo vert. Smith „the Jahwe of Hebron", wat zeker niet juist is, want יהוה is niet een subst. in statu constr. (dit geldt ook t.o. Hertzb met zijn „dem Herrn von Hebron", alsof er in het Hebr. בעל stond!). Schulz, De Groot en VdBorn vervallen niet in die fout, maar beschouwen Jahwe te (of: in) Hebron toch wel als één begrip, dit met verwijzing naar I 1 : 3, waar בשלה = te Silo volgt op de Godsnaam יהוה צ'. De Groot zegt dat er voor Absalom wel verschil geweest moet zijn tussen de Jahwe van Jeruzalem en die van Hebron en stemt in met de vrij sterke uitspraken ter zake bij Noordtzij, Gods Woord[2] blz. 369. Men legt dan echter in de uitdr. veel meer dan zij bedoelt te zeggen. Noordtzij zelf vertolkt haar aldus: „de God die zich te Hebron bijzonder openbaart". Welnu, deze vertolking ontmoet geen enkel bezwaar, als men haar aldus verstaat: de God die zich in de historie te Hebron geopenbaard heeft en daar nog steeds in een bepaald heiligdom vereerd wordt. Zo kan ook de uitdr. in I 1 : 3 verklaard worden. Maar dan behoeft er nog niet in te liggen een aan het Kanaänietisch heidendom ontleende localisering van de godheid, evenmin als dit het geval is in Gen. 35 : 1 (waar God zelf spreekt) of vs. 3 in Jakobs

mond, zie de authentieke toelichting in hetzelfde caput vss. 7, 15. In Davids tijd was de cultus nog niet sterk gecentraliseerd en in Absaloms mond kan de uitdrukking zeer goed een verkorting zijn van „Jahwe, die te Hebron een heiligdom heeft", of: in zijn heiligdom te Hebron. Dat daar een heiligdom van Jahwe was, waar God zich aan Abraham had geopenbaard, Gen. 13 : 18 en waar David ruim 7 jaar gewoond had, spreekt vanzelf, zie blz. 87. Over de reden waarom Absalom zijn gelofte te Hebron wilde vervullen zie bij vs. 9. Nog zij opgemerkt dat het strikt genomen niet bewijsbaar is, dat בחברון zo nauw met ליהוה verbonden moet worden; volgens Caspari „warnen die Akzente" daar tegen. De opvatting is ook toelaatbaar dat het eigenlijk bij de gehele zin hoort en aanduidt „waar heel het verzoek op uitloopt" (aldus J. Ridderbos, Israël en de Baäls[2]), 1928, blz. 61 en 88); Leimb, Caspari, Méd e.a. plaatsen in hun vert. de woorden „in Hebron" dan ook bij het begrip „heengaan" of „vervullen" (zo de N.V.). Een sterk argument voor deze opvatting (waarop Ridderbos t.a.p. ook met nadruk wijst) is dat Absalom in zijn woordelijke herhaling der gelofte, vs. 8, de naam Hebron niet noemt. Men kan dit geredelijk zo verklaren, dat de auteur dit niet nodig vond, omdat de plaatsnaam juist genoemd was, maar indien de hier bestreden opvatting (van De Groot enz.) juist was, had ook in vs. 8 de volledige naam „Jahwe te Hebron" moeten gebezigd zijn (Smith e.a. menen dat dit inderdaad gebeurd is, maar op zeer zwakke grond, zie BH). Vs. 8 is overigens duidelijk. Het geeft de motivering van Absaloms verzoek. בארם versterkt nog de gedachte dat hij destijds in den vreemde was, in het gebied der Arameeërs, zodat hij ook van de eredienst van Jahwe was uitgesloten. Over de ligging van גשור zie bij 3 : 3. ישיב is vóór het volgende ישיבני volkomen overtollig (alleen Keil handhaaft het) en is ongetwijfeld door een verschrijving ontstaan uit de inf. abs. השב, zoals o.a. de LXX moet gelezen hebben, zie BH. De gelofte heeft in haar bouw wel enige overeenkomst met die van Jakob, Gen. 28 : 20, zoals in versch. comm. wordt opgemerkt, maar er is méér verschil, m.n. in het eigenlijke gelofte-element, dat bij Jakob heel zijn leven omvat, bij Absalom slechts een incidenteel eerbetoon aan Jahwe. ועבדתי kan hier — zoals Schulz terecht opmerkt — niet eenvoudig vereren of dienen betekenen, want Absalom diende Jahwe reeds, althans uitwendig. Het is trouwens de algemene opvatting dat we bij 'ע moeten denken aan een offerfeest, LXX heeft λατρευσω, Vg sacrificabo, evenals in Ex. 3 : 12; 7 : 16; 10 : 26 het geval is. Het is heel goed mogelijk dat men in Hebron evenals in Bethlehem, I 20 : 6, elk jaar een offerfeest hield en dat Absalom van deze gelegenheid gebruik wil maken om zijn z.g. gelofte te vervullen. Dit sloot dan tegelijk zoiets als een bedevaart in, waaraan meer personen konden deelnemen, vs. 11. In het verzoek lag dan ook niets dat David kon verwonderen, zie Gispen, De Gelofte IV in G.T.T. 1961, blz. 101 v. Toch had de overeenkomst met een vroeger verzoek óók i.v.m. een feest, zie 13 : 24 vv., hem tot voorzichtigheid moeten manen. Maar David is blind voor Absaloms valsheid en de idee van een dankoffer voor Jahwe stemt zozeer overeen met zijn eigen religieus leven, dat hij gaarne zijn toestemming geeft. ויקם enz. — Absalom breekt terstond op en gaat naar Hebron.

Merkwaardig is dat terwijl vele oudere comm. als motieven voor Absalom om Hebron te maken tot het uitgangspunt van zijn opstand wijzen

op het feit dat hij er geboren was, en op de (veronderstelde) ontevredenheid der burgers van Hebron over de verplaatsing van Davids residentie naar Jeruzalem (aldus bv. Keil, Budde, Gressmann, Schulz, Leimb), daarentegen VdBorn en Hertzberg aannemen, dat Absaloms aanhang vooral in de noordelijke stammen gevestigd was, zie reeds bij vs. 2. Volgens Hertzb is het zelfs „deutlich dasz es dem Absalom entscheidend an den Israeliten im engeren Sinne liegt; die Judäer will er wenigstens neutral halten". Hij beroept zich voor zijn gevoelen op een art. van A. Alt in Kleine Schriften II, 1930 getiteld „Die Staatenbildung der Isr. in Palästina". Alt betoogt met nadruk op blz. 57 v. dat alleen „Israël" (in enger zin) tegen David is opgestaan en dat Juda daarbij neutraal is gebleven. Hij zegt daarbij o.m. dat er geen sprake is van een huldiging van Absalom door de Judeeërs, en dat „nur das Signal an Israel von dort aus (nl. uit Hebron) gegeben" is. Maar dit is dwaasheid. Hoe zou Absalom als verzamelplaats van zijn aanhangers en uitgangspunt van zijn opmars een stad gekozen hebben in een neutraal gebied, op verre afstand van de stammen, die hij liet oproepen om zich achter hem te scharen, vs. 10? En zouden de velen die zich te Hebron bij hem voegden (vs. 12) dan uitgerekend niet uit Hebron en niet uit de stam Juda geweest zijn? Absalom was ten slotte ook uit die stam en stond de niet-Judeeërs niet nader dan David. Als Alt gelijk had, had hij beter bv. naar Sichem kunnen gaan en vandaaruit opereren. Het feit dat Absalom Hebron gekozen heeft, spreekt zo duidelijk dat er geen verder bewijs nodig is. Achitofel was trouwens ook uit Juda, zie vs. 12, hetzelfde geldt van Absaloms krijgsoverste Amasa, zie 17 : 25. Het enige argument dat Alt aanvoert is dit: het is zeer onwaarschijnlijk dat „Israël" bij de opstand van Absalom de ideële, Juda insluitende, betekenis zou hebben en bij de opstand van Seba opeens alleen de noordelijke stammen zou aanduiden. Maar duidelijk blijkt dat zich pas na de strijd een tegenstelling tussen „Israël" en „Juda" openbaart, 19 : 40 vv. (M.T. 41 vv.), terwijl dit in cap. 15—18 nog niet het geval is. Zie hierover mijn *Koningschap* § 5 e.

10—12. *Samenzwering te Hebron*

Vs. **10** is op zichzelf volkomen duidelijk, maar als men in וישלח enz. een voortzetting van het verhaal ziet en vert. „toen zond Absalom enz.", krijgt men geen juiste voorstelling van de gang van zaken. Deze kan toch niet zo geweest zijn, dat Absalom pas toen hij zelf naar Hebron vertrok om zich daar tot koning te laten uitroepen, מרגלים heeft uitgezonden. De gewone bet. van רגל pi. is verkennen, verspieden, zie bv. 10 : 3; I 26 : 4. De taak van deze mannen was dan ook omnium consensu niet alleen om een boodschap over te brengen, maar allereerst om de stemming in het volk te peilen en vast te stellen, op wie men in geval van opstand kon rekenen. Ook zullen zij daarvan toch wel enig rapport hebben uitgebracht, aleer tot de beslissende stap besloten werd. In elk geval is dit geen werk van enkele dagen, maar van vele maanden. Er moet ook blijkens vs. 12 al een grote schare ingewijden bestaan hebben, anders had Achitofel er zijn hals niet aan gewaagd. Daarom is het impf. cons. hier op te vatten als plusqu. (voorbeelden bij Ges-K § 111 q), hoe beslist dit ook door Keil wordt afgewezen. Zeer zeker bevat 10b de voorlaatste opdracht (het láátste sein is het hoorngeschal zelf), maar de auteur vat in vs. 10 al het vooraf verrichte werk met deze opdracht samen. Toen Absalom de stad verliet, moeten zijn boden reeds onderweg geweest zijn, daar zij niet in de onmiddel-

lijke nabijheid van Jeruzalem, maar op grote afstand hun contactpersonen moesten opzoeken met de boodschap כשמעכם enz.; Schulz neemt aan dat zij ook zelf het hoornsignaal gaven. Dit is mogelijk maar zij moesten toch wachten, tot zij het van een naburige plaats hoorden. Zo moest het zich voortplanten van dorp tot dorp. Hun taak was dan om in het openbaar om te roepen: מלך enz. De vooropstelling van het verbum in perf. duidt het historische gebeuren aan: *Absalom is koning geworden in Hebron,* aldus Keil, Leimb, VdBorn, De Groot, Hertzb, vgl. 1 Kon. 1 : 11, 13; 2 Kon. 9 : 13, en zie J. Ridderbos in Vet. Test. IV, blz. 87—89. Zij moesten daarmee Absaloms kroning verklaren tot „an accomplished fact" (Smith), dat elk eenvoudig had te aanvaarden.

Vs. **11** vermeldt dat met Absalom *tweehonderd mannen* uit Jeruzalem naar Hebron gingen. Zij waren קראים, door Absalom voor het offerfeest genodigden (vgl. vs. 8). Dit gebeurde stellig wel meer en behoefde geen argwaan te wekken. Een nadere bepaling is הלכים enz. — zij maakten de tocht te goeder trouw (VdBorn, Méd); לתמם wordt door De Groot vertaald „om hun heilige handelingen te verrichten". Maar deze bet. is voor תם zonder analogie en de context wijst ook in een andere richting. תם bet. volkomen zijn, maar dan ook in bepaalde samenhang; onberispelijk, onschuldig zijn, bv. Ps. 7 : 9; 19 : 14. Vandaar dat bv. Schulz vert. „in ihrer Unschuld". De meeste comm. en vert. hebben een synonieme uitdrukking. De bedoeling moet zijn, dat zij niet met Absalom in het complot waren, wat dan nog nader bevestigd wordt door ולא enz. Door כל vóór דבר wordt de uitdr. des te sterker: *in het geheel niets*. Het spreekt echter wel vanzelf, dat Absalom hen met zorg had uitgekozen en kon verwachten, dat zij — voor de keus geplaatst — bereid zouden zijn hem als koning te erkennen. Juist uit hun onwetendheid blijkt hoe voorzichtig Absalom was te werk gegaan, door niet binnen Jeruzalem zijn vertrouwensmannen te zoeken. Eén van deze wordt genoemd in vs. 12. Zijn naam אחיתפל (= mijn broeder is dwaasheid) wordt wegens de ongunstige betekenis door Schulz e.a. wel voor een „Entstellung" gehouden. Hertzb veronderstelt dat de naam eigenlijk אחיפלט luidde (= mijn broeder is redding, vgl. de naam Eliphelet, 5 : 16); men zou dan de consonanten plṭ omgezet hebben (met verwisseling van ט in ת) en de vocalen gewijzigd naar die van בשת — dit alles om Davids raadsheer wegens zijn verraad een smadelijke naam te bezorgen. Anderen gissen Achibaäl of Achija. We kunnen dit alles laten voor wat het is, feitelijke gegevens ontbreken, daar wij hem alleen onder deze naam kennen. וישלח kan vlg. Keil „entbieten" betekenen, maar daarvoor zou evenals 14 : 29 אל nodig zijn. Met het oog op de plaatsaanduiding מגלה moet er wel een verbum met die betekenis voorafgegaan zijn en is aan te nemen dat ויקרא vóór את-א' is uitgevallen (zie BH). Subject is Absalom. De LXX heeft ἀπεστειλεν cum dat. maar Vulg accersivit. Achitofel was afkomstig uit Gilo, dat volgens Joz. 15 : 51 in het gebergte van Juda lag en dat volgens Méd, Hertzb, VdBorn is te zoeken in Khirbet Dzjaloe, 10 km ten W. van Hebron. Ook de ligging van de andere steden uit Joz. 15 : 48—51 pleit daarvoor, zie echter bij 23 : 34. Daar Achitofel als יועץ דוד wordt voorgesteld, is af te wijzen het gevoelen, dat Achitofel niet meer in functie was, wijl hij in ongenade gevallen was (Schulz, Schneider, Hertzb). Dit is ook in strijd met 16 : 23, en het enig argument, dat men

aanvoert is, dat hij uit Gilo gehaald moest worden, dus niet te Jeruzalem vertoefde. Maar wat zegt dit? Achitofel kan zich immers tevoren naar Gilo begeven hebben, waar hij zijn woning had, 17 : 23. Zonder twijfel stond hij in het geheim reeds achter Absalom en is de datum van de voorgenomen opstand hem bekend geweest. יועץ ה׳ was een officiële titel, die slechts aan zeer weinigen toekwam, zie 1 Kron. 27 : 32 v., zodat het van vèrgaande perfiditeit getuigt, dat Achitofel Davids vertrouwen geschonden en met Absalom gemene zaak gemaakt heeft. Hoe pijnlijk dit David getroffen heeft, komt wrsch. tot uiting in Ps. 41 : 10; 55 : 13—15. Achitofel „est le type achevé du traître et la figure de Judas l'Iscariote" (Méd). Het gedrag van hem t.o. David moet een bepaalde oorzaak gehad hebben en deze wordt veelal gezocht in een diepgeworteld wraakgevoel vanwege Davids misdaad, tegen Bathséba en Uria begaan (cap. 11), want uit 23 : 34 blijkt dat haar vader Eliam een zoon van Achitofel was. Gressmann zegt bv.: „Als Groszvater Bathsebas war er der Feind Davids". Maar zo vanzelfsprekend was dit toch niet, en het is merkwaardig dat juist hier op deze verwantschap absoluut niet gezinspeeld wordt, terwijl Achitofel voor de lezer nog een vreemde is. Bovendien is Bathséba tot Davids wettige gemalin verheven „und an dieser Ehre werden ihre Verwanten mit gezehrt haben" (Schulz). Met zekerheid kunnen we hier dus niet spreken.

בזבחו enz. moet een tijdsbepaling zijn bij het voorafgaande verbum; het suffix kan alleen op Absalom slaan, vgl. vss. 8 v., en de uitdr. duidt dus het tijdstip aan *dat hij de offers zou brengen*. Er is geen tekstcrit. grond om vooraf in te lassen ויהי עמו = en deze was bij hem, aldus BH, VdBorn. Het blijkt dat er dus inderdaad een offerfeest gehouden word, en wijl het ongetwijfeld de bedoeling was om bij de daaraan verbonden maaltijd Absalom tot koning uit te roepen (vgl. de maaltijd van Adonia bij zijn staatsgreep, 1 Kon. 1 : 9, 19, 25), moest Achitofel erbij tegenwoordig zijn. Ieder kon dan zien, dat hij het met Absalom hield, waardoor het succes van Absaloms aanslag op de troon verzekerd scheen. Door Achitofels steun kreeg de beweging des te meer aanzien en het is stellig mee daaraan te danken, wat 12b zegt ויהי enz.

Hier wordt het resultaat van Absaloms actie getekend (Keil): en de samenzwering (קשר ook 1 Kon. 16 : 20) werd sterk, wij zeggen: *zo werd het een machtige samenzwering* (N.V.). Dat zij terstond na haar openbaar-worden nog in kracht toenam, zegt het slot, een Umstandssatz, waarin het part. הולך en het adj. רב het predicaat vormen (Ges-K § 113 g). Het subj. העם ziet op de mannen, die zich bij Absalom aansloten, dus: *het volk dat met Absalom ging nam voortdurend toe in aantal*. Het is ondenkbaar dat hierbij geen mannen uit Hebron en omgeving geweest zouden zijn. Indien dit zo was, zou het zeker vermeld zijn; dit geldt ook voor het geval dat het volk van Hebron en omgeving getoond had Absaloms streven te veroordelen. Vermoedelijk slaan de slotwoorden van vs. 12 op hetgeen plaats vond tijdens Absaloms opmars naar Jeruzalem. Maar noch aan die opmars, noch aan de proclamatie tot koning wordt een woord gewijd. Het bericht is extra sober, de draad wordt (afgedacht van vs. 37 slot) eerst in 16 : 15 weer opgenomen.

13—17. *David ontwijkt de strijd en verlaat Jeruzalem*

המגיד — duidelijk voorbeeld van het gebruik van het lidw., waar wij ons meer onbepaald uitdrukken, zie Ges-K § 126 q r; in dit geval kan men nauwelijks spreken van „een bode", want dit veronderstelt dat hij door een ander gezonden was. Iemand die de koning trouw gebleven is komt bij hem binnen (ויבא) en brengt de tijding היה enz. Gelet op Davids reactie moet dit bericht méér inhouden dan dat „de stemming" van Israël „is ten gunste van Absalom" (De Groot, vgl. Caspari). Dit is veel te tam voor zulk een jobstijding. Het voorop staande perf. betekent dat er een bepaald feit heeft plaats gevonden: *Israëls manschap heeft voor Absalom partij gekozen.* לב kan aanduiden dat zij dit met hart en ziel gedaan hebben maar het wordt wel onvertaald gelaten, bv. in de N.V.; hun gezindheid bleek uit hun daden, nl. dat zij zich achter Absalom geschaard hadden, misschien nog juister: dat zij het met hem hielden; dezelfde uitdr. (zonder לב) in 2 : 10, vgl. I 12 : 14. איש is hier zakelijk vrijwel = כל (De Groot: alle Isr., Von Meyenf.: ieder in Israël). Met negering van het feit dat de auteur de woorden van een tijdgenoot van David citeert nemen Schulz, Leimb, Schneider en Hertzb aan dat ישראל alleen de noordelijke stammen aanduidt. Men schijnt dit zo vanzelfsprekend te achten, dat argumenten overbodig zijn, het is echter hier evenmin het geval als in 17 : 11, de uitdr. „omvat alle stammen" (De Groot, vgl. Caspari), zie overigens bij vs. 2 en vs. 9. Onjuist is Hertzb's gevoelen, dat David uit het bericht moest afleiden: „hier liegt kein Gewaltakt Absaloms vor, sondern" enz. Ware dit juist, dan had David niet behoeven uit te wijken. Dat Absalom wel degelijk zich van de troon wilde meester maken, is al gezegd in vs. 10 en blijkt duidelijk uit 16 : 15; vgl. 17 : 1. Overigens moet toegestemd worden, dat de alarmerende tijding uiterst beknopt is geformuleerd. David heeft haar echter goed begrepen en ook terstond geloofd. Misschien was hij toch niet zo geheel onvoorbereid als men gewoonlijk aanneemt. Smith kan wel gelijk hebben als hij zegt: „There must have been widespread dissatisfaction to justify the report, or even to make it plausible to David"; in dezelfde geest ook Hulst e.a.

Hoe dit zij, David toont grote tegenwoordigheid van geest en weet onmiddellijk wat hem te doen staat: Jeruzalem verlaten. ויאמר enz. veronderstelt dat hij eerst de toegesprokenen bij zich ontboden had. לכל־עבדיו — te denken is allereerst aan zijn naaste raadslieden en legeraanvoerders, niet alleen die aan het hof waren, maar ook elders in Jeruzalem, maar bovendien aan de gewone manschappen, voorzover aanwezig, vgl. vss. 17 v. Na het bevel קומו en de mededeling van zijn plan om met hen uit te wijken ונברחה volgt de motivering: כי enz., waarbij verzwegen is de gedachte: „als wij dat niet doen"; terecht vertaalt De Groot, N.V.: *want anders* enz., ongeveer evenzo de L.V., VdBorn, Méd. פליטה ook bv. Gen. 32 : 8 (M.T. 9): ontkoming, behoud. Na het bevel om ten spoedigste op weg te gaan volgt opnieuw een motivering met פן enz. Subjekt van ימהר en de volgende verba is Absalom, van wie David terecht aanneemt dat hij op Jeruzalem aanrukt. Als hij wèl haast maakt, zal het gevolg zijn dat hij hen inhaalt. De perfecta zijn alle drie consec. נשג, alleen in hif., de geijkte term voor inhalen, Gen. 44 : 4; Joz. 2 : 5. In 14 : 14 werd de nif. van נדח gebezigd, hier de hif. volgens Kö.Wb „treffen lassen";

dit is eigenlijk te zwak voor een stam, die „stoten" betekent, beter: *verderf over ons uitstorten.* והכה enz. vooral in Jozua zeer frequent voor het aanrichten van een slachting zonder iemand te sparen, bv. Joz. 10 : 28—39; Hertzb: „mit blankem Schwert". Het slot van vs. 14 zegt duidelijk dat David de stad een bloedbad besparen wil, alleen Smith bestrijdt dit, maar zonder grond. Hij zegt dat het David om zijn eigen veiligheid te doen was; inderdaad maar dit sluit overweging van het belang van Jeruzalems bevolking niet uit. Zelf was de koning niet voorbereid op een verraderlijke aanval, maar ook Jeruzalem was niet voorbereid op een beleg (Klost); een nevenmotief kan ook geweest zijn, dat David niet zeker wist of er binnen de stad geen verraad school (vgl. Keil). Nog andere overwegingen worden in sommige comm. geopperd, maar alleen wat de tekst zelf noemt staat vast. Het antwoord van Davids dienaren is samen te vatten in een „tot uw dienst" Zij stellen zich allen, hoofd voor hoofd (vgl. het suff. sing. in אדני), onvoorwaardelijk tot zijn beschikking en zijn bereid zijn bevelen uit te voeren en met hem te trekken. Misschien niet toevallig is dat David tot driemaal toe in vs. 15 המלך heet. Inderdaad openbaart hij zich in heel zijn houding en optreden als een echte koning. Hoewel zwaar getroffene versaagt hij niet, maar beheerst de situatie. Hij is in de verste verte niet „kopflos" (Löhr, bij Caspari geciteerd en bestreden, blz. 567). „David zeigt sich an diesem Unglückstag von wirklicher Grösze" (Hertzb), vgl. ook Gutbrod, blz. 184 v., 188, en zie bij vss. 25 v. en 34 v.

Dit blijkt ook uit de schikkingen die hij treft. Bij ויצא vs. 16 is te denken aan het verlaten van zijn paleisburcht, waar hij zijn dienaren heeft ontvangen. Met כל־ביתו is zijn gehele familie aangeduid, vrouwen, kinderen en dienstpersoneel. Deze zijn hem het naast en stellig zouden Absaloms halfbroeders onder zijn bewind niet veilig geweest zijn (vgl. Hertzb). ברגליו wil niet zeggen dat zij te voet gingen, zoals LXX, Vg en Méd vertalen, maar blijkens I 25 : 27; Richt. 4 : 10, 15; 8 : 5 is de bedoeling dat zij onmiddellijk achter hem kwamen, N.V.: *volgde hem op de voet.* Of zij liepen of reden is van bijkomstig belang. ויעזב enz. — wie wrsch. geen gevaar lopen en hem ook niet zo na aan het hart liggen, bovendien een onnodige belemmering bij de vlucht konden opleveren, waren עשׂר enz. *tien bijvrouwen,* die daarom werden achtergelaten. Schulz en VdBorn vertalen met het lidwoord, maar dit ontbreekt in de M.T. en de nota accus. את berust vermoedelijk op een vergissing (volgens Ges-K § 117 d „fälschlich eingetragen aus 20 : 3"). Over het aantal van Davids bijvrouwen (Méd „femmes de second rang") is tevoren nergens gesproken, zie 5 : 13. In de opdracht die David aan deze vrouwen gaf, nl. לשׁמר הבית, komt uit dat hij rekening hield met de mogelijkheid van zijn terugkeer (zie vs. 25), maar wordt tevens „geheel ongedacht de mogelijkheid geschapen voor de vervulling van Nathans voorzegging in 12 : 11" (Schelhaas). Dat 16b door een latere hand zou zijn ingelast (Schulz, VdBorn) is een ongegrond vermoeden en het feit dat 17a veel gelijkt op 16a, kan dit niet aannemelijk maken. De samenhang wijst uit dat bij 17a te denken is aan het verlaten van de stad (vgl. Hertzb), en wel zo dat hij kwam in het Kedrondal (vs. 23) ten O. van de stad. We zijn hier dus in een verder stadium dan in 16a. Met כל־העם worden dan ook niet dezelfde personen (Keil, Schulz, VdBorn) bedoeld als met כל־ביתו,

maar allen die zich bovendien bij hem aangesloten hadden (De Groot: „al zijn manschappen") en die in vs. 18 groepsgewijze nader worden aangeduid, zo ook Hertzb. Daar vs. 24 ook priesters blijken in de stoet aanwezig te zijn, is het juister niet uitsluitend aan krijgslieden te denken. Er is geen grond om de tekst naar LXX (παντες οἱ παιδες αὐτου) of Vulg (omnis Israël) te wijzigen. Onze opvatting van 17a *(de koning trok de stad uit met al het volk, dat hem volgde)* wordt bevestigd door het slot: *en zij hielden halt bij het Huis-der-Verte.* Met opzet geef ik deze vertaling (of het Verre Huis, vgl. Jes. 13 : 5), omdat we blijkbaar met een vaststaande benaming te doen hebben. Indien bedoeld was „het verste huis" (Köh-B, evenzo verschillende commentaren), dan had er moeten staan הנית הרחוק מרחק is echter een subst. met de bet. Entfernung, distance, Ferne (zie de lexica). Overigens stemmen vrijwel alle comm. hierin overeen dat feitelijk bedoeld zal zijn „het laatste huis (nl. van Jeruzalem) aan de oostelijke zijde van de Zionsberg" (Hulst). De benaming moet gegeven zijn vanuit het standpunt der bewoners van Jeruzalem of Davidsstad. Het halt houden geschiedt natuurlijk op bevel van de koning, die alvorens de Kedron over te steken (vs. 23) zijn gevolg aan een korte inspectie wil onderwerpen. Het is beslist onjuist als VdBorn tot tweemaal toe spreekt van „een overhaaste vlucht" of als Van Maanen zegt dat hij „als een gebroken man" (blz. 137) de stad verlaat. VdBorn tracht ook op dit punt de auteur in discrediet te brengen door te beweren dat het defileren der troepen en de verschillende ontmoetingen, die David heeft (15 : 18—16 : 14) niet op realiteit kunnen berusten, omdat er geen tijd voor geweest is. Men doet met zulke uitspraken de gewijde schrijver onrecht. Ze zijn ook niet geheel i.o.m. VdBorns uitlating in hetzelfde verband dat Davids vlucht „een strategische terugtocht" genoemd kan worden. De beschrijving ervan laat ons weer de echte David zien, die in cap. 13—14 bijna uit het oog verloren was. — Terecht wijst De Groot de conjectuur van Dalman af, die lezen wil בית המרחב, zie Pal. Jahrb. XI blz. 49, 74; zij is evenmin verantwoord als die van Simons, die בית geheel wil schrappen en overigens met Dalman instemt dat bedoeld is het plein vóór de (oostelijke) Waterpoort, genoemd in Neh. 3 : 26; 12 : 37, zie Jerus. in the O.T. blz. 123, noot 2. Mede door het getuigenis der oude vertt. (LXX ἐν οἰκῳ τῳ μακραν, Vg procul a domo) is elke tekstverandering hier willekeurig.

18—23. *David monstert zijn gevolg; Ittai's trouw*

Volgens Kittel BH, VdBorn en Hertzberg is in 18a het part. עמדים te lezen, zodat gezegd zou worden dat al Davids dienaren aan zijn zijde bleven staan, terwijl de daarna genoemde groeperingen voorbij trokken (עברים aan het slot van het vers). Deze wijziging heeft veel aantrekkelijks (zowel omdat על־ידו dan beter te verstaan is als ook omdat we dan niet tweemaal hetzelfde part. hebben), maar toch is het zeer de vraag of zij ons de oorspr. tekst brengt, daar zij geen tekstcritische basis heeft. De LXX heeft naar het schijnt van vs. 18 een Doppelübersetzung (Schulz) en is overladen vol, maar op dit punt heeft zij παρηγον en de Vulg heeft ambulabant. De M.T. geeft trouwens een goede zin en veronderstelt dat de koning stand hield (vgl. het toneel in 18 : 4), terwijl

al zijn dienaren langs hem heen trokken. Bij עבדיו is niet alleen aan de hovelingen, zie vs. 14, maar m.h.o. op כל ook aan alle manschappen te denken, die in allerijl door Joab en Abisaï (vgl. 16 : 9 v.) verzameld waren. Keil ontkent dat er sprake is van defileren, maar volgens alle andere comm. wijst de samenhang (bv. vss. 17, 23, 24) onmiskenbaar in die richting, al sluit dit niet uit wat Keil zegt dat Davids doel is op deze plek „die Flüchtenden (zu) ordnen". De tweede groep vormen de Krethi en de Plethi, allen voltallig aanwezig, ongetwijfeld onder aanvoering van hun bevelhebber Benaja, zie over hen bij 8 : 18. Als de lijfwacht van de koning worden zij apart vermeld. Als derde groep volgen כל־הגתים = *al de Gathieten.* De toelichting noemt niet alleen hun getal, maar vermeldt ook dat zij *in zijn gevolg uit Gath gekomen waren.* Het is moeilijk aan te nemen dat de M.T. zonder meer de juiste tekst bevat. Immers het suffix van ברגלו zou op David moeten slaan, maar van hem kon de auteur niet zeggen dat hij uit Gath, de bekende Filistijnse grensstad afkomstig was, al had hij daar in zijn jeugd (meer dan 30 jaar geleden, I 27 : 2 v.) wel vertoefd. Daar bovendien uit het vervolg blijkt dat deze mannen onder bevel van Ittai stonden, vs. 22, kunnen we wel met zekerheid zeggen, dat diens naam oorspr. in de tekst gestaan heeft. Kittel BH stelt dan ook voor om vóór וכל in te lassen ואתי. Beter is daarop met Schulz e.a. nog הגתי te laten volgen, wijl hij hier dan voor de eerste maal de lezer zou worden voorgesteld, zelfs is niet onmogelijk dat er nog een וגם aan voorafgegaan is, omdat we met een geheel nieuwe groep te doen hebben. Dat die woorden licht konden uitvallen wordt verklaard door het homoioteleuton: ook het voorafgaande הפלתי eindigt op תי— (Schulz). In de naam van de bewoners van Gath wordt de ă steeds tot i verdund, Joz. 13 : 3 en elders. Het zou bevreemdend zijn, als de aanvoerder van dit corps niet was genoemd. Op hem slaat dan ook het suffix van ברגלו (waarvoor 20 mss. יו— lezen, zie BH; ten onrechte vert. De Groot hier: te voet). Dat עברים herhaald wordt kan niet verwonderen; dezelfde term wordt gebezigd bij de monstering der Filistijnse troepen, I 29 : 2.

Uit Davids thans tot Ittai gerichte woorden blijkt wel, dat deze zijn woonplaats Gath heeft moeten verlaten en nog slechts sedert kort in Jeruzalem vertoeft, waarschijnlijk wel om bij David zowel bescherming te vinden als om zich door (krijgs)dienst, vgl. 18 : 2, aan de zaak des konings te wijden. Wat er met hem gebeurd is en waaròm hij is verbannen, komt niet tot onze kennis en is van secundaire betekenis te achten. Gelet op zijn grote aanhang was hij misschien een bendeleider, die met zijn mannen rooftochten ondernam, zoals David eertijds gedaan had, I 27, maar die men wegens de kans op represailles (vgl. I 30 : 1 v.) niet langer in Gath en omgeving wenste te dulden. Hoe dit zij, het is voor David een verrassing ook Ittai c.s. in zijn gevolg aan te treffen, גם־אתה spreekt dit duidelijk uit. David geeft hem niet alleen de vrijheid om te Jeruzalem te blijven, maar dringt er zelfs op aan, שׁוב wordt door hem vs. 20 herhaald met toevoeging van השב enz. In שׁב עם־המלך raadt hij hem serieus bij Absalom te blijven. Dat hij zijn opstandige zoon המלך noemt, is geen bitter sarcasme (Leimb, De Groot, anderen spreken van ironie), ook geen uiting van moedeloosheid (Budde), veel minder een erkenning van Absaloms recht op de titel, maar wel tot op zekere hoogte een „dem nunmehrigen Status rechnung tragen", tevens „angemessene Redeweise gegen-

über dem — ausländischen — Soldaten" (Hertzb). Ook Schulz neemt (terecht) in aanmerking, dat David spreekt „mit Rücksicht auf Ittai, um ihm das Bleiben annehmbar zu machen". Hij wil dat Ittai ernstig rekent met de precaire toestand van Davids koningschap en is van oordeel, dat hij als vreemdeling in dit binnenlands conflict geen partij behoeft te kiezen (Keil), maar zich hem mag ten dienste stellen die feitelijk de macht bezit. Een bijkomend mogelijk motief voor David om zo te spreken vertolkt Rehm aldus: „zudem hatte er wegen der Kürze der Zeit ihre Zuverlässigkeit noch nicht erprobt", evenzo Schulz e.a. כי enz. — met deze zakelijke argumenten verplaatst David zich een ogenblik in de toestand van Ittai. Opzettelijk noemt hij hem een נכרי, Ausländer, buitenlander (L.V.), zie bv. Ex. 2 : 22, die geheel buiten het volk staat, waar hij tijdelijk vertoeft in onderscheiding van een גר, vgl. Ex. 20 : 10, die in Israël al ingeburgerd is en er niet alleen rechten (VdBorn), maar ook verplichtingen heeft (zie Van Deursen in BE, art. vreemdeling).

וגם leidt een tweede argument in: Ittai is ook גלה, iemand die in ballingschap gegaan is, Amos 6 : 7, en wel onvrijwillig (zie Köh-B: fortgehn müssen). Toch misschien inzoverre vrijwillig, dat hij de keus gehad heeft tussen zich onderwerpen of in ballingschap gaan, het part. is niet pass. maar act. Over een mogelijke oorzaak zie boven. Naar alle waarsch. is als praep. vóór מקום evenals overal elders (bv. Ezech. 12 : 3) de מ van מן te lezen, zoals ook LXX, Pesj. en Vg gedaan hebben. Hertzb handhaaft de M.T., maar dit zou dan de enige plaats met ל zijn. De strekking van Davids woorden is: ge hebt uw eigen woonplaats moeten verlaten, en nu zoudt ge opnieuw een balling worden. Dit blijkt uit vs. 20, waar David op warme, indringende toon (vgl. Schulz) pleit voor Ittai's belang: een rustig bestaan. תמול is niet ad litteram te nemen, maar ook wij kunnen *gisteren* gebruiken om de tegenstelling met *vandaag* scherper uit te drukken. בואך — lett. was uw komen. Met היום begint een vraagzin zonder vraagpartikel, zie Ges-K § 15 o. Te lezen is het qerê אניעך, hif. van נוע een sterke uitdr.: door elkaar schudden, bv. 2 Kon. 23 : 18; Amos 9 : 9, in Num. 32 : 13 van Jahwe die de Israëlieten in de woestijn heen en weer dreef, vgl. Ps. 59 : 12, opjagen, doen omdolen, dus: *zou ik u rusteloos met ons doen omzwerven?* Het begrip ללכת is in deze vertaling mee verwerkt, men zou dit woord eigenlijk vóór עמנו verwachten (Schulz), maar dit geeft geen grond om aan tekstbederf te denken en naar de parafraserende LXX te gaan „corrigeren". ואני enz. dient om Davids voorafgaande woorden te verklaren: *immers ik ga waarheen ik maar gaan kan,* m.a.w. ik moet een goed heenkomen zoeken en weet niet waar ik nog terecht kom, vgl. I 23 : 13. Davids lot is onzeker en Ittai behoeft zich niet aan hem gebonden te achten. Vandaar de herhaalde raad שׁוב, thans ook uitgebreid tot Ittai's broeders, waarmede David doelt op de zeshonderd Gathieten, vs. 18, die blijkens vs. 22 onder zijn bevel staan en bij voorbaat met zijn keus instemmen. עמך wordt door Keil (naar hij zelf zegt „gegen die Accente") met de volgende woorden verbonden; de meest natuurlijke opvatting is echter dat het bij השׁב enz. behoort, bovendien zou — als Keil gelijk had — stellig וְעִמְּךָ geschreven zijn. Rehm handhaaft de M.T. en vert. „in Güte und Treue", maar de praep. ontbreekt. De slotwoorden staan geheel los van het voorafgaande en in dit geval is het wel zeer aannemelijk dat LXX en Vulg op de oorspr. tekst teruggaan, en dat hier (evenals

vs. 18 tengevolge van een homoioteleuton) de woorden ויהוה יעשׂה עמך uitgevallen zijn. Aldus de meeste comm., zie BH.

Met de zegenwens aan het slot van vs. 20, vgl. 2 : 6, geeft David aan Ittai feitelijk zijn congé. Maar deze betuigt met een dubbele eed, dat hij zich niet laat wegzenden. Over חַי en חֵי zie Ges-K § 93 aa, over כי־אם idem § 163 d; de 2e formule luidt in 14 : 19; 11 : 11 iets anders, Schulz vert. כי־אם door „nur", Keil door „gewisz", maar beide zijn na de sterke eedsformules overbodig (in Gen. 40 : 14 is het een ander geval), het kan onvertaald blijven. Ook de niet-Israëliet is van Jahwe's bestaan en van zijn macht overtuigd en zweert bij Davids God. Ittai spreekt in krachtige taal, als een trouw soldaat (vgl. Hertzb, Schneider). Zijn woorden במקום enz. en אם־למות enz. herinneren aan die van Ruth 1 : 16 v.; het tweede כי accentueert de vastheid van zijn besluit: *voorzeker, daar zal uw dienaar zijn.* Ook hier blijkt hoe David door zijn persoonlijkheid kloeke mannen aan zich wist te verbinden. Ittai's antwoord heeft hem zeker goed gedaan, al moet hij pijnlijk getroffen zijn door „het scherp contrast" tussen diens trouw en de ontrouw van zijn eigen zoon (De Groot). Hij streeft niet tegen, maar beveelt Ittai voorbij te trekken. Volgens Keil kan עבר hier geen vorüber gehen, alleen weiter gehen betekenen, maar het is volkomen duidelijk dat David Ittai bij het gevoerde gesprek een ogenblik staande gehouden heeft, zodat de vert. *welaan, trek dan voorbij* niet foutief kan zijn („trek voort" trouwens evenmin). De koning zelf trekt nog niet verder, daar hij nog een gesprek te voeren heeft, vss. 24—28. Ittai trekt dus voorbij met al zijn mannen en met כל־הטף enz. — hierbij is niet alleen aan de kinderen (N.V.), maar stellig ook aan de vrouwen te denken, vgl. Gen. 43 : 8; Richt. 18 : 21, daar deze juist de kinderen geleidden; men vertaalt wel familie (Leimb, Méd), Trosz (Schulz, Hertzb), liever: *met zijn gehele aanhang.*

Vs. 23 bevat enkele moeilijkheden. Het beschrijft hoe geheel Davids leger het dal van de (wrsch. droge) Kedron intrekt en oversteekt, maar loopt daarbij even vooruit op vss. 24 vv., want zonder twijfel zijn de priesters met de ark niet over de Kedron gegaan, maar hebben zij halt gehouden aan de westelijke oever, vs. 24. Daar heeft dus het gesprek met de koning plaats gehad, hetgeen involveert dat ook deze op dat moment nog niet overgestoken was. De meest voor de hand liggende verklaring van 24a is dat de koning pas na het voorbijtrekken van Ittai c.s. als een nieuwe verrassing — הנה — de priesters met de ark ontdekte. Zij moeten de achterste groep gevormd hebben van degenen die zich spontaan bij David aangesloten hadden en nu de revue moeten passeren. We zijn dus nog steeds bij het Huis-der-Verte. Dit alles is van belang voor het recht verstand van vs. 23. Door de vier gebezigde participia is dit vs. geworden tot een aaneenrijging van Umstandssätze, die wel een verbaal karakter dragen, maar waarin telkens het subject vooraanstaat en dus „nachdrücklich hervorgehoben" (Ges-K § 142 f) wordt. Daarbij vormen a en b en eveneens c en d telkens een geheel. 18a b zegt: *het gehele land weende luid, toen al het volk voorbijtrok.* Het eerste subj. כל־הארץ omvat àlle aanwezigen, ook bewoners van Jeruzalem en de naaste omgeving, die niet mede vluchten. De uitdr. moge overdreven schijnen, maar men bedenke dat geheel het dal vervuld is van het weeklagen der bevolking, zodat het inderdaad klinkt alsof ook de natuur (Méd „toute la contrée, Hertzb „alle Welt") treurt om Davids heen-

gaan. Over בּוֹכִים enz. zie Ges-K § 117 t. כל־העם is uitsluitend het geheel dergenen, die met David meegaan, hoofdzakelijk dus krijgslieden, zie vss. 17—18. Over עבר is bij vs. 22 gesproken. Het voort- of voorbijtrekken wordt begeleid door geween, het is een „überaus ernste Parade" (Schneider).

Voor de topografie verwijzen we naar de plattegrond van Jeruzalem in Atlas, krt. 24 en BE t.o. blz. 240, ook de foto van het Kedrondal t.o. blz. 286. De נחל קדרון (= donkere of troebele beek, de naam is deriv. van קדר, trübe sein, trauern, zie Kö.Wb) heet thans wadi Sitti Marjam en daar waar hij het Hinnomdal bereikt wadi en-Nar. Op welk punt David het dal bereikt heeft en gepasseerd is, kunnen we niet nader aanduiden. Het was niet breed, maar omdat de Kedron de grens vormde van de hoofdstad (zie 1 Kon. 2 : 37), betekende het overschrijden ervan, dat David definitief zijn residentie prijsgaf.

Nu maakt 23c d onderscheid tussen wat de koning deed en wat zijn troepen deden. Van de laatste, כל־העם zegt 23d duidelijk, dat zij voorttrokken tegenover de weg, of in beter Nederlands: *in de richting van de woestijn.* Hier is sprake van een weg langs de helling van de Olijfberg, vs. 30. את kan noch nota acc. noch praep. zijn en is op grond van versch. mss. (zie BH) te elimineren. 'מ wordt niet nader bepaald, maar zal wrsch. als naaste doel het dal van de Jordaan aanduiden, zie vs. 28, vgl. I 13 : 18. Het passeren van de Kedron heeft blijkbaar geen stagnatie opgeleverd, het was dus ongetwijfeld in de zomer, wanneer de bedding droog lag. De vraag is nu waarom de tekst niet eenvoudig zegt dat de koning tegelijk met zijn mannen over de Kedron ging, maar van hem afzonderlijk zegt „de koning stak de beek Kedron over", 23c, terwijl in 23d de Kedron niet genoemd wordt. Op zichzelf is dit nog geen tegenstrijdigheid te noemen, maar wijl uit vs. 24 blijkt dat David nog op de westelijke oever stond (zie boven en bij vs. 24) is er alles voor om met de meeste comm. de conjectuur van Wellhausen (zie Smith) te aanvaarden, dat in plaats van עבר in 23c als oorspr. tekst עמד te lezen is. Het is licht te verklaren dat in een tekst, die met grote frequentie vormen van עבר bevat, zulk een verschrijving heeft plaats gevonden. 23c d zegt nu: *en de koning stond aan de beek Kedron* (of: in het dal van de K.), *terwijl alle manschappen voorbijtrokken* enz.

Terecht wijzen versch. comm. op het zeker niet toevallig gebeuren, dat David — bij uitstek type van de Christus — in zijn lijdensweg dezelfde beek heeft moeten overtrekken als Jezus bij de aanvang van zijn passio magna op weg naar Gethsémané, Joh. 18 : 1; voor de gezindheid waarin hij verkeerde is van belang dat op deze vlucht Ps. 3 in zijn ziel geboren is, wrsch. ook nog andere psalmen, die dit niet vermelden; eeneens zijn uitspraak in vss. 25 v. (vgl. Joh. 18 : 11b).

24—29. *David zendt de ark terug*

והנה drukt uit dat ook (גם, evenals Ittai c.s.) deze groep personen niet door David ontboden, maar eigener beweging mee getrokken was. Dit veronderstelt dat de voorbereiding van Davids uittocht enige tijd gevorderd heeft, zodat het gerucht daarvan zich had kunnen verbreiden, zie ook vs. 32 en 16 : 1, 5. Uit 8 : 17 is צדוק reeds bekend. וכל enz. — Smith e.a. willen in plaats hiervan

de naam Abjathar lezen, omdat „the Levites are unknown to the Books of Samuel"; doch dit is in strijd met I 6 : 15, terwijl ook in 6 : 13 de aanwezigheid van Levieten verondersteld wordt, zie aldaar. Bovendien is het al zeer onwaarschijnlijk dat (zoals bv. Schulz aanneemt) de beide priesters zelf de ark gedragen hebben. Terecht brengt Ehrlich hiertegen in, dat de ark door 4 personen moest gedragen worden, en dat er ook plaatsvervangers moesten zijn. Ten slotte bieden ook de oude vertt. generlei grond om de Levieten uit het verhaal te verwijderen, en dat zij in vs. 29 niet weder genoemd worden kan hier geen gewicht in de schaal leggen. Ook de brede benaming van de ark als 'א' ברית ה behoeft geen verdenking te wekken (vgl. I 4 : 4) en staat tekstcritisch volkomen vast; alleen heeft de LXX niet Θεου, maar Κυριου, waarop dan nog volgt ἀπο Βαιθαρ. De M.T. heeft voor dit laatste geen equivalent en vertoont evenmin een hiaat, de Vulg heeft z.m. Dei. ויציקו wordt door Kö.Wb weergegeven met fest hinstellen, maar de bet. is overal elders uitgieten of uitstorten, bv. Joz. 7 : 23, om welke reden vele comm. ויציגו willen lezen; de bet. neerzetten wordt door de context duidelijk geëist, LXX ἔστησαν. Wanneer dan volgt ויעל אביתר, kan dit onmogelijk betekenen wat Keil vert. „und es kam Ebjathar herzu", want daarop zou niet עד־תם enz. kunnen volgen; bovendien kan עלה stellig niet gebruikt worden van het afdalen in het dal, het doelt steeds op een omhoog gaan, en inzoverre is de vert. van LXX ἀνεβη, Vg ascendit, juister dan die van Keil (en van de N.V., die er een tussenzin van maakt: „ook A. was meegekomen"). In geen geval kan echter bedoeld zijn, dat Abjathar (alleen!) reeds de berghelling ging beklimmen. De oplossing van de moeilijkheid is gelegen in de opvatting van ויעל als impf. cons. van de hif. in de bet. offeren. De tekst zegt dan dat *Abjathar offerde totdat al het volk enz.* Wel brengt Keil hiertegen in, dat עלה nergens zonder meer offeren betekent, tenzij de context „bestimt auf Opfer hinweist, wie 24 : 22, 1 S. 2 : 28", maar aangezien de bet. offeren dus vast staat, ook op grond van Richt. 13 : 19, en 1 Kon. 12 : 32 (ook hier zonder object, alleen met ל), kan men deze betekenis niet uitgesloten achten. Stellig spreekt de context niet van een altaar, maar dat is evenmin het geval in 6 : 13. Een geïmproviseerde offerplek kon men spoedig opbouwen en de ark symboliseerde de tegenwoordigheid van Jahwe, zie 6 : 17. Bovendien is dit offer voor het bewustzijn van de priesters stellig een vanzelfsprekend iets geweest ter verwerving van Jahwe's gunst en zegen over de moeilijke tocht van David en zijn gevolg, en was het reeds begonnen, zodra men halt hield, vs. 17. Behalve Méd (die naar de Vulg vert. „montait") kiezen dan ook de meeste jongere comm. voor deze opvatting. Men ontvangt de indruk dat Zadok aan het hoofd van de stoet liep en dat Abjathar met het offergerei achter de ark aan kwam, stellig begeleid door enige Levieten met offerdieren. Zo is te verklaren dat l.g. in de aanhef van vs. 24 niet is genoemd en in eerster instantie ook niet door David aangesproken wordt, wel in vs. 27 v. Over Abjathar zie 8 : 17. De bedoeling der priesters is blijkbaar om met de koning te vluchten (zo heeft David het zeker terecht begrepen) en hun motief is dus allereerst trouw aan hun wettige vorst, aan wie naar hun oordeel ook het recht toekomt de ark in zijn legerplaats te hebben (vgl. 11 : 11) als teken van Jahwe's nabijheid. De uitdr. תם לעבור herinnert sterk aan Joz. 3 : 17; 4 : 1, 11, ons vs. heeft echter geen

object en de zin van 'ע wordt bepaald door מן־העיר; dus: *gereed gekomen was met uit de stad te trekken,* de uitdr. bevestigt onze opvatting, dat men eerst hier, bij het laatste huis, in het dal van de Kedron de grens der stad overschreed, zie boven bij vs. 23.

ויאמר enz. — David beveelt de ark weder naar de stad te brengen. Eensdeels vertrouwt hij dat hij ook zonder de aanwezigheid van de ark de goddelijke bescherming kan genieten en zijn vernedering te boven komen, anderdeels is hij van mening, dat de verblijfplaats van Jahwe en van zijn ark niet mag delen in de wisselvalligheid van zijn koningschap. „Das Palladium soll an der Hauptstadt gebunden bleiben" (Schulz). Jahwe is machtig hem weer daarheen terug te brengen. Deze overtuiging spreekt hij uit in de woorden אם enz.; het impf. אמצא ziet op de naaste toekomst, het moet nog blijken; anders I 27 : 5. Het tweede verbum van de hoofdzin heeft een dubbele acc., zie Ges-K § 117 e, waar vertaald is „und er wird mich ihn sehen lassen". Dan wordt אתו op de ark betrokken, hetgeen ook stellig de voorkeur verdient boven de opvatting van Keil en Schulz, die het suffix laten slaan op Jahwe zelf. Zelfs grammatisch zou dit — hoewel niet onmogelijk — vreemd zijn uitgedrukt, omdat men dan eer een reflexivum zou verwachten. Maar het is nauwelijks denkbaar, dat David een (weer)zien van Jahwe bedoeld heeft. Hij is de Onzienlijke, zie Ex. 33 : 20; Richt. 6 : 22. Daar ארון masc. is, is hier geen grond voor twijfel. נוהו duidt dan de woon- of standplaats van de ark aan, de tent op Sion, 6 : 17; 7 : 2. נוה is dikwijls „weide", bv. 7 : 8, maar ook vaak zetel of woonplaats, Ex. 15 : 13. Nuchter en diep-ernstig stelt David ook de andere mogelijkheid. ואם enz. houdt in dat de uitslag van het conflict in Jahwe's hand ligt en dat Hij David de nederlaag kan doen lijden. Daarmede zou Jahwe dan zeggen (אמר wordt wel gebezigd van de taal der feiten, bv. 3 : 18; I 24 : 5): לא enz. — *Ik heb geen welgevallen aan u.* Met deze woorden erkent David niet alleen, dat Jahwe eigenlijk de Koning van Israël is, die vrij is aan te stellen en af te zetten wie Hij wil, maar ook dat hij zelf geen aanspraak heeft op de troon. Jahwe zou hem geen onrecht doen, indien Hij hem niet weer in zijn koningschap zou herstellen. Vandaar הנני enz., vgl. I 3 : 18. Aan Davids betuigingen ligt stellig ten grondslag het besef, dat zijn gedrag hem het koningsambt onwaardig gemaakt heeft, zie 12 : 10 vv. en vgl. 16 : 10 v.

27—29 Davids ootmoedige onderwerping aan wat Jahwe zal beschikken sluit niet in dat hij afziet van maatregelen die zijn veiligheid kunnen ten goede komen en van het gebruik der „ressources de la prudence humaine" (Méd, Hertzb verwijst naar Jezus' vermaning Matth. 10 : 16). ויאמר enz. dient om een opdracht van de koning in te leiden, die terugkeer naar de stad noodzakelijk maakt. Dat in de aanhef alleen Zadok wordt aangesproken, terwijl de zin aan het slot tweemaal suff. כֶם heeft, wordt door de inhoud genoegzaam verklaard, is dus geen tegenstrijdigheid en noodzaakt geenszins om met Kittel BH ואביתר in te voegen en שֻׁבו te lezen. Daar Abjathar bezig is met offeren en Zadok het hoofd van de stoet vormt, is de aanspraak in sing. hier evenals vs. 25 volstrekt niet „opvallend" (VdBorn). Vreemd is wel הרואה אתה. De vraag „zijt gij een ziener?" is òf alleen informatorisch òf verwacht een ontkennend antwoord (zie Ges-K § 150 d). Het eerste behoefde David niet te vragen (hij ontving daarop ook geen antwoord), het laatste zou een (onverdiend) verwijt

geweest zijn (volgens Schulz was dit de opvatting van Caspari, maar in zijn comm. is dit niet meer het geval). De N.V. „gij zijt immers een ziener?" veronderstelt de vraagpartikel הלא, is dus onjuist. De opvatting van הרואה als vocativus (Vulg, Keil) is uitermate gezocht en stemt niet overeen met de feitelijke toestand: Zadok was geen רואה, doch כהן. Wel verklaren Keil e.a. dat Zadok als hogepriester goddelijke openbaringen ontving en dus met een profeet op één lijn stond, maar ook dit maakt hem nog niet tot een ziener als Samuël (I 9 : 9) en Gad (II 24 : 11) en door David wordt hierop ook in het geheel niet gereflecteerd, hij vraagt niet om een godsspraak. Er zal dan ook wel een kleine tekstcorruptie in het spel zijn, en dan ligt het meest voor de hand om op grond van LXX ἴδετε (dat overigens verdacht veel lijkt op het begin van vs. 28) met Hertzb e.a. ראו te lezen. Toch is m.h.o. op de volgende woorden in sing. nog beter רְאֵה, dat dan feitelijk als interjectie dient (= הנה, vgl. Gen. 27 : 27). אתה staat in tegenstelling met het vs. 28 volgende אנכי, zie aldaar. העיר acc. loci als vs. 25. De bedoeling van בשלום is wrsch. dat de priesters en de ark van Absalom geen kwaad te vrezen hadden en dus gerust konden teruggaan. Onder hun gevolg noemt David met name Zadoks zoon אחימעץ, die ook 18 : 19 vv. voorkomt (volgens Kö.Wb Bruder (Gott) ist Zuflucht) en Abjathars zoon יהונתן (= Jahwe heeft gegeven) vgl. 1 Kon. 1 : 42 v. שְׁני enz. geeft de indruk dat deze twee vrienden waren, zie nader bij 17 : 17. אתכם bewijst dat Abjathar mede ingesloten wordt. Deze gehele pericoop pleit voor een goede persoonlijke verstandhouding tussen de priesters; ten aanzien van het werk heeft wellicht een zekere verdeling plaats gevonden. In vs. 28 zijn ze met ראו beide aangesproken. Beide zijn dan ook verantwoordelijk voor de uitvoering van de opdracht. De bedoeling is dat de jonge mannen als boden kunnen dienen. מהה in hitp. Gen. 19 : 16 talmen; hier drukt het part. alleen Davids voornemen uit om te pauzeren, en dus op tijding te wachten. Het aangeduide punt is niet te lezen volgens het qerê בערבות, zoals de oude vertt. gedaan hebben, zie BH („dans les steppes du désert", aldus Méd, is volstrekt geen duidelijke aanwijzing; dit geldt ook van de Stv. en VdBorn's vert.). Het ketîb geeft immers met בעברות een uitnemende zin: de veren of *doorwaadbare plaatsen,* nl. van de Jordaan; uit 17 : 16 en 22 blijkt dat dit de bedoeling is, al wordt hier niet (zoals Joz. 2 : 7; Richt. 3 : 28) de rivier, maar het rivierdal genoemd, zie het slot van vs. 23. Mogelijk is met המדבר de woestijn aan de overzijde van de Jordaan bedoeld (Kö.Wb), dan moet men vertalen: de veren naar de woestijn. Ook Keil, Schulz, De Groot, Leimb en Hertzb houden zich aan het ketîb. עד בוא enz. — *totdat er van u een bericht komt om mij* op de hoogte te brengen, of: *in te lichten.* הגיד staat hier feitelijk absoluut, al zou men er een object bij kunnen denken, aldus: om het mij te melden. Vs. 29 bericht hoe Zadok samen met Abjathar de ark in Jeruzalem brengt. Voor de onderlinge verhouding is van betekenis, dat de beschikking van de koning voor de priesters beslissend is.

30, 31. *Davids via dolorosa*

ודוד enz. — de auteur begint met het noemen van David en schetst zijn beeld in enkele part.; stap voor stap beklimt hij de מעלה הזיתים, lett. helling

der olijfbomen, dus de (westelijke) *helling van de Olijfberg,* die in het O.T. alleen hier en Zach. 14 : 4 (tweemaal) genoemd wordt. David ging wrsch. in noord-oostelijke richting, zie bij 3 : 16. עלה ובוכה — gaande en wenende = *voortdurend wenende.* חפוי part. pass. van חפה, bedekken, dat in qal alleen hier en Esther 6 : 12; 7 : 8 voorkomt (in 19 : 4 — M.T. 5 — een ander verbum voor dezelfde zaak): *het hoofd omhuld;* והוא enz. — hierin ligt een zekere Steigerung, terwijl dit alleen van David geldt: *ja, hij zelf ging barrevoets.* יחף alleen nog Jes. 20 : 2, 4; Jer. 2 : 25, maar de zaak ook Mi. 1 : 8, vgl. Ezech. 24 : 17, 23. Dit alles wijst allereerst op diepe smart. David heeft zich eerst geen tijd gegund om zijn gevoel te laten spreken; nu laat hij zijn tranen de vrije loop. Aan de ernst van zijn droefheid kunnen we niet twijfelen, als we bedenken, dat het zijn eigen zoon was, die hem op het hart trapte, en dat hij dus om zijn troon te herwinnen het zwaard moest voeren tegen zijn vlees en bloed. Hiermede is echter niet alles gezegd. In Davids houding en voorkomen, vooral het barrevoets gaan, openbaart zich niet alleen vadersmart, maar ook beschaamdheid en verootmoediging voor God (vgl. Hertzb, die herinnert aan de mannen van Ninevé, Jona 3). Gelet op Davids uitspraak vss. 25 v. en op hetgeen volgt in vs. 31, kunnen we veilig aannemen, dat er in Davids ziel ook een gebed geweest is, waarin hij Gods recht om hem te straffen erkende, maar tevens smeekte om uitkomst uit de nood. Al Davids metgezellen volgen zijn voorbeeld, althans wat betreft de omhulling van het hoofd en het stellig hoorbare geween, vgl. 1 : 11 v.; I 30 : 4. Dit is „bei diesen Naturmenschen kein Zeichen der Schwäche" (Schulz), maar betoning van medegevoel met de koning in zijn verdriet, en dat wel eenparig, immers איש ראשו d.i. man voor man.

Een verzwaring van zijn lot brengt aanvankelijk de tijding uit vs. 31, dat omnium consensu met לדוד beginnen moet, terwijl toch wel zeer waarschijnlijk als verbaalvorm de hof. הגד te lezen is (zie Hulst O.T.T.P. en vgl. BH; Keil en Smith houden hif.). In onderscheiding van vs. 13 ontbreekt hier dus een subject en heeft het geen zin te gaan gissen, wie het bericht bracht. Aan de waarheid ervan heeft David blijkbaar niet getwijfeld. Dat Achitofel was בקשרים, vgl. vs. 12 (ק' soms trans. binden, bv. Joz. 2 : 18, maar ook vaak intrans. samenspannen, zich verbinden, I 22 : 8, 13), betekende voor Absalom, die zich als krijgsman met zijn vader niet meten kon, een ongemene aanwinst, zie 16 : 23. Tegenover deze geslepen vijand baat alleen een beroep op goddelijke bijstand. De bet. van סכל pi. is tot dwaasheid maken, bv. Jes. 44 : 25, en daardoor verijdelen. Niet geheel juist is deze paraphrase van Davids „Stoszgebet: Jahwe möge ihm einen törichten Rat eingeben" (Schulz). Beter Hertzb: „der Herr möge Achitophels Weisheit, die als solche voll anerkannt wird, zur Torheit werden lassen". Zo is Davids verzoek dan ook inderdaad vervuld, zie 17 : 14b.

32—37. *David en Husai*

De nu volgende ontmoeting is reeds te beschouwen als een aanvankelijke gebedsverhoring (vgl. Méd, Schneider). Na ויהי, waarmee והנה correspondeert, volgt de Umstandssatz, die plaats en tijd aanwijst. עד na part. בא duidt aan, dat *David juist de top bereikte* of bereikt had; de Olijfberg heeft meer dan één

top, wrsch. is de dichtstbijzijnde bedoeld (zie Hand. 1 : 12 en Atlas, krt. 33). Volgens BE was hier een klein plateau. De LXX houdt הראש voor een eigennaam, doch ten onrechte, zie ook 16 : 1. אשר enz. vermeldt immers dat dit een plek was *waar men God placht te aanbidden.* LXX en Vg (ook Caspari) zien David als subj. van ישתחוה, maar als het de bedoeling was dat David daar zich ophield om tot God te bidden, zou dit duidelijker en niet in een tussenzin zijn medegedeeld. Algemeen leest men hier dat boven op de Olijfberg een oude cultusplaats was, een במה (Keil, Schulz), in gebruik toen de cultus nog niet gecentraliseerd was in de tempel. הנה לקראתו is evenals 16 : 1 feitelijk een „unvollständiger Satz" (Ges-K § 147 b). De auteur tekent meer dan dat hij beschrijft, telkens stelt hij de lezer een ander beeld, een nieuwe situatie voor ogen en geeft zo een aaneenschakeling van tonelen, Gressmann telt 12 „Szenen" van 15 : 13—17 : 29; daarna begint een nieuwe reeks. Wat de nieuw aangekomene betreft, valt het moeilijk in te stemmen met Leimb, die uit het „kam entgegen" afleidt, dat „dieser ihm vorausgeeilt war". Als hij in Jeruzalem was, waarom zich dan niet terstond bij David aangesloten? לקראתו zegt juist dat hij van elders (van zijn woonplaats?) kwam. De naam חושי is van onzekere afleiding. Indien het een Hebreeuwse naam is, komt hij wrsch. van חוש = zich haasten (in de Psalmen zeer frequent); Kö.Wb vert. „Eilig"; Schulz en Méd denken aan een samenstelling met Jahwe.

Bij הארכי denkt men vrij algemeen aan de Joz. 16 : 2 genoemde Arkieten, die blijkbaar in of bij Ataroth woonden; de volksnaam staat in sing. הארכי. De lexica zeggen ervan „Kanaan. Geschlecht", maar Schulz e.a. concluderen uit Joz. 16 dat zij tot de stam Efraïm behoorden. Daar staat echter dat zij er reeds eerder woonden. De bijna constant voorkomende appositie (ook 17 : 5, 14; 1 Kron. 27 : 33) pleit (evenals die bij Ittai en Uria) voor een niet-Israëlietische clan. Dit sluit volstrekt niet uit, dat dit geslacht in Israël kon zijn ingeburgerd, „längst gleichgeschaltet" (Hertzb). Zij woonden ten Z.W. van Bethel, maar de ligging van Ataroth is niet met zekerheid bekend. Husai zal in de regel te Jeruzalem gewoond hebben. In vs. 37 heet hij רעה דוד en de LXX schijnt dit blijkens het ἑταιρος Δαυειδ ook hier gelezen te hebben, wat nog geen reden is om het over te nemen. Meestal wordt aangenomen — en wel op grond van 1 Kon. 4 : 5 (Zabud) en 1 Kron. 27 : 33 (Husai) — dat ר' een titel is, die een bepaalde hofdignitaris aanduidt (VdBorn). De „vriend des konings" is dan zijn meest vertrouwde raadsheer. Eigenaardig is echter dat in 16 : 16 door Absalom gesproken wordt van David als de „vriend" van Husai. Hier staat dus het begrip „intimus" nog op de voorgrond, de ambtelijke betekenis dateert wellicht uit iets later tijd. Dat Husai een ware vriend en medestander van David was, blijkt reeds uit zijn gehele voorkomen. Over de zeldzame verbinding van קרוע met een nomen in acc. zie Ges-K § 116 k, lett. = zerrissene an Kleidern; hier staat trouwens niet בגדיו (zoals 1 : 2, vgl. I 4 : 12), maar כתנתו wat nog niet speciaal het onderkleed (VdBorn) behoeft te zijn. Ook Husai bedrijft rouw, heeft dus al van Davids uittocht gehoord. Blijkbaar wil hij de koning vergezellen. Maar David „voit aussitôt le parti qu'il pourrait tirer de cet ami si sage et si fidèle" (Méd). Heel nuchter wijst hij het geleide van zijn vriend af op grond dat deze hem למשא *tot een last* zou zijn. Wrsch. terecht leidt men uit deze woorden af, dat Husai reeds een oud man

en in geen geval een krijgsman was. Maar in de stad kan hij David uitnemende diensten bewijzen door in schijn Absaloms partij te kiezen en diens vertrouwen te winnen. Tegenover עברת voorttrekken, nl. met David, staat in vs. 34 תשוב, hoewel dit strikt genomen niet van Husai geldt, die immers niet pas uit de stad gekomen was. ואמרת enz. onderstelt dat Absalom hem goed kende en wel op zijn adviezen gesteld zou zijn. De zin van hetgeen David hem in de mond legt, is wel duidelijk, maar de tekst is wat overladen; volgens Schulz is אהיה „überflüssig und unübersetzbar". Men zou het eerste kunnen toestemmen, maar het tweede niet, het is cohort. van היה *(uw dienaar wil ik zijn, o koning)* en het is al zeer willekeurig hier de cohort. van חיה te lezen („lasz mich leben"; dit zou in piᶜel met suff. uitgedrukt zijn). Ook laat Schulz het eerste ואני geheel weg en bij het tweede schrapt hij de waw. Maar deze laatste wordt juist als waw apodosis gehandhaafd door Ges-K § 143 d, waar hij (met beroep op Gen. 40 : 9) vert.: „und nun (was nun die Gegenwart anlangt) — so bin ich die Knecht". De waw leidt dus de Nachsatz in na een casus pendens, maar dat kan ook voor het eerste ואני gelden (Keil: „Diener deines Vaters (was das betrifft) so war ichs ehedem"). De M.T. kan volledig gehandhaafd worden, maar David raadt zijn dienaar aan, in ietwat gezwollen stijl te spreken, wat deze ook betracht heeft, zie 16 : 16 vv.; 17 : 7—13. Schulz kan zich ten dele wel op de LXX beroepen, maar deze geeft een brede Doppelübersetzung en maakt daardoor geen betrouwbare indruk. Op de conditionele zin met ואם volgt nu de hoofdzin met perf. cons. והפרת enz. פרר hif. is verbreken (bv. een verbond, Gen. 17 : 14), verijdelen, annuleren (bv. een gelofte, Num. 30 : 8), hier: *de raad van Achitofel* (De Groot: „het plan van A.", maar het gaat om geheel zijn gestie als adviseur van Absalom) *te niet doen.*

Davids plan is niet een slag in de lucht, maar een geniale zet op het schaakbord. Terecht zegt De Groot, dat hij „zijn pionnen" goed weet te plaatsen, maar Husai mag wel een raadsheer heten, in 35 v. spreekt David over de pionnen, die toch ook nodig zijn. 35a veronderstelt de afspraak met de priesters הלוא עמך enz. Husai zal niet alleen staan, ook Zadok en Abjathar zijn op Davids hand. Met hen moet hij contact opnemen om hen te laten weten van כל־הדבר alles wat van belang is, dat hijzelf verneemt מבית המלך; deze uitdr. kan in dit verband niet bevreemden: Absalom zal stellig in het paleis zijn intrek nemen. Het komt er nu maar op aan of Husai daar toegang zal krijgen; maar in elk geval heeft hij daarvoor meer gelegenheid dan de priesters. Om hem volledig op de hoogte te brengen vertelt David zijn vertrouweling ook wie als boodschappers zullen fungeren. Met deze wetenschap kan Husai zich zo nodig ook tegenover de priesters legitimeren als de man, die (trots zijn schijnbare afvalligheid toch) voor David werkt. Aan het slot van vs. 36 gaat David onwillekeurig — denkende aan het trio van bondgenoten in de stad — in de pluralis over. De uitdr. כל enz. is nog ruimer dan vs. 35. Husai gehoorzaamt ook zonder een woord te uiten. Hij moet een dubbele rol spelen en waagt zijn leven, maar hij heeft dit voor David over, niet minder dan Ittai, vs. 21. Hij, de vriend van David, zie bij vs. 32, gaat onmiddellijk naar de stad en bereikt haar nog juist op tijd, want ook Absalom trekt de stad binnen, wrsch. uit het zuiden. David is niets te vroeg vertrokken. Maar onder Absaloms troon is reeds een landmijn gelegd.

HOOFDSTUK 16

Davids wedervaren op zijn vlucht. Absalom trekt Jeruzalem binnen

1—4. *Davids ontmoeting met Ziba*

ודוד — ook bij het nu volgende toneel is David de hoofdpersoon en staat zijn naam voorop, vgl. 15 : 30, 32. Nu geen part., עבר is op te vatten als plusq.; מעט is blijkbaar locaal bedoeld: *juist was David een korte afstand voorbij de top voortgetrokken, toen enz.* הנה enz. — zie de opmerking bij 15 : 32. ציבא — in tegenstelling met 15 : 18 en 32 is deze figuur de lezer bekend uit 9 : 2 vv., maar daar heet hij nog נער שאול, 9 : 9. Men mag niet met Kittel BH עמו lezen i.p.v. צמד, de LXX heeft ζευγος, een juk of *span gezadelde ezels*, met בקר I 11 : 7. Een verbum ontbreekt, de auteur zegt wat Ziba medebrengt. De vracht van de ezels bestaat uit tweehonderd broden, לחם is als coll. bedoeld, vgl. I 17 : 17, honderd צמוקים (afgeleid van צמק, verdrogen, Hos. 9 : 11) rozijnenkoeken, vgl. I 25 : 18. Daar קיץ de zomer aanduidt, Gen. 8 : 22, wordt het woord ook voor zomerfruit, en dan in elk geval voor goed gerijpte vruchten gebezigd, Amos 8 : 1 vv.; Schulz e.a. denken aan vijgen, maar daarvoor staat I 25 : 18 דבלים. Ges-K § 134 n meent dat „vor 'ק eine Maszangabe oder vielleicht ein Begriff, wie Kuchen, zu ergänzen" is. Dit is inderdaad aannemelijk maar brengt nog geen helderheid over de aard van de vrucht zelf. Wrsch. is m.h.o. op de LXX met φοινικες het beste aan dadels te denken (zie echter vs. 2), hetzij aan de losse vruchten of aan *dadelkoeken* (Keil). Ten slotte is er nog een zak wijn. Het schijnt wel alsof Ziba — evenals Abigaïl in I 25 — haastig heeft meegenomen wat er juist vóor de hand lag (Hertzb). Aangenomen dat hij te Gibea (ca. 5 km ten N. van Jeruzalem) de tijding van Davids vlucht gehoord en een dringende boodschap van zijn meester heeft ontvangen om hem met een ezel af te halen (zie bij 19 : 26 v.), dan heeft hij dááraan wel geen gehoor gegeven, maar toch nog juist tijd gehad om de vluchtende koning te treffen, voordat deze reeds de oostelijke berghelling was afgedaald. Deze herkent hem en spreekt hem aan met de vraag מה enz. Het antwoord toont dat Ziba begrip heeft voor wat het meest nodig is. Bij בית המלך is vooral te denken aan Davids vrouwen, voor wie de reis te vermoeiend was. Zij kunnen nu om de beurt een eind rijden. De ל vóór הלחם behoort niet in de tekst, zie BH. קיץ is hier duidelijk het algemene woord, dat de vs. 1 genoemde vruchten samenvat, vgl. ons fruit, ooft. De infin. אכול en שתות staan in st. constr. bij de volgende subst. הנערים zijn de manschappen, zie 15 : 17 v. en היעף ziet in het algemeen op *wie uitgeput raakt in de woestijn.* 'במ is aanduiding van het gehele traject, dat ze voor de boeg hadden. Terecht is door de comm. opgemerkt dat de eerbied voor de koning medebrengt, niet hemzelf iets aan te bieden, maar het alleen voor zijn gevolg ter beschikking te stellen (zie weer I 25 : 27).

Vs. 3 toont aan dat er bij Ziba niet alleen oprechte toewijding aan David in het spel is. Méd spreekt van „zèle intéressé". Zeker heeft hij gehoopt dat David naar Mefiboseth vragen zou. David doet dit inderdaad (waarbij hij

weder dezelfde omschrijving bezigt als 9 : 10), maar dit behoeft in zijn mond nog geen verwijt in te houden (aldus Schulz). Nu heeft Ziba de gelegenheid om kwaad van zijn heer te spreken: הנה enz., waarbij hij voorgeeft zich op een woord van Mefiboseth zelf te kunnen beroepen: היום enz. Dit zou diens reactie geweest zijn op de tijding van Davids vlucht. ממלכות ook in I 15 : 28 en elders. Bij אבי is aan Saul te denken, al was deze dan zijn grootvader. Jonathan is nooit koning geweest, vgl. 9 : 7. Door de meeste comm. wordt dit gezegde als fantasie van Ziba beschouwd (anders oordeelt Gressmann; ook Bright acht Mef.'s houding ambiguous, blz. 188, noot 57). Niet alleen om hetgeen Mefiboseth zelf zegt in 19 : 26 v. en 30, maar ook omdat deze wel „völlig weltfremd" (Hertzb) had moeten zijn om te verwachten, dat het volk hem zou verkiezen boven de „schone en fiere" (De Groot), populaire Absalom. In deze geest spreken bv. ook Keil, Smith, Schulz, Leimb en Rehm. Ziba's doel is daarbij kennelijk geweest om een voor hem gunstige beschikking van David te verkrijgen. Dat deze aan zijn woorden geloof geslagen heeft behoeft niet al te zeer te verwonderen en is „psychologisch begreiflich genug" (Nowack, vgl. Schulz). Waar Absalom en Achitofel verraad pleegden, kan hij ook van anderen ontrouw verwachten. Bovendien staat hij tegenover een man, die hem een grote dienst bewijst en die hij moeilijk zonder bewijs voor leugenaar kan verklaren. Vandaar zijn in de opwelling van het ogenblik genomen, voor Ziba uiterst voordelige, beslissing, לך כל enz. Ziba wordt van beheerder opeens eigenaar, zie bij 9 : 9—11. Zijn antwoord gaat met een diepe buiging gepaard: השתחויתי; de volgende woorden zullen motiverend bedoeld zijn: *aangezien ik enz.;* zo ook Schulz, volgens anderen: moge ik enz.

5—14. *David door Simeï vervloekt, beroept zich op Jahwe*

ובא .... והני — vgl. bij 15 : 32. Over Bahûrîm vgl. 3 : 16. Het lag wrsch. op korte afstand van de door David gevolgde route, op de oostelijke helling van het gebergte. Merkwaardig is dat op deze vlucht de schaduw van het huis van Saul valt op Davids weg (Hertzb). משם — uit (een der woningen van) Bahûrîm. Er staat nu niet לקראתו. De איש is verwant aan Sauls huis, uit hetzelfde geslacht. In I 10 : 21 heet dit geslacht מ' המטרי. De naam Matri komt elders niet voor, ook niet onder de voorvaders van Kis, I 9 : 1. Er is geen reden om bij de naam גרא te denken aan de zoon van Benjamin, Gen. 46 : 21; deze naam kon toch ook in het nageslacht voorkomen, zie Richt. 3 : 15, en de verwantschap aan de familie van Saul was blijkbaar nog goed na te rekenen. De naam שמעי is Kurzform von שמעיה = Jahwe heeft gehoord. Dat deze Simeï dezelfde zou zijn als die uit Esther 2 : 5 (Baarslag, blz. 113), is een ongegronde bewering. Het herhaalde יצא, nu met inf. abs., zal aanduiden dat hij steeds meer vanuit de achtergrond van het dorpje naar voren, dus nader bij kwam, hoewel hij een zekere afstand bewaarde, vs. 9. ומקלל— soms wordt een inf. abs. voortgezet door een part., Ges-K § 112 tt. ק' in pi. is (ver-)vloeken, I 17 : 43, hier zonder object, evenals Jes. 8 : 21, vervloekingen uitspreken (N.V.), of liever nog: uitstoten, uitbraken, want het geschiedt in onbeheerste woede. Zoals vanzelf spreekt zijn deze vervloekingen tegen David gericht, vs. 7. Vooraf gaat nog ויסקל enz.; dit is in qal stenigen, bv. Ex. 8 : 26, hier in pi., gevolgd

door 'בא, met stenen bewerpen, waarmee in overeenstemming is de nota acc. bij דוד enz. Wij zeggen het zo: *hij wierp met stenen naar David enz.;* het tweede object zijn de 'ע' ה, waaronder *de dienaren* te verstaan zijn; die hem het naast stonden, vgl. 12 : 18, terwijl העם en 'הג geen afzonderlijke groepen aanduiden, maar alle manschappen, reeds in 15 : 18 genoemd, waaronder velen uitmuntten in dapperheid, vgl. 23 : 8 vv. De omstandigheidszin וכל enz. „weist .... auf einen obwaltenden Gegensatz hin" (Ges-K § 141 e), de samenhang vereist een conj. als hoewel, *terwijl toch.* Dat Simeï het aandurfde om zo tegen David c.s. op te treden, was inzoverre een roekeloze handelwijze, daar hij zijn leven in gevaar bracht. Schulz zegt dan ook: „feige können wir ihn allerdings nicht nennen". Het is de opgekropte haat van een fanatieke partijganger van het huis van Saul (vgl. Méd, Schneider), die hem alle voorzichtigheid uit het oog doet verliezen. Het werpen met stenen wordt wel gezien als een demonstratie dat David de dood (door steniging) verdiend had (zo bv. De Groot, Smelik), maar is veeleer te beschouwen als een — ook thans nog in het Oosten gebruikelijke — manier om afkeer en verachting te tonen (zie Schulz, ook De Groot waar hij blz. 126 vermeldt, dat de Joden nog wel stenen werpen naar Absaloms graf). We moeten aannemen dat David, die eerst al zijn mannen heeft laten passeren (15 : 18, 23, 24) en daardoor achteraan kwam, later aan het hoofd van de stoet liep en terstond herkenbaar was, zo reeds 15 : 33; 16 : 1. De mare van zijn vlucht was trouwens al verbreid.

7, 8 Dit blijkt uit Simeï's woorden, die samengevat zijn als קללו, *het uiten van zijn verwensingen.* Hierin is te onderscheiden tussen het uitschelden en het eigenlijke vervloeken. כה — de woorden zijn door een oorgetuige opgetekend. Met het herhaalde צא is het of hij David het land uitjaagt: *eruit, eruit!* איש הדמים houdt in dat David een man is die meer dan één moord op zijn geweten heeft. דם in plur. is bloedschuld, Ex. 22 : 2; Ps. 51 : 16, zie Ges-K § 128 t; hier staat het vele vergoten bloed op de voorgrond: *bloedvergieter,* bloedhond, vgl. Ps. 26 : 9 'אנשי ד. Deze benaming moet haar grond hebben in bepaalde feiten, zie vs. 8 'כל־ד. Hier is niet te denken aan Davids misdaad t.o.v. Uria, maar aan het ter dood laten brengen van de twee zonen en vijf kleinzonen van Saul, waarvan melding gemaakt wordt in 21 : 1—14. Keil wil de uitspraak alleen betrekken op de vermoording van Abner, Sauls neef, en zijn zoon Isboseth. Het is niet onmogelijk dat sommige aan David vijandig gezinden vermoed hebben, dat hij hierin de hand gehad heeft. Wij treffen daarvan echter geen enkel duidelijk getuigenis aan. Ook al kan Simeï hierop dus mede het oog gehad hebben, zijn zeer sterke uitdrukkingen wijzen op een groter aantal misdaden, die men David kon ten laste leggen. De comm. zijn op dit punt dan ook vrijwel eenstemmig (zie boven bij 9 : 1), al verschillen zij van oordeel over de schuld die David daarbij op zich zou hebben geladen. De auteur stelt in het licht, dat David die Sauliden op Jahwe's eigen aanwijzing heeft móeten uitleveren om Gods toorn te verzoenen en het oordeel van Israël af te wenden (zie 21 : 1). David ging dus in dezen vrij uit en Simeï's aantijgingen zijn dan ook geheel ongegrond. We kunnen er echter uit opmaken, hoe men in bepaalde kringen over David dacht. Overigens blijkt allerminst dat er velen waren, die Simeï's mening deelden, terwijl daarentegen wel vele Benjaminieten met hem meegingen om David terug te halen, 19 : 16.

Het bovenstaande involveert dat de feiten van 21 : 1—14 in tijdsorde zijn voorafgegaan aan die van cap. 16, zie hierover nader bij 21 : 1.

In הבליעל ligt zowel de gedachte aan verderf, zie 22 : 5, als aan nietswaardigheid, slechtheid, bv. 20 : 1; 23 : 6; I 2 : 12. De laatste betekenis staat hier op de voorgrond. Na איש הד' hebben we iets dergelijks te wachten en zal een climax bedoeld zijn, ons deugniet (De Groot), nietswaardige (N.V.) is m.i. te zwak; beter is duivelskind (VdBorn) of *onmens*. Schulz e.a. hebben Teufelsmensch. Het (ongewone) gebruik van het lidwoord wijst wellicht naar zulk een personificatie van de snoodheid.

Nog feller dan door scheldwoorden kwetst Simeï door Jahwe voor te stellen als de rechtvaardige Wreker van het door David aan Saul en diens familie begane onrecht. In het lot dat David treft is Jahwe's hand werkzaam. השיב behoeft niet als praesens te worden opgevat. De slag is al gevallen en Davids vlucht „wirkt nach auszen schon wie eine Niederlage" (Schneider). שוב in hif. is vergelden, met volgend על: doen neerkomen op, brengen over; deze beide gevallen resp. in Richt. 9 : 56 en 57; hier het laatste *heeft over u gebracht.* דמי enz. is niet „die Blutschuld des Hauses Sauls" (Rehm, Leimb, vgl. De Groot), maar *het* (door u) vergoten bloed van enz. (Keil, Schulz, VdBorn, Méd). De relat. zin אשר enz. klinkt in dit verband als een verwijt en insinueert, dat David zich door bloedvergieten de weg naar de troon gebaand heeft (Méd vert. zakelijk niet onjuist „... tu t' es fait roi"). ויתן enz. — in het feit dat het koningschap (מ' ook I 10 : 25) gelegd is in de hand van Davids eigen zoon, ontvangt hij loon naar werken, want Saul was zijn schoonvader. Daar Jahwe tegen David en vóór Absalom is, heeft hij geen heil te wachten, vgl. Ps. 3 : 3. והנה constateert de feitelijke toestand: *daar zijt ge nu in uw ongeluk* (het suff. accentueert, dat David zelf de oorzaak ervan is) en כי enz. geeft de motivering, die overeen komt met zijn eerste woorden, vs. 7. „Wie viele Straszenreden bewegt sich Sim[c]is Vortrag im Kreise" (Caspari).

9, 10 ויאמר enz. — Abisaï, bekend uit cap. 2 en 10, een van de vs. 6 genoemde גברים, vgl. 23 : 18 v., neemt het woord. Zijn vraag למה enz. is feitelijk een protest tegen Davids passieve houding, die hij niet kan billijken. Een parallel is te zien bij Petrus in Joh. 18 : 10, maar Abisaï „wartet erst die Erlaubnis zum Dreinschlagen ab" (Schulz). Over כלב מת zie bij 9 : 8; hier is het niet meer dan een frequent scheldwoord. Simeï is wel niet gevaarlijk maar zijn brutaliteit mag niet ongestraft blijven. Dat is de strekking van Abisaï's vraag (niet „waarom vervloekt enz". zoals de N.V. heeft, maar: waarom zou hij, of: wat heeft hij ... te verwensen?). אעברה enz. — Abisaï's aanbod, tevens verzoek, veronderstelt dat de plek waar Simeï zich bevindt van Davids pad gescheiden is door een ravijn of een dal, dat men zou moeten oversteken om hem te bereiken. Volgens de voorstelling die Alt van de topografie geeft moet Simeï zich bevonden hebben op een helling ten N. van die waarlangs David in oostelijke richting voorttrok, beide hellingen lagen dus tegenover elkander (zie PJB, jaarg. XXII, 1926, blz. 30). Abisaï is er zeker van, dat Simeï hem niet ontkomen zal en dat hij erin slagen zal hem te doden. סור in hif. = verwijderen, bv. Ex. 23 : 25, schijnt een eufemisme voor afhouwen, ook 4 : 7; I 17 : 46. Het hoofd afhouwen was een radicale, maar ook smadelijke terechtstelling, zie De Groot op I 31 : 9. Uit vs. 10 blijkt dat Joab

duidelijk getoond heeft met zijn broeder in te stemmen, vgl. 3 : 30. Het is dan ook zeer bevreemdend, dat Caspari Joabs aanwezigheid bij dit voorval ontkent en niet בני maar בן wil lezen. Wij kunnen volstaan met een verwijzing naar de uitvoerige en zakelijke weerlegging van dit gevoelen bij Schulz. David wist werkelijk wel wat hij deed, toen hij beide *zonen van Zeruja* aansprak, al had slechts één van hen het woord gedaan, juist als 19 : 22. Davids reactie is opvallend heftig: מה־לי enz. Zoals gewoonlijk is deze uitdr. een sterke afwijzing van alle gemeenschap: *wat heb ik met u te maken?* Evenzo 19 : 23; 2 Kon. 3 : 13; 9 : 18; Joz. 22 : 24; er wordt dan geen antwoord verwacht, hetgeen wel het geval is in Richt. 11 : 12; 1 Kon. 17 : 18; 2 Kron. 35 : 21. Te vergelijken zijn ook in het N.T. Matth. 8 : 29 par.; Marc. 5 : 7 par.; Joh. 2 : 4. Zakelijk ook de strenge uitspraak van Jezus tot Petrus, Matth. 16 : 23, zie ben. en tot Jacobus en Johannes Luc. 9 : 52 vv. In 10b kan de M.T. volledig gehandhaafd worden (met BH), de afwijkingen van de LXX, die het qerê volgt (οὕτως = כה) en daaraan nog ἄφετε αὐτον laat voorafgaan, geven geen grond tot emendatie (dit tegen Schulz). Het qerê maakt de zin ook niet duidelijker. Met Keil, VdBorn, Hertzb e.a. is כי op te vatten als *indien* en leidt ומי de Nachsatz in; waarsch. is dan ook het tweede כי in וכי evenzo te verstaan. Het tweede condit. zinnetje verduidelijkt het eerste; de bedoeling is: *en indien* (derhalve blijkt dat) *Jahwe hem gezegd heeft enz.* David wil zeggen: Simeï had zo niet kunnen spreken, indien er geen actie van Jahwe op hem was uitgegaan om dat te doen. Evenals er een zenden kan zijn door Jahwe zonder rechtstreekse last (I 9 : 16, zie Schelhaas), zo is ook hier geen directe uitspraak van God bedoeld, zie 15 : 26; zelfs sluit zulk goddelijk „spreken" blijkens 24 : 1 (vgl. 1 Kron. 21 : 1) het gebruik maken van zondige motieven bij zijn schepselen niet uit. Maar Hijzelf blijft steeds de Heilige, dus *wie zal dan zeggen: waarom doet gij* (nl. Simeï) *dat?* David is er zeker van dat niet alleen wat Simeï doet onder Gods providentieel bestel geschiedt (evenals alle gebeurtenissen), maar ook dat hij hiermede onbewust „een goddelijke opdracht" vervult (Hertzb), en dat in Simeï's woorden een boodschap van Jahwe zelf aan zijn adres vervat is. Inderdaad is hij een איש ד' (Schneider) — al heeft hij zich dan ook niet aan het huis van Saul vergrepen — en dáárom heeft ook inderdaad Jahwe deze ramp over hem gebracht en hem momenteel het koningschap ontnomen, zoals Simeï gezegd heeft. Stellig heeft David in dit alles een bevestiging gezien van de bedreigingen uit 12 : 10 v. Maar dit is voor hem dan ook een afdoende reden om alle dadelijk verzet in casu ongeoorloofd te achten, het zou feitelijk tegen Jahwe zelf gericht zijn. Wat deze hem oplegt, heeft hij zonder tegenspreken te dragen, vgl. 15 : 26. Vandaar zijn heftige reactie tegen Abisaï's voorstel, dat voor hem het karakter draagt van een ernstige verzoeking, vgl. I 26 : 8. Evenzo Hertzb e.a.

11, 12 Davids besliste weigering om tegen zijn aanrander op te treden of zelfs maar te zeggen „waarom doet gij dat?" houdt allerminst een goedkeuring van zijn daden in. Dit blijkt als David zich nu (niet alleen tot Abisaï maar ook) de brede kring van כל־עבדיו wendt. Vermoedelijk dachten zij er precies zo over als Abisaï. David verklaart (evenals 12 : 22 v.) dat er geen reden is tot verwondering. הני enz. stelt de situatie in het licht, waarbij hij de tegenstelling accentueert tussen בני enz. (over ממעי vgl. 7 : 12), dus zijn

eigen vlees en bloed, en בן־הימיני *een Benjaminiet,* aldus Rehm en Méd, in onderscheiding van vele comm. die vertalen alsof er הזה stond. In haar onbepaaldheid is de uitdr. nog sterker. Onder alle stammen was er in Benjamin oorspronkelijk de meeste tegenzin tegen Davids koningschap, zie 3 : 19, en deze was nog niet geheel verdwenen, zie ook 20 : 1. David begrijpt heel goed, dat Absaloms aanslag op de troon die op zijn leven insluit, zie 17 : 1—4. ואף כי, vgl. 4 : 11. Simeï's handelwijze spreekt van dodelijke haat, maar is toch beter te verdragen dan het leed, dat hem van zijn eigen zoon overkomt. Daarom moeten Davids dienaren deze man maar laten begaan. הנחו, de defectief geschreven imp. van hif. II, vgl. Ex. 32 : 10; Richt. 16 : 26. In dit bevel van David is wellicht de gedachte verdisconteerd, dat Simeï geen feitelijk gevaar opleverde en niet „der Beachtung wert" was (Schulz). Toch is het opmerkelijk dat David dit niet expressis verbis zegt, maar als motief voor zijn passieve houding opgeeft wat hij in vs. 10 al in hypothetische vorm gezegd heeft כי enz. Omdat Jahwe zich van Simeï bedient om David te kastijden, heeft hij dit zonder meer te aanvaarden en te dragen. Bij alle onderscheid is er toch ook een treffende overeenkomst tussen Davids gezindheid en die van Jezus, die het Hem aangedane lijden aanvaardt als de beker, hem door de Vader gegeven, Joh. 18 : 11. Zoals reeds bij cap. 15 werd opgemerkt (zie vss. 27 v.; 32 vv.) betekent dit niet dat David volslagen lijdelijk alles over zich laat komen. Integendeel, hij is diep overtuigd dat hij de hem door Jahwe, Israëls hoogste Koning, toevertrouwde macht niet aan een rebel, al is het zijn eigen zoon, mag overgeven. Zijn tocht naar het land over de Jordaan en zijn reeds genomen maatregelen (zie de zoeven geciteerde plaatsen) hebben alleen zin, als hij het mogelijk acht en zelfs de hoop koestert weer in zijn macht hersteld te zullen worden.

Daarvan spreekt vs. 12. אולי = misschien stelt wel de onzekerheid van een gunstige eindbeslissing in het licht, vgl. 15 : 25 v., maar toch ook de mogelijkheid ervan. ראה met ב is meermalen op iets of iemand letten, hetzij met (leed)-vermaak, bv. Ps. 22 : 18, of met bezorgdheid en met de bedoeling om te helpen, bv. Gen. 21 : 16; 29 : 32; Ps. 106 : 44 (zie de lexica). In I 1 : 11 (Hanna) en Gen. 29 : 32 (Jakob) volgt dan telkens ב met subst. עֳנִי (in Ps. 106 צר) en dit is hier ook het geval. De M.T. heeft als ketîb עֲוֹנִי, maar als qerê עֵינִי = mijn oog, maar dit heeft geen zin. Keil is vrijwel de enige die het ketîb vasthoudt, maar dit is toch wel zeer contextwidrig, want hoe kan David hopen, dat Jahwe op zijn schuld zal letten? Dan moet Hij als de Heilige immers toornen en straffen. Daarom bidt David in Ps. 51 : 11 om het tegenovergestelde. Met LXX, Pesj. en Vulg (zie BH) is dan ook een geringe tekstcorruptie aan te nemen en te lezen בְּעָנְיִי (evenzo Ps. 25 : 18 zonder ב). Alleen bij de opvatting volgens welke David hoopt dat Jahwe in mededogen zal *letten op zijn ellende,* verkrijgt men een goede aansluiting bij 12b (de gedachte die Hertzb aan David toeschrijft, nl. dat de hem aangedane smaad „in seinen Augen mehr ist als er verdient hat", is vreemd aan de tekst en miskent de diepte en oprechtheid van Davids schuldbesef). Merkwaardig is dat David het השיב van Simeï (vs. 8) overneemt, maar het laat slaan op de toekomstige omkeer in zijn lot, die hij van Jahwe verwacht. Het perf. cons. hangt nog af van אולי. טבה — algemeen gehouden aanduiding van de verheffing, die op

de vernedering moge volgen: *en mij het goede vergelden (in ruil) voor* קללתו (qerê) of קללתי (ketîb). Het eerste verdient ongetwijfeld de voorkeur, de uitdr. mijn vloek voor: de vloek die mij treft, is gewrongen. Schulz e.a. willen geen suffix lezen, omdat aan היום הזה een stat. constr. moet voorafgaan. Men kan echter deze term ook als tijdsbepaling opvatten = op deze dag, vgl. de L.V. heden, ook N.V., Rehm, Hertzb. Bovendien is het niet waarschijnlijk dat er oorspr. geen suffix stond en dat dit dan op twee verschillende wijzen (ketîb en qerê) zou zijn aangevuld. De LXX heeft trouwens αὐτου en hiervoor is het meeste te zeggen. Het suff. moet dan slaan (niet op Simeï, vgl. Hertzb, maar) op Jahwe, die het subject van de zin is en van wie de vervloeking in principe uitging, vss. 10—11.

13, 14 וילך enz. — de bedoeling is niet zozeer dat David en zijn mannen hun tocht voortzetten (bv. Méd „continuèrent leur chemin", maar er staat niet דרכו als I 26 : 25), doch dat zij de gewone weg hielden, daarvan dus niet afweken, terwijl Simeï daarentegen voortliep (part.) בצלע ההר = *langs de helling van de berg,* dus zonder een bepaald pad te volgen, maar wel zo dat hij bleef לעמתו = *parallel met hem,* nl. David. 'לע is niet tegenover (N.V.), maar neben; in gleichem Schritt mit (Kö.Wb), side by side (Köh-B), vgl. Neh. 12 : 24. Men kan dus zeggen dat hij „evenwijdig met hem meeliep" (De Groot), waarbij hij zich niet te dichtbij waagde, zie vs. 9, maar toch in staat was David lastig te vallen. Het is niet nodig het impf cons. na הלוך in een inf. abs. te veranderen (BH, ook Schulz, zie echter Ges-K § 113 t, met verwijzing naar I 19 : 23). Over קלל en סקל zie bij vss. 5—6. Thans wordt eraan toegevoegd עפר, dat alleen hier voorkomt, blijkbaar denom. van עָפָר = stof, 22 : 43; Gen. 13 : 16. Het verbum is evenals de voorafgaande verba tempus frequentativum (Ges-K § 112 f), daar het gevolgd wordt door ב (parallel met 'בא), is het intrans., lett. hij stoof met stof (Stv.), de bedoeling is dat hij het droge stof voortdurend in wolken opjoeg; natuurlijk in de richting van David c.s. Misschien moeten we hieruit afleiden dat hij wat hoger liep (De Groot) en het stof omlaag schopte. Het herhaalde לעמתו is wel wat verdacht (Schulz: aus Versehen wiederholt), maar LXX en Vg hebben het gelezen. De laatste vert. adversus eum, maar LXX ἐκ πλαγιων αὐτου. Dit ἐκ doet vermoeden dat vóór ל een מ door haplografie is uitgevallen; er stond dan מלעמתו (vgl. 1 Kon. 7 : 20), ter aanduiding dat hij *van terzijde met stenen wierp.*

In vs. 14 is het de vraag op welke plaats het שׁם aan het einde terugslaat. Op ויבא moet ergens een plaatsaanduiding gevolgd zijn. Keil vindt deze met alle beslistheid in עיפים. Dit is echter als plaatsnaam volkomen onbekend, zou dus eventueel wel nader aangeduid zijn, terwijl het anderzijds als adj. = vermoeid, uitgeput hier uitnemend past (vgl. 17 : 29), ook i.v.m. het slot. Méd wil i.p.v. 'ע lezen עד־המים met beroep op מים uit 17 : 21. Maar de LXX heeft ἐκλελυμενοι, heeft dus blijkbaar de M.T. gelezen. Toch is het goede in Méd's voorstel, dat het de sterke overeenkomst tussen beide uitdr. demonstreert; beide beginnen met ע en eindigen op ים. Daarom is er alles voor te zeggen dat wat Méd wil lezen bij vergissing (door homoioteleuton) uitgevallen is. Aldus ook Hertzb: „so kam der König ... ganz erschöpft bis ans Wasser". Deze conjectuur heeft op de lezing van Smith, Schulz e.a. (עד־הירדן zie BH) voor, dat zij tekstcritisch beter verklaart, hoe de huidige tekst ontstond. וינפשׁ enz. —

waar hij rust nam; het verbum is denom. van נפש en ziet elders Ex. 23 : 12; 31 : 17, speciaal op de Sabbatsrust, steeds in nif., sich erholen, adem scheppen, „daar kwam hij op adem" (De Groot, VdBorn). In aanmerking genomen alles wat er op deze dag gebeurd is, was het stellig al tegen de avond, waarbij dan verondersteld is dat de tijding uit Hebron David reeds vroeg in de morgen bereikte, 15 : 13. De afgelegde afstand bedroeg zeker ruim 30 km. Maar het was niet te verantwoorden om — afgedacht van korte rustpauzes — de vlucht te onderbreken voordat men de Jordaan bereikt had, en zelfs op deze westelijke Jordaanoever was men nog niet veilig, zie 17 : 21.

15—23. *Husai door Absalom geaccepteerd. Achitofels advies*

In verband met de mededeling van 15 : 37 is באו op te vatten als een plusqu.; hetgeen de auteur nu gaat vertellen had reeds midden op de dag van Davids vlucht plaats gevonden. כל־העם is al het krijgsvolk van Absalom (LXX cod. Vat. schijnt העם niet gelezen te hebben maar cod. Al. en Vg wèl, dus geen grond om te schrappen, Schulz e.a.); als appositie volgt איש י׳, een algemene term voor *manschappen van Israël,* waarmede allerminst een aandeel uit Juda uitgesloten wordt, zoals Rehm, Méd, Hertzb willen, zie hierover bij 15 : 2, 9, 10, 13. Absalom is bij zijn intocht vergezeld van Achitofel, zie 15 : 12, 31, die als zijn voornaamste raadsman, maar vooral met het oog op het volgende verhaal terstond genoemd wordt. Van een krijgsoverste horen wij niet vóór 17 : 25. Feitelijk is Achitofel met zijn buitengewone wijsheid en tevens zijn gewetenloze sluwheid het denkend hoofd van de opstand. Maar nu stelt de auteur Husai als tegenspeler op zijn weg. Tussen deze twee zal de strijd gaan. Denkelijk is Husai reeds in Davidsstad aanwezig, als Absalom daar aankomt, zie vs. 22, zodat deze niet kan zien waar hij vandaan gekomen is. Over de naam חושי en de daarop volgende apposities zie boven bij 15 : 32. כאשר enz. — Husai treedt Absalom tegemoet en begroet hem als nieuwe koning met een woord van huldiging יחי המלך, vgl. I 10 : 24; 1 Kon. 1 : 25, 34; de herhaling moet de indruk wekken, dat zijn hart vol blijdschap is (LXX heeft de uitroep slechts eenmaal). Over de vraag of Absalom gezalfd is, zie bij 19 : 10. Zijn antwoord op Husai's ontboezeming getuigt van zijn grote verwondering: van hèm had hij deze omzwaai niet verwacht en — hoewel zijn eigen houding door-en-door vals is, kan hij de vraag niet weerhouden: זה enz.; חסד kunnen we als liefdedienst weergeven, maar de bet. nadert hier zeer dicht het begrip *trouw,* zie bij 9 : 1, ook 2 : 5. De praep. את staat in dezelfde bet. als na ברית, Gen. 17 : 4 (Köh-B, die vert. „Gemeinschaft mit"), in onze taal wordt dit *jegens uw vriend.* Het feit dat Absalom niet eens de naam David of diens waardigheid noemt (David zelf had nog van המלך gesproken, 15 : 19, vgl. 34), maar alleen spreekt van רעך, bewijst wel hoezeer alle gevoelens van liefde en eerbied bij hemzelf zijn uitgedoofd. Dat zijn vragen in het geheel geen argwaan verraden (Schulz), is m.i. te veel gezegd. Absalom vraagt om een verklaring van Husai's houding, en deze zal dit ook wel verwacht hebben daar zijn trouw aan David tot nu toe onverdacht was. Zijn antwoord — niet letterlijk, maar wel zakelijk gelijk aan de hem door David voorgezegde woorden, 15 : 34 — is wel geschikt om alle verdenking te ontzenuwen. Zijn לא is de

algehele ontkenning van zijn band aan David, een verloochening van wat in רע ligt opgesloten, zie 15 : 32. Dan volgt een verklaring in de geëxalteerde stijl van de wereldwijze hoveling, die zijn onstandvastigheid wil verbergen achter een religieus motief en een open oog voor het nationaal belang. כי na לא is sterk adversatief, bv. Gen. 17 : 15, dus, *neen, maar wie Jahwe verkiest enz.* העם הזה is het (met een handbeweging aangeduide) volk, dat Absalom gevolgd is, terwijl כל־איש moet slaan op alle overige Israëlieten in het land. Vooral hier springt in het oog, hoe onjuist het is ישראל in beperkte zin op te vatten. Maar dan kan dit ook niet in vs. 15. Wat Husai zegt mag niet al te serieus opgevat, alsof hij herinnert aan een openlijke „göttliche Designation" en „Zustimmung des Volkes" (Hertzb), die te Hebron zouden hebben plaats gehad. Wat Husai zegt is niet hoger te waarderen dan als vleitaal, dienstig om Absalom te verblinden, bovendien is het, naar de opmerking van vele comm., ook dubbelzinnig inzoverre het ook op David kan slaan, die inderdaad door Jahwe en Israël verkozen was, 5 : 1—3. Hij kan echter zo spreken, wanneer hij oordeelt naar Absaloms aanvankelijke voorspoed (Keil: nach dem Erfolg). Het tweede לא is verschrijving voor לו, dus: *hem wil ik toebehoren* enz. Absalom moest dit wil op zichzelf toepassen. In vs. 19 gaat Husai trouwens nog argumenteren vanuit de continuïteit van het bewind. שנית, fem. van שני, duidt een neutrum aan: het tweede, nl. wat ik te zeggen heb; wij zeggen: ten tweede, *bovendien.* Husai doet of het vanzelf spreekt, dat hij na de vader gediend te hebben de zoon dient die zijn opvolger is. Het klinkt heel mooi en zou ook waar geweest zijn, indien David gestorven was. Onjuist is m.i. Hertzbergs vert. „wem könte ich (sonst wohl) dienen?" Het impf. אעבד is wel degelijk indicatief: *wie stel ik mij ten dienste?* Het antwoord is בנו, waarbij het suff. op de (nog niet genoemde maar) als רעך aangeduide David slaat. De conclusie volgt in de woorden van 15 : 34 כאשר enz. Husai blijft trouw aan de dynastie (Méd), wat wil men meer? En Absalom laat zich inpalmen. Wrsch. is hij „na zijn aanvankelijk succes misschien al te welwillend" (De Groot); hij heeft door de vrijwillige aftocht van zijn vader de residentie en de koningsburcht zonder slag of stoot in handen gekregen, en is in zijn ijdelheid „von sich selbst zu sehr berauscht" (Schneider) om Husai te wantrouwen. Hij is blij met deze aanwinst. Inderdaad is Husai echter de winnaar. Al staat het er niet bij, het blijkt toch dat hij Absalom dienen mag. „Er hat damit einen ersten Erfolg für seinen Herrn David zu verbuchen" (Hertzb).

20—23 Het onderhoud in vss. 16—19 laat zich het best denken bij Absaloms aankomst voor de ingang van het paleis, bij het thans volgende vergadert hij binnen met zijn staf van adviseurs. Husai is hier wrsch. niet bij geweest, zie 17 : 5, hij heeft de indruk willen vermijden, dat hij zich opdrong, en of Achitofel hem vertrouwde, is de vraag. Hoewel Absalom zich richt tot laatstgenoemde, אל־א', blijkt de aanwezigheid van anderen (zie 17 : 4, 14) uit de plur. הבו enz.; לכם drukt niet uit aan wie zij raad moeten geven, maar dat dit door gezamenlijk overleg moet geschieden; „gebt euren Rath" (Leimb e.a.). Straks blijkt wel dat als Achitofel gesproken heeft, er niets meer te zeggen valt. Terecht neemt Absalom aan, dat er wat gedaan moet worden. David c.s. zijn ontkomen en de situatie is nog precair. Achitofel spreekt evenwel niet terstond over militaire maatregelen. Zijn eerste advies luidt בוא אל־פ' enz. Het

is gebleken dat David een aantal bijvrouwen heeft achtergelaten (over הניח zie vs. 11) om toezicht te houden op het paleis (15 : 16). Het meest urgent is nu dat Absalom met deze vrouwen gemeenschap heeft (voor בוא אל vgl. 12 : 24) en zo de harem van David tot de zijne maakt. Dit advies moet beoordeeld worden naar de oosterse begrippen en usanties van die tijd, en niet naar de onze. Het „bezweckt in keiner Weise sinnliche Ausschweifungen, sondern nur die radikale Machtübernahme" (Schneider; in dezelfde geest alle comm.). Leimb en Méd wijzen erop dat volgens Herodotus het vaste zede was bij de Perzen, dat de opvolger de harem van zijn voorganger in bezit nam en dat hij mede hierdoor zichzelf als de nieuwe heerser proclameerde. Volgens andere getuigenissen was dit ook bij Assyriërs en Arabieren het geval (zie Schulz). Maar dat deze zede ook in Israël was ingedrongen, blijkt behalve uit 3 : 7; 12 : 8 en 1 Kon. 2 : 22 juist uit onze plaats zeer duidelijk. Het door Achitofel gebezigde argument komt immers hierop neer, dat door deze daad de breuk tussen Absalom en zijn vader definitief en onherstelbaar zou worden. Hij zou op die wijze David feitelijk voor dood verklaren, of liever: nog bij zijn leven onttronen. וישמע leidt de voorzin in: *als dan geheel Israël hoort;* hieraan ondergeschikt is de objectszin כי enz., waarin באש nif. met את geconstrueerd wordt (elders met ב nl. 10 : 6 en I 13 : 4), maar dit is geen reden om met BH de hif. van בוש te lezen, al wordt dit schijnbaar gesteund door de LXX. De sterke uitdr. *dat ge u bij uw vader* stinkend, d.i. gehaat, *voor goed onmogelijk gemaakt hebt,* is hier juist zeer goed op haar plaats. Eerst in de nazin komt het eigenlijke oogmerk aan de dag in וחזקו enz.; de tijd is perf. cons., vgl. over dit verbum met ידים als subj. bij 2 : 7, het tegenovergestelde in 4 : 1. Achitofel verwacht dat allen die op Absaloms hand zijn, door zijn doortastend optreden *zich des te sterker gevoelen* zullen. Als zij vernemen dat het niet gaat om een „Putsch", maar om de onherroepelijke, serieuze machtsaanvaarding, dan zullen zij des te beslister van David afzien en zijn zoon volgen. Ongetwijfeld getuigt dit advies van Achitofel van zijn scherp verstand, maar niet minder van zijn totaal gemis aan eerbied voor de goddelijke normen inzake het ethisch handelen. Niet alleen drijft hij Absalom voort op de heilloze weg naar een radicaal conflict met zijn vader, maar ook adviseert hij als middel daartoe een uitdrukkelijk van God verboden, schandelijke daad van onkuisheid, zie Lev. 18 : 8; 20 : 11; Deut. 22 : 30; 27 : 20, een daad als welke aan Ruben met verlies van zijn eerstgeboorterecht gestraft is (Schulz, Hertzb, zie Gen. 35 : 22; 49 : 3 v.) en die als een extreme schandelijkheid gebrandmerkt staat, Ezech. 22 : 10; vgl. 1 Cor. 5 : 1. Achitofels wijsheid is van beneden-menselijke oorsprong. Toch is hij — en straks ook Absalom zelf — onwetend een werktuig in Gods hand om „die über David 12 : 8 ausgesprochene Drohung in Erfüllung zu bringen" (Keil).

Dat dit feitelijk heeft plaats gevonden zegt vs. 22. Naar het schijnt wordt Achitofels advies onmiddellijk opgevolgd. ויטו enz. — *derhalve spande men een tent,* niet „de tent", zoals Hertzb wil; het was geen „Brautzelt", er staat gewoon אהל en er is dan ook geen aanleiding om naar Ps. 19 : 6; Joël 2 : 16 te verwijzen (VdBorn), want daar staat een ander woord. על־הגג — De Groot e.a. herinneren hier aan 11 : 2. Juist omdat dit oprichten van een tent en het daarop volgende bezoek van Absalom enige tijd vorderde, is het zeer aan-

nemelijk dat Achitofels tweede advies met de daarop gevolgde beraadslaging, 17 : 1—14, plaats vond in dezelfde raadsvergadering waarvan vss. 20—21 het begin vermeldden. Het overleg heeft voortgeduurd tijdens het in orde brengen van de tent op het dak. Hiervoor pleit 1° het ontbreken van een nieuw initiatief van Absalom om raad te houden, en 2° het notoire feit dat Achitofel van geen oponthoud wil weten, maar terstond de vervolging van David c.s. inzetten, zie 17 : 1—3. Dat de auteur in 22b zijn mededeling over de tent op het dak en het doel daarvan voltooit en dus even vooruitloopt op de chronologische orde, is geen bezwaar. Nu wordt t.a.v. 22b door versch. comm. aangenomen of althans waarschijnlijk geacht, dat Absalom alleen pro forma de tent is binnengetreden en alleen symbolisch de harem van zijn vader heeft overgenomen, aldus Schulz, De Groot, Leimb, Hertzb. Het is mogelijk dat zij hierin gelijk hebben, maar in geen geval laat het zich bewijzen en de gebezigde termen pleiten ertegen. ויבא gevolgd door אל־פ׳ is iets anders en iets meer dan hij „bezocht" (De Groot), zie bij vs. 21. Wel zegt Hertzb dat „Absalom wahrlich andere Dinge zu tun hatte", maar dit is te zeer vanuit onze moderne begrippen geredeneerd; bovendien behoefde Absalom niet met alle tien gemeenschap te hebben. Ook het לעיני כל־י׳ pleit voor een langere tijdsduur tussen Absaloms gaan en komen, zodat het door velen op straat en plein kon worden waargenomen. Dit moet dan geschied zijn na afloop van de krijgsraad, 17 : 14. En dit was toch ook de strekking van Nathans woorden in 12 : 11 v., waarbij vooral te letten is op מביתך en ושׁכב, op לעיני השׁ׳ en נגד כל־ישׂראל.

Op het bericht van vss. 20—22 laat de auteur een opmerking volgen over het buitengewone gewicht dat men destijds hechtte aan een raad van Achitofel. Een verbum ontbreekt, erbij te denken is voor het naast היתה, de gedachte is: *met een raad van Achitofel, die hij gaf in die dagen,* nl. waarin hij als raadsman aan het hof verkeerde (de woorden בי׳ ה׳ behoren bij de relat. zin), *was het als wanneer iemand enz.;* inlassing van איש vindt steun in qerê en mss. (zie BH). שׁאל ב ook Richt. 1 : 1 voor het raadplegen van God, vgl. 2 : 1; I 10 : 22. Met nadruk volgt dan nog כן enz. De strekking van de opmerking is vermoedelijk wel „um die fürchterliche Handlung Absaloms einigermaszen zu erklären" (Schulz, evenzo Rehm), wat nog iets anders is dan haar te verontschuldigen (De Groot), wat zeker niet de bedoeling is. Men moet haar echter ook zien in nauw verband met hetgeen volgt in 17 : 1—14, waarvan de betekenis alleen in het licht van het vs. 23 gezegde kan worden verstaan. Misschien is er nog een neven-bedoeling nl. te laten uitkomen, waarom Absalom niet de bemiddeling van de priesters inroept om een uitspraak van Jahwe te verkrijgen. Hij heeft aan Achitofel genoeg. „Het is alles menselijk" (Hulst), „David zou in een dergelijk geval geheel anders gehandeld hebben" (De Groot). Hoewel cap. 16 dan ook gewijd is aan Davids vernedering en Absaloms verheffing, toch laat de auteur reeds tussen de regels lezen, dat Absaloms heerschappij — gegrond op verraad en rebellie en beginnend met de schandelijkste ontucht — niet zal kunnen delen in de gunst van Jahwe en ten ondergang bestemd is. De pericoop vss. 20—23 heeft de speciale bedoeling te laten zien, hoe Jahwe zijn bedreigingen waarmaakt, niet (zoals Hertzb wil) dat Absalom Davids opvolger niet kan zijn. Dit thema is vreemd aan de tekst.

HOOFDSTUK 17

Achitofels plan verworpen; zijn einde. David wijkt uit naar Mahanaïm; Absalom steekt de Jordaan over

1—4. *Het plan van Achitofel*

Over de voortzetting van de krijgsraad zie bij 16 : 22. אבחרה נא en de volgende cohortatieven duiden op een wel overwogen plan en hebben iets sterk suggestiefs, vooral ook omdat Achitofel nu niet iets áán Absalom adviseert, maar zichzelf met de uitvoering wil belast zien. Met aandrang verzoekt hij *twaalf duizend man* te mogen uitkiezen. Het getal lijkt onwaarschijnlijk hoog, omdat men wel kon begrijpen, dat David een betr. klein gevolg had, terwijl men zich anderzijds afvraagt hoe groot Absaloms legermacht dan wel was. Dit pleit ervoor om onder אלף te verstaan een legereenheid, die minder dan 1000 man telde. In I 10 : 19 komt אלף ook voor als „Unterteil eines Stammes" (Köh-B) parallel met het vs. 21 d.a.v. voorkomende משפחה. Maar als we letten op 18 : 1, is het toch veiliger aan de numerieke betekenis duizend vast te houden. Zo is het ook stellig in Num. 31 : 5, waaraan Ehrlich herinnert, al is het beslist onjuist ook hier te willen verklaren: duizend man uit elke stam (De Groot). 't Is al zeer onwaarschijnlijk dat op dit moment reeds alle stammen te Jeruzalem vertegenwoordigd waren, zie vs. 11. Achitofel wil onverwijld opbreken (אקומה) en David najagen. הלילה = deze nacht, *vannacht* (vgl. 19 : 8 M.T.), niet dat het al donker was, maar toch was de dag reeds zo ver gevorderd, dat men de vervolging tot in de nacht zou moeten voortzetten. Vanzelfsprekend gaat het over de nacht, volgende op de dag van Davids vlucht, zie vss. 16, 22. Vs. 2 noemt het beoogde resultaat in impf. gevolgd door perf. cons. ואבוא — dan zal ik, of: *zodat ik hem kan overvallen terwijl enz.* בוא met על ook Gen. 34 : 27, met ל 5 : 23. De nominaalzin dient om de toestand te tekenen, waarin David nu nog is, nl. יגע vermoeid van de zware tocht, vgl. Deut. 25 : 18, en רפא ידים, vgl. 4 : 1, het tegenovergestelde begrip is pas in 16 : 22 gebezigd van Absaloms aanhang, ziet evenzeer op geestelijke als op lichamelijke slapheid, echter niet besluiteloos (De Groot) of moedeloos (VdBorn), beter: door de ontvangen schok gebroken, verslagen. Iemand die zo gesteld is kan men gemakkelijk door een plotselinge overval angst aanjagen; חרד in qal I 13 : 7, sidderen van vrees; hif. caus. Hoewel het object, אתו, alleen David noemt, is zijn gevolg hierin begrepen, immers dáárvan zegt Achitofel dat allen op de vlucht zullen slaan. Als het zo gaat als hij verwacht, zal hij *de koning* — die dan *alleen* overgelaten is — eigenhandig *neerstoten.* Eerst heeft hij alleen van דוד gesproken, nu laat hij zich toch de titel המלך ontvallen, door de tegenstelling met העם, zie bij vs. 3. Uit zijn woorden spreekt toch ook nu de besliste wil van radicaal te werk te gaan, maar bovenal zijn dodelijke haat tegen David. Noch de hem door David bewezen vriendschap, noch het feit dat deze is „de gezalfde van Jahwe", 1 : 14, vgl. I 24 : 7; 26 : 9, 11, legt bij hem enig gewicht in de schaal. Indien de uitspraken van David in Ps. 41 : 10; 55 : 14 v., 21 v. op Achitofel betrekking hebben, dan blijkt hier

wel dat hij een slang gekoesterd heeft en dat laatstgenoemde ook een doortrapte huichelaar geweest moet zijn. Misschien kan men bij David wel van een gebrek aan mensenkennis spreken.

Vs. 3 noemt het einddoel: wanneer de koning dood is, ואשיבה enz.; het object moet hetzelfde zijn als het כל־העם in vs. 2, duidt dus *al het krijgsvolk* aan, dat bij David is. Strikt genomen is het begrip „terug doen keren", of: „weder aan uw zijde brengen" op deze mannen niet van toepassing, maar Achitofel wil ermede zeggen, dat hij hen als rebellen beschouwt, die tegen koning Absalom zijn opgestaan (Keil). Daarentegen moet כל־העם in het slotgedeelte op geheel Israël slaan, zie ben. Van de middenmoot van vs. 3 zegt Schulz dat ze „nicht in Ordnung" kan zijn. „Wie die Rückkehr der Gesamtheit ist der Mann den der suchst" gibt keinen Sinn". Dit oordeel is m.i. te scherp, men zou beter van een compacte, gewrongen stijl kunnen spreken. Zelfs dit zou niet het geval zijn, indien de zin was: de terugkeer van de man, die gij zoekt (nl. David), staat gelijk met de terugkeer van allen. Maar zo is het niet; Achitofel wil niet de terugkeer, doch de dood van David. Keil die de M.T. handhaaft verklaart dan ook: „ist er erschlagen, so werden dir alle zufallen" (in gelijke geest Méd, die echter de M.T. loslaat). Maar zou dit niet anders en duidelijker uitgedrukt zijn? Vermeldenswaard is dat de LXX een andere tekst onderstelt; zij luidt ὃν τροπον ἐπιστρεφει ἡ νυμφη προς τον ἀνδρα αὐτης· πλην ψυχην ἑνος ἀνδρος συ ζητεις. Smith, Rehm, Hertzb, VdBorn e.a. menen dat deze woorden teruggaan op de oorspr. tekst, die luidde הַכַּלָּה אל־אִישָׁהּ רַק אֶת־נֶפֶשׁ אִישׁ אֶחָד (aldus BH), vertaald: „zoals een bruid terugkeert tot haar man; zo kost het alleen het leven van de ene man" (die gij zoekt), aldus VdBorn. Door anderen wordt deze „oplossing" echter afgewezen. Smith zelf zegt reeds dat in zo'n geval niet van שׁוב kan worden gesproken; Hertzb verwijst naar Richt. 19 : 2 vv., maar die vrouw was geen bruid; daarom zegt Méd terecht: „comparaison étrange". Men zou hieraan kunnen toevoegen, dat het beeld niet past in de zakelijke stijl van Achitofel (heel anders dan die van Husai, vss. 8—13). Keil wijst erop dat het eerste gedeelte van het citaat berusten moet op de foutieve woordsplitsing, die de ה van האיש verbond met הכל tot הכלה, en dat geen andere oude vert. een spoor van een afwijkende lezing bevat. Dit is niet juist, want de Vulg heeft: quomodo unus homo reverti solet; unum enim virum tu quaeris. Schulz merkt op dat het tweede gedeelte van dit citaat overeenkomt met dat van de LXX en wil daarom de tekst emenderen i.o.m. de vert. van de Vulg: het begin zou dan luiden כשוב איש אחד, waarbij הכל geëlimineerd is. Dit laatste is stellig niet verantwoord; evenmin trouwens de conjectuur van Méd, die כשוב verwaarloost en הכל wijzigt in בהכות „en frappant l'homme etc.". De Groot en Leimb sluiten zich dan aan bij Schulz, hoewel deze niet eens met grote beslistheid durft spreken. Om alle willekeurigheid te vermijden, zal toch het beste zijn de tekst ongewijzigd te aanvaarden. De M.T. bevat geen onzin, maar is tekenend voor de bondige stijl van Achitofel, die twee duidelijke begrippen nl. *de terugkeer van allen* (lett.: van het totaal) en *de man die gij zoekt* door כ met elkaar gelijkstelt, zodat men zijn woord aldus kan weergeven: „als ge die ene man in uw macht hebt, hebt ge ze allemaal terug". Dat dit de strekking is, is duidelijk, en wordt nog bevestigd door de slotwoorden van vs. 3, waar naar alle waarschijnlijkheid (met

LXX en Vg) vóór כל־העם een waw cop. te lezen is. Ook hier treft ons weer de kortheid en puntigheid van Achitofels manier-van-zeggen. Zelfs staat שלום zonder בְּ (vgl. 3 : 21 vv.) en wordt dus feitelijk adjectivisch gebruikt, vgl. Gen. 43 : 27. Ter aanbeveling van zijn plan verklaart Achitofel dat *heel het volk intact*, ongedeerd, *zal blijven*. Bij amnestie op grote schaal zal een burgeroorlog met veel bloedvergieten voorkomen worden. Dit woord „berührt sich dem Sinne nach dem Rate des Hohenpriesters, Joh. 11 : 50" (Schulz). Achitofel pleit voor het belang van het volk, dat één is met het belang van Absaloms troon. Stellig getuigt Achitofels plan van zijn scherpe blik op wat in de gegeven situatie nodig is. „Das Plan ist wieder teuflisch gut" (Herzb). David en zijn mannen waren inderdaad uitgeput (16 : 14) en al was zijn geestkracht niet gebroken, een nachtelijke overval zou funeste gevolgen hebben. Daarom heeft Achitofel (op zijn standpunt) gelijk dat hij David geen tijd wil laten om zich gevechtsklaar te maken, eveneens hierin dat (louter menselijk bezien) de door Absalom te overwinnen tegenstand zijn centrum vindt in Davids persoon. Zo lang hij leeft, zal de troon van Absalom wankel blijven, eerst als hij wegvalt, staat deze vast (vgl. De Groot). Het is dan ook geen wonder dat הדבר, *dit voorstel* de algemene instemming verwerft, vs. 4. Het was zo eenvoudig, zo practisch, zo glashelder en overtuigend voorgedragen, dat niemand er iets tegen in kon brengen, ook de זקני י' niet. Stellig waren dit niet dezelfde personen als die van 5 : 3 of 12 : 17, maar wel vooraanstaande stam- en geslachtshoofden, die Absaloms partij gekozen hadden en op de hoogte waren van de stemming in het volk en dit feitelijk vertegenwoordigden.

5—14. *Het plan van Husai aanvaard*

Het merkwaardige is nu dat in weerwil van de goede ontvangst van Achitofels plan in de kring der leidslieden, het toch niet onmiddellijk (als 16 : 22) ten uitvoer wordt gebracht. Zonder twijfel zijn er psychologische achtergronden voor Absaloms zeggen קרא נא enz. (wijziging in plur. vlg. oude vertt., zie BH, is onnodig). Het was zielkundig niet juist van Achitofel, dat hij zelf voor alles de zorg op zich nam en voor de ijdele Absalom geen taak (en geen roem) overliet. Ook is het mogelijk dat deze tonen wil zelfstandig te kunnen oordelen en beslissen (Leimb, vgl. Baarslag, blz. 116). De auteur zwijgt over deze dingen, maar laat toch reeds hier de lezer iets vermoeden van wat hij vs. 14 expressis verbis zeggen zal. Absalom geeft bevel Husai te roepen, waarmee de beslissing over Achitofels voorstel wordt aangehouden. Het herhaalde גם moet voor deze man reeds krenkend geweest zijn. גם־הוא dient „zur starken Hervorhebung" van het voorafgaand suffix (Ges-K § 135 f) en sluit in, dat ook Husai als een uitstekend raadsheer bekend staat. Het geeft hem terstond al een voorsprong, dat Absalom hem niet z.m. om advies vraagt, maar hem het plan van Achitofel mededeelt en dit hem ter beoordeling voorlegt. כדבר הזה — samenvatting van het vss. 1—3 gesprokene: aldus, *zo en zo*. הנעשׂה enz. — *zullen wij* (d.i. Absalom en zijn staf, geen plur. majestatis (Ges-K § 124 g) *doen wat hij zegt?* Algemeen neemt men een enkelvoudige vraag aan; de atnach pleit tegen de opvatting, dat een disjunctieve vraag bedoeld is (als bv. Joël 1 : 2). אם־אין is derhalve niet = of niet? maar conditioneel: *indien niet*. Hierop volgt dan als

Nachsatz אתה enz. Vóór אם is wrsch. (door haplografie) een waw uitgevallen, zie BH. Husai geeft terstond duidelijk zijn afkeurend oordeel te kennen לא־טובה enz., maar verzacht dit door de beperking בפעם הזאת. Daarmede geeft hij Achitofel de eer, dat zijn raad zo goed als altijd juist is, maar thans „paraît inferieur à lui-même" (Méd). Hierbij kan Husai het echter niet laten. Met scherpe blik heeft hij de zwakke zijde van Achitofels plan ontdekt en hij gaat deze nu aanwijzen. Zijn betoog valt in „deux parties" te onderscheiden: 1º danger d'une attaque brusquée, 8—10; 2º plus tard, victoire facile, sûre et complète, 11—13" (Méd).

8—10 Husai's rede is te beschouwen als „ein Meisterstück orientalischer Beredsamkeit" (Hertzb; evenzo vele anderen). Men moet als zijn hoofddoel in het oog houden, dat hij voor David tijd wil winnen; daarom gaat hij eerst aantonen dat het volstrekt niet gemakkelijk, zelfs onmogelijk is een man als David met louter helden onder zijn commando te verrassen, zoals Achitofel wilde. ויאמר onderstelt dat Husai na zijn inleidend woord, vs. 7, een ogenblik gezwegen heeft. אתה met nadruk voorop = *zelf weet gij* enz. Dit is een handige vleierij, waarin ligt een huldiging van Absaloms eigen inzicht en de overtuiging dat deze met zijn woorden moet instemmen (vgl. De Groot, Schulz). כי **is niet** = want (Hertzb), maar leidt een Objektsatz in en hangt af van ידעת, zie Ges-K § 117 h. המה — zowel David zelf als zijn mannen staan bekend als *helden*, vgl. het slot van vs. 10. Velen van hen hadden een eervolle staat van dienst, zie 23 : 8—39. Bovendien zijn ze nu מרי־נפש, vgl. I 22 : 2; Richt. 18 : 25, vooral lg. plaats, die ook spreekt van acute verbittering; de gedachte wordt juist weergegeven door Becker, blz. 48: *grimmig*. Dit blijkt uit het beeld כדב enz. Een *beer* is altijd gevaarlijk, maar vooral wanneer hij is שכול, *van jongen beroofd*. De vertt. weifelen tussen berin (bv. De Groot, VdBorn) en beer (Keil, Schulz e.a.) en inderdaad staat דב voor masc. en fem., zie de lexica, maar de masc. vorm van 'ש pleit voor de mannetjesbeer, zie Ges-K § 122 e over dezelfde uitdr. in Hos. 13 : 8. Zie art. Beer, Bruijel in BE en vgl. I 17 : 34 vv. en Spr. 17 : 12. Men zou dus ook op verbitterde tegenstand moeten rekenen. Tevens op waakzaamheid. 'איש מ wil hier zoveel zeggen als *een ervaren krijgsman*, anders I 16 : 18; dit volgt uit de toelichtende woorden ולא enz.; op de vraag of ילין qal of hif. is, antwoordt Kö.Wb het laatste en vert. Nachtquartier nehmen lassen, maar hij noemt geen enkele analogie. Ges-B en Köh-B vermelden de hif. niet eens, vert. dus übernachten, en vatten את op als praep., dus: met het volk; en parallel is 19 : 8 (M.T.). Dit is de opvatting van Keil, Smith, VdBorn, De Groot, Méd e.a.; Schulz en Hertzb daarentegen lezen hier, dat David de manschappen niet zal toestaan te gaan slapen (ook de N.V.: „hij zal het volk geen nachtrust gunnen"). Ook LXX en Vg zijn verdeeld, de eerste houdt het verbum voor trans., de laatste heeft cum populo. Dit laatste verdient o.i. de voorkeur, niet alleen omdat de hif. niet „nachweisbar" is, maar ook om de zakelijke reden, dat van David eerder is aan te nemen, dat hij zelf wakker blijft dan dat hij anderen de rust ontzegt. Ten bewijze dat David een echt krijgsman is zegt Husai: „hij is te veel soldaat dan dat hij met de manschappen rust zou houden" (De Groot). De strekking van 8b is derhalve: er is heel weinig kans dat men David onverhoeds zal overvallen; het is een illusie dat iemand zijn mannen in paniek zal doen vluchten.

Vs. 9 gaat in dezelfde geest verder. Laat men David niet onderschatten. Met הנה enz. ontwerpt Husai een beeld van wat de gevolgen kunnen zijn van een onvoldoende voorbereide aanval op David. Hij stelt zich voor dat deze nu reeds zich verborgen heeft (חבא nif. van David ook I 19 : 2, vgl. 23 : 3) *in een van de grotten.* Daar פחת blijkbaar masc. gen. is, zie ook 18 : 17, meent Kö.Wb, dat i.p.v. אחת te lezen is אחד, zie BH; dit is wrsch. wel juist. 'פ bet. gewoonlijk kuil, maar daar men vanuit een diepe kuil moeilijk kan aanvallen, wijst het verband naar een grot of spelonk. באחד — moet evenals vs. 12 wrsch. באחת zijn, zie Ges-K § 122 l (tenzij we אֶחָד zouden mogen lezen, maar tekstcritisch is dit zonder grond). Voor ons besef ontbreekt hier iets, de meesten vertalen dan ook: *of op een der (andere) plaatsen;* alleen Caspari en De Groot vert. „op de een of andere heilige plaats" (ook vs. 12), een betekenis die voor מקום misschien niet onbewijsbaar maar in deze samenhang toch volstrekt onbruikbaar is. Eerder zou men mede op grond van I 23 : 22 een bet. „schuilplaats" kunnen aannemen. והיה kondigt aan wat er naar de verwachting van de spreker gebeuren zal. כנפל enz. — *als hij hen* (vanuit een grot of i.d. waar hij verscholen zit) *reeds in het begin overvalt, dan enz.* zo ook de N.V. Terecht merkt Keil op dat het subj. van נפל David moet zijn, terwijl hij בהם betrekt op de eventueel uit te zenden troepen onder Achitofels bevel, vs. 1. Zo ook Schulz. De meeste comm. echter, althans Smith, Leimb, Rehm, VdBorn en Méd (ook de LXX en Stv.) vertalen: „als er reeds in het begin enigen onder hen (of: onder het volk, voorzover men de lezing בעם voorstaat, zie BH) vallen" (De Groot vert. — vreemd genoeg — afdalen). Deze vertaling is taalkundig wel niet uitgesloten (hoewel men node een subject mist, bv. איש), maar de opvatting die eraan ten grondslag ligt, stuit af op de overweging dat zij in het geheel niet van een aanval van Davids kant spreekt. Dit element is echter in Husai's redenering onmisbaar, en wijl de M.T. hiervan duidelijk melding maakt (נפל met ב ook Joz. 11 : 7 in de bet. overvallen), is de exegese van Keil en Schulz als juist te aanvaarden (Hertzb verenigt beide opvattingen door evenals de L.V. de tekst uit te breiden, maar dit is zonder grond en voor de duidelijkheid niet nodig). Nu volgt de hoofdzin met ושמע השמע, over deze zegswijze zie Ges-K § 144 e: *dan zal men ervan horen en zeggen.* מגפה van een zware nederlaag ook I 4 : 17. Onder de indruk van het feit, dat David een onverwachte aanval heeft gedaan, zal men allicht met enige overdrijving daarvan spreken en dit zou voor het prestige en de zaak van Absalom zeer schadelijk zijn. Husai wijst hiermede op het belang van de eerste indruk; als deze ongunstig is, kan alles verloren zijn.

Vs. **10***a* werkt dit nog nader uit. De Groot e.a. willen והוא vervangen door והיה, wat inderdaad een aantrekkelijk resultaat oplevert, maar door Ehrlich e.a. wordt verworpen en ook allerminst noodzakelijk is. De LXX heeft και γε αὐτος. הוא kan zeer goed terugslaan op השמע (Keil, Budde, Hertzb). We kunnen vertalen: *dan zal zelfs hij die een dapper man is.* אשר enz. versterkt nog het begrip 'בן־ח. Het hart is de zetel van de moed; dezelfde vergelijking maar zonder לב in Spr. 28 : 1. ימס versterkt door de inf. abs. (Ges-K § 67 t) ziet op algehele verbijstering van vrees; de bet. is eigenlijk wegvlieten, wegsmelten, Ps. 68 : 3; met לבב Deut. 20 : 8; Joz. 5 : 1; hier van de man zelf, die *totaal de moed verliezen* zal. De motivering van dit schrikbeeld, כי enz., breidt hetgeen

vs. 8 van Absalom gezegd is uit tot כל־ישׂראל, en onderstreept nog weer de superieure kwaliteit van David en zijn metgezellen, als het op vechten aankomt. אשׁר אתו is subject, ב׳ ח׳ predicaat.

11—13 Heeft Husai zich tot hiertoe reeds aan sterke uitdrukkingen gewaagd, in het vervolg overtreft hij zichzelf nog en laat hij de stoutste beelden als paradepaarden opdraven; „er redet sich in immer gröszeres Pathos hinein" (Hertzb) en zijn betoog wordt „ein glänzendes Gewand, dazu bestimmt, die Blöszen zu verhüllen" (Rost, a.w. blz. 125). Toch is niet alles voze oratorie. Husai komt met een zeer groots opgezet plan, waarbij dat van Achitofel als benepen en fantasieloos verbleken moet, en tevens aan Absalom reeds bij voorbaat de erepalm van een roemrijke overwinning wordt uitgereikt. In plaats van כי zouden we nu ועתה verwachten; versch. comm. en vertt. laten vs. 11 dan ook met „daarom" beginnen, maar dit staat er niet. Daar heel het betoog, dat met לא begon tot nu toe van negatieve strekking was, is כי sterk adversatief op te vatten (vgl. 16 : 18) zo Smith, Schulz en Hertzb, aldus: *Daarentegen is mijn raad.* Ook nu vereist de gezwollen stijl weer een inf. abs.: *laat volledig tot u verzameld worden.* De term מדן enz. (ook 24 : 2 en I 3 : 20) is sedert Richt. 20 : 1 de aanduiding van heel het gebied der twaalf stammen (zie 24 : 5), hoewel de noordelijke grensstad (Dan) en de zuidelijke (Berséba) beide in het West-Jordaanland liggen. In dit verband kan trouwens alleen het laatste in aanmerking komen, daar de oostelijke richting van Davids vlucht bekend was. כחול enz., een vergelijking die gaarne van een massaal leger gebruikt wordt, zie I 13 : 5; Richt. 7 : 12, trouwens ook in Gods belofte aan Abraham, Gen. 22 : 17. De nadruk ligt op de ontelbaarheid, de veelheid, לרב. De heirban moet worden opgeroepen. Bovendien פניך enz.; פ׳ is een vleiende omschrijving voor het pron. pers., zoals wij kunnen zeggen: gij zelf in eigen persoon; evenzo van God Ex. 33 : 13, 14; in l.g. plaats gevolgd door הלכים, evenals hier. Te vergelijken is ook Deut. 7 : 10. Wrsch. is aan het slot met de oude vertt. בקרבו te lezen (waarbij in de M.T. haplografie van de waw is aan te nemen, zie BH; Schulz leest בקרבם), dus: *terwijl gij zelf midden onder hen optrekt.* Wel staat de bet. „strijd" voor קרב vast, maar het eigenaardige is juist, dat Husai de gedachte aan een serieuze worsteling geheel wil buitensluiten. Men zal David c.s. door de grote massa eenvoudig overvleugelen.

Dit is de strekking van vs. 12. ובאנו enz. — Husai sluit zichzelf enthousiast bij het leger in. בוא met אל in vijandige zin ook Gen. 32 : 9 (M.T.) = overvallen. Over אחת המ׳ zie bij vs. 9; de relat. zin geeft hier echter een nadere bepaling, waarin נמצא niet zonder meer het pass. aanduidt, maar „wo immer er zu finden ist" (Hertzb e.a.). Terecht oordelen Keil, Smith e.a. dat נחנו niet het pron. pers. van de 1e pers. plur is, maar perf. van נוח qal, dat volstrekt niet aan een gewelddadige actie doet denken, maar een min of meer rustig „sich niederlassen" (Keil, zie de lexica) aanduidt; Num. 11 : 25 van de Geest van Jahwe; in Jes. 7 : 2 van een leger, ib. vs. 19 van vliegen- en bijenzwermen, vgl. Ex. 10 : 14, in ons boek trouwens ook van dieren die zich neerzetten, zie 21 : 10. Zonder twijfel geschiedt dit met vijandelijke bedoelingen, maar dit ligt in het verbum als zodanig niet opgesloten, dat alleen het neerstrijken of *neerdalen* inhoudt, terwijl het gebruikte beeld niet spreekt van vraatzuchtige dieren, maar van הטל, dus: *zoals de dauw neervalt op de aardbodem.* Met dit

beeld wekt Husai de suggestie van een lichte, bijna geruisloze triomf, die echter niet minder volledig is, want de dauw met zijn miljoenen druppels overdekt heel de bodem, vgl. Mi. 5 : 6, en evenzo zal het kleine groepje, dat David volgt, als bedolven worden onder de massaliteit van Absaloms aanhang. ולא־נותר enz. — in de verbaalvorm ziet Ges-K een iuss. van hif. (§ 109 d, vgl. Kö.Wb) 1e pers. plur., dus een ongewone vorm, maar de meesten vatten haar op als perf. cons. nif. en dit „makes a good sense" (Smith), vgl. Joz. 11 : 11, 22, dus: *zodat er ook niet één overblijft enz.*

Absalom moet de indruk krijgen, dat hij „onweerstaanbaar" (VdBorn) is. Nog stouter beeldspraak vormt het slot van Husai's rede. Vs. 12 veronderstelde dat David in een dal gelegerd was, vs. 13 stelt het geval dat hij *zich terugtrekt in een stad* (die gedacht wordt als op een hoogte gelegen). אסף nif. met ב in dezelfde bet. ook Num. 11 : 30; natuurlijk is bedoeld: met zijn mannen. Het gebruik van והשׂיאו in deze samenhang komt velen verdacht voor, „does not seem natural here" (Smith). נשׂא hif. vinden we alleen Lev. 22 : 16 in de zin van (schuld) doen dragen, en Ezech. 17 : 9 in de bet.: in de hoogte (of: omhoog) trekken (van boomwortels). Geen van beide bet. is hier bruikbaar, maar waarom zou de hif. ook niet „omhoog brengen of dragen" betekenen (evenals de pi. bv. 5 : 12)? Het schijnt wel enigszins lichtvaardig om de tekst te gaan wijzigen, zoals Smith (הביאו), Schulz (ישׂימו) of Kittel BH (יסיעו) willen. De verscheidenheid der conjecturen is geen aanbeveling. Dat de hif. van נשׂא zo zelden voorkomt, is geen bezwaar in een stijl als van Husai (ook צרור alleen nog Amos 9 : 9). Men ziet al het hele leger der Israëlieten in een wijde kring het kilometers lange touw als een grote strik of strop naar boven dragen om de stad heen (חבל hier in minder speciale zin dan 8 : 2). Dit wordt bij Schulz, De Groot en VdBorn (ook de N.V.: „touwen om die stad leggen") wel duidelijker gezegd, dan bij de handhaving van de M.T. (Keil, Rehm, Méd, Hertzb), maar blijkt ook daar genoegzaam uit de samenhang, met name uit 13b. סחב qal komt overigens alleen bij Jeremia voor. Husai gaat thans weer in 1e pers. plur. over, waarin iets suggestiefs ligt: *dan slepen wij haar.* אתו zal een schrijffout zijn voor אֹתָהּ (zie BH), het kan alleen slaan op העיר. Deze wordt met vereende krachten van de heuvel af naar en *tot in* (עד) *de beek* gesleept (Rehm e.a. vert. „het dal", maar de bedoeling is blijkbaar dat de stad in de beek verdwijnt). שׁם zal moeten zien op הנחל, waarin zelfs het laatste steentje verzinkt. Ook hierbij is niet de minste zinspeling op een ernstige, bloedige strijd, het lijkt meer „ein Bubenspiel" (Schneider). De gehele voorstelling is zó fantastisch, dat ze nauwelijks volkomen serieus kan opgenomen zijn. Deze overdrijving vergeeft men echter gaarne aan de spreker, die zo de verbeeldingskracht weet te boeien. Toch worden de hoorders er tegelijk enigszins door verblind, zodat „l'esprit ébloui n'en perçoit pas le caractère hyperbolique" (Méd). In de vorming van hun oordeel spreekt niet het nuchtere verstand, maar het gevoel het beslissende woord, „eine im Morgenland häufig zu machende Beobachtung" (Hertzb).

Dit oordeel is medegedeeld in 14a: ויאמר enz.; naar het schijnt geeft eerst Absalom zijn mening (sing.) en vallen dan alle aanwezigen (behalve natuurlijk Achitofel) hem bij. Het כל, vgl. vs. 4, geeft de indruk dat het een vrij groot aantal was. Unaniem spreken zij zich uit voor *het plan van Husai.* In 14b geeft

de auteur, die zelf het plan van Achitofel טובה noemt, de verklaring van dit feit, niet door te wijzen op psychologische factoren, maar op de diepste oorzaak: de beschikking van Jahwe (vgl. I 2 : 25), die ook de dwaze en zondige overleggingen en handelingen der mensen zo bestuurt, dat zij (onbewust) medewerken aan de uitvoering van wat Hij wil bereiken. Juist omdat Hij daarbij van mensen gebruik maakt, kan hiervoor het verb. צוה gebezigd worden, d.i. niet: besluiten (zo bv. Méd: avait décidé), maar: gebieden. Als obj. zijn te denken de in 14a genoemden; lett. zegt de tekst, dat Jahwe (hen) geboden had Achitofels plan te annuleren. De mensen blijven daarbij verantwoordelijk voor hun daden, zie Spr. 16 : 1, 9; 21 : 1, zie bij 16 : 10 v. Over הפר zie bij 15 : 34. Door dit woord te gebruiken legt de auteur verband tussen Davids gebed, 15 : 31, zijn opdracht aan Husai en het goddelijk handelen. Gods bedoeling was daarbij לבעבור enz., zie over deze praep. cum inf. bij 14 : 20, vgl. Ex. 20 : 20. Wij kunnen het beter met een conj. weergeven: *opdat Jahwe* enz. הרעה is geen fatum, maar de rechtmatige straf voor zijn goddeloos optreden. Schulz e.a. wijzen op het parallelle geval van Rehabeam, die ook de goede raad verwierp, zie 1 Kon. 12 : 15.

15—22. *David trekt over de Jordaan*

ויאמר enz. veronderstelt dat Husai zich vrij bewegen kan en contact met de priesters kan opnemen, zonder verdenking te wekken. Vermoedelijk is hij wel bekend met de naar alle schijn spontaan uitgesproken voorkeur van de vergaderden voor zijn plan, maar zowel de afspraak met David 15 : 25 v. als de voorzichtigheid nopen hem tot zijn advies aan David, vs. 16. Vooraf gaat eenvoudig de summiere mededeling van de beide aan Absalom c.s. uitgebrachte adviezen. David moet volledig op de hoogte zijn en zelf beslissen. Maar lettende op het buitengewoon grote prestige van Achitofel (16 : 23), is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat deze alsnog Absalom tot andere gedachten brengt. Vandaar Husai's opdracht aan de priesters: ועתה enz. שלחו wordt aangevuld door הגידו, het is één begrip: *zendt in allerijl* ('מ vaak als adverb., Num. 17 : 11 M.T.; 16 : 46 N.V.)*aan David dit bericht*. Over לון / לין zie bij vs. 8. הלילה evenals vs. 1 van de komende nacht. בעברות hier in vs. 16 is een garantie voor de lezing van hetzelfde woord in 15 : 28 (Schulz). Na het negatieve advies heeft וגם sterk adversatieve kracht = vielmehr (Keil, Schulz, Hertzb), en dient het om kracht bij te zetten aan 'עבור ת — maar *steek in elk geval over*. Ook zonder dat de naam van de rivier genoemd is, kan alleen de Jordaan bedoeld zijn, vs. 22. Op פן volgt een onpersoonlijk passivum, door Kö.Wb aldus weergegeven „damit nicht Verderben angerichtet werde". בלע in qal en pi. verslinden (zie 20 : 19) ziet op algehele vernietiging; de sterke uitdr. geeft de ernst van het gevaar te kennen. Dit had Achitofel wel goed ingezien.

Ook vs. 17 reflecteert op de gemaakte afspraken, 15 : 27 v., 35 v. Met Keil is aan te nemen, dat de priesterzonen na de ontmoeting met David niet in de stad teruggekeerd waren, maar in overleg met hun vaders buiten de poort waren gebleven en zich — wrsch. verdekt, aldus ook Méd — hadden opgesteld. Het slot van vs. 17 wijst duidelijk op een dergelijke maatregel. Binnen de stad konden de mensen denken, dat zij met David verder getrokken waren. Het

part. עמדים zegt dat zij al enige tijd op hun post stonden, toen het volgende gebeurde. De plek was in de onmiddellijke nabijheid van de bron רגל, die omnium consensu zich aan de Z.O. hoek van de stad bevond in het zuidelijk gedeelte van het Kedrondal, waar dit het ten Z. van de stad gelegen Hinnomdal ontmoet, zie Joz. 15 : 7 v. en thans wadi en Nār heet. De bron wordt ook genoemd 1 Kon. 1 : 9 en wrsch. Neh. 2 : 13 met de naam Slangenbron. De tegenw. naam is Bir Ejjub = Jobsbron (volgens Alt, PJb jaarg. 22, 1926, blz. 95 v. oorspr. Joabsbron), maar volgens Dalman, Arbeit und Sitte, I 526 vv. was het wrsch. geen fontein, maar een grondwaterput. Vanuit Davidsstad (waar ook het heiligdom gelegen was) moet het mogelijk geweest zijn langs een in de helling uitgehouwen trap in korte tijd dit punt te bereiken, zie Atlas, krt. 24. Het overbrengen van de boodschap daarheen geschiedde door een bepaalde, vertrouwde slavin (vandaar 'שׁ met het lidw. השׁפחה), stellig voorzien van een waterkruik (Méd: avec sa cruche) om verdenking te voorkomen. Volgens Ges-K § 112 k is והלכה op te vatten als perf. frequent. en in overeenstemming daarmede vertalen De Groot, Rehm, VdBorn en Hertzb: „zij ging heen en weer" (vgl. de N.V. „kwam hun telkens bericht brengen"), maar het is zeer de vraag of dit juist is. Vast staat zoals ook Hertzb toestemt, dat de jonge mannen slechts éénmaal naar David gegaan zijn, vss. 18 vv. Wel zegt hij ook: „sie sind laufend unterrichtet werden", maar wat viel er dan te berichten? Er is slechts van één bericht van Husai melding gemaakt, en ook een herhaald heen en weder lopen van de slavin zou van ongewenste zijde de aandacht getrokken hebben. Daar nu Ges-K geen enkel argument van grammaticale of syntactische bet. aanvoert (ook niet voor de twee andere plaatsen, die hij noemt) en de context bepaald niet voor een tempus frequent. pleit, is het perf. eenvoudig als tempus histor. op te vatten en wordt hier het einmalige feit medegedeeld *en een slavin ging heen en berichtte het hun* (Leimb, Méd, Gutbrod). Dit sluit nog niet in dat we het vervolg moeten lezen alsof er impf. cons. gebezigd werden, en dan met Keil vertalen: „und sie gingen und berichteten" (zo ook Méd). De wijziging in de tempora (impf. ילכו en perf. cons. והגידו) toont duidelijk dat de bedoeling is: en zij moesten het aan koning David gaan melden, of in beter Nederlands: *opdat zij het aan koning David konden gaan melden.* Hierin heerst in vele comm. overeenstemming, Leimb e.a. und sie sollten enz. Volgens Smith en Schulz begint dit „moeten" al bij והלכה (vgl. de L.V. „een dienstmaagd zou hen bericht geven), maar behalve dat deze opvatting o.i. onjuist is (zie boven) brengt zij ook mede, dat de feitelijke mededeling van het bericht (door de slavin) uit het verhaal verdwijnt. Deze wordt immers door vs. 18 verondersteld. Het slot van vs. 17 verklaart de ratio van de beschreven wijze van berichtgeving. Subj. van יוכלו is הם, dus Jonathan en Ahimaäz. Deze konden of *mochten zich niet in de stad vertonen.* Voor ons besef is לבוא niet onmisbaar, de zin is echter: door binnen de stad te komen zich laten zien. Dit was veel te gevaarlijk. Vermoedelijk heeft men Absalom wel medegedeeld, dat de priesters met de ark David hadden willen vergezellen. Zij waren dus min of meer verdachte personen en dit gold ook voor hun zonen.

Vs. 18 toont dit duidelijk aan. וירא enz. zullen we wrsch. zo hebben te verstaan, dat de door נער aangeduide jonge man (het behoeft niet bepaald een

knaap te zijn, zoals De Groot e.a. vertalen) hen zag op het moment, dat zij de slavin verlieten en de weg naar Bahurim insloegen. Dat de נער daar op wacht stond om op hen te letten, zoals Keil e.a. aannemen, wordt op geen enkele wijze (zelfs niet door het lidw.) te kennen gegeven. Het schijnt zuiver toevallig, maar in elk geval was hij een partijganger van Absalom, aan wie hij zijn ontdekking gaat melden. ויגד — door kleine trekjes als dit weet de auteur zijn lezers in spanning te houden, telkens is het of alles nog verkeerd kan gaan. Hunnerzijds hebben de priesterzonen ook de jonge man opgemerkt. Zij vrezen vervolgd te zullen worden. מהרה — zie bij vs. 16. Nog juist op tijd bereiken zij de woning van een niet met name genoemde plaatsgenoot van Simeï, zie 16 : 5, die evenwel trouw is aan de koning, van wiens vlucht hij ongetwijfeld op een afstand getuige geweest is. Woorden zijn dan ook overbodig. באר is niet alleen een bron, maar ook vaak een gegraven put, bv. Gen. 21 : 30, zie Galling, art. Wasserversorgung. Momenteel was deze put blijkbaar (zo goed als) droog. Schulz en VdBorn verwijzen naar de put van Gen. 37 : 24, die echter בור heet. Het toneeltje wordt levendig geschilderd. האישה — de op de binnenplaats aanwezig gedachte huisvrouw neemt המסך, *een* deken of *dekkleed* (niet: het deksel, Méd), spreidt dit uit *over de put*, vanzelfsprekend nadat eerst het afsluitende deksel erop gelegd was, anders had de deken erin kunnen zakken. Het doel is juist om het deksel te camoufleren. Men moet dan ook niet פני door פי vervangen (BH, Schulz, Leimb); על־פני bet. eenvoudig „over" (Rehm, VdBorn). Maar om te voorkomen dat iemand het kleed zou oplichten, schudt of strooit zij daarover, עליו, een hoeveelheid רפות uit. De bet. van dit alleen nog Spr. 27 : 22 gevonden woord is onzeker. Smith wil op grond van Targum liefst aan vruchten denken, die in de zon moesten drogen, maar in Spr. 27 past deze bet. minder goed. Kö.Wb vermoedt verwantschap met een Arab. verb. raphata, comminuit en vert. Zerstössungen, hier: Körner. Ook Ges-B acht verwantschap met een Arab. stam mogelijk en vert. Getreidekörner, maar noemt daarnaast o.a. Frucht- oder Getreideabfälle, in Spr. 27 Metalsplitter. Köhler acht de bet. fijn zand waarschijnlijk (ZAW 40, 1922, blz. 17 vv., echter niet zonder emendatie). De LXX heeft het woord onvertaald gelaten, de Vulg. heeft ptisanas (= gerst). In deze onzekerheid is zaad- of *graankorrels* (evenzo Gispen, K.V. van Spr.) het meest aannemelijk. Het resultaat van een en ander is ולא enz., *zodat er niets te bemerken viel* (N.V.). De gedragingen en ook de woorden der vrouw, vs. 20, herinneren sterk aan die van Rachab, Joz. 2 : 4 vv., minder aan die van Rachel in Gen. 31 : 34.

Of de beide jonge mannen door anderen in Bahurim gesignaleerd zijn, zoals Schulz veronderstelt, weten we niet. In elk geval komen *de knechten van Absalom bij de vrouw in huis* en ondervragen haar (misschien had haar man zich verborgen; zo ging het wel tijdens de Duitse bezetting). Zij vragen niet of zij ze ook heeft zien gaan, maar: *waar zijn Ahimaäz en Jonathan?* Ze hebben naar het schijnt dus wel iets geweten, maar laten zich gemakkelijk misleiden. Het antwoord der vrouw plaatst ons door het duistere מיכל voor een puzzle. VdBorn vermoedt een glosse met de naam der vrouw, terwijl Ges-B en Köh-B van een vert. afzien en Kö.Wb het woord afleidt van יכל (in welke bet.?) en vert. door Komplex, Ansammlung, Tümpel. Daar de vorm st. constr. is, moet המים ermee verbonden worden en gaat het over een „Wassertümpel"

(Leimb). Evenwel is een veelheid van waterwegen of plassen op de Olijfberg niet te vinden. Keil denkt evenals de Stv. en N.V. aan een beek. Het ligt veel meer voor de hand bij המים, evenals in vs. 21, te denken aan de Jordaan, al was die stellig niet in de nabijheid. Maar עברו behoeft ook niet „overtrekken" te betekenen, het kan ook „verder gaan, voorbijgaan" aanduiden. Kittel BH stelt voor i.p.v. het onverstaanbare מיכל te lezen מִפֹּה אֶל = van hier naar (het water). Evenzo Schulz, De Groot, Hertzb. Bij gebrek aan een uit tekstcritisch oogpunt betere oplossing is met deze vondst genoegen te nemen, omdat *a.* zij althans drie cons. (מכל) met de M.T. gemeen heeft, en *b.* (zakelijk) omdat het toch wel heel waarschijnlijk is, dat de vrouw haar ondervragers de richting van de Jordaan gewezen heeft. Immers in die richting was David getrokken en zij verried hiermede geen geheim, terwijl ze hen toch op een dwaalspoor leidde. Hun verdere activiteiten worden dan ook zeer kort afgedaan: ויבקשו enz. Ze zullen wel niet ver meer gegaan zijn, want niet alleen moesten zij oppassen „um nicht Davids Leute in die Hände zu fallen" (Schulz), maar ongetwijfeld was het ook al dicht bij de avond en zou de duisternis hun weldra het zoeken beletten.

21, 22 Of de vrouw hen nog heeft zien terugkeren (Schulz), moeten we in het midden laten. Voor de beide priesterzonen kan de invallende duisternis juist gunstig geweest zijn. Ook aan hun tocht besteedt de auteur geen woord te veel. Uit hun boodschap aan David wordt alleen het voornaamste gereleveerd: קומו — plur. want David is natuurlijk niet alleen; *breekt op en trekt haastig het water over.* De Jordaanbedding was stellig niet zo overvol als in Joz. 3 : 15, maar is ook in de droge tijd wel 30 m breed; vermoedelijk was David wel in de nabijheid van dezelfde oversteekplaats gelegerd. כי — op de raad van Achitofel kwam het aan, omdat deze in de regel werd opgevolgd. ככה = כזאת, vs. 15. עליכם is niet = um euretwillen, omtrent u (aldus Schulz, VdBorn e.a.), maar met vijandige bet. dus *tegen u* (Rehm, De Groot, Méd). David c.s. geven terstond gehoor aan Husai's advies. Wellicht hadden zij althans enkele uren rust kunnen houden. In elk geval ging het nu om hun leven. Indien zij metterdaad vervolgd werden, zouden zij met de Jordaan achter zich veiliger zijn. De overtocht zal met de noodzakelijke voorbereiding ervan nog wel enkele uren in beslag genomen hebben, te meer omdat er ook vrouwen en kinderen bij waren, zie 15 : 15, 22, en omdat het nacht was. עד־אור הבקר, vgl. Richt. 16 : 2, ziet op *het aanbreken van de morgen.* Het is onnodig deze tijdsbepaling bij het voorafgaande te trekken (BH). De tekst zegt dat op dat tijdstip עד־אחד enz. *zelfs niet één ontbrak.* 'לא נ ook I 30 : 19. Ten overvloede volgt nog אשר enz. Toen het licht geworden was, viel dit duidelijk te constateren.

Evenals uit 1—14 blijkt ook uit 15—22 dat Jahwe bezig is voor David te werken, i.o.m. zijn belofte, 7 : 16. In negatieve zin wordt dit gezegd in vs. 23.

Vs. 23. *Achitofel beneemt zich het leven*

Deze formeel op zichzelf staande mededeling hangt met het voorafgaande ten nauwste samen, wijst tevens vooruit naar Absaloms ondergang. Met nadruk staat zijn naam voorop: *wat Achitofel betreft.* ראה כי enz. — eerst hier ver-

neemt de lezer definitief *dat zijn plan niet ten uitvoer gebracht was.* De consequentie daarvan is voor Achitofel, dat zijn rol is uitgespeeld. Overtuigd dat de zaak van Absalom is een verloren zaak, maakt hij zich geen illusies over de toekomst, en besluit hij de hand aan zichzelf te slaan, eer David hem zal vonnissen. Noch bij de aardse koning noch bij God wil hij genade zoeken. Feitelijk toont hij hierdoor dat hij Absalom niet gesteund heeft, omdat deze een rechtvaardige zaak voorstond, maar uit het onzuivere motief van haat tegen David. Er ligt iets aangrijpends in de zakelijke beschrijving van zijn laatste handelingen; de zes verba zijn als de treden van een trap, die naar de afgrond voert: de ezel zadelen (volgens Bruijel, blz. 83, reed men zonder zadel en moet het verbum door „optuigen" worden weergegeven), zich op weg begeven, naar zijn woning gaan, de laatste beschikkingen voor zijn huis treffen, zich ophangen, sterven. חנק nif. alleen hier, in Nah. 2 : 13 (M.T.) pi. = worgen, de oude vertt. en de context stellen de bet. buiten twijfel. Door אל־עירו wordt vastgelegd, dat het gaat om zijn woning (niet te Jeruzalem, maar) in zijn vaderstad Gilo, 15 : 12. Hiermede hangt samen dat hij begraven werd בקרב אביו, vgl. 2 : 32. Dit zal ook wel de bedoeling geweest zijn. Als motief voor zijn zelfmoord noemen vele comm. ook gekrenktheid over de hem aangedane vernedering, vooral Schelhaas en Schneider hechten hieraan groot gewicht. Toch zal zijn gekwetste trots niet de doorslag gegeven hebben, want door deze daad trof hij ten slotte alleen zichzelf. Ook in de andere zeldzame gevallen van zelfmoord in het O.T. is het doel om een wreedaardige dood door vijandelijke hand te ontgaan (Schulz, Rehm), terwijl men in een hopeloze situatie verkeert, zie I 31 : 4 over Saul (vgl. De Groot bij dit vs.) en 1 Kon. 16 : 18 over Zimri. Geheel misplaatst is dat De Groot bij deze namen ook die van Simson noemt (vgl. VdBorn); bij hem kan men niet van zelfmoord spreken. Met Abimelech staat het nog weer anders, Richt. 9 : 54. De dood van Achitofel, die niet in een gevecht gewikkeld was, is het meest karakteristieke geval van zelfmoord.

24—29. *Absalom contra David in Gilead*

We zijn hier op een later tijdstip dan in vs. 22. De verhouding tussen 24a en b is wrsch. (met De Groot, Rehm, Leimb, VdBorn en Hertzb) zo op te vatten: *David was te Mahanaïm aangekomen, toen Absalom de Jordaan overtrok.* Dit laatste was de consequentie van zijn keuze voor Husai's plan, vs. 11; het verzamelen van een grote legermacht in het gebied ten W. van de Jordaan heeft stellig verscheidene dagen in beslag genomen, zodat David tijd en gelegenheid had om naar de vesting Mahanaïm te trekken en zich daar op de strijd voor te bereiden. Over Mahanaïm zie bij 2 : 8. Eigenaardig dat deze plaats beurtelings als toevluchtsoord gediend heeft voor Isboseth en voor David. In vss. 24—26 gaat het echter allermeest om Absalom. עבר את־ה' staat evenals vs. 22 zonder plaatsaanduiding, maar het is ongetwijfeld in het Noorden geschied, in de omgeving van Beth-San of t.o. Jabes, zie I 31 : 12, verg. met 11 : 8 vv. Er waren meer oversteekplaatsen, zie bv. Richt. 7 : 22, 24; maar het spreekt vanzelf dat men op behoorlijke afstand van Mahanaïm moest blijven. Bovendien is al zeer onwaarschijnlijk dat Absalom te Jeruzalem het

opkomen van de heerban (vs. 11) heeft afgewacht maar is veeleer aan te nemen, dat hij ten W. van de Jordaan in noordelijke richting is getrokken en gedurende deze opmars zijn legermacht meer op peil heeft gebracht. Wanneer hij dan met deze troepen (כל־איש י' ziet op een aanzienlijke macht, zie 18 : 7) bij Beth-San Gilead binnenviel, had hij tevens het voordeel, dat hij een verder uitwijken van David in noordwaartse richting kon tegenhouden en kon trachten het Oost-Jordaanland in de richting van Noord naar Zuid op te rollen (de uitdr. is van Dalman, PJb, jaarg. IX (1913) blz. 71; zie verder hierover bij 18 : 6). Als legeroverste heeft Absalom volgens 25a עמשׂא aangesteld in de plaats van Joab; dezelfde terminologie in 8 : 16. 25b voegt hieraan een belangrijke notitie toe over de afkomst van Amasa, die ook na de opstand nog korte tijd een rol gespeeld heeft, zie 19 : 13, 20 : 4—12. Zijn naam, een verkorte nevenvorm van עמסיה (2 Kron. 17 : 16) wordt algemeen verstaan als „Jahwe heeft gedragen”. Als zijn vader wordt genoemd יתרא, welke naam veel overeenkomst vertoont met die van Mozes' schoonvader, in Ex. 3 : 1 יתרו, in Ex. 4 : 18 יתר geheten. Dit doet vermoeden dat we met een niet-Israëliet te doen hebben, want Mozes' schoonvader was een Midianiet (zijn naam Jethro wordt wel voor een ambtsnaam of titel gehouden, zie Böhl BKW en Gispen, K.V. van Exodus op 3 : 1, maar volgens De Groot is de naam Jitra in een grafschrift in het Kedrondal gevonden). Nu is het merkwaardige dat Amasa's vader in onze tekst een „Israëliet” genoemd wordt. Deze mededeling wekt verdenking, want als hij werkelijk een Israëliet was, behoefde dit niet vermeld te worden. Uit 1 Kron. 2 : 17 blijkt dat we inderdaad met een vreemdeling te doen hebben, want daar heet de vader van Amasa יתר en volgt als appos. הישמעאלי. Dus Jitra was een Ismaëliet en we hebben in vs. 25 met een schrijffout (niet met een opzettelijke wijziging — Schulz e.a.) te doen. Merkwaardig is verder de relat. zin אשׁר enz., waaruit blijkt dat Amasa een volle neef van Joab was. Zijn moeder אביגל (= volgens Kö.Wb „(mein) Vater ist (Quelle von) Jubel”; Oosterhoff geeft geen vert.) heet immers אחות צ', zuster van Zeruja (Joabs moeder, 2 : 18). Dit gegeven wordt bevestigd door 1 Kron. 2 : 17, waar deze beide vrouwen zusters van David en zijn broeders heten. Nemen we voorts in aanmerking dat Abigal (of אביגיל, zoals Kron. haar noemt, ook de naam van Nabals vrouw, I 25 : 3) in vs. 25 een dochter van Nahas heet (niet dezelfde als vs. 27, al draagt hij dezelfde naam), dan leiden deze gegevens tot de conclusie dat (naar alle waarschijnlijkheid) Abigal en Zeruja beiden dochters van Nahas waren en dat haar moeder na de dood van haar man met Isaï was gehuwd, zodat zij volle zusters van elkander, maar halfzusters van David waren. Deze gevolgtrekking wordt daardoor bevestigd dat Zeruja nergens een dochter van Isaï heet. Een tegenovergesteld gevoelen nl. dat Isaï de eerste en Nahas de tweede man van Davids moeder geweest zou zijn, wordt door Schulz terecht afgewezen. Dan zou immers Zeruja's zoon Joab zo veel jonger dan David geweest zijn, dat hij stellig niet van Davids jeugd af zijn strijdmakker had kunnen zijn. Hetzelfde geldt van Abisaï, zie I 26 : 6. Zie verder bij Schulz. De meeste comm. zijn het over deze familieverhoudingen wel eens. Alleen is nog min of meer duister, waarom van Jitra niet eenvoudig staat, dat hij de man was van Abigal, maar dat hij בא אל־א'. De indruk dat Amasa geboren is uit buiten-echtelijke gemeenschap wordt hier duidelijk

gewekt en door de bewoordingen van 1 Kron. 2 : 17 allerminst uitgesloten. Men denkt ook wel aan een z.g. Sadika-huwelijk (zoals vlg. Hertzb in Richt. 15 : 1—3) waarbij de moeder in het ouderlijk huis blijft en de kinderen tot haar geslacht gerekend worden. „Es fände sich damit eine Spur des Matriarchates in dem sonst so streng patriarchalischen Israel" (Schneider, die dit ook voor Zeruja mogelijk acht, omdat haar zonen nooit naar hun vader, steeds naar haar genoemd worden). Wegens gebrek aan gegevens valt hier niets met zekerheid te zeggen. Overigens is de benoeming van Amasa door Absalom, zijn neef van moederszijde, nu zeer verklaarbaar. Daar vs. 26 evenals cap. 18 geheel over hem zwijgt, heeft hij zich stellig niet bepaald onderscheiden. Absalom is de eigenlijke bevelhebber, zoals Husai aangeraden heeft, vs. 11. Met hem aan het hoofd legert Israël zich in Gilead, ergens ten N. van Mahanaïm (VdBorn, De Groot, zie bij vs. 24). De naam Gilead slaat zowel op het gebied ten N. als ten Z. van de Jabbok, aan welke rivier Mahanaïm gelegen was, zie Van Deursen art. Gilead in Chr. Enc.[2]

27—29 beschrijven de verzorging en proviandering, die David en zijn gevolg van bevriende zijde te Mahanaïm genoten hebben. 27a knoopt aan bij 24a, terwijl כבוא te kennen geeft dat deze voorziening terstond bij aankomst van David begonnen was. Daarop volgt een langademige hoofdzin, die „zunächst eine Reihe von Subjekten, dann noch mehr Objekte und dann erst in 29 das Prädikat" (Schulz) bevat. Inderdaad is de plaatsing van het verbum uitermate ongewoon, men zou het reeds in vs. 27 verwachten, en er is dan ook veel voor te zeggen, dat LXX met aan het begin van vs. 28 ἤνεγκαν op een betere Hebr. tekst teruggaat. Vs. 28 zou dan oorspr. met הביאו begonnen zijn (zie BH en Schulz, die opmerkt dat hif. van בוא in LXX „fast regelmaszig" door φερω vertaald is; Vulg heeft hier obtulerunt). Toch wordt deze tekstemendatie — die welbeschouwd niet dringend noodzakelijk is — gedrukt door twee bezwaren, nl. 1^{0} dat er dan geen object overblijft voor het vs. 29 volgende הגישו, tenzij men dit (alleen op grond van και in LXX) van een waw cop. voorzien wil; en 2^{0} dat het ev. uitvallen van een oorspr. הביאו niet geredelijk valt te verklaren, te meer omdat het niet alleen om dit woord gaat, maar de LXX daarna nog heeft δεκα κοιτας και ἀμφιταπους (= tien bedden en dekens), waarvoor de M.T. alleen משכב bevat. Onmiddellijk daarna heeft de LXX weer het telwoord δεκα, zodat men de mogelijkheid moet aannemen, dat deze vert. het begin van vs. 28 enigszins geparafraseerd heeft (in onze taal kunnen wij ons van het hulpwerkw. hebben bedienen, zie De Groot).

Terugkerend tot 27*b* treffen we de namen aan van drie mannen, nl. שבי, die nader aangeduid wordt door בן־נחש. Daar als zijn woonplaats רבה, de hoofdstad der Ammonieten, zie 11 : 1, wordt opgegeven is deze Sobi vermoedelijk een zoon van de 10 : 1 vermelde Nahas geweest, dus een broeder van Hanun (ibid.), die David zo zwaar beledigd heeft. Na de verovering van Rabba, 12 : 26 vv., heeft David dan Sobi gespaard en aan zich verbonden. Zonder twijfel hebben Keil en VdBorn gelijk, als zij zeggen dat er geen zekerheid bestaat over deze koninklijke afkomst van Sobi, maar de auteur wijst zijn lezers duidelijk in deze richting. Over de tweede vriend van David, מכיר, en zijn woonplaats, zie 9 : 4. De derde is ברזלי (= Eiserner, volgens Kö.Wb, die dus de naam afleidt van ברזל, waarvoor meer te zeggen is dan voor een

afleiding uit het Aramees in Davids tijd, zie bij Schulz). Evenals Machir was hij ongetwijfeld een Israëliet, maar over de ligging van zijn woonplaats valt nog steeds niet méér te zeggen dan dat ze in Gilead gezocht moet worden. De door Van Deursen (BE) en VdBorn vermelde gelijkstelling met Er Rugeili wordt door anderen bestreden (Hertzb). Barzillai heeft zich van de anderen blijkbaar nog weer onderscheiden door persoonlijk betoon van vriendschap en gastvrijheid, zie 19 : 31 vv.; 1 Kon. 2 : 7. Hun aller ongevraagd hulpbetoon is een lichtstraal op Davids pad. Het was juist wat hij nu nodig had en ging niet met bijbedoelingen gepaard, zoals dat van Ziba, 16 : 1—4.

Over de aanhef van vs. 28 zie boven. Het spreekt eerst van huisraad en gebruiksvoorwerpen, waarvan alleen het nodigste wordt genoemd. משׁכב, zie 4 : 7, 11, staat coll. voor rustbanken en *bedden*. Voor סף, dat overal elders schaal of bekken bet. (bv. Ex. 12 : 22; Zach. 12 : 2) vermeldt Köh-B bij סףI ook de bet. Fell, Wollstoff, i.v.m. Akkad. šipâte (vgl. De Groot), maar in het O.T. is hiervoor geen enkele analogie. כלי י' is samenvattende uitdr. voor allerlei aardewerk of *vaatwerk*. Nu volgen levensmiddelen: ח' en שׂ' zijn de bekende namen voor *tarwe* en *gerst* in de vorm van graankorrels (zie Galling, art. Getreidearten). קמח, *meel,* duidt het koren in gemalen toestand aan, terwijl קלי, *geroosterd koren,* onmiddellijk voor gebruik gereed was, zie I 17 : 17; 25 : 18; Ruth 2 : 14. פול, alleen nog Ezech. 4 : 9, bet. boon en is dus stellig als coll. te verstaan (afbeeld. in Plantenleven, blz. 30, gerst blz. 48, linzen blz. 82). Volgens Bruijel in BE moeten we denken aan paardebonen of tuinbonen, vgl. Köh-B. ערשׁים wordt alleen in plur. gevonden, ook in 23 : 11, eveneens Gen. 25 : 34 en Ezech. 4 : 9, ook een peulvrucht, nl. linzen, zie Bruijel BE. Over deze en dergelijke voortbrengselen van Palestina vertelt ook Dalman in Arbeit und Sitte in Palästina, dl. II, blz. 251 vv., 264 vv., dl. VI, blz. 307 v. Daar קלי reeds is genoemd, moet de herhaling aan het slot van vs. 28 op een vergissing berusten (LXX, zie BH en vele comm.; Keil wil het verstaan van geroosterde peulvruchten, maar voert geen bewijzen aan).

Het karakter van toespijs dragen דבשׁ וח' — *honig en boter* in omgekeerde volgorde ook Jes. 7 : 15, 22; voor ח' heeft Kö.Wb ook Dickmilch en m.h.o. op Richt. 5 : 25 is het ook mogelijk dat melk in nog drinkbare toestand bedoeld is; trouwens ook de boter is in Palestina „minder stijf dan bij ons" (Bruijel, BE, art. Melkproducten; vgl. ook Dalman in PJb jaarg. XV (1921) blz. 31 vv.). Ook vlees ontbreekt niet, onder צאן vallen zowel geiten als schapen, in de regel is het vnl. te verstaan van schapen, bv. I 25 : 2, 18. De bet. van het elders niet voorkomende שׁפות is onzeker. Men kan twee opvattingen onderscheiden, nl. die van Kö.Wb „was die Milch kahl macht" (afleiding van שׁפה = kaal zijn), dus „Sahne, meton. deren Produkt: Käse"; Ges-B vermeldt „Sahne" maar geeft zelf geen vert., Köh-B zakelijk als König vertaalt „Quark". De meeste comm. en vertt. houden zich aan deze bet. Maar waarom moet er dan בקר op volgen? Waarom is het dan niet evenals I 17 : 18 verbonden met חָלָב? Kaas is geen vleesprodukt, maar een melkprodukt. Keil die zelf kiest voor „Rinderkäse", stemt toe dat de vert. van שׁ' ב' door „Milchkalber" verdedigbaar is en „mehr der Stellung der Worte hinter צאן entsprechen wurde". Deze vert. vindt steun in de Vulg (pingues vitulos), de LXX heeft σαφφωθ, laat dus onvertaald; daarentegen pleiten Pesj. en Targ. voor: kaas, maar de

ed. Lag. van LXX voor: kalveren. Klost en Smith willen de gehele uitdr. verstaan van kalveren of gemest vee. Schulz en VdBorn laten 'שׁ onvertaald, liever gezegd: ze schrappen het. Wijl het tussen צאן en בקר in staat en wel in st. c. bij het laatste schijnt de opvatting van de Vulg *mestkalveren* wel het meest aannemelijk; te vergelijken is de frequente term בן of בני vóór 'ב, bv. Ex. 29 : 1; Num. 28 : 11.

הגישׁו van het voorzetten en opdienen van spijzen ook 13 : 11. כי enz. bevat de motivering. אמרו mag ongetwijfeld wel van overluid spreken verstaan worden (Schulz en Gutbrod: sie sagten sich), deze woorden zullen juist tot de koning gesproken zijn, vgl. 16 : 2; I 25 : 27. רעב en de volgende verba zijn zeker als perf. (De Groot) op te vatten, maar niet „zijn hongerig geweest" enz.; veeleer: het volk is, liever nog: *de mensen zijn hongerig, vermoeid en dorstig geworden.* De verzorging heeft zich stellig niet tot één maaltijd beperkt, maar zich uitgestrekt over de gehele tijd van Davids verblijf te Mahanaïm.

HOOFDSTUK 18

Absaloms nederlaag en dood; de tijding aan David geboodschapt

1—8. *De beslissende veldslag in het woud van Efraïm*

ויפקד is bijna een militaire terminus techn., ook bv. I 13 : 15; 15 : 4. Het monsteren sluit in de regel ook het tellen in; ditmaal vernemen we geen getal. Wel is een indeling van het leger nodig, hetgeen veronderstelt, dat David nog bepaalde versterkingen heeft ontvangen. De mening dat David in de strijd alleen zijn beproefde krijgsmakkers bij zich wilde hebben (Hertzb) is moeilijk vol te houden t.o. het feit dat hij 'שׂרי א enz., dus *oversten van duizend en van honderd,* vgl. I 8 : 12, over hen aanstelde. Ook de opmerking der manschappen in vs. 3 wijst op een vrij aanzienlijke legermacht. De lezing וישׁלח van de M.T. staat niet alleen tekstcritisch volkomen vast (dit t.o. BH, Hertzb e.a.), maar geeft ook een goede zin (zie Schulz: übergeben, als in Ps. 81 : 13, vgl. Kö.Wb); samen met het volgende ביד is het z.v.a. toevertrouwen aan; *een derde deel plaatste hij onder Joab.* Zeer juist gezien is het gezien van David dat hij naast de zonen van Zeruja ook Ittai aan het hoofd van een legercorps stelt, op die wijze hem zelf een bewijs van vertrouwen geeft als loon voor zijn loyaliteit (zie 15 : 19—22), maar tevens de Gathieten onder hun eigen aanvoerder laat. De drie-deling is i.o.m. een beproefde methode voor de aanval, I 11 : 11 (13 : 17, door somm. geciteerd is m.i. als parallel minder juist) en Richt. 7 : 16. Deze maatregel hangt wrsch. ook samen met de eigenaardige moeilijkheden van het gevechtsterrein, vs. 6. Zelf wil David als opperbevelhebber de aanval leiden. Zijn veldheerstalent blijkt ook hierin, dat hij zich niet in een vesting wil laten insluiten met de daaraan verbonden risico's (zie I 23 : 7), maar het offensief neemt en zo tijdstip en plaats van de strijd bepaalt. ויאמר enz. — vermoedelijk was dit op het moment vlak vóór het uitrukken. 'יצא א enz. — David wil zich solidair tonen met de mannen, die voor

hem zich inzetten, maar hoewel zijn woorden beslist klinken (inf. abs.!), is het de vraag of hij wel zo vastbesloten was. Wellicht verriedden zijn gelaatstrekken, hoe moeilijk hem deze beslissing gevallen was (Schneider). Bij העם is allereerst te denken aan de voorste gelederen, wier afwijzend לא תצא de bijval van heel het leger verwerft, maar dan nog door een lang betoog gevolgd wordt. Hun redenering berust op de overtuiging, dat het de vijanden om de koning te doen is; de vijanden toch zijn subject van het herhaalde לא ישימו לב, zij zouden de vervolging eventueel op de vluchtende koning concentreren om hem te doden, terwijl het voor hen niet zou meetellen (שׂים לב אל in dezelfde bet. als I 25 : 25), ook als de helft van Davids mannen sneuvelde. כי enz. motiveert dit weer door op kernachtige wijze uit te drukken hoeveel de koning waard is, zowel in hun oog als in dat van de vijand (vgl. Achitofels oordeel, 17 : 3); i.p.v. het op verschrijving berustende עתה is omnium consensu אתה te lezen (zie de tekstgetuigen in BH). Lett. zeggen zij: *want gij zijt* als wij, d.i. *als van ons tien duizend* (over de vorm עשׂרה zie Ges-K § 97 g). Onbegrijpelijk is hoe Schulz in het getal 10.000 „eine Beischrift" kan zien, waardoor de spits van heel de zin wordt afgebroken. Reeds lang vóór deze gebeurtenis had men David van persoonlijke deelneming aan het gevecht willen terughouden, zie 21 : 17. De nauwe band tussen hem en zijn mannen komt aan het „moreel van de troep" ten goede. Dit missen we bij Absalom.

Aan het slot van vs. 3 is de tekst wrsch. niet geheel in orde. ועתה trekt een conclusie uit het voorafgaande: daarom, of: dan ook. טוב — wij zeggen dan: beter. מעיר wekt verdenking, omdat het lidw. ontbreekt, bovendien zou de uitdr. מהעיר niet hier, maar eerst na לעזור (aldus is met het qerê te lezen, zie Ges-K § 63 i, ook Kö.Wb) moeten volgen. Daar LXX en Vg beide בעיר schijnen gelezen te hebben (ἐν τῃ πολει, in urbe) is deze lezing wrsch. voor de juiste te houden, het woord staat dan ook op de goede plaats. Zij zeggen dan ... *beter dat gij voor ons* (= in ons belang) *in de stad blijft om hulp te bieden.* Er bij te denken is: zo nodig (Leimb). Geheel ongegrond is dat Schulz לעזיר wil schrappen, terwijl LXX van dit woord nog wel een dubbele vertaling geeft, nl. βοηθεια en του βοηθειν. Af te wijzen is ook zijn gevoelen, dat David geen manschappen bij zich hield om eventueel te hulp te komen. Hertzb leidt uit vs. 3 slot juist het tegendeel af; terecht want hoe zou de koning met al de overige niet-combattanten zonder enige reserve achtergebleven zijn? Ook al was deze niet groot, het leger was daardoor toch in de rug gedekt en zou bij een onverhoopte vlucht van deze manschappen steun kunnen ontvangen. Het is een fijn trekje dat Davids buiten-gevecht-blijven wordt voorgesteld als ook voor hùn veiligheid noodzakelijk, dus in àller belang. Hij zwicht dan ook terstond voor de wens van het leger. In de stad is hij veilig en het wordt hem op deze wijze bespaard persoonlijk tegen Absalom te strijden. ויעמוד herinnert aan עמד in 15 : 17, 23. David houdt inspectie bij het uittrekken van de troepen, אל־יד = על־יד 15 : 2, *terzijde van de poort* van Mahanaïm. ויצו enz. — het is mogelijk dat de drie bevelhebbers bij David stonden, maar meer aannemelijk is dat zij elk aan de spits van hun afdeling marcheerden, zodat de koning zijn bevel telkens moest herhalen, waardoor dus allen het konden horen. Het is meer een verzoek dan een bevel te noemen. לאט is, meestal met ל (normae) verbonden (behalve 1 Kon. 21 : 27), adverb. uitdr. voor op

zachte wijze, met zachtheid. Ook wij kunnen zonder gebruik van een verbum zeggen *zachtjes aan* (VdBorn). Het is z.m. duidelijk dat de bedoeling is Absalom geen letsel toe te brengen, ook hier evenals 14 : 21 noemt hij hem נער, maar Absalom is geen wilde knaap meer. „David ist nie soweit König dasz er aufhörte Vater zu sein" (Schneider). Maar wat betekent לי? Schneider meent aldus te kunnen omschrijven: „Hütet euch, ihm mir zuliebe ein Leid anzutun". De meer voor de hand liggende opvatting: „Hütet euch mir zuliebe usw.", verdient echter de voorkeur. Om Davids wil moet men Absalom sparen, zie vs. 12. Het verzoek „bezeugt seine Siegeszuversicht, aber auch seine Bereitschaft zur Versöhnung" (Hertzb). De woorden וכל־העם zijn geschreven i.v.m. hetgeen straks verhaald zal worden, vs. 12. שמע met ב is met aandacht *luisteren naar*, zie bv. 19 : 35 (M.T. 36) „mit dem Nebenbegriff der Teilnahme" (Ges-K § 119 k). על־דבר komt overeen met ons terzake van, vgl. Jer. 7 : 22.

In vss. 6—8 wordt — evenals trouwens reeds 17 : 26 — het leger van Absalom aangeduid als ישׂראל, terwijl dat van David telkens (כל־)העם of עבדי־ד׳ heet (vss. 6, 9) heet. Wrsch. staat dit hiermede in verband, dat het eerstgenoemde als uit geheel Israël verzameld (zie 17 : 11) meer representatief geacht kon worden voor het gehele volk (vgl. Schelhaas) dan het (kleiner) getal van hen, die aan David trouw gebleven waren. Er is echter volstrekt geen grond om bij de naam Israël alleen aan de (later zo genoemde) noordelijke stammen te denken (zie bij 15 : 2, 9), immers de achter David staande groep wordt nergens als „Juda" betiteld. De later opgekomen tegenstelling Israël—Juda is hier dus niet aanwezig. De auteur moest echter onderscheid maken en behoefde de naam Israël niet te vermijden. Over de naam Israël in cap. 15—19 zie men mijn brochure *Koningschap*, § 5 e, ook § 3. ויצא enz. is het begin van de eigenlijke opmars. Het terrein waar het tot een treffen komt, יער א׳, moet de streek ten N. van Mahanaïm zijn, zie bij 17 : 24. Dalman bepaalt het nader als gelegen tussen Tabqat fahl en Kufr abîl of op de hoogvlakte van Et-tajjibe ten Z. van de Jarmuk. Laatstgenoemde plaats wordt nl. door Dalman geïdentificeerd met het 1 Makk. 5 : 46 vermelde Efron (zie Atlas, krt. 30) en deze naam zou kunnen teruggaan op het Efraïm van ons vers. Wat hier tegen pleit is het verschil tussen de א van אפרים en de ע van עפרון; bovendien ligt Efron vrij ver ten N. van Mahanaïm. We zullen moeten denken aan het gebied tussen deze plaats en Jabes, door Hertzb beschreven als „ein Gemisch von Gestrüpp und Felsen". Hoe men ertoe gekomen is deze streek naar Efraïm te noemen (misschien wijst Richt. 12 : 4 op aanspraken van Efraïm in deze richting), is ons niet bekend, maar dit mag er in geen geval toe leiden het slagveld ten W. van de Jordaan in het stamgebied van Efraïm te zoeken (zoals Keil doet in tegenspraak met de duidelijke gegevens van 17 : 22 en 24—26). De auteur vermeldt eerst het resultaat, וינגפו enz., vgl. 10 : 19; maar deze korte mededeling wordt aangevuld met ותהי enz.: *ja, het werd daar op die dag een grote slachting.* מ׳ ook 17 : 9; I 4 : 17 van een ernstige nederlaag. Ter bevestiging hiervan noemt de auteur als het totaal aantal der gevallenen, *twintig duizend.* Waarom dit bericht secundair moet zijn (VdBorn), is niet in te zien. Schulz oppert de bedenking dat een verbum ontbreekt, maar dat is niet ongewoon bij zulke opgaven, zie bv. 8 : 13. Tekstcritisch is er niets tegen in te brengen, evenmin als het bezwaar oplevert, dat aan het slot איש

ontbreekt, de LXX onderstelt dit wel, maar de Vulg niet. Daarentegen missen beide een equivalent voor het tweede שָׁם, dat inderdaad heel goed op een onwillekeurige herhaling uit 7a kan berusten (zie BH). Het gaat natuurlijk over de verliezen aan Absaloms kant. De grootte daarvan was vooral te verklaren uit de funeste belemmeringen, die het terrein opleverde voor een grote legermacht. „In unheimlicher Weise (zegt Schneider) nimmt die unvernünftige Natur selbst für David Partei". De massaliteit van Absaloms leger werkt in zijn nadeel, nu men niet op een wijde, open vlakte tegenover Davids geoefende krijgers komt te staan. „Für die Entfaltung einer Schlachtreihe ist sie (die Gegend) völlig ungeeignet" (Gressmann, blz. 179). Zeer waarschijnlijk is het leger van Absalom al spoedig op de vlucht geslagen. Zo is 8a het best te verstaan. Ook hier wil men שָׁם wel schrappen, maar LXX en Vg hebben het beide gelezen. Het qerê נפוצת is part. fem. nif. van פוץ, dat in qal bv. in I 11 : 11; 13 : 8 voorkomt van mensen, die zich verstrooien, hier in nif. van de strijd, die *zich steeds meer uitbreidde* (het part. ziet op de voortduur) *over de gehele landstreek*. „Die Schlacht scheint sich in eine Reihe von Einzelkämpfen aufgelöst zu haben" (Schulz). 8b wil nu zeggen dat velen wel aan het zwaard ontkwamen, maar ten prooi vielen aan de verschrikkingen van het woeste en onherbergzame oerwoud. היער wordt zelfs naast החרב gepersonifieerd. וירב is impf. cons. hif. van רבה, dat vaak gevolgd wordt door ל cum. inf., bv. I 1 : 12, het fungeert dan als een adverb. (zie Kö.Wb), daar het hoofdbegrip is uitgedrukt door לאכל; de zin is dus: *het woud verslond meer van het krijgsvolk dan het zwaard verslonden had.* Daar vs. 8 bedoeld is als toelichting bij vs. 7 en de oorzaak van die zware verliezen in het licht wil stellen, is het onjuist te verklaren: 20.000 man door het zwaard en een nog groter getal door het woud (aldus bv. Leimb, Méd). Vs. 7 noemde het totaal reeds. Met deze verpletterende nederlaag is de strijd feitelijk beslist.

9—18. *Absaloms smadelijke dood en begrafenis*

Over het lot van Absalom is het verhaal breder dan over heel de veldslag. ויקרא, nif. van קראII, ook in 1 : 6; 20 : 1 van een onvoorziene ontmoeting. Blijkbaar op de vlucht wordt *Absalom aangetroffen* (De Groot: opgemerkt) *door de manschappen van David.* Daar vs. 10 slechts van één man spreekt, is aan te nemen, dat Absalom aan de עבדי ד' weet te ontkomen. Hij beschikt over een muildier. פרד is ook gebezigd in 13 : 29. Terwijl hij daarop zittende voortreed, *kwam het muildier* enz. De drie impf. consecutiva geven een levendige beschrijving van de opeenvolgende feiten. שׂובך alleen hier, maar het is niet twijfelachtig van bet. Het duidt de dicht ineengevlochten takken aan — das Geäst — van een grote terebint (zie ben.). Toen Absaloms rijdier eronder door wilde, raakte zijn hoofd vastgeklemd in de boom. Ook 2 Kron. 31 : 4 heeft חזק ongeveer deze zeldzame bet. (wijl daar volgt בתורה is alleen een andere vertaling vereist), die echter door de context gewaarborgd is; Köh-B „hangen bleiben" is minder nauwkeurig. Het resultaat is ויתן enz. *zodat hij tussen hemel en aarde hing*, lett. terecht kwam; er is geen voldoende grond voor emendatie (BH wil ויתל); de hof. van נתן heeft ook Lev. 11 : 38 de zin van „gebracht oder angebracht, in eine Lage gebracht werden"

(Kö.Wb). Het beeld wordt pas volledig door de volgende trek והפר enz.: *het muildier echter* dat hij bereed ging verder, liever: *ging er van door*. Versch. comm. wijzen er met nadruk op dat de tekst blijkbaar niet bedoelt te zeggen, dat Absalom aan zijn haren bleef hangen. De Groot gaat evenwel te ver met zijn uitspraak, dat dit „in feite zelfs onmogelijk" was. Een aannemelijke veronderstelling is die van Schneider (ook bij Schulz e.a.): „sein Kopf ist in eine starke Astgabel geraten, ... nun greifen die feinen Zweigen auch noch nach seinem aufgelösten, verwirrten Haar und stricken es um sich". De brede vermelding van Absaloms haardos, 14 : 26, begunstigt deze voorstelling. Dat hij bovendien door de schok verdoofd was (zoals velen vermoeden), is zeer wel mogelijk, daar we geen woord, ook geen hulpgeroep meer van hem vernemen.

De vraag aan welke soort van boom Absalom is blijven hangen wordt niet eenstemmig beantwoord. Gressmann, blz. 179 sprekende over het geboomte van Gilead: „einen Hauptbestandteil machen die immer grünen Steineichen aus, deren Stacheln das am Absalom widerfahrene Unheil begreiflich erscheinen lassen". Even verder: „Die schmalen Waldpfade zwingen auch heute noch manchmal den Reiter sich zu bücken, um den Schicksal Absaloms zu entgehen". Men was vroeger veel gewoon אלה door eik te vertalen (bv. Smith: oak; maar Klost: Terebinte, eveneens de L.V.). Van de lexica vert. Kö.Wb het woord door terebint. Maar Ges-B en vooral Köh-B laten de zaak in het midden, leggen de nadruk op „grosser Baum". De comm. uit de laatste tijd kiezen òf voor eik (Schulz, De Groot, Leimb, VdBorn), òf voor terebint (Méd, Hertzb, Gutbrod). Van Gelderen in zijn (door Gispen voltooide) Comm. op Hos. 4 : 13 betoogt dat het terebint moet zijn. Zo ook Bruijel in BE, artt. eik en terebint. Deze boom heeft in elk geval een zeer omvangrijke kroon en komt in het Overjordaanse veel voor.

איש אחד, onbep. uitdr., *een zeker man*, iemand, met name niet bekend, maar in elk geval een der manschappen van Joab. Aan deze meldt hij zijn ontdekking. Blijkbaar weet alleen hij er nog van. תלוי van תלה, frequent voor hangen, ophangen. In verband met het bovenstaande kan אלה hier heel goed door „boom" vertaald worden, een soortnaam is niet bedoeld. Joabs eerste reactie והנה wordt door Schulz, Hertzb, Gutbrod opgevat als uitroep van verbazing „Was?" Door de meesten wordt het echter, evenals in I 9 : 7 opgevat als condit. conj. (zo Gressmann, Leimb, VdBorn, De Groot, Rehm, Méd, vgl. de N.V.). Ges-K voert voor deze opvatting analogieën aan, maar kiest ten slotte zelf voor „nun sieh" (§ 159 w, noot; daarentegen Brock § 164a „wenn"). Toch pleit het zinsverband hiertegen: Joab gaat niet zijn zegsman op iets wijzen, zoals deze hem gedaan had. In de korte voorzin ontbreekt het object (*als ge hem* — of: dat — *gezien hebt*), zóveel haast heeft Joab om zijn verwonderde vraag te uiten: ומדוע, *waarom dan* enz. Voor Joab spreekt het vanzelf, dat een goed soldaat de vijand die hij in zijn macht heeft, neerstoot, al is het ook prins Absalom. Hij neemt terecht aan, dat de man dit niet gedaan heeft en laat hem nu voelen hoe dwaas dit van hem is: ועלי is op zichzelf reeds een onvolledige zin, die door Ges-K aldus geïnterpreteerd wordt: „mir hätte es obgelegen" (§ 114 l, 119 a a), dan gaat het dus om een op Joab rustende verplichting (zo Keil, Schulz, Leimb). De ruimere opvatting (van Smith, De Groot, Méd, VdBorn, Hertzb) verdient echter (juist omdat een verbum ontbreekt) de voorkeur, dus: *aan mij stond*

het dan enz., m.a.w. dan was ik graag bereid geweest. Er stond geen prijs op Absaloms hoofd, dus Joab kon dit hoogstens als een moréle verplichting beschouwen. לתת enz. — *tien zilverstukken* (שקל wordt dikwijls weggelaten, bv. Richt. 9 : 4) *en een gordel* (onmisbaar kledingonderdeel) vormen een goede beloning, gewoonlijk stelt men een sikkel ongeveer gelijk met 2½ Mark of *f* 1.50. In elk geval blijkt duidelijk dat Joab thans Absaloms dood wenst.

Het pittige antwoord van de „onbekende soldaat" getuigt van zijn grote eerbied voor het bevel des konings, des te minder van zijn vertrouwen in de verzekeringen van zijn veldheer. Dat vs. 12 begint met וְלוּ (qerê), is aan geen redelijke twijfel onderhevig = *ook al*. לו kan door een part. gevolgd worden, Ges-K § 159 l, z. In de volgende woorden is er generlei noodzaak tot emendatie, zoals BH voorstelt. Wel is het eigenaardig dat de spreker niet de 2e maar de 1e pers. bezigt, maar de lezing אנכי (waartegen niemand bezwaar maakt; LXX ἐγω) staat vast en daarbij kan geen part. pass. שָׁקֻל (BH) behoren. De M.T. met part. act. moet dan ook gehandhaafd blijven en geeft deze zin: ook al woog ik, d.w.z. ook al *kreeg ik op mijn handen toegewogen duizend zilverstukken* (שקל met ל = toewegen, betalen aan, Gen. 23 : 16). De Vulg vert. zakelijk juist: si appenderes, maar Méd houdt zich aan de tekst: si je comptais. Over de strekking der woorden is men het wel eens, alleen is het niet juist om met VdBorn e.a. de verba (ook אשלח) als plusq. te vertalen en even onjuist is ook diens mening, dat de soldaat de familie van de koning onschendbaar acht, I 24 : 7 en II 1 : 14 gaat het over de koning zelf. De soldaat zegt wel: *ik zou mijn hand niet naar de zoon van de koning uitstrekken,* maar als de enige reden geeft hij op: כי enz., waarbij hij Davids bevel uit vs. 5 vrij weergeeft. Het voor Davids weekhartigheid kenmerkende נער herhaalt hij lett., maar aan het begin heeft hij een imper. שמרו, hier: ontziet, *spaart*. Het volgende מי kan t.o. het getuigenis van enkele mss. en de oude vertt. (zie BH) voor לִי moeilijk gehandhaafd worden, zoals Keil en Hertzb doen. Wel neemt Ges-K § 137 c het nog weifelend in bescherming, maar de betekenis „wer es auch sei" past hier niet (daar het bevel niet in het algemeen gesproken is) en is vreemd aan het oorspronkelijk bevel in vs. 5, het לי dáár pleit voor het לי hier en is in beide gevallen een wezenlijk element: voor mij, om mijnentwil. In vs. 13 stelt de man met או (= of) een andere casus, zie Ges-K § 159 cc, eveneens met een condit. bijzin. שקר is subst. met de bet. valsheid, bedrog, maar met עשה krijgt het de functie van een adverb., zo bv. Jer. 6 : 13; 8 : 8, 10, bedriegelijk of trouweloos handelen. Het obj. volgt met ב. De meningen lopen uiteen over de keuze tussen het ketîb met suffix ו of het qerê met י— (zie BH). Dit laatste geeft een gewrongen gedachtengang: zou ik tegen mij zelf bedriegelijk gehandeld hebben. Wat betekent dit? De gehele samenhang brengt mee, dat de soldaat het geval stelt, dat hij Absalom wèl gedood zou hebben. Hierover zijn alle exegeten het eens. Maar dan lag het voor de hand, dat hij sprak van bedriegelijk handelen tegen hèm, tegen Absalom, dus dan is בנפשו hier vereist. Wel zou hij daarmee zijn eigen leven indirect in gevaar gebracht hebben (zie ben.), maar de daad zelf zou toch primair tegen Absalom gericht zijn. Dit nu ligt duidelijk in de M.T. *zou ik verraderlijk tegen hem gehandeld hebben* = zou ik Absalom gedood hebben, aldus Keil, Méd, vgl. L.V. en N.V. Dit kon שקר heten omdat hij daardoor handelde in strijd met

het koninklijk bevel Absalom liever te sparen, terwijl hij dit niet deed uit zelfverdediging, maar tegenover een weerloze. Deze exegese wordt indirect bevestigd doordat men bij de lezing נפשי òf een duistere zin produceert (Rehm: „hätte ich mich selbst betrügen sollen?" vgl. Hertzb: „hätte ich an mir selbst Betrug geübt") òf de toevlucht neemt tot een paraphrase (De Groot en VdBorn: „had ik het toch gedaan, het ware verraad tegen mij zelf geweest" — maar zo worden er eigen gedachten in de tekst gelegd). De woorden וכל tot המלך zijn het best (met Keil en Schulz) als een parenthese op te vatten, zodat de eigenlijke Nachsatz pas daarna volgt. Leimb vertaalt כל־דבר door „die ganze Sache", maar als dit de bedoeling was, moest ד' het lidwoord hebben. Nu staat er echter: geen enkele zaak, dus: *niets is voor de koning te verbergen.* כחד bet. door ontkenning verborgen houden, in 14 : 18 de pi; dezelfde gedachte ook in 14 : 19 v. De bedoeling is zonder twijfel, dat de koning dus ook deze daad zou vernomen en de moordenaar van Absalom ter verantwoording geroepen hebben. De spreker twijfelt er niet aan dat hij dan (met de dood) gestraft zou zijn, zonder dat Joab het voor hem opnam. Dit is de zin van ואתה enz.: *dan hadt gij u er buiten gehouden.* Keil vert. „mir gegenüber", maar מנגד (zonder suff.) bet. terzijde, op een afstand (aldus VdBorn, Hertzb, Gutbrod; zie de lexica). Joab laat zijn ondergeschikte vrijmoedig („erstaunlich kameradschaftlich", Hertzb) uitspreken, maar gaat zijn eigen gang: „fur den weiter blickenden Feldherrn ist die Staatsraison wichtiger als die *sentiments* des Staatsträgers" (id.). Daarom zegt hij ten slotte לא־כן enz. Deze eenvoudige zin die hier zo uitnemend past wordt volkomen gedenatureerd door willekeurige emendaties, waarbij אָחֵלָּה (= ik wil beginnen, aldus Kittel BH, vgl. Köh-B) of אֲחוֹלְלוֹ (= ik zal hem doorboren) gelezen wordt. De laatste conjectuur is van Schulz, daarin gevolgd door Leimb. Ook De Groot maakt er i.o.m. Caspari iets geheel anders van („ik had de zaak wel voor u gesust"). De cohort. van יחל hif. (= een wachtende houding aannemen, I 10 : 8), verbonden met לא zegt duidelijk: *ik wil niet op deze wijze* (כן) bij u staan talmen, of: *mij door u laten ophouden.* In volkomen overeenstemming hiermede volgt dan dat Joab het gesprek afbreekt. Van deze vert. zegt Schulz echter: „das würde sich nicht empfehlen, weil es im Morgenlande das Sprichwort „Zeit ist Gelt" nicht gibt." Dit kan geen serieus argument genoemd worden. De mogelijkheid bestond immers dat Absalom door een van zijn mannen bevrijd werd. Terecht merkt Rehm op: „Joab hält es für notwendig rasch zu handeln". Deze impulsieve mens wachtte nooit lang met toeslaan, vgl. 3 : 24—27; 20 : 10. Ook Hertzb verwerpt elke tekstwijziging, met beroep op de LXX.

De plek waar Absalom hangt is blijkbaar in de nabijheid. Joab neemt drie שׁבטים. Wijl de LXX hier βελη vertaalt en Vg lanceas, willen Smith, Méd e.a. in plaats hiervan het zeldzame שׁלחים lezen, maar met Keil en Schulz is de M.T. te handhaven. שׁבט bet. in de regel stok of staf, maar ook in 23 : 21 duidt het een wapen aan. Wellicht gebruikte men een 'שׁ met (metalen?) punt als stootspeer. Schulz vergelijkt het Duitse „Stange". Hertzb vertaalt „Stangen", maar verbindt daaraan de eigenaardige gedachte dat wat Joab doet een symbolische handeling is, die „den Königssohn nunmehr zur Tötung freigibt". Deze opvatting schijnt te onschuldig om juist te zijn, vooral omdat H. weigert aan te nemen, dat Joab de speren of pieken in Absaloms hart stak. Maar dit zegt

de tekst duidelijk 'בלב א. Al kan men dit begrip nu ruim nemen en laten slaan op de borst (Schulz), deze wonden moesten toch de dood ten gevolge hebben. Aan werpspiesen (N.V.) valt niet te denken, daar Absalom dicht boven de grond hing. Ook is תקע niet werpen, maar stoten. Daarom behoeft men nog niet aan te nemen, dat Joab hem in het onderlijf trof, want daarvoor staat steeds חמשׁ, 2 : 23; 3 : 27. De meest natuurlijke opvatting van de toestandszin aan het slot van vs. 14 עודנו enz., is dat deze behoort bij het voorafgaande: *terwijl hij nog levend in de boom hing* (nauwkeuriger: in het hart, dus a.h.w. binnen in de boom). Deze opvatting (van de M.T. zelf, LXX, Smith, VdBorn, Hertzb) wordt evenwel door Keil, Schulz, De Groot e.a. m.h.o. op vs. 15 afgewezen. Het zinnetje wordt dan als causale of temporele voorzin bij vs. 15 getrokken. Uit een oogpunt van syntaxis is dit moeilijk te aanvaarden. Schulz geeft zelf toe, dat er tenminste een ו vóór 'ע had moeten staan (vgl. Smith). En het argument dat vs. 15 alleen zin heeft, wanneer Absalom nog leefde, gaat niet op. Immers is er nog niet gezegd dat hij al dood was. Vs. 14 laat ruimte voor de mening dat Absalom, hoewel dodelijk gewond en zieltogend, nog leefde. De נערים volgen hun veldheer op de voet. „Joab hat immer Knappen bei sich, die .... seine Besiegten vollends töten" (Schneider). Wat zij doen is echt (wat wij noemen) afmaken om alle twijfel aan zijn dood af te snijden. VdBorn wijst ter vergelijking op I 14 : 13, genoemd kan ook worden I 17 : 51. Schulz herinnert aan het benen breken bij de gekruisigden, Joh. 19 : 32 vv. ויסבו zou erop kunnen wijzen, dat zij hem eerst uit de boom getrokken of losgesneden hadden, immers zij *omringden hem,* hetgeen de voorstelling geeft, dat zijn lichaam tussen hen op de grond lag. ויסבו kan daar het zonder suff. staat echter ook betekenen, dat zij toetraden (Schulz, VdBorn, Méd). Met 'נשׂאי כ worden wrsch. adjudanten van Joab aangeduid; „das Wort Waffenträger ist nicht zu pressen" (Schulz); de term kan een titel geworden zijn.

16—18 ויתקע enz. meldt het staken van de strijd en van de vervolging, vgl. 2 : 28. De in alle richtingen verspreide krijgslieden (zie vs. 8) keren terug naar het punt van uitgang. In מרדף is de korte vocaal vóór ר bewaard gebleven (Ges-K § 22 s). Betreffende השׂך is er een verschil van opvatting. Leimb, Méd en Hertzb willen vert. terughouden, wat zeker mogelijk is, bv. I 25 : 39, maar dan is de mededeling vrijwel overbodig. Zij heeft veel meer zin, als we 'ח nemen in de zin van iemand (leed be)sparen, 2 Kon. 5 : 20, aldus de meeste comm., waarbij het verbum als volunt. wordt vertaald: *Joab wilde het krijgsvolk sparen.* Hiermede wordt dan het stopzetten van het gevecht gemotiveerd: nu de aanvoerder, het hoofd van de opstandige partij dood was, was het verder najagen van de vluchtenden onnodig. העם moet beide malen op Davids manschappen slaan. Absaloms ondergang wordt bezegeld door een smadelijke begrafenis. Joab zal hiertoe bevel gegeven hebben; het was nog een zekere onderscheiding, daar de andere verslagenen bleven liggen als prooi voor het gedierte. ביער — het herhaaldelijk genoemde woud, vss. 6, 8, is het graf dat Absalom met al zijn stoute plannen verslindt, zijn muil is 'הפחת ה, vgl. 17 : 9. Misschien ligt er iets ironisch in het herhaalde גדול: het enige wat aan Absalom nog groot is, is het symbool van zijn schande, *een grote kuil* en *een heel grote steenhoop,* die men boven hem, d.i. op zijn graf, oprichtte. Het doel hiervan is zonder twijfel niet geweest hem te eren, maar zoals Méd zegt:

„les pierres jetées pêle-mêle, comme pour lapider, forment un monceau destiné à signaler les restes du fils rebelle", waarbij verwezen wordt naar Joz. 7 : 26; 8 : 29. In dezelfde geest Schneider e.a., daarentegen ziet Obbink (blz. 7) zonder bepaalde gronden in dit opstapelen van stenen een heidens gebruik. Veel beter dan een z.g. ezelsbegrafenis, Jer. 22 : 19, is dit niet. Voordat de auteur een laatste woord aan Absalom wijdt, deelt hij mede, dat 'כל־י, d.i. de overlevenden, heil zocht in de vlucht, en wel zo dat zijn legermacht zich geheel oploste en ophield te bestaan. Alle verband was opeens weg. De opstand was ten einde. 'איש לא ook I 4 : 10. Zie verder bij 19 : 8.

Vs. 18 bevat een merkwaardige mededeling, dienende om de lezer te waarschuwen, dat hij zich niet laat misleiden door wat Absalom zelf voor zijn nagedachtenis gedaan heeft en zo diens graf bij Jeruzalem zoekt. לקח is met ויצב samen als één begrip te nemen, zoals dat bv. ook I 6 : 7 het geval is. לכח zou een eigen object moeten hebben, maar heeft nu feitelijk de functie van een hulpwerkwoord, zodat wij kunnen vertalen: *Absalom nu had tijdens zijn leven laten oprichten enz.* Object is את־מצבת, waarmede blijkens de volgende relat. zin een bepaalde zuil of gedenksteen is bedoeld (wrsch. is dan ook te lezen 'את־המ, zie Ges-K § 117 d). 'מ is ook Gen. 28 : 18; 35 : 14 gedenksteen, maar dan ter herinnering aan een openbaring van Godswege (later: gewijde steen, bv. 2 Kon. 3 : 2). Hier ontbreekt elke religieuze betekenis. De standplaats 'עמק־ה is ons niet nauwkeurig bekend. De naam komt ook voor in Gen. 14 : 17, en daar ligt het stellig voor de hand aan de omgeving van Jeruzalem te denken. Volgens Josephus (Antiq. VII, X, 3) stond het monument slechts twee stadiën van Jeruzalem, in verband waarmede men gedacht heeft aan het Kedrondal; Méd brengt hiertegen in, dat dit dal steeds נחל wordt genoemd, terwijl 'ע een brede en waterloze laagte aanduidt. Dalman zoekt het dal ten N. van de stad (PJb XII, 1918, blz. 55, zie De Groot). Josephus spreekt t.a.p. van „een zuil van wit marmer", maar of deze traditie betrouwbaar is weten we niet. Absaloms motief voor deze daad — אין־לי בן — klopt niet op 14 : 27, maar is ongetwijfeld juist te achten, zodat wij wel moeten aannemen, dat zijn zonen, die zijn naam in stand hadden kunnen houden en zijn graf verzorgen, jong gestorven zijn. Hertzb vraagt: „wann hat Absalom eigentlich Gelegenheit gehabt, solche Bestimmung zu treffen?" Hij veronderstelt „während seiner Wartezeit" en inderdaad is het best te denken aan de in 15 : 7 genoemde jaren. הזכיר שמי, vgl. 14 : 7. Echt iets voor de ijdele Absalom te zorgen dat zijn naam bij het nageslacht bewaard bleef. Ook ויקרא is als plusq. op te vatten. In overeenstemming met zijn doel had hij de zuil naar zijn naam genoemd. De LXX heeft foutief de 3e pers. vertaald αὐτῷ en αὐτου, terwijl zij bovendien in de slotzin de woorden על t/m לה heeft overgeslagen, wrsch. als gevolg van het dubbele ויקרא. De verbaalvorm is echter beide malen oorspronkelijk, eerst in qal met Absalom als subj., en daarna in nif., waar het subj. onpersoonlijk is. De strekking is min of meer concluderend: *derhalve noemt men haar.* Ook in I 15 : 12 heeft יד de zin van *gedenkteken,* zodat er geen overtuigende grond is om het woord als „der verhüllende Name" voor „männliches Glied" (aldus Hertzb, vgl. Schulz) te beschouwen. In Jes. 57 : 8 is het een heel ander geval, de context is totaal verschillend. Met zijn slotopmerking geeft de auteur zijn lezers opheldering over de naam van het hun bekende monument. Evenzo ver-

tellen alle comm. aan hun lezers, dat het thans nog in het Kedrondal als „Graf van Absalom" betitelde mausoleum niets te maken kan hebben met de „zuil van Absalom" in het Koningsdal, wijl het althans wat zijn bovenbouw betreft van Griekse oorsprong moet zijn. Desniettegenstaande hebben sedert lang passerende Joden de gewoonte om stenen naar dit pseudo-graf te werpen (zie De Groot, Leimb, Schneider e.a.).

19—33. *De wedloop der boodschappers*

Uit de aanwezigheid van Ahimaäz valt af te leiden, dat hij en Jonathan, sedert 17 : 21 niet meer genoemd, zich bij Davids leger gevoegd hebben. אמר — nl. tot Joab. Dit moet al spoedig na het hoornsignaal, vs. 16, gebeurd zijn, want Joab had nog niet eigener beweging een boodschapper gezonden. De cohortativi zijn beide op te vatten als „Bitte um Erlaubnis" (Ges-K § 108 b): *laat mij toch heensnellen enz.* בשׂר pi. kan z.m. boodschappen betekenen, I 4 : 17, maar heeft hier evenals 4 : 10 de zin: een goede boodschap brengen. Dit volgt uit de wijze waarop hij de inhoud ervan formuleert. כי enz., dezelfde uitdr. in I 24 : 16, eveneens met מיד. Volgens Ges-K § 119 ff hebben we hier een constructio praegnans, d.w.z. dat er in שׁפט een verbum met de bet. redden ligt opgesloten, evenzo Keil, VdBorn, Méd, vgl. Schulz. Maar David was niet in de macht zijner vijanden gevallen. Daarom is juister om (met Smith, De Groot, Leimb, Hertzb) te vertalen: *hem recht verschaft heeft tegenover enz.* Natuurlijk was Ahimaäz niet onkundig (Hertzb) van wat er gebeurd was, vss. 14 v., anders zou dit zonder enige twijfel meegedeeld zijn. Juist omdat hij wèl wist, dat en hoe Absalom aan zijn einde gekomen was, wijst Joab zijn verzoek af: לא enz. In Joabs antwoord, dat duidelijk onderscheid maakt tussen *vandaag* en *op een andere dag* is het verbum ב' telkens in neutrale zin te nemen; hij begint immers met te zeggen: gij zult vandaag geen איש ב' (misschien was dit de gewone benaming) zijn. Maar dan geldt dit ook voor de beide verbaalvormen, zoals vooral blijkt uit het strenge לא תבשׂר, dat met een verbod gelijk staat. Volgens deze opvatting vert. Schulz, Leimb, De Groot en Rehm, minder consequent VdBorn en Méd, Hertzb daarentegen wil overal van „gute Botschaft" spreken. De reden die Joab heeft voor zijn weigering ligt in כי־על enz. Algemeen wordt na על i.o.m. qerê en mss. כן gelezen, zie BH. Het ketîb z.m. zou geen zin hebben en het uitvallen van כן is i.v.m. het volgende בן licht te verklaren. De gehele uitdr. moet hier — evenals Num. 10 : 31; Richt. 6 : 22 — als een omstandig verklarende conj. worden opgevat: daar nu eenmaal, daar immers of: *daarom dat de zoon van de koning dood is.* Joab wil dus niet dat Ahimaäz deze slechte tijding overbrengt. Zijn motief daarvoor is waarschijnlijk, dat de keus van de bode mee bepaald werd i.v.m. de inhoud van de boodschap, zie vs. 27 slot, vgl. 1 Kon. 1 : 42. Het is echter ook heel goed mogelijk dat Joab het vermoeden koestert dat Ahimaäz aan David de tijding van Absaloms dood niet terstond zal willen meedelen (zo wàs het inderdaad, zie vs. 29). Dit kan dan een nevenmotief geweest zijn, om een andere bode te sturen, want Joab vindt dat David dadelijk de volle waarheid weten moest. Geheel verwerpelijk is de veronderstelling van Schulz: „Joab fürchtet nicht ohne Grund, dasz Ahimaas die Botschaft mit seinem

Leben werde bezahlen müssen, 4 : 10". Het is bevreemdend dat zo vele comm. — zij het in minder krachtige termen — met dit oordeel instemmen. Het is immers in hoge mate onbillijk t.o. David om te menen, dat hij een hem nietwelkome tijding zou beantwoord hebben met represailles tegen de brenger ervan. Hiervoor kan noch 4 : 10, noch 1 : 14 vv. als bewijs dienen, want daar treedt David telkens als rechter op om de misdaad te straffen. En juist in het onderhavige geval (het berichten van Absaloms dood door de Ethiopiër, vs. 32) is er geen sprake van een bestraffing van de bode. Ook elders in het O.T. lezen we niets van een dergelijk gebruik als volgens Gressmann bij de Arabieren wel voorkwam, zelfs niet in Job 1 : 15, 16 enz. Dit sluit niet uit dat er een enkele maal in gunstige zin sprake is van bodeloon, zie vs. 22.

Nu geeft Joab bevel לַכּוּשִׁי = *aan een Ethiopiër*. In Stv. e.a. werd 'כ als nomen prop. beschouwd, maar deze opvatting is algemeen losgelaten. De opvatting als gentil. berust op het constante gebruik van het lidw. in vss. 31 v., dat volgens BH, Smith e.a. ook in 21b te lezen is. De benaming כּוּשׁ ziet op het gebied ten Z. van Egypte (bv. 2 Kon. 19 : 9; Nah. 3 : 9), maar kan in 2 Kron. 14 : 9 ook een streek in Arabië aanduiden (zie Gispen in BE, ook Van Deursen art. Morenland). De meesten vert. Ethiopiër (L.V., N.V.), De Groot en VdBorn: Nubiër. Het is heel goed denkbaar dat ook inheemsen uit het Zuiden in Davids legers dienden, maar mogelijk was deze man een slaaf van Joab (Keil). Hierop zou kunnen wijzen dat hij vóór zijn vertrek voor Joab neerbuigt, wat Ahimaäz niet doet (wel voor David, vs. 28). Het bevel is kort en krachtig; zowel Absaloms dood als de uitslag van de strijd wordt samengevat in אֲשֶׁר enz.

וַיֹּסֶף enz. toont aan, dat Ahimaäz in elk geval naar David wil, wrsch. om deze tenminste enigszins op de pijnlijke tijding te kunnen voorbereiden, vs. 29. Bij de Ethiopiër valt niet veel fijngevoeligheid te verwachten. וִיהִי מָה is een reactie op het door Joab geopperde bezwaar en derhalve niet „wat er ook gebeure" (N.V. e.a.), want daarover heeft Joab niet gesproken, maar *hoe het ook zij* (Smith), evenzo in vs. 23. Joab vraagt nu naar zijn beweegreden; in לָמָּה enz. ligt trouwens ook iets van een oratorische vraag: *waarom zoudt gij enz.?* Daarom voegt hij eraan toe, dat Ahimaäz niet behoeft te hopen op een beloning. Dit moet de strekking zijn van vs. 22 slot. Het „kontrahierte" (Ges-K § 74 i) part. fem. qal מֹצֵאת baart naast 'בּ enige moeilijkheid, omdat er geen analogie voor is aan te wijzen. Maar ook hier spreekt Schulz te gauw van „unverständlich". Als wij voor מצא uitgaan van de bet. verwerven, verkrijgen bv. van geldmiddelen, Lev. 12 : 8; 25 : 28, vgl. I 9 : 8 dan ligt de bet. „een boodschap, die iets aanbrengt, iets oplevert" zeer voor de hand. Vocalisering als part. hof. (BH) is dan ook onnodig en biedt geen oplossing, want de hof. van 'מ komt nooit voor. Dan zou er méér te zeggen zijn voor de suggestie van Schulz, dat er oorspr. מַשְׂאֵת (= gave, geschenk, zie 11 : 8) gestaan heeft. De M.T. kan echter gehandhaafd blijven. De zin „er is voor u geen voordeel aan deze boodschap verbonden" past volkomen in het verband. Aan het begin van vs. 23 moet een וַיֹּאמֶר uitgevallen zijn. LXX heeft και εἶπεν. De spreker is nu weder Ahimaäz. Hij is intussen stoutmoedig genoeg geworden om in indic. te spreken: אָרוּץ. Joab laat hem vrij, in de zekerheid dat de Ethiopiër toch de eerste zal zijn. Dit is echter een misrekening. Want Ahimaäz rent

terstond weg in de richting van הככר, d.i. „das (ungefähr kreisrunde) Gelände im untern Jordantal", aldus Köh-B. De naam duidt echter volgens Ges-B in st. constr. met הירדן ook het meer noordelijk gelegen deel van de Jordaanvallei aan, nl. 1 Kon. 7 : 46; 2 Kron. 4 : 17. Ook hier moet dit het geval zijn. We hebben met een geografische aanduiding te doen, ook Neh. 3 : 22 zonder hajjardēn. Keil ziet in het bericht omtrent de gevolgde route een „entscheidenden Beweis", dat de veldslag ten W. van de Jordaan had plaats gevonden (zie bij vs. 6). Maar dan hadden Ahimaäz en de Ethiopiër dezelfde weg gehouden en waren beide ergens de rivier overgestoken; van dit laatste lezen we echter niets, terwijl de bedoeling blijkbaar is dat Ahimaäz een àndere weg koos. Dit was dan wel een omweg (nl. eerst westwaarts naar het Jordaandal, dan zuidwaarts, en ten slotte langs de Bithron, 2 : 29, oostwaarts op Mahanaïm aan), maar doordat hij een meer effene, gebaande weg volgde, bereikte hij het doel eerder dan de Ethiopiër die door de vs. 8 vermelde terreinmoeilijkheden veel vertraging had.

24—30 De auteur houdt op meesterlijke wijze de lezer in spanning door thans tot David terug te keren. Daarom zet hij diens naam voorop; ודוד יושׁב herinnert aan het bericht over Eli, I 4 : 13. Bij David wordt echter niet over een stoel gesproken. Hij bevindt zich בין enz., tussen de binnenste en de buitenste poort van het poortgebouw, vgl. Ezech. 40 : 13. De weg erdoor maakte volgens De Groot wel één of twee scherpe bochten. הצפה, vgl. 13 : 34, wordt onderscheiden van השׁער, die als portier of poortwachter dienst doet, vs. 26. אל־הה' duidt waarsch. het hoogste punt aan, „wo das Tor zum Mauerumgang übergeht" (Hertzb). וישׂא enz. — elk moment wordt aangestipt, evenals 13 : 34; והנה — de lezer moet het a.h.w. voor zich zien en mee beleven: *een aansnellende man alleen.* למלך behoort bij beide verba: op luide toon wordt het bericht hem gemeld. Davids conclusie אם t/m בפיו wordt op tweeërlei wijze uitgelegd. De meesten vatten בשׂורה op als „Freudenbotschaft". Schulz, die betoogt dat in geval van een nederlaag niet een enkele man, maar een schare vluchtenden zou komen, voegt zelf hieraan toe: „dieser Schlusz ist nicht richtig" en verwijst dan naar I 4 : 12. Maar dit heeft David zelf ook kunnen bedenken. Daarom is het toch veiliger met de L.V., Smith en Rehm 'ב in neutrale zin op te vatten, te meer omdat vs. 27 David zelf het adj. טוב aan 'ב toevoegt om werkelijk een goede tijding aan te duiden. Het is ook logisch dat hij zich in vs. 25 meer gereserveerd uitspreekt, hij weet dan nog niet wie de loper is. Deze is het subj. van וילך, dat het best te verbinden is met 26a, aldus: *terwijl hij steeds naderbij kwam, enz.* איש א' — de lezer begrijpt reeds dat dit de Ethiopiër moet zijn, die wrsch. uit een andere richting komt. השׁער — Keil wil dit woord als הַשַּׁעַר vocaliseren (zie BH) en beroept zich daarvoor op de oude vertt., maar t.a.v. de Vulg is dit onjuist. Wel heeft de LXX πρὸς τῇ πύλῃ en de Pesj. stemt hiermede overeen (de Vulg las iets anders en vert.: in culmine). De mas. vocal. is echter ongetwijfeld de juiste. De uitkijk die boven op het dak stond, riep niet „naar de poort" (Keil: ins Tor hinein, vgl. Leimb, maar dan had hij beneden op de weg moeten zijn), maar naar de poortwachter (elders ook שׁוער van de tempelwacht, bv. 1 Kron. 9 : 16), die blijkbaar dienst doet als tussenpersoon uit reverentie voor de koning, denkelijk ook in vs. 27. In plaats van het enkele איש schijnen de oude vertt.

אחר 'א gelezen te hebben en ditmaal pleit er zeer veel voor om dit voor de oorspr. lezing te houden. Enig onderscheid met de eerste melding (uitgedrukt in vs. 24 slot) is vrijwel onmisbaar, en dit verklaart dan ook Davids reactie גם־זה 'מ = *dat is ook een boodschapper*. Ook nu eist de logica een neutraal begrip. Kort daarop rapporteert de uitkijk: אני ראה enz., in welke woorden hij zijn indruk geeft over de manier-van-rennen van de eerste bode, VdBorn wijst ter vergelijking op het rijden van Jehu, 2 Kon. 9 : 20. De spreker is blijkbaar een man van ervaring, toch uit hij zich voorzichtig: *naar het mij voorkomt*. 'מ alleen hier in de letterl. zin van *loop*, elders wandel. Thans gaat David belangrijk verder dan in vs. 25 v. Zulk een persona grata zou niet met een slechte tijding gezonden zijn, zo redeneert hij en hij geraakt in een hoopvolle stemming. „Um so fürchtlicher wird nachher sein Schmerz sein" (Schulz). אל — wij zeggen *met een goede boodschap*. ויקרא wordt door Leimb, Hertzb e.a. op onvoldoende grond (zie BH) als ויקרב gelezen, maar de M.T. is met Schulz te handhaven. Het is ook zakelijk zo goed voorstelbaar, dat hij nog onder het lopen de koning zijn eerste woord toeriep: שלום — *heil!* Hierin ligt alles opgesloten: overwinning, vrede. Meer omstandig drukt hij zich — na de gebruikelijke eerbetuiging, vgl. 14 : 33 — uit in de vorm van een lofprijzing van Jahwe. ברוך is t.o.v. mensen: gezegend, t.o.v. God: *geprezen*, beide in Gen. 14 : 19 v., aan welke uitspraak ook het vervolg van ons vers herinnert; i.p.v. de stam mgn staat hier evenwel סגר, dat ook I 17 : 46; 24 : 19 en 26 : 8 gebruikt is (doch dáár steeds met ביד, hier absoluut): overgeleverd, in de zin van *prijsgegeven*. נשא יד ook 20 : 21 voor het plegen van rebellie tegen (ב) de wettige koning. De LXX heeft — vreemd genoeg — vertaald alsof er שנא stond: τους μισουντας την χειρα, hetgeen zinloos is. Dat David op Ahimaäz' juichkreet volstrekt niet reageert, strekt hem niet tot eer, maar bewijst hoezeer hij het meest vervuld is van het lot van Absalom. Dat hij hoopte hem nog levend terug te zien, is begrijpelijk, maar de koning gaat wel geheel schuil achter de vader, wanneer hij alleen maar vraagt שלום (aanvulling met ה interr. is onnodig) enz., waarvan gezegd kan worden: „der König nimmt das Gruszwort des Achimaäz (schalom) in seine Frage auf" (Hertzb), maar waarin hij dan toch verraadt, dat hij vooral wil weten, of Absalom (die het op zijn leven gemunt had, 16 : 11) ongedeerd is. De auteur verbloemt nergens Davids zwakheden. Maar Ahimaäz verbloemt de waarheid met een nietszeggende mededeling, die de onrust van de koning niet kan wegnemen. ההמון — voor ons besef behoort hier geen lidw., al vertalen somm. „das Gedräng" of „Getümmel", beter een grote oploop (L.V., N.V.), of *een groot tumult*. 'ה duidt een menigte aan die niet alleen te zien, maar ook te horen is, zie bv. Jes. 5 : 13; 32 : 14; Jer. 3 : 23; 49 : 32; Amos 5 : 23. Ahimaäz wil zeggen dat hij deze waarneming juist deed op het moment dat Joab hem wegzond, zodat hij niet weet, wat er aan de hand was. De tekst is niet geheel in orde; wel ligt hij ten grondslag aan de LXX, maar ook deze is niet duidelijk. In לשלח hebben we een van de gevallen, waarin ל c. inf. „als Zeitangabe dient", aldus Ges-K § 114 f noot „als Joab den Knecht des Königs sandte". Dit is op zichzelf wel een goede zin, maar het bezwaar is dat daarna nog volgt ואת־עבדך. Met dit laatste woord duidt Ahimaäz zichzelf op de gebruikelijke wijze aan, vgl. bv. 9 : 2, 11. Maar wie is dan de eerstgenoemde עבד? Keil antwoordt

op deze vraag, dat hiermede de Ethiopiër bedoeld is, maar dit kan niet juist zijn *a.* omdat Ahimaäz niet weet dat deze al gesignaleerd is; *b.* omdat de aanduiding veel te algemeen is; *c.* omdat dan het subj. יואב in elk geval onmiddellijk op לשלח had moeten volgen en niet tussen de beide objecten in kon staan. De oplossing is echter eenvoudig, als we het eerste את laten vervallen, en evenzo de ו van ואת, die in 8 mss. ontbreekt (zie BH; toen het eerste את bij vergissing geschreven was, kon bij het tweede de waw niet uitblijven). Dan is עבד המ' inleidende appos. bij יואב. Dat Ahimaäz zijn veldheer deze titel geeft is verschuldigd eerbetoon, vgl. 14 : 19, 20. Er staat dan: *toen des konings dienaar Joab uw knecht heenzond,* vgl. de Vg: cum mitteret Joab servus tuus, o rex, me servum tuum (onjuist is hierin tuus en de opvatting van rex als voc., maar in hoofdzaak is de vert. juist; ongeveer evenzo Kittel BH en Leimb; De Groot laat ע' beide malen op Ahimaäz slaan, waardoor een van beide geheel overbodig wordt, Schulz schrapt geheel את־ע' ה', maar dit is niet verantwoord, zie LXX en Vg). Op bevel van de koning treedt Ahimaäz terzijde en blijft in de houding staan, binnen het poortgebouw. כה in locale bet. ook bv. Gen. 22 : 5. David stuurt hem niet weg, maar wil eerst de andere boodschapper afwachten.

31, 32 והנה wil zeggen dat deze bijna onmiddellijk na het voorafgaande gesprek arriveert. בא — trad binnen, nl. in de ruimte tussen de poorten. בשר in hitp., alleen hier, wordt door Köh-B volkomen neutraal opgevat, als „sich melden lassen", waarvan dan כי met een objectszin afhankelijk is. Wrsch. is het (met de meeste comm.) beter absoluut te nemen nl. *mag* (moge) *een goede boodschap in ontvangst nemen,* terwijl כי dan redengevend is: *want* enz. De bewoordingen gelijken meer op die van Ahimaäz in vs. 19 dan op hetgeen deze zelf tot David zeide, vs. 28, maar de inhoud is zakelijk dezelfde. Dit geldt ook voor de vraag van David, thans met ה interr. Het antwoord meldt „wenn auch mit einer Umschreibung" (Leimb) duidelijk dat Absalom dood is. De uitdr. herinneren aan die van Abigail I 25 : 26.

N.B. 18 : 33 is in de M.T. 19 : 1. Men lette bij cap. 19 op dit verschil in nummering.

HOOFDSTUK 19

Rouw over Absalom. David en Joab. Ontmoetingen tijdens de terugtocht naar Jeruzalem

1—9. *David door smart overmand; Joabs verwijten*

וירגז — hetzelfde verbum in 7 : 10 in de bet. sidderen (van angst of schrik), komt hier overeen met ons ineenkrimpen (van smart), aldus De Groot, Hertzb. De slag komt hard aan en doet hem zijn zelfbeheersing verliezen. Daarom zoekt hij de eenzaamheid, die alleen te vinden is in de עליה, het bovenvertrek van het poortgebouw; elders wordt daarvan niet gesproken, wel boven in (of op) een huis, Richt. 3 : 20 vv.; 2 Kon. 4 : 10 v. Voordat hij deze bereikt heeft zijn de aanwezigen echter getuige van zijn tranen, ויבך, en zijn woorden, בני

enz., die „meer dan een woordenrijke klacht" (Schelhaas) zijn bittere droefheid vertolken. Er is bij David echter niet alleen smart om het verlies, het gemis dat hem als vader treft. Het pijnlijkst is voor hem de wetenschap, dat Absalom in een zondige weg door de wrekende gerechtigheid getroffen is en dat door zijn dood de hoop op inkeer definitief is afgesneden. Deze gedachte vindt niet alleen steun in Davids geheel andere houding bij de dood van zijn en Bathséba's zoon, 12 : 22 v. (waarop Schneider e.a. terecht wijzen), maar blijkt ook uit zijn troosteloze klacht מִי־יִתֵּן enz. (zie Ges-K § 135 f en 152 b). Deze woorden hebben alleen zin, wanneer David wil zeggen dat hij zelf de dood niet vreest en die in Absaloms plaats had willen ondergaan om zijn zoon de gelegenheid te geven zich nog met God te verzoenen. Deze wens is begrijpelijk, maar onvervulbaar, vgl. Ps. 49 : 8—10. Daar de tekst met geen syllabe over de omstanders spreekt, is het een raadsel hoe Schulz kan zeggen: „auf das Volk macht sein Gebären den denkbar schlechtesten Eindruck". Uit vs. 3 v. blijkt zelfs het tegendeel, al heeft Hertzb gelijk met zijn opmerking dat de „Ehrung der Person des Königs" en de „Achtung für den Schmerz des Vaters" het niet lang zouden kunnen uithouden, vgl. ook Schneider. Ook de uitspraak dat Davids grote smart hem belette de brenger van de slechte tijding met de dood te straffen (Schulz, Schneider) is volkomen ongegrond, zie bij 18 : 20. De boodschapper had slechts zijn plicht gedaan. De wijze waarop David de tijding heeft ontvangen is weldra algemeen bekend en wordt ook aan Joab gemeld, vs. 2. Vermoedelijk is deze op de terugtocht, maar nog buiten de stad. Na het part. בכה kan het impf. cons. wel bevreemden, maar de tekst behoeft niet corrupt te zijn; voor emendatie zou men zich alleen op Targ. kunnen beroepen (zie BH); terecht oordeelt Hertzb: „das Partizip mit ᵓabbel (Targ.) ist gegenüber MT eine begreifliche aber unzulässige Erleichterung", hij vert. „. . . ist am Weinen und hat sich der Trauer hingegeben". Joabs reactie volgt vs. 6; „die Vs. 3—5 enthalten Zwischensätze" (Keil), die de indruk van העם, de manschappen, weergeven en de situatie tekenen התשׁעה ook I 11 : 13; 19 : 5 voor een uitkomst brengende bevrijding of overwinning. Deze werd door Davids houding tot *een oorzaak van rouw* (De Groot). Het herhaalde ביום ההוא ziet stellig op eenzelfde dag, maar men vraagt zich af of hierbij aan de dag van de veldslag zelf of aan de volgende dag te denken is, omdat het gevecht en de vervolging der vluchtenden toch ook veel tijd gekost heeft en niet in de naaste omgeving plaats vond, zie bij 18 : 23. Maar dit is van bijkomstige betekenis. De terugkerende manschappen horen allen zeggen: נעצב enz. Dit verbum in nif. ook I 20 : 3, 34 schijnt niet slechts „verdriet hebben" te betekenen, maar ook dat iemand zich aan dat verdriet overgeeft; zie de lexica: sich grämen, vgl. ook Gen. 45 : 5. De stemming van de koning deelt zich mede aan het leger. De vertaler geeft een aanschouwelijke voorstelling van de intocht in Mahanaïm, geen „joyeuse entrée". גנב in hitp. alleen hier: sich auf die Seite (of: fort-)stehlen. Wij gebruiken hetzelfde, aan het gedrag van een dief ontleende, beeld in ons *steelsgewijze* (N.V.), VdBorn spreekt van binnensluipen, zie L.V. De mannen durfden zich bijna niet te vertonen of te laten horen כאשׁר enz. — de vergelijking spreekt des te sterker, omdat juist het tegenovergestelde het geval was: zij waren niet gevlucht en hadden geen reden zich te schamen. נכלם staat hier (anders dan 10 : 5), omdat het over de

houding der personen gaat, van mannen *die zich schamen.* בנוסם is niet „over hun vluchten" (zoals VdBorn en Méd het verstaan); dan toch zou מן gebruikt zijn, Ezech. 16 : 54; de bedoeling is echter *wanneer zij in de strijd gevlucht zijn.* Vs. 5 toont dat wat vs. 1 beschreef niet tot een enkel moment is beperkt gebleven, terwijl het tussen de regels te kennen geeft dat men de koning kon horen roepen en jammeren. „Einen wirksamen Gegensatz bilden die lautlos dahinschleichenden Soldaten und der laut klagende König" (Schulz). Uit de mededeling והמלך לאט = *de koning nu had zijn gelaat bedekt* (vgl. 15 : 30) valt misschien af te leiden, dat men David zo had zien gaan. Zijn dienaren kunnen hem bewogen hebben zich naar zijn woning te begeven, zie vs. 6. לָאַט wordt door Kö.Wb als een zelfstandig verbum „verhüllen" opgegeven, maar beter is het met Köh-B te houden voor perf. qal van het I 21 : 10 en elders voorkomende לוּט en dan ook te vocaliseren לָאט (zie BH; Schulz wijst ook op וְקָאם, Hos. 10 : 14; andere voorbeelden bij Ges-K § 9 b, 72 p, w.o. ook in ons boek ראשׁ, 12 : 1, 4).

6—9 ויבא enz., vgl. 3 : 24. Joab grijpt onmiddellijk in, treedt bij David binnen en zonder zijn smart enigszins te ontzien overlaadt hij hem met verwijten. Zakelijk heeft hij daarbij wel grotendeels gelijk — al legt hij het er wat dik op, vss. 7, 8 — maar de aan alle menselijk gevoel gespeende wijze waarop hij David harde waarheden zegt, en dat terwijl hij met eigen hand Absalom in de dood gejaagd en Davids bitter leed veroorzaakt heeft, zijn buitengewoon stuitend, zie Méd. Als verontschuldiging kan alleen gelden, dat hij de enige was, die vrijmoedig genoeg was om David de nodige dingen te zeggen, de enige ook naar wie David — zij het ook nolens volens — zou willen luisteren. Dat Joab tegen zijn bevel in de hand had gehad in Absaloms dood, heeft hij waarschijnlijk eerst later vernomen. Vrij algemeen wordt הבשת (scriptio def. voor 'הו) opgevat als beschaamd (of schaamrood) maken, of een synoniem daarvan, met את־פני als object. Keil bv. verklaart: „Du hast heute das Antlitz .... mit Scham bedeckt durch Täuschung ihrer Hoffnung, dasz du dich des Sieges freuen würdest". Ehrlich brengt daartegen echter ernstig bezwaar in op grond dat הוביש (in onderscheiding van הֵבִישׁ) *a.* „ohne Ausnahme intransitiv" gebezigd wordt, en *b.* nooit in verbinding met פנים voorkomt. Inderdaad noemen Ges-K en Köh-B beide naast een groot aantal plaatsen met intrans. bet. onze tekst als enige plaats met de bet. „beschämen", „put to shame" (Kö.Wb beschouwt 'הו z.m. als Wechselform). Op de vraag: waarom moet hier in vs. 6 een uitzondering gemaakt worden? Waarom alleen hier een transit. bet.? moet geantwoord: Omdat de nota acc. את een object aanduidt. Ehrlich wijst dit af met de opmerking dat את־פני herhaaldelijk = לפני. De lexica bevestigen dit en noemen o.a. Gen. 19 : 13, 27; Esther 1 : 10; ook I 2 : 18 De vert. van Ehrlich „du benimmst dich heute schändlich vor deinen Dienern, d.h. gegen sie" vindt dan ook bijval bij De Groot en Rehm. Daar de bet. „sich schändlich benehmen" vaststaat op grond van Hos. 2 : 4 (M.T. 7), is deze opvatting alleszins verdedigbaar. Toch ligt zij minder voor de hand dan de trans. opvatting die niet onhoudbaar is. Deze is immers in elk geval aanwezig bij de normale hif. 'הֵ (bv. Ps. 44 : 8; 119 : 31, 116) en dus in principe bij de Wechselform niet uitgesloten te achten. פנים kan gebruikt zijn, omdat bij beschaamdheid het gelaat rood wordt. Wat Joab David verwijt is

zijn schromelijke ondankbaarheid t.o. degenen die hun leven voor hem hebben gewaagd. Daarom houdt hij hem in den brede voor wat zijn knechten gedaan hebben: הממלטים enz., er volgt een opeenstapeling van objecten, waarvan elk de indruk van het gesprokene moet versterken. Ook de herhaling van נפש (= leven) als nomen regens (op zichzelf een verschijnsel van het Hebr. taaleigen, zie Ges-K § 128 a) draagt hiertoe bij. Wanneer Schulz constateert: „der Satz ist überfüllt" en op grond daarvan alwat volgt op (het tweede) היום voor Beischrift verklaart, is dit echter allerminst gemotiveerd. Waarom zou Joab niet óók Davids zoons, dochters, vrouwen en bijvrouwen noemen? Hoogstens zou men de laatste groep m.h.o. op 16 : 22 voor een staaltje van overdrijving kunnen houden (VdBorn), maar zoiets kunnen we op dit moment van Joab verwachten. Bovendien, wie zal zeggen of er niet een deel van de bijvrouwen met David mee gevlucht was? Haar aantal is ons niet bekend. Uit tekstcritisch oogpunt staat de M.T. volkomen vast.

Joab tekent verder aldus Davids houding: לאהבה enz.; de beide inf. met ל geven (evenals 3 : 10 geschiedt) „in lockerer Beifügung" een nadere omschrijving aan van Davids handelen (zie Ges-K § 114 o), die door ons met een conj. wordt ingeleid, nl. doordat of daar (Duits: indem). We hebben dus niet te doen met een aanduiding van Davids „Absicht" (zoals Schulz verklaart); de zin is: *doordat gij liefde toont jegens wie u haten enz.*, een vlijmscherpe diskwalificatie, die nader gemotiveerd wordt door כי enz.: *want gij laat vandaag bemerken,* het herhaalde היום maakt de uitspraak nog meer concreet en verhoogt de nadruk. De zin kan echter niet zijn „dasz du keine Feldherren und keine Diener hast" (Schulz), maar *dat oversten en krijgsknechten u niets waard zijn,* voor u niets betekenen (N.V.); in deze geest vert. alle andere comm., bv. VdBorn: „niet in tel zijn", Smith vergelijkt Jes. 40 : 17, Méd: „ne sont rien pour toi". Over שרים sprak 18 : 1, 2. Het כי vóór ידעתי kàn weliswaar, parallel met het voorlaatste, causaal worden opgevat (Keil), maar is toch beter, meer zinvol te verstaan als „waarlijk"; het leidt een Steigerung in Joabs philippica in: *ja, nu weet ik,* aldus vrijwel alle comm. Het volgende כי staat weder aan het begin van een objectszin en wordt — na de conditionele tussenzin — herhaald in כי־אז. Dit אז is de samenvatting (dàn) van het vooraf gestelde geval לא enz. (waarvoor het qerê לו is te lezen, zie BH): *indien Absalom nog in leven was en wij allen* (nl. oversten en manschappen) *dood waren.* Het tafereel dat Joab David voor ogen stelt, onderscheidt zich wel door felle kleuren: het eigen leger geheel weggemaaid, Absalom echter gespaard! Maar dit heeft David juist nodig, evenals het — overigens als een snauw klinkende — advies, dat het positieve deel van Joabs toespraak uitmaakt, om onmiddellijk op te staan (קום veronderstelt dat David in zak en as op de vloer lag, vgl. 12 : 16 v., 20), naar buiten te gaan en zijn manschappen hartelijk toe te spreken. Dit laatste is blijkens de samenhang de strekking van de uitdr. דבר על־לב. Von Meyenfeldt vert. „van hart tot hart spreken" (blz. 133) en zegt ter toelichting: „De koning had ze eerst genegeerd, nu moest hij ze weer erkennen in vertrouwelijke omgang" (blz. 34). Bedoeld is echter niet een dialoog, maar een prijzend woord, waarmede de koning zijn mannen zou danken voor hun dapperheid en trouw. Dááraan hebben zij nu behoefte en dit zal hen tevreden stellen.

Maar Joab onderlijnt dit „advies" nog met een door eedzwering ingeleid dreigement voor het geval David niet naar buiten gaat en zich aan zijn mannen vertoont. Het eerste כי in vs. 8 begint een redengevende zin, het tweede is conditioneel *wanneer gij niet* enz. „The אם which follows is the אם of the oath" (Smith); feitelijk is er een zekere contaminatie van Schwursatz en Bedingungssatz, wat evenwel geen moeite geeft, daar we אם toch niet als conj. (Stv.: indien), maar als negatie behandelen, dus: *dan blijft er vannacht geen man bij u.* לין ook reeds 17 : 16, en voor הלילה vgl. 17 : 1. Ook hier is overdrijving aan het woord, maar op de gewone soldaten moest het wel een verwarrende indruk maken dat David niet blij scheen te zijn met de door hen behaalde overwinning, en in geval van een paniek zouden ze tot alles in staat zijn. Stellig heeft Joab gelijk, als hij eraan toevoegt ורעה enz. Het subj. זאת slaat op het schrikbeeld van een totale desertie. רעה kàn subst. zijn (ramp, onheil) maar is toch wrsch. beter met de lexica op te vatten als fem. van 3e pers. perf. qal van רעע; aldus Smith, Keil, Hertzb, Gutbrod; de meeste anderen vatten het op als subst. (VdBorn: een grotere ramp), maar dan zou זאת voorop staan. De strekking is niet „dit zàl enz.", maar: *dit zou erger voor u zijn dan enz.* Bij כל־הר' is met name te denken aan de vervolging door Saul en de smartelijke ervaringen in cap. 12—18 verhaald. Van vele der bedoelde tegenheden is Joab van nabij getuige geweest. Maar dìt zou nog erger zijn dan al het voorafgaande: „Ein von den Seinen verlassener König ist schlimmer daran als ein solcher, der im Kriege um sein Land gekommen ist" (Schulz). De waarheid hiervan dringt nu ook tot David door. Tevens zal hij, die toch altijd ook hart voor zijn krijgsmakkers gehad heeft, beseft hebben, dat zij zich door zijn houding gekrenkt moesten gevoelen. Daarom geeft hij zijn veldheer gehoor. „Joabs zwar einseitige aber zupackende Worte sind von Erfolg gekrönt" (Hertzb). ויקם mag lett. maar tegelijk ook overdr. verstaan worden (vgl. 14 : 31): David staat op, maar daarmede richt hij zich ook op uit zijn apathie, hij zet zich בשׁער, zie bij 18 : 24 en vgl. bv. Ruth 4 : 1 vv., en evenals het bericht over zijn rouwbedrijf, vs. 3, gaat ook deze mededeling van mond tot mond הנה enz., en dan komen alle manschappen לפני המ'. Hoe kort en sober ook, toch doelen deze woorden op een zeker defilé van de troepen langs de zetel van de koning. Of deze nog gesproken heeft? Het schijnt van niet en wrsch. behoefde het ook niet. „Er braucht nicht zu reden; wenn .... sie nur wieder sein Antlitz sehen dürfen" (Schneider). Zo is de spanning gebroken en het dreigend gevaar bezworen. De auteur laat duidelijk uitkomen, dat dit aan Joabs ingrijpen is te danken. Al ontbrak hieraan het „suaviter in modo", daartegenover staat dat het „fortiter in re" dubbel aanwezig was en gewerkt heeft als een krachtig geneesmiddel. Het is ditmaal in het belang van David zelf, van zijn troon en zijn rijk geweest, dat deze zoon van Zeruja zo onverbiddelijk hard en ongevoelig was (vgl. Davids woord in 3 : 39), want met het oog op dit belang heeft Joab gesproken zoals hij deed. Hij is daarom door Gressmann e.a. wel vergeleken bij de figuur van Hagen uit het Nibelungenlied, „der eiserne grimmige Vasal mit bluttriefenden Händen". De Groot noemt hem „een ijzeren kanselier". Het is een eigenaardige beschikking geweest, dat God zulk een grof besnaard man vlak naast David geplaatst heeft en dat deze hem tot zijn dood toe heeft moeten verdragen. God heeft dit voor David

nodig geacht en David heeft dit ongetwijfeld ook ingezien, maar het is hem niet gemakkelijk gevallen. En na het critieke moment van vss. 4—8 is de persoonlijke verhouding ook nooit weer geheel goed geworden, zie bij vs. 13.

Aan het slot van vs. 9 keert de auteur met een bijna lett. herhaling van 18 : 17 slot terug tot het verhaal van Absaloms mislukte opstand, die geheel op de achtergrond geraakt was door de schildering van Davids „persoonlijke tragedie" (VdBorn) in 18 : 19—19 : 9. De term ישׂראל moet derhalve evenals in 18 : 17 het leger van Absalom aanduiden. Dit leger is opgelost in individuele vluchtelingen, zonder militair verband. נס is als plusq. op te vatten. Het zinnetje vormt de overgang naar de volgende pericoop.

10—15. *Voorbereiding van Davids terugkeer*

Het was voor David van buitengewone importantie, hoe het volk, zijn volk, zou reageren op het feit van Absaloms nederlaag en dood. Uit hetgeen vss. 10 v. dienaangaande berichten krijgen we de indruk, dat David de mensen even tijd gegeven heeft „sich zu besinnen und sich wieder unter seine Herrschaft zu stellen" (Schneider). Alras volgt een zekere „Ernüchterung" (id.). Deze komt uit in de woorden van כל־העם, welke term nog wordt toegelicht door בכל enz.; het gaat niet aan hierbij uitsluitend aan de noordelijke stammen te denken in tegenstelling met Juda. Wel is het schier vanzelfsprekend, dat het gaat om de stammen ten W. van de Jordaan (wijl de oostelijke stammen wrsch. niet aan de opstand hadden deelgenomen, zie ben.) en het zou willekeurig zijn Juda daarvan uit te zonderen, zie verder bij vs. 12. ויהי duidt niet aan hoe het wàs, maar hoe het werd, liever nog: wat het volk begon te doen; נדון part. nif. van דין, richten, recht verschaffen; voor de nif. die alleen hier voorkomt geven de lexica de bet. sich zanken, hadern, terwijl Keil ter verklaring zegt: sich gegenseitig Vorwürfe machen. De Groot vert. „er ontstond onenigheid", de N.V.: „er was tweedracht". Toch schijnt dit minder juist, daar men niet leest van twee partijen en er slechts één algemeen gevoelen vermeld wordt (in vss. 41—44 is dit geheel anders). Daarom is eerder met de L.V. aan te nemen, dat er sprake is van een klagend morren, dat eerst geen bepaald adres heeft (vgl. VdBorn: „een algemene ontevredenheid"), maar ten slotte toch uitloopt op een verwijtende vraag, vs. 11, die naar alle waarschijnlijkheid tot de leidende personen, dus tot de oudsten gericht is (vgl. vs. 12 en 17 : 4). Zo zegt ook Smith: „the common people were vexed at the slowness of the leaders". De op לאמר volgende weergave der uitlatingen is op zichzelf volkomen duidelijk, en tevens leerzaam voor de kennis van de volkspsyche. Te onderscheiden zijn twee overwegingen (vgl. Méd): *a.* de herinnering aan wat David gedaan had voor Israëls onafhankelijk bestaan: bevrijding *uit de greep van onze vijanden,* speciaal uit die van *de Filistijnen.* Vooral de oudere volksgenoten zullen zo gesproken hebben. נצל hif. en מלט pi. zijn synoniemen. Wrsch. terecht verstaan Hertzb e.a. ברח in de zin van *hij heeft moeten vluchten.* מן־הא' komt blijkbaar uit de mond van Westjordaanlanders, die het Overjordaanse (waarheen David uitgeweken was) met buitenlands gebied gelijkstellen. מעל is niet z.m. = מפני, maar houdt in dat hij Absalom „im Wege war" (Ges-B s.v. על), Méd: à cause d'Absalom"; *ter wille van Absalom.* Evenwel,

zo zegt men verder *b. Absalom .... is in de strijd gevallen.* In de tussenzin אשר enz. moet משׁח niet al te serieus worden opgevat. Indien er een officiële zalving had plaats gevonden (VdBorn, Méd), zou de auteur dit stellig niet verzwegen hebben. Met de priesterschap heeft Absalom in zijn samenzwering geen contact gezocht, en ook heeft hij dezerzijds geen steun gehad, zie 15 : 24 vv. Daar ook een למלך ontbreekt, zullen we 'מ in figuurlijke zin mogen nemen, zodat het practisch gelijk staat met aanstellen (vgl. Richt. 9 : 8). Het perf. is op te vatten als plusquamp. Hoewel in deze woorden een zekere medeverantwoordelijkheid voor Absaloms verheffing wordt uitgesproken, kan men ze moeilijk als een betuiging van berouw en schuldbesef lezen. De redenering is nuchter en puur-zakelijk en komt hierop neer: „der neue König ist tot, der alte lebe" (Hertzb, vgl. ook Schulz, Rehm e.a.). Het besef dat men David onrecht aangedaan heeft (Keil), zal niet geheel ontbroken hebben, maar het komt niet duidelijk aan de dag, nog minder de erkenning dat men tegen Jahwe gezondigd heeft. 11b bevat de conclusie. Over אתם en de strekking van de gehele vraag, zie boven. 'מ part. hif. van חרשׁII ziet niet slechts op het zwijgen, maar ook op het „sich untätig verhalten" (Köh-B) van de vooraanstaande personen. Zij hielden zich stil en namen ook geen maatregelen. Voor hen was het ook moeilijker dan voor „the man in the street", want zij zouden t.o. David hun ongelijk moeten erkennen. Toch was dit de enige weg om de burgeroorlog te doen ophouden en van hèn moest daarbij de leiding uitgaan.

Voordat we tot vs. 12 overgaan, eist de LXX de aandacht voor een toevoeging aan vs. 11 (daar genummerd vs. 10) nl. και ῥημα παντος 'Ισραηλ ἦλθεν προς τον βασιλεα. Dezelfde woorden heeft de LXX ook aan het slot van vs. 12 (LXX: vs. 11, alleen staat daar niet το ῥημα maar λογος). Men ziet onmiddellijk dat deze zin de weergave is van het Hebr. vs. 12 slot: ודבר enz., met dit verschil dat de M.T. nog laat volgen אל־ביתו, waarvoor de LXX geen vert. heeft, Vulg: in domo eius. De strekking van deze mededeling kan moeilijk een andere zijn dan dat de vss. 10—11 aangehaalde woorden („das Gerede von ganz Israel", Schulz) en dus ook de daarin tot uiting komende stemming ter kennis van David kwam. Op welke wijze dit geschiedde is van geen belang, het gaat niet om een geheim, maar om de publieke opinie: hetgeen heel Israël zeide kwam de koning ter ore (over een geheel andere opvatting, zie ben., eveneens over אל־ביתו). Nu is uitgesloten dat de auteur dit bericht tweemaal achtereen gegeven heeft, dit zou geen zin gehad hebben. De vraag is dus of het aan het slot van vs. 11 (LXX: vs. 10) of van vs. 12 (LXX: vs. 11) op de oorspronkelijke Hebr. tekst teruggaat. Letten we op de M.T., dan zien wij dat in 12a een boodschap van David begint, die in vs. 13 wordt voortgezet. Daartussenin vinden we dan opeens de mededeling ודבר enz., vs. 12 slot. Maar hier werkt zij zeer storend. Ook al zet men haar tussen haken en vertaalt men het verbum als plusq. (Keil, Schulz); daarmede wordt dit storend karakter van de uitspraak niet weggenomen. Hier kan zij m.a.w. niet oorspronkelijk zijn. Daarentegen is zij als slot van vs. 11 geheel op haar plaats en zelfs onmisbaar ter verklaring van Davids handelwijze, vs. 12. Blijkens het tekstcrit. materiaal van BH hebben inderdaad de Pesj. en versch. mss. van LXX, Vg e.a., haar alleen aan het slot van vs. 11. Kittel stelt dan ook voor zich aan deze tekst te houden, d.w.z. dat vs. 11 aan het slot wordt uitgebreid

met de woorden אל־ביתו tot המלך; de vert. luidt dan „.... *de koning terug te brengen naar zijn huis? Hetgeen heel Israël zeide kwam (ook) de koning ter ore*. In vs. 12 moet dan het slot vervallen (aldus Smith, Hertzb, VdBorn, Gutbrod). De emendatie bedoelt een verplaatsing teneinde de oorspr. samenhang te herstellen. Dat de tekst enigszins in de war geraakt is, laat zich geredelijk verklaren uit het frequent voorkomende המלך, dat in de tegenw. M.T. aan het slot van vs. 11 staat, maar ook het laatste woord vormde van de (o.i.) oorspronkelijke tekst. Het tengevolge van homoioteleuton overgeslagen gedeelte zal dan later in margine bijgeschreven en daarna in vs. 12 opgenomen zijn. Deze emendatie — die dus berust op het getuigenis der oude vertt. — wordt ook daardoor aanbevolen, dat de woorden אל־ביתו nu beide malen behoren bij de uitdr. להשיב את־המלך. Dáár behoren ze metterdaad, want „terugbrengen-naar-zijn-huis" is één begrip, waarin ביתו ziet op het paleis te Jeruzalem, terwijl het in vs. 12 slot ודבר enz. volkomen overbodig is. Ten overvloede zij nog gezegd dat dit bericht niet als een op zichzelf staande zin is te beschouwen, maar te verbinden met vs. 12, zoals de L.V. doet: „toen dit woord .... ter ore kwam, enz.

Ernstig bezwaar is te maken tegen de opvatting van VdBorn, die aan het slot van vs. 11 heeft: „Er kwam een verzoek van geheel Israël bij de koning binnen". Als dit de bedoeling was, zou het geheel anders gezegd zijn, zie vs. 14. Als vertaling is het beslist onjuist; met דבר is blijkens de gehele samenhang het in vss. 10 v. aangehaalde spreken van כל־י׳ bedoeld. Evenzeer onjuist is dan ook de vert. van De Groot die de woorden aan het slot van vs. 12 handhaaft, maar ze David (eig. de priesters) in de mond legt, aldus: „Er is reeds een verzoek van geheel Israël bij de koning ingekomen". Dit is een indragen van gedachten, die vreemd zijn aan de tekst. Immers: 1⁰ „verzoek" is niet een goede vertaling van דבר; bovendien zou een bepaling omtrent de inhoud van dit verzoek niet mogen ontbreken; 2⁰ de M.T. heeft geen equivalent voor „reeds"; 3⁰ Davids boodschap aan de oudsten van Juda veronderstelt juist dat er van de andere stammen nog geen actie is uitgegaan en dat zij dus nog de kans hebben de eersten te zijn; 4⁰ eerst in vs. 42 (of misschien 41, zie ben.) vernemen we iets van een deputatie uit Israël bij David, die ná de Judeeërs is aangekomen en zich beklaagt over hun gesepareerd optreden. Over de reactie die bij de oudsten in Israël op het verwijt van het volk gevolgd is vernemen we in vs. 12 nog niets.

Vs. 12 wordt door Ges-K § 142 a genoemd als een van de weinige gevallen, waarin het verhaal verder gaat en toch het subject vooraan staat. In casu valt op het subj. המ׳ ד׳ een sterke nadruk. David doet een uiterst belangrijke stap. Zodra hij vernomen heeft wat in Israël gaande is, zendt hij aan de priesters Zadok en Abjathar een boodschap (וישלח, vgl. bij 10 : 2), die bestemd is voor de oudsten van Juda, met de bedoeling, dat zij niet de laatsten zullen zijn, m.a.w. de andere stammen vóór zullen gaan in het ontplooien van actie *om de koning terug te halen*. De vraag למה enz. bevat een duidelijke opwekking om tot daden over te gaan, zie Ges-K § 150 e. Dezelfde vraagvorm ook 2 : 22. Voor het overbrengen van deze boodschap kon David zich van niemand beter bedienen dan van de priesters, die het algemeen vertrouwen genoten, en die (hoewel op Davids hand toch) buiten het eigenlijk conflict gebleven waren. Bevreemdend is de gedachte van Schulz en De Groot dat de priesters zich naar David begeven hebben. Er staat immers niet dat David hèn zond, maar

tòt hen. Wellicht zond hij hun zonen Ahimaäz en Jonathan, van welke althans eerstgenoemde bij hem was, 17 : 21; 18 : 28. Maar dit is van bijkomstige betekenis. Het hoog gewicht van Davids daad is hierin gelegen, dat hij een zekere voorkeur aan de dag legt voor de stam Juda. Op zichzelf is dit volkomen verklaarbaar. David was uit deze stam afkomstig en had onder de זקני י׳ veel vrienden en familieleden, vgl. I 30 : 26. De woorden die hij 13a tot hen richt, zijn dezelfde als die geheel Israël vele jaren tevoren t.o. David gebruikt had, zie 5 : 1; David laat hen nu ook nog אחי noemen. Nu er een beweging aan het opkomen is (méér is het nog niet) om hem terug te roepen, wil hij voorkomen, dat zijn eigen stamverwanten daarbij in het achterste gelid zullen staan. Bovendien ligt het voor de hand dat vooral de oudsten van Juda zich beschaamd gevoelden wegens hun ontrouw aan David en dat zij daarom hem niet vrijmoedig onder de ogen durfden komen. Zo zegt Smith bij vs. 12: „the reason was of course that they had been the leaders in the rebellion", en Méd: „David comprend que, plus coupables, ils sont moins confiants, et il prend lui-même les devants". (Deze verklaring is om vele — ook zielkundige — redenen veel aannemelijker dan die van Schulz: „sie sind ja nicht im Ernste von ihm abgefallen, haben also auch keine Eile, ihn ihrer Treue zu versicheren", zie hierover bij 15 : 10 vv.). David komt de oudsten dus halverwege tegemoet, en het is alleen maar te betreuren, dat deze daad door de schuld der Judeeërs de aanleiding is geworden tot een pijnlijke onenigheid, vss. 41 vv. Wel zou men Davids wenk aan Juda onvoorzichtig kunnen noemen, maar het is eenzijdig om van een „onvergefelijke dwaasheid" te spreken (Van Maanen; vgl. Noth, a.w. blz. 185). Dat de vraag למה enz. uit vs. 12 in 13b herhaald wordt, strekt tot versterking van de aandrang en geeft dus geen redelijke grond om hier een bijschrift van latere hand te lezen, zoals Schulz e.a. doen.

Ook vs. 14 maakt deel uit van Davids boodschap aan de beide priesters. Zij zijn het die in תמרו — waarin de א ontbreekt, zie BH — aangesproken worden. Maar deze boodschap is uitsluitend voor Amasa bestemd. Deze sedert 17 : 25 niet meer genoemde bevelhebber van Absaloms leger heeft de dood verdiend en stellig ook verwacht. Maar David laat hem zeggen הלוא enz. De reeds vs. 12 gebezigde uitdr. ע׳ וב׳ is op hem speciaal van toepassing, omdat hij een zoon is van een (half)zuster van David, 17 : 25, aan de koning dus even na verwant als Joab. Merkwaardig is nu dat David niet alleen Amasa begenadigt (dit is een verzoenende daad, die feitelijk voor àlle opstandelingen amnestie insluit), maar tevens bij monde van de priesters een formele eed zweert, כה יעשה־לי enz. (geheel in de 1e pers. gesteld), dat Amasa voor altijd (d.i. zolang David koning is, vgl. לפני = in mijn dienst) שר־צבא zal zijn, en wel תחת י׳, immers deze post werd tot nu toe door Joab bekleed, 8 : 16; 10 : 7; 11 : 1. Deze mededeling doet verschillende vragen rijzen. Vooreerst: was deze boodschap van Amasa geheim? Algemeen is men geneigd dit aan te nemen (zie ook mijn K.V.), maar toch valt het te betwijfelen. Ook al heeft zij aanvankelijk het karakter van een vertrouwelijke mededeling gehad, zij was toch bestemd om openbaar te worden, en in elk geval wisten de priesters ervan, allicht ook de oudsten, zie Keil. Dan: was Joab zelf met dit besluit van David bekend? We kunnen alleen zeggen dat dit vermoedelijk nog niet het geval was. Maar ook later in het verhaal vinden we geen enkel bericht over

ontslag van Joab uit de dienst. Naar het schijnt heeft hij dit eerst kunnen (en moeten) afleiden uit het feit, dat David niet hem, maar Amasa opdroeg de mannen van Juda te verzamelen, 20 : 4. Daar we ook niets lezen van een vroegere ontmoeting van David en Amasa, schijnt zijn benoeming eerst bij deze gelegenheid effectief te zijn geworden. De auteur is op dit punt niet bepaald volledig. Een derde vraag: was de beslissing van David verantwoord, in de zin van verstandig en billijk? Het tegendeel schijnt het geval. Als veldheer had Amasa nog weinig of geen bewijs van bekwaamheid geleverd, en hij heeft het ook later niet gedaan, zie 20 : 5. Het rijksbelang was dus met deze wijziging niet gediend. En t.o. Joab was Davids handelwijze beslist onrechtvaardig. Hoeveel er ook op hem als mèns was aan te merken, hij was David steeds onvoorwaardelijk trouw gebleven en had hem in vroegere oorlogen, evenals ook bij deze opstand, onschatbare diensten bewezen (aldus bv. Nowack, vgl. ook Keil). Bovendien, als David Joab op de duur niet wenste te handhaven — vanwege zijn schuld aan Absaloms dood en zijn arrogant optreden, zie vss. 6—9 — dan was de nog onzekere situatie wel allerminst geschikt voor ingrijpende maatregelen, die de indruk gaven dat de ontrouw beloond en de trouw gestraft werd. David heeft in dit opzicht dan ook geen succes gehad. Een man als Joab liet zich niet (nog wel: stilzwijgend!) ter zijde schuiven. En het is Amasa „slecht bekomen” (VdBorn). Wel heeft David met zijn oproep aan de oudsten van Juda resultaat geoogst, zoals vs. 15 bericht. וַיַּט behoeft niet met somm. mss. als וַיֵּט gelezen te worden (hetgeen schrapping van את zou meebrengen, zie BH). Daar in het voorafgaande steeds David de handelende en sprekende persoon is, is hij ook het subj., dus niet Amasa (Van Maanen, Smith). Het is David die door tussenkomst en medewerking van de priesters het hart, de gezindheid, te zijnen gunste neigt. כל־איש־י' wordt nog versterkt door כאיש enz., dus geheel Juda zonder uitzondering. Subject van וישלחו zijn niet de priesters, maar de verantwoordelijke leidslieden zelf.

16—24. *Bij de Jordaanoever. Simeï begenadigd*

Het bericht van Davids terugkeer is aanvankelijk weer uiterst sober: וישב vat alles samen; zelfs een ויקם ontbreekt. Het is de auteur te doen om wat zich bij de Jordaanoever heeft afgespeeld. Met het oog op de volgende Umstandssatz is ויבא als plusqu. op te vatten, aldus: *en hij had de Jordaan bereikt, toen Juda enz.* De stamnaam moet slaan op personen, die konden gelden als representanten van de stam, een deputatie uit de oudsten, vs. 11. Gilgal was a.h.w. de poort van het land ten W. van de Jordaan, nabij een doorwaadbare plaats (thans wrsch. = Khirbet Mefdzjir ten O. van Jericho); daarheen gaan zij niet omdat er een heiligdom was (Smith, Hertzb), maar omdat dit punt „de eerste etappe ten westen van de Jordaan” was (VdBorn, met verwijzing naar Joz. 4 : 19). Het doel is uitgedrukt door ללכת enz. (er is geen grond om לרדת voor de oorspr. lezing te houden, zie BH), nog nader bepaald door להעביר enz., wijl ze natuurlijk niet in Gilgal wilden blijven, maar de koning van de overzijde van de rivier wilden binnenhalen, hem dus bij zijn overtocht begeleiden. Dat hun dit gelukt is, blijkt uit vs. 41, maar niet zij alleen hebben hieraan deelgenomen. Tegelijk met hen, vgl. עם enz., komt immers de uit

16 : 5—13 bekende Simeï uit Bahurim de koning tegemoet. וימהר zegt dat Simeï zich haastte, vs. 21, zodat hij wrsch. de rivieroever nog eerder bereikte dan de mannen uit Juda. וירד wordt gebezigd, omdat de weg uit het bergland leidde naar de veel lager gelegen Jordaanoever, vgl. vss. 21, 25. Zeer merkwaardig is dat Simeï niet alleen is, doch vergezeld van (עמו) *duizend man uit Benjamin.* Dit feit demonstreert niet alleen, dat Simeï bij zijn stamverwanten grote invloed had, maar ook dat vele Benjaminieten David welgezind waren in weerwil van hun verwantschap aan Sauls familie. Hertzb zegt: „ein Zeichen dasz die Sauliden viel Anhang im Stamm Benjamin besaszen", maar dat is niets bijzonders. Belangrijk is dat deze „Anhang" naast Juda vooraan staat bij de beweging om David terug te halen. Hier vernemen we dus iets van de uitwerking der in alle stammen geuite klachten, vss. 10 v., voorzover het de niet-Judeeërs betreft. Wij mogen niet voorbijzien dat Benjamins gebied onmiddellijk aan de Jordaan bij Gilgal lag, zodat deze stam het eerst ter plaatse kon zijn. Maar dit alleen is niet genoegzaam ter verklaring van het grote aantal van hen, die uit deze stam zijn toegestroomd, ten dele wrsch. door Simeï daartoe opgewekt, teneinde aan zijn verzoek om gratie morele steun te verlenen.

Behalve (of onder) de duizend man wordt nu met name Ziba genoemd. Zonder enige grond acht VdBorn dat bericht „secundair". Het is echter van belang m.h.o. op vss. 25—30. De aanwezigheid van Ziba met zijn vijftien zonen en twintig knechten (9 : 10) is niet te verwonderen. Zijn „geweten is waarschijnlijk in verband met het verhaalde van 16 : 1—4 niet geheel gerust geweest" (Langman). Zijn doel is dan ook zich opnieuw „das Wohlwollen des Königs" (Hertzb) waardig te maken. Budde vergelijkt hem bij de onrechtvaardige rentmeester, die zich ook beijverde om goodwill te kweken (Luk. 16 : 1—9). Op voorgang van Wellh. willen Smith, Schulz, Kittel BH e.a. vs. 18 bij וציבא laten beginnen, zodat hiermede een nieuwe volzin aanvangt, hetgeen dan weer meebrengt schrapping van de ו vóór צלחו, „denn sonst fehlt zu Siba und seiner Begleitung die Aussage" (Schulz, die de ו uit dittografie verklaart). Het is niet duidelijk waartoe deze wijzigingen, die het getuigenis van M.T., LXX en Vg tegen zich hebben, nodig zijn. De M.T. laat zich zeer wel zo verstaan, dat עמו uit 18a niet alleen geldt voor אלף איש, maar ook voor וציבא enz. Ook Ziba c.s. waren Benjaminieten en behoorden bij het gezelschap van Simeï. Wel is het aannemelijk dat als subj. van צלחו speciaal Ziba c.s. (de laatst genoemden) gedacht worden, maar de mogelijkheid dat de gehele schare bedoeld is, is niet uitgesloten (zie echter ben.). צלח staat met על (of minder vaak met אל) „vom Geiste der über den Menschen kommt" (Ges-B) en bet. „eindringen, durchdringen" en wel met zulk een kracht dat het tevens de gedachte van „overmeesteren" insluit, zie Richt. 14 : 6, 19; 15 : 14, voorts I 10 : 6, 10; 11 : 6; 16 : 13; 18 : 10 (de N.V. heeft hier overal „aangrijpen"). Daarnaast staan onze tekst en Amos 5 : 6, waar צ' gevolgd wordt door de accus. met de bet. „nach einem Orte vordringen" of volgens Kö.Wb „einstürmen auf", „losstürmen gegen" (Köh-B erkent deze bet. blijkbaar niet, maar komt dan ook met II 19 : 18 en Amos 5 : 6 in verlegenheid). Wanneer we uitgaan van de bet. „invaren, instormen, met kracht binnendringen", krijgen we ook in de l.g. plaatsen een uitnemende zin, het object is in Amos 5 : 6 בית יוסף en

in onze tekst הירדן. Nu wil Ehrlich aan deze plaats 'צ door „durchwaten" vertalen, maar dat is niet precies de zin. Terecht zegt Van Gelderen (Het boek Amos, Kok, Kampen 1933, blz. 112), dat צלח „niet het eigenlijke doortrekken (עבר) aanduidt, maar dat het de energie uitdrukt die nodig is om zo maar op het water *in* te stappen". Hij omschrijft het dan als „het energieke penetreren in iets" en houdt de accusativi voor acc. van richting. Deze opmerkingen maken de zaak volkomen duidelijk, ook wat de zin van 'לפני המ betreft. Dit kan dan nl. niet betekenen, dat zij nog eerder dan David bij de Jordaan kwamen (Schulz: „vor dem König an den Jordan geeilt"). In aanmerking genomen dat David reeds de oostelijke oever had bereikt (vs. 16), zegt vs. 18 slot: *en zij stormden* (met grote vaart) *de Jordaan in voor het oog van* (dus: tegenover) *de koning*. Deze opvatting wordt bevestigd door vs. 19.

In vs. 19 is de tekst aan het begin onzeker. Als we de eerste twee woorden een ogenblik laten rusten, krijgen we tweemaal een inf. met ל, nl. לעביר (= להעביר, zie Ges-K § 539) en even verder לעשׂות, beide met een object. De zin is hier duidelijk: *om het huis van de koning over te zetten en te doen wat hem behaagde*, dus in het algemeen hem verder van dienst te zijn, naar zijn believen te handelen. Deze dubbele doelstelling vereist aan het begin een menselijk subject. Volkomen terecht merkt Schulz op, dat reeds om deze reden de beginwoorden niet kunnen betekenen „die Fähre war hinübergegangen", zoals bv. Keil vertaalt met handhaving van de M.T. Daar komt bij dat de betekenis „Fähre" voor עברה „unerweislich" is (Ges-B). Kö.Wb protesteert tegen deze uitspraak en stelt naast de bet. „Uebergangsstelle, Fart" ook die van „Uebergangsmittel". Hij voert hiervoor evenwel geen enkele analogie aan en blijft in gebreke aan te tonen, dat 'ע deze betekenis (niet alleen kòn hebben, maar ook werkelijk) hàd. Ook elders ontmoeten we nooit de gedachte, dat er bij Gilgal een veerpont beschikbaar was. Daarentegen hebben we het subst. 'ע = doorwaadbare (of: oversteek-)plaats reeds 15 : 28; 17 : 16 ontmoet. Deze bet. past ook hier, maar de voorafgaande verbaalvorm, 3e pers. fem. sing. van עבר kan dan niet juist zijn; naar alle waarschijnlijkheid is met BH וְעָבְרוּ te lezen (deze emendatie is geringer dan וַיַּעַבְרוּ, wat BH ook mogelijk acht). Het subj. is dan hetzelfde als dat van וצלחו uit vs. 18; het zijn dus dezelfde personen van welke thans gezegd wordt dat zij de doorwaadbare plaats overstaken. Daarbij denken we speciaal aan Ziba c.s., omdat Ziba ook 16 : 2 de verzorging van de koninklijke familie bedoelde; 19a is zakelijk voorzin bij 19b, aldus: *zij waren ... overgestoken, teneinde enz. ..., toen Simeï enz.*

Deze emendatie is zo gering en ligt tevens zo voor de hand en sluit ook zo goed aan bij de context, dat het overbodig mag heten in den brede in te gaan op de tekst van de LXX. We bepalen ons tot de volgende opmerkingen: 1° De LXX geeft een „Doppelübersetzung", waarvan de eerste begint: και ἐλειτουργησαν την λειτουργιαν. Dit pleit voor de mogelijkheid, dat de vertaling in de Hebr. tekst een verbaalvorm in de 3e pers. plur. bevatte en geeft dus zijdelings steun aan de boven voorgestelde, door BH aanbevolen — ook door vele comm. gevolgde — lezing. 2° De LXX veronderstelt een verbum en een subst. van de Hebr. stam עבד, en Schulz neemt dit over (evenzo Köh-B) en vert. „sie hatten die Bedienung des Königs unternommen", maar bij deze voorstelling wordt het feit, dat zij de rivier overstaken uit het verhaal geëlimineerd, en dit kan hier toch moeilijk gemist worden; overigens is de afwijking

van de M.T. veel omvangrijker dan bij hetgeen BH voorstelt. 3⁰ Bovendien wil Schulz, die de vermelding van het huis des konings „auffällig" noemt, ook את־בית schrappen, maar hiertegen verzet zich juist de tweede weergave van de LXX met τον οἰκον τον βασιλεως, terwijl ook de Vulg de M.T. steunt met de woorden: transierunt vada ut traducerent domum regis etc. Het vermelden van de koninklijke familie is trouwens volkomen gemotiveerd en komt overeen met 15 : 16 en 16 : 2. Ten slotte zij opgemerkt dat bij 'הע wel de nota acc. ontbreekt, maar dit is ook het geval bij 'הי, vs. 18, en kan geen overwegend bezwaar opleveren tegen de door ons gevolgde lezing, zie Ges-K § 117 p.

19b—21 ושמעי enz. — de auteur keert met deze woorden terug tot Simeï, zie vs. 17. Deze is naar het schijnt juist Ziba vooruitgesneld, want van een ontmoeting van laatstgenoemde met de koning vernemen we niets. David zal hem echter wel gezien hebben, vs. 30. 'בעברו בי duidt aan dat David op het punt stond („im Begriff war" — Hertzb) de Jordaan over te steken. Op dit moment werpt Simeï zich voor hem neer. De sluwe Benjaminiet weet niet beter te doen dan volmondig schuld belijden. Hij begint met de smeekbede om vergeving, waarbij hij van de 3e op de 2e, maar dan weer op de 3e pers. overgaat. חשב en זכר met een negatie worden beide gebruikt van wat God doet, als Hij iemand zijn ongerechtigheid niet toerekent, Ps. 32 : 2, en die niet in gedachtenis houdt, Ps. 25 : 7. עון staat zonder lidwoord, dus: *rekene mij geen schuld toe.* Breder uitgedrukt is het tweede object 'את א enz. עוה in hif. is verdraaid, verkeerd handelen, misdoen, ook 24 : 17. Duidelijk herinnert Simeï aan het verhaalde in 16 : 5 vv. en hij noemt ook het tijdstip om alle misverstand uit te sluiten, want David kende en herkende hem misschien niet eens terstond, maar er mag voor Simeï geen onzekerheid overblijven. Vandaar ביום enz. Over de puncta extraordinaria boven יצא, waardoor de Mas. wilden te kennen geven dat יצאת moet gelezen worden, zie men Ges-K § 5 n. Volgens onze begrippen is de 3e pers. hier naast het subj. אדני geheel volgens de regel. De uitdr. שום אל־לב is anders geconstrueerd dan het שום לב אל uit 18 : 3, maar de bet. is gelijk: acht slaan op. Subj. van שום is המלך (Ges-K § 115 g). De gehele zinsnede is feitelijk een ontleding van het begrip זכר: gedenken door er acht op te slaan; wij moeten dan een conj. gebruiken, aldus: *dat de koning er nog acht op zou slaan.* Simeï zegt dit niet om zijn misdrijf als onbetekenend voor te stellen, hij laat integendeel in vs. 21 een openhartige schuldbelijdenis volgen. כי wordt algemeen als redengevende conj. opgevat, hoewel op deze plaats de oorspr. bet. voorwaar! of *waarlijk!* meer zinvol is en nog sterker accent geeft aan zijn betuiging ידע enz., waarin de 3e en de 1e pers. afwisselen; zo sprak blijkbaar een man uit het volk. De zonder voorbehoud gegeven erkenning van zijn schuld dient om de koning des te meer tot kwijtschelding ervan te bewegen; zij is volgens algemeen oordeel an sich geen bewijs van oprecht berouw, maar toont wel zijn gave om op het juiste moment een beroep te doen op Davids edelmoedigheid. Een ander bewijs van „eine zu seinem Wesen passende Bauernschläue" (Hertzb), is wat hij in 21b aanvoert om zijn veranderde gezindheid t.o. David te demonstreren. Keil zegt: „durch beides wollte sich Simeï nur Straflosigkeit auswirken". Ongetwijfeld heeft de ו vóór הנה adversatieve kracht: tegenover alles wat op zijn debetzijde staat stelt Simeï met een *maar zie* (Méd: mais voici; evenzo Schulz e.a.) zijn komen

op deze dag, de koning tegemoet als ראשון enz. Over de omschrijving van de genet. door ל zie Ges-K § 129. De benaming בית יוסף wekt enige bevreemding, inzoverre Simeï zelf niet tot een van de z.g. Jozefstammen behoorde. Met de term ב׳ י׳ worden Joz. 18 : 5 (vgl. Joz. 16 : 1 בני י׳), Richt. 1 : 22 de stammen Efraïm en Manasse aangeduid, zie ook Num. 26 : 28, 37. Simeï was echter een Benjaminiet. Toch is deze uitdr. in zijn mond wel verklaarbaar. Hij heeft natuurlijk de mannen van Juda, vs. 16, wel gezien en om nu zichzelf (en zijn metgezellen) van deze groep te onderscheiden bezigt hij een naam, die geschikt is om als verzamelnaam voor de niet-Judeese stammen ten W. van de Jordaan te dienen. Onder deze waren toch Efraïm en Manasse de belangrijkste, zij vormden ook min of meer een eenheid. Nu had Simeï zeer zeker ook van „Benjamin" kunnen spreken, maar dat hij een meer-omvattende benaming bezigt, is op dit moment toch zeer begrijpelijk. Het maakt meer indruk als hij zich de eerste noemt, niet slechts van één (kleine) stam, maar van heel het complex (vgl. כל) der ten N. van Juda wonende stammen. Hij doet dit in de verwachting „dasz David die erste Hand, die sich ihm aus Israel bietet, nicht zurückstoszen oder gar abhauen kann". In deze overigens juiste uitspraak van Hertzb verraadt zich weer het misverstand, dat destijds Israël en Juda reeds een tegenstelling vormden en zelfs twee afzonderlijke koninkrijken uitmaakten. Zo verklaart Schulz bêt Jôsēf als „das Nordreich". Maar hoe kon Simeï lang vóór de scheuring van 1 Kon. 12 daarvan spreken? Trouwens het latere „Nordreich" werd zelfs in later eeuwen slechts uiterst zelden (bêt) Jôsēf genoemd (zie Amos 5 : 6, 15; 6 : 6; Ob. : 18; Zach. 10 : 6). Het heette eenvoudig Israël of ook heel dikwijls Efraïm. Terecht zegt De Groot: „uit vs. 21 blijkt dat men in Davids tijd anders rekende" dan later; VdBorn wijst erop dat Benjamin oorspr. nauw met Jozef verbonden was, Num. 2 : 18—24; 10 : 22 v.; zie ook BE sv. Efraïm (waar Gispen o.m. verwijst naar Ps. 80 : 3).

22—24 Voordat David nog iets zeggen kan neemt Abisaï het woord; ויען in dezelfde zin ook bv. I 26 : 6. Zijn vraag herinnert duidelijk aan die in 16 : 9. Ook hij wil zijn kans waarnemen: *moet Simeï niet sterven?* תחת זאת wordt geëxpliceerd in כי enz.: *daarvoor dat hij enz.* De eerbied voor de משיח van Jahwe heeft hij zelf van David geleerd, I 26 : 6, dus deze zal zijn voorslag moeilijk kunnen afwijzen. Maar David antwoordt even beslist als 16 : 10 met een weigering, zelfs een bestraffing, waarin ook ditmaal Joab mee betrokken wordt, zie de exegese. Evenals daar is ook hier de vraagzin bij בני צ׳ ten einde. כי dient dus niet om een Folgesatz in te leiden en moet niet door dat = zodat vertaald worden, zoals bv. in Num. 16 : 11 het geval is (Ges-K § 166 b). Dit is wel de opvatting van Leimb, Rehm, Hertzb (vgl. Stv., N.V., L.V.), maar zij zou alleen een goede zin opleveren, indien de vraag luidde: „wat bezielt u, zonen van Z.?" Nu dit volstrekt niet het geval is en we met een oratorische vraag te doen hebben, eist het zinsverband een andere opvatting, nl. deze dat David zijn volstrekte afwijzing van alle gemeenschap met de zonen van Zeruja motiveert met de woorden: *gij zijt mij immers heden* לשטן. Aldus Keil en Schulz, die beide כי door „denn" weergeven. Men zou het zelfs wel met De Groot onvertaald kunnen laten, aldus: „gij treedt heden als verzoekers voor mij op". De strekking blijft dezelfde. Maar ש׳ is met „verzoeker" (ook

Leimb, Hertzb) niet juist weergegeven. Evenals I 29 : 4 bet. het tegenstander. De plur. die we hier zouden verwachten, komt in het O.T. niet voor. Het woord ziet op een felle, persoonlijke bestrijding, die zich ook uit in beschuldigingen, Köh-B vert. „Gegner", maar ook „Anschuldiger" met verwijzing naar Ps. 106 : 9 (in deze psalm hebben vss. 4, 20 en 29 het verbum 'שׂ). LXX vert. het hier en 1 Kon. 5 : 4 (18) door ἐπιβουλος, in 1 Kon. 11 : 25 ἀντικειμενος, in vss. 14, 23 (ib. cod. Al.) staat σαταν. Over naam en begrip ook in de andere O.T.-ische boeken zie A. de Bondt, De Satan, Baarn z.j. Dat David dit woord gebruikt toont zijn verontwaardiging, die ook blijkt uit de volgende vragen. Het is vreemd dat in de eerste ervan de vraagpartikel ontbreekt; volgens Smith is dit aan haplografie te danken; hij ziet als oorspr. lezing ההיום, maar dit is zeer twijfelachtig; eerder zou men op grond van de LXX (die begint met σημερον οὐ) willen aannemen, dat לא is uitgevallen. Zoals de M.T. nu luidt, kan alleen een vraag bedoeld zijn, aldus: *zou heden iemand in Israël gedood worden?* היום is niet zonder reden vooropgeplaatst, terwijl het straks nog terugkeert. De strekking is: nu Jahwe mij uit mijn verdiende nood en ellende gered en weer teruggebracht heeft (zie 15 : 25 v.; 16 : 10 vv.) past het mij allerminst wraak te oefenen, maar moet ook ik juist heden aan wie zich misgaan heeft, genade kunnen bewijzen, vgl. Sauls woord I 11 : 13. Dat dit de bedoeling is wordt bevestigd door de tweede vraag. כי is ook nu motiverend: *immers;* ook dat het bedoeld zou zijn als „waarlijk!" is niet uitgesloten, vgl. 23 : 5, waar כי tweemaal door לא = הלא gevolgd wordt. Davids woorden hier geven wel een weerklank op wat Simeï gezegd heeft, vs. 21a. Zoals Simeï zich bewust was, ידע, van zijn zonde, zo is David zich thans bewust, ידעתי en realiseert hij zich, כי enz. = *dat ik (weer) koning over Israël ben.* Met deze beslissing blijft David in de lijn van zijn woord in 16 : 10—12; het eert hem dat hij zijn destijds aangenomen houding niet verloochenen wil (vgl. Van Maanen). In overeenstemming hiermede zegt hij nu Simeï toe 'לא ת en hij bevestigt dit met een eed, die 1 Kon. 2 : 8 lett. wordt vermeld. Een beschouwing over dit vs. en vs. 9, alsmede een beoordeling van Davids houding in deze zaak zou hier niet op haar plaats zijn, zie echter mijn K.V., blz. 241 noot.

25—31. *Ontmoeting met Mefiboseth*

Nu we voor de derde maal een vorm van ירד lezen, gevolgd door 'לקראת המ, zullen we ook t.a.v. Mefiboseth wel moeten denken aan een ontmoeting aan de Jordaanoever. Algemeen wordt de ו vóór diens naam vertaald door „ook" en het perf. opgevat als plusquamp. Het verhaal maakt zó duidelijk deze indruk, dat deze ontmoeting al heel moeilijk in Jeruzalem te plaatsen is; hiertegen pleit niet alleen de aanhef van vs. 25, maar ook het feit dat de ontmoeting met Barzillai, vss. 32—40, zich omnium consensu nog aan de Jordaanoever afspeelt, zie ben. Het is uitgesloten dat de auteur een onderhoud te Jeruzalem daaraan zou laten voorafgaan; bovendien wordt Davids aankomst aldaar eerst in 20 : 2 vermeld en toen had David reeds de handen vol met het nemen van maatregelen tegen Seba, zie verder bij vs. 26. Dat Mefiboseth de Jordaan overgestoken is, lezen we niet en m.h.o. op zijn lichaamsgebrek, is dit ook al zeer onwaarschijnlijk. We zijn dus nu op de westelijke rivieroever. Aan de

appos. 'בן־שׁ kan men geen aanstoot nemen, een kleinzoon wordt wel méér als zoon aangeduid en in 9 : 7 heet Saul zijn vader. Van zijn smart over het lot dat David getroffen had getuigt zijn geheel verwaarloosd voorkomen. עשׂה heeft beide malen de algemene bet. van pflegen (Köh-B), zurechtmachen (Kö.Wb). Ook wij spreken van „het haar doen". Van de voeten gebezigd zal het aanduiden dat M. deze niet had verzorgd en schoon gehouden, en van zijn baard, dat hij deze niet geknipt had (in Deut. 21 : 12 van nagels). שׂפם hangt samen met שׂפה en duidt de haargroei bij de lippen aan, Schnurrbart (Kö.Wb wijst de bet. „Knebelbart" af, maar Ges-B geeft die wel; ook Méd vert. moustache en Ezech. 24 : 17 noemt bij de tekenen van rouw ook het bedekken van de bovenlip). Na רגליו wil Kittel nog toevoegen ולא עשׂה ידיו (zulks op grond van Gr. en Lat. mss., zie BH), hiervoor is inderdaad veel te zeggen en het uitvallen van deze zinsnede zou licht te verklaren zijn; we kunnen hier echter niet met zekerheid spreken. Ook zijn klederen had Mefiboseth niet gewassen, evenmin voor de gelegenheid schone (wissel)klederen aangetrokken. Het is duidelijk dat de perf. alle als plusquamp. bedoeld zijn, en dat Mefiboseth ook opzettelijk met zijn onverzorgd voorkomen zich aan David vertonen wil. Dit wordt niet uitgesloten door hetgeen nog volgt למן enz. = *van de dag af dat de koning heenging tot op de dag enz.*, d.i. de dag waarop hij thans de koning ongedeerd ziet terugkomen; בשׁלום, zie 3 : 21. Misschien had Mefiboseth dit zichzelf op de dag van Davids vlucht reeds terstond voorgenomen. Hij had toen in elk geval wel dubbel reden om bedroefd te zijn. Zonder enige grond van tekstcritische aard wil Kittel op בשׁלום nog uit vs. 26 ירושׁלם laten volgen, zie BH, blijkbaar omdat de stadsnaam in vs. 26 verwarring schept, maar dat doet zij ook aan het slot van vs. 25. Ook Hertzb meent dat 'י „versehentlich" in vs. 26 gekomen is; niet geheel consequent, want ook hij localiseert de ontmoeting bij de Jordaan. De moeilijkheid die zich in vs. 26 voordoet laat zich niet op deze wijze ecarteren.

Deze moeilijkheid is gelegen in het ontbreken van een praep. bij de naam ירושׁלם, terwijl we evenmin de ה locale aantreffen. Keil neemt daarom aan, dat 'י subj. is van בא en vert. „als nun Jerusalem, d.i. die Einwohnerschaft der Hauptstadt, dem Könige entgegenkam". Vernuftig gevonden, maar toch verre van overtuigend, reeds omdat 'י als femin. (zie bv. Ps. 122) ook באה zou vereisen, maar toch vooral omdat blijkens de context (ook לו) het subj. van בא niemand anders dan Mefiboseth kan zijn. Keil is dan ook door niemand gevolgd. Terecht verwerpt hij de opvatting van de LXX, die εἰς Ἰερ vertaalt, als in strijd met vs. 25a (zie aldaar) en met het feit dat Mefiboseth te Jeruzalem woonde (9 : 13). Toch vertalen Schulz en Leimb als de LXX; De Groot en VdBorn daarentegen laten een vert. van 'י weg, hetgeen al evenmin kan bevredigen. De enige uitweg uit deze impasse schijnt gelegen te zijn in de lezing van vier LXX mss., die ἐξῆλθεν ἀπὸ bieden en dus de praep. מן vóór 'י veronderstellen (nl. 'מיר, zie BH). Geheel zonder tekstgetuigenis is deze lezing dus niet, en wijl zij de enige is die in de samenhang past, is ze terecht door Smith, Rehm e.a. (zie de L.V.) geaccepteerd. De מ moet door onachtzaamheid weggelaten zijn. כי = toen; de hoofdzin begint bij ויאמר. We krijgen derhalve: *Toen hij vanuit Jeruzalem de koning tegemoet gekomen was,, zeide enz.* Uit Davids vraag is af te leiden, dat hij verwàcht had bij zijn uittocht

uit Jeruzalem, 15 : 16 v., ook Mefiboseth in zijn gevolg te zien, minstens genomen: dat hij dit had mógen verwachten, wijl hij tot de huisgenoten des konings kon gerekend worden en zo veel aan hem te danken had, 9 : 13. Dit lag ook reeds in Davids vraag aan Ziba, 16 : 3. Het blijkt nu dat deze hem geheel verkeerd heeft ingelicht. רמה, alleen in pi., bet. steeds bedriegen, misleiden, Gen. 29 : 25, ook I 19 : 17; 28 : 12, hier met de bijbetekenis „in de steek laten." Met עבדי kan moeilijk iemand anders dan Ziba bedoeld zijn, omdat hij stellig het subj. is van וירגל, vs. 28a, en er geen andere עבד door Mefiboseth genoemd wordt. Toch schuilt hier een kleine puzzle, want Ziba was natuurlijk geen huisknecht van Mefiboseth in Jeruzalem, maar diens beheerder in Gibea. Als zijn meester gaat verklaren, hoe het kwam dat hij op de bewuste dag niet in Davids gevolg verscheen, zegt hij: אמר enz. tot המלך. עבדך noemt hij zichzelf t.o. David. Volgens de M.T. heeft hij toen gezegd (of gedacht?): „ik wil mij de ezel zadelen". Maar tot wie zegt hij dit dan? Hij kon dit toch zelf niet doen, en indien wèl, dan is dit in elk geval buiten Ziba omgegaan en heeft deze hem ook niet in de steek gelaten. M.a.w. uit de M.T. blijkt niet waarin het „bedriegen" van Ziba bestaan heeft. Men moet òf aannemen dat Ziba toevallig bij Mefiboseth was en zonder op het bevel acht te slaan er met de ezel van door ging naar Gibea òf dat een andere bediende aan Ziba de boodschap bracht dat hij zijn meester met een ezel met proviand moest komen halen. In plaats van dit te doen heeft hij zich dan op weg begeven naar het punt, waar David hem ontmoette, 16 : 1. Hoe dit zij, in elk geval blijkt uit Mefiboseths woorden duidelijk, dat het zijn vóórnemen was met David mee te trekken.

Niet onvermeld mag blijven, dat de LXX (evenals Pesj. en Vulg) ten dele op een andere en wrsch. betere tekst teruggaat met de woorden ὅτι εἶπεν ὁ παις σου αὐτῳ 'Επισαξον μοι την ὀνον, hetgeen onderstelt dat na עבדך volgde לו חבשה־לי = (zeide) tot hem: zadel mij toch (de ezel), zie BH. Dan hebben we een uitdrukkelijk bevel van M. aan de tevoren genoemde knecht en „tritt dessen falsche Gesinnung noch deutlicher zutage", aldus Schulz, die ook opmerkt (als bezwaar tegen de M.T.) dat indien de cohort. 'א oorspronkelijk was, de cohort. ook bij de volgende verbaalvormen „erforderlich" zou geweest zijn. Ook Smith, De Groot, Leimb, VdBorn en Méd willen daarom met LXX enz. de imper. lezen, waarna dan zou moeten volgen: opdat ik daarop kan rijden en met de koning trekken (in deze geest ook de L.V.). Tegen de voorgestelde emendatie is in te brengen, dat men niet zo licht een plausibele verklaring kan geven van het vervangen van לו door א, alsook dat de M.T. niet onvertaalbaar is (Keil). Maar zij past beter in de gedachtengang, die het רמני wil toelichten. Dàt Ziba niet gedaan heeft wat Mefiboseth vroeg, moet er bij elke opvatting bijgedacht worden. רכב is bijna gelijk te stellen met bestijgen (De Groot), maar sluit natuurlijk het berijden in, vgl. 13 : 29. Over het zadelen zie bij 17 : 23. עליה behoeft niet gewijzigd te worden in עליו (Smith). חמור kan als de soortnaam ook wel een enkele maal het vrouwelijk dier aanduiden. De LXX heeft αὐτην, zie Ges-K § 122 f.

De slotwoorden van vs. 27, כי enz., verklaren zowel dat Mefiboseth niet buiten zijn rijdier kon als dat hij de hulp van zijn dienaar niet kon ontberen. Toen deze geen medewerking verleende, moest hij wel verstek laten gaan. Zijn lichaamsgebrek, zie 9 : 13, is een afdoende verontschuldiging. Mefiboseth heeft echter nog meer te zeggen. Immers Ziba heeft hem ook bij de koning belasterd — deze bet. van רגל pi. alleen hier, qal Ps. 15 : 3 — en dientengevolge

zijn hem krachtens de beschikking van de koning zelf, 16 : 4, de middelen van bestaan ontnomen. Mefiboseth noemt dit niet expressis verbis, maar toch doelt daarop kennelijk zijn verzoek om een (nieuwe) beslissing: ועשׂה enz., waaraan hij zich bij voorbaat onderwerpt. De woorden van Ziba, evenals van David zelf, in 16 : 3—4, waren in het publiek gesproken, kunnen hem dus overgebracht zijn, en de inkomsten van zijn landerijen heeft hij van Ziba niet meer ontvangen. Geen wonder dat hij — zij het uiterst bescheiden — thans reclameert. Door de vergelijking van de koning met de מ' הא', vgl. bij 14 : 17, 20, waar ook אלהים het lidwoord heeft, wil hij niet maar de koning vleien, maar bedoelt hij „mehr noch Appell an die königliche Verantwortung" (Hertzb), m.a.w. David heeft te beslissen, maar die beslissing moet dan ook voor God verantwoord zijn. Hier had Mefiboseth er het zwijgen toe kunnen doen, maar nu David hem geduldig aanhoort, maakt hij van de gelegenheid gebruik om deze te verzekeren van zijn loyaliteit en erkentelijkheid. Hij verwijt David niet dat hij hem onrecht gedaan heeft, immers deze heeft hem niet alleen gespaard, maar ook buitengewoon bevoorrecht. In 29a, beginnend met een redengevend כי = want, herinnert Mefiboseth eerst aan wat geheel zijn familie (bij אבי is aan Saul te denken) naar recht had kunnen verwachten. De zegswijze is eigenaardig, met לא correspondeert כי אם: *niet anders dan mannen des doods,* d.i. mannen die de dood verdiend hadden, vgl. 12 : 5, door hun houding t.o. de koning, inzoverre zij nl. behoorden tot het van God verworpen geslacht van Davids voorganger. Maar in weerwil daarvan heeft hij Mefiboseth — één van hen — zelfs een plaats aan zijn tafel gegeven, 9 : 10, 13. Of deze in 29a zinspeelt „auf die Tötung seiner sieben Verwandten, 21 : 1 ff" (Schulz), is dubieus; niet alleen omdat hun terechtstelling aan een op zichzelf staande oorzaak was te danken, zie de exegese, maar ook omdat het hem juist te doen is om Davids grootmoedigheid te prijzen in de onverdiende onderscheiding, welke hij zelf genoot. De conclusie die hij daaruit trekt is ומה enz. = *wat zou ik dan nog voor recht hebben?* צ' is hier „Rechtsanspruch", evenals Neh. 2 : 20, zie de lexica. Alwat hij heeft, leven en onderhoud, heeft hij aan de koning te danken. De ו vóór לזעק moet niet geschrapt worden (Ehrlich, Schulz, VdBorn, Méd), maar dient tot inleiding van de tweede (oratorische) vraag en moet in gedachten aangevuld worden met יש־לי, dus: *en waartoe* (of hoe) *zou ik dan nog meer tot de koning roepen?* Aldus Keil, Hertzb, De Groot, L.V., N.V. De bedoeling is niet dat dit hem toch niet zou baten, maar dat het hem (die zoveel ontvangen heeft) niet toekomt nog verder een beroep op de koning te doen en zich bij hem te beklagen. Hiermede is hij dan ook uitgesproken. Geheel iets anders is wat LXX ed. Lag. heeft nl. ἔκραξεν; alleen Leimb neemt dit over: „und er schrie noch weiter zu dem König".

30, 31 Met het laatste woord van Mefiboseth kan David wel instemmen. Zijn vraag למה enz. verraadt wel geen „Unwillen" (Keil), maar wel een zeker ongeduld (Smith) of wellicht is het nog beter van spanning te spreken. David voelt zich in het nauw gedreven: enerzijds beseft hij heel goed, dat Mefiboseth de waarheid spreekt — ook zijn uiterlijk getuigt daarvan — en dat hij dus ten onrechte Ziba's lasterpraat heeft geloofd en aan Jonathans zoon al zijn goed ontnomen; anderzijds schijnt het hem niet rechtvaardig toe — alleen op het getuigenis van Mefiboseth — Ziba op soortgelijke wijze te straffen. Toch

moet hij een beslissing nemen, die althans ten dele het onrecht herstelt. Mefiboseths klacht laat zich eenvoudig niet afwijzen. Daarom zegt hij: אמרתי, d.i. „ich bestimme (will hiermit verfügt haben)", aldus Ges-K § 106 i, vgl. 17 : 11; voor ons taalgevoel heeft het perf. hier geheel presentische betekenis. De inhoud der beslissing is אתה enz. *Gij en Ziba moet het grondbezit delen,* dus: aan elk behoort van nu aan de helft. Door deze uitspraak wordt niet alleen die van 16 : 4, maar ook die van 9 : 7, 9 opgeheven (over שׂדה zie aldaar, eveneens Fensham over „property and manumission of slaves", Studies, blz. 23, en Alt, Kl. Schriften III, blz. 357 v.). Men heeft haar wel bij Salomo's oordeel (1 Kon. 3 : 16 vv.) vergeleken, zo bv. Schulz, VdBorn, Hertzb. Juister schijnt het te spreken van het doorhakken van een „Gordiaanse knoop" (Baarslag) of met De Groot te zeggen: „dit was voor David de gemakkelijkste manier om zich uit een lastige situatie te redden". Toch is dit oordeel t.o. David niet geheel billijk, daar zijn beslissing niet maar een willekeurige daad is, zeker ook geen volmaakte rechtspraak, doch het bewandelen van een middenweg op zulk een wijze „dasz keinem ganz Unrecht geschieht" (Schneider). Mefiboseth kon de hulp van Ziba c.s. voor de bearbeiding van zijn akkers feitelijk niet ontberen en op deze wijze hadden beide partijen er belang bij de opbrengst zo hoog mogelijk op te voeren. Practisch gezien klopte deze oplossing tamelijk goed op de situatie en Mefiboseth heeft er terstond mee ingestemd met een woord, dat tot zijn eer strekt. Zijn גם tot יקח is niet ad litteram te nemen, maar in nauw verband met hetgeen volgt drukt het zijn blijdschap uit over de grote hoofdzaak van deze dag, dat *de koning behouden is teruggekeerd.* אחרי א' is niet uitsluitend temporeel (= nadat), maar ook min of meer causaal (= nu immers). אל־ביתו mag niet te zeer geprest worden om te bewijzen, dat David op dit moment al in zijn paleis was (aldus Schulz; Hertzb staat een ruimere opvatting voor: „den allgemeinen Sinn des Heimkehrens"), ook in het gebied ten W. van de Jordaan was hij feitelijk reeds thuis. Enkele comm. laten zich over Mefiboseth minder gunstig uit; zo zegt De Groot: „David gelooft hem maar half (de waarheid zal wel in het midden gelegen hebben)", Schneider spreekt van zijn slecht geweten, daar hij Ziba „als Verleumder verleumdete". Voor dergelijke oordeelvellingen biedt het verhaal (en een andere bron bezitten wij niet) geen enkele grond. Mefiboseth was geen krachtige figuur, maar in zijn trouw, nederigheid en loyaliteit t.o. David „le digne fils de Jonathan" (Méd).

32—40. *Afscheid van Barzillai*

De derde ontmoeting met een bepaald persoon is door de auteur in de laatste plaats vermeld, omdat zij echt het karakter draagt van een afscheid, niet alleen van Barzillai zelf, bekend uit 17 : 27, maar in hem ook van zijn verblijf in het Overjordaanse. Het gesprek kàn daarom wel aan dat met Mefiboseth voorafgegaan zijn; dit is stellig het geval, indien (zoals men gewoonlijk aanneemt), de oude man niet mee de Jordaan overgestoken is. De M.T. geeft vooral in vss. 37 en 40 een andere voorstelling en de verklaring van vs. 32 zal hiermede rekening moeten houden. Ook Barzillai's tocht is een afdalen, ירד als vs. 25, naar het diepe rivierdal, maar nu niet de koning tegemoet. ויעבר is

impf. cons. qal (BH wil hif. lezen, maar dit is willekeurig). Het obj. moet הירדן zijn, ook vs. 19 zonder nota acc.; er wordt dus gezegd: *hij trok met de koning de Jordaan over.* Zijn oogmerk daarbij is uitgedrukt door לשלחו = *om hem uitgeleide te doen,* dezelfde bet. van 'שׁ pi. ook Gen. 18 : 16. Het slot את־ב' kan niet juist zijn, maar behoeft daarom nog niet geschrapt te worden, (BH). Het eenvoudigst is om met het qerê te lezen 'הַי. Ook hier is את־ praep., dus *bij de Jordaan.* Deze laatste bepaling sluit de overtocht op zichzelf niet in, maar dat dit de bedoeling moet zijn, lag reeds in ויעבר. Men moet bedenken dat Barzillai niet in 's konings gevolg opgetrokken was, maar uit zijn woonplaats kwam en hem eerst aan de rivieroever ontmoette. Vs. 33 stelt hem iets breder voor dan in 17 : 27 geschied was. Behalve zijn hoge leeftijd vernemen we dat hij speciaal de verzorging van David zelf, en dus ook van het koninklijk gezin, te Mahanaïm voor zijn rekening heeft genomen. כלכל, perf. pilp. van כול, is op te vatten als plusqu. en bet. onderhouden met levensmiddelen, Gen. 45 : 11; 47 : 12. Terecht wil BH lezen בְּשִׁבְתּוֹ = *tijdens diens verblijf.* Het suff. ziet natuurlijk op 'המ. Volgens Keil en Kö.Wb kan echter de M.T. gehandhaafd blijven, als we שיבה opvatten als afkorting van ישיבה. De bet. blijft dezelfde, want dit zou dan ook inf. van ישב zijn. Maar deze vorm komt in het geheel niet voor, en zùlk een vasthouden aan de consonanten van de M.T. is blijkens het getuigenis van 10 mss. (BH) juist hier niet nodig. Schulz wil i.p.v. de שׁ een שׂ lezen en vertaalt dan „trotz seines Greisenalters (vgl. Ps. 92 : 15)"; zeer vernuftig, maar dat Barzillai zeer oud was, is reeds gezegd en vóór de plaatsnaam 'במ is בשבתו vrijwel onmisbaar. גדול ziet wel allereerst op Barzillai's vermogen, zie Gen. 26 : 13 v., al ging daarmede ook groot aanzien gepaard. David wil hem zijn vrijgevigheid vorstelijk vergelden en nodigt hem uit om mee naar Jeruzalem te gaan en daar te blijven als gast van de koning. De bedoeling is blijkens עמדי en het antwoord van Barzillai, dat deze voor goed huis- en tafelgenoot van David zal zijn. Hij somt echter op beleefde wijze tal van bezwaren op, die uit zijn hoge leeftijd voortvloeien. De gemoedelijke breedsprakigheid, waarmede hij David tracht te overtuigen, dat hij niet het geschikte object is voor zulk een gunstbewijs, getuigt voor de woordelijke weergave. De vraag כמה enz. wordt vrijwel algemeen betrokken op de eventueel nog komende jaren; Schulz vormt een uitzondering met zijn: „wieviel sind denn die Jahre usw"? Ook deze opvatting is grammatisch mogelijk, maar de andere (bv. Hertzb „wie vele Jahre habe ich denn noch zu leben") is toch wrsch. juister. כמה ook bv. Gen. 47 : 8; Ps. 78 : 40. De strekking is: daar ik practisch geen toekomst meer heb, heeft het weinig zin, dat ik enz. כי leidt evenals 7 : 18 een Folgesatz in, zie Ges-K § 166 b. Dit wordt toegelicht in vs. 36 met het feit, dat hij reeds 80 jaar oud is. De conclusies volgen in drie oratorische vragen, ingeleid door ה en tweemaal אם. ידע gevolgd door בין is „unterscheiden können" (Köh-B), vgl. Jona 4 : 11. Dat hier te denken is aan goed en kwaad „op zedelijk terrein" (De Groot) is op zichzelf reeds onwaarschijnlijk, maar ook om hetgeen nog volgt (vgl. Smith); het gaat om alwat in de omgeving van de koning al dan niet passend en betamelijk is en met de hof-etikette overeenkomt, tevens om wat schoon en aangenaam is of het tegendeel hiervan. Barzillai noemt als voorbeelden: het met smaak proeven en genieten van spijs en drank en het begrijpend en

met kunstgenot *luisteren naar de stem van zangers en zangeressen*. Evenals bij Simeï (zie boven) wisselen 1e en 3e pers. (bij עבדך) elkander af. Een juiste samenvatting van het betoog is: „du willst mir etwas zugute kommen lassen, aber ich habe nichts mehr davon" (Schulz). In dezelfde geest bv. Méd, Schneider. Toch is dit geen „pessimistisch portret van de ouderdom" (VdBorn), maar een bewijs van nuchterheid en gezond realisme. Dit geldt ook van de laatste vraag ולמה enz. Als hij medeging, zou hij op de duur de koning maar zijn למשׂא, *tot last*, vgl. 15 : 33. Dit wil hij gaarne voorkomen.

37, 38 Barzillai komt van zijn kant met een tweeledig aanbod. כמעט wordt verschillend opgevat, nl. „auf kurze Zeit" (Keil), „ternauwernood" (VdBorn), maar hoewel het meestal geen locale bet. heeft, ligt deze hier toch wel zeer voor de hand en vatten Smith, Leimb, Rehm, De Groot, Schulz en Hertzb het op als *een klein eindweegs* (Ges-B laat deze bet. toe, Köh-B en Kö noemen haar niet). יעבר kan het best als iuss. opgevat worden en geeft dan Barzillai's verzoek te kennen om een korte afstand met de koning mee over de Jordaan te trekken. Dit is duidelijk de bedoeling van de M.T., die echter door velen niet onveranderd wordt aanvaard. Kittel BH leest het verbum als hif. (בר—) en plaatst 'את־הי na 'את־המ, zodat ־את beide malen als nota acc. wordt opgevat („de koning over de Jordaan geleiden"), terwijl Smith, Schulz, De Groot 'את־הי eenvoudig schrappen en Leimb en Méd het veranderen in אל־הירדן. Geen van beide „emendaties" worden met tekstcrit. gegevens aanbevolen. De LXX klopt precies op de M.T.: ὡς βραχυ διαβησεται ὁ δουλος σου τον Ἰορδανην μετα του βασιλεου. Zo ook vert. Rehm terecht: „nur eine kleine Strecke wollte dein Knecht mit dem König über den Jordan gehen". De andere comm. willen niet aanvaarden dat Barzillai de rivier overgestoken is. Hertzb en Gutbrod — hoewel ook van mening, dat dit niet gebeurd is — vertalen niettemin (volgens BH): „dein Knecht will ja den König nur ein wenig über den Jordan geleiten". Men mag deze evidente bedoeling van de tekst niet elimineren door de vermelding van de Jordaan als Zusatz te beschouwen. Zakelijk maakt het wel niet veel uit, wáár Barzillai afscheid nam, maar men moet niets aan de tekst opdringen. Nu hàd volgens Schulz e.a. Barzillai de koning al een eind begeleid, maar dit is niet juist, zie boven bij vs. 33, het begeleiden moet nog beginnen. Dit maakt de oude man in 37a kenbaar en daarop slaat nu de vraag van 37b: *waarom zou de koning mij dan op zulk een wijze belonen?* iets meer lett.: „deze vergelding vergelden"; het pleonasme duidt aan dat een royale vergelding bedoeld is. Met echt-oosterse wellevendheid doet hij het voorkomen, alsof zijn geleide de enige dienst is, die hij de koning bewezen heeft, eigenlijk nog bewijzen moet; voor zulk een nietigheid behoeft hij geen beloning. 'הגמולה הז slaat natuurlijk op het aanbod, dat David hem gedaan heeft, vs. 34. Nu wil hij niet gaarne de koning iets weigeren, maar hij verzoekt hem niet bij dit aanbod te persisteren en hem te laten gaan. Ook ישׁב־נא is iuss., waarbij als Folgesatz aansluit ואמת enz.: *zodat ik kan sterven in mijn eigen stad*. De plek waar hij sterven wil, is die waar zijn ouders begraven liggen. Het maakt een sympathieke indruk, dat Barzillai ook zijn moeder noemt. Dat man en vrouw in één graf kwamen, zal geen uitzondering geweest zijn, vgl. Gen. 25 : 10, maar elders wordt steeds alleen van de vader(en) gesproken, zo Gen. 47 : 30 en in ons boek 2 : 32; 17 : 23.

Van meer betekenis dan dat hij de koning uitgeleide doet, is dat Barzillai hem een plaatsvervanger aanbiedt met de woorden והנה enz. De bet. van כמהם is onzeker, maar de lexica vermelden het wel als deriv. van כמה, dat alleen Ps. 63 : 2 voorkomt in de bet. smachten, en dat wrsch. verwant is aan het Aram. kamiha, blind (of bleek) zijn, vgl. ook Méd, die veronderstelt dat Kimham „fut peut-être le fondateur" van het Jer. 41 : 17 genoemde Geruth-Kimham. Ook hij wordt door Barzillai עבדך genoemd, maar over zijn eigen relatie tot Kimham spreekt hij niet. Uit de wijze waarop hij over hem beschikt, is echter omnium consensu af te leiden dat de genoemde een zoon van hem was, zoals ook inderdaad door Fl. Jos. vermeld wordt (Antiq. VII, 274), wellicht op grond van enkele Gr. mss. (zie BH), die ὁ υἱός μου hebben. Indirect vindt deze gedachte steun in Davids opdracht aan Salomo ten gunste van de בני־ב׳, 1 Kon. 2 : 7. יעבר behoeft hier niet op het oversteken van de Jordaan te slaan, maar duidt het *voorttrekken met de koning* aan op diens gehele tocht. Barzillai staat hem voor goed af aan de koning, opdat hij deze van dienst kan zijn. Dit ligt in de slotwoorden ועשׂה enz., de koning mag zelf weten waar hij hem het best gebruiken kan, hetzij aan het hof, of in de krijgsdienst.

39, 40 David aanvaardt Barzillai's voorslag, dat niet hijzelf maar de jonge Kimham zal meetrekken, maar hij wil voor de oude vader niet onderdoen in wellevendheid en vriendelijkheid. Terwijl hij dezelfde uitdr. bezigt (עשׂה הטוב בעיניך) zegt hij precies het tegenovergestelde en belooft: *ik zal met hem doen* (niet: naar mijn, maar) *naar uw believen.* Dit bevestigt hij nog door wat Hertzb noemt „ein Blankoversprechen": וכל enz. David spreekt in sterke bewoordingen. עלי is na תבחר eigenlijk overbodig, maar accentueert de idee, dat Barzillai het maar voor het zeggen heeft: *wat gij verkiest mij op te leggen,* vgl. bij 18 : 11. Omdat een verbum in 2e pers. voorafgaat, volgt thans niet לו, maar לך; deze toezegging geldt derhalve ook eventueel voor wensen, die niet Kimham betreffen. Dat het eigenlijke afscheid van Barzillai in 40b vermeld wordt, is een sterk argument voor de opvatting, dat het verhaalde gesprek aan de overtocht over de rivier is voorafgegaan. Immers van dit laatste feit spreekt 40a. Eerst nu wordt Davids legertros genoemd, en wel evenals vs. 9 met כל־העם. Waarsch. zal de overtocht van de manschappen reeds terstond na het bereiken van de oever begonnen zijn en geruime tijd in beslag genomen hebben, terwijl David zich onderhield met Simeï, vss. 18 vv., en later met Barzillai, vss. 32 vv. Er is ook volstrekt geen bezwaar tegen deze voorstelling, dat de koning c.s. achteraan kwamen. Vs. 40a zegt dit aldus: *intussen was al het krijgsvolk de Jordaan overgestoken; daarna stak ook de koning over.* Het perf. עבר na een impf. cons. ook in vs. 41. Het is het begin van een nieuwe zin, waarbij 40b aansluit. Wel moet ernstig bezwaar gemaakt worden tegen de wijziging van עבר in עמד (Smith, Leimb, zie BH). Ook hierbij is de bedoeling om te laten uitkomen, dat Barzillai op de oostelijke rivieroever gebleven is. De consequentie zou zijn, dat dit dan ook van de koning zou gelden; het feit van diens overtocht wordt immers bij deze tekstwijziging geëlimineerd. We weten wel niet precies op welke wijze men daarbij te werk ging, maar mogen aannemen dat althans ten behoeve van de koning en zijn familieleden gebruik gemaakt is van vlotten, wagens en/of draagstoelen. In dit voorrecht kan dan

ook de oude Barzillai gedeeld hebben. Spoedig daarna heeft dan het afscheid plaats gevonden, waarbij de koning Barzillai omhelst en zegent (vgl. 13 : 25) en deze terugkeert naar zijn woonplaats.

41—44. *Onenigheid tussen de Judeeërs en de mannen van Israël*

Daar men de Jordaan reeds achter zich heeft, wil ויעבר (anders dan vs. 40 zonder object) alleen zeggen, dat de koning nu verder trok, en wel in de richting van Gilgal, zie bij vs. 16. כמהן schijnt een minder juiste nevenvorm van כמהם; „der (fremde) Name wurde vielleicht in Jerusalem ausgesprochen" (Hertzb; 8 mss. hebben echter de ם, zie BH). Over het vervolg van vs. 41 merkt Schulz terecht op, dat daar „der erste Grund der Eifersüchteleien" wordt aangegeven, dat dus met de woorden וכל־עם יהודה een nieuwe zin begint (41a zou men zakelijk nog bij het voorgaande vs. kunnen rekenen). Als verbaalvorm is in verband hiermede het qerê העבירו boven het ketîb te verkiezen en op te vatten als plusqu., aldus: *al het volk van Juda nu had de koning overgezet.* De uitdr. כל־עם kan alleen slaan op de vs. 16 יהודה genoemde representanten van deze stam. Dat zij niet de enigen waren, ligt in וגם enz., waarbij weer העבירו enz. als gezegde is te denken, dus: *benevens de helft van het volk van Israël.* Deze beide groepen hadden de koning doen overtrekken, zoals עבר hif. lett. betekent. Hertzb e.a. vertalen het verbum als impf. „geleitete" (Méd: escortait), nl. op zijn tocht naar Gilgal, maar hoewel deze opvatting niet bepaald uitgesloten is, moet toch m.h.o. op vs. 16 (להעביר) zowel als op vs. 42 de voorkeur gegeven worden aan de bet. „overzetten" en dit vereist dan het plusqu., want dit was in vs. 40 al implicite vermeld. — Met חצי enz. zal naar alle waarsch. gedoeld worden op die groep niet-Judeeërs, die in 17 v. zijn aangeduid, nl. Ziba c.s. en Simeï met duizend man, allen uit Benjamin. De term חצי verzet zich niet daartegen, want deze is niet steeds in strikte zin bedoeld, vgl. 10 : 4; 18 : 3; Num. 12 : 12; 1 Kon. 16 : 21. We mogen er de aanduiding van „een gedeelte" van Israël (De Groot) in zien. Keil en Schulz achten het aannemelijk, dat er na de groep uit Benjamin nog anderen zijn gekomen. Met een Zusatz (zoals Schulz ook mogelijk acht) hebben we in geen geval te maken; niet alleen staat de tekst volkomen vast, maar ook is er een duidelijke tegenstelling tussen het כל vóór עם יהודה en het חצי vóór עם ישראל. Deze terminologie is welbewust gebezigd en bereidt al voor op het komende conflict. Bij heel het volgende gedeelte verg. men weer mijn *Koningschap* § 5 e.

Bij vs. 42 bevinden we ons wrsch. te Gilgal. Daar komt opeens (הנה) een groep mannen op David af. De eerste vraag waarvoor de tekst ons stelt is: wie met כל־איש י׳ bedoeld zijn. Leimb en De Groot denken daarbij aan de reeds genoemde groep, die een deel van Israël uitmaakte, vs. 41. Deze opvatting is zeer wel verdedigbaar en ligt zelfs het meest voor de hand. Met כל־איש worden dan die mannen individueel aangeduid, met חצי als groep, als eenheid. Toch is er ook veel te zeggen voor de opvatting van Keil: „in Gilgal kamen alle Männer Israëls, d.h. die Repräsentanten der übrigen Stämme Israels dem Könige entgegen". Schulz schijnt ook van deze mening te zijn, maar hij spreekt zich over dit punt niet duidelijk uit, evenmin als Smith, Hertzb en VdBorn. Rehm is het met Keil eens en verklaart vs. 42 van „die andere Hälfte". Dan

zou dus in vs. 42 een derde groep optreden, die uit vertegenwoordigers van alle stammen (buiten Juda en Benjamin) in het West-Jordaanland bestond. Dit is evenwel niet ondubbelzinnig uitgedrukt: er is geen sprake van de „stammen", evenmin van „de koning tegemoet" komen. De zaak is dus wel wat dubieus. Toch is de opvatting van Keil het meest aannemelijk op grond van twee overwegingen: 1⁰ de groep Benjaminieten die tegelijk met de mannen van Juda bij de Jordaan was aangekomen, vs. 16 v., en de koning mee verwelkomd had, zal allicht daarná niet met beschuldigingen tegen Juda zijn opgetreden; zij konden zich juist niet achteruitgezet gevoelen; 2⁰ dit laatste is wel het geval met andere stammen, ook bij hen toch was er beweging ten gunste van David, vss. 10, 11, en het is moeilijk denkbaar dat er bv. van Efraïm en Manasse volstrekt geen deputatie zou gekomen zijn, zie vs. 21. Bij deze opvatting komt het 'כל־איש י (ook in 20 : 1) het best tot zijn recht. Als overweging van meer algemene aard kan hieraan nog toegevoegd, dat het Efraïm eigen was om — na eerst een afwachtende houding te hebben aangenomen — achterna zich te beklagen dat het gepasseerd was, Richt. 8 : 1—3; 12 : 1—6.

Dat is ook nu weer hetgeen waarover zij zich beklagen. Zij richten zich daarbij tot de koning, maar hebben de Judeeërs op het oog. מדוע ook Richt. 12 : 1. Het pleit voor hen dat zij de mannen van Juda אחינו noemen, maar daarnaast staat het harde woord גנבוך. Het verwijt houdt dus in, dat die ene stam de koning voor zich alleen heeft willen annexeren en hem aan de andere stammen *ontvreemd* heeft (het „weggeleid" van De Groot, „enlevé" van Méd, „ontvoerd" van de N.V. is hier een minder juiste vertaling (in 21 : 12 ligt de zaak heel anders) en klopt in het geheel niet op het feit, dat Juda de koning juist weer in het land teruggebracht had). Zij hebben dit gedaan, of althans deze toeleg getoond door *de koning en zijn huis over de Jordaan* te brengen zonder eerst met de andere stammen ruggespraak te plegen. Zij zijn gesepareerd opgetreden, hebben geen samenwerking gezocht en daardoor t.a.v. de andere stammen indirect een ongunstige indruk bij David moeten wekken. In elk geval hebben zij (volgens de sprekers) „confisqué le roi, comme s'il n'appartenait qu'à eux" (Méd). Dit verwijt was niet geheel billijk want 1⁰ was er toch óók een groep Benjaminieten vlug bij geweest om de koning te halen, vss. 17 v.; ook dezen hadden dus niet op anderen gewacht; en 2⁰ als de andere Israëlietische stammen niet getalmd hadden, zouden zij zelf de primeur gehad hebben, Efraïm kon even snel bij de Jordaan komen als Juda. Terecht zegt Schelhaas: „de wedstrijd der liefde is niet verwerpelijk. En wie de winnaar is, pleegt geen diefstal". Overigens blijkt ook hier hoe onjuist het is vss. 11 v. zo te verstaan dat de niet-Judeese stammen „zuerst aufgebrochen" (Schneider) waren, want dan waren zij ook het eerst aangekomen. Dat dit nu niet het geval is, hebben zij zichzelf te wijten. Het is dan ook „niet zozeer wedijver der liefde als wel naijver der afgunst" (Schelh.), die hen zo doet spreken. Overigens pleit hun optreden, en geheel deze pericoop, sterk tegen de stelling van Noth e.a., dat Israël en Juda twee zelfstandige koninkrijken vormden. In dat geval zou de gesignaleerde ijverzucht in het geheel geen zin gehad hebben. Nu sprak daarin ondanks hun gekrenktheid het bewustzijn, dat men bijeen behoorde en één geheel, één rijk vormde, zie boven bij 5 : 3.

Wat aangaat de slotwoorden van vs. 42 עמו .... וכל mogen we verwijzen

naar het brede betoog van Schulz, dat ze alleen als object van het verbum עבר hif. zijn te verstaan. Emendaties voorgesteld door Klost of Smith hebben òf geen zin òf zijn willekeurig. Maar wel houdt Schulz ze voor Zusatz van een latere hand. Immers dit object staat dan van de beide vorige gescheiden door את־הי׳, mist zelf de nota acc. en bezigt opeens i.p.v. המלך de naam דוד, valt dus geheel uit de stijl. Deze argumenten zijn zeker niet ongegrond; de gewraakte woorden dragen wel heel sterk het stempel van een aanvullende glosse. Verder gaan dan dit te veronderstellen, kunnen we echter niet, het getuigenis der oude vertt. verzet zich tegen schrapping, en ten slotte kon zulk een aanvulling nog wel met medeweten van de auteur zijn aangebracht. Opmerkelijk is ook in vs. 42 de overgang van de 2e naar de 3e pers., eerst ךָ—, daarna את־המלך. Maar psychologisch gezien is dit heel begrijpelijk, want het is toch eigenlijk niet de koning, tegen wie hun beklag gaat, maar het zijn de mannen van Juda, die bij David zijn. Toch is het te betreuren, dat l.g. niet onmiddellijk het woord genomen heeft om hen te kalmeren en hun voorzover mogelijk genoegdoening te schenken. Wellicht is er bij hem enig zelfverwijt geweest, dat hij op Juda's verzoek terstond teruggekeerd is, zonder eerst nog een deputatie van de andere stammen af te wachten. Hij alleen had hier als scheidsrechter kunnen optreden.

Nu nemen de Judeeërs het woord. Uit ויען en de straks volgende 1e pers. sing. אלי zou men kunnen afleiden, dat één man namens allen het woord voerde (hetzelfde geldt t.o.v. de andere partij in vs. 44), maar dit is toch lang niet zeker, uit כל־איש volgt veeleer dat zij allemaal tegelijk begonnen, vandaar bv. Hertzb's vert. „jedermann von Juda", VdBorn: „stuk voor stuk". Voor ons besef is het vreemd dat niet overal de plur. gebruikt wordt, wat trouwens aan het slot wèl geschiedt (een dergelijk geval in I 5 : 10 v.). De mannen van Juda geven antwoord ויען op de gestelde vraag (על zal een verschrijving zijn voor אל), כי heeft derhalve de bet. *omdat*. קרוב in de zin van verwant, nabestaande ook bv. Ex. 32 : 27; Num. 27 : 11; Ruth 2 : 20. Zij beroepen zich dus op het bekende feit, dat David hun stamgenoot is (over Davids hint aan de priesters spreken zij niet, zie vs. 12, en deze zal ook wel geheim gebleven zijn). Hadden zij het hierbij gelaten, dan ware de zaak hiermede afgedaan. De verwantschap was een afdoend excuus. Maar nu vervallen zij in de ruzietoon met hun irriterende vragen, waarvan de eerste ולמה (versterkt door זה vgl. 12 : 23) bedoelt dat er generlei reden tot toorn was gegeven (חרה לך gevolgd door על Jona 4 : 9), de beide volgende dienen ter afwijzing van de kwetsende insinuaties, die echter door de tegenpartij niet uitgesproken waren. ה interr. met segol vanwege אָכוֹל, Ges-K § 100 n. Lett. zeggen ze: *hebben wij (iets) van de koning gegeten?* Door Keil, Smith, De Groot, VdBorn, Méd wordt dit opgevat als „op kosten van de koning" (vgl. L.V., N.V.), maar Schulz, Rehm, Leimb, Gutbrod, Hertzb handhaven de lett. zin van אכל מן (bv. Gen. 3 : 3), zodat l.g. vert.: „haben wir etwa (ein Stück) vom König aufgegessen" en verklaart: „das drastische Bild vom Wegstehlen wird von Juda mit noch drastischeren Ueberlegungen beantwortet". Hiertegen is inderdaad niet veel in te brengen. Men kan de gedachte wel „unhebräisch" (Ehrlich) noemen, maar boze mensen letten niet zo precies op wat zij zeggen en worden licht onparlementair. Bovendien gaat het hier heel concreet om de

persoon des konings. De Judeeërs hebben zich werkelijk niet aan hem vergrepen, en evenmin (zo zeggen zij ten slotte) hem geheel en al voor zich (mee)genomen. Dit is weer in vragende vorm ingekleed, waarbij de koning het subj. is van נִשָּׂא = weggetragen werden (Köh-B), welke vorm wordt versterkt door de ongewone inf. abs. נִשֵּׂאת, waarvoor Ges-K § 76 b met Driver נִשֹּׂא wil lezen. Toch is zulk een vorming naar analogie van qal שְׂאֵת niet ondenkbaar. Stellig is er geen reden om (uitsluitend op grond van de LXX — δωμα ἔδωκεν) het uit 11 : 8 bekende מַשְׂאֵת = geschenk te lezen (zo BH, VdBorn). Smith en Keil willen als subj. van נִשָּׂא een neutraal begrip — anything, etwas — aannemen, en lezen hier dan een toespeling op het ontvangen van voordelen of ambten, zoals de Benjaminieten van Saul hadden gekregen, I 22 : 7. Dit is wel ver gezocht. En de context wijst in een geheel andere richting: tegenover het verwijt, dat zij de koning gestolen zouden hebben, stellen zij de vraag: *of is hij soms* door ons *weggevoerd* om alleen *voor ons* te zijn? Subj. van נִשָּׂא kan redelijkerwijs alleen הַמ׳ zijn.

De אִישׁ יִשְׂרָאֵל blijft het antwoord niet schuldig. Evenals vs. 43 staat het verbum in sing., וַיַּעַן nog gevolgd door וַיֹּאמֶר. Daar in de oratio recta consequent de 1e pers. sing. gebezigd wordt (לִי, אֲנִי) ontvangen we de indruk, dat er slechts één woordvoerder geweest is. Hij negeert het beroep dat Juda gedaan heeft op de verwantschap en argumenteert met de grotere quantiteit: עֶשֶׂר י׳, lett. een tiental delen, dus: *tien delen* (of aandelen) *heb ik aan de koning*. יָדוֹת is evenals Gen. 43 : 34 porties of delen (zie de lexica). De bedoeling is: ik wel tien en gij slechts één. Vele comm. verbinden deze uitspraak met מִמְּךָ en vert. „tien maal meer recht op de koning dan gij" (De Groot, VdBorn, vgl. de N.V.), maar dit is wrsch. niet juist en hangt samen met hun opvatting over de tussenstaande woorden, waarover straks. In geen geval kan men zeggen dat de eerste zinsnede zonder מִן onvolledig is. Het getal tien noemt de spreker als een groot en rond getal om het overwicht in aanspraken op de koning uit te drukken (precies als in Dan. 1 : 20; ook wij zeggen wel „tien tegen één"). Het is dus niet nodig aan te nemen, dat de aanwezige „mannen van Israël" precies tien stammen vertegenwoordigden, zoals Keil berekent (twaalf stammen minus de stam van Levi is in totaal elf, dus zonder Juda tien; maar deze rekensom klopt niet, want afgedacht van Levi waren er toch twaalf stammen en stamgebieden, daar Efraïm en Manasse elk voor een hele stam golden, zie bv. Joz. 14 : 1—4). Een toespeling op het aantal stammen (zoals ook Smith, Rehm, Méd en Hertzb aannemen) is dan ook minder waarschijnlijk (aldus Schulz, De Groot, Schelhaas), ook om deze reden dat bij het gehele twistgesprek te Gilgal toch uitsluitend Westjordaanse stammen betrokken zijn. Volkomen misplaatst is de uitspraak van VdBorn, dat het „tienmaal meer" reeds de belofte van de profeet Ahia onderstelt, zie 1 Kon. 11 : 29—31, 35. De rijksscheuring lag nog in een verre toekomst.

De volgende woorden וְגַם בְּדָוִד mogen enige moeilijkheid bieden, ze zijn volstrekt niet zonder zin, zoals Schulz beweert. Dit zou men hoogstens kunnen zeggen als men moest vertalen „op de koning en ook op David", maar dat behoeft niet. De comm. die מִמְּךָ ook bij het voorafgaande zinnetje betrekken, behandelen de gewraakte woorden enigszins als een parenthese, die een nadrukkelijke herhaling wil zijn, bv. VdBorn „. . . op de koning — ook op David";

De Groot „... op de koning, namelijk op David", vgl. de N.V. „ja, op David". Inderdaad klinkt dit wat vreemd, omdat „de koning" en „David" identiek zijn. Maar we moeten beginnen met de woorden וגם tot ממך als een zelfstandige (nominaal) zin te beschouwen, welke dient om het voorafgaande עֶשֶׂר enz. in andere vorm te herhalen en dus te accentueren. Daarbij moet גם niet speciaal aan דוד verbonden geacht worden, het behoort bij de gehele zin, die aldus te omschrijven is: en zelfs kan ik zeggen: ik ben David meer waard dan gij. מן is Vergleichungspartikel, maar behoeft niet door een adj. voorafgegaan te worden, zie bv. I 15 : 22. אני מ' wil dus zeggen: „ik ben meer (of: ik heb meer recht) dan gij", misschien nog beter *ik ben bij David meer in tel dan gij*. Deze opvatting wordt voorgestaan door Rehm („und auch bei David bin ich dir voraus"), vgl. de LXX, Méd echter: „j'ai donc plus de droit que toi sur le roi", zij geeft een goede gedachte en maakt emendatie overbodig.

Dit laatste wordt gezegd m.h.o. op de door Smith, Schulz, Leimb en Hertzb voorgestane wijziging van בדוד in בכור, zie BH. Deze is wel niet geheel zonder tekstcrit. grond want de LXX biedt naast de lett. vertaling van de M.T. nog een andere nl. και πρωτοτοκος ἐγω ἤ συ. Men heeft dit als een welkome oplossing beschouwd voor de moeilijkheid, die men in de M.T. zag. Maar op deze wijze produceert men alleen nieuwe moeilijkheden. Immers tegen de combinatie בכור מן heeft reeds Keil ingebracht dat zij „im A.T. unerhört und mit dem Begriffe des בכור unvereinbar ist". Voorts, hoe kan de woordvoerder der Israëlieten zeggen: „bovendien ben ik in vergelijking van u de eerstgeborene" (L.V.)? Onder Jakobs zonen was Ruben de eerstgeborene, maar Jakob geeft welbewust de rijkste zegen niet aan Ruben, maar aan Juda! zie Gen. 49 : 4, 9 vv. In geen geval kunnen de Jozefstammen zich z.m. het eerstgeboorterecht toeëigenen, allerminst tegenover Juda (over 1 Kron. 5 : 1 zie Noordtzij's K.V.). Men heeft daarom de term בכור wel op andere wijze willen verklaren nl. „Israel was schon unter Saul ein Königreich, Juda ist erst von David gegründet" (aldus Schulz, Budde e.a.), maar deze bewering is er geheel naast; het koninkrijk van Saul omvatte ook Juda, zie bv. I 16, 17, en een afzonderlijk koninkrijk Israël had alleen tijdelijk onder Isboseth naast dat van Juda bestaan. De idee van eerstgeboorte(recht) staat geheel en al buiten het conflict tussen Israël en Juda en moet daaraan ook niet op een dubieus getuigenis verbonden worden.

Ten slotte heeft de „man van Israël" nog een tweetal vragen. הקלתני (met afwijkende vocalisatie van de ה zie Ges-K § 67 w) van קלל hif., verachtelijk behandelen, met smaad bedekken, bv. Jes. 8 : 23; 23 : 9. Dit zou dan bestaan hebben in het negéren van de noordelijke stammen. Juda had geen overleg gepleegd, maar was afzonderlijk opgetreden en daardoor voelt men zich gekrenkt. Dit is wel begrijpelijk, maar er staat tegenover, dat evenmin de noordelijke stammen met Juda contact gezocht hebben. Bepaald kleingeestig klinkt het als zij eraan herinneren dat zij over het terughalen van de koning begonnen waren. Dit was misschien wel waar, zie vss. 10 en 11, maar zij hadden evenzeer als de Judeeërs aanvankelijk de zaak op haar beloop gelaten, waren niet dadelijk van woorden tot daden gekomen, zie vs. 42. לא is omnium consensu als הלא op te vatten. De vraag luidt dan: en was niet mijn woord er eerst, nl. eerder dan het uwe, dus: *was er niet het eerst bij mij sprake van om enz.?* De vert. van VdBorn: „was het niet mijn zaak geweest mijn koning het eerst terug te halen?" (vgl. de N.V.: „stond het niet allereerst aan ons enz.") klopt niet nauwkeurig op de M.T., daar in dat geval עָלַי gebruikt moest zijn, vgl

vs. 39; bovendien heeft het als argument weinig kracht, want dan gaven zij zelf al toe, dat zij de zaak slepend gehouden hadden. לי fungeert als dat. ethicus, LXX heeft μοι. Er is geen grond het te schrappen.

Al gaat geen van de beide partijen vrijuit, en tonen ze elk op hun beurt een kleingeestige geraaktheid, toch schijnt het gelijk het meest aan de kant van Juda te liggen. In plaats dat deze stam echter enigszins excuus maakt en verzoenende woorden spreekt, wordt het steeds meer een formele twist, waarin Juda de boventoon voert. ויקש, vgl. קשׁ in 3 : 39, ziet stellig niet alleen op de scherpe uitdr., maar op de toon, waarop ze geuit worden.

HOOFDSTUK 20

De opstand van Seba bedwongen. Dood van Amasa. Davids voornaamste dienaren

1—3. *Seba verwekt opstand. David te Jeruzalem*

שׁם veronderstelt dat door de ontmoeting met de mannen van Israël (19 : 42) en het daarop gevolgde, in het openbaar gevoerde twistgesprek, Davids opmars naar Jeruzalem korte tijd is onderbroken, wrsch. te Gilgal. נקרא wijst op toevallige aanwezigheid of samentreffen, vgl. 1 : 6; 18 : 9. Daaruit is af te leiden, dat de man over wie vs. 1 handelt niet behoorde tot de officiële groep van stamhoofden of oudsten, die bij de koning met de Judeeërs redetwistten. Men bevond zich echter op het gebied van Benjamin (dat zich bij Jericho tot de Jordaan uitstrekte, Joz. 18 : 20 v.) en belangstellende toeschouwers uit deze stam zijn er stellig méér geweest. Ook deze was een איש ימיני (alleen nog Esth. 2 : 5) en zeker niet de enige die (evenals Simeï, 16 : 5) uit sympathie voor het geslacht van Saul, vervuld was van een sterk ressentiment tegen de Judeeër David. De naam שׁבע is wrsch. verkort uit בן־שׁ׳ en is dan de masc. pendant van בת־שׁ׳, zie bij 11 : 3 met de bet. „zoon der volheid" of „zoon van de Volkomene". Als de naam van zijn vader noemt de tekst בכרי; het is mogelijk dat ב׳ een nomen gent. is, want Benjamin had een zoon בכר (Gen. 46 : 21, 1 Kron. 7 : 6, 8) en Seba kan uit diens geslacht zijn, maar dan zou gevolgd zijn הבכרי (ook Num. 26 : 35 heeft naast Efraïms zoon בכר het geslacht הבכרי), wrsch. spreekt vs. 14 van dit geslacht, zie ben. Over איש ב׳ zie bij 16 : 7, de benaming houdt méér in dan nietswaardigheid, zij tekent Seba als een goddeloos man, die er geen been in ziet een heilloze opstand te ontketenen, daarbij sluw genoeg om het juiste moment voor zijn gevaarlijk bedrijf te kiezen, „the feelings of men had become so inflamed that any bold leader might stir up a revolt" (Smith). Juist omdat de Judeeërs zo prat gaan op hun verwantschap aan David, geeft hij het hoornsignaal (vgl. 15 : 10) met de leus אין־לנו enz. Deze oproep is gericht tot de niet-Judeese mannen van Israël. Zij is kort, maar krachtig en duidelijk en door haar poëtische vorm geschikt om onmiddellijk ingang te vinden. Het parallelisme doet het prima: tegenover het meer algemene חלק = deel, aandeel, het bijna steeds op de bodem betrekking hebbende נחלה = erfgoed, erfbezit (beide termen ook bv

Gen. 31 : 14; zie VdBorn), tegenover דוד het בן־ישי. Tezamen ontkennen de uitdr. alle gemeenschap aan Davids persoon maar ook aan het stamgebied van Juda. In de grond der zaak ging het ook meer tegen Juda dan tegen David, maar deze twee waren nu eenmaal onafscheidelijk gebleken. De tweede stiche bevat slechts één lid, en heeft een meer positieve inhoud: *elk naar zijn tenten, Israël!* Natuurlijk zijn geen eigenlijke tenten bedoeld, de strekking is dat men — met verwerping van Davids koningschap — nu op eigen gelegenheid en in eigen gebied het stam- of rijksbelang wil gaan behartigen. Hertzb zegt: „das bedeutet nicht Auflösung der Truppe". Misschien niet onmiddellijk (zie vs. 2), maar feitelijk was het leger al ontbonden, zie 19 : 9. — Het lied van de opstand, door Seba geïmproviseerd, is ongeveer een halve eeuw later in meer geacheveerde vorm opnieuw aangeheven (zie 1 Kon. 12 : 16 en Van Gelderen's commentaar daarop in zijn K.V.). Terecht zegt Schulz dan ook dat we hier „schon das Vorspiel der Reichstrennung nach dem Tode Salomo's" beleven. Overigens is er toch ook een diepgaand onderscheid: de opstand van Seba droeg immers een zeer incidenteel karakter, was op geen enkele manier voorbereid, miste een bekwame leider en een omlijnde doelstelling; zij is dan ook als een strovuur gedoofd. Wel heeft hij aanvankelijk enig succes gehad. Want *alle mannen van Israël,* dezelfden als die van 19 : 42, 44 trekken van David weg en scharen zich achter Seba (die in het gehele hfdst. tot zevenmaal toe „zoon van Bikri" genoemd wordt, iets waarvan Hertzb een tamelijk gezochte verklaring geeft). De tocht ging wrsch. naar het gebergte van Efraïm, zie het gebruik van ויעל en Joabs woorden in vs. 21. De tekst zwijgt over Ziba en Simeï c.s., die eenvoudig naar hun woonplaats zullen gegaan zijn. Met David mee naar Jeruzalem, d.i. in z.-w. richting gingen alleen de mannen van Juda. דבקו enz. houdt zowel in dat zij David trouw bleven, als dat zij hem volgden, vgl. Ruth 1 : 14, zoals zij dat ook reeds van de Jordaanoever af gedaan hadden. Het slot van vs. 2 wil slechts begin en eindpunt van de afgelegde tocht noemen, zegt dus niet dat men nog bij de Jordaan stond, hetgeen in tegenspraak zou zijn met 19 : 41, zie Keil. Het spreekt vanzelf dat ook Davids legermacht, die met hem van Mahanaïm gekomen was, zie 19 : 40, mee optrok naar Jeruzalem, zie vss. 4—7.

Over het karakter en het oogmerk van Seba's opstand is geschreven door A. Alt, Die Staatenbildung der Israëliten in Palästina, 1930 (Kleine Schriften, dl. II) en eveneens door G. Fohrer, Der Vertrag zwischen König und Volk in Israel, ZAW 71 Band (1959), blz. 1—22. De laatste zegt o.m., ook met beroep op Alt, dat Israël (waarmede hij de niet-Judeese stammen aanduidt, das Nordreich) zich vrij gevoelde om het verdrag met de koning eenzijdig op te zeggen, als het daarvoor reden meende te hebben en dat dit ook de bedoeling van Seba was. Hij wilde Israël vrijmaken van de band aan Davids huis, hoewel zijn actie meer tegen Juda dan tegen David persoonlijk gericht was. In dit laatste ligt wel enige waarheid, maar overigens staat het zo dat de tekst geen gegevens bevat, waarop de beschouwingen van Fohrer zouden kunnen steunen. In mijn *Koningschap* is meer ruimte om daarop in te gaan, slechts zij hier instemming betuigd met Fohrers uitspraak dat de opstand van Seba „aus einer augenblicklichen Erregung entstanden war" (blz. 5). Aan de kracht van zijn betoog komt dit echter niet ten goede.

Het eerste wat David doet, wanneer hij zijn paleis te Jeruzalem weer binnentreedt, is een maatregel nemen t.o.v. de volgens 15 : 16 achtergelaten en

volgens 16 : 22 door Absalom overgenomen bijvrouwen, zie de aangeh. pl. ויתנם heeft het masc. suff., een onregelmatigheid die ook verder in vs. 3 en elders wordt aangetroffen i.v.m. het meer algemene en samenvattende karakter van het masc.; בית מ' komt alleen hier voor, lett. *huis van bewaring*, wat zeker niet hetzelfde aanduidt als deze terminus technicus, maar wèl dat hij ze onder bewaking stelde in een speciaal haar toegewezen woning, die ze niet mochten verlaten. Schulz e.a. wijzen er met nadruk op, dat ook de harem eigenlijk een soort gevangenis was. Toch hadden zij stellig minder vrijheid van beweging dan de andere bijvrouwen. En ook David had geen omgang meer met haar, maar zorgde wel voor haar onderhoud, wat ook hier met כלכל staat uitgedrukt, zie 19 : 33, 34. Derhalve waren zij צררות, in gunstige zin I 25 : 29, hier echter *opgesloten*, aan haar plaats gebonden, vgl. Spr. 26 : 8, en wel *tot de dag van haar dood*. De twee laatste woorden van vs. 3, asyndetisch aan het voorafgaande toegevoegd, zijn volgens Smith „obscure and probably corrupt". Inderdaad schijnen ze niet onmisbaar en ook niet bepaald duidelijk, maar evenmin geheel onverstaanbaar. אלמנות is weduwstaat, weduwschap, Gen. 38 : 14, 19; Jes. 54 : 4. חיות komt alleen hier voor, maar wordt door de lexica als Leben of Lebenszeit weergegeven. Deze vert. hangt echter samen met de opvatting, die men van de gehele uitdr. heeft. Zo vert. Ges-B (s.v. חיות) „Wittwenschaft bei Lebensfortdauer, d.i. bei Lebzeiten des Gatten"; evenzo Köh-B „widows whose husband is alive". Kö.Wb verwerpt deze verklaring met alle beslistheid en vert. zelf „Wittwenschaft auf Lebenszeit". Ook Smith wijst haar af met de juiste opmerking (tegen Wellh.), dat dit anders zou zijn uitgedrukt. Keil heeft dezelfde opvatting als König, maar hiertegen is ingebracht dat deze gedachte eigenlijk reeds ligt opgesloten in het voorafgaande עד־יום מ'. Schulz e.a. willen daarom een geringe wijziging aanbrengen in de vocalisatie en beide woorden laten eindigen op וֹת—; dit geschiedt dan met beroep op de LXX, die leest χηραι ζωσαι. Maar wat voor zin heeft dit? Schulz vert. „lebende Wittwen" en verkláárt dit „Wittwen eines lebenden Mannes". Rehm, Leimb en Hertzb sluiten zich hierbij aan, zakelijk ook De Groot, VdBorn en Gutbrod. Maar dit is geen vertaling en brengt een vreemd element in de tekst; men zou dan beter met Targ. kunnen lezen אלמנות חי', zie BH. De oplossing van de moeilijkheid ligt in de bet. die aan ח' is te hechten, nl. niet levenstijd of levensduur, maar levensstand of -staat, aldus Keil. De gehele uitdr. is een appositionele bepaling bij het voorafgaande, lett. met weduwschap als levensstatus, of eenvoudiger *zodat zij leefden als weduwen*, vgl. Méd: „vivant dans l'état de veuvage". Met deze maatregel is „der Schluszstrich unter die kurze Aera Absalom gemacht" (Hertzb).

4—7. *Militaire opdrachten aan Amasa en Abisaï*

Als VdBorn zegt t.a.v. de situatie in vs. 2: „weer is dus de toestand van 2 : 10 ontstaan", is dit schromelijk overdreven. Er is geen sprake van een tegenkoning, allerminst van een kroon voor „een avonturier" (De Groot) als Seba. Toch scheen het in het eerst wel of een burgeroorlog dreigde en heeft David beseft dat doortastende maatregelen nodig waren om dit te voorkomen. Daarom geeft hij aan Amasa bevel: *roep mij de manschappen van Juda bijeen.*

זעק in hif. ook bv. Richt. 4 : 10. Met deze opdracht bevestigt David de aan Amasa gegeven belofte, zie 19 : 14. Volgens de M.T. behoort ש' י' bij het voorafgaande, velen willen echter de atnach verplaatsen naar יהודה (zie BH), omdat de termijn „drie dagen" beter bij het volgende zou passen. Feitelijk komt het op hetzelfde neer, want in geen geval geeft David Amasa meer dan drie dagen tijd. Het komt echter met de „Kommandosprache" (Budde) van David het meest overeen de twee leden van zijn bevel asyndetisch naast elkaar te laten staan, dus als tweede lid: *drie dagen, sta dan weer hier!* Amasa moet zich binnen drie dagen aan het hoofd van een Judeese krijgsmacht melden. De tijd is krap toegemeten, maar daar hijzelf uit Juda was en zeker onder Absalom ook Judeese manschappen had aangevoerd, was de opdracht toch niet te zwaar. Hij moest hiermee zijn proefstuk leveren. En er was haast bij. Hij vertrekt dan ook terstond וילך enz., maar komt met zijn taak niet tijdig gereed. Het schijnt dat het ketîb וייחר te vocaliseren is als impf. cons. pi. van יחר (aldus Keil, eveneens Ges-K § 68 i, die evenwel ook וַיֵּיחַר = וַיֵּאחַר, impf. qal van אחר mogelijk acht). Evenwel geven Ges-K en eveneens de lexica Kö.Wb, Ges-B de voorkeur aan het qerê ויוחר, waarin de ו staat i.p.v. de stam-א, want evenals Köh-B (die ויאחר leest) leiden ze de vorm af van de stam אחר; een ander voorbeeld dat de א licht wordt uitgestoten, zie bij vs. 9. De bet. is duidelijk, mede doordat מן comp. erop volgt, nl. (ver)säumen, zögern, Verzögerung eintreten lassen, ausbleiben. De tekst zegt dus: *maar* hij liet zich langer ophouden, korter: *hij bleef langer uit dan de tijd* (termijn) *die hij* (David) *hem gesteld had.* מועד voor tijd, tijdstip ook Gen. 21 : 2. יעד is bestemmen, bv. Ex. 21 : 8. Subject moet David zijn (of: men) en het suff. slaat op Amasa. De verhaler constateert z.m. dat deze faalde, vermoedelijk mede doordat hij niet het algemeen vertrouwen genoot. Wij worden niet ingelicht over de vraag of (en zo ja, hoe) bekend was gemaakt, dat hij in Joabs plaats gesteld was. Van Amasa's oproep ging niet de nodige kracht uit. Maar David wilde Joab niet. Dit toont hij voor de tweede maal door zijn opdracht aan Abisaï, vs. 6. Van deze zoon van Zeruja had hij althans niet zulk een afkeer als van Joab. En elke dag uitstel is gevaarlijk. Daarom zegt David עתה, *nu,* d.i. als het zo gaat en als er niet onmiddellijk ingegrepen wordt, *zal Seba voor ons gevaarlijker worden dan Absalom.* Het is niet nodig ירע als impf. hif. te vocaliseren, zoals de LXX veronderstelt (zie BH); de qal is volkomen verantwoord en de lexica wijzen voor de bet. „schlimm, verderblich sein" ook op 19 : 8 en Ps. 106 : 32. Schulz die hier aan de M.T. vasthoudt, wil echter i.p.v. het thans volgende אתה op grond van de LXX (και νυν συ) ועתה lezen, mede omdat een waw cop. ontbreekt en het pron. pers. op de imp. zou moeten volgen, maar in casu heeft het pron. אתה (= *gij* i.p.v. Amasa) bijzondere nadruk (zie Ges-K § 135 a) en ook in dit bevel drukt David zich zo kort mogelijk uit, vgl. vs. 4. Het schijnt dat de LXX een Doppelübersetzung geeft. De M.T. kan dan ook gehandhaafd blijven. De strekking van Davids bevel is dat Abisaï terstond Seba zal najagen met àl de aanwezige עבדי א' (in welke uitdr. א' op David zelf moet slaan), vgl. 15 : 17, hier met inbegrip van de straks te noemen Krethi enz., vs. 7; afgedacht van Ittai c.s. (over wie we niets meer vernemen) gaat het om de mannen die met de koning uit het Overjordaanse zijn teruggekomen en die eigenlijk steeds te Jeruzalem tot zijn beschikking moesten

staan. Maar er is nu periculum in mora (vgl. 17 : 1) en desnoods moeten stad en burcht maar korte tijd ontbloot worden. Amasa zou toch ook wel met troepen komen. Abisaï moet voorkomen, dat Seba zich van bepaalde vestingen meester kan maken. Merkwaardig is dat in het geheel niet gesproken wordt van Israël, evenmin van slag leveren of i.d. David weet blijkbaar reeds dat Seba niet over een belangrijke troepenmacht beschikt. רדף onderstelt dat hij vluchtend is. David verwacht dus geen militaire tegenstand als die van Absalom, maar het gevaar is niet denkbeeldig dat Seba vindt ערים בצרות = *versterkte steden*, vgl. Joz. 14 : 12, die bereid zijn voor hem en zijn aanhang haar poorten te openen, zodat er dan moeilijke en langdurige belegeringen zouden moeten volgen. פן wordt steeds gevolgd door het impf.; dit zal (met bijna alle comm.) ook hier aan te nemen zijn, dus ימצא i.p.v. מצא, temeer wijl straks een perf. cons. volgt, zie Ges-K § 107 q noot 3; ook Ehrlich.

De woorden והציל עינינו plaatsen ons voor een puzzle, die nog geen bevredigende oplossing heeft gevonden. De vert. „und reiszt uns das Auge aus" (Hertzb) is wel niet bepaald duidelijk, maar zou een spreekwoordelijke uitdr. kunnen zijn, waarvan de zin ons niet nauwkeurig bekend is. Hertzb beschouwt het „uittrekken van een oog" als „Bild für Unersetzliches" (dit zou ook het geval zijn, indien men עין door Quelle vertaalde, aldus H.). De strekking van Davids woorden zou dan zijn: opdat hij ons geen onherstelbaar verlies toebrenge. Deze uitspraak is wel vrij sterk, maar hetzelfde geldt van Davids eerste woorden in dit vers. Een bezwaar tegen de opvatting van Hertzb (reeds van Driver) is dat de nota acc. ontbreekt, maar dit is evenzeer een bezwaar tegen enkele andere opvattingen. Als men de M.T. loslaat (voor een andere vert. dan die van Hertzb zie ben.) komt men echter op het pad der conjecturen. Keil e.a. willen op grond van de LXX (και σκιασει τους ὀφθαλμους ἡμων) הֵצַל (dus zonder י) lezen, welke vorm als hif. van צלל „beschatten" zou moeten betekenen, dus „unsere Augen trübe" (Keil), „onze ogen verduistert" (VdBorn); dit met beroep op Ps. 6 : 8. Zou echter het oog van David of Abisaï dof worden van verdriet, als Seba in een versterkte stad zijn toevlucht vond? Bij andere suggesties verwijdert men zich steeds verder van de tekst. Zo willen Smith en Méd lezen וְנִצַּל ממנו = en zich voor ons in veiligheid stelt. Dit gaat Schulz te ver en hij stelt voor וְהִצַּל לְעינינו = „und bringt sich in Sicherheit vor unseren Augen" (zie voor beide lezingen BH). Het is inderdaad aannemelijk dat er een vorm van נצל, hetzij nif. of hif. gebruikt is, omdat het een voortvluchtige rebel betreft. Maar indien de oorspr. tekst van de M.T. verschilde, zou men toch het ontstaan van de laatste enigszins plausibel moeten maken. Op dit punt blijft men in gebreke. Ook de lexica zijn verdeeld; de moeilijkheid is trouwens niet gelegen in de bet. der afzonderlijke woorden. Het minst aan bezwaar onderhevig schijnt ons nog de M.T. aldus te vertalen: en ons oog wegneemt, in de zin van ons het gezicht beneemt, dus: *zich aan ons oog onttrekt* (L.V. en N.V.). Voor הציל = ontnemen, zie Gen. 31 : 9.

Ook vs. 7 heeft een eigenaardige moeilijkheid, wrsch. aan tekstcorruptie te danken. Het verhaalt de uitvoering van Davids opdracht in deze woorden: toen trokken achter hem erop uit de mannen van Joab enz. Het is bevreemdend dat Abisaï niet uitdrukkelijk genoemd wordt; het suffix ־ָיו kan evenwel op niemand anders slaan. Moeilijker te verklaren is dat ook Joab niet genoemd

wordt, terwijl uit vs. 8 blijken zal dat hij toch wel bij de troep was. De verhaaltrant is iets minder duidelijk en verzorgd dan we van de auteur gewoon zijn. Misschien heeft hij uit een andere bron geput (overigens is cap. 20 als geheel stellig wel van een oor- en ooggetuige). We zullen moeten aannemen, dat bij de א' י' Joab zelf mee inbegrepen is. Schulz gaat een andere kant uit en wil (met Budde) i.p.v. אנשי de daarop zeer gelijkende naam אבישי lezen, maar deze dan vóór ואחריו plaatsen en het verbum in sing. omzetten, dus ויצא אבישי ואחריו י' = „da zog Abisai aus und hinter ihm her Joab usw." Zonder twijfel geeft dit een goede zin, maar toch is deze emendatie niet zo „ausgezeichnet" als Schulz oordeelt. Zij steunt alleen op de LXX inzover deze de sing. ἐξηλθεν heeft, maar overigens wijkt zij weer van de LXX af en berust zij op gissingen. Nu kàn de LXX inderdaad niet de juiste tekst vertegenwoordigen, want zij heeft (na de verbaalvorm) ὀπισω αὐτου'Αβεσσα και οἱ ἀνδρες 'Ιωαβ. Van Abisaï kan echter niet medegedeeld worden dat hij „achter hem" uittrok, immers hij was zelf de aanvoerder. Maar daarom is ook de enkelvoudige vorm ἐξηλθεν niet volkomen betrouwbaar. Het schijnt dat de LXX duidelijkheidshalve heeft willen meedelen, dat Abisaï uittrok, en in verband daarmee de sing. gebruikt heeft. Voorts pleit tegen de voorgestelde tekstwijziging dat Schulz (in afwijking van de LXX) „de mannen van Joab" wil elimineren en alleen „Joab" overhouden. Het is evenwel veel meer aannemelijk dat de tekst bij de opsomming een groep manschappen genoemd heeft (de אנשי י') dan alleen Joab, die dan bovendien hier schijnbaar zou voorkomen als het hoofd van de Krethi en Plethi, wat hij zeker niet was, zie vs. 23, vgl. 8 : 18. Als wij ons — met Keil, De Groot, Méd — aan de M.T. houden, zien we dat deze drie afdelingen van Abisaï's leger onderscheidt, nl. 1^{0} de mannen van Joab, zie 18 : 2 (geheel ten onrechte brengt Schulz hiertegen in, dat Joab die afgezet was ook geen „mannen" meer kon hebben, immers al was Joab geen opperbevelhebber meer, daarom was hij nog niet gedaald tot de rang van gewoon soldaat; en Abisaï heeft hem zeker niet van zijn plaats gedrongen; integendeel, straks is het Joab, de oudste broeder, die ongeacht de duidelijke bedoeling des konings, weer de leiding neemt, zie vs. 10 slot, vs. 23); 2^{0} de Krethi en de Plethi, die één groep vormen, de lijfwacht onder commando van Benaja, zie 8 : 18; 3^{0} כל־הגברים, onder welke benaming de overige manschappen samengevat worden, vgl. 16 : 6; 1 Kon. 1 : 8, 10; waarschijnlijk waren onder hen wel veel van de in 23 : 8—39 genoemde helden, maar wij ontvangen daar niet de indruk dat deze een apart keurcorps of garde vormden. Tot hen behoorden immers vele aanvoerders, 23 : 13. Aan het slot van vs. 7 wordt het doel van de tocht, die in Jeruzalem begon, nog eens omschreven met de woorden, aan Davids opdracht ontleend לרדף enz., vgl. vss. 10 en 13. Volgens Hertzb „entspricht solches Wiederholen zwar etwa hebräischer Erzählungsstil, hat aber hier den Charakter betonter Stichworte, an denen die Geschichte geradezu aufgehängt erscheint".

Qumran Cave I 7 bevat sub 2 de tekst van 6—10a in zeer gebrekkig overgeleverde gestalte, wat vooral t.a.v. vs. 8 zeer te betreuren is. Het fragment begint bij בצרות tegen het einde van vs. 6. Van vs. 7 is het grootste gedeelte verloren gegaan. In vs. 8 ontbreekt alles tussen de stadsnaam גבעון en het laatste woord ותפל. Ook in vs. 9 zijn versch. lacunes evenals in 10 en de tekst eindigt bij החמש, waarvan alleen de ה leesbaar is.

Bepaalde verschillen met de M.T. zijn in vs. 8 המה i.p.v. הם en in vs. 9 ותאחז i.p.v. ותחז.

Voor de vaststelling van de oorspr. tekst, alsmede voor de exegese is dit fragment dus vrijwel zonder waarde.

8—10*a*. *Amasa door Joab verraderlijk vermoord*

Vs. 8 begint met een Nominalsatz, welk subj. הם slaat op Abisaï en allen die met hem uitgetrokken zijn, vs. 7. De naam גבעון, Gibeon, bewijst dat ze in noordelijke richting trekken, zie over deze stad bij 2 : 12. Dáár ligt volgens Dalman, PJb V (1909) blz. 73, XXI (1925) blz. 83 v. en XXII (1926) blz. 142, ook thans nog een enorm rotsblok, dat vermoedelijk hetzelfde is als האבן הג׳, met afmetingen van 3,8 m lengte, 1,12 m breedte en 1,2 m hoogte, zie ook BE. Het blok ligt „nord-östlich van ed-dschîb, an einem nordwärts führenden Wege", aldus Dalman in XXI blz. 83 v., waar hij ook zijn mening geeft over לפניהם uit onze tekst. Deze wil blijkbaar zeggen dat er *bij de grote steen te Gibeon* een ontmoeting plaats greep tussen Abisaï c.s. en Amasa. De meest voor de hand liggende opvatting van de woorden ע׳ בא ל׳ is wel deze dat Amasa „hun tegemoet kwam" (L.V.), nog iets letterlijker „hun onder de ogen kwam" (VdBorn). Schulz, Leimb, De Groot en Hertzb zijn echter de opvatting toegedaan, dat Amasa daar „vóór hen aangekomen was" (N.V., vgl. de A.V. „went before them"). Deze vertaling is grammatisch mogelijk, בא kàn als plusqu. opgevat worden, maar zij is toch zeer onwaarschijnlijk, omdat zij de indruk geeft, dat Amasa op deze plek „von Abisai ... eingeholt" is (Schulz). Dalman verwerpt dit zo beslist mogelijk en verklaart: לפ׳ moet evenals 1 Kron. 14 : 8 „gegen" of „entgegen" zijn. Evenzo Keil, Rehm, Méd, VdBorn (Caspari, Klost en Smith lezen לפני העם, maar dit is een willekeurige tekstverandering, de LXX stemt met de M.T. overeen). Amasa had van David volstrekt nog geen opdracht gekregen om noordwaarts te trekken, hij moest zich weer bij David melden, vs. 4. We moeten dus aannemen dat hij op weg was naar Jeruzalem. Onopgelost blijft de vraag, van welke kant Amasa te Gibeon kwam en überhaupt, wat hij daar ten N. van Jeruzalem te maken had. We zouden hem eerder ten Z. van de stad in Judees gebied verwacht hebben. Op dit punt is het verhaal niet duidelijk. Ook lezen we niets van Amasa's manschappen, zie echter bij vss. 11 en 13. De auteur verwaarloost dit als onbelangrijk, hij verliest zelfs een ogenblik Seba uit het oog om de ontmoeting van Amasa met Joab te schilderen.

In het verdere gedeelte van vs. 8 zijn de moeilijkheden zó groot, dat Ehrlich het onherstelbaar acht. Hij gaat het in zijn Randglossen dan ook voorbij, wat in een comm. niet geoorloofd is. Het is in elk geval duidelijk, dat vs. 8b op enige wijze in verband staat met de mededeling van vss. 9—10, dat Joab Amasa begroet door hem met de rechterhand bij de baard te vatten, terwijl hij hem met de linker een dodelijke zwaard- of dolkstoot toebrengt. Inderdaad handelt vs. 8 over Joabs kleding en bewapening. De afzonderlijke woorden zijn voor het merendeel welbekend. חגור is part. pass. van חגר, zich omgorden, bv. 3 : 31; 6 : 14; 21 : 16; het subst. חגור duidt een gordel aan, I 18 : 4; Spr. 31 : 24. מדו van מד = gewaad, bv. I 4 : 12; 17 : 38 en 18 : 4, in lg. plaats wrsch. wapenrok; לבוש is daarvan een veel meer frequent synoniem met de algemene

bet. kleed, kleding. Het enige ongewone woord is מצמדת, dat als part. puᶜal fem. van צמד in de lexica door festgemacht, angebunden vertaald wordt, maar alleen hier voorkomt, zie ben. Het behoort bij חרב, op welk woord het suffix van תער betrekking heeft, dat I 17 : 51 en elders schede betekent. Maar als wij nu de M.T. vertalen, krijgen we bv. volgens Keil: „Joab aber war mit seinem Waffenrocke als seinem Kleide umgürtet und darüber der Gürtel des Schwertes gebunden an seinen Lenden in seiner Scheide; die ging heraus und es fiel"; in dit slotgedeelte volgt Keil de LXX, die היא יצאה (zie BH) gelezen moet hebben; het הוא van de M.T. kan immers niet slaan op de schede, die volgens Keil „aus dem Schwertgürtel" ging. Als men de M.T. zou willen handhaven, zou הוא op Joab moeten slaan, maar dan stond men voor de vraag hoe van Joab gezegd kan worden, dat hij naar buiten ging. Als wij echter met deze tekstwijziging van Keil e.a. accoord gaan, staan wij nog voor tal van problemen, waarbij „the versions give little help" (Smith; dit geldt vooral van de Vulg, die een paraphrase geeft i.p.v. een vertaling). In dit opzicht is er een aanmerkelijk verschil met de passage uit Richt. 3, waar de daad van Ehud beschreven wordt en waar omtrent de aanhechting van het dolkzwaard en het gebruik, dat Ehud ervan maakte, zie vooral vss. 16 en 21, geen duistere punten overblijven. Hier echter missen we node de aanduiding van rechterzijde en linkerhand. Verder schijnt het overbodig om naast מדו nog van לבוש te spreken en is „de gordel van een zwaard" een uiterst vreemde uitdr. Wat dit laatste betreft, wil Kittel BH op grond van de LXX (περιεζωσμενος) alleen met vocaalwijziging lezen חָגוּר, dus omgord (met een zwaard enz.). Dit schijnt op zichzelf wel verantwoord, maar in verband hiermee staat de schrapping van het eerste חגור en de omzetting van de beide daaropvolgende woorden tot לבוש מדו (zo ook Nowack: „Joab war mit seinem Koller bekleidet"). Deze wijziging berust op geen enkele tekstgetuige. We zullen de tekstwijzigingen in elk geval tot een minimum moeten beperken en verklaarbaar maken. Wanneer verder van het zwaard gezegd wordt dat het aan zijn lenden bevestigd was (de N.V. vert. „aan zijn heup vastgebonden"), vraagt men zich af wat de zin is van deze mededeling, omdat het eigenlijk vanzelf spreekt dat een zwaard aan de heup vastgehecht wordt. De Pesj. geeft een enigszins verhelderende omschrijving „when it says that his sword rested on his hips like a dagger" (Smith). Maar ook daarbij staan we nog voor de moeilijkste kwestie: hoe kon dit zwaard uit de schede vallen (ותפל)? En waarom deelt de verhaler dan niet mede, dat Joab het opraapte, zoals vs. 10 toch veronderstelt? En indien Joab dan met het door hem van de grond opgenomen zwaard in de linkerhand op Amasa toeliep (aldus bv. Keil, Nowack, Méd), hoe kon deze dit feit dan negeren en alleen een vriendschappelijke begroeting verwachten? Hij had toch kunnen begrijpen, dat hem van zulk een rivaal (van wie genoegzaam bekend was, dat hij om zijn doel te bereiken zelfs over lijken ging) gevaar dreigde. Wij kunnen eigenlijk wel a priori aannemen dat Amasa het zwaard van Joab niet heeft kunnen zien, toen deze het te voorschijn haalde, en dat dit gebeurd moet zijn op het moment dat Joab zich naar hem overboog om hem te kussen, vs. 9. Als wij deze overweging als uitgangspunt nemen, is het aantrekkelijk om met Schulz aan het slot van vs. 8 niet de qal, maar de hif. van יצא te lezen. Met verwijzing naar Ezech. 21 : 3, 5 (M.T. vss. 8, 10)

stelt hij voor וְהוֹצָא אֹתָהּ = „und er zog es heraus". Op deze manier is והוא bij de verbaalvorm getrokken en ות bij אותה. De beide laatste cons. van ותפל houdt Schulz voor „Verstümmelung" van בלט — „heimlich", dus „das zog er heimlich heraus" (evenzo Leimb). Dit resultaat is te mooi om overtuigend te zijn. Daarom is m.i. de voorkeur te geven aan de voorstelling van Rehm en Hertzb, die in nauwe aansluiting aan de LXX lezen והיא יצאה ו' (vgl. Keil), maar daarbij in rekening brengen, dat bij ותפל niet het gewone ארצה staat. Volgens hen viel het zwaard dan ook volstrekt niet op de grond, maar gleed het Joab in de hand. Hertzb zegt het met deze woorden: „Der Gürtel besteht, wie noch heute, aus einem breit zusammengelegten Tuch, das auf diese Weise mancherlei Taschen und Falten hat, so dasz der Dolch gut zu verbergen war. Joab trägt ihn mit der Scheideöffnung nach unten, so kann ihm beim Wegschieben der betreffenden Gürtelfalte das Kurzschwert in die darunter gehaltene Hand „fallen". Bij deze opvatting is היא de schede en is חרב het subj. van תפל; de vert. luidt „. . . mit einem Schwert umgürtet, das mit seiner Scheide an seine Hüften gekuppelt war; trat diese heraus, entfiel es (ihr)"; Rehm vert. „. . . dieses war über den Hüften in der Scheide so befestigt, dasz es herabfiel sobald die Scheide hervorglitt". Deze voorstelling heeft boven die van Schulz, behalve dat zij de tekst beter tot zijn recht laat komen, nog dit voor dat volgens haar niet reeds in vs. 8 medegedeeld wordt wat bij vs. 10 behoort nl. het uittrekken van het zwaard uit de schede. Zo lang geen betere oplossing wordt gevonden, is m.i. die van Rehm en Hertzb het meest aanbevelenswaardig. Ook Gutbrod vert.: „trat diese heraus, so fiel es hervor".

Dit betreft dan het slot van vs. 8b, maar dit is het belangrijkste en het is betrekkelijk niet zo ernstig, wanneer het daaraan voorafgaande niet in elk opzicht duidelijk is. De tekst bevat ongetwijfeld de volgende mededelingen over Joabs uitrusting: 1⁰ Hij was omgord met zijn wapenrok, zijn kleed; één van beide מ' of ל' is voor ons besef overtollig; daar men op mars was, was het gewaad met een gordel opgeschort; 2⁰ Volgens de tekst volgt nu: en daarover was een gordel; eigenlijk is deze mededeling ook volkomen overbodig, temeer daar zij in חגור al ligt opgesloten; bovendien is er dan geen samenhang met hetgeen volgt. Onder alle voorbehoud zou ik daarom (evenals Galling, zie ben.) willen lezen וְעַל הַחֲגוֹר = en op (of aan) de gordel (was een zwaard enz.). De enige afwijking van de consonantentekst is dat in plaats van het suff. ו een ה gelezen wordt. De bedoeling is dan om aan te geven dat Joab een zwaard — wrsch. een kort dolkzwaard, vgl. Richt. 3 : 16 — bij zich had en wáár hij dit droeg. Dit wordt dan uitgewerkt in 3⁰ Het hing niet zichtbaar aan de gordel, maar was מצמדת enz. De bet. „vastgebonden" (zie boven) bevredigt hier niet. Het spreekt vanzelf dat de gordel om het middel vastgeknoopt was, maar hoe kon het in de plooien van de gordelband verborgen zwaard dan nog aan de heupen gebonden worden en waartoe diende dit? De enkele plaatsen waar צמד voorkomt, in nif. Num. 25 : 3; Ps. 106 : 28 in de bet. aanhangen, zich koppelen aan (ל), in hif. Ps. 50 : 19 in de bet. aanspannen, aaneenhechten (vgl. het subst. צמד in 16 : 1), noodzaken ons niet beslist aan „binden" te denken, maar laten ruimte voor de opvatting van Schulz, dat het zwaard zich bij zijn heup aansloot, dat het dus op of tegen zijn heup aan lag, vgl. boven het citaat uit Pesj. Schulz vert. „das mit der Scheide an seine

Hüfte kam", maar dit is weer een ietwat andere gedachte. De tekst wil zeggen dat het zwaard in ongeveer horizontale richting tegen Joabs onderlijf aan lag, en wel in de schede, zodat het hemzelf niet wonden kon, maar hij het gemakkelijk uit de schede kon laten glijden. Dit moest dan natuurlijk met de linkerhand geschieden, zie vs. 10; het zwaard lag dus tegen de rechterheup of -zijde. Wij moeten hier wel in de sing. spreken, al kent het Hebr. alleen de dualis מתנים; Richt. 3 : 16 is vooral in dit opzicht nauwkeuriger. De vertaling zou kunnen luiden: *Joab nu was omgord met zijn wapenrok als uitrusting en aan de gordel was een zwaard, dat op zijn heup rustte (en) in de schede (stak);* kwam *deze te voorschijn, dan gleed het eruit.*

Het is niet doenlijk om alle voorgestelde oplossingen hier te bespreken. Wel moet de suggestie van Klost kort gememoreerd worden, die hierop neerkomt, dat Joab twee zwaarden tot zijn beschikking had. Klost vertaalt: „Joab aber hatte ein Schwert in seiner Hand unterhalb seines Rockes, und über demselben war er mit einem Schwert gegürtet, welches mit seiner Scheide doppelt an seine Hüfte geknüpft war, und er liesz es herausgleiten, dasz es hinfiel". Het is duidelijk dat deze volzin op tal van punten een tekst veronderstelt, die van de M.T. afwijkt. Zij tracht evenwel te verklaren hoe het mogelijk was dat Joabs zwaard hem ontviel, terwijl hij toch een moment later een zwaard in de hand heeft. Dat eerste zwaard had hij volgens Klost met opzet laten vallen en niet opgeraapt om Amasa te doen geloven, dat hij „ohne Umschweife ihm die Friedenshand bieten" wilde. Amasa moest dus denken, dat de op hem toe lopende Joab ongewapend was. Terecht brengt Schulz hiertegen in, dat „gerade der Umstand dasz er die eine Hand unter dem Gewand hielt . . . den Verdacht Amasas erregen" moest. Bovendien, waarom zou de auteur dan zo omstandig spreken over een zwaard, dat Joab niet van plan was te gebruiken? Als we de tekst goed lezen, is er in het geheel geen tweede zwaard nodig, maar Klost heeft zich op een dwaalspoor laten brengen door ותפל te verstaan van een op-de-grond-vallen van het zwaard. Deze gedachte is in de tekst niet uitgedrukt. Klost's opvatting is niet alleen die van de L.V., maar zij wordt ook gedeeld door Galling s.v. Dolch, kol. 129—135, waar hij zich beroept op de uitrusting van de Assyrische heerser Assurbanipal, die echter voor Joab moeilijk maszgebend geweest kan zijn. Wat betreft het verschil tussen zwaard en dolk zegt G. dat de grens „fliessend" is. Een dolk is ongeveer 40 cm lang. Zie Abbildungen, ook s.v. Schwert. Ten slotte: de mogelijkheid dat Joab nog een tweede zwaard had, wordt hier niet ontkend. Dit kàn op de gewone wijze aan zijn linkerzijde aan de gordel gehangen hebben. Maar over dit zwaard wordt dan in de tekst niet gesproken.

Vs. 8b is blijkbaar een parenthese. Met ויאמר enz. gaat het verhaal verder. Joab doet t.o. Amasa bijna overdreven hartelijk. Niet alleen vraagt hij hem השלום, vgl. I 17 : 18, hier oratio recta met de bedoeling *is het wel met u?* (vgl. 1 Kon. 2 : 13; 2 Kon. 9 : 17, waar echter de strekking van de vraag een andere is), maar bovendien noemt hij hem אחי (zie over de familierelatie bij 17 : 25) en grijpt *met de rechterhand de baard van Amasa om hem te kussen,* vgl. 15 : 5; 19 : 40. Deze begroeting, ook thans in het Oosten bij verwanten en vrienden wel gebruikelijk (zie Méd), moet alleen dienen om Amasa t.o.v. zijn bedoelingen volkomen te misleiden; Budde spreekt dan ook terecht van de „alttestamentliche Judaskusz". Daar Joab met zijn rechterhand Amasa's baard vat, moet de יד־יואב, vs. 10, zijn linkerhand zijn. Een onvol-

ledigheid is weer dat de auteur verzuimt te zeggen, dat Joab de חרב uit de schede laat glijden. Dit heeft hij natuurlijk pas op het allerlaatste moment gedaan, zodat Amasa het niet zien kon, derhalve ook לא־נשמר: hij *was niet op zijn hoede,* hij dekte zich dus evenmin. Zodoende kon Joab hem onbelemmerd een dodelijke stoot in het onderlijf toebrengen. Het suff. van בה ziet op חרב. Over חמש zie 2 : 23; 3 : 27. Joab weet precies hoe en waar hij treffen moet. Ten onrechte spreekt VdBorn in dit verband van overeenkomst met „de moord op Asaël", want Abner handelde uit zelfverdediging. Zowel t.a.v. Abner als van Amasa is Joab de gewetenloze moordenaar, die God niet vreest en geen mens ontziet. Geheel misplaatst is de voorstelling van Schneider, dat Joab „an einem Hochverräter das Gericht vollstrecken" wil. Ook Dalman t.a.p. en De Groot spreken in deze geest, stellen althans de mogelijkheid dat Joab Amasa niet vertrouwde en hem dus eigenlijk in het belang van de koning en van het rijk uit de weg ruimde (evenals Absalom). Er is echter geen enkel gegeven dat daarop wijst. Als David Amasa alleen begenadigd, maar hem niet in Joabs plaats gesteld had, zou dit stellig niet gebeurd zijn. Maar dit laatste néémt Joab eenvoudig niet en door zijn monsterlijke daad heeft hij zowel de van David uitgaande amnestie als de benoeming willen annuleren om zichzelf te handhaven. David heeft bij zijn beoordeling van Joabs daad deze (met voorbijgang van de doodslag op Absalom) volkomen op één lijn gesteld met de moord op Abner, zie 1 Kon. 2 : 5 v. en 31 vv. De rest van 10a schildert de hevigheid van de door Joab toegebrachte stoot 1° door וישפך enz.; subj. is Joab en hij is ook inderdaad de auctor van wat wij in passivo zouden zeggen, dat zijn ingewanden op de grond uitgestort werden. Bij מעיו, waarvan het suff. op Amasa slaat, ontbreekt de nota acc., maar misverstand is uitgesloten; מ' ook in 7 : 12; 16 : 11. 2° ולא enz. zegt lett. niet meer dan dat Joab hem (לו = aan Amasa) geen tweede (stoot) gaf, maar de strekking is ongetwijfeld dat hij hem die niet „behoefde te geven" (De Groot). Ook van ש' moet Joab subj. zijn (niet Amasa), vgl. I 26 : 8. Joab doet zijn werk met ijzingwekkende vakkundigheid. Vandaar 3° וימת, vgl. 3 : 27, waar eveneens het subj. ongenoemd blijft, omdat dit evident is. De dood is terstond of toch zeer spoedig ingetreden.

10*b*—14. *Vervolging van Seba*

10b herinnert in woordkeus sterk aan 2 : 24a. Daar vervolgden Joab en Abisaï de man die in eerlijke strijd hun broeder gedood had, hier is het echter Joab zelf, die zijn handen met bloed bevlekt heeft, en nu alsof het zo vanzelf spreekt de plaats en de taak van zijn slachtoffer overneemt. „The work done he proceeded with the order of the day" (Smith). Volgens VdBorn moet 10b een latere, redactionele toevoeging zijn, omdat in vs. 11 het suff. op Amasa slaat. Dit is waar, maar de mededeling van 10b is toch eigenlijk onmisbaar. Wel had zij beter op vs. 11 kunnen volgen, maar kleine oneffenheden als deze treffen we meer aan in dit caput. De LXX klopt precies op de M.T. ook wat betreft de niet-nauwkeurige sing. van רדף. De bet. van 10b ligt vooral ook daarin dat Joab vóór Abisaï genoemd wordt. Hij trekt ongetwijfeld met goedvinden van zijn broeder het opperbevel, zoals het hem voorheen toekwam, weder

aan zich, zie bv. 12 : 26 v. en haalt daarmede een dikke streep door Davids poging om hem kwijt te raken. Joab laat zich niet afzetten en weet dat David hem niet missen kan en hem ook niet goed aandurft. Keils veronderstelling dat Joab op eigen bevel van David met Abisaï mee getrokken is, is volkomen er naast. Het was voor David een vernedering, dat hij Abisaï opdracht geven moest, vs. 6. Dit kon niet anders. Maar hij heeft Joab tegen wil en dank weer moeten erkennen. Dit is wel het algemeen gevoelen.

ואיש enz. — dit is stellig op bevel van Joab geschied. Over נערי י' zie 18 : 15. De oproep מי enz. was noodzakelijk omdat het voor de manschappen, die Amasa volgden de schijn kon hebben, dat Joab zich tegen de koning keerde en dus op de hand van Seba was. Amasa was immers door David aangesteld. Zijn wegvallen moest verwarrend werken. Daarom zegt de adjudant van Joab niet alleen *alwie van Joab houdt* (חפץ is een sterke uitdr., bv. Gen. 34 : 19; Ps. 37 : 23; 50 : 8, 18), maar tevens noemt hij in één adem David: *en alwie voor David is.* אחרי יואב, vgl. 15 : 13, beter nog I 11 : 7, want de bedoeling is *die schare zich achter Joab!* Uit deze leus bleek dat Joab aan Davids kant stond en dat men hem dus zonder bezwaar volgen kon. Toch was er nog iets dat Amasa's mannen deed aarzelen, de aanblik van het bloedig lijk van hun veldheer. מתגלל is niet actief op te vatten, zo dat Amasa zich wentelde (De Groot, VdBorn), want hij was reeds dood, maar in zijn laatste stuiptrekkingen had hij zich nog omgekeerd, en zo lag hij *gewenteld in zijn bloed midden op de heirweg.* מ' duidt in de regel een grote (straat)weg, bv. I 6 : 12; Richt. 21 : 19, en wordt in vs. 12 duidelijk onderscheiden van שׂדה. האיש is dezelfde als de 11a genoemde. כי־עמד enz. — evenals bij Asaël, 2 : 23, blijft ieder staan, „wie von Grauen gelähmt" (Schneider). In beide gevallen geldt het immers niet een vijand maar een van de eigen aanvoerders. כל־העם geeft de indruk, dat er behalve de mannen van Amasa ook nog anderen blijven staan, wellicht somm. uit de vs. 7 vermelde troepen. Wellicht vragen zij zich af wat de reden is van deze bloedige executie en of men Amasa dan maar, alsof het een beest was, moet laten liggen. In Joabs dienst is echter geen plaats voor het menselijk gevoel. Zijn dienaar sleept het lijk terzijde van de weg af op het veld (VdBorn: de berm). סבב in hif. is fortschaffen, een zwenking laten maken, zie Ex. 13 : 18, vooral ook I 5 : 8—10. Behalve dat hij dus het lijk uit de weg ruimt, werpt hij er ook een kleed overheen. בגד is een kledingstuk, Gen. 27 : 15, wrsch. een soldatenmantel. Dit laatste wordt nog weder opzettelijk gemotiveerd door כאשׁר enz. Het lichaam van Amasa moest geheel aan het oog onttrokken worden. De inhoud van de redengevende zin is niet geheel gelijk aan het voorafgaande וירא כי־עמד enz. Het subj. van ראה is niet האישׁ, anders zou er nu weder כי moeten volgen. De Groot, VdBorn, Méd vertalen wel alsof dit het geval is, maar de onjuistheid hiervan blijkt uit ועמד aan het slot. Het subj. van ע' moet omnium consensu כל־הבא zijn. Maar dit is dan ook het subj. van het eerste perf. ראה, dat door ו aan het tweede verbonden is. De Groot c.s. vertalen alsof er geen waw cop. staat. De tekst eist i.o.m. Schulz, Leimb, Rehm, Hertzb, Gutbrod: *omdat ieder die erbij kwam, toekeek en bleef staan.* עליו zal betrekking hebben op het lichaam van Amasa, hoewel men het dan eerder bij עמד zou verwachten. ראה drukt een aandachtig toeschouwen uit en כל־הבא is identiek met כל־העם maar sluit ook elke voorbijganger in. Op de

grote weg die langs Gibeon noordwaarts leidde was stellig veel passage. Ook de belangstelling van deze passanten kan vertraging van de opmars der manschappen tengevolge hebben en is ongewenst. Voor begraven ontbreekt de tijd. De getroffen maatregel is echter probaat. Over de bet. van הגה is men het wel eens; in Spr. 25 : 4 v.; Jes. 27 : 8 is het volgens de lexica entfernen. Maar Kö.Wb vermeldt het als perf. hif. van יגה, ook Ges-B, maar deze voegt eraan toe: „viell. in Hoph. v. הגה II zu ändern", zie Ges-K § 69 w. Köh-B ziet hier perf. qal van הגה en voegt er het suff. הו aan toe, vgl. BH, maar König merkt op dat het logische object dikwijls wordt weggelaten. Het suff. behoeft dan ook niet te worden uitgedrukt. De bedoeling is volkomen duidelijk. Hoewel men niet met stellige zekerheid kan spreken, ligt toch het meest voor de hand dat de reeds genoemde איש ook hier subj. is, dat we dus geen hof. of puᶜal (Schulz) hebben, maar de ook in de genoemde plaatsen (Spr., Jes.) voorkomende qal van הגה; ook Smith, De Groot en Rehm vert. het verbum als act., VdBorn en Méd pass. Zakelijk is er geen verschil. Het resultaat is nu dat niemand meer blijft staan. כל־איש ziet uitsluitend op de krijgslieden die nu doormarcheren in Joabs gevolg. De LXX heeft πας ἀνηρ 'Ισραηλ, maar dit laatste woord is blijkbaar een verklarende uitdrukking van de vertaler.

14 Wat betreft de vraag wie als subj. van ויעבר gedacht is, staat Keil vrijwel alleen met zijn opvatting, dat dit Joab moet zijn. Op zichzelf bezien zou dit wel kunnen, omdat de naam יואב in de slotzin van vs. 13 voorkomt (trouwens niet als het formele subj.), maar de laatste naam, daar genoemd, is die van שבע gevolgd door de appositie בן־ב'. Men kan dan ook met minstens evenveel recht l.g. als subj. van de verbaalvorm beschouwen, waartoe des te meer aanleiding is, omdat de lezer na vss. 8—13 toch weder iets over Seba en zijn actie verwachten mag. Bovendien moeten de suffixa aan het slot van ons vs. (הוּ— en ָיו—) en aan het begin van vs. 15 (עליו) toch wel op Seba betrekking hebben. Als aanhef van vs. 14 zou men i.p.v. ויעבר eerder והוא עבר verwacht hebben, zelfs is dit volgens Smith „almost necessary"; ook Ehrlich en Schulz willen de tekst aldus emenderen; evenwel kan de M.T. (gesteund door de oude vertt.) rustig gehandhaafd blijven. Als tijdsfeer is m.h.o. op heel de context het plusqu. aan te nemen: Seba wàs reeds voortgetrokken door alle stammen van Israël heen. Deze term is niet in strikte zin te nemen, het gaat alleen over stammen in het West-Jordaanland, toch is de uitdr. begrijpelijk i.v.m. het eindpunt van Seba's tocht, die aanvankelijk ten doel gehad zal hebben om aanhang te winnen, maar feitelijk steeds meer geworden is tot een vlucht om het leven eraf te brengen. Tussen de regels lezen we dat Seba — in afwijking van wat het eerst scheen te zullen worden, vs. 2 — geen duurzame steun van enige betekenis gevonden heeft. Naar het schijnt (we moeten ons voorzichtig uitdrukken, want de tekst zwijgt erover) heeft ook geen enkele vaste stad haar poorten voor hem en zijn gevolg willen openen, totdat hij het uiterste noorden van Kanaän heeft bereikt. Vóór אבלה wil BH ויבא invoegen. Inderdaad schijnt hier iets te ontbreken, maar men kan moeilijk aannemen, dat dit woord zou zijn uitgevallen. Daarentegen kan dit zeer wel gebeurd zijn met de praep. אל. Na het gelijk-eindigende ישראל kan deze gemakkelijk over het hoofd gezien zijn. Voor een oorspr. אל pleit de LXX met εἰς 'Αβελ. Wanneer de LXX daarop και laat volgen, stemt dit wel nauwkeurig overeen met

het ובית van de M.T., maar geeft het toch de onjuiste indruk, dat er sprake is van twee steden, terwijl het toch kennelijk gaat over één stad, die vs. 15 volledig אבלה בית המ׳ genoemd wordt. Velen schrappen dan ook de ו vóór בית (zie BH), die inderdaad aan een schrijffout kan te wijten zijn. Het is echter ook mogelijk dat De Groot gelijk heeft, die vert. „Abēl — namelijk Bēt — maᶜachā" hetgeen indirect steun vindt in vs. 18, waar de stad z.m. אבל heet. Over א׳ (= weiland) in sommige plaatsnamen, zie Ges-K § 125 h. Algemeen wordt aangenomen dat de hier genoemde stad (wier naam wijst op de nabijheid van het Arameese rijkje Maächa, zie 10 : 6, 8) gelegen moet hebben op dezelfde plek als het tegenw. Tell Abil, volgens Rehm 20 km ten N. van het Hoele-meer, en volgens De Groot „enkele kilometers ten W. van tell el-qadi", d.i. Dan. Men is hier in het brongebied van de Jordaan, zodat dezelfde plaats ook א׳־מים genoemd kon worden (vgl. 1 Kon. 15 : 20 met 2 Kron. 16 : 4 en zie Böhl, Van Deursen BE). Schulz wil de plaatsnaam in vs. 14 als Zusatz schrappen. Alsof daar niet juist een plaatsnaam als einddoel van Seba's vlucht onmisbaar was! Ook de woorden וכל־הברים zijn volgens hem „unverständlich" en overbodig. Men verliest er niets aan, als men ze weglaat. Dit is echter niet de manier, waarop we met de tekst hebben om te gaan; bovendien schept men op deze wijze terstond nieuwe moeilijkheden, want wie zijn dan het subj. van de beide verba aan het slot van vs. 14? Het is a priori waarschijnlijk dat we dit subj. in de pluralis הב׳ hebben te zoeken. Inderdaad is niet duidelijk welke zin dit woord heeft. Maar er is grond voor het gevoelen, dat er oorspr. tussen ב en ר een andere cons. gestaan heeft. De LXX (die hier ten onrechte een geografische aanduiding leest) heeft ἐν χαρρει, de Vulg. heeft electi. Dit laatste kan teruggaan op בחרים; Keil houdt dit voor de oorspr. lezing en vert. „und alle jonge Mannschaft, die sammelte sich und zog ihm (i.e. Joab) nach". Deze zin past evenwel niet in het verband, want het is moeilijk denkbaar dat er nu opeens in Israël een beweging was ontstaan, die zich tegen Seba keerde en hem wilde vervolgen; dit werk liet men aan David zelf over. En het is al evenzeer in strijd met de samenhang, dat alle jonge of uitgelezen mannen zich bij Seba aansloten, zoals de Vulg schijnt te willen zeggen. Het verdient dan ook de voorkeur om met Klost aan te nemen, dat een כ is uitgevallen en dat de oorspr. lezing הבכרים luidde, dus *ook de Bikrieten,* waarmede dan wrsch. familieleden van Seba zijn aangeduid, zie vs. 1. Dat Seba's vader Bikri heette sluit niet uit, dat hij tot het Benjaminietisch geslacht van Beker behoorde, zie bij vs. 1.

Ook vlg. De Groot, VdBorn, Leimb en Hertzb is deze verklaring van het raadselachtige הברים het meest aannemelijk. Daarmede zijn alle moeilijkheden nog niet uit de weg geruimd. Immers op וכל־ה׳ kan niet een impf. met een waw cons. volgen. Er schijnt dan ook iets uitgevallen te zijn, de M.T. vertoont een hiaat, zie BH. Wrsch. werd hier iets van de Bikrieten gepredic eerd in het perf. (bv. perf. nif. van זעק: zij waren opgeroepen; dit is echter een pure gissing; wij weten er eenvoudig niets van) en volgde daarop het ons bewaarde slotgedeelte van ons vers. Zoals de tekst er nu staat is de meest eenvoudige weg om וכל־הב׳ als een tweede subj. bij het voorafgaande te voegen, dus (deze . . .) met al de Bikrieten (aldus in mijn K.V., vgl. de L.V.); men kan echter ook om een goede volzin te verkrijgen met De Groot, Leimb en Hertzb vertalen, alsof

כל־הב' niet vóór, maar ná de verbaalvorm stond. Wat ויקלהו betreft kan men weifelen over de vraag of men niet het qerê וַיִּקָּהֲלוּ moet lezen. Zij die van oordeel zijn, dat sprake is van Seba's verwanten, geven hieraan de voorkeur en vertalen „werden verzameld" (VdBorn) of „versammelten sich" (Hertzb, Leimb). Beter is nog de opvatting als plusqu.: *zij hadden zich*. Dit geeft niet alleen goede zin, maar past ook bij hetgeen volgt ויבאו enz., dat in deze samenhang wel moet slaan op het binnentrekken in de 14a genoemde stad, dus *en trokken eveneens achter hem (de stad) in*. Schulz brengt hiertegen in, dat בוא met אחר steeds „feindlich verfolgen" betekent, maar dit kan zelfs niet van alle door hem geciteerde plaatsen gezegd worden (in Ex. 14 : 17 en I 26 : 3 is de bet. vrijwel neutraal) en in geen geval geldt het voor 2 Kon. 11 : 15, waar de uitdr. duidelijk een met sympathie volgen, een zich aansluiten bij iemand betekent. Schulz wil echter i.v.m. zijn opvatting van בוא het ketîb וַיְקַלְּהוּ lezen en vert. „man hatte ihn verachtet und ihn sogar verfolgt" (zo ook Rehm). Deze gedachte is echter volkomen vreemd aan het tekstverband. Immers wie zijn het dan geweest, die Seba vervolgden? Volgens Schulz diegenen in Israël bij wie hij tevergeefs hulp gezocht had. Het verhaal spreekt daarvan echter met geen syllabe en de gehele samenhang maakt zulk een vijandig optreden tegen Seba (die men toch aanvankelijk gevolgd was, vs. 2) zeer onwaarschijnlijk. Over de houding der noordelijke stammen wordt na vs. 2 niets positiefs meer bericht. In Abel-Beth-Maächa heeft men vermoedelijk van Seba's opstand niets geweten en hem te goeder trouw een wijkplaats verschaft, misschien hem wel tot nader order „geïnterneerd." In het algemeen pleit voor onze opvatting nog de overweging dat Seba toch niet geheel en al zonder volgelingen zal geweest zijn en dat het ons moest bevreemden, als de tekst van hen geheel gezwegen had (zoals dat het geval is in het bij Schulz totaal verminkte vs. 14). Wel leidt Schulz uit vs. 21 af dat er geen verwanten van Seba in de stad waren, maar dat lezen wij daar niet, zie bij vs. 21.

15—22. *Beleg van Abel-Beth-Maächa. Dood van Seba*

Het subj. van ויבאו kan niet hetzelfde zijn als dat van de verba aan het slot van vs. 14. Het gaat nu om een tegen Seba gericht optreden van Joab en zijn leger, en het zou dan ook duidelijker geweest zijn, als de auteur reeds hier (en niet pas tegen het einde van vs. 15) כל־העם enz. had vermeld. Toch is misverstand uitgesloten. Vs. 15a bevestigt onze opvatting a.g. de inhoud van vs. 14, als het zegt: *toen kwamen zij daar en belegerden hem* (Seba) enz.; צור met על, eveneens in 11 : 1, ziet op een vijandig insluiten of blokkeren, I 23 : 8; Deut. 20 : 19; Hoogl. 8 : 9. Deze idee wordt uitgewerkt in וישפכו enz., dat meestal door על gevolgd wordt, vgl. 2 Kon. 19 : 32. *Zij wierpen een* aarden *wal op tegen de stad*, het was de gebruikelijke methode om zulk een wal op te werpen, teneinde vanaf deze de verdedigers te kunnen aanvallen. Hij moest dan de hoogte van de stadsmuur bereiken en deze zo dicht mogelijk naderen, zie Smith, Méd. Dit schijnt uitgedrukt te zijn door de woorden ותעמד ב'; immers als subj. van het verbum moet סללה bedoeld zijn, en van deze wal wordt gepredicеerd, dat zij *bij de voormuur* (van de stad) stond, of wellicht juister: kwam te staan. חל of חיל kan niet een vestinggracht aan-

duiden (zoals Keil wil, het is zeer de vraag of men die in Palestina wel kon aanleggen), Ps. 48 : 14; 122 : 7 en vooral Jes. 26 : 1; Nah. 3 : 8 waar 'ח parallel staat naast חומה, stellen buiten twijfel dat een de stad omringende muur bedoeld is. De strekking van de mededeling is duidelijk te maken, hoe men de stad kon aanvallen en tevens, hoe er een gesprek gevoerd kon worden, vs. 16. Zij is dan ook volstrekt niet overbodig, zoals Schulz meent, die haar (zonder enige tekstcrit. grond) als „erklärende Beischrift" weglaat (zo ook Leimb en VdBorn). Nog groter willekeur verraadt wat Klost en Budde doen, die de woorden naar vs. 16 verplaatsen en ze laten slaan op de daar genoemde vrouw (vgl. BH en L.V.), hetgeen door Schulz beslist verworpen wordt. De vert. van De Groot: „deze stond er alsof het een voormuur was" berust op vervanging van ב door כ en is om die reden verwerpelijk. Minder juist is Rehm's vert.: „der an die Vormauer stiesz", want het spreekt vanzelf, dat er een tussenruimte bleef tussen wal en muur. Vanaf de aarden wal kon men zo ook de manschappen dekken, die tot taak hadden de muur rechtstreeks aan te tasten. Het slot van vs. 15 spreekt hiervan met de woorden משׁחיתם enz. Dit part. hif. van שׁחת zegt ons dat na de voltooiing van de belegeringswerken de manschappen begonnen zijn met het vernielen van de stadsmuur, nauwkeuriger gezegd: zij *waren bezig de muur te vernielen om hem te doen instorten.* In dit geval schijnt er geen onderscheid te zijn tussen חל en חומה, tenzij misschien door 'ח speciaal de buitenwand van de dikke stadsmuur wordt aangeduid. Daar deze wrsch. bestond uit op elkander gestapelde rotsblokken, is het niet precies te zeggen wat onder השׁחית te verstaan is, en kunnen we dus beter de algemene bet. vernielen vasthouden (Schulz e.a.: „Zerstörungsarbeit", De Groot: „verzwakken"), dan bepaaldelijk aan ondermijnen te denken (aldus Köh-B: untergraben, vgl. de N.V., ook Méd: creusait des mines). Daarom is het ook minder juist hier een denomin. van שַׁחַת = groeve te vinden, zoals Kö.Wb doet: Gräben ziehen, evenzo Leimb. Of men te werk ging met spaden of met verbrijzelingswerktuigen, weten wij juist niet. Hoewel het part. 'מ formeel kàn beschouwd worden als absoluut gebruikt, moet men toch aan החומה als object denken: hun vernielingswerk richtte zich immers op de muur en had ten doel deze neer te halen.

Het geval dat door David gevreesd werd, vs. 6, doet zich nu inderdaad voor: Seba zit in een versterkte stad en deze houdt haar poorten voor Davids leger gesloten. Het is vreemd dat we niets lezen van onderhandelingen tussen Joab en de oudsten van de stad, waarbij hij het doel van zijn krijgstocht had kunnen verklaren en de eis stellen, dat men Seba c.s. aan hem zou uitleveren. Een loyale Israëlietische stad zou aan zulk een eis van Davids veldheer onmiddellijk gehoor gegeven hebben. Het schijnt dat Seba de mensen met een listig voorwendsel min of meer heeft weten te overtuigen van zijn onschuld. Toch komt het niet tot een gevecht, maar wordt het dreigend conflict op ongelofelijk-simpele wijze opgelost, of liever: voorkomen. Evenals 14 : 2 treedt hier een אישׁה ח' op, die uitkomst brengt. 'ח ziet ook nu op practische levenswijsheid, VdBorn vert. „een slimme vrouw", Méd „une femme prudente". ותקרא — aangenomen moet worden, dat zij riep van de stadsmuur, en wel tot de manschappen van Joab, zie vs. 15. De imper. zijn alle in plurali gesteld. Zij geeft de mannen een boodschap voor Joab mee, geformuleerd alsof zij zelf tot hem sprak: *kom*

hier eens dichtbij, opdat (of: zodat) *ik met u kan spreken.* Blijkbaar weet men in de stad dus heel goed, met wie men te doen heeft. Nadat de vrouw zich vergewist heeft, dat zij werkelijk met Joab spreekt, verzoekt (en verkrijgt) zij op nederige wijze gehoor. Ook de Tekoïetische noemt zich אמה, 14 : 15 v. Het gesprek is blijkbaar in het publiek gevoerd. Men moet wel aannemen, al zwijgt de tekst erover, dat de stadsmuur bewaakt werd, maar daar zijn zeker geen manschappen van Seba bij geweest. Stellig was hij in Abel niet zó populair en heeft men hem niet zó vertrouwd als dit het geval was met Gaäl in Sichem, Richt. 9 : 26 vv.

De vrouw begint met te herinneren aan een reeds lang gebruikelijke spreuk. לאמר is volgens Smith overbodig, maar door de LXX wel gelezen. Dezelfde meent dat op grond van LXX (Λογον) met vocaalwijziging דָּבָר is te lezen, maar deze vert. heeft hiervoor z.m. niet genoeg bewijskracht. De M.T. is volkomen duidelijk en men kan aan het begin eerder een verbum dan een subst. verwachten. De inf. abs. geeft meer nadruk aan het verb. fin., dat we kunnen weergeven door te vert.: *men placht te zeggen.* בראשׁנה = vroeger, Gen. 13 : 4; Joz. 8 : 33. Na לאמר volgt de bedoelde spreuk, waarvan Schulz zeer ten onrechte beweert dat „mit dem Wortlaut dieses Sprichwortes nichts anzufangen" is. Hij gaat dan uit van de inderdaad zeer onduidelijke „Doppelübersetzung" van de LXX, maar zo komt de M.T. niet tot zijn recht. Ook nu staat een inf. abs. voorop (en wel de inf. qal bij een impf. pi., zie Ges-K § 113 w). Het verbum fin. is blijkbaar als iuss. op te vatten en bet. (evenals dikwijls qal) vragen, raadplegen, onderzoeken, zie bv. 11 : 7; hier staat het absoluut in de zin van vragen om raad, het oordeel vragen. De spreuk beduidt dus: *laat men vooral te Abel om raad vragen* (aldus Keil, Smith, De Groot, VdBorn, Méd, Hertzb; zakelijk ook Rehm, vgl. L.V. en N.V., die er dus allen anders over denken dan Schulz, zie boven). „Abel was dus vanouds een om haar wijsheid bekend staande stad" (Schelhaas). De vrouw vermeldt de roem van haar woonplaats om Joab respect in te boezemen, Schulz maakt van de geciteerde spreuk een weinig zeggende zin שָׁלוֹ יִשְׁלוּ = „Friedlich ist man in Abel". Deze emendatie is volkomen willekeurig en verarmt het verhaal. Verschil van mening bestaat er over de vraag of וכן התמו nog behoort tot de oude spreuk zelf dan wel of de vrouw hierin zelf aan het woord is. Het eerste gevoelen wordt voorgestaan door De Groot, Hertzb en Rehm, maar hun vertalingen zijn minder juist. התמו is 3e pers. plur. perf. van תמם, dat in hif. fertig machen, to complete betekent (Köh-B, die o.m. Ezech. 24 : 10; Dan. 8 : 23 noemt). De meest voor de hand liggende vert. is dan ook: *en zo* (nl. door in Abel raad te vragen en zich daaraan te houden) *bracht men (een zaak) ten einde,* aldus Keil, Méd, vgl. N.V. (VdBorn laat de woorden geheel weg). De gedachte van De Groot c.s. („en dan zal het daarbij blijven" of i.d.) zou anders uitgedrukt zijn. Onze conclusie moet wezen dat de woorden niet tot de oude zegswijze behoren, maar dat de spreekster ze laat volgen om te laten uitkomen, hoezeer men gebaat was bij het ingewonnen advies. Het verschil tussen onze opvatting en die van De Groot c.s. is gering, daar in elk geval gezegd wordt dat men in Abel goede raad kreeg, „der sich durch den Erfolg als richtig erwies" (Rehm). Daarom kon Abel een אם בישׂראל heten, zie vs. 19.

Over de reeds genoemde „Doppelübersetzung" van de LXX, waarin

ook een deel van 19a is weergegeven, kunnen we na de bespreking ervan door Schulz kort zijn. Zij luidt aldus: ἠρωτημενος ἠρωτηθη ἐν τῃ 'Αβελ και ἐν Δαν εἰ ἐξελιπον ἁ ἐθεντο οἱ πιστοι του 'Ισραηλ· ἐρωντες ἐπ-ερωτησουσιν ἑνα ἐν 'Αβελ και οὑτως, εἰ ἐξελιπον. Smith kon hiervan indertijd zeggen: „from the duplicate translation of G we easily extract one which makes a better sense" (nl. beter dan die van de M.T.) en eraan toevoegen dat „since Ewald generally is accepted" om i.p.v. de laatste twee woorden van vs. 18 en de eerste twee van vs. 19 te lezen וּבְדָן הֵתַמּוּ אֲשֶׁר שָׂמוּ. Hij vert.: „let them ask in Abel and in Dan, whether what the faithful in Israel established has come to an end?" Van de nieuwere comm. gaat alleen Leimb. hiermede accoord, maar ook Hertzb en Gutbrod zijn van mening dat i.p.v. וכן te lezen is ודן. Dit is wel zeer vreemd, want het laatste woord van vs. 18 התמו komt dan geheel op zichzelf te staan, terwijl het samen met וכן een goede zin geeft, zie boven. Trouwens geheel de langdradige volzin van Smith doet vreemd aan en is veel minder geschikt om als gevleugeld woord te dienen dan het korte, pittige „men vrage vooral in Abel om raad" van de M.T. Tegen de opvatting van Smith brengt Schulz voorts in: *a.* dat het verbum תמם de gegeven vert. niet toelaat en dan zeker niet in plur. zou gebruikt zijn; *b.* dat „die Ausdrucksweise sehr geschraubt" is; *c.* dat de gestelde vraag „klingt wie eine Beleidigung für Abel; *d.* dat niet gesproken wordt van „unsere Väter", maar van „die Getreuen Israels". Men kan hieraan nog toevoegen dat het geen zin heeft om een andere plaats (Dan) erbij te halen en ook dat tekstwijziging in vs. 18 geheel onnodig is.

De eerste woorden van vs. 19 (tot aan אתה) zijn niet zo duidelijk als Keil beweert en met zijn vert.: „ich bin von den Friedsamen, Getreuen in Israel" maakt hij het zich gemakkelijk door te doen alsof er een praep. vóór 'שׁ èn vóór ישׂראל staat, wat geen van beide het geval is. De combinatie van het pron. pers. 'א met de beide volgende woorden in statu const. plur. is uitermate zonderling. Dit laatste kan men niet zeggen van de woorden 'אמוני י = de getrouwen van Israël, vgl. Ps. 31 : 24 (waar 'א in par. staat na חסידים). Ook שׁלמי is op zichzelf niet duister; het is part. pass. qal van שׁלם, dat in Ps. 7 : 5; 55 : 21; Job 22 : 21 voorkomt in de bet. in Frieden leben, friedsam sein (aldus Kö.Wb; ook Ges-B noemt als gewone vert. friedsam, maar verwijst naar Wellh., Driver en Budde, die שׁמו lezen, terwijl Köh-B z.m. naar de comm. verwijst). De bet. friedsam is ongetwijfeld in verband met hetgeen volgt niet misplaatst, en al is de stat. constr. ongewoon, er zijn verscheidene gevallen, waarin evenzo een st. constr. „in Anlehnung an eine nachfolgende Apposition" gebezigd wordt (zie Ges-K § 130 e en f, die bv. ook I 28 : 7 noemt, maar in een noot onze tekst als „völlig verderbt" beschouwt). De combinatie „vreedzamen, getrouwen van Israël" klinkt inderdaad aannemelijk, maar het grote bezwaar is, dat dit niet het predicaat kan zijn bij het enkelvoudige pron. אנכי. Deze moeilijkheid is niet geheel bevredigend op te lossen. Men kan het op twee manieren beproeven. In de eerste plaats kan men veronderstellen dat שׁלמי min of meer corrupt is en als sing. gelezen moet worden, dus שֹׁלֵם, part. act. qal van שׁלם, of שָׁלֵם, het adj. dat bv. in Gen. 34 : 21 vredelievend betekent. Dit laatste zou indirect steun vinden in het getuigenis van de LXX: ἐγω εἰμι εἰρηνικα. Misschien is de jôd het overblijfsel van een verminkte ב, die als praep. bij het volgende 'א behoorde, zodat de zin zou wezen: „ik ben een vreedzame (de vreedzaamste?) onder de getrouwen enz." De vrouw heeft dan niet zichzelf op het oog, maar de stad, namens wier bevolking zij spreekt;

het gebruik van de 1e pers. is in zulk een geval niet ongewoon, vgl. bij 19 : 43 v.; I 5 : 10 v. אנכי wordt dan gehandhaafd; zo doet Gutbrod („ich bin eine der Friedlichsten usw"), VdBorn („ik [ ] (behoor tot) de getrouwen") en Méd, die vert.: „je suis une des (villes) paisibles". Een andere weg wordt ingeslagen door Hertzb, die 'שׁ handhaaft, maar i.p.v. אנכי het pron. plur. אנחנו wil lezen en vert.: „wir sind die Friedlichsten, Treuesten in Israel!" Op deze wijze wordt een zeer goede zin verkregen, maar tekstcritisch staat deze lezing zwak; de oude vertt. zijn (zoals Keil terecht aanvoert) alle op de hand van de M.T. en de 1e pers. plur. zou hier niet licht door een afschrijver in de sing. veranderd zijn. אנכי vormt ook een goede tegenstelling met het straks volgende אתה. Mede daarom is er niets te zeggen voor de ingrijpende emendaties van Schulz, die vs. 19 wil laten beginnen met אָנָּא כִּי שְׁלֻמוֹ en vert.: „Ei, wenn Frieden halten die Getreuen Israels usw." (evenzo De Groot). Dat de tekst geheel ongeschonden is (zoals Keil beweert) is moeilijk vol te houden, maar er behoeft op niet meer dan één of twee punten een geringe verbetering te worden aangebracht om een goede zin te verkrijgen.

De rest van vs. 19 is duidelijk. Nadat de vrouw bij wijze van inleiding haar stad om haar wijsheid, vreedzaamheid en getrouwheid heeft geprezen, beschuldigt zij Joab, dat hij *een stad, nog wel een moeder in Israël, tracht te doden.* אתה staat met nadruk voorop om het misdadige van Joabs optreden te accentueren. Er behoeft geen waw cop. bijgevoegd te worden. De term להמית moge bevreemden, omdat het object niet een persoon maar een stad is, dit is allerminst een geldige reden om het verbum door להשחית (BH e.a.) te vervangen, zie Hertzb. De LXX heeft θανατωσαι. Bovendien stelt de spreekster haar stad juist als een persoon voor en wel als een moeder in Israël. Deze eervolle benaming (overigens alleen van Debora, Richt. 5 : 7, gebezigd) is gemotiveerd door hetgeen zij in vs. 18 en 19a van Abel gezegd heeft. Schulz, De Groot, Hulst e.a. denken bij de benaming אם uitsluitend aan de verhouding van Abel tot de kleinere dorpen of steden in de naaste omgeving, doch zulk een situatie was zo frequent (zie bv. Num. 21 : 25; Joz. 17 : 11) dat alleen daardoor de benaming „moeder in Israël" niet gerechtvaardigd zou zijn. Dat de LXX μητροπολις heeft, kan hier niet beslissen. In deze titel „liegt mehr als nur ein Vorrang über eine Anzahl abhängiger „Töchterstadte" ...., so dasz man hierher kam um sich Rat zu holen, wie bei der Mutter" (Schneider; in deze geest ook VdBorn, Hertzb e.a.). De naam ziet op de goede reputatie, die Abel in wijde kring genoot (zie bij vs. 18). Daarover nog dit. Bij אמני י' denkt men vooral aan getrouwheid in het bewaren van de Israëlietische tradities, echter kan hierbij evenzeer gedacht worden aan trouw t.o.v. de koning. Het verwijt wordt door Schulz e.a. opgevat en vertaald als een vraag („suchst du .... zu töten?"). Niet onmogelijk, maar het behoeft niet. Het laatste woord van de vrouw is echter wèl een vraag: למה enz.; תבלע is een sterke uitdr., zie bij 17 : 16. Over נחלה zie bij 14 : 16, waar de Tekoïetische vrouw dezelfde term met אלהים verbindt; het gebruik van deze sterk religieus geladen uitdr. dient om des te meer indruk te maken. De bevolking van Abel is een deel van Israël, het heilig *erfdeel van Jahwe.* Waarom wil Joab dat verslinden en dus verdelgen? Hoewel de burgerij als één gedacht wordt met haar woonplaats, is toch bij נ' י' ook hier allereerst aan het volk, niet aan de bodem te denken,

anders staat het in Ex. 15 : 17; Jer. 2 : 7. Uit de woorden van de spreekster zou men moeten afleiden dat men in Abel niet eens de reden kende van Joabs expeditie en vijandelijk optreden tegen de stad. Indien Joab inderdaad zonder rekenschap van zijn handelwijze te geven en te willen onderhandelen („wie es das Gesetz Deut. 20 : 10 ff. sogar bei Belagerung auswärtiger Städte vorschrieb" — Keil), tot belegering is overgegaan, was er stellig reden om hem een verwijt te maken. Maar dan blijft het een duister punt, dat de oudsten der stad niet reeds terstond daartegen geprotesteerd en van hem een verklaring gevorderd hebben.

In elk geval werpt hij de uitgesproken beschuldiging thans zo ver mogelijk weg; het herhaalde חלילה gevolgd door אם, evenals Job 27 : 5, heeft bijna de kracht van een eed; een andere constr. in 23 : 17, vgl. Gen. 18 : 25 (מן cum inf.). Volgens Ges-K § 149a hebben we formeel met twee korte zinnen te doen, waarvan de eerste betekent „ferne sei es von mir!" en de tweede met אם = „fürwahr nicht" begint, en door Schulz en versch. anderen worden Joabs woorden ook op die wijze weergegeven (bv. De Groot, Méd, Hertzb). Meer aanbeveling verdient het ze met Keil en Rehm als één geheel op te vatten, zo nl. dat אם enz. als Subjektssatz dienst doet: *dat ik zou willen verslinden en verwoesten;* aldus ongeveer ook VdBorn: „ik denk er volstrekt niet aan iets te vernielen enz.". In 21a bevestigt Joab zijn eerste woorden: *zo* (nl. zoals gij het voorstelt) *staat de zaak niet*. Na לא heeft כי adversatieve bet.: maar, evenwel. איש enz. heeft de strekking dat het gaat om iemand, die volstrekt niet tot de burgers van Abel behoort, maar uit het verafgelegen *bergland van Efraïm* afkomstig is. De geografische aanduiding is vaag, maar niet bepaald onjuist, daar dit bergland zich tot in Benjamin uitstrekte (Keil, Leimb). Het kwam er ook niet zo precies op aan, waar Seba thuis hoorde, maar wel op wat hij misdaan had, nl. נשׂא ידו enz., vgl. 18 : 28. Hij was dus een rebel en daarmede zou een stad als Abel toch niet homogeen willen zijn. תנו is plur. omdat in de vrouw de gehele bevolking aangesproken wordt. אתו לבדו — *hem alleen;* het geschil wordt zo tot zeer geringe proporties beperkt; het is Joab maar om één man, en dan nog wel een vreemdeling, te doen. Deze eis sluit niet uit dat er ook volgelingen van Seba in de stad waren (zoals Schulz beweert), men kan evengoed het tegenovergestelde uit לבדו concluderen. Joab begrijpt echter heel goed dat men liever één man dan een grote groep zal uitleveren, en tevens dat met de val van de aanvoerder ook de opstand voorbij is. Als aan zijn eis voldaan wordt, zal hij wegtrekken. Merkwaardig is nu weder dat de vrouw genoeg prestige bezit om een categorische toezegging te doen: הנה enz., zij is zo zeker van haar zaak, dat zij niet eens een impf. gebruikt, maar het part. pu. van שׁלך als iets dat onmiddellijk gebeuren gaat, feitelijk al begonnen is. בעד wordt algemeen door „over" vertaald, maar 'ב bet. gewoonlijk „durch .... hindurch" (bv. 6 : 16) of „aus .... heraus" (bv. Richt. 5 : 28) en het ligt ook veel meer voor de hand, dat het hoofd *van de muur af* geworpen werd; als men iets over een muur werpt, ziet men niet waar het terecht komt en of het wordt opgemerkt. Wat de zaak zelf betreft merkt Schneider op: „gern gibt sie einen ungerechten Fremdling preis, um die eigenen Kinder zu retten." ותבוא ziet op de terugkeer van de vrouw in de stad. Zij begeeft zich אל־כל־העם; wrsch. werd zij op het stadsplein reeds verwacht. Na העם willen Kittel BH,

Schulz e.a. op grond van de LXX (και ἐλαλησεν προς πασαν την πολιν) invoegen ותדבר אל־כל־העיר. Dit kan terecht zijn, maar het is volstrekt niet zeker. Dat de LXX voor de duidelijkheid enkele woorden ingelast heeft, is volkomen verklaarbaar, maar behoeft nog niet tot emendatie van de tekst te doen besluiten. De Groot en Rehm houden zich aan de M.T., Méd en Hertzb willen alleen ותדבר invoegen; men zou dit hier ook gaarne willen lezen, maar eigenlijk ligt de gedachte aan spreken al opgesloten in בחכמתה, d.i. met haar wijze woorden, haar verstandig advies, nl. om aan Joabs eis gehoor te geven. Veel woorden zijn niet nodig geweest. Als we terugzien naar vs. 1, denken we onwillekeurig aan de fabel van de berg, die een muis baarde. De vrede is spoedig hersteld, maar Seba „musz mit seinem Kopf den Preis dafür bezahlen" (Hertzb). Het schijnt wel of Joab op zijn post de uitslag heeft afgewacht. Na geconstateerd te hebben, dat de gestelde voorwaarde is ingelost, breekt hij het beleg op. Hij is het subj. van ויתקע, vgl. 18 : 16; het hoorngeschal bet. dat de strijd is afgelopen en dat het leger wordt ontbonden. In het éne verbum ויפצו (in 18 : 8 de nif.) ligt dat men aflaat van de stad (מעל העיר) en zich in verschillende richtingen (niet: in àlle richtingen, zo de N.V.) verwijdert, daar elk zich *naar zijn tent* begeeft (vgl. 18 : 17; 19 : 9). De meesten zullen wel zuidwaarts getrokken zijn. En de troepen die onder Abisaï uitgetrokken waren, vss. 6—7, zijn ongetwijfeld (thans onder Joab) in militair verband gebleven en met hun aanvoerder teruggekeerd naar Jeruzalem. אל־דוד wil blijkbaar zeggen dat Joab voor de koning verschenen is om rapport uit te brengen over de uitvoering van de aan Abisaï gegeven opdracht. Alsof er niets gebeurd is, gedraagt hij zich weer als opperbevelhebber en David moet hem wel accepteren.

23—26. *Hooggeplaatste functionarissen in Davids rijk*

De overeenkomst van het hier geboden overzicht van namen en functies met dat van 8 : 15—18 is zo groot, dat we voor het grootste deel van de inhoud daarheen kunnen verwijzen. Met nadruk zij echter uitgesproken dat we hier niet te doen hebben met een „herhaling" van de lijst uit cap. 8 (zoals bv. Schulz, Rehm en VdBorn menen), en dat men evenmin kan zeggen dat de lijst in cap. 20 is „original" en „copied in the other document" (Smith). Door zo te spreken houdt men te weinig rekening met de niet-onbelangrijke verschilpunten en doet men ook de auteur geen recht wedervaren. Deze was werkelijk niet gewoon om zichzelf te repeteren (wat voor zin zou dit gehad hebben?), maar heeft ongetwijfeld beide lijsten reeds in zijn „Quellen" gevonden en beide in zijn werk opgenomen, omdat ze blijkbaar uit verschillende tijden afkomstig waren (aldus Keil); het is niet waarschijnlijk dat de auteur zelf de tweede lijst heeft geconcipieerd. De eerste lijst heeft betrekking op de situatie aan het einde van Davids grote, buitenlandse oorlogen, dus ± 990 v. Chr. (zie bij 7 : 1), de tweede op de situatie die zich voordeed kort vóór het einde van Davids regering, dus in de jaren 975—970 v. Chr. Dat de namen grotendeels gelijk zijn, bewijst alleen, dat David een zeer groot aantal jaren dezelfde getrouwe en bekwame dienaren of medewerkers heeft gehad. De auteur die zijn beschrijving van Davids koningschap over de twaalf stammen in twee duidelijk onderscheiden stukken heeft samengevat, nl. cap. 5—8 en cap. 10—20 (cap. 9 en

cap. 21—24 staan min of meer op zichzelf), heeft gemeend de oudste lijst te moeten plaatsen aan het slot van het eerste, en de jongste aan het slot van het tweede hoofddeel, waarmede hij voor zijn deel de geschiedenis van David beëindigt. Hij had voor dit laatste nog een zeer bijzondere aanleiding. De lezer van cap. 19—20 moet zich nl. wel afvragen: is Joab nu inderdaad definitief door David terzijde geschoven of heeft deze zich bij Joabs zelfhandhaving als bevelhebber neergelegd? Vs. 23 geeft daarop ten antwoord (zoals Méd het uitdrukt): „le roi, malgré sa répugnance, s'est vu dans la nécessité de lui conserver cette haute fonction". Ook Hertzb acht het opnemen van het overzicht volkomen „begründet" in het herstel van Joab en zegt dat het nu vooral aankomt op de verschilpunten; onjuist is dat hij spreekt van „Aenderungen" in de lijst, immers het is een nieuwe lijst. Juister is wat De Groot zegt: „Waarschijnlijk zijn de lijsten uit verschillende tijd en mogen we ze niet houden voor twee afschriften van één en dezelfde lijst." Deze opvatting wordt indirect bevestigd doordat thans *a.* een notitie over David zelf (vgl. 8 : 15) als zijnde onnodig ontbreekt; *b.* dat in vs. 23 bij Joab de naam van zijn moeder en in vs. 25 bij Zadok en Abjathar de namen van hun vaders ontbreken. Juist deze personen zijn in cap. 10 : 20 herhaaldelijk genoemd en de lezer voldoende bekend. Zie verder bij vs. 26.

In vs. 23 hebben we bij אל (dat overigens met BH door על vervangen zal moeten worden) een van de weinige gevallen, waarin „Maqqēf durch einen Verbindungsaccent ersetzt" is (Ges-K § 16 b). Daar צבא het lidwoord heeft, is ישׂראל wrsch. voor een Zusatz te houden. In 8 : 16 was daarvoor geen aanleiding omdat Israël in vs. 15 genoemd was. Indien men het handhaaft, zoals De Groot, Leimb en Méd doen (anders dan Schulz, Rehm, VdBorn, Hertzb), heeft het betrekking op het gehele rijk. In plaats van הכרי is mede op grond van de LXX het qerê הכרתי te lezen; zie BH. Vs. 24 brengt een nieuwe functionaris, nl. אדרם, waarvoor de LXX heeft Ἀδωνειραμ; hier is dus de naam in dezelfde vorm weergegeven als 1 Kon. 4 : 6; 5 : 14 (M.T. 28); de kortere vorm vinden we echter ook 1 Kon. 12 : 18, terwijl 2 Kron. 10 : 18 hem met een ה laat beginnen. Vergelijking toont dat we met één en dezelfde persoon te doen hebben, die derhalve tot in het begin van Rehabeams regering in functie gebleven is. Deze conclusie is (zoals men terstond moet opmerken) i.o.m. onze opvatting dat ons vers en zijn context spreekt over de situatie in de laatste periode van Davids regering (zo ook Smith, Hertzb e.a.). De bet. van zijn naam is wrsch. „mein Herr ist erhaben" (Schulz). De naam van zijn vader wordt eerst in 1 Kon. 4 : 6 vermeld. Van Gelderen in zijn K.V. van deze plaats vertaalt: „A. was directeur van de herendienst". Keil bestrijdt dat מס de bet. „Tribuut, Frondienst" heeft en vert. „Fronarbeiter". De comm. vertalen verschillend en blijkens de lexica is herendienst, dwangarbeid volstrekt niet uitgesloten, zie Joz. 17 : 13; Richt. 1 : 28, 30, 35. Zakelijk komt het op hetzelfde neer, maar de analogie met Joab en Benaja pleit voor de opvatting dat personen bedoeld zijn. De Groot vert. daarom *arbeiders in herendienst*. We kunnen hierbij denken aan arbeid ter voorbereiding van de tempelbouw (zie 1 Kron. 28 en 29) of aan de dienst van de Gibeonieten (zie bij 21 : 1) en andere Kanaänietische stammen (zie 2 Kron. 2 : 17 v.). De enige nog niet eerder genoemde functionaris (behalve Adoram) is voorts עירא, over wiens ambt reeds bij 8 : 18

het nodige is gezegd. Daarbij werd m.n. gewezen op de bet. van גם, dit i.v.m. het כהנים aan het slot van vs. 25, alsmede op de bet. van het perf. היה en van לדוד, waardoor een speciale verhouding tot de koning en het hof wordt aangeduid, vgl. ook Hertzb. Van zijn naam verklaart Méd: nom araméen: Dieu „veille". Indien er verband bestaat met de stam עור en door Kö.Wb terecht wordt aangenomen, dat אָ— ontstaan is uit יַ— = יָה, zou de bet. zijn „Jahwe waakt op". Blijkens de appos. היאירי was Ira een man uit het geslacht van Jaïr, een Manassiet, Num. 32 : 41, die in Richt. 10 : 3 v. een Gileadiet genoemd wordt. Dat deze Ira dezelfde zou zijn als de gelijknamige held van David in 23 : 38, wordt weliswaar door Schulz, Méd en Hertzb voetstoots aangenomen, maar is volgens Smith „only a conjecture", volgens Leimb „wenig wahrscheinlich" en vereist ook een tekstcritisch niet verantwoorde wijziging van יארי in יתרי, moet derhalve met Keil beslist worden afgewezen, vgl. BH.

In het algemeen kan nog van vss. 23—26 gezegd worden, dat dit overzicht (in onderscheiding van dat in 8 : 15—18) zich kenmerkt door een systematische groepering. Er zijn drie categorieën: „eerst het leger, dan de administratie, dan de priesters" (VdBorn, vgl. De Groot). In plaats van administratie zou men beter van binnenlands bestuur (vgl. Koolhaas, blz. 110) kunnen spreken. Mannen als Josafat en Seja hadden ongetwijfeld een belangrijke invloed bij de dagelijkse leiding der regeringszaken, waarbij zij voor het zuiver administratieve werk over een aantal lagere ambtenaren konden beschikken. De lijst is dan ook niet maar een los-aangeregen, kroniekmatige en niet-onmisbare aantekening, integendeel zij is door de auteur hier geplaatst als een passend slot en „bringt .... zum Ausdruck dasz das Reich Davids nach den Wirren um die Nachfolge nun wieder in Ordnung ist" (Hertzb, die echter ook hier weder ten onrechte de „Thronnachfolge Davids" als het beheersende Leitmotiv naar voren schuift, zie bij 9 : 1).

HOOFDSTUK 21

Het eindgericht over het huis van Saul. Wapenfeiten uit de oorlog met de Filistijnen

Aangezien dit caput het eerste is van de capita, die tezamen het besluit van het gehele boek Samuël (I en II) vormen, wordt hier uitdrukkelijk verwezen naar hetgeen in de inleidende gedeelten van mijn K.V., dl. 1 (blz. 14 vv.) en vooral dl. 2 (blz. 7 vv.) vermeld staat. Ten gerieve van de lezer is hieraan het volgende ontleend.

Caput 21—24 bevatten een aantal min of meer op zichzelf staande stukken proza en poëzie van zeer uiteenlopende inhoud. Zij brengen niet bepaald een vervolg van Davids historie, geven echter wel een aanvullend beeld van David en zijn tijd. Wij hebben dan ook niet te doen met louter compilatie, met een losse verzameling „Nachträge" (Schulz), maar ontwaren in elk onderdeel een innerlijke samenhang met hetgeen voorafgaat en soms ook tussen enkele gedeelten onderling. Dit laatste is resp. het geval met 21 : 1—14 en 24 : 1—25

en eveneens met 21 : 15—22 en 23 : 8—39, terwijl 22 : 1—51 en 23 : 1—7 nauw bijeen behoren, omdat de auteur hier aan David zelf het woord laat om God te danken voor zijn alvermogende bijstand in hachelijke situaties, en te profeteren van de rechtvaardige Heerser in de toekomst. Anderzijds zijn er ook verbindingslijnen aan te wijzen tussen 21 : 1—14 enerzijds en de voorafgegane gedeelten, die over Saul en zijn huis handelen, speciaal cap. 9 en I 18 : 17 vv., zo ook tussen de lijsten van helden en heldendaden (21 : 15—22; 23 : 8—39) en de strijd van David tegen de Filistijnen (5 : 17—25; 8 : 1). Cap. 24 vormt een passend slot, daar het vooruitwijst naar de bouw van de tempel door Davids opvolger, i.o.m. de belofte uit 7 : 13. Budde noemt deze pericoop „eine der wichtigsten des ganzen AT".

1, 2. *De hongersnood en zijn oorzaak*

Het enigszins abrupte begin van vs. 1 — ויהי enz. — gevolgd door de zeer vage tijdsbepaling בימי ד' (waarover straks nader) geeft onmiskenbaar de indruk, dat de auteur bepaald niet de bedoeling had op een tevoren vermelde gebeurtenis in te haken. Het herinnert daarin aan 9 : 1 waar de verteller ook a.h.w. met de deur in huis valt en aansluiting bij het voorafgaande geheel ontbreekt (althans formeel), want in beide gevallen gaat het wèl om een feit uit het leven van de hoofdpersoon, koning David). Ook thans kan men dus de vraag niet ontwijken, waarom de auteur de pericoop 1—14 hier heeft ingelast. Het antwoord kan mutatis mutandis gelijk luiden: de hier vermelde gebeurtenissen hebben naar alle waarschijnlijkheid plaats gegrepen in het tijdperk waarmede cap. 10—20 zich bezig houden, maar gingen zó geheel buiten de inhoud van dat zeer einheitlich samengestelde verhaal om, dat de beschrijving ervan op de chronologisch-juiste plaats de samenhang geheel zou verbroken hebben. Er was i.e.w. binnen het kader van cap. 10—20 geen plaats en derhalve bewaarde de auteur deze episode voor het slotgedeelte van zijn boek, waarin hij aanvullende mededelingen wilde geven. Als zodanig mocht dit stuk niet ontbreken, daar het in vss. 8—9 de gebeurtenissen tekent, waarop Simeï moet gezinspeeld hebben in zijn (trouwens ongerechtvaardigde) vervloekingen en scheldwoorden tegen David tijdens diens vlucht, zie 16 : 7—8. Bovendien heeft de auteur zich blijkbaar verplicht gevoeld om voor het nageslacht vast te leggen, hoe het lot geweest is van Sauls nakomelingen, juister nog: hoe Jahwe met het huis van Saul dat (afgezien van Mefiboseth, vs. 7) zijn toorn had opgewekt, op bloedige wijze definitief heeft afgerekend. Juist omdat Israëls eerste koning in I zulk een hervorragende plaats heeft ingenomen, mocht deze slotphase uit de geschiedenis van zijn familie niet onvermeld blijven. We zien dan ook een verbindingslijn, die van I 31 (Saul met drie zonen) over 3 : 27 (Abner) en 4 : 6 v. (Isboseth) doorloopt naar en eindigt in ons caput. Naast deze lijn van gericht en ondergang loopt echter ook een andere van ontferming en behoud voor Mefiboseth van 4 : 4 over 9 : 7 naar 21 : 7 (en verder in 1 Kron. 8 : 34 vv.).

Voordat we op de tijdsbepaling בימי ד' ingaan herinneren we aan hetgeen bij 9 : 1 over de plaats van onze pericoop gezegd is. De mening dat 21 : 1—14 eigenlijk (d.w.z. uit chronol. oogpunt) aan cap. 9 zou moeten voorafgaan en

oorspronkelijk ook voorafgegaan is, werd daar beslist afgewezen. Daarover alleen nog het volgende. Merkwaardig is de redenering van Hertzb om te verklaren, om welke reden de „Verfasser" de stof van 21 : 1—14 niet in de oorspronkelijke samenhang „einverleibte". H. zegt: „die Gibeoniter-Perikope war mit anderen Texten, vor allem mit Kap. 24 zusammen überliefert, und jener Verfasser (bedoeld is de Verf. van het z.g. Thronfolgewerk) hielt sich offenbar nicht für befugt, sie auseinanderzuschneiden. Der Endverfasser könnte Kap. 21 deswegen an die jetzige Stelle, also unmittelbar nach Kap. 20, gesetzt haben, weil es sich hier .... um Davids Auseinandersetzung mit den Sauliden handelt". Maar dan mag toch gevraagd worden: kon ditzelfde motief niet evenzo reeds voor de auteur zelf gelden? en zo ja, waarom dan toch volgehouden dat de onderhavige pericoop in eerste aanleg elders, nl. bij cap. 9, gestaan heeft? Feitelijk is H.'s betoog gunstig voor het gevoelen, dat zij op haar eigen plaats staat, juist naar zij behoort. Overigens wordt hier met instemming nota genomen van Hertzbergs opinie, dat onze pericoop en cap. 24 verwantschap vertonen en wrsch. aan dezelfde bron ontleend zijn, zie bij 24 : 1.

Hiermede in verband staat nu de vraag naar het tijdstip waarop we de vs. 1 vermelde hongersnood met de gevolgen ervan moeten dateren. Reeds vonden we boven als terminus ad quem de vlucht van David na de tijding van Absaloms opstand, 16 : 7 v., d.i. 980 v. Chr. Voor de terminus post quem zullen we niet hoger kunnen opklimmen dan 990 v. Chr.; de periode van driejarige hongersnood viel stellig niet samen met die van Davids grote oorlogen, maar wrsch. na Salomo's geboorte (991). Men moet ook niet een te groot aantal jaren aannemen tussen de feiten van 21 : 8 v. en de daarop betrekking hebbende, felle uitlatingen van Simeï. Uit dit oogpunt is wel aannemelijk de opmerking van Caspari: „II 21 paszt vor ... oder in Absaloms Auslandjahre (volgens onze berekening de jaren 989—986 zie de Lijst), nicht aber schon an Davids Regierungsanfang". Dat we het met deze slotuitspraak geheel eens zijn, is boven en bij 9 : 1 duidelijk gebleken. Nogmaals constateren we met nadruk het ontbreken van elke aanwijzing, dat de beide stukken die in ons boek zo ver uit elkander staan, cap. 9 en 21 : 1—14, ooit één geheel gevormd hebben, hetgeen zeker het geval zou geweest zijn, indien de verhaalde gebeurtenissen ongeveer uit dezelfde periode van Davids regering dagtekenden. Ten slotte nog dit: indien we het gezochte tijdstip dateren tussen 990 en 980 v. Chr. (liefst in de eerste helft van deze periode), dan stemt dit ook goed overeen met Davids vervulling van de eis, dat „zeven mannen" gedood zouden worden, vs. 6 (vgl. Schelhaas), terwijl hierdoor aan geen ander gegeven wordt tekortgedaan. In Kron treffen we geen parallel van dit gedeelte aan.

Het bijzondere van de mededeling in 1a is dat de רעב zich niet bij wijze van uitzondering voordeed, maar gedurende drie achtereenvolgende jaren, שׁנה enz. stelt dit buiten twijfel. Als onmiddellijke oorzaak moet aangenomen worden het uitblijven van de winterregen, zie bij vs. 9 en vgl. 1 Kon. 17 : 1 en 18 : 2. David vermoedt als diepere oorzaak de toorn van Jahwe, vgl. Lev. 26 : 16, 20; Deut. 28 : 15 vv., en begeerde van Hem hierover het nodige licht. בקשׁ is gebezigd in dezelfde zin als menigmaal שׁאל 5 : 19, 23; I 23 : 2, 4 (VdBorn), d.w.z. David vraagt door bemiddeling van de priester een goddelijke uitspraak. Keil denkt alleen aan een gebed met als antwoord daarop een open-

baring, aan David zelf geschonken. Evenzo Schelhaas, al acht hij „tussenkomst van een profeet of van de Urim en Thummim niet onmogelijk". Vrij algemeen is men echter terecht van oordeel dat gedacht moet worden aan „een priesterlijk orakel" (De Groot, die echter — evenals Schulz — ook een openbaringsdroom niet uitgesloten acht). Davids handelwijze t.o. de Gibeonieten en de Sauliden stelt buiten twijfel, dat hij een objectieve, ondubbelzinnige openbaring had ontvangen, wat dan ook de bemiddeling van een priester, wrsch. Abjathar (die immers de efod bediende) veronderstelt (men lette in dit verband ook op het פני vóór יהוה, vgl. 7 : 18, wat in 5 : 19, 23 ontbreekt); aldus bv. Goldman, VdBorn, Leimb, Schneider, Hertzb. Laatstgenoemde acht het mogelijk dat David (evenals later Salomo, 1 Kon. 3 : 4) naar de voorname hoogte te Gibeon gegaan is, maar dit zou dan zonder twijfel wel vermeld zijn en is vooral ook dáárom niet waarschijnlijk, omdat Jahwe in de onmiddellijke nabijheid boven de ark troonde en daar te bereiken was, 6 : 17; 7 : 18. Waarom zou David dit heiligdom en Abjathar passeren? Méd denkt aan een openbaring „par ses prophètes", maar wij lezen nergens dat David door een profeet Jahwe om licht en leiding vraagt (ook niet in 7 : 1 v.), terwijl het vaststaat dat hij dit wèl door de dienst van een priester deed. Geheel ten onrechte betwijfelen Schulz en Rehm de objectieve realiteit van de gegeven openbaring door te verklaren, dat het antwoord (zie daarover ben.) op een vinding of droom van David zelf berustte en dat deze als goddelijke uitspraak werd beschouwd en aangediend. Indien David zich niet — met medeweten van anderen — op een uitdrukkelijk Godswoord had kunnen beroepen, zou hij zeker niet ter wille van de Gibeonieten tot zo ontzettende en bloedige maatregelen zijn overgegaan. Maar bovendien: wie zou ooit op de gedachte gekomen zijn, dat de drie jaar achtereen terugkerende bezoeking in verband stond met een tientallen jaren geleden gepleegd misdrijf van Davids voorganger? Schulz zegt dat dit denkbeeld wel „von den Gibeoniten selbst ausgegangen" kan zijn. Ook in dat geval ware voor deze suggestie een duidelijke bevestiging van Godswege (en niet slechts een droomgezicht) nodig geweest om geloof te vinden.

ויאמר יהוה moet dus ten volle serieus genomen worden, zij het ook dat dit spreken (evenals bv. I 23 : 9 vv.) door bemiddeling van priester en efod als orgaan van Jahwe in zijn werk gegaan is. De tekst der volgende woorden heeft wrsch. enigszins geleden. Dit geldt niet van de slotwoorden על־אשׁר (ook 3 : 30) enz. = *omdat hij de Gibeonieten gedood heeft*. Subject is blijkbaar de tevoren genoemde שׁאול. Schier algemeen wordt echter aangenomen dat de praep. אל vóór en na deze naam door על als oorspr. tekst is te vervangen, vnl. op grond van de LXX, die beide malen ἐπι heeft. In verband daarmee staat nog dat dan meestal de ה van הדמים gescheiden en bij בית gevoegd wordt (zie BH, strikt genomen dus geen wijziging van cons.), zodat men krijgt ביתה דמים (= ביתו, analoge gevallen in Ges-K § 91 e). De vert. wordt dan „op Saul en op zijn huis rust een bloedschuld" (N.V.; dezelfde opvatting bij Smith, Klost, Schulz, Leimb, Rehm, Méd, VdBorn, Gutbrod en Hertzb). Dit geeft in deze context een uitnemende zin. Toch is deze lezing niet zo onaanvechtbaar als het lijkt. Wij weten immers niet in welke bewoordingen de vraag door David (c.q. de priester) gesteld is, en het is heel goed mogelijk dat de praep. אל (in antwoord op een vraag naar de oorzaak) volkomen correct

gebruikt wordt, daar zij volgens Köh-B ook „in Rücksicht auf, wegen" betekenen kan, zie 1 : 24 en 24 : 16. Zij wordt dan ook door Keil en De Groot gehandhaafd. Een bezwaar is ook dat de LXX na ἐπι τον οἰκον αὐτου wel ἀδικια αἱματων bevat, maar tussen deze laatste twee woorden in het raadselachtige δια το αὐτον θανατῳ (door Schulz verklaard als „Seitenstück zu dem Folgenden"). Hiertegenover staat dat we bij handhaving van de M.T. stuiten op de duistere uitdr. „het huis der bloedschuld", die door Keil en De Groot wel verklaard wordt als betrekking hebbende op het huis van Saul, maar niettemin de vraag oproept waarom dit laatste (waar àlles op aankomt) niet duidelijk gezegd wordt. Goldman vert. „his bloody house" (vgl. de Vulg: eius), maar juist het suff. 3e pers. ontbreekt in de M.T. Om deze reden zal toch de door BH e.a. voorgestelde en door het getuigenis der LXX gesteunde lezing (zie boven) voor de oorspr. te houden zijn. De bet. bloedschuld voor דמים staat vast, zie Ex. 22 : 2 v.; Deut. 19 : 10; I 25 : 26, 33; in Richt. 9 : 24 met על, elders met ב of ל verbonden.

De strekking van het sobere, maar toch niet onduidelijke antwoord van Jahwe is derhalve: *a.* dat de hongersnood inderdaad een oordeel was van zijn hand wegens een begane misdaad; *b.* dat deze bedreven was door Saul in het ombrengen van Gibeonieten, en *c.* dat deswege een nog steeds niet verzoende bloedschuld rustte op Saul èn op zijn huis. Tevens ligt aan deze goddelijke uitspraak ten grondslag de idee dat (niet alleen het nageslacht maar ook) het volk solidair is met zijn theocratische koning (vgl. 24 : 15—17, ook I 12 : 25; 1 Kon. 18 : 18. Ongetwijfeld hadden aan Sauls actie tegen de Gibeonieten ook zijn (oudste) zonen en vele onder zijn bevel staande volksgenoten deel genomen, in overeenstemming waarmee thans ook het volk als zodanig met hongersnood wordt gestraft, vgl. Keil, De Groot, Leimb, VdBorn, Schneider, Schelhaas. Het oordeel kan dan ook alleen worden afgewend doordat de schuld van het onrechtmatig bloedvergieten wordt uitgedelgd. Over Sauls misdrijf, dat in I niet vermeld wordt, zie nader bij vs. 2.

Het is vrijwel ondoenlijk te memoreren en te bespreken alwat behalve in comm. ook in monografieën en artikelen over de thans volgende geschiedenis en speciaal over Davids handelwijze is gepubliceerd. Het oordeel daarover wordt meestal beheerst door de kijk, die men heeft op Davids persoon en karakter, vooral ook door het standpunt dat men inneemt t.a.v. de geloofwaardigheid der ons geboden mededelingen. Wie deze met critisch oog beschouwt en geen principieel onderscheid erkent tussen gewijde en profane geschiedschrijving, zal ook eerder geneigd zijn bij David onedele en verfoeilijke motieven voor zijn daden te veronderstellen. Zo beweert Gressmann (blz. 143) dat het David in casu erom te doen was de nog in leven zijnde nazaten van Saul, die gevaar opleverden voor zijn heerschappij, uit te roeien en dat hij het feit van de hongersnood en de daardoor gewekte spanning en verontrusting heeft aangegrepen om zijn doel te bereiken. „Ein erwünschtes Orakel ist leicht zu erlangen, werden doch die Priester vom Könige bezahlt (waarop berust dit? — G.) und reden sie ihm gern nach dem Munde". Zo gaat het voort. In geheel dezelfde geest spreekt A. S. Kapelrud in een art. over „König David und die Söhne des Saul" (ZAW, Band 67, 1955, blz. 198—205), die bv. aanneemt dat David zelf de Gibeonieten wel een stoot in de door hem gewenste richting zal gegeven hebben. Zeer ongunstig is ook het oordeel van J. M. P. Smith in een art. dat in het algemeen handelt over The Character of king David (JBL, vol. LII, 1933, blz. 1—11), waarin het

merkwaardige is dat S. het totaal onbegrijpelijk acht („... passes all understanding"), hoe de latere traditie een man als David zo heeft kunnen verheerlijken. Dit feit had hem juist moeten nopen zich over zijn eigen oordeel te bezinnen. Nog merkwaardiger is de vrijmoedigheid waarmede men dergelijke beschouwingen (we kunnen wel zeggen: aantijgingen) voordraagt, terwijl ze in de ons geboden historische berichten niet de minste steun vinden, zoals in de exegese blijken zal. Wel zegt Gressmann dat Davids „Vorgehen" ook in het oog van zijn tijdgenoten „verwerflich" was, maar hij kan zich voor deze bewering alleen op Simeï, een verwant van Saul, beroepen. Door Molsen (die op blz. 5—10 een overzicht geeft van oordeelvellingen over Davids karakter en optreden) wordt Davids handelwijze beslist verdedigd, deze was daartoe verplicht „im Interesse des allgemeinen Wohlseins" (blz. 31). M. redeneert evenwel niet consequent vanuit het beslissende factum: de uitspraak van Jahwe in 1b. Door deze wordt heel de geschiedenis en is ook Davids gedrag beheerst. Hieruit blijkt dat het Jahwe te doen geweest is om — met uitzondering van Mefiboseth c.s. — een einde te maken aan het huis van Saul. Op dat huis rustte een oordeel en David is het instrument in Gods hand geweest om het vonnis te voltrekken, dat zijn naaste grond had in het schenden van het voorheen bezworen verdrag door Saul. Het goddelijk recht om met Sauls familie op deze wijze af te rekenen kan door niemand betwist worden. Dit gezichtspunt komt bij Schulz, De Groot, Rehm en VdBorn niet tot zijn recht, evenmin bij Langman en Van Maanen. Keil, Leimb, Schneider, Méd en Hertzb laten meer uitkomen, dat David gebonden was aan de goddelijke uitspraak en dus niet anders mocht handelen dan hij deed. Zie hierover in den brede ook Gutbrod. Ten slotte: indien David zich in deze zaak had schuldig gemaakt aan doortrapte moordzucht, zou dit stellig niet bemanteld, maar even beslist gewraakt zijn als het met zijn dubbele misdaad tegen Uria in 11 : 27 en 12 : 7—12 gedaan is.

2 David weet nu wat hem te doen staat. קרא met ל is evenals bv. Gen. 20 : 8 tot zich roepen, ontbieden. Bij 'לג is te denken aan een vertegenwoordiging van de oudsten der stad, die bevoegd waren om te onderhandelen, zie vss. 4—6. Voordat wordt medegedeeld wat David hen gaat zeggen volgt „eine beispiellose Parenthese" (Thenius bij Hertzb) waarin een voor de lezer nodige inlichting wordt gegeven om het gesprek tussen de koning en de Gibeonieten recht te kunnen verstaan. Door Smith, Schulz e.a. wordt de tussenzin kortweg voor glosse of inlassing van latere hand gehouden. Doch waarom zou zij niet van de auteur van Sm zelf kunnen zijn? Wrsch. heeft hij haar willen invoegen in het verhaal, dat hij uit zijn bron overnam en is ze niet precies op de juiste plaats (nl. tussen vs. 1 en vs. 2), doch eerst na אליהם terechtgekomen, zodat het reeds spoedig nodig was 2a (iets korter) in 3a te herhalen, alleen deze laatste zinsnede is dan inderdaad een Zusatz. Zonder twijfel was David zelf met de historie uit Joz. 9 bekend en was daardoor de godsspraak voor hem terstond duidelijk. 'והג = *wat de Gibeonieten betreft* (vgl. Hertzb); dit wordt vooropgezet omdat de auteur over hen drie dingen gaat mededelen: 1° Hun afkomst. Zij (המה) waren niet uit, *behoorden niet tot* de 'בני י, maar stamden uit de 'יתר הא. Het eerste woord wijst terug naar Joz. 23 : 12, waar Jozua spreekt over de rest der גוים, de niet-uitgeroeide, heidense bewoners van Kanaän, die voorts niet alleen hier, maar ook Gen. 15 : 16; Joz. 24 : 18 aangeduid worden als האמרי, „a comprehensive name" (Smith e.a.), zoals dit ook

wel het geval is met de naam כנעני, bv. Gen. 12 : 6. De benaming 'א houdt dus geen tegenspraak in met het feit, dat de Gibeonieten in Joz. 9 : 7 חוי genoemd worden. Ook de Hevieten stamden af van Kanaän, de zoon van Cham, zie Gen. 10 : 17. 2° Hun status. Deze was onderscheiden van die der overige heidense stammen doordat de Israëlieten hun onder ede beloofd hadden hen te zullen sparen. De inhoud van de belofte staat niet uitgedrukt (in de regel geschiedt dit door ל cum inf., bv. Deut. 1 : 8), maar is uit het gehele verband duidelijk. Waar het op aankomt is dat bij de gedane toezegging de heilige naam van Jahwe was aangeroepen, zie Joz. 9 : 15, 18, 19 v. Het perf. נִשְׁבְּעוּ wordt terecht door de comm. als plusqu. vertaald, terwijl men soms de gehele zinsnede een concessief karakter geeft (bv. Leimb, de N.V.), dit laatste is niet noodzakelijk, als men slechts het volgende ויבקש in adversatieve zin opvat *maar Saul had getracht enz.* (zo bv. Hertzb, VdBorn; Schulz vert. onjuist als impf.: suchte). Zo komen we tot 3° Sauls misdaad. Deze was wel reeds in 1b vermeld, maar dit korte, onvolledige bericht ontvangt thans enige aanvulling. Saul had niet àlle Gibeonieten gedood (zoals trouwens reeds bleek uit 2a), maar toch wel een poging daartoe gedaan. הכות doet denken aan een neerslaan met het zwaard, dus in een formeel gevecht, maar zal hier een meer algemene bet. hebben, dus *vernietigen* (De Groot, Leimb; Keil: auszurotten). Hierbij zijn dus zonder twijfel doden gevallen, vs. 1, maar over hun aantal, alsmede over de aard van Sauls actie, haar omvang en de oorzaak van haar mislukking (althans het onvoltooid blijven ervan) verkeren we in het duister. Evenzo t.a.v. het tijdstip waarop Saul zich aan de Gibeonieten zou vergrepen hebben. Zeker ontbreekt het niet aan „verklaringen". Goldman vermeldt de Talmudische interpretatie, dat de Gibeonieten aan het heiligdom te Nob „were attached as labourers" en dat zij door de op Sauls bevel voltrokken priestermoord (I 22 : 16 vv.) van hun levensonderhoud beroofd waren. Maar al zou de aanslag op Nob dit funeste gevolg gehad hebben (wat ons niet vermeld is), dan zouden de sterke uitdr. van vss. 1—2 daardoor nog niet gemotiveerd zijn. Intussen is merkwaardig dat ook Hertzb verband zoekt met de genoemde priestermoord en dat dit ook reeds door Böhl (in BKW I art. Nob) en Sellin (Gesch. des isr.-jüd. Volkes, I blz. 156 vv.) is gedaan. De twee laatstgenoemden identificeren het heiligdom te Nob met dat van Gibeon, 1 Kon. 3 : 4. Terecht wordt deze gedachte door De Groot afgewezen. Hertzb neemt de identificatie niet over, maar acht het wel waarschijnlijk, „dasz die Aktion Sauls gegen die Priesterstadt Nob weiter auf Gibeon und sein Heiligtum .... übergegriffen hat." Toch is dit niet meer dan een veronderstelling, die moeilijk verenigbaar is met het feit dat — evenals in I 22 volstrekt gezwegen wordt over Gibeon — in ons cap. 21 niet de minste zinspeling op de uitmoording van Nob gevonden wordt. Bovendien was deze misdaad het gevolg van Sauls waanzinnige haat tegen David, terwijl zijn aanslag op de Gibeonieten uit een geheel ander motief voortkwam, nl. בקנאתו enz. = *in zijn ijveren voor enz.* 'ק in pi. kan in gunstige zin gebruikt worden, Num. 25 : 11, 13; Ezech. 39 : 25, maar ook min of meer ongunstig, Num. 11 : 29 en staat in ons vs. bepaald in de afkeurende zin van hartstochtelijk ijveren, vgl. Méd: zèle farouche. De toevoeging לבני enz. wijst op een vleselijk nationalisme (Smelik). De samenvoeging van Israël en Juda zonder herhaling van benê duidt het volk in zijn totaliteit aan, het gehele volk

van Jahwe. Zonder enige grond houdt Schulz dan ook ויהודה voor een Zusatz. Blijkbaar was het heidense, niet-Israëlietische enclave Saul een doorn in het oog geweest. Wellicht heeft hij zijn onderneming tegen deze rest der Amorieten niet kunnen doorzetten wegens tegenwerking in zijn eigen kring of omdat hij zelf elders door de Filistijnen bedreigd werd, vgl. I 23 : 27 v. Schneider wil niet denken aan een bepaalde expeditie, maar aan een langdurige reeks knevelarijen („tückische Mittel"), maar de bewoordingen wijzen meer op een incidentele invasie, die dan wrsch. ook de aan Gibeon verwante Beërothieten (Joz. 9 : 17) zal genoodzaakt hebben te vluchten (zie 4 : 2 v.). Ook de bespreking van David met de Gibeonieten doet denken aan een bepaalde gebeurtenis, een bloedig conflict. De zaak waarop het hier aan komt is dat Saul zonder goddelijke opdracht, geheel eigenmachtig, tegen de Gibeonieten is opgetreden en dus gehandeld heeft in strijd met het voorheen plechtig bezworen verbond. — Alles overwegend schijnt het aannemelijk dat er enig verband bestaan heeft tussen Sauls actie ter uitroeiing van de waarzeggers (-sters), zie I 28 : 3, 9 en die tegen Gibeon. Ook bij de laatstgenoemde zal een religieus motief niet ontbroken hebben, al is Saul daarbij de grenzen van zijn bevoegdheid ver te buiten gegaan. Beide gebeurtenissen zouden het best in de eerste helft van Sauls regering te plaatsen zijn.

3—6. *David onderhandelt met de Gibeonieten*

Over 3a zie bij 2a. Wijl de auteur in 2b de betreffende feiten uit het verleden heeft vermeld, kan hij nu zwijgen over het begin van het gesprek met de Gibeonieten, waarin David ongetwijfeld de aanleiding ertoe heeft medegedeeld. Ook voor hen is het stellig een openbaring geweest, dat de hongersnood een straf van Jahwe was op de nog niet verjaarde bloedschuld van Saul c.s. Nadat David de situatie heeft toegelicht, stelt hij twee vragen, waarvan de tweede dient om de eerste te preciseren. כפר pi. is hier absoluut gebruikt, zoals bv. Lev. 6 : 30 (M.T. 23): verzoening bewerken, zie de lexica. David legt dus de beslissing over het zoenmiddel in handen van de Gibeonieten. Dit is logisch en rechtmatig, want zij waren de beledigde partij. Daarom is het ook onbillijk Davids handelwijze in dit opzicht af te keuren als „onvoorzichtig" (Van Maanen) of als een handelen meer volgens heidens dan uit Israëlietisch Godsgeloof (Langman, vgl. Gutbrod). Evenmin is het juist David te verontschuldigen door te zeggen: „hier leggen de priesters (verwanten van Eli, vgl. 1 Sam. 22 : 18) verband tussen de hongersnood en de bloedschuld van Sauls huis . . . . , David handelt hier niet uit eigen aandrift" (aldus Noordtzij, Gods Woord, blz. 381, en in navolging van hem Baarslag, blz. 77 v.). Dit zou dan betekenen, dat Abjathar c.s. de diepe oorzaak van de hongersnood zelf verzonnen hebben om zich op deze wijze alsnog te wreken op Saul vanwege diens executie van Abjathars vader en familie te Nob. Maar juist dit is fantasie. In de tekst worden de priesters zelfs niet genoemd. Er staat alleen ויאמר יהוה. En het is wel in flagrante strijd met het gehele bericht om de godsspraak uit 1b te devalueren tot een slimmigheidje van wraakgierige priesters.

Het is ook niet nodig om David te verontschuldigen door te wijzen op verzachtende omstandigheden. David handelt als representant van Jahwe, de

Koning van Israël, en tevens in het belang van zijn volk. Als men in aanmerking neemt dat Sauls misdrijf gepleegd was èn tegenover Jahwe (schending van de met een eed — vs. 2 — bevestigde belofte) èn tegenover de Gibeonieten (aanrichting van een bloedbad), dan is het duidelijk dat de toorn van Jahwe alleen verzoend kon worden doordat de Gibeonieten voldoening ontvingen. Het is begrijpelijk dat het voor hen alleen ging om toepassing van de bloedwraak, wellicht juister gezegd: het ius talionis. Maar evenzeer is duidelijk dat David zo handelde als van hem verwacht kon worden. „David hatte keine Wahl" (Leimb). En in deze weg is metterdaad het doel bereikt, vs. 14 slot.

Aan het slot van vs. 3 stelt David als het doel van zijn כפר de woorden וברכו enz. = *opdat gij zegent het erfdeel van Jahwe.* Over de laatste term zie bij 20 : 19. Over het gebruik van de imper. na een iuss. of vraagzin om „eine beabsichtigte Folge, ja, geradezu eine Absicht" aan te duiden, zie Ges-K § 110 i. Wat betreft de strekking van Davids woorden, volgens VdBorn veronderstelt deze dat de Gibeonieten een vloek hebben uitgesproken „met kennelijk effect. Nu moeten zij Israël weer zegenen" (aldus ook Schulz, Leimb, Hertzb). Gevraagd mag worden of men op die wijze niet méér uit het gebruik van de imper. haalt dan erin ligt. Vooreerst is van een voorheen uitgesproken vervloeking niets bekend. In de tweede plaats is er geen grond om aan te nemen, dat David z.m. aan een zegenspreuk een magische werking toekent. Bovendien zal David de terugkeer van de zegen over Israël (nl. het einde van de droogte) toch niet van de Gibeonieten, maar van Jahwe zelf verwacht hebben. Dat de Gibeonieten zoiets als een geestelijke functie, met name het zegenen, bij de tabernakel, hebben waargenomen (zoals Hertzb mogelijk acht), is volkomen uit de lucht gegrepen; zij mochten alleen (om zo te zeggen) het vuile werk doen, Joz. 9 : 27. Nu had David wel de medewerking der Gibeonieten nodig, maar zijn woorden kunnen ook aldus verstaan worden: opdat door uw toedoen de belemmering van de zegen wordt weggenomen en deze weer over Israël kan uitvloeien, vgl. Smith: „bring a blessing on Israël", evenzo Goldman: „that through the expiration of the wrong .... Israel may be blessed"; De Groot: „zodat gij .... tot zegen strekt"; in deze geest ook Hulst.

4 De Gibeonieten antwoorden in eerste instantie alleen negatief. לי wordt door de meeste comm. gehandhaafd, het לנו van qerê is „eine Glättung" (Schulz, die ook wijst op 19 : 43). Wij gebruiken dan de plur. De in gedrongen stijl vervatte uitspraak houdt blijkbaar in, dat het geschil tussen hen en Saul (met inbegrip van zijn nageslacht) niet met zilver of goud is goed te maken. Als alternatief denken zij zonder twijfel aan de doodstraf, want zij laten er op volgen ואין־לנו enz. = *en het komt ons niet toe iemand in Israël te doden.* De gedachtengang is: bloedschuld kan alleen door bloed gedelgd worden, maar wij als tweede-rangs burgers hebben geen recht het initiatief daartoe te nemen, lett.: voor ons is geen (mogelijkheid) een man te doden enz. Een andere opvatting van de woorden vinden we in de Vulg.: neque volumus ut interficiatur homo etc.; evenzo de Stv., A.V., Méd, Schulz en Leimb (in zijn verklaring, niet in zijn vertaling). Maar deze opvatting druist in tegen de gehele samenhang; het is hun immers wel degelijk om bloed te doen. Schulz en Leimb trachten aan deze consequentie te ontkomen door אִישׁ te parafraseren als „gewöhnlicher Mann", maar dat dit de bedoeling zou zijn wordt door niets aan-

geduid. De meeste comm. en vertt. vinden hier dan ook een ontkenning van hun bevoegdheid (vgl. de Joden t.o. Pilatus, Joh. 18 : 31), zie bv. Rehm, VdBorn, Hertzb, L.V. en N.V. De LXX vert. eenvoudig και οὐκ ἔστιν. Daar dit gereserveerde antwoord de eigenlijke bedoeling alsnog verbergt, herhaalt David zijn vraag: *wat wenst gij dat ik u doen zal?* Over de eigenaardige constructie zie Ges-K § 120 e, waar naast ons vs. 4 andere voorbeelden zijn genoemd. VdBorn leest hier (evenals De Groot en Méd) een bevestigende zin: „ik zal voor u doen wat gij zegt". De opvatting als vraagzin ligt evenwel meer voor de hand, ook het vooraan staande מה wijst daarop. Aldus Smith, Schulz, Rehm, Hertzb, Stv. en N.V., in A.V. en L.V. is het echter een toezegging van David. Zakelijk is het verschil slechts gering.

De Gibeonieten beginnen met een omschrijving van Sauls misdadige plannen jegens Gibeon. האיש — uit pure haat laten ze zijn naam niet over hun lippen komen. Zij bezigen krachtige termen. כלנו bet. z.m. reeds „ons vernietigd heeft" en wordt daarom wel als conativum of wellicht beter als incohativum opgevat. דמה pi. bet. van plan zijn, trachten, bv. Num. 33 : 56; Richt. 20 : 5, beide malen gevolgd door ל c. inf. Men zou dit ook hier verwachten en inderdaad willen Kittel BH, Schulz e.a. de tekst in die zin emenderen en lezen להשמידנו = ons te verdelgen. Zij vinden hiervoor steun in de LXX: ὃς παρελογίσατο ἐξολεθρεῦσαι ἡμᾶς (daarnaast heeft de LXX nog een andere vert. waarmede niets valt te beginnen, omdat zij Saul tot object van de verdelging maakt, evenzo de Vulg: virum etc.). Deze lezing heeft ongetwijfeld dit voor, dat zij de bedoeling zakelijk juist weergeeft. Wil men de M.T. handhaven, dan valt niet te ontkennen dat deze de gedachte vrij onbeholpen heeft uitgedrukt. Keil en Rehm vert.: „dasz wir vernichtet (of: ausgerottet) wurden", Hertzb: „wir sollten ausgetilgt sein", maar men zou dan eerder een imperf. verwacht hebben; Hertzb noemt het dan ook een „saloppe Sprechweise", maar acht verandering onnodig. Hoe dit zij, de bedoeling is wel doorzichtig. לנו levert op zichzelf geen reden om aan corruptie te denken; Keil „gegen uns", maar „unserthalben" (Hertzb) is juister. De gedachte van verdelging wordt nog uitgewerkt in de volgende woorden 'מ enz. = *zodat wij niet zouden kunnen voortbestaan enz.* Het ging dus om definitieve extirpatie. De herinnering aan Sauls toeleg is in de loop der jaren nog niet uitgewist.

6 In vs. 6 stellen de Gibeonieten de eis, die door het voorafgaande gemotiveerd was. Vs. 5 is feitelijk een anacolout, eerst het suffix van בניו wijst terug naar האיש. Volgens het qerê is hier evenals 18 : 9, waar evenwel ויתן staat יֻתַּן te vocaliseren. De lexica noemen de vorm bij hof., maar volgens Ges-K § 53 u is toch wrsch. aan een pass. qal te denken. Hier is de bet. in elk geval die van een pass., de samenhang eist een iussivus: *laat ons gegeven worden.* Schulz, Smith e.a. willen het ketîb behouden en vocaliseren het als impf. nif (zie BH). De zin blijft gelijk. אנשים bewijst dat het niet gaat over knapen, maar over personen uit Sauls huis, die de mannelijke leeftijd bereikt hadden, zie bij vs. 1 over het tijdstip van deze geschiedenis. Van het getal „zeven" zegt Leimb: „eine heilige Zahl, die vielleicht jener der getöteten Gabaoniter entspricht"; dit laatste is (gezien de sterke uitdr. in vss. 2 en 5) niet bepaald waarschijnlijk; ook Keil en Hertzb wijzen op de heiligheid van het getal; wellicht moet nog meer de nadruk gelegd worden op de idee der

volkomenheid die zinnebeeldig door dit getal (drie + vier, het getal van de godheid en dat van de wereld bijeengevoegd) wordt uitgedrukt, vgl. Gen. 2 : 1—3. VdBorn ziet het getal hier als „symbool van de totaliteit van alle kinderen en nabestaanden". De verzoening moet volkomen zijn, vgl. Schneider. Voor בניו zie ben. Het gericht zal voltrokken worden door een bepaalde manier van ophangen. In geen geval moet gedacht worden aan een nederwerpen van een bergtop (zoals de mening is van De Groot, W. R. Smith en Dusseaud, zie bij Méd), want over een bergtop wordt hier in het geheel niet gesproken en in vs. 9 staat niet de praep. מן maar ב vóór הר. Bovendien past deze opvatting niet bij het verhaalde in vs. 10 en wordt zij geenszins geëist door het ויפלו in vs. 9. Ten slotte: voor zulk een executie wordt eenvoudig de hif. van שלך gebruikt, zie 2 Kron. 25 : 12. De vraag is vooral wat de preciese betekenis is van יקע. De qal komt Gen. 32 : 26 voor in de bet. verrekken, ontwrichten, en in Jer. 6 : 8; Ezech. 23 : 17 v. in de bet. zich van iemand afkeren, losrukken. Men zie de lexica; in verband hiermede heeft men de bet. van de hif. op verschillende wijze zoeken vast te stellen, Ges-B geeft daarvan een overzicht, zie ook Méd, die op dit punt breder is dan gewoonlijk. De gegevens zijn deze dat de hif. behalve hier in vss. 6 en 9 alleen nog gevonden wordt in Num. 25 : 4, terwijl het beide malen gaat om een strafoefening ליהוה (in Num. nog nader bepaald door נגד השמש). Men heeft daarom gedacht aan een openlijk tentoonstellen op zulk een wijze dat het lichaam daarbij uitgerekt of gebroken werd, zodat „les membres seraient comme disjoints" (Méd). Daarom vert. Köh-B door „(mit gebrochenen Gliedern) aussetzen", Kö.Wb door „ausrenken durch eine Art des Ausspannens". Ges-B doet zelf geen keus. De LXX spreekt van παραδειγματιζειν (Num.) of ἐξηλιαζειν, vss. 6 en 9, maar de Vulg. vert. door crucifigere (evenzo Targ). Keil vert. daarom: „dasz wir sie kreuzigen"; Noordtzij (in zijn K.V. van Numeri) door „palen", Edelkoort (in zijn Tekst en Uitleg op Numeri) door „ophangen", wat door hem niet nader wordt omschreven. Bij de bestaande onzekerheid is dit het meest raadzaam. Alles wijst toch duidelijk op een executie, waarbij de misdadiger in het openbaar tentoongesteld en a.h.w. aan Jahwe aangeboden werd als een bewijs dat overeenkomstig zijn gegeven uitspraak, vs. 1b, aan zijn gerechtigheid was voldaan. Wij kunnen deze handeling niet beter weergeven dan door *ophangen,* waarbij we de speciale vorm hiervan in het midden laten. Hiertegen kan niet ingebracht worden dat ophangen is uitgesloten door de vermelding dat zij vielen, vs. 9, (Smith), want 1° zou ויפילו ook in het algemeen kunnen aanduiden dat zij omkwamen, vgl. bv. 1 : 10; en 2° is aan te nemen dat dit ophangen plaats vond, nádat de mannen eerst gedood (en dus gevallen) waren. Zo geschiedde het ook met de moordenaars van Isboseth, 4 : 12, vgl. Joz. 10 : 26 en het gebod in Deut. 21 : 22 v. Het ophangen was een smadelijke, onterende behandeling. Met de bet. ophangen komen we op alle plaatsen uit (ook in vs. 13) en het „palen" of „kruisigen" is daardoor niet uitgesloten. Wat het laatste betreft, beschikken we echter over geen enkele aanwijzing, dat het reeds in Mozes' tijd in het Oosten gebruikelijk was.

Het antwoord der Gibeonieten bevat ten slotte een plaatsbepaling, die aan velen verdacht voorkomt, nl. *te Gibea van Saul.* Daar cod. Al. en Vat. van de LXX (evenals Aq en Pesj) de naam Γαβαων hebben, willen Smith, Schulz,

Leimb, De Groot, VdBorn, Méd, Hertzb, Gutbrod Gibeon lezen, terwijl שאול (dat in twee mss. ontbreekt) beschouwd wordt als „a mistake" (Smith). Bovendien wil men i.p.v. בחיר lezen בהר (zie BH), zodat het slot wordt: op de berg van Jahwe. Om met dit laatste te beginnen, deze emendatie is beslist onaanvaardbaar want de benaming הר יהוה is alleen toepasselijk op de Sinaï (Num. 10 : 33) of op de Sion, Ps. 24 : 3, vgl. 2 : 6, en deze kunnen in geen geval bedoeld zijn, ook niet in vs. 9. Daarom is בחיר, dat zowel door cod. Al (ἐκλεκτος) als Vat. (ἐκλεκτους) alsook door de Vulg. gelezen is, voor oorspronkelijk te houden. In de Psalmen is 'ב zeer frequent, bv. 89 : 4 (David), 105 : 6 (Isaäk), 106 : 23 (Mozes). In de mond der Gibeonieten kan Saul ironisch *de uitverkorene van Jahwe* genoemd worden (zie Keil en Goldman, die evenals Ehrlich, Rehm e.a. de M.T. handhaven). Het is een slordigheid van de LXX, dat ἐκλεκτος niet in genetivo staat, maar toch steunt zij de M.T., ook met de naam Σαουλ. En deze naam pleit weer voor het voorafgaande גבעת; immers Sauls woonplaats wordt èn in I 11 : 4 èn in Jes. 10 : 29 naar hem „Gibea van Saul" genoemd. Het Γαβαων Σαουλ van de LXX heeft daarentegen geen zin. Klaarblijkelijk is de bedoeling van de Gibeonieten, dat de voormalige residentie van hun belager thans het toneel zal worden van het strafgericht van Jahwe over zijn nageslacht. Ook Klost handhaaft op dit punt de M.T. Ten slotte: ook het optreden van Rizpa, vs. 10, laat zich beter in Gibea, dan in Gibeon plaatsen. ויאמר enz. — David aanvaardt de gestelde eis, zoals feitelijk reeds in zijn vragen, vss. 3 en 4 lag opgesloten. Aan het afkeurend oordeel hierover van sommige comm. is boven reeds aandacht geschonken. Toch willen we nog enkele onjuiste opvattingen trachten te ontzenuwen. Vooreerst deze dat David door het toepassen van de bloedwraak op de zonen (inclusief kleinzonen) van de schuldige verder ging dan de Mozaïsche wet toeliet, daar deze alleen sprak van degene, die zelf bloed vergoten heeft, Num. 35 : 33, nog versterkt door Deut. 24 : 16. Hierop is niet te antwoorden dat in Davids tijd nog de opvatting gold, die in Jer. 31 : 29; Ezech. 18 : 2 bestreden wordt (Schulz, vgl. De Groot). Evenmin dat het geleidelijk opgekomen gewoonterecht de regel stelde, waaraan David zich wel houden moest (vgl. Erdmann bij Keil, ook Méd die spreekt van „coutumes sémitiques"). Terecht zegt Keil dat bij deze redenering het beslissende gezichtspunt uit het oog verloren wordt. Het gaat hier eigenlijk niet om een geval van bloedwraak. Maar blijkens de gegeven godsspraak lag er een bloedschuld op Saul en op zijn huis, tengevolge waarvan er een oordeel was gekomen over het gehele volk. Reeds is gewezen op het solidair karakter van de schuld, voortspruitend uit de eenheid van vorst en volk. Daarom had David „als theokratischer König die Pflicht, durch Gewährung der Forderung das Land von einem ouf demselben lastenden Banne zu befreien" (Keil; zie ook A. H. van Zyl, *Studies,* blz. 67, incl. de noten).

Hiermede is feitelijk ook afgewezen de beschuldiging van J. M. P. Smith in het bij vs. 1 aang. art. in JBL, dat David door Sauls zonen uit te leveren zijn eed aan Saul gebroken heeft, dat hij zijn nakomelingen niet zou uitroeien, I 24 : 22 v. Immers ook al had David dit in alle oprechtheid beloofd (waaraan niet valt te twijfelen, zie vs. 7 en cap. 9), nu het bleek dat Jahwe zelf een twist had met Saul en dat Hij in zijn gerichtsoefening ook diens nageslacht wilde betrekken, kon en mocht David zich niet daartegen verzetten. Het was

God zelf die hem de gelegenheid benam om dat nageslacht ongemoeid te laten en die hem dus feitelijk van zijn eed ontsloeg.

7—10. *De terechtstelling van zeven Sauliden. Rizpa*

Over vs. 7 is reeds gesproken bij vs. 1 en 9 : 1. Schulz put zich uit in het aanvoeren van argumenten om te betogen, dat het vs. de samenhang verbreekt en dat vs. 6 oorspr. door vs. 8 gevolgd moet zijn. Gelet op de tekstgetuigen is dit volstrekt ongegrond en onbewijsbaar. Het is volkomen natuurlijk dat David — voorzover de strenge rechtseis het toeliet — enige selectie maakte, en dan was het hier de juiste plaats voor de auteur om dit mede te delen om dan verder over het lot van de anderen uit te weiden. Zeker is het niet uitgesloten (hoewel ook niet te bewijzen), dat de auteur zèlf dit vs. in het stuk, dat hij aan een oude bron ontleende heeft ingelast, maar dan is het niet een Zusatz van latere hand. Daar de lezer van zijn boek tot nu toe slechts van één kleinzoon van Saul vernomen heeft (nl. van Mefiboseth (cap. 4, 9, 16 en 19), is het vanzelfsprekend dat hij ook hier vermeld wordt als de enige, voor wie David een uitzondering kon maken. ויחמל, ook in 12 : 4 met ל (in 12 : 6 absoluut), staat hier met על, lett. was begaan met Mefiboseth, maar het gevolg hiervan (nl. dat hij hem niet uitleverde) is mee inbegrepen, dus: hij *spaarde*, De Groot: verschoonde. Mefiboseth was stellig de enige kleinzoon van Saul, die David persoonlijk kende als een dergenen, die aan zijn tafel aten, 9 : 13. Het tweede על geeft de reden aan: vanwege of *ter wille van de bij Jahwe gezworen eed enz.* שׁבוּעה is hier (evenals 2 Kron. 15 : 15) bijna gelijk aan ברית, de gehele uitdrukking שׁבעת י׳ ook 1 Kon. 2 : 43; Ex. 22 : 10. Inderdaad bestond er een verbond tussen David en Jonathan, waarbij de eerste zich verplicht had Jonathans nageslacht te sparen, zie 9 : 1; I 20 : 15—17. Uit trouw aan deze eed gaat David dus de zoon van Jonathan voorbij en laat — vermoedelijk na een ingesteld onderzoek — zeven andere nakomelingen van Saul uit hun woonplaats halen. Zonder twijfel kende hij deze mannen niet van aanzien, en ook al heeft hij wellicht van hun bestaan geweten, hij had ze tot nu toe met rust gelaten. רצפה is ons bekend uit 3 : 7, maar eerst nu vernemen we dat zij Saul twee zonen had gebaard, nl. ארמני, wiens naam door Kö.Wb afgeleid wordt van ארמון = Hochbau, Palast, Ps. 48 : 14, en een naamgenoot van Mefiboseth, zie bij 4 : 4. Van de zonen uit Sauls huwelijk met Ahinoam, I 14 : 50 was niemand meer in leven. Wel vond men nog vijf kleinzonen in de vrouwelijke linie. De eigennaam מיכל kan alleen op een vergissing berusten. Hierover zijn allen het eens behalve VdBorn, die van oordeel is dat hier eenvoudig een andere „overlevering" aan het woord komt! De juiste naam מרב is trouwens niet geheel zonder tekstgetuigen, zie BH. Deze oudste dochter van Saul was immers ook volgens I 18 : 19 gehuwd met עדריאל, wiens vader hier genoemd wordt en door המחלתי onderscheiden wordt van zijn naamgenoot ברזלי uit Rogelim, 17 : 27. Aan te nemen is, op grond van I 18 : 19, dat Adriël c.s. ook zelf te Abel-Mehola woonden, ten Z. van Beth-San, zie Richt. 7 : 22, Atlas krt. 15, 17. Uit zijn huwelijk met Merab waren vijf zonen geboren, die thans met de zonen van Rizpa door David aan de Gibeonieten uitgeleverd worden. ויקיעם — zie over יקע hif. bij vs. 6. בהר zal moeten aanduiden het

hoogste punt van de berg, waarop de stad gelegen was, vgl. הצור vs. 10. Daar het verbum de gedachte van tentoonstellen insluit, moest de executie in het openbaar en algemeen zichtbaar geschieden, vgl. Num. 25 : 4. Aangezien in deze plaats van geen heiligdom sprake is, is er geen genoegzame grond om aan te nemen dat dit hier wèl het geval is. Zij die van mening zijn dat we in vs. 6 „Gibeon" moeten lezen (i.p.v. „Gibea Sauls") zien in לפני י' een aanduiding van de offerhoogte te Gibeon, 1 Kon. 3 : 4. Dit gevoelen is echter boven afgewezen. Er was trouwens ook te Gibea wel een bama, I 10 : 13. Maar het gaat hier niet om een mensenoffer. De terechtstelling onder de blote hemel is eo ipso voor het aangezicht, of *onder het oog van Jahwe*. Over ויפלו werd bij vs. 6 reeds gesproken. Volgens Schulz moet dit betekenen „sie lagen da" en hij verbindt daaraan de gedachte dat men ze daar liet verhongeren; „um den Hunger im Lande zu beseitigen, müssen die Sieben verhungern!" Zo wordt echter veel te veel uit dit woord afgeleid. Schulz wil ermee bewijzen dat er geen sprake kan zijn van „Aufhängen oder Pfählen". Volkomen inconsequent, want indien die zeven mannen alleen maar daar neergelegd waren, zouden zij in de nacht opgestaan en gevlucht zijn. Zij moeten dus op enige wijze vastgebonden of vastgenageld geweest zijn, of gepaald en daardoor machteloos zich uit de voeten te maken. Terecht zegt Hertzb dan ook bij de vert. „sie fielen": „Schlüsse aus der Art der Hinrichtung sind daraus schwerlich zu ziehen". In de korte zin die met וי' begint komt het niet zozeer aan op dit verbum (dat door Nowack, Rehm, Leimb, Méd en Hertzb met „omkomen, bezwijken" wordt weergegeven) als wel op het feit dat dit „die zeven tezamen", of zoals wij zouden zeggen *alle zeven tegelijk* overkwam. Bij 'שׁ wordt vrij algemeen het qerê gevolgd, hetzij men שִׁבְעָתָם vocaliseert (Schulz) of שִׁבְעָתָם (Kittel BH, Köh-B). Keil voert een krachtig pleidooi voor behoud van de dualis in de bet. „siebenfach" (vgl. 12 : 6 viervoudig), maar dit is hier niet op zijn plaats. Wel is juist dat volgens Keil de auteur op „das Auszerordentliche dieses Falles" opmerkzaam wil maken. De val van deze zeven als met één slag (vgl. de Vulg: hi septem simul) was niet alleen op zichzelf een zwaar gericht, maar betekende ook de bijna totale ondergang van het huis van Saul, dat met en in zijn stamvader door God verworpen was, zie I 13 : 13 v. en 15 : 23 vv. en vgl. Ex. 20 : 5. Op dit merkwaardige feit schijnen deze woorden de aandacht te willen vestigen. In dit verband is het van belang op te merken, dat er in 1 Kron. 8 : 29 vv., 9 : 35 vv. van Saul geen andere nakomelingen vermeld zijn dan in de lijn van Jonathan.

De laatste woorden van vs. 9 behoren niet bij het voorafgaande alsof eerst hier de dood van de zeven Sauliden vermeld wordt (Schulz), maar zij bevatten een tijdsbepaling en leiden daarmee over naar hetgeen volgt (Keil). Met והם begint een nieuwe zin: *Zij nu zijn ter dood gebracht enz.* Met Keil, Smith, Méd e.a. is het ketîb te handhaven, Schulz e.a. lezen המה מתו („sie starben"), maar dit is onnodig, de hof. van מות komt meermalen voor, zie bv. Köh-B. In plaats van de onregelmatig gebruikte praep. ב is wrsch. met BH en vele anderen הָ vóór 'ר te lezen, dus *in de eerste dagen van de oogst*. Deze bepaling wordt nog gepreciseerd door תחלת enz. Ook hier is de praep. ב (die het qerê aanneemt, zie BH) beslist overbodig (Keil, Smith), Ges-K § 118 i vert. „beim Beginn der Gerstenernte". De naam 'שׁ staat in verband met de lange, haar-

achtige kafnaalden (שְׂעֹרָה = haar), die de gerst van de tarwe onderscheiden, zie BE art. graan, landbouw. De gersteoogst begon normaal in het midden van de eerste maand Abib, die wat vroeger begint dan onze Aprilmaand, zie Bruijel, blz. 22, 105, 184, volgens wie aan de gersteoogst nog die van enkele peulvruchten vorafging. Er is geen enkel gegrond motief om deze tijdsbepaling als niet-oorspr. te schrappen (Smith, Schulz). — Zie voorts over de gersteoogst Dalman, dl. I, blz. 21 v., 194 vv. („Ungenügende Winterregen") en 418; Galling, art. „Getreidearten und Ernte", kol. 182—186.

In vs. 10 is ons de vermelding bewaard van Rizpa's liefdevolle daad, dat zij de dodenwacht bij de lijken der terechtgestelden betrekt. We zullen moeten aannemen — hoewel het niet uitdrukkelijk bericht wordt — dat deze onbegraven moesten blijven, totdat de regen komen zou. In elk geval is het voorschrift van Deut. 21 : 22 v. niet in acht genomen, maar men heeft te bedenken, dat de uitvoering van het doodvonnis aan de Gibeonieten is overgelaten en dezen hebben het niet-begraven wellicht bedoeld als verscherping van de strafoefening, vgl. uitspraken als I 17 : 44, 48; 2 Kon. 9 : 10; Ps. 79 : 2 v.; Jer. 8 : 2; 16 : 4, 6. Zij hebben dan inzoverre hun doel niet bereikt, dat de dode lichamen toch geen prooi van het wild gedierte zijn geworden. Immers ongevraagd, als een vanzelfsprekende verplichting neemt Rizpa אֶת־הַשַּׂק, d.i. niet in het algemeen „een stuk grove stof" (N.V.), maar het grove haren kleed, dat haar tot rouwgewaad (vgl. 3 : 31) diende (aldus Keil, Smith, Schulz en de meeste comm., vgl. de L.V.), en *spreidde dit voor zich uit op de rots.* נטה hif. in 16 : 22 van het spannen van een tent, wat hier evenwel niet de bedoeling kan zijn, wijl dit kledingstuk voor dat doel niet groot genoeg was (De Groot denkt ook hier aan een tent, maar overigens neemt men algemeen aan, dat zij het gebruikte „to lay upon" — Smith). De zin is dat zij zich daar vestigt om er dag en nacht verblijf te houden. Met welk oogmerk zij dit doet, volgt straks. Eerst komt de tijdsbepaling מתחלת enz. Hieraan voorafgaand moet in de geest aangevuld worden „zij deed dit" of „zij hield dit vol". Daar het duidelijk genoeg is dat 'ק de gersteoogst aanduidt, is het niet nodig שְׂעֹרִים na dit woord in de tekst op te nemen, zoals Schulz, VdBorn e.a. (alleen op grond van de LXX) willen doen. Als terminus ad quem staat עד נתך enz.; 'נ in nif. ook Ex. 9 : 33 van de regen, die nedervloeit. Tekenachtig heet het dat *water uit de hemel op* (of: over) *hen stroomde*, alsof de hemel zelf zich over de gehangenen ontfermde. Hieruit is af te leiden dat de hongersnood (vs. 1) zijn oorzaak vond in gebrek aan water en dat het oordeel nu in principe opgeheven was. Op welk tijdstip dit geschiedde is niet aangeduid. Maar het is toch wel zeer onwaarschijnlijk, dat we hier eenvoudig de normale tijd voor de najaarsregen, nl. oktober, hebben aan te nemen, zoals Keil, Schulz, De Groot, Leimb en Rehm doen. Dan zou de bedoelde periode nog vijf à zes maanden geduurd hebben. Hertzb brengt hiertegen in: „es kommt bisweilen ein nachträglicher Spätregen vor" en deelt mede dat hij zelf zulk een geval te Jeruzalem beleefd heeft op 13 juni 1925; vgl. Gutbrod. De mogelijkheid is dus volstrekt niet uitgesloten. Vooral moet echter in aanmerking genomen worden, het buitengewoon karakter van de gehele situatie. God had om zijn heilig misnoegen te openbaren de normale regenval ingehouden. Maar nu aan de strenge eis van zijn gerechtigheid voldaan was, stond niets meer in de weg

aan de openbaring van zijn ontferming, zie vs. 14. En daarbij was Jahwe toch niet aan enige natuurwet gebonden. Méd wijst dan ook op de mogelijkheid van „intervention extraordinaire de la Providence". Smith acht een lang uitstel onaanvaardbaar m.h.o. op het gebod van Deut. 21 : 22 v., waarover boven gesproken is. Van meer beslissende betekenis schijnt de overweging, dat David toch stellig niet pas na 6 maanden gehoord heeft van Rizpa's aandoenlijke zorg voor de lichamen der Sauliden, en vooral ook dat deze vrouw haar werk wel enkele weken, maar toch niet zo veel maanden kan hebben voortgezet. Van dat werk, dat haar dag en nacht bezig hield, zegt de tekst ולא־נתנה enz. Hier blijkt eerst met welk doel Rizpa zich op de rots geposteerd heeft. Zij liet het gevogelte des hemels niet toe (נתן met ל cum inf. ook bv. Gen. 20 : 6 in de bet. toelaten) *zich op hen neer te zetten.* נוח in deze bet. ook van de ark Gen. 8 : 4, van Gods Geest, Num. 11 : 25 v., met de bijgedachte „van boven neer". Deze term past speciaal op de vogels, maar is toch ook bruikbaar voor de wilde dieren — חית השׂדה — die hun prooi bespringen. Deze term behoeft niet op groot gedierte als leeuwen en beren te slaan, De Groot noemt hyena's en jakhalzen, maar men moet ook denken aan wilde honden, zie 1 Kon. 14 : 11. Zo heeft Rizpa met weergaloze zelfverloochening onafgebroken de wacht gehouden om te voorkomen dat de lichamen van haar zonen en die van Merab zouden zijn prijsgegeven aan het verschrikkelijk lot om door roofdieren verslonden te worden. Daartoe heeft zij zich de slaap ontzegd, de hitte van de dag en de koude van de nacht getrotseerd en op haar schamele legersteê nauwelijks enige rust genoten. Door het parallellisme van de gebezigde uitdrukkingen krijgt 10b een bijna dichterlijk karakter. Door sommige comm. is Rizpa vergeleken bij Antigone. Méd maakt de opmerking: „son coeur maternel était vraiment le „charbon ardent", rispâh, que signifiait son nom".

11—14. *David draagt zorg voor de begrafenis van Saul c.s.*

Deze vss. staan in nauw verband met het voorafgaande. Bij vs. 10 bleef het een open vraag, wat er verder met de lijken der terechtgestelden gebeurd is. Dat David de zorg hiervoor op zich nam moet samengevallen zijn met het begin van de regenval. Tegen een eervolle teraardebestelling heeft Rizpa zich natuurlijk niet verzet. Het was in zekere zin een bekroning van haar werk. ויגד enz. — eenzelfde constr. als Gen. 27 : 42, waarbij het medegedeelde „gleichfalls im Akkusativ" staat, dus als object gedacht is, zie Ges-K § 121 a, Brock § 35 d. עשׂתה wordt meestal als plusqu. opgevat en vertaald, hetgeen evenwel onnodig is, omdat Rizpa's werk op dat moment stellig nog niet was afgelopen. Aan het slot van vs. 11 heeft de LXX nog een uitweiding, die hier niet thuis hoort, maar schijnt „to have wandered hither from v. 16" (Smith, vgl. Schulz). In de samenhang functioneert vs. 11 als voorzin bij vs. 12, dat een daad van piëteit van David jegens het huis van Saul gaat berichten. Het is hem niet verboden aan de doden dezelfde eer te bewijzen als hij het ook aan Abner en Isboseth gedaan heeft, 3 : 32; 4 : 12. De tekst brengt in herinnering wat de burgers van Jabes volgens I 31 : 13 gedaan hadden met de lichamen en het gebeente van Saul en zijn op Gilboa gesneuvelde zonen. De uitvoerige vermelding van het feit en enkele onbeduidende verschilpunten

kunnen erop wijzen, dat geheel onze pericoop afkomstig is uit een andere bron, die onbekendheid met de feiten veronderstelt. Vs. 12 noemt alleen *Saul en zijn zoon Jonathan,* terwijl I 31 : 12 met בניו ook de twee andere zonen insluit, maar dit betekent geen tegenspraak, vgl. 2 : 5 waar bij memorering van hetzelfde feit kortheidshalve alleen Saul genoemd wordt. De beenderen van alle vier gevallenen lagen in één graf en David heeft ze alle laten opgraven. Er is niets op tegen aan te nemen, dat David in persoon naar Jabes gegaan is, zoals וילך zegt (VdBorn vert. „liet David .... weghalen"). Hij zal dit juist gedaan hebben omdat zijn medegevoel hem ertoe bewoog. ויקח houdt niet in dat dit met geweld toeging. De Jabesieten hebben er zeker mee ingestemd (Rehm vert. „liesz sich .... herausgeben"). אתם slaat terug (niet op עצמות maar) op Saul en Jonathan, wier lichamen door de Jebusieten *heimelijk weggenomen* waren. גנבו kan hier niet in ongunstige zin bedoeld zijn. In I 31 : 12 is לקח gebruikt maar tevens gezegd dat dit des nachts plaats vond, ook hier is dus geen zakelijke discrepantie. En evenmin is dit het geval met מרחב (= *van het stadsplein*), waarvoor de tekst in 1 31 heeft מחומת (= van de muur), want het stadsplein bevond zich vlak bij de poort binnen de stadsmuur, aan welke de lijken vastgehecht waren als een publiek getuigenis van de overwinning der Filistijnen, vgl. Keil, Schulz, De Groot. Men kon dus even goed zeggen dat de lijken van het stadsplein als van de stadsmuur waren weggehaald, ter illustratie kan gewezen worden op 2 Kron. 32 : 6; Neh. 8 : 2 vv.

Op de eerste relat. zin volgt ten overvloede een tweede, waarin opnieuw op Saul en Jonathan wordt teruggewezen, en wel door het suff. ם van תְּלוּם, zoals het ketîb luidt. Met Keil, Smith, Schulz, Kittel BH is dit boven het qerê te verkiezen, al schijnt Ges-K § 75 rr een andere mening te zijn toegedaan. תלה is het gewone verbum voor ophangen. Bij de volgende woorden voegt het qerê de ה van הפ׳ bij het voorafgaande שׁם, zodat dit שָׁמָּה (= daarheen) zou worden. Maar ook hier is met Smith het ketîb te verkiezen, en Keils tegenargument, dat פ׳ nooit het lidwoord heeft, gaat niet op, zie 5 : 19, ook I 4 : 7. In de tijdsbepaling aan het slot van vs. 12 is het begrip יום, zoals Keil zegt, „nicht zu pressen", zie 31 : 8.

Vs. 13. Van Jabes in Gilead (משׁם) laat David nu de beenderen van Saul en Jonathan (weder met inbegrip van de andere zonen) naar het hooggelegen land ten W. van de Jordaan brengen (ויעל). Uit de sing. valt af te leiden dat David zelf mee terug gaat naar zijn residentie, terwijl de plur. ויאספו aanduidt dat deze handeling verricht wordt door hen, die daartoe opdracht van de koning (14b) hebben ontvangen. Schulz vat אסף op als hinzufügen, maar al is dit zakelijk niet onjuist, er is geen enkel bezwaar om met de meeste comm. de gewone bet. te houden en (daar de ו iets nieuws aankondigt) te vertalen: *ook verzamelde men de beenderen van hen die opgehangen waren.* Het vlees was blijkbaar reeds weggeteerd, zodat slechts geraamten waren overgebleven. Het schijnt dat 14a als object van ויקברו uitsluitend de beenderen van Saul en Jonathan noemt. Dit is de opvatting van Keil, die ervan zegt dat het bericht is „abgekürzt, die wiederholte Nennung der Gebeine der Gekreuzigten weggelassen", vgl. de N.V.; evenzo Leimb, Méd en Schulz; laatstgenoemde is echter van mening dat de tekst na בנו moet worden aangevuld met ואת־עצמות המ׳ (zie BH, aldus ook de L.V.). Deze woorden zouden dus zijn uitgevallen, maar ze

liggen ten grondslag aan de LXX die heeft και των ἡλιασθεντων. De Vulg. en andere oude vertt. hebben ze echter niet gelezen en in de LXX kunnen we met een (verklaarbare) vrije aanvulling te doen hebben. Daarom verdient een andere opvatting de voorkeur, nl. dat את niet als nota acc. maar als praep. (= met) bedoeld is. Als object van ויקברו is dan allereerst te denken de onmiddellijk vooraf genoemde 'עצמות המ (object van ויאספו) en het is volkomen begrijpelijk dat deze woorden niet terstond herhaald zijn. Smith denkt dat we misschien ויקברום mogen lezen, maar dit is onnodig en zonder tekstcritische grond. Behalve Smith vertalen ook De Groot, VdBorn, Gutbrod en Hertzb daarom: *en begroeven ze met de beenderen enz.* De plaatsaanduiding 'בארץ ב wordt nader bepaald door בצלע enz. Door de meeste comm. wordt 'צ z.m. als plaatsnaam opgevat met verwijzing naar het volgens Joz. 18 : 28 in Benjamin gelegen Zela, waarvan echter de ligging onbekend is. Méd schrijft dat Sela „... pourrait être Khirbet Salah au nord-ouest de Jérusalem", maar deze identificatie is volgens De Groot zeer onzeker. Zelf vat hij 'צ niet als plaatsnaam op, maar vert. het door zijkamer. Deze bet. kan het woord, dat meestal door zijde wordt vertaald (bv. 16 : 13) inderdaad hebben, bv. 1 Kon. 6 : 5, 8, de lexica spreken van Seitenraum, Anbau, Seitenstockwerk. Ook Hertzb acht deze opvatting mogelijk. Zij vindt steun bij LXX en Vg (ἐν τῃ πλευρῃ, in latere) en heeft veel aantrekkelijks. Formeel reeds omdat een plaatsnaam ongetwijfeld aan de bepaling 'בארץ ב zou zijn voorafgegaan, vgl. bv. Jabes in Gilead, vs. 12, Gibea in Benjamin, I 13 : 2. Verder ook omdat het toch „zo goed als zeker is dat het familiegraf van Qis in Gibea gezocht moet worden" (De Groot). Ten slotte is het als zodanig zeer aannemelijk dat voor het stoffelijk overschot van koning Saul en de prinsen van vorstelijken bloede een afzonderlijke *zijvleugel in het graf van zijn vader Kis* is ingericht. Hierdoor verkrijgt de volgende zin ויעשו enz. nog wat meer reliëf dan indien deze alleen sloeg op het bijzetten in de reeds bestaande grafkamer. Wat David in deze gedaan heeft, bracht wel geen verandering in het lot der gevallenen, maar eerde toch hun nagedachtenis en bracht hen weer terug in de samenhang van hun voorgeslacht en hun stamland. Ons spreekt dit niet zo sterk toe (hoewel ook wij onze familiegraven hebben en hechten aan een grafstede in de eigen woonplaats), maar onder Israël werd het begraven worden bij de voorouders zeer hoog gewaardeerd, zie 17 : 23; 19 : 37 (M.T. 38), terwijl het tegendeel voor een oordeel gold, zie bv. 1 Kon. 13 : 22; Jer. 26 : 23. Dit oordeel, deze smaad is door Davids bemoeienissen van Saul c.s. afgewend. Weliswaar verkeerden hun lichamen in zeer geschonden toestand — onherkenbaar als ze waren door het ontbreken van vleselijke bestanddelen — maar daar staat tegenover dat het gebeente, dat het lichaam in zijn verband houdt, geacht wordt de persoon te vertegenwoordigen, zie bv. Ps. 6 : 3; 51 : 10; 139 : 15.

Het slot van vs. 14 is sober, maar zegt toch duidelijk dat de vloek is uitgewerkt en de zegen teruggekeerd, vgl. vs. 3. עתר qal = bidden, vandaar in nif. zich laten verbidden, bv. Gen. 25 : 21, maar hier (evenals 24 : 25) toch beter weer te geven door „seine Huld zuwenden" (Kö.Wb). Omdat we niets lezen van een voorafgaand gebed, is de meer algemene uitdr. dat *God zich over het land ontfermde* hier meer op zijn plaats. Er is dan ook (zoals Schulz terecht opmerkt) geen tegenspraak met het feit, dat het al was begonnen te regenen,

vs. 10. Vs. 14 reikt verder en houdt in, dat het land nu weer zijn vrucht ging opleveren, hetgeen dan ook weder aan het volk ten goede kwam. Eigenaardig is de plaatsing van א' כן geheel aan het slot (anders dan in 8 : 1; 13 : 1). De bedoeling hiervan kan zijn de gedachte af te snijden, dat de gunst van Jahwe eerst na de voltooiing van de vermelde herbegrafenis terugkeerde. Deze was immers slechts een feit van secundaire betekenis. De uitdr. א' כן moet betrokken worden op alwat gedaan was om Gods toorn te verzoenen, vss. 3—9. Hertzb zet „nach alledem" daarom aan het eind van de zin. Volgens VdBorn laat „de gewijde schrijver" met dit post (niet propter) uitkomen, dat hij niet instemt met de „oude religieuze opvattingen" in het verhaal. Ook De Groot is van mening, dat we „in dit stuk te doen hebben met een oude regenceremonie"; Hertzb spreekt van „Menschenopfer und Regenzauber", en H. Cazelles noemt de terechtstelling „a seasonal ritual" („Davids monarchy and the Gibeonites", zie Pal. Explor. Quart. 87 (1955), blz. 165—175); vgl. J. Kapelrud, ZAW 67 (1955), blz. 198—205.

Dit alles is zo beslist mogelijk af te wijzen. Zeer stellig mag gezegd, dat de auteur dergelijke heidense voorstellingen en gebruiken nimmer had willen dekken met een godsspraak van Jahwe, vs. 1. Bovendien zet vs. 14 slot duidelijk het zegel op wat David gedaan had als i.o.m. Gods wil. De samenhang is hier onmiskenbaar, vgl. ook K. Dronkert: „geen noodoffer, maar gerichtshandeling" (zie zijn „Het mensenoffer", Bosch en Keuning, Baarn, z.j., blz. 172, 184).

15—22. *Een viertal wapenfeiten uit de oorlog tegen de Filistijnen*

Het is volkomen duidelijk dat dit gedeelte in generlei verband staat met de episode uit vss. 1—14. De auteur heeft echter gemeend ook de hier vermelde feiten (die zich elders in zijn boek niet geschikt lieten invoegen) aan zijn lezers niet te mogen onthouden om op die wijze het beeld van koning David te completeren. Zakelijk is er nauwe verwantschap met 23 : 8—39 (zie De Groot); toch is het zeer de vraag of ze oorspr. één geheel gevormd hebben, want in c. 23 gaat het meer om de personen, hier echter om een groep van feiten. Bovendien staan ook de parallelle gedeelten in Kron volstrekt niet bijeen, maar in geheel verschillend verband, nl. de lijst der helden in 11 : 10—47 en de hier in vss. 18—22 vermelde feiten in 20 : 4—8, aansluitend bij het verhaal van Davids oorlog met de Ammonieten. Het heeft dan ook weinig zin zich te verdiepen in gissingen naar de oorspr. samenhang (De Groot denkt bv. aan 5 : 17 vv.), het komt immers vooral op de inhoud van de berichten aan. Wel wordt terecht door de meeste comm. aangenomen, dat onze vss. ontleend zijn aan een groter geheel, een bron die een verzameling van dergelijke berichten bevatte en die zich door een bepaalde, kroniekachtige stijl kenmerkte; alleen Schulz wijst deze gedachte beslist van de hand, maar de aanhef van vs. 15, ותהי־עוד, en het in vss. 18, 19 en 20 terugkerende עוד laten zich toch moeilijk anders verklaren. Hetgeen er dan in die bron aan ons vs. 15 voorafging weten wij niet, maar de mogelijkheid bestaat dat de auteur dit hier niet overnam, omdat hij het elders al vermeld had (5 : 17—25?) of nog vermelden wilde (nl. in 23 : 8—17). Maar nogmaals: met zekerheid valt hierover niets te zeggen. Vermelding verdient in dit verband nog de veronder-

stelling van Hertzb dat berichten als wij hier aantreffen mede de inhoud uitmaakten van „het boek der oorlogen van Jahwe", Num. 21 : 14 (zie over dit „boek" het overzichtelijk art. van Gispen, GTT 1959, blz. 129 vv.).

Het is van belang, alvorens tot de detail-exegese over te gaan, de overeenkomstige trekken in de onderhavige berichten (waardoor ze een eenheid vormen) in het oog te vatten. Deze zijn gelegen in de volgende punten: 1° Elk van de vier verhaalt een wapenfeit van een van Davids helden, waarbij deze een reusachtig sterke tegenstander neervelde. Het is onjuist wanneer VdBorn denigrerend spreekt van „bravourstukjes"; telkens gaat het immers om taferelen uit de verbitterde strijd met Israëls doodsvijanden om de hegemonie in Kanaän. 2° De verslagenen behoorden allen tot het geslacht van הרפה, zie bij vs. 16, dat behalve Goliath (I 17 : 4 vv.) een reeks van voorvechters aan het leger der Filistijnen geleverd heeft, zie vs. 22. 3° Al deze incidentele wapenfeiten maakten deel uit van Davids oorlog met de Filistijnen. Dit is van groot belang voor de datering. Het ligt immers in de aard der zaak, dat de in chronologische orde eerste vijand tegenover wie David (na zijn verheffing tot koning over geheel Israël, 5 : 1 vv.) kwam te staan, was de Filistijnse nabuur, die tot nu toe in Kanaän heer en meester geweest was en dit ook wilde blijven. Duidelijk blijkt dit uit 5 : 17—25 en 8 : 1. De slotfase van de strijd tegen de (evenals Israël in West-Jordaanland gevestigde) Filistijnen moet voorafgegaan zijn aan Davids buitenlandse oorlogen, 8 : 2 vv. Het meest aannemelijk is dat ook ná de overwinningen van David, verhaald in 5 : 17—25, de staat van oorlog tussen Israël en de Filistijnen voortduurde, totdat deze definitief bedwongen waren, 8 : 1. In die periode van telkens acuut oplaaiend oorlogsvuur vallen dan de feiten uit vss. 15—22. De gronden die ons beletten te denken aan de periode, toen David in dienst van Saul stond (VdBorn en De Groot achten dit mogelijk), komen bij vss. 17 en 21 vanzelf ter sprake. Aan de tijd dat David nog alleen over Juda regeerde, valt in het geheel niet te denken; zie voor de bestrijding van dit (o.a. door Klost voorgestane) gevoelen boven bij 2 : 8 vv. en eveneens Noordtzij, De Filistijnen, blz. 144 en 145, waar hij ook zich inzake de datering van de feiten in vss. 15—22 uitspreekt voor de periode ná 5 : 25.

15—17 Over ותהי־עוד is reeds gesproken. Juist door deze woorden uit zijn bron over te nemen laat de auteur uitkomen dat hij niet een voortzetting van 1—14 wil geven. מ׳ evenals veelal elders (bv. 10 : 9, 13; I 4 : 1; 13 : 22) niet „oorlog", maar „gevecht of strijd"; er staat dus lett. dat de Filistijnen weer een gevecht met Israël hadden. Zakelijk wil dit zeggen dat de aanval van hen uitging. Uit וירד blijkt dat David, als hij op hen aanrukt, afdaalt naar lager gebied, vgl. 5 : 17. Hij kwam dus uit het bergland van Juda, volgens Smith „from Hebron apparently". Hoewel de mogelijkheid dat hij Jeruzalem reeds had veroverd niet bepaald mag worden uitgesloten (zie bij 8 : 1), is het toch veel waarschijnlijker, dat de Filistijnen hem daartoe nog niet de tijd gelaten hadden, maar vrij spoedig na hun nederlaag van 5 : 25 opnieuw de strijd geopend hebben. Wat betreft de plaats waarheen David afdaalde zwijgt de tekst. Als we echter in aanmerking nemen, dat het volgende vijandige treffen heeft plaats gevonden bij Gezer (zie 1 Kron. 20 : 4), dat in 5 : 25 vermeld staat als het eindstation van Davids vervolgingsactie, dan laat het zich denken

dat de Filistijnen in deze omgeving tot de aanval overgegaan zijn. Dit is overigens van secundair belang. De term עבדיו komt overeen met ע' דוד in 2 : 13 en duidt dezelfden aan als אנשיו in 5 : 6 en 21. De strijd ontbrandt. ויעף ד' = *en David raakte uitgeput.* De verbaalvorm wordt door Kö.Wb afgeleid van עיף = „dunkel sein", waarvan wel enkele deriv. bekend zijn, maar dat zelf nergens voorkomt, zodat beter is haar met Ges-B, Köh-B op te vatten als impf. van עָיֵף = müde, kraftlos, erschöpft sein (Ges-K § 72 t leidt de vorm af van יעף, maar de bet. is gelijk). Het adj. 'ע hadden we in 16 : 14; 17 : 29. Volgens Smith is 'וי „suspicious and probably corrupt". De enige en stellig ongenoegzame grond voor deze bewering is dat de LXX heeft και ἐπορευθη Δαυειδ, wat in dit verband niets zegt. Terecht zegt Schulz dat vs. 15 in de M.T. zich „ganz glatt" laat lezen. Het bijzondere van het geval is dat David door de strijd dodelijk vermoeid wordt en daardoor in levensgevaar komt, stellig een zeldzame gebeurtenis, die bovendien in zeker opzicht een keerpunt betekent (vs. 17) en daarom hier vermeld wordt. Andere suggesties om de tekst te wijzigen zijn evenzeer van grond ontbloot, zie BH; de uitbreiding aan het slot πρεσβυτης γαρ ἦν, die in een LXX mss. wordt aangetroffen (zie Schulz) is als een toevoeging van de vertaler te beschouwen.

De meeste comm. hebben ernstige bezwaren tegen vs. 16 en trachten door allerlei — onderling weer uiteenlopende — emendaties de oorspr. tekst te herstellen. Feit is echter dat dit vs., indien men de eerste twee woorden als eigennaam (of althans aanduiding van een bepaald persoon) beschouwt, geen onoverkomelijke moeilijkheden oplevert. Dàt vs. 16 metterdaad over een persoon spreekt, is bij niemand aan twijfel onderhevig. Als wij deze onbekende voorlopig X noemen, zien wij dat van hem vier dingen worden geprediceerd. De met אשר beginnende relat. zin zegt vooreerst van deze X dat hij was בילידי ה' = *onder de zonen van Rafa,* vgl. vs. 18. Merkwaardig is dat X en de andere kampvechters in deze vss. niet רפאים genoemd worden, terwijl de benaming ילידי הר' in vs. 22 nog wordt aangevuld met de mededeling ילדו enz. Het is moeilijk aan te nemen, zoals men gewoonlijk doet, dat met deze Rafa te Gath de stamvader van het reeds in Abrahams tijd vermelde volk der Refaïeten bedoeld is, zie Gen. 14 : 5; 15 : 20, hetwelk in Mozes' tijd als een reeds bijna uitgestorven geslacht vermeld wordt, zie Deut. 2 : 10 v., 20; 3 : 11 en 13. Veelmeer ontvangen we de indruk dat deze Rafa een destijds nog welbekende figuur was en dat de genoemde kampvechters hem zeer na bestonden, zo niet als zonen (vgl. ילדו in 3 : 5), dan toch als kleinzonen. Hiertoe behoorde blijkens vs. 19 ook de bekende Goliath. Maar zowel deze als de kampvechter uit vs. 16 wordt een Filistijn genoemd (zie vs. 17 en voor Goliath I 17 : 6, 9, 16). Als we bovendien in aanmerking nemen, dat in geen der plaatsen uit Gen. of Deut. iets aan de dag treedt, dat wijst op enig verband van de Refaïeten met de Filistijnen (speciaal met Gath) en dat de ligging van de vallei der Refaïeten bij Jeruzalem (zie bij 5 : 18) evenmin op zulk een verband wijst, dan ligt de conclusie voor de hand, dat we in Rafa c.s. met een Filistijnse familie te doen hebben, die vrij zeker niets had uit te staan met de Refaïeten uit de patriarchentijd. Ook VdBorn acht dit „zeer goed mogelijk". Het רפאים in 1 Kron. 20 : 4 kan in dit verband als een aanduiding van het Rafa-geslacht verstaan worden. Een klein verschil met Kron is dat de naam 'ר dáár telkens op א uitgaat.

In de tweede plaats vernemen we *het gewicht van zijn lans.* 'מ ook 12 : 30 en elders, קין komt evenwel alleen op deze plaats voor, die terstond herinnert aan I 17 : 5—7, waar echter in vs. 7 het meer frequente חנית gebezigd is. Evenals daar zal ook in ons vs. 16 het gewicht van de metalen spits bedoeld zijn (dus zonder de schacht) ; er volgt immers nog נחשת. In het daaraan voorafgaande משקל zal de מ aan een schrijffout (onder invloed van het pas gebruikte 'מ) te danken zijn, en is te lezen שקל (aldus de meeste comm., zie BH), dus *driehonderd sikkelen koper.* Dit was de helft van het gewicht van Goliaths lans, maar toch nog 3⅓ kg (zie Galling). De man die zulk een wapen hanteerde moet wel over buitengewone lichaamskracht beschikt hebben. Bovendien was hij (dit in de derde plaats) חגור חדשה. Het eerste woord is het bekende part. pass. van חגר, maar bij het tweede — het adj. 'ח in fem. — missen we een subst. Hier moet juist de naam van het wapen uitgevallen zijn. Wel vert. de LXX 'ח als een subst. (κορυνη = knots) en houdt ook Keil 'ח voor de naam van een of ander wapen, maar het gebruik van het adj. 'ח = nieuw wijst erop dat ook hier de bedoeling is de kwaliteit van de uitrusting te tekenen. Een gelukkige gissing schijnt die van de Vulg: ense novo, waarbij een oorspr. חרב wordt verondersteld. Dhorme (bij Schulz) wijst erop dat dit woord „zwischen zwei Worten, die ebenfalls mit ח beginnen," gemakkelijk kon worden overgeslagen. Bij חרב past ook de femin. vorm van חדש. Kö.Wb gaat zelfs zo ver, dat hij „eine neue חרב (gladius) hinreichend durch umgürten angedeutet" acht. Inderdaad is de combinatie van 'ח en חגור zeer frequent (zie 20 : 8; I 17 : 39; 25 : 18), maar het subst. wordt nooit weggelaten. Over andere gissingen zie bij Smith. De Groot acht het mogelijk dat „nieuw metaal" (ijzer?) bedoeld is.

Ten slotte wordt van deze formidabel bewapende krijgsman gezegd ויאמר enz. Volgens Keil wil dit zeggen „er sprach bei sich, d.h. er dachte". Het kan echter niet slaan op wat hij dàcht, alleen op wat hij dééd en wat ieder kon zien. Schulz, Leimb en VdBorn vatten 'א dan ook op als een beproeven („er dachte", „hij dreigde"), maar heeft 'א ooit deze bet.? Er is geen reden om de gewone bet. los te laten, dus *hij zeide David te (zullen) neerslaan.* Aldus Méd, Rehm, Gutbrod, Hertzb, die wijst op Goliaths bedoelingen t.o.v. David I 17 : 44. De dreigende woorden gingen natuurlijk met daden gepaard David krijgt een gevaarlijke aanval te doorstaan op een moment, dat hij door vermoeidheid bijna van kracht beroofd is. De samenhang tussen vs. 16 en vs. 15 is op dit punt zó duidelijk, dat men onmogelijk in vs. 15 „een apart verhaal" (VdBorn) kan zien; dit „verhaal" zou dan al zeer onvolledig zijn. Wat de constructie van de gehele zin aangaat, deze is misschien niet onberispelijk, maar ook niet onduidelijk. Men kan zeggen dat de hoofdzin met een terugwijzend הוא i.p.v. met een impf. cons. had moeten beginnen, maar het is volkomen begrijpelijk dat de auteur ná het voorafgaande והוא enz. zijn beschrijving met een impf. cons. voortzette. In geen geval kan men zeggen, dat het verbum ontbreekt, zoals Schulz en VdBorn doen, die daarom vs. 16 willen laten beginnen met een verbaalvorm nl. ויהי.

Dit brengt ons terug tot de beginwoorden van vs. 16, die zo goed als algemeen voor corrupt gehouden worden. Alleen Keil leest hier een nomen pr., waarbij hij het ketîb handhaaft, dus „Jischbobenob, d.h. vermutlich: dessen

Wohnung auf der Höhe ist". Overigens gaat men uit van de door Smith aldus geformuleerde stelling „'י' ב cannot be a proper name". Smith sluit zich dan aan bij Wellhausen e.a., die lezen וישבו בגב (= en zij bleven te Gob) zie BH, maar komt hierop in zoverre terug als hij veronderstelt dat in בנב א' het woord בן (= zoon) en „a mutilated proper name" kunnen schuilen. Maar hier komt juist het foutieve van zijn uitgangspunt aan de dag. Aan het begin van vs. 16 *moet* een persoon genoemd of aangeduid zijn, over wie dan verder gesproken wordt. Nu mag men Jisbi-Benob (hetzij in tweeën of aaneen geschreven) een vreemde naam vinden, maar daarmede is de zaak niet uitgemaakt. Misschien hebben we met een hebraïsering te doen. Bovendien komt wel meer zulk een dubbelnaam voor, bv. in 1 Kron. 3 : 20 jušab ḥèsed (zie over deze naam De Groot op blz. 142). In beide gevallen treffen we dezelfde stam ישב aan, evenzo in ישבעם, 1 Kron. 11 : 11. Het is dan ook volstrekt niet uitgesloten, dat we met één eigennaam te doen hebben, zoals de Vulg, Stv. en N.V., ook de Engelse A. en R.V. de woorden begrepen hebben. Zonder tekstwijziging is echter ook mogelijk de opvatting van de LXX, die in codex Al. heeft Ἰεσβι ἐν Νοβ, wat nauwkeurig overeenstemt met de M.T. en derhalve pleit tegen de lezing van een geheel andere naam zoals Leimb wil nl. „Dodo, der Sohn des Joas" (vgl. de L.V.) of tegen de conjectuur van Schulz ויהי איש גבור = „nun war dort ein Riese", waarbij Hertzb zich aansluit (met verwerping van ויהי). Nu heeft een vermelding van de plaatsnaam Nob (LXX) hier geen zin, want het slagveld lag stellig niet bij deze priesterstad ten N. van Jeruzalem (I 21 : 1; 22 : 9). Vandaar dat Méd voorstelt בן נב (= zoon van Nob), terwijl Kö.Wb meent dat er oorspr. stond בגת, evenals vs. 20 na הרפה. Tegen het eerste pleit dat נב niet als persoonsnaam voorkomt en dat de tekst een andere stamvader noemt; tegen het laatste dat het tekstcritisch zonder grond is. Wil men een plaatsnaam, dan zou het met נב sterk overeenkomende גב (vgl. vs. 18 בגוב) de voorkeur verdienen. Men zou echter een plaatsaanduiding eerder vs. 15 verwacht hebben. Alles saamgenomen staat de opvatting van 'י' ב als één nomen pr. het sterkst. Jammer dat in Kron een par. tekst ontbreekt.

Qumran Cave I 7 bevat sub 3 een fragmentarisch overgeleverde tekst van vss. 16—18, die juist op de critieke punten een lacune vertoont, zo ontbreekt het begin van vs. 16 (t/m הרפה) en een subst. bij חדשה. Verschillen in schrijfwijze zijn דויד en אבשי, waarvoor de M.T. heeft דוד en אבישי. Zakelijke verschillen met de M.T. zijn: *a.* in vs. 17 het ontbreken van 'לו vóór לאמר (vgl. de LXX), hetgeen echter niet voldoende duidelijk blijkt, omdat ook לא van לאמר ontbreekt; F. Maasz ziet hier een belangrijk geval van overeenstemming met de LXX, die geen לו schijnt gelezen te hebben; de vraag is echter of het niet gestaan heeft op de plek waar nu een lacune is. Het art. van Maasz staat in ThLZ 81, 1955, blz. 337 vv.; *b.* in vs. 18 staat i.p.v. בנב het raadselachtige אלים; *c.* eveneens in vs. 18 staat vóór החשתי de praep. (?) אם, waarmede hier niets is te beginnen; hierbij is aangetekend „une lecture את ne semble pas possible; omis par les autres témoins". Jammer dat vs. 19 geheel ontbreekt. De vergelijking met de M.T. heeft (zoals vanzelf spreekt) alleen betrekking op de duidelijk overgeleverde tekstgedeelten, die herhaaldelijk door hiaten onderbroken worden.

ויעזר enz. — Abisaï, reeds in I 26 : 6 Davids strijdmakker, komt hem (לו = לדוד) te hulp en redt zijn leven door de aanvaller neer te slaan. Deze heet

hier een Filistijn, zie bij vs. 16. Dit voorval is ook van belang om hetgeen eruit voortvloeide. אז legt zó duidelijk verband tussen 17a en b, dat het wel pure willekeur mag heten, als VdBorn 17b aan „een andere traditie" toe wil schrijven, nota bene omdat „deze veronderstelt dat David al koning was." Dit laatste is een feit, maar het bewijst alleen dat VdBorns datering van geheel deze gebeurtenis „in de tijd toen David nog geen koning was" foutief is. נשׁבעו staat evenals vs. 2 met ל maar in andere zin, nl. *toen hebben Davids mannen hem bezworen*, zie de lexica. Dat de auteur opeens overgaat in het perf. kenmerkt dit feit als iets van meer dan incidentele betekenis; ook in onze taal bezigen wij dan het perf.; לו is (met Schulz) beslist te handhaven, al is het door LXX en Vg niet weergegeven, zie boven. Het houdt in dat David aan hun aandrang heeft gehoor gegeven, vgl. 18 : 3, en zich onder ede verbonden heeft, te doen naar hun wens niet meer persoonlijk met hen tezamen zich te begeven in het slaggewoel. Tot nu toe had hij dit steeds gedaan, voortaan zal hij wel mee uittrekken, vgl. geheel cap. 8, 10 : 17 v. (11 : 1 noemt een uitzonderingsgeval), maar niet meer als een gewoon soldaat deelnemen aan het gevecht van man tegen man. In ולא enz. spreken Davids mannen van het gevaar dat zij willen afwenden; vandaar dat de Vulg en vele andere vertt. met een conj. beginnen (ne extingues enz.), maar ook hier is de strenge verbodsvorm gebezigd. כבה in pi. ontmoetten we in 14 : 7 van het uitdoven van een gloeiende kool. In eigenlijke zin van lampen 2 Kron. 29 : 7, vgl. I 3 : 3. נר ישׂראל is beeldsprakige benaming voor de koning zelf als drager van het licht, dat uitgaat van Jahwe en uitstraalt over zijn volk, zodat dit volk zich in vrede, voorspoed en heerlijkheid mag verblijden. David kan *de lamp van Israël* heten, omdat Jahwe zelf zijn lamp (22 : 29) en zijn licht (Ps. 27 : 1) is. Eigenaardig is het gebruik van de 2e persoon perf. pi., waar wij het passivum zouden gebruiken; immers als David zou vallen, zou de lamp door de vijand uitgeblust worden, maar dit is dezelfde uitdrukkingswijze als ברכו in vs. 3; we kunnen de zin dus zo omschrijven: gij zult niet ertoe meewerken, dat enz. Terecht concludeert Hertzb uit dit vs. „dasz wir uns nicht in einer allzu frühen Periode seines Lebens befinden; zumindest musz David schon König sein, da sonst wohl nicht von „Leuchte Israels" gesprochen wäre, zie over deze benaming ook Keil, Schelhaas.

18 Vs. 18 plaatst een volgend gevecht van Israël *met de Filistijnen* te Gob. De LXX heeft ἐν Γεθ, maar de M.T. vermeldt dezelfde plaats in vs. 19 en is zonder twijfel te handhaven. Daar de parallelplaats het welbekende Gezer noemt, zie 5 : 25, zullen we Gob in de nabijheid van deze stad hebben te zoeken; zie Simons, die mogelijk acht dat Gob = Gibbethon, Joz. 19 : 44; 21 : 23, vgl. 1 Kon. 15 : 27 (Texts, § 795) en Van Gelderens K.V. over deze plaats. Dat er van dezelfde gebeurtenis sprake is, is te zien aan de namen der beide partners. Van Israëlietische zijde is het סבכי, die ook 1 Kron. 11 : 29 en 27 : 11 voorkomt als een van Davids helden en aanvoerders; de identiteit blijkt uit de appos. החשׁתי, die ook staat bij de 23 : 27 genoemde Mebunnai, met wie hij in de regel geïdentificeerd wordt. Noordtzij houdt terecht voor zeker dat 'הח niet een patronymicum is (Keil), maar de plaats van afkomst aanduidt. Zie hierover verder bij 23 : 27.

De beschrijving van wat Sibbechai gedaan heeft is wel zeer sober en wordt

met het enkele הכה afgedaan: hij heeft hem verslagen. Toch is deze daad de vermelding waard geweest, omdat zijn tegenstander, סף of volgens Kron ספי, behoorde tot de zonen van Rafa, zie bij vss. 16 en 22. Bovendien heeft deze daad volgens Kron. de strijd in een voor Israël gunstige zin beslist: de Filistijnen moesten zich onderwerpen.

19 Vs. 19 begint, afgezien van de tijdsbepaling, precies als vs. 18; het gevecht is ook gelocaliseerd bij Gob. Kron mist een plaatsaanduiding. Op twee punten verschilt de par. tekst aanmerkelijk van Sm. Het eerste betreft de vader van אלחנן (= God heeft genade bewezen), die hier de naam יערי draagt, gevolgd door 'א, terwijl Kron alleen יעור heeft. Unaniem wordt echter ארגים (= wevers) beschouwd als een abusieve uitbreiding die „has plainly crept in from the line below" (Smith, evenzo Keil, Schulz, enz.). Zonder dit woord is het verschil niet groot meer. Daar de tekst van Kron beter is overgeleverd dan die van Sm (zie ben.) en de stat. constr. uitgang ‎ֵי‎— niet oorspronkelijk kan zijn, luidde de naam wrsch. יעיר (van עור, ontwaken, hif. opwekken), zoals het qerê in Kron. wil, zie BH. Daar deze naam sterk afwijkt van de vader-naam in 23 : 24 (דדו), is het zeer twijfelachtig of de daar genoemde Elchanan identiek is met die uit ons vers (zoals Noordtzij aanneemt).

Het tweede verschilpunt is van meer ingrijpende betekenis. De M.T. noemt nl. als object van ויך de naam את גלית הגתי, klaarblijkelijk dezelfde als de kampvechter uit I 17 : 4; niet alleen de eigennaam en de plaatsnaam zijn gelijk, maar ook de beschrijving van *de schacht van zijn lans als een weversboom* klopt precies op die in I 17 : 7a. Maar juist daarom is dit bericht „in flagrante strijd met I 17, tenzij men meent dat Elchanan dezelfde zou zijn als David, hetgeen echter onmogelijk moet worden geacht" (De Groot; meer hierover ben.). Een gelukkige omstandigheid is echter dat de par. tekst een andere lezing biedt, welke aanwijst, hoe het ontstaan van de gesignaleerde tegenstrijdigheid mogelijk te verklaren is. De tekst van Kron na יעור luidt nl. את־לחמי אחי en stemt dan verder nauwkeurig overeen met ons vs. 19: גלית enz. Hier wordt dus niet Goliath, maar een broeder van hem, Lachmi geheten, als de verslagene genoemd. Het is duidelijk van hoe groot belang dit is, alsook dat de beide woordgroepen in Sm en Kron „so ähnlich sind, dasz sie einen ursprünglich gleichen Text voraussetzen, die Verschiedenheit also nur durch Schreibfehler entstanden sein kann", aldus Keil die — evenals Rehm, Méd e.a. — van oordeel is dat Sm naar Kron gecorrigeerd moet worden. Dit is niet z.m. toe te stemmen, daar beide lezingen ook op een derde, oorspronkelijke, kunnen teruggaan. Niet alleen in Sm, ook in Kron schijnt een lacune te zijn. Dat de plaats van afkomst (van Elhanan) hier niet genoemd wordt is op zichzelf geen ernstig bezwaar, maar om het verschil tussen de beide lezingen te verklaren is (met Böhl, zie ben.) aan te nemen, dat de oorspr. tekst ook dit bestanddeel bevatte en dus na יעיר luidde בת הלחמי את־לחמי אחי גלית. De man die vs. 19 volgens de M.T. schreef is dan bij vergissing van het eerste לחמי op het tweede overgesprongen en heeft daarna bijna automatisch אחי vervangen door de eveneens met א beginnende nota acc. את, die hij na ויך verwachten kon. Daarentegen heeft degene die de par. tekst in zijn huidige vorm bracht (in zijn ijver om de fout van Sm te vermijden?) terstond na de vadernaam את־לחמי geschreven. Deze scribent liet dus een plaatsnaam uit-

vallen, de eerstgenoemde een persoonsnaam. Is dit juist, dan moet de tekst van Sm dus met het in Kron bewaarde 'את־ל worden aangevuld. Nu valt het zeker niet te bewijzen, dat het zo gegaan moet zijn, maar het veronderstelde proces bevat niets onwaarschijnlijks en heeft als uitgangspunt de frappante gelijkenis van de twee par. lezingen, welke niemand kan loochenen of negeren. Er dient nog aan te worden toegevoegd dat de oorspr. tekst al in een vroege periode in het ongerede moet zijn geraakt, en dat eerst daarna ארגים (zie boven) kan zijn ingeslopen. De hier geboden oplossing van de in vs. 19 schuilende moeilijkheid is ook voorgestaan door Graetz (Gesch. der Israeliten, Leipzig 1874, blz. 428), Klost, Noordtzij, De Groot, Leimb, Schneider, en komt zakelijk overeen met wat Böhl schrijft s.v. Elhanan: „als de oorspr. tekst, waaruit 2 Sam. 21 : 19 en 1 Kron. 20 : 5 ontstaan zijn, moet men m.i. veronderstellen: wajjak Elchanan ben Jaᶜir bet-Laḫmi et Laḫmi aḫi Goljāt . . . .".

Voor ons besef blijft het vreemd en onbevredigend, dat een zo evidente fout niet reeds vóór het ontstaan van de LXX met behulp van Kron is hersteld. Waarschijnlijk hadden de oude rabbijnen en hun leerlingen meer eerbied voor de overgeleverde tekst dan hun door al te critische commentators wordt toegeschreven. Daarvoor pleit ook מיכל in vs. 8.

Met het bovenstaande is principieel afgewezen het gevoelen van Smith, Schulz, Hertzb e.a. dat de auteur van Kron met de in vs. 19 overgeleverde mededeling verlegen zat en om in overeenstemming te blijven met I 17 de broeder van Goliath in zijn lezing van het bericht geïntroduceerd heeft. Dit zou een opzettelijke tekstvervalsing geweest zijn. Evenzo is te oordelen over de uitlating van VdBorn, dat „het bravourstukje van de held later aan David, de koning van de held, toegeschreven zal zijn". De auteur van Sm zou dit dan in I 17 tegen beter weten in gedaan hebben, want hij nam ook vs. 19 op. Maar wie zou in Israël aan zulk een doorzichtig bedrog geloof gehecht hebben? De overwinnaar van de reus Goliath was te bekend dan dat men zijn daad op naam van een ander had kunnen zetten. En indien er één man in Israël a.h.w. van zijn jeugd aan in een glazen huis gewoond heeft, dan was het wel David, de zoon van Isaï. Men zie ook I 18 : 5—7; 19 : 5; 21 : 9, 11; 29 : 5.

Al deze overwegingen en gegevens pleiten ook tegen de theorie, door L. M. von Pakozdy verdedigd in zijn art. „ᵓElhanan — der frühere Name Davids?" (ZAW 68, 1956, blz. 257—259). De in de titel gestelde vraag wordt door Von P. bevestigend beantwoord. Hij acht het mogelijk dat de simpele gelijkstelling Elhanan = David van Targum en Midrasj op „zuverlässige Tradition" berust. Het zou inderdaad mooi zijn, indien dit met steekhoudende argumenten aannemelijk gemaakt kon worden. Maar in hetgeen Von P. hiervoor aanvoert wordt in dit opzicht te veel van ons gevergd. Hij beweert nl. 1⁰ dat niet alleen 2 Sam. 21 : 19, maar ook 1 Kron. 20 : 5 „literarisch und sachlich für viel älter" te houden zijn als 1 Sam. 17; 2⁰ dat David in zijn jeugd Elhanan heette, ook nog toen hij Goliath versloeg; 3⁰ dat hij later van zijn mannen de naam David kreeg, die overeenkwam met dawidum (= Befehlshaber) uit de z.g. Mari-teksten; 4⁰ dat deze titel tot eigennaam werd die de oorspr. eigennaam volkomen verdrong; 5⁰ dat in vs. 19 oorspr. als de naam Elhanans vader יִשַׁי geschreven stond, wat opzettelijk gewijzigd is in יעיר; 6⁰ dat ons vs. 19 als de oudste ons bekende vorm der David-Goliath-traditie is te beschouwen. Het een is al minder geloofwaardig dan het ander. Wat dawidum betreft moet Von P. erkennen dat dit woord „im AT sonst nicht belegt" is. En de door hem gemaakte vergelijking met de naamsveranderingen Jakob/Israël, Simon/Petrus, Saulus/

Paulus gaat in het geheel niet op, omdat de telkens eerst genoemde eigennamen nooit geheel door de andere verdrongen en zelfs vergeten zijn, terwijl de identiteit van Saulus = Paulus in Hand. 13 : 9 uitdrukkelijk gewaarborgd is. Een dergelijke aantekening, zoals die ook voorkomt m.b.t. Gideon in Richt. 7 : 1, had in geen geval mogen ontbreken. — Ook de „oplossing" dat in vs. 19 van een andere Goliath dan in I 17 sprake zou zijn moet (met Böhl) beslist verworpen worden.

Aan de exegese van vs. 19 is nog toe te voegen, dat het suff. van חניתו natuurlijk niet op Goliath, maar op Lachmi zelf moet slaan. De schacht van zijn lans was dus gelijk aan die van zijn oudere broeder. Over model en lengte van zulk een lans, stellig niet een werp-, maar een stootspeer, zie Galling s.v. Lanze. De מנור was „ein Werkzeug beim Weben zum Heraufheben der unteren Fadenschicht, und dieses Werkzeug war eine lange, stärkere Stange" (Kö.Wb), zie de afb. in Van Deursen, blz. 44 v. Volgens De Groot zou אחי ook bloedverwant of evenknie kunnen betekenen (vgl. Böhl), maar er is geen enkele reden om van de gewone bet. af te wijken en deze historische bijzonderheid in het verhaal weg te werken. De tijd tussen dit voorval (± 1005 v. Chr.) en Davids triomf over Goliath (± 1020 v. Chr.) behoeft op niet meer dan 15 jaar gesteld te worden. De een kan dus zeer wel een broeder van de ander geweest zijn.

20—21 Het vierde wapenfeit kenmerkt zich allereerst daardoor dat het plaats vond בגת; op de plaatsnaam ligt zelfs een zekere nadruk (Wellh. bij Schulz). Ook de par. tekst vermeldt Gath en het is zeker niet ongeoorloofd om verband te zoeken tussen dit bericht en dat over de onderwerping van Gath en omgeving, 1 Kron. 18 : 1, vgl. boven bij 8 : 1. Voorts wordt de kampvechter der Filistijnen voorgesteld als איש מדון (aldus volgens het qerê). De LXX heeft ἀνηρ Μαδων, maar wat zegt dit? Daar 'מ twist of strijd bet., zou men heel wel „een man van twist" (vgl. Spr. 26 : 21; Jer. 15 : 10) kunnen vertalen, maar de context en vooral ook 1 Kron. 20 : 6 wijzen in andere richting. Daar staat מדה, lengte, statuur, m.n. van lichaamslengte, Num. 13 : 32; 1 Kron. 11 : 23; Jes. 45 : 14. Keil wil volgens het ketîb מְדִין lezen (= afmetingen), maar dit kan niet de plur. van מדה zijn. Köh-B, Schulz e.a. willen naar Kron corrigeren (zie BH), onnodig echter want מדון kàn een synoniem van מדה zijn (aldus Kö.Wb). Naar alle waarschijnlijkheid wordt dus wel bedoeld *een man van (ongewone) lengte* („de haute taille" — Méd). Dit is een punt van overeenkomst tussen hem en Goliath, I 17 : 4. Maar een uitzonderlijk abnormaal verschijnsel is, dat *de vingers van zijn handen en de tenen van zijn voeten* שש ושש waren, lett. zes en zes, dus telkens zes, zie Ges-K § 134 q; ten overvloede volgt nog de opgave van het totaal: *vier en twintig in het geheel.* Vooral hierdoor wordt deze tegenstander als een „unheimlicher Mensch" (Hertzb), een „monsterreus" (Sikkel) voorgesteld. Deze reus leverde „ein Gegenstand des Grauens" (Budde), een bijna dierlijke aanblik op. (Over voorbeelden van dergelijke sedigiti uit de oudheid, zie Keil). Zijn afkomst van Rafa wordt met nadruk geconstateerd, zie hierover bij vss. 16 en 22. Dat de ה na ל niet wordt gesyncopeerd, is een exceptioneel geval, zie Ges-K § 35 n, evenzo in vs. 22. Evenals Goliath gedaan had, I 17 : 26, 45, spreekt hij ook honende, smadelijke taal tegen Israël en daarmede tegen Israëls God. In חרף kan ook iets liggen van het tarten of uitdagen. Maar ook deze Rafa-zoon

vindt de dood en wel door de hand van een oomzegger van David, nl. יהונתן, een zoon van שמעי, wiens naam ook in 13 : 3 en 32 met de appos. אחי דוד voorkomt en die identiek moet zijn met de I 16 : 9; 17 : 13 genoemde שמה. Zonder grond verklaart Schulz in navolging van Budde deze appositie voor „eine irrige Erläuterung", en wel op deze grond dat deze Jonathan identiek moet zijn met die uit 23 : 33. Quod demonstrandum est! Hertzb verwerpt dit beslist en de oude vertt. getuigen voor de M.T. De juiste naam van Davids broeder is volgens het qerê, evenals in cap. 13 שמעה, in Kron. met א aan het eind, een afkorting van שמעיה(ו). — Dit bericht is ook uit chronologisch oogpunt van belang. Simea, de derde zoon van Isaï, kan wel verscheidene jaren ouder geweest zijn dan David, de achtste zoon, I 16 : 9 vv., maar het feit dat een zoon van hem in Davids dienst in zulk een zware tweekamp de overwinning behaalt, laat zich veel beter plaatsen gedurende Davids koningschap dan in een daaraan nog voorafgaande periode, zie bij vs. 17 slot.

22 Vs. 22 schijnt niets nieuws te bevatten en wordt daarom door VdBorn z.m. voor „redactioneel" verklaard, terwijl Schulz spreekt van een „kurze Zusammenfassung". Toch moet het een bepaalde betekenis hebben, dat de auteur zulk een nadruk legt op de afstamming van Rafa, en na vss. 16, 18 en 20 nogmaals daarvan spreekt, blijkbaar om goed te laten uitkomen, dat dit voor àlle vier (dus ook voor de in vs. 18 genoemde Lachmi) geldt, gelijk het ook voor Lachmi's broeder Goliath gold. Blijkbaar stond de naam „zonen van Rafa" gelijk met onoverwinbare krachtmensen, geweldenaars, reuzen in gestalte en strijdvaardigheid, door niemand te bedwingen. Maar nu wordt tot viermaal toe zulk een Rafa-zoon door een van „Davids mannen" verslagen. Daarmede heeft God gedemonstreerd, dat geen enkele menselijke macht bestand is tegen zijn volk Israël. Hierin ligt de betekenis en ook de eenheid van deze pericoop, die meer is dan een verzameling „anecdotische mededelingen" (Langman). Maar ook is van belang dat als instrumenten van Jahwe genoemd worden *David en zijn knechten.* Het ביד־דוד is geen vergissing, zoals wel verondersteld wordt. Het is evenmin omdat de auteur zich aansluit bij de „Sitte ... auf den König das zurück zu führen was seine Leute getan" (Schulz, Leimb). Dan immers had hij David allééń moeten noemen. Maar hij wil laten uitkomen, dat David en zijn knechten één zijn. Hij zelf is door zijn overwinning op Goliath (niet toevallig dat diens naam in vs. 19 voorkomt) de grote Held van Israël, de Reuzendoder geworden. En nu heeft hij school gemaakt. Zijn mannen zijn door hem gevormd en door zijn geest bezield om kampioenen te zijn voor de zaak van Israël. „David hat sie zu Helden erweckt" (Schneider). Ten slotte is ook dit van belang waarop Hertzb heeft gewezen, dat al de hier genoemde helden uit Bethlehem of zijn omgeving en ten dele uit Davids familie afkomstig waren, „so dasz das Ganze wie ein Blatt aus einer Bethlehemer Ruhmeshalle wirkt, das hier aufgehoben ist zum höheren Ruhme des David aus Bethlehem". — De nota accus. bij de passieve verbaalvorm is een soortgelijk geval als in vs. 11.

HOOFDSTUK 22

Davids danklied voor uitredding en verhoging

Dit caput draagt een geheel ander karakter dan het voorafgaande. Het is ook niet uit de pen van onze auteur gevloeid, maar klaarblijkelijk door hem ontleend aan een reeds in zijn tijd bestaande bundel van door David gedichte psalmen. C. 22 komt bijna woordelijk overeen met Ps. 18. De verschillen zijn zo gering dat men algemeen in beide liederen twee recensies ziet van eenzelfde psalm, waarbij dan aan Ps. 18 grotere oorspronkelijkheid wordt toegekend. Aangezien van deze psalm een uitvoerige detail-exegese verschenen is van de hand van J. Ridderbos in deze zelfde commentarenreeks (De Psalmen vertaald en verklaard, Kampen, Kok, 1955, dl. I, blz. 140—160), kan het overbodig geacht worden hier een dergelijke behandeling aan cap. 22 te wijden. Evenals in andere Samuëlcomm. gedaan is (natuurlijk mutatis mutandis) verwijs ik daarom naar de genoemde commentaar. Volledigheidshalve laat ik echter wel de vertaling van Ridderbos hieronder volgen, waarbij ik deze van een aantekening voorzie in die gevallen, waarin de Samuëltekst enigszins belangrijk afwijkt of een plus heeft. Eveneens vermeld ik hier nog eens het (door Ridderbos niet genoemde) art. van Segal, Davids three poems, zie bij 1 : 19.

De auteur laat zich niet uit over de vraag om welke reden hij juist dit lied in zijn boek heeft opgenomen. Maar het is zeer waarschijnlijk dat hij uit vele psalmen deze gekozen heeft, omdat hij juist in deze verzen geheel het veelbewogen leven van David in zijn vernedering en verhoging weerspiegeld zag (vgl. Hertzb: „andere Psalmen hätten einzelne Episoden aus Davids Leben untermalen können, Ps. 18 hat umfassende Bedeutung"). Het is ook een mooie greep, die de auteur eer aandoet, dat hij in het slotgedeelte van zijn werk David zelf laat aan het woord komen in een verheven lofpsalm, waarin hij een terugblik werpt op zijn leven, zoals dat door Jahwe bewaard, geleid en tot zijn culmen gebracht is, en die dan ook wrsch. in zijn laatste decennium (980—970 v. Chr.) is ontstaan. Over de mogelijkheid dat cap. 22 samen met 23 : 1—7 oorspr. het dichterlijk besluit van het boek gevormd heeft, zie mijn K.V., dl. 2, blz. 8 v.

Thans volgt de vertaling van Ps. 18:

1 *Voor de muziekmeester. Van de knecht van Jahwe, van David, die de woorden van dit lied tot Jahwe gesproken heeft op de dag, toen Jahwe hem had gered uit de hand van al zijn vijanden en uit de hand van Saul,*
2 *en zeide:*

Ik heb U lief, Jahwe mijn sterkte,
3 *Jahwe mijn steenklip, mijn bergveste en mijn bevrijder,*
mijn God, mijn rots, bij wie ik schuil,
mijn schild en mijn hoorn des heils, mijn hoge burcht.
4 *Hem die te prijzen is, riep ik aan: Jahwe,*
en werd van mijn vijanden verlost.

5 *Baren des doods omgaven mij*
beken des verderfs stortten zich over mij uit.
6 *Strikken der onderwereld hadden mij omvangen,*
vallen des doods mij overrompeld.

7 *In mijn nood riep ik Jahwe ter hulp,*
en hief mijn noodgeschrei aan tot mijn God.
Hij hoorde uit zijn paleis mijn stem,
en mijn geschrei voor Hem kwam in zijn oren.

8 *Daar schokte en schudde de aarde,*
de grondvesten der bergen sidderden,
en schokten heen en weer; want Hij ontstak in toorn,
9 *rook steeg op in zijn neus,*
verterend vuur kwam uit zijn mond,
brand van gloeiende kolen ging van hem uit.

10 *Hij deed de hemel zakken en daalde neder,*
Donker zwerk was onder zijn voeten;
11 *Hij besteeg een cherub en kwam aangevlogen*
en zweefde op de vleugelen van de wind.

12 *Hij maakte duisternis Zich tot een omhulling,*
tot zijn bedekking rondom Zich donkerte van wateren, dichte wolken.
13 *Uit de lichtglans vóór Hem schoten door zijn wolken*
hagel en vurige kolen.

14 *Daar donderde in de hemel Jahwe,*
de Allerhoogste deed zijn stem horen;
15 *Hij schoot zijn pijlen en verstrooide hen*
Hij bliksemde bliksemen en bracht hen in verwarring.

16 *En de beddingen der wateren werden zichtbaar,*
de grondvesten der wereld lagen bloot,
vanwege uw toorngeroep, Jahwe,
vanwege het snuiven van de adem van uw neus.

17 *Hij reikte van omhoog, Hij vatte mij,*
Hij trok mij op uit grote wateren,
18 *Hij ontrukte mij aan mijn sterke vijand,*
en aan mijn haters, want ze waren mij te machtig.

19 *Zij overvielen mij ten dage van mijn nood,*
maar Jahwe werd mijn steun,
20 *Hij bracht mij uit in de ruimte*
Hij redde mij, want Hij had welgevallen aan mij.

21 *Jahwe deed aan mij naar mijn gerechtigheid,*
naar de reinheid mijner handen vergold Hij mij,
22 *Want ik heb de wegen van Jahwe gehouden*
en ben niet zondig afgeweken van mijn God.

23 *Want al zijn rechten hield ik voor ogen*
en zijn inzettingen stelde ik niet ter zijde.
24 *En ik was oprecht jegens Hem*
en nam mij in acht, dat ik niet zondigde.
25 *Dies vergold mij Jahwe naar mijn gerechtigheid,*
naar de reinheid mijner handen voor zijn ogen.

26 *Jegens de trouwe betoont Gij u trouw,*
oprecht jegens de man die oprecht is.
27 *Jegens de reine betoont Gij U rein,*
maar jegens de valsaard toont Gij U ondoorgrondelijk.

28 *Want Gij, het verdrukte volk verlost Gij,*
en hoge ogen doet Gij neerslaan.
29 *Want Gij, Gij doet schijnen mijn lamp,*
Jahwe mijn God verlicht mijn donker.

30 *Want met U bestorm ik een bende,*
en met mijn God spring ik over een muur.
31 *Die God, zijn weg is volkomen,*
Jahwe's woord is gelouterd,
Hij is een schild voor allen, die bij Hem schuilen.

32 *Want wat voor God is er behalve Jahwe,*
en wat voor Rots dan alleen onze God?
33 *Die God, die mij met kracht omgordde,*
en mijn weg voorspoedig maakte.

34 *Hij maakte mijn voeten als der hinden,*
en stelde mij op mijn hoogten.
35 *Hij leerde mijn handen ten strijde*
en mijn armen spanden de koperen boog.

36 *Ja, Gij gaaft mij uw schild des heils,*
uw rechterhand ondersteunde mij,
en uw nederbuigen maakte mij groot.
37 *Gij gaaft ruimte voor mijn schreden onder mij*
en mijn enkelen wankelden niet.

38 *Ik vervolgde mijn vijanden en achterhaalde ze,*
en keerde niet, tot ik hen had vernietigd.
39 *Ik verpletterde hen, zodat ze niet konden opstaan,*
zij vielen onder mijn voeten.

40 *Want Gij omgorddet mij met kracht ten strijde,*
Gij deedt mijn tegenstanders nederzinken onder mij.
41 *Mijn vijanden deedt Gij mij de rug toekeren*
en mijn haters roeide ik uit.

42 *Hun noodgeschrei weerklonk, maar er was geen helper,*
tot Jahwe, maar Hij verhoorde hen niet.
43 *En ik verbrijzelde hen als stof voor de wind,*
als het vuil der straten heb ik hen vermorzeld.

44 *Gij reddet mij van de aanvallen van het krijgsvolk,*
Gij steldet mij tot een hoofd der natiën,
volken die ik niet kende, werden mij dienstbaar.
45 *Op het eerste gehoor gehoorzaamden zij mij,*
zonen van vreemde landen brachten mij gedwongen hulde.
46 *Zonen van vreemde landen werden van kracht beroofd*
en kwamen sidderend uit hun sterkten.

47 *Jahwe leeft! en mijn Rots is te prijzen,*
verheven is mijn God des heils!
48 *Die God, die mij wraak verschafte,*
en volken aan mij onderwierp,
49 *mijn Redder van mijn vijanden,*
ja, Gij verhoogdet mij boven hen, die mij tegenstonden,
verlostet mij van de man des gewelds.

50 *Daarom wil ik U loven onder de volken, Jahwe!*
lofzingen zal ik uw naam!
51 *[De naam] van Hem, die het heil zijns konings heeft grootgemaakt,*
en trouw betoond aan zijn gezalfde,
aan David en zijn zaad voor eeuwig.

1 וידבר — in overeenstemming met het historisch karakter van zijn boek heeft de auteur de aanhef van Ps. 18 : 1 (die op het gebruik in de cultus ziet) weggelaten en is hij gewoon — evenals bv. 21 : 1 — met een impf. cons. begonnen. In het vervolg zal het parallelvers uit Ps. 18 telkens alleen door Ps worden aangeduid. Verder zij in het algemeen nog uitgesproken, dat verschillen in de tekst niet bepaald door de auteur van Sm behoeven te zijn aangebracht. De mogelijkheid is niet uitgesloten (hoewel ook moeilijk te bewijzen), dat de door hem geboden tekst reeds (mondeling of schriftelijk) naast de voor liturgisch gebruik bestemde was overgeleverd.

2 לי aan het slot is volgens Smith „in fact superfluous", maar de LXX heeft ἐμοι en het „dient zur Verstärkung des Suffixes" (Keil).

3 ומנוסי = *en mijn toevlucht*, behoort bij het voorafgaande, 'מ duidt de plaats aan waarheen men vlucht; ook Ps. 59 : 17 van Jahwe zelf. משעי enz. is een nieuwe zinsnede, waarin Jahwe als *mijn Redder* wordt aangesproken; 'מ heet Jahwe ook I 10 : 19; 14 : 39. In deze naam ook door Heiland weer

te geven, en in de daarop volgende woorden vat David alles samen wat Jahwe voor hem is en heeft gedaan: *Gij hebt mij van het geweld verlost*. Dit slot van vs. 3 is in Ps misschien op rhythmische gronden (Keil, Smith) weggelaten.

5 Vs. 5 begint met כִּי, door de LXX als conj. opgevat (ὅτι), maar op deze plaats beter door *voorwaar* weer te geven.

7 Vs. 7 heeft in b het zeldzame verbum שׁוע vervangen door het frequente קרא en in c de waw cons. toegevoegd; ook d is enigszins vereenvoudigd. BH wil het verbum תבוא (Ps) invoegen, maar ook de LXX heeft het niet gelezen en noodzakelijk is het niet.

8 Vs. 8 begint wrsch. niet met impf. hitp (qerê), maar qal, evenals Ps. De betekenis is dezelfde. De verbinding מ׳ הש׳ = *de grondvesten des hemels* wordt alleen hier gevonden, maar dat de hemel in beweging geraakt, lezen we ook vss. 10, 14, vgl. Ex. 19 : 16 vv.; 20 : 18; Richt. 5 : 4, 20; Hab. 3 : 3; Hagg. 2 : 22; Jer. 2 :12.

11 Vs. 11 heeft in b וירא, dat door Keil e.a. wordt opgevat als impf. apoc. nif. van ראה („erschien", vgl. de N.V.), maar vele mss. hebben (evenals Ps, zie BH) וידא van דאה, zweven, vgl. Deut. 28 : 19. Gelet op de grote gelijkheid tussen ד en ר is deze lezing wrsch. de oorspronkelijke, want zij past veel beter bij het parallelle 11a, en bovendien zeggen vss. 10 vv. dat Jahwe zich geheel in het duister hulde en dus onzichtbaar bleef.

12 Vs. 12 begint in Sm (en wrsch. ook in Ps) met waw cons., dus וישׁת; dit heeft als tweede obj. סכות = woningen; de plur. staat „in unbestimter Allgemeinheit" (Keil); blijkens het vervolg wordt immers gedacht aan dichte wolkgevaarten. De vert. wordt dan: *Hij stelde de duisternis rondom zich tot een woning*. Het elders niet voorkomende, duistere חשׁרת zal door een schrijffout uit חשׁכת (= duisternis, Ps) ontstaan zijn (zie de lexica en LXX).

13 Vs. 13a moet aan het slot wrsch. עברו (Ps.) gelezen worden, dan is licht te verklaren, dat het onmiddellijk volgende ברד (= hagel, Ps) is uitgevallen.

14 Vs. 14 levert geen zakelijk verschil op.

15 Vs. 15a evenmin; in b is het qerê volkomen i.o.m. Ps.

16 Vs. 16 a heeft ים, sterker uitdr. dan מים in Ps; in b had de waw cons. beter bewaard kunnen blijven; overgang naar het gewone impf. volgt eerst in vs. 17 (vgl. Smith); c en d spreken over Jahwe in de 3e pers., doch zie vs. 1a.

23 Vs. 23b luidt anders dan Ps, doch behoeft niet (zoals Smith wil) naar deze gecorrigeerd te worden. Het drukt dezelfde gedachte eenvoudiger, maar niet minder dichterlijk uit. Wel staat het suff. van מ׳ in sing., maar het fem. heeft hier ongeveer de zin van ons neutrum (vgl. Ges-K § 122 q), zodat we (met Keil) aldus kunnen vertalen: *en zijn inzettingen — daarvan week ik niet af*.

24 Vs. 24 heeft לו, dat zakelijk echter hetzelfde uitdrukt als עמו (Ps), nl. in mijn verhouding tot Hem (vgl. Ridd.).

25 Vs. 25 geeft in b de gedachte vereenvoudigd weer met כברי i.p.v. כבר ידי (Ps).

27 Vs. 27 heeft de onregelmatige vorm תתבר, die volgens Ges-K § 67 l תתברר (Ps) moet gelezen worden (zie ook de lexica).

28 Vs. 28a heeft waw cop. i.p.v. כי (Ps), maar is zakelijk gelijk. Merkwaardig is echter dat het in de 3e pers. spreekt, maar in b opeens overgaat

in de 2e pers.; de LXX heeft die reeds in a (σωσεις), zodat את־ wrsch. voor een verminkt אתה (= Ps) te houden is. In b is de gedachte bepaald niet dezelfde, al is er verwantschap, nl. *maar uw ogen zijn tegen de trotsaards* (vgl. Ps. 34 : 17). Men kan niet bewijzen, dat dit „no suitable sense" geeft (Smith). תשפיל is zeer wel met Keil „relativ zu fassen: welche Du niedrigst"; K. verwijst daarbij naar Jes. 2 : 11. Wel moet opgemerkt dat in casu de Ps zich eenvoudiger uitdrukt.

29 Vs. 29a brengt de stoute beeldspraak אתה נירי: Jahwe is zelf Davids lamp, vgl. Ps. 27 : 1; in overeenstemming daarmede is dezelfde Godsnaam in b gebruikt.

33 Vs. 33a behoeft niet naar Ps. gecorrigeerd te worden (Smith), het geeft een heel goede zin. חיל vervult feitelijk de functie van een adj., vgl. Ps. 71 : 7 (Keil). De vert. kan luiden: *Die God — mijn sterke veste is Hij*. Met b staat het anders. ויתר is duister, het is niet af te leiden van תור, zoals Keil wil, en de bet. herumführen heeft dit verbum niet, ook niet Spr. 12 : 26. Daarom is hier stellig met Ps ויתן te lezen, terwijl aan het slot het qerê prevaleert (zie BH), zodat de zin is: *en Hij maakte mijn weg effen*.

34 In vs. 34 berust de waw van רגליו blijkbaar op een vergissing en heeft het qerê de voorkeur, zie BH. Het is dus gelijk aan Ps.

36 Vs. 36a = Ps, maar wat in Ps. 36b is ontbreekt; om welke reden dit is weggelaten, kunnen wij niet meer nagaan. b vertoont wel veel overeenkomst met c in Ps, maar er is een opmerkelijk verschil, ook in cons., tussen עֲנֹתְךָ = uw antwoorden, uw verhoren, vgl. Ps. 3 : 5 en עַנְוַתְךָ. Dit wordt wel vertaald door Herablassung (Kö.Wb, die van oordeel is, dat dit ook in Sm gelezen moet worden). 'ע bet. echter Demut, wat heel iets anders is, en wordt nooit van God gebruikt. Zonder te willen zeggen dat de tekst in Ps naar Sm gecorrigeerd moet worden, meen ik toch dat l.g. met minstens evenveel recht als oorspr. beschouwd kan worden, dus *uw verhoren* (nl. van mijn gebeden, vgl. vs. 7) *heeft mij groot gemaakt*.

38 Over 38a zie Ges-K § 108 c; aangezien ook volgens Ges een tempus histor. bedoeld is, moet aan het gebruik van de cohort. geen gewicht gehecht worden. Door het volgende 'וא = en ik verdelgde hen, is de gehele uitspraak radicaler dan die in Ps.

39 Vs. 39 begint met ואכלם, dat volgens Smith „doubtless erroneous duplication" is van het voorafgaande; de woorden zijn echter voor zulk een verwisseling te ongelijk, en de tekstgetuigen spreken niet onverdeeld voor een emendatie (zie BH). Bovendien is ook het slot van 39a verschillend van Ps, hier is dus opzet aanwezig; ook nu is Sm sterker, radicaler: *ik vernietigde, ja, ik verpletterde hen, zodat zij niet weer opstonden*.

40 ותזרני = ותאזרני (Ps), Ges-K § 68 k noemt naast dit ook andere gevallen van syncope van א.

41 In 41a is תתה = נתתה (Ps); in b staat 'מ op één lijn met איבי in a, en is dus evenzeer afhankelijk van (נ)תתה. Men zou kunnen vertalen: *(ook) mijn haters, maar ik roeide ze uit*. 'מ kan niet het object zijn van het verbum in b, want dit heeft een suffix; dit is ook de opvatting van de LXX, die echter het verbum in de 2e pers. vertaalt, zie BH. Dit moet een vergissing zijn. Voor emendatie naar Ps (Ges-K § 116 w) is geen voldoende grond.

42 Anders staat het in 42a. ישעו kan impf. van שעה zijn; maar dit bet. aanzien, acht slaan op, steeds met een praep., Gen. 4 : 4; Jes. 17 : 8. Keil vert. „sie schauen aus", maar noemt geen analoog geval. Het is wel zeer waarsch., dat met Ps en vertt. ישועו te lezen is, zie BH.

43 Vs. 43a drukt de gedachte van Ps iets eenvoudiger uit; in beide gevallen gaat het over het *stof der aarde* en is het de bedoeling dat zij (Davids vijanden) door Davids actie (שחק) tot stof worden. Er is geen tekstcrit. grond voor emendatie, zoals Kittel BH voorstelt. In b is ארקעם (= ik vertrad hen) wrsch. met Kö.Wb voor een glosse te houden; na het voorafgaande verbum is het geheel overbodig, een waw cop. ontbreekt en de LXX heeft blijkbaar maar één verbum gelezen. Het is ook mogelijk dat de grote overeenkomst der cons. duplografie heeft veroorzaakt.

44 Vs. 44a met עמי is stellig meer zinvol dan Ps met het vage עם (vgl. Keil, die de gehele zin betrekt op de „einheimische Anfeindungen" eerst van Isboseth en later van Absalom en Seba). De LXX schijnt de plur. gelezen te hebben (λαων) en Smith geeft hieraan de voorkeur (vgl. Méd: peuples), maar de Vg komt overeen met de M.T. (populi mei) en ריב doet ook meer denken aan burentwist (Gen. 13 : 7; Richt. 12 : 2), dan aan een buitenlandse oorlog. De vert. kan luiden: *Gij hebt mij gered uit de twisten van mijn volk.* In b wordt de lezing van Ps תשימני door Kittel BH e.a. aanbevolen i.p.v. תשמרני. Het eerste schijnt inderdaad beter te passen bij de volgende woorden. Toch zou zulk een emendatie vrij willekeurig zijn. LXX en Vg steunen beide de M.T., die ook een zeer goede zin geeft: *Gij hebt mij behoed om (te zijn) een hoofd der natiën.*

45 Bij vs. 45 is het voornaamste verschil met Ps de volgorde der versdelen. Het valt niet in te zien waarom Ps in dit opzicht beter is (Smith) dan Sm. Ons vs. is duidelijker, daar het begint met het subject te noemen. Ook geeft de hitp. van כחש beter zin dan de pi., al is er geen zakelijk verschil.

46 Vs. 46 bevat omnium consensu een schrijffout in ויחגרו; daar dit verbum (zich gorden) in dit verband geen zin zou geven, neemt men aan dat ח en ר van plaats verwisseld zijn, zodat de juiste lezing gelijk is aan die van Ps. Op beide plaatsen een ander verbum lezen (nl. ויחרדו, BH) is op geen enkele wijze verantwoord.

47 In vs. 47 willen BH e.a. צור schrappen. Beter is met de LXX (ὁ θεος μου) het suff. 1e pers. sing. ִי— te lezen (vgl. vs. 3), zodat de zin is: *mijn God, de rots van mijn heil.*

48 Vs. 48a = Ps, in b staat par. met het part. נתן in a het part. מוריד, een sterke uitdr.: nederstotend, vgl. Jes. 10 : 13; zakelijk niet iets anders dan Ps.

49 Vs. 49a zet de aaneenrijging van partic. nog voort, maar heeft in afwijking van Ps ומוציאי, een meer pregnante uitdr., die de voorstelling wekt van een uitgeleid worden uit de aanvallen van omringende vijanden. De plur. חמסים is sterker dan חמס (Ps): *de geweldenaar* (N.V.).

51 In vs. 51 is met Keil, Smith e.a. het ketîb מגדיל te lezen i.o.m. Ps en vertt. (zie BH).

HOOFDSTUK 23

Davids profetische zwanenzang. Zijn helden

1—7. *Davids laatste woorden*

Deze ondertitel is ontleend aan de aankondiging in 1a en slaat dus — heel strikt genomen — alleen op 1b—7. Door het pron. demonstr. אלה wordt vooruitgewezen naar hetgeen volgt; de plur. is in overeenstemming met דברי, en ook het adj. 'הא (in 19 : 12 — M.T. 13 — als subst.) sluit zich hierbij aan. Ook indien de gehele uitdr. 'הא 'ד 'ד door de auteur aan zijn bron (wellicht een bundel liederen, niet onze psalmbundel) ontleend is, moet toch 1a als zodanig aan hemzelf zijn toe te schrijven (te vergelijken is Ps. 72 : 20). Door de waw cop. heeft hij vss. 1—7 aan het voorafgaande als een tweede staat van Davids dichtkunst verbonden (het דברי uit onze tekst herinnert duidelijk aan hetzelfde woord in 22 : 1a), overigens met dit kenmerkend onderscheid, dat David in cap. 22 vooral spreekt van de hem geschonken uitredding en verhoging, dus van het verleden, maar thans een blik in de toekomst werpt (Klost), zodat we van een profetische zwanenzang kunnen spreken. Men drukt het onderscheid ook wel uit met „levenspsalm" en „stervenslied" (Sikkel, Naar Gods hart, blz. 152) of „das Danklied" en „das prophetische Testament" (Keil), maar met de term „laatste woorden" kan niet bedoeld zijn: wat David nog vlak voordat hij de adem uitblies gezegd heeft; want Davids sterven wordt hier niet vermeld (zoals het sterven van Mozes in Deut. 33 : 1), König parafraseert de uitdr. aldus: „die letzten inhaltlich *hervorragenden* und hauptsächlich *kunstvollen Aussprüche*" (cursiv. van K., blz. 142, zie ben.); juister zou m.i. zijn: het laatste wat David als geïnspireerde dichter heeft gepresteerd, het laatste lied waarmede hij zijn geestelijke nalatenschap heeft gecompleteerd. Het „laatste" veronderstelt dat David veel meer poëzie heeft geleverd dan in dit boek is opgenomen (Schulz), zie ben. bij 1 e. Naar alle waarschijnlijkheid dateert dit laatste lied van David uit dezelfde tijd waarin hij zijn laatste vermaningen en opdrachten aan Salomo gaf, 1 Kon. 2 : 1—10. Daar de aankondiging volledig in 1a vervat is, begint het lied terstond in 1b en niet eerst in 3c, zoals Leimb e.a. willen. Het inleidend gedeelte 1b—3b is één met vss. 3c—7.

Als speciale literatuur over deze pericoop kunnen genoemd worden de artt. van O. Proksch in Alttestam. Studien, Festschrift R. Kittel zum 60 Geburtstag dargebracht, 1913, blz. 112—125; en van S. Mowinckel in ZAW 1927, blz. 30—38, beide getiteld: „Die letzten Worte Davids"; eveneens het reeds bij 1 : 19 genoemde art. van Segal, Davids three poems, blz. 225—231. Oudere literatuur wordt door Keil vermeld in een noot op blz. 377. Verder de reeds bij cap. 7 herhaaldelijk geciteerde werken van E. König, Die mess. Weiss., blz. 142—149; G. Ch. Aalders, Het verbond Gods, blz. 127—134; A. H. Edelkoort, De Christusverwachting enz., blz. 165—172.

1 *En dit zijn Davids „laatste woorden":*
Spreuk van David, de zoon van Isaï,
ja, spreuk van de man, die hoog geplaatst is,

de gezalfde van de God van Jakob,
de liefelijke (zanger) van Israëls lofliederen.
2 *De Geest van Jahwe spreekt door mij*
en zijn woord is op mijn tong;
3 *de God van Israël zegt tot mij,*
de Rotssteen van Israël spreekt:
Een rechtvaardig heerser over de mensen!
Een Heerser in de vreze Gods! —
4 *En Hij zal zijn als het licht van de morgen,*
bij het opgaan van de zon,
een morgen zonder wolken:
door de glans na de regen
zal jong groen uit de aarde (spruiten).
5 *Waarlijk! is het zo niet met mijn huis bij God?*
Hij heeft immers een eeuwig verbond met mij gemaakt,
in alle opzichten geordend en verzekerd.
Want al mijn heil en alle welbehagen —
waarlijk! zou Hij die niet laten uitspruiten?
6 *Doch de bozen — zij allen zullen zijn als weggeworpen doornen,*
want die neemt men niet in de hand,
7 *maar de man, die ze wil aanvatten,*
voorziet zich van ijzer en lansschacht
en dan worden ze met vuur totaal verbrand....

Wat betreft de vraag naar de echtheid van ons lied, het auteurschap van David behoeft thans niet meer in den brede verdedigd te worden. De argumenten die ertegen zijn ingebracht, zijn door Segal („the Davidic authorship is beyond doubt", blz. 227) en Aalders (Verbond, blz. 127 vv.) breedvoerig en zakelijk besproken en afgewezen, en hun betoog is allerminst verouderd. Edelkoort laat zich zeer sterk als volgt uit: „Er is niet de minste aanleiding om deze „laatste woorden" aan David te ontzeggen.... Met König, Proksch, Gressmann en Dürr handhaven wij tegen Dhorme en Nowack in dat deze woorden .... van David zelf afkomstig zijn" (blz. 169 v.; de naam Gressmann is echter onjuist, want deze zegt dat het lied David „von einem seiner Zeitgenossen... in den Mund gelegt worden ist", zie bij 1 e). En Hertzb constateert: „Heute mehren sich wieder die Stimmen, die der Ueberlieferung folgend David als den Verfasser des Liedes mindestens von V 3b an betrachten; etwas wirklich Durchschlagendes dagegen wird sich auch kaum sagen lassen" (H. heeft hierbij wrschl. het oog op Schulz en Rehm, die evenals De Groot — zonder meer de authenticiteit aanvaarden). Ook Méd en Leimb (zie boven) handhaven het Davidische auteurschap, maar niet zonder dat ze gewezen hebben op de voosheid van de geopperde bedenkingen: 1⁰ de analogie tussen Deut. 32 (het lied van Mozes) en 33 (de zegen van Mozes) enerzijds en ons cap. 22 (Davids danklied) en 23 : 1—7 (Davids testament) anderzijds, welke een gekunsteld karakter zou dragen; voorts 2⁰ de analogie met Ps. 1 in het spreken over het lot van rechtvaardigen en goddelozen; 3⁰ de analogie met Spr. 30 : 1, die zou wijzen op een later tijdstip. Dit alles (door Aalders niet vermeld) zegt evenwel alleen iets voor hen, die a priori uitgaan van een late datering der genoemde O.T.-ische teksten, waarvan dan de auteur van Sm afhankelijk zou geweest zijn Dit laatste is in geen geval bewijsbaar, het eerste zeer

aanvechtbaar. De sub 1 genoemde analogie is bovendien ver gezocht, daar onze pericoop volstrekt geen zegenspreuk bevat, er is hoogstens een zwakke gelijkenis, die niet eens opzettelijk behoeft te zijn. Ook het bezwaar, ontleend aan de overeenkomst met Ps. 1, bezit geen overtuigingskracht zodra we letten op de vele psalmen van David, waarin dezelfde tegenstelling voorkomt. Ook de sub 3 genoemde aanraking met de māsjālliteratuur bewijst niets. VdBorn (die vss. 1—7 „een post-davidische commentaar op de redactionele opmerkingen in I 18 : 5, 14, 28 en 30" noemt) wijst ook op Spr. 4 : 10—19. Hij kan dit echter alleen doen. omdat hij in onze pericoop iets leest over de „voorspoed van de rechtvaardige", een denkbeeld dat hier echter geheel ontbreekt.

Wat de poëtische bouw betreft, onderscheidt Hertzb zes strofen van elk vier regels, die elk een metrum van drie „Hebungen" vertonen, waarna (bij 7b) een zevende strofe volgt met „vier Kurzverse zu je 2 Hebungen, was einen wirksamen Abschlusz bildet." Gressmann telt echter niet meer dan vijf strofen. Het is echter de vraag of de dichter het zo bedoeld heeft. Stellig heeft hij zich niet streng aan een bepaald rhythme gebonden, hetgeen bv. bij 4a duidelijk blijkt.

Het oordeel van De Groot: „de tekst is corrupt, bv. in vs. 4 vv., de inhoud is duister" is in zijn algemeenheid onbillijk, dat van Hertzb is t.a.v. beide aspecten veel gunstiger. De stijl is inderdaad enigszins gedrongen en vooral vss. 3cd—4 schijnen alleen uit korte, flitsende uitroepen te bestaan, die tonen dat de dichter spreekt over een toekomst, die voor hemzelf nog in nevelen is gehuld. Ook Aalders spreekt van „enigszins raadselachtige en toch weer genoegzaam duidelijke bewoordingen (Verbond, blz. 133). Onmiskenbaar is dat 1b—3b als inleiding zijn te beschouwen, voorts dat 3c—4 een profetische tekening bevatten van een toekomstige Heerser die een onmetelijk-rijke zegen zal verspreiden, en dat blijkens vs. 5 diens optreden in verband staat met het verbond door God met David en zijn huis gesloten — een duidelijke toespeling op de door bemiddeling van Nathan verkregen Messiaanse belofte van 7 : 11b—16. Duidelijk is ook dat vss. 6—7 spreken van de ondergang van hen die de komende Heerser vijandig gezind zijn.

In 1b en c treffen we de stat. constr. נאם, naar het schijnt part. pass. van een verbum נאם (alleen Jer. 23 : 31) = spreken, fluisteren, maar steeds als subst. gebezigd in de zin van spreuk, uitspraak, zo goed als altijd gevolgd door de naam יהוה (volgens Köh-B komt het 361 maal in het O.T. voor), maar slechts zelden door de naam of benaming van een mens, nl. Num. 24 : 3 en 15 door בלעם of הגבר, vs. 4 en 16 door שׁמע (= Bileam), eveneens in Spr. 30 : 1 door הגבר (= Agur), en zo ook hier in 1c, par. met 1b waar het aan de naam דוד voorafgaat (Ps. 36 : 2 is een heel apart geval, zie Ridderbos, dl. I, blz. 310 v.). König vert. het door „Enthülltes = Enthüllung oder Kundgebung"; de bet. komt dus zeer dicht bij het begrip openbaring; volgens Edelkoort kenmerkt נ׳ reeds terstond Davids woord als een profetie en Méd vert. het door „oracle". De context is hier, maar ook in Num. 24 en Spr. 30, gunstig voor deze gedachte; in elk geval is het een plechtig woord uit de religieuze sfeer. Ook גבר „heeft een religieuze klank en wordt vooral in de wijsheidsliteratuur gebruikt (Jer., Spr., Ps.)" (VdBorn). Vreemd is dat de LXX, die in I 2 : 30 נאם juist heeft opgevat, het hier blijkbaar heeft verward met נאמן (aldus König) en vertaald door πιστος. De overeenkomst tussen onze vss. 1 v. en Num.

24 : 3 v., 15 v., is zó groot dat zij niet toevallig kan zijn. Zij is niet alleen gelegen in het herhaalde נאם, maar tevens daarin dat de vermelding van naam en vadernaam van de auteur gevolgd wordt door een reeks apposities in verheven bewoordingen van prijzende inhoud. Die inhoud is telkens wel verschillend, maar in beide gevallen dient de spreker zich aan als de profeet, orgaan en verkondiger van goddelijke openbaring. Men heeft wel gemeend dat David de aanhef van zijn lied aan Bileam ontleend heeft, maar het is evenzeer mogelijk dat beiden zich bediend hebben van eenzelfde oude stijlvorm (aldus Edelkoort, blz. 166, evenzo Aalders, Verbond, blz. 129; beiden verwijzen hierbij naar Gressmann, die echter met te grote stelligheid spreekt van „einem festgeprägten Stil, von dem beide Dichter abhängig waren"). Deze stijlvorm kan ook in Spr. 30 : 1 nagevolgd zijn. Toch is er niets op tegen met Keil van een bewuste „Anlehnung" aan de profetie van Bileam te spreken. David zou daarmede dan willen tonen dat hij met deze oude profetie bekend is en dat hij dit profetisch getuigenis mag aanvullen met hetgeen hemzelf geopenbaard is, zie vss. 2—3ab.

De ו vóór נאם in 1c wordt door velen onvertaald gelaten, maar is stellig oorspr. (zie de LXX) en heeft volgens König juist bijzondere nadruk, weer te geven door „und zwar" of „und das heiszt" of „ja". Er is volstrekt geen noodzaak om met Mowinckel, Schulz e.a. (in navolging van Dhorme) het perf. hof. הקם door הקים en על door עליון te vervangen. Het laatste woord heeft hier volgens tal van comm., maar ook volgens de lexica zijn oorspr. substant. bet. van „Höhe (height)" en duidt (evenals Hos. 7 : 16; 11 : 7) als acc. naast הקם de richting omhoog, in de hoogte aan. De LXX parafraseert de uitdr. aldus ὃν ἀνεστησεν κυριος, ook de Pesj. heeft een activum. Het is echter vanzelfsprekend dat het God is, door wie David zo *hoog geplaatst is* (vgl. 7 : 8 v; 22 : 44 v.) en dit wordt nu ook in 1d expressis verbis gezegd: משיח א' י'. Dat David zichzelf zo noemt, is geen zelfverheffing, maar erkenning van de hem verleende waardigheid (I 16 : 13), toch bezigt hij deze benaming meer van Saul dan van zichzelf; behalve hier alleen 19 : 21 (M.T. 22; wel door Abisaï uitgesproken, maar door David aanvaard) en 22 : 51. Dat hier niet יהוה, maar א' יעקב gebezigd is (een naam die elders in Sm niet voorkomt), hangt vermoedelijk samen met de verwantschap tussen onze tekst en Num. 24, waar in vs. 5 de naam י' par. staat met ישׂראל, zoals ook hier het geval is. Over נ' zie bij 1 : 23. Als st. constr. verbonden met זמרות י' geeft het volgens Schulz geen bevredigende zin, nl. „der Liebliche der Lieder Israels". Hij wil daarom נ' in verband brengen met een Arab. stam nághama, die „leni et submissa voce" spreken of zingen betekent, zodat נ' = zanger, zo ook Now., Leimb. Over de bet. van זמיר, lofzang met muziekbegeleiding (bv. Ps. 95 : 2; Job 35 : 10; Jes. 24 : 16), bestaat geen verschil. Maar tegen de afleiding uit het Arabisch bestaat ernstig bezwaar, mede omdat David zelf נ' in de gewone bet. gebruikt 1 : 23 (vgl. het verwante verbum vs. 26); zo bv. König, Hertzb. De l.g. vert. echter: „der Liebliche in bezug auf Gesänge, d.h. der holdselige Sänger", daar het woord zanger in de *vertaling* toch blijkbaar haast onmisbaar is, vgl. Rehm („des lieblichen Sängers"), Méd („l'aimable psalmiste" = „the sweet psalmist" van de A.V.). De opvatting dat David zelf in 1e wordt aangeduid als de lieflijke (dichter) van Israëls liederen is ook die van Keil die vert.: „der

Liebliche in Lobgesängen", vgl. onze Stv., N.V., König, Schulz, Schneider; zij is i.o.m. de gehele traditie van Oud en Nieuw Testament, die David kent en eert als de dichter van vele psalmen, bekwaam ook in het spelen (vgl. reeds I 16 : 18). Dit kan niet gezegd worden van de door Smith, Budde, Proksch, Edelkoort, De Groot en VdBorn voorgestane opvatting, volgens welke David „de lieveling (Smith: „the joy") van Israëls zangen" heet, omdat hij in Israëls liederen zo veel bezongen is. De genoemde auteurs kunnen hiervoor geen andere voorbeelden aanvoeren dan het in I 18 : 7 vermelde triomflied, dat toch inderdaad „zu wenig Anhalt" bevat (König, blz. 143) voor zulk een benaming, die ook in de L.V. is opgenomen. Voor de vertaling „lieveling" of „die bezongen wordt" (De Groot) bieden de lexica trouwens geen enkele analogie (ook Köh-B niet, al vermeldt hij „Liebling" voor deze plaats). Voor Gressmann is het prijzende in deze benaming een reden om de zang aan David zelf te ontzeggen. Maar David spreekt onder inspiratie, vs. 2; Gods Geest vergunt hem zich met de 1de gebruikte epitheta voor te stellen om daarmede te kennen te geven, dat hij — de gezalfde koning, de begenadigde dichter (zie hierover breder Keil) — voor zijn „laatste woorden" op een aandachtig gehoor aanspraak mag maken.

In 1b—e is gezegd wie דוד is, in vs. 2 wordt zoals Keil terecht aangeeft „der Begriff des נאם explicirt". In 2a komt het vooral aan op de bet. van דבר בי. Het verbum wordt meestal — bv. door Keil, Gressmann, De Groot, Leimb, Ehrlich, Hertzb — als praesens vertaald, terwijl de vert. van בי varieert tussen in mij, door mij en met mij. Volgens König is de opvatting als praesens „reine Willkür"; verder zegt hij „dibbèr be heiszt hier wie überall .... anreden, alloqui"; K. verwijst daarbij naar Num. 12 : 2 enz. en Zach. 1 : 9 vv.; 2 : 7; 4 : 1 enz. Wat בי betreft, verwerpt hij „in" en „door mij", terwijl „met mij" zakelijk juist is (K. vert.: „hat mich angeredet"). Op zichzelf is tegen deze opvatting geen bezwaar te maken, en wat König zegt over ב na דבר wordt ook bevestigd door het betoog van Van Gelderen/Gispen over deze uitdr. bij Hos. 1 : 2 (Comm. op het boek Hosea, 1953, blz. 22). Hij vert. daar: (Jahwe) „sprak met Hosea". Tegen Königs opvatting verzet zich evenwel het par. lid van vs. 2, waar het suff. van מלתו moet slaan op יהוה, en waarvan de zin dus is: en zijn woord is op mijn tong. Grammatisch is het zeker toelaatbaar om als perf. of impf. te vertalen (aldus Smith, Schulz, Rehm), maar de gehele context verbiedt aan te nemen, dat David hier wil vertellen dat Jahwe's woord op een vroeger tijdstip op zijn tong geweest is (wanneer dan? en welk woord was dat?). Ook König zelf vert.: „und sein Wort ist auf meiner Zunge". Terecht, maar dan pleit het parallellisme toch sterk voor de presentische opvatting van דבר en moet 2a betekenen: *de Geest van Jahwe* (K. verwijst hierbij volkomen juist naar I 16 : 13) *spreekt door mij* en 2b bevestigt dit. Het gaat immers in de gehele samenhang (zie נאם en vs. 3ab) om een Godswoord hetwelk David op het punt is te vertolken. Wil men ד׳ beslist als perf. verstaan, dan moet men vertalen: „. . . heeft in mij gesproken en (als resultaat daarvan) ligt zijn woord op mijn tong". Dit woord volgt echter nog niet terstond.

Vs. 3ab werkt de gedachte van vs. 2 uit in twee korte zinnen, elk weer met een perf. — Versch. comm. (Schulz, Gressmann, Leimb, Hertzb) willen in 3a יעקב lezen i.p.v. ישראל, maar deze wijziging steunt op een te zwakke tekst-

crit. grond, zie BH. — Ook hier wil König de verba als perf. vertalen, maar dit hangt samen met zijn exegese dat 3ab terugziet op 7 : 11b—16, in verband waarmee hij לִי dan ook vertaalt „in Bezug auf mich" of „von mir". Deze exegese (waarover meer ben.) moet beslist worden afgewezen, daar zij het openbaringskarakter aan onze pericoop ontneemt. Afgedacht van deze exegese moeten we ook nu zeggen: ze is op zichzelf geen bezwaar tegen de zeer verbreide opvatting van de perf. als tempus histor. Formeel behoort לִי (dat ook volgens König wel „zu mir" kàn betekenen) bij 3a, zodat elke hemistiche met een verbum begint. Dit zou worden: de God van Israël heeft mij gezegd, de Rots van Israël heeft gesproken (hierop volgt dan de inhoud van het gesprokene in 3cd enz.). Daar evenwel het perf. in vs. 2 als praesens moet worden verstaan (zie boven), verdient deze opvatting ook hier de voorkeur; het gaat immers om hetzelfde Godswoord, dat David door „göttliche Einsprache" (Keil) verneemt en dan zelf verklaart. 3a staat zakelijk op één lijn met het כה אמר der profeten. Het verschil tussen a en b ligt alleen in de benaming צור י׳, die Deut. 32 : 4 maar ook heel vaak elders (vooral in de Ps., vgl. ook 22 : 3) Jahwe aanduidt als „Vertrauenshort" (König) van zijn volk. Aldus verklaart de auteur „avec grande solennité ... à quatre reprises ... qu'il va transmettre la parole divine qu'il a reçue" (Méd). — Ségal wil לִי vervangen door בִּי (zo ook Proksch) en 3a met לִי־אמר laten beginnen. Het een is even onnodig als het ander; het is juist dat א׳ „requires a dative", maar het heeft deze in לִי, dat zakelijk ook geldt voor 3b.

In 3cd hebben we het begin van de godsspraak in twee an sich niet-onduidelijke, parallelle exclamaties. König heeft gelijk wanneer hij de opvatting van מ׳ als appos. bij צור uit 3b (aldus Targ., Luther, en naar het schijnt ook Vg) verwerpt, o.a. met het argument: „der Inhalt des dibbèr würde fehlen" (blz. 145). Maar evenmin te aanvaarden is de wijze waarop hij 3c en d verbindt tot de matte prozaïsche uitspraak: „ein gerechter Menschenbeherrscher ist ein Herrscher in Gottesfurcht", waarbij i.o.m. de gebruikelijke volgorde in nominaalzinnen het predicaat vooropgaat, dus 3d het subject bevat. Dit laatste is niet onjuist, maar van bijkomstig gewicht. Hoofdzaak is dat König aan de tekst een betekenis hecht, die in geen verhouding staat tot de hooggestemde inleidingsverzen, die een openbaring doen verwachten. Juist is dat König het part. act. מ׳ beschouwt als subst. en niet als verbum (zoals Schulz doet: „wer gerecht herrscht", vgl. De Groot, VdBorn, Hertzb), terwijl צ׳ zijn gewone functie van adj. behoudt dus: een rechtvaardig heerser over de mensen. באדם moet een universele strekking hebben, Israël wordt niet genoemd; ook staat er niet בעם. Mowinckel bestrijdt dit (blz. 33) en zegt dat Israëls blik even nationaal-beperkt was als die van andere volken. Maar dit is juist bij Israël anders. Ook het beeld van de zonsopgang (vs. 4) pleit voor een ruime, onbegrensde opvatting van אדם. Indien echter het eerste מ׳ als subst. is te beschouwen, dan geldt dit ook voor het tweede in 3d. De conclusie is dat een verbum fin. ontbreekt. Dit geeft echter niemand het recht om hier een nietszeggende nominaalzin te lezen. Terecht zegt Edelkoort van Königs vert.: „wie niet meer te zeggen heeft dan dat, deed beter met zijn uitspraak niet op zulk een plechtstatige wijze in te leiden; en zeker behoeft men zulk een uitspraak niet aan een bijzondere openbaring Gods toe te schrijven" (blz. 167; evenzo

Aalders, Verbond, blz. 133: „De inhoud *moet* dieper gaan"). Dit oordeel treft dan echter evenzeer de boven genoemde exegeten (en feitelijk ook Rehm en Méd, die in 3cd ook niet méér dan een algemene sententie lezen). Edelkoort zelf ziet in de woorden, die ons nu bezig houden, niet een volzin, maar de tekening en aankondiging van die rechtvaardige Heerser, met wie „niemand anders dan de Messias bedoeld kan zijn, wiens komst David in den geest aanschouwt" (blz. 168). Hij gaat hiermede zakelijk geheel in de lijn van Keil, die treffend-juist formuleert: „Der Spruch selbst trägt in seiner änigmatischen Kürze den Charakter eines göttlichen Orakels", en verder: „ein Herscher über die Menschen sc. wird sein oder auftreten". Klost, die 3d bij vs. 4 trekt vert.: „Mir steht bereit .... ein Herrscher". Een verbum behoeft echter ook in de vert. niet te worden uitgedrukt, wanneer men 3cd door een gedachtenstreep, of liever nog een uitroepteken, laat volgen. Daarom werd boven gesproken van exclamaties. Van die toekomstige Heerser over de mensen zegt 3c dan dat hij recht staat voor God, aan de norm Gods beantwoordt, zodat ook zijn macht niet op onrecht of geweld berust en zijn regering met het recht Gods overeenstemt. In 3d wordt hij dan ook getekend als 'מ׳ יראת א. Gewoonlijk neemt men aan dat met 20 mss. ב vóór יראת te lezen is (zie BH), maar volgens Ehrlich is dit niet nodig en zelfs af te raden; omdat ב na מֹשֵׁל in 3c een andere zin heeft. Ook Ges-K acht de uitdr. zonder praep. volledig en ziet in 'י een accus., die een bepaalde habitus aanduidt (§ 118 q). Zo ook Schulz, König e.a., Keil verwijst naar Jes. 11 : 2, 3. De uitdr. is evenals 'צ in 3c niet adverbiaal, maar als adj. op te vatten, dus: godvrezend. Deze 'יראת א is de wortel van zijn gerechtigheid (vgl. Keil), die het voornaamste sieraad is van een vorst, Jes. 32 : 1; 42 : 1 v.; Jer. 23 : 5 v.; 33 : 15 v. Ook Aalders stemt met deze exegese in, evenzo Schneider („mit wenigen kostbaren Worten teilt er seinen Messiasschau mit") en Leimb, die schrijft: „wir sehen darin den Grusz, den der königliche Sänger David seinem groszen Sprosz, dem Messias, in die ferne Zukunft entgegensendet". Het messiaans karakter van Davids woorden zien Méd en Hertzb pas in vs. 5 enigszins uitkomen, maar wat David daar zegt kon hij alleen zeggen, omdat de hem gegeven openbaring, vss. 3c—4, messiaans van inhoud was. David heeft dus niet maar een algemene waarheid eigenmachtig in vs. 5 op zichzelf en zijn huis toegepast, maar de hem ten deel gevallen Godsspraak terstond in haar messiaans karakter verstaan hetgeen mogelijk was, omdat hij door de belofte in 7 : 11b—16 erop was voorbereid. Zie verder hierover na vs. 7.

Van Keils exegese, die König ook vond bij Hengstenberg, Tholuck, Oehler en Delitzsch, zegt hij: „das wäre eine unnatürliche Ellipse ...., weshalb wäre dann nicht hinné, siehe! oder jihjè, wird sein gesetzt!" Stellig zou dit duidelijker geweest zijn, maar daarmede is het illegitiem karakter van onze exegese nog niet aangetoond. Beter, veel beter, dan König laat zij tot zijn recht komen, dat we hier met een in poëtische stijl vervatte profetie te doen hebben.

Deze exegese wordt indirect bevestigd door vs. 4; althans inzoverre daar een nieuwe uitspraak volgt, waarin de blik gericht wordt op het heil, dat de aangekondigde heerser zal verspreiden. Daarom is „abzuweisen die Verbindung von v. 4 mit v. 3b zu einer Periode" (Keil; zoals o.a. bij Gutbrod, Rehm:

„. . . gleicht dem Morgenlicht") en 4a is ook niet als Nachsatz bij 3cd te beschouwen (zoals Schulz doet, eerder ook Von Orelli en Driver bij König), wijl immers geen „Vorsatz" vooraf gaat. De ו vóór כאור, die ook in de LXX steun vindt (και), mag ook volgens Klost bepaald niet verwaarloosd worden (zoals door Pesj. en Vulg. geschiedt en in somm. vertt., bv. Hertzb). 4a begint met een korte nominaalzin, waarbij יהיה in de geest moet aangevuld worden met futur. bet. dus: *en hij zal zijn,* het gaat immers om een figuur, die nog te verwachten is (VdBorn, Edelkoort: hij is; ook Leimb). Als subj. is de משל uit 3cd te denken, dus niet „die Erscheinung (das Auftreten) dieses Herschers" . . . . das mit dem Morgenlichte verglichene Subjekt ist unbestimmt zu lassen" (aldus Keil). De tekst geeft echter geen steun aan deze opvatting, het meest natuurlijk is toch te denken aan de heerser zelf en het beeld van het licht, ook zelfs voor God, is zeer frequent, Ps. 27 : 1; Jes. 60 : 19 v.; Mi. 7 : 8; voor de Knecht van Jahwe zie Jes. 42 : 6 v.; 49 : 6. Het licht is bron van geluk en vreugde, Ps. 97 : 11. יזרח־שׁמשׁ = (wanneer) de zon opgaat, moet niet (terwille van het metrum) vaneengescheiden worden, zodat 'שׁ bij 4b komt (waar het zonder samenhang zou staan) en יזרח hoofdbegrip zou worden in 4a (zoals Hertzb mogelijk acht en dan vert.: „er strahlt wie das Licht"; evenzo Holwerda bij Smelik: „als het morgenlicht verrijst Hij; als de zon" — maar כ wordt niet herhaald). De speciale heerlijkheid van het morgenlicht is daarin gelegen, dat het de nacht verdrijft en overwint. Blijkbaar is de dichter geheel van deze gedachte vervuld, want hij accentueert haar nog door de woorden בקר enz., waarbij de negatie van עבות (plur. van עב = wolk, in 22 : 12 עבי) door לא een eenvoudig „Umstandssätzchen" vormt = „während nicht Wolken da sind" (Ges-K § 159 u). בקר is te beschouwen als appositie bij 'ב uit 4a, maar overigens is het verband formeel zeer los. Zakelijk dient 4b om de voorstelling van een heldere morgen, waarin het zonlicht onbelemmerd uitstraalt te versterken. Het is dan ook wel zeer willekeurig, als Schulz kortweg constateert „eigentlich nichts Neues", „erklärende Beischrift" en het dan (met Dhorme) eenvoudig schrapt. Dit is niet de manier om met de overgeleverde tekst om te gaan, allerminst met Hebr. poëzie, zo rijk aan parallellen. Geheel 4b wordt ook wel als tijdsbepaling opgevat, nl. „an einem Morgen ohne Wolken", aldus König, De Groot, Leimb, Rehm en Hertzb, vgl. Brock § 125a.

In dezelfde abrupt aandoende stijl als de vorige leden van het Godswoord volgt 4c zonder aanwijsbaar formeel verband, maar materieel in nauwe samenhang met het vooraf gaande. Afgedacht van het eerste woord is hier immers duidelijk sprake van jong groen (דשׁא), dat na de regen (ממטר) uit de aarde (מארץ) opkomt of voortspruit. Over de zin van de drie genoemde woorden is men het vrijwel eens, maar daar een verbum ontbreekt en de frequentie van de praep. מן verdenking wekt, meent men i.p.v. מנגה een part. hif. מפריח (Schulz, Leimb, VdBorn) of מגיה (Kittel BH, Köh-B) als oorspr. lezing te moeten aannemen.

Beide verba zijn in hif. zeer zeldzaam, maar de bet. van het eerste is „doen voortspruiten" en ook het tweede zou kunnen betekenen „doen te voorschijn treden". Deze conjectuur staat zeer dicht bij מנגה van de M.T. Maar een ernstig bezwaar is dat dan als subj. van het part. שׁמשׁ moet fungeren, hetgeen blijkt uit vert. en verklaring van Schulz c.s. (van Kittel is dit uiteraard niet

aan te tonen). Maar 'שׁ kan hiervoor niet dienen, het gaat niet onmiddellijk aan 4c vooraf en staat in 4a niet als hoofdbegrip maar in een tijdsbepaling. Edelkoort vert.: „die van den regen het groen der aarde doet glanzen" en tekent erbij aan (in een noot op blz. 166): „zonder verandering der medeklinkers is ... het part. Piᶜel te lezen: die doet glanzen". Van נגה komt echter de pi. niet voor (wel de hif. in 22 : 29), wat op zichzelf nog geen afdoend bezwaar oplevert. Maar waarop slaat het relat. „die" terug? Naar het schijnt op „morgen" in 4b. Maar van de morgen (in het Hebr. dus van בקר) kan toch moeilijk gezegd worden wat Edelkoort eraan toeschrijft. Bovendien is „het groen der aarde" geen vert. van 'ד' מא. Dit negatieve resultaat van een beschouwing der conjecturen doet de vraag rijzen, of het wel noodzakelijk is de M.T. los te laten. Bij het subst. נגה (= glans, straling nl. van de zon, Amos 5 : 20; Hab. 3 : 4) kan מן toch zeer goed een causale bet. hebben, zie Kö.Wb op 'נ, zodat hier deze zonneglans wordt genoemd als de oorzaak dat er groen uit de aarde komt. Zakelijk is dit hetzelfde als wat Schulz e.a. (zie boven) aan de zon willen toeschrijven. De tekst kan op deze manier echter ongewijzigd blijven; ממטר is daarbij ondergeschikt aan het voorafgaande hoofdbegrip נגה (Keil stelt beide op één lijn en vert.: „vom Glanze (und) vom Regen", maar dan had een waw cop. niet mogen ontbreken), dus: *door de glans na de regen (spruit) jong groen uit de aarde.* Schulz geeft de volgende toelichting: „in jedem Herbst wiederholt sich die bekannte Erscheinung, dasz nach dem befruchtenden Regen die Sonne wie mit einem Schlage die kahle Erde sich mit Grün und Blumen bedecken läszt," vgl. Bruijel, blz. 158 v., alwaar citaten van Dalman en Killerman. In verband met de „wolkenloze morgen" van 4b is te denken aan een nachtelijke regen. König verbindt ter wille van de duidelijkheid 4c aan b met „wo", De Groot (die dezelfde opvatting voorstaat) met „als", maar men kan ook het asyndetische in onze taal handhaven en alleen op 4b een : laten volgen (aldus Keil, Méd, de N.V.). De zegen die allerwege aan het bestuur van de toekomstige heerser verbonden is, zal a.h.w. „het gelaat van de aardbodem" vernieuwen (Ps. 104 : 30) als in de morgenstond der schepping (Gen. 1 : 11 v.); „der Zustand vor der Erscheinung des Herschers gleicht in seiner Heilslosigkeit der dunklen Nacht" (Hengstenberg bij Keil); overigens vgl. Ps. 72 : 6 vv., 16 v.

In het bovenstaande is de LXX weinig genoemd, omdat deze in vss. 3—4 een sterk van de M.T. afwijkende en ook an sich vrij duistere en verwarde tekst biedt, die dan ook niet kan bijdragen tot beter verstand van de M.T. Ook Mowinckel acht de LXX in haar „Abweichungen" „wertlos". Zelf echter brengt hij zoveel wijzigingen en aanvullingen in de overgeleverde tekst aan, dat het vaak moeilijk valt deze nog te herkennen. Volgens M. is de tekst „voll von Lakunen", er zijn woorden, zinnen, zelfs strofen uitgevallen (blz. 42). In zijn reconstructie geeft M. dan de volgens hem oorspr. tekst met vertaling (blz. 40 v.). Het blijkt daar vooral duidelijk dat M. de door David ontvangen Godsspraak heeft vervlakt tot een nietszeggende bewering, zie ben. Ook zelf oefent hij scherpe critiek op dit resultaat: het z.g. orakel is geen orakel, maar een māšāl (blz. 34); het is geen profetie, maar „bewusztes Kunstprodukt", nergens vinden we zulk een „Miszverhältnis zwischen Einleitung und Inhalt" behalve bij de spreuken van Bileam, die evenmin profetie zijn. Bovendien is hier geen „Aussage über die Zukunft", maar slechts „rein traditionelle, konventionelle, israelitische Allemannsweisheit"

(zie blz. 44—45). Het onbillijke van deze critiek is dat M. eerst het lied a.h.w. ontzield heeft. Een voorbeeld is M.'s vertaling van de kern van het lied:

„Wenn ein Gerechter unter den Menschen herrscht,
herrschend in Gottesfurcht,
dan geht die Sonne auf am Morgen
an wolkenlosem Morgen erstrahlt ihr Glanz."

Hier kan men alleen vragen of de zon ooit anders dan „am Morgen" opgaat. Een constructieve bijdrage tot recht verstand van de tekst ontvangen we hier althans niet.

Reeds bij oppervlakkige lezing van vs. 5 is duidelijk dat het niet een voortzetting is van de aan David gegeven en door hem vertolkte openbaring, vss. 3c—4, maar dat hij nu zelf aan het woord is, men lette vooral op het suff. van de 1e pers. bij בית en ל. Daar de bet. van 5a niet terstond doorzichtig is, letten we eerst op 5b. Na de conj. כי treft ons hier de stellige verzekering: *Hij* (bedoeld moet zijn Jahwe, de God van Israël = אל, 5a) *heeft* voor mij, of liever *met mij een eeuwig verbond gemaakt*. Dit is de enige plaats waar bij ברית het verbum שׂים gebruikt is, hoewel men ook Jer. 33 : 25 zou kunnen noemen. König vert. „hergestellt", Keil „gesetzt", maar wij kunnen het best spreken van „gemaakt" („gegeven" van de N.V. is minder juist), zie Aalders, Verbond, blz. 30 en 130, ook blz. 130—132, waar uitvoerig wordt betoogd, dat David met deze uitspraak alleen het oog kan hebben op de rijke en vaste belofte hem geschonken in 7 : 11b—16, waarvoor hij ook reeds terstond daarop Jahwe uit de volheid van zijn hart heeft geloofd en dankgezegd, 7 : 18—29. Wel wordt in cap. 7 niet uitdrukkelijk van verbondssluiting gewag gemaakt en wordt ברית er niet genoemd, maar dat God zich daar t.o. David verbonden heeft om zijn troon en koninkrijk in lengte van dagen te zullen in stand houden en dat Hij de onverbreekbaarheid van deze — vrijwillig gegeven — toezegging zo krachtig mogelijk heeft geaccentueerd, gaf David voldoende grond om van een ברית te spreken, zoals trouwens ook later op tal van plaatsen in het O.T. van Gods verbond met David gesproken wordt, zie 1 Kon. 8 : 23 vv.; 2 Kron. 6 : 14 vv.; 7 : 18 vv.; 13 : 5; 21 : 7; Ps. 89 : 4 v., 29 v., 36—38. De meeste comm. erkennen dan ook de samenhang tussen vs. 5 en cap. 7 en verwijzen naar de Nathansprofetie. Door het verbum שׂם wordt de nadruk gelegd op het monopleurisch karakter van dit verbond als door God beschikt en in het aanzijn geroepen. Wel worden er aan Davids nageslacht eisen gesteld en verplichtingen opgelegd, 7 : 14 (vgl. 1 Kon. 9 : 4 v.), maar een event. niet-nakomen hiervan zal niet in staat zijn het verbond te niet te doen, 7 : 15, wijl het ten slotte rust in Gods trouw. Daarom kan David in 5c ook zeggen, dat dit ברית (fem.) is ערוכה, part. pass. van 'ע = ordenen, toerusten, bv. Gen. 22 : 9; 1 Kron. 12 : 8; van een verbond of verdrag gezegd geeft het dus te kennen, dat het goed ingericht, goed in elkaar gezet is, en wel בכל = in alles, men kan ook zeggen: van alle nodige garanties voorzien, zodat er niets in is, dat niet klopt, goed gefundeerd, volgens Méd „bien réglée". שׁמרה, behoed, bewaard, ziet meer speciaal op de hechtheid; het verbond is veilig gesteld en *verzekerd* tegen omverwerping, wijl het voor zijn instandhouding niet van menselijke willekeur en onstandvastigheid afhankelijk is, maar de proef doorstaan kan. De samenhang laat niet toe dat שׁמרה door „onderhouden" vertaald wordt (VdBorn),

het gaat immers niet om wat mensen gedaan hebben, maar om een goedgunstige beschikking a parte Dei.

De vraag naar de verhouding van 5b tot 5a wordt beslist door de bet. van l.g. zinsnede. Daar het Godswoord ten einde is (al behoort geheel 1—7 tot de נאם ה'), kan כי moeilijk als causale conj. worden opgevat, zoals Keil, König, Klost en De Groot doen; een zin met „want" past hier niet. Als God zelf gesproken heeft, behoeft David geen motivering te geven. Schulz zegt: „der Anfang (kann) nicht richtig sein" en leest i.p.v. כי־לא de vraagpartikel הלא. Schrapping van כי is evenwel niet te verantwoorden (de LXX sluit zich in geheel vs. 5 bijna lett. aan bij de M.T., heeft viermaal כי gelezen en het hier door γαρ vertaald), maar het kan alleen als „Beteuerung" worden opgevat, dus: voorzeker, waarlijk! vgl. Gen. 18 : 20; 43 : 10; Ex. 22 : 23 (M.T. 22). Als nieuwe aanhef is dit zeker niet misplaatst. Ook in 19 : 22 (M.T. 23) gaat כי vooraf aan een vraagzin bet הלא. De daarop volgende woorden kunnen niet een positieve uitspraak bevatten, zoals Gressmann, VdBorn, Smith, Leimb en De Groot menen. Zij kunnen dit echter alleen bereiken door לא gelijk te stellen met het Arabische la = voorwaar (De Groot blz. 158, niet in zijn vert.). Een bewijs wordt hiervoor echter niet aangevoerd. Wel heeft Smith gelijk wanneer hij zegt dat de gewone bet. van לא als negatie „gives just the opposite of the desired meaning". Toch vinden we deze opvatting bij de LXX, maar ook bij Aalders, die vert.: „maar neen, zo is mijn huis niet bij God" (Verbond, blz. 134). Deze vert. is moeilijk te aanvaarden: 1⁰ כי־לא bet. niet „maar neen", כי behoort als advers. conj. op een negatie te volgen, zie Gen. 3 : 5, maar ook 16 : 18 en Gen. 18 : 15; 19 : 2, vgl. de lexica. 2⁰ לא wordt door Aalders feitelijk tweemaal vertaald (neen, niet). 3⁰ Deze vert. brengt mee dat het tweede כי (5b) een sterke tegenstelling invoert: toch, nochtans, in weerwil daarvan. Maar waar heeft כי deze bet.? Een „dennoch" wordt door de lexica niet genoemd. Deze bezwaren gelden ten dele ook tegen de vert. van Klost, de N.V. („maar niet alzo mijn huis bij God!"), eveneens tegen de vert. van de Stv. en de A.V., die aan 5a een concessief karakter gaven (hoewel, although). Al is dit op zichzelf niet verwerpelijk, men houdt ook dan de tegenstelling tussen 5a en b. De meest eenvoudige opvatting is die waarbij 5b dient om de inhoud van 5a te begründen, en dat כי hier dus de zeer frequente bet. „want" of *immers* heeft. Deze opvatting is alleen mogelijk, wanneer we met Keil, König, Schulz, Rehm, Méd, Gutbrod en Edelkoort 5a beschouwen als een vraag, die een bevestigend antwoord verwacht; wel ontbreekt een vraagpartikel (om welke reden Schulz e.a. הלא willen lezen), maar dit is geen overwegend bezwaar gezien de talrijke analogieën, door Ges-K § 150a vermeld, waarvan genoemd mogen zijn Ex. 8 : 26 (M.T. 22), en uit ons boek 11 : 11; 15 : 20; ook 19 : 22 (M.T. 23, de tweede vraag); zie ook bij 5e. Volgens König is 5a ook door Ewald, Thenius, Driver en Löhr als vraagzin opgevat.

De vertaling is daarom nog niet steeds gelijk. כן wordt door Edelkoort, Leimb, VdBorn beschouwd als adj. = vast, bestendig. Maar dan ontbreekt het verband met het voorafgaande, terwijl het adverb. כן juist dáárop terugslaat. Wanneer we met de L.V. vertalen: is niet mijn huis alzo bij God? — dan is כן te omschrijven als „in einem solchen Verhältnisse" (Keil) nl. tot God, als in vss. 3c—4 getekend is. Geheel 5a wil dan ten sterkste bevestigen dat

Davids huis zó nauw aan God verbonden is — עם־אל — en zó welgevallig is in zijn oog (De Groot „in zo hoge eer staat"), dat het bestemd en verwaardigd is om de aangekondigde Heerser voort te brengen en aldus het mensdom tot zegen te zijn. עם kan een nauwe relatie aanduiden, I 9 : 24; 1 Kron. 4 : 23; 12 : 22; ook 1 Kon. 2 : 33; Jes. 8 : 18 al staat hier מעם. David kan dit zo vrijmoedig en met overtuiging zeggen, *omdat* God met hem een altijddurend — en dus ook zijn nageslacht omvattend — verbond gesloten heeft, zie boven. Men kan zeggen dat 5b en c het antwoord geven op de in 5a gestelde vraag. Maar dan moet men ook toestemmen dat deze gedachte dieper zin heeft dan wat vele exegeten in vs. 5 lezen: „David macht die Anwendung des vorhin Gesagten auf sich und sein Haus" (Schulz, en zakelijk evenzo König, Rehm, Mowinckel, Hertzb). David zou dan eigenmachtig verband gelegd hebben tussen de algemene uitspraak uit 3c—4, zoals men die verstaat, en zijn eigen voorspoedige en gezegende regering. Dit zou niet alleen tamelijk eigengereid klinken, maar ook in strijd zijn met de gedachtengang van geheel vs. 5, waarin juist Davids positie herleid wordt tot wat God gedaan heeft en nog doen zal.

Van dit laatste spreekt 5de. Het כי aan het begin van 5d kan naast dat van 5b gesteld worden, maar is meer zinvol, als we het ten nauwste met 5c verbinden. Wat dáár gezegd is, wordt hier a.h.w. onderstreept, doordat alle twijfel aan de vastheid van Gods verbond en de vervulling van zijn belofte wordt uitgesloten, en wel (naar vrij algemeen wordt aangenomen) door een (tweede) oratorische vraag. De bewoordingen zijn op zichzelf duidelijk. כל־ישעי moet slaan op al het in Gods verbond aan David (en zijn huis) beloofde heil, dat verbonden is aan de persoon van de toekomstige Heerser. Het is zeer verleidelijk om met Schulz e.a. ook bij חפץ het suff. van de 1e pers. te lezen, maar tekstcritisch hangt deze lezing in de lucht (zie bv. LXX en Vg), ook Kittel BH acht haar niet genoegzaam gegrond, en de verandering is niet noodzakelijk. Zelfs is 'ח zonder suff. ruimer van strekking, bij de vert. van König en Keil („alles Wohlgefallen", vgl. Rehm „alles Begehren) kan gedacht worden aan Jahwe als subject, vgl. Jes. 44 : 28; 46 : 10, dus: alles wat Hem bovendien behagen zal te geven. Het is zeker niet toevallig dat David woorden gebruikt die ook in zijn dankpsalm voorkomen, zie 22 : 3, 36, 47 (ישע, in welk begrip dus ook Davids persoonlijk behoud ligt opgesloten) en 22 : 20 (het verbum חפץ). Het herhaalde כל duidt het complete, het onbegrensde aan van 'י en 'ח. Hetgeen van deze beide wordt geprediceerd volgt in 5e. Opnieuw treffen we hier (als in 5a) כי־לא, hetgeen somm. willen vervangen door הלא (zo bv. Ges-K § 150a noot 1, in navolging van Wellh., ook Schulz, Leimb), maar de overeenkomst met 5a pleit er bepaald voor, dat ook hier op כי (= waarlijk) een vraagzin volgt, waarin de ה interr. ontbreekt. Van grote betekenis is het verb. יצמיח, hif. van 'צ = uitspruiten, Gen. 2 : 9; Jes. 61 : 11, omdat het onmiddellijk herinnert aan 4c en wijst op innerlijke samenhang, al is daar het begrip „doen uitspruiten" niet lett. genoemd. 5e is gunstig voor de gedachte dat het daar reeds was in mente auctoris. Subj. van 'יצ moet (evenals 5b) God zijn en als object zijn 'כל־י en 'כל־ח te beschouwen. Na deze hoofdbegrippen vooropgezet te hebben, vraagt de dichter: *zou Hij die niet laten uitspruiten?* (N.V.). M.a.w. dit is uitgesloten: de vervulling der belofte is gegarandeerd door Gods trouw, zie 5c. Deze vervulling wordt in hoofdzaak als

toekomstig gedacht, volgens König e.a. als reeds present, maar tegenover het perf. שׂם (5b) wijst het impf. naar een later tijdstip. Het „heil en welbehagen" zijn de realisering van wat in beeldspraak „jong groen" genoemd is, 4c; de idee van uitspruiten involveert een langdurig, procesmatig voortgaan. — De opvatting van de Stv. (en de A.V.), dat 5e zegt „hoewel Hij het nog niet doet uitspruiten", wordt door Hulst (terecht!) met nadruk afgewezen en heeft inderdaad een „beperkende" en verzwakkende strekking.

De toekomstige heilstoestand heeft ook een keerzijde, vgl. I 2 : 9—10. Reeds het eerste woord van vs. 6 בליעל, voorafgegaan door ו met kennelijk adversatieve bet., toont dat de dichter zijn blik naar elders wendt. Over 'ב zie bij 16 : 7; 20 : 1. Merkwaardig is dat 'ב noch door het lidwoord, noch door איש of בן of een dezer woorden in plur. wordt voorafgegaan en nader bepaald. Wijl dit een uitzondering op de regel is wil Köh-B בני laten voorafgaan. Maar de LXX heeft de sing. gelezen (ὁ παρανομος als subj. bij 5e). Wel is blijkens כלהם (zeldzame vorm = כלם, Ges-K § 91 f) een plur. bedoeld, zodat 'ב als coll. is te nemen. Keil noemt 'ב een abstractum, „es bezeichnet die Gottlosen als die personificirte Nichtswürdigkeit"; men zou dan beter van abstr. pro concreto kunnen spreken. Feit is immers dat 'ב die groep personen aanduidt, die in tegenstelling met de toekomstige Heerser (zie 3cd) niet recht staan voor God en geen vreze Gods kennen, zich derhalve ook niet aan de door God gegeven wereldregeerder willen onderwerpen. Dat „David deze slechtaards niet onder de vreemde volken, maar onder het eigen volk gezocht heeft" (Edelkoort, blz. 169), dus alleen in Israël, is op geen enkele wijze aangeduid en ook allerminst vanzelfsprekend, trouwens ook niet i.o.m. het באדם uit vs. 3. Evenals zo menigmaal het geval is (zie Ges-K § 143 c) staat het hoofdbegrip, dus 'ב, voorop en volgt een nominaalzin, waarin het pron. 'כ als subj. op 'ב terugslaat. De dichter vergelijkt hen met קוץ = doorn, dat evenals 'ב als coll. is op te vatten, vgl. Gen. 3 : 18. De bet. „Dochtabfälle" (= verkoolde lampepit), die Köh-B onder een afzonderlijk 'ק^{II} voor onze tekst opgeeft (zonder enige analogie), is niet alleen „vanwege de omringende werkwoorden te ver gezocht" (VdBorn), maar past ook in het geheel niet bij alles wat m.b.t. 'ק in vss. 6—7 gezegd wordt. מנד, part. hof. van נדד, wordt door Klost, Smith en Schulz vrij willekeurig vervangen door מדבר, dat in geen enkele tekstgetuige voorkomt en door LXX en Vg stellig niet gelezen is. Integendeel, de M.T. is onaanvechtbaar en het begrip „verweht, verscheucht" dat de lexica opgeven (bv. Job 20 : 8) kan zeer goed met doornen verbonden worden. Dit laatste is ongetwijfeld de bedoeling, m.a.w. het part. 'מ is een attribut. bepaling bij 'ק (zie Ges-K § 132 a) en duidt niet direct aan wat met de 'ב geschiedt, zodat de vert. zou luiden: „worden allen als doornen weggeworpen" (aldus Edelkoort, evenzo König e.a.), want dan zou veeleer een impf. (en dan wel m.h.o. op het suff. ם) in de 3e pers. plur. gebruikt zijn; bovendien is ook verder in vs. 6 (en 7) niet van mensen, maar van doornen en hun behandeling sprake. 'מ is niet „weggewaaid" (door de wind), maar drukt uit dat de doornen na het schoffelen weggeveegd en op een hoop geworpen zijn met het doel ze te verbranden (vs. 7). In de stam נדד ligt iets vijandigs, zoiets als weggejaagd worden (de N.V. met „verstrooid" is dan ook te zwak, deze uitdr. mist het opzettelijke). 6a vergelijkt derhalve het Belialsvolk bij weggeworpen doornen, maar het

tertium comparationis is niet alleen hun innerlijke gesteldheid, dus hun boosheid (zo bv. in Mi. 7 : 4), maar tevens het lot dat hen zal treffen. Daar de voorafgaande profetie, vss. 3c—4, op de toekomst ziet, moet de vert. van 6a ook het verbum „zijn" in futur. gebruiken, vgl. Méd. Evenmin als wij dáár een algemene uitspraak hebben over de zegen die uitgaat van een rechtvaardig bestuur, gaat het hier in het algemeen over „das Unglück der Gottlosen" (Schulz, vgl. VdBorn, Hertzb). Davids woorden zien op de messiaanse eindtijd en hij voorzegt inderdaad de ondergang van de tegenstanders van Jahwe en zijn Gezalfde, maar hij doet dit in beeldspraak, vgl. Aalders, Verbond, blz. 129; een schildering van het onheil der goddelozen, zoals in Jes. 66 : 15 v., 24 (naar welke plaats Schulz verwijst; VdBorn noemt Ps. 1 : 4) hebben wij hier niet. Zij worden na 6a niet meer genoemd.

Deze exegese wordt bevestigd door het vervolg. 6b laat duidelijk zien hoe smadelijk het is met doornen te worden vergeleken. Het is evident dat de 3e pers. plur. יקחו, impf. qal van לקח, moet slaan op een onpersoonlijk subj. als ons „men", en dat als logisch object aan קוץ gedacht moet worden. Doornen raapt men niet op van de grond, men neemt ze niet in de hand. König zegt ter verklaring: „so sehr verabscheut man sie"; men zou hieraan kunnen toevoegen dat men alle aanraking vooral vermijdt om verwonding te voorkomen. Bij König leest men dit niet, en dit hangt samen met zijn opvatting dat als object van לא יקחו de „Nichtsnützige" uit 6a bedoeld zijn. Het is een raadsel hoe König dit hier lezen en zelfs ook bij vs. 7 deze mening vasthouden kan. Het is ook geheel in strijd met de werkelijkheid dat de door hem aangeduide categorie van personen niet met de hand aangegrepen worden. Dat geschiedt juist wèl bij hun gevangenneming. Het verband tussen 6a en b wordt aangegeven door כי, dat hier het best door *immers* wordt vertaald. De N.V. heeft „voorwaar", maar dit is te plechtig; bovendien is het duidelijk dat de dichter zijn vergelijking uit 6a gaat toelichten en in bepaalde zin uitwerken. Daarom is een redengevende conj. hier op haar plaats (niet het onderschikkende „omdat" van de Stv.). Volgens Edelkoort eindigt „Davids testament" reeds bij 6a en is de rest „een vrij schoolmeesterachtige uitleg" van „een later lezer"; volgens Schulz is 6b nog wel oorspr., maar van vs. 7 alleen het slot, vgl. VdBorn, Hertzb. Smith maakt er weer geheel iets anders van. Noch het een noch het ander kan op instemming aanspraak maken, wijl het louter op subjectieve gronden berust en neerkomt op verminking van de ons overgeleverde tekst, die wel niet meer zo hoog-poëtisch klinkt, maar haar betekenis ontleent aan de plastische tekening van de wijze hoe doornen — beeld van de bozen — aangepakt en uitgeroeid (moeten) worden. Vanaf 6b heeft het dan ook geen zin meer om het futurum te gebruiken.

In vs. 7 loopt de beschrijving in positieve zin door. Terwijl 6b alleen zegt dat men doornen niet met de hand opneemt, dus ook niet uit de grond rukt, stelt 7a het (allerminst denkbeeldige) geval dat iemand ze toch wil aanvatten, nl. om ze uit de bodem van zijn akker te verwijderen. נגע, ook Gen. 3 : 3 met ב, wil hier iets méér zeggen dan aanraken (N.V.); het suff. moet slaan op het coll. קוץ in 6a. Wat de constructie aangaat, deze is met Keil zo te verstaan dat יגע ב׳ een korte relat. zin vormt, zodat dan het volgende verbum niet door ו behoeft te worden voorafgegaan. איש is subj. van ימלא, nif. van מ׳ = gevuld

worden, ook zich vullen, van een tijdsruimte, Ex. 7 : 25. Voor onze plaats geeft Ges-B als bet. „sich waffnen", doch met verwijzing naar Budde en Proksch die ימצא willen lezen, Köh-B geeft geen bet., doch stelt voor te lezen אם־לא (zie BH; VdBorn en Leimb schijnen naar deze conjectuur vertaald te hebben). Kö.Wb geeft echter als bet. „stattet sich aus"; dit is ook de opvatting die ten grondslag ligt aan de vert. van De Groot („bedient zich"), Méd („s'arme"), Rehm, König („rüstet sich"), Hertzb („man packt sich voll", met verwijzing naar Ex. 28 : 17; 39 : 10). Als men let op de volgende substantiva en op de gehele context, past de bet. „zich wapenen, zich voorzien" voortreffelijk en behoeft men niet eens in gedachten ידו toe te voegen (Keil, die verwijst naar 2 Kon. 9 : 24, waar evenwel de pi. gebruikt is). ברזל kan slaan op een ons niet nader bekend werktuig, misschien een schoffel. Hertzb verstaat het van bekleding; dit is zeker niet uitgesloten, maar dan kan men het best denken aan handbedekking (vgl. de handschoenen van de imker). Keil spreekt van „eisernen Waffen", maar dit hangt wrsch. samen met zijn — o.i. onhoudbare — mening dat „dieser Ausdruck sich mehr auf die Gottlosen als auf die Dornen bezieht", waarmede hij dus dicht in de nabijheid komt van Königs opvatting (zie boven). 'עץ־ח = lansschacht, zie 21 : 19, I 17 : 7. Men zou willen vragen, waarom niet z.m. van חנית gesproken wordt; Schneider veronderstelt dat David dikwijls met zijn lansschacht droge doornen „in die Glut des Wachtfeuers gestossen und das Prasseln beobachtet". Dit kon hem licht voor de geest komen. In elk geval laat het woord gevoelen, dat men op behoorlijke afstand van de doornen moet blijven. Van deze zegt ten slotte 7c met een door inf. abs. qal versterkt ישׂרפו, dat zij met vuur geheel en al verbrand, dus grondig vernietigd worden, vgl. Jes. 33 : 12. Het laatste woord van vs. 7 בשׁבת is een puzzle. Dit zou wellicht niet het geval zijn, indien 7c incompleet was en men licht zou kunnen gissen, welk begrip er in 'ב moest schuilen. Maar de tot nu toe vertaalde woorden leveren een volledige zin op, en vs. 7 zou bij ישׂרפו kunnen eindigen. 'ב is derhalve „quite superfluous" (Smith), zo luidt veler oordeel en de conclusie ligt voor de hand: delendum est, aldus BH en de meeste oudere en jongere comm., van Budde tot VdBorn, hetgeen dan aannemelijk gemaakt wordt door een verwijzing naar 8b, waar hetzelfde 'ב staat en waarvandaan het naar vs. 7 verdwaald kan zijn. Inderdaad is voor deze veronderstelling veel te zeggen. 'ב is wel niet onvertaalbaar, want het subst. שׁבת is bekend in de bet. „Stillsitzen, Untätigkeit", zie Ex. 21 : 19; Ruth 2 : 7; Spr. 20 : 3 (zie Ges-B en Köh-B, die ook beiden het woord willen schrappen). Maar wat voor zin heeft dit? König vert. „beim Sichniederlassen" (zo ook Wb), hetgeen hij dan laat slaan op de „Unheilstifter" uit 6a, een onmogelijke exegese. Keil vert. „am Sitzen, d.h. an der Stelle wo sie wachsen, d.i. an Ort und Stelle". Maar dit had toch veel eenvoudiger en duidelijker uitgedrukt kunnen worden door תחת c. suff. Zowel Keil als König vergeten dat שׁבת geen suff. heeft. Overigens geeft Keils vert. op zichzelf wel een leesbare zin (zo ook onze N.V. en Gutbrod). Dit kan ook gezegd van Méd, die in navolging van de Vulg (usque ad nihilum) vert. „sans qu'il n'en reste rien", waarvoor hij zich beroept op de bet. van het verbum שׁבת = „cesser". Maar afgezien van de vraag of 'שׁ kan bet. „ophouden te bestaan", zou dan niet de praep. ב, maar עד gebruikt moeten zijn. Zo kan ook deze uitweg niet bevredigen, wat ook geldt van de voorgestelde conjec-

turen. Intussen blijkt dat de Vulg. de uitdr. wel gelezen heeft, en dit geldt ook voor de LXX, die blijkens de vert. αἰσχυνην αὐτων 'שׁ heeft verward met בשׁת. Juist dat deze oude vertt. het woord wel schijnen gelezen te hebben pleit tegen het radicale schrappen. Verder dan een non liquet kunnen we dus niet komen.

Afgezien van dit allerlaatste woord (dat dus misschien niet in de tekst behoort) mag geconstateerd worden, dat de klacht over tekstcorruptie t.a.v. 1—7 van objectieve grond ontbloot is. Als men zich serieus afvraagt wat de overgeleverde tekst zeggen wil, blijkt het nergens beslist nodig om tot emendatie over te gaan. Bij een in dichterlijke taal gestelde Godsspraak zal altijd ruimte blijven voor verschil van opvatting, vooral wanneer door het ontbreken van een verbum fin. niet altijd vaststaat, hoe de woorden verbonden moeten worden. Ook de boven gegeven vertaling en exegese bevat derhalve onzekere elementen, maar heeft — zonder dat aan de zin der woorden geweld aangedaan is — toch een (naar de overtuiging van schrijver dezes) aanvaardbaar resultaat opgeleverd.

Het oordeel van De Groot over de vss. 6—7 („dit slot is hard en duister", vgl. VdBorn „het slot .... eindigt in mineur"), alsof hier een innerlijke tegenstelling zou bestaan met het voorafgaande, is niet billijk. De profetie is nooit alleen heilsverkondiging, maar predikt ook het naderend gericht. En dat niet alleen in het O.T., wat de genoemde auteurs zelf toestemmen met verwijzing naar vele psalmen en naar Jes. 66; Nah. 3, maar evenzeer in het N.T., bv. Matth. 23 : 25, tal van uitspraken in de apostolische Brieven en de Openbaring van Johannes.

Ten slotte worde hier nog eens met nadruk het openbaringskarakter van Davids „laatste woorden" vss. 1b—7 gehandhaafd t.o. König, die bestrijdt dat David in eigenlijke zin een profeet kon heten en dat hij rechtstreeks openbaringen van God ontvangen heeft, zodat David hoogstens als een van de „reproduzierende Propheten" (blz. 148) kan beschouwd worden. Dit gevoelen is niet alleen in strijd met de uitspraken van de pericoop zelf, m.n. van vss. 2—3ab, maar evenzeer met het feit dat David zelf als openbaringsorgaan gebruikt is in tal van psalmen, waarin soms ook directe onthullingen zijn opgenomen (zie Ps. 2 : 7 vv.; 110 : 1—4), waar nog bij komt dat hij zowel door Jezus zelf (Matth. 22 : 43) als door Petrus (Hand. 2 : 30) als met autoriteit bekleed instrument der inspiratie en der revelatie vermeld en profeet genoemd wordt. Hij sprak ἐν πνευματι en was προφητης. Het feit dat God zich meer dan eens van Nathan en Gad heeft bediend om aan David zijn woord over te brengen (König beroept zich hierop) bewijst geenszins, dat God ook niet onmiddellijk tot en door David zelf gesproken heeft. Ook al staat David allereerst bekend als koning, dit neemt niet weg dat het wezenlijke van het profetisch ambt, het vertolken van het woord van God (aldus Böhl, blz. 245), de verkondiging van wat God openbaarde (aldus Aalders, De profeten des O.V., blz. 21), ook bij David wordt aangetroffen. Vss. 1—7 is daarvan het duidelijkst bewijs en is dan ook niet slechts een bespiegeling van David over de hem door Nathan overgebrachte belofte, maar een door Gods Geest aan David ingegeven openbaring, die als zodanig een aanvulling betekende van de messiaanse profetie, en waarvan de speciale inhoud is, dat zij de Messias tekent als een Heerser uit Davids huis, rechtvaardig en Godvrezend, wiens bewind

aan heel het mensdom licht en leven brengt, maar die de anti-goddelijke machten zal vernietigen.

8—39. *De helden van David; namen en wapenfeiten*

Zie hetgeen over deze pericoop reeds geschreven is bij 21 : 15—22, blz. 394 v.; eveneens Oosterhoff en speciaal de uitvoerige studie van K. Elliger, Die dreiszig Helden Davids, in PJB, 31, 1935, blz. 29—75.

Aan de verklaring van de tekst mogen enkele algemene opmerkingen voorafgaan. 1⁰ De pericoop bevat een opsomming van de namen van zeven en dertig (zie vs. 39) strijdmakkers van David, op welke de naam גברים (vs. 8) ten volle van toepassing was en wier namen, evenals enkele van de door hen gepresteerde heldendaden naar het oordeel van de auteur bij het nageslacht bekend dienden te blijven. 2⁰ Een copie van deze lijst vinden we in 1 Kron. 11, nadat vooraf van deze mannen gezegd is dat zij David „samen met geheel Israël, krachtig terzijde stonden bij de verwerving van zijn koningschap" (vs. 10, welke uitspraak in Sm ontbreekt). De lijst omvat in deze paralleltekst vss. 11—41a en stemt met onze tekst in hoofdzaak overeen, maar biedt tevens het voordeel, dat in meer dan één geval, waar Sm onduidelijk of corrupt is, op grond van Kron een correctie kan worden aangebracht (ook gevallen van correctie in tegenovergestelde richting ontbreken niet, zoals wrsch. in 1 Kron. 11 : 13, vgl. met onze vss. 9b—11a). 3⁰ Het belangrijkste verschil tussen Sm en Kron is dat in l.g. tekst de lijst nog wordt voortgezet met zestien namen in vss. 41b—47 (dat Kron hierop onder een ander hoofd in cap. 12 nog een lijst van „helden" laat volgen, behoeft ons hier niet bezig te houden; de twee parallelle lijsten noemen alleen de voornaamsten, de ראשי הג׳, 1 Kron. 11 : 10, welke term blijkbaar aanduidt dat zij — althans velen van hen — aanvoerders waren van legerafdelingen, zoals 1 Kron. 27 : 2—15 duidelijk in het licht stelt). Dit onderscheid kan zijn oorzaak hierin hebben (over een andere mogelijkheid zie bij vs. 39), dat de lijst van Kron op een later tijdstip is op schrift gebracht dan die van Sm, die door velen voor de oudste gehouden wordt (zie bv. Keil, Smith, De Groot, Méd, Hertzb), hetgeen nog niet inhoudt dat „das Plus der Chronik" berust op „eine reine Erfindung des Chronisten" (Elliger, blz. 36). Van Selms bv. denkt daarover geheel anders. 4⁰ Met het zo even genoemde onderscheid hangt een ander samen, dat het gebruik van de benaming השלשים (= de Dertig) betreft; men vindt deze in onze pericoop in vss. 13, 23 en 24 en wrsch. ook in vss. 18 en 19 (zie BH, die haar ook vs. 22 vindt, en de exegese der genoemde vss.), eveneens in de par. plaatsen, 1 Kron. 11 : 15 en 25; t.a.v. vss. 20 v. en 24 is dit dubieus en in vs. 26 (par. van ons vs. 24) ontbreekt zij beslist. Elliger heeft zich beijverd om aan te tonen, dat met deze term een levende, historische werkelijkheid wordt aangeduid, „eine feste Institution" (blz. 65), en dat deze groep door David zelf (naar Egyptische voorbeelden of analogieën, blz. 66 v.) gevormd was tot zijn „persönliches Gefolge", „eine Leibgarde erprobter, ihm besonders treu ergebener Männer" (blz. 68). Deze groep bestond dan ook uit een keurcorps „ein besonderer Stab, in den man durch das Vertrauen des Königs berufen wurde" (ibid.), als zodanig dan ook beslist onderscheiden van de משמעת of lijfwacht van de koning, waarin

ook een gewoon soldaat kon ingedeeld worden en waarover Benaja het commando gekregen heeft, vs. 23, zie de exegese. Volgens Elliger is deze staf van Dertig tijdens zijn verblijf in Ziklag in het leven geroepen en heeft zij een natuurlijk einde gevonden doordat allen die ertoe behoorden successievelijk stierven, zodat de Dertig na Davids tijd ook niet meer vermeld worden. Deze „Folgerungen" van Elliger — op zichzelf alleszins aannemelijk — vereisen echter enige aanvulling. De Dertig kunnen nl. op den duur geen gesloten eenheid gebleven zijn. „Denn es liegt in der Natur der Sache, dasz .... nach und nach mehr Helden hervortraten und in das bereits vorhandene Corps aufgenommen wurden. Daraus erklärt sich die Vermehrung derselben um 16 Namen in der Chronik". Aldus Keil en in dezelfde geest versch. andere comm., bv. Leimb, Rehm en Hertzb, vlg. wie „die Einrichtung der Dreiszig etwas Lebendiges, Ergänzungsfähiges, aber auch Ergänzungsbedürftiges" was. Betreffende de uitbreiding van de lijst in Kron zegt Hertzb, dat deze de indruk maakt dat de oorspr. lijst na het wegvallen van Uria e.a. „weiter up to date gebracht worden sei um die Zahl 30 voll zu erhalten" en hij noemt het „auffallig" dat juist de toegevoegde namen zulk een Oostjordaanse kleur hebben, hetgeen dan zou kunnen wijzen op een aanwas uit de tijd dat David ook over het gebied ten O. van de Jordaan koning was. Hertzb drukt zich zeer voorzichtig uit over de waarde van de door Kron gegeven aanvulling. Gegevens uit Kron worden nu eenmaal in brede kring niet credietwaardig geacht (zie bij 5 : 5). Maar pleit het niet juist voor het goed-geïnformeerd zijn van de Kroniekschrijver, dat hij in zijn vs. 26 de term השלשים uit het par. vs. 24 van Sm (zie boven) weglaat, omdat hij wel heeft gevoeld dat men bij een lijst van 47 namen niet meer van „de Dertig" als afgerond getal kan spreken? Bij een onbevangen beschouwing is het duidelijk dat Kron. àlle namen van hen die tot „de Dertig" uit Davids eerste èn uit zijn latere periode behoord hebben, heeft willen opsommen, en dat hij voor de historiciteit van de laatste 16 namen kon instaan (wat had hij er trouwens aan om deze namen te verzinnen?), zodat hij een getal kreeg, waarvoor hij de oude benaming „de Dertig" niet gebruiken kon. Voor de auteur van Sm, die 31 of 32 namen biedt (zie vs. 39, Elliger maakt er 30 van, zie bij vs. 24) gold dit bezwaar zo niet. Een zekere schommeling naar boven lag zoals Keil zegt „in der Natur der Sache" en velen laten zich ongeveer uit als Schneider: „Die Dreiszig decken nicht immer arithmetisch ihre Zahl." Zelfs Elliger stemt toe, dat het instituut van „de Dertig" deze naam droeg, zonder dat „die Zugehörigkeit zu dieser Einrichtung allezeit auf denselben Kreis der ersten dreiszig beschränkt blieb" (blz. 36). Over de inhoud en de historische achtergrond van de in vss. 24—39 geboden lijst, zie verder ben. bij vs. 24.

5⁰ Vss. 8—39 „enthält vier Teile und eine Nachschrift", aldus Hertzb. Inderdaad is in de tekst te onderscheiden tussen de vss. 8—12, 13—17, 18—23 en 24—39a en b. Dit wil echter niet zeggen, dat het bericht gaat over vier verschillende groepen. Er zijn in geen geval méér dan drie categorieën, want de in vss. 13—17 genoemden maakten deel uit van de Dertig, die in vss. 24—39 genoemd worden. Bovendien zijn er sterke argumenten, die pleiten voor een zeer nauwe persoonlijke band tussen de 2e en de 3e groep, zie bij vss. 13, 18, en in verband daarmede voor de mening, dat óók de in vss. 18—23 genoemden

tot de Dertig gerekend moeten worden. Terwijl dus bv. Keil en De Groot drie groepen onderscheiden, spreken Smith, Schulz, Leimb, Méd van twee groepen, nl. de Drie van vss. 8—12 (door Stv. en N.V. „de eerste drie" genoemd, nl. in vss. 19 en 23) en de Dertig van vss. 24—39, waaronder dan ook de in vss. 13—23 genoemden begrepen zijn, al is het dat zij zich door buitengewone prestaties boven de anderen van hun categorie onderscheiden hebben. Inzoverre kan er dus van twee drietallen gesproken worden, zie vss. 18 v. Bij de detail-exegese zal dit nog nader blijken.

6° Het heeft steeds de aandacht getrokken dat Joab in heel deze opsomming niet genoemd wordt, tenzij dan in verband met een der helden, dus slechts in het voorbijgaan (vss. 18, 24, 37). Zonder twijfel is de verklaring daarvan gelegen in het feit dat Joab als de opperbevelhebber, boven en buiten al deze groepen, onmiddellijk onder de koning stond. Hij had zijn positie trouwens te danken aan zijn unieke betoning van bekwaamheid en dapperheid bij de verovering van Jeruzalem, 1 Kron. 11 : 6. Bovendien heeft de auteur al zoveel over Joabs optreden en positie vermeld zie 8 : 16; 20 : 23 en bv. cap. 2, 10 en 18, dat geen lezer daarover in het onzekere kon verkeren. Over Elligers opinie zie ben. blz. 443.

Wat ten slotte de tekst betreft, deze is in vrij slechte staat overgeleverd, zodat de namen der personen niet eens altijd met zekerheid zijn vast te stellen (zo bij vergelijking van de naam in vs. 27 en 1 Kron. 11 : 29) en dat zelfs niet steeds vaststaat of er sprake is van de Drie of de Dertig (vgl. Hertzb, Noordtzij, De Groot). Toch zijn deze onzekerheden niet van zulk een aard, dat ze ernstig schade doen aan het recht verstand van deze pericoop als geheel, speciaal van de verhalende gedeelten.

8—12. *De drie kampvechters*

De in deze vss. genoemde helden vormen een afzonderlijke, van de Dertig onderscheiden, categorie, die op meer dan één plaats, in elk geval in vss. 19 en 23 als הַשְּׁלֹשָׁה bekend staan. Dat zij als trio aanmerkelijk boven de in het vervolg genoemden, zelfs boven Abisaï en Benaja (vss. 18—23) uitsteken, kan met Hertzb „erstaunlich" genoemd worden, omdat ze elders in de boeken Samuël onbekend zijn. Hetgeen hen onderscheidde bestond blijkbaar hierin, dat zij elk op zichzelf, zonder hulp van medestrijders, tegen een grote overmacht van Filistijnen stand gehouden en deze verslagen hebben, zodat zij hierin op Samgar en Simson geleken (zie Richt. 3 : 31; 15 : 8, 15 v.). Het feit dat in deze vss. tot tweemaal toe (vs. 10 en 12) geconstateerd wordt dat Jahwe een תְּשׁוּעָה גְ׳ bewerkte, stempelt hun daden tot episoden van de heilige, immers door God geboden, strijd van Israël in dienst van Jahwe (vgl. Gutbrod), zodat de benaming „bravourstukjes" (VdBorn) hier evenzeer misplaatst is als bij 21 : 15—22; vgl. 8 : 6, 14 en eveneens I 17 : 47; 18 : 14; 19 : 5. Er ligt iets symbolisch in dat „oft ein einzelner in fast übermenschlichem Standhalten (Israel) erretten muszte" (Schneider). Daarom verdienen deze drie de naam kampvechters. Ook zij vallen echter onder de algemene benaming הַגִּבֹּרִים; 8a moet dan ook volstrekt niet naar vs. 24 verplaatst worden (zoals VdBorn wil). Volgens Elliger zijn גְ׳ „Soldaten vom Fach" (blz. 66); de samenhang verleent

echter op deze plaats aan het woord een bepaalde glans, die het elders, bv. 1 Kron. 9 : 26; Ps. 52 : 3, niet heeft.

In de woorden ישב השבת (N.V. „ein inwoner van Schebet", maar wat heeft dit voor zin?) moet de naam schuilen van de eerste van dit drietal. De par. tekst noemt hem ישבעם (evenzo 1 Kron. 27 : 2), maar vrij algemeen wordt aangenomen dat deze naam een verminking is van ישבעל of van ישבשת. In de LXX staat nl. 'Ιεβοσθε (Vat.) of 'Ιεβοσθαι (Al.), in 2 : 8, 12 gebruikt als weergave van איש־בשת, terwijl de ed. Lag. van LXX ישבעל gelezen heeft, zie BH. Keil wil de naam Jasobeam behouden (en vindt daarvoor zeker steun in 1 Kron. 27 : 2), maar voor *Jišbošet* pleit niet alleen de weergave in de LXX, maar ook de grote overeenkomst met de (corrupte) M.T., waarin בשת tot שבת kan geworden zijn, zie Ges-K § 47b noot. In de meeste comm. vindt men overigens de naam Jis- (of Isch-)baäl. Ook het volgende תחכמני wekt enige verdenking, daar het lidw. ontbreekt en de LXX (ὁ Χαναναιος) wel een lidw. heeft. Daar bovendien de par. tekst heeft בן־חכמוני pleit alles ervoor om aan te nemen, dat i.p.v. ת oorspr. een ה stond, dus *de Chakmoniet,* aldus Schulz, Rehm, VdBorn. Gelet op de par. tekst moet 'ה dan òf het geslacht òf de vader aanduiden. Wel denkt men ook aan een plaats van afkomst, bv. Beth Kemon (Leimb, Méd) of Beth-Karem (Hertzb), maar בן wijst op afstamming. Daar Jisboset in 1 Kron. 27 : 2 de zoon van Zabdiël heet en in datzelfde cap. vs. 32 een zekere Jehiël ook בן־חכמוני heet, is dit laatste wrsch. voor een gentilicium te houden (Keil).

Bij de volgende appositie baart השלישי enige moeilijkheid. Volgens de lexica staat de bet. adjudant voor verscheidene plaatsen vast en Keil wil daarom ראש הש' vertalen door „Haupt der Adjudanten" (het ontbreken van de ם aan het slot behoeft geen beletsel te zijn om als plur. te vertalen, zie Ges-K § 87 f; ook Kö.Wb. acht een plur. op î mogelijk, zie s.v. שליש). Een bezwaar hiertegen is dat de plur. van 'ש elders steeds op îm uitgaat; wel wijst Keil op vs. 18 waar eveneens שלישי staat. Maar deze plaats keert zich juist zeer sterk tegen Keils opvatting omdat de vs. 18 genoemde Abisaï en Jisboset niet beiden het hoofd der koninklijke adjudanten geweest kunnen zijn. Bovendien: wat doen wij in dit verband met mannen van lagere rang, die hun koning of veldheer wel behoorlijk terzijde staan, w.o. wagenbestuurders en wapendragers, zie bv. Ex. 14 : 7; 15 : 4; 1 Kon. 9 : 22 (vgl. Van Gelderen's K.V. van deze plaats), 2 Kon. 7 : 2; 10 : 25, maar die overigens op geen enkele wijze uitmunten, geen helden zijn in de speciale bet. van dit woord? Nu heeft Kron op deze plaats als ketîb השלושים = de dertig, maar ook dit is verdacht, want *a.* blijkbaar stond het (eerste) drietal buiten de Dertig, die pas in vs. 13 ingevoerd worden; en *b.* de eer het hoofd van de Dertig te zijn kwam toe aan Abisaï, zie bij vss. 18—19. Het qerê van Kron geeft met השלישים (= de adjudanten, Keil) geen uitkomst. Daarom is het toch wel zeer waarschijnlijk dat BH terecht voorslaat om op grond van de LXX, ed. Lag., השלשה (de drie) te lezen, dit zowel hier als in Kron (evenzo Köh-B s.v. שליש). Hoewel deze lezing tekstcritisch niet sterk staat, is zij te verkiezen boven de M.T., die onduidelijk is en ook in de volgende woorden slecht overgeleverd (zie ben.). Trouwens het verschil in cons. is gering (ה i.p.v. י) en met שלשה verkrijgen wij een uitmuntende zin. Van Jisboseth wordt dan gezegd dat hij was *het hoofd van de drie* (vgl. vs. 18

over Abisaï), die èn aan het slot van vs. 18 èn in vs. 19 met onderscheiding vermeld staan; aldus o.a. Hertzb, Gutbrod. ראשׁ is niet = „hoger in rang", maar wel dat hij was de meest prominente, primus inter pares.

Ongetwijfeld is de reden van zijn vooraanstelling gelegen in de daad, hem toegeschreven in de met הוא beginnende zinsnede, die in Sm echter volkomen onverstaanbaar is. De N.V. heeft wel „Adino de Esmiet", A.V. en R.V. eveneens, maar de eerste twee vullen de tekst aan met een citaat uit Kron, waarmede ze indirect te kennen geven, dat de gegeven vert. geen zin heeft. Inderdaad is een nomen pr. hier overbodig, terwijl in casu de par. tekst uitkomst biedt. Kron heeft nl. הוא־עורר (hij zwaaide, perf. po. van עור, bv. Jes. 10 : 26), terwijl als object volgt את־חניתו (= zijn lans). Dat precies dezelfde uitdr. in onze pericoop in vs. 18 voorkomt (eveneens in Kron) maakt het welhaast volkomen zeker, dat Kron de oorspr. tekst ook voor ons vs. 8 heeft bewaard. De M.T. is hier dus wel radicaal bedorven. Algemeen wordt dan ook (reeds door Luther, zie bij Keil) de Sm-tekst naar Kron gecorrigeerd, maar Dhorme, Schulz e.a. willen als obj. חצנו lezen, dat door Köh-B op grond van het Akkadische haṣinu met „Streitaxt, battle-axe" wordt weergegeven, doch in het Hebr. onbekend is. De lezing חניתו staat bovendien vast in vs. 18 en de beide par. teksten. Het bezwaar dat het zwaaien van de lans meer gelijkt op „Selbsthilfe" (Budde) en dat men hier dus eerder een ander wapen zou verwachten, mag niet doen besluiten tot emendatie. De uitdr. עורר enz., die wel een terminus techn. gelijkt, duidt immers niet het doorsteken en doden van de vijand aan, maar slaat op het „triumphierend" (Gutbrod) zwaaien van de lans ná de dodelijke stoot. De vijand is dan reeds חלל. Met Keil, Smith, Leimb, Méd en Hertzb is dan ook de opvatting, volgens welke Jisboset *zijn lans* of stootspeer *zwaaide over achthonderd verslagenen,* te handhaven. De LXX heeft την ρομφαιαν αὐτου (= zijn groot slagzwaard), maar in deze bet. komt ח' nergens voor. Kron heeft שׁלשׁ i.p.v. שׁמנה, maar dit is zonder twijfel onjuist, misschien uit 1 Kron. 11 : 20 ingeslopen (Keil), want in dat geval zou Abisaï (vs. 18) met Jisboset op één lijn gestaan hebben wat het aantal betrof; de LXX heeft trouwens ook שׁמנה gelezen. בפעם א' zegt dat het verslaan van achthonderd geschiedde in eenzelfde onafgebroken gevecht, hetgeen spreekt van schier onvermoeibare inspanning, maar ook van buitengewone vaardigheid en vlugheid in het ontwijken en afweren van tegenaanvallen.

Qumran Cave I 7 bevat sub 4 de tekst van vss. 9—12 in vrijwat betere conditie dan we aantroffen bij 20 : 6—10 en 21 : 16—18, al ontbreken ook hier de lacunes niet. Het fragment begint bij de naam אלעזר en eindigt bij פלשׁתים (van beide vocabula ontbreken enkele cons.). De verschillen met de M.T. betreffen alleen de spelling. Wel wordt in de (Franse) uitgave aangetekend bij de naam אלעזר „en tout cas la dernière lettre est daleth ou resh et non waw comme en TM", maar dit is niet duidelijk, want ook de M.T. laat de naam uitgaan op ר. Tussen א' en בן is geen hiaat, vandaar de aantekening „probablement בן דודו est-il omis comme dans Lucian et Josèphe". In BH worden deze tekstgetuigen niet vermeld. Verder is alleen op te merken: *a.* vs. 9 heeft אחוחי (evenals Kron), de M.T. scriptio def.; *b.* idem דויד, de M.T. scriptio def., vgl. 21 : 16 v.; *c.* vs. 10 heeft ויכה en ויעשׂה, de M.T. in beide gevallen impf. apoc. *d.* hetzelfde geldt voor ויכה in vs. 12.

ואחרין aan het begin van vs. 9 kan alleen aanduiden, dat אלעזר (= God

heeft geholpen, vgl. I 7 : 1) in rangorde volgde op de vs. 8 genoemde, waarmede niet bedoeld wordt dat hij in militaire zin aan hem ondergeschikt was. Als naam van zijn vader דדי heeft Kron wrsch. juister דודו (zie bij vs. 24). 'בן־א is gentilicium, vgl. vs. 8, hetgeen overeenkomt met het 'הא bij de vadernaam in Kron. Eleazar kàn derhalve afkomstig geweest zijn uit het geslacht van de Benjaminiet Ahoach, 1 Kron. 8 : 4. Een stam- of plaatsnaam ontbreekt echter; Elligers opvatting van 'א als plaatsnaam stuit af op בן. E. geeft echter toe dat de naam van een geslacht kan bedoeld zijn, zie bij vs. 28. 'בשׁ' ג is te verbinden met אחרו, dus lett. na hem was E. enz. onder de drie helden, waarmede dit eerste drietal is bedoeld. In vergelijking met Kron maakt de tekst een ietwat slordige indruk; vóór 'ג moet volgens het qerê de ה gelezen worden, en daarna volgt z.m. 'עם־ד, terwijl Kron een duidelijke mededeling geeft in הוא־היה enz. In Sm zouden de woorden עם־דוד bij het voorafgaande kunnen getrokken worden (aldus de LXX), hetgeen zou insluiten dat al de drie 'ג bij David waren. Maar ongetwijfeld geeft het een veel beter zin, als wij ons bij de opvatting van Kron aansluiten met inlassing van הוא היה (aldus BH). Er wordt dan gezegd, dat Eleazar bij David was, d.i. hem vergezelde en in zijn dienst erop uit was met andere manschappen, zie 'איש יש. De bedoeling kan niet zijn dat David zelf present was. Terwijl men nu een tijds- of plaatsbepaling zou verwachten, volgt er בחרפם enz., dat wel niet onvertaalbaar, maar toch vrij duister is. חרף in pi. zeer frequent voor honen, smalen, zie bv. 21 : 21, kan in inf. met ב „als sie (den Philistern) Hohn sprachen" (aldus Keil) betekenen. Maar hiertegen pleiten versch. overwegingen: 1⁰ bevreemdend is de zinspeling op een overigens volkomen onbekend feit, alsof dit van algemene bekendheid was; 2⁰ er is geen subst. voorafgegaan waarop het suff. ם betrekking kan hebben; derhalve is het niet duidelijk wie als subj. van het honen zijn te beschouwen; 3⁰ חרף wordt op de plm. 40 plaatsen waar het voorkomt, nimmer door ב gevolgd (2 Kron. 32 : 17 door ל), dus steeds door een acc.; hier komt nog bij 4⁰ dat שׁם een vooraf genoemde plaatsaanduiding vereist. Voor het handhaven van de M.T. is aan te voeren dat LXX en Vg. blijkbaar 'בפ gelezen hebben. Nu wil De Groot in 'ח een plaatsnaam vinden maar — dargelaten dat een plaats „chārefām" onbekend is — in Kron wordt een andere plaats genoemd, nl. בפס דמים = 'אפס ד in I 17 : 1, gelegen tussen Socho en Azeka, zie Atlas, Krt. 15, 19. Deze geografische aanduiding is zonder twijfel juist; de omgeving van de plek, waar eens Goliath door David verslagen werd, zal ook later nog wel meer dan eens het strijdtoneel geweest zijn, in elk geval ook bij de verovering van Gath, 1 Kron. 18 : 1. Nu het niet verantwoord schijnt om 'בח eenvoudig te elimineren en anderzijds een plaatsnaam onmisbaar geacht moet worden, is de meest verkieslijke weg om aan te nemen dat בפס דמים uit de oorspr. tekst (vlak na דוד) bij het copiëren is uitgevallen, hetgeen licht kon plaats hebben doordat deze woordgroep met dezelfde consonant ב begon als בחרפם en eveneens met dezelfde lettergreep eindigde als פלשׁתים, nl. ים. De ב vóór פלשׁתים zal aan een schrijffout te danken zijn en door ה vervangen moeten worden. Onze tekst is dus oorspr. breder geweest dan die van Kron (die het honen uitgelaten heeft) en luidde הוא היה עם־דוד בפס דמים בחרפם הפלשׁתים, vertaald: *hij was bij David te Pas-dammim, toen men de Filistijnen hoonde.* Na de vermelding van Pas-dammim, waar klaarblijkelijk David en de

Israëlieten gelegerd waren, is het duidelijk dat Israëlietische mannen ('איש יש) als subject van חרפם te denken zijn. Geheel het voorval was na Eleazars optreden algemeen bekend geworden.

Een minder ernstige moeilijkheid is het ontbreken van een subject bij נאספו. Dit manco noodzaakt ons om met Keil voor waarschijnlijk te houden, dat dit verbum in de oorspr. tekst (evenals in Kron) voorafgegaan werd door והפלשתים en dat dit woord vlak na het gelijkluidende 'הפ (zie boven) is overgeslagen, een zeer begrijpelijke omissie. De tekst zegt dan dat de Filistijnen — door de Israëlieten getart en geprikkeld — zich daar verzamelden tot de strijd. Zij schaarden zich in slagorde om zich op de Israëlieten te wreken. Maar deze ontweken de strijd. ויעלו is niet als qal, maar als nif^cal te vocaliseren. Uit vs. 10 blijkt immers duidelijk dat Eleazar er alleen voor stond, totdat het krijgsvolk terugkeerde (ישבו). In de comm. die het verbum als qal opvatten (Keil, Rehm, VdBorn) verkrijgt men dan ook een innerlijk-tegenstrijdige voorstelling. De nif. bet. ook in 2 : 27 zich terugtrekken, deze bet. past hier uitnemend (aldus Smith, Schulz, Leimb, De Groot, Méd; Hertzb handhaaft de qal, vertaalt echter „bergaufwärts zurück" maar dit kan niet door qal worden uitgedrukt). Het slot van vs. 9 bericht dus: de Filistijnen trokken zich samen om slag te leveren, maar de mannen van Israël trokken zich terug. Hiermede is de situatie getekend.

In 1 Kron. 11 : 13 volgt op למלחמה niet het slot van vs. 9 en het begin van vs. 10, maar ותהי־שם, zie vs. 11; hier schijnt dus in Kron een lacune te zijn.

Vs. 10 stelt voorop dat Eleazar niet wil weten van retireren. הוא קם klinkt krachtig en behoeft niet door waw te worden verbonden aan 9 slot (zie BH). קם kan hier moeilijk anders betekenen dan *hij hield stand,* Méd „il tint bon"; hij bleef staan, wachtte de vijand af ויך enz. Na יגעה (= moede worden) ligt in ותדבק een climax: *ja tot zijn hand kleefde* enz.; volgens Köh-B „in Krampf"; evenzo Smith („became so stiff") e.a. comm., maar zou ook niet gedacht moeten worden aan het bloed dat zijn hand deed vastkleven aan het gevest? Het getal der gevallen Filistijnen wordt niet vermeld, maar het resultaat was verrassend groot. ויעש enz. geeft de eer aan Jahwe, zie de opmerking bij vss. 8—12 als geheel en vgl. I 19 : 5. Wellicht is er bij de Filistijnen een vermoeden opgekomen van de bovennatuurlijke hulp, die Eleazar onverwinnelijk maakte. Het slot van vs. 10 wijst althans op een vlucht. העם nl. de Israëlieten (zie boven) hebben op een afstand het verloop van de worsteling gadegeslagen en moed gevat om terug te keren. אחריו — Eleazar gaat bij de vervolging voorop, maar er valt niet meer te vechten, alleen (אך, evenzo bv. Gen. 7 : 23) te plunderen. פשט in qal zeer frequent, bv. I 19 : 24, heeft in pi. uitsluitend betrekking op het beroven van verslagenen, I 31 : 8 en de par. plaats.

Er is een grote zakelijke overeenstemming tussen hetgeen van de derde kampvechter verhaald wordt en het bericht aangaande Eleazar (ook wat betreft de inkleding, waarbij de vermelding van naam en situatie voorafgaat aan die van de roemrijke daad), eveneens uit de worsteling met de Filistijnen om de hegemonie in Kanaän, zie bij 8 : 1. Over ואחריו zie bij vs. 9. שמה zal, evenals שמה in vs. 33, een afgekorte nevenvorm zijn van een theofore naam als שמואל, vgl. I 16 : 9. In plaats van אגא, waarvoor de LXX 'Ασα heeft, willen Schulz e.a. zonder noodzaak אלא lezen, zie 1 Kon. 4 : 18; Kittel BH vermeldt

deze suggestie echter met een ? Hij verwijst daarbij naar שׁגא 1 Kron. 11 : 34 (waar eig. שׁגה staat!), maar daar gaat het niet over Samma's vader, zie hierover ben. bij vs. 33. Ongetwijfeld is vóór הררי het lidw. toe te voegen (zie BH), de ה kan door haplografie overgeslagen zijn. Méd e.a. willen חרדי lezen, vgl. vs. 25a, maar daar is een ander persoon bedoeld; bovendien staat de M.T. vast, ook op grond van vs. 33 en 1 Kron. 11 : 34 en 35. Zelfs is parallel met l.g. plaats in vs. 33 van ons caput wrsch. eveneens הררי te lezen, zoals het qerê aangeeft, zie BH. De benaming Harariet is derhalve in onze pericoop (en de par.) zelfs frequent. Wrsch. is zij ontleend aan een in de Amarna-brieven vermelde plaats Araru, die daar voorkomt naast het Joz. 15 : 52 genoemde Duma, Anab van Joz. 15 : 50 en Adoraïm van 2 Kron. 11 : 9 en op grond daarvan in de omgeving van Hebron te zoeken. Aldus Elliger op blz. 55 v.

Vanaf ויאספו is de rest van vs. 11 zakelijk als bijzin te beschouwen. Algemeen wordt לְחִיָה gevocaliseerd i.o.m. LXX ed. Lag. (zie BH), zodat we hier de uit Richt. 15 : 9—19 bekende plaatsnaam Lechi aantreffen. Terecht wijst Keil erop dat de M.T. „zu einer Schar" (vgl. de A.V., de Stv. „in een dorp") weinig zin heeft, terwijl שׁם een plaatsnaam veronderstelt. Hoewel Lechi nog steeds niet is teruggevonden, is het stellig in Juda's stamgebied dicht bij de Filistijnse grens te zoeken. Daarheen (vgl. ה loc.) trekken de Filistijnen zich samen, wrsch. voor een plundertocht, want een parenthese vermeldt: ותהי־שׁם enz.: *daar lag een stuk land, vol* (d.i. dicht beplant) *met linzen.* In weerwil van השׂדה is 'ה „unbestimmt" (Ges-K § 127 e, alwaar versch. voorbeelden). Over 'ע zie bij 17 : 28; misschien is het שׂעורים van Kron een aberratie, te danken aan mondelinge overlevering. De korte Umstandssatz והעם enz., waarin עם ziet op de Israëlieten, die de oogst moesten beschermen, maar in plaats daarvan op de vlucht sloegen (נס is part.), voltooit de tekening.

In vs. 12a staan de verba in sing., terwijl de minder nauwkeurige traditie van Kron de plur. gebruikt. Subj. is natuurlijk de vs. 11 genoemde שׁמא. De hitp. van יצב is vol nadruk (vgl. Ps. 2 : 2; 94 : 16): hij stelde zich op, zette zich schrap, plantte zichzelf a.h.w. midden in die akker, stellig op zulk een wijze, dat niemand hem kon passeren. ויצילה — het suff. slaat op 'ה (waaruit blijkt dat het de Filistijnen daarom te doen was); het verbum zegt méér dan dat hij het verdedigde (L.V., Schulz, Méd), juister is „behauptete" (Leimb, Rehm, Hertzb), en *wist het te behouden* (N.V.), geestig heeft De Groot „hij behield het veld". ויך — ook hier heeft Kron de plur.; m.h.o. op het slot ויעשׂ enz. (zie vs. 10) is wrsch. aan te nemen, dat ook in dit geval de gevluchte manschappen teruggekomen zijn om aan de vervolging deel te nemen.

13—17. *De heldendaad van het tweede drietal*

13a moet ten dele corrupt zijn, want „dertig uit de dertig" is zinloos; het gaat hier trouwens slechts om het afform. van שׁלשׁים, in plaats waarvan met 21 mss. en qerê שׁלשׁה is te lezen, hetgeen overeenstemt met LXX en Kron, zie BH. De namen worden nog niet terstond genoemd, maar het is duidelijk dat er thans geen sprake is van de in vss. 8—12 genoemden (aldus terecht Keil); niet alleen had er dan eenvoudig השׁלשׁה kunnen staan, maar ook 'מה wijst op een andere categorie (VdBorns vert. „zij met hun drieën" is dan ook beslist

foutief). Over de Dertig is reeds gesproken, zie blz. 428 v. וירדו veronderstelt dat deze mannen uit het hoger bergland (wrsch. van Juda) naar het lager gelegen heuvelland kwamen; zie ben. ראשׁ en אל־קציר worden door Schulz z.m. geschrapt, ook Kittel BH zegt van 'ר dl, en wil 'אל־ק naar Kron vervangen door על־הצור; Rehm doet in beide gevallen een tegenovergestelde keus. Dit wijst reeds op het willekeurig karakter van deze tekstbehandeling. Wat ראשׁ betreft, de bet. aanvoerder, overste, staat volgens de lexica volkomen vast en er is geen enkel bezwaar tegen een collectieve opvatting van ראשׁ. Het behoeft niet precies een militaire rang aan te duiden (vgl. vs. 8), maar anderzijds is het zeer aannemelijk, dat mannen die zich door hun dapperheid onderscheidden, ook aan het hoofd van een legerafdeling gesteld werden, vgl. 1 Kron. 11 : 10, waar alle helden ook 'ראשׁי הג genoemd worden. Hertzb, Gutbrod en waarsch. ook Leimb voegen 'ר bij קציר met de bet. aan het begin (van de oogst), maar dit zou ànders worden uitgedrukt, zie 21 : 10, en er is (ook in Kron) niets dat op wanorde in de tekst gelijkt. Dat 'אל־ק moet vervangen worden door על־הצור (zie boven), is zeer dubieus, omdat zulk een onbestemde aanduiding feitelijk niets zegt, terwijl bovendien onmiddellijk na דוד een nauwkeurige plaatsbepaling volgt, zie ook Keil. Daarentegen is een tijdsaanduiding hier alleszins begrijpelijk; misschien is het inderdaad vreemde אל door tekstbederf ontstaan uit een oorspronkelijk עַת, zie Haggaï 1 : 2 e.a. voorbeelden bij Köh-B; dit is niet meer dan een gissing, maar zij vindt enige steun in tempore messis van de Vulg; het lidwoord ontbreekt ook in 21 : 9 'בימי ק. Er is wrsch. verband met 15a, zie aldaar. Door De Groot, Méd e.a. wordt de M.T. gevolgd.

Voor wijziging van מערת in מצדת (Smith, Kittel BH) is niet de minste aanleiding, vs. 14 pleit er veeleer tegen en de lezing staat mede op grond van Kron vast, vgl. ook I 22 : 1 en de LXX: σπηλαιον. De spelonk of grot van 'ע is door Clermont-Ganneau (op het voetspoor van Eusebius) geïdentificeerd met Ed-el-Miye of Id-el-ma in het dal van de wadi es-Sur, even ten N. van Kehila, zie VdBorn, Méd en Atlas, Krt. 17, 19. Ook nu geeft de tekst een brede situatie-tekening. חיה, bende, schare, ook Ps. 68 : 11, vormt geen tegenstelling met Kron. (מחנה) en vereist geen emendatie. חנה enz., zij was gelegerd, had een kamp opgeslagen enz. De vermelding van 'עמק ר herinnert sterk aan 5 : 18, terwijl ook de overeenstemming tussen 5 : 17 en vs. 14 in dezelfde richting wijst, nl. dat het te vermelden feit valt in de periode van 5 : 17 v., zie de exegese van deze plaatsen, vooral blz. 102 vv. Het schijnt wel de bedoeling van de auteur om de lezer aan die gebeurtenis te herinneren. Hij laat althans nog twee gegevens volgen, waarvan het eerste de uitdr. במצודה bevat, hetgeen moeilijk op een bepaalde „Bergfeste" in de nabijheid van Bethlehem kan slaan (Keil), wijl dit in strijd zou zijn met vs. 13. 14a wil dus zeggen dat David destijds vertoefde in het gebied der door de natuur gevormde burchten, waartoe ook Adullam behoorde. De tweede nominaalzin vermeldt dat de Filistijnen een מצב = wachtpost (zie I 13 : 23; 14 : 1, 4 enz.) hadden te Bethlehem.

ויתאוה — impf. hitp. van אוה (qal in 3 : 21) drukt een hevig begeren, een *smachtend verlangen* uit, vgl. Num. 11 : 34 (part.) en Deut. 5 : 21. Dat dit bij David opkwam, kan zeer wel veroorzaakt zijn door de hitte van de oogsttijd (zie een citaat van Vincent bij Méd), waarvan vs. 13 sprake is. Stellig was er in zijn verblijf geen watergebrek maar Davids begeerte gaat uit naar

een dronk van het frisse water, dat hem in zijn jeugd vaak zo bijzonder had verkwikt. Dit water was alleen te vinden in de באר enz. Bedoeld is een bepaalde put of bron nabij de poort der stad. Over 'ב zie bij 17 : 18—21, waar blijkt dat 'ב ook een waterput kan aanduiden. Blijkbaar hebben de Mas. hier aan een put gedacht, want het qerê is בור, en ook Kron heeft dit laatste woord, zie BH. Toch was er volgens De Groot een bron ten N. van het tegenwoordige bētlaḥm (zie blz. 145, alwaar verwijzingen naar Dalman, die echter alleen van „Zisternen" spreekt, Orte und Wege, blz. 33). Hoe dit precies geweest moge zijn ten tijde van David, deze uit de wens מי ישקני enz. Terecht verklaart Schneider dit „wohl nur unwillkürlich hingeworfen" woord voor „halb Seufzer, halb Scherz". David weet immers wel dat zowel poort als bron bewaakt worden „par la garnison philistine" (Méd).

De meeste comm. zijn het hier ook wel over eens. Het verhaal zou ook iets van zijn charme verliezen, indien wij moesten aannemen, dat hier sprake is van een „gril" (Noordtzij) van David, waarvoor hij vrijwilligers had opgeroepen. En het slot toont zelfs heel duidelijk dat het leven van zijn kameraden voor hem allerminst een quantité negligeable was. Het mooie is juist (wat de drie helden betreft) dat zij op het horen van Davids verzuchting spontaan — en naar het schijnt zelfs buiten zijn voorkennis — erop uit trekken. De tekst zwijgt over hun urenlange (nachtelijke?) tocht. ויבקעו spreekt van het stoutmoedig binnendringen (vgl. 2 Kron. 21 : 17; 32 : 1 en de par.) in de legerplaats van de Filistijnse bezetting, vs. 14. De verraste en zeker niet talrijke wachtpost heeft niet kunnen verhinderen, dat zij uit de bronwel (ook hier באר, vs. 15) water schepten, שאב ook I 7 : 6; 9 : 11. וישאו enz. vermeldt de goede afloop van de tocht: zij kunnen David een ongeschonden zak (of kruik) met het begeerde water brengen. De daad bewijst niet alleen dat deze mannen bereid zijn alles voor hun koning te wagen en voor hem door dik en dun te gaan, maar ook dat zij een team vormen, waarvan de een geheel op de ander ingesteld is, dit in onderscheiding van de eerste Drie.

ולא enz. — „David ne le cède pas en générosité à ses compagnons" (Med). Dat David het water (het suff. ם slaat op מים) niet wil drinken, is niet uit gebrek aan waardering, zie vs. 17. ויסך enz., de hif van נסך wordt veel gebruikt van het plengen van een drankoffer, bv. Num. 28 : 7, maar bet. toch op zichzelf niet meer dan uitgieten, zie Gen. 28 : 18. Daar ליהוה volgt, spreekt men wel van „een drankoffer" (De Groot, vgl. Méd, Hertzb), maar hoewel David het water aan Jahwe wijdt en voor Hem, d.i. Hem ter ere (vgl. L.V.) plengt, is niet in eigenlijke zin aan een offer te denken (aldus terecht Schulz, Leimb), terwijl evenmin een handeling als in I 7 : 6 (waarheen VdBorn verwijst) bedoeld is. Dàt David het niet z.m. op de grond stort blijkt uit zijn begeleidend woord, waarin hij Jahwe aanspreekt en het water aanduidt als דם האנשים, omdat het „mit Lebensgefahr geschöpft und geholt" (Keil) was. Maar reeds het bloed van een dier — hoeveel te meer van een mens! — behoorde alleen aan God toe, niemand mocht dat nuttigen, Lev. 17 : 10—16. Vandaar Davids sterke weigering חלילה לי, vgl. I 24 : 7; 26 : 11, in l.g. plaats ook gevolgd door מן c. inf. Dat op die beide plaatsen en 1 Kon. 21 : 3 מן vóór יהוה staat, is geen afdoende reden om ook hier מיהוה te lezen; wel pleit hiervoor sterk het getuigenis van vele mss. enz., zie BH, en van Kron: מאלהי. Er

tegenover staat dat de M.T. gesteund wordt door de LXX (Κυριε, niet door de Vg met Dominus); bovendien als מן vaste regel was, zou de מ niet licht weggelaten zijn. Wat Kron betreft, deze heeft Sm „durch Ergänzungen" willen verduidelijken (Keil) en onze tekst maakt de indruk van groter oorspronkelijkheid en dieper ernst. יהוה is derhalve voc., zo ook Keil, Klost, Méd. מן voor עשׂתי drukt de afschuw uit, waarmede verworpen wordt *dat ik dit zou doen,* nl. datgene wat in het vervolg genoemd wordt. In de met ה interr. beginnende zin is אשׁתה (= zou ik drinken? zie 1 Kron. 11 : 19) feitelijk onmisbaar. LXX en Vg hebben het blijkbaar gelezen, maar bovendien is het nodig om de inhoud aan te geven van het voorafgegane זאת. Schulz, Gutbrod, De Groot, VdBorn en Hertzb vertalen de woorden als nominaalzin, vgl. de N.V. „is dit niet het bloed enz.?", maar dan had de zin met הלא זאת moeten beginnen. Op dit punt mogen we Sm wel aan Kron conformeren. Wrsch. zal dan oorspr. אשׁתה gevolgd zijn op ההלכים בנ׳, zie BH. In deze woorden vat David samen wat de mannen gedaan hebben; הה׳ ziet op hun gehele tocht, maar בנ׳ karakteriseert deze kernachtig als een onderneming, waarbij zij hun leven op het spel zetten. ב kan als ב pretii beschouwd worden, vgl. 1 Kron. 12 : 19, want ook al hebben zij hun leven behouden, het was toch de inzet van hun tocht, vgl. Rehm, dus *met gevaar voor hun leven,* evenzo Klaagl. 5 : 9. Aan het slot van vs. 17 wordt eerst Davids weigering om het „heldenbloed" (Hulst) te drinken met klem herhaald, maar het laatste woord geldt toch het genoemde driemanschap; אלה, LXX ταυτα, slaat op de vs. 16 zeer sober vermelde daden. Terecht wijst Schulz de suggestie van Wellh. af om deze slotwoorden naar het slot van vs. 12 te verplaatsen. De vss. 8—12 genoemde Drie hebben juist niet gezamenlijk, maar elk afzonderlijk geopereerd, althans voorzover wij weten.

Versch. comm. brengen in herinnering dat van Alexander de Grote een soortgelijke daad als hier van David verhaald wordt (Arrianus, VI 26, 2). Er is echter bij Alexander een andere beweegreden, daar hij „bei Wassermangel während eines Kriegszuges einen Helm Wasser, den man ihm brachte, ausschüttete um auszudrücken, dasz er die gleichen Beschwerden tragen wolle wie seine Soldaten" (Rehm).

18—23. *Abisaï en Benaja*

Aanstonds zij geconstateerd dat de twee in het opschrift genoemden niet een aparte categorie hebben gevormd, maar dat zij deel uitmaakten zowel van de 13—17 genoemde drie helden als van de Dertig, die reeds vs. 13 zijn aangeduid. Wat dit laatste betreft zie vs. 19, het eerste volgt uit een recht begrip van 18a. Van de reeds goed bekende אבישׁי wordt na vermelding van zijn broeder en zijn moeder, zie 2 : 18, geprediceerd dat hij was ראשׁ השׁ׳. Uit de vocalisatie, alsmede uit de par. tekst, die השׁלושׁה heeft, blijkt dat ook hier השׁלשׁה te lezen is, dus niet het ketîb (zie hierover bij vs. 8), maar het qerê moet gevolgd. Er staat dan dat Abisaï *was het hoofd van de drie.* Welke drie? Het antwoord kan niet anders zijn dan de drie uit vss. 13—17, die nog aan het slot van vs. 17 met שׁ׳ הג׳ zijn aangeduid (aldus ook Oettli). Er kan niet gedoeld worden op een nog te noemen drietal (zoals dat in 8a het geval was), want in het vervolg van deze pericoop wordt alleen nog Benaja genoemd. En

wel is er volgens de M.T. ook in vss. 19a en 22 sprake van השלושה (zonder of met הגברים), waartoe deze twee behoorden, maar er is geen enkele reden om daarbij aan een ander drietal te denken dan aan dat van vss. 13—17. De meest natuurlijke opvatting, de indruk die elk lezer wel krijgen moet, is deze dat vss. 18 vv. bedoelen nadere inlichtingen te geven over de in 13—17 nog incognito gebleven helden. Ter adstructie van de stelling dat 'הש in vss. 18, 19a en 22 dezelfden zijn als de vss. 13, 16 en 17 genoemden voeren wij nog het volgende aan: 1⁰ Reeds a priori zou het al zeer vreemd moeten heten, dat de auteur de lezers geheel in het duister zou gelaten hebben t.a.v. de identiteit van het tweede drietal, nadat hij de eerste Drie met name had genoemd; wat voor zin zou deze anonymiteit kunnen hebben? 2⁰ Voor een tocht als de beschrevene was Abisaï a.h.w. de aangewezen man, niet alleen om zijn onverschrokkenheid en toewijding aan David, reeds I 26 : 6 v. met eer vermeld, maar ook om zijn bekendheid met de topografie, daar hij uit Bethlehem afkomstig was. 3⁰ Vs. 39 noemt als totaal aantal zeven en dertig helden. We tellen inderdaad 37 namen, nl. 3 in vss. 8—12, 2 in vss. 18—23 en 32 in vss. 24—39. Indien echter de vss. 13—17 genoemden apart geteld moesten worden, zouden we op 40 komen. Dus zij zijn begrepen in de vss. 18—39 opgesomden, zoals trouwens reeds 13a in de uitdr. *drie van de Dertig* liet uitkomen. 4⁰ Men kan vragen: waarom heeft de auteur dan de derde van het tweede drietal niet met name genoemd? Op deze vraag moeten we het antwoord schuldig blijven; alleen kunnen we vermoeden dat deze in de grote namenlijst bovenaan gezet is. Daar Asaël wegens zijn vroegtijdige dood uitgesloten is, zou het Elhanan, vs. 24, kunnen zijn, ook deze was immers uit Bethlehem afkomstig en dus met de plaatselijke situatie goed op de hoogte. Meer dan een gissing is dit echter niet. Het is ook volstrekt niet onmogelijk dat er enkele woorden over de derde man bij het overschrijven uitgevallen zijn en dat mede daaruit het abrupte begin van vs. 24 is te verklaren. Directe aanwijzingen die deze hypothese bevestigen hebben we niet, maar in geen geval kan het ontbreken daarvan het feit tenietdoen dat Abisaï en Benaja als deelgenoten van het tweede drietal genoemd zijn.

Over והוא enz. is gesproken bij vs. 8. Ook driehonderd verslagenen is een groot aantal, dat wijst op buitengewone lichaamskracht en behendigheid. Het slot van vs. 18 zegt dat Abisaï naam maakte, dus in hoog aanzien stond בשלשה. Volgens Schulz e.a. is met Pesj. in plaats hiervan te lezen בשלשים (zie BH), maar voor deze tekstwijziging is het getuigenis van de Syr. vert. toch niet genoegzaam. Indien men maar in 18a שלשה leest (ook dáár willen Schulz enz. ים— lezen), is de mededeling ook duidelijk deze dat Abisaï zich in deze kleine kring door zijn daden nog bijzonder onderscheiden had. Dat vs. 22 hetzelfde zegt van Benaja steunt deze opvatting, en de par. tekst (waar ongetwijfeld ולו de juiste lezing is, zie BH) stemt ermede overeen. Het is uitermate onwaarschijnlijk dat in beide teksten, èn t.a.v. Abisaï èn t.a.v. Benaja (dus in totaal viermaal) een oorspr. ים— door ה— zou zijn vervangen.

In vs. 19 is het verleidelijk om met Keil, Schulz, Méd enz. מן־השלשים te lezen. Daarvoor pleit de aanhef van vs. 23 met het parallelle vs. 25 in 1 Kron. 11, terwijl het ook meer zinvol is om bij het volgende 'ל 'ל te denken aan een overste van dertig dan van drie. Maar het merkwaardige is dat èn hier

in Sm èn in Kron sprake is van drie en dat de auteur van Kron het השלשה nog door בשנים heeft willen verduidelijken (Keil: „eine sachliche Interpretation"). Hij was er dus wel sterk van overtuigd dat het aff. ה— moest worden gehandhaafd en gaf ook zonder twijfel een juiste gedachte, nl. dat Abisaï „door de andere twee geëerd" (N.V.) was. Er is dan ook, vooral wanneer men in vs. 18 alleen van השלשה leest, geen genoegzame grond deze lezing hier te verwerpen. Met הכי is echter niets te beginnen. Keil verwijst naar 9 : 1, maar verklaart het feitelijk alsof er הלא stond (vgl. de N.V. „was hij niet... ?"). Ges-K § 150 d adviseert daarom הִנּוֹ te lezen, zoals 1 Kron. 11 : 25; zo ook Schulz, vgl. BH. Maar als wij emenderen willen is het toch beter, dit te doen in aansluiting bij de LXX die heeft: ἐκ των τριων ἐκεινων. הכי kan een verminkt overblijfsel zijn van הָהֵם (zo ook Rehm). De zin van vs. 19 is dan dat Abisaï *onder die drie* (reeds genoemd in 18a) het meest geëerd was, dat hij dus boven de anderen uitblonk en *hun tot een overste* was. Juist dáárom was hij per consequentiam ook de voornaamste, het hoofd van de Dertig, waartoe immers deze drie behoorden, zie vs. 13, hetgeen voor Benaja nog door vs. 23 bevestigd wordt. Al lezen wij derhalve in 19a niets van de Dertig, de eer dat Abisaï hun overste was wordt hem daarmede niet ontnomen. Het laatste wat vs. 19 van hem zegt is dat hij לא־בא niet kwam, *niet reikte* enz. De samenhang wijst hier zo duidelijk naar een ànder drietal dan het in vs. 18 en 19a genoemde, dat de auteur het onnodig geacht heeft dit nader te omschrijven. Bedoeld kunnen alleen zijn de Drie uit vss. 8—12.

20 Over Benaja zie bij 8 : 18. Na de naam van zijn vader volgt opnieuw בן־, dat naar alle waarschijnlijkheid aan een vergissing te danken is (aldus Smith, Oettli, Schulz, Méd e.a., vgl. BH en LXX), zodat het erend epitheton איש־חיל (zie aldus qerê, Kron) niet op zijn vader maar op hemzelf slaat. Hij wordt vermeld omdat hij evenals Abisaï tot het tweede drietal behoorde, vs. 22. De waw cop. legt nauw verband: *ook Benaja, de zoon van Jojada, was een dapper man.* רב ziet op de veelheid van zijn wapenfeiten, derhalve is „an Taten reich" (Schulz), riche en exploits" (Méd) juister dan „tot grote dingen in staat" (De Groot). Juist dáárom worden er enkele van zijn stoute stukken verhaald (bij Abisaï over wie al zoveel gesproken is was één enkel feit genoeg). Als plaats van afkomst volgt dan nog מק'. Kabzeël lag blijkens Joz. 15 : 21 in het Zuiden, niet ver van Edom, in Neh. 11 : 25 luidt de naam Jekabzeël. Men vermoedt dat het lag op de plaats van het tegenw. Khirbet Hora, 15 km ten N.O. van Berséba (zie Méd, Van Deursen BE, Atlas Krt. 13); in elk geval was Benaja uit de negeb van Juda.

De feiten betr. Benaja, alle ingeleid door הוא met een perf. (dit laatste komt in de nieuwere vertt. niet uit, wel in LXX en Vg), zijn drie in aantal. Het eerste is wrsch. in corrupte vorm overgeleverd en de par. tekst is precies gelijk (behalve de scr. plena אריאל), geeft dus geen uitkomst, maar pleit des te meer voor behoedzaamheid bij pogingen tot reconstructie. Bij שני ontbreekt een passend subst. in duali. אראל wordt door Köh-B eenvoudig als n. pr. opgegeven, zoals het Ezra 8 : 16 ook stellig is. Dit is ook de opvatting van de LXX, die het vacuum na שני eigenmachtig (?) aanvult, en vert. τους δυο υἱους 'Αριηλ του Μωαβ. Kittel BH sluit zich hierbij aan en wil lezen בְּנֵי en מִמּוֹאָב, aldus de L.V. en R.V. (niet de A.V.) en versch. comm. bv. Smith, Leimb, VdBorn,

Noordtzij; De Groot vert. uiterst voorzichtig: „het tweetal uit Ariël van Moab". Velen bevredigt dit niet, en om de tekst zoals hij daar ligt verstaanbaar te maken (ook de LXX van Kron. steunt deze met haar vert. τους δυο αριηλ) ziet men in אריאל (waarvan dan de ל wel bij het volgende 'מ getrokken wordt, vgl. Méd, Hertzb) hetzij de aanduiding van werkelijke leeuwen, of van helden die als leeuwen worden bestempeld, zo bv. Keil, Schulz, Hertzb, de A.V. („two lionlike men") en de N.V. Kö.Wb geeft als vert. „Gotteslöwe" en interpreteert „Superlativ einer Heldenbezeichnung". Aan (jonge) leeuwen denken de Vulg, Klost, Budde, Méd, Oettli en Van Selms. Ges-B laat de zaak in het midden (de door hem vermelde vert. Altarsäulen is o.m. door הכה uitgesloten). Inderdaad is het moeilijk een keus te doen. Daar het evenwel de bedoeling moet zijn iets buitengewoons van Benaja te vertellen, is het niet aannemelijk dat er sprake is van het doden van een paar leeuwen(welpen); bij zulk een onbepaald object zou ook de nota acc. overbodig zijn. Het gaat om een bepaald tweetal en 'שׁ kàn twee stuks, tweetal betekenen, bv. I 10 : 4; Jes. 7 : 21. Hiervan uitgaande zal men de oplossing van de LXX nog het meest plausibel moeten achten. Ariël is dan een nom. pr. en de verkl. „leeuw van God" is ten slotte misschien te danken aan een volksetymologie, zie Hulst O.T.T.P., blz. 36 en 46. Een oorsp. בני kan na שׁנה licht uitgevallen zijn (homoioteleuton). De beide zonen van Ariël — wellicht een tweelingpaar — zijn hier dan genoemd als een (destijds welbekend) tevoren onoverwinbaar tweetal houwdegens, die door Benaja echter zonder hulp van anderen zijn neergeslagen. Alleen een man van zeldzame dapperheid en bedrevenheid had dit kunnen presteren. Voor 'מ zouden wij המואבי verwachten. We moeten òf (met Rehm) 'א' מ als één nom. pr. beschouwen, òf (wat meer waarsch. is) als oorspr. lezing ממואב (haplografie) aannemen, zie BH.

Bij והוא enz. denkt Oettli nog aan dezelfde gebeurtenis, doch ten onrechte, zoals blijkt uit het verschil in bewoordingen en uit de herhaling van הכה. Het gebruik van ירד is te verklaren uit het feit dat Benaja zijn daad verrichtte in een waterput, vgl. vs. 15. Ook hier gaat het niet om een bron; te lezen is dan ook באר (niet בְּאֵר, Keil). Benaja heeft zich eens in zulk een put (N.V.: kuil) laten zakken, toen een leeuw (het gebruik van het lidw. is te verklaren naar Ges-K § 126 q) daarin gevallen was of er zijn toevlucht gezocht had. Indien wij met Keil aannemen — op grond van de slotwoorden ביום enz. — dat „ein starker Schneefall (ihn) in die Nähe menschlicher Wohnungen getrieben hatte", was het roofdier ook uitgehongerd en dubbel gevaarlijk voor wie hem te na kwam. De vermelding dat het was *op een dag dat er sneeuw lag* kan óók dienen om te verklaren dat „der Schnee die Spur des Löwen wies" (Oettli). Het een sluit het ander niet uit, maar in elk geval getuigt het van een volkomen afwezigheid van vrees, dat Benaja de leeuw naging en hem overmeesterde, echt een staaltje van durf en slagvaardigheid. Voor sneeuw zie Bruijel, Tijden, blz. 127 vv.

Dit geldt ook t.a.v. het derde stuk van Benaja. In 21a hebben we opnieuw 'הוא ה, thans is het object איש מצרי. Het gaat om een tweegevecht, waarin de kansen voor Benaja buitengewoon ongunstig stonden. Algemeen wordt i.p.v. אשׁר met Kron איש gelezen (zie BH), terwijl velen ook bij het volgende מראה de lezing van Kron מדה (= afmeting, lengte) als correctie overnemen. Toch

is dit niet beslist noodzakelijk. Wel heeft 'מ in de regel een adject. bij zich, bv. 11 : 2. Maar het is zeer wel denkbaar, dat het spraakgebruik toeliet een adj. als גדול weg te laten, zoals dat feitelijk ook bij מדה geschiedt. Ook in onze taal is „een man van aanzien" iemand van gróót aanzien, en wat hier figuurlijk bedoeld wordt, is in vs. 21 lett. of lichamelijk te verstaan. De Egyptenaar onderscheidde zich door zijn rijzige gestalte, volgens Kron was hij 5 el lang, maar bovendien had hij een lans in de hand „als een weversboom" (Kron, vgl. 21 : 19 slot). Er is geen enkele reden om het plus van Kron op diens rekening te zetten (Van Selms), het kan even goed door Sm opzettelijk zijn weggelaten. Na de nominale Umstandssatz gaat de beschrijving van hetgeen Benaja gedaan heeft verder, maar het perf. wordt nu (evenals in 10a) impf. cons. וירד enz. — *maar hij ging op hem af* בשבט. Hoewel er grote overeenkomst is met de ontmoeting tussen David en Goliath, wijst de andere woordkeus (in I 17 : 40, 43 is מקל gebruikt) op een zelfstandige beschrijving. De volgende trek is uniek, heeft in geen enkel gevecht zijn weerga: ויגזל enz.: *hij rukte de lans uit de hand* enz.; 'ג elders van het ontnemen van vrouwen, Gen, 31 : 31; Richt. 21 : 23, een ezel, Deut. 28 : 31 enz. ויהרגהו enz. = „et le tua de sa propre lance" (Méd); ook hier is overeenkomst met I 17 : 51, maar tevens een opmerkelijk onderscheid. Met het eigen wapen gedood worden, gold voor „een grote schande" (De Groot).

Er ligt in hetgeen van Benaja verhaald is een zekere climax, bovendien gelijkt hij in zijn heldhaftigheid sterk op zijn grote koning. Zo zal het te verklaren zijn dat de auteur in vs. 22 nog een terugblik werpt op de vermelde feiten. Met אלה עשׂה (hier weder het perf.) accentueert hij het heel bijzondere van wat Benaja heeft gedaan, vgl. vs. 17 slot, waardoor tevens gemotiveerd wordt wat het slot van vs. 23 nog van hem zeggen zal. Vooraf gaat nog ולו enz., vgl. 18 slot. De 'שׁ 'ג zijn de mannen van het tweede drietal in vs. 18 genoemd. 23a behoeft na vs. 19 geen nadere toelichting. Ook 23b is duidelijk, het bericht de eervolle benoeming waarmede David Benaja's verdienste heeft erkend. Over משׁמעת zie blz. 428. In verband met 8 : 18 en 20 : 23 is het waarschijnlijk dat de 'מ een aanduiding is van de Krethi en Plethi. Hiervoor pleit ook het gebruik van כרי in 2 Kon. 11 : 4, 19. Vgl. over Benaja ook 1 Kon. 2 : 35.

24—39. *De Dertig*

Er is een opmerkelijk onderscheid — en het is nodig dit van de aanvang af in het oog te vatten — tussen deze pericoop en de voorafgaande vss. 8—23; terwijl hier immers van elk der genoemden een kortere of langere notitie over door hem verrichte daden wordt gegeven, bevat het thans volgend gedeelte slechts een lijst — een echte lijst — van persoonsnamen met apposities, die niet eens door een waw cop. verbonden zijn. Elliger die op dit stilistisch onderscheid de aandacht vestigt, concludeert daaruit: „mit V. 24 beginnt etwas völlig Neues, das ursprünglich keine Verbindung nach rückwärts hatte" (blz. 32). Er is op zichzelf geen bezwaar om met deze uitspraak accoord te gaan. Maar bedenkelijk wordt het wanneer Elliger nu ook alle samenhang ontkent en het feit negeert, dat zowel de gegevens van vss. 8—23 als die van vss. 24—39 door de auteur onder één hoofd gebracht zijn (8a) en dat in vs. 39 alle van vs. 8 af genoemden worden samengevat in het getal zeven en dertig.

Elliger noemt deze samenvatting en ook het getal in vs. 39 „sekundär" (ibid.), hetgeen zakelijk bet. dat de verstrekte opgave waardeloos is. Zij heeft voor ons dus geen gezag. Hij vervalt hier (en elders) in de fout van verscheidene comm., die menen een (vaak slechts schijnbare) incongruentie te hebben verklaard en uit de weg geruimd, als zij een gedeelte van de tekst secundair noemen en daarin de hand van een „redactor" vermoeden. Het vraagstuk hoe iemand zulke „tegenstrijdige" mededelingen onverzoend naast elkander heeft kunnen zetten, blijft daarmede even goed bestaan. En het is tenslotte van secundair belang uit welke bronnen de auteur zijn stof heeft geput. Onze taak is het niet hem te corrigeren, maar hetgeen hij onder de leiding van Gods Geest ons geboden heeft, zo goed mogelijk te verstaan en te vertolken. Dat zich daarbij prealabele kwesties van tekstcritische aard kunnen voordoen spreekt vanzelf. Maar het komt niemand toe bepaalde bestanddelen van de tekst op grond van stilistische verschillen z.m. te elimineren.
Om niet te breed te worden geven wij de voornaamste resultaten van Elligers overigens uiterst nauwkeurige en voorzichtig gestelde studie hier in het kort weder: 1⁰ Kenmerkend voor de onderhavige lijst is het volgende schema: *a.* eigennaam; *b.* aanduiding van de plaats of het geslacht waaruit de persoon afkomstig is, in de regel met de z.g. „Nisbeform", bv. Harodiet, Anathotiet, alleen in vier gevallen met een praep.; *c.* in negen gevallen bovendien „zoon van enz." met een variatie in vs. 37 (bij Naharai); *a.* en *b.* zijn de meest constitutieve elementen. 2⁰ Met zeer grote waarschijnlijkheid is aan te nemen dat de meeste helden uit (een plaats of geslacht van) Juda afkomstig waren; dit geldt nl. van 17 hunner, terwijl 5 van hen uit de naaste omgeving van Jeruzalem stamden, 4 uit meer noordelijk gelegen plaatsen ten W. van de Jordaan, wrsch. uit Efraïm, en 3 uit plaatsen in het gebied ten O. van de Jordaan. Asaël in 24a wordt door Elliger niet meegeteld, zie ben., en Uria in 39a stond buiten elk stamverband, vs. 39. 3⁰ De lijst moet zeer oud zijn want de geografische aanduidingen hebben een historische achtergrond en geven een afspiegeling van „die Geschichte Davids vom Bruch mit Saul bis zur Belehnung mit Ziklag durch Achis" (blz. 70). Dit geldt dan bepaaldelijk voor de namen uit vs. 24—35, dus t/m Paᶜerai. Dit laatste staat in verband met Elligers slotconclusie, die (in onderscheiding van het voorafgaande) uitermate aanvechtbaar is, nl. 4⁰ De vss. 36—39 die de laatste zeven namen bevatten, vormen een „Nachtrag" uit later tijd. Als men vraagt of de lijst in haar oorspr. gestalte dan bij no. 23 eindigde, terwijl het opschrift toch de Dertig vermeldde (aldus Elliger op blz. 37), dan luidt het antwoord: de oorspr. lijst bevatte nog de zeven namen van de Drie uit vss. 8—12, van Joab en zijn beide broeders en ten slotte van Benaja (blz. 73—75). Het is onbegrijpelijk dat Elliger dit heeft kunnen zeggen. Juist omdat hij op blz. 35 v. de eenheid van stijl in geheel de lijst sterk geaccentueerd heeft, is het volstrekt ongemotiveerd om thans op grond van een (zeer futiel) stilistisch verschil vss. 36—39 aan een latere hand toe te schrijven. Zou Elliger gelijk hebben, dan zou dit betekenen dat de auteur zijn lezers opzettelijk heeft misleid, want hij geeft duidelijk de indruk, dat de Drie uit vss. 8—12 niet bij de Dertig behoorden en Joab is door hem niet als behorende tot een van de drie groepen vermeld. Ook al spreekt Elliger dan van een „Redaktor", zijn ook van alle tekstcritische grond ontblote conclusie is in geen enkel opzicht te verantwoorden. De titel van E.'s art. is genoemd op blz. 428.

24 De aanhef van dit vs. schijnt niet geheel in orde te zijn, zie hetgeen reeds bij vs. 18 is opgemerkt. Het volkomen ontbreken van enige aanduiding dat van nu af slechts namen zonder feiten gegeven worden, bevredigt niet en wekt de indruk, dat hier een klein vacuum is; te meer omdat men de term

בשלשים niet aan het slot maar aan het begin van 24a zou verwachten, liefst voorafgegaan door een vorm van היה. Nu 'בשׁ aan het eind staat acht ik het mogelijk dat aan het begin is uitgevallen וְהָיוּ אֶת־ = voorts waren met (Asaël onder de dertig enz.). Dit is evenwel niet méér dan een veronderstelling hoe het gegaan kan zijn, geen voorstel tot emendatie. Voor dit laatste zijn geen positieve aanwijzingen van beslissende betekenis. Als zodanig kan toch niet gelden de aanhef van vs. 24 bij de LXX και ταυτα τα ὀνοματα των δυνατων Δαυειδ βασιλεως — dit lijkt immers te veel op een eigen vinding van de LXX, waarbij een herhaling van 8a een gewenste overgang biedt; daarna volgt echter asyndetisch een lett. vertaling van 24a volgens de M.T. Evenmin schijnt het verantwoord om de par. tekst over te nemen, want wel heeft Kron een inleidende uitdr. nl. וגבורי החילים, maar hij laat 'בשׁ weg (zie hierover boven blz. 428 v.). In Sm is deze uitdr. evenwel beslist een oorspronkelijk element van de tekst, die gelukkig niet onvertaalbaar is. Schrapping — zoals Elliger wil vnl. omdat 24a niet past in het stilistisch schema, zie boven — is dan ook zeer willekeurig. De tekst staat vast en het enige wat met grote waarschijnlijkheid (vgl. Kron) eraan toegevoegd kan worden is een ו vóór עשׂה־אל. Daar vs. 23 eindigt op een ו, kan die van 24a door haplografie zijn weggevallen. Het is toch wel aannemelijk dat de auteur — evenals vss. 18 en 20 — het vervolg minstens met een waw cop. bij het voorafgaande heeft laten aansluiten. De vert. mag dan luiden: *ook was Joabs broeder Asaël onder de Dertig*. Dat Asaël feitelijk tot de Dertig behoord heeft, neemt ook Elliger aan, al is het niet duidelijk hoe hij dit rijmt met zijn verwerpen van 24a en zijn prijzende woorden voor de „Redaktor" (blz. 64, 66). Over Asaëls einde zie 2 : 18 vv.; na 2 : 32 behoefde zijn afkomst uit Bethlehem niet opnieuw hier vermeld te worden. Eveneens uit Bethlehem (wrsch. is met Kron. מבית te lezen, zie BH, versch. comm.) afkomstig is volgens 24b אלחנן, naamgenoot van de 21 : 19 genoemde 'א; het onderscheid in de naam van diens vader en die van de hier genoemde דדו (afkorting van אלדד = God heeft liefgehad, of wellicht: van God bemind) waarschuwt ons dat we niet met dezelfde persoon te doen hebben, zoals Noordtzij op 1 Kron. 20 : 5 voetstoots aanneemt. Ook de par. tekst heeft Dodo.

25 Dit vs. noemt twee helden, שמה (Kron ות—) en אליקה met dezelfde appositie החרדי. Terecht wijzen Elliger e.a. samenhang met de Richt. 7 : 1 genoemde bron חרד af. Elliger identificeert de plaats met een door Dalman (Orte und Wege Jesu[3], blz. 105 v.) vermeld plaatsje Harudu = chirbet el-ḥaredan, 5 à 6 km ten Z.-O. van Jeruzalem, dus in de nabijheid van Davids geboorteplaats gelegen. „Philologisch ist gegen die Gleichung nichts einzuwenden", zegt Elliger (blz. 40), die bovendien in ander verband erop wijst dat herhaaldelijk mannen voorkomen, die paarsgewijze uit dezelfde plaats kwamen (zie ook vss. 28 v., 33), hetgeen historisch en geografisch treffend I 22 : 1 v. illustreert (blz. 72). Zijn gevoelen (naar het schijnt, ook dat van Méd) is inderdaad zeer plausibel. Elika ontbreekt in Kron. Tegen identificatie van 'שׁ met de in vs. 11 genoemde שׁמא (aldus Dhorme bij Schulz) verzet zich het feit, dat de auteur de laatste duidelijk van de eerste heeft onderscheiden, alsmede de overweging dat hij in zijn opsomming stellig niet tweemaal dezelfde persoon zou vermelden.

26 Nu volgt חלץ, die krachtens zijn gentil. הפלטי algemeen geacht wordt afkomstig te zijn uit Beth-Pelet, dat blijkens Joz. 15 : 27 en Neh. 11 : 26 diep

in het Z. van Juda, in de negeb nabij Berséba gelegen was. Elliger acht het mogelijk, dat de benaming Paltiet niet slaat op de genoemde plaats, maar op het geslacht Pelet (1 Kron. 2 : 47), afkomstig van Kaleb. Ook dan zouden we toch aan dezelfde zuidelijke streek moeten denken, daar de plaats dan naar dat geslacht genoemd zou zijn. Kron heeft de ietwat afwijkende vorm הפלוני en deelt Helez in 1 Kron. 27 : 10 in bij de Efraïmieten. Dit pleit enigszins tegen de heersende opvatting (Noordtzij), maar Van Selms merkt op dat Peloniet (= dinges) een verschrijving is en dat een Efraïmietisch Beth-Pelet ons niet bekend is. עירא, die met de naam van zijn vader vermeld staat, was een inwoner van Tekoa, volgens Elliger 8 km ten Z.-O. van Bethlehem, zie bij 14 : 2. We blijven ook nu binnen het Judeese stamgebied.

Met 27a is dit niet meer het geval. אביעזר (= Vader is een hulp) brengt ons door zijn gentil. 'הע in Anatoth, een Levietenstad in het gebied van Benjamin, Joz. 21 : 18, vgl. 1 Kon. 2 : 26 en Jer. 1 : 1, wrsch. ten Z.-W. van het tegenw. dorp Anata, 5 km ten N.-O. van Jeruzalem, aldus Elliger en Van Deursen BE met verwijzing naar A. Alt in PJb 12, 1926, blz. 23 v. Daar de in 27b volgende naam in Kron niet מבני luidt, maar סבכי, terwijl in beide gevallen החשתי volgt en bovendien uit 21 : 18 een 'הח 'ס bekend is, houdt men algemeen 'ס voor de eigenlijke en enig-juiste vorm van de naam (Keil ziet in 'מ „ein Schreibfehler"). Inderdaad pleit alles voor identiteit en levert de tekst hiertegen geen overwegend bezwaar op (zoals bij Elhanan, vs. 24). Over de toenaam Husathiet werd reeds bij 21 : 18 gesproken. Mede op grond van 1 Kron. 27 : 11, waar als Sibbechai's geslacht dat der Zarchieten vermeld staat, is in Husa een plaatsnaam te zien; deze plaats is wrsch. teruggevonden in het tegenw. ḥusan, 7 km ten W. van Bethlehem, aldus Elliger en De Groot met beroep op Noth, ZAW 30, 1934, blz. 42 v., vgl. ook Méd op 21 : 18.

28 De hier vermelde צלמון heet in Kron עילי; welke naam de juiste is, valt niet uit te maken (Keil). De mogelijkheid bestaat dat Ilai een ander persoon was, maar de appositie is in beide teksten האחחי. Hierover is bij vs. 9 gesproken. Elliger erkent dat in het O.T. een daarbij passende plaatsnaam „nicht belegbar" is, maar denkt toch gaarne aan een punt in of bij het dal van de wadi-el-choch midden in het gebied van Juda. Hij stelt ten slotte dit geval gelijk met dat van de naam Palti in vs. 26 (blz. 45 v.). De naam מהרי wordt door Kö.Wb weergegeven met „eilend ist Jahve" (?); de י kan volgens Kö afkorting zijn van יה. Door niemand wordt betwijfeld dat הנטפתי hem aanduidt als afkomstig uit het plaatsje Netofa, dat èn in Ezra 2 : 22 èn in Neh. 7 : 26 in nauwe samenhang met Bethlehem vermeld wordt. Schulz denkt aan bêt Netif ten W. van Bethlehem (evenzo Noordtzij), maar hiertegen zijn door Keil e.a. bedenkingen ingebracht. Elliger sluit zich (evenals De Groot en VdBorn) aan bij de suggestie van Alt om Netofa gelijk te stellen met het tegenw. chirbet bedd faluh ten Z.O. van Bethlehem (blz. 46 v.). Wij zullen het in elk geval in deze landstreek moeten zoeken. Ook Maharai is dus een Judeeër.

29 Hetzelfde geldt t.a.v. de terstond naast hem genoemde חלב, wiens naam in Kron. eindigt op een ד (vgl. 1 Kron. 27 : 15). BH wil met 20 mss. en de Vulg zich ook in Sm naar Kron richten. Het is moeilijk te zeggen welke vorm van de naam de voorkeur verdient; het Hebr. kent zowel een stam met ב als met ד. De naam van Helebs vader vinden wij ook in 4 : 2; 1 Kon. 4 : 12 en elders, enkele malen eindigend op א. De LXX bevat in dit vs. alleen de naam

van אתי, naamgenoot van de Gathiet uit 15 : 19. Deze is echter een Benjaminiet, afkomstig uit Gibea, de vaderstad van Saul, nu tell-el-ful, een uur ten N. van Jeruzalem (De Groot). Deze plaats wordt ook in I 13 : 2 en 15 v. nader bepaald door בנימין, in ons vs. nog voorafgegaan door בני. Elliger denkt aan Geba (= tgw dzjeba), maar dit wordt in I 13 : 3 en 14 : 5 van Gibea onderscheiden. Het is echter soms moeilijk de beide plaatsen uit elkaar te houden, vgl. bv. I 10 : 5 met 13 : 3. Zie ook BE. De vadernaam ריבי zou een Kurzform kunnen zijn van יריבי, 1 Kron. 11 : 46, = moge Hij (Jahwe) strijden, nl. voor het kind dat deze naam draagt.

30 Vs. 30 noemt allereerst een naamgenoot van Benajahû, vs. 20, afkomstig uit פרעתון in het gebied van Efraïm, zie Richt. 12 : 13, 15, wrsch. = tegenw. Fer^cata, ten Z.-W. van Sichem (Nablus), aldus De Groot, Elliger met beroep op Alt, PJB 27 (1931), blz. 29 vv., vgl. BE. We zijn hiermede dus vrij wat meer noordelijk dan bij Anathot of Gibea. Meer zuidelijk maar ook in het Efraïmietisch bergland lag de woonplaats van הדי (in Kron misvormd tot חורי, zie BH, comm.) nl. נ׳ געש. De berg Gaäs is bekend uit Joz. 24 : 30; Richt. 2 : 9 en lag ten Z. van de tegenw. ruïne tibne. Aldus Elliger, met wie men weifelen kan t.a.v. de kwestie of met נ׳ de beekdalen bij de Gaäs dan wel een dorp Nahalim bedoeld is, vgl. De Groot, Noordtzij, Méd. Men vindt Gaäs en Pirathon in Atlas, resp. Krt. 11 en 14.

31 אבי־ע׳ heet in Kron. אבעאל; volgens Van Selms „gaan beide namen terug op een oorspronkelijk Abiba^cal", een volgens Elliger door Wellhausen voorgeslagen lezing, die hij overneemt (evenzo Schulz, Köh-B, BE), hoewel deze naam in geheel het O.T. niet voorkomt. Er is dan ook geen afdoende grond om tot emendatie van de tekst over te gaan; de juiste vorm van de eigennaam is trouwens in het algemeen in een tekst met verscheidene schrijffouten van secundair belang. Alleen kan men zeggen dat de in Kron bewaarde naam de meest vertrouwbare indruk maakt, daar deze ook in I 9 : 1 en 14 : 51 voorkomt (als de naam van Sauls grootvader). Van meer bet. is het in beide teksten gelijke הערבתי, waaruit is af te leiden dat de man afkomstig was uit Beth-Araba, bekend uit Joz. 15 : 6, (waar ב en ר van plaats verwisseld zijn) en 18 : 18. Het lag nog juist binnen de grens van Juda in de nabijheid van het punt waar de Jordaan uitmondt in de Dode Zee, Joz. 15 : 5. Over de identificatie bestaat verschil van mening tussen Alt en Dalman, zie De Groot en Elliger, die Alts gevoelen voor het juiste houdt. De naam עזמות (= „stark wie der Tod", Kö.Wb) bevat volgens De Groot de naam van een heidense god Mot, maar is volgens Köh-B een plantennaam. Wrsch. wel terecht wordt algemeen aangenomen dat in ברחמי bij vergissing ר en ח van plaats verwisseld zijn en dat wij met een inwoner uit Bahurim te doen hebben; dit lag ten O. van Jeruzalem in het gebied van Benjamin, zie 3 : 16; 16 : 5.

32 אליחבא (= „Gott wird verbergen", Kö.Wb) was blijkens de appositie השעלבני afkomstig uit het herhaaldelijk vermelde Saälbim, Richt. 1 : 35 of Saälabbin, Joz. 19 : 42, gelegen in het gebied van Dan, in de nabijheid van Ajalon. De gelijkstelling van Saälbim met het tegenw. Salbit is volgens Böhl twijfelachtig, maar wordt door Elliger aanbevolen, vgl. BE. De tekst van 32b is corrupt en niet met zekerheid te reconstrueren. De LXX klopt nauwkeurig op de M.T., de par. tekst echter heeft i.p.v. ישן de naam השם, dat eveneens

wordt voorafgegaan door בני. Juist dit laatste wekt in een lijst als deze heel ernstige bedenking. Schulz geeft een zeer eenvoudige oplossing: 'ב is te danken aan dittografie, vgl. de slotconsonanten van vs. 31, evenzo Elliger e.a. Dit zou men dan ook in Kron. moeten aannemen. Ook dan blijft nog het onderscheid tussen de nom. prop. Daar evenwel Kron ook de plaats van afkomst noemt, die in Sm geheel ontbreekt, mag men de tekst van Kron (mede i.v.m. de volgende woorden) in casu voor meer betrouwbaar achten en dan is hier sprake van *Hasem, de Gizoniet*. Aldus Keil, die daarbij echter in בניהשם als geheel een nomen pr. vermoedt. Dat een stad of dorp Gizo(n) elders niet genoemd wordt, is m.i. geen overwegend bezwaar. Er is evenwel ook een andere mogelijkheid. Schulz e.a. willen nl. de naam Jasen houden en הגוני als app. lezen, dit met beroep op LXX mss., vgl. BH, ook bij 1 Kron. 11 : 34. Schulz ziet hier dan het geslacht der Gunieten uit Naftali (Gen. 46 : 24) vermeld. Het is moeilijk hier een keus te doen, daar de LXX mss. wel op Kron. kunnen berusten. Elliger denkt zonder tekstcrit. grond aan de stad Gimzo, 2 Kron. 28 : 18. De herkomst van Hasem (Jasen) is dus onzeker.

33 Wat betreft de rest van vs. 32, de naam יהנתן, deze is zonder twijfel te verbinden met het volgende vers en tevens te voorzien van een navolgend בן־ (zie BH). Terwijl de naam in Sm in de lucht hangt, staat hij immers in Kron. door בן־ verbonden aan de naam van de daarna vermelde שׁגה. Men krijgt de indruk dat Kron op dit punt de lacune in Sm heeft willen opvullen. Een moeilijkheid is daarbij dat de naam in Kron verschilt van de in onze tekst vermelde שׁמה (zie ben.) die blijkens ההררי toch wel met zeer grote waarschijnlijkheid voor identiek met de vs. 11 vermelde שׁמא is te houden (de afwisseling van א en ה maakt geen overwegend bezwaar uit). Vast staat dat deze 'שׁ niet èn bij de Drie èn bij de Dertig vermeld kan zijn. Maar bij de laatstgenoemde groep kan wèl zijn zoon Jonathan behoord hebben. Wanneer wij lezen יהנתן בן־שׁמה verkrijgen wij het dubbel voordeel dat Jonathan „gelocaliseerd" is en dat het probleem van een Harariet Samma in vs. 33 ná de in vs. 11 vermelde Samma (eveneens een Harariet) verdwijnt. Jonathan was dan „een zoon die naar zijn vader aardt". De vreemde naam שׁגה (Kron) kan voorts uit een onwillekeurige verwarring van שׁמה en אגא (vs. 11) ontstaan zijn. Mogelijk is dat de Kroniekschrijver שׁמה בן־אגה in zijn geest had en dat hij al schrijvend de beide patronymica samenvatte. Over 33b kunnen we na het boven bij vs. 11 gezegde kort zijn. אחיאם, een plaatsgenoot van Jonathan-ben-Samma, heet hier de zoon van שׁרר, in Kron. van שׂכר. „Tussen Sakār en Sarār is het moeilijk kiezen" (Van Selms).

34 De naam 'א ontmoeten we reeds in 5 : 16. Als zijn vader wordt אחסבי (Kö.Wb: „ich suche Zuflucht bei Jahwe") genoemd, maar Kron. heeft בן־אור. De tekst van Sm is (zoals Keil terecht opmerkt) „verdächtig", omdat na de naam 'א opnieuw בן־ volgt en derhalve in casu ook de grootvader vermeld zou zijn, wat bij geen enkele naam geschiedt. Keil wil 'א elimineren en Sm aan Kron conformeren, maar dan verder bij de naam חפר (die in Sm ontbreekt) het gentil. המעכתי uit Sm voegen i.p.v. het door Kron. geboden המכרתי. Dit alles is niet vrij van willekeur. Moet er geëmendeerd worden, dan alleen in zo nauw mogelijke aansluiting aan de M.T. Het komt mij als verantwoord voor te lezen אליפלת בן־אור אחסבי בן־המעכתי. Zoals men ziet, is dan i.o.m. Kron

als Elifelets vader Ur genoemd. Deze naam kan in Sm gemakkelijk overgeslagen zijn, wijl ook de volgende naam met א begint. Het resultaat is *a.* dat een nadere aanduiding bij Elifelet ontbreekt (maar dat is ook in Kron het geval), en *b.* dat als tweede held in vs. 34 vermeld is Ahasbai, nader bepaald door בֶּן־הַמ׳. Keil e.a. denken hierbij aan iemand uit Maächa (10 : 6), maar met Elliger is eerder aan een Judees geslacht te denken dat in of nabij Estemoa gevestigd was, zie 1 Kron. 4 : 17, 19. We hebben dan een soortgelijk geval als met בֶּן־א׳ in vs. 9. Zonder aanwijsbare grond leest Schulz בית i.p.v. בן, hetgeen zou wijzen op Beth-Maächa, zie 20 : 14. Estemoa is blijkens I 30 : 28; Joz. 15 : 50 te zoeken in de omgeving van Debir, ten Z. van Hebron. Zie Atlas, Krt. 15.

Ten slotte vermeldt vs. 34 nog אליעם, die reeds in 11 : 3 genoemd is, terwijl we zijn vader א׳ kennen uit 15 : 12 enz. Op blz. 58 noemt Elliger literatuur over de ligging van Gilo dat volgens hem niet chirbet dschala ten N.W. van Hebron kan zijn, maar „in demselben Gau wie Esthemoa" dus veel meer zuidelijk lag. Met nadruk zij geconstateerd dat we, uitgaande van de juistheid der boven voorgestelde emendatie in vs. 34 de namen van drie helden van David vermeld vinden. In de andere vss. zijn het tot nu toe telkens twee geweest en zo is het ook in het vervolg t/m vs. 38.

Eliam ontbreekt in Kron. Een dergelijk geval was er reeds in vs. 25, terwijl daartegenover in 1 Kron. 11 : 36 twee namen staan, die in Sm ontbreken. Op de vraag naar de oorzaak (-zaken) van deze verschillen kan hier niet worden ingegaan. Zie echter bij vs. 39a.

35 Eveneens ten Z. van Hebron lag de woonplaats van חֶצְרוֹ, zoals de naam volgens het ketîb en Kron moet luiden. Karmel, bekend uit I 15 : 12; 25 : 2, in Joz. 15 : 55 vermeld tussen Maon en Zif, is omnium consensu gelijk te stellen met het tegenw. el-Kirmil; BE spelt El-Kurmul, vgl. De Groot.

Bij de vermelding van de thans volgende persoon is men geneigd i.p.v. פערי met Kron aan het begin een נ te lezen, daar de naam dan een Kurzform van נעריה (= jongen van Jahwe) zou kunnen zijn. Maar t.a.v. de appos. verdient ongetwijfeld Sm met הארבי de voorkeur. Terecht wijst Elliger wijziging in הארכי (vgl. 15 : 32) af. Arab komt in Joz. 15 : 52 naast Duma (zie bij vs. 33) voor als een plaats in de omgeving van Hebron en was aan Eusebius bekend als Ereb ten Z. van Eleutheropolis.

36 Ook hier is enig verschil in de naam tussen onze tekst en Kron. De daar geboden naam יואל is meer frequent, maar ook יגאל (= moge Hij loskopen) komt elders voor, bv. Num. 13 : 7. De vadernaam is in beide teksten gelijk, maar Sm vermeldt ook de afkomst מצבה. Schulz en Rehm willen hier de naam מבחר uit Kron lezen en het volgende בני — eveneens naar Kron — door בן־ vervangen, vgl. BH, terwijl Schulz dan aan het slot de naam גד (i.p.v. הגדי) vindt en dus (?) de profeten Nathan en Gad in dit vs. leest. Wel vernuftig, maar toch niet i.o.m. de eerbied die ons past tegenover de tekst. Elliger wil ארם vóór צ׳ lezen, maar ook in 8 : 3, 13 ontbreekt dit. Blijkbaar hebben we hier een aan David verknochte strijdmakker uit het gebied ten N. van West-Jordaanland, en dit kan des te minder verdenking wekken, omdat er nog twee namen van niet-Israëlieten volgen. Een plaats Zoba in Kanaän is bovendien onbekend. Er valt dan ook evenmin aan een zoon van de profeet Nathan

(Schulz) te denken als in 36b aan een zoon van Gad. Trouwens ook de tekst van Kron wil serieus genomen worden en dáár heet Joël niet de zoon, maar de broeder van Nathan. De naam בני komt veelvuldig bij tijdgenoten van Ezra en Nehemia voor, maar ook bij een der eerste nakomelingen van Juda, 1 Kron. 9 : 4. Bani zal een verkorte vorm zijn van Benaja; zie ook bij vs. 20. De meest natuurlijke opvatting van הגדי is die als stamnaam, vgl. Deut. 3 : 12, 16; Joz. 13 : 8; 22 : 1. Bani was derhalve afkomstig uit het gebied van Gad ten O. van de Jordaan.

37 Uit het oostelijk dáárvan gelegen Ammon kwam צלק, wiens naam in Kron precies gelijk gespeld wordt. העמני wil niet anders zeggen dan dat Zelek evenals Sobi uit 17 : 27 behoorde tot het volk der Ammonieten. Deze opgave naast de beide voorafgaande ziet Elliger met recht als een bewijs dat in onze lijst duidelijk een geografische „Ordnung" valt op te maken. Tevens wijzen deze namen aan dat Davids invloedssfeer op de duur niet tot Juda of het West-Jordaanland beperkt bleef. Zij verraden dus ook een verschuiving van historische aard. Overigens zijn we met נחרי (door Kö.Wb in verband gebracht met נחרה = Schnauben) weder ten N.-W. van Jeruzalem. De benaming הבארתי treffen we ook in 4 : 2 aan, zie aldaar. Een bijzonderheid die verder in onze lijst zonder weerga is, volgt in de woorden נשא enz., die duidelijk herinneren aan 18 : 15. Hertzb houdt zich aan het ketîb met zijn plur. vorm en laat de appos. slaan op Zelek en Naharai beide, zie BH. Evenwel is toch aan het qerê i.o.m. Kron de voorkeur te geven. Het is stellig een eervolle vermelding, dat Naharai een wapendrager van Joab is geweest.

38 Vs. 38 brengt de namen van twee helden, עירא en גרב, die evenals bv. de twee uit vs. 25 krachtens de overeenkomstige appos. היתרי bijeen behoren. Over de naam 'ע en de vraag of deze Ira dezelfde is als de 20 : 26 genoemde, zie bij l.g. vers. Het is duidelijk dat wij ook bij 'הי weer voor de vraag staan, of een gentil. of een plaatsaanduiding bedoeld is. Elliger houdt het laatste voor juist en kan wijzen op een reeks voorgangers (Budde, Nowack, Kittel e.a., hetzelfde geldt van Hertzb, Schulz en De Groot). Men beroept zich op de weergave van de naam in de LXX en de Pesj., die de ת met een i-klank gelezen schijnen te hebben (LXX: Αἰθειραιος) en zouden teruggaan op הַיִּתְּרִי (BH). Hierin vindt men dan de naam van het dorp Jatthir, dat in Joz. 15 : 48 naast Socho in de omgeving van Debir (vgl. Joz. 21 : 14) voorkomt. Elliger ziet ook hier bevestigd dat de meeste apposities een geografisch karakter dragen, ook de identificatie van Jattir staat voor hem vast. Dit laatste is echter niet de zaak waarom het gaat. Tegen Elligers gevoelen pleit dat in 1 Kron. 2 : 53 היתרי met precies dezelfde vocalisatie een geslacht te Kirjath-Jearim aanduidt, welke benaming blijkbaar op een geslachtshoofd Jether wijst, zie bv. 1 Kron. 2 : 32; 4 : 17. Keil, Caspari, Rehm en Kö.Wb houden 'הי dan ook voor een gentil., terwijl VdBorn en Méd aan afkomst uit een plaats Jether denken. De consequent volgehouden vocalisatie der Mas. — in Sm en Kron tweemaal הַיִּתְרִי — is m.i. beslissend voor de weergave de Jithriet of Jethriet (N.V.). De woonplaats der Jethrieten, Kirjath Jearim, lag in het gebied van Juda, Joz. 15 : 60.

39 Hier volgt ten slotte nog אוריה enz., over wie bij 11 : 3 gesproken is, zie aldaar. Dat onze lijst met deze naam sluit, kan volgens somm. niet toevallig zijn. De auteur móet toch over de volledige lijst van Davids helden be-

schikt hebben, zoals Kron die vermeldt. Van Selms acht het wel mógelijk dat de auteur een onvolledige lijst had, maar voelt blijkbaar veel meer voor de gedachte, dat hij zijn arbeid staakte bij Uria „omdat diens vrouw zulk een belangrijke rol in zijn geschiedverhaal speelt" (blz. 135). In dezelfde geest en nog uitvoeriger gemotiveerd schrijft Hertzb, trouwens ook Keil liet deze mogelijkheid open. Dit gevoelen komt dan hierop neer dat Sm hier opzettelijk onvolledig geweest is om de naam Uria (en „was sich mit diesem Name verknüpfte") te accentueren, vgl. Gutbrod. Deze veronderstelling is inderdaad zeer aannemelijk, al valt er in deze niets te bewijzen. Zij houdt in dat het wellicht beter is niet te spreken van een oudere en een jongere lijst, zie boven blz. 428, maar van een verkorte en een volledige lijst (zij het niet zonder lacunes, bv. 1 Kron. 11 : 27 vgl. met de par. tekst bij Sm). De auteur van Kron, die de geschiedenis van Bathséba is voorbijgegaan en de naam van haar vader Eliam verzwijgt, had geen reden om de lijst in te korten.

Dat de woorden כל enz. van 39b oorspr. niet bij de lijst van de Dertig behoorden, maar door de auteur, die vss. 8—39a tot één geheel verbond, eraan zijn toegevoegd is duidelijk. Hetzelfde zou men gaarne willen zeggen t.a.v. het getal zeven en dertig, maar over de wijze waarop dit getal berekend is, gaan de gedachten uiteen. Indien de boven gegeven verklaring van vss. 32—34 juist is, bevat elk van de 16 vss. 24—39 twee namen, behalve vs. 34 met drie en vs. 39 met slechts één naam, in totaal dus 32 namen (ook Keil telt in vs. 34 drie namen, hoewel met enig verschil, zie boven). Bij dit aantal moeten dan de grote Drie van vss. 8—12, alsmede Abisaï en Benaja uit vss. 18—23, dus vijf personen geteld worden, hetgeen een totaal geeft van (32 + 5 =) 37. De derde man van het tweede trio schuilt onder de vss. 24—39 genoemden en mag niet tweemaal geteld worden. Zakelijk stemt de berekening van Keil en ook die van De Groot hiermede overeen. Wel verkrijgt hij de 32 namen in vss. 24—39 doordat hij in vss. 32—33 Jonathan en Samma elk afzonderlijk rekent, maar voor het eindcijfer levert dit geen verschil op. Leimb daarentegen stelt de slotlijst op 31 namen en telt daarbij de grote Drie en de drie uit vs. 13. Dit klopt echter niet want *a.* de l.g. drie behoorden tot de Dertig, en *b.* op deze manier worden Abisaï en Benaja niet meegerekend, hetgeen onmogelijk de bedoeling kan zijn (tenzij men in A. en B. twee van dit drietal ziet, maar dat is volgens Leimb niet het geval). De genoemde verschillen tonen echter indirect aan dat er geen redelijke grond is om het getal 37 aan te vechten, zoals Elliger doet, zie boven blz. 442.

Wat de spreiding van de helden van David betreft — we denken daarbij aan alle in vss. 8—39 genoemden — kan aan Elliger worden toegestemd, dat verreweg de meesten uit het Zuiden, uit het gebied van Juda of van de onmiddellijk daaraan grenzende omgeving van Jeruzalem afkomstig waren. Dit was trouwens ook al door anderen opgemerkt, vgl. bv. het overzicht van De Groot, maar Elliger is erin geslaagd sommigen, bv. de in vs. 33 vermelde Hararieten, nog nauwkeuriger te localiseren dan dit vroeger mogelijk was. Hoewel de door hem aanbevolen identificaties niet altijd even aannemelijk zijn, kan uit vss. 24—39 zeker een aantal van 18 als uit Juda afkomstig geteld worden (nl. die uit vss. 24, 25, 26, 27b, 28b, 29a, 31a, 33, 34b en c, 35 en 38), verder uit Benjamin 5 (nl. die uit vss. 27a, 28a, 29b, 31b en 37b), uit Dan 1

(nl. de vs. 32a genoemde, tenzij deze een Kanaäniet was, zie Richt. 1 : 35), vervolgens uit Efraïm 2 (nl. die uit vs. 30) en uit Gad 1 (nl. de vs. 36b genoemde). Als buitenlanders kunnen gelden de 3 uit vss. 36a, 37a en 39a. Het aantal uit Juda moet nu nog vermeerderd worden met 3 (nl. die uit vss. 11, 18 en 20), wordt dus in totaal 21; dat van Benjamin met 1 (nl. die uit vs. 9), wordt dus in totaal 6. Er resten nog 3 die we niet met zekerheid tot een bepaald gebied kunnen rekenen (nl. die uit vss. 8, 32b en 34a).

HOOFDSTUK 24

Volkstelling en strafgericht. Het altaar op de dorsvloer

1—4. *Plan en opdracht tot volkstelling*

Over dit caput als geheel is reeds een enkele opmerking gemaakt bij het begin der behandeling van cap. 21. Van groot belang is dat wij in 1 Kron. 21 (met inbegrip van 22 : 1) een parallel bericht hebben over dezelfde gebeurtenissen, waardoor het bericht in Sm op sommige punten aangevuld en verduidelijkt wordt. In mijn K.V. heb ik een vrij uitvoerige bespreking van enkele vragen, die cap. 24 bij ons doet rijzen, als inleiding aan de exegese doen voorafgaan en ik wil niet nalaten op deze plaats daarnaar te verwijzen. Thans is een behandeling van deze vragen verbonden aan de exegese van vs. 1, dat hoe sober ook gesteld en hoezeer vrij van bepaalde cruces, toch zwaar van inhoud is. De vertaling luidt: *Opnieuw ontbrandde de toorn van Jahwe tegen de Israëlieten, derhalve zette Hij David tegen hen op met de woorden: Welaan, tel Israël en Juda.* De vert. van 'י als plur. geschiedt i.v.m. het suff. plur. van בהם en naar analogie van plaatsen als 8 : 2, waar Moab = de Moabieten, vgl. aldaar vs. 6 (Aram) en vs. 14 (Edom). Subj. van ויסף is אף־יהוה, welke uitdrukking ook voorkomt in Richt. 3 : 8, op welke plaats eveneens een vorm van חרה = ontsteken, ontbranden gevolgd wordt door בישׂראל. Daar is het een impf. cons., hier ל c. inf. onder invloed van ויסף, dat op zijn beurt weder herinnert aan ויספו in Richt. 3 : 12; 4 : 1 en elders. Er is onmiskenbaar verwantschap van gedachten. יסף hif. met ל vinden we reeds Gen. 4 : 2, het ontbranden van toorn ook 12 : 5. Dat de aanhef van vs. 1 kennelijk terugwijst naar een vroegere openbaring van Jahwe's misnoegen is een van de redenen, waarom men vrijwel algemeen cap. 24 ontleend acht aan dezelfde bron als 21 : 1—14. Beide pericopen vertonen een innerlijke verwantschap; ze spreken beide van zonde, gericht en verzoening, terwijl ze ook beide aan het slot de typerende en zeldzame uitdr. ויעתר enz. bezigen (vs. 25; 21 : 14). De saamhorigheid van beide historische gedeelten (over welke bv. Hertzb in den brede uitweidt) wettigt de conclusie dat de in cap. 24 verhaalde gebeurtenissen in tijdsorde vallen na de opstand van Absalom (incluis het oproer van Seba). Voor de feiten van 21 : 1—14 vonden we immers als meest waarschijnlijk tijdstip de periode die aan de genoemde revolte voorafging, en cap. 24 veronderstelt als achtergrond een tijdperk van vrede en binnenlandse rust. De

vermelding van de profeet Gad als openbaringsorgaan van Jahwe (vss. 11 en 18) is z.m. niet aan te voeren als een argument tegen de gestelde chronologische conclusie; immers waarom zou Gad niet (evenals bv. Abjathar en Joab) sedert Davids omzwervingen (zie I 22 : 5) tot in zijn ouderdom (dus óók gelijktijdig met Nathan (7 : 2; 12 : 1) in Davids omgeving gearbeid kunnen hebben? De gedachte van VdBorn dat juist omdat Gad erin voorkomt „het verhaal chronologisch vóór cap. 6 thuishoort", dus nog vóór de plaatsing van de ark in een tent op Sion, is dan ook allerminst aannemelijk te achten (zie hierover nog bij vs. 17). Het is in dit verband ook van groot gewicht dat de auteur zijn geschiedwerk met het bericht van cap. 24 heeft willen besluiten. De lezer móet hierbij toch wel denken aan een gebeurtenis uit Davids laatste (zij het niet àllerlaatste) regeringstijd. De parallelteksi spreekt in dit opzicht nog duidelijker door niet alleen Davids uitspraak betr. de plaats van het brandofferaltaar te vermelden, 1 Kron. 22 : 1, maar daaraan ook terstond te verbinden het bericht van Davids maatregelen om de tempelbouw voor te bereiden en diens mededeling hierover aan zijn zoon Salomo, die in 980 v. Chr. ongeveer twaalf jaar oud geweest zal zijn, zie de Lijst. — Verscheidene comm. laten de hier besproken vraag naar het tijdstip van het verhaalde onaangeroerd (bv. Smith) of spreken zich slechts in algemene bewoordingen erover uit (bv. Leimb: „in ruhige politische Zeiten", na de voltooiing van de „Ausdehung des Reiches um das Dreifache"; Gressmann hecht aan het ויסף geen waarde); daarentegen stelt Keil het „ohne Zweifel in die letzten Jahre der Regierung Davids", hetgeen eveneens de mening schijnt te zijn van Hertzb en Méd, vgl. ook Schelhaas. Daarentegen achten Schulz, De Groot, Hulst en Noordtzij het waarschijnlijk dat de geschiedenis zich heeft afgespeeld vóór de opstand van Absalom. Bij vs. 4 komen we hierop terug.

Hoewel de datering van de feiten uit cap. 24 niet van overwegend belang is, worde hier nog geconstateerd dat Keil's gevoelen de meeste aanbeveling verdient en dat daartegen geen bepaalde zakelijke bezwaren zijn ingebracht. Behalve hetgeen boven gezegd is pleit ten gunste ervan ook de overweging dat het enig licht kan verspreiden over de vraag, wat toch de zaak was die Jahwe's toorn deed ontsteken. De tekst biedt hierover geen enkele mededeling en in Kron. ontbreekt een parallel van 1a geheel. Indien we echter aannemen dat de auteur de chronologische orde in acht genomen heeft en derhalve in dit slothoofdstuk gebeurtenissen vermeldt, die na het in cap. 15—20 verhaalde vallen, dan ligt het voor de hand de oorzaak van de goddelijke toorn te zoeken in de houding van het volk tijdens het revolutionaire optreden van Absalom en Seba. Van belang is dat in vs. 1 niet staat dat Jahwe's toorn ontbrandde tegen David, maar *tegen Israël.* Het is moeilijk voor tegenspraak vatbaar dat deze naam het gehele volk, niet slechts een deel (dus niet: de noordelijke stammen) aanduidt, zoals ook m.n. door vs. 15 bevestigd en a.h.w. geïllustreerd wordt. Welnu, in geheel Israël ten W. van de Jordaan met inbegrip van Juda had Absalom steun gevonden, over Seba zie 20 : 1 v. Het is dus denkbaar dat naar Jahwe's oordeel het volk ook ná het bloedig verlies aan mankracht in de burgeroorlog (18 : 7 v.) een pijnlijke bestraffing had te ondergaan voor de bedreven ongerechtigheid. Opstand tegen en verwerping van wie door Hem gezalfd en aangesteld zijn, wordt door Jahwe steeds zwaar

gestraft, wijl Hij daarin zelf wordt verworpen, zie bv. Num. 16 : 31 vv. Stellig is met deze beschouwingen niet een afdoend bewijs voor Keils gevoelen geleverd, maar in de regel hebben bepaalde gerichten hun oorzaak of aanleiding in bepaalde misdragingen (vgl. bv. de boven uit Richteren aangehaalde plaatsen); de opvatting dat „die Gottheit ... bisweilen ihre unheimlichen, unerklärlichen Launen" heeft (Gressmann), is aan het O.T. vreemd en onwaardig. Als mogelijkheid noemen we ten slotte dat de auteur uit het feit van de bezoeking zelf heeft afgeleid, dat Israël Jahwe bijzondere redenen gegeven had om zich te vertoornen, maar dat die redenen hem niet bekend waren.

Het meest aangewezen tijdstip voor de volkstelling waarvan cap. 24 spreekt, is derhalve de tijd kort na het conflict van cap. 15—20, ongeveer 980 vóór Chr., dus ook nog verscheidene jaren vóór het einde van Davids regering en van zijn door ouderdom veroorzaakte inzinking, zoals die blijkt uit 1 Kon. 1. Zie verder nog bij vs. 3.

In 1b wordt krachtens de samenhang met 1a medegedeeld op welke wijze Jahwe zijn toorn gaat openbaren. Uiterst merkwaardig is dat Hij dit niet rechtstreeks doet (bv. door een hongersnood, zoals 21 : 1), maar indirect. De woorden ויסת enz. laten geen tweeërlei uitleg toe, ook niet op die wijze dat vertaald wordt „man reizte David" (Kugler, bij Leimb, die er evenwel niet mede instemt). סות hif. is verleiden, Deut. 13 : 6, maar ook ophitsen, opzetten tegen (ב); van mensen bv. Jer. 43 : 3; van Jahwe hier en I 26 : 19 (zie hierover ben.), van Satan in Job 2 : 3; eveneens in de par. tekst waar dan evenwel volgt למנות enz. Van Jahwe wordt dus gezegd dat Hij David opzette tegen de Israëlieten, d.w.z. dat Hij David bewoog tot een daad, die voor de Israëlieten slechte, ongunstige gevolgen moest hebben. De uitdr. behoeft niet te betekenen, dat David (door Jahwe) aangezet werd om welbewust en opzettelijk zijn volk kwaad te doen. Dat is ook stellig niet het geval geweest. In Davids plan om Israël te laten tellen school geen boos opzet. Toch was er iets zondigs en verkeerds in dit plan (daarover meer bij vs. 3), en dit is de reden waarom velen aanstoot hebben genomen aan de uitspraak van 1b, dat Jahwe zelf zulk een plan zou hebben ingegeven (over לאמר zie ben.). Daarom neemt bv. Oettli in navolging van Ewald, Wellh. en Klost aan, dat in de oorspr. tekst evenals in Kron. שטן stond, welke naam dan onder invloed van het „redactionele" 1a zou zijn uitgevallen. Uit tekstcritisch oogpunt is deze mening echter geheel van grond ontbloot. Anderen zijn van oordeel dat in Sm een oudere theologie en ouder Godsbegrip aan het woord zijn volgens welke het slechte evenzeer als het goede aan de godheid wordt toegeschreven, en dat een andere beschouwing, die dit in strijd achtte met de heiligheid Gods, in Kron aan het woord komt (zo bv. Smith, Schulz, De Groot, Rehm, VdBorn, vgl. ook Noordtzij en Rudolph). Op deze wijze wordt evenwel tekortgedaan aan het openbaringskarakter zowel van Sm als van Kron, die geen van beide puur-menselijke, feilbare beschouwingen bieden, maar uitspraken die met goddelijk gezag bekleed zijn. Hertzb verzet zich dan ook met beslistheid tegen l.g. theorie, volgens welke Kron zou bedoeld hebben Sm te corrigeren, zonder dat hij overigens een poging doet de uitspraken met elkander te verzoenen. Dit laatste doet Schelhaas wel met de woorden: „In zijn toorn wil de HERE dat de zonde openbaar wordt, opdat Hij ook in het openbaar de zondaren kan treffen met zijn be-

zoekingen en oordelen opdat ook de weg der verzoening kan worden gezocht, gevonden en bewandeld. In zijn boosheid wil Satan de zonde en het kwade voor koning en volk. Daarop wijst 1 Kron. 21 : 1, waarin een aanvulling en een belichting van een andere zijde wordt gegeven". In deze geest sprak ook reeds de Kanttekening bij de Stv., met instemming geciteerd door Smelik. Evenzo spreekt ook Méd: „Satan .... veut en effet le mal, mais .... ne pourrait ni tenter l'homme ni l'entrainer sans la permission du Tout-Puissant". Vgl. ook König, blz. 184 vv., De Graaf, Aalders art. Kronieken in Chr. Enc.[2]. Deze beschouwing komt niet tot haar recht, wanneer men met Keil constateert: „Der Gedanke .... dasz Gott einen Menschen zu bösem Tun reize, findet sich auch sonst im A. Test.", zie Keil op I 26 : 19. K. beroept zich voor deze uitspraak op ons vers en op 16 : 10 vv. (waarover straks) en verwijst ook naar Ps. 51 : 6, waar deze gedachte echter niet is uitgesproken of verondersteld. In I 26 : 19 wordt de idee dat God tot de zonde aanzet, volstrekt niet gevonden. Vooreerst spreekt David hier hypothetisch, hij stelt een (niet-reëel) geval; en in de tweede plaats laat hij uitkomen dat indien dit geval aanwezig ware, Saul op de ingeslagen weg zou moeten voortgaan, zie mijn K.V. van deze plaats. Iets geheel anders is dat God alle dingen, ook alle zondige handelingen van de mensen bestuurt en dat deze alle in zijn raad zijn opgenomen. In die zin gaat alles van God Almachtig als de Eerste Oorzaak uit. Men zie in ons boek I 2 : 25; II 16 : 10 vv.; 17 : 14, verder bv. Ex. 4 : 21; Deut. 2 : 30; Joz. 11 : 20; 1 Kon. 12 : 15, 24; Ps. 105 : 25; Jes. 6 : 10; 10 : 5—19; 54 : 16. Uit het N.T. noemen we alleen Hand. 4 : 27 v.; Ef. 1 : 11. Tevens blijkt uit deze plaatsen duidelijk dat Gods albestuur de dienst van schepselen, ook bewuste schepselen als engelen en mensen niet uitsluit. Integendeel, God bedient zich van hen ter bereiking van zijn oogmerk, doch blijft zelf de smetteloos Heilige. Die schepselen kunnen dan de tweede (of van onze kant nááste) oorzaak heten. Als zodanig wordt hier David genoemd en in Kron. ook Satan, van wie Noordtzij zegt dat „zijn doen in Davids bewustzijnsleven dienstbaar is aan het doel, dat de Here zich gesteld heeft".

Tegen deze gedachtengang schijnt zich het לאמר en wat daarop volgt te verzetten. Vooral Schneider leest hier een uitdrukkelijk bevel van Jahwe evenals het bevel om Amalek uit te roeien, I 15 : 3. Jahwe zou daarbij David „aufgereitzt" hebben „durch einen imperativen Traum", niet door profeet of efod. Zeker niet, maar juist daarom gaat de gelijkstelling met het geval van I 15 : 3 niet op, want daar lezen we van een uitdrukkelijk door Samuël overgebrachte goddelijke opdracht. Nu kàn ׳ל ongetwijfeld zo worden opgevat dat we hier met de eigen woorden van Jahwe te doen hebben; maar noodzakelijk is dit niet. Vooreerst staat ׳ל niet geheel op één lijn met ויאמר; het houdt niet per se in dat Jahwe zelf de woorden לך enz. gesproken heeft; er kleeft aan ׳ל iets onbepaalds, waardoor het soms wel de bedoeling maar niet de oratio recta van het subject weergeeft, zie bv. 5 : 6, vgl. ook I 4 : 21. Maar bovendien zien wij tal van malen in ons boek אמר gebezigd, waar toch niet aan een bevel of directe uitspraak behoeft gedacht te worden. Een duidelijk voorbeeld hiervan is juist 16 : 10 v., zie aldaar, vgl. ook 3 : 18 en I 24 : 5; 26 : 19 (hier staat eveneens לאמר). Men doet dan ook de tekst volstrekt geen geweld aan als men de woorden לך enz. opvat als woorden van de auteur, waarin deze

het eindresultaat van de in principe van Jahwe op David uitgegane actie, zoals die in Davids overleggingen is opgenomen, interpreteert en concreet samenvat (volledigheidshalve vermelden we dat in dit proces ook de beïnvloeding van Satan is opgenomen). Het is mogelijk dat toen de eerst in Davids geest sluimerende gedachte om het volk te tellen tot een besluit uitgroeide, hij deze woorden tot zichzelf gesproken heeft. Ze kunnen ook uit de mond van een vertrouwde raadsman gekomen zijn. Waar het om gaat is dat de tekst ons niet noodzaakt aan een uitdrukkelijk bevel van Jahwe te denken. Hoogstens kan men zeggen dat David (uit eigen aandrang en door eigen motieven geleid) onbewust een goddelijke opdracht heeft uitgevoerd. „Dieu ne pousse en aucune façon au mal, mais il a des raisons de le permettre" (Méd, vgl. Schelhaas, ook König, die vert. „mit der Aufforderung", blz. 184). De verantwoordelijkheid van de mens voor zijn daden wordt hiermede allerminst ontkend. David zelf belijdt later volmondig zijn schuld, vs. 17; zie ook bij vs. 3. Dit neemt niet weg dat blijkens ons vs. de volkstelling naar Gods raad reeds het begin is van de tuchtiging, waarmede Hij zijn volk wilde bezoeken. Hierin ligt juist het verband tussen 1a en 1b.

In de oratio recta na 'ל heeft לך de zin van een opwekking of aansporing als bv. Hos. 1 : 2; plur. in I 9 : 9. Dat na Israël Juda nog afzonderlijk genoemd wordt, kan (indien onze datering juist is) samenhangen met de omstandigheid, dat nog slechts kort geleden opeens het vuur van een zekere naijver tussen „mannen van Juda" en „Israël" was opgelaaid, zie 19 : 41—20 : 2. Wellicht vindt het alleen zijn oorzaak in Davids bedoeling om van beide rijksdelen afzonderlijk de getallen te doen opnemen, zie vs. 9. Aan te nemen is — al wordt het niet opzettelijk vermeld — dat David deze bedoeling ook duidelijk heeft uitgesproken. Dit brengt ons tot

2 ויאמר enz. — David verleent de opdracht tot uitvoering van zijn plan aan Joab. De tekst kan ongewijzigd blijven. Wel zijn er die na יואב willen inlassen ואל־שׂרי (BH) en zou een uitlaten van deze woorden op zichzelf ook wel verklaarbaar zijn, maar het getuigenis der oude vertt. steunt behoudens één enkele uitzondering de M.T.(Keil), terwijl de voorstelling van Kron zich geredelijk uit de vermelding der שׂרי in vs. 4 laat verklaren. Merkwaardig is voorts dat Kron juist deze vermelding weglaat (in zijn vs. 4 noemt hij alléén Joab) en bovendien niet van החיל, doch van העם spreekt, terwijl hij bovendien de opdracht in 2b anders formuleert. Hieruit is te concluderen dat Kron tot op zekere hoogte „een zelfstandig verhaal doet" (Van Selms), zodat we dubbel voorzichtig moeten zijn met Sm naar Kron te corrigeren. Wat de paseq vóór שׂר (waarop Schulz wijst) precies wil zeggen is moeilijk uit te maken. Dat Joab feitelijk door enkele aanvoerders vergezeld geweest is, kan uit vs. 4 worden afgeleid, vgl. de plur. פקדו. Blijkens אשׁר־אתו was Joab, de opperbevelhebber (20 : 23), onmiddellijk tot 's konings beschikking, hetgeen wijst op een periode van vrede. שׁוט — in Num. 11 : 8 zich verspreiden, hier evenals Job 1 : 7; 2 : 2 met ב rondtrekken, doorkruisen. ישׂראל is hier zowel om het voorafgaande 'כל־שׁ als om de volgende staande uitdr. מדן enz. (zie 3 : 10) onmiskenbaar de aanduiding van het volk der twaalf stammen als één geheel, waarbij de Overjordaanse stammen natuurlijk niet uitgesloten zijn. De omkering van de gewone orde in Kron. („van Berséba tot Dan") is wellicht hier-

aan te danken dat Joab in feite in het zuidelijk deel van het rijk (zij het niet in Berséba) met zijn werk begonnen is, zie vss. 5—7 (vgl. Van Selms). De imp. plur. 'פ werd reeds gesignaleerd. Daar Joab zich van de hulp van ondergeschikten zou moeten bedienen, kan de plur. na de sing. 'שׁ niet bevreemden, zie Noordtzij en vgl. 13 : 17. De bet. tellen voor 'פ staat vast, o.m. op grond van Num. 1 : 3, zie Gispen, Het boek Numeri, 1959, blz. 22 v. met een betoog over de grondbetekenis van 'פ = to record, enroll. Daarvoor pleit ook 1 Kron. 27 : 23 v., het op een rol of lijst plaatsen veronderstelt echter het tellen. Object is העם, dat ook in de finale slotzin voorkomt en dat door De Groot met „manschappen", door Hertzb met „Kriegsvolk" is weergegeven. Zakelijk juist want het is te doen om het aantal weerbare mannen, vs. 9. In dit verband is van belang het volgende citaat uit Gispen, Numeri t.a.p. „Zowel in Mari als in Israël hebben tellingen te maken met militaire en administratieve doeleinden". Vgl. ook Ex. 31 : 12 vv. Wat David bedoelt met deze telling is een maatregel van militaire aard, zoals reeds duidelijk is uit de omstandigheid dat hij zijn opdracht niet aan burgerlijke ambtenaren, maar aan Joab en andere legeroversten verstrekte, vgl. Keil, Leimb, Hertzb.

3 Des te merkwaardiger is de reactie van Joab, welke een krachtige afwijzing van Davids plan inhoudt, al leidt hij „als een echt hoveling zijn verzet in met de wens" enz. (Noordtzij, die deze wens echter ten onrechte laat slaan op een gebiedsuitbreiding). Volgens Schulz is er geen sprake van een wens, maar van een stellige verwachting („Jahwe wird ... vermehren"), maar יוסף wordt overigens algemeen en terecht als iuss. vertaald. De ו moet niet (met Smith, vgl. BH) geschrapt worden, al ontbreekt hij in Kron, maar dient reeds ter voorbereiding op Joabs protest (in vraagvorm) aan het slot van vs. 3, men kan vertalen: *Nu moge Jahwe .... toevoegen;* ook Keil, De Groot, Hertzb zoeken reeds hier iets adversatiefs, waarbij Joab ingaat tegen Davids bedoeling, zie Ges-K § 154 b. Joabs woorden herinneren sterk aan Deut. 1 : 11, waar Mozes een duizendvoudige vermenigvuldiging aan Israël toewenst. Schulz ziet in וכהם „eine überflüssige Wiederholung", doch zie 12 : 8, de herhaling verdubbelt de kracht van de uitspraak. כהם is feitelijk een onvolledige zin: *zoveel als* zij zijn, liever: *er nu reeds zijn.* ועיני enz. is een Umstandssatz die de wens nog meer versterkt; de woorden *terwijl de ogen van mijn heer de koning het zien,* houden immers in dat de vermeerdering nog tijdens Davids leven moge plaats vinden. Ook Smith begint deze zin met while, Hertzb met wobei. In Kron ontbreken deze woorden en in plaats van de nu volgende vraag heeft de par. tekst drie andere, waarvan de tweede zakelijk met Sm overeenkomt, למה echter voorop staat. חפץ met ב ook 15 : 26; 20 : 11; 22 : 20 telkens m.b.t. een persoon, hier van de zaak die de koning wenselijk voorkomt, voor welke hij veel gevoelt. Kron heeft een vorm van בקשׁ. Het למה verraadt duidelijk Joabs tegenzin tegen de opdracht, maar over zijn motief zwijgt onze tekst. Enig licht brengt Kron door de (derde) vraag למה enz.: „waarom moet daardoor een schuld op Israël komen?" Ongetwijfeld bedoelt Joab dat (daar koning en volk één zijn) deze daad des konings geheel Israël in het oog van Jahwe tot schuld zal strekken en dat deze misstap een oordeel over het volk zal brengen. Schuld brengt straf mee. Dit is duidelijk, maar de reden waaròm Joab Davids plan verkeerd en gevaarlijk acht, komt ook hierbij nog niet aan

het licht. Wel laat Joab (volgens Kron) David indirect gevoelen dat niet hij maar Jahwe de eigenlijke koning van Israël is, want hij spreekt in 3a van עַמּוֹ, zijn volk. „Das Suffix, auf Jahwe bezogen, ist nicht ohne Bedeutung" (Oettli). Nu is het gecompliceerde van de vraag die ons bezig houdt hierin gelegen dat Davids plan hem inderdaad in Gods oog schuldig maakte (zie vss. 9—17), maar dat het zondige, afkeurenswaardige ervan naar Joabs oordeel in iets geheel anders kan gelegen hebben. Tussen deze twee — Davids eigenlijke misdaad èn de reden van Joabs misprijzend oordeel — moet scherp onderscheiden worden, juist omdat in de comm. aan Joab wel beweegredenen worden toegeschreven, die als zodanig voor Jahwe niet golden en niet de oorzaak waren van zijn strafgericht. Vooral twee motieven worden meestal verondersteld, zoals bv. blijkt uit dit citaat: „Vrijwel overal heeft het publiek een afkeer van elke volkstelling, welke dan ook, mede omdat het doel .... dan gewoonlijk is: belastingheffing of militielichting. Vooral zal men onder Israël tegen dergelijke uitzonderlijkheden geweest zijn, omdat men van oordeel was dat men de zegeningen des Heren niet na moet rekenen of met een lineaal afmeten; daaruit sprak gebrek aan geloof. Daarom protesteert dan ook Joab". Aldus De Groot, maar in dezelfde geest ook Gressmann, Leimb, VdBorn, Hertzb, Schneider en Hulst, eveneens Van Selms en Noordtzij op Kron. Het gaat dus om twee dingen: *a.* zulk een telling is impopulair, en *b.* zij verraadt gebrek aan Godsvertrouwen, wortelt in hoogmoed. Het is echter evident dat noch het een noch het ander met zoveel woorden tot uiting komt. Schulz (die ook in het willen narekenen van God de eigenlijke zonde van David zoekt) zegt dan ook t.a.v. Joab heel voorzichtig, „dasz ihm die ganze Sache unheimlich vorkommt," en Smith: „this was a new and unheard-of step." Volgens Rudolph zegt ook Kron niet, waarin „die Sünde der Volkszählung" eigenlijk gelegen was. Juist door het feit, dat Joab geen zakelijke argumenten aanvoerde, stond hij zwak in zijn verweer, vs. 4. Nu kan veel van het in de boven geciteerde woorden wel inderdaad in Joabs geest geweest zijn, maar dan zij toch opgemerkt wat *a.* betreft dat uit de berichten niets blijkt van misnoegen bij het volk over de telling; en wat *b.* betreft, dat het de vraag is of dit heidens bijgeloof (Hulst wijst op voorbeelden uit de godsdienstgeschiedenis) ook in Israël gevonden werd; op zichzelf is dit wel niet onmogelijk maar de voor dit gevoelen aangevoerde plaatsen kunnen niet als bewijs dienen: in Ex. 30 : 11 vv., zie Van Selms, VdBorn, hebben we met een voorschrift van Jahwe zelf te doen, in 1 Kron. 27 : 23 v. wordt niet gezegd dat de telling voortkwam uit „een gebrek aan geloof" (Noordtzij). Nergens gaat het over nauwkeurige telling van wat het vee of de akker (ev. wijngaard) aan vruchten heeft opgeleverd.

Van meer belang dan de vraag naar de achtergrond van Joabs bedenkingen is die naar de zonde die David in het oog van Jahwe strafwaardig maakte. Die zonde kan niet gelegen hebben in het tellen als zodanig, want hiertoe had Jahwe zelf reeds aan Mozes bevel gegeven, Ex. 30 : 11—16, en herhaald in Num. 1 : 2 v., waarna ook de uitvoering van dit bevel beschreven wordt Zeker had Jahwe hieraan het storten van een halve sikkel zoengeld per hoofd verbonden, maar het is tegen alle rede om te stellen, dat God daarmede het zich laten tellen zelf tot een zondige daad zou gestempeld hebben, zie Gispen K.V. van Exodus t.p. Wel heeft Flavius Josefus als Davids zonde genoemd,

dat hij het gebod van Ex. 30 : 12 veronachtzaamd heeft (Ant. VII, XIII 1, zie bij Van Selms), maar nu daarop met geen enkel woord gezinspeeld wordt (zoals t.a.v. een andere wettelijke bepaling wèl gebeurt in 1 Kron. 15 : 2, 13) kunnen we dit gevoelen laten voor wat het is: een onbewezen hypothese. Daarentegen zijn de meeste exegeten het erover eens dat het zondige van Davids plan „slechts kan liggen in het motief en in het doel" (Schelhaas). Men spreekt dan van hoogmoed, eerzucht en ijdelheid als motieven (De Groot, Hulst, Schelhaas e.a.) en als doel: het maken van nieuwe veroveringen, het opleggen van belastingen i.v.m. bouwplannen (VdBorn, Baarslag e.a.). Wat dit laatste betreft hebben we alleen met veronderstellingen te doen, die weer samenhangen met het misverstand dat de geschiedenis van cap. 24 vrijwel in het begin, althans de eerste helft van Davids regeringstijd is te dateren (zie Baarslag, blz. 80). Dat zij valt in de tweede helft van Davids koningschap, ná zijn grote buitenlandse oorlogen (cap. 8), is aan geen redelijke twijfel onderhevig, en van zware belastingdruk lezen we eerst na Salomo's dood.

Strikt genomen worden we over het foutieve in Davids optreden door de auteur niet opzettelijk ingelicht en kan Hertzb met recht zeggen: „Ihm ist die Kritik an der Zählung durchaus selbstverständlich". Toch verkeren wij in deze niet geheel in het duister. Reeds konden we het feit constateren (zie vs. 8) dat de volkstelling een maatregel van David was die lag op militair terrein. Zijn doel was het getal te weten van de weerbare, strijdvaardige mannen, waarover hij te beschikken had. Hij wilde weten hoe sterk hij was en hoe machtig zijn rijk was. Al was dit nu niet m.h.o. op gebiedsuitbreiding, doch ten behoeve van de bewaring van de vrede, zowel naar binnen als naar buiten (ook de in cap. 8 vermelde oorlogen droegen niet het karakter van veroveringsoorlogen, zie bij 10 : 1—5), toch openbaarde zich hierin een zich verheffen op militaire macht en overwicht, dat aan een koning van het heilige volk niet past. David vergat daarbij dat Israëls kracht en betekenis juist niet lag en liggen mocht in de sfeer van het oorlogspotentieel, maar daarin dat het verbonden was aan de enig-ware, levende God en dus ook Hem en zijn koninkrijk had te dienen. Israël was Gods eigendom, Ex. 19 : 5 v. en de aardse koning van Israël moest de hemelse onderdanig zijn. David had dan ook stellig niet tot zulk een uiterst belangrijke maatregel mogen besluiten zonder uitdrukkelijke opdracht van Godswege. Misschien heeft Joab daarvan toch wel iets beseft en aan David willen voorhouden, toen hij sprak van *zijn volk* (1 Kron. 21 : 3, zie boven). Davids fout was dat hij handelde „à la façon des souverains qui se regardent comme les maîtres absolus de leurs sujets" (Méd). Daarom spreekt Oettli van „Befriedigung des Königshochmuts" en Leimb van „untheokratische Gesinnung", waarbij David vergat „dasz er nur der Stellvertreter des Königs Jahve war". In dezelfde geest schrijft ook Keil, al waarschuwt hij met recht dat wij niet mogen aannemen, dat David „die ganze Sache aus Hochmut und eitler Prahlerei unternahm"; ook hij zoekt de kern van Davids zonde in „Selbstüberhebung"; en De Graaf zegt: „deze zonde was daarom zo ernstig, omdat zij wanneer zij doorging een verwerping betekende van het theocratisch koningschap." Vgl. ook König, blz. 187, 234, eveneens A. Faller, Bibel und Volkszählung, in Bibel und Liturgie, 24 (1957), blz. 121—124.

Een op zichzelf staand gevoelen is dat van J. Schäfers, gepubliceerd in Katholik 1908 (88, 1, blz. 128—140), vermeld bij Leimb. Schäfers brengt de plannen van David tot volkstelling in verband met cap. 20, de opstand van Seba, en is van oordeel dat David wil weten, „ob er sich in einen Kampf gegen Nordisrael einlassen kann um seinen Widerstand zu brechen, zugleich auch um seine Treulosigkeit zu bestrafen". Later gevoelt hij zich niet alleen beschaamd over zijn vergissing in de machtsverhoudingen, maar ook schuldig t.o. God, omdat hij over het gehele volk tot koning aangesteld was. Terecht schrijft Leimb aan dit gevoelen slechts „die Bedeutung einer Hypothese" toe. Er is in de gegevens van de tekst geen wezenlijke grond voor Schäfers' gedachte te vinden.

Hetzelfde moet gezegd worden van G. von Rad, Der heilige Krieg im alten Israel (Zwingli-Verlag, Zürich, blz. 87 v.). Volgens deze auteur wilde David een „Rekrutierungsstammrolle" aanleggen, een „schriftliche Aufnahme aller Heerbannpflichtigen". Maar deze conscriptie was „ein Eingriff in den Organismus des heiligen Krieges als einer wunderhaften Improvisation" (de laatste uitdr. is van Caspari, blz. 663). Het zondige, verkeerde hierin was dat een wezenlijke factor van de „heilige Krieg", de vrijwilligheid, in Davids systeem uitgesloten werd. Wat die vrijwilligheid betreft, daarvan blijkt noch in Richt. 21 : 8—12, noch in I 11 : 7, dat zij een wezenlijk element vormde bij het oproepen en opkomen van de heirban op critieke momenten. Maar afgedacht hiervan (en van de vraag of we inderdaad de „heilige Krieg" een bepaalde oude „Institution" kunnen noemen), we staan voor het feit dat noch in Sm noch in Kron duidelijk wordt vermeld, waarin het laakbare van Davids plan gelegen was, zie boven. We kunnen hier dus alleen te werk gaan met waarschijnlijkheidsargumenten. En dan is hetgeen Von Rad veronderstelt te speciaal van aard, er wordt in geen enkele uitdr. op gezinspeeld.

4 Vs. 4 houdt in dat David zijn eens gegeven opdracht handhaaft tegen het verzet van Joab in. חזק met על (zoals ongetwijfeld met BH te lezen is) wordt door Köh-B voor deze plaats en de par. weergegeven met „zwingen, to contrain", maar voor 2 Kron. 8 : 3; 27 : 5 door „überwältigen" (zo ook Kö.Wb); een speciale bet. schijnt hier niet gemotiveerd. Feitelijk hebben we met een compar. te doen (N.V. heel goed: „was sterker dan het verzet van Joab"; zo ongeveer ook Schulz, Rehm, Leimb „siegte"; Oettli „blieb fest"; RSV „prevailed against"; ook wij kunnen heel wel zeggen *behield de overhand;* onjuist De Groot „overreedde"). Over de שׂרי החיל zie boven bij vs. 2. Het lijkt mij niet bepaald uitgesloten, dat Joab in een tweede onderhoud na dat van vss. 2—3 enkele legeroversten heeft meegebracht, die zijn gevoelen deelden. Hierop zou dan 4a kunnen slaan. David acht hun bezwaren niet steekhoudend en blijft bij zijn besluit. Merkwaardig is nu dat zowel Schulz als De Groot en Noordtzij uit deze besliste houding van David een argument smeden voor de datering van deze feiten in de tijd voorafgaande aan de opstand van Absalom. In de periode die daarop volgde was David te oud en te zwak om zich tegen Joabs weerstand schrap te zetten. Het tegendeel is echter meer overeenkomstig de waarheid. In de tijd vóór Absaloms greep naar de kroon was David slap, besluiteloos en toegefelijk, ook t.o. Joab, zie 14 : 21 vv., 33. Maar juist tijdens het conflict met Absalom toont hij weder de oude geestkracht, zie 15 : 13 vv. en stelt hij zich vierkant t.o. de zonen van Zeruja, eerst in 16 : 10 vv., daarna opnieuw in 19 : 22 v. Nemen we bovendien nog in aanmerking dat het voor David uiterst moeilijk moet geweest zijn om na de ge-

beurtenissen van cap. 18—20 Joab opnieuw tegen wil en dank als bevelhebber te aanvaarden, dan is het zielkundig juist goed verklaarbaar dat hij betr. kort daarna bij het meningsverschil met Joab over het wenselijke van een volkstelling zich niet van zijn plan heeft laten afbrengen en gestaan heeft op de uitvoering daarvan. Welbeschouwd brengt de mededeling van 4a dus nog een argument ten gunste van de boven bepleite datering. In 4b willen Smith, Schulz e.a. מלפני lezen (zie BH), maar het tekstgetuigenis is zwak. De M.T. — o.m. gehandhaafd door De Groot en Hertzb — geeft een goede zin; l.g. herinnert aan 15 : 18; 18 : 4, waar eveneens sprake is van een uittrekken *voor het oog des konings*. Hertzb beschouwt את־העם en את־י׳ als „Wahllesarten", maar de LXX heeft beide gelezen. In Kron is de tekst veel soberder en wordt de gehele tocht in drie woorden afgedaan.

5—9. *De uitvoering van het plan*

5 Joab c.s. gaan planmatig te werk en volgen — nadat zij de Jordaan, stellig in de nabijheid van Jericho, overgestoken zijn, 5a — een route waarbij zij beginnende in het Z.O. „tegen de wijzers van de klok in" (VdBorn) door Oost-Jordaanland noordwaarts trekken, vervolgens van Dan af in westelijke richting en daarna langs de kust zuidwaarts tot aan Berséba, vs. 7. ויחנו — „sie schlugen .... ihr Hauptquartier auf freiem Felde auf" (Keil), wrsch. wijl zij een vrij talrijk gezelschap vormden. Dit zullen zij ook elders gedaan hebben. In het algemeen zij opgemerkt dat we in deze vss. niet met een verkapte grensbeschrijving van Davids rijk te doen hebben, zoals Noth beweert (blz. 176 v., vgl. VdBorn). Daarvoor is de beschrijving veel te onvolledig, anderzijds is het vanzelfsprekend dat in zulk een bericht juist enkele grensplaatsen en uithoeken genoemd worden. Maar Jaëzer behoort daar toch eigenlijk niet bij en Gilead is evenals Gad een uitgestrekt gebied, waarmede geen grenslijn (of -stad) kan zijn bedoeld.

Wat de tekst betreft van vs. 5, deze levert wrsch. tengevolge van corruptie geen duidelijke zin op. Het is evenwel niet verantwoord en evenmin nodig om i.p.v. ויחנו te lezen ויחלו (= en zij begonnen), zoals Smith, Schulz, De Groot, VdBorn, Hertzb en Gutbrod willen (zie BH), hetgeen medebrengt dat מֵע׳ i.p.v. בע׳ gelezen wordt en וּמן i.p.v. ימין. Deze lezing voor welke uitsluitend de LXX ed. Lag. wordt aangevoerd, maakt al te zeer de indruk te willen parafraseren. Dat men begon bij Aroër is in de M.T. duidelijk genoeg. In het Overjordaanse Israëlietische gebied was deze stad de meest zuidelijke, zij behoorde tot de op Sihon veroverde steden en was aan de stam van Ruben toegewezen, zie Deut. 2 : 31—36; Joz. 13 : 9 v., 15 v.; de nadere plaatsbepaling ימין kan in deze samenhang (al ontbreekt een praep. מן) moeilijk iets anders betekenen dan *ten Zuiden van*, vgl. I 23 : 19. Nu lag Aroër iets ten N. van de beek Arnon (zie bv. De Groot, Jozua, schetskaartje op blz. 119, BE blz. 382, Atlas Krt. 11, 14, 15), waar het is teruggevonden in de ruïnes bij Chirbet Ara^{c}ir ongeveer 20 km ten O. van de Dode Zee. Men kan vs. 8 derhalve zo verstaan dat Joab c.s. een kamp opsloegen ten Z. van de stad, aan de (noordelijke) oever van de beek (ten Z. van de beek woonden de Moabieten, zie bv. Num. 21 : 13 vv.). Bij deze opvatting wordt aangenomen dat Aroër identiek is met העיר אשר

בתוך־הג׳; vgl. de N.V. in Joz. 13 : 9, 16. Voor de vert. beek (niet: dal) en voor de identiteit van Aroër met *de stad aan de middenloop van de beek* pleit zeer sterk Joz. 12 : 2, waar העיר אשר ontbreekt en בתוך הנחל (zie BH, ook de N.V., De Groot „halverwege de beek") als nadere plaatsbepaling bij ערועָר behoort. J. Ridderbos spreekt wel niet van identiteit, maar houdt de stad voor „een in het Arnon-dal gelegen stadsdeel van Aroër (K.V. van Deut. I 1950 op 3 : 36). De appos. is vrij omslachtig en schijnt wat overbodig. Een voordeel is evenwel dat haar frequentie ons verbiedt om הנ׳ hier met הגד te verbinden, wat èn taalkundig (הנ׳ kan niet stat. constr. zijn) èn geografisch onaanvaardbaar is; „im Bachtale Gads" (Keil, vgl. de N.V.) levert geen houdbare zin op. Vóór הגד — dat geen stadsnaam is en nimmer gebruikt wordt als aanduiding van het gebied van de stam Gad — is naar alle waarschijnlijkheid iets uitgevallen. Aangezien het genoemde gebied onmiddellijk ten N. van dat van Ruben gelegen was, zie Joz. 13 : 24—28, en op הגד een richting aanduidend אל volgt, is er veel te zeggen voor de suggestie van Kittel (zie BH alwaar beroep op LXX ed. Lag.), dat אל־הגדי te lezen is. Daar ook נחל op ל eindigt, kon de praep. bij het overschrijven licht gepasseerd worden. Wel ontbreekt dan nog een verbum als bv. ויסבו (zie BH), maar vele comm. achten dit geen overwegend argument om iets in te voegen. Als wij aannemen dat de ו vóór אל eigenlijk als י gelezen en bij הגד getrokken moet worden (zie Köh-B s.v. גדי) verkrijgen we een goede zin. אל־הגדי duidt dan aan dat de tocht ging *in de richting van (het land) der Gadieten* en אל־יעזר bepaalt die richting nader door een belangrijke pleisterplaats te noemen in het stamgebied van Gad en wel in het zuidelijke deel daarvan, zie Num. 32 : 1, 35; Joz. 13 : 25, dat volgens F. Schultze is te identificeren met tell jadude, ten N.O. van hesban (= het oude Hesbon, Num. 32 : 3, 37), zie PJb XXVIII, 1932, blz. 68—80; aldus De Groot, Hertzb, Noordtzij K.V van Num. 21 : 21—26 (Méd volgt een ander gevoelen).

6 Uit ויבאו enz. blijkt dat de tocht in noordelijke richting wordt voortgezet. Gilead is een geografische benaming van soms zeer ruime bet. (bv. Deut. 34 : 1), die echter meestal aanduidt het gebied ten O. van de Jordaan, dat zich noordwaarts tot aan de Jarmoek uitstrekte en waarvan het zuidelijk gedeelte aan Gad, het noordelijk gedeelte (ten N. van de Jabbok) aan Oost-Manasse (of Machir) was toegewezen, zie Deut. 3 : 12—17; Joz. 13 : 25, 31, over Gilead Böhl, Van Deursen BE. De thans volgende bepaling is volkomen duister door het raadselachtige תחתים חדשי. Elke verklaring berust hier op een gissing, alleen is uit het slot van vs. 6 (m.n. uit דנה) af te leiden, dat bedoeld moet zijn een landstreek tussen de Jarmoek en de meest noordelijke stad Dan, gelegen in het brongebied van de Jordaan, nader: bij de bron van de Nahr Leddan, thans Tell el Qadi geheten, zie weer Böhl en Van Deursen; Atlas, Krt. 14, 15. Daarom is er bij een enkele blik op de kaart zeer veel te zeggen voor de door Schulz aanbevolen suggestie van Graetz om te lezen תחת חרמון, zodat de vert. wordt *naar het land aan de voet van de Hermon,* zie meer hierover ben. Ook ingeval de tekst oorspr. anders luidde, maakt dit voor de globale richting van Joabs tocht weinig verschil. Bij Dan zijn wij immers op bekend terrein. Met יען is weder „nichts anzufangen", zoals Schulz zegt, maar terecht wijst hij op de veronderstelling van Klost, volgens welke ועיון zou

zijn te lezen (aldus ook Köh-B, maar def. עִין, dat nog minder verschilt van de M.T.). Ijon wordt ook 1 Kon. 15 : 20 naast Dan genoemd en is wellicht identiek met Tell Dibbin, ten N.-W. van Dan, in de vallei Merdsj Ajjun tussen de Hermon en de (zuidelijke) Libanon, zie BE; aldus ook Rehm en Méd. Anderen, bv. Leimb en Hertzb, lezen וּמִדָּן (zie BH), maar terecht merkt Schulz op, dat dit „sachlich nichts Neues bietet"; bovendien pleit voor de conjectuur van Klost (want méér dan een conj. is het niet), dat Ijon lag aan de weg van Dan naar Sidon. En juist in die richting, dus enigszins naar het N.-W., trok men verder. Op grond van de LXX (και ἐκυκλωσαν) is met BH en vele comm. וַיָּסֹבּוּ te lezen: *en wendden zich naar Sidon.* In אֶל ligt niet per se opgesloten dat ook de inwoners van Sidon zelf geteld zijn. Wellicht heeft men niet veel verder dan Ijon deze koers gevolgd om daarna in westelijke richting naar de kust te trekken, zie vs. 7.

In plaats van de onverstaanbare woorden תַּחְתִּים ח׳ willen velen met BH lezen הַחִתִּים קָדְשָׁה, dit i.o.m. LXX ed. Lag. εἰς γην Χεττειειμ Καδης. Deze op het eerste gezicht inderdaad plausibele lezing is echter door Schulz aan zo ernstige en zakelijke critiek onderworpen dat zij toch niet aanvaardbaar geacht kan worden. Uit het betoog van Schulz — waarnaar we bij deze verwijzen — zij alleen aangestipt dat Kades in Naftali niet kan bedoeld zijn, omdat het ten W. van de Jordaan lag, en Kades aan de Orontes evenmin omdat het veel te ver noordelijk gelegen was, vgl. Smith; en verder dat de benaming „land der Hethieten" voor het gebied nabij Damaskus zonderling moet heten en ook niet blijkt uit 2 Kon. 7 : 6. Men zie over deze benaming De Groot op Joz. 1 : 4, en Van Deursen BE art. Luz, vgl. Richt. 1 : 26. Het is trouwens vrijwel uitgesloten dat Joab zo ver ten N.-O. van het meer van Galilea zijn tocht heeft uitgestrekt. Keil zegt alleen (na afwijzing van alle reconstructiepogingen): „die richtige Lesart ist nicht mehr zu ermitteln. Die Reihenfolge der genanten Orte führt auf die Ostseite des galiläischen Meeres hin". Verder stelt Keil Dan-Jaän gelijk met Dan uit Gen. 14 : 14.

7 Vs. 7a noemt met name alleen צֹר = Tyrus en voorts כָּל־עָרֵי enz. מִבְצַר is door de LXX als nomen pr. behandeld (Μαψαρ), maar de bet. vesting staat vast, bv. I 6 : 18; Num. 13 : 19, met צֹר ook Joz. 19 : 29. Deze benaming zal moeten aanduiden, dat het gaat over dat deel van de stad, dat op het vasteland gelegen was, vgl. Noth, blz. 177. Het verbum בּוֹא houdt in dat de expeditie de stad binnengegaan is. De vermelding van Sidon en Tyrus „entspricht (aldus Schulz) Jos. 19 : 28 f, wo die beiden Städte als Grenzstädte des Stammes Aser genannt sind". De verhouding tot Tyrus was stellig van vriendschappelijke aard, zie 5 : 11. Zeer eigenaardig is dat bij de volgende pleisterplaatsen geen Israëlietische stamnamen genoemd worden. Schulz veronderstelt dat we te doen hebben met een „Randbemerkung", die ten doel had de buitensporig hoge getallen in vs. 9 te verklaren. Maar waarom de auteur zelf deze bedoeling niet gehad kan hebben, is niet in te zien. Het ontbreken van אֶל־ vóór כָּל waarop Schulz (met Budde) wijst, zegt feitelijk niets want deze praep. was ook niet vóór מ׳ gebezigd. Bovendien mogen we uit de vermelding van deze steden met niet-Israëlietische bewoners in deze samenhang afleiden, dat ook de streken waar de oorspr. bevolking haar zelfstandigheid t.o. de Israëlieten had gehandhaafd, zie Richt. 1 : 27—35, definitief door David zijn veroverd en ingelijfd. Noth is van mening (ibid.) dat de aangeduide „Stadtstaaten der Küstenebenen nördlich und südlich des Karmelvorsprungs" evenals „die groszen Städte der

Jisreel-Ebene", juist door deze maatregel van David „politisch abhängig" gemaakt zijn, evenzo Méd. Gelet op de duur van de volkstelling-expeditie (vs. 8) moet dit echter al in een vroegere periode gebeurd zijn. Terecht neemt ook Schulz aan dat niet alleen te denken is aan noordelijk gelegen steden. Ongetwijfeld woonden daar, aan de voet van de Hermon en de Libanon, Hevieten, zie Joz. 11 : 3; Richt. 3 : 3, maar zij woonden ook in Sichem, Gen. 34 : 2, en Gibeon en zijn nabuursteden, Joz. 9 : 7; 11 : 19. De naam Kanaänieten heeft een ruimere inhoud en sluit hier ook andere resten der autochthone bevolking, bv. Amorieten, in.

Dat de tocht na Tyrus in zuidelijke richting gegaan is zegt 7b duidelijk. In het gebruik van יצא is aangeduid dat zij *ten slotte uitkwamen in het Zuiden van Juda* waarmede dus een eindpunt werd bereikt in die zin dat zij niet verder zuidwaarts gingen, vgl. het gebruik van יצא in grensbeschrijvingen, bv. Joz. 15 : 4. Bij נגב valt de nadruk hier niet op de bodemgesteldheid, maar op de geografische betekenis. De centrale stad was (en is nog steeds) daar Berséba, reeds sedert Abrahams dagen, Gen. 21 : 30 v., vgl. ook I 8 : 2. De eigenlijke kuststreek, althans het zuidelijk gedeelte ervan was en bleef Filistijns.

8 וישטו enz. in 8a slaat niet op wat zij na aankomst te Berséba deden, maar op de gehele tocht, vgl. 'שׁ in 2a, en is practisch op te vatten als plusq. dus *nadat zij* enz. *kwamen zij* enz. מקצה, ook bv. Gen. 8 : 3, = *na verloop van.* De reis had dus *negen maanden en twintig dagen* geduurd. Na aankomst te Jeruzalem *stelde Joab* het getal, hier beter: *de uitslag van de volkstelling aan de koning ter hand.* ויתן houdt in dat hij een schriftelijke opgave overhandigde; het was dus niet slechts een mondelinge mededeling, zoals Schulz, Rehm e.a. aanduiden (dit zou een vorm van הגיד veronderstellen), vgl. Leimb, Hertzb „übergab". Israël — d.i. het niet-Judeese gebied — telde 800.000 weerbare manschappen. 'שׁלף ח zegt lett. dat zij een zwaard uit de schede trokken, beduidt dus dat zij het konden hanteren, vgl. Richt. 8 : 10; 20 : 2, 15 enz., in I 11 : 8; 15 : 4 ontbreekt deze uitdr., vgl. 13 : 22. Juda (met inbegrip van Simeon, zie Richt. 1 : 3, 17; Joz. 19 : 1, 9) telde 500.000 man. In Kron zijn de opgaven resp. 1.100.000 en 470.000 man, terwijl daar bovendien is aangetekend dat Levi en Benjamin niet geteld waren, omdat „het bevel des konings Joab een gruwel" was.

Terecht neemt Keil aan dat dit niet de enige en doorslaggevende reden geweest is (immers Joab had toch ook de andere stammen, zij het met tegenzin, geteld), maar dat deze gelegen was in Davids berouw (vs. 10), als gevolg waarvan de koning het bevel introk. Noordtzij brengt ook in rekening dat „de pest uitbrak, juist toen Joab en de zijnen uit het Zuiden .... terugkeerden". Nu is Noordtzij ten onrechte van mening dat de pest reeds uitgebroken was voordat David berouw kreeg, wijl dit in tegenspraak is met vss. 14 vv. Maar zijn gevoelen is (evenals dat van Keil) inzoverre juist, dat men blijkens vss. 5—8 in een wijde boog om Benjamin heen getrokken was. Joab was dus nog niet aan deze stam toegekomen, toen hij aan David rapport uitbracht van het verrichte (overgrote) deel van het werk, vs. 9. Dat David vlak daarop oog gekregen heeft voor het verkeerde van zijn daad, is stellig een reden geweest om de verdere uitvoering van zijn bevel te doen ophouden. Al wordt dit niet expressis verbis bericht, het ligt toch wel opgesloten in de mededeling van 1 Kron. 21 : 6 en van 1 Kron. 27 : 24, waarheen Keil verwijst. Sm zwijgt hierover geheel, maar op dit punt is er dan ook

geen tegenspraak met Kron. Wel verbiedt ons de aanvullende mededeling van Kron. om uit Sm af te leiden dat Benjamin en Levi wel geteld waren, zoals Rudolph e.a. doen; zie ben. Het is een speciaal geval met de vermelding van de stam Levi, want deze kwam feitelijk niet in aanmerking voor de militaire dienst (vgl. Noordtzij), niet omdat hij al geheel was „opgelost" in de stam Juda (Van Selms, doch het tegendeel was het geval), maar omdat hij zijn speciale taak had in de dienst bij Jahwe's heiligdom. Anders staat het met het verschil in de uitkomsten van de tellingen. Dat de getallen „sich nur auf mündliche Ueberlieferung gründen" (Keil), is moeilijk aan te nemen en behoeft ook uit 1 Kron. 27 : 24 niet te worden afgeleid. De Kroniekschrijver had nog wel andere bronnen dan de genoemde lijst en — zo niet — dan had hij zich aan de getallen van Sm kunnen houden. Als we afzien van het gevoelen dat de getallen „viel zu hoch gegriffen" zijn (zo bv. Gressmann, blz. 147) en aandacht wijden aan de suggesties die gedaan zijn om de tegenstrijdigheden te verklaren, kunnen we deze moeilijk bevredigend noemen. Rudolph bv. redeneert als volgt: volgens Kron is het totaal van geheel Israël (Juda inbegrepen, want de opgaaf betr. de mannen van Juda is aan het slot van vs. 5 „nachträglich" uit Sm toegevoegd) 1100.000, maar dit getal is verkregen door de (800.000 + 500.000 =) 1300.000 van Sm te verminderen met 200.000 voor Levi en Benjamin (elk summier op 100.000 geraamd). Tot zover Rud. Indien Levi en Benjamin echter niet geteld waren (zie boven) behoeft men voor deze twee stammen ook niets af te trekken; ook komt de z.g. invoeging in vs. 5 niet overeen met de opgaaf van Sm voor Juda. Een andere oplossing wordt voorgestaan door F. X. Kugler (art. Angebliche Uebertreibungen der biblischen Chronik, in Stimmen der Zeit, 55. Jahrgang, 109. Band, 1925, blz. 367—382). Evenals Rudolph verstaat hij de 1100.000 van 1 Kron. 21 : 5 van geheel Israël met inbegrip van Juda (evenals dat het geval is in vss. 1—4); dit getal minus de 470.000 voor Juda afzonderlijk geeft 630.000, welk getal moet vermeerderd met dat van de Levieten, door K. geschat op 171.000, hetgeen „beiläufig" 800.000 oplevert, zoals in Sm is opgegeven. De 470.000 moeten vermeerderd worden met het getal der Benjaminieten, door K. geschat op 30.000, samen de 500.000 van Sm. Ook bij deze becijfering is er iets dat rammelt. Op zichzelf schijnt het vrij aannemelijk (wat door Kugler en Rudolph beide wordt verdedigd), dat het getal 1100.000 slaat op geheel Israël, maar naar verhouding neemt Juda met 470.000 man een te groot deel in beslag. Trouwens ook reeds in Sm schijnt het getal van 500.000 in verhouding tot de 800.000 van het niet-Judeese Israël te hoog, vooral wanneer men let op I 15 : 4 (10.000 Judeeërs) en 2 Kron. 11 : 1 (180.000 krijgslieden uit Juda en Benjamin samen). De methode om het voor Israël overblijvende getal aan te vullen met geschatte getallen voor Levi en Benjamin brengt in conflict met de mededeling van 1 Kron. 21 : 6. Dit is een van de knelpunten van het probleem, dat door versch. comm. niet of nauwelijks aangesneden wordt. Hertzb verwijst z.m. naar Rudolph. Het schijnt dat we ons momenteel met een non liquet moeten tevreden stellen. — Over Kuglers berekeningen nog het volgende (mede op grond van zijn art. in dezelfde jaargang als boven geciteerd: „Rätselhafte Riesenzahlen im Alten Testament", blz. 96—112). Zowel t.a.v. de getallen in Num. 1 en 26 als van die in Sm en Kron neemt K. aan dat deze doelen op de gehele bevolking, dus ook de vrouwen en niet-strijdbare mannen inbegrepen. Wel werden de mannen van 20—50 jaar geteld, maar hun aantal werd met 5 vermenigvuldigd om het totaal van het volk te berekenen. De strijdbare manschappen representeerden het volk, maar in Davids tijd telden zij niet méér dan 1300.000 : 5 = 260.000 man. K. vermeldt als argumenten o.a. dat in Num. 11 : 21 het (ronde) getal 600.000 niet

slaat op de krijgslieden, maar op àllen die mee-aten (except de kleine kinderen); alsmede dat Palestina te klein was voor een bevolking van 3 millioen zielen, laat staan van 5 of 6 millioen. Als er in ons vs. 9 לפי (= gemäsz der Anzahl) na אלף stond zou alles duidelijk zijn, blz. 102. Maar dit is juist niet het geval. De zaak is te ingewikkeld en tevens van te groot gewicht om hier afgehandeld te worden. Zie de comm. van Gispen in deze serie over Het Boek Numeri op 1 : 46.

10—14. *Davids berouw, schuldbelijdenis en bestraffing*

ויך enz. — met לב als subj. en אתו ook in I 24 : 6; het hart is hier wat wij het geweten noemen (zie Köh-B), waarvan wij immers ook zeggen dat het klopt, hoewel zonder object (vgl. Von Meyenfeldt, blz. 31). אחרי־כן is in ons boek steeds „daarna" (2 : 1; 8 : 1; 10 : 1; 13 : 1; 21 : 18), maar staat dan aan het begin (na ויהי); wrsch. is כן abusievelijk ingevoegd en staat 'א in de zin van nadat (vgl. I 5 : 9; zie echter BH). Het causaal verband is duidelijk genoeg. David wordt zich bewust dat het plan tot volkstelling uit laakbare motieven is voortgekomen (deze worden ook hier niet verder aangeduid, zie echter bij vs. 3). ויאמר enz. — in verband met hetgeen volgt, vs. 11, ligt het voor de hand Davids berouw en schulderkennen te stellen in de nacht nadat Joab bij hem geweest was, vs. 9. Of deze hem toen opnieuw zijn afkeer van de telling heeft doen bemerken, weten we niet. In elk geval is Davids berouw niet aan vrees voor Joab, maar aan een werking van Gods Geest te danken. Davids gebed heeft tot inhoud *a.* een belijden van zijn zondige daad (אשר ע' zou grammatisch als obj. van 'ח beschouwd kunnen worden; wij zeggen: *in hetgeen ik gedaan heb* of: door dit te doen), *b.* een dringende smeekbede om vergiffenis (העביר ook 12 : 13 in deze bet.), waarbij hij zich toch Jahwe's knecht durft te noemen, en *c.* een hernieuwde belijdenis, waarin hij zijn doen als dwaasheid tekent; סכל nif. ook I 13 : 13, hif. I 26 : 21. De overtreding of misstap (חטאת) belaadt de zondaar met schuld (עון), maakt hem dus strafwaardig, maar is tevens een bewijs van verdwazing, vgl. Ps. 51 : 4; 69 : 6. In plaats van 10a heeft Kron de opmerking: „maar deze zaak was kwaad in Gods ogen en Hij sloeg Israël". Deze woorden kunnen alleen bedoeld zijn als inleiding bij het verhaal van de plaag, anders zou het geen zin gehad hebben dat God David nog liet kiezen; pas daarná volgt óók in Kron. (vs. 14) dat Jahwe de pest bracht over Israël. Het is dan ook onjuist als Noordtzij Davids berouw laat volgen op het uitbreken van de pest. Ook voor 11a heeft Kron geen parallel. Terecht oordeelt Keil dat vss. 11—13 „eine Periode" vormen, en dat 11a zijn voortzetting vindt in 13a (dus *toen David des morgens was opgestaan .... kwam Gad* enz.), zodat 11b—12 een tussengeschoven Umstandssatz vormt. Versch. comm. (Schulz, Hertzb en Méd, vgl. de N.V.) vertalen 11b als Nachsatz bij 11a, maar dan worden deze twee te nauw verbonden, alsof Jahwe met zijn openbaring gewacht had totdat David opstond; de tussenzin bedoelt wrsch. het tegengestelde, immers tegen Schulz' opvatting van היה als plusq. is geen bezwaar, deze ligt zelfs voor de hand. Gad wordt ook I 22 : 5 הנביא genoemd, wellicht wordt de tweede appos. 'חזה ד erbij gevoegd om duidelijk te laten uitkomen, dat deze Gad dezelfde is als de als חזה bekend staande, 1 Kron. 29 : 29; 2 Kron. 29 : 25. Hoewel deze titel nooit aan Nathan gegeven wordt is er toch geen wezenlijk verschil tussen beider functie als

orgaan van de goddelijke openbaring, zie I 9 : 9; wel schijnt Gad tot David in een bijzondere relatie gestaan te hebben, waartoe men door de koning benoemd moest zijn, vgl. de term רעה המלך, 1 Kon. 4 : 5; zie verder Aalders, De profeten des O.V., Kampen, 1918, blz. 12 v.

הלוך — de inf. abs. is meer nadrukkelijk dan de gewone imp.; נטל kan niet (als in Klaagl. 3 : 28) opleggen betekenen; de bet. moet voorleggen wezen; er moet immers nog een keuze voorafgaan. Kron heeft נטה met feitelijk dezelfde strekking. Toch wordt ook hiermede reeds een zware last aan David opgelegd (men lette op de praep. על), want hij moet een keus doen uit drie zware straffen, en een vierde weg is er niet. Bij שׁלשׁ staat geen subst. (waarom Hertzb vert. „dreierlei"), maar het omineus karakter van de boodschap is duidelijk. Trouwens het spreekt vanzelf dat de inhoud van deze drie door God (niet door de profeet — aldus VdBorn) is gespecificeerd, gelijk ook is aan te nemen, dat Gad verwittigd is van de aanleidende oorzaak, en wellicht ook reeds van het feit dat David tot inkeer is gekomen. Daarom kan hij — anders dan Nathan, zie 12 : 1—4 — met de deur in huis vallen. Dit doet hij dan ook zoals vs. 13 bericht, waarbij de in vs. 12 vermelde inleidende woorden niet herhaald worden, maar samengevat in ויגד־לו. Opmerkelijk is dat in beide vss. steeds de 2e pers. sing. wordt gebezigd en dus de gehele strafaankondiging klinkt als reactie van Jahwe op de zonde van Dávid, terwijl toch „David slechts indirect, zijn *volk* echter direct wordt gestraft" (De Groot). In Kron wordt bij de derde straf ook Israël genoemd. Toch is de strekking van elk der drie dreigwoorden, dat Davids trots, zijn vertrouwen op het grote getal en de sterke vleselijke macht een gevoelige slag zou ontvangen, als het tot uitvoering kwam, afgedacht nog van zijn smart om het volk (vs. 17), dat echter niet zo onschuldig was als hij dacht (zie bij 1a). Daarom kon een oordeel niet uitblijven en zijn de voorgelegde straffen zelfs alle hoogst ernstig, zodat Hertzb zeggen kan, dat „der Verkürzung der Zeit (3 Jahre, 3 Monate, 3 Tage) die Intensivirung in der Sache entspricht, so dasz man keine Strafe fur leichter oder schwerer halten kann". Met „3 Jahre" kiest Hertzb voor de lezing שׁלושׁ, die in Kron wordt aangetroffen en waarop de LXX berust, zie BH. Maar juist het aantrekkelijke van deze lezing brengt haar onder „Verdacht der Conformirung" (Keil). Ook onopzettelijk kan te midden van enkele malen 'שׁ een oorspr. שׁבע door שׁלושׁ vervangen zijn, maar het omgekeerde is veel minder waarschijnlijk. De M.T. moet op dit punt dus gehandhaafd blijven. Gad kleedt zijn voorstel in de vorm van een vraag התבוא enz., terwijl Kron na de inleidende formule כה enz. terstond een imper. heeft; zakelijk is hier geen verschil, maar Sm is met בארצך vollediger. Bij de tweede van het drietal straffen is er opnieuw onderscheid in woordkeus en blijkt weer dat Kron geen copie van Sm wil wezen. 'שׁ 'ח — de tijdsduur is veel korter, maar het doodsgevaar is veel groter. נסך is inf. c. suff. „dein Fliehen für: dasz du fliehest" (Keil). צריך — de plur. moet niet (met Kittel BH) in sing. gewijzigd, ook Kron heeft de plur., terwijl bij de sing. הוא enz. te denken is aan de aanvoerder, die David dan onmiddellijk op de hielen zou zitten (met getrokken zwaard, zie Kron). Het schijnt wel of in de eerste twee bedreigingen een zinspeling ligt op de nog vrij recente rampen van hongersnood (21 : 1—14) en vervolging (cap. 15—17, vooral 17 : 1 vv., 21 v.). Bij de vermelding van de derde straf is Sm zeer

sober, maar volkomen duidelijk, terwijl Kron als tegenstelling met חרב 'א de pest het zwaard van Jahwe noemt en de verderfengel aankondigt. Dat Jahwe zelf de pest zendt, vinden we reeds Ex. 5 : 3; 9 : 3 (ook dáár דבר), vgl. over een andere, soortgelijke plaag I 5 : 9. Schulz, Caspari, VdBorn e.a. wijzen op de combinatie van de drie genoemde plagen ook bij de profeten, bv. Jer. 14 : 12, tevens op de litanie voor Allerheiligen: „a peste, fama, bello, libera nos, Domine". Op de vraag van Gad volgt een concluderend עתה = ergo. דע en ראה zijn vrijwel synoniem in bet. *weet wèl* (niet „weet dat het ernst is" — VdBorn) *en zie toe* (De Groot vat ze aldus samen „overweeg nu goed"). De profeet laat zeer duidelijk uitkomen dat hij afgezant van Jahwe is, aan wie hij antwoord brengen moet, hier is dus geen priester als tussenpersoon. דבר schijnt voor ons besef overbodig, maar is „Nenner zu מה, vgl. 14 : 18" (Caspari), vgl. ook 1 Kon. 12 : 6.

Bij de woorden צר־לי vgl. I 30 : 6; in beide situaties verkeert David *in grote benauwdheid,* zit hij a.h.w. in de engte, zoals de term dan ook zeggen wil (Schulz vert. „mir geht es sehr schlecht" maar dit is heel wat anders). Het verschil is dat hier David zelf spreekt. Hij geeft te kennen hoe uiterst moeilijk het hem valt een keus te doen, daar dit — hoe dan ook — een grote ramp over zijn volk zal brengen. Het subjectieve en het objectieve aspect van de uitdr. zijn hier nauwelijks te onderscheiden. David móet kiezen en hij kàn niet kiezen. Zijn diepe, in de grond echt-kinderlijke godsvrucht doet hem een uitweg vinden, waarbij hij de beslissing aan Jahwe overlaat, evenwel niet zonder de uitdrukkelijke wens, dat hij verschoond moge blijven van een *vallen in de hand van mensen* (niet „der mensen", zoals de N.V. heeft, vgl. Keil, Méd). Deze woorden slaan klaarblijkelijk op de tweede der genoemde plagen: oorlogsleed, waarbij zijn vijanden zich op wrede wijze aan hem zouden kunnen vergrijpen. Men laat echter aan Davids woorden geen recht wedervaren, als men erin leest dat hij de pest koos, „denn die Pest ist eine unmittelbare Schickung Gottes" (Keil, Ehrlich, Méd). Dit geldt echter evenzo van de hongersnood. De meeste comm. stemmen dan ook hierin overeen, dat David „die Wahl zwischen Hunger und Pest offen läszt" (Oettli). David onthoudt zich van een directe keuze, als hij maar niet aan de mensen overgeleverd wordt. Zijn ervaring spreekt op dit punt krachtig mee.

Nu heeft weliswaar de LXX na vs. 14 και ἐξελεξατο ἑαυτῳ Δαυειδ τον θανατον (op grond waarvan Kittel BH de M.T. wil emenderen, evenzo Budde, Smith, Dhorme), maar deze woorden dragen duidelijk het karakter van een verklarende uitweiding bij het verhaal, zodat de M.T. met Keil, Schulz, Hertzb e.a. is te handhaven. En dit geldt dan ook t.a.v. hetgeen de LXX nog op de geïncrimineerde woorden laat volgen nl. και ἡμεραι θερισμου πυρων, want dit kan de Griekse vertaler afgeleid hebben uit het feit dat Arauna c.s. volgens vs. 18 op de dorsvloer werkzaam waren, zie ook 1 Kron. 21 : 20 (Hertzb plaatst deze woorden aan het slot van vs. 15, maar dit is geheel willekeurig). Een klein onderscheid met Kron is dat David dáár alleen in de 1e pers. sing. spreekt, maar in 14a zegt נפלה enz. Caspari denkt bij deze plur. aan de personen uit Davids naaste omgeving evenals 15 : 14, maar het is duidelijk dat David het oog heeft op het gehele volk dat met hem in het komende onheil zou delen (vgl. ארצך, vs. 13). De 1e pers. sing. in de zinsnede aan het slot

van vs. 14 slaat speciaal terug op נסך en רדפך (ib.). Vermeldenswaard is nog de opvatting van Klost dat ביד zou bet. (vallen) „door de hand", wat door Oettli volkomen terecht wordt afgelezen, mede op deze grond dat het motief van David כי enz. daarbij niet past; vgl. de bestrijding van dit gevoelen (van Ehrlich) door Schulz, die voor de vert. „*in* de hand" verwijst naar Richt. 15 : 18. 'ר in Davids mond ook Ps. 51 : 3; 69 : 17. Ook t.a.v. het ondervinden van Jahwe's barmhartigheid kon David uit ervaring spreken.

15—18. *Israël geslagen met de pest. Davids voorbede*

ויתן enz. — naar het schijnt onmiddellijk na het onderhoud van vss. 13—14 brengt Jahwe (door de dienst van een verderfengel, vs. 16) een pestepidemie over Israël. Met הבקר moet dezelfde morgen bedoeld zijn als vs. 11. Over de terminus ad quem zie ben. Door de ramp worden zeventigduizend mensen (ondanks איש is niet alleen aan mannen te denken) weggeraapt. Hertzb heeft 77.000 zonder commentaar, dus blijkbaar bij vergissing. Ook Kron heeft 70.000. Caspari maakt er 7000 van! De uitdr. „van Dan tot Berséba" (die in Kron ontbreekt) herinnert aan de „Schauplatz des sündigen Tuns des Königs" (Hertzb, vgl. vs. 2), maar houdt toch ook in dat de plaag het gehele land teisterde, zodat men van een nationale ramp kon spreken. Misschien ligt er ook in aangeduid dat de plaag in de periferie begonnen is en dat de verderfengel vanuit de omtrek naar Jeruzalem (vs. 16) kwam, vgl. de route van Joab c.s. met Jeruzalem als eindpunt, vs. 5—8. Aan te nemen is dat het eindcijfer eerst later door optelling is verkregen, al zijn er ook reeds spoedig geruchten door David vernomen over de aangerichte verwoestingen. De pest móest wel met grote hevigheid optreden om algemeen „als ein unmittelbares Strafgericht Gottes" (Keil) opgemerkt te worden.

Over de strekking van de woorden עד־עת מ' lopen de meningen uiteen. Hoewel het lidw. vóór מ' ontbreekt, kan de vert. *tot aan de bestemde* (N.V. vastgestelde) *tijd* geen overwegend bezwaar ontmoeten. Alleen Keil brengt hiertegen in, dat מ' in deze bet. steeds het lidw. heeft, terwijl dit niet steeds het geval is wanneer het gebezigd wordt „von den gottesdienstlichen Versammlungen und Festfeiern". Keil is dus van oordeel dat bij עת מ' te denken is aan „die Zeit der Versammlung" en wel in de namiddag omstreeks de 9e ure (volgens Keil is dit de bet. van tempus constitutum der Vulg). Keil stemt wel toe dat hij niet kan wijzen op „ganz entsprechenden Stellen" voor deze bet., maar voert toch Hosea 9 : 5; Klaagl. 2 : 7, 22 יום מועד als analoge gevallen aan. Uit deze plaatsen waar blijkens de samenhang kennelijk sprake is van een feest- of hoogtijdag (zie N.V.), valt evenwel de bet. vergadering (zoals wij spreken van de middagdienst) niet af te leiden. De context geeft daartoe geen aanleiding en de uitdr. עת מ' is zonder meer te onbestemd voor deze speciale zin. Een ander bezwaar is dat מ' op zichzelf reeds in tal van gevallen z.m. in de bet. „verabredeter Zeitpunkt, Termin" voorkomt, zodat עת overbodig schijnt, om welke reden Köh-B (s.v. no. 3 en 6) עת מ' van een ? voorziet en onvertaald laat. Opgemerkt moet dat מ' in de genoemde bet. toch altijd op een of andere wijze nader bepaald wordt, hetzij door een suffix (bv. Lev. 23 : 4), hetzij minstens door het lidw. (bv. Hab. 2 : 3) of op andere wijze,

zie 20 : 5, alwaar ook het verbum יעד, waarvan 'מ is af te leiden. Men kan met Ges-B zeggen dat het op deze plaats samen met עת de „voraus bestimmte Zeit" aanduidt. Schijnbaar zijn we met dit resultaat geen stap verder, want ook zo blijft de vraag: welk tijdstip wordt hiermede bedoeld? Ons antwoord luidt: de auteur heeft zich opzettelijk bediend van een ietwat vage, algemene uitdr., omdat hij rekening moest houden met het nog te berichten feit, dat Jahwe zelf de oorspronkelijk aan David voorgelegde termijn van drie dagen niet had gehandhaafd, maar ingekort tot een periode waarvan wij de duur niet nauwkeurig kunnen vaststellen, maar ook niet behoeven te weten. De strekking van de gebezigde uitdr. is in dit verband dan ook aldus weer te geven: het door Jahwe in zijn raad bepaalde tijdstip, of zoals Leimb het zegt: „bis zu einer durch Gottes Erbarmen bestimmten Zeitfrist".

Bij deze opvatting is er ook zelfs geen schijn van tegenspraak tussen het voorstel van drie dagen pest (strikt genomen niet eens een directe aankondiging van dit gericht) en de voorstelling van het vervolg, dat de plaag reeds op dezelfde dag een einde nam. Weliswaar staat dit er niet met zoveel woorden, maar wij ontvangen toch wel degelijk de indruk dat dit de bedoeling is. Er wordt over drie dagen of de derde dag niet meer gesproken en bovendien is het moeilijk denkbaar, dat David met zijn voorbede zo lang gewacht zou hebben. Zij die 'מ verstaan van de termijn van drie dagen spreken zich hierover niet uit (bv. De Graaf, Schelhaas, De Groot) of menen, dat het einde van de plaag nog juist binnen de drie dagen intrad (Méd en naar het schijnt ook Hertzb). VdBorn meent dat er iets niet klopt in het verhaal omdat er na de duur van de plaag geen altaar en offer meer nodig waren. Maar hij ziet voorbij (wat het verhaal met zo grote duidelijkheid predikt) dat Jahwe in zijn ontferming het oordeel heeft verzacht en dat dus (zoals vele comm. opmerken) Davids vertrouwen op Jahwe's barmhartigheid (vs. 14) niet is beschaamd. Ook miskent VdBorn de goddelijke bedoeling inzake de plaats van het altaar. Schulz is het zakelijk met VdBorn eens, maar laat zich daardoor zelfs ertoe verleiden om de gehele tijdsbepaling vanaf מהבקר te schrappen. Deze radicale methode kan niet een verantwoorde oplossing heten. Dit laatste zou met meer recht kunnen gelden van een gevoelen dat ten slotte nog vermelding verdient, omdat het zich op tekstgetuigen beroepen kan. De LXX heeft nl. ἕως ὥρας ἀριστου, d.i. tot aan de tijd van het twaalfuurtje (deze bet. van ἄριστον wordt opgegeven in Beknopt Grieks-Nederlands Woordenboek van Muller-Thiel-De Boer, 7e druk 1958). Hiermede in overeenstemming is de vert. „tot aan de zesde ure" in de Arab. en Syr. Vert., zie Keil, Rehm; l.g. vert. „bis zur Essenszeit" en leest סעד, inf. van 'ס, dat bv. in Richt. 19 : 5; 1 Kon. 13 : 7 zich verkwikken betekent. Op zichzelf is de gedachte niet verwerpelijk, dat dit geschreven werd om uit te drukken met welk een hevigheid de epidemie woedde en zich verspreidde, maar dan hadden deze woorden beter bij het vervolg van vs. 15 (na וימת of verderop) gepast. Al is het dus mogelijk dat deze lezing in een oud mss. gevonden is (nl. door LXX enz.), er is stellig geen voldoende grond haar voor de oorspronkelijke te houden. Niets noodzaakt ons de M.T., die volstrekt geen onoplosbare problemen biedt, los te laten.

16a wordt door Ges-K § 142 f vermeld om de merkwaardige vooropstelling van het obj. terstond na het verbum. Ges-K vermoedt dat 'המ „wohl erst nachträglich beigefügt" is. Maar dan ontbreekt een subj. en העם uit 15b kan daarvoor onmogelijk dienen. Hetzelfde geldt voor יהוה uit 15a, omdat het veel te ver af staat, maar bovendien omdat de gedachtengang in vs. 16 in a een

ander subj. vereist dan in b. Dáár lezen we dat Jahwe berouw kreeg over zijn besluit om dit onheil over Israël te brengen. Maar het zou een innerlijke tegenstrijdigheid zijn te zeggen dat dit geschiedde op het moment dat Hijzelf een engel naar Jeruzalem zond. Daarom is het ook exegetisch zowel als tekstcritisch onhoudbaar, dat Schulz ידו + de ה vóór מלאך wil vervangen door יהוה. De voorstelling is kennelijk deze, dat de engel die later מ׳ המשחית genoemd wordt, na elders zijn taak volbracht te hebben, zich thans wendt naar Jeruzalem en zijn hand uitstrekt om ook deze stad te slaan met de dodelijke kwaal. Deze engel vervult slechts gehoorzaam zijn opdracht, doch houdt daarmede op zodra Jahwe hem een halt! toeroept. In Kron is de voorstelling enigszins afwijkend, hoewel niet onverenigbaar met die van Sm. Daar heet het inderdaad dat God een engel naar Jeruzalem zond om dat te verdelgen (zie boven; dit behoeft niet een ander te zijn dan de engel die in Sm kortweg als המ׳ ingevoerd wordt). Dan volgt daarop echter niet onmiddellijk dat het Jahwe berouwde (zo geeft Noordtzij het bericht weer, waarbij hij het onderscheid toespitst tot een tegenstelling). Er wordt éérst nog gezegd dat hij een begin maakte met zijn werk, maar zodra hij dit deed (כְּ cum. inf.) zag Jahwe het (ראה יהוה) en dáárop volgt dan וינחם enz. Op dit punt vult Kron onze tekst aan. Wel zijn Keil, Oettli en Noordtzij van mening, dat Jeruzalem volkomen gespaard is gebleven, maar vooreerst is dit niet i.o.m. de bewoordingen, vooral van Kron (waarbij ook te bedenken is dat engelen niet langzaam, maar met onvoorstelbare snelheid te werk gaan (zie Ex. 13 : 23; 2 Kon. 19 : 35), maar bovendien onderstelt Davids gebed voor אלה הצאן, vs. 17, dat ook in zijn omgeving reeds enkelen zieltogend neerlagen in de greep van de pest. Er wàs dus reeds een begin. Zodra de engel zijn hand (volgens Kron met een getrokken zwaard) uitstrekte, vielen er slachtoffers, zo ook Schulz. Maar nu grijpt Jahwe in. נחם nif. bet. een enkele maal leed of medelijden gevoelen en dat zou hier ook wel goed passen, maar dan had er moeten volgen אל ישראל of iets dergelijks (in Richt. 21 : 6 אל, vs. 15 ל); nu dit niet het geval is, maar er volgt אל־הרעה, vgl. Jona 3 : 10; 4 : 2, moeten wij de gewone bet. „sich etwas gereuen lassen" aannemen; meestal wordt dan de praep. על gebezigd, ook in Kron, maar wij vinden אל ook in Jer. 26 : 3; 42 : 10. In tal van gevallen is God zelf daarbij het subject, bv. I 15 : 11, 35; Ex. 32 : 14; Hosea 8 : 8. Want hoe sterk het O.T. ook de nadruk legt op de onveranderlijkheid van het goddelijk Wezen, I 15 : 29; Num. 23 : 19; Mal. 3 : 6, toch vermeldt het ook zonder enige schroom tal van gevallen, waarbij God in zijn handelwijze t.o.v. bepaalde personen een verandering heeft aangebracht en noemt dit dan met een sterk anthropomorfisme: berouw krijgen (hebben).

Zonder twijfel is het niet toevallig, dat dit „berouw" zich openbaart, wanneer het oordeel aan Jeruzalem is toegekomen. Immers „dat is de heilige stad; daar woont de Here zelf!" (Noordtzij, evenzo De Groot e.a.). Het feit dat Jahwe zelf op Sion woonde (zie cap. 6) was zonder twijfel beslissend maar dit sluit niet buiten dat Jahwe zich ook het lot van de bevolking aantrok (zie in de par. tekst de woorden ראה יהוה); in elk geval blijkt duidelijk dat Jahwe de koning zelf en zijn huis wilde sparen. Hier doet zich de vraag voor of het goddelijk bevel aan de engel te beschouwen is als een verhoring van Davids voorbede dan wel of het hieraan reeds voorafging. Voor dit laatste pleit ongetwijfeld de

volgorde in het verhaal, in Kron nog sterker dan in Sm. Op וינחם enz. volgt ויאמר met het uitdrukkelijk bevel tot de engel. שׁחת wordt ook in pi. (bv. 16a, 14 : 11), maar vooral in hif. gebruikt voor verwoesten, verderf aanrichten, aldus hier en bv. 11 : 1. המשׁחית staat in Ex. 12 : 23 als subst. (hierop slaat Ps. 78 : 49 מלאכי רעים, zie Ridderbos, Psalmen dl. II t.p.), hier als part. *die onder het volk verderf aanrichtte* — ook deze uitdr. pleit voor de opvatting dat de engel zonder onderbreken voortging, ook toen hij bij Jeruzalem gekomen was (zie boven). רב in de zin van genoeg ook Gen. 45 : 28; 1 Kon. 19 : 4; l.g. plaats laat daarop terstond עתה volgen, ook hier pleit het verband voor een nauwe samenhang, dus *nu is het genoeg!* (aldus Schulz, Leimb, Rehm; de meesten nemen 'ע bij het volgende). הֶרֶף, imp. apoc. van רפה hif., ook I 11 : 3; 15 : 16, maar zonder obj., hier met ידך *laat uw hand zinken,* evenzo Kron. Dit kan alleen betekenen, dat de engel zijn werk moest staken, m.a.w. dat de plaag niet verder gaan mocht. Het is volstrekt onaannemelijk dat het goddelijk bevel niet zou zijn opgevolgd. Dit mag dan ook niet afgeleid worden uit het slot van vs. 21, zoals VdBorn doet. Hetgeen David daar zegt behoeft niet per se in die zin te worden uitgelegd, dat de plaag nog voortduurde.

Er is echter nog iets anders, dat door VdBorn wordt voorbijgezien.

Het is nl. voor een recht verstaan van de gehele pericoop van het grootste gewicht het onderscheid in het oog te houden tussen hetgeen tussen Jahwe en de engel omging, vss. 15—16, en hetgeen bij de mensen op de aarde plaats vond, vss. 17 vv. Wat het eerste betreft, hier hebben we te doen met iets dat op een of andere wijze aan de auteur geopenbaard is en waarin duidelijk uitkomt, „dasz die Sache durchaus von seiten Jahwes entschieden wird" (Hertzb). Maar David is hiermede „genau so unbekannt wie dem Hiob der Gottesrat im Himmel" (id.). Hij weet alleen dat een ontzettende plaag het volk teistert en dat deze plaag ook Jeruzalem bereikt heeft of minstens de stad van nabij bedreigt. Daarom heeft hij nu van zijn kant zich met de oudsten op een bepaald punt, wrsch. vóór de ingang van de tent van Jahwe (6 : 17; 7 : 2) verzameld om te smeken om afwending van het gericht, zie 1 Kron. 21 : 16. Nu kan de auteur niet alles tegelijk vertellen en heeft hij eerst reeds het bevel van Jahwe bericht, voordat hij gaat mededelen wat David deed. Op zichzelf beschouwd is het dus niet geheel uitgesloten, dat David reeds zijn voorbede opzond (vs. 17), voordat Jahwe het sein „laat uw hand zinken" gegeven had. Dit is dan ook de opvatting waartoe Oettli, Klost, Méd en Schneider met meer of minder beslistheid geneigd zijn. De laatste zegt zelfs: „nicht ein „Gereuen des Herrn" hat Jerusalem verschont, sondern die ursprüngliche Absicht Gottes, es um Davids, seines Knechtes, willen zu verschonen". Maar deze uitspraak is onbewijsbaar en wat het eerste gedeelte betreft zelfs in strijd met 16a en de par. tekst. De tegenstelling die Schneider formuleert heeft ook geen wezenlijke grond. En waar het op aankomt is dat (zoals Hertzb duidelijk laat uitkomen, zie reeds boven) de auteur door de „Anordnung" van het verhaal laat zien, hoe Jahwe vrijmachtig en sua sponte een einde maakt aan de plaag. „Wie sich Davids Gebet *zeitlich* zu dem Gottesbescheid verhält, kann dabei offen bleiben; sachlich liegt das Prae bei diesem und nicht bei jenem".

Juist omdat wij aan deze voorstelling van de auteur (èn van Kron) gebonden zijn, is het dan ook op generlei wijze te verantwoorden om — zoals

Leimb in navolging van Budde en Dhorme wil — geheel vs. 17 te plaatsen tussen לשחתה en וינחם in vs. 16. Op deze wijze wordt in de voorstelling, die de tekst ons biedt, een fundamentele wijziging aangebracht, die door geen enkele tekstgetuige wordt gesteund. Ook Schulz verwerpt deze tekst- en zinsverandering, maar zelf houdt hij de woorden בראתו tot ויאמר voor een interpolatie (waarop het dubbele ויאמר volgens hem kan wijzen) en wel op grond van deze redenering: „wenn David den Engel gesehen hat, so musz er auch gesehen haben dasz er auf Geheisz Jahwes seine Hand zurück zog. Dann bedürfte es aber nicht mehr der Bitte". Het gaat niet aan zich op deze wijze van de duidelijke mededelingen van de tekst te ontdoen. Zowel Kron als Sm berichten dat David de engel gezien heeft; dit staat dus vast en Kron voegt eraan toe dat op dit stellig schrikaanjagend gezicht David en de oudsten zich op hun aangezicht nederwierpen. Méér dan de bovenaardse verschijning met het getrokken zwaard heeft David dus niet gezien. En nogmaals: van wat er voorviel tussen Jahwe en zijn afgezant heeft hij niets geweten. Zelfs heeft hij geen bepaalde mededeling ontvangen van Jahwe's besluit; in vs. 18 brengt Gad hem alleen een bevel over. David kan dus op dat moment nog zeer goed in de gedachte verkeerd hebben dat de plaag elders in het land nog voortwoedde. Dit geldt ook tegen VdBorn, zie boven, eveneens tegen de opvatting van Rudolph, volgens welke de plaag in Israël terstond was gestuit (1 Kron. 21 : 15), zodat het zoenoffer „nur Jerusalem zugut" kwam.

Aan het slot van vs. 16 vinden wij de m.h.o. op vss. 18 vv. hoogst belangrijke mededeling van de plaats waar de engel (hier מ' יהוה genoemd) zich bevond (היה, in Kron het part. עמד) toen Jahwe tot hem sprak en David hem zag. עם sluit niet uit dat hij stond op een punt boven deze plek, 1 Kron. 21 : 16; engelen hebben geen pied-à-terre nodig, vgl. König, blz. 210. Voor dorsvloer gebruikte men gaarne een open en hooggelegen terrein met harde bodem, waar de wind vrij spel had om het kaf weg te blazen (zie Böhl, ook Bruijel BE, art. Landbouw). Zo is het ook hier, want deze dorsvloer lag op een heuvel die nog boven de Sionsberg (waar wij ons David moeten denken) uitsteekt, zie vs. 18. De eigenaar is een Jebusiet, iemand van de niet-uitgeroeide oorspr. bevolking, zie 5 : 6, 8, wiens naam zeer verschillend wordt gespeld. In Kron heet hij regelmatig ארנן, in LXX is de constante weergave 'Ορνα, wat teruggaat op de vorm die in vs. 16 als ketîb staat (behalve dat het lidw. niet oorspronkelijk kan zijn, zie BH), nl. אוֹרְנָה. De Mas. hebben echter het qerê אֲרַוְנָה dat in vss. 18—24 regelmatig gebruikt wordt (de in vs. 18 voorkomende vorm ארניה zal op verschrijving berusten), ook in vs. 16 willen lezen. Men is het er vrijwel over eens dat Arawna de oudste en oorspr. vorm van de naam is, zo bv. Keil, Hertzb, Rudolph, volgens wie de naam Churrietisch van oorsprong is, vgl. VdBorn. Böhl e.a. zeggen „wellicht Hethietisch". Schulz kiest voor de naam Ornan en brengt deze in verband met de boomnaam ארן (= pijnboom) Jes. 44 : 14. Maar nu het niet over een Israëliet gaat, is toch waarschijnlijk Arauna de oorspr. naam, terwijl Ornan een gehebraïseerde vorm kan zijn. Dat de naam een koningstitel zou zijn (zie Kö.Wb), wordt tegenwoordig terecht afgewezen.

De vermelding van de engel en zijn standplaats is a.h.w. de ladder waarlangs de auteur afdaalt naar hetgeen op de aarde gebeurt. David, na vs. 14 niet meer

genoemd, wendt zich tot Jahwe om afwending van het gericht. Uit בראותו enz. blijkt dat hij zich buiten bevindt en uitzicht heeft op de hemelkoepel; bovendien veronderstelt ראה een bovennatuurlijke inwerking op zijn gezichtsvermogen, evenals bij Bileam (Num. 22 : 31) en Eliza en zijn knecht (2 Kon. 6 : 15), vgl. Noordtzij (met Jozua 5 : 13 en Richt. 6 : 11 schijnt het een ander geval, althans aanvankelijk, evenals Gen. 18 : 2). המכה is zakelijk = המשחית, vs. 16, zie aldaar, eveneens over het gevoelen van Schulz inzake deze woorden. Het tweede ויאמר is hier zoveel als לאמר. Men lette op het herhaalde אנכי en de versterking van 'ח door het volgende העויתי, dat we ook aantreffen in 7 : 14 en 19 : 20: Verdrehtheit ausüben, zich misgaan. Kron drukt zich nog sterker uit en laat de schuldbelijdenis duidelijk slaan op de volkstelling, wat trouwens ook in Sm de bedoeling moet zijn. Er is bepaald geen genoegzame grond om i.p.v. het tweede verbum הרעה הרעתי te lezen zoals Rehm wil (= „ich, der Hirt, habe Böses begangen", evenzo Rudolph in Kron). Wel vindt men bij Luc. ἐγω ὁ ποιμην ἐκακοποιησα, maar terecht merkt Schulz op dat ὁ ποιμην „eine sinngemäsze Ergänzung" kan zijn. Deze zou dan haar aanleiding gehad hebben in Davids woord הצאן (formeel appos. bij אלה), waarmede hij wijst op het door de plaag getroffen volk, hetzij in Jeruzalem of daarbuiten. Zijn vraag מה enz. bewijst dat hij geen weet heeft van de reden, waarom Jahwe's toorn tegen Israël ontstoken is, vs. 1. Daarom vraagt hij dat Jahwe's slaande hand alleen hemzelf moge treffen en zijn familie, die met hem één is en mede verantwoordelijk voor zijn daden. Ook hier is Kron. iets breder, zinrijk is dat daar Israël עמך genoemd wordt. Toch is er geen zakelijk verschil. Dat Kron David laat vergezeld gaan van de oudsten (allen in rouwgewaad) stipten we al aan. Het kàn door hem afgeleid zijn uit vs. 20, zie aldaar. Met instemming citeren we Schneiders uitspraak: „In seiner rührenden Selbstaufopferung für sein Volk ist David, wenn auch sündig, doch ein fernes Vorbild Dessen, der in klarster Unschuld sein Leben für seine Schafe nicht nur anbietet sondern auch blütig darbringt." In Davids voorbede merkt Méd drieërlei op: „l'humilité de l'aveu (ego sum), la compassion envers le peuple (oves sunt), la générosité avec laquelle David s'offre." Vgl. ook De Groot.

De zin van vs. 18 is dat het de onmiddellijke (die dag is de dag van vs. 15) zij het nog aanvankelijke verhoring bericht van Davids gebed. Niet in die zin dat zijn aanbod wordt aanvaard (zie meer hierover ben.), maar wel zo dat Jahwe zich bereid toont tot opheffing van het oordeel doordat Hij de weg daartoe wijst — de weg der verzoening door een offer — terwijl Hij (zoals zo dikwijls in Oud en Nieuw Testament, bv. Gen. 15 : 9 vv.; Ex. 14 : 15 v.; Jes. 38 : 21; Joh. 9 : 7), de bidder zelf inschakelt bij zijn werk en hem een opdracht geeft. Immers de komst van de profeet Gad is hieraan te danken dat deze gezonden is door Jahwe, volgens Kron door bemiddeling van de reeds genoemde engel (de samenhang van het verhaal maakt het moeilijk om aan een andere engel te denken zoals Noordtzij bepleit; daartegenover wijst Rudolph op Num. 22 : 22 vv., waar de engel-met-het-zwaard tevens „Offenbarungsmittler" is; daar evenwel 2 Kron. 3 : 1 spreekt van een theophanie, zullen wij toch moeten denken aan de Engel van Jahwe, die aan Jahwe gelijk is, bv. Richt. 2 : 1; 6 : 11). Het bevel is kort, maar ondubbelzinnig. Het is niet toevallig dat hier en in vs. 19 het verbum עלה gebruikt wordt. Uit

1 Kron. 22 : 1, vgl. 2 Kron. 3 : 1, toch blijkt dat de plek waar David een altaar voor Jahwe moest oprichten hierdoor tegelijk aangewezen werd voor de bouw van het toekomstig brandofferaltaar in de voorhof van de tempel. De dorsvloer van Arauna moet dan gelegen hebben op de heuveltop ten N. van Davidsstad, zie 5 : 7, 9. Volgens de topografische gegevens lag deze ten O. van (het noordelijk gedeelte van) het z.g. Tyropoiondal (= El Wad) en was haar hoogte 744 m., die van de zuidelijk ervan gelegen Sion 720 m. In 2 Kron. 3 : 1 heet zij de berg Moria, thans de Heilige Rots; deze steekt nog 2 m boven de omgeving uit en hier zal oorspr. de dorsvloer van Arauna geweest zijn (volgens Hertzb vormde de rots het hoogste gedeelte daarvan); thans is daaromheen de z.g. Qubbit es-Sachra, de Koepel van de Rots, gebouwd; een mooie foto hiervan in Atlas no. 379, waar evenwel in het bijschrift de foutieve naam „Moskee van Omar" is vermeld; andere foto's die duidelijk de tempelberg en de lagere, zuidelijk gelegen heuvel met Davidsstad doen zien, zijn nos. 191 en 192, kaart 33 geeft een plattegrond van Jeruzalem. Een en ander is ontleend aan de beschrijving bij De Groot, en de artt. Jeruzalem in Chr. Enc.[2] en BE (Van Deursen), vnl. echter aan J. Simons, Jerusalem in the O.T., blz. 383, zie ook bij 5 : 6—8.

Zo wordt dus dit hoogste punt van de oostelijke heuvelrug van Jeruzalem op uitdrukkelijk bevel van Jahwe tot heilige offerplaats gewijd. Deze aanwijzing droeg in onderscheiding van wat wij lezen in Richt. 6 : 20—24 en 13 : 19 vv., een definitief karakter. Terecht wijst Hertzb er met nadruk op dat de plek niet reeds tevoren heilig(dom) was (zoals De Groot mogelijk acht), immers dan zou zij niet meer voor dorsvloer gebruikt zijn, het verband tussen de aanwijzing en de engelverschijning (volgens Sm alleen door David waargenomen) is onmiskenbaar. Het naaste oogmerk van het bevel om een altaar op te richten (over een verder strekkend doel zie bij vs. 25) is: een openlijke, voor allen zichtbare demonstratie te geven dat Jahwe besloten heeft de plaag te doen ophouden. Dit mocht niet stilzwijgend en onopgemerkt, in puur negatieve zin geschieden, maar moest positief blijken doordat Jahwe het offer accepteerde en de gemeenschap met zijn volk herstelde. Tevens werd op deze wijze nog eens opzettelijk aan Israël voorgehouden de fundamentele waarheid „zonder bloedstorting geschiedt er geen vergeving" (Hebr. 9 : 22, vgl. Lev. 17 : 11). Wel kon een dier geen wezenlijke voldoening brengen aan Gods geschonden recht, maar juist daardoor zou dit offer vooruitwijzen naar het enig zoenoffer van Christus. Ook Davids eigen bloed kon geen baat brengen. Maar het bloed van Davids Zoon, Jezus Christus, in de volheid des tijds gestort, was het enige, Godewaardige rantsoen. En in de aanneming van *dit* Offer door God is ten diepste Davids bede „laat uw hand zijn tegen mij en *mijn huis*" toch verhoord, zijn aanbod aanvaard.

19—25. *Altaar en offerande. Opheffing van het oordeel*

David gehoorzaamt onmiddellijk aan het via Gad tot hem gekomen bevel van Jahwe, vgl. Koolhaas, blz. 99 v. וישקף — de hif. heeft vrijwel dezelfde bet. als de nif. in 6 : 16, I 13 : 18, nl. uitzien van boven naar beneden, dit i.o.m. de plaatselijke gesteldheid, zie bij vs. 18. ואת־ע' — de lezer zal begrijpen, dat

de koning niet zonder gevolg uit zijn woning gegaan zou zijn, daarom is het vanzelfsprekend dat zijn dienaren hem nu vergezellen. Kron vermeldde reeds eerder (vs. 16) הזקנים. Het verschil in benaming behoeft niet aan te duiden dat een andere categorie van personen bedoeld is. Het waren stellig geen ondergeschikten van lage rang, maar vertrouwde raadslieden en hofdignitarissen, ook de ז' van 12 : 17 heten in het volgende vers ע'. ויצא veronderstelt dat de dorsvloer een omheining had, zie de par. tekst. In elk geval vereiste de beleefdheid dat Arauna de koning tegemoet ging. Zijn begroeting van David is niet minder eerbiedig dan die van Mefiboseth, 9 : 6, Joab en Absalom, 14 : 22, 33. Volgens Sm is Arauna het onderhoud begonnen met zijn vraag מדוע enz. Zonder twijfel is dit historisch juist, al gaat Kron dit trekje uit het verhaal voorbij. Over het algemeen is zijn versie minder sober dan die van Sm. Het lag meer voor de hand dat David Arauna had laten ontbieden, vandaar zijn vraag; hij weet niet, dat David gezonden is. לקנות enz. — hoewel Jahwe vrij over Arauna's bezit kon beschikken, kon David hem dit niet z.m. ontnemen. Nu de dorsvloer — in Kron breder מקום הגרן, het terrein van de dorsvloer — bestemd was om een heilige offerplaats te zijn, was het niet meer dan een eis van recht, dat de eigenaar die zijn grond kwijt raakte, voor dit verlies schadeloos gesteld werd. David wil de grond dus van hem kopen. Straks zal hij dit met nog meer nadruk zeggen. Zijn plan is לבנות enz., terwijl dit dan weer moet dienen *opdat de plaag afgewend worde van het volk*. In מעל ligt dat de plaag als een last op het volk drukt. עצר nif. ook Ps. 106 : 30 met מגפה, vgl. Num. 25 : 8; מ' duidt meestal een zware, catastrofale ramp aan, Ex. 9 : 14; I 4 : 17; 6 : 4. Reeds bij vs. 16 werd over Davids woorden gesproken, zie aldaar. Daarom alleen dit: ook al heeft David tot op zekere hoogte kunnen constateren, dat de epidemie niet verder voortwoedde, het ging niet alleen om zijn naaste omgeving, maar om het gehele volk en ten diepste dáárom, dat de toorn-uitbarsting van Jahwe een einde zou nemen en de goede verhouding tussen Hem en zijn volk zou hersteld worden. Dit einddoel wordt eerst door middel van het zoenoffer bereikt, vs. 25, vgl. 1 Kron. 21 : 27.

De onderhandelingen tussen David en Arauna over de overname van de dorsvloer, vss. 22—24, herinneren sterk aan die over een spelonk als begraafplaats tussen Abraham en Efron, Gen. 23, zie bv. De Groot, ook Van Selms en Rudolph. In beide gevallen geeft de eigenaar te kennen dat hij het gewenste zonder prijs of geld wil schenken, zo vnl. in Gen. 23 : 11 en ons vs. 23. Maar hier hebben we te doen met wat Rehm noemt „orientalische Gepflogenheit, die nicht ernst genommen wurde". Op deze wijze komt echter Davids bedoeling om het stuk grond behoorlijk te kopen en te betalen des te duidelijker uit. De volkomen bereidwilligheid van de Jebusiet om het af te staan (hetgeen voor hem het einde van zijn bedrijf op die plek betekende), is te verklaren uit het feit dat de koning in eigen persoon tot hem kwam en wellicht mede uit het andere feit, dat ook hij de engel gezien had, hetgeen Sm echter niet vermeldt, zie 1 Kron. 21 : 20. In elk geval was het ook in zijn eigen belang, dat het voortwoeden van de pest gestuit werd. Dat Arauna bezig was met tarwe dorsen (Kron), bewijst dat de geschiedenis zich heeft afgespeeld in de zomer, wrsch. in de maand Juli (zie Bruijel, Tijden, blz. 186, 204 vv.). Hij spreekt eerst zo algemeen mogelijk: יקח ויעל enz., beide vormen zijn iuss. en het object

is *wat hem goeddunkt.* Kron heeft יעל nog verbreed tot יעשׂ maar terecht zegt Schulz dat Arauna reeds terstond een toespeling maakt op zijn aanbod van de runderen. David behoeft de offerdieren niet ver te zoeken, zij zijn aanwezig, vgl. ראה. Voor brandhout (zoals עצים ook Neh. 10 : 34, in de M.T. 35, betekent) kan het hout van de dorsslede dienen מורג of מרג alleen nog in Kron en Jes. 41 : 15; in Amos 1 : 3; Job 4 : 21 (M.T. 22) wordt חרוץ gebruikt. Zulk een dorsslede of -wagen bestond uit zware stukken hout, waarin aan de onderzijde scherpe stukken basalt of ijzer bevestigd waren (zie Bruijel ib., een afb. op blz. 206; vgl. Köh-B). Bij כלי enz. is met VdBorn en Méd te denken aan de houten jukken, waarmede de runderen aan de dorswagen gespannen waren. Volgens Kron biedt Arauna ook tarwe aan voor het onmisbare spijsoffer. Alles wordt samengevat in הכל. Overigens is in 23a vermoedelijk de tekst niet geheel in orde. Bevreemdend is niet dat Arauna over zichzelf in de 3e pers. spreekt, maar dat hij zichzelf bij zijn naam noemt, en eveneens dat onmiddellijk daarop המלך volgt. Vroeger vatte men dit wel als appos. op (zie de Vulg, de Stv. en de A.V. „as a king"), waaruit dan weer de mening voortkwam dat Arauna oorspr. de koning der Jebusieten geweest was. Keil vat 'המ op als voc. (evenzo Leimb, Rehm, Méd, zie de N.V.), hetgeen als uitweg vernuftig aandoet, maar indien dit de bedoeling was, zou deze voc. toch niet hier, maar aan het begin van vs. 23 terstond na הכל gezet (en ook gesproken) zijn. Om deze redenen heeft Wellh. in de naam 'א een „Verstümmelung" van אדני vermoed, terwijl hij bovendien meende dat vóór 'א een עבד uitgevallen moet zijn. De vert. wordt dan: „dieses alles schenkt der Knecht des Herrn dem König"; met een kleine variatie vert. Smith: „the whole has thy servant, my lord the king, given to the king". De Groot leest עבד in plaats van ארונה. Terecht merkt Hertzb op dat deze suggestie van Wellh. sterk afwijkt van de M.T., terwijl de zin er eigenlijk niets beter van wordt. Ook Schulz verzet zich tegen Wellh.'s voorslag en wil zich aansluiten bij de LXX die 'המ niet gelezen schijnt te hebben en vert. τα παντα ἐδωκεν 'Ορνα τῷ βασιλει. Deze oplossing van de moeilijkheid schijnt inderdaad zeer plausibel; zij beveelt zich aan doordat *a.* zij berust op het getuigenis van de LXX, dus tekstcritisch niet in de lucht zweeft: *b.* zij verklaart waarom zowel een עבדך als een אדני (beide in vs. 21) in 23a ontbreken; *c.* zij een tekst biedt waaruit de M.T. zeer licht door dittografie kan zijn ontstaan nl. נתן ארונה למלך; en *d.* zij verklaart dat er opnieuw een woord van Arauna met ויאמר wordt vermeld. Volgens dit gevoelen van Schulz bevat 23a dus een korte mededeling van de auteur, maar dit is geenszins een overwegend bezwaar, nu we op deze manier andere, ernstige incongruenties uit de weg ruimen. Wel zegt Keil dat zulk een woord van de „Geschichtsschreiber .... in grellem Widerspruch stehen würde" met zijn mededeling over de koop in vs. 24, maar dit is beslist te veel beweerd. In 23a formuleert de auteur met zijn woorden wat in vs. 22 door Arauna zelf gezegd is. Arauna bood al het genoemde werkelijk David aan, zonder twijfel in de voor de Oosterling vanzelfsprekende verwachting „dasz David ihm ein mindestens gleichwertiges Geschenk macht" (Schulz). Maar het wordt dan toch een géven (נתן) genoemd, hier en in Kron niet minder uitdrukkelijk. Eerst in vs. 24 zal blijken of David het hem gedane aanbod aanvaardt. Wij kunnen 23b als volgt parafraseren: dit aanbod deed

Arauna vergezeld gaan van de woorden: *Jahwe, uw God, moge een welgevallen aan u hebben.* Hiermede sprak hij de wens uit dat Davids offer aangenomen en dat het beoogde doel bereikt zou worden. רצה c. acc. als Deut. 33 : 11.

In Davids antwoord 24a zijn te onderscheiden *a.* zijn besliste afwijzing van Arauna's geschenk. In מאותך is de ו als schrijffout te schrappen. De inf. abs. קנו „souligne l'opposition" (P. Joüon, Grammaire § 123 i, vgl. Ges-K § 113 p en over de schrijfwijze § 75 n). במחיר bet. strikt genomen niet méér dan „voor een bepaald bedrag" (De Groot, vgl. de vertt. van Stv., Keil, Rehm, Méd, Hertzb e.a.), maar de Nederl. staande uitdr. *voor de volle prijs* (L.V., N.V.) is te meer gerechtvaardigd, omdat Kron tot tweemaal toe spreekt van כסף מלא. Verder *b.* zijn motief: ולא enz., de negatie behoort bij het verbum maar slaat toch vooral op het begrip חנם, dat hier evenals Ex. 21 : 2 = zonder betaling of vergoeding, voor niets, *om niet,* vgl. ook Jer. 22 : 13. Het staat tegenover במחיר. David wil geen „générosité aux frais d'autrui" (Med). Van Schneider, die herinnert aan Davids verlangen om zichzelf voor het volk op te offeren (vs. 17), is de opmerking: „wenn er nun wenigstens stellvertretendes Tierblut vor dem Herrn vergiessen darf, so musz es doch etwas von seinem Eigentum sein .... Es wäre ja sonst Areunas Opfer gewesen und nicht das seine" (vgl. Van Selms). ויקן — bij wettige transactie koopt David zich dorsvloer en runderen, stellig met toebehoren, zoals door Arauna vs. 22 genoemd was; er is geen reden dit met Schulz te betwijfelen, want David had toch onmiddellijk ook brandhout nodig. Schneider e.a. herinneren hier aan de spontane offerhandelingen in I 6 : 14. Gen. 23 : 17, 20 schijnt te wijzen op een oud gebruik dat bij verkoop van een stuk land „alles wat erop stond of erbij behoorde mede eigendom van de koper werd" (De Groot). De prijs was volgens onze tekst 'ש' ח vijftig sikkels בכסף aan of in zilver. Kron noemt daarentegen een bedrag van „zeshonderd gouden sikkels in gewicht". Het heeft niet ontbroken aan pogingen om het verschil tussen beide opgaven te verklaren en zo mogelijk uit de weg te ruimen. Het bedrag van Sm is maar *f* 75 (Noordtzij) of *f* 80 (De Groot), maar 600 gouden sikkels vertegenwoordigen een bedrag van ruim *f* 16000.— (id., evenzo Van Selms; zie Galling artt. Geld, Gewicht), d.i. derhalve plm. 200 maal zo veel. Somm. vermoeden nu dat de schrijver van Kron de prijs tot dit bedrag verhoogd heeft i.v.m. de sterke daling van de geldwaarde (bv. Schulz, Henne bij Leimb, ook Oettli brengt dit in rekening). Gronden worden voor dit gevoelen niet aangegeven. Anderen vinden hier een willekeurige overdrijving van Kron, die dus niet op historische waarde kan aanspraak maken (aldus Wellh., VdBorn). Méd volgt de berekening van Kugler (Von Moses bis Paulus, Münster in Westphalen, 1922, blz. 251 v.) volgens welke de 'ש' ח zijn bedoeld als 50 gouden sikkelen, terwijl Kron zou bedoelen: „er gab .... Goldsekel, den Schätzungswert [den Gleichwert, mischqal] von 600 [silbersekel]. Op deze manier laat Kugler כסף van Sm en זהב van Kron zeer vernuftig stuivertje wisselen. Beter dan deze harmonistiek is het om met Keil te concluderen, „dasz die Zahlangabe in dem einen Texte corrumpirt ist". Daarbij acht hij de opgave van Kron. m.h.o. op de door Abraham betaalde som van 400 sikkelen zilver (Gen. 23 : 15) juister dan die van Sm, daar 50 zilversikkels zeker een te lage prijs moet heten. Zo ook Oettli, die

echter tegelijk een andere oplossing aan de hand doet. Wel acht hij mogelijk dat het getal 50 op een verschrijving berust, maar ook dat het bedrag van 50 sikkels alleen voor de runderen, niet ook voor de dorsvloer betaald werd; „auszerdem, zegt hij, ist ja das Kaufsobjekt verschieden angegeben, denn מקום Chr. ist ein weiterer Begriff als גרן 2 S." Deze opmerking is volkomen juist, zij is trouwens ook door anderen gemaakt (zie bij Leimb). Alleen inzoverre moet Oettli's suggestie gecorrigeerd worden, dat volgens Sm de גרן in de prijs begrepen is; aan de dorsvloer had David echter wel genoeg voor een altaar, maar niet voor een tempel; de heuveltop is nu ruim 17 m lang en ruim 13 m breed (De Groot). Nu kan zij vroeger iets groter geweest zijn, maar het is alleszins aannemelijk dat David het gehele omliggende terrein, dat later de tempelberg heette mee gekocht heeft. Daar nu 1 Kron. 21 èn in vs. 22 èn in vs. 26 het woord מקום gebruikt en in l.g. plaats גרן niet eens genoemd wordt, is het mogelijk dat de opgave van Kron betrekking heeft op het gehele terrein, alles inbegrepen, terwijl Sm (die niet voornemens was over de tempelbouw te spreken) zich beperkt heeft tot hetgeen onmiddellijk verband hield met opheffing van de plaag en dus tot de koop van de dorsvloer en wat zich daarop bevond. De transactie zou ten slotte ook in twee termijnen kunnen voltrokken zijn. Ook deze verklaring lost wel niet alle moeilijkheden bevredigend op, maar is toch het minst aan bezwaren onderhevig èn laat de tekst en het gezag der geschiedschrijvers ongemoeid. (Het in Jer. 32 : 9 genoemde bedrag kan moeilijk ter vergelijking dienen, zie Aalders' K.V. van Jeremia t.p.)

De dorsvloer met omgeving is nu het eigendom van David, maar hij heeft haar gekocht voor Jahwe en in de volle zin bestemd ad pios usus, trouwens dit lag in de hem verstrekte opdracht (vs. 18) besloten. ויבנה enz. toont dat David met voortvarendheid te werk is gegaan. Een altaar is betr. in korte tijd te bouwen. Stenen waren in de nabijheid wel te vinden. עלות וש' — deze combinatie ook 6 : 17, zie aldaar. Over ויעתר לארץ zie bij 21 : 14, tevens de opmerking op blz. 451. Vs. 25 toont dat Davids gebed verhoord is. Dat Jahwe zijn toorn heeft afgelegd, blijkt uit het ophouden van de plaag. ותעצר enz. — wat in 21b als wens werd uitgesproken, is nu werkelijkheid geworden: het oordeel is afgewend מעל ישראל en de verhouding tussen Jahwe en geheel zijn volk is weer normaal. Over het offeren van David zie Koolhaas, blz. 112 v.

Het bericht in Kron is ook op dit punt uitvoeriger waar het na de mededeling betr. de offeranden voortgaat: „en hij (David) riep tot de HERE, die hem antwoordde met vuur uit de hemel op het brandofferaltaar. Toen gaf de HERE de engel bevel zijn zwaard in de schede te steken" (hetgeen hier staat kan door Kron niet aan Sm ontleend of daaruit afgeleid zijn, moet dus door hem wel aan een andere oude bron ontleend of daaruit afgeleid zijn; het blijkt niet dat David de engel nu opnieuw gezien heeft). Als aanvulling van vs. 25 mogen deze mededelingen ons welkom zijn, maar daaruit vloeit nog niet voort dat Sm onvolledig is. Immers het slot van de par. t. accentueert het beëindigen van de straf door vermelding van Gods bevel aan de gerichtsengel, terwijl Sm nog daarachter teruggaat naar het goddelijk mededogen en wijst op de voor de mensen merkbare uitwerking hiervan, hetgeen in Kron ontbreekt. Uit beide teksten is te concluderen dat de opheffing van het gericht (en daarmede

van de wanverhouding tussen Jahwe en Israël) in etappes heeft plaats gevonden: eerst stuiting van de pestepidemie, daarna als vrucht van het offer volledige verzoening en terugkeer van Gods gunst, wrsch. gepaard met het herstel van hen die reeds aangetast waren (vgl. Num. 21 : 9). Het is niet gemotiveerd hierbij onderscheid te maken tussen de stad Jeruzalem en het land.

Wat betreft de vermelding van „vuur uit de hemel", dit ontbreekt in Sm maar deze laat wel blijken dat het offer geaccepteerd is. Dit was voor hem de hoofdzaak. De schrijver van Kron doelt echter in heel cap. 21 op de voorbereiding van de tempelbouw. Wat hij mededeelt is dan ook wel van buitengewone betekenis. Immers tot op dit tijdstip was in de heilige historie nog nimmer van Godswege rechtstreeks een plaats aangewezen, waar God wilde wonen en waar de wettige eredienst moest worden ingesteld. In Deut. 12 : 5, 11, 13 v., 21, 26; Joz. 9 : 27 was er wel op gezinspeeld, dat dit geschieden zou, maar was geen stadsnaam genoemd en ook in de belofte m.b.t. de toekomstige tempelbouwer, 7 : 13, was dit niet gedaan. Thans komen we een belangrijke schrede verder. Niet op deze wijze dat David een in woorden uitgedrukte openbaring ontvangt inzake het terrein voor de te bouwen tempel, maar wel ontvangt hij *a.* het bevel om op Arauna's dorsvloer een altaar voor Jahwe te bouwen, *b.* een ondubbelzinnig teken dat zijn offer aanvaard is, en in verband daarmede *c.* verhoring van zijn voorbede voor het zwaar geslagen volk. Uit dit alles heeft David intuïtief afgeleid dat hier de plaats was die Jahwe tot zijn woning verkoren had, 1 Kron. 22 : 1. En dat hij zich in het interpreteren van deze „Fingerzeig" (Keil) niet vergist heeft, is later kennelijk gebleken toen Jahwe het voor Hem opgerichte huis in bezit nam, 1 Kon. 8 : 10 v., op soortgelijke wijze als Hij het eertijds met de tabernakel gedaan had, Ex. 40 : 34 v.

De vraag of op de plaats waar David zijn altaar oprichtte in Salomo's tijd ook het grote brandofferaltaar gestaan heeft, dan wel of dit de plek was van het Allerheiligste van de tempel, valt buiten ons bestek. De Groot roert deze kwestie aan en noemt literatuur. Slechts merken we nog op hoezeer cap. 24 een treffend besluit vormt van het gehele boek I en II Samuël. Wat betreft de eredienst en het centrale heiligdom is hier een duidelijke tegenstelling met het begin. De dienst in en bij het heiligdom, die bestemd scheen om te moeten ondergaan door corruptie en verwording in het priestergeslacht (vgl. I 2—4, 22) is aanvankelijk hersteld en verkrijgt de hem toekomende ereplaats volgens de toezegging I 2 : 35. Het sombere begin heeft plaats gemaakt voor een hoopvol uitzicht (zie mijn K.V. dl. I, blz. 15). Stellig is dit zo door de auteur bedoeld en heeft hij welbewust Davids levenseinde niet meer vermeld. Zijn taak was niet de biograaf van koning David te zijn, maar de vestiging te tekenen van het waarlijk theocratische koningschap in Israël.

INHOUD